MASTER
NEGATIVE
NO. 91-80153-1

MICROFILMED 1991

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES/NEW YORK

as part of the
"Foundations of Western Civilization Preservation Project"

Funded by the
NATIONAL ENDOWMENT FOR THE HUMANITIES

Reproductions may not be made without permission from
Columbia University Library

COPYRIGHT STATEMENT

The copyright law of the United States -- Title 17, United States Code -- concerns the making of photocopies or other reproductions of copyrighted material...

Columbia University Library reserves the right to refuse to accept a copy order if, in its judgement, fulfillment of the order would involve violation of the copyright law.

AUTHOR:

CICERO, MARCUS TULLIUS

TITLE:

M. TULLII CICERONIS TUSCULANARUM...

PLACE:

HANNOVERAE

DATE:

1874

Master Negative #

91-80153-1

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES
PRESERVATION DEPARTMENT

BIBLIOGRAPHIC MICROFORM TARGET

Original Material as Filmed - Existing Bibliographic Record

87CP2
IE74

Tusculanae. 1874.

Cicero, Marcus Tullius.
M. Tullii Ciceronis Tusculanarum disputationum libri quinque; recognovit et explanavit Raphaël Kühner. Editio quinta auctior et emendatior. Hannoverae, sumptibus Librariae aulicae Hahnianae, 1874.
xxiv, 568 p.

I. Kühner, Raphael, 1802-1878, ed.

Restrictions on Use:

TECHNICAL MICROFORM DATA

FILM SIZE: 35mm REDUCTION RATIO: 11
IMAGE PLACEMENT: IA (IIA) IB IIB
DATE FILMED: 7/25/91 INITIALS D.T.
FILMED BY: RESEARCH PUBLICATIONS, INC WOODBRIDGE, CT

AIIM

Association for Information and Image Management

1100 Wayne Avenue, Suite 1100
Silver Spring, Maryland 20910

301/587-8202

Centimeter

Inches

MANUFACTURED TO AIIM STANDARDS
BY APPLIED IMAGE, INC.

Columbia University
in the City of New York

THE LIBRARIES

GIVEN BY

Egbert

Consrd, 3.28.70 (p.329)
3.31.76 p330

M. TULLII CICERONIS

TUSCULANARUM

DISPUTATIONUM

LIBRI QUINQUE.

RECOGNOVIT ET EXPLANAVIT

DR. RAPHAËL KÜHNER.

EDITIO QUINTA AUCTIOR ET EMENDATIOR.

HANNOVERAE.

SUMPTIBUS LIBRARIAE AULICAE HAHNIANAE.

MDCCCLXXIV.

EGBERT

87 C P2
I E 74

C Egbert

JUN 2 9 1949

HANNOVERAE, TYPIS FRATRUM JÄNECKE.

57491B 9-13-49 MJ

EPISTULA EDITORIS

AD

LUDOLPHUM DISSENIUM,

PHILOSOPHIAE DOCTOREM ARTIUMQUE LIBERALIUM MAGISTRUM,

PROFESSOREM GOTTINGENSEM,

BRITANNIARUM HANNOVERAEQUE REGI A CONSILIIS AULAE.

VIRO CLARISSIMO

LUDOLPHO DISSENIO

S. P. D.

RAPHAËL KÜHNER.

Recordanti mihi iucundissimum illud tempus, quod ego ante paucos annos Gottingae, bonarum artium doctrinarumque nutrice, antiquarum litterarum studiis deditus transegi, quom alia multa occurrunt, quae animum suavissime afficiant, tum singularis tua, praestantissime vir, benevolentia erga me atque humanitas: quarum ex eo tempore, quo curriculum academicum ingressus fui, tot tam luculenta exstiterunt documenta, ut incredibilis quidam et tui amor et tuarum virtutum admiratio in me excitaretur. Etenim tu is fuisti, qui non solum eorum studiorum, quae praeclaro humanitatis nomine ornantur, ardentissimum mihi amorem inspiravisti ad eaque et recte ingredienda et gnaviter persequenda facem praetulisti, sed etiam in tota studiorum ratione rudis et indocti iuvenis gressum rexisti. Nam, ut omittam publicas scholas, quibus humanitatis disciplinam iuventuti, bonarum litterarum studiosae, tradis, quae norunt omnes quam praestantes sint et fructuosae, contigit etiam mihi, ut interiore quadam tecum coniungerer familiaritatis societate: ex qua quom mecum reputo quantum perceperim iucunditatis, quot autem quam varios fructus, tum suavissima animus perfunditur laetitia. Quotienscunque enim tecum eram, sermones miscere solebas, in quibus summa gra-

vitas ac severitas miro quodam lepore et iucunditate cumulatae erant. Sive sermone tuo complectebare universae antiquitatis praestantiam, sive versabare in praedicandis explanandisque summis ac vix imitandis virtutibus principum Graeciae poëtarum, ut Homeri, ut Aeschyli et Sophoclis, ut Pindari, sive denique antiquarum linguarum rationem, subtilitatem elegantiamque enucleare et aperire studebas: tanta loquebare alacritate, ut nunquam abs te discederem, quin insatiabili quadam antiquarum litterarum praestantiae cognoscendae ac penitus percipiendae exardescerem cupiditate.

In harum rerum recordatione quom tam multa grata ac iucunda, quibus in memoriam revocandis saepe soleo animum, si forte in magna sane negotiorum multitudine deficiat, recreare atque exhilarare, obversentur, ut, si omnia enarrare velim, verendum mihi sit, ne in latissimum excurram dicendi campum, qui non possit exiguis epistulae terminis circumscribi; tamen unum, in quo maxime te tuumque ingenium admiratus sum, facere non possum, quin verbo attingam. Scilicet quom sermo deferebatur ad Platonem, tum, nescio qua hilaritate et quasi serenitate, quae ex oculis totoque vultu eluceret, perfusus, tanta gravitate, tanto animi ardore, tanto denique orationis flumine verba faciebas, ut de divina illius philosophia divinitus loqui viderere. Quo factum est, ut quom universae philosophiae, tum Platonicae addiscendae desiderium animum caperet flagrantissimum. Platonicae philosophiae studium posthac traduxit me ad Ciceronis, unius omnium Romanorum praestantissimi sapientiae magistri, philosophiam: quae quom multa Platonis decreta asciverit ac sua fecerit eademque ad illius exemplum egregio dicendi genere expresserit, mira quadam me allexit ad se delectatione.

Posteaquam ante quattuor annos, Gottinga relicta, in lyceo Hannoverano, quod Georgii Friderici Grotefendi, eruditionis fama clarissimi, auspiciis laetissime effloruit, iuventutis antiquarum litterarum studiis imbuendae fingendaeque provinciam suscepi; enixe omnia facienda putavi,

ut, quam perfecti et omnibus numeris absoluti veterum scriptorum interpretis, a tua disciplina ductam, cogitatione concepissem speciem, tanquam exemplar mihi proponerem, ad cuius similitudinem, quantum in me esset, totam interpretandi artem dirigerem ac componerem. Itaque in explicandis veterum scriptorum monumentis nihil prius atque antiquius habui, quam ut, a grammatica ratione et linguae ingenio proficiscens, discipulos meos ita instituerem, ut res et sententias, in illis expressas, animo menteque perciperent et ad divinorum illorum antiquitatis ingeniorum praestantiam admirandam suspiciendamque sese erigerent. Sic enim sperabam fore, ut iuvenes non solum uberrimos ad ingenii animique cultum caperent fructus, verum etiam, quem hac institutione intimo pectore combibissent veterum scriptorum amorem, eodem per reliquam etiam aetatem percussi humanitatis et elegantiorum litterarum studia colerent earumque lumen ad alias disciplinas ac doctrinas sive accuratius perscrutandas sive etiam clariore luce illustrandas adhiberent.

Itaque iam diu in optatis fuit, ut veteris scriptoris librum, cura mea illustratum, speciminis loco ederem, quo tibi probarem, quam in explanandis veterum scriptorum monumentis insisterem rationem atque viam. Alia atque alia agitabam, plura incohabam; omnia tamen inchoata reliqui, sive, ut fit, quod nulla mihi coepta profligandi et ad exitum perducendi imposita erat necesssitas, sive quod semper fere tot districtus eram negotiis scholasticis, ut parum suppeteret otii conquirendis eis subsidiis et instrumentis, quae ad scriptoris non plane vulgarem editionem requiri viderentur. Verum, uno amplius exacto anno, a Frommanno, viro honestissimo, rogor, ut, quom divendita essent Ciceronis Tusculanarum Disputationum, a Neidio illustratarum, exemplaria, eiusdem editionis repetendae in me reciperem curam. Quam provinciam sine ulla recusatione et tergiversatione suscipiendam putavi, quod hi ipsi libri, simul ut eos primoribus tantum labris degustavissem, et argumenti gravitate et sententiarum uber-

tate et dicendi genere, non limato illo quidem et omnibus numeris absoluto, sed facili ac iucundo, ita me allexissent, ut, repetita eis pervestigatis lectione, iam in academia mihi versato eorum editionis aliquando parandae nasceretur cogitatio. Quare factum est, ut, quom nunc ad easdem Tusculanas illustrandas me accingerem, non plane imparatus ad id negotium accederem, praesertim, quom iam ex longiore temporis spatio interiori cuidam Ciceroniani sermonis atque consuetudinis cognitioni comparandae sedulo operam dedissem. Sed tametsi non mediocrem me curam operamque in Tusculanarum explicatione collocasse libere profiteri posse videor, tantum tamen abest, ut partibus susceptis usquequaque satisfecisse me putem, ut non sine magna quadam animi sollicitudine hoc specimen, in quo primum a me veteris scriptoris explicandi et ad criticam exigendi factum est periculum, acerrimo tuo iudicio subiciam; quanquam spero fore, ut, quae tua est humanitas, hunc libellum tanquam grati animi pignus non tam pretii magnitudine, quam e qua fluxit mentis voluntate metiare atque diiudices.

Verum, ne tibi mirum videatur, quid sit, quod, quom Neidianae editionis repetendae provincia mihi esset demandata, nullum fere ego eius vestigium reliquerim totumque interpretandi genus mutaverim, causas mihi addere licebit, quibus impulsus diversam viam ingrediendam duxerim.

Scilicet omnem Neidius curam in eo ponendam sibi existimavit, ut „seriem continuatam orationis per singulas disputationis partes investigaret nexumque sententiarum cuivis sectioni praeponeret, digressiones, ad quas philosophus hinc inde abripi se passus esset, diligenter observaret, ita ut iuvenis lector atque nondum satis exercitatus filum disquisitionis nunquam amitteret.“ *) Atque hoc quidem interpretandi genus, in enucleando illustrandoque sententiarum nexu occupatum, tantum abest, ut neglegendum videatur, etiam omnis interpretationis fastigium in eo cernitur. Sed quom Neidii commentarius, qui dicitur, fere omnis in proponendis universis argumentis contineretur, rarius interiorem sententiarum nexum attingeret difficiliorumque locorum sententiam expediret, neglectis et praetermissis omnibus, quae ad grammaticae rationem sermonisque Latini proprietatem spectarent: tota illius ratione deserta plane ac derelicta, eam ingrediendam putavi viam, quae et ad accuratiorem librorum intellegentiam plus collatura et iuventutis rationibus magis consultura videretur. Id enim maxime secutus sum consilium, ut editionem pararem, qua praeceptori, Tusculanas discipulis suis explicanti, non solum accuratiore eos horum librorum intellegentia imbuendi et Ciceroniani sermonis consuetudine fingendi et Tullii philosophandi ratione initiandi copia pararetur, sed etiam iuveniles mentes acuendi subtilioribusque instituendis persequendisque disquisitionibus assuefaciendi materia suppeditaretur.

*) Sunt ipsius Neidii verba in Praefat. p. VI. sq.

Adnotationes nostrae partim versantur in librorum scriptura examinanda et ad criticae normam revocanda, partim in exponendis verbis sententiisque ac rebus aperiendis. Ac primum dicam de critica. Secutus sum cum Neidio recensionem Wolfii, qui, miro ingenii acumine ornatus, exquisitissima Ciceronianae consuetudinis orationisque elegantiae scientia munitus, summa denique criticae facultate instructus, in scripturae integritate restituenda excellenter versatus est. Itaque etsi nonnullis locis in scriptura a Wolfio recepta acquiescere non potui, tamen, quom ea et pauca essent nec eiusmodi, ut elegantissima illa recensio deserenda esset, eam, ne levissima quidem admissa mutatione, nisi quod hinc inde apertissima interpunctionis vitia, quae sententiarum intellegentiae officerent, sustuli, integram repetendam curavi. Magna iam adnotationum mearum parte perscripta, in lucem prodierunt Tusculanae, Orellii diligentia atque acumine recensitae: quam editionem quom eximiis bonis viderem cumulatam et compluribus locis a Wolfiana recensione

discrepantem, feci, ut, retractatis quas scripseram adnotationibus criticis, ab initio usque ad finem hanc recensionem cum Wolfiana conferrem et totam variantium scripturarum, ab Orellio enotatarum, silvam, quanta maxima possem diligentia, pervestigarem. Nec profecto paenitebat me hanc collationem instituisse, laboriosam illam quidem, sed maximis coniunctam fructibus; nam in perquam multis locis, in quibus prius anceps et dubius haesitaveram, nunc lux mihi accendebatur clarissima.

Iam vero quom Wolfius in editione sua in imo margine Ernestianae recensionis diversitatem subiecerit, ut uno conspectu intellegeretur, quibus rebus haec sua recensio differret ab illius, nulla tamen adiecta adnotatione, e qua pateret, qua auctoritate niterentur scripturae a se receptae, operae pretium facturus videbar, si utriusque recensionis, et Ernestianae et Wolfianae, scripturarum auctoritates, diligenter indagatas, quam paucissimis enotarem simulque adderem diversitatem recensionis Orellianae. His scripturis etiam alias insigniores et memoratu dignas addere placuit itemque egregias acutissimorum hominum coniecturas vel suspiciones, ut scilicet praeceptor haberet, quo sagacioris indolis adulescentes criticae quae dicitur coniecturalis elementis initiaret. In enotanda scriptura ita versatus sum, ut plerumque verbo significarem, quid de eis statuendum sentirem, ut discipuli ipsi rationes anquireret, quibus scriptura aliqua aut probata esset aut reiecta. In multis autem scripturis examinandis longior fui, imprimis in eis, in quibus recedendum mihi videretur ab editorum sententia, eo quidem consilio, ut adulescentibus quasi quandam viam praeirem, quae ingredienda esset ad difficiliores scripturas diiudicandas.

In priscorum poëtarum locis, quibus Cicero philosophiae severitatem gravitatemque exhilarare studuit, ad numerorum leges revocandis etsi maxima cum laude versatum est perspicacissimum Bentleii ingenium, et postea recentiore aetate magnam etiam curam collocavit acies Wolfii, quom aliorum hominum doctorum, tum Hermanni

studiis adiuta; tamen, eisdem de integro examinatis, hunc locum non ita complanatum esse intellexi atque perpurgatum, nihil ut dubitationi et emendationi relinqueretur loci. In quo difficili criticae officio paratissimum mihi auxilium praestitit Grotefendi, artis metricae peritissimi, acumen.

Quoniam de critica dixi, nunc de interpretandi genere, quod in explanandis his libris secutus sum, pauca dicam.

Ac primum quidem, quom Tullius academicum philosophandi genus, quod parum cognitum ac perspectum multos iam in errores abstraxit ineptisque de nostro philosopho imbuit opinionibus, secutus sit, nihil mihi, planam adulescentibus ac certam, qua in legendis Ciceronis de philosophia scriptis firmo incederent pede, viam patefacturo, melius aptiusque visum est, quam si, quae maxime spectare viderentur ad percipiendam recteque diiudicandam Ciceronianam philosophandi rationem, quam brevissime exposita toti libro praemitterem. Iam quoniam in illustrando libro de philosophia scripto prima ac praecipua interpretis cura in eo posita esse debet, ut et universae disputationis tenor constituatur et singularum sententiarum nexus enucleetur, singulis Tusculanarum libris quasi quendam conspectum, quo paucis complecti studui, quae longissimis saepe adnotationibus exposuit Neidius, praemisi, tanquam ducem secutus non Ernestium, cuius argumenta, Tullii de philosophia libris praefixa, haud multum sane conferunt ad adiuvandam scriptorum intellegentiam, sed Fr. H. Kernium *), qui in conficiendis Tusculanarum, elegantissime a se in patrium sermonem conversarum, argumentis ita elaboravit, ut tota disputatio ad summa veluti capita revocata uni quasi conspectui subiceretur. Hac igitur instituta ratione quom ex eis, quae de Ciceronis philosophandi ratione deque singulorum Tusculanarum librorum argumentis exposita sunt, multis impeditis magnisque difficultatibus obstructis

*) Römische Prosaiker in neuen Uebersetzungen. III. IV. V. Bd. Stuttgart 1827.

locis clarissima lux affundi videretur; tamen in ipsis etiam adnotationibus, ut non solum difficiliorum locorum sententiam aperirem, sed etiam interiorem sententiarum nexum expedirem, quantam possem maximam diligentiam adhibendam putavi. Quod autem multa, quae ad accuratiorem rerum ad philosophiam spectantium cognitionem pertinerent, aut ne verbo quidem tetigi aut paucissimis perstrinxi, nemo sane, si, quod in adornanda hac editione secutus fuerim consilium, secum reputaverit, in reprehensionem vocabit.

Reliquae adnotationes continentur fere aperienda explanandaque Ciceroniani sermonis ac consuetudinis vel proprietate vel elegantia. Etenim Cicero et habetur et est is scriptor, qui, quoniam in omni fere litterarum genere monumenta reliquit, quae, ut rerum sententiarumque et gravitate et suavitate et vero utilitate praeclare sese commendant, ita egregio omnibusque numeris ac partibus perfectissimo dicendi genere enitent, tanquam exemplar nobis propositus esse debet, ad quod, tanquam ad normam, Latini sermonis ingenium diiudicemus et omne nostrum imitandi studium conformemus. In primis scripta, quae sunt de philosophia, aequabili quodam et temperato dicendi genere composita, tanta iucunditate, tanto lepore, tot denique orationis veneribus elucent, ut, quanto diutius in legendis eis versatus fueris, tanto maiore detineare delectatione. Quare multum operae dedi, ut, quae maxime propria essent Ciceroniani sermonis, sive ea continerentur loquendi formulis, sive verborum consecutionibus et circumscriptionibus, diligenter ad ea adverterem adulescentium ingenia. Quae quidem interpretandi ratio licet multa attingat, quae ei, cuius ingenium a Latini sermonis elegantiis et festivitatibus abhorret, minutula ac putida videantur; tamen eam unam certissimam ad veterum scriptorum intellegentiam munire viam efficacissimumque ad mentes iuveniles acuendas poliendasque et venustate imbuendas parare instrumentum nemo infitiabitur.

Haec fere sunt, quae de consilio et ratione, in edendis his libris a me inita, ad te scribenda putavi: quae ut tibi tuoque iudicio probentur, vehementer opto.

Vale, vir praestantissime, mihique favere perge. Deus tuam tibi valetudinem, saepius iam affectam, firmet ac corroboret, ut per longum porro annorum spatium ingenii animique tui lumine laudandarum artium studia adiuves et promoveas adulescentiumque pectora humanitatis sensu fingas et optimarum doctrinarum excelsissimarumque rerum ardentissimo amore accendas. Vale. Scripsi Hannoverae X. Kalend. Ianuar. MDCCCXXIX.

PRAEFATIO
IN ALTERAM EDITIONEM.

Pauca sunt, quae huic novae editioni praemittenda duxi.

Ac primum quidem in Wolfianae recensionis locum substituendam putavi Orellianam. Nam tametsi Wolfius, vir artis criticae unus peritissimus Ciceronianique sermonis probe gnarus, innumerabiles Tusculanarum locos sordibus, vel librariorum stupore vel aliorum hominum mala sedulitate importatis, liberavit Ciceronisque manum restituit; tamen non omnia ita fuerunt ab eo perpurgata, ut sequentibus editoribus omnis emendationis facultas ac laus praerepta videri posset. Sane quam multa resederant ulcera, quorum bonam partem Orellii acies, assidua Ciceronianorum scriptorum lectione et consuetudine subacta ac perpolita, novis etiam adhibitis membranarum et editionum veterum subsidiis, non solum sagaciter indagavit, sed etiam feliciter ad sanitatem restituit.

Verum ut Orellii iudicium criticaeque facultatem suspicio et magni facio, ita eius auctoritate non adeo regi me passus sum, ut rem omnem transactam crederem in eisque, quae ab eruditissimo viro constituta essent atque decreta, acquiescendum statuerem; sed meum ipse secutus consilium omnes scripturas, aut receptas ab eo aut reiectas, rationum momentis in utramque partem excussis inter seque comparatis, quanta potui maxima diligentia, examinavi et vel breviter in scripturae varietate vel, ubi opus erat, fusius in adnotationibus sententiam meam libere atque ingenue exprompsi. Hanc ingressus viam etsi mihi videor haud admodum paucis locis non iniuria dissensisse ab Orellio, tamen satius duxi praestantissimam illam recensionem illibatam quam hic illic immutatam repetere.

Deinde omnia quaecunque post priorem editionem nova in lucem prodierunt subsidia diligenter excussi, ut, quicquid videretur ex eis utile ac fructuosum in horum librorum vel criticam vel interpretationem redundaturum, eis, qui hac essent editione usuri, promptum esset et paratum. Quorum subsidiorum principem locum obtinet horum librorum editio, ab Orellio anno MDCCCXXIX. Turici publici iuris facta, qua praeter aliorum editorum adnotationes etiam Fr. A. Wolfii scholarum excerpta cum editoris additamentis continentur. Tum in criticae munere rite tuendo egregium mihi praesidium paraverunt Reinoldi Klotzii, viri acutissimi et de Cicerone praeclare meriti, Lectiones Tullianae. Largam porro utilissimarum et ad criticam et ad grammaticam rationem observationum segetem suppeditarunt mihi Thomae Wopkensii Lectiones Tullianae, a Ferdinando Handio docte et eleganter adornatae.

Denique omnes prioris editionis adnotationes de integro accuratissima lectione pervestigans multa addidi, quae praetermissa erant, alia, quae latius dicta erant, coërcui, quae obscurius significata, quae non recte explicata, quae levioribus argumentis nisa viderentur, illustrare, emendare, confirmare studui, consilio adhibitis eis, quae a viris non minus eruditis quam humanis, qui editionis prioris censuram egerunt *), intellegenter vel admonita essent vel observata.

---

*) Censurae editionis prioris, quae quidem in notitiam meam venerunt, sunt hae: 1) *G. H. Moseri* in Ephemeridibus Heidelbergensibus Nr. 38 et 39. anni 1830. — 2) *Fr. Kritzii* in Ephem. scholast. (Allgem. Schulzeitung) Nr. 110—112. anni eiusdem. — 3) *G. H. Bodii* in Ephem. Gotting. Nr. 145.

Haec sunt, quae de hac nova editione cum benevolo lectore communicanda putavi. Reliquum est, ut librum portu iamiam exeuntem bonis votis prosequar, ut etiam in hoc altero cursu non minus quam in priore secundis placidisque ventis excipiatur. Scripsi Hannoverae die XXII. mensis Mart. anni MDCCCXXXV.

---

anni 1831. — 4) Viri docti, qui censurae suae litteram *G.* subscripsit, in Ephem. Seebodii et Iahnii p. 32—40. anni eiusdem. — 5) Censura sine nomine et signo in Eph. Lipsiens. Nr. 199—200. anni eiusd. — 6) Censura, litteris *D. A.* insignita, in Eph. Ienens. Nr. 119—120. anni 1832. — 7) *F. Schneideri* censura in ephemerid. Antiq. discipl. (Zeitschrift f. Alterthumswissenschaft) Nr. 151—152. anni 1834.

PRAEFATIO
IN TERTIAM EDITIONEM.

Orelliana horum librorum recensio, anno MDCCCXXVIII. Turici publici iuris facta, quam in editione mea altera secutus sum, quamvis singularibus ac praeclaris splendeat bonis; tamen, multis postea novis maximique momenti a viris doctis in medium allatis subsidiis criticis, fieri non potuit, quin illius fundamentum haud sane paucis locis labefactaretur. Quocirca in adornanda hac nova editione maximam meam curam atque operam eo conferendam existimavi, ut horum librorum scripturam quam fieri posset emendatissimam exhiberem. Praestantissimi Tusculanarum codices sine dubio censendi sunt hi sex: Parisiensis, qui κατ' ἐξοχὴν appellatur. *Regius, Gudianus primus, Vaticanus, Pithoeanus, Gryphianus, Bernensis* *). Eorum auctoritatem tanquam normam, ad quam horum librorum oratio exigenda ac castiganda esset, sequendam duxi, ita tamen, ut non serviliter eis obsequerer et vel absurdissimas eorum scripturas contortulis ratiunculis tutari ac defendere studerem, sed reliquorum etiam librorum, et scriptorum et editorum, rationem haberem ac sanae mentis iudicio iustum suum debitumque darem locum. Etenim omnium qui adhuc collati sunt codicum quin nullus archetypum censendus sit, vix ac ne vix quidem dubitari potest.

---

*) V. nos in Prolegom. ad hos libros cap. IX.

*

Ipse ille Regius, quem primo loco nominavimus, quamvis iustissimo iure omnium princeps habeatur, multis tamen mendis et corruptelis, eisque non levibus, sed saepe gravissimis laborat. Idem statuendum est de reliquis quos modo appellavimus codicibus. Contra non paucis locis, in quibus hi aperte corruptas scripturas mordicus tenent, ei codices, quos deteriorum *) nomine complexi sumus, germanam Ciceronis orationem servaverunt.

Post Orellium de critica horum librorum ratione optime meriti sunt ***Reinoldus Klotzius, Georgius Henricus Moser, Paulus Hagerupius Tregder,*** Danus, quorum virorum studiis via ad scripturae emendationem egregie praestructa est atque praemunita.

Si critica in Tusculanis multo nunc firmiore pede quam antea incedere potest; id in primis eximiae ***Moseri*** diligentiae atque industriae acceptum referendum est. Vir enim doctissimus non modo complures novos codices manuscriptos, in quibus est praestantissimus Gudianus primus, sed etiam ingentem editionum veterum multitudinem vel ipse comparavit vel per alios comparandam curavit scripturaeque varietatem singulari quadam cura enotavit. Huc accedit, quod ipse, Ciceroniani sermonis gnarissimus et ab omni temeritate alienissimus, criticam sobrio iudicio et magna cum cautione factitavit; nec dubitari potest, quin multo pluribus locis Ciceronis orationem emendatiorem et castigatiorem exhibiturus fuerit, si minus, verecundia quadam superiorum editorum praepeditus, horum virorum quam codicum suorum auctoritati obsequi maluisset.

Tregder praestantissimos codices, Regium et Pithoeanum, ab aliis iam editoribus, sed minus accurate collatos, de integro summa diligentia conferendos curavit atque ex his potissimum collationibus Tusculanarum recensionem instituit.

*) V. nos in Prolegom. cap. IX.

Klotzius denique novos codices et editiones veteres non contulit ille quidem, sed superiorum editorum apparatu critico diligentissime pervestigato acerrimoque iudicio examinato in emendanda horum librorum scriptura magna cum laude versatus est. Negari quidem non potest saepe eum nimis anxie, ne dicam serviliter, codicum litteris adhaesisse ob eamque rem non raro etiam earum scripturarum, quae rectae ac sanae rationi repugnant, patrocinium contra superiores editores magna cum iracundia suscepisse; sed quam in exercenda critica ingressus est viam, ea multo firmiore nititur fundamento multoque tutior censenda est, quam eorum, qui, codicum auctoritate posthabita vel meliorum et deteriorum codicum nullo habito delectu, scriptoris orationem magis pro arbitratu suo quam ex severis criticae legibus constituunt vel adeo, in lubricum coniectandi campum delati, sanissima saepe verba inutilibus coniecturis temptant atque convellunt. Ac, quod summa laude dignum est, in libello *), quem octo annis post editionem suam foras protulit, sui ipse exstitit iudex severissimus magnamque sententiarum suarum partem accurate retractatam emendavit, complures contortas interpretationes reiecit melioribusque permutavit, non paucis locis ad superiorum editorum sententias, temere saepe et elato supercilio prius a se notatas, rediit omninoque multo liberius in diiudicanda scriptura magisque ratione quam caeca codicum admiratione gubernatum adhibuit iudicium. Viri doctissimi acutissimique de his libris merita magna esse quis neget? et, si quis alius, ego ea suspicio ac magni facio et, ubicunque suppeditavit occasio, iustis debitisque laudibus extuli; sed ego idem negare non possum magnae mihi saepe fuisse offensioni non modo insolentiam, qua vel summis et de Cicerone immortaliter meritis viris insultavit, sed etiam ostentationem, qua ingenii sui sagacitatem iactavit. Utinam tandem aliquando omnes, qui

*) Nachträge und Berichtigungen zu Cicero's Disputationibus Tusculanis. Leipzig 1843.

praeclaram humanitatis disciplinam tractant, eam ita tractent, ut ex ea non solum ad ingenium acuendum fingendumque, sed etiam ad mores emendandos emolliendosque uberrimus efflorescat ac redundet fructus!

Alteri interpretis officio, quod in interpretandis rebus sententiisque et in explicando Ciceroniani sermonis ingenio positum est, quom prioribus meis editionibus plenius satisfactum videretur, nunc minore opera eo defunctus sum, quanquam nihil praetermittere studui, quo vel intellegentia horum librorum promoveretur, vel sermonis Latini imprimisque Ciceroniani proprietas clarius illustraretur, vel grammaticae Latinae ratio subtilius enuclearetur. Egregium huic novae editioni ornamentum accessit insigni humanitate ***Friderici Augusti Menkii,*** clarissimi et eruditissimi in gymnasio Bremensi doctoris mihique amicissimi, qui quom ex me audisset in nova Tusculanarum editione paranda me versari, observationes suas, Rathianae editionis margini adscriptas, ad me transmisit easque mihi pro arbitratu utendas concessit. Quae ex eis delibavi, ipsius nomine („***Menkius in Observationibus ineditis***“) attuli. De singulari hoc officio gratias viro praestantissimo et ago et habeo quantas possum maximas.

Ut etiam tenuioris sortis adulescentibus consuleretur, una cum hac editione minorem adornavi, breviore instructam adnotatione.

Ad extremum facere non possum, quin eximiam quam ***I. D. Lorenzius***, vir eruditissimus, in emendandis plagulis typis expressis collocavit operam atque diligentiam summa cum laude praedicem eique gratum palam profitear animum. Scripsi Hannoverae die XXV. mensis Septembris anni MDCCCXLVI.

PRAEFATIO
IN QUARTAM EDITIONEM.

In curanda hac nova editione quom omnes adnotationes diligenter retractavi, tum in primis eas, quae in horum librorum scriptura examinanda atque constituenda versantur. Qua in provincia tuenda eximie adiutus sum *A. S. Wesenbergii* tribus libellis, quibus „Emendationes M. Tullii Ciceronis Tusculanarum Disputationum“ *) continentur. Is enim, et acerrima mentis sagacitate praeditus et Ciceroniana dicendi consuetudine imbutus et criticae sobrie ac prudenter factitandae peritissimus, de Tusculanarum oratione e codicibus manuscriptis restituenda mendisque purganda praeclare est meritus. Scripsi Hannoverae Calendis Maiis anni MDCCCLIII.

*) Hae emendationes in lucem prodierunt ante tertiam editionem meam (prima enim earum particula Viburgi 1841, altera 1843, tertia 1844 prodiit); sed sero demum in Germania innotuerunt, atque secundam particulam, in qua insunt emendationes ad primum Tusculanarum librum factae, diu frustra per librariam e Dania a me petitam, tandem ipsius auctoris liberalitate impetravi, sed quom iam primum adnotationum mearum usque ad libr. I. c. 21. fasciculum Ienam typis exprimendum transmisissem. Quare quae usque ad illum locum ex Wesenbergianarum emendationum particula secunda enotanda erant, Addendis adieci.

PRAEFATIO
AD QUINTAM EDITIONEM.

Longum inter quartam nostram Tusculanarum et hanc novam editionem interiectum est temporis spatium. Nam per multos deinceps annos in elaboranda altera amplioris nostrae Graecae grammaticae editione ita occupati fuimus, ut de suscipiendo alio gravioris momenti opere cogitare non possemus. Verum simulatque arduum illum et ingentibus difficultatibus implicatum laborem exanclavimus, nihil prius faciendum existimavimus, quam ut ad novam hanc Tusculanarum disputationum editionem adornandam animum adiceremus.

Post quartam nostram editionem duae in primis in lucem prodierunt editiones, quibus criticae horum librorum rationi egregie prospectum est atque consultum. Altera est ***I. G. Baiteri,*** altera ***Mauricii Seyfferti. Baiter*** Orellianam recensionem de integro summa diligentia et circumspectione retractavit eamque multis nominibus emendavit. In primis laudanda est moderatio illa ac temperantia, qua in factitanda arte critica usus est; coniecturas enim vel a se ipso vel ab aliis factas nunquam temere in Ciceronis orationem importavit, sed si quas recepit, gravibus tantum rationibus ac momentis permotus id

fecit. ***Seyffertus,*** vir eruditissimus et admirabili quodam mentis acumine praeditus idemque in Ciceroniani sermonis consuetudine versatissimus, multas scripturae corruptelas sustulit et Ciceronianam manum ingeniosissime et verissime restituit. Sed dolendum est virum acutissimum haud sane paucis locis ingenii sagacitate abusum divinandi libidini ita indulsisse, ut coniecturas longe audacissimas et quae omni probabilitatis specie careant, in scriptoris orationem recipere non dubitaret. Negari quidem non potest nonnullos locos hac ratione limatiores, elegantiores, emendatiores factos esse; verum si quid a scriptore minus bene aut minus accurate eleganterve dictum est, sed ita, ut neque latinitati neque menti sanae repugnet, non est critici protinus illud corrigere et emendare, sed potius, possitne id excusari aut similibus locis defendi, diligenter circumspicere, praesertim in libris, qui, sicuti Ciceronis Tusculanae disputationes, festinantius conscripti sunt, coniecturas autem in eis tantum locis admittere, in quibus codicum scriptura aperte corrupta est nec ulla alia ratione ad sanitatem restitui potest. Atque haec quidem criticam factitandi ratio ea est, quam in coniecturis aut recipiendis aut reiciendis religiosissime sequendam arbitrati sumus.

Praeter duumviros illos cum laude nominandi sunt duo alii viri doctissimi, qui de critica horum librorum ratione optime meriti sunt. ***Otto Heinius*** primum in programmate Posnaniensi, anno MDCCCLXII edito, postea in editione scholastica multos locos diligentissime examinavit atque emendavit; alter ***Gustavus Sorofius*** in appendice quintae editioni Tischerianae adiuncta multos critica ratione difficiles impeditosque locos accuratissime subtilissimeque pertractavit.

Plagulas typis descriptas emendandi curam suscepit filius meus ***Rudolphus,*** progymnasii, quod Belgardi, in urbe Pomeraniae ulterioris, rectore ***Bobrikio,*** viro doctissimo, floret, superiorum ordinum praeceptor. Scripsi Hannoverae die XXII mensis Januarii anni MDCCCLXXIV.

IN

M. TULLII CICERONIS

TUSCULANARUM DISPUTATIONUM

LIBROS QUINQUE

PROLEGOMENA.

I. De universa philosophia apud Romanos [1].

Philosophiae studium apud Romanos diu neglectum iacuit. Etenim gens Romana, a primis civitatis initiis continuis bellis occupata, ita instituta erat, ut omnem laudem gloriamque in re militari civitatisque administratione collocaret. Quae quidem via posteris quoque temporibus ad summam in re publica auctoritatem adipiscendam una erat atque certissima. Primus Graecarum doctrinarum sapientiaeque amor in Romanorum animis effloruit, quom clarissimi illi Graeci, Carneades, Critolaus, Diogenes, qui primi a Romanis cogniti sunt philosophi, ab Atheniensibus Romam missi sunt (598 a. U. c. 155 a. Chr.). At enimvero M. Porcius Cato, severus ille senex, pristina Romanorum disciplina imbutus, metuens, ne iuventus flagranti illo litterarum ardore a veteris disciplinae severitate, quam militaris rei publicae conditio necessario requireret, degeneraret et Graecorum infecta doctrina ingenii magis cultui quam rebus strenuis operam daret, effecit, ut legati mox domum remitterentur.

Postea vero, Romano imperio longe lateque propagato et stabilito, ingentes opes et cum eis luxuria ac magnificentia, libidines omniaque scelerum genera civium animos pessumdabant. His quidem temporibus, in hac rerum atque otii affluentia, uti in deterioris ingenii hominibus luxuriae voluptatumque cupiditas excitabatur, ita in excelsioribus animis magnum quoddam mentis doctrina excolendae exortum est desiderium. Itaque eo tempore, quo philosophia efflorescere coeperat, Romanorumque animi ad id studium persequendum

1) Quae in his prolegomenis in studiosae iuventutis gratiam a nobis prolata sunt, summa quaedam quasi capita eorum continent, quae in hanc rem uberius disputavimus in libro, qui inscribitur: *M. Tullii Ciceronis in philosophiam eiusque partes merita. Commentatio regio praemio ornata. Hamburgi sumptibus Friderici Perthes.* MDCCCXXV., additis nonnullis, quae ad interiorem Tusculanarum Disputationum intelligentiam facere viderentur.

satis exculti videbantur, antiquus rerum publicarum status populique ingenium commutatum plane erat atque conversum.

Omnium fere disciplinarum philosophi e Graecia Romam commigraverunt ibique summa illustrissimorum virorum perfruentes dignitate in eorum domibus sedem suam fixerunt. Inter eas disciplinas, quae studiosissime colebantur a Romanis, duae potissimum nominandae sunt, quae plane contrariae erant, Stoicam dico et Epicuream. Etenim uti Romanorum ingenium in vita aut ad tetricam quandam severitatem aut ad effusam luxuriam inclinabat, ita in philosophia aut Stoicae scholae asperitatem aut Epicureae mollitiam amplexatum est. Stoica disciplina, omnes externas res neglegens atque spernens, splendore ac magnificentia praeceptorum ornata, excelsioris ingenii Romanos, qui pristinam illam morum severitatem, gravitatem atque ingenii altitudinem retinere et rem publicam praeclare honesteque gerere studebant, mirifice capiebat. Epicurea philosophia, quae et cognitu satis facilis erat et blandis voluptatis illecebris invitabat, eis maxime grata erat, qui a re publica remoti magis sibi vivebant et corporis vel animi voluptatibus frui quam vitam negotiosam transigere malebant.

II. De Cicerone eiusque universa philosophia.

Etsi multi tum Romani philosophiae operam navabant, tamen, quom ea ferme a Graecis tradi Graecisque litteris contineri soleret, et perpauca tantum perque exigui pretii monumenta Latina relicta essent, fieri non potuit, ut illa laete efflioresceret ac magna incrementa caperet. Itaque Cicero, flagranti patriae amore agitatus, uti, quom in gerenda re publica versabatur, omnem in ea operam, omnes curas cogitationesque posuerat civiumque salutem atque incolumitatem modis omnibus augere et promovere studuerat, ita, in senili aetate constitutus, quom, Romana re publica eversa atque libertate Caesaris dominatu oppressa, administrandis civitatis muneribus civibus suis prodesse non posset, ne otio, quo abundabat, langueret, universam philosophiam e Graecia traductam Latinarum litterarum luce illustrare sibi proposuit, magni existimans interesse ad decus et ad laudem civitatis res tam graves tamque praeclaras Latinis etiam litteris contineri et hanc reliquam gloriam Graeciae eripi.

Quanquam Tullius nullum fere philosophiae locum, qui non Latinis litteris illustratus pateret, reliquit; tamen non perfectam artis quandam disciplinam condidit. Neque id in conscribendis suis de philosophia libris secutus est consilium, sed praeclarissima quaeque et ad mores conformandos vitamque melius instituendam saluberrima sapientiae praecepta, Romani sermonis splendore explanata, ex umbra quasi in solem atque pulverem producenda putavit.

Omnium philosophorum disciplinas perscrutatus summos Graeciae philosophos de gravissimis quaestionibus dissentire interque se dissidere quom intellexisset sibique persuasisset non aliter nisi de omnibus rebus in contrarias partes disserendo, quid in quaque re veri simile esset, inveniri posse: Academicorum recentiorum disciplinae, quam iam adolescens Philone duce et didicerat et tanquam optimum instrumentum ad eloquentiae laudem comparandam mirifice amplexatus fuerat, totum se penitusque tradidit. Huius enim philosophiae proprium est in utramque partem veri reperiendi causa disserendo errores opinionesque non firmis exstructas fundamentis destruere, iudicium nullum interponere, ea probare, quae simillima veri videantur, conferre causas et, quid in quamque sententiam dici possit, expromere, nulla adhibita sua auctoritate, iudicium audientium relinquere integrum ac liberum. Ex quo intellegitur Academicos non omnem scientiam sustulisse, sed cum ratione probabilitate usos esse. Itaque Cicero nullius philosophiae disciplinae auctoritate adstrictus principum philosophorum sententias examinavit atque excussit et, in utramque partem ponderatis rei momentis rationibusque comparatis, quae ad probabilitatem atque veri similitudinem maxime propensa esse viderentur, secutus est.

Inter eos philosophos, quos maxime probavit Cicero, primum locum obtinet Plato: cuius philosophiam totam vel certe maximam eius partem sine dubio ad se vindicasset Latinisque litteris illustrasset, si et Romanorum ingenia satis exculta fuissent ad illius sublimitatem atque excelsitatem percipiendam, et ipse totam eius subtilitatem mente sua concepisset. Platonis auctoritatem in eis potissimum secutus est, quae ad naturae cognitionem (physica) et ad animorum immortalitatem spectant. Secundum philosophiam Platonicam maxime amplexatus est Stoicorum disciplinam, in primis in eis, quae praeclare ab illis scripta erant de morali doctrina, de legis natura, de conformanda re publica. Etsi haud raro Stoicorum philosophiam vehementer aggreditur atque perstringit, tamen omnino de illa magnifice sentit eiusque sententias excelsissimas inter cives suos divulgare et propagare studet, neque eas ipsas, sed quibus eas firmare nitebantur argumenta, longissime nonnunquam arcessita, reprehendit.

III. De Ciceronis philosophia morali.

Veteres philosophiam in tres partes dividebant: dialecticam, physicam, ethicam. In unaquaque parte Cicero elaboravit et egregia scripta reliquit. Praestantissimus autem atque pulcherrimus Ciceronianae philosophiae locus sine dubio censendus est is, qui est de moralibus, et, quod in exponenda hac doctrina sanissimum, quo illius ingenium pollebat, iudicium praeclare enitescit, et vero etiam, quod

philosophus noster, quaecunque eximia adhuc a Graecis philosophis de morali doctrina erant disputata, perscrutatus eisque eleganter prudenterque usus praeclarissimas in scriptis suis moralibus consignavit sententias et complures huius doctrinae notiones primarias, excussis interque se comparatis contrariis Graecorum philosophorum decretis, clariore luce illuminavit.

In moralibus Tullius principum Academicorum, Arcesilae et Carneadis, more probabilitati maximum locum concessit. Multa enim probabilia esse iudicavit, quae quanquam non perciperentur, tamen, quia visum haberent quendam insignem et illustrem, eis sapientis vitam regi posse existimabat. Iam supra demonstravimus in morali doctrina Ciceronem maximam partem Stoicorum vestigiis institisse; nulla enim firma in ea et coniuncta naturae praecepta tradi posse statuit, nisi aut ab eis, qui solam, aut ab eis, qui maxime honestatem propter se dicerent expetendam, i. e. aut a Stoicis aut ab Academicis et Peripateticis: quas tres disciplinas in hoc philosophiae loco re consentire, nominibus discrepare dicebat.

Stoici philosophiam moralem distribuerunt in doctrinam de rebus bonis, malis, indifferentibus, de virtutibus, de animi perturbationibus, de officiis. Duplex autem erat philosophiam moralem tractandi ratio; utraque tamen eandem sibi subiectam habebat materiam. Altera ratio erat δογματική vel θεωρητική, fundamentam totius philosophiae moralis, quae in scrutanda natura morum et origine aperiendisque iusti, boni, aequi fontibus versabatur. Huc referendi sunt Ciceronis libri de Finibus Bonorum et Malorum. Altera ratio erat παραινετική, eaque popularis et ad communem intelligentiam accommodata, quam Cicero in libris de Officiis, in Tusculanis Disputationibus aliisque libris secutus est. Ea praecepta dat, quibus mores corrigantur et ordinentur, et in omnes partes usus vitae conformari possit.

IV. De Tusculanis Disputationibus.

Scripti sunt quinque libri Tusculanarum Disputationum turbulento illo tempore, quom res publica bello civili misere vexabatur, et Cicero muneribus orbatus et sibi et litteris vivebat. E temporis notis, quae sane multae in his ipsis Tusculanis exstant, luculentissime apparet eas post libros de Finibus Bonorum et Malorum anno DCCVIII. U. c. (45 a. Chr.) inchoatas, easdemque anni DCCIX. initio (44 a. Chr.) absolutas esse [1]). Nomen duxerunt a *Tusculano*, Ciceronis praedio (v. Indic. historic. vv. *Tusculum* et *Tusculanae Disp.*).

1) V. *Schütz.* Proleg. in Tuscul. Disputt. p. 3 sq. Adde I. 30, 74., ubi Catonis mors, quae in annum DCCVII. U. c. cadit, commemoratur. — De librorum inscriptione discrepant Codd. MSS. Alii, iique meliores exhibent:

Aperiunt autem hi libri res ad beate vivendum maxime necessarias. Primus enim est de contemnenda morte; secundus de tolerando dolore; de aegritudine lenienda tertius; quartus de reliquis animi perturbationibus; quintus eum locum complexus est, qui totam philosophiam maxime illustrat; docet enim ad beate vivendum virtutem se ipsa esse contentam [2]). Licet unusquisque horum librorum proprium quoddam et peculiare argumentum pertractare videatur, omnes tamen communi quodam societatis vinculo ita inter se cohaerent, ut unum idemque sit, ad quod spectent. Etenim omnes quinque libri referendi sunt ad methodologiam ethicam vel asceticam, quam vulgo dicunt, quae, quomodo, remotis virtutis impedimentis, efficiendum sit, ut appetitus rationi obediant, praecipit: quem quidem locum Tullius breviter perstrinxit in libris de Officiis [3]). Scilicet tanquam summum, quod sequamur, propositum nobis esse debet, ut beate vivamus. Beata autem vita constat in animi constantia, tranquillitate, aequabilitate. Si quis igitur vitam beatam consequi vult, efficere debet, ut rationi obediant appetitus omniaque removeantur, quae illam animi constantiam perturbare videantur. Ad ea autem, quae hominum animos misere cruciant atque vexant, referendus est sine dubio *metus mortis*. Itaque in his libris, quibus Tullius omnia, quae vitae beatae adversarentur, removere, quae autem eam adiuvarent, afferre studuit, aptissime primo loco efficiendum putavit, ut mors contemneretur. Nam, ut ipsius Ciceronis [4]) verbis utar, qui id, quod vitari non potest, metuit, is vivere animo quieto nullo modo potest; sed qui non modo, quia necesse est mori, verum etiam, quia nihil habet mors, quod sit horrendum, mortem non timet, magnum is sibi praesidium ad beatam vitam comparat.

Uti mors, ita corporis dolores in malis haberi et vitae tranquillitatem vehementer perturbare solent. Itaque secundo libro primum quaesivit, utrum dolor in malis ducendus esset necne, et, posteaquam principum philosophorum de ea re sententias exposuit atque examinavit, docet dolorem vel vinci vel tolerari posse, si appetitus subiiciantur rationi: in qua re veram sapientiam cerni.

Quemadmodum autem sapiens corporis dolores ratione comprimere et domare debet, ne eis turbetur vitae constantia; ita summa

libri quinque Tusculanarum *Disputationum:* quae scriptura germana censenda videtur, quom hoc ipso nomine hi libri ab ipso Cicerone (ut Tuscul. V. 1, 1. de Divin. II. prooem., de Fato c. 2., ad Attic. XV. 2. 4.) aliisque scriptoribus, ut Lactantio Div. Instit. III, 14. Boeth. ad Top. p. 372, 30 ed. Baiter., afferantur. V. *Davisius* ad Tuscul. princip.; cd. Reg. a pr. m. „caret inscriptione, sed spatium vacuum a rubricatore relictum sic explevit manus recentior saeculi XV: M. TULLII CICERONIS TUSCULANARUM QUAESTIONUM LIBBI V“, *Baiter*; alii cdd., sed deteriores, pro *Tusc. disp.* habent *Tusc. quaestionum;* Grammatici veteres, ut Nonius, Charisius, Diomedes, Priscianus, saepe hos libros simplici *Tusculanarum* nomine afferunt. 2) de Divin. II. 1. 3) I. 29, 102. V. *Beier.* ad Offic. I. 3. p. 18. 4) Tuscul. Disp. II. 1, 2.

ope niti debet, ut animus liberetur doloribus animi, i. e aegritudine reliquisque animi perturbationibus. Quod quomodo effici posset, demonstrare conatus est libro tertio et quarto, et quidem de aegritudine separatim disputavit, quia in ea est miseriarum fons et caput.

Tali modo remotis omnibus, quae turbent animi constantiam et tranquillitatem, in qua vita beata posita est, toti disputationi tanquam cumulus accedit liber quintus, qui est omnium pulcherrimus et sententiarum ubertate gravissimus, quo ostenditur virtutem se ipsa contentam esse ad vitam beatam 5).

V. *De fontibus, quibus Cicero usus est in Tusculanis.* 6)

Cicero philosophiam suam duxit e Graecorum fontibus, et quidem in moralibus, ut supra demonstravimus, maximam partem Stoicorum vestigiis ingressus est. Sic Tusculanae Disputationes totae fere manaverunt e Stoicorum fontibus. In *primo* libro, qui est de contemnenda morte, quae c. 5—8 quasi prolusionis causa ipsi disputationi praemisit, quom eadem infra c. 34 sq. repetantur, hoc loco praetermittamus. Variae philosophorum de animi natura sententiae c. 9—11 allatae utrum a Tullio ipso collatae sint an e Graeci philosophi libro translatae, non liquet. Argumenta c. 12 sqq. allata e Stoicorum fontibus hausta sunt, interiectis tamen exemplis e Romanorum historia petitis et nonnullis sententiis, quas Cicero ut Academicus ex aliorum philosophorum disciplinis adiunxit aut opposuit aut tanquam suas ac proprias proposuit (c. 17, 41. 42. c. 25, 60. c. 28, 70). E cap. 18, 42 et 32, 78 apparet Panaetii Stoici librum in consilium adhibitum esse. Locum de animorum immortalitate fuse ac copiose pertractatum (c. 22—34) paene totum e Platone petivit. Sed c. 24, 56 sq. Stoicorum discriptionem immiscuit, v. Adn. Etiam c. 24, 57, ubi de innatis notionibus loquitur, Stoica Platonicis admiscuit, v. Adn. Quae inde sequuntur usque ad c. 34, multa habent Platonica, partim iam supra tractata, nonnulla etiam Stoica, sed et illa et haec liberius tractata. In altera disputationis parte (c. 34—39) Cicero Crantoris Academici περὶ πένθους librum, quem compluribus locis commemorat, secutus est. Ex eodem fonte Plutarchus in Consolatione ad Apollonium hausit. E magna Plutarchi cum Cicerone consensione iure concluditur Crantorem etiam in locis utrique communibus, in quibus Crantor non est nominatus, communem fuisse fontem. V. Adn. ad c. 38, 91: „quo modo initium .. pertinebit" et ad c. 47, 113: in scholis. Cap. 41 inseruit Platonis locum de Apol. Socr. p. 40 C sqq., quem Latine vertit. In disputatione de humatione et sepultura (c. 43—45) se Chrysippi scriptis usum esse ipse c. 45, 108 testatur.

5) Cf. *Kernium* l. d. p. 33 sqq. 6) Cf. *O. Heinium* de fontibus Tuscul. disp. in Comment. Vimar. 1863, in Ed. Tusc. disp. Lips. 1864. et nos in libro dicto *de Cicer. in phil. merit.* p. 111—116.

In *secundo* libro, qui est de tolerando dolore, Cyrenaicorum et Epicureorum de dolore sententiae c. 6. 7. 12. 19. itemque Stoicorum c. 12 et 13. refutantur; sed c. 23, 53 de Stoicorum sententia dolorem opinionis esse, non naturae malum docet. Ipse amplexatur Peripateticorum veterumque Academicorum de dolore sententiam, qui dolorem malum quidem esse dicebant, sed cum turpitudine comparatum paene nullum esse; virtutem tantam in se habere vim, ut ei cedere deberet dolor. Cf. c. 13. 14. Graecorum philosophorum scripta in hoc libro ita in usum suum convertit, ut quaestionem propositam minus subtili philosophorum disputandi ratione quam eleganti quodam atque oratorio dicendi genere pertractaret.

In libro *tertio*, qui est de lenienda aegritudine, Stoicos duces secutum se esse ipse profitetur c. 6, 13 et c. 10, 22, in primis Chrysippum (in libro περὶ παθῶν), quem compluribus locis commemorat (§§. 52. 59. 61. 76. 79). Ex hoc fonte hausta est discriptio perturbationum §. 24, Euripidis versus §§. 29. 59. 67 allati, Anaxagorae dictum §. 30. (Cf. Galen. de dogm. Hippocr. et Plat. p. 418. Bakium in Posidonii reliq. p. 204.) Adde c. 22, 52 sq. c. 25, 61. c. 31, 76. c. 33, 79. Quae contra Epicuri doctrinam c. 13—21 disputantur, Stoicorum rationibus nituntur. Locum ex Epicuri περὶ τέλους libro c. 18 ipse vertit. Nec Cleanthis scripta neglecta esse patet e c. 31, 76. c. 32, 77. Commemoratur etiam Crantoris περὶ πένθους liber c. 6, 12. c. 29, 71 et Clitomachi liber c. 22, 54, et Antiochus c. 25, 59.

Quartus liber, qui est de reliquis perturbationibus, magis etiam quam tertius a Stoicis pendet. Etiam in hoc libro Chrysippi potissimum περὶ παθῶν librum secutus est, uti in discriptione et definitione perturbationum c. 6—14. Sed in explicandis perturbationibus Posidonii exemplo (v. Adn. ad II, 21 princ.), superiorum Stoicorum, qui perturbationes in ea animi parte, quae rationis particeps est, collocabant, doctrina derelicta, Platonicam animi discriptionem, qua animus in duas partes dividitur, alteram rationis participem, alteram expertem, et perturbationes in parte rationis experti ponuntur, perperam probavit; nam Platonica animi discriptio cum Stoicorum perturbationum definitionibus pugnat. Etiam altera disputationis pars (c. 15—26) Stoicorum doctrina nititur, sed eam Tullius liberius suo potius more usus pertractavit. Cf. c. 14, 33 extr. Tertia denique pars (c. 27 usque ad fin.), etsi haud pauca habet, quae Stoicorum doctrinam prodant (cf. c. 31, 65 et c. 37, 79 sq.), tamen Stoicorum disserendi spinis ac dumetis relictis communi potius more disputationem instituere se velle ipse c. 31, 66 profitetur.

In *quinto* libro, qui versatur in quaestione, sitne virtus se ipsa contenta ad beate vivendum, Platonis, Aristotelis, Theophrasti, Xeno-

cratis, Speusippi, Polemonis itemque Stoicorum scriptis usus est; Theophrasti περὶ εὐτυχίας librum c. 9, 24 eiusdemque librum, qui Καλλισθένης ἢ περὶ πένθους inscriptus erat, c. 9, 25 nominatim profert; Xenocratis περὶ ἀρετῆς librum c. 18, 51 intellegere videtur. In celeberrima illa philosophiae laudatione (c. 2) Ciceronem Posidonium, cuius luculentos de hac re locos nobis servavit Seneca (ep. 78 extr. et 90) imitando expressisse Bakius de Posidonio p. 36 et 194 suspicatus est; sed si huius loci orationem diligenter examinamus, Platonicum magis colorem prae se ferre videtur, in cuius quinto et sexto de re publ. libro aliisque scriptis gemini fere loci expressi sunt. Omnino in universa hac disputatione Platonis potissimum auctoritatem sequi se velle ipse planissimis verbis profitetur c. 12 extr., ubi: Ex hoc igitur, inquit, Platonis quasi quodam sancto augustoque fonte nostra omnis oratio manabit. Cap. 12, 35. 36. c. 16, 47 integri loci e Platonis scriptis translati sunt. Sed Stoicorum quoque decreta Tullium respexisse e Stoicorum argumentis c. 13—18, c. 23, 67 et c. 24 et 25 allatis apparet. Cf. c. 27, 76: sint enim tria genera bonorum, ut iam a laqueis Stoicorum, quibus usum me pluribus, quam soleo, intellego, recedamus, et c. 28, 82. In altera disputationis parte (c. 29 sqq.) primum (c. 30) brevis philosophorum de summo bono sententiarum enumeratio e Carneadis, quem c. 30, 83 nominat, libro ducta est. In eis, quae de Epicureis dicuntur (c. 26 sq. et c. 31—35) Epicuri aut Epicureorum libris usus est.

In *quattuor primis* Tuculanarum libris, ut in aliis de philosophia scriptis, hanc in adhibendis Graecis philosophis secutus videtur rationem, ut unum potissimum quem sequeretur auctorem, Chrysippum, ob oculos haberet et ad eum suum imitandi studium componeret, nec tamen eum converteret, sed ex eius sententiis atque decretis tantum delibaret, quantum ad rem ac consilium suum maxime conferre videretur. Neque ceteros, qui idem argumentum pertractaverunt, prorsus neglexit; sed, quae in singulis rebus ab iis elegantissime erant aptissimeque disputata, elegit, quae autem minus recte dicta erant, notavit et, ubi ille quem sequitur auctor rem non satis accurate videbatur atque copiose exponere, alios in consilium adhibuit scriptores et, quae ab illo praetermissa erant, ex eis supplevit. Sed probe tenendum est Ciceronem eis, in quibus Graecos auctores secutus est, suum ipsum adiunxisse iudicium 7). In imitandis autem atque exprimendis Graecorum philosophorum scriptis tam insigni arte versatus est, ut sententias illorum atque argumenta non anxie collegisse, sed ex suo ipse ingenio exprompsisse videatur.

7) V. nos in libro dicto p. 91 sq.

VI. *De proprio Ciceronis philosophandi genere.*

Iam vero, si Ciceronis de philosophia libros et quam in eis iniit philosophandi rationem altius perscrutamur, praeclare intellegimus eam saepe proxime accedere ad Socraticam rationem. Enimvero quom Cicero argumentum aliquod omnibus ex partibus examinavit, tum, si ex allatis a se aliorum philosophorum sententiis, discrepantibus inter seque dissidentibus, aliquid veri vel certe verisimile elici posset, relictis philosophorum in suis disciplinis subtilitatibus et sano quo instructus erat mentis iudicio in consilium vocato, temptavit. Quam quidem ingressus rationem praeclarissimas saepe proposuit sententias. Sana igitur mens, tenerrimo quodam honesti iudicio coniuncta, quae nulli disciplinae adstrigendam se tradit, in eius de philosophia scriptis maxime elucet. Itaque, ut firmo hac in re incederet pede, Academico more diversorum philosophorum sententias comparavit, ut, quid recte ab eis atque probabiliter, quid parum recte disputatum esset, ex hoc quasi sententiarum earumque argumentorum ac rationum conflictu appareret. Socratis morem, quem Carneades quoque acutissime copiosissimeque tenuit, secutus, suam ipse sententiam texit, errore alios levare et in omni disputatione, quid esset simillimum veri, quaerere studuit et, qui requirerent, quid quaque de re ipse sentiret, curiosius id facere dixit, quam necesse esset 8); neque enim tam auctoritatis in disputando quam rationis momenta quaerenda esse; quin etiam obesse plerumque eis, qui discere vellent, auctoritatem eorum, qui se docere profiterentur; desinere enim illos suum iudicium adhibere et id habere ratum, quod ab eo, quem probarent, iudicatum viderent. Ex eis igitur, quae de Ciceronis philosophandi ratione exposuimus, Ciceronem Academicum Socraticum potius quam solum novae academiae sectatorem dicendum esse concludi posse videtur.

VII. *De disputandi genere, quo Cicero usus est in Tusculanis.*

Uti cetera fere omnia de philosophia scripta, ita has Tusculanas Tullius dialogorum forma composuit. In plerisque dialogis suis copiosius quoddam et uberius atque fusum genus secutus est: qui erat mos ἀριστοτέλειος: in quo sermo ita inducitur, ut penes unum sit principatus. Posteaquam argumentum quoddam, de quo disputetur, propositum est, id perpetua oratione (λόγῳ) explicatur, additis simul causis atque argumentis, cur ita sentiat is, qui disputat; tum alter procedit et contra illius sententias perpetua oratione disputat, uti in Academicis, in libris de Natura Deorum, de Divinatione, de Finibus (cf. Fin. I. 8, 29. II. 1, 2). In Tusculanis autem partim So-

8) N. D. I. 5.

craticam contra alterius opinionem disserendi consuetudinem [9]), quae subtiliter interrogandi et respondendi rationem ita secuta est, ut rebus singulis insisteret et, quid quisque concederet, quid abnueret, intelligere studeret et ex rebus concessis concluderet atque ita ad exitum perveniret, tenere studuit; posteaquam autem illa interrogandi et respondendi ratione disputationem ad certum quendam exitum deduxit, hoc conciso et brevi disserendi genere relicto, reliqua perpetua oratione exposuit.

VIII. De pretio, quod statuendum est Tusculanis.

Tusculanae Disputationes referendae sunt, ut supra demonstravimus, ad eos libros, qui populariter magis quam subtilius limatiusque perscripti sunt. Alia est enim illa, quom veritas ipsa limatur in disputatione, subtilitas; alia, quom ad opinionem communem omnis accommodatur oratio [1]). Sed praestantissimae atque excelsissimae in eis expressae sunt sententiae et praecepta: quae quom omnes homines, tum maxime erectioris indolis adolescentes et magnificis sensibus imbuere et animi firmitate augere et ad praeclarissima quaeque erigere debent. Quom vel ipsa horum librorum argumenta ita comparata sint, ut sine ullis orationis ornamentis et illecebris exposita sua sponte animos advertant ad se rapiantque; tum eo dicendi genere explanata et illustrata sunt, ut, quo minus illud ad severas orationis leges exactum et castigatum sit, hoc libentius in eo conquiescas. Etsi negari non potest hos libros multis locis festinantius [2]) et negligentius et multo minus quam alia eiusdem Tullii de philosophia scripta elimatos ac perpolitos esse, multaque in eis inesse, in quibus philosophi subtilitas et diligentia desideretur; tanta tamen et sententiarum ubertate, gravitate ac salubritate, et orationis facilitate, iucunditate, venustate commendantur, ut et in utilissimis et in suavissimis philosophi nostri scriptis iure censeri queant. Atque uti in Ciceronis orationibus rhetoricisque libris summum Romani sermonis splendorem et maiestatem summamque ac vix imitandam artem admiramur, ita hae de philosophia disputationes egregium dialogi formae specimen exhibent, in qua oratio artis regulis minus adstricta liberius evagatur et gratam quandam negligentiam sequitur.

In omnibus Ciceronis de philosophia scriptis eius ingenium, poesis veneribus omniumque doctrinarum varietate et copia excultum et philosophiae subtilitate subactum eiusque ubertate nutritum praeclare enitescit. Etenim in coniungendis sobrie moderateque orandi praeceptis

9) Cf. Tuscul. I. 8, 16 sq. 1) Cicero de Offic. II. 10. 35, ubi v. *Beier*. p. 69. 2) *F. A. Wolfius* in Praef. edit. suae p. IV. Tusculanas unius vel duorum mensium fetum esse putat. Atque ex hac ipsa festinatione factum est, ut hi libri referti sint ἀνακολούθοις verborum consecutionibus.

cum philosophiae gravitate atque severitate admirabilem quandam artem probavit. Inter publicam enim eloquentiam et contritum vulgaremque atque tetricum ac difficilem sermonem quom semper medium tenere studuerit, aequabile quoddam et temperatum quietumque exstitit orationis genus. Verum etsi maximam partem in philosophiae disquisitionibus eius sermo placidi fluminis instar decurrit, semper tamen prudenter stilum ad rei quam pertractavit momentum composuit. In subtilioribus enim argumentis exponendis oratio fere pura est atque dilucida, nullis adhibitis sermonis illecebris ac lenociniis; quom autem de rebus grandioribus, uti de divino numine eiusque virtutibus, de mundi pulchritudine, ordine atque ornatu, de moralis doctrinae gravissimis argumentis verba facit, atque ipsae res verba rapiunt; tum oratio sublimiore quasi spiritu exsurgit et summo Romani sermonis splendore ac maiestate, et beatissima quadam ingenii ubertate elucet [3]).

IX. De critica Tusculanarum.

De critica horum librorum post Lambinum, Bentleium, Davisium, homines et eruditissimos et acutissimos, optime meruerunt *F. A. Wolfius* et *I. C. Orellius*. Quam viam in constituenda scriptura instituisset Wolfius, ipse in praefatione ad Tusculanas a se editas exposuit. Orellius Wolfii vestigiis institit, ut tamen ea non anxie premeret, sed, suum ipse secutus iudicium, multis locis ab eis discederet. Praeter tres codices manuscriptos plurimos qui sub censum venire possunt libros editos comparavit atque in hoc difficili et molesto negotio tanta cura atque diligentia versatus est, quanta eorum, qui ante eum in his libris critica luce illustrandis operam suam collocaverant, nemo. Nec paucos locos, qui, quom eorum sententia reconditior esset nec communi intelligentiae pateret, ab doctis hominibus temere vel coniecturis temptati et sollicitati, vel adeo ut spurii plane exturbati sunt, ingeniosa ac docta explicatione vindicavit et restituit.

Post Orellium *Reinoldus Klotzius* (*Kl.*), *Georgius Henricus Moser* (*Mos.*), *Paullus Hagerupius Tregder* (*Tregd.*), *A. S. Wesenbergius* (*Wes.*), *J. G. Baiter* (*Bait.*), *G. Tischer* (*Tisch*), *Otto Heinius* (*Hein.*), *Mauritius Seyffertus* (*Sff.*), *Gustavus Sorofius* ad Tusculanas critica ratione castigandas atque emendandas operam suam contulerunt et partim novis codicum et editionum veterum subsidiis adhibitis, partim librorum iam collatorum scriptura diligentissime examinata viam ab Orellio initam summa cum laude persecuti sunt.

Codicum manuscriptorum duo genera sunt distinguenda, quorum alterum meliores, alterum deteriores continet *). Omnes autem codices ex uno fonte manasse certae quaedam interpolationes et praeter-

3) V. librum dictum *de Ciceronis in philos. mer.* p. 83 sqq.

*) De codicum pretio diligentissime atque acutissime disputat *Otto Heinius* in dissertatione, quae prodiit Halis Saxonum 1854.

missiones, quae omnium communes sunt, satis superque testantur **). *Meliores* codices sunt hi:

(*Gud.* 1.) *Gudianus primus*, codex Guelferbytanus saeculi IX. vel X. Nr. 238. ap. Ebert., a F. Gu. Schneidewinio, dein a M. Seyfferto exquisitissima diligentia collatus. Is codex ceterorum facile principem locum obtinet. Cum eo plerumque conspirat:

(*R.*) Codex Parisiensis, qui κατ' ἐξοχὴν appellatur *Regius*, saeculi noni Nr. 6332., στιχηδὸν scriptus, h. e. ita, ut oratio non uno tenore continuetur, sed secundum singulas enuntiationes distinguatur. Accuratissima eius collatio est ea, quam, a N. P. Krarupio, Dano, factam, P. H. Tregderus in editione sua publicavit; recentione tempore eiusdem diligentissima collatio debetur *C. Halmio.* Is codex, etsi haud paucis vitiis, quae Tregderus in praef. p. IX—XI. collegit et composuit, inquinatus est, tamen iure meritoque praestantissimus iudicatur.

(*Brux.*) Bruxellensis saeculi XII, a Baitero collatus, qui plerumque cum Gudiano primo et Regio conspirat.

(*Vat.*) Quarto loco commemorandus est codex *Vaticanus*, etiam στιχηδὸν scriptus, et antiquitate et scripturarum bonitate insignis. Vehementer dolendum est accuratam eius adhuc desiderari collationem.

(*P.* aut *Pith.*) Optimus etiam codex est *Pithoeanus* (Fr. Pithoei), cuius accuratissima collatio est in ed. Tregderi. Est codex ἀκέφαλος; incipit enim demum a libr. II. 20, 46. Consentit plerumque cum Regio, sed multo negligentius scriptus est. Nam, ut Tregderi in praef. p. XII. verbis utar, librarius oculis propter similitudinem terminationum aberrantibus multa, quae ad sententias recte conformandas necessaria sunt, plane omisit.

(*Gr.*) *Gryphianus* codex eximia bonitate est et sine dubio vetustissimus, cuius collatio, sed non integra, inest in ed. Io. Mich. Bruti, Lugd. 1570, 16. Etiam hic codex ἀκέφαλος est; incepisse enim videtur a libr. I. 24, §. fere 59.

(*b.*) Codex *Bernensis* saec. XV. „ex optimo quidem exemplari descriptus, sed foede postea a magistro aliquo scholastico interpolatus." V. Orellium ad Tusc. I. extr. p. 267. Etiam hic plerumque conspirat cum Regio.

Hos septem codices communi *meliorum* nomine complecti possumus. Eorum praestantissimi sine dubio censendi sunt *Gudianus primus* et *Regius*, iidemque summa diligentia a viris doctis excussi atque comparati sunt. Tanta quidem in eis est scripturarum consensio, ut eorum originem communem esse appareat, sed certis quibusdam rebus ita inter se discrepant, ut, quin alter ex altero descriptus non sit, vix

**) E. c. R. Gud. 1. 2. II. P. Rehd. Vind. 2. Pal. 1. 3. 4. 5. ex eodem fonte fluxisse luculenter apparet ex miro quodam errore, qui I. 40, 95 eos quos diximus codices occupavit. V. nos in Var. Scr. ad h. l. Cf. transpositionem verborum in Var. Scr. ad IV. 2, 4.

dubitari possit. Hi duo codices, etsi haud paucis locis correctiones, multas scripturae depravationes compluresque interpolationes experti atque etiam nonnullis locis magis corrupti sunt quam deteriores codices, tamen ita ceteris praestant, ut horum librorum recensio illis tanquam fundamentis niti debeat.

Iam commemoremus eos, quos cum illis comparatos *deteriores* appellare licet. Hi quum aliis vitiis, tum imprimis multis interpolationibus commaculati sunt. Huc accedit, quod eorum collationes partim negligenter partim mancae sunt. Quare in constituenda scriptura adhibendi non sunt, nisi ubi meliorum codicum scriptura aperte corrupta est.

(*Gud. II.* [ap. Moserum *Gud.* 2.]) *Gudianus II.*, cod. Guelferb. Nr. 237. ap. Ebert. exeuntis saec. XIV., uti videtur Schneidewinio, qui eum contulit. Negligenter ille quidem scriptus est, sed plurimum cum melioribus consentit.

(*Gud.* 2. [ap. Moserum *Gud.*, nullo addito numero.]) *Gudianus* 2. sec. XIV. Nr. 235. ap. Ebert., in Gallia scriptus. De eo Moser ita iudicat: Verborum ordo saepe a Regii et Gud. 1. ordine recedit, nec vero eo melior est.

(*Aug.*) *Augustanus*, cod. Guelf. saec. XV. Nr. 236. ap. Ebert., in Italia scriptus. Desinit in extremo cap. 21. libri V. Mirum in modum depravatus est.

(*Rehd.*) *Rehdigeranus*, cod. Vratislaviensis saec. XIV. Multis locis conspirat cum melioribus codd., plurimis tamen discrepat ab eis; saepe interpolatus est, saepe etiam ordinem verborum, quem reliqui exhibent, mutat.

(*Duisb.*) *Duisburgensis* saec. XIV. De eo Moser sic iudicat: Habet sua bona, praestat Rehdingerano et Gudiano 2.; in verborum tamen ordine immutando eoque Ciceronem corrigendo ad Rehdigerani licentiam prope accedit, ceterum satis diversus, non illius more, sed suo utens.

(*Mon.* 1. 2.) Duo *Monacenses* saec. XV., uterque exiguae sane auctoritatis, haud paucis locis interpolatus.

(*Marb.*) *Marburgensis* saeculi, ut videtur, XV. f. m., a stupido librario scriptus, sed saepissime cum optimis codd. conspirans.

(*Vind.* 1. 2.) Duo *Vindobonenses*, quorum collatio, sed parum accurata, est ad calcem ed. Alteri, Viennae 1786, 8. Uterque parvi momenti est.

(*Oxx.*) Novem *Oxonienses* exigui pretii in ed. Ox. 1783.

(*Leidd.*) Tres *Leidenses*, satis vulgares, in Bouhierii Remarques sur les Tusculanes de Cicéron, Paris. 1737, 8. Insunt in hoc libro etiam „memorabiles et Leidensibus fere praeferendae lectt. editionis veteris s. l. et a." (*ed. vet. Bouh.*)

(*Col.*) *Coloniensis* in ed. 1568.

(*Pall.* et *codd Gebh.*) *Palatini* aliique, quos Ianus Gebhardus in conscribenda adnotatione ad ed. Gruterianam adhibuit.

(*R.* 2. 3. 4.) *Regii* Parisienses ap. Moserum; sed collatio continet tantum octo prima capita. Sunt multo deteriores quam is, qui κατ' ἐξοχὴν Regius appellatur.

(*Regg. ap Lall.*) *Regii* Parisienses apud *Lallemannum.*

(*Guelf.*) *Guelferbytanus* Ernestii.

(*MS. marg. Asc.*) Variae scripturae e cod. excerptae, a V. D. sec. XVI. marg. Ascensianae sec. ap. Moserum adscriptae.

(*Cod. Car. Steph.*) Scripturae codicis *Caroli Stephani* in ed. Car. Steph. Paris. 1554. fol. m., paucae et exigui pretii.

(*Cod. Urs.*) Scripturae codicis in adn. *Fulvii Ursini* (Antverp. 1581, 8.), paucae et dubiae fidei.

(*El. Ball. Petr. Cant.*) Tres *Elienses, Balliolensis, Petrensis, Cantabrigiensis,* quos adhibuit Davisius.

(*Gothofr., Verb., C., Herw. I. et II.*) Scripturae *Gothofredi, Verburgii, Cratandri, Herwagianae ed. I. et II.*

Praeter scriptos libros magnum saepe critico paratum est praesidium in editionibus veteribus, quae e codicibus scriptis fluxerunt. Quare non alienum erit earum potiores hic commemorare.

(*H.*) Collatio editionis *Ulrici Hahn de Vienna.* Romae a. 1469. „Desinit collatio in libro secundo. Habet quaedam singularia," uti iudicat Moser Vol. I. p. XIX.

(*P.*) impress. Venetiis per philippum quendam petri a. 1480. fol. (Ed. praestantissima.)

(*A.*) Venet. 1481. fol. (Sine typographi nomine; „praecedenti non est aequiparanda" Or.)

(*B.*) Commentarii Questionum Tuscul., editi a Phil. Beroaldo, Bonon. 1496. fol. („Conspirat in plerisque cum A." Or.)

(*S.*) M. T. C. Tuscul. quaest. Libri quinq. Argentor. in aedibus Mathiae Schurerii, 1511. 4. (Consentit plerumque cum A. et B.)

(*E.*) Ed. Erasmi, Basil. in aed. Val. Curionis. 1525. 8. (Consentit plerumque cum S.)

(*C.*) Cratandrina, Basil. 1528. Bonas scripturas habet in margine (m. C.).

(*V.*) Victoriana, Venet. 1537. (Ed. optima.)

(*M.*) Manutiana, Venet. 1555.

(*L.*) Lambiniana, Paris. 1566. (Ed. optima.)

(*Rob. Steph.*) Roberti Stephani, Paris. 1539. fol. Insunt castigationes Victorii.

(*Car. Steph.*) Caroli Stephani, Paris. 1554. fol.

(*Gebh.*) Gebhardi cura in ed. Gruteriana 1692.

(*D.*) Davisii, ed. I. (*Da.*) Cantabrig. 1709. 8.; ed. II. (*Db.*) 1723; ed. III. (*Dc.*) 1730.

TUSCULANARUM DISPUTATIONUM

LIBRI PRIMI,

QUI EST DE CONTEMNENDA MORTE,

CONSPECTUS [a].

I. PROOEMIUM, in quo Cicero Graecae philosophiae Latinis litteris illustrandae consilium exponit Romanorumque ingenium, mores, rem et domesticam et publicam, litteras artesque cum Graecorum comparat. cap. 1—4.

II. DISPUTATIO. A. Exordium, in quo primum a) *propositum* (θέσις) disputationis commemoratur. Ponitur ab auditore: MALUM ESSE MORTEM. Quaeritur, eisne mors malum sit, qui iam mortui sint, an eis, quibus moriendum sit. *Malum* autem eam vim habet, ut idem sit, quod *miserum,* quoniam mors ex eis malis est, quae sensibus percipiantur. Quod si igitur mors utrisque malum aut miserum est, sequitur, ut omnes miseri sint et non solum miseri, sed etiam semper miseri, quoniam non solum ii miseri sunt, qui vivunt, sed etiam ii, qui mortui sunt. c. 5. §. 9.

Deinde b) sententia proposita paucis refellitur. Demonstratur *mortem non esse malum neque eis, qui iam mortui sunt, neque eis, qui adhuc vivunt.* Nam *a*) quae de deteriore post mortem statu feruntur, poetarum et pictorum commenta sunt et idcirco nobis non metuenda. c. 5. §. 10. — *b*) Neque tum mors miserum (malum) potest esse, si homines post mortem nulli sunt. Nam α) *mortui* si nulli sunt, nec mortis sensum possunt habere nec vitae fortunas recordari; ita quia omnino non sunt, ne miseri quidem esse possunt. Ergo *mortuis* mors non est malum. c. 6. §. 11. — c. 7. §. 14. Neque β) *viventes,* quom moriendum sit, miseri sunt, quia, quoniam post mortem nihil est mali, ne mors quidem est malum. Morti autem proximum tempus est post mortem, in quo, uti dictum est, mali nihil est. Ita ne moriendum quidem esse malum est; id est enim perveniendum esse ad id, quod non est malum. c. 8. (Cf. c. 34.)

Tum c) docetur *mortem non modo malum non esse, sed bonum etiam esse.* Primum quaeritur, quid sit mors ipsa. Alii discessum animi a corpore putant esse mortem; alii nullum censent fieri discessum,

[a]) Compositionem primi et quinti Tusculanarum libri fuse et diligenter exposuit *H. Muther* in progr. Coburg. 1862 (Ueber die Composition des I. und des V. Buches von Cicero's Tusculanen); sed in eo mihi non probatur, quod has disputationes nimia sedulitate ad rhetoricas partitiones revocare studuit.

sed una animum et corpus occidere, animumque in corpore exstingui. Qui discedere animum censent, alii statim dissipari, alii diu permanere, alii semper. — Porro quaeritur, quid sit ipse animus. — Variae philosophorum de animi natura afferuntur sententiae, quae, ut inter se differant, in duas partes dividi possunt; alii enim censent animum esse materiam, alii diversum quiddam a corpore. c. 9—11. Quaecunque autem earum sententiarum vera est, hoc certum est, *mortem aut malum non esse aut bonum potius.* Nam α) si statuimus animum esse materiam et cum corpore interire, pariter cum vita sensus amittitur; qui autem omnis sensus expers est, is miser dici non potest; ergo mors non est malum. β) Sin autem statuimus animum diversum quiddam esse a corpore et post mortem manere sive immortalem esse, sperare licet animos, quom e corpore excesserint, in meliorem beatioremque posse pervenire statum. Quod si ita est, sequitur *mortem non modo malum non esse, sed bonum etiam esse*[4]). c. 11.

B. Argumentatio disputationis, qua demonstratur *mortem esse contemnendam.* Eius duae sunt partes, quarum *(A.)* prior (c. 12—33) demonstrare studet *animos esse immortales.*

(1) *Argumenta quae dicuntur historica.* Immortalitatis opinionem hominibus *natura* innatam esse α) primum confirmatur *auctoritate omnis antiquitatis:* quae quo propius aberat ab ortu et divina progenie, hoc melius ea fortasse, quae erant vera, cernebat. Antiquitatem autem hac animorum immortalitatis opinione imbutam fuisse quom aliis multis rebus, tum *e sepulcrorum caerimoniis,* quas summa cura coluit, et *e more claros viros et feminas in deorum numerum transferendi* intelligere licet. c. 12. — β) deinde *consensu populorum omnium de animorum immortalitate:* unde apparet hanc opinionem non collocutione aut conventione hominum effectam neque institutis aut legibus confirmatam esse, sed natura omnibus innatam. c. 13. — γ) denique eo, quod *omnibus cura innata est eorum, quae post mortem futura sint.* Inhaeret enim in mentibus quasi saeculorum quoddam augurium futurorum, idque in maximis ingeniis altissimisque animis et exsistit maxime et apparet facillime: quo quidem dempto, quis tam esset amens, qui semper in laboribus et periculis viveret. c. 14. 15.

(2) *Argumenta quae dicuntur metaphysica* (rationis, a priore). Antequam autem Cicero ad enumeranda et examinanda haec argumenta transit, primum quaerit, qualis animo informandus sit animorum post mortem status; id autem ratione discendum est, cuius ignoratio vanas et ridiculas de statu inferorum opiniones finxit. c. 16. Antiquorum philosophorum sententiae recensentur. c. 17. 18. Ciceronis sententia haec est: Animus, quom e corpore excessit, quia natura eius spirabilis vel ignea est, ad superiorem regionem evadit, quae naturam habet

4) V. nos in libro dicto *de Ciceronis in philos. mer.* p. 218 sq. 7).

animi naturae similem: quam quom contigit et agnovit, iunctis ex anima tenui et ex ardore solis temperato ignibus insistit et finem altius se efferendi facit in eaque sede nulla re egens aletur et sustentabitur eisdem rebus, quibus astra sustentantur et aluntur. Atque tum erimus beati, quom, corporibus relictis, et cupiditatum et aemulationum erimus expertes totosque nos in contemplandis rebus perspiciendisque ponemus. c. 19—21. — Tum exquirere studet, quid sit, quod multi philosophi inveniantur, qui animos immortales esse negent. — Nulla alia causa est, nisi quod nequeunt, qualis animus *sine* corpore sit, intelligere et cogitatione comprehendere. Id autem nihil est, nisi forte dicimus, quod nunquam vidimus, id quale sit, intelligere nos non posse. At ut deum corpore liberatum, ita animum cogitatione complecti possumus; immo si animi naturam intuemur, multo difficilior nobis multoque obscurior debet esse cogitatio, qualis animus in corpore sit, tanquam alienae domi, quam qualis, quom exierit et in liberum caelum quasi domum suam venerit. c. 22. His de animorum post mortem statu praemissis, iam sequuntur

ipsa argumenta, quae dicuntur metaphysica (rationis, a priore), *quibus demonstrari possit animos esse immortales.*

a) Primum argumentum Platonicum, *a natura animi* ductum. Animus sua, non aliena vi movetur. Quom vero id solum, quod se ipsum movet, quia nunquam deseritur a se, nunquam ne moveri quidem desinat; animus aeternus sit et immortalis necesse est. Principii ut nulla origo est, ita ne occidit quidem. c. 23.

b) Alterum argumentum, *a facultatibus animi* ductum. Animus eis facultatibus instructus est, quae nisi a deo aliunde ad hominem venire non possunt; divinae igitur ob eamque rem aeternae sint necesse est. α) Primum habet *memoriam,* quae duplicem vim habet; primum enim de Platonis sententia est recordatio vitae superioris: e qua ut intellegitur animum, antequam in corpus intraverit, in rerum cognitione viguisse, ita concludi debet eum, etiam relicto corpore, permansurum esse. Tum memoria hanc vim habet, ut sit ea animi facultas, qua tenere olim in hac vita percepta ac revocare, quandocunque lubet, possimus. c. 24. Haec autem praeclara animi vis quom nihil inveniatur unde oriri possit, divinam originem habeat necesse est. c. 25. §. 60. 61. — β) Porro reliquae animi facultates, quae tot res et tantas efficiunt, non ex hac terrena mortalique et caduca natura concretae esse possunt, sed clare ostendunt divinam se habere vim ob eamque rem interire non posse. c. 25. §. 62. c. 26.

c) Tertium argumentum, *a simplici animi natura* ductum. Animus simplex est; ita nec dividi potest nec interire; est enim interitus quasi discessus et secretio earum partium, quae ante interitum

iunctione aliqua tenebantur. c. 27. §. 66. (Hoc argumentum, paucis aliis interiectis, c. 29. §. 71. iterum commemoratur.)

(3) Sententia proposita immortales esse animos defenditur ab eis, quae contra eam afferri possint.

a) Quod primum obici possit, animum non videre formam suam nec scire, ubi habitet; id leve est. Nam ut oculus, sic animus se non videns alia cernit; facultates certe suas videt. c. 27. §. 66. 67. Et ut deus, etsi oculis videri non potest, agnoscitur ex operibus suis; ita ex divinis animi facultatibus eius vis divina agnoscitur. c. 28. — (Hic iterum affertur argumentum immortalitatis a simplici animi natura ductum). — Tum sequuntur Socratis et Catonis exempla, quae luculente demonstrant haec de animorum immortalitate persuasio, quae firmis nitatur argumentis, quantam ad contemnendam mortem vim habere possit atque efficacitatem. — Socratis sententia de animorum post mortem statu exponitur. — Catonis exemplum admonet, ut pauca dicantur de morte, quam quis sibi ipse consciscit. — Sententia: *totam philosophorum vitam commentationem mortis esse* egregie illustratur. c. 29 — 31.)

b) Tum refelluntur *Stoici*, qui animos manere dicunt, quom e corpore excesserint, sed non semper: quod ineptum est; dant enim id, quod difficillimum in causa est, posse animum manere corpore vacantem; tollunt autem id, quod facile est, eos semper manere. c. 31. 32. §. 78. Itemque Panaetius confutatur, qui, quod et nascerentur animi et in morbum caderent, eos etiam interire concludebat. c. 32. §. 79. c. 33.

(B) Posterior pars (c. 34—47) demonstrare studet, *ne si intereant quidem animi, in malis ducendam esse mortem.* Nam,

a) uti supra demonstratum est, si animus sic interit, ut corpus, post mortem nullum sensum habemus. (Cf. supra c. 11.) c. 34. §. 82.

b) Ipse autem animi a corpore discessus si fit cum dolore, is perquam est exiguus; at plerumque fit sine sensu, nonnunquam etiam cum voluptate. c. 34. §. 82.

c) Neque discessus a vitae bonis angere nos et excruciare potest; nam quom vita miseriis et calamitatibus referta sit, mors a malis potius quam a bonis nos abducere dicenda est. c. 34. §. 83. — c. 36.

d) Sed, si hoc ipsum concedatur, bonis rebus homines morte privari, tamen idcirco mors malum non est. Nam mortui, quoniam non sunt, nec ullus sensus eis relinquitur, nec vitae commodis carere possunt, nec eorum desiderium habere. Neque vero dici potest id ipsum odiosum esse, sine sensu esse; nam nihil potest in eo esse, qui ipse non est. c. 36. 37. (Neque haec opinio, mortalem esse animum, deterrebit sapientem, quo minus res moliatur aeternitate dignas et posteritatem ipsam, cuius sensum habiturus non sit, ad se putet pertinere. Nam sapiens non cupiditate gloriae, quam mortuus sensurus non sit, sed virtutis, quam necessario gloria consequitur, in eis, quae agit, ducitur. c. 38.)

e) Neque mors ante tempus vel mors inexspectata malum dici potest, quom omnino mors non malum sit, et natura non ad praestitutam diem vitam nobis commodaverit. Licet igitur naturae vitam repetere, quom vult. Et vero diuturnitas ac brevitas vitae sunt notiones quae dicuntur relativae. c. 39. Inexspectatae mortis metus e mollissimis cogitationibus proficiscitur, quibus impedimur, quominus veram vitae vim perspiciamus. Quare totam vim bene vivendi in animi robore et magnitudine et in omnium rerum humanarum contemptione et in omni virtute ponamus. Exempla Theramenis, Socratis aliorumque, qui praeclare factorum conscii forti animo mortem occubuerunt. c. 40—42. (Digressio. De humatione et sepultura mortuorum quid statuendum sit, exponitur. c. 43—45.) Tum oratio redit ad ea, unde deflexit. Scilicet mors tum aequissimo animo oppetitur, quom suis se laudibus vita occidens consolari potest. Nemo parum vixit, qui virtutis perfectae perfecto munere functus est. Gloria autem, etsi nihil habeat, cur expetatur, tamen virtutem tanquam umbra sequitur. Sapiens igitur non solum fidenti animo gradietur ad mortem, in qua aut summum bonum aut nullum malum esse cognovit, sed etiam secundis suis rebus mori volet. c. 46.

III. Brevis Conclusio, qua universae disputationis summa paucis comprehenditur.

IV. Epilogus. Epilogi loco afferuntur ipsorum deorum de morte iudicia, quibus ostenditur eos quoque mortem in bonis habere, et clarorum virorum qui laeto animo mortem pro patria oppetiverunt testimonia. Quae quidem omnia et omni nos mortis metu liberare et spem de futura vita, in qua beati erimus, firmare debent.

TUSCULANARUM DISPUTATIONUM

LIBRI SECUNDI,

QUI EST DE TOLERANDO DOLORE,

CONSPECTUS.

I. Prooemium. Posteaquam Cicero philosophiae studium contra eius vituperatores defendit Romanosque ad idem studium colendum Latinisque litteris illustrandum cohortatus est docuitque philosophiam a liberaliter eruditis, adhibita disserendi elegantia, ratione et via tractandam esse: colloquium ita inducitur, ut primum, hesterna disputatio quantam vim habeat ad animum mortis metu et eo genere molestiae

liberandum, paucis repetatur, tum universae philosophiae ad animos contra inanes sollicitudines, cupiditates timoresque firmandos muniendosque vis laudetur. c. 1—4.

Prior pars disputationis.

II. Propositum (θέσις). *Dolor maximum est malorum omnium.* Haec sententia statim eo argumento, quod dedecus et turpitudo maius sit dolore malum, refellitur, ut iam immutata sic proponatur: *dolor malum est.* c. 5. Sequitur, ut quaeratur, dolor (corporis) malumne sit et quatenus sit. Ad hanc quaestionem illustrandam et explanandam trium principum disciplinarum de hoc argumento sententiae recensentur.

1) Sententia *Cyrenaicorum (Aristippi)* et *Epicureorum* confutatur. c. 6. 7. §. 17. (Hic Cicero suam ipse profert sententiam dicens dolorem rem esse tristem, amaram, asperam, inimicam naturae, ad patiendum tolerandumque difficilem, ergo etiam malum: quod ita esse intelligere licet ex eo, quod etiam fortissimos viros doloris cruciatibus frangi et lamentari videmus. — Exempla Philoctetae, Herculis, Promethei, e poetis tragicis repetita. c. 7. §. 18. 19. c. 8—10. Hinc nascitur brevis digressio de usu locorum e poetis petitorum, qui disputationibus de philosophia institutis admisceantur. Poetae carpuntur, quod, quom fortissimos homines inducant lamentantes, animos nostros molliant virtutisque nervos elidant. c. 11. Multo magis autem vituperandi sunt virtutis magistri, philosophi, qui summum malum dolorem dicunt. Rursus perstringitur Epicuri sententia. c. 12. §. 28.)

2) Sententia *Stoicorum,* qui nihil malum esse dicebant, nisi quod turpe atque vitiosum esset; dolorem igitur asperum illum quidem esse et contra naturam, sed malum esse omnino negabant, quia vita beata in una virtute posita esset. — At haec ratio inepta est et redit ad verborum controversiam nec quicquam valet ad tollendum dolorem. c. 12. §. 29. c. 13. §. 30.

3) Sententia eorum philosophorum *(Peripateticorum),* qui dolorem malum illum quidem esse dicebant, sed cum turpitudine comparatum paene nullum esse. Atque hanc quidem sententiam secutus est Cicero. Nam ut honestum summum bonum est, cetera corporis et fortunae bona perexigua sunt; ita turpitudo summum malum est, cetera externa vel corporis mala cum turpitudinis malo vix comparanda. Ergo si turpitudo peius est quam dolor, nihil est plane dolor. Nam turpe est dolore frangi. Qui autem virtutis compos esse vult, omnem turpitudinem fugiet. Virtus igitur tantam in se habet vim, ut ei cedere debeat dolor. Quattuor virtutes quae dicuntur cardinales enumerantur, ostenditurque nulli earum satisfieri posse, nisi dolor contemnatur. Ergo aut nulla virtus est, aut contemnendus omnis dolor. c. 13. §. 31. c. 14. princ.

Altera pars disputationis.

Iam vero si dolorem dolorem, i. e. malum, esse ita conceditur, ut eum virtute, nominatim fortitudine, opprimi posse statuatur; quaeritur, quo modo illa virtus, quae vi sua efficit, ut dolorem contemnamus, comparanda sit Haec virtus comparatur:

a) *Exercitatione et consuetudine.* Exempla iuvenum Spartae severa disciplina institutorum, Romanorum militiae, Eurypyli, venatorum, pugilum, luctatorum, gladiatorum. c. 14—17.

b) *Ratione.* Hanc disputationem ita ingreditur Tullius, ut, quod supra demonstratum erat, paucis repetat, dolorem malum illum quidem esse, sed omnem dolorem esse tolerabilem, virtutemque postulare, ut eum toleranter patiamur, ipsum nomen *virtutis,* a *viro,* cuius propria maxime sit fortitudo, ductum, satis ostendere doloris contemptionem maxime pertinere ad virtutem, neque quemquam virtutis compotem vel virum esse posse, nisi dolorem contemnat. c. 18. Quaeritur, quo modo ratio efficiat, ut dolor tolerabilis fiat. Remedia autem doloris non sunt quaerenda ab Epicuro, qui, quom dolorem summum malum dicat, tamen praecipit: „Neglige dolorem; nam dolor summus brevis est et, si est diuturnus, non est summus et habet laetitiae plus quam molestiae.“ c. 19. Petenda est igitur medicina ab eis, quibus, quod honestum sit, summum bonum, quod turpe, summum videtur malum. Quod si nobis persuasum est, reliquum est, ut certa quaedam rationis praecepta sequamur. c. 20. Qualia sunt haec:

α) Tute tibi impera. Nam quom animus sit in partes tributus duas, alteram rationis participem, alteram expertem; illa huic imperare, h. e. ratio temeritatem coercere debet. Tres gradus imperii rationis in temeritatem, vel ut domini in servos, vel ut imperatoris in militem, vel ut parentis in filium. c. 21. 22. §. 51.

β) Propone animo species honestas virorum, qui fortiter tulerunt dolores. c. 22. §. 52. 53.

γ) Cogita, quid fortitudine et animi magnitudine dignissimum sit. Animus intentione sua depellit pressum omnem ponderum; remissione autem sic urgetur, ut se nequeat extollere. Adhibenda est igitur animi contentio, cuius ut in corpore, sic in animo magna vis sit. c. 22. §. 53. extr. c. 23. §. 54.

δ) Cogita, quam turpis sit viro gemitus elamentabilis et fletus muliebris; c. 23. §. 55. 56. c. 24. §. 57. contra, quam honestum sit dolorem placide atque sedate ferre. c. 24. §. 58. 59. Hoc igitur tibi propone: amplitudinem animi, quae maxime eminet contemnendis doloribus, unam esse omnium rem pulcherrimam. c. 25. 26. Haec autem patientia dolorum in omni genere aequabilem se praebeat, i. e. ne aliis in doloribus fortior, in aliis minus fortis sis. Nam, quod a certa

ratione proficiscitur, in omni genere aequabile esse debet; ita fortitudo a certa ratione profecta in omni genere dolorum eandem habere debet vim. c. 27. §. 65.

III. Conclusio totius disputationis. Quae quom ita sint, existimare debemus dolorem, etiamsi malum sit, tantulum tamen esse, ut a virtute ita obruatur, ut nusquam appareat, praesertim quom paratum sit illud ex hesterna disputatione de contemnenda morte perfugium. c. 27. §. 66. 67.

TUSCULANARUM DISPUTATIONUM

LIBRI TERTII,

QUI EST DE LENIENDA AEGRITUDINE,

CONSPECTUS.

I. Prooemium versatur in laudibus philosophiae: quae quom medicina animi sit, eaque in potestate nostra sita; dolendum esse dicit Cicero medicinae corporis multum et honoris haberi et temporis tribui, illam autem animi medicinam comtemni et negligi. c. 1. §. 1. Causae morborum animi breviter dinumerantur: perversa iuventutis educatio et institutio, lectio poetarum, gloria et fama popularis, pecuniae cupiditas, voluptatum libido. §. 2. c. 2. §. 3. 4. Morbi animi et perniciosiores et plures sunt quam corporis. Illorum igitur curatio magis necessaria est quam horum. Animi autem medicina quaerenda est a philosophia. c. 3.

II. Propositum (θέσις). *Cadit in sapientem aegritudo.*

A. Refutatio sententiae propositae.

Sententia proposita: *cadere in sapientem aegritudinem* a Cicerone ita refutatur, ut demonstret eam secum pugnare. Nam si aegritudo in sapientem cadit, sapiens insanire dicendus est; omnis enim animi perturbatio insania est; aegritudo autem animi perturbatio est; sapiens igitur, qui aegritudine premitur, insanit. — Subiunguntur quaedam de vi Latini nominis *insaniae*. Latini enim omnem animi affectionem lumine mentis carentem insaniam, amentiam, dementiam appellant et idcirco eam removent a sapiente. Comparantur Graeca nomina μανίας et μελαγχολίας. c. 4. 5.

Quoniam natura fere in animis tenerum quiddam atque molle est, quod aegritudine quatiatur; facile inducimur, ut existimemus aegritudinem in sapientem cadere. At philosophiae propositum esse debet, ut omnem imbecillitatem nostram atque mollitudinem exstirpet animosque omnibus miseriis liberet. c. 6. Itaque Cicero primum Stoicorum argumentis breviter adstrictis demonstrare conatur in sapientem cadere non posse aegritudinem.

a) *Prima argumentatio.* Nemo est sapiens nisi fortis; aegritudo autem repugnat fortitudini; non cadit ergo in sapientem aegritudo. c. 7. §. 14 15.

b) *Altera argumentatio.* Sapientis animus ita semper affectus est, ut ratione optime utatur; nunquam igitur perturbatus est; at aegritudo perturbatio est animi; semper igitur ea sapiens vacabit. §. 15. extr.

c) *Tertia argumentatio.* Sapiens moderatus et temperans et constans et quietus est; aberit igitur a sapiente aegritudo. c. 8.

d) *Quarta argumentatio.* Sapiens nunquam irascitur; si autem caderet in sapientem aegritudo, caderet etiam iracundia: qua quoniam vacat, aegritudine etiam vacabit. c. 9. §. 19.

e) *Quinta argumentatio.* Sapiens misericordia et invidentia vacat; si vero sapiens in aegritudinem incidere posset, posset etiam in misericordiam, quae est aegritudo ex alterius rebus adversis, et in invidentiam, quae est aegritudo ex alterius rebus secundis; abest ergo a sapiente aegritudo. §. 20. c. 10. §. 21.

B. Latior totius de aegritudine loci expositio.

His Stoicorum more contortius conclusis, totum de aegritudine locum latius et diffusius explanare et illustrare aggreditur, ut sententias tamen illorum potissimum in usum suum convertat, quia maxime forti et virili utuntur ratione atque sententia. — Peripateticorum ratio, qui mediocritates perturbationum animi probent, reicitur. — Vocabula πάθους et *aegritudinis* inter se comparantur. — His praemissis, omnis disputatio dividitur in duas partes: quarum altera est de origine et causa aegritudinis, altera de eius curatione. §. 22. 23.

a. PRIOR PARS DISPUTATIONIS DE CAUSA AEGRITUDINIS.

Causa non aegritudinis solum, sed etiam reliquarum perturbationum in opinione sita est. Perturbatio autem est animi motus rationis expers, isque aut boni aut mali opinione excitatur. Hinc bifariam quattuor perturbationes aequaliter distributae sunt. c. 11. §. 24. 25. Nam

Perturbationes
exsistunt

aut ex opinione boni		aut ex opinione mali	
aut ex opinione *praesentis boni:* *Laetitia.*	aut ex opinione *impendentis boni:* *Cupiditas.*	aut ex opinione *praesentis mali:* *Aegritudo.*	aut ex opinione *impendentis mali:* *Metus.*

His perturbationibus omnibus viribus repugnandum est, si vitam tranquille placideque traducere volumus. Huic autem disputationi propositum est, ut *aegritudo* depellatur: §. 25. quam omnium perturbationum gravissimam esse aliquot exemplis probatur. c. 13. 13. princ. Quibus praemissis, Tullius redit ad explicandam causam aegritudinis et, posteaquam eam exsistere dixit, quom quid ita visum esset, ut magnum quoddam malum adesse et urgere videretur, examinat *Epicuri* et *Cyrenaicorum* de aegritudine eiusque causa sententiam. Utrique in eo consentiunt, quod aegritudinem in natura sitam esse censent; eo tamen differunt, quod Epicurei aegritudinem omnino opinione mali, quod accidat, effici sentiunt; Cyrenaici autem non ex omni malo, sed insperato et necopinato malo eam oriri statuunt. Cicero concedit omnia, quae mala putentur, repentina et improvisa graviora esse quam provisa et praemeditata, §. 28. et etiamsi non haec una res efficiat maximam aegritudinem, tamen, quoniam multum valeat provisio animi et praeparatio ad minuendum dolorem, aegritudinis medicinam, quam illi adhibeant, praecipientes, semper omnia homini humana meditata esse debere probandam iudicat. c. 14. 15. §. 31. Iam ad utriusque scholae sententiam uberius exponendam diligentiusque examinandam transit.

a) *Sententia Epicureorum.* Epicurus dicit omnes in aegritudine esse, qui se in malis esse arbitrentur, sive illa ante provisa et exspectata sint sive inveteraverint; nam neque vetustate minui mala nec fieri praemeditata leviora; stultamque etiam esse meditationem futuri mali aut fortasse ne futuri quidem; satis esse odiosum malum omne, quom evenerit; qui autem semper cogitaverit, accidere posse aliquid adversi, ei fieri illud sempiternum malum; si vero ne futurum quidem sit, frustra suscipi miseriam voluntariam; ita semper angi aut accipiendo aut cogitando malo. §. 32. Levationem autem aegritudinis ponit in avocatione a cogitanda molestia et revocatione ad contemplandas voluptates. §. 33.

Has Epicuri sententias refellere conatur Cicero. α) Primum reprehendit Epicureos, quod praemeditationem rerum futurarum reiciant. — β) Deinde ostendit revocationem illam a contuendis malis contra naturam esse. c. 16. — γ) Denique probat, quam perversum sit, quod Epicurei cogitationes eius, qui prematur aegritudine, non ad animi bona, virtutes, sed ad corporis voluptates traducant. c. 17—19. Porro contra eos disputat, qui Epicurum defendant, dicentes primum mores eius esse integros, dein voluptatem Epicuri esse *non dolere*, denique saepe eum laudare virtutem. c. 20. Postremum se excusat, quod saepe Epicureos aggrediatur. c. 21.

b) *Sententia Cyrenaicorum.* Primum repetit ea, quae iam supra paucis perstrinxerat. Concedit enim aegritudinem partim exsistere ex malo inexspectato et necopinato, et, quod provisum ante non sit, id ferire vehementius; sed negat esse in hoc omnia additque, si diligenter necopinatorum naturam consideres, intelligi non subita ipsa magis conturbare, sed, quod omnia subita maiora videantur, primum, quod, quanta sint quae accidunt, considerandi spatium non detur, deinde, quod, quom videatur praecaveri potuisse, si provisum esset, quasi culpa contractum malum aegritudinem acriorem faciat. Quod ita esse temporis diuturnitas declarat, quae ita mitigat, ut, eisdem malis manentibus, non modo leniatur aegritudo, sed in plerisque tollatur. — Exempla afferuntur, quibus sententia proposita stabilitur. c. 22.

Quoniam Cicero docuit vetustate aegritudinem minui vel plane tolli, iam eis, qui obiiciant, si tempus omnem aegritudinem levet, non opus esse ratione aut omnino consolatione illa, qua doceatur nihil oportere inopinatum videri, ita respondet, ut demonstret hanc animis medendi vim non esse in ipsa diuturnitate positam, sed in cogitatione diuturna nihil esse in re mali. — Consolatio autem illa, necesse esse homini tale quid accidere, valet plurimum; nam etsi de ipsa summa mali nihil detrahit, id tamen efficit, ut nihil eveniat inopinatum. Ergo ista necopinata non habent tantam vim, ut aegritudo ex eis omnis oriatur; feriunt quidem fortasse gravius, sed non id efficiunt, ut ea, quae accidant, maiora videantur; quia recentia sunt, maiora videntur, non, quia repentina.

Itaque quoniam non ipsa diuturnitas, sed cogitatio diuturna nihil esse in re mali dolori medetur; consentaneum est, ut, quod usus docet, id ratione statim praecipiamus. Duplex est autem ratio veri reperiendi; nam aut ipsius rei natura qualis et quanta sit, quaerimus, aut a disputandi subtilitate orationem ad exempla traducimus. c. 23. 24. Refellitur Carneades, qui propositam necessitatem conditionis humanae commemorationemque alienorum malorum ad levandam aegritudinem pertinere negabat. c. 25. §. 59. 60.

Iam Cicero redit ad sententiam supra a se propositam, aegritudinis causam nullam aliam esse nisi opinionem et iudicium magni praesentis atque urgentis mali: qua quidem causa intellecta, totam aegritudinem evelli posse. §. 61. Sed ad hanc opinionem mali quom illa etiam opinio accessit, *ad officium pertinere ferre illud aegre, quod acciderit;* tum denique efficitur illa gravis aegritudinis perturbatio. Exempla afferuntur de hominum dolori et luctui indulgendi proclivitate, e quibus luculentissime apparet voluntate et iudicio suscipi aegritudinem, saepe certo temporis spatio terminari, et aliam animi perturbationem alia tolli posse. Ergo *aegritudo opinionis, non naturae est malum.* Quod ita esse confirmatur etiam a) eo, quod nihil plus valet ad ponendum dolorem, quam quom est intellectum nihil profici eo et frustra esse susceptum, b) quod, qui multa sunt saepe perpessi, faci-

lius ferunt, quicquid accidit, obduruisseque sese contra fortunam arbitrantur, ut ipsa defatigatio miseriarum aegritudines leniores faciat, c) quod sapientissimi homines, quom intelligant se nondum perfectam sapientiam consecutos esse, tamen in hoc malo aegritudine non premuntur, quia nulla admiscetur opinio officiosi doloris, luctumque et maerorem viri esse non putant. c. 28. — Subiciuntur quaedam ad refutandam sententiam eorum, qui cedendum censent dolori, quia, quom sit naturalis, naturae obsisti nequeat, ideoque consolationibus eum nihil levari. c. 29. 30. 31. princ.

Sequitur *completa Stoicorum definitio aegritudinis:* Aegritudo est opinio mali praesentis, et quidem *recens:* quod verbum sic interpretantur, ut non tantum illud recens esse velint, quod paulo ante acciderit, sed quamdiu in illo opinato malo vis quaedam insit, ut vigeat et habeat quandam viriditatem, tamdiu appelletur recens. §. 75.

b. ALTERA PARS DISPUTATIONIS. DE OFFICIIS CONSOLANTIUM.

Officia consolantium aegritudinem sunt tollere aegritudinem funditus, aut sedare, aut detrahere quam plurimum, aut supprimere nec pati manare longius, aut ad alia traducere. Haec consolandi genera singula singuli philosophi sequuntur. Cicero autem haec omnia colligenda censet, quia alius alio modo moveatur, eamque adhibendam curationem, quam quisque recipere possit, opportunumque tempus sumendum esse. §. 76. Singula consolandi genera accuratius et uberius illustrantur. c. 32. 33.

III. Conclusio totius disputationis. Posteaquam Cicero se excusavit, quod, quom quaesitum esset, possetne in sapientem cadere aegritudo, a proposito aberrans totam de aegritudine doctrinam complexus esset: eam sententiam, qua totius disputationis causa continetur, ut, *quicquid sit in aegritudine mali, id non naturale sit, sed voluntario iudicio et opinionis errore contractum,* repetit et, quanquam, universa aegritudine sublata, reliquorum malorum e quibus oriatur aegritudo remedia non magnopere quaerenda sint, tamen singularum rerum proprias consolationes non inutiles esse iudicat. Deinde, quae superiore disputatione latius et diffusius exposita erant, paucis comprehendit. Denique varia aegritudinis genera breviter dinumerat et viam sibi munit ad sequentis disputationis argumentum. c. 34.

TUSCULANARUM DISPUTATIONUM LIBRI QUARTI, QUI EST DE RELIQUIS ANIMI PERTURBATIONIBUS, CONSPECTUS.

I. Prooemium. Laudantur Romani, quod, quom a primo Urbis ortu egregiis moribus institutisque et disciplina ac temperatione civitatis eminuerint, tum, dominatu regio re publica liberata, progressionem admirabilem incredibilemque cursum ad omnem excellentiam fecerint. c. 1. §. 1. Iam antiquitus Romani studia doctrinae, aliunde arcessita, conservarunt et coluerunt. Cuius rei causam a Pythagorae doctrina repetendam esse, quom coniectura probabile est, tum quibusdam etiam testimoniis historicis indicatur. §. 2. 3. c. 2. Philosophiam autem veteres Romani vita magis quam litteris persecuti sunt; serius demum, tempore illo, quom Atheniensium legati, Carneades, Critolaus, Diogenes, tres philosophi clarissimi, Romam venerunt (156 a. Chr.), praeclarissimae illius diciplinae studium laetius efflorescere coepit. Epicurei post C. Amafinium primi fuerunt, qui philosophiam suam litteris Latinis consignarunt. c. 3. Pauca subiunguntur de Academica philosophandi ratione. c. 4. princ.

II. Propositum (θέσις). *Non omni animi perturbatione sapiens videtur vacare.*

Huic sententiae Tullius ita respondet, ut, hesterna disputatione in partes vocata, *aegritudine* quidem sapientem vacare dicat; ea autem sublata, sequi etiam ne metum quidem cadere posse in sapientem; nam metum esse earum rerum absentium, quarum praesentium sit aegritudo; reliquum igitur esse, ut demonstretur ne duas quidem quae restent perturbationes, laetitiam gestientem et libidinem, in sapientem cadere. c. 4.

His autem relictis, totum de perturbationibus locum disputatione sua complecti ingreditur, atque ita quidem, ut Stoicorum rationem, qui quom de animi perturbationibus disputent magnam partem in eis partiendis et definiendis occupati sint, medicinam autem perturbationum leviter tantum attingant, cum Peripateticorum ratione, qui, partiendi et definiendi spinis praetermissis, ad placandos sanandosque animos multa afferant, coniungendam iudicet. Tota igitur huius libri disputatio tripertita est.

A. *Prima pars* sistit divisiones et definitiones omnium perturbationum animi: in quibus presse sequitur Stoicorum vestigia. c. 6—14.

B. *Altera pars* docet perturbationes in sapientem cadere non posse. In quo loco Tullius longius exspatiatur in refellenda Peripateticorum de perturbationum et necessitate et utilitate sententia. c. 15—26.

C. *Tertia pars* proponit remedia, quae perturbationibus adhibenda sint. c. 27—38.

A. PRIMA PARS.

DE DIVISIONE ET DEFINITIONE PERTURBATIONUM.

a. *Definitio perturbationis eiusque partium discriptio. Perturbatio* (πάθος, *Leidenschaft*), quae oritur e iudicio et opinione (falsa), quae est imbecilla assensio (v. §. 15.), est *aversa a recta ratione, contra naturam, animi commotio* (ἡ ἄλογος καὶ παρὰ φύσιν ψυχῆς κίνησις, Diog. Laert. VII, 110.). Huius contraria est *constantia* (εὐπάθεια, *innere Gleichmässigkeit, geordnete Seelenbewegung*). Perturbatio autem pro rerum qua excitatur diversa natura aut appetitus est aut aversatio; res autem, quibus aut appetitus aut aversatio movetur, aut praesentes sunt aut futurae. Ergo quattuor sunt perturbationis genera. Nam

Perturbatio

exsistit

aut ex opinione boni — aut ex opinione mali

ex opin. praesentis boni: *Laetitia*, opinio recens boni praesentis, in quo efferri rectum videatur (ἡδονή, ἄλογος ἔπαρσις ἐφ' αἱρετῷ δοκοῦντι ὑπάρχειν, *ausgelassene Fröhlichkeit*). Laetitiae opponitur ut constantia *Gaudium* (χαρά, εὔλογος ἔπαρσις, *Freude*). Diog. L. 7, 116.

ex opin. futuri boni: *Libido*, opinio recens boni futuri (ἐπιθυμία, ἄλογος ὄρεξις, *Lust*). Libidini opponitur ut constantia *Voluntas*, quae quid cum ratione desiderat (βούλησις, εὔλογος ὄρεξις, *Wille*). Diog. L. 7, 116.

ex opin. praesentis mali: *Aegritudo*, opinio recens mali praesentis, in quo demitti contrahique animo rectum videatur (λύπη, συστολὴ ἄλογος, *Bekümmerniss*). Aegritudini nulla opponitur constantia.

ex opin. futuri mali: *Metus*, opinio futuri mali, quod intolerabile videatur (φόβ,ος προςδοκία κακοῦ, *Furcht*). Metui opponitur ut constantia *Cautio*, declinatio cum ratione (εὐλάβεια, εὔλογος ἔκκλισις, *Vorsicht*). Diog. L. 7, 116.

Laetitiae species sunt:

Malivolentia, voluptas ex malo alterius sine emolumento suo (ἐπιχαιρεκακία, ἡδονὴ ἐπ' ἀλλοτρίοις κακοῖς, *Schadenfreude*).

Delectatio, voluptas suavitate auditus animum deleniens (κήλησις, ἡδονὴ δι'

Libidinis species sunt:

Ira, libido puniendi eius, qui iniuria laesit (ὀργή, ἐπιθυμία τιμωρίας τοῦ δοκοῦντος ἠδικηκέναι οὐ προσηκόντως, *Zorn*). Irae species:

a) *Excandescentia*, ira nascens et modo exsistens (θυμός, ὀργὴ ἀρχομένη, *Aufwallung*).

b) *Odium*, ira in-

Aegritudinis species sunt:

Invidentia, aegritudo propter alterius res secundas (φθόνος, λύπη ἐπ' ἀλλοτρίοις ἀγαθοῖς, *Neid*).

Aemulatio, aegritudo, si eo, quod concupierit, alius potiatur, ipse careat (ζῆλος, λύπη ἐπὶ τῷ ἄλλῳ παρεῖναι, ὧν αὐτὸς ἐπιθυμεῖ, *Eifersucht*).

Obtrectatio, aegri-

Metus species sunt:

Pigritia, metus consequentis laboris (ὄκνος, φόβος μελλούσης ἐνεργείας, *Trägheit, Arbeitsscheu*).

Pudor (αἰσχύνη, φόβος ἀδοξίας, *Scham*).

Terror, metus concutiens (ἔκπληξις, φόβος ἐκ

Laetitiae species sunt:

ὤτων κατακηλοῦσα, *Entzücken*).

Iactatio, voluptas gestiens et se efferens insolentius (*Prahlerei*). Omittitur apud Diog. L. VII, 114. Praeter has a Zenone nominantur: Τέρψις, προτροπὴ τῆς ψυχῆς ἐπὶ τὸ ἀνειμένον (*Hang zur Sinnlichkeit*); Διάχυσις, ἀνάλυσις ἀρετῆς (*Liederlichkeit, wüstes Wesen*). Diog. L. l. d.

Libidinis species sunt:

veterata (μῆνις, ὀργὴ πεπαλαιωμένη καὶ ἐπίκοτος, ἐπιτηρητικὴ δέ, *Hass*).

c) *Inimicitia*, ira ulciscendi tempus observans (μῖσος, ἐπιθυμία τοῦ κακῶς εἶναί τινι μετὰ προκοπῆς [profectu] τινος καὶ παρατάσεως [incremento] *Rachsucht*).

d) *Discordia*, ira acerbior intimo corde suscepta (*Groll*). Omittitur ap. Diog. L. VII, 113.

Indigentia, libido inexplebilis (σπάνις, ἐπιθυμία ἐν ἀποτεύξει καὶ οἷον κεχωρισμένη ἐκ τοῦ πράγματος, τεταμένη δὲ διακενῆς ἐπ' αὐτὸ καὶ σπωμένη, *Ungenügsamkeit*).

Desiderium, libido eius, qui nondum adsit, videndi (*Sehnsucht*). Andron. Rhod. π. παθῶν p. 523: ἵμερος, ἐπιθυμία φίλου ἀπόντος ὁμιλίας. Omittitur apud Diog. L. l. d., additur contra: φιλονεικία, ἐπιθυμία περὶ αἱρέσεως, ab electione profecta.

Amor, libido eius, qui in venereis voluptatibus fruendis se effert laetitia easque inflammato animo concupiscit (c. 32, 68.) (ἔρως, ἐπιθυμία οὐχὶ περὶ σπουδαίους, in severos non cadens; ἔστι γὰρ ἐπιβολὴ φιλοποιίας διὰ κάλλος ἐμφαινόμενον, conatus conciliandae amicitiae propter apertam pulchritudinem).

Aegritudinis species sunt:

tudo ex eo, quod alter quoque potiatur eo, quod ipse concupierit (ζηλοτυπία, λύπη ἐπὶ τῷ καὶ ἄλλῳ παρεῖναι, ἃ καὶ αὐτὸς ἔχει, *Missgunst*).

Misericordia, aegritudo ex miseria alterius iniuria laborantis (ἔλεος, λύπη ὡς ἐπὶ ἀναξίως κακοπαθοῦντι, *Mitleid, Bedauern*).

Angor, aegritudo premens (ἄχθος, λύπη βαρύνουσα, *Angst, Beängstigung*).

Luctus, aegritudo ex eius qui carus fuerit interitu acerbo (*Trauer*) *).

Maeror, aegritudo flebilis (*Wehmuth*).

Aerumna, aegritudo laboriosa (ὀδύνη, λύπη ἐπίπονος, *Harm*).

Dolor, aegritudo crucians (*tiefer Schmerz, Gram*).

Lamentatio, aegritudo cum eiulatu (*Wehklage*).

Sollicitudo, aegritudo cum cogitatione (*Betrübniss*).

Molestia, aegritudo permanens (ἀνία, λύπη ἐκ διαλογισμῶν μένουσα ἢ ἐπιτεινομένη, *Leiden*).

Afflictatio, aegritudo cum vexatione corporis (ἐνόχλησις, λύπη στενοχωροῦσα καὶ δυσχωρίαν παρασκευάζουσα, *Qual, Abhärmung*).

Desperatio, aegritudo sine ulla rerum exspectatione meliorum (*Verzweiflung*).

Metus species sunt:

φαντασίας ἀσυνήθους πράγματος, *Schreck*).

Timor, metus mali appropinquantis (δεῖμα, φόβος δέος ἐμποιῶν, *Besorgniss*).

Pavor, metus mentem loco movens (*Bestürzung*). Omittitur ap. Diog. L. VII, 112.

Exanimatio, metus subsequens et quasi comes pavoris (ἀγωνία, φόβος ἀδήλου πράγματος *Entsetzen, seelenloser Zustand*).

Conturbatio, metus excutiens cogitata (θόρυβος μετὰ κατεπείξεως φωνῆς, *Verwirrung*).

Formido, metus permanens (*Verzagtheit, Angst*). Omittitur apud Diog. L. l. d.

Omnium autem perturbationum fons est *intemperantia:* quae est a tota mente et recta ratione defectio, sic aversa a praescriptione ra-

*) *Luctus, maeroris, doloris, lamentationis, desperationis* definitiones apud Diog. L. VII, 112. omittuntur, contra commemoratur: σύγχυσις, λύπη ἄλογος, ἀποκναίουσα καὶ κωλύουσα τὰ παρόντα συνορᾶν.

tionis, ut nullo modo appetitiones animi nec regi nec contineri queant. c. 5—9.

b. *Comparatio morborum animi cum corporum morbis.* Iam Stoicorum more Tullius cum morbis corporum comparat morborum animi similitudinem. Quemadmodum in corpore e sanguine corrupto aut pituita redundante aut bili, sic in animo e pravarum opinionum conturbatione morbi et aegrotationes oriuntur. Ex perturbationibus primum *morbi* (νοσήματα, *Krankheiten*), dein *aegrotationes* (ἀῤῥωστήματα, *Zerrüttungen*) conficiuntur. Cf. Diog. L. VII, 115. Morbis autem aegrotationibusque, quoniam eis appetitionis notio subiecta est, oppositae sunt *offensiones (Verabscheuungen)*, quae habent ad certas res fastidium, ut mulierum odium, et, ut morbi aegrotationesque libidine ac laetitia, sic hae metu moventur. c. 10. Morbi aegrotationesque cogitatione inter se differunt, re copulata sunt. Sequitur uberior expositio morborum aegrotationumque et quae eis contrariae sunt offensionum. c. 11. Deinde corporis animique valetudinis similitudinem fusius persequitur. Quemadmodum enim alii ad alios morbos procliviores sunt, sic alii ad alias perturbationes, c. 12. et ut in corpore et morbus et aegrotatio et vitium est, sic in animo. Explicatio vitiositatis in animo. Porro in bonis quoque animi naturam attingit corporis similitudo; sunt enim in corpore pulchritudo, vires, valetudo, firmitas, velocitas; sunt item in animo. c. 13. Illud autem animorum corporumque dissimile, quod corporum mala *(morbi)* sine culpa accidere possunt, animorum non item. Denique exponitur, quid in perturbationibus animi differant ingeniosi homines et hebetes. c. 14.

c. *Conclusio* primae partis disputationis de perturbationibus et transitus ad alteram partem. c. 14. §. 33.

B. ALTERA PARS,

QUA PROBATUR PERTURBATIONES IN SAPIENTEM CADERE NON POSSE.

a. *Argumentum,* quo probatur sapientem omnibus perturbationibus vacare. Ut virtus est affectio animi constans conveniensque, laudabiles efficiens eos, in quibus est, et ipsa per sese, separata etiam utilitate, laudabilis, ex eaque proficiscuntur honestae voluntates, actiones omnisque recta ratio: ita vitiositas virtutis contraria est, ex eaque concitantur perturbationes: quae quoniam omnem animi constantiam tollunt, hominem et miseriis affligunt et deformitate inquinant. c. 15. 16. princ. Sapiens autem is est, qui moderatione et constantia quietus animo est sibique ipse placatus omnesque res humanas inferiores se ducens, beatus igitur. Ex eis igitur intelligitur sententiam propositam *in sapientem perturbationes cadere posse* secum pugnare. §. 36. c. 17. §. 37. 38.

b. *Refutatio Peripateticorum.* Peripatetici perturbationes non modo naturales esse dicebant, sed etiam utiliter a natura datas, eisque modum adhibendum. Has sententias ita refutat Cicero, ut demonstret vitio nullum adhibendum esse modum; nam quamvis modum teneas in perturbationibus, tamen vitium te committere, quoniam rationi non pareas; neque eius modi terminos constitui posse; denique perturtiones, ut crescentes sint perniciosae, easdem vitiosas esse nascentes. §. 39. 40. c. 18. Deinde exponit qua perturbationum utilitatem defendunt rationem. Dicunt nimirum eas esse ardores animorum cotesque virtutum, ut homines eis vehementiore impetu quam sola duce virtute ad praeclaras actiones incitentur (c. 19. §. 43. 44.); eas tamen ita defendunt, ut resecandas esse fateantur, evelli penitus dicant nec posse nec opus esse, et in omnibus fere rebus mediocritatem esse optimam existiment. §. 46.

Contra haec a Tullio ita disseritur, ut α) primum Peripateticorum rationi opponat Stoicorum de perturbatione definitionem: quae ita certa vel, ut Academici dicunt, veri similis sit, ut nulla egeat demonstratione (ἀξίωμα, postulatum): e cuius singulis notis sequi falsa esse ea, quae Peripatetici de perturbationum utilitate dicant. c. 21. §. 47. β) Tum singulas perturbationes recenset ostenditque, quam inanes sint quibus eas a natura utiliter datas esse probent rationes. a) *Ira.* §. 48. Exempla bellatorum, imperatorum aliorumque hominum, qui sine ira luculentissima fortitudinis documenta ediderunt. Ratio, quae docet contemnendas esse res humanas, negligendam mortem, patibiles et dolores et labores putandos, fortitudinem affert, non ira, quae rabiosa est: nisi forte, quae vehementer, acriter, animose fiunt, iracunde fieri suspicamur. c. 22. 23. Enumerantur variae Stoicorum de fortitudine definitiones, e quibus intelligitur eam ira non egere. c. 24. §. 53. Porro advocatur Stoicorum sententia omnes insipientes esse insanos. Denique, etiamsi concedatur, quod concedi non potest, iracundia opus esse ad fortitudinem, certe in vita privata plane inutilis est. §. 54. Neque oratorem irasci decet, quanquam simulare iram non dedecet. c. 25. §. 55. — b) *Libido.* Haec a Peripateticis permutatur cum studiis honestis. (Alia res est, quom quaeritur de sapiente; alia, quom quaeritur de vulgo: cui, quoniam uti ratione non potest, utile est uti motu animi.) §. 55. — c) *Aemulatio, obtrectatio, misericordia.* c. 26. §. 56. — γ) Denique Peripateticorum sententia *mediocritates perturbationum tenendas esse* reicitur; nam, in quo pars est alicuius perturbationis, is perturbatione non vacat. Sapiens autem is est, qui divina imitatur, humana omnia inferiora virtute ducit. Perturbationes igitur repugnant sapientiae. Ergo omnes perturbationes, ex errore ortae, non circumcidendae et amputandae, sed evellendae sunt et extrahendae penitus. §. 57.

C. TERTIA PARS
DE
REMEDIIS PERTURBATIONUM.

Quoniam non solum de sapiente, qui omni perturbatione liber est, sed etiam de aliis hominibus quaeritur; reliquum est, ut remedia afferantur, quae a philosophia morbis animorum adhibeantur. — Corporis medicina comparatur cum animi medicina. c. 27. §. 58. De curatione perturbationum. Variae earum curationes. §. 59.

a. *De universa curatione perturbationum.* Ad tollendas perturbationes doceatur α) nec bonum illud esse, ex quo aut laetitia aut libido oriatur, nec malum, ex quo aut metus aut aegritudo, β) ipsasque perturbationes per se esse vitiosas nec habere quicquam aut naturale aut necessarium. Hic maerentibus imbecillitas animi effeminati obiciatur eorumque qui fortiter humana tulerint vel ferant laudetur constantia. c. 28. §. 60. Haec altera medicina, qua docetur perturbationes per se esse vitiosas, tametsi ad vulgus adhibenda non est, tamen, si quis idoneus est ad eam recipiendam, utilior censetur, quoniam simul et opinionem falsam tollat et aegritudinem detrahat. §. 60. extr. Sunt etiam quaedam aegritudines, quae hac sola medicina sanari possunt, ut, si quis aegre ferat, nihil in se esse virtutis, nihil animi, nihil officii, nihil honestatis. §. 61.

b. *De curatione singularum perturbationum:* in qua illud idem duplex consolandi genus adhibendum est, ut primum ipsa animi perturbatio, de qua agitur, tollatur; deinde ostendatur nec bonum illud esse, quod aut laetitiam aut libidinem moveat, nec malum, quod aut metum aut aegritudinem. c. 29. a) *De aegritudine*, cuius sedatio hesterna disputatione explicata est; b) *de metu*, qui eisdem rationibus, quibus aegritudo, tollendus est, quoniam ut aegritudo praesentis, sic metus futuri mali est; c. 30. c) et d) *de laetitia et libidine.* Primum doceatur, ut omnes perturbationes, sic has esse voluntarias; deinde ostendatur, quam turpis sit omnis animi effusio. Gaudium et laetitia quid differant inter se, exponitur. c. 31.

His de laetitia et libidine praemissis, iam de duabus earum formis, amore et ira, separatim agitur. α) *De amore*, qui vulgo appellatur. Ut turpes sunt, qui efferunt se laetitia tum, quom fruuntur venereis voluptatibus; sic flagitiosi, qui eas inflammato animo concupiscunt. — Reprehenditur poetica, quae istum amorem laudet. c. 32. In primis philosophi vituperandi sunt, qui amorem defendant. Nominatim carpitur puerorum amor. c. 33. Item notatur Plato, qui amori auctoritatem tribuerit. Si amor, ut Stoici volunt, ipse conatus amicitiae faciundae ex pulchritudinis specie definiatur, eum defendi posse; sin autem, ut vulgo est, libidine non vacet, eum nihil aut non multum abesse ab insania et idcirco plane respuendum Cicero iudicat.

c. 34. Curatio huius perturbationis. c. 35. β) *De ira.* Ira insania est ad pessima quaeque flagitia patranda idonea. Iratis igitur subtrahendi sunt ii, in quos impetum conantur facere, dum se ipsi colligant. c. 36. Ira igitur non potest esse utilis aut naturalis; immo opinabilis est ac voluntaria. c. 37. §. 79.

c. Itaque ut perturbationes animi ex errore et falsa opinione oriuntur, ita constantia, eis contraria, scientia nititur. — Qui autem natura ad vitia quaedam proclives sunt, tamen eorum animi sanabiles sunt. Exemplum Socratis. Qui autem non natura, sed culpa vitiosi sunt, eorum vitia facilius sanari possunt, quoniam constant e falsis opinionibus rerum bonarum et malarum, inveteratio autem, ut in corporibus, aegrius depellitur quam perturbatio, quae est repentina animi commotio. §. 80. 81.

III. CONCLUSIO TOTIUS DISPUTATIONIS. Summa totius disputationis quasi capita repetuntur: omnes perturbationes oriri ex opinione et voluntarias esse; omnium autem gravissimam esse aegritudinem; huius autem et reliquorum animi morborum unam esse sanationem, omnes opinabiles esse et voluntarias eaque re suscipi, quod ita rectum esse videatur. Hunc errorem, quasi radicem malorum omnium, quom stirpitus philosophia se extracturam polliceatur; demus nos huic excolendos patiamurque nos sanari omniaque adiumenta et auxilia bene beateque vivendi ab ea petamus. c. 38.

TUSCULANARUM DISPUTATIONUM
LIBRI QUINTI,
QUO DOCETUR
AD BEATE VIVENDUM VIRTUTEM SE IPSA ESSE CONTENTAM,
CONSPECTUS.

I. PROOEMIUM. Nihil est omnium, quae in philosophia tractantur, quod gravius magnificentiusque dicatur quam sententia illa: *ad beate vivendum virtutem se ipsa esse contentam.* Atque id tanquam summum philosophiae propositum esse debet, ut virtutem inveniat, in qua satis sit praesidii ad beate vivendum. c. 1. §. 1. 2. Virtus autem si ea est, quae omnia, quae cadere in hominem possunt, subter se habeat culpaque omni carens praeter se ipsam nihil censeat ad se pertinere; sequitur, ut ea ad beate vivendum contenta sit. Quod autem, quom aut corporis doloribus cruciamur aut adversis fortunae casibus affligimur, saepe huic sententiae diffidere incipimus; id inde fit, quod ex humani generis mollitia, non ex ipsa virtute de virtutis robore existimamus. §. 3. 4. Cuius quidem erroris omnis a philosophia petenda correctio est. — Philosophia egregiis laudibus exornatur.

c. 2. §. 5. eiusque contemptores vel vituperatores graviter notantur. §. 6. De philosophiae antiquitate deque ipsius nominis origine. c. 3. De Pythagora, non nominis solum inventore, sed rerum etiam ipsarum amplificatore. De Socratis in philosophiam moralem meritis deque eius disputandi consuetudine. c. 4.

II. DISPUTATIO. A. Exordium, in quo primum a) *propositum* (θέσις) disputationis commemoratur: *Non videtur ad beate vivendum satis posse virtus.*

Deinde b) Sententiae propositae sic respondetur:

α) Certe ad *bene* (i. e. honeste) vivendum satis est praesidii in virtute. Quemadmodum autem, qui male vivit, miser sit necesse est; ita, qui bene vivit, idem beate vivat necesse est. — Id negat adversarius, dicens *bene* (i. e. honeste) etiam in maximis cruciatibus vivi posse, non item *beate*. c. 5. §. 12. Tullius contra affert vitam beatam cum virtutibus ita esse consociatam, ut nunquam eas, ne si ad tortorem quidem rapiantur, a se deseri patiatur. — Adversarius concedit hanc virtutum vita beata coniunctarum picturam amplissimam esse, quom autem animus ab ista pictura imaginibusque virtutum ad rem veritatemque traducatur, probari non posse eum, qui torqueatur, beatum esse. Novas igitur rationes, quibus illa sententia confirmetur, conquirendas esse. §. 13. 14.

β) Iam Cicero adversarium reducit ad id, quod actum est superioribus disputationibus. Ut animi perturbationes vitam beatam tollunt, sic in animi quieto et placato statu vita beata cernitur. Atqui virtute efficitur haec animi constantia; ergo virtus ipsa per se efficit vitam beatam. c. 6. Ita videtur ad exitum venisse quaestio. Veruntamen, quoniam haec ipsa res gravissima est, eam Tullius propriis et suis argumentis et admonitionibus tractandam suscipere se velle dicit. c. 7.

Denique c) variae philosophorum sententiae, quae ad quaestionem propositam pertinent, examinantur (c. 8—12).

α) Adversarius assentitur eorum, quae Cicero posuerit, alterum alteri consequens esse, ut, quemadmodum, si, quod honestum sit, id solum sit bonum, sequatur vitam beatam virtute confici, sic, si vita beata in virtute sit, nihil esse nisi virtutem bonum; sed se non intelligere dicit, quo modo ii philosophi sibi constent, qui, etiamsi sit bonum aliquod praeter virtutem, tamen virtute vitam beatam effici censeant. c. 8. §. 21. Assentitur in hoc Cicero adversario ostenditque, quam inconstantes isti philosophi sint. Nam qui beatus est, nihil requirit, ut sit beatior; si est enim, quod desit, ne beatus quidem est. Quom vero tria genera malorum esse dicant, qui duorum generum malis omnibus urgeatur, et fortuna adversa, et corporis doloribus, ei multa ad beatam vitam deesse dicemus, non modo ad beatissimam. §. 22. 23. Constantior certe sibi est Theophrastus, qui aliis eiusdem

disciplinae philosophis notandus non erat: qui, quom statuisset dolores corporis et fortunae casus magnam vim habere ad misere vivendum, constanter dicebat non omnes bonos esse beatos, quom in omnes bonos et corporis dolores et fortunae calamitates cadere possent. Immo id notandum erat, quod dicebat tria esse et bonorum et malorum genera. Si enim ei conceditur plura bonorum et malorum genera esse, consentaneum est, ut consequentia concedantur. c. 9. §. 24. 25. Aut non minus inconstantes sumus Epicuro, qui multa praeclara saepe dicit, sed non semper convenienter decretis suis, quom neget quenquam iucunde posse vivere, nisi idem honeste vivat, aut quom dicat fortunam exiguam intervenire sapienti. §. 26.

β) Si nobis constare volumus, dicendum est omnes bonos, i. e. omnibus virtutibus instructos et sapientes, nisi una virtute contineatur vita beata, semper beatos esse non posse. Beati enim dicendi sunt ii, qui sunt in bonis, nullo adiuncto malo. Hanc autem cumulatam bonorum complexionem, secretis malis omnibus, virtus assequi non potest, si quicquam praeter ipsam boni est. Nam omnia illa quae vulgo dicuntur bona sapiens, quoniam ea extra eius potestatem posita sunt, amittere potest, et omnia illa, quae in malis numerantur, uno tempore in eum incidere possunt. c. 10. §. 28—30. Rursus Epicuri inconstantia reprehenditur. §. 31. Itaque in hac quidem re negari non potest Stoicos multo constantiores fuisse in constituenda sua disciplina quam Peripateticos; quanquam in aliis rebus inter Zenonem et Peripateticos nihil praeter verborum novitatem interesse iure dici potest. c. 11.

γ) Ceterum non Zeno primus docuit sola virtute vitam beatam confici, sed huius sententiae gravitas repetenda est a Platonis auctoritate. Ex hoc igitur fonte haec omnis manabit oratio. c. 12.

B. *Argumentatio* disputationis, qua probatur *virtute effici vitam beatam.*

I) α) Natura, ut, quicquid genuit, non modo animal, sed etiam plantas, in suo quidque genere perfectissimum, sic *hominem, cui animum divinum tribuit, omnium perfectissimum esse voluit.* Summa autem hominis perfectio posita est in perfecta mente, i. e. absoluta ratione: quod est idem virtus. Et si omne beatum est, cui nihil deest, et quod in suo genere expletum atque cumulatum est, idque virtutis est proprium: sequitur omnes virtutis compotes beatos esse. c. 13.

β) Ex eadem ratione sequitur *omnes virtutis compotes esse beatissimos;* nam, qui confidit suis bonis et omnia, quae vitam beatam efficiunt, in se habet, ei nihil deest ad beate vivendum. Ergo non solum beatus, sed etiam beatissimus est. Quod contra est, si bona et mala dividuntur tripertito. c. 14.

γ) Idem sequitur ex eo, quod *virtus solum bonum est*. Id autem ita esse demonstratur primum affirmate duobus soritis, dein per modum negandi (negative), quod omnibus bonis corporis et externis abundantem, si idem sit virtutis expers, licet esse miserrimum. — Et, nisi tenebimus, nihil esse in bonis ducendum, nisi quod sit honestum, multa nobis dicenda erunt bona, quae sunt minima et levissima. c. 15. 16. §. 46. — Hic respondet Cicero eis, qui obiciant: si Stoici *praecipua* dicant, quae alii philosophi corporis et externa bona dicant, totam rem in verborum controversia verti. „Dicunt illi quidem, sed haec bona ad vitam beatam complendam necessaria esse negant; hi autem sine eis esse nullam putant aut, si sit beata, beatissimam certe negant.“ §. 47. princ.

δ) Conclusio Socratica, qua efficitur bonorum beatam vitam esse. §. 47.

ε) Conclusio ducta a constantia sapientis, qui, quoniam semper omnibus animi perturbationibus vacat, semper beatus est. §. 48. (Cf. c. 15. §. 43.)

ζ) Alia conclusio. Nec misera vita praedicabilis est, nec ea, quae nec misera est nec beata; ergo sola vita beata praedicabilis est. Quod autem praedicabile est, optimum est. Quod autem optimum est, honestum est. Ergo vita beata eadem honesta sit necesse est. Quod ni ita est, sit aliud necesse est, quod melius est quam vita beata. Id autem melius certe est honestum, quod optimum est. Hinc sequitur aliquid esse melius optimo: quo nihil perversius dici potest. Ergo nihil aliud restat, nisi ut honestum idem esse vitam beatam, aut vitam beatam honesto consequentem esse dicamus. c. 17. §. 49. 50.

η) Uti in vitiis satis magnam vim esse dicitur ad miseram vitam, ita dicendum est eandem vim in virtute esse ad beatam vitam; contrariorum enim contraria sunt consequentia. §. 50. Vitium autem et virtus contraria sunt; alterum alteram tollit, ut, in quem cadant aegritudines, virtutis compos esse non possit. §. 50. c. 18. E vita nobilissimorum hominum exempla afferuntur, quibus ostendatur vitium miseram, virtutem beatam vitam efficere. c. 19—23.

ϑ) Qui bonus est, i. e. virtutis compos, idem sapiens, i. e. philosophus, est. Sapiens autem et praestantissimis animi bonis gaudet, et quom in otiosa, tum in publica vita e sapientia pulcherrima gaudia percipit. Sapientis igitur vita nihil desiderat, quo sit beatior. Exprimitur viri cuiusdam optimis artibus praestantis imago, partim omnibus philosophiae disciplinis exculti, partim in re publica versati, amicitiisque doctorum et sapientium hominum florentis, ostenditurque, qui eis gaudiis fruatur, eum beatum esse, idque necesse esse omnes confiteri. c. 24. 25.

II) Adversarius quaerit, *semperne sapiens beatus esse possit, etiam in cruciatu et tormentis*. Huic Cicero respondet id non egere argumentatione, sapientem beatum fore, si in vita omnibus iucunditatibus referta constituatur. Si ipsi Epicuro, qui voluptatem summum bonum, dolorem summum malum esse dicat, dicere licebit nullum sapienti esse tempus, etsi maximos cruciatus patiatur, quin beatus sit: multo magis id dicendum est eis, qui nihil expetendum, nihil in bonis ducendum, quod honestate careat, existimant. — Optandum sane dicit, ut etiam Peripatetici veteresque Academici tandem aliquando aperte et clara voce cum Stoicis audeant dicere sapientis vitam etiam in maximis cruciatibus beatam esse. c. 26. 27. — Iam Cicero redit ad eam sententiam, qua disputationem exorsus et quam probare conatus est, vitam beatam virtutes etiam ad maxima tormenta cruciatumque prosequi. Nec enim virtutes sine beata vita cohaerere possunt, nec haec sine virtutibus. Id illustratur imaginibus, quibus Stoici utuntur ad virtutum amplissimam dignitatem describendam (cf. c. 5. §. 13.) c. 28. §. 80. 81., confirmaturque Stoicorum conclusione. §. 82.

III) Quaestione proposita ad exitum perducta, alii subicitur disputatio, qua, Academicorum libertate usus, *quaecunque dissentientium philosophorum sententia sit de summo bono, tamen virtutem satis habere ad vitam beatam praesidii* demonstrare conatur. c. 29. Itaque breviter enumerantur philosophorum sententiae de summo bono: quae aut simplices sunt aut mixtae, et quidem:

SIMPLICES	MIXTAE
a. *Nihil bonum nisi honestum* (Stoici).	a. *Tria genera bonorum, animi, corporis, fortunae* (Peripatetici et Academici).
b. *Nihil bonum nisi voluptas* (Epicurus).	b. *Voluptas cum honestate* (Dinomachus et Calliphon).
c. *Nihil bonum nisi vacuitas doloris* (Hieronymus).	c. *Indolentia cum honestate* (Diodorus).
d. *Nihil bonum nisi naturae primis bonis aut omnibus aut maximis frui* (Carneades).	

His igitur omnibus philosophis e principiis suis dicere licet vitam beatam virtute effici. Omissis Stoicis, quorum superiore disputatione defensa est sententia, primum attingitur Peripateticorum ratio. Ii dicunt laudem etiam cum dolore petendam esse; qui autem gloriam adepti sint, beatos esse; gloriam autem una virtute acquiri posse. Ergo ex illorum ratione sequitur virtute effici, si non beatissimam, certe beatam vitam. — Eadem Calliphontis erit Diodorique sententia. c. 30. 31. §. 86. 87. Iam Cicero reliquam disputationem ita persequitur, ut,

omissis reliquis philosophis, ipsum Epicurum, quem mollem et voluptarium philosophum dicant, satis in virtute praesidii esse ad beatam vitam censere ostendat. Epicurei enim contemnunt mortem et dolores; §. 88. 89. parvo contenti sunt; ipsa natura pauca desiderat. Haec sententia exemplis Anacharsis, Socratis, Xenocratis, Diogenis illustratur. c. 32. — Dicunt cupiditates partim esse naturales et necessarias, partim naturales et non necessarias, partim nec naturales nec necessarias; necessarias satiari posse paene nihilo; secundum autem genus cupiditatum nec ad potiendum difficile esse, nec vero ad carendum; tertias, quod essent plane inanes, funditus eiiciendas esse. c. 33. §. 93. Itaque omnes eius modi voluptates Epicurus extenuat. §. 94. 95. Porro extenuant magnificentiam et sumptum epularum, quod parvo cultu natura contenta sit. Exempla afferuntur, quibus probetur iucunditatem victus esse in desiderio, non in satietate. c. 34. 35. §. 101. Contemnunt divitias, §. 102. honores, c. 36. exsilium, c. 37. itemque corporis infirmitates, ut caecitatem, surditatem. c. 38. 39. 40. §. 116. Denique, si congerantur in unum omnia, ut idem oculis et auribus captus sit, prematur etiam doloribus acerrimis corporis, non esse dicunt, quod laboremus, quoniam mors tanquam portus praesto sit, aeternum nihil sentiendi receptaculum. §. 117. c. 41. princ.

III. Conclusio. Ergo si Epicurei, quorum ea sententia est, ut virtus per se ipsa nihil valeat, omneque, quod honestum nos et laudabile esse dicimus, id cassum quiddam et inani vocis sono decoratum esse dicant, tamen semper beatum censent esse sapientem: multo magis id a Socrate et Platone profectis philosophis faciendum est, quorum alii (Peripatetici et Academici) tantam praestantiam in bonis animi esse dicunt, ut ab his corporis et externa obscurentur, alii autem (Stoici) haec ne bona quidem ducunt, in animo reponunt omnia. §. 119. 120.

Denique Tullius has quinque dierum disputationes conscribendi et ad Brutum mittendi consilium exponit.

M. TULLII CICERONIS

TUSCULANARUM DISPUTATIONUM

LIBRI QUINQUE.

TUSCULANARUM

[1]) Hae inscriptiones, quibus meliores cdd. carent, non ab ipso Cicerone profectae sunt, sed ab aliis e Ciceronis de Divinatione libro II. 1, 2 sumptae.

M. TULLII CICERONIS

TUSCULANARUM DISPUTATIONUM

AD

M. BRUTUM

LIBER PRIMUS.

I. 1. Quom defensionum laboribus senatoriisque muneribus aut omnino aut magna ex parte essem aliquando liberatus, retuli [1] me, Brute, te hortante maxime, ad ea studia, quae, retenta animo,

I. 1 Sic cdd.; Bait. aliique *rettuli*.

Cap. I. §. 1. Cicero libros de philosophia scriptos exordiri solet prooemio, in quo et consilium suum philosophiam e Graecia Romam transferendi Latinisque litteris illustrandi exponit et sapientae studium praedicat et Romanos ad suscipiendum persequendumque id genus litterarum graviter commonet. Conferas, quae de sapientiae apud Romanos studio exposuimus in libro *de Ciceronis in philosophiam meritis* p. 22 sqq. Haec autem prooemia neque in his neque in reliquis Ciceronis de philosophia libris arte cohaerent cum ipsis disputationibus, quibus praemissa sunt. Ipse Cicero ad Attic. XVI. 6, 4. hac de re loquitur.

§. 1. *defensionum*] Quanquam non solum defensiones, sed saepe etiam accusationes Cicero suscepit; tamen illarum tantum h. l. mentionem facit, quia et maior orationum pars in aliis defendendis versabatur, et vero defensio laudabilior existimabatur. Audiamus ipsum Ciceronem de Offic. II. 14, 49: (Iudiciorum) ratio duplex est. Nam ex accusatione et defensione constat: quarum etsi laudabilior est defensio, tamen accusatio probata persaepe est. Cum quo loco cf. Quintil. Inst. Orat. XII. 7, 1. De re ipsa v. nos in l. d. *de Cicer. in phil. mer.* p. 41.

aut omnino aut magna ex parte] Scriptae sunt hae disputationes anno 45 et 44 a. Chr. n. V. Prolegom. p. 4 sq. Anno 46. Ligarium, a. 45. regem Deiotarum defenderat Cicero. Ceterum in coniunctionibus disiunctivis *aut .. aut* non est, quod cum F. A. Wolfio haereamus. Saepe enim orationis membra per *aut .. aut* ita opponuntur, ut alterum altero non tollatur, sed ita, ut posterius membrum aliquid significet, quod minoris sit momenti, ubi nos dicimus *entweder .. oder doch, oder wenigstens*. I. 46, 110: *aut summum bonum aut nullum malum*. In priore membro etiam *aut* omitti potest. Sall. I. 56 extr. *cuncti aut magna pars*. Infra III. 31, 75: tollere aegritudinem *funditus aut sedare aut detrahere quam plurimum*. III. 17, 38: *aut* in *omni aut* in *magna* parte vitae. V. 30, 84: bonis *aut omnibus aut maximus* frui. V. *Handium* in Tursell. T. I. p. 532. et nos in Gramm. Lat. §. 137, 1.

aliquando] Nonnunquam ponitur pro: *tandem*, quocum etiam coniungitur: *tandem aliquando, aliquando tandem*. Cf. I. 44, 105. V. 26, 75. pro Cluentio c. 19: collegi me aliquando. V. *Forcell.* Lex. h. v. *Kritz.* ad Sall. Iug. 72. 1. *Hand.* in Tursell. Vol. I. p. 250.

Brute] V. Indicem hist. h. v.

retenta animo] In iuvenili adhuc aetate constitutus Phaedro, philosopho Epicureo, operam dedit Cicero. V. Off. II. 1, 4. ad Fam. XIII, 1: (Phaedrus) nobis, quom pueri essemus, antequam Philonem cognovimus, valde ut philosophus, postea tamen ut vir bonus et suavis et officiosus probabatur. V. nos in libro d. p. 34.

remissa temporibus, longo intervallo intermissa, revocavi et, quom omnium artium, quae ad rectam vivendi viam pertinerent, ratio et disciplina studio sapientiae, quae philosophia dicitur, contineretur, hoc mihi Latinis litteris illustrandum putavi; non quia philosophia Graecis et litteris et doctoribus percipi non posset, sed meum semper iudicium fuit omnia nostros aut invenisse per se sapientius quam Graecos, aut accepta ab illis fecisse meliora,

remissa temporibus] Intelligitur id tempus, quo rei publicae gerendae operam dedit. Cfr. de Off. II. 1, 3 sq. ibique *Beierum* p. 12 sq. et nos in l. d. p. 40 sq. Ceterum adnotanda significatio nominis *temporibus*. Id nomen plurali numero, rarius singulari positum saepe indicat fortunae statum et conditionem (Zeitumstände), maxime difficilem et adversam, vel necessitates, quales tempus rerumque conditio secum affert. Infra II. 2, 5. Cat. I. 9, 22: *temporibus rei publicae cedas.* pro Milone 36, 100: bona, fortunas meas ac liberorum meorum in communionem tuorum *temporum* (i. e. calamitatum) contuli. V. doctissimam adnotationem *Beieri* ad Cic. de Offic. I. 23, 81. p. 187. et II. 1, 4. p. 13. *Temporibus* est ablativus qui dicitur causalis: propter tempora; *Wolfius* pro dativo accepit (*studia remisi in gratiam talium temporum turbulentorum*): in qua opinione assentientes eum habere Klotzium, Moserum, O. Heinium, qui locum ab h. l. alienum (Verr. 1. 11, 30 reliquum omne tempus huius anni me *vobis* remissurum putastis) contulit, miror.

longo intervallo intermissa] Turbulentis belli civilis Caesarem inter atque Pompeium gesti temporibus.

artium] Doctrinarum vel disciplinarum. V. *Bremium* ad Cornel. Nep. Dion. I, 2: ingenium .. aptum ad artes optimas, et *Forcellinii* Thes. Lat. h. v.

pertinerent .. contineretur] Pauci eique deteriores codd. habent *pertinent*, quod per se reiiciendum non est, v. quae paulo post ad verba: *quae philosophia dicitur* dicemus; sed observandum est veteres scriptores Latinos, in primis Ciceronem, in orationis obliquae enuntiationibus quae dicuntur secundariis post tempus praeteritum etiam tum imperfecto et plusquamperf. uti solere, quom sententia profertur, quae in omnia tempora et in omnes homines pariter cadit. Tali modo generalis quae dicitur sententia refertur ad iudicium eius, a quo prolata est, et tanquam eius propria designatur. Cf. I. 4, 7. 8. II. 25, 61: Pompeius narrabat Posidonium graviter et copiose de hoc ipso, nihil esse bonum, nisi quod honestum *esset*, cubantem disputavisse. III. 3, 6. de Fin. I. 5, 14. (Epicurum) ego arbitror .. omnia tradidisse, quae *pertinerent* ad bene beateque vivendum. Cf. *Ramshorn.* L. Gr. §. 186. *Ellendt.* ad Brut. §. 124. *Iordan.* ad or. pro Caecin. 22, 63. p. 241 sq. nos ad c. 4, 7: *ut habere auderemus*, et in Gr. L. §. 140ª, Adn. 3. b) et Adn. 4.

ratio et disciplina] Saepius haec duo nomina iuncta reperiuntur, ut de Off. III. 4, 20: Erit autem haec formula Stoicorum *rationi disciplinaeque* maxime consentanea. *Ratio* respondet Graeco vocabulo μέθοδος, h. e. via, qua artes traduntur vel discuntur. *Disciplina* est artis vel doctrinae alicuius σύστημα. Similiter iunguntur *ratio* et *scientia*, ut de Or. I. 46, 201: regendae rei publicae *ratio* ac *scientia*. V. *Giesium* ad Divin. I. 2, 4. p. 8. Infra c. 13, 30: nulla *ratione* nullaque *doctrina*, ubi v. Adnotata. III. 1, 2 et nos ad II. 4, 12: levitate et iactatione.

quae philosophia dicitur] Indicativus in oratione obliqua, praegresso tempore praeterito, locum habet in eis enuntiationibus, quae explicationis causa a scriptore additae sunt. V. *Held.* ad Caes. B. G. I, 18. p. 26. et *Ramshorn.* Lat. Gr. §. 186, 2. *Kühner* L. Gr. §. 160, Adn. 7. Femininum *quae* pro neutro *quod* positum est. V. Adnotata ad IV. 10, 23. — Ceterum *philosophiae* nomen Ciceronis aetate nondum in communem sermonis consuetudinem venisse apparet ex illius qua usus est circumlocutione. De philosophiae autem definitione v. *Beierum* ad Cicer. Offic. II. 2, 5.

non quia] Rarius apud Ciceronem legitur quam *non quo, non quod*. V. *Goerenz.* ad Cic. de Finib. IV, 23. init. et *Matthiaeum* ad or. pro Mil. XXII, 59. De structura v. Adnotata ad II. 23, 56. et de *non quia .. sed* pro *sed quia* ad II. 26, 64.

Graecis et litteris et doctoribus] Similis locus ad Fam. VII, 19: Sin tibi quaedam videbuntur obscuriora, cogitare debebis *nullam artem litteris* sine interprete et sine aliqua exercitatione *percipi posse:* ubi v. *Manu-*

quae quidem digna statuissent, in quibus elaborarent. 2. Nam mores et instituta vitae resque domesticas ac familiares nos profecto et melius tuemur et lautius; rem vero publicam nostri maiores certe melioribus temperaverunt et institutis et legibus. Quid loquar de re militari? in qua quom virtute nostri multum valuerunt, tum plus etiam disciplina. Iam illa, quae natura, non litteris assecuti sunt, neque cum Graecia neque ulla cum gente

tium et *Graevium*. Uterque ablativus (*litteris, doctoribus*) pro instrumentali habendus est; nam etiam persona, ubi nihil nisi instrumentum significat, nonnunquam in ablativo ponitur. V. nos in Gr. L. §. 115. Adn. 1. *Ellendtus* ad Cic. de Or. I. 57, 243. Vol. II. p. 143. et *M. Seyffertus* ad Lael. 14, 51. p. 340. h. l. zeugma rectionis agnoscunt; priorem enim ablativum esse instrumenti, alterum non item: quae ratio mihi non probatur. — Ceterum *litterae* de omnibus eis, quae de aliqua re scripta sunt, dicuntur. V. *Madvigium* ad C. de Fin. I. 4, 12.

sapientius quam Graecos, ct.] Hanc Cicero sententiam nimio patriae amore obcaecatus et fortasse eo consilio videtur protulisse, ut Romanorum animos ad litterarum studium persequendum exhortaretur. Cf. Or. VII, 23. Vide, quae de litterarum et philosophiae apud Romanos studio docuimus in l. d. *de Cic. in ph. mer.* p. 6 sqq. Eandem sententiam expressit de Orat. I. 4, 15: Ingenia vero, ut multis rebus possumus iudicare, nostrorum hominum multum ceteris hominibus omnium gentium praestiterunt.

in quibus elaborarent] Utrumque recte dicitur: *elaborare* et *laborare* in aliqua re, ut in studiis, litteris, sed aliquo sententiae discrimine. *Laborare* enim est in re aliqua studiose atque enixe agenda tractandaque versari, notione adiuncta vel molestiae vel difficultatis vel frustrationis vel curae sollicitudinisve; *elaborare* contra est *e labore* in aliqua re collocato quasi *emergere* et vel ad speratum fructum vel ad propositum consilium pervenire omninoque laborando aliquid efficere; hinc semper ponitur, ubi non anxia, sed liberior quaedam agendi ratio commemoratur. Cf. *Gernhard.* ad Cat. Mai. VII, 24. *Ochsner.* Ecl. Cic. p. 207. (1820), *Beier.* ad Offic. I. 1, 3. p. 8. *Ellendt.* ad Brut. §. 26. p. 25. §. 2. De *et, que; ac* v. ad I. 40, 95.

et melius tuemur et lautius] Attendant tirones ad hanc elegantem verborum collocationem, in qua solutae orationis caesura cernitur: qua efficitur, ut oratio numerosius cadat: cuius generis exempla apud Ciceronem, imprimis in eius orationibus et libris rhetoricis, innumerabilia reperiuntur. Mox 3, 6: qui eas nec disponere nec illustrare *possit* nec delectatione aliqua allicere lectorem, 4, 7: (philosophia) quae de maximis quaestionibus copiose *posset* ornateque dicere. 5, 10. 15, 33. V. 13, 37: ut aut flores aut fruges *fundat* aut bacas. Quod autem *Stürenburgius* ad or. p. Arch. p. 112. hanc verborum collocationem Ciceronem usurpare dicit, ubi tertia res non tam gravis sit quam priores duae, id magis subtiliter quam vere dictum est. V. nos in Gr. L. §. 167, 5. Ceterum recte *Neidius* docet *melius* ad mores et instituta, *lautius* ad res domesticas et familiares esse referendum. *Melius*, ut ita dicam, spectat ad animi virtutes, *lautius* ad externum splendorem, magnificentiam, opulentiam. Sic Terent. Adelph. V. 1, 2: Lauteque munus administrasti tuum, ubi v. Intpp.

certe] Iungendum est cum verbo *temper.* significatque idem fere h. l., quod antecedens *profecto*; semper enim *certe* habet vim affirmativam, ponit aliquid, non concedit; sed affirmatio potest esse, ut barbare loquar, aut *subiectiva*, i. e. ad loquentis iudicium relata, aut *obiectiva*, i. e. ad factum relata; illa significatur vocabulo *certe*, haec vocabulo *profecto*. Cf. I. 11, 24. 32, 78. N. D. I. 2, 5: alterum fieri *profecto* potest, ut earum (opinionum) nulla, alterum *certe* non potest, ut plus una vera sit. V. nos in Gr. L. §. 133, 2. A) a). Cf. elegantissimam observationem *Herzogii* ad Quintil. X. p. 91.

temperaverunt] V. ad I. 10, 21.

de re militari] *Moser* comparat pro Mur. 9, 22. et Corn. Nep. 23. 1, 1. ibique Interpp. De formula *praeteritionis:* quid loquar de ..? v. Seyffert. schol. Lat. I. §. 28.

Iam illa] *Iam*, ut Graecorum ἤδη (v. nos in ampliore gramm. Gr. T. II. §§. 499, 2. 500, 4) transitioni inservit ad rem, dignam scilicet, ad quam animum advertamus.

illa .. neque cum Graecia neque ulla cum gente sunt conferenda] Comparatio quae dicitur compendiaria, qua

sunt conferenda. Quae enim tanta gravitas, quae tanta constantia, magnitudo animi, probitas, fides, quae tam excellens in omni genere virtus in ullis fuit, ut sit cum maioribus nostris comparanda? 3. Doctrina Graecia nos et omni litterarum genere superabat: in quo erat facile vincere non repugnantes. Nam quom apud Graecos antiquissimum e doctis genus sit poëtarum; siquidem Homerus fuit et Hesiodus ante Romam conditam, Archilochus regnante Romulo; serius poëticam nos ac-

praedicatum vel attributum alicuius rei non cum praedicato vel attributo alterius rei, sed cum ipsa re, cui praedicatum aut attributum adhaeret, comparatur: quod quidem dicendi genus et in recentioribus et in veteribus linguis longe est usitatissimum. Veluti mox: quae tam excellens in omni genere virtus in ullis fuit, ut sit cum *maioribus nostris* comparanda? de Orat. I. 4, 15: ingenia nostrorum hominum ceteris hominibus omnium gentium praestiterunt: ubi v. *O. M. Müller*. Sic Tusc. V. 26, 73: (Epicuro) non multum differenti a iudicio ferarum. Cf. *Beier*. ad Offic. I. 22, 76. II. 7, 26. *Kritzium* ad Sallust. Catil. 41, 14. *Ellendt*. ad C. de Or. I. 5, 15. Vol. II. p. 16 sq. *Seyffert*. ad Lael. 8, 27. p. 188: Il. ρ, 51: κόμαι Χαρίτεσσιν ὁμοῖαι; creberrime in comparatione, quae per comparativum fit. Pindar. Olymp. I. init.: μηδ' Ὀλυμπίας ἀγῶνα φέρτερον αὐδάσομεν: ubi v. *Boeckh*. in Explicatt. p. 104. Plura e Gr. lingua dedimus in gramm. Gr. T. II. §. 543, 3 et Adn. 1. (Gr. schol. §. 329 Adn. 2.) Cf. *Nitzsch*. ad Odyss. β, 120. p. 86. *Kiessling*. ad Theocrit. II. 15. *Matthiae*. Gr. Gr. §. 453. p. 848 sq. ed. 2. *Thiersch*. Gr. Gr. §. 281. 10. p. 490. ed. 3. Ceterum gerundiva *sunt conferenda, sit comparanda* non pro *conferri possunt, comparari possit* dicta sunt: alterum enim, cum negatione coniunctum, est *non decet, non est rectum conferri*, alterum *digna sit, quae comparetur*. V. nos in Gramm. Lat. §. 131, 1 et Adn. 4. *Madvigium* ad C. Fin. I. 2, 6. *Weissenborn*. de gerund. p. 136.

§. 3. *siquidem*] Εἴ γε, *wenn ja, wenigstens in dem Falle, wenn. Quidem*, ut γέ, habet vim argumentativam vel confirmativam, ut in: *qui quidem* (ὅς γε), *quando quidem* (ἐπεί γε). Cf. *Hartungum* Gr. Part. I. p. 408. et nos in Gr. L. §. 133, 2. A) b). Infra I. 23, 54: principium exstinctum nec ipsum ab alio renascetur nec ex se aliud creabit, *si quidem* necesse est a principio oriri omnia. Aliis locis in his particularum coniunctionibus *quidem* supplendi vi instructum est, ut supra §. 1: fecisse meliora, *quae quidem* (i. e. ea scil., quae) digna statuissent, in quibus elaborarent.

annis fere DX p. R. c.] C. Claudii Centonis (Caeci F.) et M. Sempronii Tuditani consulatus in Fastis ponitur in anno DXIV. A. U. C. (240 a. Chr.) Vdr. Consulum index in *G. Fr. Grotefendi* Lat. Gramm. T. II. p. 277. Cicero Brut. 18, 72: Livius primus fabulam, C. Claudio Caeci F. et M. Tuditano consulibus, docuit, anno ipso, antequam natus est Ennius; post Romam conditam autem quarto decimo et quingentesimo. Adde de Sen. 14, 50. Liv. VII. 2, 8. Cur h. l. Cicero quattuor istos annos non addiderit, non est, quod urgeamus.

fabulam dedit] Sic pro Cluent. 31, 84: Stalenus .. istam *dedit* (sc. populo) fabulam, pro frequentiore: *fab. docuit*, ut Graeci dicunt διδάσκειν δράματα de poetis, quibus officium iniunctum erat, ut fabulas a se compositas histrionibus traderent eosque ad eas recte agendas instituerent universamque fabulae actionem moderarentur. Infra IV. 29, 69: Quum Orestem fabulam doceret Euripides. Brut. XVIII, 72. V. *Ernestii* Clav. Cic. v. *docere* et *Boettigeri* de hoc argumento peculiarem libellum: Quid sit *docere fabulam*. Cf. *A. W. Schlegel* dramaturg. Vorlesungen T. I. p. 96. Contra actores dicuntur *discere fabulum*. V. Terent. Hecyr. prol. 48: ubi vide Intpp. *Maetzner*. ad Antiphont. p. 255.

qui fuit maior natu quam Plautus et Naevius] *Wolfius* verba *et Naevius*, in codd. aliq. omissa, plane delevit, reliqua verba de *Ernestii* sententia uncis inclusit; *Schützius* autem et nuper *Tregder* verba: *qui fuit .. Naevius*, ut ineptum glossema, plane exterminaverunt. *Orellius* cum *Osanno* Anal. crit. p. 40 sqq. nihil loco movendum iudicans pronomen *qui* refert ad Livium, ut sit: *isque. Livius, fuit maior natu* etc., monetque, ne de gloss. cogitemus, facere morem Ci-

cepimus. Annis [1] fere DX post Romam conditam Livius fabulam dedit, C. Claudio, Caeci filio, M. Tuditano consulibus, anno ante natum Ennium. [qui fuit maior natu quam Plautus et Naevius. [2]]

II. Sero igitur a nostris poëtae vel cogniti vel recepti. Quanquam est [1] in Originibus solitos esse in epulis canere convivas ad tibicinem de clarorum hominum virtutibus; honorem tamen huic generi non fuisse declarat oratio Catonis, in qua obiecit

1 Sic Gud. 1. R. Rehd. Mon. 1. Aug. sex Oxx. et nonnull. edd. vett.; Or. c. reliquis cdd. et cdd. v. *Annis enim*. 2 v. Adn. — II. 1 Sff. e coni. *quanquam est enim*; sed illud *enim* minime desideratur, quom ex ipsis verbis: *quanquam est* cett. sua sponte appareat rationem reddi antecedentium verborum.

ceronis, quo doctrinae ostentandae causa alios ὡς ἐν παρόδῳ, uti h. l. Accium, castigare soleat. Osanni rationem etiam *Klotzius* (in Add.), *Fr. Schneider* in ephem. antiq. discipl. 1834. p. 1215 sq., *Moser*, nuper *Seyffertus* probaverunt. *Wesenberg*. Em. II. p. 1. haec verba ad illud, in quo tota argumentatio consistat, significandum, *primum* omnium Livium fabulam docuisse, plane necessaria censet. Ego vero persuadere mihi non possum verba *qui .. Naevius* a Ciceronis manu profecta esse; primum enim pronomen relat. pro natura sua referri debet ad nomen proxime antecedens. Reperiuntur quidem loci, in quibus *qui* ad remotius nomen referendum est; ii tamen ita sunt conformati, ut, quo pertineat pronomen relativum, obscurum esse non possit, uti c. 31, 75 extr., ubi v. Adn. Si vero *qui* ad *Ennium* refertur, cum Davisio statuendum erit σφάλμα μνημονικὸν a Tullio esse commissum; constat enim Naevium Ennio maiorem fuisse (v. Indic. histor.); at id vix credibile est, quom ipse Cicero in Bruto c. 18 hunc eundem errorem in Accio notaverit. Quid vero? si concedamus, *qui* referendum esse non ad Ennium, sed ad Livium, ut temporum ratio constet, nonne istud additamentum ieiunum plane est et languidum, hoc videlicet loco, ubi non de temporum ratione quaeritur, sed quasi praetereundo tantum Livii aetas commemoratur? Longe alia res est in Bruto l. d., ubi de industria et dedita opera in Livii aetatem inquiritur. Quis porro Ciceronem ita studiosum fuisse putet ostentandae doctrinae, ut, posteaquam rem iam alio loco docte exprompsisset, eandem quasi recoctam iterum, et quidem loco inepto, lectoribus proponere voluerit? Itaque equidem non dubito, quin verba: *qui .. Naevius*, primum a glossatore, qui loci dicti in Bruto memor esset, ad accuratius definiendam Livii aetatem margini adscripta, postea alieno loco in ipsum verborum ordinem adscita sint.

Cap. II. *in Originibus*] *M. Porcii Catonis*, qui, uti Corn. Nepos in eius vita c. III. auctor est, senex scribere historias instituit, quarum sunt libri septem. Primus continet res gestas regum P. R., secundus et tertius, unde quaeque civitas orta sit Italica, ob quam rem omnes *Origines* videtur appellasse etc. Magna Catonis scripta laudatione ornavit Cicero Brut. c. 17. Cf. infra IV. 2, 3. et de Orat. I, 53. V. Fragmm. Catonis ex rec. Aus. Popmae c. ann. eius et Io. Meursii, Franeckerae 1620, p. 129.

in epulis canere] Eiusdem rei mentio fit infra IV. 2, 3. Brut. 19, 75. *Davisius* laudat Valer. Maxim. II. 1, 10. Quintil. I. 10, 20. et 31. Varron. ap. Nonium in *assa*. Adde de Orat. III. 51, 197. de Legg. II. 24, 62. ibiq. Davis. Horat. Carm. IV. 15, 29. et *Niebuhr* Röm. Gesch. I. p. 268 sqq. ed. 4.

ad tibicinem] Pro: ad tibicinis cantum. Leg. II. 24, 62 honoratorum virorum laudes .. cantus *ad tibicinem* prosequatur. Plerumque dici solet *ad tibiam canere*, uti IV. 2, 3. Etiam graece et ὑπ' αὐλοῦ et ὑπ' αὐλητῆρος ᾄδειν dicitur. V. nos in gramm. ampl. T. II. §. 442. p. 453.

huic generi] Poetas intelligendos esse e sequentibus verbis patet. Sic mox: si qui magnis ingeniis in eo genere exstiterunt.

obiecit] Ob v. *declarat*, quod antecedit, *Bentleius* legendum coniecit: *obiicit*. Frustra. Cicero enim primum quidem rem factam commemorat ut praesentem, tum vero in accuratiore

ut probrum M. Nobiliori, quod is in provinciam poëtas duxisset; duxerat autem consul ille in Aetoliam, ut scimus, Ennium. Quo minus igitur honoris erat poëtis, eo minora studia fuerunt; nec tamen, si qui[2] magnis ingeniis in eo genere exstiterunt, non satis Graecorum gloriae responderunt. 4. An censemus, si Fabio, nobilissimo homini, laudi datum esset, quod

2 v. Adn.

eius expositione mente redit ad illud ipsum tempus, quo Cato illam rem M. Nobiliori *obiecit*. Hinc sequitur *duxisset*, non *duxerit*. In sequentibus verbis pluralis numerus *poetas* non est ad vivum resecandus. Scriptura (in edd. Vind. et Rom.) *poetam* ieiuna est atque inficeta. Pluralis numerus invidiose positus est, uti vere docet *Moser*, coll. *C. Beier*. ad C. pr. Scaur. p. 158 sq.

duxerat autem] Particula *autem* saepissime vim habere videtur particulae *enim*. At videtur tantum. *Autem* respondet plane Graeco δέ, quod crebro pro γάρ positum videtur. Egregie rem enucleavit *Hermannus* ad Viger. 343. b. p. 845: „Ubi quid in reddenda ratione sic affertur, ut id partem aliquam rei, de qua sermo est, constituat, plane ut in quavis narratione, ubi novum praecedentibus praedicatum accedit, δέ et *autem* locum habent, quippe ob id ipsum, quod novum quid accedit, oppositionem quandam fieri indicantes.“ Cf. *Passovium* in Gr. Lex. v. δέ. et nos in Gr. Gr. T. II. §. 532, 2 p. 816. Gr. L. §. 136, 2. 4). Veluti h. l., si Cicero dixisset *duxerat enim* etc., haec enuntiatio nullam aliam vim haberet, quam ut praegressam sententiam explicaret; quom vero ponitur *autem*, enuntiatio non solum explicationis causa apposita est, sed novam simul praecedentibus adiungit sententiam, quae non antecedenti enuntiationi subiecta est, sed primariae enuntiationis vim atque dignitatem habet. Hac ratione omnes accipiendi loci, in quibus *autem* pro *enim* positum ab interpretibus dicitur. Cf. c. 3, 6. I. 33, 80. V. 23, 65. De re ipsa cf. Brut. c. 20.

nec tamen, si qui] *Klotzius* et *Tregder* cum R. Gud. 1. Vat. R. 2. Pal. 2. uno Ox. ediderunt: *nec tamen sic, qui*. Sed illud *sic*, h. e. etsi iniqua erat poetis rerum conditio, hoc quidem loco ineptum mihi atque supervacaneum videtur, contra elegantissimum et plane Ciceronianum *nec tamen, si qui*. V. quem *F. A. Menkius* in Observv. ined. affert *Goerenzium* ad Legg. II. 19, 49. Quae sententia in *sic* latet, ea satis significatur vocabulo *tamen*; deinde *nec tamen sic*, i. e. *tamen ne sic quidem*, a Ciceroniana consuetudine prorsus abhorrere videtur; huc denique accedit, quod multo facilius *si qui* in *sic qui* a librariis mutari potuit quam e contrario. Saepe, uti docet *Sff.*, in cdd. *c* littera extremis vocabulis vel additur vel omittitur, uti in Gud. 1. et R *nec* pro *ne* I. §. 41. 54. II. §. 56. III. §. 12. V. §. 21, *ac* pro *a* III. §. 66; *illi* contra pro *illic* V. §. 9, *si* pro *sic* in Gud. 1. III. §. 22, *ne* pro *nec* Gud. pr. IV. §. 44.

nec tamen .. non] Quoniam saepe iam vidi recentiorum multos in particulis *nec non* ad copulanda singula nomina, ut: *pater nec non filius*, *doctus nec non bonus* usurpandis mirifice sibi placere, tironum in gratiam moneo hoc dicendi genus apud Varronem quidem, poëtas posteriorisque aetatis scriptores in usu fuisse, apud Ciceronem nunquam. Apud hunc enim hae particulae ubivis inserviunt connectendis inter se totis enuntiationibus atque ita collocantur, ut alia verba interserantur; cf. II. 1, 1; ubi autem coniunctae leguntur, alterum *neque* antecedit. V. Paradox. I, 8: *neque* ego unquam bona perdidisse dicam, si quis pecus aut supellectilem amiserit, *neque non* saepe laudabo sapientem illum. Cf. *Wolfium* et *Orellium* ad h. l.

§. 4. *An censemus ..?*] De hac per *an* argumentandi forma v. *Seyffert*. schol. Lat. I. §. 52. Cf. infra ad IV. 23, 52.

Polyclitos] Offenderunt in hoc nomine complures Interpretes legendumque censuerunt *Polygnotos*, quia Polyclitus non pictura, sed arte statuaria nobilitatus esset. *Davisius* quidem aliique homines docti Polyclitum in utraque arte excellenter versatum fuisse existimant, testibus usi Tzetz. Chil. VIII, 320. et Aeliano V. H. XIV. 8. *Seyffertus* σφάλμα μνημονικὸν a Tullio admissum esse censet. Ego vero cum Wolfio et Neidio puto Tullium non solum picturam, sed omnes quae in fingendis figuris versantur artes intellexisse.

[illegible]et, non multos etiam apud nos futuros Polyclitos[3] et Par[illegible]nasios fuisse? Honos alit artes, omnesque incenduntur[4] ad studia gloriâ, iacentque ea semper, quae apud quosque improbantur. Summam eruditionem Graeci sitam censebant in nervorum vocumque cantibus. Igitur et Epaminondas, princeps meo iudicio Graeciae, fidibus praeclare cecinisse dicitur, Themisto-

3 Sic R. Gud. 1. Eodem ducunt scripturae *Policlitos*, *Politicos;* Or. c. vulg. *Polycletos*. V. nos in Gr. L. §. 2. Not. 1. 4 b. Aug. ed. Lall. *incendimur;* v. Adn.

Honos alit artes etc.] *Davisius* comparat Senec. Ep. 102.: antiquus poeta ait: *Laus alit artes*. Plat. Rep. VIII. p. 551. A: ἀσκεῖται δὴ τὸ ἀεὶ τιμώμενον, ἀμελεῖται δὲ τὸ ἀτιμαζόμενον, ubi v. *Stallbaumium* p. 184. Pro *incenduntur* *Wolfius* legit *incendimur* (v. V. Scr.). Illam scripturam qui defendunt, in partes vocant Augustin. C. D. V, 13, qui hunc locum sic laudat: Honos alit artes, omnesque *accenduntur* ad st. gl., et Tusc. IV. 6, 12: natura enim *omnes sequuntur;* huic contra scripturae praesidium paratum est in or. pro Archia c. 11: *trahimur omnes* laudis studio. Offic. I. 6, 18: *omnes* enim *trahimur* et *ducimur* ad cognitionis et scientiae cupiditatem. At illa scriptura codicum auctoritate satis superque munita est.

iacentque] *Iacere* proprie dicitur de rebus vel hominibus humi prostratis, omnibus viribus, omni vigore destitutis; tum saepe eleganter transfertur ad res a nobis comtemptas plane atque neglectas. Ita c. 3, 5: *philosophia iacuit*. Eandem vim habet Graecum verbum κεῖσθαι: de quo v. *Passovium* et *Papium* in Gr. Lex. h. v. E Cicerone exempla congesserunt *Ernestius* et *Schützius* in Ind. Cic. Latin. h. v. De enclitica *que* monendum est videri eam h. l. habere vim adversativam (*et ex altera parte*, *et contra*); at non habet; nullam aliam vim habet, nisi ut *adiungat* enuntiationem, qua antecedens sententia continuatur vel accuratius explicatur. Cf. III. 2, 4. V. 10, 30. Saepissime in primis post negationem ita ponitur, uti c. 29, 71. Idem valet de *ac*, *atque*, *et*. V. nos in Gr. L. §. 135, 2. *Madvigium* ad Fin. II. 5, 17. p. 169. *Seyffert*. ad Lael. 8, 26. p. 182. Cf. I. 18, 42. II. 6, 16. init. 18, 42. 23, 55. V. 10, 30. extr. III. 3, 6. V. 18, 53: ut nulla re unquam terreamur semperque simus invicti. Plura exempla congesserunt *Beier* ad Cic. Offic. I. 19, 64. p. 150. *Wopkens*. Lectt. Tull. I, 13. p. 103 sq. (H.). *Otto* ad Fin. II. 5, 17. p. 96, *Iordan*. ad or. p. Caecina 20, 57. p. 236. De simili usu coniunctionis *neque* v. Adnotata nostra ad c. 24, 58.

et Epaminondas] Vocula *et* excipitur sequenti *que* (Themistocles*que*), ut *et* . . *que* dictae esse videantur pro *et* . . *et*. Ubicunque autem duae enuntiationes particulis *et* . . *que* sibi opponuntur, oratio ἀνακόλουθος statuenda est. V. nos in Gramm. L. §. 135. Not. 8. Scriptor, priore enunciatione per *et* inducta, alteram per *et* opponere in mente habet, sed deinde vel antecedentis *et* immemor vel sequens orationis membrum minoris momenti esse non praemeditatus alteram enuntiationem priori non per *et* opponit, sed, quasi *et* non antecedat, per *que* adiungit. C. Fin. V. 22, 64: Quis est, quin intelligat *et* eos, qui fecerint. dignitatis splendore ductos immemores fuisse utilitatum suarum, nos*que*, quom ea laudemus, nulla alia re nisi honestate duci? At in quibus locis duo singularia verba hoc modo (per *et* .. *que*) iuncta reperiuntur, ii et pauci sunt et maximam partem a critica ratione vacillant (v. *Madvig*. ad Finn. p. 729 sq.) aut aliam explicationem admittunt (uti infra III. 3, 5, ubi v. Adnotata). C. Acad. I. 10, 37: officia autem *et* servata praetermissaque media putabat, ubi Lambinus *et* omisit, sed, ut videtur, e coniectura. Ib. 12, 43: Quae quom dixisset: *Et* breviter sane minime*que* obscure exposita est etc. acutissime *Madvigius* l. d. suspicatus est *et* ex antecedenti dixisset natum esse. — De vocabulo *igitur* in initio enuntiationis collocato v. ad c. 6, 11.

princeps meo iudicio Graeciae] Cicero de Orat. III. 34, 139: Thebanum Epaminondam haud scio an summum virum unum omnis Graeciae.

fidibus praeclare cecinisse dicitur] Corn. Nep. Praefat. 1. et Epam. II. 1: eruditus (sc. Epam.) autem sic, ut nemo Thebanus magis; nam et citha-

clesque aliquot ante annos[2], quom in epulis recusaret[2] est habitus[5] indoctior. Ergo in Graecia musici floruerunt, discebantque id omnes, nec, qui nesciebat, satis excultus doctrina putabatur. 5. In summo apud illos honore geometria fuit; itaque nihil mathematicis illustrius. At nos metiendi ratiocinandique utilitate huius artis terminavimus modum.

5 Sic Or. c. R. Gud. 1. II. aliisque plerisque libris et scriptis et editis pro *habitus est*, quod etiam Quintil. I. 10, 19. habet, quanquam ibi in cod. Tig. etiam *est hab.* legitur.

rizare et cantare ad chordarum sonum doctus est a Dionysio. De locutione *fidibus canere* cf. *Ruhnken.* Dictat. in Terent. Eun. I. 2, 53: *fidibus scire*, ubi supplendum *canere.* Sic ad Fam. IX, 22. *fidibus docere.* de Senect. c. 8: *fidibus discere.* De vocabulo *fidis* subtiliter disputat *Madgius* ad C. Fin. IV. 27, 75.

aliquot ante annos] Pro vulgato *annis* ego cum *Ernestio* aliisque scripsi *annos*, et auctoritate praestantissimorum codicum, R. et Gud. I., quibus accedunt Gud. II. et Aug., commotus, et quia veri multo est similius inusitatiorem structuram *aliquot ante annos* a librariis mutatam esse in usitatiorem *aliquot ante annis* quam contra. Ubi res non ad praesens, sed ad praeteritum tempus refertur; adverbia *ante* et *post* rarius iunguntur cum accusativo, qui significat mensuram temporis, ut in abhinc *duo menses* mortuus, *triginta annos* natus (v. *Hand.* Tursell. Vol. I. p. 372.). Plura reperirentur exempla, nisi non paucis locis accusativus ab editoribus contra codd. temere in ablativum mutatus esset, ut de Sen. 6, 16: haec ille egit septem et decem *annos* post alterum consulatum, ubi perperam legitur *annis.* Quem autem locum *Orellius* ad h. l. addidit C. ad Att. VIII. 11, 3: fecit idem Themistocles; . . at idem Pericles non fecit *annum* fere *post quinquagesimum*, in eo accusativus significat diuturnitatem temporis. V. nos in Gramm. L. §. 115. not. De significatione vocabuli *aliquot* v. Adnotata ad II. 27, 66.

quom . . recusaret lyram] Sic recte *Or.* c. R. Gud. 1. b. aliisque multis codd. et nonnullis edd. vett. pro *recusasset* edidit. Falluntur *Ernestius* et *Wolfius*, quom plusquamperfectum latinitatem postulare dicunt. Utrumque tempus admittit huius loci ratio. Saepe enim *quom* c. *coniunctivo imperfecti* coniungitur, ut secundariae enuntiationis actio in idem tempus, quo primariae actio evenit, incidisse significetur. Cf. II. 25, 60: quem *quom . . rogaret* . ., respondit. V. 37, 108 et Adnotata in c. 35, 86: Pompeio, nostro familiari, *quom* graviter *aegrotaret* Neapoli, melius *est factum.* Fallitur etiam *O. Th. Keilius*, quom in Quaestt. Tullian. Liegnitii 1839. p. VII. imperfectum nihil aliud indicare censet, nisi solitum esse Themistoclem in epulis recusare lyram; nam si semel id fecisset Th., non *recusaret*, sed *recusasset* Ciceronem scripturum fuisse. Imperfectum per se nunquam significat repetitionem actionis. Neque Quintilianum hunc locum ita accepisse docet *Klotzius* in Add. p. 5. allato ex illo loco (I. 10, 19.), ubi haec leguntur: Unde etiam ille mos, ut in conviviis post coenam circumferretur lyra: cuius quom se imperitum Themistocles *confessus esset*, ut verbis Ciceronis utar, habitus est indoctior.

Ergo . . floruerunt, discebantque . . putabatur] Ergo, i. e. inde factum est, ut. Sic Fin. II. 11, 34: Ergo nata est sententia veterum Academicorum, ubi *ergo* frustra a VV. DD. sollicitatum est. V. *Goerenz.* Porro attendas ad temporum varietatem. *Floruerunt* ἀορίστως positum, ut mox *fuit*, *terminavimus.* Imperfectum autem cur positum sit, sua sponte apparebit, si locum ita dissolveris: In Graecia musici floruerunt, *quom* omnes musicam *discerent*, nec . . *putaretur.* Cf. Adnotata in c. 30, 72: ita enim *censebat* itaque *disseruit.* c. 35, 86. et nos in Gr. L. §. 107, 7. Particula affixa *que* vim habet explicativam, uti saepissime: de qua re infra ad c. 2, 4. exponemus. Denique in verbis *discebantque id omnes* pro *id Ernestius* legendum suspicabatur *ideo.* Frustra; per *id* enim intelligenda sunt *musica*, quod verbum eliciendum est e verbis praecedentibus *musici floruerunt.* Scilicet haud raro pronomina neutrius generis ita ponuntur, ut vices sustineant substantivi alicuius, quod in aliquo praecedentium

III. At contra oratorem celeriter complexi sumus, nec eum primo eruditum, aptum tamen ad dicendum; post autem eruditum. Nam Galbam, Africanum, Laelium doctos fuisse traditum est; studiosum autem eum, qui iis[1] aetate anteibat, Catonem; post vero Lepidum, Carbonem[2], Gracchos; inde ita magnos nostram ad aetatem, ut non multum aut nihil omnino Graecis

III. 1 v. Adn. 2 Sic recte coni. Beroaldus pro *Catonem.*

verborum latet. Similiter infra II. 27, 66: in eo persequendo: ubi v. Adn. IV. 24, 48 gladiatorium . . in *eis.* Cf. Cic. Orat. 20, 68: etiamsi quorundam grandis et ornata vox est *poetarum*, tamen in *ea* (sc. poesi) . . licentiam statuo maiorem esse, ubi frustra *Schützius* coni. *iis.* Cf. *Bremium ad* Corn. Nep. Timoth. I. 2. et nos in Gr. L. §. 103. Not. 2. Sic saepe apud Graecos. Herod. VI, 105: Φειδιππίδην . . ἡμεροδρόμον τε καὶ τοῦτο (hoc negotium) μελετῶντα. Plura collegimus in ampliore Gr. Gr. Vol. II. §. 361, 1.

§. 5. *nihil mathematicis illustrius.*] *Nihil* et interrogativum *quid* saepe de personis ponuntur, plerumque cum comparativo coniuncta. Cf. III. 10, 22. 12, 27: Tarquinio vero *quid* impudentius? Nep. Alcib. I, 1: constat *nihil* eo fuisse excellentius vel in vitiis vel in virtutibus. V. *Kritzium* ad Sall. Cat. XLVII, 1. *Heindorf.* ad Horat. Sat. I. 3, 18. *Seyffert.* ad Lael. 15, 54. p. 353. *Ramshorn.* Gr. L. §. 203. p. 956. ed. 2. *Kühner.* Gr. L. §. 145. Not. 19. Ad sqq. *nos metiendi* etc. cf. Horat. A. P. 325 sq.

Cap. III. *At contra oratorem celeriter complexi sumus*] V. nos in l. d. *de Ciceronis in philosoph. merit.* p. 8. et quos ibi laudavimus. Adde quos *Menkius* in Observv. ined. attulit Plutarch. Marcell. c. 14. et *Fr. Cramer.* Gesch. d. Erziehung. T. I. p. 401. De oratoribus, qui h. l. laudantur, v. *Ellendtii* Proleg. in Cic. Brut. p. XIII sqq. Orator *aptus ad dicendum* est is, qui naturali quadam dicendi facultate praeditus est; *eruditus* et *doctus* h. l. idem valent significantque eum, qui arte et litteris institutus est (v. *Seyffert.* ad Lael. 5, 17. p. 93.); *studiosus* denique dicitur is, qui operam quidem dat litteris addiscendis, sed eruditi nomen nondum tueri potest. Similiter de opt. gen. dic. 5: putavi mihi suscipiendum laborem, utilem *studiosis*, mihi quidem non necessarium, *studiosi* dicuntur tirones artis, qui adhuc discunt. V. *Ernestii* Clav. Cicer. h. v. Cf. *Matthiaeum* ad or. pro Ligar. XII, 35. Cato recte appellatur studiosus, quippe qui in senectute demum didicerit Graecas litteras. V. Cic. Acad. II. 2, 5. de Sen. I, 3.

studiosum] Hic accusativus pendere potest aut a verbo *complexi sumus* aut a verbo *traditum est.* Si refertur ad *complexi sumus*, verba: *nam . . traditum est* παρενθέτως inserta iudicanda sunt. At hanc rationem duplici de causa reiiciendam arbitror: primum, quia durissima est; tum vero, quia totius loci natura vehementer ei videtur refragari. Enimvero, quom Cato et Galbam, Africanum, Laelium aetate anteire et tantum studiosus esse dicatur, quom illi docti atque eruditi fuerint, profecto intelligi non potest, cur illi oratores παρενθέτως commemorati sint, Cato non item. Itaque dubium non est, quin verba: *nam . . cederetur* nullam aliam vim habeant, nisi ut sententia proposita, dicendi artem iam mature apud Romanos viguisse, exemplis illustretur atque muniatur. Negari quidem non potest verbum *traditum est* non satis convenire postremis verbis: *inde ita magnos nostram ad aetatem*, quom potius exspectetur oratio sic continuata: inde ita magni nostram ad aetatem exstiterunt oratores, ut etc.; sed saepe fit, ut structura aliqua, semel inchoata, ad reliquam etiam orationem pertineat comprehendatque ea quoque, quae illi minus commode subici possint. Longior fui in enucleando hoc loco, quom viderim eum ab aliis haud recte esse acceptum.

eum . . Catonem] Sic saepe pronomen demonstrativum substantivo praemittitur, ut hoc explicationis causa additum videatur. Infra c. 13, 29: qui nondum *ea*, quae multis post annis tractari coepta sunt, *physica* didicissent. c. 24, 59: quanta *is*, qui a Pyrrho legatus ad senatum est missus, *Cineas.* Similiter c. 20, 45: per quas penetravit *ea* quae est nominata *Argo* (die sogenannte Argo). V. nos in Gr. L. §. 123. Not. 6.

qui iis aetate anteibat] Sic de Offic. II. 10, 37: qui anteire ceteris virtute

cederetur. Philosophia iacuit usque ad hanc aetatem nec ullum habuit lumen litterarum Latinarum: quae illustranda et excitanda nobis est, ut, si occupati profuimus aliquid civibus nostris, prosimus etiam, si possumus [3], otiosi. 6. In quo eo magis nobis est elaborandum, quod multi iam esse libri Latini [4] dicuntur, scripti inconsiderate ab optimis illis quidem viris, sed non satis eruditis. Fieri autem potest, ut recte quis

3 Ern. coni. *si possimus*, et sic Gud. 1. II. Rehd. Vind. 1. Duisb. unus Ox. et ed. H. At cf. II. 2, 6: sed eos, *si possumus*, excitemus. 4 Sic R. Gud. 1. 2. (hic *libri latine*); Or. c. vulg. *Latini libri*.

putantur: ubi cf. *Gernhard.* p. 217. Frequentius accusativo iungitur, ut Nep. Chabr. III, 1: Chabrias omnes auctoritate anteibat. V. nos in Gr. L. §. 114, 7. Pro vulgato *his*, quod etiam *Or.*, *Kl.*, *Mos.*, quorum hic *his* interpretatur *quos modo dixi*, retinuerunt, cum compluribus edd. vett. et *Tr.* scribendum putavi *iis* vel *eis*. Pronomina enim *hic* et *is* ita differunt, ut illud sit demonstrativum semperque ὀρθοτονούμενον, hoc autem relativum et modo ἐγκλιτικόν, modo non ἐγκλιτικόν. Pronomen *hic* pronominis *is* vices sustinere non potest, nisi scriptor dedita opera rem ita designare vult, ut eam tanquam praesentem oculisque nostris subiectam intueamur. Audiamus Priscianum XVII. 9, 58: „*Hic* non solum de praesente, verum etiam de absente possumus dicere, ad intellectum referentes demonstrationem.“ V. nos in Gr. L. §. 123. Not. 2. Cf. I. 32, 79: huius. III. 2, 4: atque hi quidem. V. 2, 5. Neque negari potest fuisse scriptores, ut Cornelium Nepotem (v. *Bremium* ad Praefat. §. 2.), qui ad vividiorem reddendam rerum praeteritarum descriptionem mirifice delectarentur frequentissimo usu pronominis demonstrativi. Mirum est, quam inconstanter in recipiendo reiiciendove pronomine *is* versati sint ii, qui veterum scriptorum libros recensendi curam in se susceperunt. Veluti *Wolfius*, nulla certa ductus sententia, aliis locis recte illud pronomen reduxit, aliis pronomen *hic* reliquit, quamvis loci ratio aperte pronomen *is* requirat, aliis denique, ubi vulgo legebatur pron. *is*, reposuit pron. *hic*. *Klotzius*, miro quodam pronominis *hic* amore ductus, id innumerabilibus locis vel retinuit vel revocavit, ubi sententiae ratio necessario requirit pronomen *is*. Saepissime et in codd. et in edd. inter se permiscentur formae *hi* et *ii*, *his* et *iis*; rarius *hae* et *eae* (ut III. 18, 42. IV. 9, 22. 13, 29. V. 33, 94.), *hos* et *eos* (ut V. 10, 28); rarius etiam *huius* et *eius* (ut III. 22, 52.); longe rarissime *hic* et *is* (ut IV. 17, 37.). Codicibus MSS. in hac quidem re nulla fere habenda est fides, quom reperiantur, qui semper *hi*, *his*, nunquam *ii*, *iis* exhibeant, ut optimi cdd. Gud. 1 et Reg. Eleganter de hac re exposuit *Ed. Wunderus* in *Jahrb. für Philolog. u. Päd. v. Joh. Chr. Jahn.* V, 2. 1827. p. 141. Cf. doctissimum Sallustii interpretem, *Kritzium*, ad Catil. II, 4.

ut .. cederetur] De imperfecto *cederetur*, cuius loco ex nostra cogitandi ratione praesens exspectamus, v. Adn. ad I. 4, 7 ut .. habere *auderemus*.

Phisosophia iacuit usque ad h. a.] Cf. *C. Fr. Hermann* disput. de interpret. Timaei Platonici a Cic. relicta (Gotting. 1842) p. 12.

illustranda et excitanda] Elegans verborum delectus! Philosophia, quae *iacuit*, *excitatur*, quae *nullum* habuit *lumen* (Glanzpunkt) litterarum, *illustratur*. De usu vocabuli *luminis* eleganter disputavit *M. Seyffertus* ad Lael. 8, 27. p. 188 sq. C. p. Arch. p. 6, 14: sed pleni sunt omnes libri, plenae sapientium voces, plena exemplorum vetustas: quae iacerent in tenebris omnia, nisi litterarum lumen accenderet (alii: *accederet*, v. *Stürenburg.*). Infra II. 24, 58: cuius (honestatis) si quasi *lumen* aliquod adspeximus. III. 1, 2: naturae *lumen*.

prosimus etiam otiosi] V. nos in l. d. *de Cic. in ph. meritis* p. 63 sq.

§. 6. *libri Latini .. non satis eruditis*] „Amafanium notat aliosque nonnullos ex Epicuri grege, quos eo nomine perstrinxit etiam Academ. I. 2, 5. (ubi v. *Goerenz.* p. 7.).“ *Davisius*. Cf. infra II. 3, 7. init. IV. 3, 6. ad Fam. XV, 16. et 19. de Fin. I. 3, 8. (ubi v. *Madvig.*) III. 12, 40. V. nos in libro d. p. 22.

sentiat et id, quod sentit, polite eloqui non possit; sed mandare quenquam litteris cogitationes suas, qui eas nec disponere nec illustrare possit nec delectatione aliqua allicere lectorem, hominis est intemperanter abutentis et otio et litteris. Itaque suos libros ipsi legunt cum suis, nec quisquam attingit praeter eos, qui eandem licentiam scribendi sibi permitti volunt. Quare si aliquid oratoriae laudis [5] nostra attulimus industria,

5 Sic Gud. 1. R. Brux. b. aliique multi codd.; Or. c. aliis codd. et plerisque edd. vett. *laudi*. V. Adn.

ab optimis illis quidem viris, sed non satis eruditis] H. e. ab illis scilicet, qui optimi quidem sunt, sed non satis erud. III. 5, 11: Graeci volunt *illi quidem, sed* parum valent verbo. III. 16, 35: tarda *illa quidem* medicina, *sed tamen* magna. IV. 3, 5. 8, 17. 28, 60: *illa quidem .. veruntamen.* de Fin. IV. 14, 38. 16, 43. V. 5, 12. V. *Ramshorn.* Gr. L. §. 157. *Kühner* Gr. L. §. 123. Not. 4. et qui multus est in illustrando hoc usu pronominis *ille* ante part. *quidem*, cui deinceps respondet *sed*, *sed tamen*. *Beier.* ad Off. I. 17, 60. p. 140. 27, 95. p. 213. II. 6, 21. p. 44. III. 9, 39. p. 247. Adde *Goerenz.* ad Acad. II. 15, 47. *Madvig.* in Opusc. Acad. alt. p. 314 sq. et ad Fin. IV. 16, 43. *Ellendt.* ad de Or. II. 89, 361. Vol. II. p. 340. *Wopkens.* Lectt. Tull. I, 13. p. 106. (H.). *Otton.* ad Fin. II. 4, 12. *Seyffert.* ad Lael. 6, 20. p. 125 sq., qui pron. *ille* apte vertit: *an sich.* Pari modo, sed multo rarius, pronomen *is* dicitur. Infra IV. 3, 5. 28, 60: est *ea quidem* utilior, *sed* raro proficit. Fin. V. 24, 71. Verum, possitne in hac verborum coniunctione v. *quidem* ante pronomen *ille* sedem suam occupare, dubium videtur *Madvigio* ll. dd. non solum propter exemplorum raritatem, sed quod ea una sit causa pronominis ponendi, ut ei particula adhaereat. Infra 11, 22. e Regio aliisque libris revocavimus *magnum illum quidem virum* pro vulg. *m. quidem illum.* At in eis locis, quibus restringendi vis non ad subiectum, sed ad universam enuntiationem vel ad unum aliquod eius vocabulum pertinet, ut *quidem* non Graeco μέν, sed γέ respondeat, *quidem* recte ante pronomen locum suum occupat. Orat. 3, 13: eloquentia haec forensis .. multis *quidem illa* adiumentis magisque caruit, sed tamen ornata verbis atque sententiis iactationem habuit in populo (πολλοῖς γε). Infra V. 14, 40 non sane optabilis *quidem* ista, inquit, rudentibus apta fortuna. Neque aliter intelligendi sunt loci a Madvigio allati: Fin. V. 15, 43. ad Attic. XV. 13, 5. Or. 23, 76. Brut. 45, 167, ubi *satis quidem* opponitur verbis *sed parum*. De ironico verbi *optimus* uu v. ad III. 21, 50.

ut recte quis sentiat et id .. polite eloqui non possit] Ubi duo contraria orationis membra consocianda sunt, alterum aut per adversativam particulam alteri opponitur, aut, uti h. l., per copulativam particulam cum altero coniungitur, ut et id, quod est, et id, quod non est, de eadem re aequaliter praedicetur. Illud dicendi genus tritum est ac vulgare, hoc multo exquisitius atque elegantius. Nam quo minus post *et* contraria sententia exspectatur, eo maiore vi legentis animum advertit. Cf. de Or. III. 23, 86: magister hic Samnitium summa iam senectute est *et* quotidie commentatur. Exempla huius usus collegit *Handius* in Tursell. Vol. II. p. 496 sq. *Menkius* in Observv. ined. laudat *Goerenz.* ad Legg. II. 21, 53. p. 184., *Ernestium* ad Tacit. Ann. V, 3., *Bremium* ad Corn. Nep. Paus. III, 7.

intemperanter abut.] Cf. Academ. I. 1, 2: *intemperantis* enim esse arbitror scribere quod occultari velit.

cum suis] H. e. suis similibus vel eis, qui eandem licentiam scribendi sibi permitti volunt.

si aliquid oratoriae laudis] H. e. si industria mea, in excolenda dicendi arte collocata, effeci, ut aliquid laudis aut gloriae, quae ex eloquentia redundat, Romanis aut nomini Romano afferretur. Similem locum comparat *Klotzius:* C. Phil. II. 8, 20: tantum dicam breviter .. me .. perfecisse operibus subsecivis, ut meae vigiliae meaeque litterae et iuventuti utilitatis et nomini Romano *laudis aliquid afferrent.* De verbo *afferendi* sine dativo posito *Handius* ad Wopkens. p. 69. excitavit C. Mil. 28, 77: multas tamen summorum imperatorum

multo studiosius philosophiae fontes aperiemus, e quibus etiam illa manabant.

IV. 7. Sed ut Aristoteles, vir summo ingenio, scientia, copia [1], quom motus esset Isocratis rhetoris gloria, dicere *docere* [2] etiam coepit adulescentes et prudentiam cum eloquentia iungere; sic nobis placet nec pristinum dicendi studium depo-

IV. 1 v. Adn. 2 Sic recte Bait.; optimi enim cdd., Gud. 1. R. Brux., habent *dicere etiam coepit*, omisso *docere*, quod facile ob antecedens *dicere* omitti potuit; Or. ex edd. vett. *dicere etiam coep. ad. docere.*

clarissimas victorias aetas nostra vidit, quarum nulla neque tam diuturnam attulit laetitiam nec tantam. De verbis *oratoria laus* cf. de Orat. I. 28, 130: ut ad hanc similitudinem huius histrionis *oratoriam laudem* dirigamus. Brut. c. 30: quoniam per illos ne haec quidem in civitate genera *oratoria laude* caruerunt. Sic Academ. II. 1, 2: *laus imperatoria*. De re ipsa v. nos in libro dicto *de Cicer. in phil. mer.* p. 82.

illa manabant] Scil. quae in dicendi arte attulimus, uti bene explicat *Moser. Pearcii* coniectura *manabat*, quod etiam codd. Marb. et Ox. 1. habent, facile supersedere possumus. *Illa* non referendum est ad oratoriam laudem, uti placuit *Goerenzio* ad Legg. III. 8, 19., neque vero ad universam sententiam, sed ad *aliquid*, in quo inest notio numeri pluralis (*aliqua, nonnulla*). Eodem modo *illa* accepisse videtur *Bakius* ad C. Legg. III. 8, 19., qui *illa* explicat de monumentis oratoriae laudis, quae Cicero sua industria condiderit.

Cap. IV. §. 7. *Aristoteles .. Isocratis rhetoris gloria* etc.] de Orat. III. 35, 141: Ipse Aristoteles, quom florere Isocratem nobilitate discipulorum videret, .. mutavit repente totam formam prope disciplinae suae versumque quendam de Philocteta paulo secus dixit. Ille enim *turpe sibi* ait *esse tacere, quom barbaros*, hic autem, *quom Isocratem pateretur dicere*, ubi v. *O. M. Müller* p. 514 sq. Cf. Quintil. Instit. III. 1, 14. Adde Cic. de Orat. I. 10, 43. *Moser* laudat *Pflugkium* de Theopompi Chii vita et scriptis (Berol. 1827. 8.) p. 18 sq.

vir summo ingenio, scientia, copia] Sic recte Or. ex emendatione Lambini legiturque in ed. Oxon. 1783. pro vulgato *scientiae copia*, quod et codd. et edd. vett. praebent: contra quam scripturam *Orellius* haec monet: Sed tria omnino sunt, ingenium a natura Aristoteli datum, scientia ab ipso comparata, copia sive eloquentia, ut in Orat. 1, 5: Arist. admirabili quadam scientia et copia. Neque certe Cicero, si *scientiae copia* scripsisset, copulam *et* omisisset; asyndeton enim in duobus coniunctis vocabulis non usurpatur, nisi ubi duae eiusdem generis notiones quasi pro exemplo afferuntur, ut simul indicetur etiam plura exempla afferri posse, v. *O. Hein.* progr. Posn. 1862 p. 8 (uti I. 46, 110: Lycurgum, Solonem .. Themistoclem, Epaminondam. V. 21, 62 aderant unguenta, odores. Fin. II. 33, 107 poëma, orationem quom scribis aut legis.), aut ubi duae notiones coniunctae unam magis generalem efficiunt, uti III. 3, 6: *opibus viribus*, ubi v. Adn. Aliis locis asyndeton duorum membrorum est vere oratorium, ubi oratio affectus plena est, uti I. 47, 113: corpora oleo perunxerunt, ad iugum accesserunt. Ubi autem tria vocabula consociantur, asyndeton apud Ciceronem longe est frequentissimum. V. nos in Gr. L. §. 138 b), 1 a). b). Denique, ut recte docet *Morgenstern.* Symbol. crit. Dorpati 1819., *scientiae copia* (pro doctrinae vel eruditionis copia) Ciceroniano usui videtur repugnare. De voc. *scientia* et *copia* cf. *Beier.* ad Offic. II, 5. p. 34. De Aristotele sic Quintil. Instit. X. 1, 83: Quid Aristotelem? quem dubito scientia rerum, an scriptorum copia, an eloquendi suavitate, an inventionum acumine, an varietate operum clariorem putem. Ceterum et ad v. *scientia* et ad v. *copia* supplendum est *summa*, uti in Verrem IV. c. 58: Archimedem illum *summo* ingenio hominem ac disciplina. Muren. XVII, 36: L. Philippum *summo* ingenio, opera, gratia, nobilitate. V. *Goerenz.* ad Academ. I. 4, 17. p. 28 et nos in Gr. L. §. 103, Not. 8.

dicere .. iungere] Infinitivi *dicere* et *jungere* pendent a *docere*. *Prudentia* h. l. eloquentiae opposita significat *philosophiam*. Cf. de Divin. II. 1, 4.: „*cum philosophia dicendi etiam* praecepta coniunxerint“ sc. Aristot. et Theophrastus.

nere et in hac maiore et uberiore arte versari. Hanc enim perfectam philosophiam semper iudicavi, quae de maximis quaestionibus copiose posset ornateque dicere: in quam exercitationem ita nos studiose dedimus [1], ut iam etiam scholas Graecorum more habere auderemus. Ut nuper tuum post discessum in Tusculano, quom essent complures [1] mecum fami-

nec pristinum .. deponere, et .. versari] *Nec* (*neque*) .. *et* vertere possumus per: *einerseits* (findet Etwas) *nicht* (statt) .. andererseits (findet Etwas statt). Infra c. 23, 54. 29, 71. *O. M. Müller.* ad Cic. de Orat. I. 33, 152. p. 100. *Passov.* ad Tacit. German. p. 86. *Beier.* ad Offic. III. 4, 20. p. 215 sq. *Kritz.* ad Sall. Iug. I. 5. p. 8. *Ramsh.* Gr. L. §. 188. *Kühner.* Gr. L. §. 135, 4. Sic saepissime apud Graecos: οὔτε .. τέ. Isocr. Pac. p. 171: οὔτ' ἂν οὗτος ἔσχε ταύτην ποιήσασθαι ἐρώτησιν, ἡμεῖς τ' ἂν ἔγνωμεν κ. τ. λ. V. *Hartung.* Griech. Partik. T. I. p. 193. et nos in Gr. Graec. T. II. §. 536, 3, a). Sic se excipiunt *et .. nec* (*neque*). Infra V. 38, 112: *et* dicebat *nec* deerat. V. *Beier.* ad Offic. I. 21, 72. p. 169. *Ramsh.* et *Kühner.* ll. dd. Graece: τέ .. οὐδέ, v. nos Gr. Gr. l. d. b). De re cf. infra II. 3, 9.

in quam exercitationem ita nos studiose dedimus] H. e. ad quam exercitationem tantum studium contulimus. Infra V. 28, 80: *dabit se in tormenta* vita beata. Cic. Caecil. 2: qui me ad defendendos homines ab ineunte aetate dedissem. N. D. I. 4, 9. de Orat. I. 21, 95: quom se ad audiendum, legendum scribendumque dederit. III. 16, 59: (Socrates) quom prudentia et acumine et venustate et subtilitate, tum vero eloquentia, varietate, copia, quam se cunque in partem dedisset, omnium fuit facile princeps. Sic apud Ciceronem: dare se in sermonem, in fugam, ad lenitatem. Sic Graeci, ut Demosth. pro Coron. §. 179: καὶ ἔδωκ' ἐμαυτὸν ὑμῖν ἁπλῶς εἰς τοὺς περιεστηκότας τῇ πόλει κινδύνους: ubi v. *Ludolph. Dissenium* p. 348. Ceterum quam dedimus scripturam, profecta est ex emendatione *Lambini*. In omnibus notis codd. legitur *nos studiose operam dedimus*; Lambinus delevit verbum *operam:* quod, ut ait, ab aliquo indocto fuisse adiectum vincunt omnes fere quos vidi libri vett., in quibus eius nulla comparent vestigia. Hanc emendationem omnes fere recentiores editores receperunt. Ac iure quidem; nam nusquam alibi Tullius dixit *operam dare in aliquid.* (E Qintil. XII, 2. *Davisius* attulit: qui plus in hoc studii dederunt.) Bentl. coni. *operam contulimus;* Sff. de Davisii coni. scripsit *operam impendimus.*

ut .. habere auderemus] Observandus est usus imperfecti. Exspectabatur: *ut .. audeamus;* sed in veterum scriptorum, imprimis Ciceronis, more positum est, ut post perfectum etiam in eis enuntiatis, quorum sententia vel ad tempus praesens pertinet vel omni tempore vim suam habet, imperfectum sequi soleat. Cf. 3, 5 ut .. *cederetur.* 42, 100. *possem.* 47, 112: omni autem oratione illud certe *perfectum est*, ut mortem non *ducerem* in malis, ubi cf. Adnot. III. 33, 81: *tractatum est* autem a nobis id genus aegritudinis .., ut .. remedia ne magno opere quaerenda *arbitraremur*, ubi Dav. c. nonnullis deterioribus codd. *arbitremur* legit. V. 9, 27 *occupavi* te .. omnesque aditus tuos *interclusi*, ut ad me adspirare non *posses*, etsi in Graecis verbis perfecta usurpata sunt. Somn. Scip. c. 3: Homines *sunt* hac lege *generati*, qui *tuerentur* illum globum. (Imperf. *tuerentur* indicat consilium, quod deus tum habuit, quom homines generavit.) de Senect. 21: Sed credo deos immortales *sparsisse* animos in corpora humana, ut *essent*, qui terras *tuerentur* etc. V. *Ochsner.* Ecl. Cic. p. 251. *Kühner.* Lat. Gr. §. 140a. Not. 3. b). Hinc infra IV. 11, 24. nollem vulgatum *sanaret* in *sanet* et V. 13, 39. *caecaretur* in *caecetur* esse mutatum. Exempla, in quibus post perfectum (praeter. in praes. aut tempus praesens rei perfectae) praesens sequitur, rariora sunt apud Tullium. De c. 21, 49: „tot autem rationes *attulit*, ut .. sibi certe persuasisse *videatur*“ v. Adnotata. — De voc. *scholas* cf. §. 8.

tuum post discessum] Scil. in provinciam Galliam Cisalpinam, cui Brutum anno 47 a. Chr. Caesar, bellum in Africa contra Scipionem, Catonem, Iubam suscepturus, praefecit. ad Famil. VI, 6: Cassium sibi legavit, Brutum Galliae praefecit. V. *Becheri* Progr. ad I. Tusc.

complures] Sic recte Or. pro *plures*, quod ex paucis deterioribus codd. alii

liares, temptavi, quid in eo genere possem [3]. Ut enim antea declamitabam causas, quod nemo me diutius fecit; sic haec mihi nunc senilis est declamatio. Ponere iubebam, de quo quis audire vellet; ad id aut sedens aut ambulans disputabam. 8. Itaque dierum quinque scholas, ut Graeci appellant, in totidem libros contuli. Fiebat autem ita, ut, quom is, qui audire vellet, dixisset, quid sibi videretur, tum ego contra dicerem. Haec est enim, ut scis, vetus et Socratica ratio contra alterius opinionem disserendi; nam ita facillime, quid veri simillimum esset, inveniri posse Socrates arbitrabatur. Sed quo commodius disputationes nostrae explicentur, sic eas exponam, quasi agatur res, non quasi narretur. Ergo ita nascetur exordium.

V. 9. *A.* Malum mihi videtur esse mors. *M.* Iisne, qui mortui sunt, an iis, quibus moriendum est? *A.* Utrisque. *M.* Est miserum igitur, quoniam malum. *A.* Certe. *M.* Ergo et ii,

3 Gud. 1. R. Brux. Ox. 3. *possim;* at v. Adn. ad v. antecedentia *ut habere auderemus.*

ediderunt; *plures* enim vi comparativa poni solet, ut nostrum: *mehr* Menschen als; *complures* autem sine comparatione dicitur estque nostrum: *mehrere* Menschen, i. e. nonnulli. V. *Kritz.* ad Sallust. Cat. XIX, 2. et *Seyffert.* ad Lael. 4, 14. p. 73.

declamitabam] Cic. Brut. 90, 310: Commentabar declamitans (sic enim nunc loquuntur) saepe .. cum aliquo quotidie, h. e. *exercitationis causa orationes habebam.* — *Declamatio* = disputationes de philosophia. Sic infra II. 11, 26. *Senilis* dicitur, quia eodem nomine appellabatur exercitatio illa, qua pueris in ludis ficta quaedam θέματα praescribi solebant, quibus ad eloquentiam viam sibi munirent. V. *Forcellini* Thes. Lat. h. v.

ponere] *Ponere* (τιθέναι) quaestionem. Verbum in hac re proprium. Infra III. 22, 54. Lael. V, 17: ut iis ponatur, de quo disputent: ubi v. *Gernhard.* Cf. Epist. IV, 26: quod tu unum ζήτημα Dioni philosopho posuisti Hinc eiusmodi quaestiones dicuntur θέσεις. Cf. de Orat. 1. 22, 102. II. 1, 2. Vid. *Ernestii* Clav. Ciceron. h. v. Infra V. 4, 11. legitur: sic est *propositum,* de quo disputaremus. De collocatione pronominis *quis* v. ad IV. 3, 7; de constructione *disputare ad aliquid* v. ad III. 9, 18.

§. 8. *scholas, ut Graeci appellant*] Plutarch. περὶ τοῦ ἀκούειν princ.: τὴν γενομένην μοι σχολὴν περὶ τοῦ ἀκούειν ἀπέσταλκά σοι γράψας. Plutarchus primus vocabulum σχολῆς hac significatione usurpavit. *Scholae* igitur nihil aliud sunt nisi disputationes, quae sunt de philosophia. Cf. infra 47, 113. III. 34, 81. Fin. II. 1, 1. Plura congessit *Davis.* ad h. l. Adde *Schütz.* Ind. Lat. Cic. h. v. *C. O. Mülleri* disp. de usu voc. *scholae* in: N. Jahrb. f. Phil. u. Paedag. VI. Supplem. 1. fascic. p. 46—50. Ceterum hae disputationes, quas Tullius *scholas* appellat, differunt ab eis, quae proprio nomine *disputationum* vocantur, quales sunt Academicae, de Finibus, de N. D., de Divinatione. In *scholis* unus est, qui velit doceri, alter, qui doceat; auditoris partes eae sunt, ut parce obloquatur, neque alio consilio, nisi ut alteri facultatem praebeat suam explicandi sententiam; in *disputationibus* variarum disciplinarum philosophi inducuntur ita disputantes, ut suae quisque sectae sententiam defendat. V. *R. Bentleium* ad h. l. in. ed. Mos. De philosophandi autem genere, quod h. l. attingitur, uberius exposuimus l. d. *de Cicer. in philos. merit.* p. 79—81. et p. 149. sq.

haec est enim] De collocatione coniunctionis *enim* v. ad 27, 66.

Cap. V. §. 9. *A.*] Quisnam collocutor intelligendus sit, in dubio relinquitur. In duobus codd. El. habetur *Atticus,* idemque sensit Lactant. Div. Inst. I, 15.; sed si hunc Cicero intellexisset, certe eum acutius disputantem fecisset et maiore in eum usus esset urbanitate; cf. praeter alia V. 5, 12.; tum Atticus fuit iam LXV

quibus evenit iam, ut morerentur, et ii, quibus eventurum est, miseri. *A.* Mihi ita videtur. *M.* Nemo ergo non miser. *A.* Prorsus nemo. *M.* Et quidem, si tibi constare vis, omnes, quicunque nati sunt eruntve, non solum miseri, sed etiam semper miseri. Nam si solos eos diceres miseros, quibus moriendum esset, neminem tu quidem eorum, qui viverent, exciperes; (moriendum est enim omnibus;) esset tamen miseriae finis in morte; quoniam autem etiam mortui miseri sunt, in miseriam nascimur sempiternam. Necesse est enim miseros esse eos, qui centum milibus [1] annorum ante occiderunt, vel potius omnes, quicunque nati sunt. *A.* Ita prorsus existimo. 10. *M.* Dic, quaeso: Num te illa terrent, triceps apud inferos Cerberus, Cocyti fremitus, travectio Acherontis,

Ménto summam aquám attingens énectus siti Tántalus? [2]

tum [3] illud, quod

V. 1 Hanc rectiorem scripturam praebent codd. Marb. Gud. 2. et, ut videtur, Gud. 1. R., quom Bait., Sff., Tr. sic legant. Or. c. vulg. *millibus.* 2 v. Adn. 3 Sic R. Gud. 1. Brux. et reliqui fere omnes codd. itemque Non. p. 121. et 353. ed. Merc.; alii *num:* quod etiam Or. recepit ob tertium illud: *fortasse etiam* etc.

annos natus; iuvenem autem illum, qui cum Cicerone disputaverit, fuisse patet ex II, 11. *Lambinus* et *Davisius* ob II. 12, 28. (*At tu, adulescens,*) hac littera significari putant *Adulescentem,* rectius *Schützius* cum *Manutio* et *Lallemando Auditorem,* quom §§. 7. 8. memoretur *is, qui audire vellet.* In cod. Vind. Alteri p. 473. collocutores appellantur: *Aulus* et *Marcus.* Litteram *M.* accipit *Tischer* pro magistro, alii pro Marco. Utraque tamen littera sine dubio ab ipsius Ciceronis manu non est profecta, quom in omnibus fere codd. nullum harum litterarum reperiatur vestigium.

miserum . ., quoniam malum] *Miserum* (ein *Unglück*) appellatur id malum (*Uebel*), quod *sensibus* nostris percipitur, cuius molestiam *sentimus.* — *Miserum* habet vim substantivi, ut sequens *malum,* et ob concinnitatem orationis dictum videtur pro *miseria* aut pro feminino adiectivi *misera,* uti de Fin. V. 28, 84: *bonum* liberi, *misera* orbitas; bonum patria, miserum exsilium; *bonum* valetudo, *miser* morbus; *bonum* integritas corporis, *misera* debilitas; *bonum* incolumis acies, *misera* caecitas. Nusquam dicitur: summum miserum, misera animi, uti summum bonum, bona animi.

nemo ergo non miser] Scil. *est:* quod verbum apud Tullium saepe in conclusione omittitur. Cf. paulo ante: *Ergo . . miseri.* Fin. I. 18. 59: nemo igitur eorum non miser, ubi v. *Goerenz.* p. 83.

constare] V. Adnotata ad II. 2, 5.

quibus moriendum esset] Ex nostrae linguae ratione exspectes *est,* ut mox *vivunt* pro *viverent;* sed in lingua Latina etiam relativae enuntiationes, quae arte cohaerent cum enuntiatione conditionali, eandem quam haec habet induere solent formam. Cf. III. 16, 35 extr. Exempla suppeditabunt *Ramshorn.* Lat. Gr. §. 193. Not. 1. *Kühner.* L. Gr. §. 140ᵃ. Not. 10. Cf. etiam *Seyffert.* ad Lael. 6, 22. p. 136. Eadem ratio in lingua Graeca, ut Xen. Comment. I. 4, 14: οὔτε γὰρ βοὸς ἂν ἔχων σῶμα, ἀνθρώπου δὲ γνώμην, ἐδύνατ' ἂν πράττειν, ἃ ἐβούλετο (quae *vellet*): ubi v. Adnotata nostra p. 136. V. nos in Gr. Gr. T. II. §. 399, 6, a).

Mento . . enectus siti Tantalus] Sic Gud. 1. R. et reliqui codd. fere omnes itemque Nonius p. 410 Merc. et Priscian IX. 6, 34 (sed hic *attinget*); *siti enectus* R. 3. Vind. 2 et plurimae edd. vett.; Or. c. W. *siti enecatus T.* Versus est troch. tetram. catal., sine dubio ex eodem poeta, e quo est versus IV. 16, 35, sumptus. In v. *aquam* ultima syllaba nec ecthlipsim passa est (v. *Grotefend.* Gr. L. II. §. 78) et propter arsim et caesuram producta est; dein *enectus* pronuntiandum est *énectŭ* (v. ad I. 9, 18 Aelius). Alii prae-

Sísyphus vérsat
Sáxum súdans nítendó neque próficit hílum?

fortasse etiam inexorabiles iudices, Minos et Rhadamanthus? apud quos nec te L. Crassus defendet nec M. Antonius, nec, quoniam apud Graecos iudices res agetur, poteris adhibere Demosthenen; [4] tibi ipsi pro te erit maxima corona causa dicenda. Haec fortasse metuis et idcirco mortem censes esse sempiternum malum.

VI. *A.* Adeone me delirare censes, ut ista esse credam? *M.* An tu haec non credis? *A.* Minime vero. *M.* Male, hercule, narras. *A.* Cur? quaeso. *M.* Quia disertus esse possem,

4 Sic Gud. 1 et R.; v. *Wesenb.* Em. II. p. 2 et nos ad I. 26, 65; Or. c. vulg. *Demosthenem.*

eunte *Lachmanno* ad Lucret. II. p. 379 versum *mento .. siti* pro trimetro iambico habent et v. *aquam* per diaeresim *acŭam* pronuntiandum censent; sed recte monet *Ritschelius* (Rhein. Mus. VIII. p. 154) hanc mensuram in dactylicis tantum metris admittendum esse: quare coni.: *aquam nitenti atting.* — De re cf. Odyss. IX, 582—592.

Sisyphus .. hilum] Sunt versus ex Lucilio petiti (v. *Becker* in Philologo II. p. 37), quos Ciceronis nomine commemorat Nonius in *hilum* et *niti.* De Sisypho comparasse iuvabit elegantissimam Homeri descriptionem in Odyss. XI, 593—600. Verba: *saxum sudans nitendo* egregie respondent Graecis: λᾶαν ἄνω ὤθεσκε ποτὶ λόφον pulcherrimeque ingentem Sisyphi laborem depingunt. Orellius apposite comparat Lucret. III, 1013: *hoc est, advorso nixantem tendere monte Saxum.* De *Sisyphus*, quod antiquitus *Sisyphu'* pronuntiabatur, v. ad c. 9, 18: *Aelius.*

corona] circulo hominum, qui oratorem circumstant. V. *Ernestii* Clav. Cicer. h. v. et *Davis.* ad N. D. II. 1, 1.

Cap. VI. *male narras*] *Male, bene, probe narrare* locutio est maxime poetarum comicorum propria de eo, qui alterius sermone, narratione, dicto vel dolet vel gaudet. Cf. Terent. Eun. V. 3, 7. Cic. ad Att. XVI. 14: male narras de Nepotis filio. Parad. III. 2, 23. Bene hercle narras. V. *Schütz.* Lexic. Cicer. h. v.

§. 11. *Quis enim*] H. e. facile credo; quis enim in confutandis eiusmodi commentis disertus esse non posset? Saepe a veteribus scriptoribus particulae *enim* et *nam* ita ponuntur, ut id, cuius rationem reddunt, cogitatione supplendum sit. Cf. infra c. 13, 30. c. 31, 76. c. 32, 78. IV. 17, 40: ubi v. Adnot.; de Orat. II. 6, 24. Post interrogationem IV. 26, 56: ubi v. Adn. *Kritz.* ad Sall. Iug. XIX, 2. p. 119. V. *Ramshorn.* Lat. Gr. §. 191. *Kühner*, Lat. Gr. §. 138a. 2.

portenta] Sic saepe dicuntur mirabilia commenta. N. D. I. 8, 18: portenta et miracula non disserentium philosophorum, sed somniantium. 16, 43: portenda magorum. Fin. IV. 25, 70: portenda dicit. Cf. *Ochsner* Ecl. Cic. p. 3. et *Forcellini* Thes. Lat. h. v.

pleni libri] *Pleni* absolute positum plane, ut pro Arch. §. 14: *Sed pleni sunt omnes libri* (nobis: *voll davon*): ubi v. *Stürenburg.* p. 104.

disserentium philosophorum] R. 2. Marb. Mon. 1. Vind. 2. cdd. Grut. Gron. Alt. *contra ista ipsa phil. diss.*: quod probat *Wopkens.* Lectt. Tull. I. 9, 50.; pleraeque edd. vett. *phil. c. i. i. diss.* Ex hac verborum transpositione *Handius* ad Wopk. l. d. vocabulum *philosophorum* a librariis importatum suspicatur: unde *Moser* id uncis coercuit. Quam nos c. D. W. Or. aliisque edidimus scripturam, ea et R. Gud. 1. aliorumque codd. auctoritate nititur et elegantissima est. Nam vocabulam *philosophorum* Cicero in ultimam enuntiationis sedem reiecit, quo maiore vi efferretur; philosophi enim opponuntur poetis et pictoribus. Quam collocationis elegantiam quom non perspicerent librarii, voc. *philosoph.* transposuerunt. Geminus locus IV. 28, 61: omnium etiam de ceteris rebus discrepantium *philosophorum.* Adde I. 16, 36: sub terra censebant reliquam vitam agi *mortuorum.* c. 21, 48: soleo saepe mirari nonnullorum insolentiam

si contra ista dicerem. 11. *A.* Quis enim non in eiusmodi causa? aut quid negotii est haec poetarum et pictorum portenta convincere? *M.* Atqui pleni libri sunt [1] contra ista ipsa disserentium philosophorum [2]. *A.* Inepte sane. Quis enim est [3] tam excors, quem ista moveant? *M.* Si ergo apud inferos miseri non sunt, ne sunt quidem apud inferos ulli. *A.* Ita prorsus existimo. *M.* Ubi sunt ergo [4] ii, quos miseros dicis? aut quem locum incolunt? si enim sunt, nusquam esse non possunt. *A.* Ego vero nusquam esse illos puto. *M.* Igitur ne esse quidem? *A.* Prorsus isto modo, et tamen miseros ob id ipsum quidem, quia nulli sint [5]. 12. *M.* Iam mallem Cerberum metueres, quam ista

VI. 1 Sic Gud. 1. R. 1. 2. b. et nonnull. edd. vett. (v. Mos. ad h. l. et in Corrig. T. III. p. 438.); Or. c. reliquis libris *pleni sunt libri.* 2 v. Adn. 3 Sic Gud. 1. R. 1. 2. 3. 4. b. Marb. Rehd. Gud. 2. Duisb. Mon. edd. vett. H. et D.; Or. c. reliquis cdd. et edd. vett. *quis est enim.* V. Adn. in c. 27, 66. 4 Sic R. Gud. 1. 2. b. multique alii et permult. edd. vett.; Or. c. aliis *ergo sunt.* Comparat *Klotzius* (Add. p. 8.) §. 12: *Quid dicis igitur?* et recte docet omnem sententiae vim esse in *ubi sunt.* V. ad §. 12 l. d. 5 Sic Gud. 1. R. Marb.; Or. et Mos. c. reliquis *sunt.*

philosophorum. c. 30, 72: essentque in corporibus humanis vitam imitati *deorum.* Cf. *Goerenz.* ad Acad. II, 35. p. 204. et ad Fin. II, 21. p. 222. et nos in Gr. L. §. 167, 1.

ne sunt quidem] Particulae *ne .. quidem* non gradationem (*nicht einmal*) h. l. significant, sed, uti saepe, eam vim habent, ut antecedentibus aliquid negative adiungant, ut nostrum *auch nicht*, Gr. οὐδέ. Cfr. §. 12. c. 7, 14. 20, 46. 23, 53. 54. 25, 63. III. 7, 14. 9, 19. 10, 21 all. V. *Madvigium* ad Fin. exc. III. p. 816. et nos in Gr. L. §. 135, 5.

nusquam esse non possunt] H. e. fieri non potest, quin usquam sint; vel: usquam sint necesse est.

Igitur ne esse quidem] *Igitur* in initio enuntiationis rarissime apud Ciceronem reperitur (cf. Quintil. Inst. or. I. 5, 39.); sed *Bremius* ad Fin. I, 18. p. 88: „*Igitur ne stultorum quisquam beatus*“ recte docet eos locos exceptos esse, in quibus Cicero ad syllogismi formam conclusionem faciat. Quod autem, si conclusio sit generalis, nec rationis quaedam formula proferatur, corrigendos esse si qui forte apud Tullium loci ab ista particula incipientes deprehendantur, idem vir doctus censet, calidius mihi videtur statuisse. Quis enim supra c. 2, 4. tentare velit scripturam: *igitur* et Epaminondas ectt.? Lael. 11, 39., ubi v. *Seyffert.* p. 261. In conclusione infra III. 7, 14. IV. 18, 42. Fin. I. 18, 61, ubi v. *Madvigium* p. 116.

§. 12. *Iam mallem*] Attende ad vim particulae *iam*, qua ἐνεργητικῶς ex antecedentibus transitus et non exspectata ab altero conclusio significatur. Sic Graece ἤδη. Cf. Xen. Symp. V. 5. οἶσθα οὖν, ἔφη, ὀφθαλμῶν τίνος ἕνεκα δεόμεθα; — Δῆλον, ἔφη, ὅτι τοῦ ὁρᾶν. — Οὕτω μὲν τοίνυν ἤδη οἱ ἐμοὶ ὀφθαλμοὶ καλλίονες ἂν τῶν σῶν εἴησαν. — Πῶς δή; Cf. *Hartung.* Griech. Part. T. I. p. 239 sqq. et nos in Gr. Gr. T. II. §. 499.

quam ista tam inconsiderate diceres] Pluralis *ista* non solum sententiam antecedentem: *et tamen miseros ob id ipsum quidem, quia nulli sunt* respicit, sed etiam ea includit, quae illi sententiae similia sunt. Saepe enim veteres scriptores numerum pluralem pronominum, licet praecesserit vel subsequatur substantivum singulari numero, ita ponunt, ut non solum id significetur, quod substantivum, sed etiam ea, quae illi sunt similia. Cf. infra c. 11, 22: apud *istos* (i. e. Democritum, qui antea commemoratus erat, et qui eius sententiam sequuntur). Similiter c. 39, 93: pellantur ergo *istae ineptiae* paene *aniles*, ante tempus mori miserum esse. (De V. 34, 98: „Qui *illa* coxerat“ v. Adnotata.) Cf. *Goerenzium* ad Fin. II. 3, 9 ad Legg. III. 8, 19. et qui exemplorum largam segetem suppeditat *Wopkens.* Lectt. Tull. I. 4, 16. p. 22 sqq. ed. H. Pari modo apud Graecos frequentissime ταῦτα ponitur.

tam inconsiderate diceres. *A.* Quid[6] tandem? *M.* Quem esse negas, eundem esse dicis. Ubi est acumen tuum? quom enim miserum esse dicis, tum eum, qui non sit, dicis esse. *A.* Non sum ita hebes, ut istud[6] dicam. *M.* Quid dicis igitur?[6] *A.* Miserum esse verbi causa M. Crassum, qui illas fortunas morte dimiserit; miserum Cn. Pompeium, qui tanta gloria sit orbatus; omnes denique miseros, qui hac luce careant. *M.* Revolveris eodem. Sint enim oportet, si miseri sunt; tu autem modo negabas eos esse, qui mortui essent. Si igitur non sunt, nihil possunt esse; ita ne miseri quidem sunt[7]. *A.* Non dico fortasse etiam, quod sentio; nam istuc[8] ipsum, non esse, quom fueris, miserrimum puto. 13. *M.* Quid? miserius quam omnino numquam fuisse? ita qui nondum nati sunt, miseri iam sunt, quia non sunt; et nos[9], si post mortem miseri futuri sumus, miseri fuimus, antequam nati. Ego autem non commemini, antequam

6 v. Adn. 7 W. de Bentl. sententia delevit *sunt*, quod in omnibus codd. et edd. vett. comparet et ideo recte servatum est ab Or., licet Ciceroni, si rem ad amussim exigimus, scribendum fuerit *esse possunt*. 8 Sic R. Gud. 1. II. aliique codd. et nonnull. edd. vett.; Or. c. vulg. *istud*, quod minus grave est. 9 Sic R. Gud. 1. II. aliique codd.; Or. c. vulg. *nos ipsi.*

Quid tandem?] Sic praeter tres Oxx. reliqui codd. et plurimae edd. vett.; Orellius aliique praecunte Bentleio cum Oxx. et nonnullis edd. *Qui tandem?* (h. e. *wie denn? inwiefern denn?* qui tandem fit, ut ista tam inconsiderate dicam?) Etiam Wesenb. *qui* aptius iudicat, comp. §. 15 *quonam modo?* §. 16. III. §. 8. V. §. 15 et 32. Partt. oratt. §. 12. Leg. I. §. 1. all. *Quid tandem?* (h. e. quid tandem tam inconsiderate dixi?) interrogationem multo vividiorem significat et auditoris de Marci verbis admirationem praeclare exprimit. Cf. nos ad V. 31, 89 in Var. Scr. Seyffertus verba: Quid tandem? *Quem esse negas* usque ad *qui non sit, dicis esse* tribuit Marco. Quae mutatio duplici modo displicet, primum, quod hujus capitis orationi incisim progredienti minime convenit, deinde, quod orationis vim frangit.

quom enim miserum esse dicis, tum] *Moser*, quem vehementer offendit *tum*, pro eo legendum suspicatur *tu*, uti legitur in Brux., quod mihi non probatur; nam nulla est causa, cur pronomen efferatur. Particulae *quom .. tum* saepe nostro *einmal .. und dann* respondent. *Bak. aliique tum* delendum censent.

ut istud dicam] Sic Or. c. R. 1. 2. 3. 4. Duisb. aliisque (quorum nonnulli *istuc*) et edd. vett. Iunt. Bouh. D. Plurimi libri et scripti et editi habent *ista*; non male, ut plur. *ista* sit *haec et talia*, v. Adn. ad verba anteced. *quam ista tam inconsiderate diceres;* sed h. l., uti recte monet Or., per *istud* hoc unum, quod ultimo loco dixit Marcus, quasi opponitur eis, quae modo universe dixit: *quam ista tam incons. diceres.* Cf. *Madvig.* ad Fin. II. 3, 9.

Quid dicis igitur] Codd. Rehd. Vind. 2. *Quid igitur d.* Observānda est rarior particulae *igitur* in tertio loco collocatio, qua Cicero eo consilio videtur usus esse, ut vocabulum, quod secundam sedem occupat, magis efferret. V. nos in Gr. Lat. §. 138a. Not. 4. Infra c. 7, 14: quom dicis *igitur*. c. 38, 92: quid curet *autem*. II. 19, 45: omittamus hunc *igitur*. III. 10, 23. ex optimis codd.: doloris huius *igitur* origo. IV. 18, 41: qui modum *igitur* vitio quaerit. Quid, quod legimus de Nat. D. III. 17, 43: ne nymphae quidem deae *igitur?* Scilicet in conclusione, ut infra c. 19, 71: ne interire quidem *igitur*. Neque aliter paulo ante §. 11: ubi sunt *ergo*. Ceterum cf. Adnotata ad I. 27, 66.

fortunas morte dimiserit] De rariore verbi hac significatione dicti usu *Moser* comparat C. pro Caecin. 26, 75: patrimonium unius incommodo dimittitur, ius amitti non potest sine magno

sum natus, me miserum. Tu si meliore memoria es, velim scire, ecquid de te recordere[10].

VII. *A.* Ita iocaris, quasi ego dicam eos miseros, qui nati non sint[1], et non eos miseros[2], qui mortui sunt[3]. *M.* Esse ergo eos dicis. *A.* Immo, quia non sint[4], quom fuerint, eo miseros esse. *M.* Pugnantia te loqui non vides? Quid enim tam pugnat quam non modo miserum, sed omnino quicquam esse, qui non sit? An tu egressus porta Capena, quom Calatini, Scipionum, Serviliorum, Metellorum sepulcra vides, miseros putas illos? *A.* Quoniam me verbo premis, posthac non ita dicam: *miseros esse*, sed tantum: *miseros*, ob id ipsum, quia non sunt[5]. *M.* Non dicis igitur: *miser est M. Crassus*, sed tantum: *miser M. Crassus*. *A.* Ita plane. 14. *M.* Quasi non necesse sit, quicquid isto modo pronunties, id aut esse aut non esse. An tu dialecticis ne imbutus quidem es? In primis enim hoc traditur:

10 Sic Or. c. b. R. 2. 3. 4. Marb. Mon. 1. et omnib. fere edd. vett. pro *recordare:* quod licet et plurimos, et optimos codd. occupaverit, defendi tamen non potest. Neque ferri potest ratio Davisii, qui orationem sic distinguendam censet: *velim scire. Ecquid de te recordare.* VII. 1 Sic Gud. 1. R. 1. 2. Gud. II. Marb.; Or. c. reliquis cdd. *sunt.* 2 Sic Gud. 1. R. aliique; Or. c. b. R. 3. Rehd. Vind. El. 1. et edd. vett. H. L. 2. om. *miseros.* 3 Bait. e coni. *sint.* 4 Sic Gud 1. R. 1. 2. aliique cdd. pro *sunt*, quod recepit Or. 5 Bait. c. R. Gud. 1. II. et nonnullis aliis codd. *sint*, quod ab h. l. abhorret.

incommodo civitatis, ubi plura contulit *Iordanus*.

Sint enim oportet] Exspectes: *sint enim necesse est;* sed *oportet* optime sese habet h. l.; significat enim *ratio postulat, ut, qui mortui sint, esse statuamus.* Cf. p. Rosc. Am. XXII, 62: Haec quom sint omnia, tamen exstent *oportet* expressa sceleris vestigia. de Or. I. 6, 20: Ex rerum cognitione efflorescat et redundet *oportet* oratio.

non dico fortasse etiam] *Etiam* h. l. de tempore accipiendum est, ut *non .. etiam* significet *non iam, noch nicht.* V. *Hand.* Tursell. II. p. 573. *Freund.* Lex. II. p. 362, a. 3). Infra IV. 18, 41: perturbationes .. *etiam* susceptae continuo in magna pestis parte versantur.

§. 13. *commemini .. me miserum*] In verbis *cogitare, comminisci, commeminisse*, aliis *com* significat *secum*, ut: aliquid *secum agitare.* Verbum *commemini* legitur, uti *Moser* docet, de Or. I. 53, 227. III. 22, 85. Ante *miserum* Lambinus male inculcat *esse;* constat enim verba *existimandi* et *declarandi* respuere solere verbum *esse* cum participio vel adiectivo coniunctum, ut mox: miserrimum puto. c. 7, 13: miseros putas illos? Cf. *Ramshorn.* Lat. Gr. §. 168. Not. 10. *Kühner.* §. 129, 4. *Kritz* ad Sall. Cat. I. 3. p. 6.

Cap. VII. *porta Capena*] „Capena olim fuit oppidum Latii Romae proximum; excisum postea est nomenque suum reliquit portae Urbis, quae nunc a proxima D. Sebastiani aede dicitur *porta di S. Sebastiano.* Ab ea incipiebat via Appia.“ *Forcellini* Thes. Lat. h. v. „Ad hanc viam multa erant monumenta illustrium Romanorum. Moris enim erat sepulcra in eis locis exstruere, quae frequentari solebant. Cf. *Adleri* descript. urb. Rom. p. 124 sq.“ *Neidius.* „Anno 1780. ad hanc portam detecta sunt sepulcra Scipionum (Liv. XXXVIII, 56.), egregie illustrata a Viscontio (Opere varie, Milano 1827. Vol. I.).“ *Wolf.*

verbo premis] Idem est, quod *v. urges.* „Translate a re militari (*hostes premere* i. e. acriter persequi) est dicendo aut disputando urgere aliquem.“ *Forcellini* Thes. h. v. Cf. nos infra ad 36, 88: Hoc *premendum* etiam atque etiam est argumentum.

§. 14. *in primis*] H. e. in initiis, elementis, fundamento dialecticorum. Cf. Ciceronis locum ex Academicis statim afferendum.

omne pronuntiatum (sic enim mihi in praesentia occurrit, ut appellarem [6] ἀξίωμα; utar post alio, si [7] invenero melius;) id ergo est pronuntiatum, quod est verum aut falsum. Quom igitur dicis: [8] *miser M. Crassus*, aut hoc dicis: *miser est Crassus* [9], ut possit iudicari, verum id falsumne sit, aut nihil dicis omnino. *A.* Age iam concedo non esse miseros, qui mortui sint [1], quoniam extorsisti, ut faterer, qui omnino non essent, eos ne miseros quidem esse posse. Quid? qui vivimus, quom moriendum sit, nonne miseri sumus? Quae enim potest in vita esse iucun-

6 v. Adn. 7 Gud. 1. R. Brux. *alios et* (i. e. *alio set* vel *sed*) pro *alio, si;* Pal. 3. 4. Rehd. *alio, sed si inv.:* quod *Stürenb.* ad or. p. Arch. poet. p. 151. probat, coll. Auct. ad Herenn. I. 1, 1, ubi tamen *sed* in bonis codd. non legitur. 8 Or. c. R. 2. 4. et nonnull. edd. vett. *quom dicis igitur.* 9 Sic Gud. 1. R. Duis. Marb.; Or. c reliquis *M. Crassus.* 1 Sic R. Gud. 1. II. Vind 2. Mon. 1. Marb.; Or. c. vulg. *sunt.* Utrumque bene defendi potest; nos secuti sumus auctoritatem optimorum cdd.

mihi in praesentia occurrit, ut appellarem] D. *appellem.* At optime sese habet vulg. *appellarem.* Fin. III. 16, 53: quod illi ἀδιάφορον dicunt, id mihi ita *occurrit* (*perf.*), ut indifferens *dicerem.* De verbis *in praesentia* laudat *Moser* Doederlinium in Lat. Syn. I. p. 139 sqq.. *Orellius* Oudendorpium ad Cic. Inv. I, 27. p. 33. Neap. additque Nautam ad Senec. Prov. I. p. 7. *praesentia* mire accusativum plur. esse existimasse. Caes. B. C. I, 42: *in praesentia* similem rationem operis instituit.

omne pronuntiatum] Ad hunc locum cf. A. Gellium N. A. XVI, 8: Quicquid ita dicitur plena atque perfecta verborum sententia, ut id necesse sit aut verum aut falsum esse, id a dialecticis ἀξίωμα appellatum est, a M. Cicerone *pronuntiatum*, quo ille vocabulo tantisper uti se attestatus est, *quoad melius*, inquit, *invenero.* Cf. Acad. II. 29, 95: fundamentum dialecticae est, quicquid enuntietur (id autem appellant ἀξίωμα, quod est quasi *effatum*,) aut verum esse aut falsum Adde de Fato c. X. 20. Diog. L. VII. 47. 65: ἀξίωμα δέ ἐστιν, ὅ ἐστιν ἀληθὲς ἢ ψεῦδος, ἢ πρᾶγμα αὐτοτελὲς ἀποφαντὸν ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ ἢ καταφαντόν, ὡς ὁ Χρύσιππός φησιν ἐν τοῖς διαλεκτικοῖς ὅροις. Postea Graecum ἀξίωμα reddidit per *enuntiationem* vel *enuntiatum.* V. *Schütz.* Lex. Cicer. h. v.

id ergo est] Vocula *ergo* post parenthesim ad orationem interruptam recipiendam frequentissima est. Oratio autem ἀνακόλουθος est; ita enim erat continuanda: pronuntiatum ergo verum est aut falsum. Cf. infra V. 26, 73: ubi v. Adnot. Fin. II. 34, 113. ibique *Goerenz.* p. 289 sq. V. *Ellendt.* ad Brut. §. 177. p. 127. *Madvig.* ad Fin. I. 21, 72. II. 8, 23. Pari modo *igitur* usurpatur. V. *Goerenz* ad Fin. III. 5, 17. p. 331. *Scheller.* praecept. stili Lat. T. II. p. 599 sq. Cf. infra II. 22, 51: is *igitur.* III. 5, 11: Qui *igitur.* 10, 21: cadit *igitur.* IV. 15, 34: quando *igitur.*

verum id falsumne sit] De hac interrogationis forma v. nos in L. Gr. §. 158. Not. 15.

Cap. VIII. §. 15. *Ecquid*] Sic praeter Tregd. ceteri editores c. paucis cdd. pro *ecqui*, quod plurimi cdd., etiam Gud. 1. R., habent. In Catil. I. 8, 20: Quid est, Catilina? *ecquid* attendis, *ecquid* animadvertis horum silentium? *Moser* comparat ad Att. II, 2: *Ecquid* vides Kalendas venire? Liv. IV. 3, 8: *Ecquid* sentitis, in quanto contemptu vivatis? (ubi item codd. fluctuantur.) Adde infra II. 14, 32 et *Freund.* Lex. II. p. 281, b. Uti *Wesenb.* l. d. p. 3 recte docet, *ecqui* non modo nullam nisi unius Plautini loci incertam habet auctoritatem, sed etiam falsam sententiam (*ecquo modo?* = nullo modo). De frequenti vocabulorum *qui* et *quid* in cdd. confusione v. ad I. 6, 12. V. 31, 89. Neque seq. *quonam modo?* respondet vocabulo *ecqui;* nam ad *quonam modo?* supplendum est: *tantum mali de h. c. deieci.* De vi pronominis *ecquis*, quod in vividioribus interrogationibus usurpari solet, v. nos in Gr. L. §. 125, Not. 2 et §. 158, Not. 9.

de humana conditione deieceris] H. e. quantum mali vitae humanae detraxeris. Infra II. 5, 14: quantum de doloris terrore deieceris. IV. 37, 80: vitia ratione a se esse deiecta.

litas, quom dies et noctes cogitandum sit iam iamque esse moriendum?

VIII. 15. *M.* Ecquid [1] ergo intelligis, quantum mali de humana conditione deieceris? *A.* Quonam modo? *M.* Quia, si * mors * [1] etiam mortuis miserum esset, infinitum quoddam et sempiternum malum haberemus [1]; in vita nunc video calcem, ad quam quom sit decursum, nihil sit praeterea extimescendum. Sed tu mihi videris Epicharmi, acuti nec insulsi hominis, ut Siculi, sententiam sequi. *A.* Quam? non enim novi. *M.* Dicam,

VIII. 1 v. Adn.

mors etiam mortuis miserum esset] Sic *Bentleius* pro *mori* legendum suspicatus est. Coniectura egregia ac palmaris, quam non dubitavi in ordinem verborum recipere. Quid, quaeso, absurdius cogitari potest quam sententia, quam praebet scriptura *mori?* Qui tandem h. l., ubi de *iam mortuis* agitur, commemorari potest *moriendi* actio, h. e. transitus ex vivorum conditione in mortuorum? At *mortis* nomen optime convenit in hunc locum; *mors* enim *mortuorum* intelligenda est status, in quo mortui versantur. Tullii igitur sententia haec est: infinitum quoddam et sempiternum malum haberemus, si non solum vita ipsa, sed etiam status, in quem post hanc vitam deferimur, et in quo mortui versantur, miser esset. Corruptelae causa posita videtur in neutro *miserum*, quod pro substantivo accipiendum est. V. ad c. 5, 9. Sic ad Fam. VI, 21: omnium rerum *mors* est *extremum.* V. nos in Gr. L. §. 103. Not. 2. Cf. enucleatissime de h. l. exponentem *Kritzium* in eruditissima nostrae primae horum librorum editionis censura (Allgem. Schulzeitung 1830. p. 900.). *Nauckius* (Progr. Cotbus. 1848. p. 11.) *mori* ita accipiendum censet, ut sit *quod morimur* vel ea hominum conditio, qua moriendum est omnibus vel moriendi necessitas: quae sententia abhorret ab h. l.

malum haberemus] Temere *Wopkens.* Lectt. Tull. I. 9, 50. coni. *horreremus.* Locutio *malum habere* etiam aliis locis ap. Ciceronem legitur. *Handius* ad *Wopk.* affert ad Att. VII. 2, med. *Moser* addit Legg. I. 14, 41.

in vita nunc video] Sic *Bentleius* locum distinguendum censet pro vulg.: *haberemus in vita; nunc.* Bentleii distinctionem recipere non dubitavi. Primum quidem offendebar verborum collocatione: *in vita nunc*, quom exspectarem: *nunc in vita;* sed mox, diligentius inspecto loco, vidi magna etiam cum vi verba *in vita* in prima enuntiati sede collocata esse. Tota enim oppositionis vis non in *nunc* posita est, sed in verbis: *in vita*, quippe quae antecedenti verbo *sempiternum* opponantur. Nam quom adversarius §. 14. iam concessisset *non esse miseros, qui mortui sunt*, quia, *qui omnino non essent, ii ne miseri quidem esse possent:* respondet Tullius consequens ex eo esse, ut miseria sempiterna non sit, quom miseria *in vita* ad finem, quem mors adducat, perveniat. Egregia *Bentleii* emendatio stabilitur et communitur loco gemino, qui infra c. 42, 100. legitur: intelligamusque, si mors malum sit, esse sempiternum malum; nam vitae miserae mors finis esse videtur; mors si est misera, miseriae finis esse nullus potest. Qui vulgatam distinctionem (*in vita; nunc v. c.*) retinent, cum v. *nunc* comparant Graecorum νῦν δέ, quod, post conditionalem propositionem positum, pari modo id, quod vere est, significat (v. nos ad III. 1, 2.); at haec ratio mihi ab h. l. plane abhorrere videtur. Bait. aliique verba *in vita* uncis secluserunt.

calcem] „Locus in circo, *calce* olim notatus, post creta (Senec. ep. 108. extr.), ubi cursu exacto victor consistebat et praemium accipiebat. Unde formulae hae: *e carceribus ad calcem pervenire* (Lael. 27, 101.). *a carcere ad calcem revocare* Cat. M. 23. 83.)." *Ernestius* in Clav. h. v. *Menkius* l. d. comparat C. de Sen. 23, 83: Nec vero velim, quasi decurso spatio, ad carceres a calce revocari. Cf. *Forcellinii* Thes. h. v. Apte contulit *Davisius* Gell. N. A. XIV, 3: cursusque eorum ad eandem virtutis calcem pergentium; addit *Moser* Gron. ad Gell. l. d. Salmas. Plinn. Exercitt. p. 642. ed. Trai.

ut Siculi] H. e. acuti hominis, *ut a Siculo exspectari potest.* In eiusmodi

si potero, Latine; scis enim me Graece loqui in Latino sermone non plus solere quam in Graeco Latine. *A.* Et recte quidem. Sed quae tandem est Epicharmi ista sententia? *M.*

Émori noló; sed me esse mórtuum nihil áestumo.

A. Iam agnosco Graecum. Sed[2] quoniam coëgisti, ut concederem, qui mortui essent, eos miseros non esse; perfice, si potes, ut ne moriendum quidem esse miserum putem. 16. *M.* Iam istuc[3] quidem nihil negotii est; sed etiam maiora molior[4]. *A.* Quo modo hoc nihil negotii est, aut quae sunt tandem ista maiora?

2 Sic Or. c. M. L. aliisque; plerique codd. (etiam R. Gud. 1.) et edd. vett. *et* (pro *sed*); *et* facile ex *set* (pro *sed*) oriri potuit, uti recte Or. monet; Vat. *sed et.* 3 Sic plurimi et optimi codd., ut R. Gud. 1.; Or. c. vulg. *istud.* Cf. I. 11, 25. 12, 26. 4 Verba *sed etiam maiora molior* om. R. 1. 2. 3. 4. Gud. 1. II. Brux. et permulti alii codd. (etiam a *Bait.* pro insitivis habentur); habent autem omnes edd. vett. nec desiderari possunt ob seqq. *aut quae sunt tandem ista maiora?* et *sed quae sunt ea, quae d. t. maiora moliri?* Veterem lacunam fuisse recte statuit *Mos.* vel librarii alicuius negligentiam, e cuius exemplari, uti saepissime factum, vitium in plurimos manavisset, qui ex eo originem duxissent. Bait. de Wesenb. sententia *etiam*, quod abest a Vind. 1, sine idonea causa exterminavit.

enuntiatis ellipticis particula *ut* (ὡς) duplicem vim habet, aut *exaequandi* aut *restringendi*. Cardo rei vertitur in praedicato rerum comparatarum. Etenim eius rei, quacum altera comparatur, praedicatum cogitatione ponitur et, quatenus id aut affirmative aut negative ponitur, *ut* aut exaequandi aut restringendi vi instruitur et aut per nostrum *als* aut per praepositionem *für* vertendum est. Sic h. l. vim habet exaequandi; nam cogitatione ponitur Siculorum gentem esse acutam. Infra c. 43, 104: (Diogenes,) *ut Cynicus*, asperius proici se iussit inhumatum. Contra Corn. Nep. Epam. V. 2: exercitatus in dicendo, *ut Thebanus* vim habet restrictivam; ponitur enim Thebanos per se spectatos in dicendo *non* fuisse exercitatos. At sententia plane mutatur, si dicas: exerc. in dic., *ut Atheniensis*; Athenienses enim dicendi fuisse peritissimos nemo ignorat. de Orat. II. 1, 2: Quos tum, *ut pueri*, refutare domesticis testibus . . solebamus. III. 18, 66: orationis genus . . fortasse subtile et certe acutum, sed, *ut in oratore*, exile. Infra c. 24, 57. V. 29, 83. 32, 92. V. docte et circumspecte hac de re exponentem *Kritzium* in censura supra laudata p. 905 sq. et ad Sallust. Iug. C. VII, 6. p. 579. sq. Cf. *Bremium* ad Corn. Nep. Epam. V, 2. *Herzog.* ad Caes. B. G. IV, 3. p. 204. *Heindorf.* ad Horat. Sat. I. 6, 79. p. 153. *Ellendt.* ad de Or. II. 1, 2. Vol. II. p. 159 sq. *Ramshorn.* L. G. §. 205. *Kühner.* L. Gr. §. 156. Not. 2. Raro *ut* omittitur. V. ad IV. 3, 5. Sic apud Graecos dicitur ὡς, ὥς γε, ὡς κατά. Thuc. IV, 84: ἦν δὲ οὐδὲ ἀδύνατος, ὡς Λακεδαιμόνιος, εἰπεῖν. V. nos in Gr. Gr. T. II. §. 581, 5. De re ipsa satis constat gentem Siculam acuminis et sollertiae laude antiquitus floruisse. Cf. Cic. de Orat. II. 54, 217. Brut. c. 12. Divin in Caecil. 9, 28. Verr. III. 8, 20. IV. 43, 95. V. 28, 71. V. *K. O. Mülleri* Dorier. T. II. p. 360.

scis enim etc.] Sententia: quom Graece loquor, Graeci sermonis, quom Latine loquor, Latini sermonis castitatem ac puritatem servare studeo.

Emori nolo] Est trochaicus tetrameter catalecticus. Versus Graecus ap. Sext. Emp. c. Math. 1, 273: ἀποθανεῖν ἢ τεθνάναι οὔ μοι διαφέρει. Quem versum *H. Sauppius* sic complevit: ἀποθανεῖν οὐχ ἁνδάνει μοι, τεθνάναι δ' οὐ διαφέρει, *Hoffmannus* (Mützel. Z. f. d. Gymn. 1855 p. 625): ἀποθανεῖν μέν, τεθνάναι δ' οὔ μοι μέλει. De verbo *emoriendi* v. ad I. 41, 97. — *nihil aestumo*] *Nihil*, adverbialem vim habens, respondet Graeco οὐδέν (= *gar nicht*). Hein. comparat Planc. in ep. ad Fam. X. 4, 2 bona . . *carius* sunt *aestimata*. Sff. Sall. Cat. 2, 8 eorum ego vitam mortemque *iuxta aestumo*. Quod Wesenberg. (Em. II. p. 3) in ed. Ald. inventum *nihili aestumo*, h. e. nullius pretii, probat et *Bait. Heiniusque* receperunt, ab h. l. alienum est.

M. Quia, quoniam[5] post mortem nihil est mali[6], ne mors quidem est malum, cui proximum tempus est post mortem, in quo mali nihil esse concedis; ita ne moriendum quidem esse malum est; id est enim perveniendum esse ad id, quod non esse malum confitemur. *A.* Uberius ista, quaeso. Haec enim spinosiora prius, ut confitear, me cogunt, quam ut assentiar. Sed quae sunt ea, quae dicis te maiora moliri? *M.* Ut doceam, si possim, non modo malum non esse, sed bonum etiam esse mortem. *A.* Non postulo id quidem, aveo tamen audire.

5 Sic Or. c. R. b. aliisque codd.; recte; *quia* est ὅτι, *quoniam* ἐπειδή: plurimi libri *Quoniam, si* pro *Quia, quoniam.* 6 Wes. Bait. Sff. c. Dav. et codd. Bern. Reg. 2. 4. et Mon. 2. *mali nihil est*, uti paulo post; Gud. 1. R. om. *nihil est*

Iam agnosco Graecum] audire mihi videor Graecum (i. e. hominem), h. e. iam veniunt in memoriam verba Graeca (sc. Epicharmi). Cf. II. 11, 26. De verbo *agnoscendi* v. ad c. 24. 58.

§. 16. *cui proximum*] *Cui* scil. morti proximum tempus est tempus post mortem, in quo etc. Praepositio *in* saepe additur, ubi significatur tempus, *intra quod* quid fit. V. nos in Gr. L. §. 115. not. 25. Mire *Wopkens.* Lectt. Tull. II. 10. p. 250. H. locum ita accipit: est malum (*ei*), cui prox. cett. Paulo post de verbis *id est enim* v. ad c. 4, 8.

spinosiora] Respondet nostro *spitzfindig.* Comparat *Moser* Or. 32, 114: postea, qui dialectici dicuntur, *spinosiora* multa pepererunt. Fin. III, 1, 3: Stoicorum subtile vel *spinosum* potius disputandi genus. Infra IV. 5, 9. (Peripatetici) *spinas* partiendi et definiendi praetermittunt. Adde Fin. IV. 28, 79: disserendi *spinas.* de Or. I. 18, 83: *spinosa* quaedam et exilis oratio.

prius] h. l. valet idem, quod *facilius, citius, potius*, uti V. 27, 77. 78. V. *Hand.* Tursell. VI. p. 568, 6. *Freund* Lex. III. p. 994, b.

confitear] *Confiteri* (eingestehen, zugestehen) est necessitatis, *profiteri* voluntatis. Hinc II. 19, 45: *cogamusque confiteri.* Recte explicat *Neidius: Confitemur* (wir sind überredet), si veritatem quidem non perspeximus, nihil tamen contra alterius argumentandi rationem afferre possumus; *assensus* (Ueberzeugung) nisi perspecta veritate esse non potest. De significationis discrimine, quod inter *fatendi, confitendi, profitendi* verba intercedit, eleganter et docte disputavit *Iordanus* ad or. p. Caecina 9, 24. p. 181.

quae dicis te maiora moliri] *Goerenzius* ad Acad. II, 23. p. 135. e duobus suis codd. legi vult: *te dicis* (et sic Duisb.), quom pronomina in structura acc. c. inf. verbis dicendi (et sentiendi) praemitti soleant, ut Acad. II. 25. 79: tu autem *te* negas .. moveri. Fin. V. 31, 93: qui *se* fatentur virtutis causa ne manum quidem versaturos fuisse (ubi tamen *Madvig.* leg. *fat. se*). V. eundem ad Acad. I. 2, 7. et ad Fin. II. 22, 74. p. 233. Cuius rei causam repetendam censet a miribili ista quam excogitavit *soni* doctrina. Omnino tota haec regula nullis firmis nisa est fundamentis, uti enucleatissime demonstravit *Otto* in Exc. XII. ad Fin. Cf. *E. Wunderum* ad Plancianam p. 71. Et praeponuntur et postponuntur pronomina, diversa scilicet sententiae vi. Illud fit, ubi magnum pondus in pronominibus positum est, ut in oppositione, cf. supra c. 9, 17: *se* sapientes esse *profitentur.* III. 34, 84: Quid autem praeclarum non idem arduum? *se* tamen id effecturam philosophia *profitetur.* Acad. I. 4, 16: ob eamque rem *se arbitrari* ab Apolline omnium sapientissimum esse dictum, quod etc. Contra postponuntur regenti verbo, ubi pronomina nullam vim habent, uti h. l.; itaque, ubi pron. pers. subiectum indefinitum (*man*) indicant, ut in sententiis generalibus, in definitionibus, ut I. 36, 87: quia, quom id non habeas, quod tibi nec usu nec natura sit aptum, non careas, etiam si *sentias te* non habere. Ibid. 88: in vivo intelligi tamen potest regno *te* carere; porro ubi unum vel plura vocabula maiore vi efferenda sunt, ut II. 14, 33: Ecquid *scis* igitur, si quid de Corinthiis tuis *amiseris, posse habere* te reliquam supellectilem salvam.

aveo .. audire] *Aveo* (hinc *avidus*) cum infinitivo verborum *sciendi, au-*

Ut enim non efficias, quod vis; tamen, mors ut malum non sit, efficies. Sed nihil te interpellabo; continentem orationem audire malo. 17. *M.* Quid? si te rogavero aliquid, non [1] respondebis? *A.* Superbum id quidem est; sed, nisi quid necesse erit, malo non [1] roges.

IX. *M.* Geram tibi morem et ea, quae vis, ut potero,

diendi Tullius dicere solet pro *cupio.* Infra c. 47, 112: aveo enim audire. Off. I. 4, 13: quom sumus curis vacui, tum avemus aliquid videre, audire, addiscere. *Moser* addit Div. I. 6, 11. Sed ad Attic. II. 18, 3. legitur: aveo pugnare.

Ut .. non efficias] De concessivo *ut* v. ad II. 6, 14., de structura verbi *efficies* ad I. 31, 77.

mors ut malum non sit] Eadem verborum collocatio 9, 17: certe *ut* sint et fixa. 15, 32. 13, 76. 42, 99: nihil *ut* affirmet. III. 17, 38. 18, 42: quivis *ut* intelligat. 21, 51: nullum *ut* certamen instituam. 24, 58 cogitantibus *ut.* IV. 2, 5. facile *ut* appareat. V. 20, 70. Fin. II, 10: nihil *ut* cogitarent. Divin. I, 40: deus *ut* haberetur. Sic *quoniam* III. 5, 11. *quom* III. 7, 15. Scilicet coniunctiones, relativa, interrogativa postponuntur, ut praegressum vocabulum maiore vi efferatur. De *qui* cf. I. 13, 29. II. 3, 9. 13, 30. III. 15, 32. V. 19, 54. V. nos in Gr. L. §. 167, 1. Sic in Graeca lingua, ut Plat. Phaedr. p. 238. A: καὶ τούτων τῶν ἰδεῶν ἐκπρεπὴς ἣ ἂν τύχῃ γενομένη. V. *Stallbaum.* ad Plat. Reip. II. p. 363. A. et nos Gr. Gr. T. II. §. 606, 6. De breviloquentia: efficies, ut *mors malum non sit* pro: ut mortem malum non esse putem (cf. §. 15 extr.) cf. *Halmium* ad or. pr. Sulla 14, 40. p. 98: saepe omissis verbis dicendi vel existimandi infinitivus iis adiunctus in verbum finitum mutatur. Infra III. 10, 22: id agimus, ut id in sapiente nullum sit (pro: ut .. esse probemus). IV. §. 47: ita enim definit, ut perturbatio sit aversa a ratione animi commotio (pro: ut dicat .. esse). Eleganter de hac re disputavit *Madvig.* ad Fin. I. 5, 15: illud quidem adduci vix possum, ut ea, quae senserit ille, tibi non vera videantur (adduci sc. ad credendum). Cf. *Naegelsbach.* Lat. Stil. §. 151, 2. Similiter infra I. 32, 77: me nemo de *immortalitate* (i. e. immortalitatis opinione) depellet, ubi v. Adn.

continentem orationem] Inde a cap. V. usque ad h. l. Cicero Socraticam contra alterius opinionem disserendi consuetudinem secutus est (cf. supra c. 4. extr.); totam hanc (c. 5—8) disputationem *Wyttenbachius* ad Plutarch. Consol. ad Apollon. p. 55. Lips. ex Crantore petitam esse existimat. Iam, hac subtiliter interrogandi et respondendi ratione relicta, copiosiore quodam et uberiore atque fuso genere utitur: qui erat mos ἀριστοτέλειος, in quo sermo ita inducitur, ut penes unum sit principatus. V. nos in libro d. *de Cicer. in philos. merit.* p. 149—151. et quae in Prolegomenis (VII.) ad hos libros exposuimus.

§. 17. *non respondebis?*] Sic recte post Lall. et W. restituit *Or. Non* legitur in Gud. II. 2. Duisb. Vind. 1. et edd. vett. P. L. Car. Steph. Fr. Fabr.; reliqui codd., etiam Gud. 1. et R., et edd. vett. habent *nonne*, quod Bait. aliique receperunt. Licet plurimi et optimi libri *nonne* tueantur, tamen, ut id reciperem, impetrare a me non potui. Vix cogitari potest vulgare *nonne* a librariis mutatum esse in rarius et exquisitius *non;* contra nihil facilius fieri potuit, quam ut, quom reconditior interrogativi *non* usus librariorum aciem fugeret, particula *non* in tritum illud ac pervagatum *nonne* mutaretur. Qui *nonne* retinuerunt, comparant Varr. IV. 9, 19. Finn. II. 3, 10. (ubi v. *Madvig.*) V. 28, 86. p. Rosc. A. 29, 80.; at hi loci ei, quem nunc tractamus, non prorsus respondent. Res sic sese habet. Negatio *non* duplici modo in interrogatione usurpatur; nam aut idem valet, quod *nonne* (nisi quod gravius est quam *nonne*), h. e. ponitur, quom interrogationem nostram ab altero affirmatum iri confidimus (nicht wahr? das versteht sich doch?) Cf. supra c. 7, 13: pugnantia te loqui *non* vides? V. 27, 79: Quid bestiae? *non* frigus, *non* famem, *non* montivagos atque silvestres cursus lustrationesque patiuntur? *non* pro suo partu .. propugnant —? Sic in complurium interrogationum continuatione post *nonne* reliqua membra per *non* adiunguntur. V. *Ramshorn.* Lat. Gr. §. 174. Not. 2. p. 704. *Kühner.* L. Gr. §. 158. Not. 7. — Aut cum affectu quodam

explicabo, nec tamen quasi Pythius Apollo, certa ut sint et fixa, quae dixero, sed ut homunculus unus e multis, probabilia coniectura sequens. Ultra enim quo progrediar, quam ut veri similia videam [1], non habeo; certa dicent ii, qui et percipi ea posse dicunt et se sapientes esse profitentur. *A.* Tu, ut videtur; nos ad audiendum parati sumus. 18. *M.* Mors igitur ipsa,

IX. 1 Or. c. Gebh. e duob. codd. *veri videam similia.*

vel impatientiae vel admirationis vel indignationis ponitur, ita quidem, ut alterius assensus postuletur quodammodo atque extorqueatur, is autem, qui interrogat, adhuc dubitet, numne alter praeter exspectationem in sententia sua permansurus sit. (*Wie? du willst nicht —? das wäre möglich?*) Sic. h. l. Cf. infra V. 14, 42: An Lacedaemonii .. quaesiverunt, num se esset etiam mori prohibiturus (sc. Philippus)? vir is, quem quaerimus, *non* multo facilius tali animo reperietur quam civitas universa? Mur. XXI, 43: acceptam iniuriam persequi *non* placet? Immo vehementer placet. V. doctissimum censorem in „Allgem. Schulzeitg.“ 1829. VI. Heft. p. 624. Cf. nos in G. L. §. 158. Not. 10. Pari modo Graeci dicunt, ut οὐ περιμενεῖς; V. nos in Gramm. Gr. T. II. §. 387, 6.

Superbum id quidem est] Scil. non respondere ab altero interrogatum. Ceterum pro *est* ex nostrae linguae ratione exspectamus *esset*, quod ex interpolatis codd. male receperunt *Davisius* et *Lall.* V. Adnotata ad I. 49, 116. De voc. *superbum* (ὑβριστικόν) cf. Acad. II. 29, 94: si habes, quod liqueat, *neque respondes, superbis.* ad Fam. I, 10: te *superbum* esse dicunt, quod *nihil respondeas.* V. *Wolfium* et *Orellium* ad h. l. De voc. *quidem* cf. Adnotata ad c. 25, 61.

malo non roges] Sic cum *D.*, *Lall.*, *Tr.*, aliis scribendum duxi, auctoritatem secutus omnium codicum. *Orellius* edidit *malo ne roges.* *Handius* ad *Wopkens.* p. 71. *non* h. l. ab omni latinitate abhorrere censet: quam sententiam calculo suo probavit *Moser.* Constat quidem post verba volendi sequi *ne*, quia prohibendi notio in eiusmodi enuntiatis inest; at h. l. Cicero rectissime scripsit *non roges*, quia haec verba opposita sunt antecedentibus *si te rogavero*, ita quidem, ut *non roges* idem fere sit, quod *abstineas rogando.* Diversa ratio est in locis, qualis de Or. I. 62, 265: *vellem non* constituissem.

Cap. IX. *unus e multis*] εἷς ἐν πολλοῖς, sic *unus multorum*, *unus de multis* dicitur, qui non est eximius, qui nulla re vulgo antecellit. Brut. 79, 274: Qui non fuit orator *unus e multis*, potius inter multos prope singularis fuit. Horat. Sat. I. 9, 71: Sum paulo infirmior, *unus Multorum.*

probabilia coniectura sequens] de Academicorum ratione. V. Prolegom. ad h. libros c. II. et libr. d. *de Cic. in phil. merit.* p. 66—74 et p. 151—163, ubi Academicorum Ciceronisque philosophandi rationem fuse persecuti sumus.

certa dicent] Zeno enim, Stoicae disciplinae auctor, sapientem eum efformare volebat, qui nunquam falleretur, nihil opinaretur, sed omnia firmiter sciret et in sensibus eorumque notionibus veri falsique notam inesse statueret. V. nos in libro d. p. 152 sq. Vocabulum *percipiendi* respondet Graeco καταλαμβάνειν, uti *perceptio* Graeco κατάληψις, quibus vocabulis utebantur Stoici ad significandam certam rerum cognitionem. Cf. Acad. II. 6, 17. 18.

Tu, ut videtur] H. e. tu statue, ut tibi videtur. De hac ellipsi *Moser* laudat *Beierum* ad Off. III. 11, 49: Itaque Atheniensis .. eam rem, quam ne audierant quidem. auctore Aristide, repudiaverunt. Melius hi quam nos, qui piratas immunes, socios vectigales habemus. Plura dedimus in Gr. L. §. 161. a).

§. 18. *Mors igitur*] Coniunctionem *igitur* recte *Moser* refert ad sententiam mente supplendam: *quia te ad audiendum paratum esse dicis*, affertque *Beierum* ad Lael. 10, 33. Respondet Graeco τοίνυν, quod pari modo saepissime inservit disputationi ingrediendae. De eis, quae paulo post commemorantur, philosophorum de morte opinionibus *Moser* laudat *Wyttenbachii* Comment. Veterum philos. sentent. de statu animorum post mortem corporis, Harlem. 1784. p. XLIV —LIX. Eiusd. Lectiones quinque ed. Mahnii, Gand. 1824

quae videtur notissima res esse, quid sit, primum est videndum. Sunt enim, qui discessum animi a corpore putent [2] esse mortem; sunt, qui nullum censeant fieri discessum, sed una animum et corpus occidere, animumque in corpore exstingui. Qui discedere animum censent, alii statim dissipari, alii diu permanere, alii semper. Quid sit porro ipse animus aut ubi aut unde, magna dissensio est. Aliis cor ipsum animus videtur: ex quo *excordes, vecordes concordes*que dicuntur, et Nasica ille prudens, bis consul, *Corculum*, et

Egregie cordatus *homo, Catus Aelius Sextus.*

2 R. Gud. 1. II. 2. Marb. Vind. 1. Mon. 2. Aug. Rehd. Duisb. habent *putant*, et paulo post *censent;* sed R. et Gud. 1 habent *censeant*. V. Adn. in III. 31, 76.

discessum animi a corpore] Plat. Phaedon. p. 64. C: Ἆρα μὴ ἄλλο τι (sc. ἡγούμεθα τὸν θάνατον εἶναι) ἢ τὴν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος ἀπαλλαγήν;

Qui .. censent, alii statim dissipari etc.] Scil. censent, quod ex secundaria enuntiatione repetendum est. V. *Madvigium* ad Fin. V. 22, 63. et nos in Gr. L. §. 162, 1. a). *Statim dissipari animum* dicebant Epicurei. V. infra 21, 49 et Diog. L. X, 65 extr.

alii diu permanere] Est Stoicorum sententia. Diog. L. VII, 156: (ψυχὴν) εἶναι τὸ συμφυὲς ἡμῖν πνεῦμα, διὸ καὶ σῶμα εἶναι καὶ μετὰ θάνατον ἐπιμένειν, φθαρτὴν δὲ εἶναι. V. infra c. 30. c. 31. extr. c. 32, 79. *Moser* laudat *Tiedemann*. Syst. d. Stoisch. Phil II. p. 152 — 155.

cor ipsum animus] *Muretus* comparat Aristotel. de partib. animalium, lib. III. p. 58. ed. Sylburg.: ἐν ᾗ (τῇ καρδίᾳ) τὴν ἀρχήν φαμεν τῆς ζωῆς καὶ πάσης κινήσεως καὶ αἰσθήσεως, et Plin. XI, c. 37. Adde cum *Menkio* in Observv. ined. *Heindorfium* ad Hor. Sat. II. 3, 213. *Excordes, unverständige*, opponuntur cordatis, quo vocabulo usi sunt prisci scriptores; *vecordes, wahnwitzige*, de quo v. ad II. 8, 19. Cf. *Seyffert.* ad Lael. 26, 99. p. 543.

Corculum] Nasicam hoc cognomen habuisse Cicero etiam Brut. 20, 79. 58, 213. Plinius H. N. VII, 31. Aur. Victor de vir. ill. 44. narrant. Traxit autem hoc cognomen a prudentia, qua excellebat; veteres enim *corculum* dicebant solertem et acutum, uti testatur Festus.

Egregii cordatus] Est versus Ennii (Annal. X, 5. p. 186. ed. Spangenb. Vahlen. Enn. rel. p. 50), quem Tullius etiam de Orat. I. 45. 198. (ubi v. *Ellendt.*) et de Rep. I, 18. laudat. *Cordatus* est sapiens, prudens (geistvoll). Ita appellatus est Cat. Ael. Sextus propter iuris civilis scientiam, uti testatur Cicero Brut. 20, 78. de Rep. l. d. *Catus* est acutus, solers, gnarus: quod verbum, a Sabinis, uti auctor est Varro L. L. VI, 3. med. p. 90. Bip. ductum, antiquioribus Latii scriptoribus frequentatum, Tullii aetate non iam in usu fuit. Quapropter de Legg. I. 16, 45. ait: Quis igitur prudentem et, *ut ita dicam, catum,* non ex ipsius habitu, sed ex aliqua re externa iudicet? ubi v. *Goerenz.* p. 71. Adde eundem ad Academ. II. 30, 97. p. 178. *et Moserum* ad h. l.

Aelius] Pronuntiabatur per ecthlipsim *Aeliu'*. Cf. *Ellendtum* ad Cic. de Or. I. 45, 198. Vol. I. p. 136. Audiamus Ciceronem in Orat. 48, 161: Ita non erat offensio in versibus, quam nunc fugiunt poetae novi. Ita enim loquebamur: *Qui est omnibu' princeps,* non, *omnibus princeps.* Et *vita illa dignu' locoque.* Quinctil. Inst. IX. 4, 38. Cf. supra c. 5, 10: *Sisyphus* versat (*Sisyphu'* pronuntiatum). c. 15, 34: *imaginis* formam. c. 28, 68: *Aquilonis* stridor. II. 7, 19: *fluctibus* mandet. 10, 23. V. *K. L. Schneideri* Elementarlehre d. Lat. Spr. T. I. p. 346 sqq. *Kühner* L. Gr. §. 171, Not. 4.

§. 19. *Empedocles .. sanguinem*] Stobaeus Ecl. Phys. Vol. II. p. 1026. ed. Heeren: αἷμα γὰρ ἀνθρώποις περικάρδιόν ἐστι νόημα. Plutarch. decr. phil. IV, 5. V, 25: Ἐμπεδοκλῆς τὸν θάνατον γεγενῆσθαι διὰ χωρισμὸν τοῦ πυρώδους καὶ γεώδους, ἐξ ὧν σύγκρισις τῷ ἀνθρώπῳ συνεστάθη, ὥστε κατὰ τοῦτο κοινὸν εἶναι τὸν θάνατον σώματος καὶ ψυχῆς. V. *Sturz.* Empedocl. p. 440 sqq. Cf. Plat. Phaedon. p. 96. B: καὶ πότερον τὸ αἷμά ἐστιν, ᾧ φρονοῦμεν, ἢ ὁ ἀὴρ (Anaximen.) ἢ τὸ πῦρ (Heracl.) ἢ τού-

19. Empedocles animum esse censet cordi suffusum sanguinem. Aliis pars quaedam cerebri visa est animi principatum tenere. Aliis nec cor ipsum placet, nec cerebri quandam partem esse animum; sed alii in corde, alii in cerebro dixerunt animi esse sedem et locum. Animum autem alii animam, ut fere nostri. *Id* declarant *nomina* [3]; nam et *agere animam* et *efflare* dicimus et *animosos* et *bene animatos* et *ex animi sententia*; ipse autem animus ab anima dictus est. Zenoni Stoico animus ignis videtur.

X. 20. Sed haec quidem, quae dixi, cor, [sanguinem [1],]

3 v. Adn. X. 1 Voc. *sanguinem* addidit Man. ex antiquo ut ait libro et recepit Or.; sed quom in ceteris omnibus et scriptis et editis libris non legatur, vix dubium videtur, quin importatum sit a glossatore, qui memor erat verborum c. 9, 19: *Empedocles .. sanguinem* et c. 11, 24: *si cor aut sanguis aut cerebrum est animus.* Omisit autem Cicero h. l., quia haec opinio non erat vulgaris, sed tantum Empedoclis.

των μὲν οὐδέν, ὁ δὲ ἐγκέφαλός ἐστιν κ. τ. λ. Ciceronis verba ita accipienda videntur, ut Empedocles non ipsum sanguinem animum esse statuerit, sed in sanguine animi sedem. V. *Tennemann.* Gesch. d. Philosoph. T. I. p. 253. (p. 309. ed. Wendt.) et *Davisius* ad h. l. Cf. infra c. 17. extr.

animi principatum tenere] Ἡγεμονικόν. Apposite *Orellius* contendit N. D. I. 15, 39: eius (animi) ipsius principatum, qui in mente et ratione versatur. Adde N. D. II. 11, 29.

alii in corde, alii in cerebro] „Illud statuebant Stoici, Epicurei medicique nonnulli; hoc Erasistratus, Herophilus, Pythagorici. Vide sis Aeg. Menag. ad Laert. VII, 159. et ipsum Laertium VIII, 30. Athenaeum lib. II. p. 65. et XV. p. 687., denique Plutarch. Plac. Phil. IV, 5." *Davisius.*

Animum .. alii animam] Lactant. de Opif. Dei c. 17. (a *Davis.* allat.): Nonnulli *animam* dixerunt esse *ventum*, unde anima vel animus nomen accepit, quod Graece ventus ἄνεμος dicitur.

ut fere nostri. Id declarant nomina] Sic edidi de *Koenighoffii* coniectura (progr. Trier. 1854). Vocabulum *id* inter v. *nostri* et *declarant* facile absorberi potuit. Plurimi codd. optimique, ut R. Gud. 1. Vat b., et paucae edd. vett. exhibent *ut fere nostri declarant nomen.* Scriptura *nomen* videtur orta esse e sequenti *nam* (NOMINANAM), uti etiam scriptura codicis Fabricii multarumque edd. vett.: *ut f. n. declarant nominari.* Eodem ducit Seyfferti coni.: *ut f. n. Declarant nomina;* sed ea minus placet, quod omisso pronomine *id* oratio nimis abrupta est. Davisius legendum coniecit: *ut f. n. Declarat nomen,* Wolfius: *ut f. n. declarant nomine:* quam coniecturam calculo suo probaverunt Sch., Or., Kl.; eadem iam codicis Vind. 1 margini adscripta est. Immerito *Wolfius* seqq. verba: *nam et .. sententia* uncis cinxit; neque probare possum *Moserum*, qui verbis: *Declar. nom.* et quae seqq. usque ad *sententia* uncos addidit, neque denique eos, qui verba *et animosos et b. a. et ex a. sententia* uncis saepserunt. Sententia enim loci est haec: fuerunt philosophi, qui dicerent *animum* nihil aliud esse nisi *animam;* eaque sententia confirmari videtur lingua Latina, quae multas habet locutiones, in quibus nomina *animi* et *animae* pari significatione usurpantur.

Zenoni .. animus ignis videtur] *Ignis* intelligitur πνεῦμα ἔνθερμον. Diog. L. VII, 157: Ζήνων δὲ ὁ Κιτιεὺς (ἔφη) πνεῦμα ἔνθερμον εἶναι τὴν ψυχήν· τούτῳ γὰρ ἡμᾶς εἶναι ἐμπνόους καὶ ὑπὸ τούτου κινεῖσθαι. Plutarch. Plac. IV, 3. Cf. Acad. I. 11, 39. N. D. III. 14, 36 ibique *Creuzer.* p. 543. et *Tennemann.* Gesch. d. Phil. T. IV. p. 59 *Tiedemann.* Syst. d. Stoischen Phil. II. p. 146 sq.

Cap. X. §. 20. *Sed haec quidem .. vulgo*] Quas adhuc attuli de animi natura opiniones, eas universae philosophorum familiae sequuntur (*vulgo* sc. opinantur); quas autem nunc in medium prolaturus sum, eae fere singulorum philosophorum propriae sunt, ut (= veluti, *so zum Beispiel*) multi ante veteres philosophi suam quisque de animi natura protulerunt opinionem, proxime autem Ar., singularem secutus sententiam, animum ipsius

cerebrum, animam, ignem, vulgo; reliqua fere singuli, ut multi ante veteres[2], proxime autem Aristoxenus, musicus itemque philosophus, ipsius corporis intentionem quandam, velut[2] in cantu et fidibus quae harmonia dicitur, sic ex corporis totius natura et figura varios motus cieri, tanquam in cantu sonos. Hic ab artificio suo non recessit, et tamen dixit aliquid, quod ipsum quale esset, erat multo ante et dictum et explanatum a Platone. Xenocrates animi figuram et quasi corpus negavit esse * ullum *,[2] numerum dixit esse, cuius vis, ut iam ante Pytha-

2 v. Adn.

corporis intentionem quandam esse dicebat. Alii hunc locum sic intelligunt: *ut* multi ante veteres, *ita* proxime Ar. Quod si statuimus, aliquid dicitur, quod verbis: *reliqua fere singuli* repugnat; deinde *autem* redundat, et levis quaedam ἀνακολουθία statuenda est. *Seyffertus* legendum conicit: *ut nonnulli ante v.; multi* facile e compendio *ñnulli* oriri potuit. *Wyttenbachius* ad Plat. Phaedon. p. 248. *at* pro *ut* legendum suspicatur, ut haec exeat sententia: *at* singulas singulorum opiniones commemorare longum est, itaque acquiescam in recensendis Aristoxeni, Platonis, Dicaearchi, Aristotelis sententiis. Tum vero *sed* exspectes, non *at*. *W.* de coni.: *Ut multa ante veteres;* Bait. de *Bentl.* coni.: *Ut multo ante v.*, ut sententia sit: harmoniam Aristox. *proxime quidem*, sed non primus neque solus statuit; nam multo ante eum veteres ph. in eadem erant sententia; *Reisk.* coni.: *ut multi multa ante v.*, h. e. veluti multi veteres ante nostra tempora dixerunt multas diversas de animo sententias. Quibus coniecturis omnibus supersedere possumus, si locum ea quam nos iniimus ratione interpretamur.

corporis intentionem] Scil. animum esse censebat. Ad hunc locum recte inteligendum multum lucis redundat ex Lactant. Div. Inst. VII. 3, 9: Quid Aristoxenus, qui negavit omnino ullam esse animam, etiam quom vivit in corpore? Sed sicut in fidibus ex *intentione* nervorum effici concordem sonum atque cantum, ita in corpore ex compage viscerum ac vigore membrorum vim sentiendi exsistere. Cfr. idem de Opif. Dei XVI, 13—15. et Plat. Phaedon. p. 86, B. 92, A. B: ψυχὴν δὲ ἁρμονίαν τινὰ ἐκ τῶν κατὰ τὸ σῶμα ἐντεταμένων ξυγκεῖσθαι. Ceterum in Aristoxeni rhythmicorum elementor. fragment. inedit. a *Morellio* Venetiis. 1785. 8. editis nihil reperiri, quod ad nostrum locum referri possit, docet ad h. l. *Orellius.* De Aristoxeno *Moser* laudat praeclaram *G. L. Mahnii* diatriben edit. Amstelod. 1793, ubi nostrum locum p. 200 sq. tractat, ibique allatum *Wyttenb.* ad Plutarch. S. N. V. p. 143 et *Astium* de Platon. vita et scriptis p. 163.

velut] *Wolfius* de *Reiskii* coniectura scripsit: *vel ut* pro vulgato *velut*, quod recte et retinuit et defendit *Orellius.* Particula *velut* indicat verba *in cantu .. sonos* tanquam appositionis loco adiuncta antecedentis sententiae explicationem continere; si vero divisim *vel ut* legitur, „nova similitudo ab *intentione* illa aliquantum diversa videtur inferri, quae tamen nulla potest esse," ut recte monet *Orellius. Rathius* Praef. p. XI., quom intellegere non possit, quo referendum sit pronomen *quae*, locum corruptum censet. Miror sane virum doctum fugere potuisse structuram tritam ac pervagatam, a grammaticis attractionis nomine notatam. Locus ita explicandus est: Arist. censet, *ut in cantu et fidibus* (ea), *quae harmonia dicitur* (die sogenannte Harmonie), cieatur, *sic ex corporis .. cieri, tanquam in cantu sonos.* IV. 11, 25: ut ita appellem *eam, quae* Graece φιλογυνία dicitur. 19, 43: *eam, quam* lenitatem nos dicimus. Top. 10: oratoribus et philosophis concessum est, ut aliquid, quod fieri nullo modo possit, augendae rei gratia dicatur aut minuendae, *quae hyperbole dicitur* (pro: quod h. d.). V. Adnotata in IV. 10, 23.

varios motus cieri] *Motus* recte *Kernius* interpretatur *Schwingungen.* Apposite *Moser* comparat N. D. 3, 11: natura omnia *ciens* et agitans *motibus* et mutationibus suis. Univ. 7: orbis semper eodem *motu cietur.* De v. *motus* cf. ad c. 27, 67.

a Platone] qui in Phaedone (p. 92 sqq.)

gorae visum erat, in natura maxima esset. Eius doctor Plato triplicem finxit animum[3], cuius principatum, id est rationem, in capite, sicut in arce, posuit et duas partes ei parere[4] voluit, iram et cupiditatem, quas locis suis[5], iram in pectore, cupiditatem subter praecordia locavit. 21. Dicaearchus autem in eo sermone, quem Corinthi habitum tribus libris exponit, doctorum hominum disputantium, primo libro multos loquentes facit, duobus Pherecraten[6] quendam, Phthiotam senem, quem ait a Deucalione ortum, disserentem inducit nihil esse omnino animum,

3 Sic coni. Bentl., neque aliter Rehd. Gud. 2. Vulgo male *animam.* 4 Sic D. in ed. 3. codicum ductu, ut ait. Scilicet *ei* latet in scriptura omnium (praeter Vat.) codicum et edd. vett. *partes separare* (*seperare* Marb. Rehd. Gud. 2.); Or. c. Vat. *et d. partes parere v.*, omisso *ei.* 5 Sic Dav. Bait. aliique c. Eliensi 3 et nonnullis edd. vett.; plurimi cdd. et plurimae edd. vett. *locis disclusit*, sine dubio ex 23, 80: *quas .. semotas a mente et disclusas putat* ad h. l. translatum; sed *disclusit* abest a. R. Gud. 1. II. Brux. Duisb.; R. in marg. recentissima manu additum habet. 6 Sic D. et ex Gud. 1. Mos. neque aliter Brux.; Or. c. vulg. *Pherecratem.* V. ad c. 26, 65.

hanc de harmonia opinionem elevare studuit. *Moser* laudat hac de re disputantem *Wyttenbachium* in Lectionibus quinque a *Mahnio* editis p. 98 sq. eundemque ad Phaedon. p. 248—250 et *Creuzerum* ad Plotin. p. 207. E.

negavit esse ullum] In omnibus fere cdd., etiam Gud. 1. et R., et edd. vett. legitur: *negavit esse, verum numerum;* sed recte docet Wesenb. l. d. p. 6. posse dici: *X. animi .. corpus negavit esse, verum* (= sed) *numerum* (vel *numerumque*) *esse; negavit esse, verum* (= sed) *numerum dixit esse* non item; requiri asyndeton, ut §. 77 *diu mansuros aiunt animos, semper negent.* Pauci deteriores cdd. et nonnullae edd. vett. exhibent: *negavit esse ullum* (vel *illum*) *verum num.:* unde Manutius admodum probabiliter emendavit *negavit esse ullum, numerum d. e.:* quod Wesenbergio probatur, cui veri similius videatur *ullum* in *verum* esse depravatum quam ab ullo librario *verum* ac non *sed* additum, comp. Acad. II. 39, 124 an (animus est), ut Xenocrates, *numerus nullo corpore.* Bait. cum Kl. in Add. p. VII. locum sic distinguendum censet: *neg. esse verum, num. d. e.* At hac distinctione ieiuna atque inepta sententia efficitur; quomodo quaeso consociari possunt haec: *quasi corpus verum?* Bentl. pro *verum* legendum conicit *merum:* quod probari non potest; Tr. aliique *verum* uncis incluserunt.

numerum dixit esse] Cf. Acad. II. 39, 124. I. 11, 39. Ἀριθμὸν αὐτοκίνητον, cf. Aristotel. de an. I. 4, 14 sqq. V. *Tennemann.* Gesch. d. Philos. T. I. p. 131. et T. III. p. 11. Cf. Macrob. in Somn. Scip. I, 14. p. 68 sqq. ed. Bip.: ubi variae philosophorum de animi natura sententiae recensentur.

Pythagorae] Plutarch. Decret. phil. IV, 2: Πυθαγόρας (ἀπεφήνατο τὴν ψυχὴν) ἀριθμὸν ἑαυτὸν κινοῦντα· τὸν δὲ ἀριθμὸν ἀντὶ τοῦ νοῦ παραλαμβάνει. Cf. Aristotel. metaph. I, 5. V. *Tennemann* Gesch. d. Philos. T. I. p. 126. Adde Nemes. de nat. homin. p. 102. ed. Matth., a *Wolfio* allatum.

triplicem finxit animum] Haec de animo doctrina a Platone in dialogo, qui Timaeus inscribitur, fuse pertractatur. Cf. quos *Neidius* laudat, *Tennemannum* System d. Plat. Phil. T. III. p. 197 sq. et *Tiedemannum* in Argum. Dial. Plat. p. 334. Adde Apulei. de Habitud. Doctrin. Platon. I. p. 169. ed. Bip. Diogen. Laert. VIII, 30. et infra II. 21, 47: *Ratio* νοῦς (vel τὸ λογικόν, τὸ ἡγεμονικόν, Vernunft), *ira* θυμός (vel τὸ θυμικόν, Gemüth), *cupiditas* ἐπιθυμία (vel ἐπιθυμητικόν, Begierde, Leidenschaft). Cf. *Stallbaum.* ad Plat. de Rep. IV. p. 439. D. et ad Timaeum p. 69, C. Cic. Academ. II, 39, 124. et Adnotata in II. 21, 47.

in capite, sicut in arce] V. *Davisium* ad Cic. N. D. II. 56, 140: Sensus autem, interpretes ac nuntii rerum, in capite, tanquam in arce, mirifice ad usus necessarios et facti et collocati sunt. De praepositione in appositione repetita v. ad III. 16, 33.

§. 21. *duobus*] Scil. reliquis. Sermo-

et hoc esse nomen totum inane, frustraque [7] animalia et animantes appellari; neque in homine inesse animum vel animam nec in bestia; vimque omnem eam, qua vel agamus quid vel sentiamus, in omnibus corporibus vivis aequabiliter esse fusam nec separabilem a corpore esse, quippe quae nulla sit, nec sit quicquam, nisi corpus unum et simplex, ita figuratum, ut temperatione naturae vigeat et sentiat. 22. Aristoteles longe omnibus (Platonem semper excipio) praestans et ingenio et diligentia, quom quattuor nota illa

7 Sic plurimi codd., etiam R. Gud. 1. II. aliique meliores; Or. c. paucis deterioribus codd. et omnib. fere edd. vett. post *frustraque* addit *et*.

nem enim tribus libris exposuerat. De Dicaearcho v. Indicem histor. Adde *Hülsemannum* ad Acad. II. 39, 129. p. 547 sq. et quos *Creuzer*, a *Mosero* laudatus, ad Plotin. p. 458. affert., Sext. Emp. adv. Math. VII. §. 349. et Pyrrhon. Hypotyp. II. 31. ibique *Fabr.* p. 74. Plutarch. Plac. Phil. IV, 2. et Atticum ap. Euseb. P. E. XV, 9. p. 810 A. B. Ceterum cum Ciceronis de Dicaearcho verbis non plane conspirant ea, quae a Stobaeo Ecl. Phys. p. 796. et a Nemes. de nat. hom. p. 68. Matth. (Δικαίαρχος δὲ [sc. λέγει ψυχὴν εἶναι] ἁρμονίαν τῶν τεσσάρων στοιχείων, ἀντὶ τοῦ, κρᾶσιν καὶ συμφωνίαν τῶν στοιχείων) de eodem philosopho traduntur. Unde *Tennemann.* Gesch. d. Phil. T. III. p. 337. conicit Dicaearchi sententiam non satis recte a Cicerone expositam esse.

frustra] H. e. sine causa: quem huius vocabuli usum iniuria *Handium* ad Tursell. II. p. 747. a Cicerone abiudicare recte monet *Madvigius* ad Fin. II. 12, 36.

animalia et animantes] Ubi *animalia* opponuntur *animantibus*, illa dicuntur de hominibus et bestiis, hi complectuntur etiam plantas. *Menkius* in Obervv. ined. illud vocabulum comparat cum Graeco ζῷα, hoc cum ἔμψυχα. Vertere possumus *lebende Geschöpfe und belebte Wesen.* Cf. *Forcellin.* Thesaur. h. v.

animum vel animam] Weder eine geistige noch eine physische, von dem Leibe trennbare Seele will Cicero sagen, ohne sich an das eine Wort ψυχήν zu halten, ut recte explicat *Orellius.*

temperatione] Sic infra IV. 13, 30: ut corporis *temperatio*, quom ea congruunt inter se, e quibus constamus, sanitas sic animi dicitur. Cf. I. 28, 68: *temperatio* corporum. IV, 1, 1: disciplina ac *temperatio* civitatis. Leg. III. 5, 12: *temperationem* rei publicae, quae effici non potuisset, nisi tali discriptione magistratuum. Supra c. I, 2: rem publ... melioribus *temperaverunt* et institutis et legibus. V. 35,100 extr. Est nostrum *Organisation, Gliederung.*

§. 22. *quattuor .. genera principiorum*] I. 17, 40: *quattuor omnia gignentium corporum.* Sunt quattuor elementa, aqua, aër, ignis, terra. Academ. I. 7, 26: Ergo illa initia (ἀρχαί) et, ut e Graeco vertam, elementa (στοιχεῖα) dicuntur: e quibus aër et ignis movendi vim habent et efficiendi, reliquae partes accipiendi et quasi patiendi, aquam dico et terram .. quintum genus, e quo essent astra mentesque, singulare eorumque quattuor, quae supra dixi, dissimile Aristoteles quiddam esse rebatur.

orerentur] Sic scripsi c. optimo Gud. 1. et R. itemque Dav. in ed. 2. pro vulg. *orirentur:* quod si in archetypo lectum esset, vix credibile est a librario mutatum fuisse in rarissimam formam *orerentur.* Etiam infra V. 4, 10, D. in ed. 3. et tres praestantissimi codd. R. P. Gud. 1. exhibent *orerentur.* Hi duo loci praeterierunt diligentiam *C. L. Struvii* in libro: Ueber d. Lat. Decl. u. Conjug. Königsb. 1823. p. 201.

quintam quandam naturam censet esse, e qua sit mens] Infra 17, 41: (si animus est) quinta illa non nominata magis quam non intellecta natura. c. 26, 65: sin autem est quinta quaedam natura, ab Aristotele inducta primum, haec et deorum est et animorum. c. 27, 66: singularis est igitur quaedam natura atque vis animi, seiuncta ab his usitatis notisque naturis. Ita, quicquid est illud, quod sentit, quod vivit, quod viget, caeleste et divinum ob eamque rem aeternum sit necesse est. Acad. I. 7, 26: quintum genus,

genera principiorum esset complexus, e quibus omnia orerentur [2], quintam quandam naturam censet esse, e qua sit mens. Cogitare enim et providere et discere et docere et invenire aliquid et tam multa alia, meminisse [8], amare, odisse, cupere, timere, angi, laetari: haec et similia eorum in horum quattuor generum inesse nullo putat. Quintum genus adhibet vacans nomine; et sic ipsum animum ἐνδελέχειαν [9] appellat novo nomine, quasi quandam continuatam motionem et perennem.

8 *meminisse* non apto loco commemoratur: quare *O. Hein.* coni. *et inv. al. et meminisse, et tam* cett.; Sf. ita: *et tam multa memin.*, distinctione post *alia* deleta; sed quid sibi velit *alia*, intelligi non potest; Sorof. *alia* delendum et verba *tam multa* cum *meminisse* iungenda censet, comp. I. 24, 59 ita multa meminerunt. 9 Sic Mon. 1. et nonnullae edd. vett.; Latinis litteris *endelecheian* R. Gud. 1. II. Brux.; alii codd. *endelechiam* aut *endelichiam;* Or. c. plerisque edd. vett. ἐντελέχειαν.

e quo essent astra mentesque, singulare eorumque quattuor, quae supra dixi, dissimile Aristoteles quiddam esse rebatur (ubi cf. *Hülsemann.* p. 369.). Cf. Fin. IV. 5, 12. ibique *Madvigium* p. 501. Ex his locis āpparet Ciceronem ea imbutum fuisse opinione, ut Aristotelem animum ex hac quinta natura ortum esse censeret; at res ipsa aliter sese habet. Non enim animum, sed caelestia tantum corpora ex illa quinta natura esse, animum autem nihil habere corporeae naturae statuit Aristoteles. Diog. Laert V, 32. de Aristotele: εἶναι δὲ παρὰ τὰ τέσσαρα στοιχεῖα καὶ ἄλλο πέμπτον, ἐξ οὗ τὰ αἰθέρια συνεστάναι· ἀλλοίαν δ' αὐτοῦ τὴν κίνησιν εἶναι· κυκλοφορητικὴν γάρ· καὶ τὴν ψυχὴν δὲ ἀσώματον. Cf. locos Aristotelis de Cael. I, 2 et 3. II. 7. V. *Madvigium* ad Fin. p. 501., qui, quom Stoici igneum animum facerent, ab Antiocho Aristotelem quoque inductum esse opinatur animum ex elemento aliquo fingentem. Ego vero Ciceronis errorem ex eo duco, quod, ut aliis locis Platonica decreta cum Stoicis (v. Adnot. in c. 24, 57.), ita in hac re Aristotelis sententiam cum Stoicorum coniunxit. Stoici enim sideribus divinitatem vel mentem divinam tribuebant. Atqui Aristoteles dicebat illam quintam naturam esse τῶν αἰθερίων, i. e. siderum aut coelestium corporum. Ex Stoicorum autem sententia τὰ αἰθέρια sunt mentes aut animi. Ita Cicero ex quinta illa natura esse mentes aut animos statuebat.

ἐνδελέχειαν] Sic ex codd. legendum est; v. Var. Scr. Apud. Aristotelem animus dicitur non ἐνδελέχεια, sed ἐντελέχεια. Nisi veram scripturam iam antiquitus a librariis corruptam esse statuere malumus, facere non possumus, quin Ciceronem mirae negligentiae coarguamus. Permiscuit enim duo Graeca vocabula ἐνδελέχειαν et ἐντελέχειαν longe diversissima. Ἐνδελέχεια enim est *continuatio, perennitas*, ut ap. Choerilum: πέτρην κοιλαίνει ῥανὶς ὕδατος ἐνδελεχείῃ; (v. *Naekium* de Choerilo Samio. Lips. 1817. p. 173 sqq. doctissime de his vocabulis disputantem;) ἐντελέχεια autem Aristotelis est *actus, vis efficax, principium agendi* (*die Wirksamkeit*), quo efficitur, ut res aliqua vere sit. Ex eius enim sententia tria sunt in quacunque re: ὕλη (i. e. materia), μορφὴ ἢ εἶδος (i. e. forma) et τὸ ἐκ τούτων· ἔστι δὲ ἡ μὲν ὕλη δύναμις (*Möglichkeit*), τὸ δὲ εἶδος ἐντελέχεια (*Wirksamkeit*), Aristotel. de Anima II, 1. Cf. Diog. Laert. V, 33. Suid. h. v. *Schneider* et *Passov.* Lex. Gr. h. v. *Tennemann.* Gesch. d. Phil. III. p. 182 sq. *Moser.* Exc. I. p. 353 sqq. Etiam in eo lapsus est Cicero, quod Aristotelis ἐντελέχειαν interpretatus est *quasi quandam continuatam motionem et perennem.* Nam primum constat hunc philosophum omnem *motionem* animo denegasse. V. Aristotel. de Anima I, 3. Excusare quidem Ciceronem *Ernestius* studuit, quod non motionem ille dixisset, sed quasi quandam motionem; sed vel sic obscuratur Aristotelis sententia. Deinde addit *continuatam* et *perennem;* at *continuationis* et *perennitatis* notio plane abhorret a vocabulo ἐντελεχείας. Videtur igitur Cicero duo diversissima vo-

XI. Nisi quae me forte fugiunt, haec [1] sunt fere [2] de animo sententiae. Democritum enim, magnum illum quidem [3] virum, sed levibus et rotundis [4] corpusculis efficientem animum concursu quodam fortuito, omittamus. Nihil est enim apud istos, quod non atomorum turba conficiat. 23. Harum sententiarum quae vera sit, deus aliqui [5] viderit; quae veri simillima, magna quaestio est. Utrum igitur inter has sententias diiudicare malumus an ad propositum redire? *A.* Cuperem equidem utrumque, si posset; sed est difficile confundere. Quare si, ut ista non disserantur, liberari mortis metu possumus, id agamus; sin id non potest nisi hac quaestione animorum explicata, nunc, si videtur, hoc, illud alias. *M.* Quod malle te intelligo, id puto esse commodius. Efficiet enim ratio, ut, quaecunque vera sit [6]

XI. 1 Sic R. Gud. 1. Gud. II.; Or. c. vulg. *hae.* Cf. III. 34, 84. IV. 16, 36. V. 30, 84. V. *A. Fleckeisen.* in Rhein. Mus. 1849. 2. Hft. p. 271 – 282. et nos in Gr. L. §. 37, Not. 3; *haec* i. e. hae-ce. 2 Sic Or. c. R. Gud. 1. II. 2. b. aliisque multis pro vulg. *hae s. fere omnium de a. s* 3 Sic R. Gud. 1. Marb. Vind. 2. Gud. 2. Mon. 1. et nonnull. edd. vett.; Or. c. vulg. *quidem illum;* aliae edd. vett. *D. e. illum, magnum quidem v.* V. Adn. in c. 3, 6. 4 Sic cdd.; Sff. *rutundis*, uti I. 18, 42 in optimis cdd. legitur. 5 Sic recte Or. c. R. Gud. 1. 2. et ed. D. pro vulg. *aliquis.* V. Adn. in IV. 16, 35. 6 Temere Tr. e coni. *est.* V. ad I. 46, 110.

cabula ἐνδελέχειαν et ἐντελέχειαν confudisse vel certe utriusque nominis significationem in unam coniunxisse.

Cap. XI. *Nihil est enim*] De collocatione vocabuli *enim* v. ad I. 27, 66.

levibus et rotundis] Cf. N. D. I. 24, 66: ista enim flagitia *Democriti* sive etiam ante Leucippi, esse *corpuscula quaedam levia*, alia aspera, *rotunda alia*, partim autem angulata, curvata quaedam et quasi adunca; ex his effectum esse caelum atque terram, nulla cogente natura, sed concursu quodam fortuito, ubi v. *Creuzerum* p. 105., qui idem p. 106. multa de Leucippo Democritoque, atomorum doctrinae auctoribus, contulit. Cf. infra c. 18, 42. Fin. I. 6, 17. *Creuzer*, a *Mosero* laudatus, ad Plotin. p. 457. affert Aristotel. de Anima. I, 2. Plutarch. Plac. Phil. VI, 3. Stob. Ecl. 1, 52. p. 796. Heer. Diog. L. IX. 44.

apud istos] H. e apud Democritum et qui eius de atomis rationem sequuntur. Democritus enim multos habebat sectatores, inter quos maxime eminuit Epicurus, qui eius de atomis decreta latius persecutus est. De plurali *istos* v. Adnotata in c. 6, 12.

§. 23. *inter has sententias diiudicare*] L. suspectum habet *inter*, pro quo El. 1. 3. habent *in;* neque alibi reperitur haec constructio nisi quod ea usus est, uti docet *Davisius*, Labeo Digg. IV. Tit. III. Leg. IX, 3. At optime *Moser* hanc locutionem sic explicavit: Cogitavit *iudices sedere, iudicium exercere, arbitrum esse*, ut Leg. I, 20, 53: ego vellem me arbitrum *inter* Academiam et Zenonem datum. *Iudicare inter* legitur de Or. I. 39, 176. Supplendum *litem, rem*, et *inter sententias* dictum quodammodo est pro inter eos, qui eas sententias impugnant.

si posset] Scil. *fieri.* Sic saepe *potest* pro fieri potest, ut *solet* pro fieri solet. Cf. 31, 77. IV. 18, 41. de Offic. II. 21, 72: danda opera est omnino, si *possit*, utrisque. Academ. II. 38, 121: negas sine deo *posse* quicquam. V. *Ochsner.* Ecl. Cic. p. 85. *Goerenz.* ad Academ. I. 7, 29. *Beier.* ad Offic. II. 19, 68. *Madvig.* ad Fin. V. 1, 1. et V. 28, 84.

confundere] H. e. utrumque coniungere: et inter eas sententias diiudicare et propositam quaestionem, mortem non esse malum, persequi. *Confundere* enim exquisitiore usu nonnunquam ponitur pro *coniungere, consociare*, metaphora ducta a metallorum coctura. *Moser* comparat N. D. III, 8: agere *confuse.* pro Sest. 2, 5: in hac *confusa* atque universa defensione. Off. I. 27, 95. *Goerenz.* ad Fin. V. 23, 67. p. 617. Adde *Henrichsenum* ad de Or. II. 41, 177: verbis *confusa.* et *Beierum* ad Off. II, 3, 10. p. 22. Hinc dicitur Fin. V. 23, 67. *confusio virtutum.*

earum sententiarum, quas exposui, mors aut malum non sit aut sit bonum potius. 24. Nam si cor aut sanguis aut cerebrum est animus, certe, quoniam est corpus, interibit cum reliquo corpore. Si anima est, fortasse dissipabitur; si ignis, exstinguetur; si est Aristoxeni harmonia, dissolvetur. Quid de Dicaearcho dicam, qui nihil omnino animum dicat esse? His sententiis omnibus nihil post mortem pertinere ad quemquam potest; pariter enim cum vita sensus amittitur; non sentientis autem, nihil est, ullam in partem quod intersit. Reliquorum sententiae spem afferunt, si te hoc forte [7] delectat, posse animos, quom e corporibus excesserint, in caelum, quasi in domicilium suum, pervenire. *A.* Me vero delectat, idque primum ita esse velim; deinde, etiam si non sit, mihi persuaderi tamen [8] velim. *M.* Quid

7 Sic R. Gud. 1. II. 2. aliique et edd. vett. S. E. D.; Or. c. vulg. *si te forte hoc.* 8 Sic Or. c. R. Gud. 1. II. aliisque et edd. vett. H. D. pro vulg. *tamen pers.* Verbum *persuad.* opponitur verbis *non sit.*

ut ista non disserantur] De *ut* concessivo v. ad II. 5, 14. Verbum *disserendi* nonnunquam cum accus. pronominum, rarius substantivorum construitur. N. D. III. 40, 95: *ea*, quae disputavi, *disserere* malui quam iudicare. ad Fam. XII, 7: *quod* in senatu pluribus disserui. Tacit. Ann. I. 4, init.: pauci *bona* libertatis incassum *disserere.* Sall. Cat. V. 9: *instituta* maiorum .. *disserere*, ubi v. *Kritzium.* Cf. *Goerenz.* ad Legg. III. 8, 19. p. 239. Sic *disputare* aliquid. V. 7, 18: congerunt omnia, etsi alio loco disputata sunt. V. nos in Gramm. L. §. 112. Not. 3.

aut malum non sit aut sit b. p.] De verbo *sit* cum vi quadam repetito comparat *Klotzius* C. de Sen. 8, 26: videtis, ut senectus non modo languida atque iners non *sit*, verum etiam *sit* operosa et semper agens aliquid et moliens. Sed plerumque in priore tantum enuntiatione verbum ponitur; v. *Seyffert.* ad Lael. 4, 14. p. 79.

§. 24. *Aristoxeni — Dicaearcho*] V. c. 10, 20. et 21. Verba *quid .. dicam?* h. l. neque transitionem neque praeteritionem significant, sed simplicem rhetoricam interrogationem, cuius vis haec est: de Dic., qui .. dicat esse, nihil habeo, quod dicam. V. *Seyfferti* Schol. L. I. §. 28. p. 52.

His sententiis] Ut dicitur: *meo iudicio, mea sententia* etc. pro *ex meo iud.* V. *Ramshorn.* Lat. Gramm. §. 145. *Kühner.* L. Gr. §. 115. Not. 10.

pariter] H. e. eodem tempore. V. *Freund.* Lex. III. p 633.

ullam in partem quod] V. ad III. 15, 32.

in caelum, quasi in domicilium suum] Apte *Klotzius* comparat C. de Sen. 23, 84: ex vita ita discedo tanquam ex hospitio, non tanquam e domo. Commorandi enim natura deversorium nobis, non habitandi locum dedit. Cf. infra c. 22, 51: quom (animus) exierit et *in liberum caelum, quasi domum suam*, venerit. De praepositione ad appositionem aut repetita aut omissa v. Adnotata in III, 15, 33.

Me vero delectat] Particula *vero*, maxime pronominibus addita, affirmandi aut asseverandi habet significationem. Cf. infra c. 23, 55: *Ego vero.* c. 32, 78: *Istos vero.* III. 4, 8: *Mihi vero.* I. 11, 25: Do *vero.* c. 43, 103: Multam *vero* operam frustra consumpsi. II. 5, 13: Nullum *vero* id quidem argumentum est. III. 6, 12: Et *vero* ita existimo. IV. 5, 9: isto modo *vero.* Off. III. 1, init.: Magnifica *vero* vox. Cf. *Moserum* ad Divin. II. 64, 132: Quid poëta nemo, nemo physicus obscurus? Illi *vero.* *Bremium* ad Corn. Nep. Conon. III, 4. p. 145, *Ruhnken* Dictat. in Terent. Andr. I. 1, 37. Eunuch. III. 1, 12, *Kritzium* ad Sall. Cat. 37, 4, *Seyffert.* ad Lael. 9, 32. p. 220 sq., *Naegelsbach.* Lat. Stilist. §. 163, b, *Kühner.* L. Gr. §. 133, 2. A) a). et infra ad II. 11, 26: *vero* ac libenter quidem.

tibi ergo opera nostra opus est? num eloquentia Platonem superare possumus? Evolve diligenter eius eum librum, qui est de animo; amplius quod desideres, nihil erit. *A.* Feci mehercule, et quidem saepius; sed, nescio quo modo, dum lego, assentior, quom posui librum et mecum ipse de immortalitate animorum coepi cogitare, assensio omnis illa elabitur. 25. *M.* Quid hoc? dasne aut manere animos post mortem aut morte ipsa interire? *A.* Do vero. *M.* Quid? si maneant? *A.* Beatos esse concedo. *M.* Sin [9] intereant? *A.* Non esse miseros, quoniam ne sint [1] quidem. Iam [2] istuc coacti a te paulo ante concessimus. *M.* Quo modo igitur aut cur mortem malum tibi videri dicis? quae aut beatos nos efficiet, animis manentibus; aut non miseros, sensu carentes.

9 Sic Or. c. R. Gud. 1. uno Ox. Marb. et edd. vett. S. E. D. pro vulg. *si.* 1 v. Adn. 2 Sic scripsi c. omnibus praeter Duisb. codd. et nonnull. edd. vett.; Or. et Bait. c. Duisb. et plerisq. edd. vett. *nam* pro *iam.* 3 Sic meliores cdd.; Or. *istud;* cf. V. Scr. c. 8, 16.

eius eum librum, qui est de animo] Phaedonem, qui Φαίδων ἢ περὶ ψυχῆς inscribitur. V. *Heindorf.* ad h. libr. p. 3. De coniunctione verborum *eius eum* laudat *Moser O. M. Müllerum* in Cur. sec. in or. pro Sest. p. 53. et *Menkius* in Observv. ined. *Reisigii* Vorles. d. Lat. Sprachwiss. §. 288. p. 361. De seq. *feci* pro evolvi v. ad IV. 14, 31.

nescio quo modo] Est plerumque formula dolentis, in qua explicanda exemplisque illustranda multus est *Beier* ad Offic. I. 41, 146. p. 292. Cf. infra c. 31, 77. Mil. 28, 76. Pari modo etiam *nescio quo pacto* dicitur. V. *Naegelsbach.* Lat. Stilistik. §. 71, 2. Apte *Menkius* l. d. comparat Gr. οὐκ οἶδ' ὅπως. De re bona cf. infra c. 15, 33.

posui librum] Infra I. 47, 113: veste *posita.* III. 27, 66: *ponendae* curae. 28, 66: ad *ponendum* dolorem. Sed ibidem legitur: „si igitur *deponi* (dolor) potest, etiam non suscipi potest“ ob oppos. V. 20, 69: tunicamque *poneret. Deponere* librum significaret: librum in certo quodam loco ponere. V. *Seyffert.* ad Lael. 10, 33. p. 231. De Platonicis immortalitatis animorum argumentis iudicium fecit *Wyttenbachius,* a *Mosero* laudatus, in supra allata Comment. Veter. phil. sentent de statu animor. post mortem, p. LII—LIV.

§. 25. *dasne*] Illud concedas necesse est, aut manere animos post mortem aut interire. Verbum *dandi* proprium est in philosophorum disputationibus pro *concedendo.* Infra II. 12, 28. Fin. II. §. 86. V. §. 83: prima si dederis, danda sunt omnia. V. *Schütz.* Lexic. Cic. h. v.

quoniam ne sint quidem] Pro *sint* exhibent nonnulli deteriores codd. et edd. *sunt.* Male. Coniunctio *quoniam* (i. e. quom iam, ἐπειδή, *da ja, da nun einmal*), quae quom ad rem notam, factam, extra omnem dubitationem positam referatur, cum indicativo coniungitur; sed h. l. iuncta est coniunctivo, quia auditor haec verba e Ciceronis mente eloquitur.

Cap. XII. §. 26. *obtinebis*] „Philosophi (et oratores) *obtinent,* quod approbant aliis, quom vincunt esse verum aliquid.“ *Ernesti.* Clav. h. v. Cf. infra V. 30, 85.

docebis] Eleganter et cum urbanitate quadam futurum vices sustinet imperativi, quom speramus fore, ut id, quod ab altero fieri volumus, efficiatur. V. *Ramshorn.* Lat. Gr. §. 167. Not. 2. *Kühner.* L. Gr. §. 107, 9.

carere omni malo] V. ad c. 36, 88.

antiquitate, quae .. cernebat] Sententia est haec: Animos remanere post mortem probare videtur antiquitas, quae hac persuasione imbuta erat et, quo propius aberat ab ortu et divina progenie, hoc minus corrupta erat et idcirco ad vera cernenda magis apta: quae Stoicorum erat sententia, v. Sext. adv. Math. 9, 28. Cf. Cic. Legg. II. 11, 27: *quoniam antiquitas proxime accedit ad deos,* ubi plura ad rem pertinentia collecta sunt ab Interpretibus. p. 237 sq. Cr. Cf. *Stall-*

XII. 26. *A.* Expone igitur, nisi molestum est, primum, si potes, animos [1] remanere post mortem; tum, si minus id obtinebis, (est enim arduum;) docebis carere omni malo mortem. Ego enim istuc [2] ipsum vereor ne malum sit, non dico carere sensu, sed carendum esse. *M.* Auctoribus quidem ad istam sententiam, quam vis obtineri [3], uti optimis possumus; quod in omnibus causis et debet et solet valere plurimum; et primum quidem omni antiquitate, quae quo propius aberat ab ortu et divina progenie, hoc melius ea fortasse, quae erant vera, cernebat. 27. Itaque unum illud erat insitum priscis illis, quos *cascos* appellat Ennius, esse in morte sensum, neque excessu vitae sic deleri hominem, ut funditus interiret; idque quom multis aliis rebus, tum e pontificio iure et e [4] caerimoniis sepulcrorum

XII. 1 Sic R. Gud. 1. II. 2. aliique multi et multae edd. vett.; Or. c. vulg. *primum animos, si potes.* 2 Sic meliores cdd.; Or. *istud.* 3 Quinque Oxx. et complures edd. vett. habent *obtinere.* Male; v. Adn. in V. 41, 118. 4 Sic Gud. 1. R. El. 1. Bak.; Or. c. vulg. om. *e.* V. Adn.

baumium ad Plat. Phileb. 16. C.: οἱ μὲν παλαιοί, κρείττονες ἡμῶν καὶ ἐγγυτέρω θεῶν οἰκοῦντες et ad Tim. 40. D. Vocabulum *divina* non cum *Wolfio* etiam ad v. *ortu,* sed tantum ad v. *progenie* referendum esse vel collocatio verborum docet. *Progeniem* non de origine dici, sed de eis, qui nati sunt, itaque *ortum* illum quidem esse generis humani, *divina* autem *progenie* eos significari, qui ab ipsis diis nati sint, contra *Klotzium,* qui h. l. miro modo sic vertit: „von ihrem Ursprunge (?) u. (somit) von d. göttlichen *Abkunft*“ monet *Keilius* in Progr. d. p. VII. Seyffertus *a primo ortu* legendum suspicatur; sed quom *ortus* h. l. divinae progeniei opponatur, sua sponte apparet intelligendum esse ortum humani generis.

§. 27. *unum illud*] *Unum* pronominibus aliisque nominibus additum excellentiam quandam et in bonam et in malam partem significare docet *F. A. Wolfius.* Ac vere quidem; nam quod est unum in aliqua re, id fere est singulare atque eximium. Cfr. nostrum *einzig.* V. Adnotata in II. 18, 43. Hac vi frequentissime hoc vocabulum coniungitur cum superlativis. V. Adnotata in II. 26, 64. In locis ab *Orellio* allatis: Catull. 22, 8: Haec quom legas tu, bellus ille et urbanus Suffenus *unus* caprimulgus aut fossor Rursus videtur, et C. de Or. I. 29, 132: sicut *unus* paterfamilias his de rebus loquor, *unus* habet vim deminuendi: *nichts weiter* als ein Ziegenmelker, *nichts weiter* als ein Familienvater (bene *Klotzius:* als ein einzelnes Individuum). Nunquam *unus* simpliciter pro *aliquis* a veteribus scriptoribus dicitur. Fallitur *Ellendt* ad C. de Or. Vol. II. p. 76. *Sff.,* qui vocabulum *unius* excellentiae notionem habere non posse existimat, nisi cum superlativo aut ea verborum complexione, quae vim superlativi aequet, coniunctum sit, e coniectura edidit: unum erat insitum *in primis* illis.

cascos appellat Ennius] Varro L. L. (Lib. VII. §. 28. p. 315. Spengel.): Et primum *cascum* significat vetus; eius origo Sabina, quae usque radices in Oscam linguam egit. *Cascum* vetus esse significat Ennius, quod ait: *Quam prisci casci populi genuere Latini.* Gellius N. A. I, 10: Adolescens *casce* nimis et vetuste loquens. *Moser* addit Pompei. Festum p. XXXI. ed. Scalig., *Klotzius C. Odofr. Mülleri* Etrusker. I. p. 41. et *Grotefend.* in Seebod. N. Arch. 1829. Nr. 31.

e pontificio iure et e caer. sep.] De sepulcrorum religione vide quae contulerunt *Creuzer* ad Cic. de Legg. I. 22, 55. p. 321. *Davisius* et *Moser* ad h. l. Praepositio in singulis quae copulata sunt orationis membris repetitur, quom eorum unumquodque separatim cogitandum et cum vi quadam efferendum est, ut III. 4, 8: haec omnis, quae est *de* vita et *de* moribus, philosophia. c. 21, 50: ita, credo, *de* honore aut *de* dignitate contendimus. IV. 20, 46., ubi v. Adn c. 30, 64: *de* morte et *de* dolore. c. 31,

intelligi licet, quas maximis ingeniis praediti nec tanta cura coluissent, nec violatas tam inexpiabili religione sanxissent, nisi haereret [5] in eorum mentibus mortem non interitum esse omnia tollentem atque delentem, sed quandam quasi migrationem commutationemque vitae, quae in claris viris et feminis dux [6] in caelum soleret esse, in ceteris humi retineretur, * ut * permanerent tamen [7]. 28. Ex hoc et nostrorum opinione

Rómulus ín caeló cum dís agit áevom,

5 Sic Or. c. Gud. 1. R. b. aliisque multis codd. Vulgo *haesisset.* V. Adn. 6 *Mutheri* coni. *redux* pro *dux,* a Sorofio recepta, latinitati repugnat. 7 Or. c. R. Gud. 1. Gud. II. b. aliisque multis codd. et plerisque edd. vett. *retineretur et permaneret tamen;* nonnull. edd. vett. habent *retineret;* alii aliter; tres cdd. Lamb. *retineret et permanerent tamen:* W. sic correxit: *quom ceteri humi retinerentur, ut permanerent tamen;* Or. *commutationem vitae* per *commutatam vitam* explicat. Verba *ut permanerent tamen* etiam L 1584. habet; recepit etiam *Sff.;* de confusis *ut* et *et* v. V. Scr. III. 31, 75. *Keilius* l. d. p. X sq. coniecit: *ceteri humi retinerentur et permanerent tamen.* Ceterum cf. Adn.

65: *de* laetitia et *de* cupiditate. Contra in primo tantum membro ponitur, quom singula membra in unam quasi notionem generalem coalescunt, uti V. 23, 66: *in caede et iniuriis.* Cf. *Ramshorn.* L. Gr. §. 151, 2. *Kühner.* L. Gr. §. 117. Not. 2. *Kritzius* ad Sall. Cat. XLIX, 1. Sic semper in altero membro omittitur praepositio, quom id priori quasi explicationis causa additum est. Infra V. 14, 41: *in labore ac dolore;* hinc semper *in fide et amicitia esse.* V. *Goerenz.* ad Acad. II. 35, 112: De praepositione *inter* infra ad IV. 14, 32 dicemus.

nec violatas .. religione sanxissent] H. e. nec sanxissent, ut, si qui sepulcrorum caerimonias violassent, culpam, quae nullo piaculo solvi posset, contraxisse putarentur. *Religio* enim est culpa, quae, quom religiones violantur, contrahitur. Cic. N. D. II. 4: vir sapientissimus .. peccatum suum .. confiteri maluit quam haerere in re publica religionem. Id. Phil. I. 6, 13: ut inexpiabiles religiones in rem publicam inducerentur. V. *Ernestium* in Clav. h. v., *Schützium* in Lex. Cic. h. v., *Naegelsbach.* Lat. Stilist. §. 15, qui varias huius v. notiones enucleate exposuit.

haereret] Post praegressa *coluissent* et *sanxissent* exspectes *haesisset,* neque aliter vulgo legitur (v. S. Scr.); at male. Verba enim *nisi haereret* referuntur ad illud ipsum tempus, quo prisci Romani caerimonias summa cura colebant (sanxerunt, quia *haerebat*). Cf. c. 37, 89. Lael. 4, 13: (maiores nostri) mortuis tam religiosa iura tribuerunt: quod non fecissent profecto, si nihil ad eos pertinere *arbitrarentur.* pro Milone 17, 45: quam concionem .., nisi ad cogitatum facinus *approperaret,* nunquam reliquisset. Pari ratione imperfectum in apodosi ponitur, praegresso plpfecto in protasi. V. Adnotata in III. 22, 54: *mederetur.* Doctissime hunc grammaticae Latinae locum pertractavit G. T. A. Krüger in: *Untersuch. über d. Lat. Spr.* II. Heft. Cf. *Ramshorn.* L. Gr. §. 193. *Kühner.* L. Gr. §. 154. Not. 7. *Ed. Wunder.* ad Plancian. p. 222. *Ochsner.* Ecl. Cic. p. 229. *Ruhnken.* ad Ter. Andr. I. 5, 23. *Kritz.* ad Sall. Iug. LIX, 3. p. 318 sq. Sic Graece: ὃ οὐκ ἂν ἐποίησαν, εἰ μὴ ἐνόμιζον κ. τ. λ.

quandam quasi] V. ad II. 4, 11.

migr. commutationemque vitae, quae etc.] Hac migratione commutationeque vitae claris viris et feminis, qui vitam e virtutis praeceptis egerunt, via in caelum aperitur, ceteri, qui in vita vitiis ac voluptatibus dediti fuerunt, humi retinentur, h. e. mortui humantur aut sepeliuntur, ita tamen, ut eorum animi, terrestria amplexati, non exstinguantur, sed, circum terram volutati, permaneant. Sententia huius loci clara est, sed oratio obscurior, quod primum inde factum est, quod nomina abstracta: *migratio commutatioque vitae* tanquam personae inducuntur, deinde, quod Cicero orationis concinnitatem servandi causa scripsit: *in ceteris humi retineretur,* quom vulgari ratione scribendum esset: *ceteros humi retineret.* Itaque *migratio commutatioque vitae ipsa in pravis hominibus* dicitur *humi retineri,* h. e. quasi humi viam suam inhibere, quom pra-

ut famae assentiens dixit Ennius, et apud Graecos indeque perlapsus ad nos et usque ad Oceanum Hercules tantus et tam praesens habetur deus. Hinc Liber Semela [8] natus eademque famae celebritate Tyndaridae fratres, qui non modo adiutores in proeliis victoriae populi Romani, sed etiam nuntii fuisse perhibentur. Quid? Ino, Cadmi filia, nonne Λευκοθέα [9] nominata a Graecis, Matuta habetur a nostris? Quid? totum prope caelum, ne plures persequar, nonne humano genere completum est?

8 v. Adn. 9 Sic Or. c. R. Gud. 1. II. aliisque pro vulg. *Leucothea.* V. ad c. 24, 57

vorum hominum animi in caelum evolare non possint, sed humi retinentur. Alii relativum *quae* referunt non ad migr. commutationemque vitae, sed ad unum *vitae:* quod fieri non potest; alii ad antecedens *mortem:* quod durissimum est. Ceterum cf. Var. Scr. Sententiae huius loci clarissimam lucem affundit pulcherrimus qui est in Somnio Scipionis (de Rep. VI, 26 extr.) consignatus locus, ubi Cicero praeeunte Platone in Phaedone 108, A.—C. sic loquitur: Nam eorum animi, qui se corporis voluptatibus dediderunt, earumque se quasi ministros praebuerunt, impulsuque libidinum voluptatibus obedientium deorum et hominum iura violaverunt, corporibus elapsi circum terram ipsam volutantur nec hunc in locum, nisi multis exagitati saeclis, revertuntur. De *migratione* cf. c. 41, 98; de collocatione vocabuli *tamen* cf. V. 33, 95: ad animum referri *tamen.*

§. 28. *Ex hoc et* etc.] Hinc factum est, ut *et* nostrorum opinione .. *et* apud Graecos etc. Perverse alii prius *et* cum verbis *ex hoc* coniungunt, quom aperte referendum sit ad sequens *et.*

Romulus] Ennii versus, uti tradit Servius ad Aen. VI, 764., ita conformatus erat: „Romulus in Caelo cum Dis *genitalibus* aevum Degit.“ Eundem respicit C. de Or. III. 38, 154. Sed inter omnes constat veteres scriptores, aliorum dicta e memoria fere laudantes, non ipsa verba anxie pressisse, sed in sententia reddenda acquievisse.

perlapsus ad nos] De Herculis cum Caco certamine v. Liv. 1, 7. Verg. Aen. 8, 194 sqq. Ovid. Fast. 1, 543 sqq. *Oceanum* intelligit mare Atlanticum; Gadibus enim Hercules colebatur, uti recte *Davisius* docet.

praesens .. deus] Dii veteribus saepe dicuntur *praesentes,* utpote qui *praesentia* sua numen suum declarent; hinc ita dicuntur dii propitii, faventes, auxilium potentissimum et efficacissimum afferentes. *Moser* comparat C. Verr. IV. 49, 107: multis saepe in difficillimis rebus praesens auxilium eius (Cereris) oblatum est. V. *Mitscherlich.* ad Horat. Od. I. 35. princ. p. 316.

Semela] Sic. recte Or. c. Gud. 1. R. b. Duisb. edd. vett. Cam. D. pro vulg. *Semele* Graeca terminatione, quae Augustea demum aetate apud solutae orationis scriptores in communem usum venire coepit. *Orellius* laudat *Oudendorp.* ad Appuleium T. I. p. 96. et de Invent. I, c. 50. Cf. nos in Gr. L. §. 14. Not. 1.

famae celebritate] Sic pro Arch. III, 5: hac tanta celebritate famae quom esset iām absentibus notus, ubi *Stürenburg.* p. 54. affert Liv. XXVII, 33: *famamque* inter barbaros *celebrem* esse, Philippum occisum. De propria vi vocabulorum *celebritas, celeber, celebro* v. Adnot. in V. 3, 9.

non modo adiutores] N. D. II. 2, 6: praesentiam saepe divi suam declarant, ut et apud Regillum (496 a. Chr.) bello Latinorum, quom A. Postumius dictator cum Octavio Mamilio Tusculano proelio dimicaret, in nostra acie *Castor* et *Pollux* ex equis pugnare visi sunt; et recentiore memoria (168 a. Chr.) iidem *Tyndaridae* Persen victum nuntiaverunt cett. (V. ibi *Davis.* ap. *Creuz.* p. 212—215 et ad h. l.) Ibid. III. 5, 11—13. De duplici genitivo *victoriae populi R.* ex v. *adiutores* suspenso v. ad II. 15, 35. Verte: *Siegeshelfer des R. Volkes,* sondern auch Siegesboten.

Ino .. Matuta] V. N. D. III, 15. et quae ibi docte adnotavit *Creuzer* p. 547. Cf. Indicem hist. v. *Ino.* Sententia: nonne Ino, Cadmi filia, divino honore fruitur?

humano genere completum] Recte *Moser* per breviloquentiam dictum statuit pro *diis ab hominum genere oriundis completum.*

XIII. 29. Si vero scrutari vetera et ex iis [1] ea, quae scriptores Graeciae [2] prodiderunt, eruere coner; ipsi illi, maiorum gentium dii qui habentur, hinc nobis [3] profecti in caelum reperientur. Quaere, quorum demonstrantur [4] sepulcra in Graecia; reminiscere, quoniam es initiatus, quae tradantur [4] mysteriis; tum denique, quam hoc late pateat, intelliges. Sed qui nondum ea, quae multis post annis tractari *coepta sunt* [4], physica

XIII. 1 Sic Mon. 2. Rehd. S. E.; Or. c. vulg. *his*. V. ad c. 3, 5. 2 Sic Or. c. omnib. fere codd., omnib. edd. vett. et Lactant. Inst. I, 15. Recte; est enim: *scriptores, quos Graecia genuit;* Ern. aliique c. Guelf. Vind. 1. *Graeci*. 3 Sic Gud. 1. R. aliique cdd., Or. c. aliis cdd. *a nobis*, v. Adn. 4 v Adn.

Cap. XIII. §. 29. *Si .. eruere coner .. reperientur*] V. nos in Gr. L. §. 154, 3. Cf. Off. III. 5, 23: cui (legi) parere qui *velit*, .. nunquam *committet*, ut alienum appetat. Dativus *nobis* iungendus est cum *reperientur*, de quo dativi usu v. ad II. 1, 2; de verborum collocatione *Sorofius* comp. §. 74 hinc nos suo. de Inv. I. 46, 86 illa *nobis* alio tempore .. *explicabuntur*. Cat. M. 11, 38. Iniuria Bait. *nobis* delevit.

maiorum gentium dii qui] Sic Acad. II, 41. init.: „Cleanthes, qui quasi maiorum est gentium Stoicus.“ Hoc deorum nomen a patriciis translatum est. Constat enim senatores illos centum, quos legit Romulus, appellatos esse *maiorum gentium;* centum illos, quos legit Tarquinius Priscus, *minorum gentium*. Intelliguntur h. l., uti recte *Davisius* docet, *Dii Consentes* apud Ennium: *Iuno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars,* || *Mercurius, Iovi', Neptunus, Volcanus, Apollo* (ap. Appulei. de deo Socrat. p. 121. T. 2. Oudendorp). De collocatione relativi *qui* v. ad II. 4, 12.

Quaere, quorum demonstrantur s. i. G.; reminiscere, q. e. i., quae tradantur m.] Omnes codd. et edd. vett. mordicus tenent indicativum *demonstrantur;* neque aliter legit Lactant. Div. Inst. I, 15.; at Augustin. de Cons. Ev. I, 23. habet *demonstrentur*, quod Ern. W. Tr. Bait. Sff. receperunt; coniunctivum *tradantur* exhibent optimi R. et Gud. 1. aliique multi libri et scripti et editi itemque Augustin. l. d.; Or. utroque loco c. vulg. et Lactantio l. d. edidit indicativum. Ego, quom et indicativus et coniunctivus in eiusmodi locis recte sese habeat, e librorum auctoritate *demonstrantur* et *tradantur* scribendum duco, nullam putans idoneam esse causam, cur, si primum legatur *demonstrantur*, deinde necessario etiam *traduntur* legendum sit. *Quaere, quorum demonstrantur sepulcra* dictum est pro: quaere eos, quorum demonstrantur sepulchra. V. ad V. 41, 121. Quod autem paulo post non dixit: *reminiscere, quae traduntur mysteriis* (i. e. rem. ea, quae traduntur), sed obliqua oratione usus est; id ideo factum videtur, quod inter verbum *reminiscere* et relativum verba *quoniam es initiatus* interiecta sunt.

sepulcra] Cf. Cic. N. D. III. 22, 57., ibique *Davis*. p. 613 (Cr.), et Iul. Firmic. (ab *Orell*. allat.) p. 33. Münt. (ubi Ceres Eleusine humata commemoratur), in primis Callimach. Hymn. in Iov. v. 8. V. quem *Moser* laudat *Creuzer*. Symbol. u. Mythol. T. IV. p. 423—433. *Klotzius* addit *Lobeck*. Aglaoph. T. I. p. 138. T. II. p. 993. *C. Keil*. Analect. epigraph. et onomat. (Lips. 1842.) p. 4.

quae tradantur mysteriis] Cicero et ipse mysteriis initiatus ea compluribus locis summis effert laudibus. Legg. II. 14, 36: mihi quom multa eximia divinaque videantur Athenae tuae peperisse atque in vita hominum attulisse, tum nihil melius illis mysteriis, quibus ex agresti immanique vita exculti ad humanitatem et mitigati sumus; initiaque ut appellantur, ita re vera principia vitae cognovimus, neque solum cum laetitia vivendi rationem accepimus, sed etiam cum spe meliore moriendi, ubi v. *Davis*. et quos laudat *Creuzer*. p. 269. Cf. *Davis*. ad h. l. *Schütz*. Lex. Cic. v. *mysterium*, *Müller*. ad de Orat. III. 20, 75. p. 475. et quos *Moser* laudat *Sanctocrucium* Sur les mystères du paganisme. Paris. 1817. Ed. II. *Ouwaroffium* Sur les myst. d'Eleusis. Paris. 1816. ed. 3.

tum denique] Gravius quam *tum demum*. Recte *Seyffertus* ad Lael. 22, 84. p. 489: „*tum denique, dann endlich*, bez. d. Resultat od. d. Schluss einer

...icissent, tantum sibi persuaserant, quantum natura admo...te cognoverant, rationes et causas rerum non tenebant, ...isis quibusdam saepe movebantur, iisque [5] maxime nocturnis, ut viderentur ii, qui vita excesserant, vivere. 30. Ut porro firmissimum hoc afferri videtur, cur deos esse credamus, quod nulla gens tam fera, nemo omnium tam sit [6] immanis, cuius mentem non imbuerit deorum opinio; — multi de diis prava sen-

5 Sic recte Or. c. b. Mon. 2. pro vulg. *hisque*. 6 R. Gud. 1. *fit*. V. Adn.

Handlung od. eines Zustandes; dageg. *tum demum, dann erst*, heisst später, als es geschehen sollte od. könnte.“ Infra c. 31, 75. III. 31, 75: quae *tum denique* non appellatur recens, quom vetustate exaruit. Plura exempla collegerunt *Ochsner* Ecl. Cic. p. 70. *Moser* ad Legg. II, 4. p. 178. *Ellendt*. ad de Or. II. 72, 293. Vol. II. p. 318 extr. Mire lapsus est in his verbis *Joa. Bakius* ad Legg. II. 4, 10., qui legendum censet *tum demum*.

qui .. didicissent] De coniunctivo v. *Ramsh*. L. Gr. §. 183. *Kühner*. §. 146, 3. e). De praemisso *ea* v. ad c. 3. init.

tractari coepta sunt] Sic c. Tr. de coniectura *Keilii* (l. d. p. XI.) et *Madvigii* (v. *Tregderi* praef. p. XVI.) scripsi; R. Gud. 1. II. Marb. Vind. 2. duo Oxx. exhibent *tractare coepissent;* Or. c. reliquis libris *tractari coepissent*. COEPTASVNT facile a librariis permisceri potuit cum COEPISSENT. Primum quid sibi velit coniunctivus *coepissent*, difficile est ad intelligendum; nisi forte propter sequens *didicissent* per attractionem quandam, de qua v. ad c. 16, 37., dictus statuitur: quae tamen ratio ab h. l., ubi res facta simpliciter commemoratur, alienissima videtur esse. Deinde vehementer offendit forma activa *coepissent* cum infinitivo passivi *tractari* consociata. V. *Ramshorn*. L. Gr. §. 168. Not. 3. *Kühner*. L. Gr. §. 127. Not. 3. Constanti enim usu Cicero infinitivum passivi coniungit cum perfecto passivo *coeptus sum*. Unus infinitivus *fieri* adsciscit perfectum activi *coepi*, quia verbum *fio* proprie non est passivum. C. Brut. 27, 106: Plura *fieri* iudicia coeperunt. Altera vero scriptura *tractare coepissent*, quom non aliud subiectum statui possit, nisi quod latet in *didicissent*, absurda est, neque quicquam lucramur *Klotzii*, qui eam recepit, Germanica interpretatione: *Weil man damals die Dinge, welche man erst viele Jahre nachher zu behandeln anfing, aus der Physik noch nicht gelernt hatte*; nam si Cicero sententiam ad universum genus hominum referre voluisset, dubium non est, quin orationem longe aliter conformaturus fuerit. Recte vidit *Keilius* l. d. illud *qui* non ad omnes homines pertinere, sed ad eos tantum, qui tum erant, qui physica tractare nunquam coeperunt.

physica] H. e. philosophia aut ea philosophiae pars, quae posterioribus temporibus *metaphysica* vocitata est. *Physici* enim appellabantur antiqui philosophi, quia ii omnium rerum initia a natura (φύσει) ducebant, ut ab aqua, igne.

tantum .. quantum] Haec vocabula saepe vim deminuendi (restringendi) adiunctam habent (*nur so viel als*). II. 19, 44: Epicurus tantum monet, quantum intelligit. C. Fam. IV. 7. extr.: gratia *tantum* possumus, *quantum* victi. V. *Ochsner*. Ecl. Cic. p. 101. Pari modo *tam .. quam* (*nur so sehr als*) usurpatur infra c. 24, 56. De simili usu Gr. τοσοῦτος, ὅσος v. *Stallbaumium* ad Plat. Rp. X. p. 608. B. et *Fr. A. Wolfium* ad Demosth. Leptin. 467, §. 27. p. 313. De *tantum quod* c. coniunctivo iunctis v. ad V. 32, 91.

§. 30. *firmissimum*] Idem argumentum ab omni gentium consensu petitum legitur de Legg. I. 8, 24. N. D. I. 16, 43. 17, 44. II. 2, 5. V. nos in l. d. *de Cic. in philos. merit.* p. 182. Coniunctio *quod* cum coniunctivo *sit* iuncta est, quia sententia ex alius mente prolata est. Inutilis est coniectura *Madvigii*, a *Tregdero* recepta: *tam est imm*.

deorum opinio] H. e. opinio de diis. V. nos in Gr. L. §. 111, 9. Sic infra II. 26, 63: evenit, ut in vulgus insipientium *opinio* valeat *honestatis*. IV. 31, 65: de malorum opinione.

multi de diis prava sentiunt; .. putanda est] Totus hic locus παρενθέτως accipiendus est, ut sententiarum ordo ita constituatur: „Ut porro firmissimum hoc afferri videtur .. cuius mentem non imbuerit deorum opinio: quis est, qui suorum mortem primum non

tiunt; (id enim vitioso more effici solet;) omnes tamen esse v et naturam divinam arbitrantur; nec vero id collocutio ho num aut consensus effecit [7], non institutis opinio est confirmata, non legibus; omni autem in re consensio omnium gentium lex naturae putanda est; — quis est igitur, qui suorum mortem primum non eo lugeat, quod eos orbatos vitae commodis arbitretur? Tolle hanc opinionem, luctum sustuleris. Nemo enim maeret suo incommodo; dolent fortasse et anguntur; sed illa

7 Sic Or. c. Rehd. Gud. 2. Duisb. Mon. 2. uno Ox. ed. vet. Bouh. pro vulg. *efficit*, quod Kl. recepit acriterque defendit, postea autem in Add. alteri scripturae iure postposuit.

eo lugeat, quod eos orbatos vitae commodis arbitretur?" Adnotandum est autem orationem ἀνακολούθως esse continuatum. Praegressae enim particulae *ut* respondere debebat particula correlativa *ita*. Omissum est igitur alterum comparationis membrum. Omnino tenendum in veterum philosophorum, ut Platonis, ut Ciceronis, dialogis orationem non semper ad rectam dicendi norman conformatam esse. Hinc saepe factum est, ut orationis tenor interiectis quae ad alicuius rei inservirent explicationem sententiis interrumperetur, et alterum sententiae membrum vel plane omitteretur, vel alia atque ea, quam postulabat enuntiationis principium, verborum consecutione terminaretur. Quod quidem negligentius dicendi genus cave putes ex scriptorum imprudentia atque incuria ortum esse; immo vero dubitari vix potest, quin summi illi scriptores hanc negligentiam arte quadam ac dedita opera quaesiverint, eo quidem consilio, ut dialogorum rationem ad sermonum quales colloquentes inter se spargunt formam et veram naturam fingerent. Cf. eruditissimum *Ottonis* Excurs. III. ad Fin. p. 375 sqq. et Adnotata nostra in II. 1, 3. Sed redeamus ad rem! Huius igitur loci impeditioris sententia hoc modo expedienda erit: „Quemadmodum firmissimum hoc afferri videtur, cur deos esse credamus, quod omnes gentes vim esse et naturam divinam arbitrantur; ita animorum immortalitatem eadem ratione ex omnium gentium consensione probare possumus; quis est enim, qui .. arbitretur?" Cf. c. 16, 36: Sed ut deos esse natura opinamur; .. sic permanere animos arbitramur consensu nationum omnium. Porro ad verba ista, quae παρενθέτως interposita diximus, quod attinet, ea idcirco a Tullio videntur inserta, ut ad id, quod facile quispiam contradicere posset, responderet. Scilicet esse deos omnibus persuasum est. — At enim, quid est, cur non omnes homines eadem statuant de diis eorumque natura? — Quia mos vel natura hominum vitiosa vel imperfecta est. Quicquid igitur sentiunt homines de deorum natura, illud certe omnes arbitrantur, *esse deos;* neque vero haec de diis persuasio collocutione hominum aut consensu efficitur, neque institutis et legibus confirmatur; sed ita sentimus natura duce, nulla ratione nullaque doctrina.

id enim] Supple: *neque id mirandum;* id enim etc. V. Adnotata in 6, 11.

consensus] H. e. sententia, de qua conventum est inter homines, conventio, pactum, συνθήκη, Uebereinkunft. Aliam vim habet c. 15, 35. *Buherius* legendum suspicatur *consessus*, quod Sff. aliique receperunt, ego vero probare non possum; nam *consessus* proprie dicitur de hominum in theatris (cf. §. 37) et iudicum coetu, qui ab h. l. plane alienus videtur; vocabulo *consensus* dedita opera Tullius usus est, ut responderet sequenti *consensio;* Bait. verba *aut consensus* uncis seclusit.

quis est igitur] Sententiae sic se excipiunt: Omnibus hominibus de animorum immortalitate persuasum est. Id apparet ex eo, quod in omnibus gentibus nemo reperitur, qui suorum mortem non eo lugeat, quod eos orbatos vitae commodis arbitretur. Credunt igitur homines amissorum vitae commodorum sensum ad mortuos pertinere, atque ita animos post mortem permanere. Quae opinio nisi in hominum animis haereret, ob mortuos maximum illum luctum non susciperent.

primum non eo lugeat, quod] Non sequitur *deinde*, interrupta oratione, quae sic orditur, ac si sequatur:

ugubris lamentatio fletusque maerens ex eo est, quod eum, em dileximus, vitae commodis privatum arbitramur idque sentire. Atque haec [8] ita sentimus natura duce, nulla ratione nullaque doctrina.

XIV. 31. Maximum vero argumentum est naturam ipsam de immortalitate animorum tacitam iudicare, quod omnibus curae sunt, et maximae [1] quidem, quae post mortem futura sint [1]. *Serit arbores, quae alteri saeculo prosint* [1], ut * est * [1] in Synephe-

8 Or. c. b. (a pr. m.) Rehd. Gud. 2. uno Ox. Bak. et ed. vet. H. legit *hoc:* quod etiam Wes. probavit; reliqui codd. et edd. vett. *haec;* ac recte quidem; nam duae antecedunt res: a) mortuos vitae commodis privatos esse, b) idque sentire. XIV. 1 v. Adn.

deinde maximum argumentum est (§. 31). V. ad IV. 35, 74. *et illud.*

Tolle] = si sustuleris, v. ad I. 22, 51. et II. 12, 28.

maeret] De hoc v. optime *Seyffertus* ad Lael. 3, 11. p. 55: „*Maeror* ist die *tiefe* Betrübniss, die Wehmuth, die in Sympathie für fremdes Unglück wurzelt; fletus *maerens*, Thränen der Wehmuth. Allerdings giebt sich der *maeror* äusserlich zu erkennen, aber nur auf stumme und unmittelbare Weise in Miene, Körperhaltung und Sprache, während der *luctus* in lauter Jammerklagen oder konventionellen Zeichen der Trauer sich äussert." Cf. infra IV. 8, 18. ad Attic. XII, 28. *maerorem* minui, *dolorem* nec potui nec, si possem, vellem.

nulla ratione nullaque doctrina] Saepe *ratio* et *doctrina* iunguntur, ut *ratio* sit recta via, quam in discendis artibus insistimus, *doctrina* autem dicatur illa cognitio, quam discendo acquirimus. Sic infra III. 1, 2. de Offic. I. 26, 90. Sic Graece λόγος καὶ παιδεία. V. *Wyttenbach*. Schol. in N. D. I. 3. p. 718. Cr. Similiter supra c. 1, 1. *ratio et disciplina:* ubi v. Adnot. Loco nostro consimilis est C. de Divin. I. 2, 4: quom duobus modis animi, *sine ratione et scientia*, motu ipsi suo, soluto et libero incitarentur.

Cap. XIV. §. 31. *tacitam*] Gravius pro *tacite* dictum est. Cf. *Ramshorn*. L. Gr. §. 203. l. c. *Kühner*. L. Gr. §. 109, 5.

omnibus curae sunt, et maximae quidem] Sic Or. c. Gud. 2. Duisb. Rehd. et nonnullis edd. vett. pro vulgata *maxime:* quae adversatur consuetudini Ciceronis, qui non dicit: aliquid mihi valde, magis, minus, maxime, minime curae est, sed: aliquid mihi magnae, maiori (etc.) curae est. *Moser* comparat or. ad Quir. p. Red. 9, 12: mihi maiori curae est. Verr. IV. 33, 73: magnae curae sibi fore. Fam. X, 1: mihi maximae curae est. Att. I, 1. prc.: summae curae esse.

quae post mortem futura sint] Pauci codd. deteriores et nonnullae edd. vett. habent *sunt*, quod loci sententiae adversatur. Homines enim non curant ea, quae post mortem futura sunt, sed *quid p. m. futurum sit.*

Serit arbores, quae alteri saeculo prosint] Bait. aliique e melioribus cdd. pro *saeculo* scripserunt *saeclo;* sed cf. Cat. maj. 7, 24, ubi eadem verbo leguntur. Si verborum *alteri* et *prosint* sedes permutetur, effici possit iambicus senarius: *Serit árbores, quae saéclo prosint álteri; G. Hermannus* in ephem. Lips. 1819 p. 171 creticum versum (´ ˘ ¯) constituit verbo *serit* ad antecedentem versum tracto: *árbores, quae álteri saéculo prósient.* Sed accedimus sententiae *Spengelii* (in edit. fragmm. Caecil. Stat. Monac. 1829. p. 50.), qui ad alios Statii versus, qui sunt N. D. I. 6, 13. haec addit: e nexu, quae ap. Caecil. erant, solvit Cicero et in usum suum vertit, ut, qui versus inde effingere velit, audacior esse videatur. Huc accedit, quod is, qui in Synephebis hunc versum pronuntiavit, prima persona usus est; *Sero arbores* etc.

ut est in S.] *Est* scripsi e coni. Davisii in ed. 2 pro *ait;* EST et AIT facile inter se permutari potuerunt; R. Gud. 1. b. (a pr. m.) Brux. unus Ox. Duisb. Pal. 4. Fabr. habent *ut ait in S.*, quod receperunt Dav. in ed. 1. Kl. Tr.; *Davisius* comparat N. D. I. 6, 13: Itaque mihi lubet exclamare, ut in Synephebis, ubi tamen post *is* facile excidere potuit *st* (i. e. *est*); in cd. Augustano legitur *ut ait ille in S.* quod receperunt Or. Mos. et Sff., probavit Wes. l. d. p. 7, qui comparat Fam. IX. 20, 1. in Pison.

bis, quid spectans, nisi etiam postera saecula ad se pertinere? Ergo arbores seret diligens agricola, quarum adspiciet bacam ipse nunquam; vir magnus leges, instituta, rem publicam non seret? Quid procreatio liberorum, quid propagatio nominis, quid adoptationes [1] filiorum, quid testamentorum diligentia, quid ipsa sepulcrorum monumenta *et* elogia [2] significant, nisi nos futura etiam cogitare? 32. Quid? illud [3] num dubitas, quin specimen naturae capi deceat [1] ex optima quaque natura? quae est melior igitur [1] in hominum genere natura quam eorum, qui se natos ad homines iuvandos, tutandos, conservandos arbitrantur? Abiit ad deos Hercules; nunquam abisset, nisi, quom inter homines esset, eam sibi viam munivisset.

2 addidi e coni. *et*, quod ante litteras *el* facile omitti potuit; R. Gud. 1. II. Brux. El. 3. Marb. Mon. 2. unus Ox. habent *monumenta, elogia*, quod a Kl. et Sff. probatum est; at vero asyndeton h. l. post ter praemissum *quid* longe durissimum est; Or. c. Dav. *monumenta, quid elogia;* Tr. et Bait. *sepulcrorum [monumenta] elogia sign.* 3 Sic distinxi c. *Sffto* (v. eius schol. Lat. I. §. 27 p. 48) pro vulg. *quid illud?*

§. 43. N. D. III. §§. 68. 72. 75. Cat. M. §. 24. Divin. I. §. 24. Off. I. §. 150. Adde de or. II. 10, 39: *ut ait ille in* Trinummo; verum quom *ille* non poeta intellegendus sit, sed persona, quam poeta loquentem facit, dicendum fuit *sero*, nisi cum Sff. statuere volumus tertiam personam ita scripsisse Ciceronem, ut suae orationi accommodaret. Alii deteriores codd. et nonnullae edd. vett. habent partim *ut ait Statius* (ut Cat. M. 7, 24), partim *ut ait Ennius.* — *Synephebi* comoedia erat Menandri, a Caecilio Statio in Latinam linguam conversa. V. *Davisium* ad N. D. I, 6. p. 25. Cr.

quid spectans] *Klotzius* comparat Graecorum τί ζητῶν κ. τ. λ., i. e. quo consilio. Similiter Fin. V. 29, 87. (Democritus) patrimonium neglexit, agros deseruit incultos, *quid quaerens* aliud nisi vitam beatam? ubi v. *Madvigium* p. 774.

leges .. seret] Venusta metaphora! Legg. I. 6, 20: *serendi* etiam mores, nec scriptis omnia sancienda. Similiter Graece: Plat. Phaedr. p. 276, E: ὅταν τις .. φυτεύῃ τε καὶ σπείρῃ μετ' ἐπιστήμης λόγους. De futuro *seret* post *ergo* v. ad II. 17, 39 extr.; de omissa in altero membro adversativa coniunctione v. ad III. 5. 11 extr.

adoptationes] Sic recte Or. c. R. Gud. 1. b. aliisque codd. pro vulg. *adoptiones*, quod recepit Bait. Eadem scripturae varietas in Sall. Iug. XI, 7, ubi v. *Kritzium.* Forma *adoptatio*, quae sine dubio antiquior est, saepius apud Ciceronem oblitterata videtur. Restituit eam *Klotzius* pro Balbo 25, 57.

elogia] *Elogia* erant monumentorum inscriptiones, in quibus mortuorum nomina, honores, res gestae breviter consignata erant. de Fin. II. 35, 116: non *elogia* monumentorum id significant, velut hoc ad portam: *Uno ore cui plurimae consentiunt gentes populi primarium fuisse virum.* de Sen. 17, 61. Cf. *Schütz.* Lex. Cic. h. v. Recentiores saepe hoc vocabulo perperam utuntur pro laudatione. Ceterum *Orellius* nomen *elogii* ex ἐλεγεῖον corruptum esse et post bella in Magna Graecia et Sicilia gesta in Latinam linguam migrasse satis probabiliter statuit.

§. 32. *num dubitas*] Sententiae sic fere cohaerent: Omnibus hominibus innatas esse maximas curas de eo, quid post mortem futurum sit, quom alia probant, e quibus nos futura etiam cogitare apparet, tum maxime ii, qui se natos ad iuvandos homines arbitrantur.

specimen naturae] Exemplum (Muster) cuiusque rei capi debet ex eis, quae optima sunt in quaque re. In hominum autem genere humanae naturae exemplum apparet maxime in eis, qui aliorum commodis iuvandis vitam suam consecrant. Ii vero non semper in laboribus et periculis viverent, nisi in eorum mentibus haereret spes immortalitatis. Ergo ex optima hominum natura optimum de animorum immortalitate duci potest argumentum.

XV. Vetera iam ista et religione omnium consecrata. Quid in hac re publica tot tantosque viros, ob rem publicam interfectos, cogitasse arbitramur? iisdemne ut finibus nomen suum, quibus vita, terminaretur? Nemo unquam sine magna spe immortalitatis se pro patria offerret ad mortem. 33. Licuit esse otioso Themistocli, licuit Epaminondae, licuit, ne et vetera et externa quaeram, mihi; sed, nescio quo modo, inhaeret in mentibus quasi saeculorum quoddam augurium futurorum, idque in maximis ingeniis altissimisque animis et exsistit maxime et apparet facillime. Quo quidem dempto, quis tam esset amens, qui semper in laboribus et periculis viveret? 34. Loquor de principibus; quid poëtae? nonne post mortem nobilitari volunt? unde ergo illud?

capi deceat] Sic recte c. W. *Orellius* restituit, quod est in libris fere omnibus. Duo tantum codd. deteriores et edd. *Wolf. Fr. Fabr.* habent *debeat*, quod *Ernestius* cum D. e *Lambini* coniectura recepit. Bene *Nissen.:* „Est dignitatis aliquid et decori in eo, ut ex optima quaque natura ipsa vis naturae intelligatur.“ Infra II. 3, 8: nobis videtur, quicquid litteris mandetur, id commendari omnium eruditorum lectioni *decere.* Sic saepe. V. *Goerenz.* ad Fin. IV. 11 p. 454 sq. et *Wopkens.* Lectt. Tull. p. 71 sq., ubi cf. *Hand.:* „*decere* non pro *debere* dicitur, sed de re congrua et apta aut quae bonis moribus conveniat et ipsa bona sit.“ Cum verbis *licet, decet, oportet* infinitivus passivi iungitur, quom refertur ad rem omnibus communem, activi contra, quom refertur ad eum solum hominem, de quo agitur. V. *Hand.* l. d. et nos in Gr. L. §. 129, not. 7. Supra c. 12, 27: intelligi licet. (Plura de verbo *licet* exempla dat *Wopkens.* l. d. p. 372.) Infra II. 3, 8: id commendari omnium eruditorum lectioni decere.

quae est melior igitur] Sic recte *Orellius* c. D. pro vulg. *quae est igitur melior;* receptam scripturam confirmant R. Gud. 1. 2. Vind. 1. 2. Mon. 1. Rehd. Duisb. ed. Rom. 1469., itemque *Goerenz.* ad Fin. I. 18, 61. probat, trium suorum codd. auctoritate nisus, comp. de Divin. I. 15, 26: Ille mihi videtur *igitur* vere augurari, ubi v. *Moserum* et *Giesium.* Ib. II. 3, 8: dicendum est mihi *igitur* ad ea. V. 23, 67: eius bono fruendum est *igitur.* Cf. I. 32, 77. II. 5, 12: nonne verendum est *igitur* (quod veteres sic pronuntiabant: nonne verendumst *igitur;* ergo tertio loco). V. nos in Gr. L. §. 138 a, Not. 4. Alia est ratio I. 34, 82. Sic *enim, autem* quarto loco leguntur. V. Adnotata in IV. 38, 83.

Cap. XV. *ut terminaretur*] Exspectes propter antecedens *cogitasse*, ut sequatur *iisdem finibus terminatum iri.* Atque haec quidem verborum consecutio necessaria esset, si verbum *cogitandi* hic propriam suam vim haberet; at *cogitasse* h. l. significat *spectasse, consilium habuisse. Moser* comparat Corn. Nep. X. 9, 2: eamque (triremem) in portu agitari iubet, .. *cogitans*, si forte consiliis obstitisset fortuna, *ut haberet*, quo fugeret. De collocatione coniunctionis *ut* v. ad I. 8, 16.

se .. offerret ad mortem] Imperfectum *offerret* (pro quo frustra *Reiskius* legendum suspicatur *offeret* et Bak. *offert*) dictum est propter v. *sine m. spe*, i. e. *nisi m. spes esset.* Cf. I. 25, 63 sine divino ingenio. IV. 19, 44. V. nos Gr. L. §. 154, not. 21. Sic Graece, uti Plat. Phaed. 99, a: ἄνευ τοῦ τὰ τοιαῦτα ἔχειν οὐκ ἂν οἷός τ' ἦν, i. e. εἰ μὴ εἶχεν. V. nos in Gr. Gr. T. II. §. 577, 2. De locutione confer pro Sest. 1, 1: se et salutem suam *in discrimen offerre* pro statu civitatis. 28, 61: *obtulit in discrimen* vitam suam. Sic pro Arch. §. 14: nunquam me pro salute vestra *in tot ac tantas dimicationes atque in hos* profligatorum hominum *quotidianos impetus obiecissem*, ubi v. *Stürenburg.* p. 103 sq.

§. 34. *Loquor de principibus; quid poëtae?*] De hac formula *transitionis cum amplificatione* v. Seyffert. schol. Lat. I. §. 37. p. 70 sq.; cf. c. 42, 102: Viros commemoro; qualis tandem Lacaena? IV. 32, 69. N. D. I. 35, 98 init. Paulo post: *Sed quid poëtas?* Opifices .. volunt, ubi v. Adn. V. 27, 79. *Principes* κατ' ἐξοχὴν dicuntur ii, qui rei publicae gubernacula tenent. Sic infra c. 42, 101. V. 35, 100.

Adspicite, o cives, senis Enni imaginis formam.
Hic vostrum panxit[1] *maxuma facta patrum.*

Mercedem gloriae flagitat ab iis, quorum patres affecerat gloria; idemque:

Nemo me lacrumis decoret nec funera fletu
Faxit[2]. *Cur? Volito vivos*[3] *per ora virum.*

XV. 1 v. Adn. 2 Tr. c. Gud. 1. R. et uno Ox. om. verba: *decoret nec funera fletu Faxit:* quod iure improbavit Wes. l. d. p. 8, cf. Adn. 3 *vivos* scripsi c. Bait. aliisque e Gud. 1. pro vulg. *vivus.*

Enni imaginis] De hiatu et correpta ultima syllaba nominis *Enni* v. nos in Gr. L. §. 171, not. 2. Pronuntiandum *imagini'*, ut paulo post *vivos vivo'*. V. ad 9, 18.

panxit] H. e. composuit. V. *Schütz.* Lex. Cic. h. v. Composuerat autem Ennius historiam Romanam, in XVIII libros distributam. *Panxit* recte Or. restituit; legitur in sex Oxx. Gud. 2. Duisb. et mult. edd. vett. Alii, ut Ern. et nuper Tr., c. R. Gud. 1. Brux. quinque Pall. aliisque codd. et multis edd. vett. legunt *pinxit.* Ex quo quidem exemplo tironibus videre licebit eandem metaphoram alio loco aptissimam esse et elegantissimam, alio ineptam plane et ridiculam. Editores, qui scripturam *pinxit* receperunt, comparant Graeca ποικίλλειν, δαιδάλλειν. Sic *pictura* pro poesi, *pictores* pro poetis leguntur. Omnia festiva atque lepida, suo scilicet loco, h. e., ubi ex toto verborum ordine aut ex eis, quae illa vocabula comitantur, ea μεταφορικῶς accipienda esse patet. Si h. l. legeretur: „*Hic vestrum patrum facta versibus pinxit,*“ id et aptum et elegans esset; sin nude *pinxit* ponitur, nonne putabimus illud monumentum, in quo ista inscripta sunt, in pictoris mortui honorem esse exstructum? Cf. *Bentleium* in Emend. ad h. l.

Mercedem gloriae] H. e. gloriam tanquam mercedem. De genitivo de finitivo appositionis vices sustinente, v. ad I. 45, 109 bonis laudis et gloriae.

nec funera fletu faxit] „I. e. cum fletu funus celebret. Scalig. coni. *nec funera* (pro *praefica*) *fletum faxit.*“ *Wolfius.* „Cf. *Burmanni* Anthol. Lat. II. p. 217. *Gernhard.* ad Caton. p. 140. *Heyn.* ad Aen. 9, 486: *nec te tua funera mater Produxi.* Scaligeri opinio *funeram* Latinum esse vocabulum pro *praefica* satis refutatur Tusc. I. §. 49. ubi *funera* similiter est pro num. singulari. §. 117. ut celebrent *funera* cum gemitu. Prop. II. 34, 90. miserae *funera* Quintiliae.“ *Orellius.* V. ad c. 49, 117.

Sed quid poetas?] Sc. commemoro. *Bentleius* legendum coniecit: *Sed quid putas?* quod non solum Duisb. quinque Oxx. Marb. Gud. II., sed ipse Regius, Gud. I. et Brux. prae se ferunt. Scriptura vulgata non est tentanda. Elliptica illa dicendi ratio in eiusmodi transitionibus frequentissima est. Geminus locus infra II. 17, 41: Pugiles caestibus contusi ne ingemiscunt quidem. *Sed quid hos,* ..? Gladiatores .. quas plagas perferunt? *Seyffertus* schol. Lat. §. 37. p. 71 sq. comparat de Div. I. §. 29 et §. 55. Plerumque tamen in hac transitionis cum amplificatione formula verba *commemoro, profero,* similia adduntur. V. Orat. §. 109: *Sed quid poëtas .. profero? Histriones* .. placere vidimus. Infra c. 42, 100: *Sed quid* ego *Socratem .. commemoro,* quom *Lacedaemonius quidam* .. contempserit; 101: *Sed quid duces* et *principes nominem,* quom *legiones* etc.? c. 45, 108: *Sed quid singulorum* opiniones *animadvertam, nationum* errores perspicere quom liceat? V. *Seyffert.* l. d., qui etiam de discrimine, quod est inter *quid commemoro?* et *quid commemorem?* exposuit.

Phidias] Absolutissimum Phidiae opus celebratur Minervae statua eburnea, cuius in clupeo caelaverat Amazonum praelium intumescente ambitu parmae, eiusdem concava parte deorum et gigantum dimicationem, uti auctor est Plinius H. N. XXXIV, 8. *Moser* conferre iubet *Boettigeri* libellum, qui inscribitur: Andeutungen zu 24 Vorlesungen über d. Archäologie p. 84—90. Cf. Ind. hist. Atque in hoc clupeo imaginem sui similem incluserat, ut, si quis olim eam avellere voluisset, soluta compage, tota operis colligatio solveretur. V. Aristot. de Mundo c. VI. Plutarch. Pericl. c. 31. Valer. Maxim. VIII. 14, 6. De v. *speciem* pro imagine posito comparat *Moser* de Div. I. 12. I. 36, 69.

sui similem speciem] *Gesner* Thes. L. L.: „Haec differentia Diomedis:

Sed quid poëtas? Opifices post mortem nobilitari volunt. Quid enim Phidias sui similem speciem inclusit in clupeo[4] Minervae, quom inscribere *nomen*[5] non liceret? Quid nostri philosophi? nonne in iis libris ipsis[6], quos scribunt de contemnenda gloria, sua nomina inscribunt? 35. Quod si omnium consensus naturae vox est, omnesque, qui ubique sunt, consentiunt esse aliquid,

4 Sic Bait. aliique c. Gud. 1.; Or. c. vulg. *clypeo.* 5 *nomen* recte Ern. adiciendum coniecit, quod receperunt recentiores edd.; Tr. *nomen suum;* sed quom pron. *sui* jam antecesserit, h. l. *suum* omitti potuit; *nomm* (i. e. nomen) ante *non* facile excidere potuit. 6 Sic R. Gud. 1. II. Brux. Marb. Rehd. Mon. 2. Vind. 2. ed D.; Or. c. vulg. *ipsis libris.*

„*Sum similis tui, moribus; similis tibi, figura*“ non semper vera est, quia utrumque indifferenter reperitur.“ V. *Ochsner.* Ecl. Cic. p. 197. Aliter iudicat, sed mihi non satis probatur, *Otto* in Exc. XI. ad Fin. p. 418 sq. Structurae discrimen, praeeunte *Wesenbergio, Madvigius* ad Fin. V. 5, 12. ita ponit, ut, apud Ciceronem quidem et antiquiores scriptores, in animantium, praecipue hominum et deorum, similitudine notanda constanter genetivus, rarissime dativus, de rerum similitudine uterque casus promiscue usurpetur. Inde a Livio, addit *Madvigius,* dativi usum magis magisque etiam in personarum similitudine frequentant, poëtae quidem Augusteae aetatis adeo, ut ex Vergilio, Horatio, Ovidii Metamorphosibus vix unus locus adnotetur, in quo genitivus sit. At verius *M. Seyffertus* structurae discrimen non in personarum et rerum similitudine, sed in diversa significatione ponit, ut filius est *patris similis* sit: der Sohn ist *des Vaters Ebenbild;* filius *patri similis,* der Sohn ist *dem Vater ähnlich,* ihm verwandt, nicht gleich. Sic infra c. 33, 81: facie vel *patris,* vitâ *omnium perditorum* ita *similis.* Contra: V. 19, 56 hunc *illi* duco *simillimum,* h. e. hunc illi puto esse sim. (er war ihm sehr ähnlich; at *illius sim.* = ein wahres Ebenbild jenes). Fin. IV. 24, 65 *his similes* sunt omnes, qui virtuti student. V. 5, 12 non video, cur non potuerit *patri similis* esse filius (dem Vater ähnlich, mit dem V. geistige Verwandtschaft habend).

inclusit in clupeo] De hac structura v. nos in Gr. L. §. 120, not. a). Frequentissimum est *inclusus in c. abl.*

quom inscribere nomen non liceret] Solebant autem artifices operibus suis nomina sua insculpere, ut ΕΠΟΙΕΙ aut ΕΠΟΙΗΣΕ ΦΕΙΔΙΑΣ. *Davisius* provocat ad Plin. H. N. Praef. p. 9. Neque apud Plutarch. in Pericl. c. 31. quicquam de nomine inscripto commemoratur. Quaeritur autem, cur Phidiae non licuerit nomen suum inscribere, quom aliunde non constet vetitam fuisse nominis inscriptionem artificibus. *Orellius* respondet in donis diis consecratis non licuisse, in operibus privatis licuisse. At ipse Phidias, uti testatur Pausanias V, 10. p. 397. extr., ad pedes Iovis Olympii haec inscripsit: Φειδίας Χαρμίδου υἱὸς Ἀθηναῖος μ' ἐποίησε. *Siebelisius,* a *Mosero* laudatus, in Indic. ad *Winckelmanni* Opera p. 352 sq. videri sibi Ciceronem dicit illud, non licuisse Phidiae inscribere nomen, ex coniectura tantum posuisse. *Klotzius* denique in Add. p. 21. haec habet: Man hat in neuester Zeit in Paris die Entdeckung gemacht, dass mehrere antike Statuen die Namen ihres Verfertigers ganz innen verborgen gehabt haben, und zwar mit der Bemerkung, dass dieselben ihren Namen nicht haben offen anbringen dürfen ... Diese Notiz würde zu der Annahme berechtigen, dass es wohl von dem Ermessen des Bestellers oder der beaufsichtigenden Behörde abgehangen haben möge, ob man dem Künstler irgend eine Aufschrift gestatten wollte oder nicht.

sua nomina inscribunt] pro Arch. XI, 26: „Ipsi illi philosophi etiam in illis libellis, quos de contemnenda gloria scribunt, nomen suum inscribunt; in eo ipso, in quo praedicationem nobilitatemque despiciunt, praedicari de se ac nominari volunt.“ Eandem sententiam expressit Valer. Maxim. VIII. 14, 3. extr.

§. 35. *qui ubique sunt*] Observandum est vocabulum *ubique* apud Ciceronem ceterosque antiquos scriptores ante Vergilium et Livium nusquam per se significare *omnibus locis, usquequaque* (*überall*), sed semper per breviloquentiam quandam dici pro *ubicunque est* (*sunt* cett.) semperque post relativa (*qui, quotquot, quicquid,*

quod ad eos pertineat, qui vita cesserint[7]: nobis quoque idem existimandum est. Et si, quorum aut ingenio aut virtute animus excellit, eos arbitrabimur [1], quia natura optima sint [8], cernere naturae vim maxime; veri simile est, quom optimus quisque maxime posteritati serviat, esse aliquid, cuius is post mortem sensum sit habiturus.

XVI. 36. Sed ut deos esse natura opinamur, qualesque sint, ratione cognoscimus; sic permanere animos arbitramur consensu nationum omnium; qua in sede maneant qualesque sint, ratione discendum est. Cuius ignoratio finxit inferos easque formidines, quas tu contemnere non sine causa videbare. In terram enim cadentibus corporibus, iisque humo tectis, e quo dictum est *humari*, sub terra censebant reliquam vitam agi mor-

7 Sic R. Gud. 1. aliique multi libri et scripti et editi; Or. c. vulg. *cesserunt;* alii *e vita c.*, ut Brut. §. 4.: *cessit e vita.* 8 Sic R. Gud. 1. 2. Vind. 1. 2. et complures edd. vett.; Or. c. vulg. *sunt.*

ut) aut interrogativum *quid* sequi, uti h. l. omnes, qui *ubique* sunt, h. e. omnes, qui sunt, ubicunque sunt. Cf. Fin. IV. 27, 74. Sall. Cat. 37, 5. 31, 21. Cic. de Divin. II. 45, 94. Ergo perperam a nostratibus dicitur: de hac re omnes *ubique* consentiunt. Cf. *Lachmannum* ad Lucret. IV, 638. p. 250 sq. *Krebs* Antibarb. v. *ubique.*

arbitrabimur] Sic c. Db. Kl. Tr. e Gud. 1. R. Brux. et Duisb. edidi pro vulg. *arbitramur*, quod Or. Bait. aliique receperunt et Wes. l. d. p. 8 sq. defendit. Saepe enim apud Ciceronem futurum cum elegantia quadam vel urbanitate vices sustinet praesentis, ubi Graeci optativo c ἂν uti solent; res enim praesens non ut ea, quae vere est, sed ut ea modo, quae certis quibusdam conditionibus fieri potest, profertur. Infra III. 5, 10: multoque melius haec notata sunt verbis Latinis quam Graecis: quod aliis quoque multis locis *reperietur* (εὕροις ἄν, scil. si rem accuratius exquirere voles). Sic in sententiis generalibus, ut II. 13, 30: *excellet.* 15, 35: consuetudo enim laborum perpessionem dolorum *efficiet* faciliorem: uti restituimus. Cf. *Goerenz.* ad Legg. I. 14, 41. p. 63. *Ellendt.* ad Brut. L, 197. p. 134 sq. *Kühner.* L. Gr. §. 107, 9. Idem futuri usus in Graeca quoque lingua est. Plat. Phaedon. p. 78. A: ἀλλὰ ταῦτα μὲν δή, ἔφη, ὑπάρξει, haec igitur sic *erunt*, elegantius quam ὑπάρχει. sunt. V. nos in ampliore Gr. Gr. T. II. §. 387, 3 Huc accedit, quod exquisitius futurum ob praesentium (*excellit, sint, veri simile est*) vicinitatem facile in praesens mutari potuit. vulgare praesens in illud non item.

cernere naturae vim maxime] Verr. III. 15, 35: consistere in re frumentaria *maxime.* Sic saepe cum magna quadam vi adverbium in sententiae clausula ponitur. V. *Goerenz.* ad Legg. II. 26, 75. Cf. §. 33. et nos in Gr. L. §. 167, 1.

posteritati serviat] Infra V. 3, 9: alios *gloriae servire*, alios *pecuniae. Orellius* comparat C. Qu. Fr. 1, 1. extr.: *valetudini* tuae .. diligentissime *servias.* V. Lexica.

Cap. XIV. §. 36. *cuius ignoratio*] H. e. quae (sc. ratio) minus exculta. De voc. *ignorationis* v. Goerenz. ad Fin. I. 19, 64. *Formidines*, Schreckbilder, intelligendae sunt h. l. Cerberus, Cocytus, Acheron, reliqua, quae supra commemoravit c. 6. De plurali v. Adnot. ad IV. 2, 3. Cf. Fin. V. 11, 31: quasdam post mortem *formidines* extimescant. I. 14, 46. 19, 63: liberamur mortis metu, non turbamur *ignoratione rerum, e qua ipsa horribiles exsistunt saepe formidines.* — *Contemnere .. videbare*, v. c. 6, 11.

consecuti sunt] H. e. hanc opinionem magni errores, *cum ea coniuncti*, secuti sunt. Id propterea monendum existimavi, quod etiam recentissimis temporibus haud paucos viros doctos perversa illa imbutos vidi opinione, ut composita verba saepe vices sustinere simplicium verborum statuerent. Quo in errore, ut alios omittam, versantur *Bremius* ad Corn. Nep. Themist. VII. 2. p. 47. Pelop. V. 1. p. 240. et *Ramshorn.* Lat. Gr §. 206. In ipsa rei natura positum est, ut composita simplicium notionem ha-

tuorum. Quam eorum opinionem magni errores consecuti sunt: quos auxerunt poëtae. 37. Frequens enim consessus theatri, in quo sunt mulierculae et pueri, movetur audiens tam grande carmen:

Ádsum atque advenio Ácherunte [1] *víx, via alta atque árdua,*
Pér speluncas, sáxis structas ásperis, pendéntibus,
Máxumis, ubi rígida constat crássa caligo ínferum,

tantumque valuit error, qui mihi quidem iam sublatus videtur, ut, corpora cremata quom scirent, tamen ea fieri apud inferos fingerent, quae sine corporibus nec fieri possent [1] nec intelligi. Animos enim per se ipsos viventes non poterant mente complecti; formam aliquam figuramque quaerebant. Inde Homeri tota νεκυία; inde ea, quae meus amicus Appius νεκυομαντεῖα [2] faciebat; inde in vicinia nostra Averni lacus,

XVI. 1 v. Adn. 2 Sic. Dav.; eodem ducunt R. NEPCYOmantia,

bere non possint. Longe alia res est in simplicibus verbis, quae saepe a poetis, interdum etiam a pedestris orationis scriptoribus, compositorum loco ponuntur, ut *linquere* pro *relinquere.* Ad verbum *consequendi* cf. infra c. 38, 91. et Adnot. in c. 40, 96. III. 2, 3. 27, 64. 29, 73 extr. IV. 8, 19. V. 34, 99 extr.

§. 37. *carmen*] Saepius etiam de loco aliquo carminis usurpatur, uti III. 25, 59 Euripideum *carmen* pro Euripideae fabulae loco dicitur.

Adsum] Ex Accii Hecuba, fabula ad Euripideae Hecubae imitationem facta. In Graecae fabulae initio Polydori εἴδωλον ita:

ἥκω νεκρῶν κευθμῶνα καὶ σκότου πύλας
λιπών, ἵν' Ἅιδης χωρὶς ᾤκισται θεῶν.

Ceterum versus sunt trochaici tetrametri catalectici. Ed. Rom. 1469 legit *ab Acher.*, nulla cogtnte necessitate; nam *a* in *Acher.* producitur quoque, ut saepissime ap. Plaut. *Moser* laudat *G. Hermannum* ad Eur. Hec. p. 59 – 62. De verbo *constat* apte comparat *Wolfius* Gr. συνίσταται. Ceterum *Moser* in Exc. II. p. 361 hos et seqq. versus ignoti cuiusquam poetae tragici Latini nequaquam ad Euripidis Hecubam referendos esse existimat.

tantumque valuit error, qui .. videtur] *Valuit* referendum est ad antiqua illa tempora, quibus rationis ignoratio finxit inferos, *videtur* ad illud ipsum tempus, quo Cicero loquitur, ut recte docet *Orellius.* Ille error mihi quidem iam sublatus (sc. in omnibus hominibus doctis) videtur.

quae sine corporibus nec fieri possent] *Ernestius* pro *possent* legendum coniecit *possunt*, quod etiam *Moser* probat et *Baiter Heiniusque* receperunt. Nimirum enuntiatio *quae .. possent*, si ipsam sententiarum rationem spectamus, non cohaeret cum verbo *fingerent*, sed Ciceronis iudicium significat de eis, quae homines superstitiosi finxerunt. Tamen linguae Latinae consuetudo optime tuetur illud *possent.* Solent enim Latini scriptores, in primis Tullius noster, enuntiationem secundariam per genus quoddam attractionis ad formam eius enuntiationis, cum qua consociata est, accommodare, licet sententiarum ratio in utraque enuntiatione diversa sit. V. nos in Gr. L. §. 140 b, c) et §. 140 a, not. 10. et infra ad V. 12, 35: *qui .. haberetur.*

Homeri .. νεκυία] Ita inscriptus est liber XI (Λ) Odysseae, in quo libro Ulixes inferos adisse et cum umbris collocutus esse fingitur. Cf. N. D. III, 16. ibique *Davis.* p. 550. Cr. et *Nitzschium* ad Odyss. Vol. III. p. 179 sqq.

quae .. Appius νεκυομαντεῖα faciebat] de Divin. I. 58, 132: psychomantia (h. e. loca, ubi manes evocati responsa dant) .., quibus Appius amicus meus uti solebat. — Obscurius dictum est *quae νεκυομ. faciebat.* Hinc *Bentleius consulebat*, *Davisius adhibebat*, *Orellius quam m. a. A.* νεκρομαντείαν *faciebat* (uti est in uno Ox.; *quam* habent complures codd. et edd. vett.) legendum suspicabatur. Si statuimus nomen νεκυομαντεῖα h. l. non tam loca significare, ubi manes evocati responsa dant. quam sacra, quae ad manes excitandos excitatosque consulendos instituuntur: omnis difficultas tollitur. Verte: *Todtenweissagungen*, die A. *veranstaltete.*

Averni lacus] „In Campania prope Cumas et Baias et Puteolos erat Aver-

Únde animae excitántur obscura úmbra, aperto[3] *óstio*
Altae[4] *Acheruntis, fálso*[1] *sanguine, mórtuorum imágines*[5].

Has tamen imagines loqui volunt, quod fieri nec sine lingua, nec sine palato, nec sine faucium, laterum, pulmonum[6] vi et figura potest. Nihil enim animo videre poterant; ad oculos omnia referebant. 38. Magni autem est ingenii sevocare[1] mentem a sensibus et cogitationem ab[7] consuetudine abducere. Itaque

Gud. 1. *nepsyomantia*, Brux. *nepsiomantia*. Varie corruptum est in codd. hoc nomen. Plerique νεκρομαντεῖα, quod recepit Or. Cf. Adn. 3 Gud. 1. R. *apertae hostio;* etiam Rehd. Gud. 2. unus Ox. edd. H. et Ven. habent *hostio;* Madvigius acute suspicatur in scriptura *apertae hostio* latere *aperto ex ostio:* quod receperunt Tr. Bait. all.; Vat. *apertae ostio:* unde Bentl. coni. *obscura umbra opertae ostio*, uti in uno Ox. legitur; W. c. Vossio e coni. *apertoque*, scil. ad vitandum hiatum, at v. Adn. 4 Sic pro vulg. *alti* scripsi c. Kl. et Tr. ex R. Gud. 1. et uno Ox., qui habent *alte*. Nonius p. 191, 26. etiam ferminìnum vocabuli *Acherons* usurpatum esse e Plaut. Capt. V. 4, 1. demonstrat; nonnulli deteriores codd. habent *ostio alto.* 5 Sic Or. c. paucis codd. et edd. vett.; R. Gud. 1. Brux. b. aliique multi, sed deteriores codd. et pleraeque edd. vett. *imagines mortuorum*, adversante metro. 6 Sic Or. c. R. Gud. 1. aliisque plerisque codd. pro vulg. *sine f. laterumve et pulmonum.* 7 Sic Or. c. R. Gud. 1. Gud II. uno Ox. et ed P. pro vulg. *a.* V. *Handii* Tursell. I. p. 5.

nus lacus, Proserpinae sacer, cuius aquae adeo putentes erant, ut supervolitantes aves deciderent mortuae. Ibi descensus ad inferos credebatur." *Neidius*, qui conferre iubet *Heynii* Exc. II. ad Aen. VI, 237 et *Meyeri Darstellungen aus Italien* p. 464 sqq. *Davisius* affert Maxim. Tyrium Diss. XIV. §. 2. ed. Lond. et Strabon. V. p. 374. Adde *Vossium* ad V. Georg. T. II. p. 900. Lucret. VI, 740 et 819.

Unde animae] Sunt trochaici tetrametri catalectici: qui unde sumpti sint, nescitur. Verba *obscura umbra* recte *Wolfius* putat explicare antecedens *unde*, i. e. ex inferis, *Kernius* interpretatur *in der dunklen Nacht*, *Klotzius* reiecta Wolfii interpretatione *in düsterer Schattengestalt;* cf. verba Procopii, a *Davisio* allata, in I. Reg. p. 86: Εἰώθεσαν ἐν ταῖς νεκυομαντείαις δαιμόνων ἀπάταις σκιοειδῆ βλέπειν φαντάσματα. In *aperto* littera *o* in thesi collocata ante sequentem vocalem Graeco more correpta est. V. *G. F. Grotefend.* Lat. Gr. T. II. §. 76, 2. et nos in Gr. L. §. 171, not. 2. Verg. Georg I, 281: tér sunt cónati impónere *Pélio* 'Ossan. Il. α, 358. ἡμένῃ | ἐν βένθεσσιν. Il. β, 621. υἷες, ὁ μὲν Κτεά | του, ὁ δ' ἄρ' | Εὐρύτου | 'Ακτορίωνος. V. nos in Gr. Gr. T. I. §. 47, 7.

falso sanguine] Sic edidi c. Gud. 2. Rehd. aliisque codd. et plerisque edd. vett.: Or. c. R. Gud. 1. Brux. Guelph. uno Ox. et nonnullis codd. Gebhardi *salso*. Cur *sanguis salsus* dicatur, quom sit natura sua dulcis, obscurum est. Sed etiam apud Macrob. VI, 2. ex Ennio et apud Non. p. 192. ex Accio legitur *salsus sanguis*. V. *Ribbeck.* trag. L. reliq. Enn. v. 127. Acc. v. 322. Ut autem recte dicatur salsus sanguis, tamen non intelligitur, quo modo mortuorum imagines salso sanguine praeditae fingi possint. Quare *Neidius salsum sanguinem* dictum putat, quia hostiae mola adspergerentur, quarum sanguis in sacrificiis, quae ad excitandos ab inferis mortuos ferebantur, in foveam fundebatur, comp. Odyss. λ, 36. Adde ib. λ, 96 et 147—149, ubi mortuorum imagines sanguinem hostiarum bibere commemorantur. Quom non solum *salsus sanguis* legatur, sed etiam Ennius ap. Lucret. I, 126. dixerit: *lacrimas* effundere *salsas* et Vergilius Aen. II, 173: *salsusque* per artus *Sudor* iit; *Orellius* colligit esse hoc epitheton ornans succorum animalium fere omnium, *salsumque sanguinem* vel de sanguine effuso a vulneratis dici vel de recenti cadaverum cruore. Itaque si haec scriptura retinetur, verba *salso sanguine* coniungenda sunt cum verbo *excitantur*. At haec verborum iunctura vix ferenda videtur. Quibus causis ductus alteram scripturam: *falso sanguine* tuendam existimavi: quam *Orellius* non recepit quidem, sed probavit, quanquam ei praeferenda videtur quam proposuit coniectura elegantissima, a Sff. recepta, *cassae*

credo equidem etiam alios tot saeculis; sed, quod litteris exstet[1], Pherecydes Syrius primus[8] dixit animos esse hominum sempiternos, antiquus sane; fuit enim meo regnante gentili. Hanc opinionem discipulus eius, Pythagoras, maxime confirmavit: qui, quom Superbo regnante in Italiam venisset, tenuit magnam illam Graeciam quom honore disciplinae[1], tum etiam auctoritate, multaque saecula post ea sic viguit Pythagoreorum nomen, ut nulli alii docti viderentur.

8 Sic b et nonnulli deteriores cdd.; plurimi, etiam Gud. 1. et R., *primum.*

sanguine. Bentleius coni. *fuso sang.;* *Moser* aliquando coniecit *hausto s.*, sed quom id longius abeat a scriptura codicum, retinuit *fuso*, ut tamen neque id neque *salso* probet. *Falsus sanguis* i. e. quasi sanguis, quia mortuorum imagines sanguine non omni destitutae videntur, quanquam exsangues duntaxat umbrae sunt. Ceterum, ut dactylus (*sanguine*) in quarto pede vitetur (v. *Hermann.* Elem. doctr. metr. p. 87.), legi possit *sanguine falso;* sed, adversantibus omnibus libris, corrigere ausus non sum.

mortuorum imagines] Odyss. XI, 476: ἔνθα τε νεκροὶ | ἀφραδέες ναίουσι, βροτῶν εἴδωλα καμόντων.

§. 38. *sevocare mentem a sensibus*] *sevocare* pro vulgato *revocare* optime restituit Or. c. Davisio ex Augustino ad Volus. ep. 3. Etiam Eliens. tert. a prima manu habere videtur *sevocare*. Hoc verbum, uti recte docet *Wes.* l. d. p. 12, et sequenti *abducere* melius respondet et a Cicerone de mente ab eis, quae sensibus percipiuntur, abstrahenda poni solet, ut N. D. III. 8, 21: non quod difficile sit mentem ab oculis *sevocare*, sed quo magis *sevoco*, eo minus id, quod tu vis, possum mente comprehendere. Divin. I. 30, 63: quom ergo est somno *sevocatus* animus a societate et a contagione corporis. Infra 30, 72. 31, 75: quom a negotio omni *sevocamus* animum. *Revocare*, i. e. ab incepto aliquo statu (actioneve) ad pristinum (iustum legitimumque) reducere, in tales locos cadit, quales sunt hic: III. 19, 46 a maerore ad cogitationem bonorum. 15, 33. de R. P. II. 13, 25. 14, 27. p. Sulla 16, 46. all.; scilicet librarius facili. praesertim post *referebant*, errore rarius vocabulum depravavit.

etiam alios] Scil. dixisse (quod ἀπὸ κοινοῦ ex subsequenti *dixit* supplendum est) animos hominum sempiternos esse. Eiusmodi ellipses non abhorrent a negligentiore dialogorum dicendi genere.

quod litteris exstet] H. e. multi fuerint, qui animos immortales esse dicerent; sed *ita, ut id* litteris *exstet*, primus Ph. S. dixit etc. Ad verbum *exstet* comparat *Moser* Brut. 15, 57: quem vero *exstet* et de quo sit memoriae proditum, eloquentem fuisse. Attendas ad hunc exquisitiorem coniunctivi cum *quod* consociati usum. N. D. III, 24: enodandis .. nominibus, *quod* miserandum *sit*, laboratis: h. e. ita, ut id .. sit. de Legg. I. 8, 25: *quod* perspicuum *sit*, .. esse ad usum hominum .. procreatas (pecudes), ubi v. *Goerenzium* p. 36. ad Fam. 4, 3 extr. *quod* facile *appareat.* de orat. I. 10, 40 aetas nostra .. *quod* interdum *pudeat*, iuris ignara est. Cf. *Bremium* ad Corn. Nep. Eum. II, 1: mortuus erat Hephaestion, quem unum Alexander, *quod* facile intelligi *posset*, plurimi fecerat, h. e. eum ita plurimi fecerat, ut hoc f. i. p. Adde Curtium VIII. 2, 35: Lysimachi erat frater, tum primum adultus, et, *quod* facile *appareret*, indolis rarae. V. nos in Gr. L. §. 146. Not. 13. Pro *exstet* nulla cogente necessitate *Sff.* legendum censet *constet*, i. e. litterarum monumentis confirmatum sit. Aliquid *litteris exstat* est Etwas ist *schriftlich* vorhanden; neque cum *Wesenb.* Emend. p. 1. legendum est *in litteris*, quanquam aliis locis, ut Invent. I. §. 39. Verr. V. §. 148. de Or. III. 2, 5, *exstare in* dicitur; quos attulit locos II. 1, 1. III. 22, 54. V. 39, 114, in quibus in archetypo *in* omissum est, in eis omnibus *in* ob syllabarum similium vicinitatem excidere potuit. Aug. et multae edd. vett. habent *exstet probo:* unde Reisk. acute coniecit *exstet proditum.*

meo regnante gentili] Servio Tullio, a quo Cicero per iocum, uti e Brut. 16, 62 apparet, gentem suam ducebat. Cf. *Wyttenbach.* ad Legg. II. 1, 3. p. 159. ed. Cr. et Mos.

quom honore disciplinae, tum etiam auctoritate] Sic Lamb. Or. aliique c. uno Ox.; R. Gud. 1. Brux. Eliens. 3. Med. *honore disciplina;* alii cdd. *ho-*

XVII. Sed redeo ad antiquos. Rationem illi sententiae suae non fere reddebant, nisi quid erat numeris aut descriptionibus explicandum. 39. Platonem ferunt, ut Pythagoreos cognosceret, in Italiam venisse [1] et didicisse Pythagorea omnia primumque de animorum aeternitate non solum sensisse idem, quod Pythagoram [2], sed rationem etiam attulisse. Quam [3], nisi quid dicis, praetermittamus et hanc totam spem immortalitatis

XVII. 1 Post *venisse* in multis edd. vett. et nonnull. codd. haec adduntur: *et in ea quom alios multos, tum Archytam Timaeumque cognovisse.* Absunt a R. Gud. 1. II. Vat. aliisque codd.; Orellio ex Fin. V. 29, 87. et Rep. I, 10. illata videntur. 2 Sic Or. c. R. b. aliisque multis deterioribus codd. pro vulg. *Pythagoras.* V. Adn. 3 Sic Or. c. optimis et plurimis codd.; nonnulli *rationes etiam att. Quas.* Bene W.: *rationem* reddentes plures afferre possumus *rationes* aut argumenta.

nore et d.; Tr. Bait aliique [*honore*] *disciplina.* De re cf. IV. 1, 2 et 3. De eleganti verborum collocatione, qua duobus substantivis regentibus rectum potiori, quod primam sedem habet, addi solet, cf. Acad. I. 3, 9 Latinis et litteris *luminis* et verbis, ubi *Goerenz.* p. 18. comparat. Cat. Mai. 13, 45: coetu *amicorum* et sermonibus.

Cap. XVII. *redeo ad antiquos*] Redit ad antiquos scil. Pythagoreos, respiciens verba *multaque saecula postea sic viguit Pythagoreorum nomen* etc. De verbis *rationem sententiae suae non fere reddebant* cf. N. D. I. 5, 10: „quos (Pythagoreos) ferunt, si quid affirmarent in disputando, quom ex iis quaereretur, quare ita esset, respondere solitos: *ipse dixit*“ (αὐτὸς ἔφα).

numeris aut descriptionibus] Illud ad arithmetica referendum est, hoc ad formas geometricas (διαγράμματα). Sic *describere* proprie dicitur de geometrarum figuris vel delineationibus. Fin. V. 19, 50: (Archimedes) dum in pulvere quaedam *describit* attentius, ne patriam quidem captam esse sensit.

§. 39. *Platonem .. in Italiam venisse*] De Platonis itineribus v. quos laudat *Davisius* C. Fin. V. 29, 87. Valer. Max. VIII. 7, 3. Adde infra IV. 19, 44. Fin. V. 19, 50.

primumque] Hoc vocabulum tantummodo ad verba *rationem attulisse* referendum est; quare accuratius scribendum erat sic: primumque, quom de animorum aeternitate sentiret idem, quod Pythagoras, rationem etiam attulisse. V. ad II. 16, 38: videmus .. edere.

quod Pythagoram] Scil. sensisse ferunt. Fin. IV, 20: Negat Platonem, si sapiens non sit, eadem esse in causa, *qua tyrannum Dionysium*, ubi e verbis *negat esse* elicienda sunt verba *esse dicit.* Tusc. IV. 20, 46: quom aut se non idem videat consecutum, *quod alium*, aut alium idem, *quod se.* V. *Krüger. Untersuchung. üb. d. Lat. Spr.* III. Heft. p. 286. *Kühner.* Lat. Gramm. §. 129, 14. Alia ratio habetur in eiusmodi exemplis, quale est de Senect. I, 1: te suspicor iisdem rebus, *quibus me ipsum*, interdum gravius commoveri, ubi *me ipsum* ob antecedens *te* per quoddam genus attractionis positum est pro *ego ipse.* Utrumque dicendi genus diversissimum confudit *Ochsner.* Ecl. Cic. p. 313.

An tu] Or. e coni. Dav. *Ain tu*: de qua formula v. ad V. 12, 35. Coniectura elegans, nec tamen necessaria. V. de hoc apud Tullium frequentissimo *an* particulae usu in interrogatione nos in Gr. L. §. 159, 2 et ad V. 12, 35: An ego possim ..? Nostro loco geminus legitur in Academ. II. 19, 62: *An tu, quom* res occultissimas *aperueris* in lucemque *protuleris* ..., *negabis* esse rem ullam, quae cognosci, comprehendi, percipi possit? (ubi etiam *Goerenzius* e coni. dedit *Ain' tu?*) Futurum exactum necessario requirit futurum *deseres*, quod c. *Mosero* recepi ex uno Ox. Guelf. Vind. 1. 2. Rehd. Gud. 2. et duob. codd. Goerenzii ad Acad. l. d. p. 117. pro vulg. *deseris.*

quem tu quanti facias scio] Haec est solennis verbi, a quo pendet enuntiatio relativa, collocatio; raro ponitur inter duo relativa: *quem scio quanti tu facias.* Docte de hac re exposuit *Rud. Stürenburg.* pro Arch. p. 18 sqq.

cum istis] H. e. aliis philosophis, qui, a Platonis sententia discedentes, animorum immortalitatem negant.

§. 40. *Macte virtute*] Hanc locutionem bene *Orellius* ducendam putat a formula in sacris solenni. *Iupiter O. M., macte hac hostia esto*; ergo proprie:

relinquamus. *A.* An tu [4], quom me in summam exspectationem adduxeris, deseres? [4] Errare mehercule malo cum Platone, quem tu quanti facias scio et quem ex tuo ore admiror, quam cum istis vera sentire. 40. *M.* Macte virtute! ego enim ipse cum eodem ipso [5] non invitus erraverim. Num igitur dubitamus, an, sicut pleraque? [4] quanquam hoc quidem minime; persuadent enim mathematici terram in medio mundo sitam

4 v. Adn. 5 Pro *eodem ipso* Matthiaeus ad Manil. 16, 46. scribendum censet *eodem illo*, et Wesenberg. Em. I. p. 1. *eodem isto:* quod ego praeferam et receperunt Bait. aliique, comp. *Reisigii* Vorles. über Lat. Spr. §. 216 c. *Haasii* adn. 378. Ob anteced. *ipse* facile *isto* in *ipso* mutari potuit; at etiam Verr. I. 28, 71 legitur *haec eadem ipsa.*

„*Sei gemehrt, beglückt durch deine Tugend!*“ Cf. nos in L. Gr. §. 115. Not. 5.

non invitus erraverim] Platonem quam vehementer admiratus sit Cicero, ex multis eius librorum locis apparet: quos omnes collegimus in l. d. *de Cic. in phil. mer.* p. 74 sq., ubi verba: *non invitus erraverim* haud nimis anxie premenda esse docui. Cicero enim, hac ab adversario oblata occasione arrepta, sententiam suam de Platone, imprimis in eius doctrina de animorum immortalitate, expromere voluisse videtur. Sic infra c. 21, 49. verba: *ut enim rationem Plato nullam afferret* (*vide, quid homini tribuam*) *ipsa auctoritate me frangeret* intelligenda sunt. N. D. II. 12, 32: audiamus *Platonem, quasi quendam deum philosophorum.* Sed mirum est Ciceronem sequentibus verbis non Platonicas rationes afferre, sed ad Stoicos revolvi; nam inde ab hac paragrapho usque ad cap. 23 Stoica argumenta profert.

Num igitur dubitamus, an, sicut pleraque? quanquam etc.] Sic plerique codd. et optimi, ut R. Gud. I. II. Brux.; vulgo inter *pleraque* et *quanquam* verba *sic et hoc?* intericiuntur. *Orellius* ea uncis cinxit, recte docens *et* sic positum non Ciceronianum videri, obnoxiumque fuisse hunc locum interpolationi demonstrare quattuor Oxx. Ven. Al. H. exhibentes: *pleraque sub dubitatione accipimus* (*accepimus* H. et unus Ox.). Etiam *Kl.*, *Tr.*, *Mos.* ea deleverunt. Negari quidem non potest Ciceronem particula *et* pro *etiam* usum esse, sed raro (v. Adnotata in III. 13, 28.); at id praefracte negari potest eum in hac verborum iunctura (*sicut* [*ut*, *quemadmodum*] .. *sic* [*ita*]) vocabulis *sic* [*ita*] unquam addidisse *et.* Cf. Adnotata in III. 17, 37. Quos *Handius* in Tursell. Vol. II. p. 514. affert locos: de Or. II. 77, 314. Fin. V. 14, 40., ii nihil probant, quom scriptura nunc e codd. correcta sit. V. *Ellendt.* Vol. I. p. 402. et *Madvig.* p. 687. Particulam *an*, quae post *dubitamus* legitur, omnium librorum auctoritate fultam, auctore *Bentleio Ernestius, Moser, Tregder, Bait.* deleverunt, *Orellius* uncis cinxit, nos cum *Klotzio* (qui tamen sic distinxit: *an sic. ut pleraque*) revocavimus. *Num* est Graecum μῶν (i. e. μὴ οὖν), quod ibi ponitur, ubi responsio exspectatur negans id, de quo erat interrogatum. Verte: *Wir zweifeln doch nicht?* V. nos in Gr. L. §. 158. 3. c). Unde apparet ineptam esse opinionem *Neidii* pro *num* legendum conicientis *non.* Sententia igitur haec est: Num igitur dubitamus, quin terra .. obtineat, an etiam hoc dubitamus, sicut Academicorum more plerasque res in dubitationem vocare solemus? Minime vero; nam de huius rei veritate nobis persuadent mathematici, qui nimirum nulli facile dubitationi locum relinquunt, sed, quicquid in eorum disciplinam cadit, ad liquidum perducere solent. *Klotzius* ad *sicut pleraque* e tota sententia eliciendum censet *dicimus:* quod mihi non placet. Quidni repetamus verbum *dubitamus?*

terram in medio mundo sitam] Nimirum e perversa veterum opinione. Cf. Plat. Phaed. 108, E. 109, A ibique *Stallbaumium.* Somn. Scipionis 4. 5. N. D. II. 36, 91. 39, 98. et infra c. 28, 68, ubi v. Adn. V. *Creuzerum* ad N. D. II, 36. p. 352. *Menkius* in Observv. ined. attulit Plin. H. N. II, 64. Diog. L. de Stoicorum sententia VII, 155. Ovid. Fast. I, 110. Ceterum structura accusativi c. inf. *terram* .. *obtinere* per attractionem quandam pendet a *persuadent*, non a *num* igitur *dubitamus;* nam tum dicendum erat: *quin terra .. obtineat.* V. Adnotata in I 36, 88.

ad universi caeli complexum quasi puncti instar obtinere, quod κέντρον illi vocant; eam porro naturam esse quattuor omnia gignentium corporum, ut, quasi partita habeant inter se ac divisa momenta, terrena [6] et umida [7] suopte nutu et suo pondere ad pares angulos in terram et in mare ferantur, reliquae duae partes, una ignea, altera animalis, ut illae superiores in medium locum mundi gravitate ferantur et pondere, sic hae rursum [4] rectis lineis in caelestem locum subvolent, sive ipsa natura superiora appetente, sive quod a gravioribus leviora

6 Sic Gud. 1. R. b. Brux. tres Oxx. Vind. 2. Marb. Rehd. Pall. et permult. edd. vett.; Or. c. vulg. *ut terrena.* 7 Sic scripsi c. Bait. aliisque e Gud. 1; Or. c. vulg. *humida.*

ad universi caeli complexum] H. e. si terram comparamus cum universi caeli complexu. Praepositio *ad* eleganter inservit comparationi. Liv. 22, 22: homini non *ad* cetera punica ingenia callido. Infra c. 29, 70: nihil *ad* id, de quo agimus. V. *Ruhnk.* Dictata in Ter. Eun. II. 3, 69. *Müller.* et *Ellendt.* ad de Orat. II. 6, 25. *Hand.* Turs. T. I. p. 104 sq. *Kühner.* L. Gr. §. 119, 1.

quattuor .. corporum] H. e. quattuor elementorum, e quibus omnia oriantur. Cf. ad c. 10, 22. Nostro loco lux affulget ex Academ. I. 6, 24: De natura autem .. ita dicebant, ut eam dividerent in res duas: ut altera esset efficiens, altera autem quasi huic se praebens, eaque efficeretur aliquid. In eo, quod efficeret, vim esse censebant; in eo autem, quod efficeretur, materiam quandam; in utroque tamen utrumque; neque enim materiam ipsam cohaerere potuisse, si nulla vi contineretur, neque vim sine aliqua materia; nihil est enim, quod non alicubi esse cogatur; sed quod ex utroque, id iam corpus et quasi qualitatem quandam nominabant, ubi cf. *Goerenz.* p. 40. et *Hülsemann.* p. 366 sq. De Stoicis v. Diog. L. VII, 137. 155. Stob. ecl. phys. I. p. 346 ed. Heer. p. 446. *Zeller.* Griech. Phil. III. p. 96.

Momenta] Motus vel motus leges. N. D. II. 46. pr.: In aethere astra volvuntur, quae se et nixu suo conglobata continent et forma ipsa figuraque sua momenta (*das Gleichgewicht*) sustentant.

suopte nutu et suo pondere] Cf. V. 24, 69 extr. N. D. II. 39, 98 terra .. globosa et undique ipsa in sese *nutibus suis* conglobata, ubi *Wyttenbach.* in Select. Schol. p. 760. Cr. haec addit: *Nutus* a Graecis νεῦσις, ab hodiernis dicitur *tendentia*, quia omnes partes terrae in ipsam tendunt. In medio debent convenire earum pulsus et efficere earum vim centripetam, quam hodierni ita vocarunt. De voce *nutus* praeterea cf. de Fin. I. 6, 20. et de Orat. III. 45, 178. De pronomine *suo* cum enclitica *pte* v. nos in L. Gr. §. 36. Not. 3.

ad pares angulos] H. e. ad rectos angulos, ad perpendiculum (*senkrecht*).

illae superiores] Scil. terra et aqua, *hae* sc. ignis et aër.

sic hae rursum] Pron. *hae* ob oppositionem additum est, v. ad IV. 14, 32. *Or.* cum edd. vett. et nonnullis deterioribus codd. edidit *sursum;* sed plurimi codd. et optimi, ut R. Gud. 1. b., habent *rursum*, quam scripturam et ob codicum auctoritatem, et quia difficilior est, cum *Kl.* et *Tr.* praetuli. Neque omnino vocabulum *sursum* necessarium est, quom sequantur verba *in caelestem locum. Rursum* est *contra*, Gr. αὖ. Infra c. 20, 45: et habitabiles regiones et *rursum* omni cultu .. vacantes. III. 15, 33. IV. 31, 65. de Fin. III. 10, 34: quom aestimatio. quae ἀξία dicitur, neque in bonis numerata sit neque *rursus* in malis, ubi v. *Goerenz.* Plura dat *Kritzius* ad Sall. Cat. LIII, 5. Iug. LIX, 2. p. 371.

ipsa natura] Scil. ignearum et animalium partium. De seq. *animos* et *corpore* v. ad II. 23, 54.

sublime ferri] Sic meliores libri, ut R. Gud. 1. b., aliique. Alii legunt *in sublime ferri* (uti N. D. I. 16, 44). Male; Cicero enim identidem *sublime* adverbialiter pro *in sublime* et *in sublimi* dixit. Divin. II. 31, 67: (scuta) *sublime* fixa. Infra 43, 102: *humine* an *sublime* putescat. II. 10, 24: *sublime* avolans. N. D. II. 39, 101: (aër) *sublime* fertur. 56, 141: (sonus) natura *sublime* fertur, ubi v. *Creuzer.* p. 446. V. *Heindorf.* ad N. D. II. 39, 101. p. 213 sq. *Madvig.* ad Fin. V. 28, 84. p. 766. *Ochsner.* Ecl. Cic. p. 55. Cf. ad IV. 18, 42.

natura repellantur. Quae quom constent, perspicuum debet esse animos, quom e corpore excesserint, sive illi sint animales, id est spirabiles, sive ignei, sublime [4] ferri. 41. Si vero aut numerus quidam sit [4] animus, quod subtiliter magis quam dilucide dicitur, aut quinta illa non nominata magis quam non intellecta natura; multo etiam integriora ac puriora sunt, ut a terra longissime se efferant. Horum igitur aliquid animus est [8], ne [4] tam vegeta mens [9] aut in corde cerebrove aut in Empedocleo sanguine demersa iaceat.

8 *Sff.* e coni. *dabimus* pro vulg. *animus est; animus* omisso *est* Gud. 1. R. Rehd. Mon. 2; *est* post syll. *us* facile excidere potuit, ut 19, 43 *adeptus est*, praesertim ex antiqua scriptura *animust.* 9 Thom. Bentl. coni. *res* propter antecedens *animus*; at cf. I. 20, 46.

§. 41. *Si vero aut numerus quidam sit animus*] De re cf. ad c. 10, 20. Pro *sit Madvigius* ad Fin. III. 17, 58. p. 448. legendum censet *est.* Quam coniecturam, a Bait., Sff. aliisque receptam, nullo modo probare possum; nam quae antea de natura animi attulit, tanquam certa nec ulli dubitationi obnoxia posuit; (cf. verba: *Num igitur dubitamus;*) quae autem nunc de natura animi commemorat, non tanquam suam ipse sententiam dicit, sed tanquam aliorum opinionem, quae subtiliter magis quam dilucide dicatur, cum dubitatione quadam profert.

quinta illa] V. supra c. 10, 22.

non nominata magis quam non intellecta natura] H. e. natura, quae nomine magis vacat, quam non intelligitur, quae minus nominari quam intelligi potest, natura magis intellecta quam nominata. Multas in huius loci et scriptura constituenda et sententia explicanda turbas excitaverunt interpretes, quorum omnium sententias examinavit *Klotzius* (Quaest. Tullian. Lib. I. Lips. 1830. p. 83—88.) et loci sententiam optime explanavit. Duplici scilicet negatione Cicero locutus est, ut hanc exprimeret sententiam: *natura illa*, quam non dixerim quidem prorsus intelligi posse, sed quae tamen mente magis comprehendi posse atque intelligi videatur quam apto nomine appellari. Qualis sit quinta illa natura, licet plane perspicere non possimus, scimus tamen divinam eam esse et caelestem et aeternam (v. Adnot. ad c. 10, 22.); sed quo nomine singularem illam naturam afficiamus, non habemus. Verte: *jener fünfte Grundstoff, den man leichter mit dem Verstande fassen als mit einem Namen bezeichnen kann. Orellius* a vero abit, quom locum six explanat: „aeque non intellecta ac nominata," i. e. non tam intellecta quam nominata dumtaxat, sc. ab Aristotele; confudit enim quintam illam naturam cum animo, qui ex ea constare dicitur. Vid. c. 10, 22: quintum genus adhibet, *vacans nomine*, et sic *ipsum animum* ἐνδελέχειαν appellat novo nomine. *Wolfius* cum uno Ox. scripsit: *non nom. magis quam intellecta* (et sic Rehd. Vind. 2. unus ap. Verb.) et sic explicavit: „natura, cuius non magis nomen est quam intellectus," adversante ipsa Ciceronis sententia. Pari modo lapsus est *Schützius*, qui de *Rathii* coniectura edidit: *illa nominata magis quam intell.*, et *Seyffertus*, qui coniecturam suam: *voce nominata magis quam animo intellecta* in verborum ordinem recipere non dubitavit.

ne tam vegeta mens .. iaceat] Sic recte *Or.* cum nonnullis edd. vett.; Gud. 1. R. b. et nonnull. edd. vett. *nec .. iacet*; ed. Rob. Seph. *nec .. iaceat;* ed. Asc. 1. et Med. *ne .. iacet*; R. et Gud. 1. corrupte *veta* pro *vegeta.* E coniunctivo *iaceat* apparet pro *nec* legendum esse *ne* Scriptura autem *nec .. iacet* multo. minus elegans est. *Ne .. iaceat* βραχυλόγως dictum est pro: *ne tam vegetam mentem .. iacere statuamus.* Simili breviloquentia usus est Tullius Fin. I. 13, 43 init. et II. 24, 77 extr., ubi cf. *Madvig.* Quod *Wesenberg.* in Emend. I. p. 2. legendum suspicatur: *animus sit*, *nec .. iaceat*, non placet.

in corde etc.] V. c. 9, 18. et 19.

XVIII. Dicaearchum vero cum Aristoxeno, aequali et condiscipulo suo, doctos sane homines, omittamus: quorum alter ne condoluisse quidem unquam videtur, qui animum se habere non sentiat; alter ita delectatur suis cantibus, ut eos etiam ad haec transferre conetur. Harmoniam autem ex intervallis sonorum nosse possumus, quorum varia compositio etiam harmonias efficit plures; membrorum vero situs et figura corporis vacans animo quam possit harmoniam efficere, non video. Sed hic quidem, quamvis eruditus sit, sicut est, haec magistro concedat Aristoteli; canere ipse doceat. Bene enim illo Graecorum proverbio praecipitur:

Quam quísque norit ártem, in hac se exérceat.

42. Illam vero funditus eiciamus [1] individuorum corporum levium et rutundorum [2] concursionem fortuitam: quam tamen Democritus concalefactam et spirabilem, id est animalem [3], esse vult [3].

XVIII. 1 Sic Marb. Mon. 2; Or. c. vulg. *eiiciamus.* 2 Sic Bait. c. Gud. 1. R., comp. *Lachm.* ad Lucret. p. 96; Or. c. vulg. *rotund.*, cf. V. 24, 69. 3 v. Adn.

Cap. XVIII. *Dicaearchum .. cum Aristoxeno*] V. c. 10, 20. et 21. et c. 11, 24. De appositione in plurali posita v. nos in Gr. L. §. 103, not. 4. Cf. Lael. 11, 39. *Condolescere* est vehementi dolore affici. Sic saepe *cum* verborum simplicium vim auget atque intendit, ut *collaudare, conniti.* — *ad haec* sc. ad res, quae in philosophia tractantur, ut paulo post *haec concedat magistro.*

Harmoniam .. ex intervallis sonorum .., quorum varia compositio etiam harmonias efficit plures] Plato Phileb. p. 17. C. D.: ἐπειδὰν λάβῃς τὰ διαστήματα (*intervalla sonorum*) ὁπόσα ἐστὶ τὸν ἀριθμὸν τῆς φωνῆς ὀξύτητός τε πέρι καὶ βαρύτητος, καὶ ὁποῖα, καὶ τοὺς ὅρους τῶν διαστημάτων καὶ τὰ ἐκ τούτων ὅσα συστήματα (*variorum sonorum compositiones*) γέγονεν, ἃ κατιδόντες οἱ πρόσθεν ἡμῖν τοῖς ἑπομένοις ἐκείνοις καλεῖν αὐτὰ ἁρμονίας (*harmonias*), ubi cf. *Stallbaumium* p. 130—132. ed. Goth.

haec magistro concedat] H. e. philosophiam Aristoteli relinquat, ipse vero arti musicae operam det eaque alios imbuat.

Quam quisque norit] Est trimeter iambicus. Eadem sententia Graece expressa: Ἔρδοι τις ἣν ἕκαστος εἰδείη τέχνην ap Aristoph. Vesp. 1431. *Menkius* in Observv. ined. comparat. Hor. Ep. I. 14, 44. Propert. II. 1, 46. Quint. Smyrn. I, 462 sqq. Athenaeum VIII, 44.

§. 43. *levium*] V. ad c. 11, 22.

concalefactam et spirabilem] H. e. igneis et aëriis partibus constantem. V. Aristot. de Anima I, 2. Cf. *Tennemann.* Gesch. d. Philos. T. I. p. 278 sq. et de Leucippo, qui in hac re cum Democrito consentit, p. 265 sq.

id est animalem] Haec verba *W.* uncis cinxit, quibus ea recte liberavit *Or.* „quia hoc significatu voc. *animalis* vix intrusisset glossator. Neutra vox quom satis per se placeret Ciceroni, utrumque posuit. Cf. Fin. III. §. 13: Erit enim notius, quale sit, pluribus notatum vocabulis idem declarantibus. §. 55." Idem c. *D.* et *W.* pro vulg. *voluit* recte restituit *vult*, uti est in Gud. 1. R. b. aliisque codd. Praesens in hac re optime sese habet. V. Adnotata in II. 21, 49.

Is autem animus] Expositis philosophorum de animorum natura opinionibus, Cicero suam sententiam expromere aggreditur. Particula *autem* inservit transitioni, et saepe ita, ut sententiarum contextum interruptum repetat. V. *Bremium* ad C. Nep. Dion. III, 5. p. 155. *Beier.* ad Cicer. Offic. I, 8. p. 55. *Hand.* Tursell. I. p. 564 sq. *Kühner* L. Gr. §. 136, 2. 4). Cf. ad c. 21, 49. Sic. Gr. δέ. V. *Pflugk.* ad Eur. Hec. 1211.

ex inflammata anima] Intelligitur πνεῦμα ἔνθερμον e Stoicorum, ut videtur, fere omnium sententia. Cf. ad c. 9 extr. Quare mirum est eam potissimum Panaetio probatam a Cicerone dici. V. de his et sequentibus verbis *Wyttenbachium* de Immortali-

Is autem animus, qui, si est horum quattuor generum, ex quibus omnia constare dicuntur, ex inflammata anima constat, ut potissimum videri video Panaetio, superiora capessat necesse est. Nihil enim habent haec duo genera proni et supera semper petunt. Ita sive dissipantur, procul a terris id evenit; sive permanent et conservant habitum suum, hoc etiam magis necesse est ferantur ad caelum, et ab iis [4] perrumpatur et dividatur crassus hic et concretus aër, qui est terrae proximus. Calidior est enim vel potius ardentior animus, quam est hic aër, quem modo dixi crassum atque concretum: quod ex eo sciri potest, quia corpora nostra terreno principiorum genere confecta ardore animi concalescunt.

XIX. 43. Accedit, ut eo facilius animus evadat ex hoc aëre, quem saepe iam appello, eumque perrumpat, quod nihil est animo velocius; nulla est celeritas, quae possit cum animi

4 Sic edd. vett. S. E.; Or. c. vulg. *his.* V. ad c. 3, 5.

tate animi. Sect. VIII. Opuscul. T. II. et *Wyttenb.* opusc. select. ed. *Friedemann.* Vol. II. p. 278—280. De παρηχήσει *videri video* v. ad IV. 17, 38.

Nihil .. habent .. et] De *et* post negationem posito v. ad I. 2, 4 iacentque.

Ita, sive dissipantur .. sive permanent] De Stoicorum de animorum post mortem statu v. ad I. 31, 77 extr. Pro *dissipantur* exspectamus *dissipatur*, quia antecedit: *is autem animus. Klotzius:* „Genau genommen hätte man hier erwarten sollen: *sive dissipatur animus ex his constans*; allein C. dachte sich diess so: *oder zerstreuen sich diese Dinge, welche den Geist bilden.*" Perperam; de ipsis enim animis agitur. A singulari numero, qui omnes animos complectitur, ad pluralem deflexit oratio, uti saepissime. Cf. ad II. 23, 54.

nihil habent haec duo genera proni] Nec ignis nec aër, quibus animus constare dicitur, deorsum suopte nutu et suo pondere feruntur.

calidior .. ardore animi concalescunt] Haec omnia ex Stoicorum disciplina petita sunt. V. Adnotata ad c. 9. extr. De tertia sede voculae *enim* v. ad c. 27, 66.

ex eo .. quia] Sic Legg. I. 15, 43: haec nascuntur *ex eo, quia* natura propensi sumus ad diligendos homines, quod fundamentum iuris est, ubi *Goerenz.* p. 67: *quia* pro *quod* positum putat, ut vitaretur repetiti *quod* vicinitas; sed hoc non cadit in nostrum locum. *Ex eo, quod* est nostrum *daraus, dass; ex eo, quia* autem *daraus, weil.*

Cap. XIX. §. 43. *Accedit ut*] H. e. praeterea fit, ut. Cf. de Orat. II. 48, 198: *Accedebat, ut* haec tu adolescens pro re publica queri summa cum dignitate existimarere, ubi plura exempla congessit *O. M. Müller.* p. 312 sq. Quid discriminis intercedat inter *accedit quod* c. indic. et inter *accedit ut* c. coniunctivo, facile ex nostro loco erui poterit. *Accedit, quod facilius animus evadit* rem designaret, quae vere esset vel certe iam cognita esset: *accedit, ut f. a. evadat* rem significat, quae non vere ita esse ponitur, sed quae ita cogitanda est, vel quae ut nova necdum cognita accedere intelligenda est. V. nos in Gr. L. §. 144. Not. 1. Cf. *Ramshorn.* L. Gr. §. 179, 3. Not. *). *Aug. Grotefend.* Commentar z. d. Material. Lat. Stylüb. p. 141 sq. *Menkius* l. d. affert *Herzog.* ad Caes. B. G. III, 13. Quî autem particula *ut* post *accedit* sequi possit, exponemus ad V. 21, 62.

nulla est celeritas etc.] Mira orationis redundantia, quam Cicero, si ultimam his libris admovisset limam, sine dubio sublaturus fuit, nisi cum *Seyfferto* legere placet *nulla est certe celeritas;* v. *certe* ante v. *celeritas* facile interire potuit; *certe* ut Gr. γοῦν indicat causam = „nam hoc quidem certum est nullam rem inveniri celeritate praeditam, quae possit cum animo contendere." Celeritatis partem vel speciem esse velocitatem apparet e IV. 13, 31. Quod in nonnul-

celeritate contendere. Qui si permanet incorruptus suique similis, necesse est ita feratur, ut penetret et dividat omne caelum hoc, in quo nubes, imbres ventique coguntur, quod et humidum et caliginosum est propter exhalationes terrae. Quam regionem quom superavit animus naturamque sui similem contigit et agnovit, iunctis ex anima tenui et ex ardore solis temperato ignibus insistit et finem altius se ecferendi [1] facit. Quom [2] enim sui similem et levitatem et calorem adeptus est, tanquam paribus examinatus ponderibus, nullam in partem movetur, eaque ei demum naturalis est sedes, quom ad sui simile [3] penetravit, in quo nulla re egens aletur et sustentabitur isdem [4] rebus, quibus astra sustentantur et aluntur. 44. Quomque corporis facibus inflammari soleamus ad omnes fere cupiditates, eoque magis

XIX. 1 Sic Gud. 1.; Or. c. vulg. *efferendi.* 2 Dav. Or. aliique e coni. Bentl. (et c. Aug.) *Tum enim .. adeptus, tamquam.* Omittitur *est* (post *adeptus*) in R. Gud. 1. II. 2. Brux. Vind. 2. Marb. et nonnull. edd. vett.; Rehd. Mon. 2. Vind. 1. ed. H. *est adeptus.* Ego cum Kl. et Bait. revocandam iudicavi vulgatam, quom propter antiquam scripturam *adeptust* verbum *est* facile excidere potuerit. Cf. Var. Scr. 17, 41 extr. 3 Sic Or. c. R. Gud. 1. b. aliisque codd. et complurib. edd. vett.; alii *similem.* 4 Sic Gud. II. et ed. H.; Gud. 1. R. Marb. *hisdem.*

lis edd. vett. legitur *enim*, eodem tendit, sed minus probabile est quam *certe.*

omne caelum hoc] *Caelum* hic est quae nunc vocatur atmosphaera nostra, in qua sunt nubes. Hinc etiam pro aëre ponitur. Cf. 25, 60. N. D. II. 16, 42.

iunctis .. ignibus insistit] Haec et quae sequuntur verba illustrantur Ciceronis loco N. D. II. 46, 118: „Sunt autem stellae natura flammeae: quocirca terrae, maris, aquarum vaporibus aluntur iis, qui a sole ex agris tepefactis et ex aquis excitantur: quibus altae renovataeque stellae atque omnis aether refundunt eadem et rursus trahunt indidem, nihil ut intereat aut admodum paululum, quod astrorum ignis et aetheris flamma consumat.“ Omnia, quae §. 43. consignata sunt, vix dubitari potest, quin ex Stoicorum fontibus manaverint. Cf. Sext. Empir. c. Math. IX, 71 sqq.

se ecferendi] Pro usitatiore *sui ecferendi.* V. nos in Gr. L. §. 131, not. 16.

tanquam paribus examinatus ponderibus] „H. e. tanquam ad aequilibrium redactus, materiâ, quae eiusdem est gravitatis specificae, circumfusus.“ *Neidius.*

§. 44. *facibus*] V. ad II. 25, 61.

iis aemulemur] *Aemulari* h. l. Cicero cum dativo coniunxit, eo ut videtur consilio, ut hanc aemulationem non ex honesto studio, sed ex perturbatione mentis proficisci significaret. Est igitur: *leidenschaftlich nacheifern.* V. nos in Gr. L. §. 112, 4. Cf. infra IV. 8, 17. Fallitur *Fr. Haasius* ad Reisigii Vorles. über Lat. Sprachw. p. 667., quom dicit *aemulari* h. l. nihil aliud esse nisi *nacheifern.* Alia res est ap. Quinctil. X. 1, 122 et Iustin. VI, 9., ubi *aemulari* c. d. iunctum simpliciter significat *nacheifern.*

visere] Hoc verbum nunquam idem significat, quod *videre*, sed semper adiunctam habet notionem aliquid diligenter et accurate inspiciendi, explorandi, examinandi (*besichtigen*). Est enim verbum intensivum, ductum a verbo *videndi.* Sic pro leg. Man. 21, 61: eam quoque rem populus R. non modo *vidit*, sed etiam *omni studio visendam* .. putavit. Egregie huius voc. vim propriam illustrat locus, qui infra V. 3, 9. legitur. Cf. *Bremium.* ad Corn. Nep. Alcib. VI, 1. p. 113. Uti in hunc quem tractamus locum verbum *visendi* optime videtur quadrare, ita vehementer dubito, num paulo post *„cupidus veri visendi“* apte et e linguae Latinae ratione a *Wolfio* pro vulg. *videndi* repositum sit. Recte quidem dicitur *visere, quid verum sit*; sed vix credam a probis scriptoribus dictum esse *visere verum.* Nuper etiam *Klotzius* in Add. p. 24. nostrae sententiae accessit. Etiam

incendi, quod iis aemulemur, qui ea habeant, quae nos habere cupiamus: profecto beati erimus, quom, corporibus relictis, et cupiditatum et aemulationum erimus expertes; quodque nunc facimus, quom laxati curis sumus, ut spectare aliquid velimus et visere, id multo tum faciemus liberius totosque nos in contemplandis rebus perspiciendisque ponemus, propterea quod et natura inest in [5] mentibus nostris insatiabilis quaedam cupiditas veri videndi [6], et orae ipsae locorum illorum, quo pervenerimus, quo faciliorem nobis cognitionem rerum caelestium, eo maiorem cognoscendi cupiditatem dabunt. 45. Haec enim pulchritudo etiam in terris patritam [5] illam et avitam (ut ait Theophrastus) philosophiam, cognitionis cupiditate incensam, excitavit. Praecipue vero fruentur ea, qui tum etiam, quom

5 v. Adn. 6 Sic R. Gud. 1. II. b. aliique multi; Or. c. vulg. *visendi.* V. Adn. ad: *visere.*

aliis locis *verum videre* dixit Cicero; cf. Off I. 4, 13. Fin. II. 14, 46: quos locos attulerunt *Rathius* et *Moser.* Cf. *Goerenz.* et *Madvig.* ad Fin. l. d.

inest in mentibus] Sic recte *Or.* aliique cum R. Gud. 1. 2. II. b. aliisque pro vulg. *inest mentibus.* Constructio verbi *inesse* cum dativo apud Ciceronem rarissima est vel adeo dubia. N. D. I. 43, 120. *Heind.*, *Sch.*, *Moser* (in ed. min.) recte ediderunt: censet imagines divinitate praeditas *inesse in universitate* rerum. V. *Gernhard.* ad Cat. M. II. p. 11. In loco, a *Klotzio* allato: Off. I. 42, 151: *„quibus* autem *artibus* aut prudentia maior *inest*, aut non mediocris utilitas quaeritur, .. eae sunt iis, quorum ordini conveniunt, honestae“ hac structura usus est Cicero ob concinnitatem membrorum (quibus inest aut quaeritur).

§. 45. *Haec .. pulchritudo*] H. e. harum rerum caelestium pulchritudo. Pronomina enim et demonstrativa et relativa saepe ita se ad sequentia substantiva applicant, ac si in enuntiato antecedenti vel uno nomine vel toto enuntiato notio eius expressa esset, quanquam non est expressa. Pronomen igitur sequenti substantivo applicatum vel eo quasi attractum positum est pro genitivo. *Haec pulchritudo* ita dictum est, ac si iam in antecedenti enuntiatione pulchritudo commemorata esset; nec tamen quicquam aliud dictum est nisi causa pulchritudinis Sic Terent. Andr. I. 1, 72: Omnes laudare fortunas meas. *Hac fama* impulsus Chremes ultro ad me venit (h. e. huius rei fama). Infra III. 34, 83: *hoc otium*, ubi v. Adn. IV. 10, 23: *qua oratione*, h. e. de qua re oratione. 21, 48: in *illo genere.* pro Milone 36, 108: Nullum unquam, iudices, mihi tantum dolorem inuretis, .. ut obliviscar, quanti me semper feceritis. *Quae* si vos cepit *oblivio*, aut si in me aliquid offendetis, cur non id meo potius capite luitur quam Milonis? pro: *cuius rei* oblivio. V. *Krüger.* Untersuchungen über d. Lat. Spr. III. p. 127 sq. *Ramshorn.* L. Gr. §. 158. p. 553 sq. *Kühner.* L. Gr. §. 145. Not. 16. Cf. *Kritz.* ad Sall. Iug. 54, 6. p. 300 sq. et *Madvig.* ad Fin. V. 15, 42. p. 691 sq.

patritam .. excitavit] Sententia: Caelestium rerum pulchritudo causa fuit, ut maiores, cognitionis cupiditate accensi, animum applicarent ad philosophiam. — Paulo audacius dictum *philosophiam cognitionis cupiditate incensam* pro: *ph., quae orta est e cog. cupiditate*, nec tamen ita, ut scriptura a *Neidio*, qui legendum coni. *incensa*, sollicitanda esset. *Klotzius* apte comparat Off. I. 19, 64: *omnem morem* Lacedaemoniorum *inflammatum esse cupiditate vincendi.* — Pro vulg. *patriam* c. M. L. W. Kl. Tr. e Nonio p. 161. Merc. edidi *patritam* (et sic Vind. 205.), *Wolfius* suspicatur in loco Theophrasteo adiectiva πατρῷος καὶ παππῷος scripta fuisse, ut apud Demosthenem. *Orellius* revocavit vulg. *patriam*, quia adiungatur: *ut ait Theophrastus;* Latinus scriptor si laudaretur, ferendum fore; huc accedere, quod ne alibi quidem apud Ciceronem legatur voc. *patritus*, et in Verr. Act. I. 5, 13: *res patria et avita* (adde p. l. Manil. 8, 21: *regno patrio atque avito*) dicatur.

has terras incolentes circumfusi erant caligine, tamen acie mentis dispicere cupiebant.

XX. Etenim si nunc aliquid assequi se putant, qui ostium Ponti viderunt et eas angustias, per quas penetravit ea, quae est nominata Argo, quia Argivi in ea [1],

dilecti [2] viri,
Vecti, petebant péllem inauratam árietis;

aut ii, qui Oceani freta illa viderunt,

Europam Libyamque rapax ubi dividit unda:

quod tandem spectaculum fore putamus, quom totam terram contueri licebit eiusque quom situm, formam, circumscriptionem, tum et habitabiles regiones et rursum omni cultu propter vim frigoris aut caloris vacantes? 46. Nos enim ne nunc quidem

XX. 1 Or. versum a v. *Argivi* incipit, ita: *Argivi* in ea, *d. v. Stürenburg.* comment. d. p. 8. verba: *quae est nom. Argo, quia Argivi in ea* in unum versum coniunxit; Bait. aliique primum versum sic constituerunt: *Argó, quia Argivi ín ea dilectí viri,* uti legitur ap. Cornific. ad Herenn. II. 22, 34. 2 Sic Bait. c. Gud. 1. et ed. Lamb.; Or. c. vulg. *delecti.*

Veruntamen quom primum vocabuli *patritus* forma nihil habeat, in quo offendamus, tum auctore Nonio Varro *patrito et avito more* dixerit; denique Nonius ad huius formae auctoritatem stabiliendam hunc ipsum quem tractamus locum attulerit: vix dubium est, quin legendum sit *patritam*. In locis allatis e Verr. et p. l. Manil. alia atque in nostro loco videtur esse ratio.

dispicere] Huius verbi vim ea qua solet elegantia enodavit *Ernestius* Clav. Cic. h. v. Significat intendere aciem oculorum ad videndum. Hinc de Fin. IV. 23, 64. de catulis dicitur, quom primum oculos aperiunt et videre conantur. pariterque de infantibus de Fin. V. 15, 41: quom autem dispicere coeperimus et sentire, quid simus.

Cap. XX. *aliquid assequi se putant*] *Aliquid* est *quod operae pretium sit.* Infra 21, 49. cum ironia dicitur *praeclarum autem nescio quid adepti sunt.* III. 16, 35: Diceres *aliquid*, et magno quidem philosopho dignum. IV. 20, 46: *nihilne* tibi videntur an *aliquid* dicere? V. 36, 104: eos *aliquid* putare esse universos. Pari modo Graeci dicunt τὶ. Plat. Symp. 173, C.: ὑμᾶς τε τοὺς ἑταίρους ἐλεῶ, ὅτι οἴεσθέ τι ποιεῖν. οὐδὲν ποιοῦντες, h. e. magnum quiddam facere. Cf. *Wyttenbach.* ad Plat. Phaedon. p. 233. Sic Ovid. Trist. I. 2: Est *aliquid.* Sic *aliquis* et τὶς, eximius aliquis, aliquis magna auctoritate, dignitate, divitiis pollens. Theocrit. XI, 79: δηλονότ' ἐν τᾷ γᾷ κἠγών (sc. Cyclops) τις φαίνομαι ἦμες. V. *Viger.* p. 152. ad eumque *Hermann.* p. 731. et *Reynders.* ad Platon. Sympos. p. 5. Contrarium vocabuli *aliquid* est *nihil*, IV. 20, 46 extr. Quod autem *Wolfius* accuratius Ciceronem locuturum fuisse dicit, si scripsisset *assecutos*, in eo lapsus est. Saepe enim non solum in Latino, sed etiam in Graeco nostroque sermone praesens ita usurpatur, ut significet actionem ex tempore praeterito in praesens pertinere. V. nos in Gr. L. §. 107, Not. 2.

angustias] Scil. Hellespontum et Bosporum Thracium.

dilecti viri] Sunt iambici trimetri acatalecti, ex Ennii Medea petiti, nonnihil immutati, qui ap. Cornif. (v. Var. Scr.) pleni leguntur; ap. Priscian. de Metr. Com. p. 1325. ita:
Argó, qua vecti Argívi, dilectí viri,
Petébant illam péllem inauratam árietis.
Expressi sunt autem hi versus ex Euripid. Medea, v. 5: ἀνδρῶν ἀριστέων, οἳ τὸ πάγχρυσον δέρος Πελίᾳ μετῆλθον. Sed Cicero, uti saepius, poetae versus minus ad verbum quam ad sententiam protulit. De Ennii versibus cf. *H. Planck.* de Ennii Medea, Götting. 1807. p. 75 sq. *Arietis* pronuntiandum est *arjetis*, uti Ovid. M. 7, 151. V. nos in Gr. L. §. 171, g).

Europam] Idem versus Ennii (Annal. II, 46. p. 51. ed. Sp.) laudatur N. D. III. 10, 24. Intelligitur autem

oculis cernimus ea, quae videmus. Neque est enim [3] ullus sensus in corpore; sed, (ut non physici solum [4] docent, verum etiam medici, qui ista aperta et patefacta viderunt,) viae quasi quaedam sunt ad oculos, ad aures, ad nares a sede animi perforatae. Itaque saepe aut cogitatione aut aliqua vi morbi impediti apertis atque integris et oculis et auribus nec videmus nec audimus, ut facile intellegi [5] possit animum et videre et audire, non eas partes, quae quasi fenestrae sint [6] animi; quibus tamen sentire nihil queat mens, nisi id agat et adsit. Quid? quod eadem mente res dissimillimas comprendimus [7], ut colorem, saporem, calorem, odorem, sonum? quae nunquam quinque nuntiis animus cognosceret, nisi ad eum omnia referrentur, et is [8] omnium iudex solus esset. Atque ea profecto tum multo puriora

3 Sic Or. c. R. Gud. 1. II. 2. aliisque pro vulg. *neque enim est.* V. ad c. 27, 66. 4 Sic Or. c. R. Gud. 1. II. 2. aliisque pro vulg. *solum phys.* 5 Gud 1. R. h. l. et §. 48 *intelligi.* 6 Sic R. Gud. 1. II. aliique; Or. c. vulg. *sunt.* Hic et sequentes coniunctivi ob orationem obliquam. 7 Sic Gud. 1. R. Aug. pro vulg. *comprehendimus.* 8 v. Adn.

fretum Herculeum vel Gaditanum inter Hispaniam et Africam.

habitabiles regiones .. vacantes] Cf. infra c. 28, 69. N. D. I, 10. V. *Moserum* ad C. de Rep. VI. 19, 20. p. 494—497. et quem ad nostrum locum laudat *Vossium* ad Verg. Georg. I. 233. p. 33 sq. *Menkius* in Observv. ined. affert Plat. Theaet. §. 102. p. 184. Xen. Anab. I. 7, 6.

rursum] V. ad c. 17, 40.

§. 46. *cernimus .. videmus*] *Cernere* (a Gr. κρίνειν ortum) est rem aliquam eiusque singulas notas perspicere et diiudicare (discernere). Apposite *Billerbeckius* contulit Mil. 29: ut ea *cernimus*, quae *videmus*. Acad. II, 25: ego Cumanam regionem *video*, Pompeianum non *cerno*.

aperta et patefacta viderunt] H. e. qui ista corpore aperiendo et secando perscrutati sunt. *Orellius* laudat Celsum praef. L. I.

viae .. perforatae] N. D. III. 4, 9: duo lumina (*Lichtöffnungen*) ab animo ad oculos perforata. *Menkius* l. d. comp. Synes. de Prov. I, 18. p. 113. C: ἀκοὴ ξυντετρημένη ἐπὶ τὴν καρδίαν. Ad sequentia *Moser* apposite comparat Plin. H. N. XI, 54. p. 617 sq: „Animo videmus, animo cernimus; oculi, ceu vasa quaedam, visibilem eius partem accipiunt atque transmittunt. Sic magna cogitatio obcaecat, abducto intus visu; sic in morbo comitiali aperti nihil cernunt, animo caligante.“ Haec fuit etiam Parmenidis, Empedoclis, Platonis aliorumque sententia, *Stallbaum.* ad Plat. Phaed. 65, B, itemque Epicharmi, poëtae comici, cuius versus: νοῦς ὁρῇ καὶ νοῦς ἀκούει, τἄλλα κωφὰ καὶ τυφλά ap. Plutarch. de Fortuna c. 3 servatus est.

nisi id agat] H. e. nisi animus ad rem attentus sit. Cf. infra c. 38, 91. Sic Terent. Andr. II. 5, 4: *hoc agam*, h. e. ad hoc attendam. Eleganter hanc formulam enucleavit *Ruhnken.* in Dictat. ad Ter. Andr. I. 2, 15: „haec formula, qua qui spectant vel audiunt attento animo esse iubentur, ex veterum sacris manavit. Nam sacerdos, antequam victima immolaretur, clamabat *hoc age*, monens populum, ut huic rei intentus esset,“ comp. Plutarch. Num. p. 69. et Coriol. p. 225. interpr. ad Suet. Calig. c. 58. Ter. Heaut. III. 2, 4. 7. Similiter usurpatur *id agitur, es handelt sich darum*, ut infra IV. 2, 3: paucis tamen utemur, quoniam non *id agitur* hoc tempore. Porro I. 49, 119: *agamus haec*, h. e. studiose tractemus, in haec diligenter incumbamus. Cf. *Klotz.* Quaest. Tull. p. 14. Contra *alias res agere* est non attentum esse.

et is omnium iudex] Pro *et is.* quod R. Gud. 1. II. aliique et nonnullae edd. vett. tuentur, *W.* et *Or.* c. cod. Aug. et plerisque edd. vett. ediderunt *ut idem*, eleganter quidem, nam saepe *idem* pro *is idem* vel *is item* usurpatur, v. *Goerenz* ad Fin. II, 5. p. 139. et nos in Gr. L. §. 123, 3., sed haec non est idonea causa, cur optimorum codd. scripturam desera-

et dilucidiora cernentur, quom, quo natura fert, liber animus pervenerit. 47. Nam nunc quidem, quanquam foramina illa, quae patent ad animum a corpore, callidissimo artificio natura fabricata est, tamen terrenis concretisque corporibus sunt intersaepta quodammodo; quom autem nihil erit praeter animum, nulla res obiecta impediet, quo minus percipiat, quale quidque sit.

XXI. Quamvis copiose haec diceremus, si res postularet, quam multa, quam varia, quanta spectacula animus in locis caelestibus esset habiturus. 48. Quae quidem cogitans soleo

mus. Nonnulli codd. deteriores et ed. P. habent *et idem*.

Cap. XXI. §. 47. *Quamvis copiose*] H. e. *vel copiosissime*, proprie: *tam copiose, quam vis.* Vocabulum *quamvis* positivo vim superlativi addere dici potest, ita tamen, ut haec vis non ad eum, qui loquitur, sed ad eum, cum quo loquare, referatur. V. *Kritzium* ad Sall. Cat. XXIII, 6. Plerumque male per *valde*, *admodum* explicatur. Interdum etiam flectitur, prout loci ratio flagitat. Sic Cic. Verr. V. 5, 11: exspectate facinus *quam vultis improbum*. Cf. *Ramshorn*. Lat. Gr. §. 194. Not. 2. *Kühner*. L. Gr. §. 155. Not. 5. Adde infra II. 16, 38: *quamvis levi* ictu. III. 30, 73: stultitiam accusare *quamvis copiose* licet. IV. 26, 57: de cuius excellentia multa quidem dici *quamvis fuse lateque* possunt. V. 16, 46: quivis, *quamvis indignus*. Cf. *Bremium* ad Corn. Nep. Datam. IV, 3. ad Cic. Fin. II, 18. p. 182. et *Beier*. ad Off. I. 25, 86. p. 197. Cur autem *Bakius* ad Legg. I. 14, 40. separatis vocabulis legendum censeat *quam vis*, non est idonea causa. Quod sequitur pronomen *haec* quodammodo redundat; animum quasi intendit ad ea, quae secutura sunt.

§. 48. *philosophorum*] Epicurei intelligendi sunt, quorum disciplinam, ubicunque potuit, graviter reprehendit Cicero atque notavit. V. nos in libro d. *de Cicer. in philos. mer.* p. 78 sq. De eleganti verborum collocatione *nonnullorum insolentiam philosophorum* v. nos in Gr. L. §. 167, 6. Cum maxima vi vocabulum *philosophorum*, in quo sententiae pondus positum est, reiectum est in clausulam enuntiationis, ut supra 6, 11., ubi v. Adn. Ceterum facile quis quaerat, quonam tanquam vinculo sententiae antecedentes cum eis, quae iam sequuntur, constrictae teneantur. Nimirum superiore disputatione inde a c. 18, 42. Tullius illud demonstrare conatus est, ex accurata et diligenti naturae cognitione animorum immortalitatem colligi posse. Etenim futurum esse, ut animi, quom e corpore excessissent, sublime ferrentur et in caelestibus regionibus naturam sui similem adepti subsisterent. Ad hanc opinionem naturae contemplatione quom aperte adducamur, profecto facere non possumus, quin miremur Epicureorum insolentiam, qui, tametsi naturae cognitione gloriantur eaque ab omni superstitione praeceptisque de statu futuro opinionibus liberatos se dicunt, tamen nihil aliud e naturae studio didicerunt nisi se, quom tempus mortis venisset, totos esse perituros. Totam hanc de Epicureis digressionem ab hoc loco alienam quodam modo esse vel certe longius arcessitam negari non potest; sed, quod paulo antea monuimus, Cicero, ubicunque occasio offertur, vana atque inania huius disciplinae decreta carpere et traducere studet.

eiusque inventori .. ut deum] Illustrando huic loco egregie inservit Lucretius V. 8 sqq., ubi Epicurus divinis effertur laudibus:

— *Deus* ille fuit, *Deus*, — —
Qui princeps vitae rationem invenit eam, quae
Nunc appellatur sapientia; quippe per artem
Fluctibus e tantis vitam tantisque tenebris
In tam tranquilla et tam clara luce locavit.

Cfr. Cicero N. D. I. 16, 43.

principi] H. e. quasi τῷ κορυφαίῳ, ut Acad. II. 43, 132: (Zeno) inventor et princeps Stoicorum fuit.

terrore .. metu] V. infra IV. 8, 19. Pro *terrore* hic et paulo post *Bentleius* legendum coniecit *errore*, non solum nulla cogente necessitate, sed etiam adversante quodammodo loci sententia, uti ex verbis subsequentibus clare apparet. Laudatur quidem Fin. I. 5, 14. Epicurus, quod maxi-

saepe mirari nonnullorum insolentiam philosophorum, qui naturae cognitionem admirantur eiusque inventori et principi gratias exsultantes agunt eumque venerantur ut deum. Liberatos enim se per eum dicunt gravissimis dominis, terrore [1] sempiterno et diurno ac nocturno metu. Quo terrore? quo metu? quae est anus tam delira, quae timeat ista, quae vos videlicet, si physica non didicissetis, timeretis? *Acherunsia* [2] *templa alta Orci, . . . pallida leti, obnubila* [3] *tenebris loca.* Non pudet philosophum in eo gloriari, quod haec non timeat et quod falsa esse cognoverit? E [1] quo intelligi potest, quam acuti natura sint,

XXI. 1 v. Adn. 2 Sic R. Gud. 1.; alii *Acheruntia*, *Acherontia*; Or. c. Vat. El. 2. uno Ox. Gud. 2. *Acherusia*. 3 Edd. vett. pleraeque *obnubila obsita tenebris*; sed voc. *obsita* multi codd. in eisque optimi, ut R. Gud. 1. II. Vat., non agnoscunt; pro *obnubila*, quod etiam confirmatur cdd. Gud. 1. R., qui habent *letionubila*, Or. c. multis codd. edidit *nubila*. Ceterum Or. poëtae verba in tres versus sic distribuit: 1) — *Acherusia t. a. Orci* . . . 2) — — — *pallida leti*, 3) *Nubila t. loca* . .

mis *erroribus* animos hominum liberaverit; sed huius loci rationem longe aliam esse ac nostri verissime observavit *Klotzius*. Neque vero verba *gravissimis dominis* ad v. *errore* convenire videntur.

quae est anus] Cf. N. D. II. 2, 5: quaeve anus tam excors inveniri potest, quae illa, quae quondam credebantur, apud inferos portenta extimescat?

videlicet] H. e. videre licet, obscurum non est, utique. Uti h. l., sic saepe in sententia cum irrisione quadam dicta ponitur. Infra V. 36, 103: sed apud alios loqui *videlicet* didicerat (Demosthenes), non multum ipse secum. Cf. II. 4, 11. III. 12, 26. Idem cadit in particulas *scilicet*, *nimirum*, *nempe*, *quippe*. V. Indicem his in vv. et *Heindorf*. ad Horat. Sat. I. 10, 1. II. 3, 106. et aliis locis. *Ramshorn*. L. Gr. §. 172. *Kühner*. L. Gr. §. 133, 2. A) c).

Acherunsia] Hi versiculi petiti videntur ex Ennii Andromacha. *Lallemand.* e tribus codd. Regiis edidit: alta Orci *salvete infera:* quae ultima verba sine dubio a VV. DD. illata sunt e Varr. L. VII, 6, unde *Vahlen*. Enn. poes. reliq. p. 104 et *Ribbeck*. Tr. L. reliq p. 20 eos sic restituerunt: '*Acherunsia témpla alta Orcí* [*sáncta*] *salvete ínfera*, || *Pállida leti obnúbila tenebris* [*átris aeternís*] *loca*. Scilicet Cicero sciens praetermisit verba, quae nihil ad rem suam pertinerent, ut recte monet *Davisius*. Eadem de causa cum *Klotzio*, *Tregdero*, aliis haec poëtae verba sine versuum distinctione scribenda curavi.

templa alta Orci] Lucret. I, 21 sq.: Etsi praeterea tamen esse *Acherusia templa* Ennius aeternis exponit versibus. — *Templum* enim prima ac propria significatione erat certum quoddam caeli spatium ab auguribus lituo descriptum, intra quod augurium agebatur vel alitum volatus observabatur. Deinde hoc nomen de quovis loco inaugurato et sancto ponebatur, ut h. l. de Orco. Infra III. 19, 44 Priami domus dicitur templum. V. Varronem de L. L. VI. p. 287. Speng. p. 81. Bip. Cf. *Ernestii* Clav. Cic. h. v. *Ochsner*. Ecl. Cic. p. 241. *Moserum* ad h. l. et ad C. de Rep. VI, 15: deus, cuius hoc templum est omne, quod conspicis (sc. caelum). ad Legg. II. 10, 26. Divin. I. 20, 41: caeli caerula templa, et quos ibi *Giesius* laudat, *Ruhnken*. ad Ter. Eun. III. 5, 42. *C. O. Müllerum* Die Etrusker. T. II. p. 124 sqq.

in eo gloriari] H. e. in eo gloriam collocatam habere. de Off. II. 17, 59: nobis .. licet *in hoc* .. *gloriari*. N. D. III. 36, 87: *in virtute* recte *gloriamur*. Similiter ex Ernestii coniectura in Catil. II. 9, 20: coloni, qui *se in insperatis repentinisque pecuniis* sumptuosius insolentiusque *iactarunt* (codd. *in* omis. ob seq. *insp.*). Infra III. 11, 25: ut *in eo* rectum videatur esse *angi*.

e quo intelligi potest] Sic *Or*. c. R. Gud. 1. Mon. 2. ed. D. pro vulg. *ex quo*. Forma *ex* ante *q* apud Ciceronem frequentior est; sed utrum haec an illa forma recipienda sit, diiudicandum est e codd. auctoritate. Sic Fin. II. 5, 15. recte legitur: *e quo ecficitur*, ubi v. *Goerenz*. et *Madvig*.,

quoniam [1] haec sine doctrina credituri fuerunt! 49. Praeclarum autem nescio quid adepti sunt, quod [1] didicerunt se, quom tempus mortis venisset, totos esse perituros. Quod ut ita sit [4], (nihil enim pugno;) quid habet ista res aut laetabile aut gloriosum? Nec tamen mihi sane quicquam occurrit, cur non Pythagorae sit et Platonis vera sententia. Ut enim rationem Plato nullam afferret, (vide, quid homini tribuam;) ipsa auctoritate

4 Sic Or. c. plurimis codd., etiam Gud. 1. et edd. vett.; pauci deteriores codd. *quod ut sit:* quod recepit nuper Mos., qui comp. Fin. II. 31, 102: *sed ut sit*, et probavit Goer. ad Acad. II. 17, 54. 20, 66.; R. *quod ita sit.* Sed ob seq. *ita* facile *ut* excidere potuit, ut in illis *ita* ob praecedens *ut.* V. ad V. 6, 17.

sed infra I. 23, 55. III. 7. 15: *ex quo efficitur.* Cf. I. 24, 57. Recte ab *Orellio* reicitur discrimen, quod inter praepositionis formas *ex* et *e* apud Ciceronem intercedere solere a viris doctis statuitur (v. *Goerenz.* ad Fin. II. 5, 15. p. 136. et ad Acad. I. 11, 42. et *Ramshorn.* L. Gr. §. 150), ut altera *e* magis externam separationem notet, altera *ex* aliquid ex alicuius rei interioribus quasi partibus fluere significet.

quoniam haec .. credituri fuerunt] Sic cum *Davisio* aliisque edidi, auctoritatem secutus optimorum codd. R. (is ap. *Tregd.* habet *quoniam .. fuer'*) Gud 1. et Brux. itemque Duisb. et duorum Oxx.; *fuerunt* etiam Marb. Mon. 1. Vind. 2. Gud. 2. Aug. duo alii Oxx. ed. H. habent. *Orellius* cum vulg edidit *qui .. credituri fuerint*, comp. *Wopkens.* p. 28. ed. Hand. *Garat.* ad Milon. p. 105. Bon. Recte contra *Keilium* in Quaest. Tull. p. XI sq., qui vulgatam propterea tuendam censet, quod credibile non sit, coniunctionem *quoniam* ab aliquo glossatore per *qui* explicatam esse, monet *Klotzius* id Add. p. 26., *qui* pro *quoniam* non e glossemate, sed e compendio huius vocabuli (*qm̃* aut *quō*) perperam lecto ortum esse, ut saepe, comp. *Ed. Wunderi* Varr. Lectt. libror. aliquot M. T. Ciceronis ex cod. Erf. enotat. Lips 1827. p. LXXVI. p. XCVI sqq., et vero h. l. *quoniam* per compendium scriptum fuisse testari cod. Mon. 2., qui *quomodo* exhibet, e scriptura autem *qui* necessario secutam esse scripturam *fuerint.*

§. 49. *Praeclurum autem .. adepti sunt*] Particula *autem* continuandi vim habet, et quidem ita, ut interruptam orationem repetat. Cf. ad 18, 42. 33, 80. et *Beier.* ad Offic. I. 4, 11. p. 26. *Bremium* ad Corn. Nep. Attic. V, 4. p. 366. Sentientiarum enim ordo hic est: Quae quidem cogitans soleo mirari n. i ph., qui .. venerantur ut deum et praeclarum nescio quid adeptos se esse putant. Verba *Liberatos .. credituri fuerunt* παρενθέτως interiecta sunt.

quod didicerunt] Sic Or. c. R. Gud. 1. II. aliisque codd. et nonnull. edd. vett. pro vulg. *qui did.* Quom ii, de quibus h. l. Cicero loquitur, superioribus verbis satis notati sint; non opus est nova expositione per *qui didicerunt* etc., uti recte vidit *Klotzius*, sed apte et cum ironia quadam affertur causa, cur Epicurei praeclarum quiddam adepti dici possint. Scriptura *qui* orta est e compendio voculae *quod.* V. *Klotz.* ad Lael. II, 9. p. 102.

quod ut ita sit] Si concedamus, quod Epicurei philosophi dicunt, nos, quom tempus mortis venerit, totos esse perituros: nihil est, in quo isti glorientur. Nec tamen illud concedendum est. Nihil est enim, quod nos cogat, ut in hanc discedentes opinionem, nullis fultam rationibus, Pythagorae et Platonis sententiam (sc. *animos immortales esse*), quae firmissimis nititur rationibus, reiciamus. Verba *nihil enim pugno* Tischer et O. Heinius infacete interpretantur: *ich habe nichts dagegen, dass sie selbst* (die Epikureer) *gänzlich umkommen.* Quae interpretatio etiam antecedentibus verbis *quod ut ita sit* repugnant. 'De *ut* concessivo v. ad II. 5, 14 ne sit sane summum malum dolor.

occurrit] H. e. animo meo obiicitur. Cf. §. 51. IV. 1, 2. Brut. 7, 26. *Moser* comparat de Or. II. 30, 132. 34, 147: omne, quod erit in re, *occurret* atque incidet (ubi v. *incidet* quasi explicat prius *occurret*). de Or. II. 24, 103. Acad. II. 8, 25. (ubi plenius dicitur *animo occurrere*). Cum *Wolfio* monemus tirones, ut sibi caveant ab ista recentioribus saepe usurpata locu-

me frangeret; tot autem rationes attulit, ut velle ceteris, sibi certe persuasisse videatur.

XXII. 50. Sed plurimi contra nituntur animosque quasi capite damnatos morte multant; neque aliud est quicquam, cur incredibilis iis [1] animorum videatur aeternitas, nisi quod nequeunt, qualis animus sit vacans corpore, intelligere et cogitatione comprehendere. Quasi vero intelligant, qualis sit in ipso

XXII. 1 Sic edd. S. E.; Or. c. vulg. *his.* V. ad c. 3, 5.

tione: *hoc occurrit in libro aliquo* pro *legitur. Wolfii* observationi addidit *Orellius:* „Sobald es den Begriff hat: *es tritt mir sehr auffallend oder meiner früheren Ansicht zuwiderlaufend entgegen*, so ist es ganz richtig, coll. de Rep. I, 35: in primo autem genere, quod hoc loco appellatur, *occurrit* nomen quasi patrium regis.“ Immo verbum *occurrendi* plane respondet nostro *entgegenkommen* semperque refertur ad dativum *personae* vel *rei*, quae personae vices sustinet, ut *animo.* Utrum autem ea res, quae dicitur occurrere, sit notabilis, insignis, mira necne, nihil attinet. Cf. *K. W. Dietricium* in Ephem. discipl. antiq. 1845. p. 44 sq.

vide, quid homini tribuam] Gravius dictum pro *quid ei tribuam.* Cf. II. 27, 65: ut est captus hominum. V. 21, 61. Fam. I. 2, 3: ita sum cum illo (sc. Pompeio) locutus, ut mihi viderer animum *hominis* (sc. Pompeii) ab omni alia cogitatione ad tuam dignitatem tuendam traducere. Sic *res* pro *id*, ut infra c. 37, 89: Quanquam quid opus est in hoc philosophari, quom *rem* non magno opere philosophia egere videamus? Cf. *Aug. Grotefend.* Comment. zu d. Mater. Lat. Styliib. Exc. XII. *Iordan.* ad or. p. Caecina 7, 19. p. 174 sq.

ipsa auctoritate me frangeret] H. e. me convinceret, a mea sententia in suam adduceret. V. *Ernestii* Clav. Cic. h. v. Locus fere geminus legitur Divin. I. 30, 62: Hunc ergo (sc. Epicurum) antepones Platoni et Socrati? qui ut rationem non redderent, auctoritate tamen hos minutos philosophos vincerent, ubi v. *Moser.* p. 150. De re ipsa cf. ad 17. 40.

videatur] Consulto h. l. post *attulit* Cicero posuit *videatur*, non *videretur.* Bene *Moser:* ut significetur non, quidnam fuerit eius consilium, sed quid allatis rationibus ita effectum sit, ut nobis etiam nunc *videatur* id sibi persuasisse. Ceterum cf. Adnotata in c. 4, 7. Uti activum *videre* frequentissime vim habet intelligendi, cognoscendi, perspiciendi, ita nonnunquam etiam passivum significat intelligi, cognosci, perspici (Gr. φαίνεσθαι c. partic. iunctum). Cf. de Off. I. 33, 121: commutato autem genere vitae, omni ratione curandum est, ut id bono consilio fecisse *videamur.*

Cap. XXII. §. 50. *quasi capite damnatos*] Iure Romano, si quis morte multandus erat, antea debebat capite damnari, uti bene docet *Wolfius.* Hunc igitur iuris Romani usum Cicero facete h. l. transfert ad animos. *Capite* autem *damnari* dicitur civis Romanus, qui omnibus suis et libertatis et civitatis et familiae iuribus privatur. V. *Freundii* Lex. L. v. *caput.*

Quasi vero intelligant] Salsa ironia. Similiter pro Milone 31, 84. pulcherrime dicit Tullius: Est, est profecto illa vis: neque in his corporibus atque in hac imbecillitate nostra inest quiddam, quod vigeat et sentiat, et non inest in hoc tanto naturae tam praeclaro motu. *Nisi forte* idcirco esse non putant, quia non apparet nec cernitur; *proinde quasi* nostram ipsam mentem, qua sapimus, qua providemus, qua haec ipsa agimus ac dicimus, videre aut plane, qualis aut ubi sit, sentire possimus. Cf. Xen. Commentar. I. 4, 9. Cyr. VIII. 7, 17. De particulis *quasi vero*, quae in ironicis sententiis locum habent, v. *Beier.* ad Offic. III. 9, 39. p. 248; *vero* habet vim confirmandi asseverandique, v. I. 11, 24. et *Kritz.* ad Sall. Cat. 52, 16. Sic infra c. 35, 85: *Quasi vero* ista vi quicquam tum potuerit ei melius accidere. c. 38, 92. III. 5, 11. Praeterea observandum est antecedente tempore praesenti aut futuro *quasi* iungi solere cum coniunctivo praesentis et perfecti, licet agatur de re, quae non est vel fuit. V. *Wolfium* ad h. l. et nos in L. Gr. §. 156. Not. 4.

corpore, quae conformatio, quae magnitudo, qui locus, ut, si iam possent in homine * vivo *[2] cerni omnia, quae nunc tecta sunt, casurusne in conspectum videatur animus, an tanta sit eius tenuitas, ut fugiat aciem. 51. Haec reputent isti, qui negant animum sine corpore se intelligere posse; videbunt, quem in ipso corpore intelligant. Mihi quidem naturam animi intuenti multo difficilior occurrit cogitatio, multo[3] obscurior, qualis animus in corpore sit, tanquam alienae domui[2], quam qualis,

2 v. Adn. 3 Sic R. Gud. 1. II. Brux. Marb. Duisb.; Or. c. vulg. *multoque.*

si iam] ut nostrum *wenn schon* pro *wenn auch.* Sic IV. 31, 65. 35, 75. Cf. *Madvig.* ad Fin. IV. 24, 66. p. 589.

vivo] Sic pro vulgato *uno*, quod omnium codd. et edd. veterum auctoritate munitum est, legendum coniecit *Bentleius.* Scripturam vulgatam revocavit *Klotzius* eamque iam prius in Quaest. Tull. Lib. I. p. 88—92. sic fere defendit: Primum enim non posse de homine cogitari mortuo, sed de eo, in quo insit animus ac vigeat, totus locus ita clara quasi voce loquitur, ut illud *vivo* plane redundare videatur. Tum ut MSStorum et edd. auctoritas collocatioque verborum, qua vocabula *uno* et *omnia* de Ciceronis more sibi opponuntur, ita ipsa sententia necessario videtur efflagitare vocabulum *uno.* Nam si quis vult intelligere, cadatne in conspectum animus an oculorum aciem fugiat, is debebit omnia, quae nunc tecta sunt, aperta videre idque in homine *uno* (eodemque) unoque quasi obtutu, ut ne minima quidem pars, quo animus ab inspicientis oculis refugere queat, negligatur, atque ut, si ullo modo possit cerni, animus necessario appareat. Haec defensio ut quondam admodum mihi placuit, ita nunc, universo loco denuo accurate examinato, subtilis magis quam vera videtur esse. Recte *Bentleius:* „Quorsum quaeso *uno?* Quî minus, si in *pluribus? — in hom. vivo:* quippe in homine mortuo iam excessit animus ex corpore neque ibi quaerendus est." Neque placet *Moseri* coni.: *in homine una* (= simul) *cerni*, aut: *in h. uno una c.* De vocula *iam* v. ad c. 41, 98.

casurusne in conspectum videatur] Cicero h. l. constructione inchoata excidit. Enuntiationem ita instituit, ac si dicere voluisset: *ita quidem, ut, si iam possent in homine vivo cerni omnia, quae nunc tecta sunt, casurus in conspectum videatur animus, aut tanta sit eius tenuitas, ut fugiat aciem;* tum vero, orationis forma repente mutata, enuntiationem conclusit per interrogationem directam, ita tamen, ut coniunctivum, quem prior constructio flagitabat, retineret. Cf. V. 27, 76: *ut* (= ita ut), ea qui adeptus sit, *cur* eum beatum modo et non beatissimum etiam *dixerim?* Liv. 44, 39: sine ulla sede vagi dimicassemus, *ut quo victo res nos reciperemus?* Probare non possum rationem *Ottonis* ad Fin. II. 16, 52. p. 131., qui verba sic construenda censet; ut (i. e. ita ut), si iam possent .. cerni omnia, quae nunc tecta sunt, videatur (gesehen werde), casurusne in conspectum (sit) animus, an tanta sit eius ten. cett. *Hottinger* autem *ut* interpretatur: *zum Beispiel*, comp. Part. Or. 19.; alii pro *ut* legendum coni. *at*; *Wesenberg.* Em. II. p. 13. c. Lamb. scribendum censet *aut* sc. intellegant (sciant), comparans de *quasi .. aut* p. Mil. 31, 84. p. Quinct. §. 9. et 38. N. D. III. 4, 11. Fin. II. 3, 7. Fam. IX. 6, 3. et de *aut* cum *ut* confuso Tusc. IV. 17, 39. 23, 51. 28, 60. V. 37, 109. (archet.). Lambini coniecturam receperunt Bait. Sff. aliique; *O. Hein.* coni. *ut, si .., casurus in c. v. a.; an tanta est eius t. ..?* *Sorofius* pro *ut* c. Lamb. scripsit *aut*, dein *casurus* pro *casurusne*, denique *cum tanta* pro *an t.*

fugiat aciem] Sic saepe *fugere*, φεύγειν, dicitur, ubi ex nostrae linguae consuetudine exspectes *effugere*, ἐκφεύγειν. Hinc: *id me fugit.* V. *Goerenz.* ad Fin. I. 10, 36. *Müller.* et *Ellendt.* ad de Or. III. 25, 99. Cf. infra Adn. in c. 24, 56. Saepe enim veteres scriptores simplicia verba artiore significatione, quam recentiores linguae compositis verbis exprimere solent, usurpant. Apte *Klotzius* comparat c. 21, 49: nihil enim *pugno*, ubi exspectes *repugno.*

§. 51. *animum sine corpore*] V. ad II. 3, 7.

Haec reputent .. videbunt] Recte sententiam loci intellexit *Orellius:* „haec ubi (vel si) reputaverint, vide-

quom exierit et in liberum caelum, quasi domum suam, venerit. * Etsi *[2] enim, quod nunquam vidimus, id quale sit, intelligere non possumus; certe et deum ipsum et divinum animum, corpore liberatum, cogitatione complecti possumus[4]. Dicaearchus quidem et Aristoxenus, quia difficilis erat animi, quid aut qualis esset, intelligentia, nullum omnino animum esse dixerunt. 52. Est illud quidem vel maximum animo ipso animum videre; et nimirum hanc habet vim praeceptum Apollinis,

4 Sic Or. c. plurimis codd. et optimis, ut R. Gud. 1. b., pro vulgata *compl. non possumus*, quae repugnat sententiae. V. Adn.

bunt certe se animum in ipso corpore non intelligere." *Videbunt* significat eventum autecedentis enuntiationis; ubi autem post imperativum aut coniunctivum, in quo inest imperativi vis, sequitur futurum, quod notat id, quod inde consequitur, Cicero futurum sine *et* subiicit, inferioris autem aetatis scriptores addunt *et*, uti etiam nos *und* addere solemus. Cf. *Madvig.* opusc. Acad. altera p. 162., qui comparat Verr. I. 17, 45. II. 23, 57: attendite, iam intelligetis. Adde Tusc. I. 13, 30: tolle hanc opinionem, luctum sustuleris. 39, 94 extr. II. 16, 37 extr. III. 20, 48 extr. IV. 24, 53: tracta .., intelliges. 54: remove .., iam videbuntur. Ibid. commove, senties. V. 34, 99: confer. .. tum intelliges. pro Sulla 2, 5: recordare .., intelliges, ubi plura contulit *Halmius* p. 56. Imperativus aut coniunctivus conditionalis enuntiationis loco ponuntur. V. ad II. 12, 28: Rogo hoc idem.

domui] Sic c. Klotzio edidi e plurimis optimisque codd., ut R. Gud. 1., et multis edd. vett.; eadem forma etiam aliis locis ap. Cic. in optimis cdd. legitur, uti Off. III. 26, 99. p. Mil. 7, 16. Or. c. vulg. *domi.* De forma *domui* enucleate disputavit *Klotzius* in: Zeitschr. f. Alterthumsw. 1835. p. 737 sqq. Cf. nos in Gr. L. §. 26. Not. 5.

etsi enim .. cogitatione complecti possumus] Pro *nisi*, quod in cdd. legitur, scripsimus *etsi.* Hac levi mutatione omnis huius loci difficultas, ad quam removendam editores varias coniecturas tentaverunt, tollitur. Verbum *intelligendi*, i. e. acriter perspiciendi, opponitur verbis *cogitatione complecti*, i. e. sich von Etwas eine Vorstellung machen. Deum ipsum et divinum animum, corpore liberatum, cogitatione quidem complecti possumus, sed quales sint, acriter perspicere non possumus. Quom *nisi* exceptionem significet, verba *nisi intelligere non possumus* cum *Keilio* (Quaestt. Tull. p. IX.) significare non possunt: Si quicquam est, quod, quom nunquam viderimus, tamen, quale sit, possimus intelligere: certe .. cogitatione complecti possumus. Et sententiae et latinitati repugnat coniectura *Buherii*, ab O. Heinio recepta: *nisi .. intell. possumus, certe .. cog. compl. non possumus.* Sffti coniectura: *si* (quod Rehd. et multae edd. vett. habent) *enim .. intell. non poss., certe nec deum nec div. an. .. compl. poss.* latinitati quidem consuluit, sed loci sententiam non minus pervertit.

Dicaearchus quidem] De Dicaearcho et Aristoxeno v. c. 10, 20. c. 11, 24. c. 18, 41. De particula *quidem* in exemplis afferendis usurpata v. ad c. 48, 116.

nullum .. esse] Gravius dictum pro *non esse.* Comparat *Moser* Divin. II. 67, 138: earum rerum, quae *nullae* sunt. de Or. I. 9, 38: rem publicam .. iam diu *nullam* haberemus. Cf. nos in Gr. L. §. 109, 5. et §. 133. Not. 11.

§. 52. *nimirum*] Noli mirari, noli dubitare, h. e. certe, utique. Haec particula, nata e *nē* (quod in hoc composito transiit in *nī*) et *mirum* scil. sit, explicationem significat, quam quis ab altero *sine admiratione* concedi vult; hinc praecipue in sententiis cum ironia prolatis usurpatur. V. nos in Gr. L. §. 133, 2. A) c). Comparari potest comicorum *mirum ni* (Ter. Andr. III. 4, 19.). Infra c. 35, 86, ubi v. Adnot. c. 48, 116. III. 14, 30: et nimirum haec est illa praestans et divina sapientia, ubi v. Adn. III. 30, 74. 33, 79. V. 24, 69. Cf. *Beier.* ad Offic. II. 20, 71. p. 136. et supra ad 21, 48.

praeceptum Apollinis] Verba γνῶθι σεαυτόν templo Delphico inscripta erant. Legg. I. 22, 58, ubi cf. *Turneb.* p. 593. Cr. Cf. Fin. V. 16, 44. Infra

quo monet[5], ut se quisque noscat. Non enim, credo, id praecipit, ut membra nostra aut staturam figuramve noscamus. Neque nos corpora sumus, nec[6] ego tibi haec dicens corpori tuo dico. Quom igitur: *Nosce te*, dicit, hoc dicit: *Nosce animum tuum*. Nam corpus quidem quasi vas est aut aliquod animi receptaculum; ab animo tuo quicquid agitur, id agitur a te. Hunc igitur nosse nisi divinum esset, non esset hoc acrioris cuiusdam animi praeceptum tributum deo[7]. 53. Sed si, qualis

5 Verba *quo monet* iniuria delevit Bak., uncis saepsit Bait.; cf. de Senect. 10, 32: nec enim unquam sum assensus veteri illi laudatoque *proverbio, quod monet* mature fieri senem, si diu velis senex esse. 6 Sic R. Gud. 1. II.; Or. c. vulg. *neque*.. 7 R. Gud. 1. II. b. Brux. et ed. vet. H. habent *praeceptum tributum a deo sit hoc se ipsum posse cognoscere*; et sic fere, paucis mutatis, reliqui, ut Rehd. *agnoscere*, Duisb. *hoc ipsum se p. c.*, Aug. et Guelf. *hoc sit se i. p. agn.*, Vind. 2. *a deo trib. sit h. s. i. p. agn.*, Cantabr. *a. d. hoc s. i. cognoscere*, codd. Lall. om. *sit hoc*, Gud. 2. *a deo scilicet hoc* etc., Petr. *a deo scilicet se i. p. c.*; Norvic. unus *tributum deo scilicet hoc est s. i. p. c.*; Colon. *sic ut tributum deo sit hoc ipsum se p. c.*; Or. c. M. D. W. edidit *tributum deo sit*, deletis reliquis, nunc tamen probat additamentum, existimans sine eo verborum comprehensionem nimis abruptam esse; Mos. *animi praeceptum, tributum ut deo sit. [hoc (est,) se ipsum (posse) c.*; (verba *sic ut* omisit c. trib. Oxx.;) Tr. post *praeceptum* notam corrupt. addidit; Sff. coni. *tributum deo: adeo arduum est hoc se ipsum posse cognoscere*. V. Adn.

V. 25, 70. Plura dedimus in libro *de Cic. in phil. meritis* p. 211.

non enim, credo] *Credo, opinor, puto, spero, reor,* orationi ita inserta, ut nullam in enuntiationis structuram habeant vim, saepe habent vim ironiae. V. *Ruhnken.* in Terent. Andr. II. 1, 13. *Otton.* ad Fin. p. 10. *Wopkens.* Lectt. Tull. II, 2. p. 177. ed. Hand. *Kühner.* L. Gr. §. 129, 7. Infra c. 36, 87. et c. 38, 92. *opinor;* c. 39. 94. *reor;* c. 44, 105. *credo.* II. 17, 39. III. 17, 37. 21, 50. Interdum etiam praeposita verba illa reperiuntur. V. *Kritz.* ad Sall. Cat. LII, 13. p. 269. De Graecorum οἶμαι v. *Monk.* ad Eurip. Alcest. v. 363. et nos in Gr. Gr. T. II. p. 873, 3.

neque nos corpora sumus] Somn. Scip. 8. (de Rep. VI, 24.): Sic habeto non esse te mortalem, sed corpus hoc, nec enim tu is es, quem forma ista declarat, sed mens cuiusque is est quisque, non ea figura, quae digito demonstrari potest, ubi v. *Moser.* p. 503.

quom igitur] Haec petita sunt e Platonis Alcib. I. p. 131. A: ψυχὴν ἄρα ἡμᾶς κελεύει γνωρίσαι ὁ ἐπιτάττων γνῶναι ἑαυτόν.

hunc igitur nosse] V. Plat. l. d. p. 129. A. Sententia est haec: Nisi cognitio sui divina (i. e. res maxima) esset, hoc praeceptum, *nosce te*, datum ab homine acrioris ingenii, („uno aliquo septem sapientium, cf. Fin. III. 22, 73. Pausan. X. 24, 1. Plut. de *Ei* ap. Delph. 2, 17., sive Thaletis sive Chilonis, cf. Diog. L. Thales, Auson. Ludus VII. Sap., Ludius n. 1—3. Chilon n. 8—9.“ *Wesenb.* Emend. I. p. 2.) tributum non esset ipsi deo.

esset, non esset] Observanda est verborum collocatio, qua cum magna vi idem verbum et in protasis vel prioris enuntiationis clausula et in apodosis vel sequentis enuntiationis principio ponitur. Cf. c. 42, 100: si mors malum *sit*, *esse* sempiternum malum. Fin. II. 21, 68: quod nobis non *liceat*, *liceat* illis. ad Att. 2, 24: quod .. *scripsi*, *scripsi*. N. D. I. 19, 50: ex hac igitur illud efficitur, si mortalium tanta multitudo *sit*, *esse* immortalium non minorem. Infra III 7, 14: quae qui *recipit*, *recipiat* idem necesse est timiditatem. 9, 20: si *posset*, *posset* etiam. 31, 75: quamdiu *vixit*, *vixit* in luctu. Cf. *Goerenz.* ad Fin. V. 32, 95. *Iordan.* ad or. p. Caccina 1, 3. p. 146. Saepe etiam in repetitione vocabuli post brevem verborum intercapedinem facta magna vis posita est, uti ad c. 23, 54: „neque nata certe *est* et aeterna *est*“ videbimus. Ab his locis discernendi sunt ii, in quibus haec repetitio non consilio cuidam scriptorum, sed necessitati, quae vix vitari poterat, vel etiam neglegentiae cuidam, quam tamen vel elegantissimi

sit animus, ipse animus nesciet[8]; dic, quaeso, ne esse quidem se sciet? ne moveri quidem se? ex quo illa ratio nata est Platonis, quae a Socrate est in Phaedro explicata, a me autem posita est in sexto libro de Re publica:

XXIII. „Quod semper movetur, id[1] aeternum est; quod autem motum affert alicui, quodque ipsum agitatur alicunde[2], quando finem habet motus, vivendi finem habeat necesse est. Solum igitur, quod se ipsum movet, quia nunquam deseritur a

See cover back of book for argument.

8 Sic R. Gud. 1. II. 2. aliique codd. et nonnull. edd. vett.; Or. c. vulg. *nesciat*. XXIII. 1 Sic unus Ox. et edd. vett.; eodem ducunt Gud. 1. sex Oxx. Marb. Mon. 1, in quibus est *et aeternum est*; reliqui *id* vel *et* om. 2 v. Adn.

veterum scriptores sibi indulserunt, tribuenda est. Cf. Infra II. 5, 12: nonne verendum *est* igitur, si *est* ita, ut dicis. 21, 47: si nihil *esset* aliud, nihil *esset* homine deformius. III. 15, 32: qui censet necesse *esse* omnes in aegritudine *esse*. Fin. II. 19: Quod quidem eius factum nisi *esset* iure laudatum, non *esset* imitatus filius. (v. Adnotata nostra in III. 13, 28: *ita visum sit, ut .. videatur.* V. *Kritz.* ad Sall. Cat. IX, 4. et LII, 23. p. 273. *Ochsner.* Ecl. Cic. p. 33. *Wopkens.* Lectt. Tull. I, 4. p. 26. H. et Indicem nostrum II. v. *Repetitio*).

praeceptum tributum deo] Sic edidi auctore *Wesenbergio* in Emendatt. I. p. 2. Ad hanc scripturam aperte ducunt hi ipsius Tullii loci: Fin. V. 16, 44: Quod praeceptum quia maius erat, quam ut ab homine videretur, idcirco *assignatum est deo*. et Legg. I. 22, 58: Haec enim (philosophia) una nos quom ceteras res omnes, tum, quod est difficillimum, docuit, ut nosmet ipsos nosceremus: cuius praecepti tanta vis, tanta sententia est, ut ea non homini cuipiam, sed *Delphico deo tribueretur*. Ex his locis apparet pro *a deo*, quod omnes fere codd. occupavit (v. V. Scr.), legendum esse *deo*, ut est in duobus libris (v. V. Scr.). Quod autem in omnibus fere optimisque codd. *a deo* legitur, id ex eo factum censet *Keilius* l. d. p. XII., quod librarii verba *tributum deo* non recte intellexissent nec praeceptum aliquod ab hominibus deo tribui posse putassent; *Wesenb.* illud *a* in archetypo ex *m* geminatis natum censet, ut I. 32, 78. IV. 16, 36. 31, 66. *animis* pro *nimis* legitur; quae autem in codd. sequuntur verba: *sit hoc se ipsum posse cognoscere*, pro glossemate habenda sunt. In verbis *sit hoc* latere *sc. hoc* acute vidit idem *Wesenb.*, qui ad huius loci formam sententiae verborumque collocationem illustrandam simillimum locum attulit de Rep. III. 8, 13: *nam si esset, .. essent iusta et iniusta eadem omnibus.* Quam autem *Keilius* l. d. protulit coniecturam: *non esset hoc acr. c. a. praeceptum tributum deo; scilicet hoc est se ipsum posse agnoscere*, ea mihi non probatur. Nam verba *scilicet hoc est* a grammatico aliquo cadentis latinitatis proficisci potuerunt, a Cicerone non item. Omnino totum illud additamentum: *hoc s. i. p. c.* tam ieiunum atque inficetum mihi videtur esse tamque aperte glossatoris manum prodere, ut id Ciceronianum esse persuadere mihi non possim. Neque vero mirae codicum (v. V. Scr.) in his verbis turbae non satis testantur glossatorum malam sedulitatem. *Klotzius* quidem codicum scripturam: *sic ut tributum a deo sit hoc se ipsum p. cogn.* tuendam censet eamque sic interpretatur: *so dass diese Fähigkeit sich selbst kennen zu lernen von Gott gegeben zu sein scheint.* At verissime docet *Keilius* l. d. in hac scriptura hanc inesse sententiam ineptissimam: animum nosse nisi divinum esset, non esset hoc acrioris cuiusdam animi praeceptum, sic ut *divinum illud sit*.

§. 53. *in Phaedro*] p. 245, C—E. Cf. Cic. de Rep. VI, 25. de Sen. XXI, 78. N. D. II. 12, 32. Ciceronis interpretationem cum Platonis verbis comparavit Muretus V. L. VIII, 3. Ceterum haec Platonis ratio accurate ab Aristotele refutata est, uti recte monet *Buhierius*. Quod enim Plato de animo dicit, id soli deo convenit.

Cap. XXIII. *quodque agitatur alicunde*] Sic c. Kl. Mos. Tr. e R. Brux. Gud. 1. II. 2. aliisque codd. et nonnull. edd. vett. scripsi pro vulg. *aliunde:* quod receperunt Bait. aliique. Pari modo fluctuantur codd. de Rep. VI, 25, 27; ibi eadem verba legun-

se, nunquam ne moveri quidem desinit, quin etiam ceteris, quae moventur, hic fons, hoc principium est movendi. 54. Principio autem nulla est origo. Nam e principio oriuntur omnia, ipsum autem nulla ex re alia nasci potest; nec enim esset id principium, quod gigneretur aliunde. Quod si nunquam oritur, ne [2] occidit quidem unquam. Nam principium exstinctum nec ipsum ab alio renascetur nec ex se [3] aliud creabit, siquidem necesse est a principio oriri omnia. Ita fit, ut motus principium ex eo sit, quod ipsum a se movetur; id autem nec nasci potest nec mori; vel concidat omne caelum omnisque natura [2] * ac * [2] con-

3 Sic Or. c. codd. Bentl. Gud. 2. Duisb. Aug. Vind. 1. codd. de Rep. VI. 25, 27 pro vulg. *a se; e se* unus Ox.; *de se* duo Oxx. Mon. 2. Rehd. ed. H.; *nec se* R. Gud. 1. Brux. duo Oxx. Plato l. d.: οὔτε ἄλλο ἐξ ἐκείνης γενήσεται.

tur. Aliis quoque locis haec duo vocabula in codd. confunduntur. V. *Wesenb.* Em. II. p. 14 sq., qui scribendum censet *ali[c]unde*, neque, quia Platonis ἄλλο κινοῦν Ciceroni sit: *quod motum affert alicui*, idcirco necesse esse putat etiam ex ὑπ' ἄλλου fieri *alicunde*; rationis enim vim in duorum motuum, *externi* (*alieni*) et *interioris* (*sui*), inter se oppositione omnem inesse (v. §. 54. N. D. II. 12, 32.). Sic §. 54. Plat. μηδ' ἐξ ἑνός — ἔκ του — ἔκ του Ciceronem vertisse: nulla ex re *alia — aliunde — ab alio.*

ne moveri quidem] H. e., uti nostrates dicere solent, *etiam non.* V. ad 6, 11.

principium movendi] Τοῦτο πηγὴ καὶ ἀρχὴ κινήσεως, Plat. l. d. Multi, ut *Ochsner* Ecl. Cic. p. 265. *Bremius* ad Corn. Nep. Attic. IX, 2. p. 374. *Ramshorn.* Lat. Gr. §. 169. Not. 5., alii docent gerundium non solum activam, sed etiam *passivam* vim habere. At errant VV. DD. Nunquam enim gerundium passiva significatione poni potest; subiectum, a quo actio proficiscitur, non expressum est, sed audienti legentive mente supplendum relinquitur. Nostro loco activa vis sua sponte patet: *etiam ceteris, quae moventur, hic fons, hoc principium est movendi* est *hic f., hoc pr. est, quod ceteris, quae moventur, motum affert.* Infra c. 28, 69: multitudinem pecudum *ad vescendum*, i. e. mult. pec., nobis datam, ut *iis vesceremur.* N. D. I, 22: *deliberandi* sibi unum diem postulavit, i. e. unum diem, quo deliberaret. Sic nos: ich schicke dir das Buch *zu lesen* i. e. dass du es lesest, et Graeci, ut ἄξιος θαυμάσαι, i. e. ὥστε ἡμᾶς αὐτὸν θαυμάσαι. Plat. Phaedon. p. 92. D: ὑπόθεσις ἀξία ἀποδέξασθαι; sic θαῦμα ἰδέσθαι. Enucleate illum Latini gerundii usum exposuit *Kritzius* in censura illa saepius iam laudata p. 907 sqq. et ad Sall. Iug. LXII, 8. p. 333 sqq. Cf. nos in Gr. L. §. 131. Not. 2. Quod autem Cicero de Sen. 21, 78. dicit: quomque semper agitetur animus nec principium *motus* habeat, quia se ipse moveat, ne finem quidem habiturum esse *motus*, quia nunquam se ipse sit relicturus;" ex eo nihil contra eam quam proposuimus rationem concludi potest. Nam substantivum verbale *motus* et activam et passivam vim habet. Quam autem *Madvigius* ad Fin. I. 20, 69. p. 130. ad eiusmodi gerundia explicanda ingressus est viam, ea mihi quidem nullo modo probatur.

§. 54. *ne occidit quidem*] Sic praestantissimus R. (Gud. 1 *nec*, sed littera *c* erasa) pro vulgari scriptura: *nec occidit quidem*, quae est contra constantem veterum scriptorum usum. Nuper enim *Madvigius* in Exc. III. ad Fin. p. 822 sqq. satis probabiliter demonstravit veteres scriptores particularum *nec .. quidem* iunctura prorsus abstinuisse, sive eae pro *et ne .. quidem* acciperentur, ut *nec* copulandi vim haberet, sive pro *etiam ne .. quidem*, ut *nec* gradationem significaret. Infra II. 13, 30. legitur in paucis deterioribus codd. *nec* malum *quidem.* Ibid. 31. Gud. II. et Rehd. exhibent: sine qua *nec* intelligi *quidem* ulla virtus potest. III. 10, 21. unus Ox. et Rehd.: ergo *nec* misereri *quidem.* IV. 38, 84. Gud. II.: sed *nec* sani quidem.

vel concidat .. necesse est] *Sff.* mutavit haec verba codicum sic: *ut non concidat .. necesse sit*, quia pro *vel* requirit *aut.* At verba *vel concidat .. necesse est* non tanquam alterum disiunctionis membrum opponuntur, sed tantummodo antecedentibus adiunguntur.

sistat necesse est nec vim ullam nanciscatur, qua a primo [2] impulsa moveatur. Quom pateat igitur aeternum id esse, quod se ipsum moveat; quis est, qui hanc naturam animis esse tributam neget? Inanimum est enim omne, quod pulsu agitatur externo; quod autem est animal [3], id motu cietur interiore et suo. Nam haec est propria natura animi atque vis: quae si est una ex omnibus, quae se ipsa [4] semper moveat, neque nata certe est et aeterna est." 55. Licet concurrant omnes plebeii [5] philosophi, (sic enim ii, qui a Platone et Socrate et ab ea familia dissident, appellandi videntur;) non modo nihil unquam tam eleganter

3 Frustra Or. c. Somn. Scip. auctore Beiero ad Off. I, 8. p. 58 edidit: *quod autem an. est.* 4 Sic Or. praeeunte Bentleio c. Marb. et ut vdtr. Oxx. itemque D. pro vulg. *se ipsam.* V. ad 30, 73. Quod sequitur *semper*, uncis includendum censet *Wes.* I. p. 3. (et inclusit *Bait.*), quia et ap. Plat. et ap. Cic. de Rep. ll. dd. non legatur; ex §. 53: *quod semper movetur* male repetitum ei videtur. Quo deleto, facile intelligitur, quo modo perversa scriptura *se ipsam moveat* oriri potuerit. 5 Sic R. Gud. 1. II. 2. aliique codd.; Or. c. vulg. *pleb. omnes.*

natura ac consistat] Hanc omnium codd. et edd. vett. scripturam, sed omissa vocula *ac*, *Orellius* recte restituit pro coniectura *terra cons.*, quae fluxit ex corrupta apud Platonem scriptura γῆν pro γένεσιν, quod e codd. reduxit *Bekker.* Platonicus igitur locus (Phaedr. p. 245. E.) nunc sic legitur: οὕτω δὴ κινήσεως μὲν ἀρχὴ τὸ αὐτὸ αὑτὸ κινοῦν· τοῦτο δὲ οὔτ' ἀπόλλυσθαι οὔτε γίγνεσθαι δυνατόν, ἢ πάντα τε οὐρανὸν πᾶσάν τε γένεσιν συμπεσοῦσαν στῆναι κ. τ. λ. E quibus verbis apparet cum Mählyio post v. *natura* addendum esse *ac*, quod post litteram *a* et ante litteram *c* multo facilius excidere potuit quam *et*, quod Muretus, Lambinus aliique interponendum censuerunt. Οὐρανός, *coelum*, est rerum universitas, γένεσις autem, *natura*, generatio, qua, quaecunque illa continentur, oriuntur atque nascuntur, quaeque opposita est τῷ στῆναι, uti interpretatur *Stallbaumius.* Sic nobis: *Schöpfung* pro: *das Geschaffene*, πάντα τὰ γιγνόμενα. Sed paulo post: *hanc naturam* significat *Beschaffenheit.*

qua a primo impulsa moveatur] Verba Graeca ap. Plat. Phaedr. p. 245. C.: καὶ μήποτε αὖθις ἔχειν, ὅθεν κινηθέντα γενήσεται Cicero libere vertit, singula verba non premens, sed sententiam potius secutus. Ceterum *a primo* Orellius c. Rehd. Duisb. et aliquot libris ap. Macrob. Somn. Scip. edidit pro vulg. *qua primo impulsu*; *a primo* dicitur pro primitus, a principio. V. *Madvigium* ad Fin. III. 9, 32. p. 431. *Klotzius* in Add. p. 28. e R. Gud. 1. Vat. b. aliisque codd. et nonnull. edd. vett scribendum censet *qua primo impulsu;* sed illud *a* facillime ab antecedenti *a* absorberi potuit. Vid. V. Scr. II. 1, 4. extr. IV. 21, 47. V. 25, 70. Cf. *Wesenb.* Em. III. p. 28.

quae si est una ex omnibus] H. e. si ex omnibus una animi natura hanc habet vim, ut se ipsa semper moveat.

neque nata certe est et aeterna est] De *neque .. et* v. Adnotata in c. 4, 7. Verbum *est* post paucorum intervallum verborum iteratum ἔμφασιν quandam habet; in primis hac repetitione utitur Cicero, ubi contraria orationis membra maiore vi efferre vult. III. 27, 64, ubi v. Var. Scr. 30, 74. V. 1, 2. princ. et paulo post: famula fortunae *est* nec tantarum virium *est.* c. 7, 18: mathematicorum iste mos *est*, non *est* philosophorum. Off. I. 19, 62: non modo enim id virtutis non *est*, sed *est* potius immanitatis. Tusc. IV. 22, 50: vide, ne fortitudo minime *sit* rabiosa, *sit*que iracundia tota levitatis.

§. 55. *plebeii philosophi*] Intelliguntur in primis Epicurei, qui de Divin. I. 30, 62 et de Senect. 23, 25 *minuti* philosophi appellantur.

tam eleganter] H. e. subtiliter et acute et cum delectu quodam (*mit logischer Feinheit*). Sic Fin. II. 9, 26: in hac divisione *elegantiam* desidero. Hinc *elegantia* disserendi II. 2, 6. Fin. II. 9, 27: (Epicurus) contemnit disserendi *elegantiam*, confuse loquitur (*die wissenschaftliche Ordnung u. logische*

explicabunt, sed ne hoc quidem ipsum quam subtiliter conclusum sit, intelligent. Sentit igitur animus se moveri: quod quom sentit, illud una sentit, se vi sua, non aliena moveri, nec accidere posse, ut ipse unquam a se deseratur. Ex quo efficitur aeternitas; nisi quid habes ad haec. *A*. Ego vero facile sum passus[2] ne in mentem quidem mihi aliquid contra venire; ita isti faveo sententiae.

XXIV. 56. *M*. Quid? illa tandem num leviora censes, quae declarant inesse in animis hominum divina quaedam? quae si cernerem quemadmodum nasci possent, etiam, quemadmodum

Richtigkeit der Erörterung, uti commode vertit *Naegelsbach* L. Stylist. §. 2, 1). Accurate horum verborum vim enucleavit *Ernestius* Clav. Cic. hh. vv. *Elegans* dicitur is, qui *eligere* scit, qui accuratum ac diligentem rerum delectum habet. Sic Terent. Eun. III. 5, 18: *elegans* formarum spectator. V. 9, 24 Theophrastus *elegantissimus* philosophorum appellatur (*geschmackvoll*). V. *Ruhnken*. in Terent. Eun. III. 1, 18. et *Scheller*. Praecept. Stili Lat. T. I. p. 10.

nisi quid habes ad haec] Fin. I. 8, 28: Sed ad haec, nisi molestum est, habeo quae velim, ubi cf. *Madvig*. p. 61.

Ego vero facile sum passus] D. Kl. Tr. c. R. Gud. 1. Brux. Duisb. Marb. Mon. 1. 2. trib. Oxx. codd. Bentl. Med. Ball. ediderunt *sim passus*, coniunctivum perfecti deponentis *passus sim* eadem vi dictum rati, qua coniunctivus perf. act., uti *concesserim*, frequentissime usurpatur. Ego c. W. Or. aliisque retinendum putavi *sum passus*, quod reliqui codd. et omnes (praeter D.) edd. vett. exhibent, primum quod ille dubitativus usus perfecti (*concesserim*) sententiae huius loci repugnare videtur; nam auditor non dubitanter respondet, sed asseveranter potius affirmat se ad Platonica verba non modo nihil habere, quod dicat, sed gratum etiam sibi fuisse, quod, quom ea audiret, ne in mentem quidem sibi aliquid contra veniret. Verba: *ita isti faveo sententiae* auditoris mentem tam simpliciter tamque aperte declarant, ut, quomodo cum dubitativo illo coniunctivo conciliari possint, difficile sit ad intellegendum. Altera causa, cur scripturam *sim passus* reiciendam censeam, in eo posita est, quod hic usus dubitativus coniunctivi perfecti pass. aut deponentis nusquam alibi apud Ciceronem reperitur. V. nos in Gr. L. §. 108, 5, A. E Terentio quidem *Klotzius* in Praef. p. VIII. excitavit Andr. I. 2, 32: Ubivis facilius *passus sim* quam in hac re me deludier; adde quos *Madvigius* in Opuscc. academ. alt. Hauniae 1842. p. 109. attulit locos: Vell. Paterc. I, 18: neque ego hoc magis *miratus sim*. Liv. 22, 59: ne illi quidem .. se nobis merito praetulerint *gloriatique sint*. 30, 14: *gloriatus fuerim*. Sed quem e Cicerone *Klotzius* in Add. p. 28. protulit locum: Brut. 5, 18., eo nihil potest probari, quom ibi e codd. *ausim* pro *ausus sim* legendum sit. De confusione verborum *sum* et *sim*, *sunt* et *sint*, *sumus* et *simus* cf. ad III. 3, 5. IV. 23, 51. V. 10, 30. 27, 76. 41, 121. Nuper etiam *Wesenberg*. Em. II. p. 15. defendit *sum passus*.

Cap. XXIV. §. 56. *Quid? illa tandem num* etc.] Sic recte Or. verba distinxit. Vulgo: *Quid illa tandem? num* etc. Sic infra c. 25, 61: Quid? illa vis quae tandem est? Divin. I, 27: Quid? illa duo somnia ... quis tandem potest contemnere? Acad. II. 27, 68: Quid? hoc nonne videtur contra te valere. Cf. *Goerenzium* ad Fin. II. 22, 74. *Seyffert*. ad Lael. 7, 25. p. 168. *Iordan*. ad or. p. Caecin. 17, 49. p. 217 sq. Alia ratio fuit supra c. 14, 32: *Quid illud? num* dubitas, quin etc.

quae si cernerem etc.] Plat. Phaed. 78, C: ἆρ' οὖν τῷ μὲν ξυντεθέντι τε καὶ ξυνθέτῳ ὄντι φύσει προσήκει τοῦτο πάσχειν, διαιρεθῆναι ταύτῃ, ᾗπερ ξυνετέθη· εἰ δέ τι τυγχάνει ὂν ἀξύνθετον, τούτῳ μόνῳ προσήκει μὴ πάσχειν ταῦτα, εἴπερ τῳ ἄλλῳ. At animus non est compositus, sed simplex, et habet facultates, quae ut, quemadmodum nasci possint, ita. quemadmodum interire, intelligi non potest. Unde sequitur animum esse immortalem. Ciceronis argumentationem obscuriorem esse negari non potest.

sanguinem, bilem .. videor posse dicere, unde concreta sint] Est constru-

interirent, viderem. Nam sanguinem, bilem, pituitam, ossa, nervos, venas, omnem denique membrorum et totius corporis figuram videor posse dicere, unde concreta et quo modo facta sint; animum[1] ipsum, si nihil esset in eo nisi id, ut per eum viveremus, tam natura putarem hominis vitam sustentari, quam vitis, quam arboris; haec enim etiam dicimus vivere. Item si nihil haberet animus hominis, nisi ut appeteret aut fugeret[1]; id quoque esset ei commune cum bestiis. 57. Habet[2] primum memoriam, et eam infinitam rerum innumerabilium: quam quidem Plato recordationem esse vult vitae superioris. Nam in illo libro, qui

XXIV. 1 v. Adn. 2 *Sff*. e cod. Aug. *sed habet*, uti II. 21, 47 extr.; at v. Adn.

ctio, attractionis nomine nota, qua subiectum enuntiationis secundariae fit obiectum enuntiationis primariae, uti h. l. pro: *sanguis, bilis .. videor posse dicere unde concreta sint*. N. D. I, 26: *Istud* quasi *corpus* et quasi *sanguinem*, quid sit, intelligis? ubi multus est *Davisius* in hoc usu exemplis e Latinis et Graecis scriptoribus petitis illustrando. Fam. VIII. 10, 3: Nosti *Marcellum*, quam tardus sit. Thucyd. VII, 76: τοὺς μέλλοντας ἀπ' αὐτῶν λόγους (δείσαντες) μὴ ὑμᾶς πείσωσιν. Doctissime subtilissimeque hunc et Graecae et Latinae grammaticae locum persecutus est et illustravit *Krüger* in: *Untersuch. über d. Lat. Sprachl.* III. Heft §. 58—74. p. 133—179. Cf. *Ochsner*. Ecl. Cic. p. 42 sq. *Kühner*. Lat. Gr. §. 164, 1. Griech. Gr. T. II. §. 600, 4.

animum ipsum] Sic Or. c. D., sicut legitur in omnibus ut videtur codicibus pro vulg. *per animum ipsum;* at praepositio *per* sine dubio a glossatore addita est ad accusativum explicandum. *Ramshorn*. Lat. Gr. §. 132. Not. hunc accusativum pro absoluto habitum explicat: *quod attinet ad*. Ego vero, nostro loco accuratius examinato, ad eam magis inclino sententiam, ut hunc accusativum antecedentis enuntiationis conformatione quasi attractum et ad eam conformatum esse putem. Exempla a *Davisio* e Latinis scriptoribus ad *absoluti accusativi* usum illustrandum collecta a re longe sunt alienissima. Eadem attractionis ratio statuenda videtur infra II. 16, 37: *Militiam vero*, ubi v. Adnotata, et Odyss. α. 275: μητέρα δ', εἴ οἱ θυμὸς ἐφορμᾶται γαμέεσθαι, ἂψ ἴτω εἰς μέγαρον, ubi accusativus μητέρα quasi attrahitur antecedentis versus constructione: μνηστῆρας μὲν ἐπὶ σφέτερα σκίδνασθαι ἄνωχθι. Cf. nos in Gr. Gr. T. II. §. 412. not. De seqq. *tam .. quam* v. ad c. 13, 29 *tantum .. quantum*.

haec enim] V. Adnotata in III. 4, 7. De verbo *vivendi* cf. Fin. V. 14, 39: Earum etiam rerum, quas terra gignit, educatio quaedam et perfectio est, non dissimilis animantium; itaque et *vivere* vitem et mori dicimus arboremque et novellam et vetulam et vigere et senescere.

fugeret] Sic legunt omnes fere codd., etiam R. Gud. 1.; edd. contra vett. fere omnes *refugeret*. Quom agitur de universa illa animi facultate, qua alias res appetimus, alias aversamur, verbum simplex *fugere* locum habere solet; quom autem graviora mala, quae evitare studemus, commemorantur, verbum compositum *refugere* poni solet. Cf. Fin. V, 10: *appetenda .. fugienda, fugere .. appetere*. N. D. III, 13: omne animal *appetit* quaedam et *fugit* a quibusdam. Contra N. D. II, 47. ut a pestiferis et nocentibus *refugere* dicuntur. Sed de eadem re saepius et simplex et compositum dici posse per se patet. Cf. Adnotata in c. 22, 50. N. D. III, 13: omne animal appetit quaedam et *fugit* a quibusdam; quod autem *refugit*, id contra naturam est, et Fin. I, 12: appetendi et *refugiendi* initia. De re *Menkius* in Observv. ined. comp. N. D. II. 12, 34.

§. 57. *Habet primum*] Cicero commemorat quattuor res: a) sanguinem, bilem cett.; b) vitem. arborem; c) bestias; d) animalia ratione praedita (das Unorganische; die Pflanzen; die Thiere; die vernünftigen Wesen), Stoicorum secutus discriptionem: τῶν ἡνωμένων σωμάτων τὰ μὲν ὑπὸ ψιλῆς ἕξεως συνεχόμενα, ὡς λίθοι καὶ ξύλα κτλ., τὰ δὲ ὑπὸ φύσεως, ὡς τὰ φυτά, τὰ δὲ ὑπὸ ψυχῆς, ὡς τὰ ζῶα, τὰ δὲ ὑπὸ λογικῆς συνεχόμενα, ὡς οἱ ἄνθρωποι, v.

inscribitur Μένων [1], pusionem quendam Socrates interrogat quaedam geometrica de dimensione quadrati. Ad ea sic ille respondet, ut puer; et tamen ita faciles interrogationes sunt, ut gradatim respondens eodem perveniat, quo si [3] geometrica didicisset. Ex quo effici vult Socrates, ut discere nihil aliud sit nisi recordari. Quem locum multo etiam accuratius explicat in eo sermone, quem habuit eo ipso die, quo excessit e vita; docet enim quemvis, qui omnium rerum rudis esse videatur, bene interroganti respondentem declarare se non tum illa discere,

3 Sic Or. c. R. Gud. 1. II. 2. Rehd. Guelf. quatt. Oxx. edd. vett. H. et Car. Steph. marg. Goth. HWolf. D. Lall. pro vulg. *quasi*. Cf. IV. 36, 77.

Sext. Emp. Math 9, 81. Plutarch. virt. mor. 12. Marc. Aurel. 6, 14. *Zeller* Philos. d. Griech. III, 1. p. 97 sq. *O. Hein.* Comment. Vimar. 1863 p. 10. Verbis *habet primum* respondent 25, 61: Quid? *illa vis* etc. V. ad IV. 35, 74. Ante *habet* exspectamus coniunctionem adversativam, ut *sed*, *at*: verum oppositionis vis latet in ipsa verborum cohaerentia; nam ex antecedentibus verbis *si nihil haberet animus hominis* sua sponte apparet habere eum etiam alia cum bestiis non communia. De vocabulo *memoriae* v. ad §. 59.

Μένων] p. 82 sq. Μένων scripsi c. Kl. et Tr., ut est in ed. praestantissima P. Eodem ducit Mon. 1., in quo est Μερνων (i. e. Μένων) et scriptura omnium fere codd., etiam optimorum, ut R. Gud. 1. Brux., et edd. vett. *Menon*, quod recepit Bait. Constat enim nomina Graecis litteris scripta saepe a librariis Latinis litteris scripta esse, uti supra c. 12, 18. optimi codd. recte exhibent Λευκοθέα, quom alii deteriores habeant *Leucothea*; idque h. l. eo probabilius est, quod vix dubium est, quin, si Cicero hoc nomen Latine proferre voluisset, id Latina forma *Meno*, uti L. W. Or. ediderunt, scripturus fuerit. Rarissime enim in eiusmodi Graecis nominibus Cicero Graecam terminationem retinet, uti ad c. 47, 113. docebimus.

et tamen ita .. perveniat] Accuratius scribendum fuit sic: *et tamen, quom facillimae interrogationes sint, gr. r. eodem pervenit.* Nam e Ciceronis verbis pusio ille non propter recordationem vitae superioris recte respondisse dicitur, sed tantummodo propter facilitatem interrogationum. Enuntiatio igitur λογικῶς primaria enuntiationi λογικῶς secundariae subiecta est. V. ad II. 26, 62: *Xenophontem.*

geometrica] Cf. quod recte restituit *Madvigius* Fin. I. 6, 20: *geometrica* discere; sed paulo post: homini erudito in *geometria*que perfecto. V. 25, 63: *musicorum* (neutro genere dictum) vero perstudiosum. de Or. I. 42, 187: in *musicis* numeri et voces et modi; in geometria lineamenta ..; in *grammaticis* etc.

nisi recordari] V. Plat. Men. p. 81. Phaedr. p. 249. C sqq. Cic. de Sen. 21, 78. et quem *Moser* laudat, *Heusdium* in Initiis Philos. Platon. Vol. II. 1. p. 29 sq. ib. 3. p. 202.

in eo sermone] in Phaedone p. 72. E. et 73.

reminiscendo recognoscere] Sic Gud. 1. R. reliquique fere omnes cdd.; Tr. ex 2 Oxx., ed. Ven., Erasm. edidit *rem. cognoscere*, i. e. idem, quod §. 58: tum agnoscit illa reminiscendo. Nam *recognoscere*, inquit ille in Praef. p. XVII., semper est *recensere*, ut ex eis locis omnibus recte intellectis apparet, quos *Freundius* in lex. alterius significationis firmandae causa attulit. Apud Cassium tamen (Cic. Fam. XII. 12, 1.) pro *amorē recognovi* legendum censet *amorem cognovi*. *Tregderi* ratio probatur *Klotzio* in Add. p. VIII., mihi non item. Nam licet Cicero verbum *recognoscendi* significatione *recensendi* aliis locis usurpaverit, tamen nihil obstat, quominus in hac de Platonica recordatione doctrina huic verbo eam vim tribuerit, quae, si illius originationem spectamus, eius propria est. Quo autem rarior est haec huius verbi significatio, eo facilius id a librariis in verbum *cognoscendi* mutari potuit. Dein verbum *recognoscendi* non semper habere vim *recensendi* *Wes.* demonstrat, sed nonnunquam etiam *agnoscendi* comp. Verr. I. 12, 32. Att. VIII, 11. E. Ovid. Fast. IV, 418.

notiones, quas ἐννοίας vocant] Sc. philosophi Graeci. *Beier* ad Offic. III. 19, 76. ex hoc loco et e Divin. I. 57, 191. intelligi posse censet Stoicis

sed reminiscendo recognoscere [1]; nec vero fieri ullo modo posse, ut a pueris tot rerum atque tantarum insitas et quasi consignatas in animis notiones, quas ἐννοίας vocant, haberemus, nisi animus, antequam in corpus intravisset, in rerum cognitione viguisset. 58. Quomque nihil esset, ut omnibus locis a Platone disseritur: (nihil enim [4] putat esse, quod oriatur et intereat, idque solum esse, quod semper tale sit, quale * est * [5]; ἰδέαν appellat ille, nos speciem;) non potuit animus haec in corpore inclusus agnoscere, cognita attulit: ex quo tam multarum rerum cogni-

4 Sic recte Kl. Mos. Tr. c. R. trib. Oxx. Vind. 1. et nonnull. edd. vett.; Or. c. vulg. *nihil enim ille p.*; *ille* a glossatore additum esse vel ex eo apparet, quod Rehd. et Mon. 2. habent *putat ille*. 5 Sic recte coni. Sff. pro vulg. *qualem ἰδέαν*; R. Gud. 1. quale ΕΙΔΕΑΝ; in prima littera vocabuli ΕΙΔΕΑΝ latere *est* (*st*) acute vidit Sff. (QVALESTIΔEAN); *quale* habent etiam Gud. II. b; Keil. l. d. coni. *quale sit, quam ἰδ.*, quod recepit Bait.; Or. *tale sit, quale ἰδ.* Cf. Adn.

probatam fuisse Platonis illam ἀνάμνησιν, de qua conferre iubet *Stallbaum.* Prolegg. in Phileb. p. XXVI. LXXIII. Quod mihi quidem non sane probabile videtur; nam in his Tusculanis multis locis Cicero cum Platonicis Stoica vel cum his illa confudit. Quare cum magna cautione versari debemus in Stoicorum sententiis ex his libris libandis. Scilicet et Plato et Stoici notiones innatas esse, a deo mentibus nostris inditas esse statuerunt; sed Plato ita, ut eas e priore vita in hanc vitam ab ipso nascenti homine afferri censeret, Stoici, eas oriri ex perceptionibus rerum externarum per corporis sensus factis: quas vocabant ἐννοίας. V. *Wyttenbach* ad Legg. I, 22. p. 143. Cr. Hoc igitur loco videtur Cicero Platonis de ideis doctrinam cum Stoicorum de notionibus innatis quodammodo consociasse. *Madvigio* ad Fin. V. 21, 59. p. 720. Cicero Antiochum secutus videtur, Antiochus autem Platonicae doctrinae de ideis et ἀναμνήσει particulas cum Stoica doctrina coniunxisse.

§. 58. *Quomque nihil esset*] *Ernestius* c. *Davisio* e parenthesi supplet: *quod oriretur et interiret;* sed rectius *Olivetus* verba *quomque nihil esset* per se intelligenda censet verbumque *esset* non vulgari, sed Platonis sententia accipiendum; is enim nihil *esse* (i. e. vere esse) docebat nisi ideas. Imperfectum *esset* sic explicari potest: quamdiu animus in corpore erat, nihil percipiebat, quod vere esset. *Keilius* l. d. p. XIV. hunc locum sic vertit: Und da Nichts, was die Seele im Leben vorfand, wahrhaft *war:* .. so konnte sie das, was sie weiss, nicht während ihrer Eingeschlossenheit im Körper erkennen. Verissime idem Ciceronem Platonis locum (Phaedon. c. 19 sqq. ed. Stallb.) sine dubio exprimere voluisse iudicat, sed non satis luculenter expressisse. Platonica argumentatio est fere haec: Id solum dici potest *esse* (*vere esse*, ὄντως εἶναι), quod semper tale est, quale est, semper idem, nulli mutationi obnoxium; tales autem sunt non res ipsae, quae sub sensus cadunt, sed ideae, i. e. notiones rerum; quae autem res non semper eaedem sunt, sed oriuntur et intereunt perpetuaeque mutationi obnoxiae sunt, eae *vere esse* dici non possunt; ergo quom ideae sempiternae sint, non potuit animus haec, quae vere sunt, tum demum cognoscere, quom in corpore inclusus est, sed cognita ea ex priore vita in hanc vitam attulerit necesse est.

quod semper tale sit, quale est; ἰδέαν appellat ille] Cf. Academ. I. 8. 30: quia (mens) sola cerneret id, quod semper esset simplex et uniusmodi et *tale, quale esset;* hanc illi ideam appellabant .., nos vero speciem possumus dicere. Cf. Var. Scr.

agnoscere, cognita attulit] *Agnoscere* h. l. Platonica sententia accipiendum est. *Agnoscere* proprie dicimur res, quarum cognitionem vel notionem ante perceptam habemus; *cognoscere* omnino res, in quarum notitiam primum venimus. V. *Ochsner.* Ecl. Cic. p. 48. et *Kritz.* ad Sall. Cat. 17, 3. Saepe haec duo vocabula non solum a librariis (v. *Gernhard.* ad Lael. c. I, 5 p. 12.), sed ab ipsis veteribus scriptoribus confusa sunt atque permixta, et qui-

tionis admiratio tollitur. Neque ea plane videt animus, quom repente in tam insolitum tamque perturbatum domicilium immigravit; sed quom se collegit atque recreavit, tum agnoscit illa [6] reminiscendo. Ita nihil est aliud [7] discere nisi recordari. 59. Ego autem maiore etiam quodam modo memoriam admiror. Quid est enim illud, quo [8] meminimus? aut quam habet vim? aut unde naturam? [1] Non quaero, quanta memoria Simonides fuisse dicatur; quanta Theodectes; quanta is, qui a Pyrrho legatus ad senatum est missus, Cineas, quanta nuper Charma-

6 Tr. et Sff. e Gud. Vind. 1. et plerisq. edd. vett. *ea;* reliqui *illa*, quod etiam Ps. Boëthii fragmento ab Haasio in cd. sec. XII. invento p. 391. ed. Orell. Cic. Scholiastt. confirmari *Wes.* docet. 7 Sic R. Gud. 1. aliique; Or. c. vulg. *nihil aliud est.* 8 R. Gud. 1. Brux. et nonnulli deteriores cdd. *quod.*

dem saepius *cognoscere*, quod generaliorem habet significationem, pro *agnoscendo* quam hoc pro illo positum reperitur. Cf. *Bremium* et *Madvig.* ad Fin. II. 26, 82. Paulo post recte dictum est *agnoscit illa reminiscendo.* Supra c. 8, 15: Iam *agnosco* Graecum, ubi v. Adn. Infra c. 48, 116. II. 11, 26.

neque] H. e. neque vero, nec tamen. V. 5, 12: non dubito, *nec* id nunc agitur. Lael. 5, 18: Sed hoc primum sentio, nisi in bonis amicitiam esse non posse. *Neque* id ad vivum reseco. Cf. *Bremium* ad Nepot. Ages. I, 4. p. 243. V. Adnotata in c. 2, 4: *iacetque ea semper.*

§. 59. *memoriam*] Duplicem sententiam nomini *memoriae* Cicero tribuit. Primum enim intellexit eam discendi facultatem, quae secundum Platonem constat in recordatione earum rerum, quas animus, antequam in corpus intravit, cognitas habuit et e priore vita in hanc attulit; tum eam animi facultatem, quae vulgo hoc nomine comprehendi solet, qua, quae in hac vita discimus, custodimus et, ubi opus est, revocare possumus.

naturam] Sic plurimi et optimi codd., ut R. Gud. 1. II. b., omnesque fere edd. vett.; Or. c. duob. codd. ap. D. scripsit *natam*; neque aliter Tr. Bait. Sff. alii; Mos. c. W. [*natam*]; Guelf. *ñtam*; duo codd. ap. D. et quatt. Oxx. *natum:* quod probat *Hottinger*, dicens id quaeri in tota hac disputatione, possitne animi et idcirco memoriae, quae est animi facultas insignis, origo ad corpus aut rem ullam corpoream referri. Non male quidem, sed quom in scriptura, quam plurimi optimique libri exhibent, sententia sana insit, ego cum *Klotzio* eam revocandam duxi. Primum universe quaeritur: *quid est memoria?* dein accuratius: *aut quam habet vim? aut unde duxit naturam suam?* Quod autem infra c. 25, 60. legatur: *Quae sit illa vis et unde sit*, id nihil obstare scripturae *naturam* recte observat *Klotzius*, quom illo loco, ubi eadem interrogatio breviter repetitur, res paucioribus verbis expediri potuerit. De v. *naturae* comparat in Add. (p. 31.) c. 29, 70., et de consociatis verbis *vis* et *natura* affert *Davisius* supra c. 23, 54. de Or. I, 38. Fin. I, 16. Scriptura *natam* orta est e compendio *ñtam* (ut in Guelf.) pro *naturam.*

Simonides] artem memoriae primus tradidisse dicitur. Cf. Quintil. Inst. Or. XI. 2, 11. ibique *Spalding.* Plin. H. N. VII, 24. Aelian. V. H. VI, 10. Cic. de Divin. I, 27. de Orat. II. 74, 299, ubi plura suppeditavit *Müller* p. 385, et II. 86, 351, ubi v. *Henrichsen.*

Theodectes] Quintil. l. d. §. 51: „Quin semel auditos quamlibet multos versus protinus dicitur reddidisse Theodectes:“ quem memoriae artem tenuisse auctor est Aelian. V. H. VI, 10. Cf. Indic. hist. — *Cineas.* Senec. Controv. Prooem. „Cineas .., missus a Pyrrho legatus ad Romanos (280 a. Chr. post pugnam ad Heracleam commissam), postero die novus homo et senatum et omnem urbanam circumfusam plebem nominibus suis persalutavit.“ Cf. Plin. H. N. VII. 24, 88. — De *Charmada, Scepsio Metrodoro* v. C. de Or. II. 88, 360. Quintil. XI. 2, 26. et X. 6, 4. Plin. H. N. VII, 24. Cf. Indic. histor. De *is, qui* v. ad c. 3, 5: *eum .. Catonem.*

das; quanta, qui modo fuit, Scepsius Metrodorus; quanta noster Hortensius: de communi hominum memoria loquor, et eorum maxime, qui in aliquo maiore studio et arte versantur; quorum quanta mens sit, difficile est existimare; ita multa meminerunt.

XXV. 60. Quorsus [1] igitur haec spectat oratio? Quae sit illa vis et unde sit, intelligendum puto. Non est certe nec cordis nec cerebri nec sanguinis nec atomorum; * animae * sit ignisve [1], nescio; nec me pudet, ut istos, fateri nescire, quod

XXV. 1 v. Adn.

Hortensius] Brut. 88, 301: (Hortensius) memoria tanta, quantam in nullo cognovisse me arbitror, ut, quae secum commentatus esset, ea sine scripto verbis eisdem redderet, quibus cogitavisset. Hoc adiumento ille tanto sic utebatur, ut sua et commentata et scripta et, nullo referente, omnia adversariorum dicta meminisset. Cf. Senec. Controv. Prooem. Quintil. X. 6, 4. XI. 2, 24.

Cap. XXV. §. 60. *Quorsus*] Quid Cicero de animorum natura senserit, exposuimus in libro d. *de Cic. in phil. merit.* p. 210—214. Pro vulg. *quorsum* recte Or. c. R. Gud. 1. b. aliisque multis edidit *quorsus:* quae forma a Cicerone praefertur, v. *Gernhard* ad Off. III. 17. pr. et ad Cat. M. XII. p. 76. *Beier.* ad Off. III. 16. p. 306. et intpp. ad Legg. I. 24. p. 150. Cr. Sed non est corrigenda forma *quorsum*, v. *Madvig.* ad Fin. I. 6, 19. p. 41. *Goerenz.* ad IV. 17, 46. p. 478 sq. *Seyffert.* ad Lael. 12, 42. p. 281. Sic *rursum* et *rursus* ap. Ciceronem leguntur, v. exempla ad I. 17, 40.

quae sit illa vis] „non memoriae solum, sed totius mentis atque animi. Nam oratio a parte ad totum descendit.“ *Nissen.* — *intelligendum puto* scil. ex hac oratione. Supersedere igitur possumus coniectura *Klotzii: et unde sit, sic int. p.;* neque placet, quod W. Mos. Tr. c. b. et ed. vet. H. dederunt: *et unde, sic int. p.* Hoc *sic* mihi admodum ieiunum videtur. Etiam *Wesenb.* Em. II. p. 17. nuper reiecit hanc scripturam, de duplici *sit* comp. Fin. II. §. 7. IV. §. 29. et 69. V. §. 54. N. D. III. §. 17.

animae sit ignisve] Revocavi hanc scripturam, quam omnes fere codd. habent, etiam R. Gud. 1. Brux., nisi quod pro *anima* de Bentleii coni. scripsi *animae*; edd. vett. exhibent *anima sit animus ignisve;* Or. c. L. et W. edidit *anima sit ignisne*, uti etiam in Gud. 2. Marb. Rehd. legitur. Scripturam *an. sit ignisne* non recte sese habere apparebit ex eis, quae de hac interrogationis forma in Gr. Lat. §. 158. Not. 15. exposuimus. Contra aptissime dicitur h. l. *an. sit ignisve:* quae verba eandem plane vim habent, quam sequentia *sive an. sive ignis sit animus.*

ut istos] Scil. pudet, qui, quid sit animus, intelligere se dicunt. Ad verbum *nescire* supple *me.* Pronomina *me, te, se, eum, eos*, quom non magna quaedam vis in eis posita est, in constructione, quae dicitur accusativi c. inf., saepe omissa esse in vulgus notum est. V. *Ramshorn.* Lat. Gr. §. 168. Not. 10. *Kühner.* L. Gr. §. 128. Not. 4. *Ochsner.* l. d. p. 50. *Krüger.* D. Attract. in d. Lat. Spr. p. 337 sqq. *Madvig.* ad Fin. V. 11, 31. p. 669 sq. *Wunder.* ad Plancian. p. 166. *Otton.* ad Fin. II. 27, 88. p. 164. et, qui huius omissionis diversa genera accurate distinxit, *Hand.* ad Wopkens. Lectt. Tull. p. 13. A Cicerone haec pronominum omissio non facile admissa videtur, nisi ubi infinitivus pendet a verbis *dicendi, fatendi, existimandi, opinandi, negandi*, similibus. Infra II. 17, 40: Iovem Olympium, eum ipsum, cui se exercebit, implorabit, *ferre non posse clamabit*, ubi tamen Wolfius satis probabiliter correxit: *non posse se.* Hoc quidem loco pronominis *me* omissio eo minus potest offendere, quod praecedit *me pudet.* Locum nostro geminum attulit *Moser:* N. D. I. 39, 109: *puderet me* dicere non *intelligere* (sc. *me*), si vos ipsi intelligeretis. In aliis exemplis infinitivus cum verbo simpliciter coniungitur, ut pronomen non requiratur, veluti post verba *sperandi, desperandi, diffidendi*, alia. Acad. II. 20, 64: ei respondere posse diffiderem.

nesciam; illud, si ulla alia de re obscura affirmare possem, sive anima sive ignis sit animus, eum iurarem esse divinum [2]. Quid enim? obsecro te, terrane tibi hoc [3] nebuloso et caliginoso caelo aut sata aut concreta videtur tanta vis memoriae? Si, quid sit hoc, non vides; at, quale sit, vides; si ne id quidem, at, quantum sit, profecto vides. 61. Quid igitur? utrum capacitatem aliquam in animo putamus esse, quo, tanquam in aliquod vas, ea, quae meminimus, infundantur? Absurdum id quidem. Qui enim fundus aut quae talis animi figura intelligi [4] potest? aut quae tanta omnino capacitas? An imprimi, quasi ceram, animum putamus, et esse me-

2 *Sff.* hunc locum sic correxit: *illud, si ulla alia de re obscura, adf. possum, sive a. sive ignis sit animus, eam i. e. divinam:* quod nemo probabit. Quom de memoria agatur, exspectamus quidem *eam*, sed Cicero posuit *eum*, quom in mente habuerit *animum*, in quo inest *memoria*. De v. *illud* v. Adn. 3 Sic R. Gud. 1. II. 2. Gryph. aliique et ed. vet. H.; Or. c. vulg. *tibi aut hoc n.* V. Adn. ad III. 16, 34: adversis casibus. 4 Sic Or. c. vulg. et optimis cdd. Gud. 1. R.; Bait. aliique *intellegi*. V. c. 27, 66.

illud] Iungendum cum *iurarem;* additum est ad verba *eum esse divinum* maiore vi efferenda. — *affirmare*, quod Ciceroni ut Academico non licuit. Acad. II. 3. 8: nos (Academici) probabilia multa habemus, quae sequi facile, *affirmare* vix possumus. V. ad c. 9, 17.

sive anima sive ignis sit] Particulae *sive .. sive*, quae cum indicativo iunguntur, h. l. ob coniunctivos *possem* et *iurarem* cum coniunctivo copulatae sunt. III. 6, 12: sensus *adsit*, *sive secetur* quid *sive avellatur* a corpore. Sic ob orationem obliquam I. 17, 40. 43, 104. III. 15. 32. V. nos in Gr. L. § 154. Not. 20. et §. 140b, b) c). At pro *sit* h. l. ob imperfecta *possem* et *iurarem* ex eis, quae supra ad c. 5, 9: *quibus moriendum esset* expo suimus, exspectes *esset*; nam enuntiatio „*sive anima sive ignis sit animus*“ arte cohaeret cum periodo conditionali. Sed nonnunquam deflexit Cicero ab illa regula. de Divin. II. 59, 122: atqui ne *si* navigare quidem *velim*, ita *gubernarem*, ut *somniaverim*; praesens enim poena *sit*. Fin. I. 7, 25: *si concederetur*, etiam *si* ad corpus nihil *referatur*, ista sua sponte et per se esse iucunda, per se *esset* et virtus et cognitio rerum .. expetenda, ubi v. *Madvig.*, qui addit: „Videtur ipsam rem controversam universius eloqui velle.“ N. D. II. 1, 2: *mallem* audire Cottam, dum, qua eloquentia falsos deos sustulit, eadem veros *inducat*.

Quid enim?] De argumentandi per inductionem et deductionem ad absurdum, quae appellatur ἀπαγωγή, formis, quae interrogationibus *quid enim?* et *quid igitur?* (§. 61) vel *quid ergo?* fiunt v. *Seyffert.* schol. Lat. I. §§. 47 et 48. 49. Cf. III. 18, 39. 20, 46. 21, 51. 32, 78. IV. 4, 8. V. 5, 13. *Quid enim?* cum seq. interrogatione resolvi potest in enuntiationem negativam, ut h. l. *neque enim* terra .. concreta tibi videbitur tanta vis memoriae.

§. 61. *absurdum id quidem*] Supra c. 8, 17: superbum id quidem est. N. D. II, 53: At id quidem absurdum est. III, 17: At id quidem repudiandum. V. *Ochsner.* l. d. et Adnotata nostra in II. 13, 30: Optare *hoc quidem* est.

imprimi, quasi ceram. animum] *Moser* comparat ad Fam. V. 20. 5: *Quae quom viderem tot vestigiis impressa*, pro *quibus tot vestigia impressa*. Adde Phil. 2, c. 24: horum flagitiorum iste (Antonius) *vestigiis omnia municipia, praefecturas, colonias, totam* denique *Italiam impressit.* Frequentior est apud Ciceronem haec structura in verbo *inscribi*, uti docuit idem V. D. comp. Verr. II. 69, 167: statuae, *quas* tu *inscribi* iussisti. De re cf. *Zeller* Gr. Phil. III. §. 33. p. 30.

magnitudo, quae .. possit effingere] Vocabulum *effingere* suspectum videbatur *Davisio*; non enim, inquit, magnitudo res ullas effingit, sed in illa hae effinguntur; quapropter legendum conicit *excipere*. Immo mihi elegantissime dictum videtur *effingere*. Memoria comparatur cum tabula cerea, cui res imprimuntur. Multo vividius ipsa tabula res ei impressas effingere et quasi ex sese efferre dicitur quam res in tabula effingi. Sic

moriam [5] signatarum rerum in mente vestigia? Quae possunt verborum, quae rerum ipsarum esse vestigia? quae porro tam immensa magnitudo, quae illa tam multa possit effingere? Quid? illa vis quae tandem est, quae investigat occulta, quae inventio atque excogitatio dicitur? ex hacne tibi terrena mortalique natura et caduca concreta ea videtur? 62. aut qui primus [1], quod summae sapientiae Pythagorae visum est, omnibus rebus imposuit nomina? aut qui dissipatos homines congregavit et ad societatem vitae convocavit? aut qui sonos vocis, qui infiniti videbantur, paucis litterarum notis terminavit? aut qui errantium stellarum cursus, praegressiones [6], institiones [1]

5 Sic R. Gud. 1. II. 2. aliique permulti codd. et ed. vet. H.; Or. c. vulg. *et memor. esse.* 6 Sic Or. c. Gud. 1. R. et El. 2. pro vulg. *progr.*, comp. N. D. II, 20., ubi de eadem re *antecedunt* et *antecedendo* dicuntur; D. coni. *regressiones* ob v. *cursus.*

accipiendus locus, a *Wolfio* allatus, de Divin. II. 45, 94: Quis enim non videt et formas et mores et plerosque status ac motus effingere a parentibus liberos? Cui adde ibid. I. 13, 23: Aspersa temere pigmenta in tabula oris lineamenta effingere possunt. *Bakius* ad Legg. I. 9, 26. legendum censet *in qua illa t.* etc.: quae coniectura satis invenusta est.

Quid? illa vis quae tandem est] Sic recte verba ab Or. distincta sunt. V. ad c. 24, 56.

quae investigat ... quae .. dicitur] H. e. illa occulta investigans vis, quae inventio atque exc. dicitur. De duplici pronomine relativo, ad idem substantivum relato, *Orellius* confert Legg. I. §. 27. III. §. 38. N. D. III. §. 70. Divin. II. §. 92. Cat. §. 59. Offic. II. §. 81. Plura collegit *Otto* ad Fin. I. 2, 4. p. 6. Adde infra II. 3, 7. 13, 30. Accuratius rem exposui in Gr. L. §. 145, 14.

§. 62. *aut qui primus*] Aut qui primus omnibus rebus nomina imposuit, eiusne tibi animus ex hac terrena natura concretus videtur? Eadem verborum consecutio Divin. I, 11: Quid vero Phoebi fax? .. Aut quom ..? Aut quom ..? Quod *Sff.* e coni. edidit: *aut quid* (sc. est vel esse videtur is), *qui primus*, minime placet.

quod summae sapientiae Pythagorae visum est] H. e. id quod summam sapientiam declarare Pythagorae visum est. De re ipsa *Davisius* laudat praeter alios Theodat. in Eclog. ex Script. Prophet. c. 32: Πυθαγόρας ἠξίου μὴ μόνον λογιώτατον, ἀλλὰ καὶ πρεσβύτατον ἡγεῖσθαι τῶν σοφῶν τὸν θέμενον τὰ ὀνόματα τοῖς πράγμασιν. Theophil. ad Autolyc. Lib. II. c. 18. ed. Wolf. p. 140: καὶ τὸ μὲν φῶς ὁ θεὸς ἐκάλεσεν ἡμέραν, τὸ δὲ σκότος νύκτα· ἐπεί τοί γε ἄνθρωπος οὐκ ἂν ᾔδει καλεῖν τὸ φῶς ἡμέραν ἢ τὸ σκότος νύκτα· ἀλλ' οὐδὲ μὲν τὰ λοιπά, εἰ μὴ τὴν ὀνομασίαν εἰλήφει ἀπὸ τοῦ ποιήσαντος αὐτὰ θεοῦ. *Davisius*, hunc locum eruditissime pertractans: „Inde nata est,“ inquit, „haec opinio, quod nomina vim cuique rei insitam declarare censuerint adeoque non hominum institutione, sed natura significare decreverint.“ Audiamus Gellium N. A. X. 4: „Nomina verborum non positu fortuito, sed quadam vi ratione naturae facta esse P. Nigidius .. docet, rem sane in philosophiae disquisitionibus celebrem; quaeri enim solitum apud philosophos, φύσει τὰ ὀνόματα sint an θέσει.“ Ac priorem quidem sententiam Plato in Cratylo mirifice amplexatus est itemque Stoici. Cf. locos a *Davisio* prolatos. De Pythagorae sententia doctissime disseruit *Laur. Lerschius* in libro, qui inscribitur: Die Sprachphilos. der Alten. Bonn. 1838. p. 25 – 29.

praegressiones, institiones] Cf. V. Scr. Egregie hunc locum illustravit *Ernestius* in Clav. v. *institio.* Errantes enim stellae (πλανῆται) non solum *praegredi*, sed interdum etiam *insistere* (h. e. stare; cf. N. D. II. 20, 51, ubi v. *Schoemann.* et 40, 103.) videntur: unde *stationes planetarum* dicuntur, et ipsi *planetae stationales* ap. Plin. II. 15. 16. Ceterum alio loco non legitur *institiones.* quod ingeniose coniecit *P. Manutius* legiturque in Gud. II. Rehd. itemque, ut videtur, in aliquot Oxx. et in ed. vet. H., quae habet *institionesque.* Reliqui codd. exhibent *institutiones* (sic R. Gud. 1. Brux. aliique) vel *institutionesque.*

notavit? Omnes magni; etiam superiores, qui fruges, qui vestitum, qui tecta, qui cultum vitae, qui praesidia contra feras invenerunt: a quibus mansuefacti et exculti a necessariis artificiis ad elegantiora defluximus. Nam et auribus oblectatio magna parta est inventa et temperata varietate et natura sonorum; et astra suspeximus, quom[7] ea, quae sunt infixa certis locis, tum illa non re, sed vocabulo errantia. Quorum conversiones omnesque motus qui *animo*[1] vidit, is docuit similem animum suum eius esse, qui ea fabricatus esset in caelo. 63. Nam quom Archimedes lunae, solis, quinque errantium motus in

7 Sic D. sine dubio e codd.; etiam duo Oxx. habent *cum illa*; Or. c. vulg. *tum*. V. ad V. 25, 72.

superiores] H. e. qui prioribus temporibus füerunt, non, ut *Neidius* vult, *qui supra, antea commemorati sunt*, ut referantur ad illos, qui dissipatos homines congregaverunt et ad societatem convocaverunt.

ad elegantiora defluximus] Venuste dictum pro vulgari: ad magis lecta, exquisitiora artificia, ut musica, philosophiam, mathematica, sensim delapsi sumus. De v. *elegantiora* v. *Ernestium* in Clav. h. v. De verbo *defluendi* = sensim delabendi cf. V. 21, 62: iam ipsae *defluebant* coronae. Plura similia v. in *Freund*. Lex. II. p. 58. Eodem similiter, sed in malam partem, utitur Cic. Lael. 26, 100: nescio quo pacto ab amicitiis perfectorum hominum .. ad leves amicitias *defluxit* oratio (uti ex optimis codd. legendum), ubi v. *Seyffert*. p. 547. Quintil. Inst. Or. I. 8, 9: in omnia deliciarum vitia dicendi quoque ratione *defluximus*.

varietate et natura sonorum] V. Adnotata in II. 4, 12.

· *non re, sed vocabula errantia*] Vocabantur illae stellae, quae circa solem simul cum terra moventur, ab antiquissimis πλανῆται, h. e. errantes, quia motus eorum nullis legibus obnoxius esse videretur, uti docet *Neidius*. Platonici contra docebant stellas errantes non vago motu, sed certis legibus agitari. Hinc Cicero N. D. II. 20, 51: „Maxime vero sunt admirabiles motus earum quinque stellarum, quae falso vocantur *errantes*; nihil enim errat, quod in omni aeternitate conservat progressus reliquosque motus constantes et ratos.“ Eandem nostri quoque astronomi sequuntur sententiam. V. quae de planetis elegantissime disseruit *Alex. ab Humboldt*. in Kosmos Vol. III. p. 420 sqq.

qui animo vidit] Sic pro *qui animus v.*; *Man.* ex Maffei libro legendum censet, neque aliter legitur in ed. vet. H. et, ut videtur, in aliquot cdd. Oxx.; cf. I. 16, 37 nihil enim *animo videre* poterant; *animo* facile in *animus* corrumpi potuit; nam *animo* et compendii scriptura *animu'* (i. e. animus) facile inter se confundi possunt. *Orellius* vocabulum *animus* inculcatum esse indicat a glossatore, qui significare vellet verba *qui vidit* non ad astrologum quendam, sed omnino ad humanum animum referenda esse. Tr. v. *animus* plane delevit. Buhierius coni. *qui primus v.*; *Klotzius* vocabulum *animus* germanum esse putat, id pro homine dictum esse ratus. Comparat Off. I. 23, 80: „Fortis vero *animi* et constantis est non perturbari in rebus asperis nec tumultuantem de gradu deici, ut dicitur, sed praesenti *animo* uti et consilio;“ sed hic locus nihil plane similitudinis habet cum eo, quem nunc tractamus; primum enim verba *praesenti animo* longe remota sunt a v. *animi*; deinde verba *praesens animus* singularem quandam habent significationem; denique, quod nuper *Wessenberg*. Em. II. p. 18. monuit, subiectum infinitivi *uti* non est *animum*, sed pronomen indefinitum *aliquem* mente supplendum. Idem vocabulo *animus* corruptelae notam addidit, sed dubitat, utrum aberrando ex seq. *animum* natum sit, an accommodatione quadam ex *animo* (comp. Acad. I. §. 125.) corruptum, an ex *primus* (comp. init. h. §.) ortum errore, praesertim paulo ante *animum*, non incredibili. Inepte mihi dictum videtur: *qui animus vidit astrorum motus, is docuit*, etiamsi non subsequatur *animum*.

§. 63. *Archimedes*] Haec sphaera erat machina, in qua stellarum errantium

sphaeram illigavit, effecit idem, quod ille, qui in Timaeo mundum aedificavit Platonis deus, ut tarditate et celeritate dissimillimos motus una regeret conversio. Quod si in hoc mundo fieri sine deo non potest, ne in sphaera quidem eosdem motus Archimedes sine divino ingenio potuisset imitari.

XXVI. 64. Mihi vero ne haec quidem notiora et illustriora carere vi divina videntur, ut ego aut[1] poëtam grave plenumque carmen sine caelesti aliquo mentis instinctu putem fundere, aut eloquentiam sine maiore quadam vi[2] fluere, abundantem sonantibus verbis uberibusque sententiis. Philosophia vero,

XXVI. 1 v. Adn. 2 Sic Or. c. Gud. 1. R. aliisque codd. et complur. edd. vett.; alii *sine quadam vi maiore*.

(πλανητῶν) conversiones repraesentarentur. Cf. N. D. II, 35. Rep. I, 14. p. 65. Mos. Lactant. II, 5. Sext. Empir. IX, 15. p. 329. Claudian. Epigr. 18. a Wolfio allat. Eleganter Ovidius Fast. VI, 277:

Arte Syracosia suspensus in aëre clauso
Stat globus immensi parva figura poli.

in Timaeo] p. 39 sqq.

Quod si .. fieri non potest, ne .. potuisset imitari] Attendas ad singularem conditionalis enuntiationis formam, qua in protasi praesens indicativi, in apodosi plusquamperfectum coniunctivi positum est: cuius generis exempla licet rariora sint, eorum tamen ratio rectissime sese habet. Scilicet conditio in protasi ut certa indicativo profertur; quae autem ex hac simpliciter posita conditione efficitur consecutio exprimitur ita, ut certis quibusdam conditionibus futura fuerit. Sententia igitur huius loci aliis verbis ita potest exhiberi: Quod si pro certo ponimus hoc in mundo fieri sine deo non posse, sequitur, ut Archimedes, *nisi divinum ingenium habuisset*, eosdem motus non potuisset imitari. Graece hic locus sic exprimi potest: εἰ μὲν οὖν τοῦτο ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ ἄνευ θεοῦ γίγνεσθαι οὐ δύναται, οὐδ' ἂν ἐν τῇ σφαίρᾳ τὰς αὐτὰς κινήσεις Ἀρχιμήδης ἄνευ θείου νοῦ μιμεῖσθαι ἐδυνήθη. De verbo *imitandi*, quod h. l. idem fere est, quod exprimere, consequi, v. *Bakium* ad Legg. II. 7, 18.

Cap. XXVI. §. 64. *ut ego aut poëtam .. putem*] *Davisius* aut cum El. II. *ut ego haud poëtam*, aut *ut ego aut poëtam .. non putem f.*, *Rathius et ego aut poëtam .. putem* legendum suspicatur. At nihil mutandum. Negatio *ne .. quidem* enuntiationis primariae vim suam exercet etiam in secundariam. Cf. II. 19, 45 *nunquam .., ut sciam*. Optime *Boggius* in Progr. p. 22. rem exemplo illustravit. Fac, inquit, aliquem dicere: „Non videtur mihi haec via periculis carere, ut tuto per eam iter facere putem licere.“ Verte: *so dass ich glauben könnte*. Ecquis non videt non putare hominem tuto iter facere licere, sed multo magis negari id fieri posse?

grave plenumque] *Grave* referendum videtur ad sententiarum vim atque ubertatem, *plenum* ad modorum (rhythmi) suavitatem. Sic dicitur *plena vox* pro canora. Cf. de Or. III. 37, 150: in quibus (verbis) *plenum* quiddam et *sonans* inesse videatur.

poëtam .. fundere] pro Arch. c. 8, 18: poëtam natura ipsa valere et mentis viribus excitari et quasi divino quodam spiritu inflari. de Or. II. 46, 194: saepe audivi poëtam bonum neminem .. sine inflammatione animorum exsistere posse et sine quodam afflatu furoris. Praeclare cecinit Ovidius Fast. VI, 5:

Est Deus in nobis, agitante calescimus illo,
Impetus hic sacrae semina mentis hābet.

Alia suppeditat *Davisius* ad h. l. et ad Divin. I. 37, 80. Praeclare Plato in Phaedr. p. 245, A: ὃς δ' ἂν ἄνευ μανίας Μουσῶν ἐπὶ ποιητικὰς θύρας ἀφίκηται, πεισθείς, ὡς ἄρα ἐκ τέχνης ἱκανὸς ποιητὴς ἐσόμενος, ἀτελὴς αὐτός τε καὶ ἡ ποίησις ὑπὸ τῆς τῶν μαινομένων ἡ τοῦ σωφρονοῦντος ἠφανίσθη. Ad verbum *fundendi*, de versibus proprie dictum, *Moser* comparat de Or. III. 50, 194. Tusc. I. 44, 107. Fin. IV. 4, 10. Divin. II. 54, 110. Adde de N. D. I. 16, 42. (ubi v. *Schoem.*) 24, 66.

omnium mater artium, quid est aliud nisi, ut Plato [3], donum, ut ego, inventum deorum? Haec nos primum ad illorum cultum, deinde ad ius hominum, quod situm est in generis humani societate, tum ad modestiam magnitudinemque animi erudivit; eademque ab animo, tanquam ab oculis, caliginem dispulit, ut omnia: supera infera, prima ultima media videremus. 65. Prorsus haec divina mihi videtur vis, quae tot res efficiat et tantas. Quid est enim memoria rerum et verborum? quid porro inventio? Profecto id, quo ne in deo quidem [1] quicquam maius in-

3 Sic R. Gud. 1. Brux. aliique multi pro vulg. *ut Plato ait*; *Moser*, qui tamen c. Or. *ait* uncis cinctum retinuit, comp. N. D. I. 35, 97: *ut Ennius.* et II. 2, 4.

donum .. deorum] Plat. Timaeus p. 47. B: τῷ θνητῷ γένει δωρηθὲν ἐκ θεῶν. Cf. Cicer. de Univ. c. 14. de Legg. I. 22, 58, ubi cf. *Davis.* Academ. I. 2, 8. ibique *Goerenz.* p. 14. Infra II. 5, 13. III. 3, 6. V. 1—4.

ius hominum] opponitur iuri *civili.* De *iure hominum* apposite *Orellius* comparat Legg. I. 5, 16., monens Ciceroni ibi nondum in mentem venisse hanc commodam locutionem.

eademque] Particula affixa *que* saepe vim colligendi et argumentandi habet; saepe idem fere valet, quod: ut paucis complectar (*kurz*) vel *und so, somit, folglich.* V. *Goerenz.* ad Legg. II. 7, 15. p. 125. et nos in Gr. L. §. 135, 2. Infra c 34, 82: Ut credam ita esse, quam est id exiguum! at falsum esse arbitror; et fit plerumque sine sensu, nonnunquam etiam cum voluptate; *totumque* hoc leve est, qualecunque est; fit enim ad punctum temporis. c. 43, 104: *totaque* de ratione humationis unum tenendum est etc. c. 49, 118: Nos vero ..; *nihilque* in malis ducamus cett. II. 23, 56 extr. IV. 15, 34: ex ea proficiscuntur honestae voluntates, sententiae, actionesque *omnisque* recta ratio, et saepe aliis locis.

supera infera, prima ultima media] V. Adnotata in V. 39, 114.

§. 65. *ne in deo quidem quicquam*] Sic ediderunt *Klotzius* et *Tregder*, legiturque in Vind. 1. Col. Duisb. pro vulg. *nec in deo quidquam.* Optime. Ad veram scripturam etiam ducunt R. Gud. 1. II. Marb., qui exhibent *ne in deo quicquam* (aut *quidquam*). Vocabulum *quidem* ante *quicquam* facile excidere eoque facto *ne* in *nec* mutari potuit. V. *Madvigium* ad Fin. I. 11, 39. p. 82 sq. et in Exc. III. ad Fin. p. 818., qui eandem quam dedimus scripturam unice veram censet demonstratque usum particulae *nec* pro *ne .. quidem* apud Ciceronem eiusque aequales valde dubitandum vel potius negandum esse. Infra c. 29, 71. pro vulg. *nec interire igitur* recte legendum censet *ne interire quidem igitur*, quom optimi codd. *ne* pro *nec* legant. *Iordanus* ad or. p. Caecin. 24, 68: *nec* hoc debent dicere: quod omnes paene codd. exhibent, improbata Madvigii sententia, hunc particulae *nec* usum ex Ciceronis scriptis exterminandum non esse censet et inter *nec* et *ne .. quidem* id discriminis intercedere statuit, ut illud nostrum *auch nicht*, hoc nostrum *nicht einmal* notet.

Iuventate pocula ministrante] *Iuventas* est Graeca Ἥβη, Iovis et Iunonis filia, quae ante Ganymedem in caelum raptum pocula diis ministrabat. Iliad. δ, princ. Οἱ δὲ θεοὶ πὰρ Ζηνὶ καθήμενοι ἠγορόωντο Χρυσέῳ ἐν δαπέδῳ, μετὰ δέ σφισι πότνια Ἥβη Νέκταρ ἐῳνοχόει. Verbum *ministrandi* in hac re proprium (*serviren*). Cf. infra V. 21, 61. N. D. I. 40, 112: Ganym. pocula *ministrantem.* Hinc subst. *ministratores* infra V. 21, 62.

nec Homerum] Iliad. υ, 233 sq. ἀντίθεος Γανυμήδης, Ὃς δὴ κάλλιστος γένετο θνητῶν ἀνθρώπων· Τὸν καὶ ἀνηρείψαντο θεοὶ Διὶ οἰνοχοεύειν, Κάλλεος εἵνεκα οἷο, ἵν' ἀθανάτοισι μετείη. Cf. quos *Bornemann* ad Xen. Symp. VIII, 30. p. 205. et *Herbstius* p. 144 laudant.

Ganymeden] Sic scripsi c. D. et Tr. ex optimis codd. R. Gud. 1., quibus accedit Duisb., pro vulg. *Ganymedem.* In his rebus scriptura diiudicanda est ex codicum auctoritate; nam dubitari non potest, quin Cicero in his Graecis nominibus utraque forma, et ea, quae in *em*, et ea, quae in *en* exit, sed hac (in *en*) rarissime, usus sit. Sic infra III. 4, 8. *Socraten;* V. 34, 97; III. 14, 29. *Euripiden*; IV. 3, 5. *Diogenen* et 25, 55. *Demosthenen* optimi codd. tuentur. I. 10. 21. D. et optimus Gud. 1. habent *Pherecraten.* Etiam I. 5, 10. legendum c. Dav. *Demosthenen*, quod etiam Gud. 1. et R. habent. IV. 25, 55 optimi cdd. habent *Pythagoran.* Alia exempla e Cicerone collegit *Ellendt* ad de Or. II. 74, 299. Vol. I. p. 392 sq. Cf. *Ruddimann.* Inst. Gr. L. I. p. 76. Stallb. *K. L. Schneider.* L. Formenl. I. p. 43.

telligi potest. Non enim ambrosia deos aut nectare aut Iuventate pocula ministrante laetari arbitror; nec Homerum audio, qui Ganymeden [1] ab dis [4] raptum ait propter formam, ut Iovi bibere ministraret [5]; non iusta causa, cur Laomedonti tanta fieret iniuria. Fingebat haec Homerus et humana ad deos transferebat; divina mallem ad nos. Quae autem divina? Vigere, sapere, invenire, meminisse. Ergo animus, qui [1], ut ego dico, divinus est [6], ut Euripides dicere audet [7], deus; et quidem, si deus aut anima aut ignis est, idem est animus hominis.

4 Sic Gud. 1. Duisb. ed. D.; *ab his* R. (sed correct. in *ab dis*); *ab diis* Gud. II. Mon. 2. Rehd. SE; Or. c. vulg. *a diis*; de *ab* ante litteram *d* posito *Moser* laudat *Goerenz.* ad Fin. V. 1, 1. *Hand.* Turs. I. p. 5. 5 Sff. semicolon post *ministraret* mutavit in comma, quom verba *iusta causa* ablativos esse censeret, comp. §. 107 *magna culpa*; at v. ad I. 43, 102: *rem non difficilem.* 6 Sic Gud. 1. R. b. Vind. 1. 2. Aug. Rehd. Duisb. Mon. 2. octo Oxx. omnes ut vdtr. Gruteriani et edd. vett. L. Vict. Rob. Steph. D.; Or. c. vulg. *est* post v. *deus* habet. 7 Sic Or. c. R. Gud. 1. II. 2. b. aliisque pro vulg. *audet dicere.*

bibere ministraret] E Graeca constructione dictum pro: potum ministraret. *Menkius* in Observv. ined. comp. Liv. 40, 47: ut *bibere* sibi iuberet dari. V. *Ruhnken.* in Terent. Andr. III. 2, 4: *dari bibere* (Bentl.).

cur Laomedonti tanta fieret iniuria] Tullium h. l. memoria lapsum esse adnotant interpretes. Non enim Laomedonte prognatus erat Ganymedes, sed Troe, qui quidem secundum Homerum (Il. υ. 232, cf. ε, 265) tres filios habebat, Ilum, Assaracum, Ganymedem. Ili filius erat Laomedon. Verum ut de raptore, sic de patre Ganymedis magnae sunt inter veteres (cf. Pindar. Ol. I, qui Ganymedem post Pelopem demum in caelum sublatum dicens non magis quam Cicero Homerum sequitur; v. *Dissenium* p. 11 sq. ed Goth. Eurip. Troad. 822. Hygin. fab. 224. et 271. Lucian. Charidem. T. II. p. 784. Cycli scriptor. ap. Schol. in Eur. Or. 1392. Tzetz. ad Lycophr. 34) discrepantiae, uti docet *Davisius*, qui in partem vocatis ll. dd. multus est in defendendo Cicerone.

humana ad deos transferebat] Apposite *Davisius* in partes vocat Longin. περὶ ὕψους §. 9: Ὅμηρος γάρ μοι δοκεῖ, παραδιδοὺς τραύματα θεῶν, στάσεις, τιμωρίας, δάκρυα, δεσμά, πάθη πάμφυρτα, τοὺς μὲν ἐπὶ τῶν Ἰλιακῶν ἀνθρώπους, ὅσον ἐπὶ τῇ δυνάμει, θεοὺς πεποιηκέναι, τοὺς θεοὺς δὲ ἀνθρώπους.

Ergo animus, qui] Tres Oxx. om. *qui*, reliqui omnes habent, Or. aliique deleverunt, nuper etiam *Wesenb.* Em. II. p. 18. delendum censuit, quia *divinum* esse animum concludere Cicero *ipse* voluisset, *Euripidem deum* dicere ausum esse data occasione addidisset; *Sff.* e coni. edidit *animus quidem. ut* etc. Ego retinendum puto *qui*, quia difficile est ad intelligendum, quomodo a librariis intrusum sit. Ipsi Ciceroni vitium orationis tribuendum puto; videtur enim primum orationem sic conformaturus fuisse: Ergo animus, qui, ut ego dico, divinus est, ut E. d. a., deus, si deus aut anima aut ignis est, idem est (h. e. aut anima aut ignis est); deinde autem inchoatam structuram mutavit, quo maiore vi animum hominis efferret. Certe in his libris, quibus ultima lima a Cicerone non est admota, eiusmodi ἀνακόλουθος structura non admodum potest esse offensioni.

Euripides] Exstat fragm. Eurip. 188: θεὸς γάρ τις ἐν ἡμῖν. *Davisius* attulit Theon. Progymn. c. V. p. 79: Εὐριπίδης, ὁ ποιητής, τὸν νοῦν ἡμῶν ἑκάστου εἶναι θεόν. Cf. Eur. fr. inc. nr. 128 Ddrf. In eiusmodi sententiis Euripidem sequi praeceptorem Anaxagoram *F. A. Wolfius* docet. Multi alii quo-

Nam ut illa natura caelestis et terra vacat et umore [8], sic utriusque harum rerum humanus animus est expers. Sin autem est quinta quaedam natura ab Aristotele inducta primum [1], haec et deorum est et animorum. Hanc nos sententiam secuti his ipsis verbis in Consolatione [9] expressimus:

XXVII. 66. „Animorum nulla in terris origo inveniri potest. Nihil enim est in animis mixtum atque concretum aut quod ex terra natum atque fictum esse videatur; nihil ne aut

8 Sic Bait. c. Gud. 1; Or. c. vulg. *humore.* 9 R. Gud. 1. quatt. Oxx. unus Leid. Mon. 2. habent *in Cons. hoc expr.*; Or. c. vulg. *haec.* Acute et probabiliter *Wes.* I. p. 4. delendum *hoc* suspicatur, ut additum ab aliquo librario, qui structuram illam, qua obiectum definito verbo cum participio commune plerumque semel tantum ponitur, sive ignoraverit sive explicare voluerit. Offendit etiam eum verbum *expressimus*, quod addito *hoc* nihil aliud significaret nisi *diximus*; qua vi nunquam hoc verbum a veteribus scriptoribus usurpatum esse statuit; cf. Adn. *Sff.* coni *huius ipsius v. in C. sic expr.*

que eandem consignaverunt sententiam, ut ipse Cicero e Platone in Somn. Scip. de Rep. VI, 24: Deum te igitur scito esse; siquidem deus est, qui viget, qui sentit, qui meminit. *Menkius* l. d. conferre iubet Schol. ad Pindari Nem. VI, 7. Iulian. or. VI. p. 196. D. et p. 197. B. Menandr. ap. Plutarch. Quaest. Platon. I, 1. p. 999. E.

quinta quaedam natura] Scil. ἐντελέχεια. V. supra c. 10, 22.

in Consolatione] V. Indic. hist. Commemoratur etiam c. 34, 73. III. 28, 70. Apte Cicero usus est verbo *expressimus*, quia Aristotelis locum non ad verbum vertit, sed tantum sententiam eius secutus est.

his ipsis verbis] „gerade, genau mit folgenden Worten“ *Tischer.*

Cap. XXVII. §. 66. *Nihil enim est*] *Moser*, Lactantii de Ira c. 10. secutus auctoritatem, edidit *Nihil est enim*; Rehd. et nonnullae edd. vett. omitt. *enim*; Gud. 2. et Mon. 2. om. *est.* Ego non sum ausus recedere ab omnium fere optimorumque librorum scriptura; nam licet in hac verborum iunctura verbum *est* (*sunt*) apud Ciceronem tertio loco legitimam suam sedem habeat, tamen non desunt loci, in quibus hic verborum ordo neglectus sit. Sic c. 6, 11 in optimis cdd. legitur: *quis enim est.* c. 36, 87. in omnibus libris et scriptis et editis: *Triste enim est* nomen ipsum carendi. c. 39, 94. in optimis aliisque codd.: *Nihil enim est.* IV. 1, 2. optimi aliique codd. exhibent: *Quis enim est* etc.? 16, 35. omnes libri conspirant in scriptura: *Quid autem est* non miserius etc.? ubi cf. Adnot. Lael. 17, 63: imbecilla *enim est* in opt. cdd. Scilicet particulae *enim*, *autem*, *igitur*, quae secundo enuntiationis loco poni solent, post v. *est*, *sunt* tertium enuntiationis locum occupant: a) ubi *praedicatum primam sedem habet*, neque verbum *est* (*sunt*) a praedicato remotum est, ut I. 18, 42: calidior est *enim* animus. I. 5, 9: necesse est *enim.* Ibid.: moriendum est *enim* omnibus. I. 23, 54. c. 41, 97. II. 1, 1. et 3. c. 15, 35. c. 18, 43. c. 24, 58. III. 5, 9. V. 18, 53: satis est *enim* certe in virtute, ut fortiter vivamus. I. 27, 66: singularis est *igitur* quaedam natura. II. 18, 43. III. 23, 56. IV. 24, 53. III. 33, 81: tractatum est *autem*; — b) ubi *subiectum quidem primum locum obtinet, praedicatum autem relativa enuntiatione expressum sequitur*, ut N. D. II. 53, 133: Ratio est *enim*, *quae* praestet omnibus. Tusc. II. 22, 52. Fin. I. 13, 43: sapientia est *enim* una, *quae* etc.; — c) ubi enuntiatio exorditur a *non* (*neque*) *est* (*sunt*), sive subiectum praedicato, sive hoc illi antecedit, ut c. 20, 46. recte Or. restituit: neque est *enim* ullus sensus in corpore; — d) ubi vel demonstrativa *hic*, *haec*, *hoc*, *is*, *ea*, *id*, vel interrogativa *quis*, *quae*, *quid*, vel negativa *nullus*, *nemo*, *nihil*, subiecti munere fungentia, enuntiationem incipiunt, ut c. 8, 16: id est *enim* perveniendum esse ad id etc. III. 15, 31. IV. 38, 83: in eo est *enim*; ubi v. Adn. I. 6, 11: Quis est *enim* tam excors? (ubi tamen scriptura fluctuatur.) I. 26, 65. c. 39, 93: quid est *igitur* etc.? III 29, 71. V. 23, 67: quid est *autem* in homine sagaci etc.? I. 11, 22: nihil est *enim.* V. 17, 50. c. 31, 87. Cf. nos in Gr. Lat. §. 138[a]. Not. 3. Multi quidem hac de re disputarunt,

umidum [1] quidem aut flabile aut igneum. His enim in naturis nihil inest, quod vim memoriae, mentis, cogitationis habeat, quod et praeterita teneat, et futura provideat, et complecti possit praesentia: quae sola divina sunt; nec invenietur unquam, unde ad hominem venire possint nisi a deo. Singularis est igitur quaedam natura atque vis animi, seiuncta ab his usitatis [2] notisque naturis. Ita, quicquid est illud, quod sentit, quod sapit, quod vivit, quod viget, caeleste et divinum [3]

XXVII. 1 Sic Bait. c. R. *umidum*, cf. §. 65; Or. c. vulg. *humidum.* 2 v. Adn. 3 Sic Or. c. R. Gud. 1. II. 2. Gr. b. aliisque codd. et edd. vett. P. Bouh. vet. D. pro vulg. *divinum est.*

ut *Beier* ad Off. I. 38, 137. p. 278. ib. 29. p. 226. *Ochsner* Ecl. Cic. p. 201. *Ph. Krebs.* in Anleitg. z. Lateinschr. §. 520. *Hand.* Tursell. I. p. 578—580. II. p. 400—403. *Madvig.* ad Fin. I. 13, 43. *Seyffert.* ad Lael. 5, 17. p. 97 sq.; sed in causa huius collocationis aperienda inter se dissident. Aperte falluntur ii, qui in *est* (*sunt*) secundo loco posito asseverationem inesse existimant; immo si quid discriminis statuendum erit, *Seyfferti* potius opinioni (ad Lael. l. d.) accedam, qui verbum *est* (*sunt*) tertium locum occupare censet, ubi sit copula, secundum, ubi praedicativi verbi (*vere est*, *es existirt*, *gibt*) vim habeat; at multi sunt loci, qui huic praecepto renitantur. Mihi quidem ea ratio et simplicissima et verissima videtur esse, quam proposuit *Madvigius* l. d.: „elata voce in primo vocabulo, quo gravissima notio continetur, obscuratur enclitica (*est*, *sunt*).“ Vocabulum primarium quasi attrahit encliticam et cum ea quasi in unum coalescit. Alia ratio est, ubi post aliud verbum atque encliticam illae particulae tertium tenent locum. V. ad I. 6, 12. De *igitur* in quarta sede collocato v. ad I. 14, 32. *Ellendt* ad C. de Or. III. 30, 119. Vol. II. p. 406., incredibili quadam sedulitate omnibus e Cicerone exemplis collectis, demonstrare conatus est utramque illarum particularum collocationem pari fere testimoniorum numero firmari, ut in altera utra eligenda sola librorum esset spectanda auctoritas; sed rem magis conturbavit quam illustravit, quom et omnes verbi *esse* formas respexit nec diversa huius collocationis genera distinxit.

in naturis] H. e. his in corporibus, elementis. N. D. II, 57: quod in his *naturis* relatus amplificatur sonus. III, 14: concreta est ex pluribus *naturis.* II, 33: *naturis* his, ex quibus omnia constant.

quae sola divina sunt] H. e. quae solam divinam originem habent, „Eigenschaften, die nur göttlichen Ursprungs sind.“ Vocabulum igitur *sola* non cum *quae*, sed cum *divina* coniungendum est. V. 15, 45 ex bonis, quae *sola* honesta sunt, die rein sittlich sind. N. D. I. 34, 96 quae *sola* divina natura sunt, zwei Eigenschaften, die nur dem göttlichen Wesen zukommen (in aliis cdd. legitur: quae sola divina natura est, h. e. was [selig u. unvergänglich] nur das göttl. W. ist). Plerumque adiectivum *solus* ad subiectum aut obiectum, adverbium *solum* ad praedicatum refertur, ut II. 58, 146: quae hominum *solum* auribus iudicantur. V. *Ochsner.* Ecl. Cic. p. 41. Cf. nos ad IV. 7, 15. Coni. Ernestii *tota*, a Sffto recepta, minime necessaria est.

usitatis notisque naturis] Pro *usitatis* *Bentleius* et *Davisius* legendum coniecerunt *visitatis.* Immerito sane; nam loci, in quibus vocabulis *usitatus* et *inusitatus* res significantur, quae frequenter aut raro videntur, sunt innumerabiles. V. *Wopkensium* (Lectt. Tull. III, 8. p. 375 sq. ed. H.), qui idem recte observavit verba *visitatus*, *invisitatus* et *visitare* pro saepius videre apud Tullium nusquam inveniri, resque eiusmodi, quae oculis haud raro usurparentur, aliis locis apud Tullium aliosque optimae Latinitatis auctores dici *saepe usu venire* vel *in usu quotidiano versari, collocatas, positas ante oculos esse.*

quod viget] Verbo *vigendi* continetur notio motus, mutationis, crescendi. Hinc proprie dicitur de floribus, plantis. Cf. infra V. 13, 37. N. D. II, 15: aether semper agitatur et *viget.* Corn. Nep. Alcib. V, 5: qui paulo ante victores *viguerant*, ubi cf. *Bremium.* V. *Ochsner.* Ecl. Cic. p. 42. *Menkius* in Observv. ined. comp. Divin. I. 30, 63: iacet enim corpus dormientis, ut mortui; *viget* autem et *vivit animus.*

ob eamque rem aeternum sit necesse est. Nec vero deus ipse, qui [4] intelligitur a nobis, alio modo intelligi potest nisi mens soluta quaedam et libera, segregata ab omni concretione mortali, omnia sentiens et movens, ipsaque praedita motu sempiterno." 67. Hoc e genere atque eadem e natura est humana mens. Ubi igitur aut qualis est ista mens? — Ubi tua aut qualis? potesne dicere? an, si omnia ad intelligendum non habeo, quae habere vellem, ne eis [5] quidem, quae habeo, mihi per te uti licebit? — Non valet tantum animus, ut se ipsum ipse [2] videat; at ut oculus, sic animus, se non videns, alia cernit. Non videt autem, quod minimum est, formam suam; for-

4 Preller coni. *si* pro *qui;* at v. *intelligitur* opponitur sententiae mente supplendae: *nec sub sensum cadit*, uti iam vidit Leodegarius a Quercu. Pro *intelligitur* Bait. aliique adversantibus codicibus scripserunt *intellegitur*. V. c. 25, 61. 5 Sic recte Sff., quom in Gud. 1. et R. legatur *ne is*, geminata littera *e* (*ne*); Or. *ne iis;* Brux. et nonnullae edd. vett. *re his*. V. ad c. 3, 5.

ob eamque rem] De pronominis *is* collocatione v. Adnotata in V. 1. 1.

Nec vero deus ipse] Locus pulcherrimns ac plane Platonicus. Quam praeclare ac magnifice Cicero de divina natura senserit, exposuimus in l. d. *de Cic. in phil. mer.* p. 177 sqq. et 188 sqq.

§. 67. *Ubi igitur* etc.] Ern. immerito huic interrogationi praefixit *A*; nam saepe ita Tullius ipse sibi aliquam interrogationem opponit, ut id, quod sententiae suae obiici possit, elevet. V. *Seyffert.* schol. Lat. I. §. 60, 2).

potesne dicere?] V. ad II. 11, 26: *Videsne.*

quae habere vellem] *Ernestius* pro *vellem* legendum suspicatur *velim*, quod probat *Rathius.* Frustra; immo *velim* abhorret ab huius loci sententia, quae recte sic ὑποθετικῶς expressa est, ut, si enuntiatio plena esset, sequeretur, *si fieri posset.* (At fieri non potest. Ergo ne velle quidem possum.) Graece ἠβουλόμην ἄν; contra *velim* βουλοίμην ἄν. Constat enim in enuntiationibus conditionalibus praesens vel perfectum coniunctivi poni de re, quae fieri potest vel potuit; imperfectum vel plusquamperfectum coniunctivi de re, quae fieri non potest vel potuit. Supra c. 11, 23: *Cuperem equidem utrumque, si posset; sed est difficile confundere.* c. 33, 81: *vellem adesse posset Panaetius* (at Panaetius iam mortuus est). c. 41, 98: *equidem saepe emori, si fieri posset, vellem.* V. 7, 20: *Nos vellem praemio elicere possemus.* Contra III. 20, 48: *Nolim*, inquit, mea bona, Gracche, tibi viritim dividere libeat. V. nos in Gr. L. §. 154, 3.

ut se ipsum ipse videat] Sic scripsi c. Mos. e R. Gud. 1. II. 2. b. Brux. multisque aliis codd. et nonnull. edd. vett.; recte docet *Sff.* Ciceronem *ipsum* addidisse, ut formam animi, i. e. ipsum animum ab eis rebus viribusque, quibus praeditus est, distinctius secerneret; *se ipsum videat ipse* Rehd.; *se ipsum s. v.* Mon. 1.; Vind. 1. et ed. vet. H. om. *ipse;* Or. c. edd. vett. *sese ipse videat;* „at vero *sese ipse* legi ap. Cic. negat *Goerenz.* in Iahnii Annal. 1826. II. p. 304. accedens *Gernhardo* ad C. Lael. 9, 32. p. 75: cum quibus ita consentit *C. Beier* ad eundem l., ut cum praepositione ita dici posse concedat, veluti N. D. III. 14, 36: *ex sese ipse.*" *Moser.* Cf. nos ad c. 30, 73: se ipsa intuens. Tregd. et Bait. e coni. Bentl., etiam Wesenbergio Em. I. p. 20. probata, *se ipse v.;* Klotzius in Add. p. 33., reiecta scriptura a se recepta *sese ipse v.*, scripturam *se ipsum ipse* e διττογραφίᾳ ortam putat.

fortasse! quanquam] H. e. fortasse formam suam non videt; quanquam id quoque fieri potest, sc. ut animi forma aliqua mente comprehendatur. *Wolfius* ad verba: *quanquam id quoque* supplet *dubitari potest:* quod recte reiicitur ab *Orellio*, qui haec addit: „Mir wenigstens schien dies immer eine poetische Phantasie; doch auch diess ist möglich, sich den Geist unter einer bestimmten Gestalt vorzustellen, z. B. unter dem Bilde eines

tasse! quanquam [2] id quoque; sed relinquamus; vim certe, sagacitatem, memoriam, motum, celeritatem videt. Haec magna, haec divina, haec sempiterna sunt. Qua facie quidem sit aut ubi habitet, ne quaerendum quidem est.

XXVIII. 68. Ut quom videmus speciem primum candoremque caeli, dein [1] conversionis celeritatem tantam, quantam cogitare non possumus; tum vicissitudines dierum ac noctium commutationesque temporum quadrupertitas [2] ad maturitatem frugum et ad temperationem corporum aptas, eorumque omnium moderatorem et ducem solem lunamque accretione et deminutione [3] luminis quasi fastorum notantem et significantem [3] dies;

XXVIII. 1 Sic R. Gud. 1. II. Mon. 2.; Moser, qui item *dein* recepit, comp. Divin. I. 27, 57. N. D. II, 42. (*dein* ante *c*, *qu.*); Or. c. vulg. *deinde.* 2 Sic Gud. 1. R. Gryph.; Or. c. vulg. *quadripart.* 3 v. Adn.

jener Genien der Griech. u. Etrusk. Kunstwerke, einer Psyche z. B. Gleichsam aus Scheu vor solch einer Schwärmerei ruft er unmittelbar aus: sed relinquamus. Vgl. de Offic. III. 9, 39: Negant id fieri posse. Quanquam potest id quidem; sed quaero cett." In altera ed. *Wolfius* e coni. scripsit: *formam suam; quanquam fortasse id quoque; sed:* quam quidem coniecturam etiam *Wes.* Em. I. p. 20. probavit et receperunt Bait. aliique, scilicet in eo lapsi, quod ad *fortasse* supplent *animus videt formam suam*, quom simul negatio *non* ex antecedentibus repetenda fuerit.

motum] „Die innere Beweglichkeit der Seele, als einer *res vegeta.*" *Wolfius.* „Die Empfänglichkeit der Seele für jeden Eindruck." *Orellius.* Cf. ad 10, 20. Frustra *Bentleius* legendum suspicatur *motus celeritatem*, comp. c. 28, 70.

Qua facie quidem] De v. *quidem* v. ad II. 17. 41: *oculis quidem.*

Cap. XXVIII. §. 68. *Ut quom videmus*] Particulae *ut* respondet §. 70 *sic mentem hominis* etc.

commutationesque .. quadripartitas] V. N. D. II. 19.

ad maturitatem frugum] Vocabulum *maturitatis* Wolfius comparat cum nostro *Reife*, quod saepe pro *Zeitigung* usurpamus.

ad temperationem corporum] V. Adnotata in I. 10, 21.

moderatorem] Somn. Scip. 4. Sol .. dux et princeps et *moderator* luminum reliquorum, mens mundi et temperatio: ad quem locum v. Macrob. I, 20.

deminutione] Sic recte Or. c. R. Gud. 1. Marb. et edd. vett. L. D. pro vulg. *diminutione.* *Diminui* enim dicuntur res, quae in diversas partes minuuntur, h. e. dissecantur, discinduntur atque ita destruuntur; *deminui* autem res, quae decrescunt quidem et attenuantur, sed ita, ut non plane dissolvantur. V. *Ochsner.* Ecl. Cic. p. 10. (qui laudat *Oudendorp.* ad Sueton. Caes. c. 5.) et *Herzog.* ad Caes. B. G. VII, 32.

luminis quasi fastorum notantem et significantem dies] *Fastorum dies, die Tage im Kalender.* Vocabulum *fastorum*, uti recte docet *Wesenb.* Em. II. p. 18 sq., a regente *dies* diiunctum est, quo gravius efferretur; nam in eo comparationis vis posita est. V. nos in Gr. L. §. 167, 6; *quasi* referendum est non ad unum verbum *fastorum*, sed etiam ad sequentia: *not. et sign. dies;* luna, quae accretione et deminutione luminis dies discribit, comparatur cum eo, qui *fastos*, i. e. enumerationem et discriptionem dierum, quod posteris temporibus *calendarium* vocabatur, componit. *Klotzius* iunxit sic: dem. *luminis quasi fastorum*, notant., verba *quasi fastorum* appositionem voc. *luminis* esse existimans, recte improbatus a *Wesenb.* l. d. *Orellius* recepit *Ernestii* coniecturam: *luminis quasi fastorum notis signantem dies*, elegantem illam quidem, sed non necessariam neque codicum auctoritate stabilitam. Nam *notis* pro *notantem et* in nullo cod. legitur; *signantem* pauci tantum deteriores codd. (El. 2. Vind. 1. duo Lall.) habent. Etiam *Davisius* recepit *signantem* comparatque Manil. I, 594. Senec. Cons. ad Marciam c. 18., ubi de eadem re *signare* dictum est; sed quom verbum *significandi* eandem vim habeat, verbumque *signandi* hac vi

tum in eodem orbe, in duodecim partes distributo, quinque stellas ferri eosdem cursus constantissime servantes disparibus inter se motibus, nocturnamque caeli formam undique sideribus ornatam; tum globum terrae eminentem e mari, fixum in medio mundi universi loco, duabus oris distantibus habitabilem et cultum, quarum altera, quam nos incolimus,

Sub áxe posita ad stéllas septem, unde[4] *hórrifer*
Aquilónis stridor gélidas molitúr nives,

altera australis, ignota nobis, quam vocant Graeci ἀντίχθονα; 69. ceteras partes incultas, quod aut frigore rigeant aut urantur calore; hic autem, ubi habitamus, non intermittit suo tempore

4 Nonius p. 348, 18. habet *ubi*; sed *unde* exquisitius dictum. Bene Or: *woher* Aq. den Schnee *herbewegt*, *herweht.*

dictum magis poëtarum et posterioris aetatis scriptorum proprium esse videatur, omnis correctionis causa tollitur. Ad Ernestii coniecturam proxime accedit *Seyfferti: quasi fastorum notatione significantem. Tregd.* inter verba *fastorum* et *notantem* posuit notam corruptelae.

orbe] N. D. II. 20, 53. dicitur *orbis signifer.* Divin. II, 42: Vim quandam esse aiunt signifero in orbe, qui graece ζωδιακὸς dicitur. — Huius orbis duodecim partium nomina redacta sunt in hos versus:

Sunt aries, taurus, gemini, cancer, leo, virgo,
Libraque, scorpius, arcitenens, caper, amphora, pisces.

quinque stellas] Sc. errantes (πλανήτας): Saturnium, Iovem, Martem, Venerem, Mercurium.

fixum in medio mundi loco] V. Adnotata in c. 17, 40. *Globus terrae* i. e. circulus aut orbis, qui κύκλος Graece dicitur, ut loquitur N. D. II. 18, 47. Ceterum, uti ex Acad. II. 39, 123. videmus, iam Hicetas, Syracusius, ut ait Theophrastus, terram circum axem se convertere statuit. De Platone dubium est, num idem statuerit. V. *Stallbaumium* ad Pl. Tim. p. 40, B.

duabus oris distantibus] Scil. media inter has duas temperatas zonas erat torrida. Zonarum brevem et elegantem descriptionem dedit Ovidius Metam. I, 48. ss. (Sunt quinque plagae vel zonae)

Quarum quae media est, non est habitabilis aestu;
Nix tegit alta duas; totidem inter utramque locavit
Temperiemque dedit, mista cum frigore flamma.

Moser addit Verg. Georg. I, 233—239. ibiq. Vossium, et sua ad C. de Rep. VI, 20. p. 495 sq. *Menkius* in Observv. ined. C. N. D. I. 10, 24. Tibull. IV. 1, 152 sqq.

Sub axe posita] Sunt trimetri tragici, ex Accii Philoctete (v. Nonium p. 346. Merc.) petiti. Disputat de eis *G. Hermannus* in Opusc. Vol. III. p. 127 sq. De *Aquilonis* sine *s* pronuntiando v. ad c. 9, 18.

stellas septem] Septentriones (ursam) N. D. II. 41, 105: Quas nostri septem soliti vocitare Triones.

ἀντίχθονα] Somn. Scip. 6. (de Rep. VI, 20.) australis ille (cingulus), in quo qui insistunt, adversa nobis urgent vestigia. Acad. II. 39, 123.

§. 69. *incultas*] V. ad c. 20, 45.

hic autem .. non intermittit etc.] Haec verba, quae non ab antecedenti *videmus* (§. 68) pendent, παρενθέτως interiecta sunt.

Caelum nitescere] Iambici senarii, quos *Hermannus* (Opusc. Vol. III. p. 128.) ex Ennii Eumenidibus, *Beier* ex Accii Philoctete petitos putat. Eleganter dicitur *caelum nitescere.* Lucret. I, 9: Tibi (Veneri) suaveis daedala tellus Summittit flores, tibi rident aequora ponti, Placatumque *nitet* diffuso lumine caelum.

Vites laetificae] Lucret. II, 1157: vineta *laeta.* Adiectivi in *ficus* exeuntia imprimis antiqui sermonis propria sunt in eoque saepe eadem vi usurpantur, qua postea simplicia. II. 9, 22. *vastificus*, 10, 25. *luctificus*, III, 19, 44. *regifice*, IV. 16, 36. *tabificus.* de Or. III. 39, 157. *largificus*, ubi *Ellendt* Vol. II. p. 423 sq. addit *tristificus* (Cic. in Arateo carm. Divin. I, 7. et in carm. de consol. I. 12.), *ingratificus* (Accius ap. C. Sext. 57, 122.), *delenificus* (Lucil. ap. Fulgent. p. 567.). Cf. *Ochsner.* Ecl. Cic. p. 13. Pauca tamen, ut *magnificus, munificus, beneficus. honori-*

Caelúm nitescere, árbores frondéscere,
Vités laetificae pámpinis pubéscere,
Ramí bacarum ubértate incurvéscere[3],
Segetés largiri frúges, florere ómnia,
Fontés scatere[3], *herbis práta convestírier*;

tum multitudinem pecudum partim ad vescendum, partim ad cultus agrorum, partim ad vehendum, partim ad corpora vestienda, hominemque ipsum quasi contemplatorem caeli ac deorum cultorem atque hominis utilitati agros omnes et maria parentia[3]: 70. haec igitur et alia innumerabilia quom cernimus, possumusne dubitare, quin iis[5] praesit aliquis vel effector,

5 Sic pauci deteriores codd. et edd. vett. S. E.; Or. c. vulg. *his.* V. ad c. 3, 5.

ficus, in communi usu permanserunt. Etiam adiectiva in *fer* exeuntia antiqui sermonis propria sunt. Sic infra II. 9, 21. *anxifer.* 22. *aurifer.*

pubescere] N. D. I. 2, 4: caelique mutationes, quibus omnia, quae terra gignat, maturata *pubescant.* Id. II. 15, 41. Vergil. Georg. III, 126. et Aen. IV, 514: *pubentes* herbae. Sic Theocrit. V, 109: Μή μευ λωβάσησθε τὰς ἀμπέλος· ἐντὶ γὰρ ἇβαι (h. e. ἡβῶσαι καὶ ἀκμάζουσαι), ubi v. Interpretes.

bacarum] *Bacae* saepe dicuntur de quovis arborum frugum genere. Supra c. 14, 31. Cat. 2: in arborum *bacis* terraeque frugibus.

incurvescere] Sic recte Or. c. plurimis codd. optimisque, ut R. Gud. 1., et plurimis edd. vett. Antiqui poëtae in deliciis habent ὁμοιοτέλευτα. Cf. infra c. 35, 85. Pauci codd. et edd. vett. cum Nonio p. 122. habent *incurviscere:* quod etiam *Ellendt* de Or. III. 38, 154. recepit adversantibus codicibus.

scatere] *Beier* ad Off. II, 3. p. 29. *herbis* pro gloss. habet; sed recte *Or.* monet *scatere* hic paenultimam corripere. *P. Manutius* comp. Lucret. 5, 597. 950. Sic *fervo, strido, tergo*, alia, quae postea in *ferveo, strideo, tergeo* transierunt. V. quem *Moser* attulit, *K. L. Struvium* „Ueber d. Lat. Decl, u. Conj. p. 190—192.

ad vescendum] V. Adnot. in c. 23, 53.

contemplatorem caeli ac deorum cultorem] Sic scripsi e coniectura *Bouhierii*, probata etiam *Wesenbergio* Em. I. p. 32. et confirmata Rehd. Mon. 2. uno Ox. Ad eam scripturam ducunt R. Gud. 1. Vind. 2., in quibus legitur *ac deorum eorum cult.; eorum* natum est e geminatione antecedentium syllabarum: cuius in codd. frequentissimi erroris multa exempla collegit *Wes.* l. d. Ex prave addito *eorum* postea ortum est *deorum eorumque cult.*, quod legitur in Brux. Gud. II. 2. octo Oxx. Duisb. Mon. 1. Marb. Aug. et edd. vett. H. et D. et receptum est a Mos., Tr., Kl. in Add. p. 34. Or. c. reliquis paucissimis codd., sed omnibus fere edd. vett. edidit *ac deorum ipsorumque c.;* at et *eorumque* et *ipsorumque* absurdum est; nam quomodo homo deos contemplari dici potest? Scriptura *ipsorumque* etiam Latinitati adversatur. *Deorum* mentionem miram esse h. l. negari non potest; nam esse deos nondum probavit Cicero, sed ex hominis demum natura probaturus est. Quare *Bentleius* locum sic emendandum censuit: *cont. c. ac terrarum cultorem*, quod tamen ob sequentia verba *hominis .. parentia* ab h. l. alienum est. *Klotzius* legendum suspicatur: *c. caeli agrorumque cultorem*; aptius *H. Muther* (progr. Cob. 1862. p. 16.) *contempl. caeli ac siderum eorumque cultorem*, quod recepit *Sff.*, quia sideribus divinitatem tributam esse a Stoicis satis constaret quom aliunde, tum ex Cic. N. D. II. §. 39 sqq. 80. Praeposterum quiddam inesse in verbis *ac deorum cultorem* concedo quidem; sed huius rei culpam festinationi potius, qua Cicero hos libros scripsit, quam librariorum incuriae tribuendam existimo.

hominis utilitati agros omnes et maria parentia] Eleganter dictum. Bene *Orellius:* sie fügen sich, sind dienstbar dem Nutzen des Menschen. Paucissimorum codd. scriptura *patentia* non modo ieiuna est, sed etiam falsa; nam tum sine dubio Cicero scripsisset *usui* pro *utilitati*, uti recte monet *Orellius.*

§. 70. *effector*] V. nos in libro d. *de Cic. in philos. merit.* p. 181 sqq.

si haec nata sunt, ut Platoni videtur, vel, si semper fuerunt [3], ut Aristoteli placet, moderator tanti operis et muneris? Sic mentem hominis, quamvis eam non videas, ut deum non vides, tamen, ut deum agnoscis ex operibus eius, sic ex memoria rerum et inventione et celeritate motus omnique pulchritudine virtutis vim divinam [6] mentis agnoscito.

XXIX. In quo igitur loco est? Credo equidem in capite et, cur credam, afferre [1] possum. Sed alias, ubi sit animus [1]; certe quidem in te est. Quae est ei natura? Propria, puto, et sua. Sed fac igneam, fac spirabilem; nihil ad id, de quo agimus. Illud modo videto, ut deum noris, etsi eius ignores et locum et faciem, sic animum tibi tuum notum esse oportere, etiam si ignores et locum et formam. 71. In animi autem

6 Sic Or. c. Gud. 1. et reliquis codd. fere omnib. itemque plurimis edd. vett.; R. unus Leid. unus Ox. Vind. 1. et aliquot edd. vett. *divinae:* quod Kl. a se receptum multis verbis defendit, postea tamen (Add. p. 35.) deseruit, ac iure quidem. Etiam *Ellendt.* ad de Or. I. 45, 199. Vol. II. p. 114. in defendenda scriptura *divinae* lapsus est. XXIX. 1 v. Adn.

si haec nata sunt .. si semper fuerunt] Sic Or. c. R. Gud. 1. II. 2. b. aliisque permultis et edd. vett. H. D.; *fuerint* habent omnes fere edd. vett. Si utrobique indicativus legitur, utrique et Platonis et Aristotelis sententiae Cicero idem pretium statuisse censendus est; si vero legitur *fuerint*, Aristotelis de mundi aeternitate opinionem ut dubiam sibique non probatam proponere voluisse videtur. De re ipsa cf. Acad. II. 37, 118: Plato ex materia in se omnia recipiente mundum esse factum censet a deo sempiternum. Aristoteles neque ortum esse unquam mundum cett. Ibid. 38, 119. Cf. supra c. 25, 63. N. D. I. 8, 19.

muneris] Verbum *muneris* proprie dicitur de ludis et spectaculis gladiatoriis, quae aediles populo praebent. Apte *Moser* comparat N. D. I. 9, 22: Quid autem erat, quod concupisceret deus mundum signis et luminibus tanquam *aedilis* exornare. H. l. eleganter mundus dicitur *munus dei*, h. e. quasi aedificium magnificum spectaculis aut oblectationi destinatum. *Kernius* vertit: *Schaugebäude.* V. *Ernestii* Clav. Civ. h. v. N. D. II. 35, 90: sic philosophi debuerunt .. intelligere inesse aliquem non solum habitatorem in hac *caelesti ac divina domo*, sed etiam rectorem ac moderatorem et tanquam architectum tanti operis tantique *muneris.* *Orellius* comp. N. D. I. 8, 19: ministri tanti *muneris* (sc. mundi). *Seyffertus* ad Lael. 6, 22. p. 140. *munus* h. l. interpretatur *abgeschlossenes Revier.*

vim divinam mentis agnoscito] Quom iam antecesserit *mentem hominis*, verba *vim divinam mentis* quodammodo redundant. Cf. de h. l. quae congessimus in l. d. p. 182, 8.

Cap. XXIX. *afferre*] *Lambinus* legit *multa aff.*, nulla cogente necessitate; neque codicum Duisb. et Col. scriptura *rationem afferre* probanda est; saepe enim verbum *afferendi* absolute ponitur. Infra III. 23, 55: tantum modo *affert* nihil evenisse, quod non opinandum fuisset. V. *Wopkens.* Lectt. Tull. III, 3. p. 344. H. et *Moserum* ad Divin. I, 30. p. 153.

alias, ubi sit animus] Sic R. Gr. Gud. 1. 2. II. b. multique alii codd. et ed. vet. H.: quam scripturam etiam recentiores editores iure receperunt et Or. quoque in ed. 1829. probat. Post *alias* supplendum est *dicemus;* hoc quidem certum est, animum esse in te. Or. in ed. priore c. multis edd. vett. legit *alias*; *nunc, ubiubi sit animus.* Sed *ubiubi* apud Ciceronem alibi non legitur; certe cum indicativo constructum esse debebat, ut apud Plaut. Asin. II. 2, 21. Casin. III. 4, 3. Terent. Eun. II. 3, 4. V. *Ramshorn.* Gr. L. §. 165. Not. 2. *Kühner.* Gr. L. §. 140, b) a). Adnotata ad IV. 17, 37. Aliae edd. vett. et Mon. 1. itemque, ut videtur, aliquot Oxx. exhibent: *Sed de hoc alias; nunc, ubi sit animus, certe* etc.; alii: *Sed alias; nunc ubi sit an.*

cognitione dubitare non possumus, nisi plane in physicis plumbei sumus, quin nihil sit animis admixtum, nihil concretum, nihil copulatum, nihil coagmentatum, nihil duplex. Quod quom ita sit, certe nec secerni nec dividi nec discerpi nec distrahi potest, ne interire *quidem*[1] igitur. Est enim interitus quasi discessus et secretio ac diremptus earum partium, quae ante interitum iunctione [2] aliqua tenebantur. His et talibus rationibus adductus Socrates nec patronum quaesivit ad iudicium capitis, nec iudicibus supplex fuit adhibuitque liberam contumaciam, a magnitudine animi ductam, non a superbia, et supremo vitae die de hoc ipso multa disseruit et paucis ante diebus, quom facile posset educi e custodia, noluit et tum paene in manu iam mortiferum illud tenens [1] poculum

2 Tr. Kl. Bait. Sff. de Madv. coni. *coniunctione;* at cf. de orat. III. 49, 191.

certe quidem] V. Adnotata in V. 20, 60.

propria et sua] *eine eigentümliche* (nicht gewöhnliche) *u. eigene* (nicht fremdartige). Sic infra V. 7, 19: *propriis* enim et *suis* argumentis tractanda quaeque res est. I. 45, 109. ex *Lambini* emendatione: *suis* et *propriis* bonis. pro Caecin. 18, 51: *suis* certis ac *propriis* vocabulis: ubi v. *Iordan.* p. 221. de Or. II. 10, 39: assumpto aliunde uti bono, non *proprio* nec *suo.* In Sestiana 7. 15. etiam: *suis propriis periculis:* ubi v. interpretes.

§. 71. *plumbei*] obtusi, tardi. V. *Schütz.* Lex. Cic. h. v. Fin. IV. 18, 48: o *plumbeum* pugionem! (h. e. argumentum omni acumine destitutum). ad Att. I. 16, 2: quom illum *plumbeo* gladio ingulatum iri tamen diceret. Ter. Heautont. V. 1, 4: Quae sunt dicta in stultum, caudex, stipes, asinus, *plumbeus.*

nec secerni .. nec distrahi] Haec vocabula, quae eandem fere vim atque potestatem habere videntur, respondent antecedentibus: *concretum, copulatum* etc.: quae et ipsa tenui notionum discrimine inter se differunt. Cf. *Goerenz.* ad Fin. I. 15, 50. p. 69.

ne interire quidem igitur] Sic c. Tr. de sententia *Madvigii* ad Fin. p. 818. scripsi pro vulg., quam recepit Or.: *nec interire igitur.* R. Gud. 1. Brux. habent *ne* (Gud. 2. *ni*) *interire igitur.* V. Adnotata nostra in c. 26, 65: ne in deo quidem quicquam. Eadem conclusionis forma reperitur c. 34, 82: *ne in animo quidem igitur* sensus remanet. c. 36, 88: *ne carere quidem igitur* in mortuo est. Fin. V. 30, 91: *ne seges quidem igitur* est, ubi v. *Goerenz.* p. 647. Cf. ad c. 14, 32. N. D. III. 17, 43: *ne nymphae quidem deae igitur.* Num autem *ne* pro *ne .. quidem* a veteribus scriptoribus dictum sit, post ea, quae disputavit *Madvigius* ad Fin. I. 11, 39. p. 82 sq., vehementer dubitandum est. Cf. *Gernhard.* ad Cat. M. p. 319.

nec patronum] V. de Orat. I. 54, 231, ubi v. *O. M. Müllerum* et quae affert *Davisius* ad h. l.

nec patronum quaesivit .., nec iudicibus supplex fuit adhibuitque] Particula *que* non respondet antecedentibus *nec .. nec*, sed adiungit tantum orationis membrum. De *que* post negationem posito v. ad I. 2, 4: *iacentque.* Alia ratio est, ubi dicitur *nec .. et* aut *et .. nec*, de quibus v. ad c. 4, 7. Ubi semel *nec* antecedit, deinde *que* sequitur, oratio ἀναχόλουθος est. V. *Madvig.* ad Fin. V. 22, 64. p. 730.

liberam contumaciam] Nobis: *edlen Trotz, Stolz.* Comparat *Moser* Tac. H. I, 3: *contumax* etiam adversus tormenta fides. Quintil. II, 4: maxima est innocentiae *contumacia.* *Doederlin.* Lat. Synon. u. Etym. IV. p. 180. Aliis locis haec vocabula in malam partem accipiuntur. *Wolfius* comparat Socratis μεγαληγορίαν, a Xenophonte Apol. §. 1. commemoratam.

de hoc ipso] Scil. de animorum immortalitate. Sic apud Graecos αὐτὸ τοῦτο de eo, in quo disputationis cardo versatur. V. nos ad Xenoph. Commentar. III. 12, 2. De re ipsa cf. Platonis Critonem, in primis inde a p. 48.

et tum .. tenens] Sic. c. Kl. scripsi

locutus ita est, ut non ad mortem trudi, verum in caelum videretur ascendere [1].

XXX. 72. Ita enim censebat itaque disseruit: duas esse vias duplicesque cursus animorum e corpore excedentium. Nam qui se humanis vitiis contaminavissent et se totos libidinibus dedissent [1], quibus caecati vel [2] domesticis vitiis atque [3] flagitiis se inquinavissent, vel re publica violanda fraudes inexpiabiles conce-

XXX. 1 v. Adn. 2 Sic Or. c. D. de egregia Bentleii coni. pro vulg. *velut; Sff.* coni. *vel velut domesticis spurcitiis atque flag.* 3 Verba *vitiis atque* Tr. uncis inclusit, quia ineptum sibi videretur repeti, quod iam in universum dictum esset: *qui se humanis vitiis contaminavissent.* At, inquit *Wes.* Em. II. p. 19., quoniam generalis illa sententia iis, quae sequuntur (*et .. concepissent*), explicatur et dividitur, nihil est, cur Cic. non potuerit priorem partem *humanorum vitiorum* rursus partiens leviora ac *minus turpia* (ut avaritiam, luxur., al.) a *flagitiis* distinguere (cf. geminum loc. Consolat. p. 490. ed. Or. *vitiis et sceleribus contaminatos*) atque *vitiorum* nomine in angustius contracto appellare. Cf. Fin. II. §. 93: in flagitiosa atque vitiosa vita.

e R. et Gud. 1., neque aliter Brux. Gud. II. Aug. Duisb. unus Ox., nisi quod *cum* pro *tum* habent; Gud. 2. Marb. unus Ox. ed. vet. H. *et paene .. tenens;* reliqui *et quom p. .. teneret*, uti Or. edidit; Tr. *tum* uncis seclusit. At firmissime stant *tum* et *tenens.* Participium enim additum est tanquam ἐπεξήγησις adverbii *tum.* Lael. 15, 53: quod Tarquinium ferunt, *tum exsulantem* se intellexisse, quos fidos amicos habuisset, ubi v. *Seyffert.* p. 348. Pluribus exemplis hunc participii usum persecutus est *Car. Halmius* ad or. p. Sull. 7, 21. p. 73.

ascendere] Or. Bait. recentioresque edd. c. D. scripserunt *escendere*, quod est in R. et Gud. 1., pro vulg. *ascendere*, quod huic loco multo magis convenit. *Escendere* enim et propria et tropica significatione est nostrum *ersteigen*, quod locum habet, quom de altitudine et virium contentione agitur; *ascendere besteigen, aufsteigen.* V. *Bremium* ad Cornel. Nep. Themist. VIII. 6. p. 53. Sic de Amic. XXIII, 88: *Si quis in caelum ascendisset.* Parad. I. 2, 11: *ascendit in caelum:* quae scriptura etsi tantum non omnium librorum est, tamen *Orellius* edidit *escendit*, quanquam, ut ipse dicit, loco certo de Legg. II, 8. legitur: *adscensus in caelum.* Cf. *Ochsner.* Ecl. Cic. p. 226. *Moser* h. l. *escendere* ob opposit. *ad mortem trudi* recepit. Recte infra V. 9, 24. in optimis libris legitur: in rotam beatam vitam non *escendere.* Quanquam complures apud veteres scriptores reperiuntur loci, in quibus, si scriptura vera est, verbum *escendendi* pro verbo *ascendendi* positum videatur. Cf. *Beier.* ad Off. III. 20, 80. p. 334.

Cap. XXX. §. 72. *Ita enim censebat*] Omnes quae hic proferuntur Socratis sententiae petitae sunt et expressae ex Platonis Phaedone (p. 88 sqq.) aliisque eiusdem philosophi scriptis. Comparatu dignissima sunt quae idem Cicero in eandem rem in Somnio Scipionis disputavit, ut sub fin. (c. 9. de Rep. VI, 26.): Nam eorum animi, qui se corporis voluptatibus dediderunt earumque se quasi ministros praebuerunt impulsuque libidium voluptatibus obedientium deorum et hominum iura violaverunt, corporibus elapsi circum terram ipsam volutantur nec in hunc locum, nisi multis exagitati saeculis, revertuntur. Cf. *Stallbaum.* ad Platon. Phaedon. p. 62. B.

itaque disseruit] De imperfecto *censebat* et de perfecto *disseruit* disputat *Moser* sic: ita *semper* sentiebat; sed tum, supremo vitae die, *semel* ita locutus est. Quam rationem ego quidem probare non possum. Immo res sic expedienda videtur: Quom hanc sententiam *sequeretur*, ita *disseruit.* Imperfectum secundariam, perfectum primariam rem significat. Cf. ad c. 2, 4: *floruerunt discebantque*, c. 35, 86. et nos in Gr. L. §. 107, 7. *Itaque* est *et ita.* Cf. Lael. 6, 22, ubi v. *Seyffert.* p. 141. de Fin. III. 2, 10: Sed resideamus, inquit, si placet; *itaque* fecimus. Sic saepius *itaque* pro *et ita* apud Ciceronem legitur. V. *Stürenburg.* ad or. pro Arch. §. 31. p. 188.

humanis vitiis] Plato Phaedon. p. 84. B: ἀνθρωπίνοις κακοῖς, h. e. quibus homines plerique pro naturae suae im-

pissent, iis devium quoddam iter esse, seclusum a concilio deorum; qui autem se integros castosque servavissent, quibusque fuisset minima cum corporibus contagio, seseque ab iis [4] semper sevocavissent [5] essentque in corporibus humanis vitam imitati deorum; his [6] ad illos, a quibus essent profecti, reditum facilem patere. 73. Itaque commemorat, ut cygni, qui non sine causa Apollini dicati sint [7], sed quod ab eo divinationem habere videantur, qua [8] providentes,

4 Sic scripsi c. edd. S. E.; Or. c. vulg. *his.* V. ad c. 3, 5. 5 Sic R. Gud. 1. II. 2. multique alii et mult. edd. vett.; Or. c. vulg. *sevocassent.* 6 Tr. perverse edidit *iis.* V. ad c. 3, 5. 7 Sic Or. c. R. Gud. 1. II. 2. aliisque permultis pro vulg. *sunt.* 8 Edd. vett. multae *quia;* D. coni. *quasi .. moriuntur.* Frustra; v. Adn.

becillitate sunt obnoxii. Cicer. Fragm. 88. Hortensii p. 486. Or.: „quominus se (animi) admiscuerint atque implicuerint *hominum vitiis* atque erroribus.“ *Orellius* comparat Velleium II. 25, 2. de Catone: omnibus *humanis vitiis* immunis. De seq. *animorum .. corpore* v. ad II. 23, 54.

se totos libidinibus dedissent] Sic cum *Mosero* edidi ex omnibus fere codd. optimisque, ut R. Gud. 1., et nonnullis edd. vett.; Or. c. vulg. *dedidissent.* Utrumque recte dicitur; utrum igitur praeferendum sit, e codd. decernendum est. Bene *Klotzius* in Add. p. 37. *se dare* vertit *sich hingeben, se dedere sich ergeben.* Illud sine dubio minus grave est quam hoc. Si scriptura *dedidissent* maiore codicum auctoritate niteretur, lubenter praetulissem, quia Cicero hoc verbo in eadem re utitur de Rep. VI, 26: se corporis voluptatibus *dediderunt.* Cat. M. 13, 43. scriptura fluctuatur inter: quom se voluptatibus *dediderunt* et inter *dederunt.* Infra V. 39, 115. plurimi et optimi codd. habent: huic discendi quaerendique divinae delectationi toto se animo *dedissent.*

domesticis vitiis] H. e. in rebus privatis, in vita privata. Paulo post *fraudes* sunt facinora, flagitia, scelera vel sceleris impie commissi noxa. Divin. I. 4, 7: impia *fraude* obligari. Legg. I. 14, 40: angore conscientiae *fraudisque* cruciatu. De verbo *concipiendi* comparat *Moser* Legg. III. 14, 32: vitia *concipiunt.* Off. I. 34, 123: senectus *concipit* dedecus.

quibusque fuisset .. contagio seseque .. sevocavissent] Dictum pro: *quique* sese .. sevocavissent. Pronomen *qui* ex antecedenti *quibus* repetendum est. Infra II. 25, 61: „Posidonius, quem et ipse saepe vidi et id dicam, quod solebat narrare Pompeius“ pro: et *de quo* id dicam etc. V. *Madvig.* Opusc. Acad. alt. p. 177. et nos in Gr. L. §. 145, 14. De verbo *sevocandi* v. ad c. 16, 38.

in corporibus humanis .. deorum] Expende elegantissimam verborum collocationem. V. ad 6, 11.

§. 73. *ut cygni*] Platon. Phaed. p. 84. E. et p. 85. B: οἱ κύκνοι .. τοῦ Ἀπόλλωνος ὄντες μαντικοί τέ εἰσι καὶ προειδότες τὰ ἐν ᾅδου ἀγαθὰ ᾄδουσι καὶ τέρπονται ἐκείνην τὴν ἡμέραν διαφερόντως ἢ ἐν τῷ πρόσθεν χρόνῳ. De cygnorum in morte cantu, antiquitus maxime celebrato, multos e veteribus scriptoribus testes excitavit *Davisius* ad h. l. *Heindorf.* ad Plat. l. d. p. 124. laudat doctam *I. H. Vossii* disputationem in *Mytholog. Br.* T. II. p. 98 sqq.

Apollini dicati] Hinc apud Platon. l. d. cygni audiunt Apollinis θεράποντες, ubi v. quae contulit *Heindorf.* p. 124. *Menkius* in Observv. ined. laudat *Spanhem.* ad Callimach. H. Apoll. 5.

qua providentes] Exspectabas *qua provident.* Verba enim sequentia *cum cantu et voluptate moriantur* referenda sunt ad praegressa verba: *ut cygni.* Cicero igitur structura excidit: quam Lambinus restituturus legendum coniecit *ut cygnis:* quae tamen emendatio ab huius loci sententia alienissima est. Saepe enim fit, ut enuntiationis, quae alia interpositione interrumpitur, continuatio hac interpositione quasi attrahatur eiusque formae adaptetur. Similiter Brut. 27, 105: hunc qui audierant prudentes homines, *in quibus familiaris noster L. Gellius .. canorum oratorem fuisse dicebat* pro *in quibus Gel. fuit, .. dicebant.* V. *Krüger.* Untersuchungen a. d. Gebiete d. Lat. Sprachl. III. Heft. §. 165. p. 451 sq. *Kühner.* L. Gr. §. 164, 2. *Wopkens.* Lectt. I, 7. p. 39 sq. et Adnotata nostra ad c. 36, 88.

quid in morte boni sit, cum cantu et voluptate moriantur; sic omnibus bonis et doctis esse faciendum. Nec vero de hoc quisquam dubitare posset, nisi idem nobis accideret diligenter de animo cogitantibus, quod iis saepe usu venit, qui quom [9] acri-

9 Oxx. aliq. et complures edd. vett. om. *quom:* quod probat Wes. I. p. 32. (cui assensi sunt Bait. aliique), qui *intuerentur* frequentativum coniunctivum esse dicit: quod probare non possum; v. Adn. 1 v. Adn.

bonis et doctis] *Wyttenbachius* ad Plat. Phaedon. p. 225. bene observavit *doctos* intelligendos esse h. l. *philosophos* (vel potius *sapientes*).

quod iis saepe usu venit] H. e. quod iis saepe accidit. Pro *usu venit* Duisb. habet *usu evenit:* quo item ducit unus Ox., qui exhibet *visu evenit*. De locutionibus *usu venire* et *usu evenire* multi viri docti disputarunt saepeque vehementer sunt inter se digladiati. Ut alios omittam, profero *Goerenzium* ad Fin. V. 2. 4. p. 534., *Gernhardum* ad Cat. Mai. III, 7., *Beierum* ad Offic. III. 3, 15. p. 206., *Ellendt.* ad Brut. XLIV, 229. p. 166., *Bremium* ad Corn. Nep. Hann. XII, 3. p. 346., *F. Lindemannum* in *Seebod.* Archiv für Philol. 1826. I. 5, 6. p. 139. et ad calcem edit. librorum ad Herenn. p. 699 — 703., *Ottonem* in Exc. ad Cat. M. p. 224 sqq., denique eum, qui de illis locutionibus omnium eruditissime acutissimeque exposuit, *Orellium* ad h. l. in ed. horum libr peculiari ad *F. A. Wolfii* scholas p. 354 sqq. Excussis virorum doctorum disputationibus, delibare mihi inde liceat in iuventutis studiosae gratiam, quae de iis scitu sunt digna. Significatio non est dubia. Saepe enim, ut h. l., *usu venire* et *accidere* ita a Cicerone iunguntur, ut eandem plane significare videantur notionem variandaeque orationi inservire. Cf. N. D. I, 21: quod in illo mihi *usu* saepe *venit*, idem modo, quom te audirem, *accidebat.* Adde de Inv. I. §. 80. pro Sex. Roscio §. 42. Cat. Mai. §. 7. Ubi futurum in *-urus* adhibendum erat, locutio *usu venire* commodiorem formam (*usu venturum*) quam verbum *accidere* (*fore, ut accidat*) suppeditabat. Hinc ad Famil. III, 8: quom praesertim mihi *usu venturum* non putarem. Antiquiores scriptores, ut Plautus, Terentius, dicebant *usus venit*, es kommt der Gebrauch, der Fall (accidit, ut opus sit, Cato de R. R. IV, 2: si quid usus venerit). Et sic etiam apud Ciceronem reperitur *si usus fuerit.* Sed in locum locutionis *usus venit* Ciceroniana aetate succedebat *usu venit* pro accidit. Transitum ab hac ad illam locutionem videmus apud Terentium Phorm. I. 2, 23: Dav. O Geta, provinciam cepisti duram. G. *Mi usus venit hoc*, scio cett. „mich traf einmal das Loos." Quae dicendi ratio quom durior haberi coepta esset, Ciceroniana aetas, fortasse iam prius, suppressa in pronuntiatione littera finali *s* decepta, pro *usus* dicebat *usu venit*, i. e. experientiā offertur, casu fit. Sic *Orellius* iudicat. *Otto* contra *usu venire* ortum esse putat ex *usui venire;* dativum enim IV. declinationis antiquitus terminari in *u;* ablativi vim (durch den Gebrauch, bei dem Gebr. kommen) apte explicari non posse, quom haec formula significet *es kommt für den Gebrauch*, *zum Gebr.*, *usui se offert*, *venit rei usus*, *accidit.* Pro *usu venire* in veterum scriptorum exemplaribus saepe legitur *usu evenire;* inter utramque locutionem *Goerenz.* l. d. id statuendum censet discrimen, ut *usu venire* dicantur, quae certis quibusdam conditionibus semper fere et certa quadam ex regula eveniant, quod secus esse in verbo composito. Verum quom primum plurimis locis *usu venire* sine varianti scriptura *usu evenire* reperiatur, tum non paucis quidem locis, sed in recentioribus tantum et deterioribus MSS. haec scripturae varietas compareat, scriptura *usu venire* contra optimorum codd. auctoritate munita sit, nullus denique locus excitari possit, in quo *usu evenire* ab omnibus codd. exhibeatur: vix dubitandum videtur, quin scriptura *usu evenire* ex interpretatione locutionis *usu venire* per adscriptum vocabulum *evenire* profecta sit. Adde, quod aliis quoque locis in MSS. permutantur *venire* et *evenire* et, ut eleganter docet *Orellius*, in locutione *usu venire* Italicis librariis eo facilior fuit corruptela, quod Italice *questo avvien per uso*, non *questo viene per uso* dicitur. De collocatione denique *Orellius* docet rarius dici *venire usu* quam *usu v.* (ap. Cic. tantum ad Att. VII, 26.), itemque *usu v.* nonnunquam interiectis aliis vocabulis dirimi: quod fuerunt qui negarent. Cf. de Orat. I. §. 183: quod *usu* memoria patrum

ter oculis deficientem solem intuerentur, ut adspectum omnino amitterent; sic mentis acies se ipsa [1] intuens nonnunquam hebescit, ob eamque causam contemplandi diligentiam amittimus. Itaque dubitans, circumspectans, haesitans, multa adversa reve-

venit. N. D. I. §. 59: mihi *usu* saepe *venit.* Fin. V, 4: *usu* hoc *venire.*

qui quom acriter .. intuerentur] Haec ad verbum paene expressa sunt e Platonis Phaedone p. 99. D: μὴ πάθοιμι, ὅπερ οἱ τὸν ἥλιον ἐκλείποντα θεωροῦντες καὶ σκοπούμενοι· διαφθείρονται γάρ που ἔνιοι τὰ ὄμματα, ἐὰν μὴ ἐν ὕδατι ἤ τινι τοιούτῳ σκοπῶνται τὴν εἰκόνα αὐτοῦ. Ceterum si huius loci scriptura, qualis in edd. vulgo exhibetur, vera est, Cicero coeptam verborum consecutionem deseruit. Dicendum enim erat: *quod iis saepe usu venit,* qui *acriter .. intuentur, ut adspectum omnino amitterent* vel *quod iis saepe usu venit, qui, quom .. intuerentur, adspectum omnino amiserunt.* Cf. Var. Scr.

adspectum] H. e. sensum videndi. V. 38, 111: quae .. *adspectu* percipiantur. 39, 114: impedici .. animi aciem *adspectu oculorum.*

se ipsa intuens] Sic Or. c. R., Gud. 1., vetere cod. Lambini, El. 1. Exspectamus h. l. *se ipsam*, quod vulgo legebatur; nam nominativus *ipsa* ponitur, ubi subiectum subiecto opponitur. Supra c. 23, 54. recte Bentleius correxit *quae se* ipsa .. *moveat* pro vulg. *ipsam.* Animus enim *ipse* (non alius) se movet. Cf. c. 11, 24. Ubi autem obiectum obiecto opponitur, *ipse* in eodem quo obiectum casu ponitur, cf. IV. 33, 71: quid denique homines lectissimi et summi de *se ipsis* et *carminibus* edant. V. 12, 36, ubi v. Adn. 26, 73. At observandum est haud paucos reperiri locos, in quibus, etiamsi sententiae ratio postulet, ut obiectum obiecto opponatur, tamen nominativus *ipse* ponatur, ut subiecti vis gravius efferatur. Quae fuit causa, ut praestantissimorum codicum auctoritatem h. l. sequendam ducerem. Cf. ad Famil. I. 1, 1: ego omni officio ac potius pietate erga te *ceteris* satisfacio *omnibus*, *mihi ipse* nunquam satisfacio. IV. 17, 37: *sibi ipse* placatus. V. nos in L. Gr. §. 122. Adnot. 14 Itemque semper nominativus *ipse* ponitur, quom pronomini reflexivo praemittitur, ut infra V. 25, 70: ut *ipsa se* mens agnoscat. Fin. V. 10, 28: si quis *ipse* sibi inimicus est, ubi v. *Madvig.* p. 663. Ibid. 29: *ipsi* sibi bellum indixissent. 30: *ipse* se oderit. Quare infra II. 4, 11. legendum est: qui obtemperet *ipse* sibi, quamvis optimi codd. R. Gud. 1. Brux. adversentur. Ubi enclitica *met* aut *te* pronomini personali adhaeret, Cicero semper fere pronominis *ipse* formam illius formae accommodavit; ac recte quidem, quandoquidem tum oppositionis vis in obiecto posita est. Cf. I. 34, 83: *nosmet ipsos* .. consolati sumus. 46, 111: ne *nosmet ipsos* amare videamur. II. 21, 47: ne *nobismet ipsis* imperemus. III. 3, 6: ut *nosmet ipsi* nobis mederi possimus. 29, 73: *nosmet ipsos* amemus. Pauci apud Ciceronem contrarii reperiuntur loci, ut Off. 1. 32, 115., ubi fluctuatur quidem scriptura, sed sententia requirit *nobismet ipsi*, uti recte edidit *Beier.* (Apud alios scriptores res aliter se habet, ut Sall. Iug. 18, 7: *semet ipsi* Numidas appellavere. V. *Kritz.* ad Sall. Cat. 20, 6. p. 100.) Idem valet de forma *sese.* Exemplorum, in quibus *ipse* recto casu ponitur, nubem coegerunt *Cortius* ad Sallust. Catil. 20. *Oudendorp.* ad Caes. B. G. II. 25. *Vesterhov.* ad Terent. Andr. III. 1, 15. *Burmann.* ad Ovid. Metam. X, 523. alii. Sed hi plerique omnes magnis in erroribus versantur. Nostra demum memoria utriusque structurae discrimen recte constitutum est. Ut alios omittam, in primis comparandi sunt *Ernestius* Clav. v. *ipse.* (cum quo cf. *Schütz.* Lex. Cic.) *Bremius* ad Cic. de Fato c. 11. p. 47 sqq. *Ochsner* Ecl. Cic. p. 33 sq. *Beier* ad Offic. I. 32, 115. p. 246 sq. *Kritzius* ad Sall. l. d. *Naegelsbach.* Lat. Stil. §. 24, 2. *Ramshorn.* L. Gr. §. 157. *Kühner.* L. Gr. §. 122, 8.

sic mentis acies etc.] Etiam haec enuntiatio negligentius adiuncta est. Oratio ad grammaticae normam sic composita esse debebat: *quod iis saepe usu venit, qui acriter oculis deficientem solem intuentur. Nam ut hi adspectum amittunt, sic mentis acies* etc. Quem *Klotzius* e *Ramshorn.* L. Gr. §. 208. attulit locum: Fin. III. 11, 38., alius generis est. Cicero per *sic* orationem continuavit, quanquam non enuntiatio comparativa praemissa est, sed comparatio ipsa tantum in antecedentibus verbis latet. Haec saepius est causa orationis ἀνακολούθου.

multa adversa reverens] Rariore significatione pro *verens*, uti dicitur: vereor reprehensionem, periculum (v.

rens [2], tanquam in rate [3] in mari immenso, nostro vehitur oratio [1]. 74. Sed haec et vetera et a Graecis. Cato autem sic abiit e vita, ut causam moriendi nactum se esse gauderet. Vetat enim dominans ille in nobis deus iniussu hinc nos suo demigrare; quom vero causam iustam deus ipse dederit, ut tunc Socrati, nunc Catoni, saepe multis: nê [4] ille, mediusfidius, vir sapiens laetus ex his tenebris in lucem illam excesserit;

2 Sic Or. c. L. 1566. et El. 3. Med. pro vulg. *revertens;* Ern. coni. *refugiens;* v. Adn. 3 Sic R. Gud. 1. II. 2. b. Gr. aliique multi et nonnull. edd. vett.; Or. c. aliis *tanquam rate;* alii *tanquam ratis.* 4 Sic Gud. 1. R. aliique; Or. c. vulg. *nae;* cf. I. 42, 99. III. 4, 8.

Lexx.); sed compositum rem gravius significat quam simplex, cf. *fugio* et *refugio* periculum. Terent. Phorm. II. 1, 5: simultatem *revereri.* Cic. de Orat. II. 28, 122: dicam enim non *reverens* assentandi suspicionem. V. *Orellium* ad h. l. et *Forcell.* Thes. Lat. v. *reverens.* Ceterum cf. V. Scr. Uti tota comparatio, e Platonis Phaedon. p. 85. D. ducta, est poëtica, ita oratio poëticum quendam colorem prae se fert, ut exstiterint, qui in his verbis veteris alicuius poëtae versum latere suspicarentur.

tanquam in rate in mari immenso, vehitur oratio] In hac quoque comparatione Tullius noster Platonis vestigia pressit. Phaedon. p. 85. D: δεῖ .. τὸν γοῦν βέλτιστον τῶν ἀνθρωπίνων λόγων λαβόντα καὶ δυςεξελεγκτότατον ἐπὶ τούτου ὀχούμενον, ὥςπερ ἐπὶ σχεδίας, κινδυνεύοντα διαπλεῦσαι τὸν βίον. Omnino maxime blandita est veteribus scriptoribus haec imago, quam variis modis expresserunt. V. locos e Latinis poëtis a *Davisio* excitatos, et *Stallbaum.* ad Plat. l. d. *Menkius* in Observv. ined. comp. Plat. de Rep. III. p. 394. D: ὅπῃ ἂν ὁ λόγος ὥςπερ πνεῦμα φέρῃ, ταύτῃ ἰτέον. *Ast.* ad Plat. Legg. X, 6. p. 893 B. Animadv. p. 480. Ceterum W. Bait. aliique de Lamb. coni. pro *oratio* dederunt *ratio.* At Graecum λόγος et *rationem* et *orationem* significat. Oratio rationis notionem quasi involutam habet. Assentior *Mosero*, qui acute vidit Platonicum λόγον a Cicerone intellectum esse orationem, ut persona quaedam ei et quasi ὑπόστασις tribueretur. De verborum *rationis* et *orationis* in codd. confusione v. eundem ad N. D. I, 37. p. 167. III, 1. p. 495. ad Legg. 1. 28, 48. p. 116. Cf. infra I. 47, 112. III. 31. 76.

§. 74. *et a Graecis*] Praepositio *a* significat id, quod proficiscitur (ducitur) ab aliquo. Cf. de Or. II. 70, 285: *ab hoc* vero *Crasso* nihil facetius. Ibid. I. 13, 55: Sed vide, ne hoc, Scaevola, totum sit *a me*, ubi v. *Ellendt.* Vol. II. p. 40 sq. V. *Hand.* Tursell. Vol. I. p. 16 sqq. et nos ad II. 3, 7: qui sunt ab ea disciplina.

Cato autem sic abiit e vita] M. Porcius Cato Uticensis, disciplinae Stoicae addictus, in bello civili, Pompeium inter et Caesarem gesto, Pompeianas partes secutus, quom Caesar summa rerum potitus esset, Uticae, in Africae urbe, perlecto antea Platonis de animorum immortalitate libro, qui *Phaedo* inscribitur, manum sibi intulit (46 a. Chr.). Multae enim veterum philosophorum, ut Pythagoreorum, Platonicorum, Stoicorum, scholae statuerunt, nisi iusta causa ab ipso deo data, hominibus non licere e vita demigrare. Pulcherrime de eadem re e Platonis sententia Cicero disserit in Somn. Scip. de Rep. VI. 15. Cf. de Senect. c. 20. 21. Alia comparavit *Davisius* ad hunc locum. De Stoicorum sententia v. *D. Tiedemannum* in: System d. Stoisch. Phil. III. p. 309 sq.

dominans ille in nobis deus] Cf. *Ovidii* locum supra ad c. 26, 64. laudatum. Adde Adnotata ad §. 65: *Euripides.* Toto hoc loco usque ad §. 76. Tullius noster Platonis (Phaedon. p. 61. E. usque ad p. 68.) vestigiis institit.

quom vero .. dederit .. ne ille .. excesserit] Duplex futurum exactum a veteribus scriptoribus ponitur, quom res in apodosi expressa eodem quo altera in protasi expressa temporis puncto eventum habere dicitur. V. *Matthiaeum* ad IV. or. in Catil. 6, 11. *Beierum* ad Offic. III. 6, 30. p. 232. Cf. infra II. 6, 16: quam quis ignominiam non *pertulerit*, ut effugiat dolorem, si id summum malum esse *decreverit?* III. 37, 77. pro Milone 36, 99: praeclare enim *vixero*, si quid mihi *acciderit* prius, quam hoc tantum mali *videro.* V. nos in Gr. L.

nec tamen illa vincla carceris ruperit, (leges enim vetant;) sed tanquam a magistratu aut ab aliqua potestate legitima, sic a deo evocatus atque emissus exierit. *Tota* enim *philosophorum vita*, ut ait idem, *commentatio mortis est.*

XXXI. 75. Nam quid aliud agimus, quom a voluptate, id est, a corpore, quom a re familiari, quae est ministra et famula corporis, quom a re publica, quom a negotio omni sevocamus

§. 107. Not. 11. Adde *Madvig.* Opusc. acad. alt. p. 83 sqq.

saepe multis] H. e. multis aliis alio tempore, vel: saepe aliis. de Amic. I, 2: Cum saepe multa, tum memini .. in eum sermonem illum incidere. Infra II. 27, 65. III. 28, 67. V. 9, 26. V. *Gernhard.* ad Offic. I. 22, 74. *Beier.* ad Off. II. 6, 20. p. 47 et *O. Hein.* Sic Graeci dicunt πολλὰ πολλάκις. Similiter infra III. 26, 63: sunt autem *alii*, quos .. *saepe* delectet pro: sunt *saepe alii*, quos .. delectet.

nê ille] Observent tirones particulam affirmativam *nê* ab aureae aetatis scriptoribus cum pronomine iungi solere. Infra c. 42, 99: *nê ego.* III. 4, 8: *Nê ista* gloriosa sapientia non magno aestimanda est. V. *Forcellin.* Thes. Lat. h. v. *Wolfium* ad h. l. *Ruddimann.* Inst. L. L. II. p. 312. *Kühner.* L. Gr. §. 133, 2, A) a). — *mediusfidius*, i. e. *me dius* (i. e. Διός) *fidius* (i. e. *filius;* cf. *dacrima* pro *lacrima* etc.) iuvet. Cf. *K. L. Schneider.* Lat. Elementarl. I. p. 254 sq.

illa vincla carceris] *illa* recte *Moser* explicat ea, quibus adstrictus in corpore tenetur. Pro *carceris Bentleius* legendum conicit *corporis*, ut Divin. I, 49: disiunguntque se a societate divina, *vinclis corporis* impediti. *Moser* addit Lael. 4, 14: evolet tanquam e custodia *vinclisque corporis.* de Rep. VI, 14: qui ex *corporum vinclis*, tanquam e carcere, evolaverunt. Coniecturam illam sane quam elegantem esse quis neget? At omnium librorum scriptura firmissimo pede stat, quam *Moser* paucis his verbis optime tuetur: Nostro loco breviloquentia Tullius utitur, non peiore ea, qua illis duobus locis usus est, copia. *Menkius* l. d. comparat Lucan. VI, 721. claustra carceris.

leges enim vetant] *Leges* h. l. non civitatis intelligendae sunt, sed *divinae* (νόμοι ἄγραφοι). *Sorofius* haec verba pro glossemate habet; nec negari potest ea post verba: *vetat enim .. demigrare* redundare; sed haec causa mihi non satis gravis videtur esse.

tanquam a magistratu .., sic a deo] Infra V. 5, 13: *tanquam* levia quaedam vina nihil valent in aqua, *sic* Stoicorum ista magis gustata quam potata delectant. Sic: *quasi .. sic* saepius, ubi comparationis enuntiatio ex parte tantum expressa est, uti V. 3, 9, semel tantum, ubi ea completa est, de Senect. 19, 71, ubi v. *Lahmeyer.* Cf. nos in Gr. L. §. 156, 1. De *aliqua* v. ad III. 14, 29.

tota enim philosophorum vita, ut ait idem, commentatio mortis est] Sententiae sic cohaerent: vir sapiens, a deo evocatus, ex his tenebris in lucem illam excedet animo laetissimo; nam per totam vitam id egit, ut secerneret a corpore animum, h. e. mori disceret. *Commentatio* proprie dicitur de oratorum meditatione. V. *Schütz.* Lex. Ciceron. h. v. Tum vero ad aliarum quoque rerum cogitationem vel meditationem ante exercitationem transfertur. Verte: *Vorbereitung auf den Tod.* Sic infra II. 18, 42: de exercitatione et consuetudine et *commentatione* (sc. ferendi doloris) dixi. Cf. III. 16, 34: *commentatio* parendi. II. 18, 42. non de animo, sed de corpore dicitur, ut de Or. III. 23, 86: Magister hic Samnitium (i. e. gladiatorum) summa iam senectute est et quotidie *commentatur*, ubi tamen *Ellendt.* (Vol. II. p. 394.) tecte significari putat leges et rationem artis suae magistrum gladiatorum dictatis, quae vocabantur, docuisse. Est Graecum μελέτη, μελέτημα. V. *Passov.* Griech. Lexik. h. v. Verba ipsius Platonis, quem respexit Cicero, sunt in Phaedon. p. 67. D: Τὸ μελέτημα αὐτὸ τοῦτό ἐστι τῶν φιλοσόφων, λύσις καὶ χωρισμὸς ψυχῆς ἀπὸ σώματος; cum quo loco multa contulit *Davisius* ad h. l.

Cap. XXXI. §. 75. *a voluptate, id est, a corpore*] Exspectamus potius *a corpore, id est, a voluptate;* nam de corpore agitur; sed saepius Cicero primo loco ponit rem novam, deinde per *id est* adiungit rem notam vel commemoratam. V. *Madvigium* ad Fin. I. 10, 33: „similique sunt in culpa, qui officia deserunt *mollitia animi, id est, laborum et dolorum fuga.*“ Ibi

animum? Quid, inquam, tum agimus, nisi animum ad se ipsum advocamus, secum esse cogimus maximeque a corpore abducimus? Secernere autem a corpore animum * ecquidnam * aliud * est * mori discere? [1] Quare hoc commentemur, mihi crede, disiungamusque nos a corporibus, id est, consuescamus mori. Hoc et, dum erimus in terris, erit illi caelesti vitae simile, et, quom illuc ex his vinclis emissi feremur, minus tardabitur cursus animorum. Nam qui in compedibus corporis semper fuerunt, etiam, quom soluti sunt, tardius ingrediuntur, ut ii, qui ferro

XXXI. 1 Haec huius loci emendatio, a *Seyfferto* proposita, proxime accedit ad scripturam optimorum cdd., in quibus est: *nec quicquam aliud emori discere*; in R. post *aliud* supra scriptum est *quam* per compendium, at v. Adn.; *aliud est mori* restitutum est ex *aliud emori* (ē = est); cf. paulo post „consuescamus *mori.*“ Saupp. coni. *ecquidnam aliud est quam emori discere?* alii *ecquid aliud est quam emori* vel *mori d.?* Or. e Bentl. coni., quam confirmant Gud. 1. II: *nec quicquam aliud, est m. d.*, ut verba *nec quicquam aliud* asseverandi vi interiecta sint; sed quos contulit locos (Legg. III. 1, 3. Lactant. Epit. Inst. 41), alieni sunt; vulgo *nec q. aliud est quam emori d.*; duo Oxx. Gud. 2. Aug. habent *nisi* pro *quam*; *mori* pro vulg. *emori* etiam b. et Marb. exhibent. Cf. Adn.

antea non mollitia animi, sed laborum et dolorum fuga commemorata erat. Eadem ratio est, ubi primum Latinam interpretationem, deinde Graeca ponit, uti III. 27, 65: Quid ille Terentianus *ipse se poeniens, id est* ἑαυτὸν τιμωρούμενος. Eadem fere vi aliis locis a Cicerone usurpantur verba *id est enim.* V. ad V. 3, 9. De seqq. *id est, consuescamus mori* v. ad III. 13, 27.

secum esse] Cf. de Senect. 14, 49: At illa quanti sunt, animum, tanquam emeritis stipendiis libidinis, ambitionis, contentionum, inimicitiarum, cupiditatum omnium, *secum esse secumque*, ut dicitur, *vivere!*

Sicernere .. mori discere?] H. e. secernere a corpore animum et mori discere idem valent, eandem vim habent. Cf. Phil. II. 4, 7 quid est aliud tollere ex vita vitae societatem tollere amicorum colloquia absentium? in Pison. 20, 47 quid est aliud furere non cognoscere leges? V. Var. Scr. Ante oculos Cic. habuit Plat. Phaedon. 64, C χωρὶς δὲ τὴν ψυχὴν τοῦ σώματος ἀπαλλαγεῖσαν αὐτὴν καθ' αὑτὴν εἶναι; ἆρα μὴ ἄλλο τι ὁ θάνατος ἢ τοῦτο;

mihi crede] Formula asseverandi, ἐμοὶ πιθοῦ, πιθοῦ μοι. Observanda est autem haec verborum collocatio, quam firmiter Cicero tenuit, ut evitaretur exitus pentametri *crede mihi.* Cf. infra c. 43, 103. II. 4, 10. Fin. II, 34. V, 30. Divin. II, 16. V. *Beier.* ad Off. III. 19, 75. p. 324. Cf. *Ramshorn.* Lat. Gr. §. 197. 2. *Kühner.* Gr. L. §. 166. Not. 9. Alii scriptores etiam *crede mihi* dicebant, quod ap. Ciceronem non legitur nisi ad Att. VI. ep. 6. VIII. ep. 14. *Klotzius* hoc *crede mihi* magis rhetoricum esse censet. Fuse de his formulis agit *Fr. Ed. Raschigius* de Antibarbaro ab I. Ph. Krebsio edito. Zwickav. 1837. p. 27 sqq.

Hoc et, dum erimus .., simile, et] Ut pronomen *hoc*, in quo sententiae pondus positum est, maiore vi efferretur, prius *et* traiectum est et demonstrativo illi postpositum. Alia traiectionis ratio est infra IV. 14, 32: sic illi in morbum *et* incidunt tardius, *et* recreantur ocius: ubi verba *in morbum* praemissa sunt, quia uni notioni *morbi* non solum verbum *incidunt*, sed etiam *recreantur* subiectum est. V. *Wopkens.* Lectt. Tull. I, 7. ibique *Handium* p. 46.

minus tardabitur cursus] Oratio ab activa constructione ad passivam deflexit; nam exspectamus *minus tardabit cursum.*

qui in compedibus corporis etc.] *Menkius* in Observv. ined. comp. simillimum locum Plutarch. de educ. puer. IX, 17. p. 6. E: ὥσπερ οἱ πολὺν χρόνον δεθέντες, κἂν λυθεῖεν ὕστερον, ὑπὸ τῆς πολυχρονίου τῶν δεσμῶν συνηθείας οὐ δυνάμενοι βαδίζειν, ὑποσκελίζονται.

Quo quom venerimus .. vita mors est] Geminus locus legitur in Somnio Scipion. de Rep. VI. 14: Immo vero ii .. vivunt, qui ex corporum vinculis tanquam e carcere evolaverunt; vestra vero quae dicitur vita mors est: ubi cf. Mai. p. 319. Adde *Davisium* ad h. l.

haec quidem vita mors est, quam lamentari possem] Relativum *quam* ad remotius vocabulum *vita*, quippe in quo vis sententiae posita sit, referendum est. Cf. ad I. 1, 3 extr.

vincti multos annos fuerunt. Quo quom venerimus, tum denique vivemus. Nam haec quidem vita mors est, quam lamentari possem, si liberet. 76. *A.* Satis tu quidem in Consolatione es lamentatus: quam quom lego, nihil malo quam has res relinquere; his vero modo auditis, multo magis. *M.* Veniet tempus, et quidem celeriter, et sive retractabis [2] sive properabis; volat enim aetas. Tantum autem abest ab eo, ut malum mors sit, quod tibi dudum videbatur, ut verear, ne homini nihil sit non malum aliud * certius * [3], nihil bonum aliud potius, si quidem vel

2 Codd. aliq. deteriores et complures edd. vett. *retardabis:* quod iniuria probaverunt Wopk. et Hand. p. 74. V. Adn. 3 v. Adn.

§. 76. *has res*] Δεικτικῶς expressum pro: res in his terris, hanc vitam. *Menkius* l. d. comp. Gr. τὰ ἐνθάδε.

et sive retractabis sive properabis] Sententia horum verborum videtur esse haec: sive invitus hac vita excedes sive tempus mortis cupide exspectabis. *Retractare* est recusare, tergiversari. Infra V. 29, 82: sine *retractatione* libere dicere. V. *Ernestii* Clav. Ciceron. h. v. et *Forcellini* Thes. Latin. h. v. In verbo *properandi* inest notio expetendi, concupiscendi, exoptandi. Sic Tac. Ann. II, 31: nisi voluntariam mortem properavisset. Verg. Aen. IX, 401: an sese medios moriturus in hostes Inferat et pulchram properet per vulnera mortem? Ad particulam *et* repetendum esse verbum *veniet* verissime docuit *Moser*, idemque collato *Herzogio* ad Quintil. X. p. 95. optime monuit illud *et* h. l. inservire gradationi. In priore ed. perperam *et* ante *sive* delendum censueram.

Tantum autem abest ab eo] *Ernestius* verba *ab eo* delenda censuit; sed optimo iure ea tutati sunt *Scheller* in Lex. v. *absum*, *Beier* ad Off. I, 14. p. 107., *Orellius* et recentissimi editores, comp. Caes. 5, 2: neque multum *abesse ab eo*, quin .. possent. Liv. 25, 6, 11: tamen *tantum afuit ab eo*, ut illa ignominia iis exercitibus quaereretur, ubi v. *Weissenborn.* Adde Brut. 42, 156: *tantum abest ab obtrectatione invidiaque .., ut* ea non modo non exulcerare vestram gratiam, sed etiam conciliare videatur. Sine dubio sententia multo gravius effertur additis quam omissis verbis *ab eo.* Sententiae autem sic se excipiunt: Quoniam Cicero supra animorum immortalitatem argumentis demonstrare et falsas de animorum natura opiniones refellere conatus est, sequitur, ut redeat ad quaestionem propositam*: mortem non esse malum.* Sed antequam eam pertractare aggreditur, Stoicorum, qui animos diu quidem post mortem permanere, sed non semper statuerunt, sententiam refutandam putat. Quo facto, oratio (cap. 34.) revertitur ad propositum.

quod tibi dudum videbatur] H. e. quod tibi modo vel paulo ante videbatur. V. *Schütz.* Lexic. Ciceron. v. *dudum.*

ne homini nihil sit non malum aliud certius, nihil bonum aliud potius] Sic scripsi de *Jeepii* coni. Progr. Guelpherb. 1865 p. 6.) pro codicum scriptura: *nihil sit non malum aliud certe, sed nihil* etc. Cf. I. 11, 23: Efficiet enim ratio, ut, quaecunque vera sit earum sententiarum, quas exposui, *mors aut malum non sit, aut sit bonum potius.* His verbis consentanum est Ciceronem h. l. dicere mortem, sive pro molo sive pro bono habeatur, minus malum esse quam omnia, quae mala, maius bonum quam omnia, quae bona sint. Vocabulo *potius* respondet antecedens *certius.* Codicum scr. *certe sit* facile oriri potuit ex v. *certius. Wesenbergius* in Emendatt. I. p. 4. primum comma, quod vulgo post *certe* positum erat, post *aliud* transposuit, deinde pro *sed sit* scripsit: *non malum aliud, certe sit nihil b. a. p.*, ut haec sit sententia: homini alia omnia praeter mortem mala sunt, certe nihil aliud bonum praestabilius est quam mors, si quidem etc.

dii ipsi vel cum diis futuri sumus. *A.* Quid refert? *M.* Adsunt enim, qui haec non probent. Ego autem nunquam ita te in hoc sermone dimittam, ulla uti ratione mors [4] tibi videri malum possit. 77. *A.* Qui potest, quom ista cognoverim? *M.* Qui possit, rogas? Catervae veniunt contra dicentium, nec solum Epicureorum, quos equidem non despicio, sed nescio quo modo doctissimus quisque contemnit [3], acerrume [5] autem deliciae meae, Dicaearchus, contra hanc immortalitatem disseruit. Is enim tres libros scripsit, qui Lesbiaci vocantur, quod Mytilenis sermo

4 Sic h. l. legit et distinxit P. Man. pro vulg. *ulla uti ratione ut mors;* originem erroris ex eo ducit, quod lector vocabulum *uti* infinitivum verbi *utor* esse opinatus cum superiore orationis membro coniunxerit ob eamque rem *ut* ante *mors* addiderit, ut adverbium ita haberet, quo referretur. Tr. corr. *ulla ratione ut mors* etc.; Sff. *ulla ullius ratione ut mors.* 5 Sic Bait. c. Gud. 1. R., qui habent *accerrume;* Or. c. vulg. *acerrime.*

Quid refert?] Sc. utrum dii ipsi an cum diis futuri simus.

Adsunt enim] *Ernestius* verba: *Adsunt .. probent* auditoris personae tribuit. *Lambinus, Bentleius, Davisius,* alii utramque personam tollunt, ut verba: *Quid refert? Adsunt .. possit* Marci personae adscribantur. Quod fieri non posse recte monet *Tischer,* quia ante v. *Quid refert?* necessario requiratur corrigendi particula, ut *quanquam*; sed quod ipse e coni. edidit: M. *Certe refert; adsunt enim,* id etiam inane est. Harum turbarum causa fuit sine dubio part. *enim,* quae post interrogationem posita, ut Gr. γάρ, vim confirmandi habet. *Quid refert?* M. *Refert; adsunt enim* etc. V. ad IV. 26, 56. et ad I. 6, 11. Cf. *Wesenberg.* Em. II. p. 20.

te in hoc sermone dimittam] Nihil opus est *Lambini* coniectura *ex h. s.*; nam *in hoc s.* est *dum in hoc sermone versamur.*

ulla uti] V. ad I. 8, 16.

§. 77. *Qui potest .. Qui possit*] Scil. fieri. V. ad c. 12, 23.

nec solum Epicureorum] V. nos in l. d. *de Cic. in ph. mer.* p. 78 sq.

quos equidem non despicio, sed .. doctissimus quisque contemnit] *W., Sch., Or., Bait.* abiecerunt verbum *contemnit,* quod unus cod. Manut. omittit, ut sententia exprimatur haec: nec solum Epicurei, quos equidem non despicio, sed, quod peius est, etiam doctissimi Peripatetici contradicunt. *Moser* v. *contemnit* uncis inclusit; etiam *Wesenberg.* Em. II. p. 21. exterminandum censet, quia, eo omisso, recte Epicureis parum doctis doctissimi philosophi (Peripatetici), in quibus Dic., adiungantur. At in tanto librorum consensu quicquam movere periculosum ratus cum *Klotzio* restitui *contemnit.* Oratio est ἀναχόλουθος pro: *Catervae veniunt contra dicentium, nec solum Epicureorum .., sed etiam aliorum philosophorum, et quidem inter hos acerrime Dicaearchus contra h. i. disseruit.* Pro *despicio* W. e. coni *Bouhierii* dedit *respicio,* quod iure reiecit *Or.*, verbum *despicio* εἰρωνικῶς accipiendum censens, ut infra II. 3, 7. legitur: *quos* (Epicureos) *non contemno equidem, quippe quos nunquam legerim.* Etiam in sequentibus verbis ironia aliqua inest. Verte locum: die Epikureer, die ich freilich nicht gering schätze, die aber — es thut mir leid — gerade die Gebildetesten verachten. De formula *dolendi* v. ad c. 11, 24, quam h. l. *Klotzius* sic interpretatur: ich weiss es nicht, warum; aber sie müssen doch wol selbst die Schuld davon haben. Idem totum locum non εἰρωνικῶς, sed proprie accipiendum censet.

deliciae meae, Dicaearchus, .. disseruit] V. nos in Gramm. Lat. §. 103, 5.

Dicaearchus] Supra c. 10, 21. c. 11, 24. c. 18. init. c. 22, 51.

vult efficere animos esse mortales] Frequentius est *efficere* (i. e. probare), *ut.* Supra I. 8, 16: mors ut malum non sit, efficies. 24, 57. V. 38, 110: effici, ut. N. D. III, 12: ita efficitur, ut omne corpus mortale sit, ubi v. quae laudat *Creuzer.* p. 535. N. D. III. 13, 34 acc. c. inf. Legg. I. 8, 25. Cf. nos in Gr. L. §. 142, 4.

Stoici autem usuram nobis largiuntur] Usura proprie dicitur de rebus, quae nobis usui vel fructui commodantur.

habetur, in quibus vult efficere animos esse mortales. Stoici autem usuram nobis largiuntur, tanquam cornicibus; diu mansuros aiunt animos, semper negant.

XXXII. Num non vis [1] igitur audire, cur, etiam si ita sit [2], mors tamen non sit in malis? *A.* Ut videtur; sed me nemo de immortalitate depellet. 78. *M.* Laudo id quidem, etsi nihil nimis [1] oportet confidere. Movemur enim saepe aliquo acute concluso, labamus mutamusque sententiam clarioribus etiam in rebus; in his est enim aliqua obscuritas. Id igitur

XXLII. 1 v. Adn. 2 R. Gud. 1. Brux. duo Oxx. habent *etiam si ista sit;* Duisb. *etiam si sit*; cod. Schott. *etiam si ista sint:* quod recepit Kl. comp. 6, 10: *ut ista esse credam.* Lael. 2: *Sunt ista.* At hi duo loci diversi sunt a nostro.

Hinc eleganter hoc loco dicitur de Stoicis, qui post mortem corporis superstitem animum dicunt, sed non in aeternum. V. *Ernestii* Clav. h. v. Sic infra c. 39, 93: At ea (natura) dedit usuram vitae, tanquam pecuniae, nulla praestituta die, ubi cf. Adnotata. Simili modo dicitur *usuram lucis dare et eripere, exigui temporis usuram postulare.* Cuius generis exempla permulta suppeditat *Forcellini* Thes. Latin. h. v. Adde *Sylv.* ad or. pro Sulla 32, 90. Stoici autem alii statuebant cunctorum animos post mortem diu mansuros, alii stultorum brevi, sapientium vero mentes cum mundo (τῇ ἐκπυρώσει) interire. V. quos ad h. l. laudat *Davisius* et *Tiedemann.* System d. Stoischen Philos. T. II. p. 152—155. *Zeller.* Philos. der Griechen. T. III. p. 105 sq. et *Wyttenbach.* de animorum immortalitate in eius opusc. select. ed Friedemann. p. 275.

tanquam cornicibus] Cornices enim novem saecula vivere opinio erat antiquitus late sparsa. Hinc ap. Hor. C. III. 17, 13: annosa cornix. *Davis.* comp. Hesiodum ap. Plutarch. de Orac. def. p. 415. (Hes. fr. 173 Göttl.) Ovid. Amor. II. 6, 35. et Plin. H. N. VII, 48. Cf. Adnot. ad III. 28, 69.

diu mansuros a., semper negant] V. ad III. 5, 11 extr.

Cap. XXXII. *Num non vis*] Sic scripsi c. Tr. e R. Gud. 1. aliisque multis pro vulg. *num vis*; Or. e codd. Schott. *numne vis.* At neque hoc neque illud ferri potest. Errat vir doctus *numne vis?* a *visne?* nihil differre existimans, nisi quod illud paulo dubitantius rem efferat quam hoc. Cui opinioni etiam *Klotzius* accessit. Immo et *num* et *numne* semper ita ponuntur, ut exspectetur responsio negativa, nec ulla alia re inter se differunt, nisi quod *numne* ἐνεργητικωτέρως interrogationem effert. *Num* est Gr. μῶν, i. e. μὴ οὖν, *doch nicht? numne* μῶν μή, *doch nicht etwa?* N. D. I. 31, 88: quid? deum ipsum *numne* vidisti? cur igitur credis esse? Etiam Lael. 11, 36. *Baiter* ex optimis codd. restituit: *numne,* si Coriolanus habuit amicos, ferre contra patriam arma illi cum Coriolano debuere? num Viscellinum amici regnum appetentem, num Sp. Maelium debuerunt iuvare? Cf. nos in Gr. L. §. 158, 3. c) et Not. 9. *Num non vis audire?* est: *du verschmähst doch nicht?* De *num non* cf. infra III. 9, 19.; de *num non vis* (a *nolo*) de Or. III. 38, 154. De *igitur* quarto loco posito v. ad. I. 14, 32.

de immortatitate depellet] per breviloquentiam dictum pro: de immortalitatis opinione depellet (uti ad Famil. I. 7, 7. pro Ligar. 9, 26. [quos locos attulit *Moser*] dixit *depellere de sententia*). Cf. II. 5, 14: *de sententia esse deiectum,* ubi v. Adn. V. supra ad I. 8, 16: mors ut malum non sit, efficies.

§. 78. *nihil nimis*] Sic Oxx. aliq. Rehd. itemque multae edd. vett. pro *nihil animis:* quod ineptum est. Verte: *keineswegs, in keinem Falle zu sehr.* Cf. infra V. 33, 93: *non nimis* fortasse subtiliter (*nicht eben, nicht sonderlich*).

in his est enim] Cogitatione supplenda est sententia aliqua: Mutamus sententiam clarioribus etiam in rebus; multo igitur facilius mutabimus sententiam in his rebus; nam eae non clarae sunt, sed obscurae. De quo particulae *enim* elliptico usu modo §. 76. mentionem fecimus. De sede particulae *enim* v. supra Adnot. in c. 4, 8.

si acciderit, simus armati. *A.* Sane quidem; sed, ne accidat, providebo. *M.* Numquid igitur est causae, quin amicos nostros Stoicos [3] dimittamus? Eos dico, qui aiunt manere animos [4], quom e corpore excesserint, sed nom semper? *A.* Istos vero, qui, quod tota in hac causa difficillimum est, suscipiant, posse animum manere corpore vacantem; illud autem, quod non modo facile ad credendum est, sed, eo concesso, quod volunt, consequens, *id vero* [1] non dant, ut, quom diu permanserit, ne intereat. *M.* Bene reprehendis, et se isto modo res habet. 79. Credamus igitur Panaetio a Platone suo dissentienti? Quem enim omnibus locis divinum, quem sapientissimum, quem sanctissimum, quem Homerum philosophorum appellat, huius hanc unam sententiam de immortalitate animorum non probat. Vult

3 Frustra *Sorof.* v. *Stoicos* pro glossemate habet. 4 Sic R. Gud. 1. 2. Gr. Bentleii omnes aliique, cf. 30, 77; Or. c. vulg. *an. m., e corp. quom.*

Numquid igitur .., quin] Sic Cic. Agrar. III. 1: *Numquid* est causae, *quin* illa criminatione vestram diligentiam .. despexerit? Interrogatione sublata, sententia est haec: cur amicos nostros non deseramus, nihil videtur causae esse. *Quin* positum est, quia in *numquid* negatio latet: Es ist *doch wol kein* Grund da, dass wir unsere Freunde nicht aufgeben sollten?

amicos nostros Stoicos] Stoicorum enim disciplinam in multis philosophiae locis mirifice amplexatus est Cicero. V. quae diximus in l. d. *de Cic. in phil. mer.* p. 76 sq. —

Istos vero] H. e. est profecto, cur dimittamus Stoicos; nam sibi non constant. *Vero* h. l. propriam suam vim habet. Cf. ad c. 11, 24.

suscipiant] Scil. defendendum. *Moser* comparat Divin. II. 40, 84: quae si *suscipimus*, pedis offensio nobis .. et sternutamenta erunt observanda. De coniunctivo post *qui* illato v. nos in Gramm. L. §. 146. 3. 2) e). Coniecturae et Davisii *suscipiunt*, cui etiam Vind. 1. et Duisb. favent, et Seyfferti *dent* inutiles sunt. Quod autem post *suscipiant* usus est indicativo *non dant*, id recte monet *Wolfius* non debere offendere, quom in oratione commotiore obliqua oratio saepe in rectam transeat. Cf. ad IV. 10, 24: *tum exsistit et morbus.*

consequens, id vero] Sic *Klotz.* in Add. p. 39 et *Sff.* pro omnium fere codicum optimorumque, ut R. Gud. 1. Vat. Gr., et nonnullarum edd. vett. scriptura *consequens idcirco*, quam Dav. et Mos. receperunt; Or. edidit *consequens, id certe n. d.*, uti ante D. vulgo legebatur; sed haec scriptura nihil aliud est nisi antiqua correctio. Idem *Or.* suspicatur *id cur non dant ..? Tregder de Madvigii* coni. edidit *consequens id non concedant:* quod etiam *Wes.* Em. I. p. 20. probat. Idem *Madv.* postea conjecit *id circumcidant* (quod recepit Bait.) pro *idcirco non dant*, sed recte monet *Sff.* verbum *circumcidendi* non simpliciter valere negando aliquid tollere, sed in rebus poni, quae redundant vel luxuriant, resecandis vel removendis (comp. Fin. I. §. 44. Acad. II. §. 138).

illud .. non dant, ut .. ne intereat] Infra V. 11, 34: *demus hoc* sane Bruto, *ut* sit beatus semper sapiens. 12, 34: apud quem saepe *haec* oratio usurpata est, *ut* nihil praeter virtutem diceretur bonum. N. D. I. 34, 95: retinendum *hoc* esse, deus *ut* beatus sit. V. de hoc explicativo *ut*, ad pronomen demonstrativum relato, nos in Gr. L. §. 142, 3. e). Pro *ut ne* exspectamus *ut non*; sed verbum *dandi* notioni concedendi (einräumen) h. l. adiunctam habet notionem permittendi (zulassen).

§. 79. *Panaetio*] *Zeller.* Philos. d. Griech. III. p. 344 aliique ex hoc loco concludunt Panaetium a ceteris Stoicis dissentientem statuisse una cum corpore animum ipsum interire. At recte docet *O. Heinius* in Comment. Vimar. 1863. p. 9. Ciceronem nullo modo Panaetium ceteris Stoicis opponere voluisse, sed, quom paulo ante Stoicis commemorarit, de Panaetio potissimum cogitasse. Dissensisse autem, inquit V. D., Panaetium hac in re a ceteris Stoicis quom nemo scriptor testetur, tum hoc ipso loco

enim, quod nemo negat, quicquid natum sit, interire; nasci autem animos, quod declaret eorum similitudo, qui procreentur [5], quae etiam in ingeniis, non solum in corporibus appareat. Alteram autem affert rationem: nihil esse, quod doleat, quin id aegrum esse quoque possit; quod autem in morbum cadat, id etiam interiturum; dolere autem animos; ergo etiam interire.

XXXIII. 80. Haec refelli possunt. Sunt enim ignorantis, quom de aeternitate animorum dicatur, de mente dici, quae omni turbido motu semper vacet, non de partibus iis, in quibus aegritudines, irae libidinesque versentur, quas is, contra quem haec dicuntur [1], semotas a mente et disclusas putat. Iam similitudo magis apparet in bestiis, quarum animi sunt rationis expertes; hominum autem [2] similitudo in corporum figura magis

5 *declaret .. procreentur* recte Or. c. R. Gud. 1. II. 2. Gr. b. aliisque pro vulg. *declarat .. procreantur.* XXXIII. 1 Sic Or. c. uno Ox. Rehd. Mon. 1. edd. vett. H. HWolf. marg. Lambb. Goth. Verb. pro vulg. *dicantur:* quod iniuria revocavit Kl. 2 v. Adn.

id unum indicatur, eum Platonis eam sententiam non probasse, qua et fuisse animum, antequam natus esset homo, et post mortem sempiternum manere ille iudicabat.

huius hanc] Ne pro *huius* requiras *eius*, v. ad c. 3, 5; neve offendare verborum *huius hanc* iunctura, cf. pro Sulla 2, 6: quis *his horum* adfuit? ubi v. *Halmium* p. 58.

nasci autem animos .. appareat] H. e. animos non esse, sed nasci vel procreari demum declarat non solum corporum, sed etiam ingeniorum similitudo, quae intercedit inter homines procreatos et parentes.

id aegrum esse quoque] Recte observat *Klotzius* vocabula *aegrum esse* in unam notionem (*aegrotare*) coaluisse, ob eamque causam non *aegrum quoque esse*, sed *aegrum esse quoque* dictum esse: quod monendum, ne quis credat verbum *esse* ob sequens *quoque* maiore vi efferendum esse.

Cap. XXXIII. §. 80. *semotas a mente et disclusas putat*] Plato enim rationem ponit in capite, iram in pectore, cupiditatem subter praecordia. V. Adnotata in c. 10, 20.

aegritudines, irae, libidinesque] De nominum abstractorum forma plurativa v. ad IV. 2, 3.

Iam similitudo] Iam Cicero redit ad Stoiocrum conclusionem, qua animos interire demonstrare conabantur. Scilicet dicebant, quicquid natum esset, interire; animos autem nasci, ergo etiam interire. Hanc Stoicoram conclusionem confutare studet Cicero, quom argumentum, quo minorem ratiocinationis propositionem, quam vocant, *animos nasci* probare studebant, repetitum illud ex procreatorum hominum cum eorum parentibus similitudine, non solum in corporibus, sed etiam in ingeniis apparente, aggreditur. Hominum enim inter se similitudo magis apparet in corporum figura quam in animorum habitu; nam animi procreatorum et parentium saepe sunt dissimillimi. Negari quidem non potest corporis temperationem magnam vim habere ad habitum mentis; at inde non necessario sequitur, ut animi nascantur et procreentur.

hominum autem] *Lambinus* legendum suspicatur *item*, quod recte improbatum est a *Wopkensio* Lectt. Tull. I, 2. p. 11. H. Saepe enim *autem* idem fere notat, quod *item*, *etiam*, *praeterea*, ita tamen, ut aliquam oppositionem involvat. Sic infra IV. 29, 63., ubi scriptura vulg. *est autem utilis* frustra a VV. DD. est tentata. Idem factum est Off. I. 4, 11: commune *autem*, ubi v. *Beier.* 5, 17: ordo *autem.* Cf. nos ad c. 18, 42. c. 21, 49. et in Gr. L. §. 136, 2, 4). et *Handium* in Tursell. p. 563. Pari modo et multo saepius apud Graecos δέ inservit continuandae orationi.

similitudo .. exstat] idem est, quod antecedens *apparet.* Cf. quos locos attulit *Moser*, de Or. I. 16, 72: tamen *apparet* atque *exstat*, utrum simus earum (artium) rudes an didicerimus. III. 26, 101: quo magis id, quod erit

exstat, et ipsi animi magni refert quali in corpore locati sint. Multa enim e corpore exsistunt, quae acuant mentem, multa, quae obtundant. Aristoteles quidem ait omnes ingeniosos melancholicos esse, ut ego me tardiorem esse non moleste feram. Enumerat multos, idque quasi constet, rationem, cur ita fiat, affert. Quod si tanta vis est ad habitum mentis in iis, quae gignuntur in corpore; (ea sunt autem, quaecunque sunt, quae

illuminatum, *exstare* atque *eminere* videatur.

et ipsi animi] Hominum similitudo in corporum figura magis exstat, et si in ipsis animis similitudo deprehenditur, ea efficitur non simili animorum habitu, sed simili corporum temperatione, ut, quom inter filium et parentem similitudo aliqua mentium intercedit, inde concludi non possit hanc similitudinem inde exstitisse, quod filio a parente non solum corpus datum, sed simul animus ingeneratus esset. Nam etiam haec animorum similitudo nata est ex simili corporum temperatione; multa enim e corpore exsistunt etc.

magni refert] De hac rariore locutione *Moser* comparat ad Att. IV. 1, ubi verba Caesaris laudantur: *magni refert*, hic quid velit. Ter. Heaut. III. 1, 58: *permagni refert.*

Aristoteles] Problem. 30, 1. Quaest. I. Cf. Senec. de Tranq. c. 15: Arstoteli nullum magnum ingenium sine mixtura dementiae fuit. Phavorin. ap. Gell. N. A. XVIII, 7: scitote .. intemperiem istam, quae μελαγχολία dr., non parvis nec abiectis ingeniis accidere, ἀλλὰ εἶναι σχεδόν τι τὸ πάθος τοῦτο ἡρωϊκόν. V. *Davisius* ad h. l.

quidem] V. Adnotata in c. 48, 116: *Alcidamas quidem.*

me tardiorem esse] Interpretes Germanici verbum *tardiorem* ad sanguinem trahentes vertunt, ac si Cicero hanc sententiam exprimere voluerit: ut ego me tardiorem sanguinem habere, h. e. me melancholicum esse, non moleste feram. At haec interpretatio duplici ratione videtur reicienda: primum, quod vocabulum *tardus* (βραδύς) de sanguine aliis locis non dicitur; tum, quod sententia exit fatua et insulsa. Vix enim credi potest Ciceronem, quamvis magnifice de se et ingenii sui virtutibus senserit, tam illepide de se praedicare et ingeniosis se adnumerare voluisse. Itaque ego arbitror verbum *tardiorem* propriam quidem suam habere vim, inesse tamen in tota sententia ironiam quandam. Aristoteles quidem, inquit Cicero, ait omnes ingeniosos melancholicos esse. Ego vero non sum melancholicus, ergo non ingeniosus; nec tamen moleste id fero; nam ego paulo tardiore, h. e. hebetiore, ingenio sine melancholia malo esse quam ingenii praestantia excellere melancholia laborans. Tali modo miram Aristotelis opinionem confutare voluisse videtur Cicero, quom sibi persuasisset a nullo sibi ingenium tardum tributum iri. Iam etiam illud intelliges, cur addita sint verba: enumerat multos; *idque quasi constet*, rationem, cur ita fiat, affert. Nunc ex *Moseri* editione video, etiam *Diezium*, *Büchlingium*, *Olivetum* recte hunc locum intellexisse. Apte *Orellius* comparat Theophr. morum notat. 14: ἡ βραδύτης τῆς ψυχῆς. *Menkius* in Observv. ined. Plat. de Rep. VII. p. 526. B: ὀξεῖς .. βραδεῖς et de v. *tardus* C. de Fat. V, 9. Ter. Heaut. IV. 5, 28.

ut ego .. non moleste feram] *Orellius* et *Moser* coniunctionem *ut* pro *ita ut* positam esse dicunt. Verti quidem potest illud *ut* per nostrum *so dass*, sed aliquid differt, utrum dicat *ut*, an *ita ut*, uti recte monet *Klotzius*. Illud significat simplicem consecutionem, hoc autem gradus vel conditionis notionem adiunctam habet. Exempla illius *ut* collegerunt *Moser* ad C. de Rep. I. 33. p. 132. et, quem laudat, *Goerenzius* ad Fin. II. 32, 105. p. 278. II. 5, 16. p. 139.

ea sunt autem .., quae similitudinem faciunt] Sic Or. c. Bouh., Lamb., W. et cod. Vind. 2.; Tr , Mos., Klotz. ex ceteris codd. et edd. vett. receperunt *faciant*. Coniunctivum explicat *Moser*: ea sunt autem *ita comparata* (vel *eā naturā*), *ut .. faciant*; at id ab h. l. alienum est; nam verba *quae similitudinem faciunt* subiecti vices sustinent et verba *ea* (quae in corpore gignuntur) *sunt*, *quaecunque sunt* praedicatum significant, ut haec verba plane respondeant antecedentibus §. 80.: *hominum similitudo* (= ea, *quae similitudinem* hominum *faciunt*) *in corporum figura exstat* (= *sunt ea*, quae in corpore gignuntur). Uti indicativus *gignuntur* recte se habet, ita neces-

similitudinem faciunt [2];) nihil necessitatis affert, cur nascantur animi, similitudo. 81. Omitto similitudines [2]. Vellem adesse posset Panaetius; vixit cum Africano; quaererem ex eo, cuius suorum similis fuisset Africani fratris nepos, facie vel [2] patris, vitā omnium perditorum ita similis, ut esset facile deterrimus; cuius etiam similis P. Crassi, et sapientis et eloquentis et primi hominis nepos, multorumque aliorum clarorum virorum [3], quos

3 Sic Or. c. Gud. 1. R. aliisque multis codd. et edd. vett. pro vulg. *vir. cl.*

sarius est ind. *faciunt*. A verbis autem *quaecunque sunt* nullo modo pendere potest coniunctivus; nam nihil aliud significant, quam quaecunque ea sunt, quae in corpore gignuntur. Quam saepe autem indicativi et coniunctivi terminationes vel in optimis codd. confundantur, satis constat. V. *Wessenberg.* Em. II. p. 21 sq. I. p. 17.

cur nascantur animi, similitudo] Sic recte ex Lambini emendatione, quae Venet. 1. 2. Med. 1. tribus Oxx. confirmatur, edidit *Orellius*, docens haec verba referri ad superiora illa: *nasci autem animos, quod declaret eorum similitudo, qui procreentur:* quod quom fugeret non solum librariorum, sed etiam criticorum aciem, enata est scriptura: *cur nascatur animi similitudo:* quam scripturam, commate post *nascatur* posito, multis verbis *Klotzius* defendit ita, ut verbi *nascatur* subiectum esse statuat *animi similitudo;* postea tamen in Add. p. 40., reiecta artificiosa sua codicum scripturae defensione, rediit ad Lambini emendationem. Si vero ad *nascatur* intelligas *animus* ex seq. *animi similitudo*, perversa exit sententia. Non enim vult, uti recte docet *Moser*, animi similitudinem nihil afferre necessitatis, cur nascantur animi; sed omnem similitudinem nihil afferre necessitatis, cur nascantur animi.

§. 81. *Omitto similitudines*] Hanc omnium librorum scripturam pro coniectura Bentl., ab Or., Bait. aliisque recepta, *dissimilitudines* restitui, praeeunte *Klotzio*, qui de h. l. sic disputat: Cicero will, nachdem er behauptet hat, dass die Aehnlichkeit des Geistes nicht entstehe, sondern nur durch Aehnlichkeit des Körpers bei dem Einflusse, den der Körper auf die Seele äussere, herbeigeführt werde, nicht mehr von jenen Aehnlichkeiten sprechen, sagt also: „Doch genug von jenen Aehnlichkeiten, die vom Körper an den Geist kommen," und bricht nun davon ab. — Im Folgenden will C. auch noch beweisen, dass die Aehnlichkeit des Körpers auf den Geist oftmals auch gar keinen Einfluss gehabt habe, also eine solche Aehnlichkeit, wie er oben angenommen hatte, gar nicht vorhanden sei; er spricht also gar nicht mehr im vorigen Sinne über die *similitudines*, sondern bestreitet nur ihre Exsistenz und spricht genau genommen nur über *dissimilitudines*. Quanquam negari non potest aliis locis formulas praeteritionis *mitto*, *omitto*, *praetermitto*, *non dico* cett. (v. *Seyffert.* schol. Lat. I. §. 43) usurpari solere, ubi aliquid reticetur eo consilio, ut animus audientis legentisve praeparetur atque intendatur ad gravitatem sequentis rei.

Panaetius; vixit cum Africano] Sc. cum Scipione Africano minore, cum quo arto amicitiae vinclo coniunctus erat Panaetius. V. *van Lynden.* de Panaetio Rhodio §. XI. p. 38 sq. et aliis locis.

Africani fratris nepos] „Quintus Fabius Maximus Allobrogicus, filius Q. Fabii Maximi Aemiliani Allobrogici cos. a. u. c. 633 (121 a. Chr.), nepos Q. Fabii Maximi Aemiliani, fratris Scipionis Africani minoris." *Orell.* Onom. II. p. 247. De illo homine perdito v. Val. Max. III. 5, 2.

facie vel patris] Ad vocabulum *vel* supplendum videtur *simillimus.* V. L. Lall. om. *vel.* Acuta est *C. F. Hermanni* (Rhein. Mus. Neue Folge. IV. p. 318) coniectura: facie *avi* vel patris; nam antecedens *nepos* requirere videtur vocabulum *avi.*

primi hominis] H. e. primarii. *Moser* comparat p. 387. Verr. III. 71, 168: primorum hominum atque honestissimorum, *Orellius* Topic. §. 26: definitionum duo genera sunt prima. Adde Verr. II. 17, 37: a Lysone .., primo homine. *Madvig.* ad Fin. I. 3, 9. et *Ernestii* Clav. Cic. h. v.

nepos] Qui eodem nomine usus est P. Licinii Crassi. *Orellius* laudat *Ru-*

nihil attinet nominare, nepotes et filii. Sed quid agimus? Oblitine sumus hoc nunc nobis esse propositum, quom satis de aeternitate dixissemus, ne si interirent quidem animi, quicquam mali esse in morte? *A.* Ego vero memineram; sed te de aeternitate dicentem aberrare a proposito facile patiebar.

XXXIV. 82. *M.* Video te alte spectare et velle in caelum migrare. Spero [1] fore, ut contingat in nobis. Sed fac, ut isti volunt, animos non remanere post mortem; — video [2] nos, si ita sit, privari spe beatioris vitae; — mali vero quid affert ista sententia? Fac enim sic animum interire, ut corpus; num igitur aliquis dolor aut omnino post mortem sensus in corpore est? Nemo id quidem dicit, etsi Democritum insimulat Epicurus, Democritii [2] negant. Ne in animo quidem igitur sensus remanet; ipse enim nusquam est. Ubi igitur malum est, quoniam nihil

XXXIV. 1 Verba *spero .. vitae* Or. tribuit auditori, v. Adn. 2 v. Adn.

pertii Tabul. geneal. p. 113. Cf. Valer. Max. VI. 9, 12.

Cap. XXXIV. §. 82. *M. Video te .. quid affert ista sententia?*] In horum verborum interpunctione secutus sum sententiam *G. Wicherti* (Die Lat. Stillehre, Königsb. i. Pr. 1856. p. 54.). E vulgari interpunctione verba *sed fac .. animos remanere post mortem* ita accipiuntur, ut conditionalis enuntiationis vim, et verba *video nos .. privari spe beatioris vitae* apodosis vim habeant (v. ad II. 12, 28: *rogo hoc idem*). At haec dicendi ratio non usurpatur, nisi ubi posterior enuntiatio sententiam continet, quae e prioris enuntiationis, imperativo expressae, sententia necessario sequitur, ut IV. 20, 48: *lege* orationes Gracchi, patronum aerarii esse dices. Ubi id non fit, posterior enuntiatio per interrogationem exprimitur. Quare verba *fac .. animos non remanere p. m.* iungenda sunt cum verbis *mali vero .. sententia?* et verba *vidco nos .. privari spe beatioris vitae* quodammodo παρενθέτως interiecta sunt (= quanquam video nos .. privari spe b. v.).

alte spectare] Somn. Scip. 7. (de Rep. 6, 23.): *Alte spectare* si voles atque hanc sedem et aeternam domum contueri. Plures edd. vett. habent nostro loco *alta sp.*, sed *alte sp.* recte dicitur de eo, qui ad sublimiora, maiora tendit.

video] Hanc omnium librorum scripturam recte restituit *Klotzius*, sed in eo vehementer fallitur, quod primam singularis personam saepius ita usurpari opinatur, ut nostro pronomini indefinito *man* respondeat: quod nunquam fit nec fieri potest. *Or.* de coni. *Wolfii vides* edidit.

Democritum insimulat Epicurus] Plutarch. de placit. philos. IV, 4: Ὁ δὲ Δημόκριτος πάντα μετέχειν φησὶ ψυχῆς ποιᾶς, καὶ τὰ νεκρὰ τῶν σωμάτων, διότι ἀεὶ διαφανῶς τινος θερμοῦ καὶ αἰσθητικοῦ μετέχει, τοῦ πλείονος διαπνεομένου. *Davisio* Epicurus respexisse videtur *reviviscendi promissam a Democrito vanitatem:* de qua Plinius H. N. VII, 56.

Democritii] Sic *Or.* de *Bentleii* sententia edidit, quo ducunt duo Oxx. et Aug., in quibus est *Democriti*, dicens in his Graecas flexiones servasse videri Ciceronem. Reliqui codd. *Democritici*. Cf. infra II. 22, 52: de Anaxarcho *Democritio;* cf. *Ellendt.* ad de Or. I. 10, 42: ubi *Democritii* edidit, quanquam plurimi codd. *Democritici* habent. Etiam *Wesenberg.* Em. II. p. 23. *Democritii* legendum censet, comp. Fin. I. 6, 17: *Democritia* (ex Erl.). III. 2, 10: *Aristotelios. Madvig.* ad V. 6, 16. Tusc. III. 15, 33: *Epicurii* ex opt. codd. Fam. XIII. 1, 2., ubi Or. ex Med. dedit *Epicurius. Davisius* in ed. 2. scripsit *Democriteï:* quae forma per se non est spernenda. Cf. N. D. I. 26, 73: *Democriteo* et *Democritea.* Divin. II. 13, 31: *Democritea.* V. *Ellendt.* ad de Or. I. 21, 98. Vol. I. p. 67 sq.

Ne in animo quidem agitur] V. ad c. 29, 71: *ne interire quidem igitur.*

nihil tertium] Scil. praeter corpus et animum.

an, quod] an in eo malum est,

tertium est? an, * quod * [3] ipse animi discessus a corpore non fit sine dolore? Ut credam ita esse, quam est id exiguum! Et [2] falsum esse arbitror, et fit plerumque sine sensu, nonnunquam etiam cum voluptate, totumque hoc leve est, qualecunque est; fit enim ad punctum temporis; 83. illud angit vel potius excruciat, discessus ab omnibus iis, quae sunt bona in vita. Vide, ne a malis dici verius possit. Quid ego nunc lugeam vitam hominum? Vere et iure possum. Sed quid necesse est, quom id agam, ne post mortem miseros nos putemus fore, etiam vitam efficere deplorando miseriorem? Fecimus hoc in eo libro, in quo nosmet ipsos [4], quantum potuimus, consolati sumus. A malis igitur mors abducit, non a bonis, verum si quaerimus. Et quidem [5] hoc a Cyrenaico Hegesia sic copiose disputatur, ut is a rege Ptolemaeo prohibitus esse dicatur illa

3 Cdd. habent *quoniam*, quod, quom ab h. l. plane alienum sit, mutavi in *quod* cum Sff., qui *quoniam*, quom in libris per compendium scribatur vel *qm̃*, ut et h. l. et aliis in Gud. 1., vel *quo*, ut in Mediceo ad Fam. XIV. 4, 1, facile cum *quod* permutari potuisse recte iudicat, praesertim quom paulo ante praecesserit *quoniam. quoniam* om. edd. H. Lamb. Fr. Fabr.; Tr. Bait. aliique uncis incluserunt; etiam *Wes.* I. p. 6. delendum censet. 4 D. de Bentl. coni. *nosmet ipsi.* Male: v. Adn. in c. 30, 73. 5 Sic Or. c. omnibus Bentl. codd. uno cod. Lamb. Duisb. Colon., eodemque ducunt R., in quo est *ecquideo*, corr. in *ecquidẽ*, Gud. 1. et Brux., in quibus *ecquidem*, Gud. II., in quo *equidem.* Vulgo *Hoc quidem*, omisso *et.*

quod ..? Ceterum cf. Var. Scr. Inest in his verbis ironia quaedam.

quam est id exiguum] Pronomen *id* ad totam antecedentem sententiam spectat. Sic paulo post: *illud* angit .., *discessus*, ubi v. Adn.

Et falsum esse arbitror] *Or.* de Bouh. coni. pro *et* edidit *at.*; *Wesenb.* Em. II. p. 23. suspicatur *set (sed)*, comp. II. §. 47: *Sed* praesto est. I. §. 49: Nec *tamen.* et: tot *autem.* Coniecturam *sed* receperunt Bait. aliique. Nulla videtur esse necessitas mutandi; nam *et* in initio enuntiationis positum habet vim affirmandi, ut idem fere sit, quod *et profecto.* V. *Goerenz.* ad Legg. II. 3, 7. p. 114. et III. 10, 24. et *Kritz.* ad Sall. Iug. 86, 3. p. 470.

et fit plerumque .. cum voluptate] Cf. Plat. Timaeum p. 81 D. E: ἡ δὲ (ψυχὴ) λυθεῖσα κατὰ φύσιν μεθ' ἡδονῆς ἐξέπτατο .., ὁ δὲ μετὰ γῆρας ἰὼν (θάνατος) ἐπὶ τέλος κατὰ φύσιν ἀπονώτατος τῶν θανάτων καὶ μᾶλλον μεθ' ἡδονῆς γιγνόμενος ἢ λύπης.

§. 83. *illud angit*] Pronomen *illud* cum vi quadam praemittitur, ut auditorem attentum faciat ad sententiam subsequentem. Pari modo apud Graecos saepe neutrum pronom. demonstr. praemittitur, nulla ratione habita generis nominis subsequentis. Od. α, 159: τούτοισιν μὲν ταῦτα μέλει, κίθαρις καὶ ἀοιδή. In *illud* vis inest ex oppositione: in qua forma *sed* omitti solet. Fin. II. 34, 114: Cyrenaici quidem non recusant. Vestri haec verecundius; *illi* fortasse constantius, ubi v. *Goerenz.* p. 291.

Vide, ne] Formula urbana monendi et dubitandi, veteribus scriptoribus maxime frequentata, quae respondet Graeco ὅρα, μή, *sieh zu, ob nicht.* In primis Ciceroni familiaris est haec locutio. Infra II. 18, 43. IV. 22, 50. Etiam *videamus, ne* III. 6, 13. V. 15, 45. *Videndum est, ne* IV. 30, 64. V. *O. M. Müller.* in Cicer. de Orat. I. 13, 55. p. 42. *Moser.* ad Divin. II. 4, 12. *Ottonem* ad II. 5, 15. p. 93. *Ramshorn.* Lat. Gramm. §. 182. *Kühner.* L. Gr. §. 142. Not. 16.

Vere et iure possum] V. ad II. 19. 45.

in eo libro] qui inscriptus erat *Consolatio*, de quo supra ad c. 26, 65.

verum si quaerimus] Infra c. 47, 112: verum si loqui volumus. c. 42, 100: mors si est misera. V. ad II. 4, 12.

a Cyrenaico Hegesia] Valer. Maxim. VII. 9, 3: „Hegesias Cyrenaicus sic mala vitae repraesentabat, ut, eorum miseranda imagine audientium pectoribus inserta, multis voluntariae mortis oppetendae cupiditatem ingenera-

in scholis dicere, quod [6] multi, iis auditis, mortem sibi ipsi consciscerent. 84. Callimachi quidem epigramma in Ambraciotam Cleombrotum est: quem ait, quom ei nihil accidisset adversi, e muro se in mare abiecisse, lecto Platonis libro. Eius autem, quem dixi, Hegesiae liber est, Ἀποκαρτερῶν, quod [7] a vita quidam per inediam discedens revocatur ab amicis, quibus respondens vitae humanae enumerat incommoda. Possem id [8] facere, etsi minus, quam ille, qui omnino vivere expedire nemini putat. Mitto alios; etiamne nobis expedit? qui, et domesticis

6 Pro *quod* R. Gud. 1. Gud. II. Brux. nonnullique deteriores codd. itemque multae edd. vett. habent *quo:* unde Gul. coni. *quom;* at saepius *quod* et *quo* in codd. confunduntur. 7 Mos. et Bait. e coni. Bentl. *in quo* (pro *quod*): quam coni. etiam *Wes.* Em. I. p. 1. in nota probat, quia causam inscriptionis afferri nullo modo conveniat. Antecedens ν facile absorbere potuit *in:* quo facto, *quo* mutatum est in *quod.* Cf. V. Scr. §. 83. Sff. pro *quod* scripsit *quo.* 8 Or. aliique de coni. Ern. *idem* pro *id.*

ret. Ideoque a rege Ptolemaeo ulterius hac de re disserere prohibitus est.“ Hinc πεισιθάνατος dictus est. V. *Davisius* ad h. l. et *Tennemann.* Grundriss d. Gesch. d. Phil. §. 128. p. 90. et Gesch. d. Phil. T. II. p. 130 sq.

§. 84. *Callimachi epigramma*] Est ep. XXIV. his verbis:

Εἴπας, Ἥλιε χαῖρε, Κλεόμβροτος ὡμβραχιώτης
Ἧλατ' ἀφ' ὑψηλοῦ τείχεος εἰς ἀΐδην
Ἄξιον οὐδὲν ἰδὼν θανάτου κακόν, ἀλλὰ Πλάτωνος
Ἓν τὸ περὶ ψυχῆς γράμμ' ἀναλεξάμενος.

Lucem nostro loco affundit Nonnus ad Gregorii Nazianzeni Stelit. I. 16: Κλεόμβροτος Ἀμβρακιώτης ἐντυχὼν τῷ Φαίδωνι, τῷ περὶ ψυχῆς διαλόγῳ Πλάτωνος, καὶ μαθών, ὡς ἄμεινόν ἐστι τῇ ψυχῇ ὁ χωρισμὸς τοῦ σώματος, ἔρριψεν ἑαυτὸν ἀπὸ τοῦ τείχεος καὶ τέθνηκεν. V. *Davisium*, qui nostrum locum docte illustrare studuit. Cf. *Stallbaum.* ad Plat. Phaedon. p. 59. C.

Ἀποκαρτερῶν] Hoc vocabulo significatur is, qui cibo abstinet, ut a vita per inediam discedat. De hoc v. *Camerarius* comparat Plutarch. Pericl. c. 16. Symp. p. 856.

Possem id facere] at nolo. V. Adnotata in c. 27, 67: *quae habere vellem.* Supra §. 83: vere et iure *possum*, h. e. facere possum, simulatque voluero, uti exposuit *Orellius.* V. ad II. 19, 45. Pro coniunctivo *possem* multo frequentior est indicativus *poteram.* V. ad III. 4, 7.

domesticis et forensibus solatiis ornamentisque] *Domesticis* spectat ad *solatiis*, *forensibus* ad *ornamentis.* Alterum ad Tulliae mortem, alterum ad illud tempus referendum est, quo, re publica per Caesarem oppressa, Ciceroni omnis adempta erat civitatis gubernandae potestas. Cf. ad Fam. V, 15: quod enim mihi poterat esse perfugium *spoliato et domesticis et forensibus ornamentis atque solatiis*?

qui .. abstraxisset] Nescio, cur h. l. *Orellius* orationem ἀνακόλουθον esse putet; offensioni nihil est nisi collocatio adverbii *certe*, quod ante vocabulum *mors* locum suum habere debebat. Notum est illud attractionis genus, quo enuntiatio relativa conformatur ad enuntiationem sibi subiectam. N. D. III. 14, 35: *qui* quoniam quid diceret intelligi noluit, omittamus. Infra c. 43, 102: *cui* quom Lysimachus .. minaretur: Istis quaeso, inquit (pro: qui, quom ..) III. 31, 76: *cui* quom dictum esset, .. respondit. IV. 19, 43. V. 10, 30: *Quos* si titulus hic delectat .., inducant animum etc. pro Flacco 36, 90: ergo is, *qui* si aram tenens iuraret, crederet nemo, per epistolam quod volet iniuratus probabit. Pari modo, ubi pro secundaria enuntiatione participium usurpatur, ut V. 27, 78: *quorum imbutae mentes* etc., ubi v. Adn. V. *Wopkens.* Lectt. Tull. II, 15. p. 296 sq. *Klotz.* Quaest. Tull. I. p. 17 sq. *Ottonem* ad Fin. II, 3. p. 84. *Stürenburg.* ad or. pro Arch. §. 25. p. 138 sqq., qui rem enucleatissime pertractavit, *G. T. A. Krüger* in: Untersuchg. a. d. Geb. d. Lat. Spr. III. Heft. §. 96. p. 239 sqq. *Kühner.* Gr. L. §. 145, 10. Sic Graeci. Isocr. 8, 44: αὐτομόλους, οἷς ὁπόταν τις πλείονα μισθὸν διδῷ, μετ' ἐκείνων ἐφ' ἡμᾶς ἀκολουθήσουσι. V. nos in Gr. Gr. T. II. §. 557.

et forensibus solatiis ornamentisque privati, certe, si ante occidissemus [2], mors nos a malis, non a bonis abstraxisset.

XXXV. 85. Sit igitur aliquis, qui nihil mali habeat, nullum a fortuna vulnus acceperit: Metellus ille honoratis [1] quattuor filiis; at quinquaginta Priamus, e quibus septendecim [2] iusta uxore natis [1]; in utroque eandem habuit fortuna potestatem, sed usa in altero est. Metellum enim multi filii, filiae, nepotes, neptes in rogum imposuerunt; Priamum tanta progenie orbatum, quom in aram confugisset, hostilis manus interemit. Hic si vivis filiis incolumi regno occidisset,

XXXV. 1 v. Adn. 2 Sic Or. c. R. Gud. 1. II. b. aliisque pro vulg. *decem et septem*; Gebh. aliique *septem et decem.*

si ante occidissemus] Gud. 2. Mon. 1. et multae edd. vett. *obissemus*, quod non solum languidum, sed, omisso *mortem*, ne Ciceronianum quidem est.

Cap. XXXV. §. 85. *Sit igitur* etc.] De hac argumentandi forma, qua aliquid esse conceditur, sed hac concessione nihil probari significatur, v. *Seyffert.* schol. Lat. I. §. 70. Cf. c. 34, 82. c. 36, 87. III. 18, 40. et sic saepe.

honoratis quattuor filiis] Fin. V. 27, 82: „Q. Metellus tres filios consules vidit, e quibus unum etiam et censorem et triumphantem, quartum autem praetorem.“ V. *L. Langium* in Röm. Alterth. III, sect. 1. §. 139. p. 53. Cf. Ind. hist. Alii scriptores Metello sex fuisse filios narrant. V. locos a *Davisio* allatos. *Menkius* l. d. affert Plutarch. de Fortuna Rom. p. 318. B. Scripturam *honoratis* pro vulg. *honoratus* *Orellius* dedit ex optima coniectura *Bentleii*, uti in Gud. II., Duisb., ed. vet. H. legitur. Recte *Moser* monet Metellum illum satis per se honoratum fuisse, etiamsi nullos habuisset filios, neque Latine dici *honorari filiis*, sed proprie contra dici *honoratum*, qui honoribus sit functus. *Klotzius* vulgatam *honoratus*, in qua aliquid absurdi inest, recepit, sed nunc in Add. p. 41. deseruisse videtur; Schlengel. coni. *ornatus.* Ablativi *honoratis quattuor filiis* et *quinquaginta* (*filiis*) sunt ablativi qui appellantur qualitativi.

quinquaginta] V. Iliad. VI, 244. Vergil. Aen. II, 503: Quinquaginta illi thalami, spes tanta nepotum.

septendecim iusta uxore] legitima uxore, Hecuba; ceteros filios Priamus e pellicibus procreaverat. At Cicero memoria lapsus est. V. Homer. Il. XXIV, 495 sqq. Etiam Theocritus (15, 139.) dissentit ab Homero. V. *Kiessling.* ad h. l. p. 441. Ceterum facile aliquis quaerat, cur Metelli exemplum hoc loco a Cicerone allatum sit. Metellus enim usque ad mortem maxima quae ei contigit felicitate perfruebatur. Scilicet sententiae ita inter se cohaerent: Si quis, inquit Cicero, mihi obicere velit mortem idcirco in malis esse censendam, quod ea omnibus eis, quae sunt bona in vita, privemur: respondeo mortem a malis nos abducere, non a bonis. Nam vita humana referta est innumerabilibus incommodis. At concedamus esse, qui nihil mali habeant, nullum a fortuna vulnus acceperint; et hac quidem felicitate usus est Metellus; at ne hi quidem prorsus fortunati censendi sunt; nam etiam hi fortunae potestati obnoxii sunt, ut quovis temporis puncto in mala incidere possint. Ergo certissimum poni potest mortem nos a malis, non a bonis abducere.

natis] Sic scripsi c. Kl. et Tr. ex omnibus fere codd. et optimis (R. Gud. 1.); Or. c. b. Marb. et multis edd. vett. edidit *nati.* Ablativus *natis* referendus est ad antecedentes ablativos *honoratis q. filiis* et *quinquag.* et *e quibus* quasi pro *ex eisque* dictum est. *Klotzius* comparat notissimum illud: *centum milites amisimus, in quibus sex tribunos.*

In utroque .. usa in altero est] Liv. V. 11, 16: minime convenire, quibus iratos quisque deos precatus sit, *in eis* sua potestate, quom liceat et oporteat, non *uti.* *In* c. abl. respondet nostro *bei*, c. acc. nostro *gegen.* Cf. *Bakium* ad C. Legg. p. 529. *Seyffert.* ad Lael. 2, 9. p. 44.

in aram] Jovis Hercei. *Moser* comparare iubet interpretes ad Verg. Aen. II, 513. Ovid. Ib. 284. *Creuzer.* Symb. u. Mythol. II. p. 510 sq. 515—520.

hostilis manus] Pyrrhi vel Neoptolemi, Achillis filii. Pulcherrime Priami caedem descripsit Maro Aen. II. 550 sq.

— adstánte ope bárbaricá,
Tectis caelátis, laquéatis:

utrum tandem a bonis an a malis discessisset? Tum profecto videretur a bonis. At certe ei melius evenisset, nec tam flebiliter illa canerentur:

Haec ómnia vidi inflámmarí,
Priamó vi vítam evítarí,

adstante] Hi (cf. III. 19, 44.) et sequentes (cf. de Orat. III. 58, 217.) versus petiti sunt ex Ennii Andromacha. Sunt autem anapaestici dimetri, de quibus v. *Hermanni* Element. doctr. metr. p. 385 sq. p. 389.

ope barbarica] Vergil. Aen. II. 504: „*Barbarico* postes *auro spoliisque* superbi Procubuere.“ *Barbarica* h. e. Phrygia, uti Servius quidem ad Verg. l. d. explicat πᾶς μὴ Ἕλλην βάρβαρος; nam etiam Homerus Phryges barbaros appellat.

tectis caelatis, laqueatis] *Tecta caelata*, quibus signa arte illigata sunt, ut aut tota aut dimidiata emineant. V. *Ernestii* Clav. v. *caelatus*. *Tecta laqueata* vel *laquearia* vel *lacunaria* intelleguntur tricliniorum, cubiculorum tecta. *Lacunar* enim (Graece φάτνωμα) dicitur interstitium tignorum in caelo (an der Decke) cubiculi aut alterius aedium membri, quod cameratum (gewölbt) non sit; ex eo dictum, quia inter tignum et tignum veluti lacuna est; item ipsum caelum seu tabulatum, sive contignatione constat sive tabulis suffixis et inter plana intervalla cavitates seu lacus habentibus, sive etiam aequato opere coagmentatis. Huiusmodi lacunaria picturis aliisque ornamentis apud divitiores .. expoliri solebant. Vitruv. VII. 2. extr. *Forcellin.* in Thes. Latin. v. *lacunar*. Cf. *Ernestii* Clav. Cicer. h. v. et Interpp. ad Horat. Carm. II. 16, 11. et ad Cic. de Legg. II. 1. p. 155 sq. Cr. et Mos.

evitari] Verbum antiquum a *vita* ductum, significans: *vitam eripi*. *Bouhierius* comparat Appulei. Metam. III. p. 187. b. Oudend.: Nec enim veri simile est hominem solitarium tres tam validos *evitasse* iuvenes. Plaut. Casin. III. 6, 21: gladium ancilla Casinam habere ait, qui me atque te *invitet*. ib. Rud. III. 5, 31. Cf. *Doederlin.* Lat. Syn. u. Etym. III. p. 192. Sic infra IV. 8, 19. ex Ennio: *sapientiam ex animo expectorare*. In verbis *vi vitam evitari* observanda est παρήχησις, vel quae hodie *allitteratio* dicitur, quam antiqui Romanorum poëtae admodum frequentabant. Cf. II. 17, 39. ex Accio: *paratam pestem* ut *participet parem*. Ibid. *acrem aciem* inclinatam. III. 19, 44. ex Ennio: I. 44, 105: *vidi videre*. III. 19, 44: ex *opibus* summis *opis* egens; ib. *auxilio exsili*; ib. *urbe orba* sum; ib. *fana flamma deflagrata*; ib. *o pater, o patria, o Priami domus*. IV. 36, 77: *maior mihi moles, maius miscendum malum*; ex ipso Cicerone: II. 7, 19: *viperino .. venae viscerum veneno*. De universa παρηχήσεως ratione v. *Naekium* in: Rhein. Mus. 3. Iahrg. 3. Heft. p. 324 sqq. De Ciceronis παρηχήμασι v. ad IV. 17, 38. De ὁμοιοτελεύτῳ horum trium versuum v. ad c. 28, 69.

Quasi vero] V. Adnotata in c. 22, 50. — Sententiae huius obscurioris loci sic connectendae videntur: Mors recte dici potest nos a malis, non a bonis abducere. Saepe quidem a bonis nos abducere videtur; at videtur tantum. Luculentissimum huius rei exemplum est Priamus, qui si in florentissimis rebus constitutus occidisset, profecto hominibus videretur discessisse a bonis. Et tamen melius actum fuisset de eo, si in amplissimis fortunis diem supremum obisset; nam tum expertus non esset ista mala, quae ei impendebant, nec eius totiusque gentis ac regni interitus tam flebiliter a poëtis caneretur. Quanquam haec poëtarum lamenta inepta sunt iudicanda; nihil enim melius Priamo potuit accidere quam *ista vis*, qua vita privatus est (*Priamo vi vitam evitari*). Melius quidem ei fuisset, si iam antea in omni rerum felicitate ac prosperitate exstinctus esset; nam tum *talem eventum omnino amisisset*, h. e. nam tum omnino non tot tam gravia mala expertus esset neque tam acerbam mortem occubuisset; sed *hoc tempore*, h. e. eo tempore, quo Troia ab hostibus capta ac diruta est, nihil potuit ei melius accidere quam mors, qua *sensum amisit* malorum, h. e. qua factum est, ut non iam sentiret mala, quae ei acciderant. In verbis *eventum amittere* et *sensum amittere* inest lusus quidam

Iovis áram sánguine túrparí.

Quasi vero ista * vi *[1] quicquam tum potuerit ei melius accidere! Quod si ante occidisset, * talem *[3] eventum omnino amisisset; hoc autem tempore sensum amisit malorum. 86. Pompeio, nostro familiari, quom graviter aegrotaret[4] Neapoli, melius est factum; coronati Neapolitani fuerunt; nimirum etiam Puteolani; vulgo ex oppidis publice gratulabantur:

3 *talem* est coni. Bentleii, etiam Mosero et Wesenbergio I. p. 33. probata et a Bait. aliisque recepta; Or. et Sff. c. vulg. *tamen*; sed tum ad v. *eventum* referendum est sequens *malorum*, quod nullo modo fieri potest; Keil. *tamen* post *sensum* ponendum censet. Pauci deteriores codd. *tum*, quod Goer. ad Fin. II. 15, 49. probat; Tr. ante *tamen* posuit notam corruptelae. V. Adn. Pro *occidisset* R. Gud. 1. Brux. habent *accidisset*, quod receperunt Tr. et Sff. repugnante sententia. Haec duo verba etiam III. 19, 44. permutata sunt. Sorof. *tamen* post *sensum* addi vult. 4 Sic omnes fere libri, etiam R. et Gud. 1.; Or. c. ed. vet. Bouh. H. Lall. *aegrotasset*. V. Adn.

verborum. Vocabulum autem *eventus* etiam de tristi rerum exitu usurpari in vulgus notum. Geminum nostro locum excitavit *Hottinger:* Divin. II. 9: quae enim vita fuisset Priamo, si ab adolescentia scisset, quos *eventus* senectutis esset habiturus? *Wesenbergio* Em. I. p. 33 Cicero verborum quodam lusu *amittere* in *misero* eventu dixisse videtur similiter, atque *carere* in *malis* etiam dicatur (cf. §. 88.). Apud Sall. Iug. 14, 23. per zeugma dictum est: non enim regnum, sed fugam, exsilium, egestatem et omnis has, quae me premunt, aerumnas cum anima simul *amisisti*, h. e. anima amissa non tam regnum *amisisti*, quam fuga, exsilio .. *liberatus es*, uti *Kritzius* p. 90 interpretatus est. Ceterum totus hic locus multis coniecturis a VV. DD. tentatus est ac vexatus. Cf. Var. Scr. *Petri Crassi* coniecturam *ista vi*, quae, ab *Orellio* et ceteris fere omnibus editoribus recepta, mihi quoque ob antecedentia: *vi vitam evitari* egregie probatur, reicit *Klotzius* in Quaest. Tull. I. p. 93 sqq. vulgatamque scripturam *ista vel quicquam* tuendam censet et sic explicandam: „*gleich als ob dieses* (quae poëtae maxime lamentantur) *oder auch nur das Geringste damals hätte können für ihn einen bessern Ausgang nehmen*. De voc. *quicquam* (*auch das Geringste* oder *nur irgend Etwas*) confert *nihil quicquam* (de Orat. I 30, 134. *Beier*. Exc. de Lael. II. p. 231.). Sed mihi non solum haec sententia ipsa obscura videtur esse atque inficeta, sed etiam oratio a Ciceronis elegantia plane abhorrere. *Moser*, qui varias interpretum de h. l. opiniones peculiari exc. Vol. III. p. 361 sqq. examinavit, recepit *Hottingeri* coniecturam: *talem* (pro *tum*) *eventum omnino non habuisset*.

§. 86. *melius est factum*] H. e. convaluit, uti nos dicimus: *es ist besser mit ihm geworden*. Imperfectum *aegrotaret* recte explicavit *Wolfius* sic: aegrotantes convalescere solent *inter aegrotandum*. Cf. Annotata in c. 2, 4: (Themistocles) *quom* in epulis *recusaret* lyram, *est habitus* indoctior. De ipsa re *Menkius* l. d. comp. Plutarch. Pompei. c. 57. Dion. Cass. 41, 6.

coronati .. fuerunt] Scilicet ad laetitiam suam de recuperata Pompeii valetudine testificandam. III. 18, 43: *sertis redimiri* iubebis et rosa. Plura contulit *Pflugk*. ad Eurip. H. F. 781.

nimirum] H. e. noli mirari, etiam Puteolani coronati fuerunt. Ridet Puteolanorum imitandi studium, quo idem sibi faciendum existimabant, quod cives Neapolis, Campaniae capitis, facerent. De ironica, quae in v. *nimirum* inest, vi diximus ad c. 22, 52. Ceterum facile quis offendi possit temporum enallage; primum positum est perfectum *fuerunt*, iam sequitur *gratulabantur*; sed hac temporum permutatione Cicero aptissime usus est. Res primaria significatur perfecto *fuerunt*, secundaria imperfecto *gratulabantur*, quasi dictum sit: *coronati N. fuerunt, dum vulgo ex opp. p. gratulabantur*. Cf. ad I. 2, 4.

vulgo .. gratulabantur] H. e. omnia vel saltem pleraque oppida gratulabantur. Caes. B. C. I. 28: *vulgo* ex tectis significabant, ubi v. *Held*. p. 39. Corn. Nep. Alcib. VI. 3: coronis aureis aeneisque *vulgo* (h. e. passim, a magna

ineptum sane negotium et Graeculum, sed tamen fortunatum. Utrum igitur, si tum esset exstinctus, a bonis rebus an a malis discessisset? Certe a miseris. Non enim cum socero bellum gessisset; non imparatus arma sumpsisset; non domum reliquisset; non ex Italia fugisset; non, exercitu amisso, nudus in servorum ferrum et manus incidisset [non liberi defleti [1]; non fortunae omnes a victoribus possiderentur]. Qui, si mortem tum obisset, in amplissimis fortunis occidisset, is propagatione vitae quot, quantas, quam incredibiles hausit calamitates!

parte) donabatur, ubi v. *Bremium* p. 115. *Moser* comparat N. D. III. 17, 44: quem (Saturnum) *vulgo* maxime colunt ad occidentem. ad Att. XVI, 10: *vulgo* loquebantur. Ibid. I, 1: negant *vulgo*. Cf. nos in Gr. L. §. 124. N. 13. c). De re ipsa cf. Vellei. Paterc. II, 48.

Ineptum sane negotium et Graeculum] Graeculum negotium contemptim dicitur de summo Graecorum Pompeio placendi et adulandi studio. *Fortunatum negotium* est res bonam alicuius fortunam significans vel simpliciter res felix, res fausta. Verte: *aber doch ein Beweis von Glück*. *Orellius* prius explicabat: Sed tamen et sanatio Pompeii et gratulatio ista fortunae tribuebatur; sed in ed. 1829. adstipulatur sententiae *Hottingeri*, qui vocabulum *fortunatum* delendum censet, ut ironica quaedam ἀποσιώπησις exsistat: *Graeculum*; *sed tamen!* (Francogallice: *mais enfin!*), ut N. D. I. 33, 93: „meretricula etiam Leontium contra Theophrastum scribere ausa sit? Scito illa quidem sermone et Attico, *sed tamen!*“ Quae ratio mihi non probatur. De appositione v. ad I. 43, 102: *rem non difficilem*.

cum socero] C. Iulio Caesare, cuius filia Iulia Pompeio nupta (59. a. Chr.), sed iam post 5 annos mortua (54.) erat.

nudus] Sc. armis, *wehrlos*, uti etiam γυμνός pro γυμνὸς ὅπλων dicitur. Cf. Hom. Il. π, 815. ρ, 711. Cf. II. 14, 33.

non liberi .. possiderentur] Haec verba iure *O. Heinius* (cf. eius progr. p. 15 sq.) pro glossemate habet. Quibus verbis deletis orationis concinnitas, qua sequens enuntiatio: *„qui, si mortem .. calamitates“* antecedentibus verbis *„non .. incidisset“* adiungitur, optime restituitur. Verbis *non .. incidisset*, quibus caedes Pompeii indicatur, sententia apte conclusa est. Commemorata autem iam hac caede inepto loco liberi ab eo defleti et fortunae a victoribus occupatae commemorantur. Huc accedit, quod omissum verbum *essent* post *defleti* Ciceronianae dicendi consuetudini, praesertim in hac periodo, in qua summa est membrorum concinnitas, vehementer adversatur (cf. ad IV. 12, 28 quia .. proclives sunt. 13, 31 similes similibus quoque) neque defendi potest locis Taciti, apud quem non raro in altera enuntiationum copulatarum verbum *esse* omittitur; *Wesenbergius* Emend. II. p. 24. comparat A. I, 32. quod neque *disiecti* (sc. essent) nec ardescerent. 65. XII, 40. H. I. 40, 79. all. Quare Reiskius post *liberi* addendum censet *essent*. Alii saltem verba *non liberi defleti* exterminanda censent. Ex eis, qui totum locum germanum esse censent, Or. c. Dav. in ed. 1. e cod. Urs. duob. Oxx. et Duisb. pro vulg. *defleti* reposuit *deleti:* quod rectissime ab aliis reiectum est. Enimvero Cicero h. l. loquitur de eis calamitatibus, quas ipse hausit Pompeius. At filii Pompeii, Gnaeus et Sextus, post patris demum obitum deleti sunt: quorum alter, Sextus Pompeius, Ciceroni ipsi superstes fuit et per multos annos rerum gestarum gloria floruit. *Defleti* a Pompeio liberi cogitari quidem possunt, utpote iam omnibus praesidiis nudati et ruinis patris sine dubio obruendi. *Orellius* de scriptura *deleti* haec addit: „dici hoc poterat de Cn. Pompeio, filio interfecto, de Sexto tunc omnibus opibus spoliato.“ *Nissen.* coni. *desolati:* quod poeticum est; *Seyffertus* pro *possiderentur* scripsit *obsiderentur*, i. e. vexarentur et *defleti* non pro *defleti essent*, sed pro participio habendum (ab omnibus eiusdem partis hominibus deplorati) et ad v. *obsiderentur* referendum censet. Quod autem in enumerandis malis, quae attulit longior Pompeii vita, ea quoque referuntur, quae ad filios eius solos pertinent, eo excusare studet, quod, etsi haec mala pater ipse non senserit, quoniam post mortem eius acciderint, tamen ex eius longiore vita profecta sint,

XXXVI. Haec morte effugiuntur, etiam si non evenerunt [1], tamen, quia possunt evenire; sed homines ea sibi accidere posse non cogitant. Metelli sperat sibi quisque fortunam, proinde [2] quasi aut plures fortunati sint quam infelices, aut certi quicquam sit in rebus humanis, aut sperare sit prudentius quam timere. 87. Sed hoc ipsum concedatur, bonis rebus homines morte privari; ergo etiam carere mortuos vitae commodis, idque esse miserum? Certe ita dicant necesse est. An potest is, qui non est, re ulla *carere?*

XXXVI. 1 Sic R. Gud. 1. II. aliique multi codd. et ed. vet. H.; Or. c. vulg. *evenerint:* quod minus aptum. 2 v. Adn.

eaque quodam modo ad illum pertineant, praesertim ne in morte quidem, quod Cicero sperare videbatur, sensu carentem.

hausit calamitates] Eleganti metaphora verbum hauriendi dicitur de doloribus et calamitatibus, quae subeuntur et perferuntur. Cic. Sest. 29. 63: luctum nos hausimus maiorem, dolorem ille animi non minorem. *Moser* addit: pro Coel. 24, 50. pro Dom. 11, 30: haurire me unum indignissimam calamitatem. V. *Ernestii* Clav. Ciceron. h. v. *Davis.* ad h. l. Aliis locis hac vi ponitur verbum compositum *exhauriendi*, ut Livius 21, 21: quies inter labores aut iam exhaustos aut mox exhauriendos renovavit corpora. Sic Graeci dicunt ἀντλεῖν, ἐξαντλεῖν πόνον, τύχην, βίον: unde manavit Latinum *labores exanclare*, ut c. 49, 118 (ubi v. *Davis.*). II. 8, 20. Acad. II. 24, 108 (ubi v. *Goerenz.*). V. *Valcken.* ad Eurip. Hippol. 1048. et *Pflugk.* ad Eur. Med. 79. Sic Eurip. Cyclop. 10: ἐξαντλῶ πόνον. Cf. 281. et aliis locis. Verbum *exanclandi* ducitur ab *anculando, anculo, ancula* (*ancilla*); v. *Corssen* Krit. Beitr. z. L. Formenl. p. 357; *Muretus* perperam *tl* in *cl* mutata esse censet, comparans *periclum, periculum, subligaclum, subligaculum* pro peritlum, subligatlum. V. *Muret.* Varr. Lectt. XIII, 17. p. 313. Ruhnk. *Goerenz.* ad Acad. II. 34, 108. Aliter iudicat *H. Stephanus* in Castigg. in Cic. p. 33—37. ap. *Moser.* Vol. III. p. 370 sqq.

Cap. XXXVI. *proinde quasi*] Sic plurimi codd. et optimi, ut R. Gud. 1. Brux.; Or. c. aliis edidit *perinde quasi*. Ubivis fere particulae *perinde* et *proinde* confunduntur in codd. Iam Ciceronis aetate non solum *perinde*, sed etiam *proinde* significatione *gleichwie, so sehr als* usurpatum fuisse luculentissime demonstrat lex iudiciaria Galliae Cisalpinae Col. 1. lin. 17. PROINDE ATQVE (in qua tabula aenea corruptela accipi nullo modo potest), uti ad V. 2, 6. docet *Orellius*, qui etiam adnotata sua ad Milonianam Garatonii p. 58. Lips. conferre iubet. Sed quin utriusque vocabuli significatio ususque aliquid differat, dubitari non potest. *Perinde* semper in comparatione dicitur nec unquam, ut videtur, in hac *argumentandi* forma, quae h. l. aliisque innumerabilibus legitur, usurpatur, v. *Seyffert.* schol. Lat. I. §. 58, 2); deinde in simplici comparatione nunquam *proinde*, sed semper *perinde* dicitur, ut *perinde haberi*, v. *Kritzium* ad Sall. Iug. IV, 8. p. 425. Rectissime *Ellendtus* ad de Or. III. 20, 74. Voll. II. p. 390. intellexit *pro* in adverbio eam potestatem retinere, qua diceretur in formulis *pro portione, pro virili, pro tua humanitate* significareque aliquam rei cum iudicandi modulo convenientiam; *inde* autem non cum Ellendto *pro re nata* vel *ex ea rei lege et ratione* interpretandum, sed simpliciter nostro *daher* respondere puto. Praeter viros doctos, quos laudavi, cf. *Hand.* Tursell. IV. p. 451 sqq. *Bremium* ad Corn. Nep. Lysand. II. 2. p. 93. *Ruhnken.* in Rutil. Lup. I. p. 31. et Dictat. in Terent. Heautont. I. 1, 13. *Beier.* ad Cicer. Offic. III. 33, 121. p. 417. *Matthiaeum* ad or. pro Milone in not. crit. p. 384. *Moser* ad h. l. et quos laudat, ad N. D. II. 38. p. 360. ad Legg. II. 19. p. 310. ad Divin. II, 42. p. 452. *Herzog.* ad Caes. B. G. 7, 66. p. 490. *Kritz.* ad Sall. Cat. 12. p. 25. *Zumpt.* ad Verr. I. 38, 98. Cf. infra c. 39, 94: *perinde* ut cuique data sunt pro rata parte. III. 26, 62: *perinde* .. quasi. At V. 2, 6: *proinde* ac de hominum est vita merita (= *in dem Verhältnisse als*).

An potest is .. carere?] De argu-

Triste enim est nomen ipsum *carendi,* quia subicitur haec vis: habuit, non habet, desiderat, requirit, indiget. Haec, opinor, incommoda sunt carentis: caret oculis, odiosa caecitas; liberis, orbitas. Valet hoc in vivis; mortuorum autem non modo vitae commodis, sed ne vita quidem ipsa quisquam caret. De mortuis loquor, qui nulli sunt. Nos, qui sumus, num aut sic cornibus caremus aut pennis? * Ecquis *[3] id dixerit? Certe nemo. Quid ita? Quia, quom id non habeas, quod tibi nec usu nec natura sit aptum, non careas, etiam si sentias te non habere. 88. Hoc premendum etiam atque etiam est argumentum[4], con-

3 D. e coni., quam etiam Tr. recepit et Wes. III. p. 8. probavit: *num aut cornibus caremus aut pennis? Ecquis id d.?* pro vulg. *num aut si cornibus c. a. p. sit qui id d.?* Etiam Ern. c. ed. Iunt. delevit *si;* Or. c. b. Gud. II. marg. Lamb. Goth. D. 2. (ex El. 2.) *num, etsi c. c. a. p., sit qui id d.?* Kl. in Add. p. 43. *num aut c. c. a. p.? Quis id dixerit?* V. Adn.
4 Sic Gud. 1. et sex Oxx.; reliqui *arguendum:* quod sine dubio ex compendio scripturae ortum est.

mentandi per interrogativum *an* forma, quae in refutanda alius sententia usurpatur, v. *Seyffert.* schol. Lat. I. §. 53, qui comparat de Fin. I. §. 28. Brut. §. 184. Phil. II. §. 3. de Off. III. §. 105. ad Fam. II. 16, 5. Ex antecedentibus igitur verbis ante interrogationem supplendum est *sed non recte dicunt.*

Triste enim est] Exspectamus *triste est enim.* V. ad c. 27, 66. De genitivo definitivo: nomen *carendi* das Wort Entbehren, v. ad I. 45, 109 extr.

caret oculis, odiosa caecitas] V. ad II. 12, 28: *rogo hoc idem.*

non modo .. sed ne .. quidem] Infra V. 33, 93: Epicurus cupiditates quasdam, quod essent plane inanes, *neque* necessitatem *modo, sed ne* naturam *quidem* attingerent, funditus eiciendas putavit. *Doederlinius* Comment. de brachyl. sermon. Gr. et Lat. Erlang. 1831. p. 6 acute docet alterius orationis membri negationem ἀπὸ κοινοῦ positam atque ideo prioris membri communem, et ob eam causam in talibus exemplis comma omittendum esse, ne distinctionis signis ea, quae voce et mente artissime copulantur et uno tenore continuantur, scriptura violenter divelli videantur. Hinc apparet *non modo .. sed ne .. quidem* pro *non modo non .. sed ne .. quidem* dici non posse, nisi ubi duae enuntiationes commune habeant praedicatum, idque in posteriore demum enuntiatione ponatur, Cf. II. 14, 34: quorum *non modo nemo exclamavit* unquam, *sed ne ingemuit quidem.* V. nos in Gr. L. §. 135, 7. Alii aliter de hac structura sentiunt. Cf. *Ramshorn.* L. Gr. §. 190, 4. *Beier.* ad Off. I. 21, 71. p. 165 sq. et ad III. 29, 105. p. 382 sq. De *non modo .. sed,* quae pro *non modo non .. sed* dicta videntur, v. ad II. 5, 14.

num aut sic cornibus c. a. pennis? Ecquis id dixerit?] In cdd. legitur *num aut si c. c. a. p. sit qui id d.* (in Gud. 1. *sit quid d.*); *si Sff.* recte mutavit in *sic,* i. e. in eam sententiam, ut cum carendo sensus ac desiderium iunctum sit, de insolentiore adverbii *sic* loco apte comparans de Orat. III. §. 71. aut *vobis* haec Carneadia aut illa Aristotelis vis comprehendenda est. Pro *sit qui id d.* de *Madvigii* coni. scripsi *ecquis id d.;* Sff. de *O. Heinii* coni. *id quis dixerit; H. Sauppius* coni. *quis est, qui id d.* De sententia cf. Plutarch. adv. Stoicos c. 20: κεράτων γοῦν καὶ πτερῶν οὐδεὶς ἐνδεὴς ἄνθρωπός ἐστιν, ὅτι μηδὲ δεῖται τούτων (e Chrysippo).

Quid ita?] Ex antecedentibus supple: quid ita *nemo dixerit?* De hac argumentandi forma v. *Seyffert.* schol. Lat. I. §. 47.

§. 88. *Hoc premendum .. argumentum*] Scil. nos eo non carere, quod nobis nec usu nec natura sit aptum, vel mortuos, quia nulli sunt, aliqua re carere non posse. Locutione *argumentum premere* alibi Cicero non est usus, sed supra 7, 12. similiter dictum est: quoniam me verbo *premis,* ubi v. Adnotata. Metaphora in utroque loco sine dubio a re militari ducta est, ut *premere, urgere hostem, instare hostibus* dicitur. *Moser* com-

firmato illo, de quo, si mortales animi sunt, dubitare non possumus, quin tantus interitus in morte sit, ut ne minima quidem suspicio sensus relinquatur; hoc igitur probe stabilito et fixo, illud excutiendum est, ut sciatur, quid sit *carere,* ne relinquatur aliquid erroris in verbo. *Carere* igitur hoc significat: egere eo, quod habere velis. Inest enim velle in carendo, nisi quom sic tanquam in febri dicitur alia quadam notione verbi. Dicitur enim alio modo etiam *carere,* quom aliquid non habeas et non habere te sentias, etiam si id facile patiare. *Carere* in morte[5] non dicitur; nec enim esset dolendum; dicitur illud: bono *carere,*

5 Sic R. Gud 1. II. Brux. aliique multi codd.; Vat. aliique multi *Carere enim in morte*; Or. c. b. et edd. vett. S. E. *Carere in malo*; paucae edd. vett. *Carere enim in malo*; aliae paucae *Carere enim malo;* Tr. e coni. Madvig. *malo carere in morte:* quod probat *Wes.* I. p. 15.; Keil. l. d. p. XVII. coni. *iam carere malo in morte:* quod Kl. in Add. p. 44. sic mutare malit: *Carere malo in morte*; H. Saupp. coni. *ita carere*; R. Enger *carere ea vi,* verba *ea vi* in scriptura *enim* latere suspicatus; Sff. *ea re* (sc. eo, quod non habeas et non habere te sentias, etiam si id f. p.) *carere*; O. Hein. verba *carere in m. .. quod est malum* tanquam a glossatore addita uncis cinxit; Bait. signum corruptelae verbo *carere* praefixit. Coniectura non est opus. V. Adn.

parat Quintil. VII. 2, 40. confessionem *premere* (sed ibi legitur *crimen premere*), et Cic. de l. agr. I. 5, 16., ubi *premere* atque *urgere,* ut συνώνυμα. copulata sunt.

confirmato illo] Sc. argumento, tantum interitum in morte esse, ut ne minima quidem suspicio sensus relinquatur. Adnotandum est post *confirmato illo* sequi debuisse accusativum c. inf., positum autem esse *quin* c. coniunctivo, perinde ac si enuntiatio, per hanc particulam inserta, penderet ab enuntiatione interiecta, *de quo dubitare non possumus.* Constat igitur haec structura in attractionis quodam genere, quo ad antecedentem interpositionem enuntiationis secundariae, quae enuntiationis primariae rectioni subiecta esse debebat, constructio accommodatur. Cf. c. 17, 40: Num igitur *dubitamus,* an, sicut pleraque? quanquam hoc quidem minime; persuadent enim mathematici *terram .. obtinere* pro *quin terra .. obtineat.* Cuius modi exempla satis multa collegit diligentia *G. T. A. Krügeri* Untersuchg. a. d. Gebiete d. Lat. Sprachl. III. Heft. p. 458. 461. Cf. *Wesenberg.* Adn. Tusc. I. p. 21. nos in Gr. L. §. 164, 2. et ad c. 30, 73. *Hoc igitur probe stabilito,* sc. mortuos nullum sensum habere. De particula *igitur* post παρένθεσιν vel παρεμβολὴν aliquam interruptam orationem recipiente v. ad I. 7, 14: id *ergo* est.

quid sit carere] Haec verba et ad verba *illud excutiendum est* et ad v. *ut sciatur* referenda sunt.

tanquam in febri] ad Fam. XVI. 15: Mihi nuntiavit te plane febri carere. Fin. I, 11: carere dolore. Infra III. 13, 27: miseria carere. 18, 40: malo carere. 41: dolore carere. Sic carere morbis, suspicione, metu, malis, culpa, libidinibus etc. Cf. *Kritz.* ad Sall. Cat. XIII, 4. et *Doederlin.* Lat. Syn. u. Etym. III. p. 114. De v. *sic tanquam* v. ad V. 5, 13.

quom .. habeas et .. sentias] De coniunctivo v. ad V. 20, 60.

carere in morte non dicitur] *In morte* est *si quis mortuus est.* Sententia igitur haec est: In mortuos non cadit verbum carendi; nam si mortui dici possent carere, eos dolere necesse esset, quia carere hoc significat: egere eo, quod habere velis, aut, quod idem est, bono carere; carere autem bono id est malum; atqui mortui nihil sentiunt; ergo ne carere quidem mortui dici possunt. Displicet ratio, qua *Orellius* verba *in morte* explanari posse censet: „Nemo facile dixerit *morte careo,* eo ipso sensu, quo minus proprie dicimus *febri careo*; quippe quom mors ne eo quidem sensu malum sit, neque igitur dolendum morte non carere, ut febri non carere.“ (At Hor. C. II. 8, 12: *Divos morte carentes* alia sententia.) Iniuria hic locus variis coniecturis a VV. DD. est tentatus. Vid. V. Scr.

quod est malum. Sed ne vivus quidem bono caret, si eo non indiget. Sed in vivo intelligi tamen potest, regno te[6] carere; dici autem hoc in te satis subtiliter non potest; posset[7] in Tarquinio, quom regno esset expulsus; at in mortuo ne intelligi quidem[8]; carere enim sentientis est, nec sensus in mortuo; ne[9] carere quidem igitur in mortuo est.

XXXVII. 89. Quanquam quid opus est in hoc philosophari, quom rem non magno opere philosophia egere videamus? Quoties non modo ductores nostri, sed universi etiam exercitus ad non dubiam mortem concurrerunt[1]! Quae quidem si timeretur, non L. Brutus, arcens eum reditu tyrannum, quem ipse expulerat, in proelio concidisset; non cum Latinis decertans pater Decius, cum Etruscis filius, cum Pyrrho nepos se hostium telis obiecissent; non uno bello pro patria cadentes Scipiones Hispania vidisset, Paullum et Geminum Cannae, Venusia Marcellum, Litana[1] Albinum, Lucani[1] Gracchum. Num quis horum miser hodie? Ne tum quidem post spiritum extremum. Nec enim potest esse miser quisquam, sensu perempto. 90. At id ipsum odiosum est, sine sensu esse. — Odiosum, si id esset carere. Quom vero perspicuum sit nihil posse in eo esse, qui ipse non sit; quid potest esse in eo odiosum, qui nec careat nec sentiat? Quanquam hoc quidem nimis saepe; sed eo, quod in hoc inest omnis animi contractio ex metu mortis. Qui enim satis viderit, id quod est luce clarius, animo et corpore consumpto totoque animante deleto et facto interitu universo, illud animal, quod fuerit, factum esse nihil: is plane perspiciet inter Hippocentaurum, qui nunquam fuerit, et regem Agamemnonem nihil interesse; nec pluris nunc facere M. Camillum hoc civile bellum, quam ego, illo vivo[2], fecerim Romam captam. Cur igitur et Camillus doleret, si haec post trecentos et quinquaginta

6 Sic Or. c. R. Gud. 1. II. 2. b. aliisque multis codd. Vulgo *te* omitt., quod probant iniuria Wopk. et Hand. p. 75. 7 Ern. de coni. *potuisset.* Frustra. V. ad c. 12, 27. 8 Sic Or. c. R. Gud. 1. II. 2. multisque aliis codd.; sed omnes fere edd. vett. *quidem potest.* 9 Immerito Mos. scripsit *nec* cum R. Gud. I. II. 2. Brux. Aug. Marb. aliisque mult. codd. et multis edd. vett. pro vulg. *ne.* V. ad c. 29, 71. XXXVII. 1 v. Adn.

2 Edd. vett. fere omnes *illo vivo ego;* Tr. e R. *ego vivo illo.*

Sed ne vivus] Paulo post recurrit *sed:* quod male nos habere non debet. Sic repetitur de Fin. V. 29, 89: ubi *Goerenz.* p. 645. comp. de Offic. I. 18, 60. Cf. ad c. 22, 52. et Indicem v. *Repetitio.*

ne intelligi quidem] Ex antecedentibus repetendum *potest*, quod edd. vett. male addunt. V. *Goerenz.* ad Fin. I. 18, 58. ad Acad. II. 32. p. 185. II. 14, 44.

Cap. XXXVII. §. 89. *quom rem*] V. ad 21, 49: vide, quid homini tribuam.

non modo ductores nostri, sed universi etiam exercitus] Ob v. *universi* exspectes fortasse *non modo .., sed*, omisso *etiam* (v. nos in Gr. L. §. 135. Not. 14.); sed recte additum est *etiam*, quia ductoribus (singulis) opponuntur *universi exercitus.*

concurrerunt] Cod. Ursini, unus Ox., nonnull. edd. vett. legunt *cucurrerunt*, nonnull. edd. vett. *cucurrere.* Praestat sine dubio compositum, quod optimi cdd. Gud. 1. R. Brux. habent, sed in coniunctivo *concurrerint*, et quod *Handius* ad Wopkens. Lectt. Tull. I. 9. p. 76. recte explicat *de concursu proelii in via ad non dubiam mortem* Eandem rem commemorat infra 42, 101, ubi v. Adnotata.

si timeretur .. concidisset] V. ad c. 12, 27.

cum Pyrrho nepos] Sic Fin. II. 19, 61: „neque porro ex eo natus, cum Pyrrho bellum gerens, consul cecidisset in proelio seque e continenti genere *tertiam* victimam rei publicae praebuisset.“ Tertii Decii, qui se devoverit, ceteri scriptores nullam mentionem faciunt; unus Zonaras Annal. VIII, 5. ed. H. Wolf. Basil. 1557. T. II. p. 47 sq. auctor est Decium tertium se devovere voluisse; et ipse Cicero aliis locis duo tantum Decios commemorat. Cf. de Offic. III. 4, 16. Parad. I. 2, 12. p. Sestio 21, 48. Cat. Mai. 20, 75. Rem enucleare conatus est *Goerenz.* ad Fin. l. d. p. 214., qui conciliari recte sic posse Ciceronem cum Zonara putat, si consilium Decio se devovendi fuisse statuamus, sed, pugna in felicius versa, id esse intermissum; tam cupide tamen hunc pugnasse, ut in proelio caderet. Adde *Beier.* ad Offic. l. d. p. 208. *Moser.* ad h. l. et ad Divin. I. 24, 51. *Ferratium* ad or. p. Sest. l. d.

Litana Albinum] Sic edidi e certissima coniectura *Menkii* pro vulg. *Latini* (Gud. 1. R. Brux. habent *Latina*) *Albinum.* Livius 23, 24.: Silva (in Gallia Cispadana) erat vasta .. *Litanam* Galli vocabant .., qua exercitum traducturus erat. — Ibi Postumius (Albinus) omni vi, ne caperetur, dimicans occubuit. De Litana silva cf. praeterea 34, 22. et 42. Vellei. Paterc. II. 14, 2. S. Iulii Frontini Strategematic. I. 6, 4: Boii in silva *Litana*, qua transiturus erat noster exercitus, etc.: ubi hic idem noster L. Postumius Albinus commemoratur, itemque complures codd. habent *Latina*, ut nostro loco. Verae scripturae vestigia comparent in Gud. II. uno Ox., qui exhibent *Latinia*, in Gud. 1. R., qui habent *Latina*, in Rehd., in quo est *Albinum Latina.* — Pro *Lucani Orellius* c. Rehd. *Lucania* legendum censet, neque aliter legitur in Gud. II. et duobus Oxx. Acute monet *Moser*, qui recepit *Lucania*, veri esse simillimum librarios, postquam a *Litana* ad *Latini* aberravissent, regionis *Lucaniae* nomen concinnitatis scilicet causa in gentis nomen mutandum existimavisse.

§. 90. *Odiosum, si id esset carere*] H. e. odiosum *esset*, si etc. *Wesenb.* Em. II. p. 25. comparat Fin. II. 28, 93: Nec tamen miser *esse .. videbatur.* At miser (sc. esse videretur), si .. afflueret. Plura dedimus in Gr. L. §. 162, 1. a).

quanquam .. nimis saepe] Sc. a me dicitur; sed hac de causa id saepe dico. *Klotzius* comparat I. 17, 40: Num igitur dubitamus? an sic, ut pleraque? quanquam hoc quidem minime; persuadent enim etc. Particulae *quanquam* et *etsi* (ubi habent vim corrigendi, v. ad IV. 29, 63) .. *sed* saepe ita iunguntur. Infra c. 42, 99 (*etsi*). III. 22, 52. V. 19, 55. N. D. III, 36: *Quanquam* Pythagoras, quom in geometria quiddam novi invenisset, Musis bovem immolasse dicitur; *sed* id quidem non credo. V. *Goerenz.* ad Academ. II. 23, 74. p. 137. *Beier.* ad Offic. III. 9, 39. p. 249. 33, 121. p. 417.

animi contractio] V. ad IV. 31, 66.

Agamemnonem] qui olim fuerit.

nec pluris facere] H. e. nec magis nunc Camillo curae esse hoc civile bellum, quam Camilli aetate mihi, qui tum nondum natus fuerim, curae fuerit Roma a Gallis duce Brenno capta.

Cur igitur et Camillus doleret etc.] Sententiae sic se excipiunt: Mortui nulli sunt nec sentiunt quicquam; v. c. Camillus nunc non magis afficitur hoc civili bello, quam ego Camilli aetate affectus fuerim Roma a Gallis capta. Quodsi igitur, animo et corpore consumpto, nullum iam habituri sumus sensum; quomodo fieri potest, ut hac imbuti opinione res moliamur, quae non ad nos nostraque commoda spectant, sed ad posteritatem, cuius sensum habituri non sumus, pertinent? An putas (ut eisdem, quae modo in medium protuli, exemplis utar) et Camillum, si sibi persuasisset se post mortem totum deletum iri, doliturum fuisse, si post obitum rem publicam bello civili vexatum iri putasset, et me, eadem imbutum persuasione, doliturum esse, si post obitum a gente aliqua urbem nostram captum iri putem. Profecto et Camillus doliturus fuisset, et ego dolerem. Etenim sapiens tantam caritatem patriae habet, ut non solum tamdiu eius saluti prospicere studeat,

fere annos eventura putaret? et ego doleam, si ad decem milia annorum gentem aliquam urbem nostram [1] potituram putem? Quia tanta caritas patriae est, ut eam non sensu nostro, sed salute ipsius metiamur.

XXXVIII. 91. Itaque non deterret sapientem mors, quae propter incertos casus quotidie imminet, propter brevitatem vitae nunquam potest longe [1] abesse, quo minus in omne tempus rei publicae suisque consulat, ut [2] posteritatem ipsam, cuius sensum habiturus non sit, ad se putet pertinere. Quare licet etiam

XXXVIII. 1 Sic R. Gud. II. Mon. 1. Duisb. duo Oxx. omnes Bentl. ed. v. H.; Or. c. reliquis codd. et edd. vett. *longe potest ab.* 2 v. Adn.

quamdiu eam sentiat, sed in omne tempus patriam incolumen et felicem esse cupiat. De coniunctivis *doleret* et *doleam* v. nos in Gr. L. §. 108, 6. A. b), γ).

ad decem milia annorum] *Ad* significat terminum temporis, ita quidem, ut id tempus, a quo actio initium capiat, mente supplendum sit: *ab hoc tempore, quo loquor.* ad Att. 12, 46: nescio, quid intersit, utrum illuc *nunc* veniam *an ad decem annos.*

urbem nostram potituram] Sic legitur in R. Gud. 1. II. 2. Brux. b. quatt. Oxx. Vind. 1. 2. Mon. 1. et edd. vett. tantum non emnibus. Pauci codd. et edd. vett. praeferunt *urbe nostra:* quod Bait. aliique receperunt. Tenendum est enim verbum *potiendi* aurea aetate saepius construi cum accusativo loci, quem quis expugnat vel capit. Sine dubio haec structura multo erat frequentior, quam nunc in edd. legitur. Non pauci enim reperiuntur loci, qui librariorum ignorantia interpolati sunt. V. *Bremium* et *Moserum* ad Cicer. de Fato c. 7, 13: Africanum Carthaginem potiturum. *Bremium* ad Corn. Nep. Miltiad. II, 1. *Beier.* ad Offic. II. 23, 81: urbem est potitus. *Kritz.* ad Sall. Iug. 25, 10. p. 153 *Kühner.* L. Gr. §. 115. Not. 9. Aliter iudicat *Ramshorn.* Lat. Gr. §. 142. Not. 2. Etiam *Wesenb.* Em. II. p. 25., hanc constructionem (*potiri aliquid*) a Ciceronis eiusque aetatis scriptorum consuetudine abhorrere arbitratus, recipiendam censet scripturam *urbe nostra*, multis allatis locis, in quibus littera *m* in optimis codd. addita est. Nec κακοφωνία illa, quae ex syllabarum *um, em, am* repetitione oritur, causa idonea existimanda est scripturae, quae codd. auctoritate fulta est, mutandae. Delicatiores saepe aures veterum scriptorum habent interpretes quam ipsi veteres. Sic Tullius non dubitavit scribere: Acad. I, 7: quoniam quibusnam quisquam enuntiare. et N. D. I, 29: quam tibi illam nostram Sospitam, quam tu nunquam cett. V. *Wopkens.* Lectt. Tull. I, 5. p. 30 sqq.

Cap. XXXVIII. §. 91. *ut posteritatem .. putet pertinere*] Per breviloquentiam quandam dictum est pro: ut inde appareat eum posteritatem .. ad se pertinere putare. V. ad V. 28, 81: *nihil .. admirari*, ut cett. Quare neque cum Or. pro *ut*, quod plurimi cdd. et optimi Gud. 1. et R. habent, legendum est *et*, quod nonnulli deteriores habent, neque cum Sff. et O. Hein. *cum.*

licet etiam .. iudicantem] H. e. τὸν γιγνώσκοντα, eum, qui iudicet mortalem esse animum. Infra IV. 32, 68: haec laetitia quam turpis sit, satis est diligenter *attendentem* (τὸν νοῦν ἐπέχοντα) penitus videre. Hinc patet *Bentleii* coniecturam, ab *Ernestio* et *Davisio* receptam: *quam sensurus non sis* inanem esse. Cf. *Seyffert.* ad Lael. 16, 50. p. 371. De structura verbi *licet* c. acc. et inf. cf. infra V. 15, 44: quibus *abundantem licet* esse miserrimum. de Fato c. 15: similiterque superiora *repetentem* regredi infinite *licet.* Fin. V. 9, 26, ubi v. *Ottonem*, Off. I. 26, 92: haec praescripta *servantem licet* magnifice animoseque vivere. Accusativus semper ponitur, ubi *licet* non ad certam personam refertur, sed ad infinitam, quae latet in participio. V. nos in Gr. L. §. 129, 12. Sic Graece, ut Xen. Comment. III. 12, 8: ταῦτα δὲ οὐκ ἔστιν ἰδεῖν ἀμελοῦντα. V. nos in Gramm. Gr. Vol. II. §. 475, not. 2 extr. et ad Xen. Comment. I. 1, 9 p. 48. Nec offensioni esse debet tertiae et secundae (*agas*) personae permutatio. Sic infra III. 27, 66: Ergo in potestate est abicere dolorem, quom *velis*, tempori *servientem.* N. D. I. 30, 84: quam bellum erat, Vellei, confiteri potius, nescire, quod *nescires*,

mortalem esse animum [2] iudicantem aeterna moliri non gloriae cupiditate, quam sensurus non sit, sed virtutis, quam necessario gloria, etiam si tu id non agas, consequatur. Natura vero *si* [3] se sic habet, ut, quo modo initium nobis rerum omnium ortus noster afferat, sic exitum mors; ut nihil pertinuit ad nos ante ortum, sic nihil post mortem pertinebit. In quo quid potest esse mali, quom mors nec ad vivos pertineat nec ad mortuos? Alteri nulli sunt; alteros non attinget [2]. 92. Quam qui leviorem faciunt, somni simillimam volunt esse: quasi vero quisquam ita

3 *si* ante *se* de *Bakii* coni. addidimus; F. J. Graser (progr. Guben. 1844) coni. *si sic se habet;* Sff. *si hoc habet*, h. e. ita fert; R. Gud. 1. II. aliique codd. et nonnull. edd. vett. *natura vero se sic habet*; Or. c. reliquis cdd. *n. v. sic se habet* et post verba *sic exitum mors* posuit maiorem distinctionem; ita sequentia verba *ut nihil .. pertinebit* ab antecedentibus seiunguntur, quod vix ferri potest.

quam ista effutientem nauseare atque *ipsum sibi* displicere. Legg. II, 18. V. *Wopkens.* Lectt. Tull. p. 181 sq. et p. 319 sq. ed. H. et *Kühner.* L. Gr. §. 124. Not. 13.

mortalem esse animum] Mirum est optimos codd., R. et Gud. 1., aliosque pro *animum* exhibere *animam*; sed magis mirandum est hanc perversam scripturam probari *Klotzio* in Add. p. 45, qui eam sic defendit: „*Anima* drückt den edleren Theil des Menschen etwas materieller aus als *animus* und ist um desswillen gerade hier ganz passend.“ At nunquam ita locutus est Cicero.

quam sensurus non sit] Haec verba repugnant eis, quae supra c. 14, 31. dixit.

consequatur] Apte *consequatur* ob v. *necessario.* V. Adnot. in c. 16, 36. De locutione *id agere* v. ad c. 20, 46.

quo modo initium .. pertinebit] Plutarchus, in Consol. ad Apollon. Crantoris περὶ πένθους libro usus, eandem sententiam c. 15 sic expressit: εἰς τὴν αὐτὴν οὖν τάξιν οἱ τελευτήσαντες καθίστανται τῇ πρὸ τῆς γενήσεως. Ὥσπερ οὖν οὐδὲν ἡμῖν ἦν πρὸ τῆς γενέσεως οὔτ' ἀγαθὸν οὔτε κακόν, οὕτως οὐδὲ μετὰ τὴν τελευτήν· καὶ καθάπερ τὰ πρὸ ἡμῶν οὐδὲν ἦν πρὸς ἡμᾶς, οὕτως οὐδὲ τὰ μεθ' ἡμᾶς οὐδὲν ἔσται πρὸς ἡμᾶς. Etiam seqq. (§§. 92. 93. 94.) Cicero e Crantore duxit, uti apparet e Plutarcho l. d. c. 12. 18. 23. 24. 28. 17. Cf. Adn. ad c. 47, 113: *in scholis.*

Alteri nulli sunt, alteros non attinget] Sic c. Kl. et Tr. e R. Gud. 1. II. 2. aliisque codd. et nonnullis edd. vett. scripsi pro vulg. *attingit.* Futurum cum ironia aliqua mihi videtur positum esse, ut haec fere vis insit: *alteros credo non attinget mors.* C. pr. Caecin. 15, 42: quem locum *Klotzius* attulit, cum *Iordano* legendum est: *relinquunt.* — In iunctura verborum *alter .. alter* prius ad remotius, posterius ad propius substantivum refertur, rarius, uti h. l., contrarium ordinem indicant. Cf. Off. III. 18, 73: M. Crassum et Q. Hortensium .. quanquam *alterum* (sc. Hortensium) vivum amavi, *alterum* (sc. Crassum) non odi mortuum. Infra IV. 3, 5. V. 6, 15.

§. 92. *Quam qui leviorem faciunt*] Sententiarum nexus ita animo informandus videtur: Sunt, qui. quom mortem leviorem facere (i. e. fingere) velint, eam somni simillimam esse dicant (uti ap. Hom. Il. ξ, 231 Ὕπνος appellatur κασίγνητος Θανάτοιο et ap. Hes. Theog. 758 sq. Ὕπνος καὶ Θάνατος Νυκτὸς παῖδες). At falluntur; nemo enim ita nonaginta annos volet vivere, ut, quom sexaginta confecerit, triginta reliquos dormiat. Ne stupidissimum quidem animal id velit, multo minus homo, qui, ratione praeditus, non dormiendo, sed agendo aliquid vitam transigere cupit. Sed omissa hac quaestione, utrum recte isti hac imagine leniverint mortem necne; hoc certe concedendum est somnum imaginem mortis esse. Ponamus aliquem dormientem. Num igitur eum curare aliquid censes? Veluti Endymionem, aeterno consopitum somno, eumne curare censes, quom Luna laboret? Certe non. Ergo sicuti in simulacro mortis sensum videmus esse nullum, ita multo facilius intelligi potest in morte ipsa sensum esse nullum. — Cur autem Endymionis potissimum exemplum a Tullio allatum sit, sua sponte patet. Celebratissima erat in

nonaginta annos velit vivere, ut, quom sexaginta confecerit, reliquos dormiat. Ne sues quidem id velint, non modo ipse. Endymion vero, si fabulas audire volumus, ut, nescio quando, in Latmo obdormivit, qui est mons Cariae [4], nondum, opinor, est experrectus. Num igitur eum curare censes, quom Luna laboret? a qua consopitus putatur, ut eum dormientem oscularetur. Quid curet autem [5], qui ne sentit quidem? Habes somnum imaginem mortis eamque quotidie induis. Et dubitas, quin sensus in morte nullus sit, quom in [6] eius simulacro videas esse nullum sensum [7]?

XXXIX. 93. Pellantur ergo istae ineptiae paene aniles, ante tempus mori miserum esse. Quod tandem tempus? Natu-

4 Verba *qui est mors Cariae* Bakio auctore Bait. uncis cinxit. 5 Sff. coni. *quid curet etiam;* at *autem* h. l. non in assumptione positum est (v. ad III. 7, 14), sed, uti saepe, adiungendi vim habet, ut idem fere valeat, quod *et*. Pari modo frequenter usurpatur Graecorum δέ. 6 *in* om. Gud. 1. R. Brux. aliique multi cdd. 7 D. 2 et W. c. cod. Urs. om. *sensum*; Mos. uncis inclusit. Iniuria; repetitum est hoc vocabulum ob vim sententiae.

antiquitate fabula de eius somno sempiterno. Ergo Endymionis persona quasi repraesentat omnes, qui gravi somno vincti sunt. Nihil amplius! De praes. *faciunt*, h. e. facere student, instituunt, v. nos in Gr. L. §. 107. Not. 3.; de *quasi vero* v. ad c. 22, 50. Uberius et enucleatius hunc locum explicandum existimavi, quoniam vidi *Rathium*, sententiarum nexu plane non perspecto, totum locum spurium censuisse.

non modo ipse] Verte: geschweige denn der Mensch. *Orellius* comparat infra II. 22, 51: sermo intimus, quom *ipse* secum cett. Legg. I. 21, 56: naturam sequi, id est, nihil, quantum in *ipso* sit, praetermittere. — De *ne .. quidem .. non modo* (geschweige denn) pro *non modo ipse, sed ne sues quidem* v. *Ramshorn.* Lat. Gr. §. 190. B. Not. 2. *Kühner.* Lat. Gr. §. 135. Not. 16. Similiter V. 8, 23: huic paulumne ad beatam vitam deesse dicemus, *non modo* (geschweige denn) ad beatissimam? h. e. extra interrogationem: *ne ad beatam quidem vitam* paulum deesse dicemus, *non modo ad beatissimam.* Quod *Muther* legendum suspicatur: *senes* pro *sues*, loci sententiae repugnat. *Keilius* in Progr. p. XIV. sq. pro *sues*, quibus non posse *ipsum* opponi putat, legendum censet *sui* (ne sui quidem id velint). Quae coniectura, a Bait. recepta, mihi quidem aliquid insulsi habere videtur. Aptissime homini sus, stupidissima bestia, opponitur. Stupor suis, cui quidem, ne putisceret, animam ipsam pro sale datam dicit esse Chrysippus (Cic. N. D. II, 64, 160.), quasi in proverbium abiit. Apte *Menkius* in Observv. ined. comp. Plat. de Rep. II. p. 372. D: εἰ δὲ ὑῶν πόλιν, ὦ Σ., ἔφη, κατεσκεύαζες, τί ἂν αὐτὰς ἄλλο ἢ ταῦτα ἐχόρταζες;

Endymion] V. Indic. histor. h. v. Endymionis somnus in proverbium abiit. Cf. Plat. Phaedon. p. 72. C. Cic. Fin. V. 20, 55: Itaque, ne si iucundissimis quidem nos somniis usuros putemus, Endymionis somnum nobis velimus dari; idque si accidat, mortis instar putemus. De forma nominativi *Endymion* v. ad c. 47, 113. De ironico *opinor* v. ad c. 22, 52.

Luna laboret] „*Labores lunae* vocantur eclipses seu deliquia lunae, quia erat superstitio vulgi lunam tum contra magorum incantationes laborare, quas aeris concussi tinnitu frangi posse putabant." *Neidius. Camerarius* comparat Verg. Georg. II, 478: defectus Solis varios Lunaeque labores.

Et dubitas] *Et* saepe in adversativa interrogatione ἐνεργητικῶς ponitur, ut idem fere, quod *et tamen* (εἶτα, ἔπειτα), valere videatur. Infra III. 16, 35: *et* tu oblivisci iubes? 21, 50: *et* illi pugnant. *Wolfius* comparavit Vergil. Aen. VI, 807: *et* dubitamus adhuc virtutem extendere factis? Plura dat *Hand.* Tursell. II. p. 492.

Cap. XXXIX. §. 93. *istae ineptiae*] De plurali numero v. ad c. 6, 12.

Quod tandem tempus] Ex antecedentibus repetenda est praepositio *ante*, uti plerumque in interrogationibus atque responsionibus. Cf. III. 17, 37. in Pison. 37, 91: Arsinoen, Stratum,

raene? At ea quidem dedit usuram vitae, tanquam pecuniae, nulla praestituta die. Quid est igitur, quod querare, si repetit, quom vult? ea enim conditione acceperas. Idem [1], si puer parvus occidit, aequo animo ferendum putant; si vero in cunis, ne querendum quidem. Atqui ab hoc acerbius exegit [2] natura, quod dederat. Nondum gustaverat, inquit [3], vitae suavitatem; hic autem iam sperabat magna, quibus frui coeperat. At id quidem [4] in ceteris rebus melius putatur, aliquam partem quam nullam attingere; cur in vita secus? Quanquam non male ait Callimachus *multo saepius lacrimasse Priamum quam Troilum.* Eorum autem, qui exacta aetate moriuntur, fortuna laudatur.

XXXIX. 1 Sic Gud. 1. aliique non pauci cdd.; Or. c. vulg. *iidem.* 2 Tres Oxx. Aug. et multae edd. vett. *exigit.* 3 Sic Or. c. R. Gud. 1. II. 2. b. aliisque multis pro vulg. *inquiunt.* V. Adn. 4 V. Adn.

Naupactum .. fateris *ab hostibus* esse captas. *Quibus* autem *hostibus*? Nempe *iis*, quos etc. de Rep. I. 36, 56: *A Iove* incipiendum putat. *Quo Iove?* V. *Ottonem* ad Cic. Fin. exc. VIII. p. 407 sq. et nos in Gr. L. §. 117. Not. 2. b). Sic ap. Graecos, ut Plat. Soph. p. 243. D: περὶ δὲ τοῦ μεγίστου τε καὶ ἀρχηγοῦ πρώτου νῦν σκεπτέον. Τίνος δή, λέγεις; ubi v. *Heindorfium.* V. *Stallbaumium* ad Plat. de Rep. III. p. 410. D. et nos in Gr. Gr. T. II. §. 451, 5.

usuram vitae] H. e. natura vitam nobis quasi commodavit, non ad praestitutum tempus, sed ita, ut, quom velit, repetere eam possit. V. ad 31, 77.

si vero] wenn *vollends.* V. ad c. 41, 98: ut *vero.*

exegit] Verbum proprium de pecunia, mercede vel opera debita reddenda Fin. II. 22, 73: omnibusque ex rebus voluptatem quasi *mercedem exigit.* Off. II, 18: quom in dando munificum esse, tum in *exigendo* non acerbum. de Rep. III, 28: mercedem [virtus] accipit facile, *exigit* non acerbe. V. *Schütz.* Lexic. Cicer. Latin. h. v. et *Seyffert.* ad Lael. 9, 31. p. 211 sq.

inquit] Scil. *adversarius* vel *aliquis.* Est formula, qua utuntur scriptores, quom aliquid sibi opponi fingunt. Sic posterioris aetatis Graeci dicunt φησὶ pro φασί. Cf. infra II. 12, 29. V. nos in L. Gr. §. 124. Not. 13. c). Adde *Heindorf.* ad Horat. Sat. I. 4, 79. *Seyffert.* schol. Lat. I. §. 61, 2). *Passov.* Gr. Lexic. v. φημί. *Gernhard.* in Addend. ad Cat. Mai. p. 320. *Ochsner.* Ecl. Cic. p. 221. *Creuzer.* ad N. D. I, 36. p. 164.

At id quidem] Sic D. W. Mos. c. R. Gud. 1. II. Brux. Gr. b. aliisque multis codd.: quod probat *Wesenb.* l. d.; Or. et Kl. c. Wopk. p. 76. H. ex edd. vett. et nonnullis codd. *at id quidem ipsum.* Tr. *ipsum* uncis inclusit. *Klotzius* in Add. p. 46., qui *ipsum* per compendium scriptum facile excidere potuisse credit, comp. 37, 90: At *id ipsum* odiosum est, sine sensu esse. II. 12, 28: quom *hoc ipsum* dicit, summum malum esse dolorem. Etiam *Goerenz.* ad Acad. II, 14. p. 84. probat *ipsum.* Sed recte docet *Wesenbergius* post *quidem* supervacaneum esse *ipsum.* Cf. paulo ante: *at ea quidem.*

Quanquam .. Callimachus] Sententia: quanquam longa vita per se non est laudanda; nam saepe eam magnae miseriae consequuntur. Callimachi verba respexisse videtur Plutarch. Cons. ad Apoll. p. 113. E: Μεῖον γὰρ ὄντως Τρωΐλος ἐδάκρυσεν ἢ Πρίαμος. Troilus, Priami filius, iuvenili audacia ferox cum Achille manus conserere ausus, ab eo interemptus est. V. Vergil. Aen. I. 474 sq. *Billerbekius* Callimachi verba pro trochaico septenario habet; sed recte contra monet *Orellius* non licere ex Ciceronis *oratione obliqua* versus constituere; unum tantum versum obliquum in Orator. §. 147. *Artem pudere proloqui, quam factites* reperiri, ibi tamen verba: *versus, qui vetat,* praemissa esse.

exacta aetate] in hohem Greisenalter. de Sen. 17, 60: „M. quidem Valerium Corvum accepimus ad centesimum annum (aetatem) perduxisse, quom esset *acta* iam aetate in agris eosque coleret." Uti *iniens* aetas (aut initium aetatis) adolescentia, quae post quintum aut sextum decimum aetatis annum initium capit, dicitur; ita *exacta* (*acta*) aetas est peracta adolescentia,

94. Cur? Nam, reor, nullis [4], si vita longior daretur, posset esse iucundior. Nihil enim est [5] profecto homini prudentia dulcius, quam, ut cetera auferat, affert certe senectus. Quae vero aetas longa est? aut quid omnino homini longum? Nonne

Módo pueros, modo ádulescéntes, ín cursu a tergo ínsequéns,
Néc opinantis ássecúta est

senectus? Sed quia ultra nihil habemus, hoc longum dicimus. Omnia ista perinde [6], ut cuique data sunt pro rata parte, ita aut [7] longa aut brevia dicuntur. Apud Hypanim fluvium, qui

4 v. Adn. 5 Sic R. Gud. 1. II. 2. Aug. Vind. 1. Mon. 2.; Or. c. vulg. *Nihil est enim.* V. Adn. in c. 27, 66. 6 Quatt. Oxx. *proinde.* V. ad c. 36, 86. 7 Sic recte Mos. c. trib. Oxx. Gud. 2. Mon. 1. et nonnull. edd. vett.; in R. Gud. 1. II. Brux. b. Gr. Mon. 2. Marb. duob. Oxx. Vind. 2. et plurimis edd. vett. est *parte avita l.:* quod natum est e transpositione vocularum *aut ita*; v. *Wes.* Em. I. p. 20.; Or. c. D. ex El. 3. *ita longa.*

quam excipit virilis, deinde senilis aetas. V. *Seyffert.* ad Lael. 10, 32. p. 230. Cf. Adnotata in §. 94: adolescentes.

§. 94. *Cur?*] Sententiarum nexus hic est: Cur eorum, qui exacta aetate moriuntur, fortunam laudemus, nulla est causa; nam nulli aetati vita iucundior potest esse quam senectuti. Nulla aetas vehementius potest optare, ut vita extendatur quam senectus; nihil est enim profecto homini dulcius quam prudentia. Prudentiam autem, licet cetera bona auferat, affert certe senectus. Ergo dolenda potius quam laudanda est eorum, qui senili aetate vita decedunt, fortuna. Hinc sequitur ante tempus mori non miserum esse.

reor] Ironice pro *certe.* V. ad 22, 52.

nullis, si vita] Non sum ausus c. L. Or. Tr. e cod. Col. Aug. Vind. 1. scribere *non ullis*, quanquam eodem ducit scriptura *non illis*, quae est in duob. Oxx. et plurimis edd. vett., itemque scriptura *nonnullis*, quae est in duob. Oxx. marg. Vind. 1. edd. vett. H. Ven. Alteri et a Mos. et Hein. recepta est. At vero scriptura *nullis* nititur plurimorum codd. optimorumque, ut R. Gud. 1. Brux. Gr., et nonnullarum edd. vett. auctoritate. Negari quidem non potest saepissime apud Ciceronem *non ullus* oblitteratum esse, quom compendium *n̄ ullus* facile transire potuerit in *nullus;* v. quos *Klotzius* in Add. p. 47. laudat, *Madvigium* ad Fin. III. 15, 50. et *Zumptium* ad Divin. in Q. Caecil. 18, 60: si vero *non ulla* tibi facta est iniuria. in Verr. III. 53, 124: *non ulla* in re; sed ne illud quidem negari potest, uti recte monuit *Klotzius* l. d., si scriptum fuerit *n ullus*, aeque facile *non ullus* oriri potuisse.

affert certe senectus] Geminum locum Menandri apud Stobaeum Serm. CXIV. p. 585. (Meinek. IV. p. 264.) comparat *Davisius:*
Εἰ τἄλλ' ἀφαιρεῖν ὁ πολὺς εἴωθεν χρόνος
Ἡμῶν, τό γε φρονεῖν ἀσφαλέστερον ποιεῖ.
Menkius in Observv. ined. confert Plutarch. de pueror. educ. 8, 18. ed. Heusing. p. 17: ὁ χρόνος τἄλλα πάντ' ἀφαιρῶν τῷ γήρᾳ προστίθησι τὴν ἐπιστήμην.

Modo pueros] Sunt trochaici tetrametri catalectici. Adnotandum *pueros* bisyllabum esse. *Modo* est *ante breve tempus;* deinde *nec opinantes* non respondet, uti *Klotzius* vult, Graeco οὐδ' οἰόμενοι, sed est idem, quod *non opinantes.* V. ad III. 13, 28.

adulescentes] Adulescentia complectitur h. l. virilem quoque aetatem, quae de Sen. 20, 76. constans et media dicitur. Sic de Sen. 2, 4: „Citius adolescentiae senectus quam pueritiae adolescentia obrepit.“ Scilicet Romani dicebantur pueri usque ad sextum decimum vel septimum decimum annum, quo, deposita toga praetexta, induebant togam virilem; adolescentes usque ad annum quadragesimum; viri usque ad annum sexagesimum; tum senes. V. *Bremium* ad Cornel. Nep. Eumen. I, 4. p. 262.

Apud Hypanim .. Aristoteles ait] Histor. Animal. V. c. 19: quem locum reddidit Plinius H. N. XI. c. 36: Hypanis, fluvius in Ponto, circa solstitium defert acinorum effigie tenues

ab Europae parte in Pontum influit, Aristoteles ait bestiolas quasdam nasci, quae unum diem vivant. Ex his igitur hora octava quae mortua est, provecta aetate mortua est; quae vero occidente sole, decrepita; eo magis, si etiam solstitiali die. Confer nostram longissimam aetatem cum aeternitate, in eadem propemodum brevitate, qua illae bestiolae, reperiemur.

XL. 95. Contemnamus igitur omnes ineptias; (quod enim levius [1] huic levitati nomen imponam?) totamque vim bene vivendi in animi robore ac magnitudine et in omnium rerum hu-

XL. 1 v. Adn.

membranas, quibus erumpit volucre quadrupes nec ultra unum diem vivit, unde ἡμερόβιον (*ab Arist.* l. d. ἐφήμερον) vocatur. Aelian. H. A. V, 43: μονήμερον. E Crantore Cicero hoc exemplum sumpsisse videtur. V. Plut. consol. ad Apollon. c. 17, ubi v. *Wyttenb.* Animadv. T. II. p. 62 sq. ed. Lips.

decrepita] est ἅπαξ λεγόμενον apud Ciceronem. Ad sequentia *Moser* haec habet: Solstitialis dies est Romanis totius anni longissimus, ut brumalis brevissimus: nimirum aureae aetatis scriptoribus, cum quibus facit Seneca Q. N. VII, 1. V. eundem ad C. de Fato 3. prc. ad v. *in brumali die.*

Confer ..; in eadem .. brevitate .. reperiemur] V. ad I. 22, 51: haec reputent .. videbunt. Attende ad exquisitiorem usum praepositionis *in*, quae nonnunquam ita ponitur, ut vices sustineat genitivi vel ablativi qui dicitur qualitativi. de Or. II. 60, 243: ut .. *in aliquo insigni .. vitio reperiantur.* Infra III. 18, 42: Quae sequuntur, *in eadem sententia* sunt (h. e. eiusdem sententiae). Fin. II. 14, 47: quartum (genus honestorum) sequitur et *in eadem pulchritudine* et aptum ex illis tribus: ubi v. *Madvigium* p. 226. Sic *in vitio* esse pro vitiosum esse, *in eo* (*eodem*) *genere* esse. Cf. *Handium* in Tursell. Vol. III. p. 259. et *Seyffert.* ad Lael. p. 455.

qua illae bestiolae] Pro: *in qua.* Praepositio omitti solet ante pronomen relativum, quom eadem ante pronomen demonstrativum proxime praegressum posita erat. V. *Bremium* ad Corn. Nep. Cimon. III. 1. Infra c. 46, 111. Fin. IV, 20: Platonem .. *eadem* esse *in causa, qua* tyrannum Dionysium. Cf. *Wopkens.* Lectt. Tull. I, 1. p. 6. H., *Ottonem* in Exc. VIII. ad Fin. p. 407. *Ramsh.* L. Gr. §. 151. Not. 1. *Kühner.* L. Gr. §. 117. Not. 2. b). Sed ubi praepositionis in utroque orationis membro diversa est ratio, necessario repetenda est, ut c. 43, 102: de qua Socrates quidem quid senserit, apparet *in eo libro, in quo* moritur. Eadem praepositionis omissio frequentissima apud Graecos scriptores. Xen. Symp. 4, 1: ἐν τῷ χρόνῳ, ᾧ ὑμῶν ἀκούω. V. *Heindorf.* ad Plat. Phaedon. p. 91. et ad Gorg. §. 135. ad Cic. N. D. I. 12, 31. p. 35. *Kühner.* ad Xen. Comment. II. 1, 32. p. 193. in Gr. Gr. Vol. II. §. 451, 4.

Cap. XL. §. 95. *levius*] Or. de Bentleii coniectura edidit *lenius* pro vulgata *levius*, quae mihi cum *Klotzio* (Quaest. Tull. I. p. 102 ss.) longe praeferenda videtur. Ac primum quidem ille verborum *levius* et *levitati* lusus vere Ciceronianus est. V. Adnotata in IV. 31, 67 extr. Tum autem vocabulum *levius* nostro loco accommodatissimum esse praeclare edocuit *Klotzius.* *Leve* enim nomen non solum ei rei convenit, quae, quom sit maior graviorque, non satis digno nomine appellatur, sed etiam ei, quae, quom sit deterior contemptiorque, non tam turpi nomine, quam res ipsa postulat, afficitur. Priore significatione *leve* nomen legitur de Orat. II. 54, 218.; posteriore pro Sext. Rosc. Amerin. 33, 93. Praeterea idem V. D. contulit locutionem: *ut levissime dicam* (= ne gravius dicam) Catil. III. 7, 17. pro P. Sest. 69, 145. pro Muren. 40, 87.

totamque vim .. ponamus] Hunc locum commemoravimus in Gr. L. §. 135, 2., quo demonstraremus, quid inter coniunctiones copulativas *que, ac* (*atque*), *et* discriminis esset. *Que* adiungit et complet; *ac* vel *atque* auget, *et* disiungit. Cf. I. 1, 2. 21, 48. IV. 1, 1. extr. De seq. *omni* v. ad III. 3, 6: de *universa* philosophia.

manarum contemptione ac despicientia et in omni virtute ponamus [2]. Nam nunc quidem cogitationibus mollissimis [3] effeminamur, ut, si ante mors adventet, quam Chaldaeorum promissa consecuti sumus [4], spoliati magnis quibusdam bonis, illusi destitutique videamur. 96. Quod si exspectando et desiderando pendemus animis, cruciamur, angimur; pro dii immortales! quam illud iter iucundum esse debet, quo confecto nulla reliqua cura, nulla sollicitudo futura sit! Quam me delectat Theramenes! quam elato animo est! Etsi enim flemus, quom legimus; tamen non miserabiliter vir clarus emoritur. Qui quom, coniectus in carcerem triginta iussu tyrannorum, venenum ut sitiens obduxisset, reliquum sic e poculo eiecit, ut id resonaret: quo

2 Mirus h. l. error occupavit multos optimosque codd. Legitur *ponamus iussu tyrannorum. Nam nunc* in R. P. Gud. 1. 2. II. (in hoc *imponam iussu tyrannorum*, verbis inter *imponam* et *nam nunc* omissis) Rehd. Vind. 2. Pal. 1. 3. 4. 5.; in Duisb. est *iussuque tyrannorum*, eaque verba post *despicientia* reposita sunt, e mala correctione, uti recte statuit Mos.; unus Ox. et ed. H. *ponamus iussa tyrannorum*; alius Ox. *ponamus tirannorum.* Hinc recte concludit *Moser* omnes, quos diximus, codd. ex uno eodemque fonte fluxisse, quom fieri omnino non potuerit, ut eodem plane loco complurium librariorum oculi ad eadem vocabula duodecim versibus (§. 96) distantia sententiamque plane interrumpentia aberrarent. 3 Optimi codd. R. (ap. Tregd.) Gud. 1. Brux. Gr. b. (a pr. m.) aliique habent *molestissimis:* quod, licet non prorsus absurdum sit, tamen verbo *effeminamur* minus aptum est. 4 Sic R. Gud. 1. reliquique codd. fere omnes; Or. c. vulg. *simus:* quod Mos. recte correctori tribuit.

si ante mors adventet] Verbum *adventandi* saepe de rebus gravibus ac molestis usurpari a Cicerone docet *Moser*, coll. de Sen. 1, 2: (onere) iam urgentis aut certe adventantis senectutis. de Or. I. 45, 199: quom me vires (quod fere iam tempus adventat) deficere coepissent.

Chaldaeorum promissa] Chaldaeorum praedictiones de fatis hominis e stellarum motu. *Neidius.* Cf. Ind. histor. v. *Chaldaei.*

§. 96. *pendemus animis*] V. ad IV. 16. 35.

venenum ut sitiens obduxisset] Explicari solet: avide hausisset; at rectius sine dubio explicatur *obsorbuisset* (*eingeschlürft* hatte). Aviditatis notio non inest in verbo obducendi, sed in additis verbis *ut sitiens.* Cf. Senec. de Provident. c. 3. med.: Socrates illam potionem publice mixtam non aliter quam medicamentum immortalitatis *obduxit.*

reliquum .. pulchro Critiae] Xenoph. Hellen. II. 3, 56: Καὶ ἐπεῖγε ἀποθνήσκειν ἀναγκαζόμενος τὸ κώνειον ἔπιε, τὸ λειπόμενον ἔφασαν ἀποκοτταβίσαντα (h. e. ut id resonaret) εἰπεῖν αὐτόν· Κριτίᾳ τοῦτ' ἔστω τῷ καλῷ. De v. ἀποκοτταβίσαντα fuse et copiose disputarunt *Schneider* et *Passovius* in Graec. Lex. v. κότταβος. Adde *Becker.* Charikl. T. I. p. 476 sqq. et quos *C. F. Hermann.* laudat in Lehrb. d. Gr. Privatalterth. §. 28, not. 35. p. 137. et §. 53. extr. De re ipsa conf. Valer. Maxim. III. 2, 6. et Indicem v. *Theramenes.* Vocabulum *pulcher* tribuitur Critiae tanquam usitatum Atticae urbanitatis blandimentum, ut Xen. l. d.: Κριτίᾳ τῷ καλῷ. Cf. nos ad Xen. Comment. IV. 2, 1.

Graeci .. in conviviis solent etc.] *Davisius* in partes vocat Athenaeum XI. p. 498. et X. p. 432., quo posteriore loco ostenditur hunc morem apud Lacedaemonios non fuisse.

extremo spiritu] V. ad III. 16, 34: adversis casibus.

praecordiis] Circa praecordia potissimum, ait *Beroaldus*, grassari solet vis veneni. Horat. Ep. III, 5: Quid hoc veneni saevit in praecordiis? (ubi v. Intpp.)

praebiberat] Est apud Ciceronem ἅπαξ λεγόμενον. Vulgo olim legebatur *qui venenum praebuerat:* quod iure reiecit I. M. Brutus, qui e Gryphii libro edidit: *cui venenum praebiberat:*

sonitu reddito, arridens: *Propino*, inquit, *hoc pulchro Critiae*, qui in eum fuerat teterrimus [5]. Graeci enim in conviviis solent nominare, cui poculum tradituri sint. Lusit vir egregius extremo spiritu, quom iam praecordiis conceptam mortem contineret, vereque ei, cui [1] venenum praebiberat, mortem eam est auguratus, quae brevi consecuta est. 97. Quis hanc maximi animi [6] aequitatem in ipsa morte laudaret, si mortem malum iudicaret? Vadit enim [1] in eundem carcerem atque in eundem paucis post annis scyphum Socrates eodem scelere iudicum, quo tyrannorum Theramenes. Quae est igitur eius oratio, qua facit eum Plato usum apud iudices, iam morte multatum?

XLI. „Magna me, inquit, spes tenet, iudices, bene mihi

5 Tres Oxx. Rehd. Duisb. Mon. 2. Vind. 2. *deterrimus*; at verbo *pulchro* elegantius opponitur *teterrimus.* 6 Sic Mos. c. R. Gud. 1. 2. Aug. Duisb. Mon. 1. 2. Marb. codd. Bentl. pro *an. max.*

quae emendatio firmatur codd. Schotti duob. Leidd. Bouhierii pluribus Oxx.; quibus accedunt R. Gud. 1 II. aliique, qui habent *qui* (pro *cui*) *v. praebiberat.* Nam verbum *praebuerat* nullo modo quadrat in Critiam, cuius sententia Theramenes fuerat damnatus. Neque vero, quia verbum *praebibendi* apud Ciceronem legitur semel, apud ceteros aureae aetatis reperitur nusquam, satis idonea causa potest esse, cur hanc scripturam, optimorum codd. auctoritate communitam, exterminemus. Quam multa apud Ciceronem reperiantur ἅπαξ λεγόμενα, vel ex iis apparet, quae collegit assiduitas *Ellendti* ad de Or. II. 22, 94. Vol. II. p. 211 sqq. Posterioris certe aetatis scriptores receperunt hoc vocabulum, e quibus complures locos excitavit diligentia *Davisii.*

quae brevi consecuta est] Uno anno post. Cecidit enim in proelio, quod triginta tyranni contra Thrasybulum commiserunt (403. a. Chr. n.). *Consecuta est* multo gravius quam *secuta est.* Significatur enim mortem Critiae Theramenis praedictionem vere secutam esse. Apte *Klotzius* vertit *mors consecuta est* darauf *erfolgte* sein Tod (wenn er vorher vermuthet, angekündigt ist); *m. secuta est* darauf *folgte* sein Tod (wenn diess mit dem Vorhergehenden nur hinsichtlich der Zeit zusammenhängt). V. ad c. 16, 36.

§. 97. *si mortem malum iudicaret?*] „In his minus firme videtur conclusum. Immo vero quis laudaret magnopere illam animi aequitatem, si mortem bonum iudicaret? Nam virtus elucescit in adversis, gravibus calamitosisque casibus, non spectatur rebus prosperis et in molli vita.“ *Camerarius.*

Vadit enim in .. carcerem atque in eundem .. scyphum] Mire sane dictum nec tamen coniectura tentandum. *Ellendtus* ad C. de Or. I. 57, 243. Vol. II. p. 143. agnoscit zeugma rectionis, ut in Verr. II. 11, 29: amicos *in provinciam* quasi *in praedam* invitabat: ubi prius *in* motum in locum, alterum *in* consilium significat. In verbo *vadit* inesse significationem animose eundi observat *Moser* coll. ad Att. IV. 10. XIV. 11. De re ipsa cf. de Or. I, c. 54. Coniunctio *enim*, quam R. Gud. 1. II. 2. Brux. aliique permulti cdd. habent, referenda est ad antecedentia verba: *si mortem malum iudicaret:* e quibus verbis elicienda est sententia: *at mors malum non est iudicanda:* quae sententia Socratis exemplo confirmatur. Sff. *enim* e dittographia ortum esse iudicat; librarium enim confudisse IN cum ·N· (i. e. enim), deinde ob seqq. accusativos etiam *in* addidisse; *Lachmannus* ad Lucret. p. 133 coni. *vadit en:* quod ut ab usu Ciceroniano alienissimum recte reiecit Sff.

Plato] Apol. Socr. p. 40. C. sqq.; *facit usum* v. nos in Gr. L. §. 129, 2.

Cap. XLI. *spes .. bene mihi evenire*] H. e. cum magna *spe credo* bene mihi *evenire.* Hinc infinitivus praesentis *evenire.* Plat. l. d. πολλὴ ἐλπίς ἐστιν ἀγαθὸν αὐτὸ εἶναι. Cf. ad Fam. I. 6, 2: ut *sperem* te mihi *ignoscere*, si ea non timuerim, quae ne tu quidem unquam timenda duxisti. Tusc. II. 27, 67: meque .. *spero liberatum.* ad Att. I. 1, 4: *spero* tibi me causam *probasse.*

evenire, quod mittar ad mortem. Necesse est enim sit alterum de duobus, ut aut sensus omnino omnes mors auferat, aut in alium quendam locum ex his locis morte migretur. Quamobrem sive sensus exstinguitur, morsque ei somno similis est, qui nonnunquam etiam sine visis somniorum placatissimam quietem affert: dii [1] boni! quid lucri est emori! [2] aut quam multi dies reperiri possunt, qui tali nocti anteponantur? Cui si similis [3] futura est perpetuitas omnis consequentis temporis, quis me beatior? 98. Sin vera sunt, quae dicuntur, migrationem esse

XLI. 1 Sic cdd.; Bait. aliique *di;* §. 99 extr. c. 47, 114. 48, 116. 2 v. Adn. 3 Sic Or. ex egregia Bentl. emendat. pro vulg. *cui similis .. temporis. Quis me beatior?*

sive sensus] Vocabulo *sive* respondet §. 98: Sin vera sunt. Sic Academ. I. 2, 7: *Sive* enim Zenonem sequare: — *si vero* Academiam veterem persequamur: ubi v. *Goerenz.* p. 13. Cf. *Madvig.* ad Fin. I. 6, 20. p. 44 sq. et in exc. I. p. 807. Pari modo apud Platonem l. d. legitur: καὶ εἴτε δὴ μηδεμία αἴσθησίς ἐστιν — cui post longiorem orationis intercapedinem infra E. respondet: εἰ δ' αὖ. V. *Stallbaum.* ad l. d. Xen. Comment. II. 1, 28 post quinquies repetitum εἴτε sequitur εἰ δέ, ubi v. Adnotata nostra et Gr. Gr. T. II. §. 541. Not. 3.

emori] *Ernestius* e Guelf. et duob. Oxx. edidit *mori*; sed recte *Wolfius* et *Or.* vulgatam *emori* reposuerunt: quod verbum quom et maiorem vim habeat quam simplex et pleniorem sonantioremque exitum efficiat quam iambicae mensurae *mori*, huius loci sententiae egregie respondet. Verbum *emoriendi* ob graviorem significationem etiam tum a Cicerone usurpatur, quom verbis *nascendi* et *vivendi* opponitur, uti docet *Gernhardus* ad Cat. M. XIX. p. 135., qui ceterum et in eo lapsus est, quod huius verbi compositi apud Ciceronem nisi infinitivum nihil reperiri contendit, quom modo c. 40, 96. vir clarus *emoritur* legerimus, et in eo, quod utriusque verbi notionem eandem esse statuit. Etiam *Ellendtus* ad de Or. II. 67, 274. Vol. II. p. 305 sq. verbum *emoriendi* non solum apud comicos, sed etiam apud Ciceronem aliquando nihil a *moriendo* differre censet. Rectius de composito verbo iudicaverunt *Doederlinius* in Lat. Syn. III. p. 183 sq. et *Kritzius* ad Sall. Iug. XIV, 24. p. 90 sq. Ubi idem plane significare videtur, quod simplex, v. c, quom *nasci* et *emori* (de Or. I. 57, 243.), *vivere* et *emori* (Off. III. 32, 114.) opponuntur; ibi respondet nostro *vergehen, zu Grunde gehen.*

§. 98. *migrationem*] Cf. c. 12, 27.

qui e vita excesserunt] Iniuria probat *Ernestius* coniunctivum *excesserint*, quem habent ed. vet. Bouhierii, Iunt., Cam. Asc. 2., et paulo post correxit *incolant* et *velint.* Indicativos tuentur Graeca: οἱ τεθνεῶτες et τουτωνὶ τῶν φασκόντων δικαστῶν εἶναι. Sed in verbis *qui vere iudices appellentur* coniunctivus referendus est ad mentem Socratis, quanquam etiam hoc loco indicativus, qui in duobus Oxx. Gud. II. et ed. H. legitur, non ineptus iudicandus est. Cf. Graeca: οἵπερ καὶ λέγονται ἐκεῖ δικάζειν.

id multo iam] Attendas ad exquisitiorem usum particulae *iam* pro *tum certe, sine dubio, ohne Weiteres.* Significat ex antecedentibus verbis sententiam aliquam sua sponte prodire respondetque Graecis particulis ἤδη et δή, quae eadem vi saepe in apodosi usurpantur. V. *Hartung.* Griech. Partik. Th. I. p. 242. 258 sq. · *Kühner.* Gr. Gr. T. II. §. 499, 2. §. 500, 3. Cic. de Legg. I, 7., parent autem (sc. dii hominesque) .. praepotenti deo, ut *iam* universus hic mundus una civitas communis deorum atque hominum existimandus. Cf. supra c. 22, 50. et IV. 35, 75. si *iam.* Cf. *Wopkens.* Lectt. Tull. I, 4. p. 29.

Tene, .. ad eos venire] Sic c. D. Kl. Tr. e R. Gud. 1. cod. Leid. uno Ox. codd. Bentl. scripsi; eodem ducunt Aug. Rehd. ed. H., in quibus est *tenere* pro *tene,* et unus Ox., in quo est *pene.* Or. c. vulg. dedit *beatius est, te, quom* etc. Sententia, e qua pendet acc. c. inf., sequentia sunt verba: *haec peregrinatio .. videri potest?* Aliis locis

mortem in eas oras, quas, qui e vita excesserunt [2], incolunt [2]: id multo iam beatius est. Tene [2], quom ab iis, qui se iudicum numero haberi volunt [2], evaseris, ad eos venire, qui vere iudices appellentur [2], Minoem, Rhadamanthum, Aeacum, Triptolemum, convenireque eos, qui iuste et [4] cum fide vixerint: haec peregrinatio mediocris vobis videri potest? Ut vero colloqui cum Orpheo, Musaeo, Homero, Hesiodo liceat, quanti tandem aestimatis? Equidem saepe emori, si fieri posset, vellem, ut ea, quae dico, mihi liceret invenire. Quanta delectatione autem afficerer,

4 R. Gud. 1. II. 2. Brux. aliique codd. et nonnull. edd. vett. om. *et*; sed post *iuste* facile *et* excidere potuit: quo omisso, in nonnullis codd. turbatum est.

acc. c. inf. pendet ab enuntiatione aliqua omissa. V. ad II. 9, 21.

qui se .. haberi volunt] Sic II. 3, 7: qui *se philosophos appellari volunt.* 4, 12: is, qui *se haberi velit musicum.* 26, 64: benefacta in luce *se collocari volunt.* III. 2, 4. 27, 64. Quod inter utramque structuram, nominativum et accusativum c. inf., post verba voluntatis intercedere discrimen statuit *Ramshornius* L. Gr. §. 168. Not. 6., id inane est. Neque probari potest id, quod proponit *Fr. A. Wolfius* in scholis ad III. 2, 4: nominativum usurpari, ubi adiectivum solum ponatur (ut: *volo bonus esse*), ubi autem substantivum ponatur, accusativum (ut: volo *me bonum poëtam esse*); nam multa adversantur exempla, ut II. 4, 12: in officio, cuius *magister esse vult. Krüger* (Untersuchungen d. Lat. Spr. III. Fascic. 3. p. 336.) sententiae discrimen inter utramque structuram nullum esse censet, idque clare apparet ex Off. I. 19, 65: *principemque se esse mavult quam videri* (ubi v. *Beier.* p. 151.). Eadem sententia §. 64: ut quisque animi magnitudine maxime excellit, ita maxime *vult princeps* omnium vel potius *solus esse.* Res mihi sic sese habere videtur: Ubi *acc. c. inf.* ponitur, subiectum et infinitivus in unum coniuncta cogitantur et tanquam unum obiectum ad verbum regens referuntur; ubi autem *nom. c. inf.* ponitur, persona, quae vult, non tanquam obiectum ipsa sibi opponitur. Ita fit, ut illa structura subiectum infinitivi maiore vi efferatur, hac contra actio infinitivo expressa gravius significetur. Ex eadem causa facile intelligitur, cur, ubi adiectivo substantivum additum est, accusativus c. inf. usurpari soleat, ut: *cupit fortis esse,* at: *cupit fortem se esse virum:* rarius: *cupit fortis esse vir.* Cf. nos in Gr. L. §. 129. Not. 4.

Triptolemum] „Quod Triptolemus in numero iudicum inferorum ponitur, ea videtur esse plebis Atticae opinio, quae fortasse ex mysteriis Eleusiniis in vulgus dimanaverat. Etenim Triptolemus non solum agriculturam Athenienses docuisse ferebatur, sed iisdem etiam leges tulisse sapientissimas, unde θεσμοφόρος dictus est." *Stallbaum.* ad Platon. l. d. p. 41. A., coll. *Welcker.* Zeitschrift für alte Kunst II, 1. p. 134. et *Creuzer.* Mythol. T. IV. p. 101 sq. Etiam *Camerario* videtur Socrates Triptolemum nominare tanquam indigenam heroem. At haec non sola fuit causa, cur Triptolemum in iudicum numero appellaret, sed, uti recte observat *Klotzius,* sine dubio etiam ob eam rem, quod Triptolemus rex iustissimus fuerat, uti apparet e Platonis verbis Μίνως τε καὶ Ῥαδάμανθυς καὶ Αἰακὸς καὶ ἄλλοι ὅσοι τῶν ἡμιθέων δίκαιοι ἐγένοντο ἐν τῷ ἑαυτῶν βίῳ.

Ut vero] Particula *vero* non solum confirmativam, sed etiam auctivam vim (*ja, vollends*) habet respondetque Graeco μήν vel γὲ μήν. Cf. c. 39, 93: si *vero.* IV. 32, 68: totus *vero* iste qui vulgo appellatur amor. Sic in: *quid vero?* ut V. 6, 16. et *Seyffert.* ad Lael. 21, 78. p. 467. Cf. nos in Gr. L. §. 136, 2. 3). Xen. Commentar. I. 4, 5: ὀφθαλμοὺς μέν, ὥσθ' ὁρᾶν τὰ ὁρατά, ὦτα δέ, ὥστ' ἀκούειν τὰ ἀκουστά· ὀσμῶν γε μήν, εἰ μὴ ῥῖνες προσετέθησαν, τί ἂν ἡμῖν ὄφελος ἦν, ubi v. Adnotata nostra. V. *Hartung.* gr. Partik. T. II. p. 383 sq. et nos in Gr. Gr. T. II. §. 502, 2 et 4, f.

quanti tandem aestimatis?] Graece ἐπὶ πόσῳ ἄν τις δέξαιτ' ἂν ὑμῶν;

quom Palamedem, quom Aiacem, quom alios, iudicio iniquo [5] circumventos, convenirem! Temptarem [6] etiam summi regis, qui maximas copias duxit ad Troiam, et Ulixi [7] Sisyphique prudentiam nec ob eam rem, quom haec exquirerem, sicut hic faciebam, capite damnarer. Ne vos quidem, iudices, ii, qui me absolvistis, mortem timueritis. 99. Nec enim cuiquam bono mali quicquam evenire potest, nec vivo nec mortuo; nec unquam eius res a dis [8] immortalibus negligentur [9], nec mihi ipsi hoc accidit fortuito. Nec vero ego [10] iis, a quibus accusatus [11] aut a quibus condemnatus sum, habeo, quod succenseam, nisi quod mihi nocere se crediderunt." Et haec quidem hoc modo. Nihil autem melius extremo: „Sed tempus est, inquit, iam hinc abire me, ut moriar; vos, ut vitam agatis. Utrum autem sit melius, dii [12] immortales sciunt; hominem quidem scire arbitror neminem."

XLII. Ne [1] ego haud paulo hunc animum malim quam eorum omnium fortunas, qui de hoc iudicaverunt; etsi, quod praeter deos negat scire quenquam, id scit ipse, utrum sit melius; nam dixit ante; sed suum illud, nihil ut affirmet, tenet ad extremum. 100. Nos autem teneamus, ut nihil censeamus esse malum, quod

5 Sic Or. e Bentl. coni., ad quam ducunt R. Gud. 1. II. et cod. Bentl., in quibus est *iniquorum ventos*, et Rehd., qui habet *iniquorum victos*. Graeca: καὶ εἴ τις ἄλλος .. διὰ κρίσιν ἄδικον τέθνηκεν. Vulgo *iniquorum circumv.* 6 Sic Bait. aliique c. Gud. 1. et Marb., in quo est corrupte *temperarem* pro vulg. *tentarem*. 7 Sic Or. c. R. Gud. 1. 2. Vat.; eodem ducit Marb., in quo *Ulixis isyphique*; alii *Ulyssi;* ed. Verb. *Ulyxi*; al. *Ulyssis;* al. *Ulixis;* al. *Ulyxis*. V. ad III. 10, 21. 8 Sic Bait. c. Gud. 1; Or. c. vulg. *diis*. 9 D. coni. *negliguntur* ob Plat. v. οὐδὲ ἀμελεῖται; at non attendisse vdtr. ad v. *unquam*, a Cic. additum. 10 Sic Or. c. plurimis codd. et optimis, ut R. Gud. 1.; Rehd. et mult. edd. vett. om. *ego;* at cf. Plat. p. 42. extr. καὶ ἔγωγε τοῖς καταψηφισαμένοις κτλ. 11 Sic R. Gud. 1. II. 2. Aug. Mon. 1. 2. Marb.; Or. c. vulg. *accusatus sum aut a q. cond.* 12 Sic Or. c. vulg. et Gud. 1.; Bait. aliique e coni. *di;* v. ad §. 97. XLII. 1 Sic R. Gud. 1. II. Vind. 2; Or. c. reliquis cdd. *nae;* v. ad 30, 74.

nec ob eam rem] Uberius et clarius Plato: καὶ δὴ καὶ τὸ μέγιστον, τοὺς ἐκεῖ ἐξετάζοντα καὶ ἐρευνῶντα, ὥσπερ τοὺς ἐνταῦθα, διάγειν, τίς αὐτῶν σοφός ἐστι καὶ τίς οἴεται μέν, ἔστι δ' οὔ· ἐπὶ πόσῳ δ' ἄν τις δέξαιτο ἐξετάσαι τὸν ἐπὶ Τροίαν ἀγαγόντα τὴν πολλὴν στρατιὰν ἢ 'Οδυσσέα ἢ Σίσυφον ἢ ἄλλους μυρίους ἄν τις εἴποι καὶ ἄνδρας καὶ γυναῖκας· οἷς ἐκεῖ διαλέγεσθαι καὶ ξυνεῖναι καὶ ἐξετάζειν ἀμηχάνου ἂν εἴη εὐδαιμονίας πάντως· οὐ δήπου τούτουγε ἕνεκα οἱ ἐκεῖ ἀποκτείνουσιν. —

Ne vos quidem] Plato c. 33: ἀλλὰ καὶ ὑμᾶς χρή, ὦ ἄνδρες δικασταί, εὐέλπιδας εἶναι πρὸς τὸν θάνατον. Verba *ii, qui me absolvistis* quom non sint apud Platonem hoc ipso loco, recte docet censor Ienensis 1806. p. 338 sq. Ciceronem totum locum liberius vertentem hoc loco commode inseruisse, quae paulo superius p. 39. E. (c. 31.) scripta sunt: τοῖς δὲ ἀποψηφισαμένοις (iis, qui me absolverunt) ἡδέως ἂν διαλεχθείην ὑπὲρ τοῦ γεγονότος τουτουῒ πράγματος. Cf. ibid. p. 40. princ. De verbis *ne timueritis* v. nos in Gr. L. §. 108, 5. B. d) et 8. b). Cf. 47, 112.

§. 99. *hominem quidem*] V. ad II. 17, 41. De v. *neminem* (i. e. ne hominem) cum v. *hominem* coniuncto v. exempla a *Freundio* in Lex. T. III. p. 399 allata.

Cap. XLII. *etsi .. sed*] V. in c. 37, 90.

suum illud] V. quae de Socratis philosophandi genere exposuimus in libro d. *de Ciceronis in phil mer.* p. 138 sqq. De collocatione vocabuli *ut* v. ad I. 8, 16.

§. 100. *teneamus, ut*] V. ad V. 11, 34.

finis esse nullus potest] Scil. *mortis*

sit a natura datum omnibus, intelligamusque, si mors malum sit, esse sempiternum malum. Nam vitae miserae mors finis esse videtur; mors si est misera, finis [2] esse nullus potest. Sed quid ego Socratem aut Theramenem, praestantes viros virtutis et sapientiae gloria, commemoro? quom Lacedaemonius quidam, cuius ne nomen quidem proditum est, mortem tanto opere contempserit, ut, quom ad eam duceretur damnatus ab ephoris et esset vultu hilari atque laeto, dixissetque ei quidam inimicus: *Contemnisne leges Lycurgi?* responderit: *Ego vero illi maximam gratiam habeo, qui me ea poena multaverit, quam sine mutuatione et sine versura possem dissolvere.* O virum Sparta dignum! ut mihi quidem, qui tam magno animo fuerit, innocens damnatus esse videatur. 101. Tales innumerabiles nostra civitas tulit. Sed quid duces et principes nominem, quom legiones scribat Cato [3] saepe alacres in eum locum profectas, unde redituras se non arbitrarentur? Pari animo Lacedaemonii in Thermopylis occiderunt, in quos [2] Simonides:

Dic, hospes, Spartae, nos te hic vidisse iacentes,
Dum sanctis patriae legibus obsequimur.

2 v. Adn. 3 Kl. in Add. p. IX. ex R., qui habet *scribat vocato* (sed litteris *vo* eadem manu deletis), acute legendum suspicatur *scribat M. Cato.*

miserae. *Mors misera* est miser status, in quo mortui versantur. V. Adnotata in c. 8, 15. Vel etiam e verbis *vitae miserae* elici potest vocabulum *miseriae*. Non opus est igitur c. Or. aliisque (etiam *Wesenb.* II. p. 29.) ex uno cod. Med. legere *miseriae finis* etc., neque c. Bentl. e codd. Gebh. *mortis, si est m., finis* etc.

Sed quid] Iam sequuntur exempla minus illustria.

cuius ne nomen quidem proditum] Apud Plutarch. Apophthegm. Lacon. p. 209. T. VIII. ed. Hutt. p. 885. p. 370 sq. ed. Wyttenb. Lips. vocatur *Thectamenes*, et omnino res paulo aliter narratur.

ea poena, quam sine mutuatione et sine versura possem dissolvere] H. e. ea poena, quam dissolvere possem ita, ut aliunde mihi sumendum non esset, quo eam dissolverem. *Mutuatio* enim est, quom pecuniam aliunde sumas *gratuito*; *versura*, quom pecuniam aliunde sumas *fenore*. V. *Ernestii* Clav. Ciceron. h. v. et *Salmasium* De modo usurarum p. 297 sq. ap. *Moserum* Vol. III. p. 367 sq. De imperfecto *possem* v. ad c. 4, 7.

§. 101. *principes*] V. ad. c. 15, 34.

Cato] Scil. in Originibus (v. ad c. 2, 3). Cato enim apud Ciceron. de Senect. 20, 75: Recordor, inquit, .. legiones nostras (quod scripsi in Originibus) in eum saepe locum profectas alacri animo et erecto, unde se nunquam redituras arbitrarentur.

in quos Simonides] Legitur apud Herodot. VII, 228:

Ὦ ξεῖν', ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις, ὅτι τῇδε
Κείμεθα τοῖς κείνων ῥήμασι πειθόμενοι.

Alios, qui hoc epigramma commemoraverunt, attulit *Maetzner* ad Lycurg. in Leocr. §. 109. p. 269. De Graecis versibus eorumque Latina Ciceronis interpretatione disputat *G. Hermannus* in Opusc. VII. p. 108 sq. Pro *in quos* optimi codd. R. Gud. 1. Brux. aliique multi perverso errore, qui ex antiqua scriptura QVOSSIMONIDES natus est, uti recte docet *Moser*, legunt *in quo S.* De praepositionis *in* c. acc. iunctae usu, quo pro *in alicuius laudem* dicitur, *P. Manucius* comparat N. D. I, 28: Catulus dilexit Roscium, *in quem* etiam illud est eius etc. de Senect. 17: *In quem*, inquit, illud elogium etc. Adde supra c. 34, 84: Callimachi quidem epigramma *in Ambraciotam Cleombrotum* est. Cf. *Hand.* Tursell. Vol. III. p. 311.

dum .. obsequimur] Coniunctio *dum*

[Quid ille dux Leonidas[4] dicit? *Pergite*[2] *animo forti, Lacedaemonii; hodie apud inferos fortasse coenabimus.* Fuit haec gens fortis, dum Lycurgi leges vigebant.] E quibus unus, quom Perses hostis in colloquio dixisset glorians: *Solem prae iaculorum multitudine et sagittarum non videbitis: In umbra igitur*, inquit, *pugnabimus.* 102. Viros commemoro. Qualis tandem Lacaena? quae quom filium in proelium misisset et inter-

4 R. Gud. 1. II. corrupte *Semidam* pro *Leonidas.*

(während, indem, indess), etsi enuntiationis primariae praedicatum tempore praeterito expressum est, iungi solet, apud poëtas vel in oratione obliqua, cum indicativo praesentis, quo oratio vividior efficiatur, quom significatur non totum tempus, per quod res enuntiatione primaria significata erat, sed partem tantum eius comprehendi. Quom autem utriusque enuntiationis praedicatum idem temporis spatium complet, *dum* c. imperf. iungitur. Hinc paulo post recte dicitur: fuit haec gens fortis, *dum* Lycurgi leges *vigebant* (non *vigent*). V. *Ramsh.* L. Gr. §. 185. III, 1. *Kühner.* L. Gr. §. 152. Not. 1. *Heindorf.* ad Hor. Sat. I. 5, 74. et quos ibi laudat *Wüstemannus* p. 174.

Quid ille dux .. vigebant] Hic locus virorum doctorum ingenia mire exercuit. Nimirum in Graecis scriptoribus, qui eandem rem narrant, legitur verbum ἀριστοποιεῖσθαι aut ἀριστᾶν, veluti Plutarch. Apophthegm. Lacon. p. 225. ed. Wyttenb. p. 899. ed. Lips. p. 384: τοῖς δὲ στρατιώταις παρήγγειλεν ἀριστοποιεῖσθαι, ὡς ἐν ᾅδου δειπνησομένους. Eodem modo Diod. Sic. XI. p. 8.; Stobaeus Serm. VII. p. 91. habet: Οὕτως ἀριστᾶτε. Hinc exstiterunt, qui dicerent Ciceronem in reddendo Graeco verbo ἀριστοποιεῖσθαι vel ἀριστᾶν lapsum esse; nam quom verbum ἀριστοποιεῖσθαι vel ἀριστᾶν originem ducat a v. ἄριστον, quod et *prandium* et *optimum* vel *fortissimum* significat, Tullium posteriorem significationem temere elegisse. Magnum sane ac puerilem errorem! in quem Ciceronem, et ipsum Graece doctissimum, et complurium Graecorum consuetudine usum, quom praesertim hoc Graecorum apophthegma vulgatissimum esset et omnibus doctis notissimum, incidere potuisse equidem mihi persuadere non possum. Alii, Ciceronem a culpa liberaturi, librarios erroris insimulant. Hinc complures enatae sunt coniecturae. Canteri et Lambini coniecturam *prandete animo forti*, uti in uno cod. Lall. legitur, recepit Sff. Quae correctio sententiam praebet ineptam, quanquam eam *Moser* defendi posse putat, si ita explicetur: Cibum sumite neve animum desponderitis. Neque vero ceteri huius narrationis auctores ullam *fortis animi* mentionem faciunt. Simpliciter dicunt ἀριστοποιεῖσθαι aut ἀριστᾶν; nec aliter Latini scriptores, ut Valer. Maxim. III. 2, 3: Sic prandete, commilitones, tanquam apud Inferos coenaturi. *Bentleius* locum sic scribendum censet: *Quid ille dux Leonidas? Prandete, ait, o fortes Lacedaemonii; hodie apud Inferos fortasse coenabimus*, vel, *prandeamus, o fortes Lacedaemonii!* Quae coniecturae sane habent, quo sese commendent; nam vocabulum *prandete* per compendium scriptum facile perverse legi potuit; hinc *pergite* (unus Ox. *peragite* et Vind. 1. ex aperta corr. *dixitque prudenter forti animo*): quod quom minus grave videretur, addita videntur verba *animo forti.* Quare, si quid mutem, simpliciter legam: *Prandete, Lac.*; at vero praestat verba: *Quid ille dux .. vigebant* ab aliena manu importata esse cum *Wolfio* aliisque (nuper etiam *Wesenb.* II. p. 30.) statuere. Exterminatis his verbis, oratio facile decurrit. Quid? verba: „*Fuit haec gens .. vigebant*“ nonne importunissima sunt et ab hoc loco plane aliena? Quom eis ex exemplis allatis conclusio fiat, saltem post *pugnabimus* collocanda erant. Neque apta est commemoratio ducis Leonidae, quom paulo ante duces se non iam nominaturum dixerit, uti recte monuit *O. Heinius* in progr. laud. p. 15. Quomodo denique verba: *e quibus unus* proxime praegressis adnectere vis? Nam relativum non ad v. *gens*, sed ad illos Lacedaemonios, qui supra commemorati sunt, referendum est. Aliter de h. l. iudicat *Seyffertus*, qui eorum virorum inde a Bentleio, qui hunc locum a glossatoris manu profectum dicere ausi sunt, tantam fuisse caecitatem clamitat, ut ne in-

fectum audisset: *Idcirco*, inquit, *genueram, ut esset, qui pro patria mortem*[2] *non dubitaret occumbere.*

XLIII. Esto: fortes et duri Spartiatae; magnam habet vim rei publicae disciplina. Quid? Cyrenaeum Theodorum, philosophum non ignobilem, nonne miramur? cui quom Lysimachus rex crucem minaretur: *Istis, quaeso*, inquit, *ista horribilia minitare purpuratis tuis! Theodori quidem nihil interest, humine an*

tellegerent quidem ducem Lacedaemoniorum non pro exemplo esse, quid ipse fecisset magno animo dignum, sed quid dixisset, quo suorum militum animum demonstraret.

E quibus unus] Διηνέκης appellatur ab Herodot. 7, 226, qui tamen hunc Laconem non Persae, sed Trachinio cuipiam ita respondisse auctor est. Valer. Maxim. III. 7, 8. ita narrat: *Referente quodam: Sagittis Persarum solem obscurari solere:* Bene narras, *inquit*; in umbra enim melius praeliabimur. Alii, ut Plutarch. Lacon. p. 225., hoc ἀπόφθεγμα ipsi Leonidae tribuunt, ut docet *Davisius.*

Perses] Eadem forma pro vulgari *Persa* utitur Cicero etiam de Rep. I, 27: Cyrus ille *Perses.* et Corn. Nep. Regg. I, 4., uti docet *Moser.* Genitivus et dativus sonant *Persae.* Sed nomen regis Macedonum apud Ciceronem sic flectitur: n. *Perses*, g. *Persae*, d. *Persi* (Tusc. V. 40, 118.), acc. *Persen* (N. D. II. 2. bis multisque aliis locis), vocat. non invenitur, abl. *Perse* (Tusc. III. 22, 53. et aliis locis). V. *K. L. Schneider.* Lat. Formenl. I. p. 317—321. *Neue* L. Formenl. I. p. 346.

§. 102. *Lacaena*] Plutarch. Lacon. Apophthegm. p. 241. Stobaeus Serm. 106. p. 576. V. *Davis.*

genueram] Rarius verbum *gignendi* dicitur de muliebri sexu pro *parere.* Cels. II. 1. med. *Davis.* e Cicerone excitavit N. D. II, 21: Pisces, ut aiunt, ova quom genuerunt, relinquunt. Cf. *Forcellini* Thes. Lat. h. v.

mortem .. occumbere] Sic c. Or. et Wes. II. p. 26. e Pal. 4. Marb. et septem deterioribus codd. permultisque edd. vett. scripsi; Kl. et Tr. ediderunt c. R. Gud. 1. Brux. aliisque multis codd. multisque edd. vett. *morte.* Gud. 2. unus Pal. et ed. Goth. om. *morte*, uti ad Att. III. 15, 5: *occubuissem* honeste; Lamb. dedit *morti*; sed *occumbere morti* est poëticum. Nota litterae *m* in cdd. saepe omittitur. De locutione *mortem occumbere* laudat *Moser* Drakenb. ad Liv. XXXI. 18, 6; de locutione *morte occ.* affert *Klotzius* Liv. I, 7, ubi tamen *m* finale excidisse recte iudicat *Wes.*, quom ceteris omnibus locis Livius dixerit *mortem occ.;* diversum est, quod XXIX. 18, 6. legitur: *ignobili* atque *inhonesta morte .. occubuit*, i. e. inhoneste periit, quanquam etiam *ignobilem* atq. *inhonestam mortem* dici potuit.

Cap. XLIII. *Esto*] Formula concedendi, de qua enucleate disputat *Seyffertus* in schol. Lat. I. §. 69. Sententia est: At enim exempla illa a te allata ducta sunt a forti et dura Spartiatarum gente, in qua ad dura ferenda magnam habuit vim rei publicae disciplina. Mittantur igitur Spartiatae. At iam tibi afferam exemplum Cyrenaei Theodori, philosophi voluptarii.

Spartiatae] Observent tirones nec Ciceronem nec alios eiusdem aetatis scriptores dixisse *Spartanos*, sed *Spartiatas* vel *Lacedaemonios.* Apud Corn. quidem Nepotem XVI. 2, 4. XXI. 1, 2. legitur forma *Spartani*, sed sine dubio ea non ipsi Cornelio, sed eius epitomatori tribuenda est. Inter *Spartiatas* et *Lacedaemonios* id discrimen intercedit, ut illud nomen de ipsius urbis Spartae, hoc de totius Laconicae incolis usurpetur. Cf. V. 27, 77.

Cyrenaeum] De N. D. I. 1, 2: Theodorus *Cyrenaicus:* ubi *Heindorf.* p. 3. discrimen inter utrumque vocabulum, a *Buherio* constitutum, quo *Cyrenaici* nomine secta illa, non patria significetur, commenticium esse putat. „Contra certe Acad. II, 24: *Cyrenaei* appellantur, qui ab Aristippo profecti sunt, et ita promiscue usurpantur *Achaicus* et *Achaeus*, *Thebaicus* et *Thebaeus* ac plura id genus alia. Tusc. I, 34: a Cyrenaico Hegesia. V. 38: Antipatri *Cyrenaici.*“

purpuratis] De h. v. *Klotzius* comparat Cic. Catil. IV. 6, 12. ibique Intpp.

Theodori quidem nihil interest] Plutarch. Moral. T. II. p. 499: Καὶ τί Θεοδώρῳ μέλει, πότερον ὑπὲρ γῆς ἢ ὑπὸ γῆς σήπεται; quae imitando sic expressit Seneca de Tranq. c. 14: „O te ineptum, si putas interesse, supra terram an infra putrescam.“ V. *Davis.* De adverbio *sublime* v. ad c. 17, 40.

sublime putescat [1]. Cuius hoc dicto admoneor, ut aliquid etiam de humatione et sepultura dicendum existimem: rem non difficilem, iis [2] praesertim cognitis, quae de nihil sentiendo paulo ante dicta sunt. De qua Socrates quidem quid senserit, apparet in eo libro, in quo moritur, de quo iam tam multa diximus. 103. Quom enim de immortalitate animorum disputavisset, et iam moriendi tempus urgeret, rogatus a Critone, quemadmodum sepeliri vellet: *Multam vero,* inquit, *operam, amici, frustra consumpsi. Critoni enim nostro non persuasi me hinc avolaturum neque mei* [3] *quicquam relicturum. Veruntamen, Crito, si me as-*

XLIII. 1 v. Adn. 2 Sic Or. c. Gud. 1. R. Brux aliisque; temere atque inanibus rationibus Kl. *his* defendit. V. ad I. 3, 5. 3 Sic recte Bentl. legendum censuit, uti est in Marb.; eodem ducunt R. Gud. 1. 2. Brux. Mon. 1. 2. Vind. 1. Aug. sex Oxx. omnes Bentl. et ed. H., in quibus est *me*; Or. c. vulg. *quicquam mei*; aliae multae edd. vett. habent *quicq. me rel.*; Mos. emendavit *neque mei me quicq. r.:* quod improbavit Kl. in Add. p. 51., quia paulo ante legeretur *me hinc av.*

Pro vulg. *putrescat* recte *Orellius* reposuit *putescat*, quod est in R. Gud. 1. II. Etiam N. D. II. 64, 160. optimi libri exhibent *putesceret*. *Orell.* addit Arnob. V. 7. p. 171. Or.: ne corpus eius *putescat*. De utraque forma prudenter disputat *Madvig.* ad Fin. V, 13. p. 682 sq. De *quidem* v. ad II. 17, 41.

Cuius hoc dicto admoneor] Pro: *quo huius dicto*. Sic saepius pronomen relativum non ad rem, ad quam proprie referenda erat, sed ad personam potius, de qua res dicta est, refertur. V. *Wichert.* Lat. Stillehre p. 100. — In hac, quae sequitur et usque ad §. 109. extenditur, digressione id Cicero videtur sectatus consilium, ut quae sparsae essent et divulgatae et inter singulos homines et totas gentes de sepultura inanes ac superstitiosae opiniones refutaret et convelleret. Ex eis, quae paulo ante a nobis dicta sunt, apparet nos post mortem nullius rei sensum habituros esse. Itaque ne sepultura quidem ad mortuos pertinet. Ergo sepulturae mos consuetudinis causa retinendus ille quidem est, sed ita, ut nihil id ad mortuos pertinere intelligamus. Inter *humationem* et *sepulturam* (Beerdigung u. Bestattung) quid intersit, de eo *Moser* laudat interpp. ad Cic. de Legg. II. 22. *Ruhnkenium* ad Ter. Andr. I. 1, 101. p. 21. ed. Schopen.

rem non difficilem] Haec verba per ἐπεξήγησιν toti enuntiationi praegressae addita sunt. Sic saepe apud utriusque linguae scriptores pluribus verbis et toti enuntiationi substantivum plerumque cum adiectivo in accusativo, ubi antecedentium verborum structura hunc casum requirit, positum tanquam appositio, qua iudicium aliquod de praegressis verbis vel enuntiatione continetur, additur. Cf. III. 20, 49: omnia philosopho digna. Pari modo de Finib. II. 23, 75: rem videlicet difficilem et obscuram, ubi v. *Ottonem* et *Madvigium*. Cf. nos in Gr. L. §. 109. Not 13. Pari modo nominativus usurpatur, ubi antecedentium verborum structura hunc casum requirit. Cf. I. 26, 65: *non iusta causa*. 35, 86: *ineptum sane negotium*. 44, 107: *magna culpa Pelopis*. De Graeco sermone v. nos in Gr. Gr. T. II. §. 406, 6.

de nihil sentiendo] Iniuria *Ern.* haec verba uncis inclusit. Apte *Orellius* comparat Gr. περὶ τοῦ μηδὲν αἰσθάνεσθαι. V. nos in Gr. L. §. 131, 3. et 10, b).

in eo libro] Plat. Phaed. p. 115. C. D. E.

§. 103. *Multam vero*] V. ad 11, 24.

assequi potueris .. nactus eris .. consequetur] Haec tria verba ita differunt, ut in verbo *assequendi* et *consequendi* notio insit antecedentis studii, desiderii, cupiditatis; hoc autem de eo dicatur, cui aliquid fortuitum illud quidem ac praeter opinionem, sed optatum contigit. Cf. *Forcellini* Thes. Latin. v. *nanciscor*. *Aug. Grotefendi* Commentar z. d. Material. Lat. Stylübungen VII. 14, 6. p. 138.

ut tibi videtur] Sic c. Kl. scripsi e R. Gud. 1. Brux. aliisque codd.; Or., quem Bait. aliique secuti sunt, edidit *videbitur*, quod exhibent praeter edd. vett. duo Oxx. Vind. 1. Marb. Gud. II. 2. aliique. Apud Plat legitur ὅπως ἄν σοι φίλον ᾖ: quod Romanorum fu-

sequi potueris aut sicubi nactus [4] *eris, ut tibi videtur, sepelito. Sed, mihi crede, nemo me vestrum, quom hinc excessero, consequetur.* Praeclare id quidem, qui et amico permiserit et se ostenderit de hoc toto genere nihil laborare. 104. Durior Diogenes, et is quidem * idem * [5] sentiens, sed, ut Cynicus, asperius, proici se iussit inhumatum. Tum amici: *Volucribusne et feris? Minime vero,* inquit, *sed bacillum propter* [6] *me, quo abigam, ponitote. Qui id* [7] *poteris?* illi; *non enim senties. — Quid igitur mihi ferarum laniatus oberit nihil sentienti?* Praeclare Anaxagoras, qui quom Lampsaci moreretur, quaerentibus amicis,

4 Bait. aliique *nanctus*; Gud. 1. *natus*, sed *nc* superscr. 5 Sic Or. ex optima Wolfii emendatione pro vulg. *et id quidem sent.;* Bentl. e coni. *et is idem*; Sff. e coni. *si quidem idem sentiens, sed*, quod minime placet. v. Adnot.; R. Gud. 1. II. Brux. b. Duisb. tres Oxx. omnes Bentl. *et is quidem sent.; idem* post *quidem* facillime excidere et omisso *idem*, obiecto desiderato, *is* in *id* mutari potuit. 6 Sic Or. c. R. Gud. 1. multisque aliis codd. et nonnull. edd. vett.; vulg. *prope*. De horum v. perpetua in codd. permutatione Or. conferre iubet *Wunder* Varr. Lectt. p. 64 et 114. 7 Sic c. Tr. et Kl. in Add. p. IX. scripsi pro vulg. *Qui poteris?* quom R. Gud. 1. II. Aug. Mon. 2. tres Oxx. Marb. legant *quid poteris?* *Wes.* Em. II. p. 32. vulgatam tuendam existimat, comp. 31, 77. Att. XII. 40, 2. Acad. II. 31, 100. Fin. V. §. 84., neque opus fuisse putat h. l. *id* cum maiore quadam vi addi, *quid* autem ex seq. *p.* facile nasci potuisse, ut Fin. V. §. 28. Cf. eiusdem Em. II. p. 2.

turo magis quam praesenti respondet; sed in Graecis interpretandis Cicero non anxie versatur. Futurum *videbitur* a librariis ob antecedentia futura et sequens *sepelito* profectum videtur. Verissime monet *Klotzius* eiusmodi locutiones, qualis est *ut tibi videtur*, Gr. ὥς σοι δοκεῖ, certam quandam ac stabilem formam habere neque reliquae orationi accommodari. Sed quem locum contulit: 32, 77: ut *videtur*; sed me nemo de immortalitate *depellet*, is nihil probat, quia ex antec. *vis* (nunc) .. *audire*? intellegitur non *facito*, sed *fac* (nunc), uti verissime nuper demonstravit *Wesenberg*. Em. II. p. 31., qui retinendum censet *videbitur*, comp. praeter alia c. 12, 26. princ. ad Att. XII. 36, 2: ad Brutum si quid scribes, nisi alienum *putabis*, *obiurgato* eum. Fam. XVI, 20: iudicem (sc. *conficito*), quom M. *lubebit*. — Cum olitore (sc. *age*), ut *videtur*. — Verum (sc. *facito*), ut *videbitur*. ad Att. XII, 18, a, 2: hoc .. tractabis, ut tibi *videbitur* (ubi deter. codd. *videtur*). De syllabis earumve notis in codd. omissis v. eundem I. p. 12.

qui .. permiserit et se ostenderit] Verba *praeclare id quidem* ipsius scriptoris iudicium indicare *Klotzius* putat, ob eamque causam coniunctivos sequi; mihi coniunctivi propterea positi videntur, quia hae duae enuntiationes secundariae rationem reddunt verborum *praeclare id quidem*. V. ad c. 44. extr.

§. 104. *et is quidem idem sentiens, sed, ut Cynicus, asperius*] H. e. et is quidem idem sentiens, sed, ut C., quod sensit, asperius exprimens. *Durior Diogenes* i. e. σκληρότερος ὢν Διογένης; *durior* igitur non est attributive, sed praedicative accipiendum.

proici se iussit inhumatum] Alii aliter hanc rem narrant. V. Diog. Laert. VI. §. 79. Cf. *Davis.* ad h. l. De verbis *ut Cynicus* v. ad c. 8, 15: ut Siculi.

bacillum propter me etc.] Epist. divv. philos. p. 80. ed. Commel. Ἐγὼ γοῦν, Diogenes scribit Hippioni, ἔγνωκα ἀποπνεύσαντί μοι παρατεθῆναι τὸ βάκτρον, ἵνα τὰ δοκοῦντα λυμαίνεσθαι ζῶα ἀπελαύνοιμι.

Quid igitur mihi ferarum etc.] Erravit *Gernhardus* ad Lael. XI, 37., quom verbum *inquit* in diverbio omitti negavit. V. *Klotzium* ad Lael. l. d. p. 151. et *Madvig.* ad Fin. I. 3, 9. p. 21.

Praeclare Anaxagoras, qui etc.] Vide quem *Moser* affert *E. Schaubach.* ad Anax. Fragmm. p. 54 sq. Lips. 1827.

moreretur] moribundus, morti proximus esset. *Moser* comparat de Divin. II. 66, 135: Quale etiam de Alexandro .., qui, quom Ptolemaeus, fami-

velletne Clazomenas, in patriam [8], si quid accidisset, auferri: *Nihil necesse est;* inquit, *undique enim ad inferos tantundem viae est.* Totaque de ratione humationis unum tenendum est, ad corpus illam pertinere, sive occiderit animus sive vigeat. In corpore autem perspicuum est, vel exstincto animo vel elapso, nullum residere sensum.

XLIV. 105. Sed plena errorum sunt omnia. Trahit Hectorem ad currum religatum Achilles; lacerari eum et sentire, credo, putat. Ergo hic ulciscitur, ut quidem sibi videtur. At

8 Frustra verba *in patriam* Bait. de Bak. sententia uncis seclusit.

liaris eius, in proelio telo venenato ictus esset eoque vulnere summo cum dolore *moreretur*, Alexander assidens somno est consopitus: ubi *moreretur* dicitur de homine non re vera moriente, sed morti proximo, postea vero sanato.

Clazomenas, in patriam] De appositione cum praepositione iuncta v. nos in Gramm. Lat. §. 116, 2.

si quid accidisset] Per euphemismum pro: si mortuus esset. Veteres enim, humanitatis quodam et elegantiae sensu moti, quom verbis male ominatis quam maxime abstinere studerent, rem iniucundam, tristem, moestam vocabulo mollioris significationis exprimere solebant. Hinc *moriendi* verbum reformidantes pro eo dicebant *vita excedere, decedere* vel simpliciter *decedere, vita fungi, defungi* similia. Pari modo nostrates loco vocabuli *sterben* variis utuntur dicendi formulis, quae rem tristem quasi emolliant. Locutionibus *si quid mihi acciderit*, vel *si quid humani mihi evenerit, si quid mihi humanum contigerit*, vel *si quid mihi humanitus acciderit* respondet Graeca ἤν τι πάθω. De allatis Latinis locutionibus v. quem *Orellius* laudat *Munckerum* ad Hygini Fab. CIX., de Graeca cf. *Stallbaum.* ad Plat. Menex. p. 246. C.: εἴ τι πάσχοιεν. et *Passov.* Gr. Lex. v. πάσχειν.

undique .. ad inferos] Graece apud Diog. Laert. II. §. 11: Πανταχόθεν, ἔφη (sc. *Anaxagoras*), ὁμοία ἐστὶν ἡ εἰς ᾅδου κατάβασις.

Totaque] De *que* v. ad c. 26, 64.

In corpore autem] *Autem* h. l. idem est, quod *atqui* (nun aber), quod in assumenda conclusionis propositione minore usurpari solet (v. ad III. 7, 14). Ipsa conclusio: *de humatione et sepultura nihil laborandum esse* omissa est, sed ex antecedentibus facile suppleri potest.

Cap. XLIV. §. 105. *Sed plena*] Iam sequuntur exempla, e quibus, quam late sparsa ac propagata et fuerit et sit inanis illa superstitio, etiam mortuos sentire, quae in eorum corpora committantur, appareat.

illa] Andromache uxor intelligenda. Descripsit hanc rem Homerus Il. XXII. 395 sqq.

acerbissimam rem maeret] Infra c. 48, 115: quom graviter filii *mortem maereret.* At supra c. 13, 30: Nemo enim *maeret suo incommodo.* V. *Gernhard.* et *Seyffert.* ad Lael. 4, 14. et nos in Gr. L. §. 112, 5.

Vidi] Sunt versus iambici senarii, sumpti ex Ennii Andromacha. De παρηχήματι *Vidi videre* v. ad c. 35, 85: *vi vitam evitari.* Ad *passa* supple *sum.* In v. *Hectorem* secunda syllaba producta est. Varro L. L. IX, 3. (p. 104. ed. Gothofr.) de nominibus *Hectoris* et *Nestoris* haec monet: „Haec primo omnes, qui soluta oratione loquuntur, dicebant, ut *quaestorem, praetorem*, sic *Hectorem, Nestorem.* Itaque Ennius ait: *Hectóris natum dé muro Troiáno iactarí.* Accius hoc in tragoediis largius a prisca consuetudine movere coepit et ad formas Graecas verborum magis revocare, et a quo Valerius ait: *'Accius Héctorém nollet facere, Héctora mallet;* quod adventicia pleraque habemus Graeca, secutum, ut de notheis Graecanicos quoque nominatos plurimum haberemus.“ Infra II. 17, 39: *Hectóris* et *Corssen.* Ausspr., Vokalism. u. Beton. d. L. Spr. T. I. p. 569. T. II. p. 507. ed. 2. Cf. *Schneideri* Ausführl. Lat. Gr. II, 1. p. 159. Adde Quintil. Inst. Orat. I, 5. *Fr. Ritter* in Elemm. Gramm. Lat. Berol. 1831. p. 45 sq., a *Mosero* laudatus, in nomine *Hectoris* paenultimam ita non tam producendam censet quam acuendam, quasi sequens littera liquida duplex sit.

illa sicut acerbissimam rem maeret:

Vidi, videre quód me passa [1] aegérrume,
Hectórem curru quádriiugo raptárier.

Quem Hectorem? aut quamdiu ille erit [2] Hector? Melius Accius [3] et aliquando sapiens Achilles:

'Immo enimvero [2] córpus Priamo réddidi, Hectorem ábstuli.

Non igitur Hectora [2] traxisti, sed corpus, quod fuerat Hectoris. 106. Ecce alius exoritur e terra, qui matrem dormire non sinat:

XLIV. 1 Ribbeck coni. *quod sum passa.* 2 v. Adn. 3 Sic recte R. Gud. 1. aliique codd.; Or. c. vulg. *Attius;* alii *Actius.* V. *Ellendt.* ad de Or. III. 7, 27. Vol. I. p. 452 sq. Cf. III. 26, 62: *Accianus* in optimis codd.

quamdiu ille erit Hector?] *Moser* legendum suspicatur *erat*, uti est in Vind. 1.; at primum, si Cicero praeteritum tempus ponere voluisset, scripturus fuisse videtur *fuit*, uti recte observavit *Klotzius* in Add. p. 53 sq.; deinde futuram rem multo vividius exprimit; Cicero enim, ad id tempus, quo Hecuba locuta fingitur, mente, rediens, verba: *Quem H.? aut quamdiu ille erit H.?* ad Hecubam tanquam praesentem dirigit. Cf. §. 107: Non ipsa saxa magis sensu omni *vacabunt*, quam ille .., cui se hic cruciatum censet optare: ubi etiam alii legunt *vacabant.*

aliquando sapiens] H. e. nunc tandem, posteaquam diutius saeviit in Hectoris corpus, ad sanam mentem rediens et intelligens corpus Hectoris, non ipsum Hectorem a se laceratum esse. De voc. *'aliquando* cf. ad I. 1. 1. *Accius* et *Achilles* i. e. Achilles Accianus, uti III. 26, 62: Agamemno *Homericus* et idem *Accianus.*

Immo] Ut versus trochaicus septenarius constituatur, *Billerbeckius* voculam *enim* delendam censet; nec ea legitur in codd. Vind. 1. Duisb. tribus Oxx.; sed ipse, in partes vocato *G. F. Grotefendo* in Gr. L. II. §. 115., vidit legi posse *immo ĕnĭmvērō.* V. *Corssen.* Ausspr., Vokalism. u. Beton. d. Lat. Spr. T. II. p. 640. ed. 2. *Moser* comparat Ter. Andr. I. 1, 64: *ĕnĭmvero* spectatum satis. Hec. IV. 4, 51: *ĕnĭmvero* prorsus iam tacere non queo. Adde infra II. 16, 38: *mălăm pestem.*

Non igitur Hectora] Sic omnes fere libri et scripti et editi; duo tantum Oxx. et Gud. 2. exhibent *Hectorem*, quod receperunt W. Kl. Sch. Mos. Quom Cicero in prosa oratione semper usurpet Latinam formam *Hectorem*, h. l. eo magis offendit Graeca forma, quod in Accii verbis *Hectorem* dictum est; sed, repugnantibus omnibus fere libris, ausus non sum *Hectorem* reponere, praesertim quom Cicero aliis quoque locis in eodem vocabulo formam variaverit, ut *Nesida* Att. XVI. 4, 4. et *Nesidem* ibid. 1, 1; *tyrannida* XIV. 14, 2. et *tyrannidem* Off. III. 23, 90. De Graeco accusativo v. *C. L. Schneider.* Ausführl. L. Gr. II, 1. p. 291 sq. *Wesenberg.* Em. II. p. 33 sqq. *Neue* L. Formenl. I. p. 312. *Ramsh.* L. Gr. §. 28. *Kühner.* L. Gr. §. 21, d).

§. 106. *Ecce alius exoritur*] Polydorum, quem Thracum rex, Polymnestor, occiderat, ut auro potiretur, intelligit *Neidius.* „Multo rectius cum *Buhierio* ad h. l. et *Heindorfio* ad Hor. Sat. II. 3, 60. ponitur personam hic loquentem esse Deiphilum, filium Ilionae, Priami filiae, et Polymnestoris, Thraciae regis, qui eum per errorem pro Polydoro, Priami filio, occiderat), Pacuviumque prorsus ab Euripide abeuntem (in tragoedia, quae *Iliona* inscripta erat,) eam fabulam tractasse, quam Hyginus Fab. 109. narravit.“ *Orellius.* De orationis forma *Menkius* in Observv. ined. comp. de Or. II. 22, 94: *Ecce tibi exortus est* Isocrates.

Matér[4], *te appello, tú quae*[5] *curam sómno suspensám*[6] *levas,*
Neque té mei[7] *miserét; surge et sepelí natum*[8],

(Haec quom pressis et flebilibus modis, qui totis theatris maestitiam inferant, concinuntur, difficile est non eos, qui inhumati sint[9], miseros iudicare.)

priusquám ferae
Volucrésque . . . .

(Metuit, ne laceratis membris minus bene utatur; ne combustis, non extimescit.)

* *Neu réliquias * semésas sieris **[10] *dénudatis óssibus*
Per térram[11] *sanie délibutas foéde divexárier.*

107. Non intelligo, quid metuat, quom tam bonos septenarios

4 Quom Cicero hos et seqq. versus §. 107 *septenarios* (i. e. tetrametros trochaicos catalecticos) appellaverit, *Bentleius* eos sic constituit:
Máter, te appelló, quae curam sómno suspensám levas,
Néque te mei miserétur; surge et sépeli natum túum prius,
Quám ferae volucrésque . . . . . .
Neú reliquias síc meas siris dénudatis óssibus
Tétra sanie délibutas foéde divexárier.
Sed si codicum scripturas sequimur, hi versus non septenarii (trochaici), sed *octonarii* (iambici) sunt, quos cum Lambino et recentioribus editoribus restituimus. 5 Sic plurimi codd., etiam optimi, ut R. Gud. 1. Brux.; quatt. Oxx. Gud. II. 2. Rehd. ed. H. *te appello tuque curam*; Or. c. reliquis cdd. omisit *tu.* 6 Sic Or. c. duobus Oxx. Gud. 2. Marb. Rehd. et edd. vett. plurimis; R. Gud. 1. Brux. aliique plerique codd. *suspenso:* quod ex eo ortum est, quod librarii, uti recte monet Mos., proximo verbo sequens adaptare solent. 7 Mos. c. Voss. ex Gud. II. et Duisb. *Neque mei te*, et c. Buhierio *surge et sepeli natum*, *oro* ex Acrone ad Horat. Sat. II. 3, 60., qui legit *soror surge.* 8 *tuum* Bentl. post *natum* addidit, v. ad 4. 9 Sic Gud. 1. R. b. et ed. vet. Buh.; Or. c. vulg. *sunt.* 10 Sic coni. Sff.; *semesas* sc. tabe aut a feris; alii e coni. *neu tu reliquias sic meas sieris;* codd. *neu relliquias semiassi reis* (sic R. Gud. 1. b.) aut *semiassi regis.* 11 Sic cdd.; Bentl. coni. *tetra*, v. 4.

quae curam .. levas] H. e. curam somno suspendis, h. e. somno intermittis vel supprimis et levas. Sequi debebat *et quam mei non miseret.* V. ad V. 3, 8.

pressis et flebilibus modis] Modi proprie dicuntur in musicis. Cf. ad III. 19, 45. de Orat. III. 26, 102: illi .. qui fecerunt modos (Graece ἐμελοποίησαν). V. *Ruhnkenii* Dictata in Terent. Andr. Didascaliam p. 3 sq. „*Modi* sunt concentus musici (das Accompagnement), qui verba (textum vocant) comitabantur. Haec allata verba requirebant pro argumento et ratione loquentis personae modos *pressos*, i. e. lenes (*piano*), tanquam umbrae, et *flebiles* (*mestoso*).“ *Neidius. Pressi* (lenes) opponuntur *citatis* ap. Quintil. XI. 3, 111: aliis locis *citata*, aliis *pressa* conveniet pronuntiatio. *Orellius* vertit *pressis modis in langsamem Takte* (Adagio): quales numeri tristibus et querulis affectibus congruunt, uti ad h. l. adnotat *Buhierius*, qui comp. N. D. II. 59: sonos vocis distinctos et pressos, *des sons distincts et lentement articulés.* de Orat. III. 12, 45: presse et aequabiliter et leniter loqui, ut Off. I. 37, 133. Sic *presso pede, gradu incedere* (Liv. 28, 14. Ov. Met. 3, 17.), *lentement et patiemment*, Vellei. Paterc. II, 129: causas *pressius* (i. e. patientius) audit.

totis theatris] *Theatrum* significat spectatores. Sic de Orat. III. 50, 195: *theatra* tota reclamant. Infra II. 26, 64. Docte v. *theatri* significationes exposuit *Spaldingius* ad Quintil. Inst. or. I. 2, 9. Similiter II. 1, 3: qui (oratores) iam conticuerunt paene ab ipso *foro* irrisi.

priusquam] Δισσυλλάβως pronuntiandam est.

§. 107. *septenarios*] Quod Cicero hos versus *septenarios* appellavit, quom sint *octonarii* (v. Var. Scr.), in eo lapsus est; sed error aliquo modo

fundat ad tibiam. Tenendum est igitur nihil curandum esse post mortem, quom multi inimicos etiam mortuos poeniuntur[12]. Exsecratur luculentis sane versibus apud Ennium Thyestes, primum ut naufragio pereat Atreus; durum hoc sane; talis enim interitus non est sine gravi sensu; illa inania:

Ipse summis sáxis fixus ásperis, evísceratus,
Látere pendens, sáxa spargens tábo, sanie et sánguine atro.

Non ipsa saxa magis sensu omni vacabunt[13], quam ille *latere pendens*, cui se hic cruciatum censet optare. Quam[14] essent dura, si sentiret! nulla sine sensu[2]. Illud vero perquam inane:

Néque sepulcrum, quó recipiat, hábeat, portum córporis,
Ubi, remissa humána vita, córpus requiescát malis[15].

12 Sic Or. c. R. Gud. 1. aliisque; Non. p. 471. et 479. et nonnull. edd. vett. *puniuntur*; Gr. b. duo Oxx. Mon. 1. quatt. Gebh. Vind. 1. et multae edd. vett. *poeniantur;* Duisb. et nonnull. edd. vett. *puniant.* V. Adn. 13 V. D. Ern. et duo Oxx. *vacabant.* V. ad §. 105: quamdiu ille *erit* Hector? 14 Or. c. uno cod. Lall. *quae* pro *quam;* v. Adn. 15 Sic Or. c. R. Gud. 1. II. b. multisque aliis codd. pro vulg. *a malis.*

excusatus eo, quod *septenarius* (*immo .. abstuli*) praecessit. Omnium autem scripturam *septenarios* in *octonarios* mutare nimis temerarium videtur. De verbo *fundendi* v. ad c. 26, 64.

Non intelligo, quid metuat] Quae parenthesis signis et hic et paulo ante inclusa sunt verba, salsas complectuntur animadversiones, quibus ea, quae e poëta expromuntur, perstrinxit Cicero.

poeniuntur] Sic Cicero plus semel *poeniri, puniri* deponentialiter, ut aiunt, dixit, ut Mil. 13, 33: cuius tu inimicissimum .. *punitus es:* ubi v. *Matthiae.* Phil. 8, 2: ut *puniretur* necem. Cf. *Ramshorn.* L. Gr. §. 74. *Kühner.* L. Gr. §. 62. Not. Quintil. Inst. or. IX. 3, 6 sq.: *fabricatus est gladium* et *inimicum punitus es:* quod mirum minus est, quod in natura verborum est et, quae facimus, patiendi modo saepe dicere, ut *arbitror, suspicor*, et contra faciendi, quae patimur, ut *vapulo*; ideoque frequens permutatio est, et pleraque utroque modo efferuntur, *luxuriatur, luxuriat; fluctuatur, fluctuat*; *assentior, assentio.* De forma *poen.* cf. *Davis.* ad Legg. III. 4. p. 392. ed. *Moser.* et *Ernestii* Clav. Civ. v. *punire.* Indicativum *poeniuntur*, quem optimi codd. (v. V. Scr.) tuentur, *Orellius* ita explicat: „Tum, quom vides, ultionem multos exercere in inimicos etiam mortuos, tu id curare noli aut reformidare, ne idem in te aliquando fortasse fiat; immo persuasum tibi sit nil curandum esse post mortem.“ Qui scripturam *poeniantur* receperunt, coniunctioni *quom* causalem vim (*da doch*) tribuunt: quod minus in hunc locum quadrat.

Ipse] Sunt trochaici octonarii vel, ut Graeci appellant, trochaici tetrametri acatalecti, quos primus constituit *Bentleius.*

Quam essent dura .. nulla sine sensu] H. e. haec, quae commemorata sunt, quam essent dura, si sentiret; at nulla sunt, si non sentit. Or. c. vulg. edidit *nulla sine sensu sunt*, Tr. e coni. *nulla sunt sine sensu; Wes.* Em. II. p. 32, cui assentitur Bait., frigidam quam vocat exclamationem vitaturus, hunc locum sic scribendum ac distinguendum putat: *Quae essent d., si sentiret*, (ea) *nulla sunt sine sensu*; similiter Sff.: *quae essent d., si sentiret, sed nulla sine sensu* (sc. sunt). Ego c. D., Mos., Kl. in Add. p. 54 sq. retinui *quam*, quod omnes cdd. habent, et delevi *sunt*, quod a plurimis codd. optimisque, ut R. Gud. 1. Brux., abest. Negari quidem non potest verbum *sunt* per compendium scriptum facile vel ante *sine* vel post *sensu* excidere potuisse; at quom non solum *sunt* omitti potuerit, sed etiam sine hoc verbo oratio multo gravior sit, a codicibus standum duximus.

Neque sepulcrum] Sunt etiam hi trochaici octonarii catalectici.

quo recipiat] Nonnulli libri scripti et editi legunt *recipiatur* contra metrum. Sic dicitur *vertere* pro *verti*, *mutare* pro *mutari*, στρέφειν pro στρέφεσθαι; *A. Schottus* Nodorr. Ciceronn. IV, 16. p. 387. e Plauto complures

Vides, quanto haec in errore versentur. Portum esse corporis et requiescere in sepulcro putat mortuum: magna culpa Pelopis, qui non erudierit filium nec docuerit, quatenus esset quidque curandum.

XLV. 108. Sed quid singulorum opiniones animadvertam, nationum varios errores perspicere quom liceat? Condiunt Aegyptii mortuos et eos servant domi [1]; Persae etiam cera circumlitos condunt, ut quam maxime permaneant diuturna corpora. Magorum mos est non humare corpora suorum, nisi a feris sint ante laniata. In Hyrcania plebs publicos alit canes, optimates domesticos; nobile autem genus canum illud scimus

XLV. 1 Sic Or. c. R. Gud. 1. II. 2. aliisque multis codd. pro vulg. *domi servant.*

locos excitavit, in quibus *recipere* eodem modo dictum est, ut Mercat. II. 4, 30. Bacchid. II. 3, 60. Ceterum vere observavit *Klotzius* apud probos solutae orationis scriptores hunc huius verbi usum non reperiri nisi in gerundio, idque in re militari (sich zurückziehen), ut Caes. B. G. I, 48: Si quo erat longius procedendum aut celerius recipiendum etc., comp. *Forcellin.* Thes. L. L. T. III. p. 604. a. ed. Germ. Infra III. 19, 44. (ex Ennio): quo accidam? *quo applicem*? Omnino verba activa, quae movendi notionem habent, saepe intransitiva vel reflexiva significatione ponuntur: quod cumulatis exemplis probaverunt *Cortius* ad Sallust. Exc. VI. in Iug. *Vechner* Hellenol. I. 1, 6. ibique *Heusinger* et *Kritzius* ad Sall. Cat. IV, 7. Cf. nos in Gr. L. §. 105, 2. De Graeca lingua v. nos in Gr. Gr. T. II. §. 373, 2.

quanto haec .. versentur] *Lambinus* de *Manutii* suspicione legit: *hic .. versetur;* scilicet ne oratio a persona deflectat ad verba et rursus a verbis ad personam. At in hac ipsa transitione magna quaedam pulchritudo inest et ab elegantissimis scriptoribus creberrime usurpatur. Pari modo N. D. III, 10: *is* igitur .. inquit cett. *haec omnia* in eodem .. errore versantur. V. *Wopkens.* Lectt. Tull. I, 9. p. 77. H.

magna culpa Pelopis, qui non erudierit .. nec docuerit] *Moser* confert ad Famil. I, 9: nostrum consilium .. *qui .. noluerim.* Legg. III, 9: Sulla, *qui .. ademerit .. reliquerit.* pro Arch. 10: O .. adolescens, *qui .. inveneris.* Adde infra III. 33, 80: qui .. affingat. V. nos in Gr. L. §. 146. e). Sff., verba *magna culpa* pro ablativis habens, punctum ante v. *magna* mutavit in comma. — *filium*, sc. Thyesten. De appositione v. ad I. 43, 102: *rem non difficilem.*

Cap. XLV. §. 108. *Sed quid animadvertam, nationum .. quom liceat?*] De hac cum amplificatione transeundi formula v. ad c. 15, 34: *Sed quid poëtas?*

Condiunt Aegyptii] Graece ταριχεύουσιν. V. Herodot. 2, 86 sqq. ibique *Baehrium* et *Creuzeri* Commentatt. Herod. I. p. 360 sqq., quas *Moser* attulit.

Persae] Cf. Herodot. I, 140. III, 16. ibique *Baehrium*, Strabon. XV. p. 1068. Praeterea *Davisius* affert *B. Brissonium* de regn. Pers. II. §. 249. Addit *Moser Bocharti* Hierozoic. II. p. 530 sq. *Boettigeri* Kunstmythol. I. p. 35. *Rostii* Plaut. Cuped. Ferc. 14. p. 21.

Magorum mos etc.] „Hoc de omnibus Persis scripsere nonnulli, Theodoretus Therap. IX. p. 128. idem Haer. Fab. lib. I. c. 26. Et sane contendit Th. Hydius Hist. vett. Pers. c. 34. eos vulgo non humari.“ *Davisius.* His adversantur ii, quos in proxime antecedenti adnotatione attulimus.

nisi .. sint ante laniata] Coniunctivum positum esse *Klotzius* observat, quod ob verba *mos est* sententia e magorum mente prolata sit. Omnino in eis enuntiationibus secundariis, quae cohaerent cum infinitivo, poni solet coniunctivus. Cf. nos in Gr. L. §. 140[b]. c).

In Hyrcania] *Davisius* comp. Silium Italicum XIII, 437. Theodoret. Ther. 9. p. 129. Porphyr. de Abstin. 4, 21. I. P. Cotelerium ad Clement. Recogn. 9, 25. Aeg. Menag. ad Laert. 6, 79. Paulo post pro *publicos Bentleius* legendum suspicabatur *publice*, i. e. publicis sumptibus, quae notio, uti recte *Klotzius* observat, iam in verbis *plebs alit* latet. *Orellius* autem *publicos*

esse; sed pro sua quisque facultate parat, a quibus lanietur; eamque optimam illi esse censent sepulturam. Permulta alia colligit Chrysippus, ut est in omni historia curiosus; sed ita tetra sunt quaedam, ut ea fugiat et reformidet oratio. Totus igitur hic locus est contemnendus in nobis, non negligendus in nostris, ita tamen, ut mortuorum corpora nihil sentire vivi [2] sentiamus. 109. Quantum autem consuetudini famaeque dandum sit, id curent vivi; sed ita, ut intelligant nihil id [3] ad mortuos pertinere. Sed profecto mors tum aequissimo animo oppetitur, quom suis se laudibus vita occidens consolari potest. Nemo parum diu vixit, qui virtutis perfectae perfecto functus est munere. Multa mihi ipsi

2 Rehd. et complures edd. vett. om. *vivi;* at recte Or.: „*vivi* brevius pro: *nos, qui vivi sumus ideoque sentire possumus.*“ *Vivi* opponitur *mortuorum corporibus.* Cf. §. 109 quantum .. sit, id curent *vivi* (superstites). In seqq. verbis „*Quantum .. pertinere*“ *Reiskius* praecedentium verborum „*ita tamen .. sentiamus*“ alteram accuratiorem Ciceronis elaborationem (de qua re v. Att. XVI. 3, 1.) deprehendisse et notam liturarum Ciceronis in illis videre sibi videtur. Cui sententiae assentitur *Wes.* II. p. 33. addens haec: Scilicet verba illa correcta „*ita tamen .. sentiamus*“ quom ipse C. delere oblitus esset, non omisit librarius ille, qui eum codicem scripsit, ex quo non emendato (cf. Att. XIII, 21.) archetypus nostrorum codicum derivatus est. Etiam Bait. et O. Hein. verba *ita tamen .. sentiamus* uncis secluserunt: quae ut omitti potuerint, tamen idcirco nullo modo delenda sunt. 3 Sic Or. c. R. Gud. 1. b. aliisque; vulg. om. *id.*

canes dictum putat, ut *servi publici*, *familia publica.* Aptissime *Moser* addit *equum publicum*, qui saepe commemoratur in inscriptionibus, comp. Indic. *Orellii* ad Collect. Inscrr. *Publicos* h. l. aperte opponitur sequenti *domesticos.* „Hic mos etiam nunc apud hunc populum est. V. *Io. Potozsky* in Clio's Blumenkörbch. v. A. v. Kotzebue (8. Darmst. 1814.) T. I. p. 137 sqq., ubi de Calmaquis circa urbem Sareptam loquitur. Cf. Plutarch. an vitios. ad infelic. suffic. c. 3. p. 499. D. et qui de Bactrianis hoc refert Strabon. XI, 11, 3. p. 517.“ *Menkius* in Observv. ined.

nobile autem genus etc.] H. e. quamvis hoc canum genus nobile sit nec sine magno pretio parari possit, tamen pro sua quisque facultate, h. e. quantum cuiusque facultates aut opes patiuntur, parat, a quibus lanietur.

in omni historia] *Historia* h. l. non significat narrationem et expositionem rerum gestarum, qua vi hoc verbum vulgo poni solet a veteribus scriptoribus; sed rerum indagationem, disquisitionem, ita ut plane respondeat Graeco vocabulo ἱστορίας. Eadem fere significatione verbum *historiae* indutum reperitur ad Attic. II. 8, 1: Si quid in ea epistola fuit *historia* dignum (h. e. *cognitione dignum*), scribe quam primum, ne ignoremus. — De re ipsa cf. nos in l. d. *de Cicer. phil.* p. 86.

ita tetra .. reformidet oratio] Locum nostro plane geminum *Moser* excitavit e Cic. Off. I. 45, 159: Ea Posidonius collegit permulta, sed ita tetra quaedam, ita obscoena, ut dictu quoque videantur turpia.

§. 109. *parum diu vixit*] Proprie *zu wenig lange*, pro quo nos dicimus *nicht lange genug* oder *nicht viel genug* oder *zu kurz.* Infra V. 37, 107: *parumne multa* .. dicuntur = *zu wenig.* Caes. B. G. III. 18, 6: cui rei *parum diligenter* ab iis erat provisum.

virtutis .. munere] Infra V. 39, 113: tum quod sine oculis fieri posse vix videtur, geometriae *munus* tuebatur. Cf. *Moserum* ad C. de Rep. VI, 15: ne *munus* .. assignatum a deo defugisse videamini.

Multa mihi ipsi ad mortem tempestiva etc.] Multae mihi fuerunt opportunitates aut multa tempora opportuna moriendi. Apte *Beroaldus* comp. Phil. I. 15, 38: „Mihi fere satis est, quod vixi, vel ad aetatem vel ad gloriam.“ Phil. II. 46, 119: „Si abhinc annos prope viginti hoc ipso in templo negavi posse mortem immaturam esse consulari; quanto verius nunc negabo seni! Mihi vero, P. C., iam etiam optanda mors est perfuncto

ad mortem tempestiva fuerunt: *quam*[4] utinam potuissem obire! Nihil enim iam acquirebatur, cumulata erant officia vitae, cum fortuna bella restabant. Quare si ipsa ratio minus perficiet, ut mortem negligere possimus; at vita acta perficiat, ut satis superque vixisse videamur. Quanquam enim sensus abierit[5], tamen suis[6] et propriis bonis laudis[7] et gloriae, quamvis non sentiant, mortui non carent. Etsi enim nihil habet in se[8] gloria, cur expetatur, tamen virtutem tanquam umbra sequitur.

4 v. Adn. 5 Or. e coni. L. *aberit*, uti legit MS. in marg. ed. Asc. 2. et in R. ap. Dav.; sed in reliquis codd., etiam in R. Gud. 1. Brux. *abierit;* de conjunctivo post *quanquam* v. ad V. 30, 85. 6 Sic egregie emendavit L. pro vulg. *summis*, quod nuper male revocavit Tr. V. ad c. 29, 70: *propria et sua.* 7 Sic R. Gud. 1. II. 2. aliique codd.; Or. c. vulg. *et laudis;* inepte dicitur *et* laudis *et* gloriae. 8 Sic Or. c. R. Gud. 1. (hic *habent*, sed *n* eraso) II. 2. b. aliisque pro vulg. *in se habeat.*

rebus iis, quas adeptus sum quasque gessi," et pulcherrimum locum Cestii ap. M. A. Senecam Rhetor. Suasor. VII. p. 37. ed. Gron. 1672: „Si ad desiderium populi respicis, Cicero, quando perieris, parum vixisti; si ad res gestas, satis vixisti; si ad iniurias fortunae et praesentem rei publicae statum, nimium diu vixisti; si ad memoriam operum tuorum, semper victurus es." *Davisius* addit Senec. Cons. ad Marc. c. 20: „M. Cicero, si eo tempore, quo Catilinae sicas devitavit, quibus pariter cum patria petitus est, concidisset liberata re publica conservator eius; si denique filiae suae funus secutus fuisset, tunc felix mori potuit. Non vidisset strictos in civilia capita mucrones" etc.

quam utinam potuissem obire] In cdd. legitur *quae* pro *quam*, quae est coniectura Davisii, ab Orellio aliisque recepta. Anonymus ap. Olivetum comparat pr. Milon. 10, 27: nisi *obire* facinoris *locum tempusque* voluisset. Lael. 2, 7: tu non affuisti, qui diligentissime semper illum *diem* et illud *munus* solitus es *obire.* At ea, quae ad mortem tempestiva erant, Cicero reapse obiit (= expertus est).

cumulata erant officia vitae] H. e., uti recte *Moser* explicat, cumulate satisfactum erat officiis vitae, uti locutus est ad Att. VI, 3.

cum fortuna bella] Conflictandum adhuc erat cum fortuna. *Neidius.*

ipsa ratio] H. e. argumenta a me allata ad contemnendam mortem.

bonis laudis et gloriae] H. e. bonis, quae consistunt in laude et gloria. De hoc definitivo genitivo v. nos in Gr. L. §. 111. Not. 11. Cf. II. 13, 30: cum turpitudinis malo, i. e. malo, quod in turpitudine consistit. III. 6, 12: immanitatis .. stuporis. 16, 35: auxilium inveterati doloris. I. 15, 34: mercedem gloriae. IV. 15, 34: a virtutis fonte, i. e. a virtute, tanquam fonte. 38, 82: metus aut laetitiae aut cupiditatis. IV. 26, 57. ex errorum radicibus, i. e. ex erroribus, tanquam radicibus. Huc etiam referendi sunt loci, quales sunt. IV. 19, 44: genus vel libidicis vel cupiditatis. I. 36, 87: nomen carendi.

quamvis non sentiant] Haec verba *Bentleius* pro glossemate habet; nec sane, si abessent, desiderarentur, sed tentanda non sunt, neque facile, uti recte monet *Orellius*, aliqui librarius explicationem ita supervacaneam additurus fuisse videtur. Idem V. D. refert ea ad *mortuos*, ita, ut haec sententia, nulla superiorum verborum ratione habita, repetita sit: *tamen mortui, quamvis non sentiant.*

virtutem tanquam umbra sequitur] Pulchre dictum. Sic Seneca ep. 79, 11: „gloria umbra virtutis est, etiam invitos comitabitur:" quae tota epistola dignissima est, quae cum nostro loco comparetur. Cf. infra III. 2, 3.

Cap. XLVI. §. 110. *Verum* etc.] *Verum* non est adiectivum, uti ad unum omnes interpretes existimant, sed coniunctio = *jedoch; si quando est* sc. iustum, quod e verbis *magis laudandum est* eliciendum est. Si *verum* pro adiectivo accipitur, intolerabile asyndeton exsistit. Sff. coni. *Igitur* (quod post *sequitur* interisse putat) *verum;* sed consecutionis particula ab h. l. aliena est. — *Magis laudandum* etc. h. e. magis ipsi multitudini laudi est, quam boni homines ob eam rem, quod eorum res gestae a multitudine celebrantur, beati praedicandi sunt.

XLVI. 110. Verum multitudinis iudicium de bonis, si quando est, magis laudandum est, quam illi ob eam rem beati. Non possum autem dicere, quoquo modo hoc accipietur[1], Lycurgum, Solonem legum et publicae disciplinae carere gloria, Themistoclem, Epaminondam bellicae virtutis. Ante enim *Salaminem*[1] ipsam Neptunus obruet quam Salaminii tropaei memoriam; priusque Boeotia Leuctra tollentur quam pugnae Leuctricae gloria. Multo autem tardius fama deseret Curium Fabri-

XLVI. 1 v. Adn.

quoquo modo hoc accipietur] Sic recte Or. restituit, quod optimi codd., ut R. Gud. 1., aliique permulti habent, pro vulg. *accipiatur.* Ad veram scripturam *accipietur* ducit etiam quod est in nonnullis codd. et multis edd. vett. *acciperetur.* In eiusmodi enuntiationibus indicativus legitimus est. Cf. I. 11, 24. 34, 82. 47, 112. Cf. *Beier.* ad Off. I. 27, 94. p. 211. *Kritz.* ad Sall. Cat. 52, 5. p. 264. *Ramshorn.* L. Gr. §. 165. Not. 2. *Kühner.* L. Gr. §. 140 b. a). Coniunctivus non ponitur nisi per modorum attractionem aut in oratione obliqua. Cf. I. 11, 23, ubi Tr. male e coni. edidit *est.* 32, 79. II. 18, 42. V. 29, 83. 37, 108. V. nos in Gr. L. §. 140 b., c). Pron. *hoc* non ad verbum *carendi* referendum est, sed ad sequentem sententiam: Lycurgum, Solonem cett. carere gloria. Nam paulo ante Cicero dixerat mortuos nihil sentire. Ergo quom dicit Lycurgum cett. non carere gloria, ipse secum pugnare videtur; sed lusit h. l. in verbo *carendi*, quod duplicem habet vim, ut et significet *egere eo, quod habere velis*, et dicatur, *quom aliquid non habeas et non habere te sentias, etiamsi id facile patiare.* V. c. 36, 88.

Lycurgum, Solonem] De asyndeto v. ad I. 4, 7: *vir summo ingenio .. copia.*

publicae disciplinae] *Staatsverfassung.* „*Disciplinam* de rei publicae institutione posuit Cicero etiam N. D. III. 35, 85: res publica ratione quadam et disciplina designata. ib. 39, 91: Lacedaemoniorum disciplinam .. a Lycurgo datam. Fragm. Hortens. p. 480. ed. Or. omnis rei publicae disciplina." *Moser.*

Salaminem] Codd. habent *Salaminam;* ego e coniectura *Wesenbergi* scripsi *Salaminem*, *Wolfius* c. ed. Manut. edidit *Salamina.* Tenendum est eiusmodi nomina urbium et locorum apud aureae aetatis scriptores in accusativo plerumque quidem Latinae tertiae declinationis in *em*, ut *Eleusinem*, nonnunquam tamen etiam Graecae tertiae declinationis in *a*, ut *Salamina*, terminationem habere (cf. *Ramshorn.* L. Gr. p. 49. et 58. ed. 2. *Kühner.* L. Gr. §. 21, d.) et supra ad c. 44, 105.), apud posterioris autem aetatis scriptores etiam Latinae primae declinationis in *am*, ut *Salaminam*, legibus flecti. Apud Cic. quidem N. D. I. 42, 119. Moser ex plurimis codd. edidit *Eleusinam;* sed multi codd. habent *Eleusinem;* porro Fam. XVI. 12, 2. *Anconam* (ap. Or. sine ulla scr. varietate, sed facile ex *Anconem* corrumpi potuit. Quos ad formam *Salaminam* tuendam *Davisius* attulit locos, ii omnes ducti sunt ex posterioris aetatis scriptoribus. Sic Iustin. XLIV. 3, 2: *Salaminam.* Id. II, 7: de proprietate *Salaminae* insulae. Sulpic. Sever. H. S. II, 9: *Marathonam.* 25: *Ptolemaidam.* Dial. 23: *Thebaidam.* Idem Liv. I, 18. e codd. *Crotonam* pro *Crotona* scribendum censet. At Cicer. de Offic. 1. 18, 61. et Att. VI. 1, 6: *Salamine.* Att. VI. 1, 26. et 6, 2: *Eleusine.* Cf. *Bremium* ad Corn. Nep. Themist. II, 8. ad Aristid. II, 1. et *Wesenberg.* Em. II. p. 33 sq., qui h. l. aut *Salamina* aut *Salaminem* Ciceronem scripsisse arbitratur.

Salaminii tropaei] Eleganter pro *Salaminiae victoriae* per metonymiam, qua causa pro effectu aut, uti h. l., effectus pro causa ponitur. Sic Corn. Nep. Themistocl. 5, 3: Haec altera victoria, quae cum *Marathonio* possit comparari tropaeo: ubi cf. *Bremium* p. 43 sq. *Moser* addit Sil. Ital. XIV, 282: Salaminiacum tropaeum. Aristoph. Equ. 1334: τοῦ Μαραθῶνι τροπαίου. Ex vulgari dicendi ratione exspectabamus: *quam obruetur Salam. trop. memoria* aut: *quam oblivio* (obruet) *S. tr. memoriam.*

Boeotia Leuctra] *Boeotia* additum est, quia etiam in Arcadia et Laconica fuerunt Leuctra.

cium Calatinum, duo [1] Scipiones duo Africanos, Maximum Marcellum Paullum, Catonem Laelium, innumerabiles alios: quorum similitudinem aliquam qui arripuerit, non eam fama populari, sed vera bonorum laude metiens fidenti animo, si ita res feret [1], gradietur ad mortem, in qua aut summum bonum aut nullum malum esse cognovimus. Secundis vero suis rebus volet etiam mori; non enim tam cumulus bonorum iucundus esse potest, quam molesta decessio. 111. Hanc sententiam significare videtur Laconis illa vox, qui, quom Rhodius Diagoras, Olympionices nobilis, uno die duo [2] suos [3] filios victores Olympiae vidisset, accessit ad senem et gratulatus: *Morere, Diagora,* inquit; *non enim in caelum adscensurus es.* Magna haec et nimium fortasse Graeci putant vel tum potius putabant; isque, qui hoc Diagorae dixit, permagnum existimans tres [4] Olympionicas una e

2 Sic recte Or. c. R. Gud. 1. II. Gr. et paucis edd. vett. pro *duos.* V. §. 111. 3 Ern. iniuria delevit *suos*, quod h. l. non sine aliqua vi additum est. 4 Bait. e cd. Brux. *tris.*

duo Scipiones, duo Africanos] Recte Or. pro vulg. *duos* edidit *duo*, quod est in R. Gud. 1. Gr. quatt. Gebh. et edd. post Gruterum. Cicero enim aliique huius aetatis scriptores accusativum vocabulorum *duo* et *ambo* terminare solent in *o* (*duo*, *ambo*): quae forma respondet Graecae declinationi. Altera forma *duos*, *ambos*, quae est terminatio Latinae declinationis, rarior illa quidem est apud Tullium eiusque aequales nec tamen, ubi codicum auctoritate nititur, repudianda. Paulo post §. 111: *duo* suos filios. N. D. III. 38, 91: hi *duo* illos oculos orae maritimae effoderunt. At Lael. 5, 20: aut inter *duos* aut inter paucos: ubi v. *Klotzium* p. 120. Cf. *Ellendtum* ad de Or. III. 8, 31. Vol. I. p. 455.

quorum similitudinem aliquam qui arripuerit] Eleganter dictum. *Moser* apposite comparat N. D. III. 11, 27: Quaerit apud Xenophontem Socrates, unde animum arripuerimus, si nullus fuerit in mundo: ubi Cic. vertit Graeca Xen. Comment. I. 4, 8: νοῦν δὲ ἄρα .. πῶς δοκεῖς συναρπάσαι.

si ita res feret] Sic recte Or. c. quatt. Oxx. Vind. 2. Guelf. edd. L. Gryph. aliisque multis et Lactant. Div. Inst. 7, 10.; nonnulli alii codd. et permultae edd. vett. *si res fert;* vulgo *si ita res fert;* optimi, ut R. Gud. 1. Brux., aliique codd. male *si ita refert.* Apte *Moser* comparat Phil. IV. 6, 14: *si ita res tulisset.* Addit *Klotzius* in Add. p. 57., qui prius scripturam *si ita refert* receperat, nunc autem ad scripturam *si ita res feret* rediit, locum similem: de Leg. agr. II. 28, 77: tamen paulisper, *si ita commodum vestrum fert*, connivebo.

aut summum bonum aut nullum malum] Entweder .. oder doch. V. ad I. 1. 1.

esse potest] Sic omnium codd. et edd. consensu legitur. Exempla, in quibus *esse potest* dicitur, apud Ciceronem longe sunt rarissima, quom legitima apud eum horum vocabulorum collocatio sit: *potest esse*, eadem, ut videtur, causa, qua vitavit *crede mihi*, scilicet, ut evitaretur exitus pentametri. (V. ad c. 31, 75. et *Moserum* ad V. 10, 29.) Supra c. 37, 89. 90. V. 10, 29. 35, 101. N. D. I. 41, 116: an quicquam eximium *potest esse* in ea natura. II. 6, 16: quid *potest esse* in rerum natura homine melius? ubi v. *Heindorf.* p. 136. At Off. I. 19, 62: nihil honestum *esse potest*, quod iustitia vacat. ib. 41, 148: sine qua nihil rectum *esse potest.*

decessio] H. e. bonorum deminutio, opponitur *accessioni*, uti docet *Moser*, comp. de Divin. II. 15, 36. de Univ. 6, 16: neque enim ulla *decessio* fieri poterat neque *accessio.*

§. 111. *Rhodius Diagoras*] Cf. Indic. histor. et praeclarissimum Pindari carmen Olymp. VII. et quae de Diagora adnotavit *Boeckhius* in Explicatt. p. 164 sq.

non enim in caelum] H. e. summam hominis felicitatem nactus es nec maiore poteris potiri. Geminus locus legitur apud Pindarum Pyth. X. 22—27. ed. *Boeckh.:* Εὐδαίμων δὲ καὶ ὑμνητὸς οὗτος ἀνὴρ γίγνεται σοφοῖς, Ὃς ἂν χερσὶν ἢ ποδῶν ἀρετᾷ κρατήσαις Τὰ μέγιστ' ἀέθλων ἕλῃ τόλμᾳ τε καὶ σθένει, Καὶ ζώων ἔτι νεαρὸν Κατ' αἶσαν υἱὸν ἴδῃ τυχόντα στεφάνων Πυθίων. Ὁ χάλκεος οὐρανὸς οὔποτ' ἀμβατὸς αὐτῷ. Cf. Olymp. V. fin., ubi v. *Boeckh.* in Explicatt. p. 151. Isthm. IV, 14: μὴ μάτευε Ζεὺς γενέσθαι· πάντ' ἔχεις. Cf. infra ad II. 17, 41. pro L. Flacco 13, 31: pugil Olympionices, hoc est apud Graecos .. prope maius et gloriosius quam Romae triumphasse. Corn. Nep. Praef. §. 5: Magnis in laudibus tota fuit Graecia victorem Olympiae citari.

Magna haec] Scil. Olympiae victoriam reportasse, *et nimium fortasse* sc. magna, i. e. maiora, quam re vera sunt.

inutile] H. e. perniciosum. Est λιτότης. *Moser* comparat Off. II. 14, 49: seditiosum et *inutilem* civem, C. Norbanum in iudicium vocavit. Adde Off. I. 10, 32: nec promissa .. servanda sunt ea, quae sunt iis, quibus promiseris, *inutilia.* Sic Graece ἀχρεῖος Il. β, 269, ἀξύμφορον Thuc. II, 91, ubi v. *Popponem*, ἀνωφελεῖς Thuc. VI, 33, 4, ubi v. eundem Popp.

tibi quidem quod satis esset, paucis verbis] Sic haec verba distinguenda esse recte iudicat *H. Muther* in progr. Coburg 1862. p. 23. Vulgo comma male post *tibi quidem* ponitur; nam primum verbis *tibi .. satis esset* Cicero mente opponit *mihi autem ipsi id satis non erat*, uti ex ultimis capitis verbis apparet; deinde *tibi* ut obiectum verbi *responderam* adverbio *quidem* efferri non poterat, quom Cicero soli auditori, non aliis etiam responderit.

in desiderio et luctu haec est consolatio maxima] Sc. ut sciamus nullo in malo mortuos esse.

in iis malis, quibus] V. ad 39, 94.

Cap. XLVII. §. 112. Epilogus, qui sequitur, eo consilio videtur a Cicerone toti disputationi adiectus esse, ut auditoris animum in eis, quae de contemnenda morte dicta erant, confirmaret et corroboraret. De epilogi vi ac natura fuse disputavit *Seyffertus* in schol. Lat. T. II. §. 77—79.

omni autem oratione] Sic Or. c. Gud. II. 2. Gr. et plerisque reliquis codd. multisque edd. vett.; cod. Gud. 1. R. aliique nonnulli habent *ratione:* quod a *Klotzio* receptum et magno opere defensum, nunc autem (in Add. p. 57.) reiectum est. Optime *Lambinus: Ratione* quamvis in speciem probabile videatur, tamen ineptum. Non enim dicit Marcum adolescens omni *ratione* et omni genere argumentorum ac probationum docuisse mortem non esse ducendam in malis; quanquam hoc quoque factum est; sed eum tota *oratione* hoc spectasse atque adeo perfecisse, ut mors non esset ducenda in malis. De verborum *rationis* et *orationis* in cdd. permutatione v. ad I. 30, 73 extr.

domo prodire, cunctari illum diutius in vita fortunae obiectum inutile putabat ipsi. Ego autem, tibi quidem quod satis esset, paucis verbis, ut mihi videbar, responderam. Concesseras enim nullo in malo mortuos esse; sed ob eam causam contendi, ut plura dicerem, quod in desiderio et luctu haec est consolatio maxima. Nostrum enim et nostra causa susceptum dolorem modice ferre debemus, ne nosmet ipsos [5] amare videamur. Illa suspicio intolerabili dolore cruciat, si opinamur eos, quibus orbati sumus, esse cum aliquo sensu in iis malis, quibus vulgo opinantur. Hanc excutere opinionem mihimet volui radicitus eoque fui fortasse longior.

XLVII. 112. *A.* Tu longior? non mihi quidem. Prior enim pars orationis tuae faciebat, ut mori cuperem; posterior, ut modo non nollem, modo non laborarem; omni autem oratione [1]

5 Sic Or. c. R. Gud. 1. II. 2. b. Gr. et plerisque reliquis codd. pro vulg. *ne et nosmet ipsos*; unde Wopk. p. 77. coni. *ne ita n. i.;* male Ern. correxit *ne nosmet ipsi;* opponitur enim eis, quos lugemus. V. ad c. 30, 73. XLVII. 1 v. Adn.

illud certe perfectum est, ut mortem non ducerem in malis. *M.* Num igitur etiam rhetorum epilogum desideramus? an hanc iam [2] artem plane relinquimus? *A.* Tu vero istam ne relinqueris, quam semper ornasti, et quidem iure; illa enim te, verum si loqui volumus, ornaverat. Sed quinam est iste epilogus? aveo enim audire, quicquid est. 113. *M.* Deorum immortalium iudicia solent in scholis proferre de morte; nec vero ea fingere ipsi, sed Herodoto auctore aliisque pluribus. Primum Argivae [1] sacerdotis, Cleobis et Biton [1], filii, praedicantur; nota fabula est. Quom enim illa.1 ad solenne et statum [1] sacrificium curru vehi ius esset satis longe ab oppido ad fanum, morarenturque iumenta; tum [1] iuvenes ii, quos modo nominavi, veste posita, corpora oleo perunxerunt, ad iugum accesserunt. Ita sacerdos advecta in

2 Sic Or. c. Gud. 1. II. 2. aliisque codd. pro vulg. *iam hanc* (sic etiam R. ap. Tregd.).

perfectum est, ut .. ducerem] E nostrae linguae ratione exspectes *ducum;* nam auditor hanc opinionem non solum imbiberat mente, sed etiam tum, quom haec verba dicebat, firmiter tenebat; at v. Adnotata in c. 4, 7: *ut ..* habere *auderemus.*

ne reliqueris] V. ad I. 41, 98 extr.

ornasti .. ornaverat] Artem rhetoricam tu semper *laudibus ornasti*, illa autem tibi *honoris ac dignitatis ornamenta paravit.*

§. 113. *in scholis*] V. ad c. 4, 8. — Quae sequuntur narrationes de Cleobi et Bitone, de Trophonio et Agamede, de Sileno et Mida, de Terinaeo Elysio, ductae sunt sine dubio e Crantoris περὶ πένθους libro, quo usus est Plutarchus in Consol. ad Apollon. c. 14. et c. 27. V. ad c. 38, 91: *quo modo initium .. pertinebit.*

Herodoto auctore] Lib. I, 31, ubi v. *Baehrium.*

Argivae sacerdotis] Cui nomen erat Cydippae. V. Herod. l. d. et Stob. Serm. T. III. p. 463. ed. Gaisf. Plura de hac narratione contulit *Davisius.* Pro *Argiae,* quod omnes habent codd., auctore *Wesenbergio* Em. II. p. 35. e Lambini corr. dedi *Argivae:* quae forma constanti scriptorum et ipsius Ciceronis usu confirmatur. Cf. c. 20, 45. III. 22, 53. Divin. I. 19, 37. Brut. 13, 50. N. D. I. 29, 82, ubi pauci deteriores codd. habent *Argia.*

Biton] Pro vulg. *Biton* Orellius c. Davisio edidit *Bito*, uti legitur in Vind. 1.; R. Gud. 1. II. 2. Brux. Duisb. et novem Gebh. corrupte exhibent *Binoto* et tres Oxx. *Binotho:* quae formae e *Biton* per litterarum transpositionem ortae sunt: cuius generis exempla permulta *Wesenb.* Em. I. p. 33. collegit. Alias eam Cicero constanter fere servat legem, ut Graecorum nomina propria in ων, quorum genitivus vel in ονος vel in ωνός terminatur, in nominativo terminet in *o;* quorum autem genitivus vel in οντος vel in ωντος exit, in nominativo terminet in *on.* Infra III. 24, 58 in omnibus fere codd. *Telamo*; sed 18, 39. in versu *Telamon* in meliorib. codd.; 26, 62 in optimis *Agamemno.* IV. 8, 17. Etiam V. 9, 27. legendum est *Zeno*; v. ibi V. Scr. At I. 38, 92 *Endymion*, 49, 116 *Aristogiton.* et Divin. II. 14, 132 *Euphorion*, Off. III. 25, 95 *Agamemnon* in omnibus libris legitur; contra *Callipho* V. 30, 85. item in omnibus libris. Cf. Fin. II. 6, 19: ubi *Madvig.* comp. Fin. IV. §. 50. V. §. 73. Acad. II. §. 131. Fortasse hoc nomen duplicem habebat declinationem: *Calliphon, -ontis*, et *Callipho, -onis.* V. *Goerenz.* ad Fin. II. 11, 35. p. 175 sq. *Beier.* ad Off. III. 33, 119. p. 413. De tota hac re cf. *Bentleium* ad Hor. C. III. 8, 18. *Ellendt.* ad de Or. II. 46, 193. T. I. p. 316 sq. *L. Schneider.* Formenl. I. p. 275 sq. et p. 146. *Ramshorn.* L. Gr. §. 29. *Kühner.* L. Gr. §. 21. a).

statum sacrificium] Sic recte Or. c. M. L. aliisque edd. vett. et quatt. Oxx. trib. Pall. Rehd., licet adversentur plurimi et meliores codd., ut R. Gud. 1. Brux., qui c. vulg. habent *statutum.* Etiam *Klotzius* nunc in Add. p. 57 sq. probat *statum.* Saepe in codd. hoc rarius vocabulum, quod ducendum est a verbo *sistendi*, a librariis in *statutus* mutatum est. *Manutius* comp. or. de harusp. resp. 9, 18: *statas* solennesque caerimonias. Liv. 40, 4: ad *statum* sacrificium. Addit *Moser* pr. Mil. 17, 45: *stata* sacrificia.

fanum, quom currus esset ductus a filiis, precata a dea dicitur, ut illis praemii [1] daret pro pietate quod maximum homini dari posset a deo; post epulatos cum matre adulescentes [3] somno se dedisse, mane inventos esse mortuos. 114. Simili precatione Trophonius et Agamedes usi dicuntur: qui, quom Apollini Delphis templum exaedificavissent, venerantes deum petiverunt [4] mercedem non parvam quidem operis et laboris sui, nihil certi, sed quod esset optimum homini. Quibus Apollo se id daturum ostendit post eius diei diem tertium: qui ut illuxit, mortui sunt reperti. Iudicavisse deum dicunt, et eum quidem deum, cui reliqui di [5] concessissent, ut praeter ceteros divinaret.

XLVIII. Affertur etiam de Sileno fabella quaedam, qui, quom a Mida captus esset, hoc ei muneris pro sua missione

3 Sic Gud. 1; Or. c. vulg. *adolesc.* 4 Sic R. Gr. Marb. Mon. 1. 2. Gud. Duisb. edd. H. D.; Or. c. reliquis *petierunt.* 5 Sic Gud. 1. *di*; Or. c. vulg. *dii.*

ius esset] H. e. religionis caerimonia constitutum esset.

tum iuvenes] Cum Wesenberg. Em. II. p. 35. ex Gud. 1. II. 2. Brux. Aug. Vind. 1. ed. H. (in R. verba *t. iuv... accesserunt* praetermissa sunt, sed in marg. adscripta) edidi *tum* pro vulg. *tunc*, quia, uti Wes. recte observavit, vehementior illa demonstratio, quam *tunc*, ut Fam. III. 10, 8. Divin. II. 1, 3. Att. X. 8, 2, habet, ab h. l. aliena est, comp. de *quom .. tum* 49, 118. II. 7, 19. III. 1, 2. 2, 3.

veste posita] V. ad c. 11, 24 extr.

perunxerunt, ad iugum accesserunt] De asyndeto v. ad I. 4, 7.

ut illis praemii daret .. quod] Sic R. Gud. 1. II. Pith. Pal. 5. Bak. Rehd. Duisb.; Or. c. Gud. 2. b. aliisque codd. et omnibus fere edd. vett. *ut illis praemium d.;* D. e cod. Norv. *ut illud praemii*; Rath. coni. *ut id illis praemii d.:* quod probat *Wes.* Em. I. p. 16. et *Sff.* et *O. Hein.* receperunt; Tr. e coni. *ut id iis praemii d.* Utraque coniectura elegans est, sed non prorsus necessaria, quom genitivus a seq. *quod* pendere possit. V. *Ramshorn.* L. Gr. §. 104. Not. 2. *Kühner.* L. Gr. §. 111, 8. b). Cf. c. 48, 114: *hoc* ei *muneris* pro sua missione dedisse scribitur. II. 3, 9: *quod* datum est temporis nobis, in eo consumpsimus: ubi v. Adn.

Trophonius et Agamedes] Eadem res narratur a Plutarcho in Consol. ad Apollon. c. 14. p. 109.

post eius diei diem tertium] Cf. ad Att. III. 7, 1: alii pueri *post diem tertium eius diei* alias litteras attulerunt. Sic etiam dicitur *pridie* et *postridie eius diei.* V. nos in Gr. L. §. 177. Not. 1.

mortui sunt reperti] Modo §. 113. pari vi: *mane inventos esse mortuos.* Sic saepe variandae orationis causa. Cf. III. 10, 23. Aliis autem locis verbum *inveniendi* (= veniendi in aliquid) casus et fortuiti potius quam consilii et contentionis (εὑρίσκειν), contra verbum *reperiendi* consilii studiique (ἀνευρίσκειν) notionem involutam habet. Cfr. *Wüstemanni* et *Georgesii* Deutsch-Lat. Wörterb. v. *finden.* Cic. de Fin. V, 6: fons *reperiendus* est, in quo sint prima invitamenta naturae: quo *invento* cett.

Iudicavisse] Scil. mortem non ducendam esse in malis, sed summum bonum esse.

ut .. divinaret] atque ita sciret, quid homini optimum esset. *Praeter ceteros*, h. e. ceterorum maxime. Optime *Moser:* Locutionem *praeter ceteros* amat Cicero, sed nunquam ea ita utitur, ut sit i. q. ceteris exclusis, ne eo quidem loco, quo dixit *unus praeter c. adiuvisti* ad Qu. Fr. I. 1, 15. Ibi *unus* inservit tantummodo augendo superlativo.

Cap. XLVIII. *de Sileno fabella*] „Eine der sinnigsten Dichtungen des Alterthums, worüber mit eigener Prüfung nachzulesen *Creuzer* in den Studien Band I. S. 224 folg. Vgl. Herod. VIII, 138.“ *Orellius.* Cf. Ind. hist. v. *Silenus.* Sententiam: *non nasci* etc. ean-

dedisse scribitur: docuisse regem non nasci homini longe optimum esse, proximum autem quam primum mori. 115. Qua est sententia in Cresphonte usus Euripides:

Nam nós decébat coétus célebrantés domúm
Lugére, ubí esset áliquis ín lucem éditús,
Humánae vítae vária réputantés malá;
At, quí labóres mórte fínissét gravés,
*Hunc * ómni * [1] amícos laúde et laétitia éxsequí.*

Simile quiddam est in Consolatione Crantoris; ait enim Terinaeum quendam Elysium, quom graviter filii mortem maereret, venisse in psychomantium quaerentem, quae fuisset tantae calamitatis causa; huic in tabellis tres huiusmodi versiculos datos:

XLVIII. 1 v. Adn.

dem expressit Theogn. v. 425 sqq. ed. Bekker.:

Πάντων μὲν μὴ φῦναι ἐπιχθονίοισιν ἄριστον,
Μηδ' ἐσιδεῖν αὐγὰς ὀξέος ἠελίου·
Φύντα θ' ὅπως ὤκιστα πύλας Ἀΐδαο περῆσαι
Καὶ κεῖσθαι πολλὴν γῆν ἐπαμησάμενον.

Cf. etiam Soph. O. C. 1224 sqq.: μὴ φῦναι τὸν ἅπαντα νι- | κᾷ λόγον· τὸ δ', ἐπεὶ φανῇ (sc. ἄνθρωπος), | βῆναι κεῖθεν ὅθεν περ ἥ- | κει, πολὺ δεύτερον, ὡς τάχιστα. Alex. com. 3. p. 447: τὸ μὴ γενέσθαι μὲν κράτιστόν ἐστ' ἀεί, | ἐπὰν γένηται δ', ὡς τάχιστ' ἔχειν τέλος. Bacchylid. fr. 2 [3]: θνατοῖσι μὴ φῦναι φέριστον, | μηδ' ἀελίου προσιδεῖν φέγγος· | ὄλβιος δ' οὐδεὶς βροτῶν πάντα χρόνον, ubi v. *Bergk*.

§. 115. *in Cresphonte*] Sic appellata est tragoedia Euripidis, de qua v. quem *Klotzius* laudat *L. C. Valckenarium* in Diatrib. p. 181 sq. ed. princ. Huius tragoediae nonnulla supersunt fragmenta, in quibus etiam ea (v. Eur. Fragm. p. 436. T. II. ed. Beckii, n. XIII. in ed. G. Dindorfii, Poetae Scenici Gr. Lps. 1830.) leguntur, quae Cicero laudavit, his verbis expressa:

ἐχρῆν γὰρ ἡμᾶς σύλλογον ποιουμένους
τὸν φύντα θρηνεῖν, εἰς ὅσ' ἔρχεται κακά·
τὸν δ' αὖ θανόντα καὶ πόνων πεπαυμένον
χαίροντας εὐφημοῦντας ἐκπέμπειν δόμων.

coetus celebrantes] Frequenter convenientes, Graece σύλλογον ποιουμένους; *Davisius* comparat Herodot. VII, 8. VIII, 83: σύλλογον ποιέειν. Verg. Aen. I. 739: „Et vos o coetum Tyrii *celebrate* frequentes.“ Similiter Tacit. Ann. IV. 59: convivium *celebrare*. Infra c. 49, 117. in Solonis versu: *celebrent* funera.

Hunc omni] Sic Or. e coni *Davisii*, qui comp. Liv. X, 29: Fabius collegae funus *omni honore* laudibusque meritis celebrat. Vulgo (etiam Gud. 1. R. Brux. aliique) *omnes*; alii *omnis*.

exsequi] Gr. ἐκπέμπειν, *Wolfius* interpretatur *prosequi*; rectius *Orellius* docet *exsequi* verbum proprium esse de exsequiis. Bene *Turnebus* in Adversarr. IX, 18. p. 290: „*Exsequi* pro *funerare* usurpatur: unde *exsequiarum* nomen, quod inde natum est, quod multi cadaver eius, qui efferebatur, sequebantur.“

in Consolatione Crantoris] V. Indic. hist. v. *Crantor*.

psychomantium] V. ad c. 16, 37: *quae Appius* νεκρομαντεῖα *faciebat*.

versiculos] Graece apud Plutarch. Cons. ad Apoll. p. 109:

Ἦ που, νήπιε Ἠλύσι', ἠλίθιαι φρένες ἀνδρῶν·
Εὐθύνοος κεῖται μοιριδίῳ θανάτῳ·
Οὐκ ἦν γὰρ ζώειν καλὸν αὐτῷ οὔτε γονεῦσιν.

potitur, fatorum numine] Sic recte Or. c. R. Gud. 1. II. b. aliisque pro vulg. *f. munere*. Cf. Verg. Ecl. IV, 47: Concordes stabili *fatorum numine* Parcae. Graece: μοιριδίῳ θανάτῳ. Media syllaba verbi *potitur* est correpta, uti Verg. Aen. 3, 56: vi potĭtur. V. nos in Gr. L. §. 62.

finiri] H. e. mori. Valer. M. IX. 12, 4: sed atrocius aliquanto Euripides *finitus est*. Plin. ep. I. 12, 2: qui morbo *finiuntur*. Activa forma *finire*, uti Gr. τελευτᾶν, eadem vi dicitur Tac. Ann. 6, 50 extr.: Sic Tiberius *finivit* LXXVIII aetâtis anno. V. *Freund*. Lex. II. p. 585.

§. 116. *causam rebus .. iudicatam*] *Causam*, sc. mortem homini summum bonum esse, *rebus*, h. e. rebus in factis positis (durch Thatsachen), a diis

Ignarí hominés in víta méntibus érrant;
Eúthynoús potitúr, fatórum númine [1], léto.
Síc fuit útiliús finíri ipsíque tibíque.

116. His et talibus auctoribus usi confirmant causam rebus [1] a diis [2] immortalibus iudicatam. Alcidamas [1] quidem [1], rhetor antiquus in primis nobilis, scripsit etiam laudationem mortis, quae constat ex enumeratione humanorum malorum. Cui rationes eae, quae exquisitius a philosophis colliguntur, defuerunt, ubertas orationis non defuit. Clarae vero mortes, pro patria oppetitae, non solum gloriosae rhetoribus, sed etiam beatae videri solent. Repetunt ab Erechtheo [3], cuius etiam filiae cupide [1] mortem expetiverunt pro vita civium;

2 Sic Or. c. cdd.; Bait. aliique e coni. *dis*, v. ad c. 41, 97. 3 Sic Or. c. R. Gud. 1. II. b. Brux. Aug. edd. H. Ven. aliisque pro vulg. *Erichtheo*. V. *Goerenz*. ad Fin. V. §. 22. p. 611.

iudicatam esse. Recte observant interpretes totam hanc enuntiationem e re iudiciali esse explicandam. Primum *auctores* iudicii (*Gewährsmänner*) commemorantur; deinde *causa iudicata*, i. e. *res* aut *causa* in iudiciis iam tractata, et quidem *rebus*, ἔργοις, πράγμασι, non modo rationibus argumentisve, sed factis. De vocabulo *rebus* *Io. Fr. Gronovius* in Observv. p. 467 sq. Ed. 2. Amst. 1662. multos locos comparat. Cf. V. 5, 14: si imaginibus potius uti quam *rebus* ipsis placet. *Orellius* confert Paradox. I. 1, 7: haec imbecilla et commutabilia pecuniae membra *verbo* bona putaverunt appellanda, quom *re* ac *factis* longe aliter *iudicavissent*. Iniuria *Lamb.*, *Bait.*, *Wesenb.* I. p. 6. *rebus*, ut ex antecedenti *auctoribus* repetitum, suspectum habent.

Alcidamas quidem] Sic recte Or. c. Cam. Leod. HWolf. D. et codd. trib. Oxx. pro vulg. *Alcidamus*. V. quem *Or.* laudat *Spalding*. ad Quintil. T. I. p. 423. et quem *Moser* addit *Wyttenbach*. ad Plutarch. T. II. p. 26. ed. Lips. Idem Or. pro vulg. *quidam* recte scripsit *quidem*, uti D. et W. 2. de *Bentleii* coniectura ediderant, et revera legitur in R. (ap. Tregd.) Gud. 1. II. b. (a pr. m.) Aug. Etiam *Klotzius* nunc in Add. p. 58. probat scripturam *quidem*. Pronomen *quidam* cum seqq. v. *rhetor antiquus in primis nobilis* pugnat; contra nihil aptius est adverbio *quidem*, quod a Cicerone addi solet nominibus propriis, ut verti possit per nostrum *so*, ita quidem, ut vim habeat argumentativam inserviatque sententiae prolatae exemplis illustrandae confirmandaeve. Supra 22, 51: Dicaearchus *quidem*. 33, 80: Aristoteles *quidem*. 34, 84. II. 6, 17. 14, 34. III. 12, 27. V. 37, 108. 38, 112. Cf. *Heindorf*. ad N. D. II. 6, 16. p. 135 sq. et *Seyffert*. schol. Lat. I. §. 78. Plane eodem modo Graecum γέ in exemplis afferendis ponitur. V. *Hartung*. Griech. Partik. T. I. p. 388. et nos in Gr. Gr. T. II. §. 511, 7.

in primis] Sallust. Cat. 40, 6: Manlius et Faesulanus *in primis* (i. e. inter fortissimos, inter primos pugnantium) *pugnantes* cadunt: ubi v. *Kritz*. p. 322. Id. Iug. 6, 1: leonem primus aut *in primis* ferire. 26, 3: Iugurtha *in primis* Adherbalem excruciatum necat. Adverbium *imprimis* scribendum est.

laudationem mortis] De sophistarum ἐπαίνοις v. quem *Orellius* laudat Platonem in Sympos. p. 177. b.

exquisitius] mit wissenschaftlicher Sorgfalt, Gründlichkeit. Brut. 80, 277: deque eo crimine accurate et *exquisite* disputavisset. 82, 283: accuratius quoddam dicendi et *exquisitius* afferebat genus.

defuerunt .. non defuit] V. ad III. 5, 11: cadere possit, non possit.

Clarae .. mortes] De plurali v. ad IV. 2, 3: mentes suas.

cupide] Male Tr. c. R. et Gud. 1. *cupidae*: quod in poetica quidem oratione pro adverbio ad praedicatum referri potest, ut II. 10, 24: *avida* se ad pastus refert; v. nos in Gr. L. §. 109, 5; sed in pedestri oratione antiquiorum certe scriptorum semper dicitur *cupide, avide, studiose*. V. *Wesenberg*. Em. II. p. 36. De *e* et *ae* in codd. saepe confusis v. eundem l. d. et *Tregderum* Praef. p. IX.

mortem expetiverunt] Rem eandem

Codrum [4], qui se in medios immisit hostes veste famulari, ne posset agnosci, si esset ornatu regio, quod oraculum erat datum, si rex interfectus esset, victrices Athenas fore. Menoeceus [5] non praetermittitur, qui * item * [6] oraculo edito largitus est patriae suum sanguinem; Iphigenia Aulide duci se immolandam iubet [7], *ut hostium eliciatur suo.* Veniunt inde ad propiora.

4 *Sff.* coni. *et Codro*; Morstadt (Rhein. Mus. 1862. p. 475 sq.). O. Hein., Sorof. verba *Codrum .. fore* pro glossemate habent. 5 Sic Or. c. R. Gud. 1. II. 2. Gr. omnibus Oxx. aliisque multis pro vulg. *Men. vero.* 6 Sic c. Tr. scripsi e coni. Davisii, etiam Wesenbergio Em. II. p. 31. probata, quom L. Gud. 1. II. Brux. Aug. legant *quidem* (pro *qui item*); ed. H. *quidem qui*; duo Oxx. Marb. *qui denique*; unus Ox. *qui dei*; Or. c. vulg. *qui oraculo:* quam scripturam veram non esse e codd. varietate apparet. Bentl. coni. *qui itidem.* 7 Sff. coni. *iubens,* maiore distinctione in minorem mutata: quod mihi durissimum videtur. Si Cicero sequentem enuntiationem cum antecedenti coniungere voluisset, sine dubio dicturus fuit: neque *J., quae A. .. iubet.*

narrat Apollodor. III. 14, 4, ubi v. *Heyn.* Cf. N. D. III. 19, 50. Fin. V. 22, 62, ubi v. *Ottonem,* or. pro Sest. 21, 48, ubi *Matthiaeus* comparat Lycurg. c. Leocr. p. 160, 9. ed. H. St. Eurip. Ion. 280.

Codrum] Scil. laudant, commemorant, quod facile ex antecedenti *repetunt* elici potest, ut supersedere possimus coniecturis, quibus VV. DD. huic loco succurrere studuerunt. De locutione *repetere ab aliquo* aut *ab aliqua re* Anonymus apud Olivetum comparat de Or. I. 20, 91: quom repeteret usque a Corace. de Inv. II. 2, 6: veteres quidem scriptores artis usque a principe illo atque inventore Tisia repetitos. *Goerenzius* ad Acad. II. 5, 13: Repetunt a P. Valerio, addit Divin. I. 1, 2: ut ab ultimis auctoritatem repetam. Hoc quidem loco facile ex antecedentibus suppleri potest: rhetores claras mortes.

Menoeceus] Tiresias vates Thebanis victoriam fore promiserat, si Menoeceus, Creontis filius, Marti victima factus esset. V. Apollodor. III. 6, 7. et quos attulit *Davisius.* Cf. Indicem hist.

Iphigenia Aulide duci se immolandam iubet] Temere hic locus sanissimus a VV. DD. coniecturis est tentatus. Recte *Nissenius* monet *Aulide* explicandum esse *quom Aulide esset* neque cum verbo *duci* iungendum. De re cf. Eur. Iph. A. 1368—1400. *Naekius* in Prolus. Bonn. 1822. Ind. Praelectt. de Pacuvii Duloreste p. III., a *Mosero* laudatus, putat respexisse Ciceronem h. l. canticum Eur. Iph. A. 1474 sq.: Ἄγετέ με τὰν Ἰλίου | καὶ Φρυγῶν ἑλέπτολιν, ubi v. *Klotz.*, vel potius Ennii Iphigeniam (v. *O. Ribbeck.* trag. Lat. reliq. p. 35. et 256. et *Io. Vahlen.* Enn. poes. reliq. p. 124.).

ut hostium eliciatur suo] His verbis Cicero videtur respexisse poëtam aliquem; satis probabiliter haec verba ex Ennii Iphigenia sumpta videntur (v. Adnotationem anteced.); certe poëticum quendam colorem ea prae se ferunt. Hinc recte haec verba diversa litterarum forma exprimenda curavit *Wolfius. Orellius* verbum *sanguis,* quod vulgo inter *hostium* et *eliciatur* legitur, in R. Gr. Gud. 1. II. duob. Oxx. omissum, uncis inclusit, „quom, ut ait, videatur versiculi tragici exitus, alterius initium: *hostium Eliciatur suo.* Cod. Leid. *sanguinem eliciat.* (Cod. Rehd. *hostium fatum sanguine eliciatur suo.* Vind. 1. et ed. H. *hostium eliciatur sanguinis fata suo.* Aug. *hostium eliciatur cruor.* Marb. om. *hostium sanguis.*) Vides varia supplesse librarios." Idem V. D. conferre iubet Eurip. Iph. Aul. 1475. Ego c. Kl. et Tr. v. *sanguis* plane delevi, quom facile ex antecedenti *sanguinem* cogitatione suppleri possit.

Cap. XLIX. *Harmodius .. Aristogiton*] De his v. Herodot. 5, 55. ibique *Baehrium* et in primis Thuc. 6, 54 sqq. Cf. Ind. hist.

in ore est et Ar. .. viget] *Rathius* e coni. addidit *est*, uti legitur in Vind. 1. et e *Rathii* testimonio etiam in aliis codd., et sic edidit *Moser*, locutionem sine *est* nimis concisam et abruptam esse ratus. Recte quidem docet *Klotzius* Ciceronem alibi non simpliciter dicere *aliquis in ore est*, sed addere *omnibus, semper* vel simile quid, ut Legg. I. 2, 6: qui tibi *semper in ore est.* ad Att. VI, 3: tibi autem *valde solet in ore esse.* Fin. II. 23, 76: (illa) *semper* tibi *in ore sunt.* ib. III. 11, 37: quem tu *in ore semper habes.* ib. IV. 28, 79. Lael. I, 2: qui tum *fere multis erat in ore;* sed recte contra monet *Wes.* Em. I. p. 17. ex antecedenti *veniunt* intellegendum esse *iis*, i. e. rhetoribus. *Vigere* eleganter dictum est pro celebrari, praedicari. Cf. Xenoph. Commentar. II. 1, 33: μετὰ μνήμης τὸν ἀεὶ χρόνον ὑμνούμενοι θάλλουσι. Pro vulg. *vigent*, quod etiam Or. retinuit, c. Kl. et Tr. e R. Gud. 1. Brux. trib. Oxx. Marb. Rehd. et omnibus Bentl. edidi *viget.* Singularis indicat unumquodque nomen separatim spectari. V. nos in Gr. L. §. 103, 6, c). De appositionis *Lacedaemonius .. Thebanus* collocatione v. ad V. 32, 90. *Scythes* Anacharsis.

XLIX. Harmodius in ore est [1] et Aristogiton [2], Lacedaemonius Leonidas, Thebanus Epaminondas viget [1]. Nostros non norunt, quos enumerare magnum est [3]; ita sunt multi, quibus videmus optabiles mortes fuisse cum gloria. 117. Quae quom ita sint, magna tamen eloquentia est utendum atque ita [4] velut superiore e loco concionandum, ut homines mortem vel optare

XLIX. 1 v. Adn. 2 Sic cdd.; Or. *Aristogito.* V. ad c. 47, 113. 3 Duo Oxx. Rehd. Duisb. Guelf. Col. vet. cod. in marg. Lambb. Goth. marg. Crat. edd. Verb. Lall. Ern. aliaeque recc. *longum est:* quod apertum glossema est difficilioris scripturae, quae optimorum codd. (R. Gud. 1. b.) auctoritate satis est munita. Cf. Adn. 4 *ita*, ut ex superiore *ita* repetitum, *Wes.* I. p. 6., cui assentitur Bait., delendum censet; sequens enim *ut* significare consilium. At *ita* non ad seq. *ut*, sed ad antecedentia referendum; *ita* = si magna eloqutare; paulo post: et *ita* coniventem. c. 13, 30: atque haec *ita* sentimus.

magnum est] H. e. difficile, operosum est. *Goerenzius* ad Fin. IV. 26, 73. comparat Gr. μέγα τι additque *quid* omissum gravitate pronuntiationis compensandum esse. At quidni dicatur *magnum est* sine *quid*, quom recte dicatur *longum est, difficile est*, cett.? Sic pari modo apud Graecos saepe neutrum adiectivi usurpatur, ubi e nostrae linguae ratione exspectes pron. τὶ additum. V. *Fritzschium* in Quaest. Lucian. p. 92 sqq. et nos ad Xenoph. Commentar. I. 2, 30. In eiusmodi dicendi formulis, quales sunt: *longum est, difficile est*, aliae, porro, *satis, par, rectum, iustum, idoneum, optimum, consentaneum, melius, aequius, rectius, satius est, .. erat, .. fuit, .. fuerat* Latini scriptores indicativum usurpant, ut hae sententiae *sine conditione simpliciter* ponantur. Eadem ratio est in verbis: *posse* (V. ad II. 19, 45. III. 4, 7.), *debere* (III. 22, 54.), *oportet* (II. 13, 30.), *necesse est, decet;* denique in *participio futuri passivi*, in quo etiam necessitatis notio inest. Cf. supra 8, 17: superbum id quidem *est.* 11, 23: Cuperem equidem utrumque, si posset; sed *est difficile* confundere. Corn. Nep. Hannib. V, 4: *longum est* enumerare proelia, ubi cf. *Bremium* p. 332. Cic. Offic. I. 9, 4: *aequius erat.* N. D. III. 78: *melius fuit.* Infra III. 1, 2: *haud erat sane* etc. IV. 31, 66: *erat facile.* Quid futurum *erat* .., si .. putassent? Sic Graeci dicunt, omissa particula ἄν, ἐξῆν, χρῆν, ἔδει, προσῆκε, καιρὸς ἦν, καλῶς εἶχε, μᾶλλον εἶχε, καιρόν, αἰσχρόν, εἰκὸς ἦν. In nostra lingua eiusmodi enuntiata conditionaliter per coniunctivum proferri solent. Enucleatissime hunc grammaticae locum pertractavit *Krüger in Untersuchungen über d. Lat. Spr.* II. Heft. p. 333 sq.: cum quo conferendi *Hartung.* Griech. Partik. Th. II. p. 235 sq. *Kritzius* ad Sall. Catil. LI, 4. *Gernhard.* ad Lael. in Exc. I. p. 238 sqq. *Ramshorn.* L. Gr. §. 165. Not. 1. *Kühner.* L. Gr. §. 108, 3. et §. 154, 4. Rariora sunt exempla, in quibus coniunctivus legitur, ut II. 5, 14: magis *esset pudendum*, si in sententia permaneres. Sic *possem*, v. ad III. 4, 7.

optabiles mortes .. cum gloria] i. e. mortes *gloriosas.* V. ad II. 3, 7: lectionem sine ulla delectatione.

§. 117. *Quae quom ita sint, .. tamen*] *Quom* c. coni. iunctum habet vim concessivam; plerumque sequitur *tamen*, uti h. l., sed saepe etiam sine sequenti *tamen*, ut V. 20, 58. V. *Bremium* ad Corn. Nep. Aristid. III, 1. *Ramshorn.* L. Gr. §. 183, 2. *Kühner.* L. Gr. §. 149, 9. Numerum pluralem in *quae quom ita sint* recte *Klotzius* refert ad multa quae Cicero protulit exempla. Ubi ex una re aliquid concluditur, singularis numerus usurpatur: *quod quom ita sit.*

velut superiore e loco] H. e. veluti

incipiant vel certe timere desistant. Nam si supremus ille dies non exstinctionem [5], sed commutationem affert loci; quid optabilius? sin autem perimit ac delet omnino, quid melius quam in mediis vitae laboribus obdormiscere et ita coniventem [6] somno consopiri sempiterno? Quod si fiat, melior Enni [7] quam Solonis oratio. Hic enim noster:

Némo mé lacrumís decorét, inquit, *nec fúnera flétu*
Fáxit!

At vero ille sapiens [8]:

Mórs mea né careát lacrumís, linquámus amícis
Maérorem, út celebrént fúnera cúm gemitú.

118. Nos vero, si quid tale acciderit, ut a deo denuntiatum videatur, ut exeamus e vita, laeti et agentes gratias pareamus emittique nos e custodia et levari vinclis arbitremur, ut aut in

5 Sff. coni. *non nostri exst.;* sed ut paulo post absolute ponuntur *perimit* ac *delet*, non video causam, cur *nostri* addatur. 6 Sic Bait. aliique c. Gud. II. et ed. Ven.; Or. c. vulg. *conniv.*; cdd. valde variant inter *conhibentem* (Gud. 1.), *conibuentem* (R.), *conviventem* etc. 7 Sic Gud. 1.; Or. c. vulg. *Ennii.* 8 Sic R. Gud. 1. II. 2. aliique; Vind. 1. *at vir ille sap.;* Or. c. vulg. *at vero sap. ille.*

e tribunali vel e rostris. V. *Ernestii* Clav. Cicer. v. *superior.*

coniventem] Apte *Moser* comp. N. D. II. 57, 143: (oculis) somno coniventibus. pro Cael. 17, 41: sopitum conivere.

Quod si fiat] *Quod* antecedentes sententias: *si .. quid optabilius?* et *sin .. sempiterno* tanquam unam complectitur.

melior Enni quam Solonis oratio] Cf. de Senect. c. 20, 73. Paulo post *hic* referendum est ad Ennium, *ille* ad Solonem. In oppositione enim saepe *hic* non propiorem, sed maiorem aut potiorem rem, i. e. eam, de qua potissimum agitur, *ille* non remotiorem, sed inferiorem aut minorem respicit. Sic Cat. M. XIX, 68, ubi v. *Gernhard.* p. 131. Infra II. 21, 49: apud *illum.* V. nos in Gr. L. §. 123. Not. 3.

Nemo me cett.] Vid. c. 15, 34.

ille sapiens] H. e. ille, etsi sapiens est vel sapientis cognomine ornatur (Gr. ἐκεῖνος, σοφὸς ὢν vel σοφὸς ἐπονομαζόμενος).

Mors mea ne careat] Graeca leguntur apud Plutarch. Compar. Sol. c. Poplicol. c. 1. (Bergk poet. lyr. fr. 23.)

Μηδέ μοι ἄκλαυστος θάνατος μόλοι, ἀλλὰ φίλοισι
Ποιήσαιμι θανὼν ἄλγεα καὶ στοναχάς.

Pari modo exstant apud Stobaeum Serm. 121. p. 612. ed. Gaisf. T. III. p. 48, nisi quod ibi in altero versu legitur καλλείποιμι θανών: quod, uti recte monet *Davisius*, Ciceronis verbis melius respondet. Cf. supra c. 15, 34. et Cat. M. 20, 73. De verbo *celebrent* v. ad c. 48, 115. Ceterum hoc disticho Solo non vult mortem tanquam malum lugere; rectius horum versuum sententiam Tullius in Cat. M. l. d. interpretatur, quom: Solonis quidem sapientis, inquit, est elogium, quo se negat velle suam mortem dolore amicorum et lamentis vacare. *Volt*, credo, *se esse carum suis.*

§. 118. *Nos vero, si quid tale acciderit* etc.] „Est hoc Pythagoreorum decretum, quod respicit Socrates in Phaedone c. 66. dicens: καὶ γὰρ ἀκήκοα, ὅτι ἐν εὐφημίᾳ χρὴ τελευτᾶν (§. 154. p. 263. ed. Hdrf., quem vide. p. 331. Wyttenb. ubi v. adnot.)“ *Moser.*

ut a deo .., ut exeamus .., ut aut] Saepius enuntiatio per *ut* inducta apta est ex enuntiatione, quae ab eadem coniunctione *ut* orditur, quod minime offensioni potest esse, ubi *ut*, uti h. l., diversam habet vim. Cf. *Seyffert.* ad Lael. 17, 61. p. 381. Exempla, quae *Gernhard.* ad Lael. c. 24. p. 181. et *Wopkens.* Lectt. Tull. I, 7. p. 41 sq. collegerunt, non satis distincta sunt. De sententia cf. c. 30, 74.

horribilem illum d. a., n. f.] De hac verborum collocatione v. ad II. 4, 11.

nihilque in malis ducamus .. sempiternum] *Nihilque* gravius dictum est

aeternam et plane in [9] nostram domum remigremus aut omni sensu molestiaque careamus; sin autem nihil denuntiabitur, eo tamen simus animo, ut horribilem illum [10] diem aliis, nobis faustum putemus nihilque in malis ducamus, quod sit vel a diis [11] immortalibus vel a natura, parente omnium, constitutum. Non enim temere nec fortuito sati et creati sumus; sed profecto fuit quaedam vis, quae generi consuleret humano nec id gigneret aut aleret, quod, quom exanclavisset [12] omnes labores, tum incideret in mortis malum sempiternum. Portum potius paratum nobis et perfugium putemus! 119. Quo utinam velis passis pervehi liceat! Sin [13] reflantibus ventis reiciemur, tamen eodem paulo tardius referamur necesse est. Quod autem omnibus necesse est, idne miserum esse uni potest? — Habes epilogum, ne quid praetermissum aut relictum putes. *A.* Ego vero; et

9 *in* maxime offendit; nam verba *aeterna et plane nostra domus* significant *unam* domum. Quare *Wes.* I. p. 6., cui Bait. aliique assensi sunt, delendum censet, sive ex *-en* natum, sive ex superiore *in* frequentissimo quodam errore repetitum. 10 Tr. c. mult. edd. vett. *eum.* Sed codd. habent *illum* „et recte quidem, ut de longinquiore mortis die, cf. §. 117 supremus *ille* dies.“ 11 Bait. aliique *dis*; codd. *diis.* 12 Sic Or. c. R. Gud. 1. II. 2. aliisque codd. et plurimis edd. vett. itemque Nonio pro *exantlavisset.* V. ad 35, 86: hausit calamitates. 13 R. Gud. 1. II. 2. Brux. Duisb. *sinere fl.:* aperto errore ob seq. ablativum; unus Ox. et Aug. *sin autem* (pro *sin*), ut §. 117. et 118.; ed. H. *si vero*; cod. vet. Caroli Steph. et permult. edd. vett. *si enim.*

pro vulgari *nec quicquam.* V. nos in Gr. L. §. 135, Not. 4. Infra V. 5, 13: *nullumque* gravius pro *nec ullum.* De hac huius epilogi parte licebit addere, quae observavit *Fr. H. Kernius* in eis, quae ad hos libros p. 40. praefatus est, cuius verba haec sunt: „Merkwürdig ist es, dass gerade in diesem Epilog (cap. 49.) Cicero noch auf den Hauptgrund stiess, aber nur wie im Vorbeigehen und ohne die ganze Wichtigkeit desselben zu ahnen, auf den Grund, der den Schlussstein aller Beweise macht und ohne welchen alle Beweise ihrer Bekräftigung entbehren; es ist der Grund: Wenn die Menschen ihren Ursprung der *Gottheit* danken, die Gottheit aber Nichts thut, ohne dass sie zugleich ihre heilige Liebe und Weisheit offenbarte; so muss man vernünftiger Weise annehmen, dass sie, die Menschen schaffend, diese für ein ewiges Leben bestimmte, weil ja sonst, falls die Menschen im Tode aufhörten, die Gottheit ihre eigenen Zwecke aufhübe: was undenkbar ist.“

a natura, parente omnium] *Natura*, quae h. l. de Stoicorum sententia accipienda est, divina mens est per universum mundum pertinens eumque regens ac gubernans. Cf. *Zeller.* Griech. Philos. III. p. 72 sqq.

fuit quaedam vis etc.] V. nos in l. d. *de Cicer. in ph. mer.* p. 177 sqq., ubi exposuimus, quid de divina natura senserit Cicero; deque divina providentia eodem libro p. 189—200.

exanclavisset] V. *Ernestii* Clav. Ciceron. h. v. Cf. Adnotata in c. 35, 86.

Portum etc.] Cato M. 19, 71: vitam adulescentibus vis aufert, senibus maturitas, quae quidem mihi tam iucunda est, ut, quo propius ad mortem accedam, quasi terram videre videar aliquandoque in *portum ex longa navigatione esse venturus.* Cf. supra c. 44, 107 extr.

§. 119. *Sin reflantibus*] Apte *Moser* comparat Off. II. 6, 19: quom prospero flatu eius (fortunae) utimur, ad exitus pervehimur optatos et, quom reflavit, affligimur. ad Att. VI, 7: etsi etesiae valde reflant, ib. XII, 2: naves delatas L in Uticam reflatu hoc. Sententia, cui opponuntur verba: *sin .. necesse est* latet in antecedentibus, unde elicienda est: *si* velis passis in portum nobis paratum pervehi licebit, eo citius eum assequemur. V. nos in Gr. L. §. 154, Not. 19.

Ego vero] V. ad 11, 24: Me *vero.*

quidem fecit etiam iste me epilogus firmiorem. *M.* Optime, inquam. Sed nunc quidem valetudini tribuamus aliquid; cras autem et quot [1] dies erimus in Tusculano, agamus haec et ea potissimum, quae levationem habeant aegritudinum, formidinum, cupiditatum: qui * omnis philosophiae * [14] est fructus uberrimus.

14 Sic de Halmii coni.; R. Gud. 1. II. 2. quatuor Oxx. Aug. Vind. 2. *omni philosophia*; reliqui *in omni philosophia.*

Optime, inquam] V. ad V. 28, 80.

et quot dies erimus] Mos. et Tr. c. R. Gud. 1. II. Brux. Rehd. uno Leid. et edd. Ven. Alteri P. A. Reiskianis Ven. 1. 2. Med. 1. ediderunt *et quos d. e.* *Bouhierius* comp. Nep. Milt. 8.: Chersonesi omnes .., *quos* habitarat annos, perpetuam obtinuerat dominationem: qui locus huic dissimillimus est. At recte docet *Klotzius* in Add. p. 59 sq. *quot* aptiorem sententiam praebere, quom supra c. 4, 8. planissimis verbis legatur: „Itaque *dierum quinque* scholas, ut Graeci appellant, in *totidem* libros contuli.“ Sententiam igitur esse hanc: *et quotidie, quoad erimus in Tusculano.* At *quos dies* significaret magis *eis diebus* (non continuis), *quos = quotiescunque.* V. *Wesenb.* Em. II. p. 37. Deinde saepe vel in optimis codd. *quot, aliquot* etc. cum *quos, aliquos* etc. confusa esse.

agamus haec] V. ad I. 20, 46: nisi *id agat.*

M. TULLII CICERONIS

TUSCULANARUM DISPUTATIONUM

AD

M. BRUTUM

LIBER SECUNDUS.

I. 1. Neoptolemus quidem apud Ennium *philosophari sibi* ait *necesse esse, sed paucis; nam omnino haud placere.* Ego autem, Brute, necesse mihi quidem esse arbitror philosophari; nam quid possum, praesertim nihil agens, agere melius? sed non paucis, ut ille. Difficile est enim in [1] philosophia pauca esse ei nota, cui non sint aut pleraque aut omnia. Nam nec pauca nisi e multis eligi possunt, nec, qui pauca perceperit [2], non idem reliqua eodem studio persequetur. 2. Sed tamen in

I. 1 *in* omitt. R. Gud. 1. 2. II. Brux. tres Oxx. Rehd. Duisb.; facile excidere potuit ob praecedentem litteram *m.* 2 Tr. c. Mon. 2. uno Ox. Gud. 2. et nonnull. edd. vett. *percepit;* at seq. fut. *persequetur* requirit fut. ex. *perceperit*, quod plurimi et optimi cdd., ut Gud. 1. R. Brux., habent, aut scribendum fuit: *percepit .. persequitur.* V. ad II. 24, 58. Duo Oxx. et edd. A. B. S. Ven. Asc. 1. *percipit.*

Cap. I. §. 1. *philosophari*] Ennii haec verba *Ribbeck.* sic in versus redigenda putat: *Phílosophari est míhi necesse, at paúcis; nam omnino haút placet.* | *Dégustandum ex ea, non in eam ingúrgitandum cénseo.* Gellius N. A. V, 15: Ennianum Neoptolemum probabamus, qui profecto ita ait: *Philosophandum est paucis; nam omnino haud placet.* Cf. eundem Gellium l. d. 16. et X, 22. Adde Cicer. de Orat. II. 38, 156. de Rep. I. 18, 30. et Tacit. Agric. c. 4. extr. ibique *Rupertium* p. 220. Callicles ap. Plat. Gorg. p. 484. C: φιλοσοφία γάρ τοί ἐστι χάριεν, ἄν τις αὐτοῦ μετρίως ἅψηται ἐν τῇ ἡλικίᾳ· ἐὰν δὲ περαιτέρω τοῦ δέοντος ἐνδιατρίψῃ, διαφθορὰ τῶν ἀνθρώπων κ. τ. λ. *Wolfius* commemorat hunc esse solum ex Ennii tragoedia, quae inscribatur Neoptolemus, locum, qui exstet; videri autem argumentum eius fabulae non fuisse Neoptolemi mortem, quae Delphis consecuta est, sed eius expeditionem Troianam, comp. §. 2. De negatione *haud* v. nos in Gr. L. §. 133. C) b).

quid possum, praesertim nihil agens, agere melius?] Cf. Off. II. 1, 4. et nos in libro d. *de Cic. in phil. mer.* p. 40 sq. De χιαστῇ verborum collocatione v. ad c. 4, 11: medetur .. timores. *Nihil agens,* h. e. rei publicae muneribus liberatus. Idem verborum lusus Off. III. 1, 11, ubi P. Scipio Africanus dixisse scribitur *nunquam se minus otiosum esse, quam quom otiosus* (i. e. rei publicae muneribus liberatus), nec minus solum, quam quom solus esset.

nec .. nec .. non] V. ad I. 2, 3: *nec tamen .. non.*

e multis eligi] *Heusinger* ad Corn. Nep. Agesil. I. 3: „*deligitur*, qui ex pluribus, sed idoneis; *eligitur*, qui ex promiscua multitudine legitur.“ Cf. *Bremium* ad Pelop. II. 2. p. 233., *Ochsner.* Ecl. Cic. p. 37. *Kritzium* ad Sall. Cat. VI, 6.

vita[3] occupata atque, ut Neoptolemi tum erat, militari pauca ipsa multum saepe prosunt et ferunt fructus, si non[4] tantos, quanti ex universa philosophia percipi possunt, tamen eos, quibus aliqua ex parte interdum aut cupiditate aut aegritudine aut metu liberemur[4]. Velut ex ea disputatione, quae mihi nuper habita est in Tusculano, magna videbatur mortis effecta contemptio, quae non minimum valet ad animum metu liberandum. Nam qui id, quod vitari non potest, metuit, is vivere animo quieto nullo modo potest; sed qui, non modo quia necesse est mori, verum etiam quia nihil habet mors, quod sit horrendum, mortem non timet, magnum is

3 Sic optimi (ut R. Gud. 1.) et plurimi libri; alii *in vita tamen.*
4 v. Adn.

§. 2. *si non tantos*] R. Gud. 1. II. Brux. Aug. sex Oxx. vet. Caroli Steph. Marb. Mon. 1. et multae edd. vett. pro *si non* habent *sed non:* unde *Klotzius* coni. *etsi non*, de frequenti in codd. v. *si* et *etsi* permutatione comp. *Hand.* Turs. II. p. 609. et de *sed* et *si* v. nos ad I. 31, 76. Acute monet *Moser* scripturam *sed* inde ortam, quod librarii respexerint ad *ferunt tamen* indeque *si* corrigendum existimarint, quom requiri videretur oppositio, neque vero prospexerint ad seqq. *tamen eos.* At fortasse corruptelae nulla alia causa fuit, nisi quod vocabulum *sed* per compendium scriptum, id autem cum *si* a librariis confusum erat.

liberemur] Sic Or. c. duob. Oxx. Aug. multisque edd. vett.; reliqui *liberentur*, quod D. praeferendum censet, quia Cicero non de se ipso, sed de eis loquatur, qui vitam agant militarem et occupatam. Non male; sed quom Cicero pergat *Velut ex ea disp.* etc., apparet h. l. requiri primam personam *liberemur.* Quam facile autem LIBEREMVR et LIBERENTVR inter se permutari potuerint, vix est, quod moneam.

ex ea disputatione .. mortis effecta contemptio] Per breviloquentiam quandam dictum est pro: *ea* disputatione effectum est, ut *ex ea* magna mortis contemptio *sequeretur.*

mihi .. habita] Recte docet *Kritzius* ad Sall. Iug. XLVI, 3. ubivis propriam dativi potestatem, quem *commodi* vocant, ita valere, ut is casus nullo negotio a verbo repeti possit, modo teneas multorum verborum passivam formam intransitivam aut reflexivam sententiam habere, ut h. l. *mihi habita est* idem fere sit, quod *mihi fuit.* Praepositio *ab* c. abl. passivo adiuncta nihil aliud nisi auctorem actionis significat; dativus autem auctorem simul tanquam eum ponit, ad quem actio pertineat. Compares modo: *aliquid a me probatur* cum: *aliquid mihi probatur* (quod idem fere est, quod *aliquid mihi placet*). Sic apud Tullium leguntur: *mihi aliquid cognitum, auditum, compertum, persuasum, quaesitum, susceptum, institutum* (infra c. 4, 10), *consideratum, provisum, praecautum, consultum, deliberatum, elaboratum, cogitatum* (infra III. 14, 30.), *concupitum* (IV. 15, 33.), *inventum, evigilatum, pertractatum, ignoratum, notatum, perceptum, laudatum, captum, coeptum* est. Multo rariora sunt apud Ciceronem exempla in *simplicibus* verbi formis, ut V. 24, 68: *sumatur* enim *nobis* quidam praestans vir. Off. III. 9, 38: honesta enim *bonis viris*, non occulta *quaeruntur*; porro apud eundem *quaeritur, quaerebatur, acquiritur, reperientur* (I. 13, 29.), *legitur, videtur, negligebatur alicui aliquid.* V. eruditum *Ottonis* ad Fin. I. 4, 11. excurs. II., cum quo comparanda sunt, quae *Madvigius* ad Fin. I. 4, 11. p. 27. observavit. Cf. *Ramshorn.* Lat. Gr. §. 120. d. *Kühner.* L. Gr. §. 114, 11, d). In Graeca lingua haec constructio creberrima est. V. nos in Gr. Gr. T. II. §. 423, 25, c).

comparat] *Ernestius* legendum censet *comparavit*, ut est in ed. M. et HWolf.; quod nuper etiam *Wesenb.* II. p. 31. probavit, comp. V. 26, 74. princ. et Bait. aliique receperunt. Etiam *F. A. Wolfius* accuratius quidem dictum fore ait *comparavit*, sed ne ab optimis quidem scriptoribus id semper observari. Rectius *Klotzius:* „er erwirbt sich u. besitzt natürlich dann das Erworbene.“ Sic saepius praesens significat rem, quae e praeterito tempore in praesens pertinet. V. nos in Gr. L. §. 107. Not. 2.

sibi praesidium ad beatam vitam comparat[4]. 3. Quanquam non sumus ignari multos studiose contra esse dicturos: quod vitare nullo modo potuimus, nisi nihil omnino scriberemus. Etenim si orationes, quas nos multitudinis iudicio probari volebamus; (popularis est enim illa facultas, et effectus eloquentiae est audientium approbatio;) sed si reperiebantur nonnulli, qui nihil laudarent, nisi quod se imitari posse confiderent, quemque sperandi sibi, eundem bene dicendi finem proponerent et, quom obruerentur copia sententiarum atque verborum, ieiunitatem et famem se malle quam ubertatem et copiam dicerent: unde erat exortum genus Atticorum,

§. 3. *Etenim si orationes*] Oratio est ἀνακόλουθος, h. e. verborum consecutioni ante parenthesim inchoatae non accommodata est sequentis orationis structura: quae sic debebat esse conformata: Etenim, si orationes .. non probatae sunt a nonnullis, qui nihil laudarent ..: quid futurum putamus, quom .. videamus? Recte monet *Goerenz.* ad Fin. II. 33, 107. p. 283: „Ne autem eiusmodi anacolutha ex memoriae lapsu putes; consulto admittuntur ne post longiorem maxime parenthesin constructio nimis ad amussim facta videatur.“ In primis cogitemus in dialogis, in quibus oratio minus adstricta esse solet grammaticae legibus, et gratam esse illam neglegentiam et magnam saepe vim habere ad augendum sermonis vigorem et multum conferre ad adiuvandam orationis perspicuitatem, maxime in longioribus periodis, in quibus difficile est totam sententiarum complexionem tenere et uno quasi oculorum obtutu contueri. Quid? si Ciceronem, summum Romani sermonis artificem, etiam in minoris ambitus (infra III. 8, 16.) enuntiatis isti neglegentiae indulsisse videmus, putabimusne talia invito ei ex incuria quadam atque neglegentia excidisse? Cf. infra V. 19, 54. 22, 63. Ibid. c. 15, 45. II. 7, 17, ubi v. Adnot. III. 8, 16. Cf. Adnotata in I. 13, 30. Sententia autem huius implicatae enuntiationis haec est: Si orationes nostrae, in quibus, si non aliorum, saltem populi assensu et laude fruebamur, nonnullis probatae non sunt: quanto plures adversarios in philosophiae studio experiemur, in quo sperare non possumus fore, ut populus nobis opituletur et approbatione sua contra hominum invidiam nos defendat!

sed si reperiebantur] *Sed* inservit sententiae ante parenthesim inchoatae revocandae, et quidem saepe ita, ut antecedentia corrigantur. V. locum (V. 19, 54.) modo laudatum et II. 14, 32. Fin. IV. 1, 1. Cf. *Goerenz.* ad Academ. I. 7, 26. p. 44. et *Ellendt.* ad Brut. XLVIII, 177 De Ciceronis reprehensoribus cf. in primis Quintil. XII. 1, 22. 10, 12—15. Adde Tacit. dial. de orator. 18 ibique *Ph. C. Hessium.*

quemque sperandi sibi] Sententia est: qui summam atque perfectissimam eloquentiam non aliam proponerent, nisi quam ipsi se attingere posse sperarent. *Finis* saepe dicitur, quod in quaque re summum est ac perfectissimum, ut h. l. *finis sperandi* est summum, quod quis sperare potest aut sperat; *finis dicendi* est summum eloquentiae; hinc *finis bonorum et malorum* dicitur pro summo bono et malo. Cf. *Ernestii* Clav. Ciceron. h. v. De sententia cf. Or. 7, 24: Nunc tantum quisque laudat, quantum se sperat posse imitari. Sall. Cat. III, 2. Thuc. II, 35, ubi v. *Popponem* Vol. II. p. 149 sq.

unde] „ex quibus principiis (sc. genus dicendi esse debere humile, demissum, nil nisi incorruptam naturam spirans). Quae quidem principia perverse intellegebantur ab adversariis, qui ieiunitatem et ariditatem quandam, omnem ornatum et elegantiam orationis sedulo fugientem ac respuentem, verum Atticismum putabant.“ *Neidius.*

genus Atticorum] Tria apud veteres censebantur dicendi genera, *Asiaticum, Atticum, Rhodium.* Genus *Asiaticum* sententiarum granditate et maiestate verborum, maxima omnino ubertate, copia, tumore adeo et affectatione insigne erat; *Atticum* contra simplex erat, tenuitatem quandam ac ieiunitatem sectans, subtili et pressa oratione limatum, omni dicendi festivitate ac lepore verborumque veneribus abstinens; *Rhodium* denique medium tenebat inter Asianorum abundantiam et Atticorum tenuitatem Cf. Brut. 13. De Attico dicendi genere

iis[5] ipsis, qui id sequi se profitebantur, ignotum: qui iam conticuerunt[4] paene ab ipso foro irrisi: 4. quid futurum putamus, quom adiutore populo, quo utebamur antea, nunc minime nos uti posse videamus? Est enim philosophia paucis contenta iudicibus, multitudinem consulto ipsa fugiens eique ipsi et suspecta et invisa, ut vel, si quis universam velit vituperare, secundo id populo facere possit, vel, si in eam, quam nos maxime sequimur, conetur invadere, magna habere possit auxilia a[6] reliquorum philosophorum disciplinis.

II. Nos autem universae philosophiae vituperatoribus respondimus in Hortensio; pro Academia autem quae dicenda essent, satis accurate in Academicis quattuor libris explicata arbitramur; sed tamen tantum abest, ut scribi contra nos nolimus, ut id etiam maxime optemus. In ipsa enim Graecia phi-

5 Kl. *his* cum Gud. 1. R. Brux. aliisque codd.; at v. ad I. 3, 5. 6 Sic Or. c. omnibus fere post L. edd., legiturque in quinque Oxx. et Vind. 1. 2. Vulgo *a* omittitur. Absorptum sine dubio est ab antecedendi *a*. V. ad I. 23, 54: *qua a* princ.

cf. Cicer. de Opt. gen. dic. c. 3 sqq., Brut. 82—84. Orat. 7 et 23 sq. Quintil. Inst. or. XII. 10, 16 sqq. Tacit. Dialog. de caus. corrupt. eloq. c. 18. Senec. ep. 114.

iis ipsis .. ignotum] quom, Attico genere dicendi se gaudere dicentes, ieiunitatem Atticorum imitarentur, eorum vim ac robur ne intelligerent quidem.

conticuerunt] Sic recte c. D. Or., uti est in R. Gud. 1. II. 2. Aug. Rehd. Duisb. Marb. pro vulg. *conticuere:* quae forma apud Ciceronem valde dubia est. Cf. infra V. 37, 107., ubi etiam meliores libri formam *reverterunt* praeferunt. V. nos in Gr. L. §. 52, 2. De v. *foro* v. ad I. 44, 106: *totis theatris.*

§. 4. *ipsa fugiens*] *Ipsa* h. e. naturā suā (*ihrem Wesen nach*).

universam] H. e. im Allgemeinen. V. ad III. 3, 6: de *universa* philosophia.

secundo populo] H. e. favente et probante populo. C. de leg. agr. II. 37, 101: quis enim unquam tam *secunda* concione legem .. suasit, quam ego dissuasi?

in eam] disciplinam Academicam.

Cap. II. *in Hortensio*] Quae de hoc libro dicenda sunt, diximus in libro dicto *de Ciceronis in philosophiam meritis* p. 51., ubi addendus erat locus de Fin. I. 1, 2. De *Academicis libris* disputavimus eodem loco p. 51 sq. De temporum consecutione: quae dicenda *essent*, .. *explicata* (esse) *arbitramur* cf. de Off. II. 1, 1: quemadmodum officia *ducerentur* ab honestate, satis *explicatum* (esse) arbitror libro superiore. V. nos in Gr. L. §. 140a. Not. 11.

§. 5. *laudem*] *Laus* saepe significat rem laudatam vel laudabilem. Sic paulo post *oratorum laus* est ars dicendi laude digna. Sic infra 9, 22: Nec quisquam e nostris spolia cepit *laudibus.* De re ipsa cf. I. 1, 1. et nos in libro dicto p. 41.

ita .. venit ad summum, ut] Voculam *ita* non ad verba *ducta ab humili*, sed tantum ad seq. *ut* referendam esse monet *Wolfius.* De illo *ita* v. nos in Gr. L. §. 142. Not. 14.

senescat] Verbum *senescendi* vel *consenescendi* eleganti metaphora dicitur de rebus, quae prius summo studio ab hominibus cultae et perfectae omnem vim atque vigorem amittunt. Sic de Orat. II. 2, 7: ut laudem eorum, iam prope *senescentem*, quantum ego possem, ab oblivione hominum atque a silentio vindicarem. Cf. *Bremium* ad Corn. Nep. Alcib. 5, 3. p. 111. et *Kritzium* ad Sall. Cat. 20. 10. Sic Graeci, ut Thucyd. 6, 18: πάντων τὴν ἐπιστήμην ἐγγηράσεσθαι, ubi v. *Popponem* P. III. Vol. 4. p. 87.

phil. nascatur] *Bentleius* legendum censet *nascitur:* quod mihi sane quam languidum videtur. Coniunctivos *nascatur*, *adiuvemus*, *patiamur* non esse adhortativos, uti alii volunt, sed a praecedenti *ut* pendere vere docuit *Orellius*, cui assentitur *Wesenb.* Em. II. p. 39., punctumque ante v. *philosophia* mutandum esse in comma, quasi dictum esset: Atque orato-

losophia tanto in honore nunquam fuisset, nisi doctissimorum contentionibus dissensionibusque viguisset. 5. Quamobrem hortor omnis [1], qui facere id possunt, ut huius quoque generis laudem iam languenti Graeciae eripiant et perferant [2] in hanc urbem, sicut reliquas omnis [1], quae quidem erant expetendae, studio atque industria sua maiores nostri transtulerunt. Atque oratorum quidem laus ita, ducta ab humili, venit ad summum, ut iam, quod natura fert in omnibus fere rebus, senescat brevique tempore ad nihilum ventura videatur, philosophia nascatur Latinis quidem litteris ex his temporibus, eamque nos adiuvemus nosque ipsos redargui refellique patiamur. Quod ii ferunt animo iniquo, qui certis quibusdam destinatisque sententiis quasi addicti et consecrati sunt eaque necessitate constricti, ut etiam, quae non probare soleant, ea cogantur constantiae causa defen-

II. 1 Sic Gud. 1. et sine dubio alii cdd., uti paulo post; Or. c. vulg. *omnes.* 2 Sic Or. c. Gud. II. Brux. Aug. Rehd. Duisb. Oxx. et edd. vett.; R. Gud. 1. multique alii *praeferant;* unus Pal. *proferant:* quae scripturae ex similibus compendiis praepositionum *per*, *prae*, *pro* natae sunt; Boethius in Cic. Topic. p. 372, 26. ed. Bait. habet *transferant*, magis sententiam quam singula verba exprimens. Etiam *Sff.* auctore *Wes.* Em. I. p. 7. legendum suspicatur *traferant*, hanc verbi formam compluribus locis auctoritate Medicei in epp. ad Fam., ut I. 4, 1. V. 20, 3, confirmari docens; at *perferre*, quod est ferre aliquid ita, ut terminus, quem petas, attingatur, optime h. l. se habet, nec ullo modo requiritur sedis mutationis notio, quae est in verbo transferendi.

rum quidem laus ita venit ad summum, ut iam senescat brevique tempore ad nihilum ventura videatur; contra fit, ut eodem tempore philosophia nascatur, eamque Latino ore loquentem nos disputationibus de philosophia Latina lingua conscriptis adiuvemus, et quidem ita, ut Academicam philosophandi rationem ineamus, quae ad veritatem inveniendam optima censenda est. Attractione quadam sententia haec primaria: *sed philosophia iam nascitur .. eamque nos adiuvamus nosque .. patimur*, tanquam secundaria, proxime antecedentis enuntiationis structurae accommodata est: quod attractionis genus non infrequens supra ad 26, 88. (*confirmato illo*) illustravimus. Cf. ad V. 13, 37. *Ex his temporibus*, h. e. ex horum temporum iniqua conditione, qua cives boni a publicis muneribus abhorrent; de v. *temporum* v. ad I. 1, 1. De *quidem* (= γέ), quo primum (*oratorum quidem*) eloquentia philosophiae, deinde (*Latinis quidem*) Latinae litterae Graecis opponuntur atque ita maiore vi efferuntur, v. nos in Gr. L. §. 133, 2. A) b). Neque vero offensioni potest esse ἀσύνδετον, quo, uti bene docet *Klotzius*, vis contrariorum magis intenditur, in primis post negationem. V. nos in Gr. L. §. 138b, 2. Cf. Tusc. I. 24, 59. III. 21, 51. V. 23, 64. et *Seyffert.* ad Lael. 3, 10. p. 48. et 16, 59. p. 373.

nos, qui sequimur probabilia etc.] V. ad I. 9, 17.

addicti et consecrati] Prius vocabulum recte *Camerarius* ductum putat ab eis, qui, quom solvendo non essent, alteri *addicebantur*, i. e. tradebantur, sicut in emptione et venditione res, quae venit, *addicitur;* hinc *addictus*, *destinatus*, *traditus*, ut *morti*, *supplicio addictus.* Horat. Ep. I. 1, 14: Nullius *addictus* iurare in verba magistri. *Moser* apte comparat Quintil. III. 1, 1. et *Klotzius* C. pro Mil. 21, 56: vitam suam quam maximis praemiis propositam et paene *addictam* sciebat. *Orellius* in partes vocat *Hugonis* Rechtsgesch, p. 351 sqq. ed. XI. et *Niebuhrii* Röm. Gesch. I. p. 612 sq. ed. IV. Nonius p. 69, 15. Merc. *addictus* male interpretatur *devotus*, *obnoxius:* quae interpretatio cadit in *consecratos*, ut recte vidit *Camerarius*, qui affert formulam devotionis, quae a Macrobio Saturn. III, c. 9. p. 27. ed. Bip. refertur: Exercitumque hostium, urbes agrosque, capita aetatesque eorum *devotas consecratasque* habeatis.

constantiae causa] Vocabula *constan-*

dere; nos, qui sequimur probabilia nec ultra quam [3] id, quod veri simile occurrit [4], progredi possumus, et refellere sine pertinacia [4] et refelli sine iracundia parati sumus. 6. Quod si haec studia traducta erunt ad nostros, ne bibliothecis quidem Graecis egebimus, in quibus multitudo infinita librorum propter eorum est multitudinem, qui scripserunt; eadem enim dicuntur a multis: ex quo libris omnia referserunt. Quod accidet etiam nostris, si ad haec studia plures confluxerint. Sed eos, si possumus, excitemus, qui liberaliter eruditi, adhibita etiam disserendi elegantia, ratione et via *philosophentur* [4].

III. 7. Est enim quoddam genus eorum, qui se philosophos

3 Sic Or. c. R. Gud. 1. 2. II. b. aliisque et multis edd. vett.; aliae edd. vett. et cod. Rehd. omitt. *quam;* aliae habent *ultra id quam quod v. s. o.;* Tregd. *ultra* [*quam*] *id, quod v. s. occurrit*; Bait. aliique *ultra quam ad id;* Boeth. l. d. *ultra quam quod v. s. occurrit.* Cf. Adn. 4 v. Adn.

tia, *constare*, *constanter* proprie dicuntur de philosophis, quom nihil decernunt, quod alteri decreto suo non consentiat, quom omnia inter se sunt apta et connexa: quod nos dicimus: *Folgerichtigkeit*, *folgerichtig*, *Konsequenz*, *konsequent.* V. *Ernestii* Clav. Cicer. v. constantia. Cf. supra I. 5, 9.

nec ultra quam id, quod veri simile occurrit, progredi possumus] H. e. nec ultra quam id *est*, quod etc. Eadem sententia supra I. 9, 17. sic expressa est: *ultra .. quo progrediar, quam* ut veri similia videam, non habeo. Mire explicat *Klotzius:* nec ultra quam id progreditur, quod v. s. occurrit, progredi possumus. Pro *occurrit* male Or. c. vulg. edidit *occurrerit*; at indicativum tuentur R. Gud. 1. II. 2. Brux. aliique multi et Boeth. in Cic. Top. p. 372, 26. Bait. V. infra ad 24, 58: cuius si .. adspeximus.

refellere sine pert.] *P. Manutius* verba sic transponenda censet: *refelli sine pert. et refellere sine iracundia*, uti legitur ap. Boeth. l. d. At vero scripturae, omnium librorum auctoritate confirmatae, sententia planissima est et verbis antecedentibus *nosque ipsos redargui .. defendere* egregie respondet. Nos Academici in aliis refellendis non sumus pertinaces, sed, simulatque aliorum sententiam firmis superstructam fundamentis videmus, refellere desistimus; et si ab aliis refellimur, non ira accendimur, quom in omnibus rebus probabilitatem sequamur. De vocabulo *pertinaciae* (quae respondet nostro *Rechthaberei*) comparat *Klotzius* in Add. p. 64. C. Acad. I. 12, 44: cum Zenone .. Arcesilas sibi omne certamen instituit, non *pertinacia* aut studio vincendi .., sed earum rerum obscuritate etc. Ad universam sententiam *Davisius* apposite comparat Plutarch. de prof. virt. sent. moral. II. p. 80. B: Τὸ μηδ' οἷον ἐφυβρίζειν ἐλέγξαντος ἢ χαλεπαίνειν ἐλεγχθέντος ἱκανῶς προκόπτοντός ἐστιν, et Origen. c. Cels. I. p. 55. et Platon. Gorg. p. 458, A.

§. 6. *liberaliter eruditi*] Infra c. 11, 27: nos, docti scilicet a Graecia, haec (sc. quae Graeci poëtae scripserunt) et a pueritia legimus et discimus, *hanc eruditionem liberalem et doctrinam putamus. Kernius* vertit: *freisinnig*, quod cur ab *Orellio* reprehendatur, nescio. *Freisinnig* sine dubio intellexit id, quod decet hominem liberum.

ratione et via] Nobis: schulgerecht, methodisch. *Ratio et via* idem significat, quod Graecum μέθοδος. Etiam simplici vocabulo ὁδοῦ eadem vi Plato saepe utitur, ut de Rep. IV. p. 435 A καθ' ὁδὸν λέγεις. Cic. de Finib. I. 9, 29: ut ratione et via procedat oratio. Ac semper fere eandem Cicero collocationem observat. Fin. III. 5, 18: *ratione* constitutum et *via.* Orat. 33, 116: quae *ratione* docentur et *via.* de Orat. I. 25, 113: *rationem* dicendi et *viam.* V. *Goerenz.* ad Fin. II. 1, 3. p. 115. *Via quadam et ratione* multo rarius dicit Cicero. V. *Ellendt.* ad de Or. I. 4, 13. Vol. II. p. 15., qui hos attulit locos: Fin. II. 1, 3. de Or. I. 21, 97. Verr. Act. I. 16, 48. Accus. V. 58, 151. Cael. 20. Sic nobis *Art u. Weise*, non *Weise u. Art.* De v. *elegantiae* v. Adnotata ad I. 23, 55. Pro *philosophantur H. Sauppius* recte coniecit *philosophentur;* nam excitandi

appellari volunt, quorum dicuntur esse Latini sane multi libri, quos non contemno equidem, quippe quos nunquam legerim; sed quia profitentur ipsi illi, qui eos scribunt, se neque distincte neque distribute neque eleganter neque ornate scribere, lectionem sine ulla delectatione neglego. Quid enim dicant et quid sentiant ii, qui sunt ab ea disciplina, nemo *ne* [1] mediocriter quidem doctus ignorat. Quamobrem quoniam, quemadmodum dicant, ipsi non laborant; cur legendi sint, nisi ipsi [1] inter se, qui idem sentiunt, non intellego [2]. 8. Nam ut Platonem reliquosque Socraticos et deinceps eos, qui ab his profecti sunt, legunt omnes, etiam qui illa aut non approbant aut non studio-

III. 1 v. Adn. 2 Sic Gud. 1. et sine dubio alii; Or. c. vulg. *intelligo.*

sunt non ii, qui iam philosophantur, sed ii, qui ita sunt comparati, ut philosophari possint.

Cap. III. §. 7. *quorum .. multi libri*] Eosdem philosophos iam supra I. 3, 6. exagitavit, ubi cf. Adnotata. De repetito sine *et* relativo v. ad I. 25, 61.

ipsi illi] I. e. sua sponte, per se illi; contra *illi ipsi* dicitur, ubi illi distinguuntur ab aliis. V. *Bakium* ad Legg. I. 18, 49. Cf. infra II. 7, 17. 21, 49. V. 23, 65. 37, 108: in quibus locis *ille ipse* legitur; contra *ipse ille* IV. 19, 44. At IV. 25, 55. legitur *ipsam illam* iram, ubi exspectes *illam ipsam.*

distincte .. distribute] *Distincte*, h. e. ita, ut singulae res accurate discernantur, *distribute*, h. e. adhibita generum in formas distributione. *Moser* comparat de Inv. II. 59, 177: *distributius* tractare. de Or. I. 23, 109: haec .. verbis designata .. partibus *distributa* sunt. V. *Ernestii* Clav. Cicer. h. v.

lectionem sine ulla delectatione] Fallitur *Klotzius*, quom ob substantivum verbale lectionem ita dici potuisse dicit, *librum sine ulla delectatione* dici potuisse negat. Nam quom aliae praepositiones, tum maxime *sine* et *cum* cum substantivo coniunctae adiectivorum vices sustinent, sive alterum substantivum, ad quod referuntur, verbale est, sive non est. pr. Planc. V, 12: Manlium non solum ignobilem, verum *sine virtute, sine ingenio.* ad Att. I, 18: ignavus et *sine animo* miles. pr. Quinct. 9: *sine iniuria* potentiam. Supra I. 22, 51. Infra V. 14, 41. 16, 48. Cum verbali substantivo: IV. 6, 13: laetitia gestiens est *sine ratione* animi elatio. Praepos. *cum:* supra I. 49, 116: quibus videmus optabiles mortes fuisse *cum gloria* (i. e. gloriosas). IV. 8, 18. V. 5, 13. Off. I. 8, 25: vitae cultus *cum elegantia* et *copia.* 13, 40: interitum *cum scelere.* De praep. *ex* cf. infra IV. 8, 18.; *contra* II. 7, 17. 13, 30. IV. 6, 11. V. nos in Gr. L. §. 109. Not. 10.

quid sentiant] H. e. iudicent. V. ad V. 28, 82.

qui sunt ab ea disciplina] Sic Fin. IV. 3, 7: *ab eo* (Zenone) qui sunt: ubi v. *Goerenz.* p. 427. et *Ottonem* p. 253. pro Mur. 30, 63: nostri *illi a Platone* et *Aristotele* aiunt. V. *Müller* ad de Orat. II. 38, 160: Erat enim ab isto Aristotele. *Hand.* Tursell. I. p. 36 sq. *Ellendt.* ad de Or. I. 13, 55. Vol. II. p. 40 sq. et nos supra ad I. 30, 74: et a Graecis. Sic Graeci dicunt οἱ ἀπὸ Πλάτωνος, ἀπὸ τῆς 'Ακαδημείας, qui sequuntur Platonis, Academiae doctrinam. V. *Passov.* Griech. Lexik. v. ἀπό C) 7). et nos in Graec. Gramm. T. II. §. 430, 1, 3).

nemo ne mediocriter quidem doctus] Sic *Lambinus* e coniectura dedit: quod Bait. et plerique edd. receperunt; in cdd. omittitur *ne.* Defendit vulgatam *Orellius*, eam explicans per: nemo, si *quidem* mediocriter doctus sit. *Wopkens.* Lectt. Tull. p. 80. H. comparat Lactant. I, 3: nemo, qui quidem sapiat. At hoc exemplo nihil probatur. Facillime inter *nemo* et *mediocriter* excidere potuit *ne;* sed fortasse vulgata ita defendi potest, ut *quidem* pro *saltem* accipiatur: nemo, qui mediocriter saltem doctus est. Aliis locis legitur *mediocriter doctus.* V. *Goerenz.* et *Ottonem* ad Fin. III. 1, 3. Cf. Cornific. ad Herenn. IV. 4, 7: id facile faciat *quivis mediocriter litteratus.*

nisi ipsi inter se] *Ern.* de *Clerici* coni. *ipsis inter se.* Frustra; persona enim, ut saepe, pro libro posita est.

§. 8. *qui illa .. non approbant*] Scil.

sissime consectantur; Epicurum autem et Metrodorum non fere praeter suos quisquam in manus sumit: sic hos Latinos ii soli legunt, qui illa recte dici putant. Nobis autem videtur, quicquid litteris mandetur, id commendari omnium eruditorum lectioni decere [3]. Nec, si id [4] ipsi minus consequi possumus, idcirco minus id [5] ita faciendum esse sentimus. 9. Itaque mihi semper Peripateticorum Academiaeque consuetudo de omnibus rebus in contrarias partis [6] disserendi non ob eam causam solum placuit, quod aliter non posset, quid in quaque [7] re veri simile esset, inveniri, sed etiam quod esset ea maxima dicendi exercitatio: qua princeps usus est Aristoteles, deinde eum qui secuti sunt. Nostra autem memoria Philo, quem nos frequenter audivimus, instituit alio tempore rhetorum praecepta tradere,

3 Pith. Pal. 5. cod. Gebh. *debere.* V. ad I. 14, 32. 4 Sic Or. c. R. Gud. 1. 2. II. multisque aliis codd. et nonnullis edd. vett. Probat *Stürenburg.* ad or. pro Arch. p. 59. Alii codd. et plurimae edd. vett. omitt. *id,* uti vult *Goerenz.* ad Acad. II. 10, 32. p. 64. Male. V. Adn. 5 *id* Bait. de Bakii sententia uncis seclusit. 6 Sic Gud. 1. et sine dubio alii cdd.; Or. c. vulg. *partes.* 7 Sic Or. c. R. Gud. 1. II. b. aliisque multis codd. et nonnullis edd. vett. pro *in unaquaque.* Idem peccatum Fin. V. 2, 5., ubi v. *Goerenz.* p. 535.

quae ab eis dicta sunt, uti recte explicavit *Wolfius*, sed quos comparavit locos: I. 2, 4: discebantque id omnes. et I. 3, 6: e quibus etiam illa manabant, ii non sunt eiusdem plane generis.

Metrodorum] Cf. Fin. II. 28, 92. V. *Creuzer.* ad de N. D. I, 31. p. 140.

Nec, si id] H. e. nec, si id nos ipsi minus consequi possumus, ut scripta nostra omnibus probentur.

§. 9. *de omnibus rebus in contrarias partes disserendi*] V. nos in libro d. *de Cicer. in ph. mer.* p. 71 sqq., dein de *Aristotele* C. de Or. III. 21, 80. de Fin. V. 4, 10. de *Philone* nos l. d. p. 36.

ea m. dicendi exercitatio: qua .. usus est Aristoteles] *Wolfius* docet Ciceronem intellexisse disputationes illas perpetuas, quae ἐπιδείξεις appellantur, quae a posterioris aetatis Academicis et Peripateticis ab Aristotele ducuntur. Cf. Fin. V. 4, 10: ab Aristoteleque principe de singulis rebus in utramque partem dicendi exercitatio est instituta, ut non contra omnia semper, sicut Arcesilas, diceret, et tamen ut in omnibus rebus, quicquid ex utraque parte dici posset, expromeret.

eum qui] V. Adnotata in c. 4, 12.

quod temporis] Sic de Senect. c. XIX: *quod* cuique *temporis* ad vivendum datur. de Offic. I. 6, 19: *quod .. operae curaeque.* V. nos in Gr. L. §. 111. Not. 16.

in eo consumpsimus] Verba *in eo* referenda sunt ad verba: *quod datum est temporis nobis.*

dictioni] H. e. *declamationi.*

in Academiam] V. Indic. histor.

non quasi narrantes] V. supra I. 4, 8.

Cap. IV. §. 10. *Est .. sermo ille nobis institutus*] V. ad c. 1, 2: *mihi .. habita.*

ductus] Sic F. A. Wolfius, Schützius, Orellius aliique cum ed. Crat. (in marg. *inductus*) et marg. Lambb. Goth. Verb. pro vulg. *inductus:* quod receperunt *Klotzius* et *Tregder*, sed ille iam in Add. p. 65. magis inclinat ad *ductus:* quod etiam *Goerenzius* ad Acad. II. 12, 38. p. 75. probat, ubi pro *etiam sequuntur* duo codd. habent *etiam insequuntur*, quom *in* ex praecedenti *m* adhaeserit. quod saepius factum esse demonstrat is, quem *Moser* laudat, *L. Trossius in* Seebodii N. Arch. 1829. 33. p. 131. *Klotzius* scripturam *inductus* sic defendit: „C. will hier weniger, dass jenes Gespräch von einem solchen Eingange durch Folgerung abgeleitet worden sei (*ductus*), sondern dass man von jenem Eingange nur Gelegenheit genommen habe auf einen solchen Stoff zu gelangen; also ein solches Gespräch einzuführen,“ comp. ad Att. XIII. 19, 4:

alio philosophorum. Ad quam nos consuetudinem a familiaribus nostris adducti in Tusculano, quod datum est temporis nobis, in eo [8] consumpsimus. Itaque quom ante meridiem dictioni operam dedissemus, sicut pridie feceramus, post meridiem in Academiam descendimus. In qua disputationem habitam non quasi narrantes exponimus, sed eisdem fere verbis, ut actum disputatumque est.

IV. 10. Est igitur ambulantibus ad hunc modum sermo ille nobis institutus et a tali quodam ductus [1] exordio: *A.* Dici non potest, quam sim hesterna disputatione tua delectatus vel potius adiutus. Etsi enim mihi sum conscius nunquam me nimis vitae cupidum fuisse, tamen interdum obiciebatur [2] animo *meo* [1] metus quidam et dolor cogitantis [1] fore aliquando finem

8 Sff. de Bentl. coni. *in ea*, at v. Adn. IV. 1 v. Adn. 2 Sic Gud. 1. et sine dubio alii cdd.; Or. c. vulg. *obicieb.*; cf. c. 15, 36 extr. III. 27, 66. IV. 7, 16. V. *Corssen* Ueber Aussprache .. der Lat. Spr. T. I. p. 250. ed. II. et T. II. p. 394. et 467.

Puero me hic *sermo inducitur*, ut nullae esse possent partes meae. Addit *Orellius* pro Domo 34, 92: homo facetus *inducis* etiam *sermonem* urbanum ac venustum; sed idem V. D. iure dubitat, num unquam Cicero *sermonem ab exordio tali inducere* pro *sermonem sic ordiri* dicturus fuerit. Neque habet locutio *sermo ducitur a tali exordio* eam vim, quam in ea inesse vult *Klotzius*, sed simpliciter significat *sermo tale exordium capit.* Etiam *Wesenb.* Em. I. p. 32. probat *ductus*, comp. Brut. 60, 218: omnisque ille sermo *ductus* e percontatione filii. 6, 21. *Sermo inducitur* notat *wird eingeführt. — A tali quodam exordio* est a tali *fere* exordio. *Wolfius* comparat Graecorum τοιοῦτός τις. V. nos in Gr. Gr. T. II. §. 470, 3 extr.

quam sim .. delectatus] Infra c. 12, 28: intelliges, *quam sit* obsistendum dolori. V. 12, 35: quom ignorem, *quam sit* doctus, quam vir bonus. Haec est legitima apud Ciceronem collocatio coniunctivi praesentis verbi *esse* in oratione obliqua post particulam *quam.* V. *Stürenburg.* ad or. pro Archia p. 21. At infra c. 24, 58: cogitare, *quam* id honestum *sit.* IV. 7, 14: *quam* in nostra *sint* potestate, quo magis verba *id honestum* et *nostra* efferantur. Scilicet verbum auxiliare *esse*, quom ipsum sono careat, ei vocabulo subiici solet, quod sono acuendum efferendumque est. In oratione recta: Cat. M. 11, 35: *quam fuit* imbecillus P. Africani filius ..! Cf. nos in Gr. L. §. 167. Not. 4. Adde *Klotzium* ad Lael. 1, 2. p. 89 sq. et *Seyffert.* ibid. 19, 70. p. 431.

adiutus] Timore mortis liberatus et sic animo confirmatus.

obiciebatur] *Obicere* interdum ponitur pro *inicere*, uti Cicer. pro Sext. Amer. XIV, 40: Quae res igitur tantum istum furorem Sex. Roscio *obiecit?* ubi v. *Doering.* p. 40.; nostro tamen loco idem fere valere videtur, quod *offerri*, nisi quod illud verbum rem multo gravius exprimit.

cogitantis] Sic R. Gud. 1. 2. II. Brux. b. (a pr. m.) Rehd. duo Oxx. tres Gebhardi tres Lall., eodem ducit unus cod. Lall., qui habet *cogitationis.* Or. Bait. aliique c. vulg. ediderunt *cogitanti.* *Wolfius*, qui in ed. 1. *cogitantis* recepit, genitivum ad grammaticam rationem praestare ait, comparans Graeca ἡ ψυχή μου ἐνθυμουμένου: *animus mei cogitantis*; sed *cogitanti* ita defendi posse, ut Cicero *animo* pro *mihi* posuisse dicatur. *Moser* genus quoddam συνέσεως statuendum esse iudicat, quom ita pergat, quasi supra *mihi* scripserit. Si Cicero scripsit *cogitanti*, sine dubio ad ipsum animum retulit. Sed quom non solum multi codd., sed etiam praestantissimi mordicus teneant *cogitantis*, non dubitavi genitivum recipere, ita tamen, ut inter *animo* et *metus* pronomen *meo* adderem. Nam *Wolfii* ratio durissima censenda est; quis enim, Ciceroniano sermone imbutus, credat Ciceronem scripsisse: *obicitur animo metus et dolor cogitantis*? Graeca autem, quae comparavit, minime re-

huius lucis et amissionem omnium vitae commodorum. Hoc genere molestiae sic, mihi crede, sum liberatus, ut nihil minus curandum putem. 11. *M.* Minime mirum id quidem. Nam efficit hoc philosophia: medetur animis, inanes sollicitudines detrahit, cupiditatibus liberat, pellit timores. Sed haec eius vis non idem potest apud omnes; tum[3] valet multum, quom est idoneam complexa naturam. *Fortes* enim non modo *Fortuna adiuvat,* ut est in vetere proverbio, sed multo magis ratio, quae quibusdam quasi praeceptis confirmat vim fortitudinis. Te natura excel-

3 Sic Or. c. R. Gud. 1. II. Aug. Marb. Rehd. Vind. 1. omnibus Oxx. et multis edd. vett. pro *tamen*, quod recepit Kl., nunc autem in Add. p. 66. reicit.

spondent Latinis, in quibus non *animo mei*, sed tantum *animo* est, *O. Heinius* dativum *cogitanti* non cum *animo* iungendum, sed cum *obiciebatur* duplicem dativum iunctum esse iudicat, nisus exemplis a *Wesenberg.* ad or. p. Sestio 56, 119: sed *mihi* sumpsi hoc loco doctrinam quandam *iuventuti.* Verr. V. 63, 163 statui egomet *mihi* tum modum et *orationi meae* et *C. Numitorio.* de imp. P. 24, 70: quo *mihi* .. aut praesidia *periculis* aut adiumenta *honoribus* quaeram. Sed his exemplis accuratius examinatis luculenter apparet ea ab hoc quem tractamus loco diversissima esse; in iis enim alter dativus propius ab ipso verbo pendet, alter remotius a tota locutione, uti recte observavit *Wesenb.* Si vero legimus *obiciebatur animo meo metus et dolor cogitantis*, omnia et ad dicendi genus et ad grammaticam rationem (v. nos in Gr. L. §. 109, 8.) sunt planissima.

mihi crede] V. Adn. in I. 31, 75.

§. 11. *medetur .. timores*] Attende ad artificiosam verborum collocationem, quam grammatici χιασμὸν appellant. Nescio, qua de causa *Spitzner* ad Hom. Il. ξ, 391. h. l. hanc collocationis formam agnoscendam negaverit. Supra I. 49, 118: horribilem illum diem aliis, nobis faustum putemus. Cf. I. 3, 5. extr. II. 1, 1. 22, 53: tulit .. noluit. 24, 59. III. 13, 27 princ. 15, 31 princ. 29, 72. IV. 1, 1. 30, 64. 31, 66. bis. V. 1, 4 extr. 2, 5 extr. 15, 43 princ. 19, 54. 55. 26, 74 extr. 28, 81. Cf. *Kritzium* ad Sall. Cat. LXI, 9. *Ellendt.* ad C. de Or. I. 1, 1. 18, 42. II. 6, 23. 41, 177. *Naegelsbach.* L. Stilist. §. 134. *Kühner.* Gr. L. §. 167, 7, c).

idem potest .. valet multum] Saepe apud Ciceronem verba *posse* et *valere* eadem vi iuncta reperiuntur. V. *Forcellini* Lexic. v. *posse, Doederlinii* Synonym. T. IV. p. 162. quaeque contulit *Iordanus* ad or. p. Caecina I, 1. Sed verbum *valendi* nisi apud poëtas et posterioris aetatis scriptores non iungitur cum infinitivo.

quom est idoneam complexa naturam] Sententia: philosophia tum valet multum, quom consecuta est hominem, qui idoneus sit ei (*philosophiae*) percipiendae.

Fortes .. Fortuna adiuvat] Verg. Aen. X, 284: Audentes Fortuna iuvat. Liv. VIII, 29: eventus docuit fortes fortunam iuvare. Plura contulerunt *Beroaldus* et *Moser. Menkius* in Observv. ined. addit Ter. Phorm. I. 4, 27. Tibull. I. 2, 16. Ovid. A. A. I. 608.

quibusdam quasi praeceptis] Sic supra I. 12, 27: *quandam quasi* migrationem. Aliis locis fere vocula *quasi* praemittitur pronomini *quidam*, uti II. 26, 64. III. 11, 25: *quasi quasdam* furias. IV. 11, 24: *quasi quaedam* Socratica medicina. V. exempla, quae collegit diligentia *Beieri* ad Offic. I. 9, 30. p. 67. Cf. *Goerenz.* ad Academ. I. 6, 24. p. 41. et *Stürenburg.* ad or. pro Arch. p. 30 sq., qui primum observavit apud Ciceronem semel tantum legi *et quidam quasi* (Part. orat. IX, 31), ceteris locis semper *et quasi quidam;* tum nullo loco inveniri *atque (ac) quasi quidam*, neque omnino *atque (ac) quasi*, neque *atque (ac) tanquam*, sed semper *et quasi, et tanquam*; cuius rei causam positam esse in diversa vi particularum *atque (ac)* et *et.*

excelsum quendam] H. e. excelsum hominem (cf. pr. Murena 29, 60: finxit enim te ipsa natura ad honestatem, gravitatem .., ad omnes denique virtutes *magnum hominem et excelsum*), ut Gr. γενναῖόν τινα. V. *Wolfium* et *Orellium* ad h. l. Infra IV. 28, 61.

sum quendam videlicet et altum et humana despicientem genuit; itaque facile in animo forti contra mortem habita insedit oratio. Sed haec eadem num censes apud eos ipsos valere nisi admodum paucos, a quibus inventa, disputata, conscripta sunt? Quotus enim quisque philosophorum invenitur, qui sit ita moratus, ita animo ac vita constitutus, ut ratio postulat? qui disciplinam suam non ostentationem scientiae, sed legem vitae putet? qui obtemperet ipse sibi[4] et decretis suis pareat? 12. Videre licet alios tanta levitate et iactatione, ut iis fuerit[5]

4 R. Gud. 1. Brux. et nonnulli alii codd. et nonnullae edd. vett. *ipsi sibi.* At v. Adn. ad I. 30, 73. 5 Sic R. Gud. 1. 2. II. Brux. aliique; *iis ut f.* Or. c. edd. vett. plurimis et nonnullis deterioribus codd.; male; nam *iis* minorem habet vim, quam ut haec exquisitior verborum collocatio (v. ad I. 8, 16.) apte locum habeat.

Fin. II. 14, 46: altum *quiddam* et excelsum. Quom vero substantivo vel soli vel cum adiectivo coniuncto pronomen *quidam* additur, tum hoc pronomine indicatur aliquid eximium sive in bonam sive in malam partem. Is, qui loquitur, rei magnitudinem vel nescit vel nescire se fingit. Eadem vis est Graeci pronominis indefiniti τίς. V. nos in Gr. Gr. T. II. §. 470, 3. Infra II. 22, 53. III. 2, 3. 26, 63. V. 10, 31. Laelius 9, 2: admirabilis *quaedam* exardescit benevolentiae magnitudo. Acad. II. 1, 2: incredibilis *quaedam* ingenii magnitudo ..; habuit enim divinam *quandam* memoriam rerum. Cf. *Beier.* ad Offic. I. 15, 47. p. 115. et II. 11, 38. p. 85. *Ochsner.* Ecl. Cicer. p. 9. 11. 152. 321. *Gernhard* ad Lael. 13, 48. *Moser.* ad Legg. I, 7. p. 549. *Aug. Grotefend.* Commentar. z. d. Lat. Stylübung. p. 28. *Klotz.* ad Laelium p. 142. *Seyffert.* ad eund. 9, 29. p. 199. et 13, 48. p. 322., qui illud *quidam* reddit nostro *wahrhaft, ganz. Kühner.* L. Gr. §. 124. Not. 6. Comparari potest cum illo *nescio quid praeclarum* pro Arch. 7.

videlicet] Videre licet, manifesto. V. ad I. 21, 48. et II. 11, 27.

in animo forti .. insedit oratio] Apposite *Moser* comp. pro Corn. Balb. I, 4: in animis omnium penitus *insedit* oratio. ad Att. I, 11: habet quiddam profecto, quod magis in animo eius *insederit.*

Quotus quisque philosophorum] Proprie: *der wie vielste jedesmal*, semper ita usurpatur. ut significet *quam pauci.* Sic N. D. I. 28, 79: Quotus enim quisque formosus est? — *ita moratus.* Acad. I. 9, 33: Theophrastus autem, vir et oratione suavis et ita *moratus*, ut prae se probitatem quandam et ingenuitatem ferat. V. *Ochsner.* Eclog. Cic. p. 309. De v. *constitutus* *Orellius* contulit pro Sestio 65, 137: bene natura constituti viri. Lael. 13, 47: animi bene constituti. Adde infra 6, 17. IV. 37, 80.

decretis] *Decreta* philosophorum sunt Ciceroni Graecorum δόγματα. Acad. II. 9, 27: (sapientia) quae neque de se ipsa dubitare debet, neque de suis *decretis*, quae philosophi vocant δόγματα. Etiam verbum *decernendi* usurpatur de sententia, quam sequuntur philosophi, ut infra c. 6, 16: si id summum malum esse *decreverit.*

§. 12. *levitate et iactatione*] Verte: *prahlerische Eitelkeit.* Scilicet proprium est illud Latini sermonis, ut, ubi duae nominum notiones, quarum altera alteri subiecta est, quom altera universam rei notionem complectatur, altera eius speciem partemve notet eique accuratius explicandae inserviat, in unam conflandae et substantivo cum attributivo vel adiectivo vel genitivo exprimendae fuerint, saepe numero duobus substantivis per *et, atque, ac, que* copulatis utatur, sive hoc sive illo praecedente. Unde haec dicendi figura appellatur ἓν διὰ δυοῖν. Cuius quattuor distinguenda sunt genera: Primum est, ubi haec circumlocutio vices sustinet substantivorum compositorum, quorum Latinus sermo mira laborat penuria, uti I. 17, 40: *nutus et pondus* aut *gravitas et pondus* (*Schwerkraft*). III. 15, 31: *casus et eventus* (*Unglücksfälle*). de Or. III. 44, 173: *delectationis atque aurium* causa (*Ohrenschmaus*). Alterum, ubi alterum substantivum vicarium est adiectivi, quo Latinus sermo destitutus est, uti: *levitas et iactatio.* I. 1, 1: omnium artium .. *ratio et disci-*

non didicisse melius, alios pecuniae cupidos, gloriae nonnullos, multos libidinum servos, ut cum eorum vita mirabiliter pugnet oratio: quod quidem mihi videtur esse turpissimum. Ut enim, si grammaticum se professus quispiam barbare loquatur, aut si absurde canat is, qui se haberi velit musicum, hoc turpior sit, quod in eo ipso peccet, cuius profitetur [1] scientiam; sic philosophus in vitae ratione [6] peccans hoc turpior est, quod in officio, cuius magister esse vult, labitur artemque vitae professus delinquit in vita.

V. *A.* Nonne verendum est igitur, si est ita, ut dicis, ne philosophiam falsa gloria exornes? Quod est enim maius argumentum nihil eam prodesse quam quosdam perfectos philosophos turpiter vivere? 13. *M.* Nullum vero id quidem argumentum est. Nam ut

6 Sic Or. c. R. Gud. 1. 2. II. Brux. aliisque multis codd. pro vulg. *in ratione vitae.* Vis posita est in v. *vitae.*

plina. V. 4, 11: Platonis *memoria et litteris* (*schriftliche Denkmäler*), ubi v. Adn. 13, 30. et III. 1, 2: *ratio et doctrina* (*systematische* Gelehrsamkeit, *theoretische* Kenntniss). de Or. III. 12, 48: subtilior *cognitio ac ratio* litterarum (eine tiefere *wissenschaftliche* Kenntniss der Litteratur). Tertium, ubi adiectivum non deest quidem, sed translationis usum non admittit, uti: I. 25, 62: *varietas et natura* sonorum (*natürliche* Mannigfaltigkeit der Töne, quia non dicitur: naturalis varietas). p. S. Rosc. 4, 9: quem (timorem) mihi *natura pudorque* meus attribuit. de Or. I. 8, 34: *moderatio et sapientia* (weise Mässigung; non: sapiens mod.). Catil. I. 11, 29: *severitas ac fortitudo* (entschlossene Strenge; non: fortis s.). Quartum denique, ubi haec circumlocutio non est necessaria, sed vim oratoriam habet, ut utraque notio gravius efferatur, uti: II. 27, 65: *studio et gloria* (pro gloriae studio), ubi v. Adnotata. III. 16, 35: *longinquitas et dies* (pro longinquo tempore, uti Corn. Nep. Them. 4, 3. aut pro longinquitate temporis, uti Sulpic. in ep. ad Famil. IV. 5, 6.). Lael. 7, 23: *amicitia concordiaque* (pro am. concordi, uti C. de Univ. 5.). Ibid. 13, 46: *benevolentia et caritas* (pro benevola car., uti Lael. 8, 28. Cf. *Klotzium* ad Lael. 9, 29. *Seyffert.* ad Lael. 8, 28. p. 194. et 9, 29. p. 198 sq. *Naegelsbach.* L. Stilist. §. 61, 2.

pugnet oratio] Similiter Fin. II. 25. extr.: Ita enim vivunt quidam, ut eorum vita refellatur oratio. *Davisius* comp. Diodor. Excerptt. Peiresc. p. 234: Τῶν καθ' ἡμᾶς φιλοσόφων τοὺς πλείστους ἰδεῖν ἐστι λέγοντας μὲν τὰ κάλλιστα, πράττοντας δὲ τὰ χείριστα, καὶ τὴν ἐν ταῖς ἐπαγγελίαις αὐτῶν σεμνότητα καὶ σύνεσιν διὰ τῆς πείρας ἐλεγχομένην. Quintil. I. Or. I. Prooem. Vocabulum *oratio* ultimam sedem occupat, quia in eo maxima vis posita est. V. nos in Gr. L. §. 167, 1.

absurde canat] *Absurde* et *absurdus* dicuntur ea, quae sibi ipsa non satis conveniunt. Proprie dicitur de sono, ut *absurde canere, sonus absurdus, vox extra modum absona et absurda*, ut de Orat. III. 11, 41. (Nos dicimus *unharmonisch.*) V. *Bremium* ad de Fato c. 3. et *Kritzium* ad Sall. Cat. III, 1. *Absurde canere* Graeco respondet πλημμελεῖν.

qui se haberi velit] Coniunctivi *velit* et *peccet* per attractionem quandam modorum positi sunt, de qua v. nos in Gr. L. §. 140b, c) et supra ad I. 5, 9; sed indicativus *profitetur* recte se habet, qui verba *cuius profitetur scientiam* simplicis substantivi c. adiect. vices sustinent: *in ipsa sua scientia.* Quare supersedere possumus coniectura Ernestii *profiteatur*, immerito probata a *Wesenb.* Em. II. p. 40.

artemque vitae prof. del. in vita] De χιαστῇ verborum collocatione v. ad §. 11.

Cap. V. *est igitur, si est*] Saepius idem verbum, uno vel paucis interiectis vocabulis, recurrit. V. ad I. 22, 52: *esset*, non *esset*; de collocatione vocabuli *igitur* ad I. 14, 32.

perfectos philosophos] de Divin. II. 72, 150: „Nisi somniorum patrocinium philosophi suscepissent, nec ii quidem

agri non omnes frugiferi sunt, qui coluntur, falsumque illud * Accii:

Probae * [1] *étsi in segetem súnt deteriorém datae*
Frugés, tamen ipsae suápte natura énitent;

sic animi non omnes culti fructum ferunt. Atque, ut in eodem simili verser, ut ager quamvis fertilis sine cultura fructuosus esse non potest; sic sine doctrina animus; ita est utraque res sine altera debilis. Cultura autem animi philosophia est: haec extrahit vitia radicitus et praeparat animos ad satus accipiendos eaque mandat iis et, ut ita dicam, serit, quae adulta fructus uberrimos ferant. Agamus igitur, ut coepimus. Dic, si vis, de quo disputari velis. 14. *A.* Dolorem existimo maximum malorum omnium. *M.* Etiamne maius quam dedecus? *A.* Non audeo id dicere quidem, et me pudet tam cito de sententia esse deiectum. *M.* Magis

V. 1 v. Adn.

contemptissimi, sed in primis acuti, et consequentia et repugnantia videntes, qui prope iam *absoluti* et *perfecti* putantur." *Perfecti* igitur philosophi appellantur ii, qui in arte sua principes, primarii sunt. V. *Bentleium* ad h. l., qui praeclare coniecturam *professos* pro *perfectos*, paucorum codd. auctoritate stabilitam, confutavit.

§. 13. *Nullum vero*] De *vero* affirmativo v. Adnotata in I. 11, 24.

falsumque illud Accii: Probae] In MSStis haec habetur scriptura: *falsumque illud ac improbe*, Etsi in segetem. Locum misere deturpatum palmari emendatione persanavit *Muretus*, eum e MS. suo, in quo habebatur *falsumque illud ad improbae*, corrigens: *falsumque illud Attii* (v. *Accii* v. *Acci*), *Probae*, ut nunc legitur. *Acci* edidit Bait. De scriptura *Accius* v. V. L. ad I. 44, 105.

Probae] Sunt trimetri vel senarii iambici. *Suapte* est per συνίζησιν bisyllabum. V. *Corssen.* Musspr., Vokalism. u. Beton. d. L. Spr. II. p. 757 ed. 2.

in segetem] *Seges* est solum ad sationem destinatum vel praeparatum. Tibull. I. 3, 61: Fert casiam non culta *seges.* Vergil. Georg. I, 47:

Illa *seges* demum votis respondet avari
Agricolae, bis quae solem, bis frigora sensit.

Praeterea *Davisius* laudat Festum: *Seges* dicitur . . aliquando etiam *solum* ipsum, quod nec aratum est nec consitum. Addit *Klotzius* in Add. p. 68. Varron. R. R. I, 69: Far ad sationem tum promendum, quom *segetes* maturae sunt ad accipiendum. Acc. Androm. ap. Non. 395, 26. ed. M.: „Quod beneficium haud sterili in *segete* rex te obsesse intellegis."

in eodem simili] H. e. similitudine (Vergleichung). Cf. *Ernestii* clav. h. v. *Moser* comparat de Or. II. 78, 316: unde hoc *simile* ducat. Fin. III. 16, 54: hoc *simile* ponitur. Sic saepius neutrum singularis numeri adiectivorum substantivorum vices sustinet. Sic supra in hoc libro c. 2, 5: *oratorum laus ducta ab humili venit ad summum.* Infra V. 15, 45. *beatum*, ubi v. Adnotata. V. nos in Gr. L. §. 109, Not. 2, c).

eaque mandat] *eaque* est accusativus, ad seq. *quae* referendus.

§. 14. *id dicere quidem*] *Wesenb.* Em. I. p. 22. legendum censet *id quidem dicere*, quia non *existimo* et *dicere*, sed *dolorem maximum malor. omnium* et *id* (= maius quam dedecus) inter se opponantur, comp. §§. 11. 15. 17. I. §. 17. Fateor, si Cicero ita scripsisset, limatius eum scripturum fuisse; at omnium librorum scripturam mutandi haec mihi non satis idonea videtur causa. V. ad III. 19, 46. Sff. et O. Hein. de Halmii coni. legunt *equidem* pro *quidem*, comp. III. 15, 31. ad Fam. XII. 30, 3: „non dubitabam *equidem*, verum tamen etc.," ut *equidem* vi concessiva accipiendum sit, sed hanc vim etiam *quidem* habet. V. nos in Gr. L. §. 133, Not. 4.

de sententia esse deiectum] Haec dicendi formula sumpta e palaestra vel e gladiatorum ludo, qui dicuntur de statu vel gradu deici. *Gradus* enim est locus firmus ac stabilis, quem

esset pudendum, si in sententia permaneres. Quid enim minus est dignum quam tibi peius quicquam videri dedecore, flagitio, turpitudine? quae ut effugias, quis est non modo recusandus [2], sed non ultro appetendus, subeundus, excipiendus dolor? *A.* Ita prorsus existimo. Quare ne sit sane summum malum dolor, malum certe est. *M.* Videsne igitur, quantum, breviter admonitus, de doloris terrore deieceris? 15. *A.* Video plane; sed plus desidero. *M.* Experiar equidem? sed magna res est, animoque mihi opus est non repugnante. *A.* Habebis id quidem. Ut enim heri feci, sic nunc rationem, quo ea me cunque ducet, sequar.

2 Sic Or. c. R. Gud. 1. II. b. aliisque; *non modo non rec., sed non ultro* Pith. quinque Pall. aliique et paucae edd. vett.; *non modo non rec., sed ultro* multae edd. vett. et pauci codd. V. Adn.

certaturi occupant, qui etiam dicitur *status* (die Positur, Stellung, cf. Or. 37, 129: magno semper usi impetu saepe adversarios *de statu* omni deiecimus. N. D. I. 24, 66.). Similiter dicitur *demovere, deturbare, depellere gradu, movere loco*, ut II. 24, 58: de dignitatis gradu demoveri. p. Caecina 15, 42: loco et certo de statu demovet. Quibus formulis contrariae sunt hae: *in gradum reponi, in locum restitui.* V. *Beier.* ad Offic. I. 23, 80: non perturbari in rebus asperis nec tumultuantem *de gradu deici*, ut dicitur. Cf. *Bremium* ad Corn. Nep. Themist. 5, 1: *ab eodem gradu depulsus est. Ernestii* Clav. v. *gradus*. Ab his locutionibus fluxerunt formulae *de sententia deici, sententia depelli*, (uti c. 6, 16, ubi venuste dictum est: „oppositoque dedecore *sententia depellerere*“ opposito *dedecore* tanquam adversario; pro Ligar. 9, 26: eius viri est, quem *de suscepta causa propositaque sententia* nulla contumelia, nulla vis, nullum periculum possit *depellere*;) *spe deici, opinione deiici, a statu naturae discedere, statu moveri* (III. 7, 15.), similia.

Quid enim minus est dignum] *Lambinus* pronomen *te* ante v. *dignum* frustra inculcavit, quom facile ex proxime subsequenti *tibi* cogitatione suppleri possit. Alia ratione hoc adiectivum apud Ciceronem, Caesarem reliquosque aequales solutae orationis scriptores non ponitur; omnibus locis, ubi sine ablativo usurpatum est, ex reliqua oratione vel ex tota sententia intelligitur, quo referatur; apud alios scriptores hic absolutus usus latius patet, ut Senec. de ira I, c. 12: illud pulchrum *dignumque*, parentibus prodire .. defensorem. V. *Wopkens.* Lectt. Tull. 1, 10. p. 80. ibique *Handium*, qui in partes vocat *Bentleium* ad Horat. Serm. II. 1, 85. et *Gierig.* ad Ovid. Fast. I, 401. Adde *Stürenburg.* ad or. pr. Arch. p. 57 sq., *Wunderum* ad Plancian. p. XLIX., eum denique, qui hac de re accuratissime exponit, *C. Guil. Dietrich.* in Leipz. Archiv. 1842. p. 487 sq. *Kritzius* ad Sall. Cat. 51, 8. p. 240. iniuria Sallustio hunc absolutum usum concedit. De v. *indignus* v. ad IV. 20, 46.

quis est non modo recusandus, sed non ultro appetendus .. dolor?] In eiusmodi enuntiationibus *non modo* pro *non modo non* dictum videtur; at verte: welcher Schmerz wäre da nicht, ich will nicht sagen, zu vermeiden, sondern vielmehr freiwillig zu erstreben? Posteriori orationis membro negatio *non* ob interrogationem addita est: *quis dolor non ultro appetendus est*? Extra interrogationem dicendum erat: nullus dolor *non modo* recusandus, *sed omnis* d. ultro appetendus est (kein Schmerz wäre da, ich will nicht sagen, zu vermeiden, sondern vielmehr jeder freiwillig zu erstreben; cf. Phil. III. 13, 33: nullum tempus .. dimittam .., quin, de libertate populi R. quod agendum atque faciendum, id *non modo recusem, sed etiam appetam atque deposcam*, i. e. zu keiner Zeit werde ich das, was für d. Freiheit zu thun ist, ich will nicht sagen, vermeiden, sondern vielmehr erstreben.) pro Sest. 50, 108: Quis *non modo* approbavit, *sed non* indignissimum facinus putavit? (Extra interrogationem: Nemo *non modo* approbavit, *sed etiam* ind. f. p.; diese That hat Niemand, ich will nicht sagen, gebilligt, sondern jeder vielmehr für d. unwürdigste gehalten.) De *non modo .., sed ne .. quidem* v. ad I. 36, 87.

VI. *M.* Primum igitur de imbecillitate multorum et de variis disciplinis philosophorum loquar, quorum princeps et auctoritate et antiquitate, Socraticus Aristippus, non dubitavit summum malum dolorem dicere. Deinde ad hanc enervatam muliebremque sententiam satis docilem se Epicurus praebuit. Hunc post Rhodius Hieronymus dolore vacare [1] summum bonum dixit; tantum in dolore duxit mali. Ceteri praeter Zenonem, Aristonem, Pyrrhonem idem fere, quod modo tu: malum illud quidem, sed alia peiora. 16. Ergo id, quod natura ipsa et quaedam generosa virtus statim respuit, ne * scilicet * [2] dolorem

VI. 1 Sic omnes libri praeter unum R., qui habet *vacare dolore* („sed transpositionis signis a prima manu additis“): quod cum D. Or. recepit. 2 v. Adn.

ne sit sane summum malum dolor] *Ne* concessivam vim habet. Cf. Cat. M. 11, 34. Ubi autem negatio non ad universam enuntiationem, sed ad singulare eius verbum pertinet, dicitur *ut non* (*nullus* etc.). Cf. I. 8, 16. 11, 23. Illud autem *ne W[illegible]enberg.* Adn. Tusc. I. p. 25. docet non esse coniunctionem concessivam, sed merum adverbium negativum, coniunctivum autem cum eo sociatum esse imperatorium. V. *Wopkens.* Lectt. Tull. I, 8. p. 57. *Ramshorn.* L. Gr. §. 194. *Kühner.* L. Gr. §. 108, 5. B, e).

quantum .. de doloris terrore deieceris] V. Adnotata ad I. 8, 16.

§. 15. *quo ea me cunque*] de Or. III. 16, 60: *quam* se *cunque* in partem dedisset. N. D. II. 30, 76: *quale* id *cunque* est. *Orellius* comparat Sestian. 31, 68: *quod* iudicium *cunque.* V. *Kritzium* ad Sall. Cat. V, 3: *cuius* rei *libet. Ellendt.* ad C. de Or. II. 67, 271. Vol. II. p. 304. *Ramshorn.* Lat. Gr. §. 207. *Kühner.* §. 38. Not. 2.

Cap. VI. *de imbecillitate multorum etc.*] H. e. de imbecillitate multorum philosophorum eorumque e variis disciplinis. Non opus est cum *Bentleio* legere *et e variis disciplinis.* Apposite *Orellius* comparat: multi et magni, πολλοί τε καὶ καλοί.

Hunc post] Sic saepius pronomina *qui* et *hic* in enuntiati initio praepositionibus, nec tamen omnibus, praemissa reperiuntur. *Orellius* laudat *Gronov.* Observatt. III. 19. p. 458. Lips. et *Ruhnkenium* ad Vellei. p. 374., *Moser C. Beierum* ad Cic. Fragmm. or. pro Tullio 43. p. 57. *Iahnii* Annal. Philol. et Paedagg. 1829. II. 4. p. 393. Adde *Wopk.* Lectt. Tull. II. 2. p. 178. *Kritz.* ad Sall. Iug. 101, 8. p. 542. *Ramsh.* L. Gr. §. 151. *Kühner.* L. Gr. §. 117. N. 3. c). Sed observandum est hanc praepositionis *post* collocationem aliis locis neque apud Ciceronem neque apud alios scriptores reperiri. Quare Lamb. *post hunc*, Sff. *hunc post Rh. Hieronymus secutus* legendum suspicantur, quorum neque illud neque hoc cuiquam probabitur; nam quod IV. 17, 38. legitur: *quem ultra*, neque apud Ciceronem aliis locis neque apud alios huius aetatis scriptores reperitur.

Hieronymus] Cic. Acad. II. 42, 131: *vacare omni molestia Hieronymus* sc. finem esse censuit. Fin. V. 5, 14: *Hieronymum*, quem iam cur Peripateticum appellem, nescio; summum enim bonum exposuit *vacuitatem doloris.*

praeter Zenonem, Aristonem, Pyrrhonem] Zeno, Stoicae disciplinae auctor, nihil bonum nisi honestatem, nihil malum nisi turpitudinem esse dicebat, cetera omnia ἀδιάφορα, *neutra* (v. ad IV. 12, 28). De *Aristone* et *Pyrrhone* v. Adnotata nostra in V. 30, 85. Cf. Indic. historic.

§. 16. *quaedam generosa*] Similiter cum excusatione vocabulo *generosus*, quod proprie dicitur de generis nobilitate, Tullius usus est Lael. 9, 29: humilem sane relinquunt et minime *generosum, ut ita dicam*, ortum amicitiae: ubi v. *Gernhard.* p. 71. Brut. 75, 261: forma etiam magnifica et *generosa quodammodo.* Respondet Graeco γενναῖος, de quo v. *Papium* Lex. h. v.

respuit, ne scilicet] Verbum *respuendi* h. l. cum coniunctione *ne* simili ratione iunctum est ac verba *recusandi, repugnandi*, v. nos in Gr. L. §. 143, 2. Sequens *scilicet* elegantissima est *Bentleii* coniectura pro vulgata *ne dolorem*, omissa *scilicet.* Codd. enim R. Gud. 1. 2. II. Brux. quinque Oxx. Mon. 1. 2. aliique exhibent *ne se dol.*; Marb. *non se dol.*; Rehd. *non si dol.*;

summum malum diceres oppositoque dedecore sententia depellerere [3], in eo magistra vitae philosophia tot saecula permanet. Quod huic officium, quae laus, quod decus erit tanti, quod adipisci cum dolore corporis velit, qui dolorem summum malum sibi esse persuaserit? Quam porro quis ignominiam, quam turpitudinem non pertulerit, ut effugiat dolorem, si id summum malum esse decreverit? Quis autem non miser, non modo tunc, quom premetur summis doloribus, si in iis [4] est summum malum, sed etiam quom sciet id sibi posse evenire? et quis [5] est, cui non possit? Ita fit, ut omnino nemo esse possit beatus. 17. Metrodorus quidem perfecte eum beatum putat [6], cui corpus bene constitutum sit et exploratum ita semper fore. Quis autem est iste, cui id exploratum possit esse?

3 R. Gud. 1. Brux. Pith. permultique alii codd. *dicere .. depellere:* quem mirum errorem-Kl. in Add. p. 72. inde natum esse dicit, quod *depellerere* ob eiusdem syllabae iterationem librarii lapsu in *depellere* transierit eoque facto etiam *diceres* in *dicere* mutatum sit. 4 Sic scripsi c. SE. pro vulg. *in his.* V. ad I. 3, 5. 5 R. Gud. 1. II. 2. Brux. Mon. 1. quatt. Oxx. *et si quis.* 6 Sic R. Gud. 1. II. aliique multi codd.; Or. c. vulg. *p. b.*

hinc *Bentl.* coni. *ne sc.* (i. e. scilicet) *dol.:* quae coniectura confirmatur auctoritate trium codd. Lall., qui hoc scripturae compendium *ne sc. d.* revera exhibent. *Or.* vulgatam retinuit; *Klotzius* in Add. p. 72. legendum suspicatur *ne sedulo dol.* Coniectura infelicissima!

oppositoque dedecore sententia depellerere] V. ad c. 5, 14: *de sententia esse deiectum*; de *que* post negationem posito v. ad I. 2, 4: *iacentque.*

id quod .., in eo .. permanet] *Handius* ad *Wopkens.* Lectt. p. 81. docet *id quod* in praemissa enuntiatione relativa pro simplici *quod* poni; sed rectius oratio ἀνακόλουθος esse iudicatur; nam *id quod* pro *quod* non usurpantur, nisi ubi enuntiatio relativa παρένθετον alterius enuntiationis explicationem continet. V. *Klotz.* in Add. p. 71. *Madvig.* ad Fin. II. 33, 107. *Kühner.* Gr. L. §. 145, 3. De seq. duplici futuro exacto *pertulerit, decreverit* v. ad I. 30, 74, de significatione verbi *decreverit* ad c. 4, 11: *decretis.*

Ita fit, ut] De hac *complexionis* (conclusionis), per quam id, quod conficitur ex omni argumentatione, breviter exponitur (v. Cic. de Invent. I. 37, 67), formula v. *Seyffert.* schol. Lat. I. §. 84, 2). Cf III. 1, 1. 5, 10. 7, 14. Sed. III. 24, 58 formula *ita fit .., ut* nihil aliud est nisi circumlocutio verbi enuntiationis secundariae. Saepe etiam simplex *ita* in complexione usurpatur, ut V. 17, 50.

§. 17. *Metrodorus quidem*] De *quidem* v. ad I. 48, 116: *Alcidamas quidem.*

corpus .. fore] De Metrodori sententia cf. Fin. II. 28, 92. Offic. III. 33, 117. infra V. 9, 27. Graeca servantur ap. Clement. Alexandr. Strom. II. p. 498: Ἀγαθόν, φησί (sc. Μητρόδωρος), ψυχῆς τί ἄλλο ἢ τὸ σαρκὸς εὐσταθὲς κατάστημα καὶ τὸ περὶ ταύτης πιστὸν ἔλπισμα; Plura attulerunt *Beier* ad Off. l. d. p. 407 sq. et *Madvigius* ad Fin. l. d. p. 300. Adde infra V. 9, 27.

CAP. VII. *Affirmat*] Oratio est ἀνακόλουθος. Sententiarum enim ordo e grammatica ratione sic procedere debebat: *Affirmat enim quodam loco, si uratur sapiens, si crucietur* (*exspectas .. satis;*) *quid? si in Phalaridis tauro sit, eum dicturum esse* etc. V. Adnot. in c. 1, 3. De sententia cf. Diog. L. 10, 118: Κἂν στρεβλωθῇ δ' ὁ σοφός, εἶναι αὐτὸν εὐδαίμονα· .. ὁ δ' οὐχ ὅτε μὲν στρεβλοῦται, ἔνθα καὶ μύζει καὶ οἰμώζει. Infra V. 26, 73.

exspectas, dum dicat] De hac structura v. nos in Gr. L. §. 128. Not. 3.

homini aspero et duro] Salsa et amara ironia!

in Phalaridis tauro] Idem Epicuri dictum refert Seneca Ep. 66. Cf. infra V. 10, 31. 26, 75. Cf. de Fin. II. 27, 88. V. 28, 85. in Pisonem 18, 42.

Quam suave est!] Sic recte Mos. aliique c. R. Gud. 1. II. Brux. Bentl. codd. uno Dav. quatt. Oxx. Aug. Duisb. pro vulg. *quam suave est hoc!* Etiam Seneca ep. 66. omittit *hoc*, et

VII. Epicurus vero ea dicit, ut mihi quidem risus captare videatur. Affirmat enim quodam loco, si uratur sapiens, si crucietur — exspectas fortasse, dum dicat: patietur, perferet, non succumbet: magna mehercule laus et eo ipso, per quem iuravi, Hercule [1] digna; sed Epicuro, homini aspero et duro, non est hoc satis; — in Phalaridis tauro si erit, dicet: *Quam suave est* [2]*! quam hoc non curo!* — Suave etiam? an parum est, si non amarum? At id quidem illi ipsi, qui dolorem malum esse negant, non solent dicere, cuiquam suave esse cruciari; asperum, difficile, odiosum, contra naturam dicunt, nec tamen malum. Hic, qui solum hoc malum dicit et [2] malorum omnium extremum, sapientem censet id suave dicturum. 18. Ego a te non postulo, ut dolorem eisdem verbis afficias, quibus Epicurus

VII. 1 *Hercule* Bait. de Bakii sententia uncis sepsit. 2 v. Adn.

facile id ex seqq. suppleri potest. Seq. *quam non* verte *wie wenig.* V. ad IV. 35, 74.

an parum est, si non amarum?] „Ad ὁμοιόπτωτον *parum, amarum* v. quae eius usus apud veteres exempla congessit et quos laudavit *Beier* ad Cic. Lael. 23, 87. p. 137. nec nostri loci oblitus.“ *Moser.*

illi ipsi] *Stoici. — contra naturam, widernatürlich.* Cf. c. 13, 30. V. ad II. 3, 7: lectionem sine ulla delectatione.

qui solum hoc malum dicit et malorum omnium extremum] H. e. qui dolorem solum malum dicit, et quidem malorum omnium extremum; de illo *et* pro *et quidem* dicto v. *Beierum* ad Off. II. 16. p. 111. Sic Graece καί dicitur. V. nos in Gr. Gr. T. II. §. 521, 2. *Bentleius* legendum conicit *qui non solum* (i. e. modo) *h. m. d., sed m. o. e.* „Si prius *solum,*“ [inquit] „quomodo dein *extremum?*“ *Wopkensius* p. 81 sq., omnium librorum scripturam defensurus, eam sic interpretandam censet, ut Epicurus dolorem modo malum solum, modo extremum dixerit. Similiter infra V. 10, 31: de Epicuro loquitur Tullius: Ut is, qui vel summum vel solum malum dolorem esse dicat. At haec interpretandi ratio iure exsibilatur ab *Handio*, qui recte monet per simplicem *et* tantum diversas sententias exprimi. Contra *Bentleii* coniecturam *Moser* bene monet, omisso adiectivo *solum*, sermonis vim, quae quidem in hoc loco maxime requiratur, nimium enervatum iri, quandoquidem dolorem non tantum malorum extremum, sed etiam malum solum dixerit. Cf. V. 9, 26: quom dolorem non modo maximum malum, sed solum malum etiam dixerit. 26, 73: quom constituerit non modo summum malum esse dolorem, sed etiam solum. *F. A. Wolfius aut malorum* correxit: quod nullo modo probandum est; recte enim *Orellius* et *Handius* monent, si disiunctionem voluisset, non *aut*, sed *vel* scribendum fuisse. Nam, ait *Handius*, distinctio fieret de opinione, nec constituenda esset res, sed sententia.

§. 18. *quibus Epicurus voluptatem*] Hunc locum interpolatoris corruptricem manum perpessum esse sibi persuasit *Bentleius.* Nam, inquit vir magnus, Epicurus *voluptatem* dictitat *summum et solum bonum esse*; quis autem *dolorem* his verbis afficiat? aut quid mirum, si id a nullo postulet? Hinc delendum censet verbum *voluptatem:* in quam sententiam discesserunt *Davisius, Schützius, Wolfius* in ed. 1., *Tregder, Wesenb.* Em. I. p. 4, *Tischer, Bait., O. Heinius*; *Orellius* uncis cinxit. At vero scripturâ vulgata non temere sollicitanda est. Nimirum *Bentleius* in eo erravit, quod putavit verba *quibus Epicurus voluptatem afficit* hanc habere vim, ut significarent, sicuti voluptatem omnium bonorum finem ab Epicuro dictam esse, sic h. l. dolorem omnium bonorum finem dictum esse. At nihil aliud dicere voluisse videtur Cicero nisi hoc: Non postulo a te, ut cum Epicuro de dolore idem exclames, quod de voluptate, sc. *quam suave est!* (Cf. infra V. 10, 31.) Nam Epicuri oratio vehementer secum pugnat. Etenim qui alias de voluptate, qua perfundatur, exclamat *quam suave est!* quomodo idem nunc dolorem iisdem ver-

voluptatem [2], homo, ut scis, voluptarius. Ille dixerit sane idem in Phalaridis tauro, quod, si esset in lectulo; ego tantam vim non tribuo sapientiae [3] contra dolorem. Sit fortis [4] in perferendo, officio satis est; ut laetetur etiam, non postulo. Tristis enim res est sine dubio, aspera, amara, inimica naturae, ad patiendum tolerandumque difficilis. 19. Adspice Philoctetam, cui concedendum est gementi; ipsum enim Herculem viderat in Oeta magnitudine dolorum eiulantem. Nihil igitur hunc virum sagittae, quas ab Hercule acceperat, tum consolabantur [5], quom

E víperino mórsu venae víscerum
Venéno imbutae tétros [6] cruciatús cient.

Itaque exclamat auxilium expetens, mori cupiens:

Heu! quís salsís fluctíbus mandét
Me ex súblimó [2] vertíce saxí?

3 Sic R. Gud. 1. II. 2. Brux. b. quinque Oxx. Aug. aliique et multae edd. vett.; eodem ducunt etiam alii codd. et edd., in quibus est *sapienti et*; Or. c. vulg. *sapienti*. Cf. Adn. 4 Sic Or. c. vulg.; Bait. aliique de Halmii coni. *si fortis est* (sc. *sapiens*, quod ex antecedenti *sapientiae* eliciendum); Gud. 1. R. Brux. *si forte*, nonnulli *se forte:* unde L. coni. *esse fortem.* 5 D. W. ed. 2. Or. Tregd. aliique de Bentl. coni. *consolantur*, quia sequitur *cient:* quae causa inanis est; Cicero enim retinuit *cient*, quom versum mutare vel corrumpere nollet. 6 Sic Or. c. Gud. 1. et sine dubio etiam aliis; etiam c. 10, 24; Bait. aliique *taetros*, uti c. 9, 22.

bis afficere potest? Epicurus, homo voluptarius, a te aliquid postulat, quod ne ii quidem philosophi, qui masculam ac fortem sequuntur sententiam.

homo .. voluptarius] Cf. V. 31, 88. Fin. V. 25, 74.

sapientiae contra dolorem. Sit fortis etc.] Cum magna vi abstractum *sapientiae* pro concreto dictum, praesertim quom alteri abstracto (*dolorem*) opponatur. Cf. IV. 26, 57. V. 5, 13. et 14. 25, 72: sapientia. 26, 75: beatam vitam. Pari modo res pro personis ponuntur, uti IV. 33, 70 extr. *amores* pro amantibus. Cuius generis exempla multa e Cic. collegit *Wopkens.* Lectt. Tull. p. 92. Hand.

§. 19. *Adspice Philoctetam* usque ad §. 25.] Recensitis philosophorum sententiis, sequuntur poëtae, qui non solum homines, verum etiam deos dolorum magnitudine eiulantes finxerunt.

cui] Philoctetae, ut qui homo sit, concedamus, ut gemat; nam ipse Hercules deus in Oeta magnitudine dolorum eiulat. Ceterum quod Tullius h. l., Diod. S. 4. p. 243, Ovid. Met. 9, 233 Philoctetae tribuunt, Apollon. II. 7, 7, Poeanti, Philoctetae patri, Sophocles in Trachin. Hyllo, Herculis filio, assignavit. De Philocteta v. *Wunderum* ad Soph. Philoct. p. 5. ed. Goth. *Cui concedendum est gementi* est Graeca constructio: pro *gemere* aut *ut gemat*. Exempla sunt rarissima. Sic Off. I. 21, 71: iis forsitan *concedendum sit* rem publicam non *capessentibus*, qui excellenti ingenio doctrinae sese dediderunt. In Graeca lingua nihil frequentius hac structura post πρέπει, λυσιτελεῖ, ἄμεινόν ἐστιν, οὐκ ἀηδές ἐστι, φίλον ἐστί, συμφέρει cett. Plat. Phaedon. p. 114. D: τοῦτο καὶ πρέπειν μοι δοκεῖ .. οἰομένῳ οὕτως ἔχειν, ubi cf. *Heindorf.* Sic πρέπει μοι ἀγαθῷ ὄντι et ἀγαθῷ εἶναι. V. nos in Gr. Gr. T. II. §. 482, 9.

E viperino] Versus sunt iambici trimetri vel senarii, sumpti ex Accii Philocteta. Leguntur etiam Fin. II. 29, 94. De παρηχήσει v. ad I. 35, 85.

Heu! quis] Tres primi versus sunt anapaestici dimetri, ultimus autem versus est paroemiacus, qui hanc habet formam – – ◡◡ – ◡◡ – ◡: quo versu systemata anapaestica finiri solent: de qua re doctissime disputavit *Hermannus* Element. doctr. metr. II. c. 22. Idem in Opusc. Vol. III. p. 127. scribendum censet *hei quis.* De pronuntiatione vocabuli *fluctibus* (= fluctibu') v. ad I. 9, 18.

salsis fluctibus mandet] H. e. in salsos fluctus (mare) deiciat. *Salsis fluct.* comparat *Wolfius* Gr. ἁλμυρὸν ὕδωρ.

sublimo] Sic recte Or., uti est in

Iam iam ábsumór, confícit animám
Vis vólneris, úlceris aéstus.

Difficile dictu videtur eum non in malo esse, et magno quidem, qui ita clamare cogatur.

VIII. 20. Sed videamus Herculem ipsum, qui tum dolore frangebatur, quom immortalitatem ipsa [1] morte quaerebat. Quas hic voces apud Sophoclem in Trachiniis edit! cui quom Deianira sanguine Centauri tinctam tunicam induisset, inhaesissetque ea visceribus, ait ille:

O múlta dictu grávia, perpessu áspera,
Quae córpore exanclúta [2] atque animo pértuli!
Nec míhi Iunonis térror implacábilis,
Nec tántum invexit trístis Eurystheús mali,
Quantum úna vecors Oénei partu édita.

VIII. 1 D. c. quatt. Oxx. et Cantabr. *ipsam*, plane contra Ciceronis mentem, quae est: *mortem adeo oppetens quaerebat imm.* 2 Sic Or. c. R. Pith. Gud. 1. 2. II. trib. Oxx. aliisque codd. et ed. vet. Bouh. CMD, recte; iunge: *quae pertuli exanclata c. atq. a.;* alii codd. et edd. *exanclato;* inepte; codd. aliquot L. b. Rehd. *exanclavi* (*exantlavi*). De scriptura *exancl.* v. ad I. 35, 86.

Gud. 1. R. Brux. Vat. Ball. uno Leid., pro vulg. *sublimi*. Cf. Nonium p. 489, 7: *Sublima* pro *sublimis*. Accius Phinidis: aut saepe ex humili sede *sublima* evolat. Sallust. Hist. lib. III: nam tertia tunc erat et *sublima* nebula caelum obscurabat.

Cap. VIII. §. 20. *in Trachiniis*] v. 1046 sqq. Fuerunt, qui hunc Sophoclis locum non a Cicerone, sed ab Accio in Latinum sermonem conversum esse arbitrarentur: a qua opinione maxime videtur abhorrere totius orationis metrique conformatio, quae ad Accii antiquitatem haud facile revocari possit. Praeterea *Orellius* docet antiquos Romanorum tragicos longiores Graecorum locos nunquam tam ad verbum convertisse, quam hic factum sit; (longissimus Accii locus duodecim versuum est N. D. II, 35.;) denique Ciceronem nusquam locos tanti ambitus e Latinis tragicis ad verbum reddidisse.

visceribus] *am Fleische* (unter der Haut). V. ad 14, 34. Soph. Trach. 768: προσπτύσσεται | πλευραῖσιν ἀρτίκολλος .. | χιτὼν ἅπαν κατ' ἄρθρον.

quae corpore] Graece: καὶ χερσὶ καὶ νώτοισι μοχθήσας ἐγώ· unde *Davisius* suspicatur Ciceronem pro νώτοισι legisse νόσοισι; at Cicero Graeca liberius vertere solet.

Iunonis terror implacabilis] *Iunonis terrorem* pro *Iunone terribili* dictum esse putat *Nissenius*; *Wolfius* interpretatur Iunonis iram, qua Herculi terrorem incutit; eleganter *Kernius:* Selbst Iunos unversöhnter Schreckensgroll. Adiectivum *implacabilis* iungi possit cum *Iunonis*, sed magis poëtice et exquisite iungitur cum *terror*, uti paulo post *biformato impetu Centaurus*; c. 9, 21: *vim coruscam fulminis.* Pari modo apud Graecos poetas saepissime adiectivum non ad genitivum, ad quem λογικῶς referendum erat, sed ad substantivum regens, ut graviorem partem, refertur, ut haec duo vocabula quasi unam notionem exprimant. Soph. Ant. 793: νεῖκος ἀνδρῶν ξύναιμον (*Verwandtenzwist*). V. nos in Gr. Gr. T. II. §. 402, Not. 2. Inanes plane sunt coniecturae *fervor*, *furor* pro *terror*. Vocabulum *tantum*, quod in sequenti versu legitur, pertinet etiam ad hunc versum.

tristis Eurystheus] Apud Sophoclem στυγνός; est nostrum *finster*. Infra III. 9, 18. (e poëta) tristibus iris. *Nissen.* interpretatur *severum, ferum*, *Wolfius invisum:* minus bene. Infra V. 32, 91. *tristiores* est *verdriesslich, verstimmt*, non *traurig*. V. *Doederlinii* Synon. T. III. p. 234.

vecors Oenei partu edita] Quae Ciceroni *vecors* dicitur, ea apud Sophoclem audit δολῶπις. *Vecors* idem significare videtur, quod *demens, furore correpta, insana*. Sic Festus: *vecors* est turbati et mali cordis. Inest in hoc vocabulo improbitatis et malitiae

Haec me irretivit véste furiali ínscium,
Quae látere [3] *inhaerens mórsu lacerat víscera*
Urguénsque graviter púlmonum haurit spíritus;
Iam décolorem sánguinem omnem exsórbuit.
Sic córpus clade horríbili absumptum extábuit,
Ipse ílligatus péste interimor téxtili.
Hos nón hostilis déxtra, non Terrā édita
Molés Gigantum [4]*, nón biformato ímpetu*
Centaúrus ictus córpori inflíxit [3] *meo,*
Non Gráia vis, non bárbara ulla immánitas,

3 v. Adn. 4 R. Gud. 2. Brux. Duisb. *Gigantium.* Male. V. nos in Gr. L. §. 19, 4, d).

notio. V. *Forcellini* Thes. Latin. vv. *vecordia* et *vecors.* — *Partus* pro *satu* (cf. Off. I. 32, 118: Herculi, Jovis *satu* edito) de sexu virili rarissime dicitur, *parere* autem crebrius et *parens* communi usu tritum est; apud Graecos saepius τόκος et τίκτειν hanc habent significationem. *Davis.* comp. Soph. O. C. 1379: Οἰνέως τόκος Τυδεύς, et Philoct. 652: Λαέρτου τόκος Ulixes. 1242: τῷ δὲ Ποίαντος τόκῳ.

latere inhaerens] Sic D. Mos. Tr. c. R. Gud. 1. Brux. El. 3. pro vulg. *lateri:* quod recepit Bait. et Kl. in Add. p. 74. et ob librorum auctoritatem et quod ex antiqua scriptura *laterei inh.* facile oriri potuerit *latere inh.*, et quod verbum *inhaerendi* non construatur, nisi cum *in* et abl. aut cum dat., praeferendum putat. Etiam *Wesenb.* Em. I. p. 13. et ob structuram et quod litterarum *i* et *e* in Reg. confusio frequentissima sit (ut I. §. 27. inexpiabili. §. 40. mari. II. §. 46. homine. §. 67. illi. §. 63. videri. III. §. 23. similes aegritudines, aegritudine. §. 25. impendentes, omne. §. 56. genere. IV. §. 56. obtrectari. §. 84. ratione. §. 64. illi. V. §. 44. continere) *lateri* recipiendum censet. Verum quom ipse concedat alios scriptores dixisse *re haerere* (v. Lucret. III, 177. Verg. 10, 361. Phaedr. I. 8, 4.) et *adhaerere* (Ov. Met. 5, 38.), non video, cur Ciceroni ne in versibus quidem faciendis dicere licuisse *re inh.* Adde Senec. Thyest. 909: resupinus ipse *purpura* atque *auro incubat.* Iustin. 2, 6: *eodem innati solo.* Suet. Ner. 12: *marina aqua innantes* belluae.

decolorem .. exsorbuit] Graece v. 1055 ἐκ δὲ χλωρὸν αἷμά μου Πέπωκεν ἤδη: ubi *Hermannus* haec habet: χλωρόν scholiastes interpretatur νέον ἢ νεκρόν. Cicero *decolorem* vertit. Male. *Vivum* sanguinem dicit. *Decolor* dicitur, cui vitiatus est et corruptus color. V. *Forcellini* Thes. Lat. h. v. Sed Ciceronis error eo excusatur, quod χλωρός etiam *pallidum* significat, ut Il. κ, 376: χλωρὸς ὑπαὶ δείους. V. *Passov.* Lex.

illigatus peste .. textili] Poëtice dictum pro: illigatus tunica texta (ὑφαντῷ ἀμφιβλήστρῳ) pestifera, mortifera.

inflixit] Sic scripsi cum L. aliisque ex Pal. 1. uno Leid. Aug. Gud. II. (in hoc: *meo inflixit*) pro vulg. *infixit*, quod *Buhierius* et *Orellius* defendunt Verg. Aen. 4, 689: *infixum stridet sub pectore vulnus* et Sff. recepit. At hic locus nihil pertinet ad muniendam scripturam *infixit:* quae in hunc locum non quadrat. *Ictus corpori* non *infiguntur*, sed *infliguntur*, uti bene observavit *Wolfius. Moser*, qui *inflixit* recepit, comparat Cic. Phil. II. 21. 52: tibi vulnus *inflictum* est. in L. Pison. 14, 32: quae meus discessus rei publicae *inflixit* vulnera. in P. Vatin. 8, 20: hanc quoque mortiferam plagam *inflixisses* auguratus tui. *Davisius* affert Senec. de Ira 3, 28: corpori vulnus *infligas.* Quam facile autem verba *infligere* et *infigere* in codd. confundi potuerint, per se patet.

terris .. ultimis] Soph. Trach. 1090: ἐπ' ἐσχάτοις τόποις, *Wolfius* intelligit regionem Gaditanam, *Orellius* Libyam.

omnem ecferitatem] Sic scripsi e coniectura *Klotzii* in Add. p. 75., quae etiam *Wesenbergio* III. p. 8. probatur. Plurimi quidem codd. et edd. vett. habent *omnem hinc feritatem*; sed pro *hinc* legitur *hic* in R.[2] Brux. b. Duisb. omnibusque fere Dav. cdd. Ven. Moseri A. S., *hic* in Gud. 2., *ic* in Gud. 1. et R.[1], *sic* in Marb.; Or. aliique receperunt *hic.* At neque *hinc* neque *hic* recte se habent; nam *hinc* et *undique* iuncta offensioni sunt;

Non saéva terris géns relegata últimis,
*Quas péragrans undique ómnem *ecferitatem** [3] *éxpuli;*
Sed féminea vir [3]*, féminea interimór* [5] *manu.*
IX. *O náte, vere hoc nómen usurpá patri!* [1]
Ne me óccidentem [1] *mátris superet cáritas.*
Huc árripe ad me mánibus abstractám piis!
Iam cérnam, mene an illam potiorém putes.
21. *Perge, aúde, nate! illácrima patris péstibus!*
Miserére! gentes nóstras flebunt míserias.
Heu! virginalem me óre [1] *ploratum édere,*

5 Gud. 1. *interenor* (*m* super *n* scripsit secunda manus) et R., sed paulo ante in omnibus cdd. legitur *interimor.* IX. 1 v. Adn.

certe plane redundat *hinc;* scriptura autem *hic* Latini sermonis consuetudini repugnare videtur. Latini scriptores dicunt *undique ex his terris omnem feritatem expuli*, non *in his;* neque ex Sophoclis verbis εἰς ὅσην γαῖαν ἱκόμην defendi potest *hic*; nam Cicero toto hoc loco maxime deflexit a Graecis verbis. *Klotzius* l. d. recte suspicatur ex prima vocabuli *ecfer.* syllaba errore ortum esse *icf.* indeque *hic f.*, uti infra 17, 39. ex *ecfari* natum sit in aliis *haec fari*, in aliis *hoc fari.* Vocabulum *ecferitatis* (*efferitatis*), quod adhuc ex dubio loco Lactantii Mort. Persecut. 9, 2. constabat, idem *Klotzius* in or. pro P. Sestio 42, 91. e praestantissimo cod. Reg. restituit.

feminea vir] Sic L. D. Or. aliique c. R. Gud. 1. II. b. duob. Dav. Duisb. quatt. Oxx. trib. Lall. et compluribus edd. vett. pro vulg. *vi.* Optime; cf. Graeca: γυνὴ δὲ θῆλυς οὖσα κοὐκ ἀνδρὸς φύσιν μόνη με δὴ καθεῖλε φασγάνου δίχα. Cum maxima vi opponuntur *feminea* et *vir.* Scriptura *vi* inepta est. Non vi Deianirae Hercules interimitur, sed dolo. Ad verba *feminea manu* cf. Senec. Trag. Herc. 1179: Invicta si me cadere *feminea manu* Voluere fata etc. Ieiuna est coniectura *Wesenbergii* Em. I. p. 8., recepta etiam a Sff. aliisque: *feminae vir fem.*, deleta distinctione post *vir.*

Cap. IX. *O nate*] Intelligendus Hyllus, quem e Deianira genuerat Hercules. Graeca verba v. 1064 sq.:

Ὦ παῖ, γενοῦ μοι παῖς ἐτήτυμος γεγώς
Καὶ μὴ τὸ μητρὸς ὄνομα πρεσβεύσῃς πλέον.

patri] H. e. *ad patrem ulciscendum.* Inutilis est *Wolfii* coniectura: *patris.* Eam recepit *Tregder*, sed mutata distinctione; *W.* enim distinxit post *patris; Tr.* auctore *Buhierio* post *usurpa: vere hoc nomen usurpa, patris Neve occ. m. s. c. Wes.* Em. I. p. 8. sic scribit: *patri, Neve occidentem* (sc. *eum* vel *me*, cf. 23. religatum) *m. s. c.* Plurimi codd. (etiam R. Gud. 1.) habent *ne me occ.*, alii *nec me o.*, nullus *neve*, quae est Wolfii coniectura; denique pron. *me* ob seq. *matris* maximam vim habet. Kl. et Bait. coni. *ne me occidente.*

Ne me occidentem] H. e. ne mei occidentis caritatem matris caritas superet. V. ad I. 1, 2 extr. Sophocl. καὶ μὴ τὸ μητρὸς ὄνομα πρεσβεύσῃς.

manibus piis] H. e. manibus, quibus ulcisceretur patrem. Sic pr. Rosc. Am. 24: „Videtisne, quos nobis poëtae tradiderunt, patris ulciscendi causa supplicium de matre sumpsisse, tamen ut eos agitent furiae ..: quod ne *pii* quidem sine scelere esse potuerunt.“ Infelicissima est coniectura *Buhierii manibus tuis.*

§. 21. *Perge*] Poetice dicitur pro *age*, ut Verg. Ecl. 6, 13: *Pergite*, Pierides!

pestibus] H. e. cruciatibus, uti c. 10, 25: *pestes* excipio anxias. Pluralis est qui appellatur *maiestaticus*, apud poetas frequentissimus. V. nos in Gr. L. §. 104, Not.

Heu! virginalem me ore ploratum edere] Accusativi c. inf. in exclamationibus usus, aut addita particula interrogativa *ne* aut omissa, satis frequens est in oratione affectus vel admirationis plena. Verg. Aen. I, 37: *Mene* incepto *desistere* victam nec *posse* Italia Teucrorum avertere regem! Cic. ad Att. IX, 13: *tene* haec *posse* ferre! Ibid. V, 11: hui! *totiesne me* litteras dedisse Romam, quom ad te nullas darem! Divin. II, 13. init.: *huncine hominem* tantis *delectatum*

Quem vídit nemo úlli ingemiscentém malo!
Sic féminata [1] *vírtus afflicta óccidit.*
Accéde, nate, assíste, miserandum ádspice
Evísceratum [1] *córpus laceratúm patris!*
Vidéte, cuncti! túque Caelestúm sator,
Iace, óbsecro, in me vím coruscam fúlminis!
Nunc, núnc dolorum anxíferi torquent vértices,
Nunc sérpit ardor. O ánte victricés manus!
22. *O péctora, o terga, ó lacertorúm tori!*
Vestróne pressu quóndam Nemeaeús leo
Frendéns efflavit gráviter extremum hálitum?
Haec déxtra Lernam, taétra [2] *mactata éxcetra,*

2 Sic Or. c. L. tribus codd. Dav. Lall.; Gud. 1. *taetra* (littera post *a* erasa); Gud. II. b. Aug. Col. Marb. et multae edd. vett. *tetram*; R. et Brux. *taetrā* (i. e. taetram); Rehd. et aliquot edd. vett. *terram.*

esse nugis! Sine particula *ne.* Cic. ad Fam. VIII, 17: ergo *me* potius in Hispania *fuisse* tum quam Formiis. Ibid. XIV, 1: me miserum! *te* ista virtute .. in tantas aerumnas propter me *incidisse!* In omnibus huius generis exemplis constructio accusativi c. inf. pendet ab enuntiatione aliqua omissa, ut *nonne indignum, mirum est? num credibile est? verene ita est?* Ubi igitur particula *ne* addita est, ea pertinet ad enuntiationem cogitatione supplendam. (Alia ratio est I. 41, 98: *tene* .. ad eos *venire*, ubi v. Adnotata.) Cf. *Heindorf.* ad Horat. Sat. I. 9, 73. p. 201. *G. T. A. Krüger* Untersuchungen über Lat. Gr. T. I. p. 23 sqq. *Ramshorn.* L. Gr. §. 168, 6. ed. 2. *Kühner.* L. Gr. §. 129, 16. Idem accusativi c. inf. usus in exclamationibus ad admirationem, indignationem, laetitiam significandam apud Graecos valet. Plerumque additur articulus τό vel τὸ δέ. Soph. Philoct. 234: ὦ φίλτατον φώνημα· φεῦ τὸ καὶ λαβεῖν πρόσφθεγμα τοιοῦδ' ἀνδρὸς ἐν χρόνῳ μακρῷ. V. *Heindorf.* ad Hor. l. d. et ad Plat. Phaedon. p. 187. *Hermann.* ad Viger. 19. p. 702. *Ast.* ad Platon. Gastmahl p. 271. *Kühner.* ad Xenoph. Commentar. I. 4, 12. et in Gr. Gr. T. II. §. 474, c. — *Virginali ore* Sophocl. v. 1071 sq.: ὥστε παρθένος, | βέβρυχα κλαίων. Unde apparet coniecturam *H. Stephani virginali more*, uti etiam in uno Leid. est, reiciendam esse. Huc accedit, uti recte monet *Orellius*, quod pronom. *me* aegre desideratur, praesertim in hac accusativi c. inf. structura, et *ore edere* antiqua copia dicitur, ut *voce vocare, ore locuta'st*, rectiusque v. *ploratum* habet ἐπίθετον. Quod autem *Stephanus* ait, *ploratum* non ore, sed oculis edi, id inane esse demonstrat *Davisius* comp. infr. c. 15. Liv. 22, 14. 23, 42. Senec. ep. 63.

Sic feminata] D. ob Graeca (Soph. 1075) νῦν δ' ἐκ τοιούτου θῆλυς εὕρημαι τάλας coni. *sed feminata.* Duo Oxx. Marb. Aug. Vind. 1. Rehd. aliique et paucae edd. vett. pro *feminata* habent *effeminata;* hoc vel potius *ecfeminata*, deleto *sic*, defendere studuit *Klotzius* in Add. p. 77, dicens ex prima huius v. syllaba *ec* natum esse *ie f.* indeque *sic f.* Antiqua forma *ecfeminatus* etiam infra III. 17, 36. in Gud. 1. a pr. m. servatur. Cf. ad 8, 20: *ecferitatem.* Etiam *Wesenb.* Em. III. p. 8. *ecfeminata* legendum censet, voculam *sic* supervacaneam dicens, receperunt Bait aliique. *Moser effeminata* pro glossemate ἅπαξ λεγομένου *feminata* habet. Si *sic* a Cicerone profectum est, referendum est ad proxime antecedentia verba: *virginalem me ore pl. edere.* Cf. c. 10, 25: *Sic* me ipse viduus pestes excipio anxias. Ego adhuc dubius sum, utram scripturam praeferam, quanquam negare non possum vehementer mihi placere coniecturam Klotzii.

Evisceratum] Orellius c. W. e Bentleii coniectura edidit *eviscerati;* mihi vero vulgata *evisceratum corpus laceratum* sollicitanda non videtur; nam proprium est veterum poëtarum uni nomini plura attributa ἀσυνδέτως adiungere. Sic §. 22. Tartarea tenebrica plaga. c. 10, 25: haec vetusta saeclis glomerata horridis, Luctifica clades. Edd. vett. exhibent *evisceratum corpus lacerati:* quod recepit Tregder.

Pacávit [1]*; haec bicórporem afflixít manum;*
Erymánthiam haec vastíficam abiecit béluam;
Haec é Tartarea ténebrica abstractúm plaga
Tricípitem eduxit, Hýdra generatúm, Canem;
Haec ínteremit tórtu multiplicábili
Dracónem, auriferam obtútu adservantem [1] *árborem.*
Multa ália victrix nóstra lustravít manus,
Nec quísquam e nostris spólia cepit laúdibus.

Possumusne nos contemnere dolorem, quom ipsum Herculem tam intoleranter dolere videamus?

X. 23. Veniat Aeschylus, non poëta solum, sed etiam Pytha-

Paulo post *Caelestum* metri causa pro *Caelestium* dictum est, uti Verg. Aen. 7, 432: *Caelestum* vis.

Nunc, nunc] Haec eiusdem vocis iteratio egregie exprimit Herculis anxietatem. Paulo post *dolorum anxiferi torquent vertices* (ἀκμαί) pulchre dictum pro vulgari: *summis doloribus angor, vexor, pungor.* De adi. *anxifer* v. ad I. 28, 69.

§. 22. *Frendens efflavit graviter e. h.*] *Graviter* (δεινόν) non, uti *Wolfius* arbitratur, cum *frendens* iungendum est, sed cogente verborum collocatione cum *efflavit*, uti vere monet *Klotzius.*

excetra] Servius ad Verg. Aen. VI, 287: „hydra, quae fuit in Lerna, Argivorum palude, Latine *excetra* dicitur, quod uno caeso tria capita *excrescebant.*“ Quam quidem originationem optimo iure explosit *Orellius*, acute monens Latinum vocabulum e Graeco ἔχιδνα ortum et cum nostro *Echse, Eidechse* cognatum videri, pariter corruptum ac *Calamitus* ex *Ganymedes* et similia.

Pacavit] Est coniectura *Turnebi* pro *placavit.* Cf. Vergil. Aen. 6, 804: (Alcides) *Erymanthi Pacarit nemora.* Horat. IV. 5, 19: *Pacatum volitant per mare navitae*, de Oceano praedonibus non infesto, uti recte explicavit *Davisius. Orellius* confert Senec. Herc. F. 442: pacatum manu (Herculis) quodcunque .. Titan videt. *Klotzius* vulg. *placavit* recepit et in Add. p. 78. sic defendit, ut *placavit* magis poëticum diceret; ipse locus, ait, in quo belua est, turbatus et infestus cogitatur et ob eam causam recte dici potuit: haec manus Lernam, occisa ista belua, *placavit*, i. e. tranquillam reddidit. Paulo post *bicorp. manum*, h. e. turbam Centaurorum (cf. c. 8, 20), Sophocl. v. 1095: διφυῆ τ' ἄμικτον ἱπποβάμονα στρατὸν θηρῶν.

Hydra generatum, Canem] Sophocles: δεινῆς Ἐχίδνης θρέμμα: hinc *Buhier.* legendum suspicabatur: *eduxit Echidna generatum.* At Cicero sine dubio Hydram cum Echidna permiscuit, ut contra Ovid. Met. 9. 69. 158. Lernaeam Hydram Echidnam appellavit atque adeo Hesiodi (Theog. 298.) Echidnam cum Hydra confudit. V. *Orellium* ad h. l.

auriferam etc.] In hortis Hesperidum.

adservantem] Revocavi hanc scripturam, permultorum codd. optimorumque, ut R. Gud. 1. II. Brux., auctoritate firmatam, nuper etiam a *Wesenberg.* Em. II. p. 41. commendatam, pro vulg. *observantem.* Verbum *asservandi* non solum est diligenter servare, sed etiam (praesertim ubi, uti h. l., cum *obtutu* iungitur) observare, custodire. V. *Freund.* Lex. h. v. et *Wesenb.* l. d., qui comp. Att. X. 16, 2: acerrime *asservabimur*, 18, 1: custodiae, quibus *asservor*, Caes. B. C. 1, 21: hominum occultos exitus *asservent.* 3, 28: equitibus, qui eam partem orae maritimae *asservabant.*

Multa alia .. lustravit] H. e. sustinuit, pertulit. Verg. Aen. 9, 96: incerta pericula *lustret* Aeneas. Sophocles 1101: ἄλλων τε μόχθων μυρίων ἐγευσάμην (i. e. ἐπειράθην).

Nec quisquam e nostris spolia cepit laudibus] H. e. nec quisquam laudes (i. e. res laude dignas, v. ad c. 2, 5.) nostras spoliis (i. e. gloria, victoriae praemio) privavit. Sophocles 1102: κοὐδεὶς τροπαῖ' ἔστησε τῶν ἐμῶν χερῶν.

Cap. X. §. 23. *Aeschylus*] V. *Welckeri Nachtrag z. d. Schrift über die Aeschylische Trilogie.* p. 36 sqq. et 340.

Pythagoreus] V. *G. F. Schoemannum* in elegantissimo libro, qui inscribitur Des Aeschylos gefesselter Prometheus, Greifswald 1844. p. 19. et 101.

goreus; sic enim accepimus. Quo modo fert apud eum Prometheus dolorem, quem excipit [1] ob furtum Lemnium?

Unde ígnis cluet [2] *mortálibus clam*
Divísus; eum doctús [3] *Prometheús*
Clepsísse [4] *dolo poenásque Iový*
Fato éxpendisse suprémo.

Has igitur poenas pendens, affixus ad Caucasum dicit haec: [5]

Titánum soboles [6], *sócia nostri sánguinis,*
Generáta Caelo, adspícite religatum ásperis
Vinctúmque saxis, návem ut horrisonó freto
Noctém paventes tímidi annectunt návitae.
Satúrnius me síc infixit Iúpiter,
Iovísque numen Múlcibri [7] *adscivít manus.*
Hos ílle cuneos fabríca crudelí inserens
Perrúpit artus: quá miser sollértia
Transvérberatus cástrum hoc furiarum íncolo.

X. 1 W. c. aliquot codd. deterior. et nonnull. edd. vett. *excepit.* Praesens multo exquisitius est. 2 R. *clucet* vel *ducet*, sed. corr. in *lucet*; Gud. 1. et unus Ox. *clucet;* Brux. Vind. Mon. 1. b. *lucet;* Pal. 4. Pith. *elucet*; v. Adn. 3 Sic codd.; Or. c. C. M. HWolf. *dictus*; Sff. coni. *divisus et hunc doctus*; v. Adn. 4 Or. aliique e coni. *clepisse*; v. Adn. 5 Sic plurimi cdd., etiam Gud. 1. R.; Or. *haec dicit.* 6 Sic vulg., etiam Gud. 1. R. Brux.; Bait. *suboles.* 7 Sic Or. c. vulg., de illa forma provocans suam Inscriptt. Collectionem N. 1382, ubi legitur *Mulcibero*; R. Gud. 1. 2. II. Aug. Marb. alii *Mulcebri*, pauci *Mulciberi* habent; *Wes.* Em. II. p. 41. reicit *Mulcebri* ut formam inauditam probatque *Mulcibri* vel potius *Mulciberi:* quod Bait. aliique receperunt.

ob furtum Lemnium] Prometheus ab insula Lemno Vulcano ignem surreptum in terras detulit. Cf. *G. F. Schoemann.* l. d. p. 73 sq.

Unde] Sunt dimetri anapaestici, quos finit versus paroemiacus, sumpti ex Accii Philocteta Lemnio. V. ad 7, 19. Cf. *Hermann.* Element. doctr. metr. II. 32. p. 386 sq. et Opusc. III. p. 120., ubi rectissime hos versus ita fere emendavit, uti supra in verborum ordine exhibiti sunt. Adde eundem in Opuscc. Vol. IV. p. 269—271. Principium huius versus servatur apud Varron. L. L. VII. §. 11. ed. C. O. Müller.) sic: *Unde ignis cluet mortalibus Divisus.* Edebantur autem haec vulgo prosaico tenore sic: *Unde ignis lucet mortalibus clam divisus? eum doctus Prometheus clepsisse dolo poenasque Iovi fato expendisse supremo.*

Iam singula dispiciamus! *Unde* h. e. e Lemno, quod ex antecedentibus verbis *furtum Lemnium* eliciendum est; *ignis, mortalibus, doctus* pronuntianda sunt *igni'* etc., v. ad I. 9, 18: *Aelius*; *cluet* antique pro *fertur*, uti Graece κλύειν passiva significatione dicitur; *divisus* eleganter pro *datus*; *doctus* est perpetuum epitheton Promethei, quippe qui prudentia et calliditate maxime polleret (Hor. carm. II. 18, 35. callidum Promethea); *clepsisse*, Graece κλέψαι, antique dictum est pro *furto surripuisse*; iniuria alii de coni. legunt *clepisse*; nam etiam ap. Varronem L. L. VII. §. 94. ed. Müll. legitur bis *clepsere*, et bis infinitivus praes. *clepere;* apud Manil. I, 27. *clepsisset;* in loco Pacuvii ap. Non. p. 20, 18: „sermonem hic nostrum ex occulto *clepit*, quantum intellego" cum Mercerio sine dubio *clepsit* et Cic. Legg. II. 9, 22: *cleperit rapsitque* c. Lamb. *clepsit rapsitve* legendum est; cf. *Madvigium* ad Fin. V, 25. p. 748.; infinitivus pendet a *cluet*, i. e. fertur; *fato supremo* i. e. fati supremi, cui omnia atque ipsi dii subiecti et obnoxii sunt, voluntate; *Hermannus* l. d. p. 117. interpretatur extremo malo, comp. Verg. Aen. 9, 204: „fata extrema secutus;" sed haec explicatio minus placet. Alii *supremo* iungendum censent cum *Iovi*, Accio verba Aeschyli Pron. vinct. 8: τοιᾶσδέ τοι | ἁμαρτίας σφὲ θεοῖς δοῦναι δίκην obversata esse putantes.

24. *Iam tértio me quóque funestó die*
Tristí advolatu adúncis lacerans únguibus
Iovís satelles pástu dilaniát fero.
Tum iécore opimo fárta et satiata áffatim
Clangórem fundit vástum et sublime ávolans [8]
Pinnáta [9] *cauda nóstrum adulat sánguinem.*
Quom véro adesum infiátu renovatum ést iecur,
Tum rúrsum tetros [10] *ávida se ad pastús refert.*
Sic húnc [11] *custodem maésti cruciatús alo,*
Qui mé perenni vívom foedat miseria.
Namque, út videtis, vínclis constrictús Iovis
Arcére nequeo díram volucrem a péctore.
25. *Sic me ípse viduus péstes excipio ánxias,*
Amóre mortis términum anquiréns mali;
Sed lónge a leto númine aspellór Iovis.
Atque haéc vetusta, saéclis glomerata hórridis,

8 Sic L. D. 1. W. Or. sqq. pro *advolans.* D. ed. 1. vult *abvolans.* 9 Unus Ox. Rehd. Aug. Vind. 1. et Nonius p. 17, 11. ed. Merc. *pennata.* Male. Divin. I. 47, 106: Iovis .. *pinnata* satelles (aquila). 10 Sic Or. c. Gud. 1. et vulg.; Bait. aliique de coni. *taetros*, v. ad II. 7, 19. 11 Bentl. coni. *hanc* et paulo post *Quae:* quod probat *Wes.* Em. II. p. 41, cui assensi sunt Bait. aliique, ob anteced.: *Jovis satelles* (aquila) *farta, satiata, avida*, provocans de confusis *hunc* et *hanc*, ut *unt* et *ant* ad suas Emend. II. p. 22. et de *qui* et *quae* comp. infra V. 25, 70: *imitandi* et *imitandae*, alia. Ego nullam video mutandi necessitatem.

„Ceterum locus, qui sequitur, e tragoedia deperdita, quae inscribitur Prometheus λυόμενος, ab Accio Latine facta [non ab Accio credo, sed ab ipso Cicerone, ut conicere licet e §. 26.], depromptus est. Hinc etiam liquet, cur hic res in Caucaso monte geratur, quom scena *Promethei vincti* sit in Scythia. Notandum enim Prometheum *bis* in rupe vinculis constrictum esse, primum in rupe Scythica, deinde in Caucasi iugo, et eadem hac altera vice a Iovis aquila iecur ei dilaniabatur. V. *Schützii* Comment. ad Aesch. Prom. Vinct. p. 10. 11." *Neidius.* Cf. *Welcker.* ll. dd.

Titanum] Qui in Prometheo Soluto chorum constituebant. V. *Welcker.* ll. dd. *Orellius* addit *Hermannum* Dissert. de Aeschyli Prometheo Soluto. Lips. 1828. et Aesch. Fragm. ed. Schütz. T. V. p. 125.

Generata Caelo] „Terra (Γῆ) enim ex Caelo (Οὐρανῷ) progenuit Titanes, Coeum, Crium, Hyperionem, Iapetum, qui pater erat Promethei." *Neidius.*

castrum furiarum] „Est locus, ubi habitant furiae, ergo locus Tartaro similis," *Neidius.*

§. 24. *Iam tertio*] *Iam* gradationis vim habet h. l., ut idem fere sit, quod *quin etiam, atque etiam, atque adeo.* Sic *iam vero.* Lucret. II, 431: denique *iam.* Pariter apud Graecos ἤδη usurpatur. V. *Hartung.* Griech. Partik. T. I. p. 242 sq. et nos in Gr. Gramm. T. II. §. 499, 2.

adulat sanguinem] Verbum *adulandi* h. l. primam et antiquissimam notationem habet, ut sit *tergere, stringere* (nostrum *streicheln*). Avolans aquila caudae pinnatae motu sanguinem deterget (sc. ut vulnus exsiccetur et rursum consanescat). Hinc verbum *adulandi* proprie dicitur de bestiis, imprimis canibus, qui caudae motu gaudia et blandimenta exprimere student. Cf. *Doederlinii* Synom. II. p. 174 sqq.

inflatu] H. e. quom inflatur, intumescit. *Orellius* comparat Dion. Chrysost. or. 8. ed. Baguet. p. 9: οἰδοῦντος αὐτῷ καὶ αὔξοντος τοῦ ἥπατος, ubi v. *Baguet.* p. 128.

§. 25. *Sic me ipse viduus*] H. e. sic ipse, meo privatus auxilio, excipio me tanquam pestes anxias. Ipse mihi paro pestem, meum ipse iecur tan-

Luctífica clades nóstro infixa est córpori,
E [12] *quó liquatae sólis ardore éxcidunt*
Guttaé, quae saxa assídue instillant Caúcasi.

XI. Vix igitur posse videmur ita affectum non miserum dicere et, si hunc miserum, certe dolorem malum. 26. *A.* Tu quidem adhuc meam causam agis. Sed hoc mox videro. Interea unde isti versus? non enim agnosco. *M.* Dicam hercle.

12 Sic Or. c. Gud. 1. II. 2. Aug. Rehd. Mon. 1. 2. Vind. 1. 2. Marb. pro vulg. *ex quo:* quod etiam R. ap. Wes. habet, et quod fuerunt qui explicarent de tempore (*seitdem*).

quam pabulum offerens aquilae. Acute dictum! Ceteri interpretes iungunt *me viduus*, ut haec sit sententia: me i. e. meis viribus destitutus, aut: non meus, dum non sum in mea potestate, comp. Hor. C. I. 10, 12: *viduus pharetrā* risit Apollo. *Amore mortis .. mali*, h. e. moriendi cupidus morte terminum mali circumspiciens. De v. *anquirendi* v. ad IV. 21, 47.

Cap. XI. §. 26. *Sed hoc mox videro*] Fin. V. 21, 60: quaeque cuiusque vis et natura sit, *mox videbimus.* ad Fam. III. 9, 8: verum haec *videbimus.* ad Att. X. 7, 1: Sed de hoc *videbimus.* ib. XII. 34, 2: Quibus de rebus ad me scripsisti, quoniam ipse venio, coram *videbimus.* Contra fut. ex. infra V. 7, 20: Sed *videro*, quid efficiat; *tantisper* hoc ipsum magni faciam, quod pollicetur. de Or. III. 10, 37: nam de actione *post videro.* Acad. II. 24, 76: quid inventum sit, *paulo post videro.* ib. 44, 135: recte secusne, *alias viderimus.* Fin. I. 10, 35: quae fuerit causa, *mox videro.* Legg. I. 21: cui tamen ego assentiar in omnibus necne, *mox videro.* Hoc *videro* dicit *Cortius* ad Cic. epp. fam. IV, 12. esse seponentis aliquid, tanquam quod vix operae pretium sit diligentius excutere, sed leviter et celeriter percurrere satis sit. Quae quidem sententia etiam *Aug. Matthiaeo* in Vermischt. Schriften Altenb. 1833. p. 78. recentioribusque grammaticis probatur. Usurpatur haec formula in re differenda et in aliud tempus reicienda; v. *Madvig.* Opusc. acad. p. 88 sq.; apud comicos, Plautum et Terentium, hic futuri exacti usus latius patebat, sed apud posterioris aetatis scriptores uno fere verbo *videro* continetur, rarissime longius evagatur, ut infra V. 4, 10: cuius de disciplina *aliud tempus fuerit* fortasse dicendi (= alias viderimus), v. *Madv.* p. 96. At quam celeritatis et festinationis huic futuro exacto tribuunt vim, ea in ipso hoc tempore non inest. Quare quom huic *videro* adverbia *mox, post, alias* adiuncta sint, vel saltem in tota oratione aliquid lateat, quod alteram futuri temporis actionem respiciat; hunc futuri exacti usum ad eandem revocandum arbitror rationem, qua futurum exactum et in protasi et in apodosi ponatur, ut duplex actio eodem temporis puncto futura esse dicatur (v. nos in Gr. L. §. 107. Not. 11. et supra ad I. 30, 74.). Itaque in verbis: *mox, post, alias videro* haec mihi inesse videtur sententia: *mox, post, alias*, quom occasio oblata erit, quom opus fuerit, quom ad rem pervenero, *simul videbo.* Futurum exactum eventum futurae actionis quasi praecipit remque postea considerandam tanquam certo futuram exprimit; futurum simplex (*mox videbo*) contra nihil aliud significat, nisi rem postea consideratum iri.

Videsne] Saepe particula interrogativa *ne* interrogationi affirmativam sententiam subicere videtur (ut *nonne*), ita ut affirmativa responsio exspectetur. Sic §. 27. II. 21, 50. 22, 53. *videsne ..?* 26, 62. *videmusne ..?* I. 34, 84. *etiamne* nobis expedit? III. 17, 37: *rectene* interpretor sententiam tuam? V. 9, 26: *isne ..?* 12, 35: *videturne ..?* 21, 62: *Satisne ..?* de Senect. 10: *videtisne*, ut apud Homerum saepissime Nestor de virtutibus suis praedicet? Acad. II, 18: *videsne ..?* N. D. III. 27, 69: *Videturne ..?* Contra, ubi exspectes *num*, uti I. 15, 32: *iisdemne ..?* 27, 67: *potesne* dicere? de Orat. I. 52, 226. Verum hoc *ne* neque ad affirmativam neque ad negativam responsionem praeparat, sed rem in medio relinquit inter affirmationem et negationem. Hinc tanquam comes additur in interrogatione et negationi *non* (*nonne*), quae *affirmativam* responsionem, et particulae *num* (*numne*), quae negativam responsionem exspectare nos iubet. Etiam aliae linguae negatione utuntur in interrogationibus indefinitis: quam

Etenim recte requiris. Videsne abundare me otio? *A.* Quid tum? *M.* Fuisti saepe, credo, quom Athenis esses, in scholis philosophorum. *A.* Vero, ac libenter quidem. *M.* Animadvertebas igitur, etsi tum nemo erat admodum copiosus, veruntamen versus ab iis admisceri orationi. *A.* Ac multos quidem a Dionysio Stoico. *M.* Probe dicis. Sed is quasi dictata nullo dilectu [1], nulla elegantia; Philo et proprium numerum [2], et lecta

XI. 1 v. Adn. 2 Sic omnes fere edd. vett.; R. Brux. omnes Bentl.

rem *Hartungus* Griech. Partik. T. II. p. 187. ex duarum interrogationum, affirmativae et negativae, confusione (*videsne? = vides? videsne?*) ortam existimat; namque is, qui indefinite alterum interrogat, incertus est, utrum aliquid vere sit necne sit. Ubi igitur simplex *ne* usurpatum videtur pro *nonne*, h. e. ubi is, qui interrogat, certo scit alterum responsionem affirmaturum esse, orationi saepe color quidam ironiae admiscetur. V. nos in Gr. L. §. 158. Not. 6.

Quid tum?] *Wie nun?* oder: *Was folgt daraus?* De his per *quid tum? quid postea? quid deinde?* argumentandi formulis v. *Seyffert* in schol. Lat. I. §. 46. et §. 65, c). Cf. infra V. 37, 107, ubi formula *quid tum?* in dissolutione legitur.

credo] urbane pro: *sine dubio.* Omnino tenendum veteres, urbanitatis sensu ductos, saepe rem certissimam ac minime dubiam dubitanter et modeste efferre. Ex eodem urbanitatis sensu fluxit frequens verbi *videri* et apud Graecos verbi δοκεῖν usus de rebus exploratis, porro locutio *nescio an* de sententia certa. Aliis locis *credo*, extra nexum orationis positum, habet ironiae vim, uti docuimus ad I. 22, 52.

Vero, ac libenter quidem] Sic Terent. Andr. II. 1, 37: ego *vero ac lubens.* Cf. *Ruhnken.* Dictat. in Terent. Eun. V. 3, 6. Ad v. *vero* in responsione affirmativa enuntiationem ordiens cf. Brut. 87, 300: Sed tu orationes nobis veteres explicabis? *Vero*, inquam, Brute. de Rep. I. 37, 58. Adde *Moserum* et *Giesium* ad Divin. I. 46, 104. Legg. I. 24, 63. p. 151. II. 18, 46. p. 301. Cf. Adnot. in I. 11, 24.

admisceri] Hic exornandae atque exhilarandae orationis causa versus admiscendi mos apud posterioris demum aetatis philosophos, in primis Stoicos, et rhetores invaluit; Plato et Aristoteles poëtarum versus in partes vocabant ad sententiam aliquam aut probandam aut confutandam, uti recte *Orellius* docuit.

quasi dictata] *Dictata* sunt θέσεις, praecepta, decreta, quae a magistris artis alicuius discipulis scribenda traduntur, ut ab eis ediscantur, uti explicat *Ernestius* in Clav. Ciceron. h. v. ad Q. Fr. III, 1: meam in illum orationem omnes pueri tanquam *dictata* ediscunt. Cf. N. D. I. 26, 72. Fin. II. 29, 95. IV. 4, 10. Ceterum huic loco lux affunditur e verbis sequentibus: *Philo noster .. adiungebat.* Scilicet Dionysius versus quidem admiscebat orationi, sed eos non distinguebat proprio quodam numero a dictatis, h. e. versus eodem quo artis decreta sono recitabat, nec poëmatum dilectum habebat, h. e. poëmata apta ineptis miscebat, nec denique versus cum elegantia, h. e. apto loco, adiungebat. De verbo *elegantiae* v. supra ad I. 23, 55. De Philone, cuius auctoritatem saepe aliis quoque locis sequitur, v. nos in libro d. p. 67. 3) et p. 86. in Adnot.

dilectu] Sic recte *Moser* c. R. Gr. Vat. Gud. 1. II. aliquot codd. Lamb. tribus Pall. et edd. vett. Gebh. Verb. Gron. D. edidit pro vulg. *delectu.* Distinxit *dilectum* a *delectu* ad de Rep. I, 34. p. 141. coll. ib. II, 12. p. 243. et ad de Divin. I, 45. p. 223.

Philo et proprium numerum et lecta poëmata] Revocavi cum *Klotzio* in Add. p. 79 sq. hanc scripturam, quae et omnium fere edd. vett. auctoritate nititur, et in scriptura optimorum codd. R. Gud. 1. aliorumque latet (v. V. Scr.). Verae scripturae corruptela sine dubio orta est, uti verissime monet *Klotzius*, ex eo, quod vocabulum *numerum* per compendium (*nr̄u* aut *nr̄ū*) scriptum erat; cf. Gud. 1. in V. Scr.; id autem compendium postea a nonnullis librariis cum compendio *n̄r.* (quod vere est in Gud. II.) permutatum et *noster* scriptum et, quom id inepto loco esset, post nomen *Philo* positum est. Vocabula autem *proprium numerum* optime in hunc locum quadrant. V. Adnotationem, quae sequitur.

proprium numerum] Sententia: Philo versuum (quod ex antecedentibus sup-

poëmata, et loco adiungebat. Itaque postquam adamavi hanc quasi senilem declamationem, studiose equidem utor nostris poëtis; sed, sicubi illi defecerunt, verti ipse multa[3] de Graecis, ne quo ornamento in hoc genere disputationis careret Latina oratio. 27. Sed videsne, poëtae quid mali afferant? Lamentantes inducunt fortissimos viros, molliunt animos nostros, ita sunt deinde dulces, ut non legantur modo, sed etiam ediscantur. Sic ad malam domesticam disciplinam vitamque umbratilem et delicatam quom accesserunt etiam poëtae, nervos omnes virtutis elidunt. Recte igitur a Platone eiciuntur[4] ex ea civi-

unus Ox. Pal. 3. *Philo et proprium noster et l.;* Gud. 1. *Ph. et proprium nr̃t et l.;* Gud. II. *Ph. et proprius nr. et l.*; Marb. *Ph. proprium noster et l.*; Aug. *Ph. et proprius nostram et electa*; Rehd. Gud. 2. Mon. 1. *Ph. noster et propria et electa;* Mon. 2. quatt. Oxx. Vind. 1. 2. Med. Bak. unus Leid. et ed. vet. Bouhierii *Ph. noster et lecta*; sic male ed. Tregd.; Or. c. L. e vet. cod. et post eum Gebh. ex Pall. 1. 5. Fab. *Ph. noster et proprium numerum et l.;* Pal. 2. *Ph. etiam proprius noster et l.*; MS. in marg. Asc. 2. HWolf. ed. ES. *Ph. etiam et proprium numerum et l.*; *Wes.* Em. II. p. 43. locum ut corruptum sic scribendum censet: *P. et pr. noster et l. p.;* O. Hein. et Seyff. coni. *et proprio numero;* Bait. *Philo [et proprium] noster.* V. Adn. 3 Sic edd. vett. usque ad Gebh., e recent. Kl. in Add. p. 81 sq.; R. Gud. 1. 2. II. b. aliique codd. et plurimae edd. vett. *verti enim multa*; aliquot codd. *verti certe m.;* Sff. coni. *defecerunt, Graecis; verti enim*; probabilior est Halmii coni. *verti etiam m.*; Or. et Bait. c. Duisb. Vind. 1. MS. in marg. Asc. 2. et paucis edd. vett. *verti multa.* 4 Sic Bait. aliique; El. sec. et Bak. (*eiiciuntur*); eodem ducunt Gud. 1. R. Marb. edd. P. C. *dicuntur*; Rehd. et Aug. *deiciuntur*; Gud. 1. et R. sec. manu, Brux. tres Leidd. tres Oxx. Gud. 2. Mon. 2. et multae edd. vett. *ducuntur;* nonnullae edd. vett. ex glossemate *expulsi dicuntur*; M. L. Or. Hein. *educuntur:* quod abhorret a Platonico verbo ἀποπέμπειν, cf. Adn.

plendum est) proprium numerum aut ῥυθμὸν pronuntiatione exprimere studebat. De verbo *numeri* v. locos a *Schützio* in Lexic. Ciceron. h. v. p. 55. collectos. Qui verba *et proprium numerum*, in nonnullis codd. omissa, deleverunt, ii non attenderunt ad orationis concinnitatem, qua verba *et proprium numerum* opponuntur verbis *quasi dictata*, v. *et lecta poëmata* verbis *nullo dilectu*, v. *et loco* verbis *nulla elegantia.*

loco] *Loco* saepe dicitur pro *suo* vel *apto loco.* Sic ad Fam. IX, 16: etsi posuisti versus Accianos *loco.* de Legg. III. 18, 40: ut *loco* dicat: ubi v. *Moserum.* V. *Goerenz.* ad Fin. IV. 1, 2. p. 422. *Ochsner.* Ciceron. Eclog. p. 280. Sic etiam *in loco* dicitur. Terent. Adelph. II. 2, 8: pecuniam *in loco* negligere. Horat. Carm. IV. 12, 28: dulce est desipere *in loco.* V. *Ruhnken.* Dictat. in Terent. III. 2, 26. p. 162. et *Kritz.* ad Sall. Cat. IX, 4. p. 49.

senilem declamationem] V. ad I. 4, 7.

ne quo ornamento] De hac Ciceronis orationis in suis de philosophia disputationibus excolendae atque exornandae ratione v. quae exposuimus in libro d. *de Cicer. in philos. mer.* p. 85 sq. Adn. 4).

§. 27. *vitam umbratilem*] H. e. vitam otiosam et mollem (*verweichlicht*). Cic. Orat. 19: *umbratilis* est oratio philosophorum et mollis. Cf. infra 15, 36: quae (feminae) ceteris in urbibus *mollissimo* cultu *parietum umbris occuluntur.* V. 27, 78: nos *umbris*, deliciis, otio, languore, desidia animum infecimus. Brut. 9, 37: processerat enim in solem et pulverem .. e Theophrasti .. *umbraculis.*

nervos omnes virtutis elidunt] Eleganter pro *frangunt.* Cf. Gr. ἐκθλίβειν. Metaphora ducta est ab arborum stirpibus, quae penitus eradicantur. Infra III. 34, 83: stirpes aegritudinis, .. ipso trunco everso, omnes *elidendae* sunt. Sed locus V. 6, 16: qui rebus his fractus aegritudine *eliditur* aliter intelligendus est, v. adn. De re cf. III. 2, 3.

a Platone] de Republ. III. p. 398, A. „Proscribi autem poëtas, nominatim *tragicos* et *comicos*, e civitate sua

tate, quam finxit ille, quom optimos mores et optimum rei publicae statum exquireret. At vero nos, docti scilicet a Graecia, haec et a pueritia legimus et * ediscimus *[5], hanc eruditionem liberalem et doctrinam putamus.

XII. 28. Sed quid poëtis irascimur? Virtutis magistri, philosophi, inventi sunt, qui summum malum dolorem dicerent. At tu, adulescens,[1] quom id tibi paulo ante dixisses videri, rogatus a me, etiamne maius quam dedecus, verbo de sententia destitisti. Rogo[2] hoc idem Epicurum, maius dicet esse malum mediocrem dolorem quam maximum dedecus; in ipso enim

5 Sff. coni. *haec a puer. legimus ediscimus:* quod asyndeton ab h. l. alienum est; sed recte se habet *ediscimus*, i. e. memoriae mandamus, ut paulo supra et III. 2, 3. Fin. II. §. 20; cdd. habent *discimus;* Bak. coni. *haec a puer. et leg.:* quod si a Cicerone scriptum esset, rectius se haberet, sed necessarium non est. Cf. Verr. V. 44, 114: tamen *neque iste* in tanta re .. *P. Vettium* ad se arcessit .., *neque P. Cervium* pro neque P. Vettium iste ad se arc., neque P. Cerv. XII. 1 Sic Gud. 1. et sine dubio alii cdd.; Or. c. vulg. *adol.* 2 v. Adn.

imprimis ob has causas voluit Plato, ne per eos mores corrumperentur, neve philosophiae studium per poetarum lectionem detrimentum caperet. Legisse neminem poenitebit ea, quae *Morgenstern.* elegantissime atque eruditissime disputavit in Comment. de Platonis Rep. p. 237 sq." *Neidius.* Cf. III. 2, 3. Scripturam receptam *eiciuntur* confirmant loci a *Davisio* allati: Augustin. C. D. II, 14: An forte Platoni Graeco potius palma danda est, qui cum ratione formaret, qualis esse civitas debeat, tanquam adversarios civitatis, poëtas censuit urbe *pellendos*? Minuc. Felix Octav. c. 22: Plato ideo praeclare Homerum .. de civitate, quam in sermone instituebat, *eiecit.* Athenaeus V. p. 187: τοιαῦτα γράφοντες τὸν Ὅμηρον ἐκβάλλουσι τῶν πόλεων. Id. XI. p. 505: ἐν μὲν τῇ Πολιτείᾳ Ὅμηρον ἐκβάλλων. Origenes c. Celsum IV. p. 186 et 198: οὓς εὐλόγως ἐκβάλλει τῆς ἑαυτοῦ πολιτείας Πλάτων ὡς ἐπιτρίβοντας τοὺς νέους. Plato quidem ipse l. d. mitiore vocabulo ἀποπέμπειν utitur (ἀποπέμποιμέν τε ἂν εἰς ἄλλην πόλιν μύρον κατὰ τῆς κεφαλῆς καταχέαντες καὶ ἐρίῳ στέψαντες). Verbum ἀποπέμπειν est *emittere.* Cf. *Madvigium* ad Fin. V. 19, 51. p. 709. Etiam Tr. et Kl. in Add. p. 82. *eiciuntur* probaverunt.

docti scilicet a Graecia] Romanorum eruditionem doctrinamque totam conformatam esse ad Graecorum cum salsa quadam ironia notavit Tullius. De particula *scilicet* v. Adnotata in I. 21, 48. Infra V. 39, 114: Democritus luminibus amissis alba *scilicet* et atra discernere non poterat; at vero bona, mala .. poterat. Sic Offic. II. 1, 3: illae *scilicet* litterae conticuerunt forenses et senatoriae. *Sturenburg.* ad or. pro Arch. p. 70 sqq. docuit *scilicet* ortum esse non ex *scire licet*, sed ex *sci licet*, ut *vide — licet*, *i — licet*, respondereque plane nostro *wisse*, *wisset*, nec aliter ab aureae aetatis scriptoribus usurpatum esse, nisi ubi *eum, quicum loquuntur, scire iubent, quae dicturi sunt.* Mihi vero *sci*, *vide*, *i* in his vocabulis neque infinitivus neque imperativus videtur esse, sed ipsa radix verborum sciendi, videndi, eundi.

Cap. XII. §. 28. *paulo ante*] §. 14.

verbo] H. e., uti explicat *Ernestius* in Clav. Ciceron. h. v., paucis monitus facile cessisti. Cf. supra 5, 14: me pudet tam cito de sententia esse deiectum.

Rogo hoc idem] *Wesenb.* Em. I. p. 8 sq. legendum censet *Rogaro*, quod recepit Sff. (v. exempla, quae paulo post a nobis afferentur), collato loco simili, qui est infra V. 19, 55: non dubito .. alius cett., quom dicit potuisse dici *rogem ..; .. dicet* (*dicat*); *rogo ..; dicet* dici vix potuisse. At cur dici vix potuerit, difficile est ad coniciendum. Cf. C. Ph. VII. 6, 19: Si bellum *omittimus*, pace nunquam *fruemur.* V. nos in Gr. L. §. 154, 2. Bait. aliique c. *Ern.* ediderunt *roga*, uti est in multis edd. vett. et in cod. Rehd. At quom praecedat *rogatus a me*, recte sequitur *rogo*, h. e. si hoc idem rogo Epicurum, quod paulo ante ro-

dedecore mali nihil esse, nisi sequantur dolores. Quis igitur Epicurum sequitur [3] dolor, quom hoc ipsum dicit, summum malum esse dolorem? quo dedecus maius a philosopho nullum exspecto. Quare satis mihi dedisti, quom respondisti maius tibi videri malum dedecus quam dolorem. Hoc ipsum enim si tenebis, intelliges, quam sit obsistendum dolori; nec tam quaerendum est, dolor malumne sit, quam firmandus animus ad dolorem ferendum. 29. Concludunt ratiunculas [4] Stoici, cur non sit malum; quasi de verbo, non de re laboretur. — Quid me decipis, Zeno? Nam quom id, quod mihi horribile videtur, tu omnino malum negas esse [5], capior et scire cupio, quo modo id, quod ego miserrimum existimem, ne malum quidem sit. — Nihil est, inquit, malum, nisi quod turpe atque vitiosum est. — Ad in-

3 Sff. coni. *Quid igitur? Ep. non seq. d., quom* etc.? 4 Sic Or. c. R. Gud. 1. 2. II. multisque aliis codd. pro *ratiunculis.* V. Adn. 5 Sic R. Gud. 1. Aug. Mon. 1. 2. Marb.; Or. c. vulg. *esse negas.*

gavi te. Saepe enuntiationis conditionalis loco simplex enuntiatio ponitur. N. D. I. 21, 57: Roges me, qualem deorum naturam esse ducam; nihil fortasse respondeam. Quaeras, putemne talem esse, qualis modo a te sit exposita; nihil dicam mihi videri minus. 22, 60. II. 16, 37. 17, 40. Tusc. I. 36, 87. II. 24, 58. III. 24, 57. V. nos in Gr. L. §. 154. Not. 22. Plura huius generis exempla suppeditabunt *Heindorf.* ad Horat. Satir. I. 1, 46. *Ruhnken.* in Dictat. ad Terent. Andr. I. 5, 3. *Kritz.* ad Sall. Iug. LXIV, 5. p. 349. *Otto* ad Fin. II. 17, 57. p. 136 sq. Monendum est autem hanc dicendi rationem multo graviorem esse atque magis oratoriam quam vulgarem. Saepissime ita imperativus ponitur, sequente futuro, ut infra II. 16, 37: *adduc* .. militem, mulier *videbitur* (i. e. si adduxeris .., videbitur.). III. 20, 48. IV. 24, 53. 54. Nec raro futurum exactum, sequente futuro, uti Ter. Heaut. III. 1, 78. C. Verr. III. 2, 4: furem .. *accusaris*, vitanda tibi semper *erit* omnis avaritiae suspicio. Phil. XI. 8, 19. Fin. II. 17, 57. Acad. II. 36, 115. all. V. *Wesenb.* l. d. De Graecis v. *L. Dissenium* ad Pindar. Nem. 4, 37. p. 400 sq. ed. Goth. et eum, qui nuperrime hanc quaestionem summa diligentia pertractavit, *C. F. Hermannum* in indice scholar. Gotting. April. 1850. „de protasi paratactica.“ Cf. nos in Gr. Gr. T. II. §. 518, 9. et §. 397, 2.

quis igitur Epicurum sequitur dolor] Sententia: Dolor quidem Epicurum, quom dicit summum malum esse dolorem, sequitur nullus, at dedecus maximum. Ergo ex Epicuri ratione licet maximum sibi contrahere dedecus, nec tamen in eo est malum, nisi dolores sequuntur. Mirum in modum huius loci sententiam detorsit *Klotzius*, sed nunc in Add. p. 83. nostram adoptavit interpretationem, quam in editione sua prorsus a vero aberrare temere atque inconsulto clamaverat. De locutione *dolor me sequitur* pro: ego in dolorem incido *Madvigius* ad Fin. I. 10, 32: „*consequuntur magni dolores eos*, qui ratione voluptatem sequi nesciunt“ comp. Verr. V. §. 189: ut *C. Verrem .. dignus exitus* eiusmodi vita *consequatur.* de Or. III. 3, 8: *ii* tamen *rem publicam casus secuti sunt.*

§. 29. *Concludunt ratiunculas*] H. e. concludendo efficiunt ratiunculas. *Buhierius* comparat de Divin. I. 32, 71: Cratippus solet *rationem concludere* hoc modo. Acad. II. 14, 44: *concludi argumentum.* Addit *Moser* Orator. 35, 122: *argumentationes concludere.* ib. 40, 137: *argumentum* ratione *concludere.* Plura collegit *Madvigius* ad Fin. I. 9, 30: conclusionemque rationis (i. e. syllogismum et argumentationem per syllogismos procedentem). Similiter infra V. 20, 59: quom fossae *transitum* ponticulo .. *coniunxisset*, h. e. transitum lecto cum ponticulo coniungendo effecisset. De re cf. c. 18, 42.

quasi de verbo, non de re laboretur] V. ad III. 18, 40.

capior] H. e. allicior, rei novitate afficior. Cf. V. 10, 28. 30. 31.

Nihil est, inquit, malum] *Inquit* scil.

eptias redis. Illud enim, quod me angebat, non eximis. Scio dolorem non esse nequitiam. Desine id me docere; hoc doce, doleam necne doleam, nihil interesse. — Nunquam quicquam, inquit, ad beate quidem vivendum, quod est in una virtute positum, sed est tamen reiciendum. Cur? Asperum est, contra naturam, difficile perpessu, triste, durum.

XIII. 30. Haec est copia verborum [1], quod omnes uno verbo malum appellamus, id tot modis posse dicere! Definis tu mihi, non tollis dolorem, quom dicis asperum, contra naturam, vix quod ferri tolerarique possit; nec mentiris; sed re succumbere non oportebat verbis gloriantem: Nihil bonum [2], nisi quod honestum, nihil malum, nisi quod turpe. Optare hoc quidem est, non docere. Illud et melius et verius, omnia, quae natura

XIII. 1 Plurimae edd. vett. *haec copia verborum est.* Male. V. *Goer.* ad Acad. II. 24, 78. p. 143. 2 Cdd. habent *gloriantem dum nihil b.*, quod retinuit Or., supplens *dicis*; sed tum dicendum fuit *quom dicis*; ego cum Lamb. aliisque delevi *dum*, quod facile e geminatione antecedentis syllabae oriri potuit; Dav. pro *dum* coni. *dicis enim*, Madvig. *gloriabundum* pro *gloriantem dum*; sed *gloriabundus* nusquam legitur nisi Gell. V. 5, 4; Bakio *gloriantem dum* videtur nihil esse nisi indicium variae scripturae *gloriandum* pro *gloriantem.*

adversarius. V. ad I. 39, 93. De re v. Fin. III. 7 sq.

doleam necne doleam] *Ernestius* de *Buhierii* suspicione delevit alterum *doleam* et contra codicum fidem et contra consuetudinem Ciceronianam. Divin. I, 39: *fiat* necne *fiat*, id quaeritur. N. D. I. 22, 6: Quaeritur .., *sintne* dii necne *sint.* Cf. *Davisium* ad N. D. III, 7: dii utrum *sint* necne *sint*, quaeritur. Adde *Bremium* et *Moserum* ad Fat. c. 12. p. 54. p. 618. *Goerenz.* ad Fin. V. 16, 45. p. 589. *Hand.* Tursell. I. p. 340 sq., qui ibidem acute docet, cur *necne* in obliqua interrogatione, *annon* in recta poni soleat.

Nunquam quicquam] Scil. interest. Hanc omnium librorum scripturam *Davisius* recte defendit contra *Lambini* coniecturam *nihil quicquam*, docens saepius apud Plautum et Terentium *nunquam quicquam* legi, ut Pl. Amph. I. 1, 92. Asin. I. 3, 44. Rud. II. 7, 23. Ter. Eun. V. 7, 1. Ad. I. 2, 18. IV. 1, 12.

reiciendum] Stoici praeter virtutem et turpidudinem ponunt ea, quae nihil valent ad beate misereve vivendum, quae media (ἀδιάφορα) dicuntur: quorum alia sunt προηγμένα (*producta, praeposita, praecipua*), h. e. digna, quae eligantur, ut valetudo recta, divitiae; alia ἀποπροηγμένα (*reiecta, reiectanea*), h. e. digna, quae reiciantur, ut mors, morbus, dolor, paupertas. Fuse hanc Stoicae doctrinae partem persecutus est Cicero Fin. IV, 15 sqq.

Cap. XIII. §. 30. *vix quod*] V. Adnotat. in III. 15, 32: iisdem de rebus quod. De v. *contra naturam* v. ad II. 3, 7.

re succumbere non oportebat] Stoici ipsi secum pugnant; nam *verbis* quidem *gloriantur* nihil esse bonum, nisi quod honestum, nihil malum, nisi quod turpe sit, ergo dolorem non esse malum; sed *re* (*in der Sache, in der Wirklichkeit*) succumbunt, quom concedunt dolorem naturae repugnare.

Optare] *Optare* dicuntur philosophi, qui aliquid verum esse dicunt et cupiunt propugnare et confirmare, sed non possunt idonea argumenta afferre, uti explicat *Ernestius* in Clav. h. v. Sic Tullius Academ. II. 38, 121: Somnia censet haec esse Democriti non docentis, sed *optantis.* de Fato c. 20, 47: *Optare* hoc quidem est, non disputare. Sic Graeci dicunt εὔχεσθαι. *Davisius* affert Sext. Empir. Pyrrhon. Hypot. III. c. 25: εὐχομένων μᾶλλον ἢ τἀληθῆ λεγόντων. Adde Plat. Rep. V. p. 450. D: μὴ εὐχὴ δοκῇ εἶναι ὁ λόγος, ubi plura contulit *Stallbaumius.* Eadem structurae ratio N. D. I, 32: Praecipitare istuc quidem est, non descendere. Offic. I. 10, 33: Decipere hoc quidem est, non iudicare: ubi v. *Beier.* p. 78, qui recte

aspernetur [3], in malis esse; quae adsciscat, in bonis. Hoc posito et verborum concertatione sublata, tantum tamen excellet [4] illud, quod recte amplexantur isti, quod honestum, quod rectum, quod decorum appellamus, quod idem interdum virtutis nomine amplectimur [5], ut omnia praeterea, quae bona corporis et fortunae putantur, perexigua et minuta [6] videantur, ne [7] malum quidem ullum, nec, si in unum locum collata omnia sint [8], cum turpitudinis malo comparanda [9]. 31. Quare si, ut initio [9] concessisti, turpitudo peius [9] est quam dolor, nihil est plane dolor. Nam dum tibi turpe nec dignum viro videbitur gemere, eiulare,

3 Sic Or. c. Rehd. et Gud. 2. pro vulg. *aspernatur*. Mirus error, quom *adsciscat* plurimi libri et scripti et editi optimique, ut R. Gud. 1. b., habeant. 4 Vind. 1. Gud. 2. et paucae edd. vett. habent *excellit*. Futurum vere Ciceronianum est. V. ad c. 15, 35: *efficiet*. 5 O. Hein. de coni. *complectimur;* at v. *Freund.* Lex. I. p. 257. 6 v. Adn. 7 Pauci deteriores codd. *nec m. q. u.:* quod male defendit *Hand.* ad Wopkens. p. 82 sq. V. Adn. ad I. 23, 54. *Bak.* coni. *nec malum ullum, ne si in unum quidem l.:* quod recentiores edd. receperunt. 8 Sic pauci deteriores cdd. et multae edd. vett. pro vulg. *sunt;* Sff. e coni. *erunt*. 9 v. Adn.

docet particulam *quidem* in his locis pronomini distinguendo addi, ut valeat: *si quid aliud, profecto hoc*. Cf. Adnot. ad I. 25, 61: absurdum id *quidem*.

Hoc posito] Sententia est haec: Concedamus bona corporis fortunaeque in bonis duci; at omnium bonorum summum est honestum, et ita quidem, ut cetera omnia, comparata cum honesto, perexigua videantur. Eadem ratio est malorum. Concedamus dolorem malum esse; at omnium malorum summum est turpitudo, et ita quidem, ut cetera omnia, quae mala putantur, comparata cum turpitudine, perexigua videantur. Sic dolorem in malis ponamus; at prae turpitudinis malo plane evanescit.

tamen] Refertur ad sententiam concessivam, quae in antecedentibus participiis latet. Cf. ad Fam. VI, 1: perditis rebus omnibus, tamen ipsa virtus se sustentare potest. Participiis hac vi instructis aureae aetatis scriptores rarissime (C. ad Att. IX. 6, 4. Caes. C. I. 67, 5), posterioris aetatis scriptores saepe addunt particulas concessivas *etsi*, *quanquam*, *quamvis*, ut Tac. H. I, 5: *quamvis capite* defectionis *sublato*, manebat plerisque militum conscientia. V. *Ramshorn.* L. Gr. §. 171. *Kühner.* L. Gr. §. 155. Not. 5.

illud, quod .., quod] V. ad I. 25, 61.

perexiqua et minuta] Sic Or. c. plurimis codd. optimisque, ut R. (Tregd.) Gud. 1. II. b., et multis edd. vett., comp. ad Att. XIV. 12, 2: perhonorifice et amice (marg. Cr. *peramice*). ad Q. Fr. I. 1, c. 6, 18: percautus et diligens (sine ulla v. scr.). Or. 5, 18: peracutus et prudens. Cf. *Madvig.* ad Fin. III. 11, 36, ubi recte restituit: perfacilis et expedita defensio. Pal. 1. duo Oxx. Mon. 1. 2. b. (ex corr.) et multae edd. vett. *perex. et perminuta*, ut de Rep. I, 12: adventus periucundus et pergratus. N. D. I. 1, 1: perdifficilis .. et perobscura quaestio. E quibus exemplis apparet utrumque recte dici; sed saepius in altero adiectivo repetitur *per;* necessaria est autem repetitio, ubi iuncta adiectiva diversam notionem habent, ut Brut. 43, 158: perornatus et perbrevis. Cf. *Seyffert.* ad Lael. XIII, 48. p. 325.

collata omnia sint] De hac verborum collocatione cf. III. 15, 31: *solita* in viro suo *fuisse*. V. 2, 5: *petenda* correctio *est*. 6: *instructa* primis *sit*. *Wopkens.* Lectt. Tull. p. 339. H., qui comparat Divin. I. 43, 98: in Sibyllae libris eaedem *repertae* praedictiones *sunt*. II. 2, 6: *admiratus* fortunam *sum* alterius. Alia dedimus in Gr. L. §. 167. Not. 4.

cum turpitudinis malo comparanda] H. e. cum malo, quod consistit in turpitudine, v. ad I. 45, 109: *bonis laudis et gloriae*. Sine causa L. *comparandum*; illud per attractionem quandam dictum est, qua nonnunquam praedicatum non suo subiecto, sed proxime antecedenti accomodatur. Apte *O. Heinius* comparat Off. I. 40, 145. ea, quae multum ab humanitate discrepant, ut, si quis in foro cantet,

lamentari, frangi, debilitari dolore [9], dum honestas, dum dignitas, dum decus [10] aderit, tuque [11] in ea intuens [12] te continebis: cedet profecto virtuti dolor et animi inductione languescet. Aut enim nulla virtus est, aut contemnendus omnis dolor. Prudentiamne vis esse, sine qua ne intelligi quidem ulla virtus potest? Quid ergo? ea patieturne te quicquam facere nihil proficientem et * frustra * laborantem? [13] An temperantia sinet te immoderate facere quicquam? an coli iustitia poterit ab homine propter vim doloris enuntiante commissa, prodente conscios, multa officia relinquente? 32. Quid? fortitudini comitibusque eius, magni-

10 Sic Or. c. b. et D. de Bentl. coni. Vulgo *tum hon., tum d., tum dec.* 11 Sic recte Or. c. R. Gud. 1. II. Vat. Aug. et plurimis edd. vett.; eodem ducunt scripturae *tumque* aut *cumque* (*quumque*); W. c. L. *dumque*. 12 Sic Or. c. El. uno Ox. Aug. Vind. 1.; eodem ducit *intueris* in R. (sed corr. in *intuens*) Gud. 1. Brux. Vat. uno Ox. duob. Gebh. Duisb. et *moveris* in Gud. II. Vulgo *intueberis:* quod e seq. futuro *continebis* originem suam traxisse videtur. Neque forma *intueberis* apud Ciceronem pro *intuebere* placet (v. nos in Gr. L. §. 52, 3.), et durissimum est asyndeton. 13 Sic Bait. de Lambini coni.; cdd. omittunt *frustra*, quod facile ante *laborantem* excidere potuit; minus probabilis est coni. Sffti *et temere* l.; W. coni. *et laborantem tamen;* at v. ad I. 3, 6: ut recte quis sentiat *et* etc.

aut si *qua* est *alia magna perversitas*, facile *apparet* nec .. *desiderat*.

§. 31. *ut initio concessisti*] Gud. 2. et edd. P. A. B. Ven. *in initio*; at v. quem *Orellius* laudat *Spalding.* ad Quintil. IV. prooem. 5. p. 9. et quos hic affert *Drakenb.* ad Liv. IV. 7, 11. *Oudendorp.* ad Suet. Caes. c. 4.

turpitudo peius est] Vind. 1. duo Oxx. *peior:* aperta correctio. Illa structura apud Ciceronem rarissima est nec fere ab eo usurpatur, nisi in adiectivis *commune, proprium, extremum*, quae substantivorum vices sustinent. Hoc autem loco *peius* dictum videtur, quia sequitur *nihil*. V. nos in Gr. L. §. 103. Not. 2.

debilitari dolore] Sic bene Or. c. nonnullis codd. et edd. vett. pro vulg. *debilitari, dolere*; *dolere* post tot verba gravissima otiosum esset et languidum, eoque sententia non augeretur, sed decresceret, uti vere observat *Moser*. Apte *P. Manutius* comp. Fin. II. 29, 95: *debilitari dolore, frangi, succumbere*. Infra II. 27, 66: *dolore non frangi*.

aderit] *dir zur Seite stehen wird. Adesse alicui* proprie dicitur de eis, qui aliis in causis (in iudicio) auxilio sunt. V. *Freund.* Lex. I. p. 431.

animi inductione] H. e. deliberata voluntate (*Vorsatz*). V. *Ernestii* Clav. Cic. h. v. *Forcellinius:* persuasio, qua quis animum inducit aliquid facere. Cf. ad Fam. I. 8, 2 extr. ad Q. fr. I. 1, 11, 32: non est enim positum in labore aliquo, sed in quadam *inductione animi* atque *voluntate*.

Prudentiamne] Prudentia, temperantia, iustitia, fortitudo sunt quattuor quas vocant virtutes cardinales. — In argumentatione ad refutandam alterius sententiam pro simplici sententia, uti h. l. nam sine prudentia ne intelligi quidem ulla virtus potest, saepe cum rhetorica vi usurpatur *interrogatio* (ἐρώτημα). V. *Seyffert.* schol. Lat. I. §. 45. Cf. c. 22, 53: *videsne* etc. V, 62: *satisne* etc. De *percontationis* in argumentando usu v. ad c. 22, 51: quae sunt ista arma?

patieturne] Sententia est: Nisi omnis contemnitur dolor, prudentia esse non potest. Nam prudentia non patietur te rem aliquam facere, in qua, quamvis omnes tuas intendas vires, tamen nihil proficias. Ergo nec dolore te confici patietur prudentia; nam suscipiendo dolore nihil proficies, h. e. dolorem non imminues. Lucem affundent huic impeditiori loco nonnulla horum librorum exempla, in quibus eadem sententia consignata est, uti infra c. 24, 57: Quom vero gemitus nihil imminuat doloris, cur frustra turpes esse volumus? III. 28. pr.: Quid est autem, quod plus valeat ad ponendum dolorem, quam quom est intellectum nihil profici, et frustra esse susceptum? Ibid. c. 32, 77: Summam esse stultitiam frustra confici dolore, quom intelligas nihil posse profici.

An temperantia] H. e. nec tempe-

tudini animi, gravitati, patientiae, rerum humanarum despicientiae quo modo respondebis? Afflictusne et iacens et lamentabili voce deplorans audies: [14] *O virum fortem?* Te vero ita affectum ne virum quidem quisquam dixerit. [15] Amittenda igitur fortitudo est, aut sepeliendus dolor.

XIV. Ecquid scis igitur, si quid de Corinthiis tuis amiseris, posse habere te reliquam supellectilem salvam; virtutem autem si unam amiseris, (etsi amitti non potest virtus;) sed si

14 Multae edd. vett. *audis;* Gr. El. Aug. marg. Lambb. et Goth. *audieris,* cui seq. *dixerit* bene respondet; eodem etiam scriptura *audiens* in R. Gud. 1. II. Brux. ducit. 15 Sic R. Gud. 1. II. 1. aliique; Or. c. vulg. *dixerit quisquam.*

rantia sinet te immoderate dolore confici et deprimi.

§. 32. *respondebis*] *wirst Rede stehen, dich verantworten.* Hoc verbum proprie de eis dicitur, qui in ius vocantur ad causam dicendam. V. *Freund.* Lex. IV. p. 148.

iacens] *Iacere* eleganter dicuntur, qui dolore, maerore, desperatione fracti sunt ac debilitati. Cf. IV. 16. 35. ad Attic. X, 4: *iacet* in maerore meus frater. V. *Schütz.* Lex. Cic. h. v. et *Wopkens.* Lectt. Tull. p. 83. Hand.

audies: O virum fortem?] Quom ita affectus eris, quisquamne te virum fortem esse dicet?

Amittenda .. fortitudo] *Amittere* (*aufgeben, verzichten auf*) exquisitius dictum est ob seqq. in c. 14. princ. *Moser* comparat Cornific. ad Herenn. IV. 44, 57. de Decio pro patria se devovente: *amisit* vitam, at non perdidit. Cic. N. D. II. 49, 124: captum *amitterent. Doederlin.* Synon. III. p. 284—293.

sepeliendus dolor] Metaphorice pro: comprimendus et contemnendus. *Kernius:* Man muss den Schmerz zu Grabe tragen. Etiam Propertius I. 17, 19. usus est locutione: *sepelire dolorem.* Metaphora audacior est; nam aliis locis verbum *sepeliendi* metaphorice dictum significat *de medio tollere, auferre, exstinguere.* Sic de Leg. Manil. 11, 30: bellum (sc. *servile*) exspectatione Pompeii attenuatum atque imminutum est, adventu sublatum ac *sepultum* (h. e. exstinctum). Lucret. II. 570.

Nec superare queunt motus utique exitiales
Perpetuo neque in aeternum *sepelire salutem* (h. e. de medio tollere).

Bentleius, metaphorae duritie offensus, legendum suspicatur: *aut despiciendus dolor.*

Cap. XIV. *Ecquid scis igitur*] Pluribus persequitur sententiam supra propositam: *aut nullam virtutem esse, aut contemnendum omnem dolorem.* Nam omnes virtutes ita copulatae sunt atque connexae, ut alia ab alia separari non possit. Cf. Diog. L. VII. 125: τὰς δὲ ἀρετὰς λέγουσιν (Stoici) ἀντακολουθεῖν ἀλλήλαις καὶ τὸν μίαν ἔχοντα πάσας ἔχειν. Stob. ecl. eth. p. 111. 112 (Heer.): πάσας δὲ τὰς ἀρετὰς .. ἀχωρίστους εἶναι· τὸν γὰρ μίαν ἔχοντα πάσας ἔχειν κ. τ. λ. C. Off. II. 10, 35 ibiq. *Beierum.* De qua Stoicorum sententia pluribus exposuimus in libr. d. *de Cicer. in phil. mer.* p. 230. De v. *ecquid* v. ad I. 8, 15; de *Corinthiis* vasis v. Indic. hist.

posse habere te] De collocatione pronominis in accusativi c. inf. structura v. ad I. 8, 16.

sed si unam] De *sed* v. ad 1, 3.

confessus eris] Sic recte Or. c. Gud. II. Gr. Marb. pro vulg. *conf. fueris;* R. habet *fueris,* sed eadem manu corr. in *eris.* I. 43, 103: sicubi *nactus eris.* IV. 15, 35: si quando *adepta erit.* Atque haec est legitima forma futuri exacti verborum passivorum et deponentium. Infra IV. 15, 35. quod ei *fuerit concupitum* participium *concupitum* habet vim adiectivi, quod vel ex dativo addito *ei* apparet. Verum ob orationem obliquam exspectes: si *confessus sis,* v. nos in Gr. L. §. 140^{a}. not. 2^{b}.; sed recte observat *O. Heinius,* ubi enuntiatio conditionalis cum futuro exacto in orationem obliquam mutata a praesenti tempore pendeat, indicativum futuri exacti servari solere, comp. ad Fam. II. 6, 5: unum hoc sic habeto, *si* a te hanc rem *impetraro,* me paene plus tibi quam ipsi Miloni debiturum. III. 2, 2: hoc velim tibi persuadeas, *si* rationibus meis provisum a te esse *intellexero,* magnam te .. voluptatem esse capturum.

unam confessus eris [1] te non habere, nullam esse te [2] habiturum? 33. Num igitur fortem virum, num magno animo, num patientem, num gravem, num humana contemnentem potes dicere aut Philoctetam [3] illum? — a te enim malo discedere; [4] — sed ille certe non fortis, qui iacet

in lecto úmido, [5]
Quod [1] *éiulatu, quéstu, gemitu, frémitibus*
Resonándo mutum [1] *flébiles vocés refert.*

XIV. 1 v. Adn. 2 Sic R. Gud. 1. II. Rehd. Duisb. et multae edd. vett.: Or. c. vulg. *te esse.* 3 El. 2. unus Lamb. liber Maffei *dicere Prometheum aut Philoctetam;* Rehd. *dic. aut Prometheum aut Phil.;* Vind. 1. *dic. vel Prometheum aut Ph.;* W. c. D. de Bentl. coni. *potes te dicere aut Phil.;* Kl. post *aut Phil. illum* excidisse putat *aut Prometheum.* Multis inutilibus hic locus tentatus est coniecturis, quas enumeravit Mos. Vol. III. p. 376 sqq. V. Adn. 4 Sic Or. c. Gud. II. 2. quatt. Oxx. Rehd. Duisb.; etiam Kl. in Add. p. 87. recipiendum censet. Vulgo (etiam R. Gud. 1. aliique) *discere.* 5 Sic Gud. 1. et sine dubio alii; Or. c. vulg. *humido* V. ad I. 17, 40.

§. 33. *potes dicere aut Phil.*] Hanc omnium fere codd. scripturam, elegantissimam sane atque exquisitissimam, cum *Ernestio* recte reduxit *Orellius,* monens ἀποσιώπησιν sibi videri admodum urbanam. Scilicet Cicero *aut Philoctetam illum aut te* dicturus, altero membro suppresso, orationem cum miro quodam lepore ἀνακολούθως sic continuat: *a te enim malo discedere.* Geminus locus est, ab Heinio comparatus, pr. Cluent. 45 sq.: *aut* illud afferant, aliquid esse, quod de his duobus habuerint compertum; de ceteris * non * comperisse. Nam illud quidem minime probandum est, ad notationes auctoritatemque censoriam exemplum illos a consuetudine militari transtulisse" pro: *aut* illud fateantur, ad n. a. c. exemplum se a cons. m. transtulisse. Versus sequentes sumpti sunt ex Accii Philocteta, v. ad c. 7, 19.

in lecto .. Quod] *Quod* legitur in multis codd. et optimis, ut R. Gud. 1. Brux. Gr. b.; alii codd. et edd. vett. tantum non omnes legunt *qui:* quae scriptura sine dubio a glossatoris manu profecta est, ut pronominis relativi genus adaptaretur nomini *lecto,* quod apud probatos scriptores masculinum genus habet. Duo duntaxat loci (v. *Forcellinii* Thes. Lat. h. v.), in quibus *lectum* genere neutro legitur, iique ex Ulpiano (Dig. 32, 1. fr. 52. §. 9. et 34. tit. 2. fr. 19. §. 8.), excitari possunt. *Wolfius* antiquiori Latinitati tribuit; aequo iure posteriori tribui posse dicit *Orellius;* at recte contra monet *Klotzius* in Add. p. 87 sq., quom neutrum *lectum* posterioribus temporibus usurpatum sit, veri simillimum esse id iam antiquitus in usu fuisse. Apud Cic. Fin. II. 29, 94. legitur: „Quamobrem turpe putandum est, non dico dolere, (nam id quidem est interdum necesse,) sed *saxum illud Lemnium* clamore Philoctetaeo funestare: *Quod eiulatu .. refert.* Hoc *saxum* respondet Sophocleo (Philoct. 16.) πέτρα; *lectum umidum* verbis (33): στειπτὴ φυλλάς, h. e. stratum e conculcatis foliis. *Lectum umidum Orellius* non pro simplici lecto, sed pro toto in quo Ph. latitabat specu accipit. Atque hac significatione fortasse neutrum *lectum* a masc. *lectus* differebat. Pro *lecto* multae edd. vett. habent *lecturo:* unde nihil lucramur. *Buhierius* legendum suspicabatur *in tecto humido, quod:* quae coniectura, recepta a Bait. Sfferto aliisque, probata etiam *Hermanno* in Opuscc. III. p. 124. et *Madvigio* ad Fin. l. d. p. 304, sine dubio ingeniosissima est et confirmatur quodammodo verbis Sophocleis (1262): ἔξελθ', ἀμείψας τάσδε πετρήρεις στέγας. Paulo post *mutum,* quod in nonnullis ut videtur Oxx., sed Fin. II. 19, 94., ubi duo postremi versus afferuntur, in optimis codd. legitur, propter acutum antitheton *Bentleio* probatum, optimo iure receptum est pro vulg. *multum,* quod inanem h. l. habet sententiam. At elegantissime dicitur: lectum vel saxum mutum eiulatu .. fremitibus resonando flebiles voces refert.

Non ego dolorem dolorem esse nego; cur enim fortitudo desideraretur? sed eum opprimi dico patientia, si modo est aliqua patientia; si [6] nulla est, quid exornamus philosophiam? aut quid eius nomine gloriosi sumus? Pungit dolor — vel fodiat [1] sane; si nudus es, da iugulum; sin tectus Volcaniis [7] armis, id est fortitudine, resiste. Haec enim te, nisi ita facies, custos dignitatis relinquet et deseret. 34. Cretum quidem leges, quas *sive Iupiter * [8] sive Minos sanxit de Iovis quidem sententia, ut poëtae ferunt, itemque Lycurgi laboribus erudiunt iuventutem venando,

6 Or. c. paucis edd. vett. *sin nulla;* cdd. et Nonius p. 105, 28. *si nulla.* 7 Sic recte Gud. 1. et sine dubio alii; Or. c. vulg. *Vulc.:* quae forma tertii demum saeculi initio in usum venit, v. *Corssen.* Aussprache .. der Lat. Spr. T. II. p. 150 sq. ed. II. 8 Codd. fere omnes, etiam R. Gud. 1. Brux., omittunt verba *sive Iup.;* Vind. 1. *quas sive Minos sive Rhadamanthus sanxit.*

si modo]- Hae particulae (= *wenn nur, wenn anders*) inserviunt sententiae antecedenti certis quibus terminis definiendae; similem vim habent *si quidem* (εἴ γε, *wenn nämlich*). V. *Hand.* Tursell. III. p. 632.

opprimi .. patientia] *Dolorem opprimere* est compescere, continere, tegere. V. *Wassium* ad Sall. Iug. LXXII, 1: *iram compresserat* ap. *Kritz.* p. 381.

quid exornamus philosophiam] Cf. II. 5, 12: nonne verendum .., ne *philosophiam* falsa gloria *exornes?*

vel fodiat] *Vel* h. l., uti saepe, gradationem significat (*oder sogar, oder vielmehr*). Cf. 20, 46: a virtute profectum *vel* in ipsa virtute situm. 24, 58 extr. Ingeniosa est *Bentleii* coniectura *fodicet*, uti III. 16, 35: „Non est enim in nostra potestate, *fodicantibus* his rebus, quas malas esse opinemur, dissimulatio vel oblivio.“ *Menkius* in Observv. ined. comp. Hor. ep. I. 6, 51: qui *fodicet* latus. Et sane codd. Med. et Rehd. exhibent *fodicat.* At vulgata non est tentanda. Apposite *Orellius* contulit C. Phil. II. 34, 86: „num exspectas, dum te stimulis *fodiam?* haec te .. lacerat, haec cruentat oratio.“ Idem verbum Latinum apte comparat cum nostro *wühlen.*

si nudus es] H. e. si eges armis, quibus resistas dolori, h. e. si eges fortitudine. De v. *nudus* v. ad I. 35, 86.

da iugulum] Haec formula sumpta est a gladiatoribus, quorum qui inferior erat adversario, iugulum dissecandum porrigebat et ita se victum profitebatur, uti explicat *Neidius. Menkius* in Observv. ined. comp. pr. Milon. 11, 31. Hor. S. I. 3, 89. Cf. ad c. 17, 41: ferrum recipere.

Volcaniis armis] quibus Achilles ap. Hom. Il. 18, 478 sqq. et Aeneas ap. Verg. Aen. 8, 383. tectus erat. „Hinc Augustin. adv. Acad. II, 1: arma invicta et quasi *Vulcania* dicit.“ *Davisius.*

relinquet et deseret] Plaut. Most. I. 3, 45: *reliquit deseruitque* me. *Relinquere* simpliciter significat ab aliquo discedere (zurücklassen); *deserere* est nostrum *im Stiche lassen*, Italic. *abbandonare*, idemque fere valet, quod *destituere, frustrari;* hinc *amici me deserunt, preces, promissa, causam suam, ius suum, officium deserere.* V. *Forcellin.* h. v. *Doederlinii* Synon. T. III. p. 290 sq. quemque *Orellius* laudat *Bremium* ad Corn. Datam. VI, 3. Gravius quam *relinquere* est *derelinquere* (*gänzlich verlassen*). V. *Seyffert.* ad Lael. 11, 37. p. 247 sq. et quae contulit *Heindorfius* ad N. D. I. 5, 11.

§. 34. *Cretum quidem*] De vocula *quidem* v. ad I. 48, 116: Alcidamas *quidem.* Quod autem particula *quidem* paulo post iterum sequitur, offensioni esse non debet. de Senect. c. 14: Atque haec *quidem* studia doctrinae, quae *quidem* prudentibus et bene institutis pariter cum aetate crescunt: ubi v. *Ochsner* Ecl. p. 113. de Fin. V. 27, 80: quod *quidem* solet ebullire nonnunquam: quom *quidem* etc. ubi v. *Goerenz.* p. 531.

sive Minos] Lactant. Div. Inst. I, 22: Minos se in antrum Iovis recondebat et ibi diu moratus leges tanquam sibi a Iove traditas afferebat, *ut poëtae ferunt.* „V. Strabon. X. p. 730. Eustath. ad Odyss. τ, 178. (Μίνως .. Διὸς μεγάλου ὀαριστής) et Platon. Min. p. 46. 47.“ *Davis.*

Spartae vero pueri ad aram] Plutarch. Iustitut. Lacon. p. 239 D: Οἱ

currendo, esuriendo, sitiendo, algendo, aestuando. Spartae vero pueri ad aram sic verberibus accipiuntur [1], ut multis [9] e visceribus sanguis exeat; nonnunquam etiam, ut, quom ibi essem, audiebam [1], ad necem: quorum non modo nemo exclamavit unquam, sed ne ingemuit quidem. Quid? ergo hoc pueri possunt, viri non poterunt? et mos valet, ratio non valebit?

XV. 35. Interest aliquid inter laborem et dolorem; sunt finitima omnino, sed tamen differt [1] aliquid. Labor est functio quaedam vel animi vel corporis gravioris operis et muneris;

9 De *Lachmanni* ad Lucr. 5, 993. sententia Bait. aliique verba: *ut multus .. exeat* pro tragico versu (senario) acceperunt. XV. 1 v. Adn.

παῖδες παρ' αὐτοῖς (sc. Λάκωσι) ξαινόμενοι μάστιξι δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῆς Ὀρθίας Ἀρτέμιδος μέχρι θανάτου πολλάκις διακαρτεροῦσιν ἱλαροὶ καὶ γαῦροι ἁμιλλώμενοι περὶ νίκης πρὸς ἀλλήλους, ὅστις αὐτῶν ἐπὶ πλέον τε καὶ μᾶλλον καρτερήσειε τυπτόμενος· καὶ ὁ περιγενόμενος ἐν τοῖς μάλιστα ἐπίδοξός ἐστι. Καλεῖται δὲ ἡ ἅμιλλα διαμαστίγωσις· γίνεται δὲ καθ' ἕκαστον ἔτος. Cf. infra V. 27, 77. Xen. de Rep. Lac. II, 10 ibique *Haasium* et *C. O. Müllerum* die Dorier I. p. 382. II. p. 312.

verberibus accipiuntur] Nonnulli codd. deteriores *v. afficiuntur*, unus *v. excipiuntur.* At recte *Moser* comparat IV. 36, 78: Quo te modo accepissem, inquit, nisi iratus essem. Plura exempla suppeditabunt Lexica.

ut multus e v. sanguis exeat] Gryph. aliique pauci deteriores codd. et duae edd. vett. pro *multus* exhibent *multis* (sc. pueris). Male. *Klotzius* laudat *Heindorfium* ad Hor. Sat. I. 7, 28: salso multoque fluenti, ubi comparantur Verg. Georg. III, 28: magnumque fluentem Nilum, Gr. ἁλμυρὸς καὶ πολὺς ῥεῖ aliaque. At rectius *multus* pro attributivo nominis *sanguis* accipiendum est.

e visceribus] *Davisius* apposite attulit Isidor. Orig. XI, 1: „Viscera non tantum intestina dicimus, sed quicquid sub corio est, a visco, quod est inter cutem et carnem.“ Idem testatur Servius ad Verg. Aen. 6, 253. Cf. supra 8, 20. N. D. II. 6, 18.

audiebam] *Bentleius* ob V. 27, 77. legendum coniecit *videbam.* At frustra. Nam quom pugnantes adolescentes viderit Tullius, ex eo non sequitur eum etiam vidisse, quom caederentur ad aram. V. *Wopkensium* in Lectt. Tull. p. 83. Hand.

ergo .. possunt, .. non poterunt? .. valet, .. non valebit?] Interrogationis signum, quod erat post *Quid ergo*, posui post *Quid.* V. ad 17, 39. De omissa in altero membro coniunctione adversativa v. ad III. 6, 12 extr.

Cap. XV. §. 35. Quoniam paulo ante de *dolore* et *labore*, tanquam una eademque re, dictum est; iam Tullius, a proposito digrediens, quid inter utrumque interesset discriminis, explicandum putavit. Quod autem Graecae linguae verborum inopiam notavit et perstrinxit, quia res diversas, *dolorem* et *laborem*, uno nomine πόνου afficeret, inique et male fecit. Nam etiam Graeca lingua duo habet diversa vocabula, πόνος, quod est *labor*, et ἄλγος, quod est *dolor;* quemadmodum autem πόνος saepenumero potestate nominis ἄλγους ponitur, ita in Latina lingua haud raro *laborare* significationem induit verbi *dolendi.* V. *Forcellinii* Thes. Latin. v. *laborare.* Cf. infra ad III. 4, 7. πάθη .. *morbos.* Hanc autem Ciceronis gloriationem attigimus in libro d. *de Ciceron. in phil. mer.* p. 82. 6). Cf. *Reisig.* Vorles. über Lat. Sprachw. §. 36. p. 42. et virorum doctorum sententias a *Mosero* in exc. X. p. 379 sqq. commemoratas.

differt] Sic plurimi codd. et optimi, ut R. Gud. 1. II. Brux. b., itemque nonnullae edd. vett. pro *differunt*, quod receperunt Or. Bait. aliique. Receptam scripturam iam *Moser* ad Divin. II. 36, 76: *quantum differebat* probavit. *Differt* enim saepe impersonaliter usurpatur, ut *interest. Orellius* laudat *Schellerum* in Observatt. p. 202., qui comparat C. in Caecil. 19: vide, quid *differat* inter meam opinionem ac tuam. Off. I. 28, 99. II. 8, 30. N. D. I. 29, 80. de Or. III. 51, 197. Infra quidem III. 34, 84. legitur: eaque verba .. easdem res significant, sed *aliquid differunt*, sed huius loci ratio alia est ac nostri loci.

functio quaedam] H. e. functio quae-

dolor autem motus asper in corpore, alienus a sensibus. Haec duo Graeci illi, quorum copiosior est lingua quam nostra, uno nomine appellant. Itaque industrios homines illi studiosos vel potius amantes doloris appellant, nos commodius laboriosos. Aliud est enim laborare, aliud dolere. O verborum inops interdum, quibus abundare te semper putas, Graecia! Aliud, inquam, est dolere, aliud laborare. Quom varices secabantur C. Mario, dolebat; quom aestu magno ducebat agmen, laborabat. Est inter haec quaedam tamen [2] similitudo. Consuetudo enim laborum perpessionem dolorum efficiet [1] faciliorem. 36. Itaque illi, qui Graeciae formam rerum publicarum dede-

2 Sic Or. c. R. Gud. 1. II. 2. Marb. Mon. 1. 2. pro *tamen quaedam.*

dam gravioris operis et muneris, quae animo vel-corpore peragitur. Observandi sunt duo genitivi cum duplici relatione. V. *Goerenz.* ad Legg. II. 17, 42. p. 169., qui recte monet commata delenda esse, *Creuzer.* ad N. D. II, 63. p. 474. *Ellendt.* ad de Or. I. 51, 219. *Beier.* ad Off. I. 14, 43. p. 107 sq. Adde I. 12, 28. IV. 6, 14. 13, 29. 31. 17, 40. Triplex adeo genitivus ap. Liv. Praef. 3: iuvabit *rerum gestarum* memoriae *principis terrarum populi* pro virili parte me ipsum consuluisse. Cf. *Wopkens.* Lectt. Tull. I, 16. p. 122. ibique *Handium* et nos in Gr. L. §. 111. Not. 20. De duplici genitivo apud Graecos v. nos in Gr. G. T. II. §. 414, not. 3.

studiosos vel potius amantes doloris] Scil. φιλοπόνους. Sed lapsus est Cicero; nam Gr. φιλόπονος respondet prorsus Latino *industrius* v. *laboriosus.*

varices] V. *Ernestii* Clav. h. v. De re ipsa cf. infra c. 22, 53. Plin. H. N. XI, 45. Plutarch. Mar. c. 6, 5. Apophth. Mor. 2. V. *L. Langium* in Röm. Alterth. III, sect. 1. §. 140. p. 61.

efficiet faciliorem] Or. c. Brux. Gud. II. 2. duob. Oxx. Marb. Rehd. Duisb. Aug. tribus Gebh. et edd. Leod. HWolf. Gebh. Verb. Ern. sqq. *efficit;* D. et Kl. c. R. Gud. 1. El. 3. uno Ox. *efficiat;* coniunctivum *Klotzius* putat esse dubitativum, ut in *dicat aliquis, mirum hoc cuipiam videatur* etc.: quae ratio ab h. l. mihi videtur esse alienissima. Reliqui omnes et scripti et editi exhibent *efficiet,* quod recepimus. Futuri in generalibus sententiis usus apud Ciceronem est frequentissimus. V. ad I. 15, 35. Cf. nos in Gr. L. §. 107, 9. Ad *efficiet* etiam scriptura *efficiat* ducit. Minime placet coniectura *Orellii efficiebat,* ut de Mario uno Cicero sit h. l. locutus.

§. 36. *Sp. in feminas transtul.*] „Ad rem cf. *Cragium* de Rep. Lac. III. Tab. IX, 4. p. 186—188. *Beroald.* ad Propert. III. 13. p. 762. ed. Lutet. 1604. f. m.“ *Moser.* Adde *Becker.* Charikl. I. p. 320 sqq. et *K. F. Hermann.* Gr. Privatalterth. p. 111. *Menkius* in Observv. ined. comp. Eurip. Androm. 597. Propert. III. 14, 1. Theocrit. Id. 18, 22 sq.

Eurota] Sic recte Or. c. R. Gud. 1. II. 2. Brux. aliisque pro vulg. *Eurotas.* V. *Leop. Schneider.* L. Gr. T. II, 1. p. 29 sq. et nos in Gr. L. §. 14. Not. 1. *Wesenb.* Em. II. p. 43. vulg. *Eurotas* ob seq. *s* retinendum arbitratur, comp. *Madvig.* ad Fin. II. §. 94. cum add. p. 872; etiam Bait. aliique receperunt *Eurotas.* — De elisa vocali Graeca producta *palaestra, Eur.* v. *Lachmann.* ad Lucret. 4, 1169. — *Quibus magis* pronuntia *quibu' magi'.* V. ad I. 9, 18. Inutilis igitur Scaligeri coniectura *queis,* recepta ab Or. — Pro *labor, Militia,* quod est in cdd., recte Buh. coni. *labor militiae:* quod probat *Wesenb.* l. d., explicans *labor militaris* = *laboriosae exercitationes:* quo uno illa: *palaestra* .. *pulvis* recte comprehendantur, et de omisso *e* comparare iubens suas Em. II. p. 10. — *In studio mihi est aliquid* exquisitius dictum quam: *studio* (Dat.) *mihi est al.;* apte comparant *mihi est aliquid in deliciis;* aliquot codd. deteriores om. *in:* quod probant *Lachmann.* ad Lucret. 4, 283. Bait. aliique; *Sff.* legendum conicit *militiae* (dat.) *et studio est,* comparans Terent. Ad. III. 3, 28: utrum *studione* id sibi habet an laudi putat fore etc.

fertilitas barbara] Haec verba insigniter torserunt interpretes, qui plerique omnes interpretantur *fertilitatem* πολυτεκνίαν et, ut addit *Orellius*

runt, corpora iuvenum firmari labore voluerunt. Quod Spartiatae etiam in feminas transtulerunt, quae ceteris in urbibus mollissimo cultu parietum umbris occuluntur [3]. Illi autem voluerunt nihil horum simile esse

apúd Lacaenas vírgines,
Quibus mágis palaestra, Euróta [1], *sol, pulvís, labor*
* *Milítiae* * [1] *in* [1] *studio est quám fertilitas* [1] *bárbara.*

Ergo his laboriosis exercitationibus et dolor intercurrit nonnunquam, impelluntur, feriuntur, abiciuntur [4], cadunt, et ipse labor quasi callum quoddam obducit dolori.

XVI. 37. Militiam vero (nostram dico, non Spartiatarum,

3 Verba *pariet. u. occ.* Bait aliique tanquam a poeta sumpta scripserunt; *Ribbeck.* trag. Lat. p. 227: *umbris ócc̣. pár.,* et: *nihil hórum simile est ápud L. v.* 4 Sic Gud. 1. et sine dubio alii; Or. c. vulg. *abiic.,* v. ad II. 4, 10.

„quae eius causa videbatur poëtae, μαχλοσύνην. Obversabantur ei septendecim Hecubae liberi, quinquaginta Priami, Danai, Aegypti.“ Sententia igitur erit haec: Lacaenis virginibus magis curae fuisse palaestrae exercitationes quam liberorum procreationem, quae scilicet externorum populorum feminis maximo studio sit. *Klotzius* comparat Ov. Fast. IV, 202: Saepe Rhea questa est toties fecunda nec unquam Mater, et indoluit *fertilitate* sua. et in Add. p. 90. Plin. h. n. 8, 66. de equo mare: ad generandum paucis animalium minor *fertilitas* (i. e. vis generandi). Similiter *Beroaldus* intelligit πλησμονὴν τῶν βαρβάρων, fertilitatem et opulentiam barbarorum. Ridicula sane commenta neque ex verbis extundenda! Cum *Turnebo fertilitatem* pro luxu, deliciis, rerum abundantia accipio: quam sententiam etiam *Forcell.* in Thes. Lat. h. v. calculo suo probavit. *Nissenius* interpretatur fructus ex aliis regionibus undique conquisitos (die Produkte des Auslandes), qui imprimis ad delicatum vitae genus pertinent. *Bentleius* satis audacter nec probabiliter hunc versum sic scribendum censet: *Duritia studio est quam futilitas barbara: Buher.* suspicatur *teneritas,* Censor Ienensis *sedulitas, Wolfius festivitas.* In tribus codd. legitur *facilitas,* quod placuit *Ernestio,* qui interpretatur *vitam a molestis laboribus liberam, tranquillam, placidam.* Alia commenta commemorare taedet. Cf. *Moseri* ed. Vol. III. p. 404 sq.

callum quoddam obducit dolori] Infra III. 22, 53: quorum animis diuturna cogitatio *callum* vetustatis *obduxerat.* ad Fam. IX. 2, 3: consuetudo *callum obduxit* stomacho meo. Hinc verbum *occallescendi.*

Cap. XVI. §. 37. *Militiam*] *I. F. Gronovius* in Observv. III, 6. corrigendum censuit *militiae* (quod explicat *in expeditione,* ut dicitur *domi militiaeque*): quae correctio perversa est. Neque magis probanda est *Seyfferti* coni. *in militia,* neque quod Lamb. edidit *militia.* Optime tuetur sese vulgata: *Militiam .. nostri exercitus primum unde nomen habeant, vides, deinde qui* ctt., quam frustra sollicitavit *Wolfius,* mutato *nostri* in *nosti, habeant* in *habeat* et alia inducta interpunctione. Quare recte *Orellius* revocavit vulgatam, intelligenter monens non commode ante *exercitus* desiderari pronomen *nostri,* quo rursum significetur intelligi Romanam militiam laboriosiorem; languere deinde ista *vides deinde* cett., ubi omnia celeriter enuntianda sint. Ex vulgari dicendi ratione oratio sic fere procedere debebat: *De militia* vero quid dicam? (nostram dico, non Spartiatarum ..;) vides, primum unde nostri exercitus nomen habeant, deinde etc.; sed accusativum *militiam* posuit, oratione in parenthesim tracta: *militiam* vero *nostram dico.* Comparari quodam modo potest haec structura cum eis exemplis, in quibus *attractio inversa* reperitur, qualia sunt Verg. Aen. I, 573: *Urbem quam* statuo vestra est. Cuius generis exempla larga manu suppeditabit *Krüger* Untersuchungen über Lat. Gramm. III. Heft. p. 215 sqq. Cf. nos in Gr. L. §. 145. Not. 12. *Handii* ad Wopk. Lectt. p. 84. huius loci explicatio iure reiecta est ab *Orellio.*

quorum procedit * iter * [1] ad modum * ac * [1] tibiam, nec adhibetur ulla sine anapaestis pedibus hortatio;) nostri exercitus primum unde nomen habeant, vides; deinde, qui labor, quantus [1] agminis: ferre plus dimidiati mensis cibaria; ferre, si quid ad usum velint; ferre vallum. Nam scutum, gladium, galeam in onere nostri milites non plus numerant quam humeros, lacertos, manus. Arma enim membra militis esse dicunt. Quae quidem ita geruntur [1] apte, ut, si usus ferat [1], abiectis oneribus, expeditis armis, ut membris, pugnare possint. Quid? exercitatio legionum; quid? ille cursus, concursus, clamor quanti laboris est!. Ex hoc ille animus in proeliis paratus ad volnera [2]. Adduc

XVI. 1 v. Adn. 2 Sic Gud. 1. et sine dubio etiam alii et paulo post *volnus;* Or. c. vulg. *vulnera .. vulnus.*

procedit iter ad modum ac tibiam] Hanc acutissimam *Seyfferti* coniecturam recipere non dubitavi; nam proxime accedit ad codicum scripturam: *quorum procedit admodum* (aut *ad modum*) *ad t.* Quae scriptura aperte est corrupta. Vocabulum *iter* post terminationem *it* facile excidere potuit, praesertim si per compendium IT̃ scriptum fuit. *Wesenberg* Em. I. p. 10. coni. *proc. acies ad tibiam; Tr.* et *Kl.* in Add. p. 91 sq. e margine Veneti Alteri scripserunt: *proc. agmen ad tibiam; Lambinus* edidit *pr. agmen ad modum ad tib.; Nissen.* (Ztschr. f. AWS. 1843. p. 956.) coni. *pr. agmen modo ad t.; Buh.* e cod. Cantabr., qui habet *pr. modus ad t.*, coni. *pr. motus ad t.; Orellius* recepit *Gronovii* l. d. coniecturam: *pr. mora ad t.* At *mora* (μόρα) Lacedaemoniorum significat partem quandam exercitus Lacedaemoniorum; agitur autem h. l. de omni exercitu. Recepta coni. confirmatur loco Valerii Max. II. 6, 2: Lacedaemoniorum exercitus non ante ad dimicandum descendere solebant, quam *tibiae concentu* et *anapaesti pedis modulo* cohortationis calorem animo traxissent, vegeto et crebro ictus sono strenue hostem invadere moniti. — Tibiis autem Spartiatas tubarum loco et in acie, h. e. quom instructa acie in pugnam descendebant, et in itinere aut agmine usos esse apparet ex his locis: Thuc. V, 70: Λακεδαιμόνιοι βραδέως καὶ ὑπὸ αὐλητῶν πολλῶν νόμῳ ἐγκαθεστώτων οὐ τοῦ θείου (rei divinae) χάριν, ἀλλ' ἵνα ὁμαλῶς μετὰ ῥυθμοῦ (*ad modum*) βαίνοντες προέλθοιεν, καὶ μὴ διασπασθείη αὐτοῖς ἡ τάξις, ubi cf. quae *Poppo* Vol. III. 3. p. 634 sq. congessit, in primis quem laudavit *Odofr. Mülleri* de Doribus librum T. II. p. 249 et potissimum p. 333 sqq. Pausan. III. 17, 5. Gellius N. A. I, 9: Hephaestion Alexandrinus (p. 26. ed. Turnebi) servavit nobis primum versum carminis alicuius [ἐμβατηρίου], alternis anapaestis et spondeis decurrentem: Ἄγετ', ὦ Σπάρτας ἔνοπλοι κοῦροι, ποτὶ τὰν Ἄρεως κίνασιν. *Orellius* in partes vocat *Frankii* Callinum p. 200. et *Moser Thierschii* Dissert. de Gnomicis Carminibus Graecor. P. poster., quae est in Actt. Monacc. III. 4. Anapaesti autem pedes aptissimi sunt ad excitandos inflammandosque animos.

qui labor, quantus agminis] D. Lall. Oliv. Mos. Bait. c. uno El. *et quantus a.* Etiam *Wesenb.* Em. II. p. 43., qui durissimum iudicat asyndeton, quo *agminis* ab interposito voc. utriusque membri communi *labor* plane divellatur, inserendum putat *et*, comp. Divin. I. §. 52: *qui* vir *et quantus* Fin. II. §. 67. Legg. III. §. 20. Div. in Caec. §. 40. Verr. III. §. 66. V. §. 23 et 149. Tusc. III. §. 56. V. §. 29. Mihi vero omnium fere codd. scriptura optime sese habere videtur. Asyndeton in gradatione aptissimum est.

ferre plus dimidiati mensis cibaria] *Orellius* comp. Caes. B. C. I, 78: „legionarii dierum XXII ab Ilerda frumentum iussi erant efferre." et *Voss.* ad Verg. Georg. p. 611. Adde *Cort.* ad Sall. Iug. XLV, 2, qui contulit Liv. XLIV. 2, 4: Consul *menstruum* iusso milite secum ferre profectus. *Menk.* in Observv. ined. comp. Plutarch. Marii c. 13. De seq. *plus* v. ad III. 29, 73.

geruntur] *Davisius* et *Orellius* cum codd. El. 1. et Duisb. et marg. ed. Crat. legunt *gerunt* pro reliquorum omnium *geruntur:* quod nullo modo sollicitandum erat. Saepe enim scriptores ab activa forma deflectunt ad passivam aut a pass. ad activam. V. *Bremium* ad Fin. II, 15: Si enim ad honestatem omnia *referantur*, neque in ea voluptatem *dicant* inesse. Cf. infra III. 28, 71. extr. *repulerunt* ... Contra *dicuntur* haec cett. IV. 9, 20 sq. *describunt .. definiuntur.* V. 33, 94., ubi cf. Adn. V. *Wopkens.* Lectt. Tull. I, 10. p. 85 sq.

si usus ferat] Est egregia coniectura *Lambini*, recepta ab Or., quam confirmat Mon. 2., pro vulg. *si usus foret.* Altera *Bentleii* coniectura, recepta a Bait. aliisque, est *si usus fuerit*, ut IV. 3, 5., ubi tamen in altera enuntiatione futurum legitur: de ceteris studiis alio loco *dicemus, si usus fuerit.* Off. I. 26, 92: *si usus esset.* Duo Oxx. legunt *fert; Kl.* e coni. *feret.*

expeditis armis] Mit schlagfertigen Waffen, uti bene vertit *Wolfius.*

Adduc .. videbitur] V. ad I. 22, 51: haec reputent .. videbunt et ad II. 12, 28: rogo hoc idem.

§. 38. *videmus .. edere*] Accuratius sic scribendum erat: videmus, *quom ex acie efferuntur saucii*, saepe rudem .. ploratus turpissimos edere. Sed saepius, in primis in dialogis, in quibus oratio liberius versatur, enuntiatio λογικῶς secundaria alteri λογικῶς primariae non subicitur, sed eodem ordine ponitur. Cf. ad I. 17, 39: primumque. De ablativis *levi ictu* v. ad III. 16, 34: *adversis casibus*, et de *quamvis* ad I. 21, 47.

quantum experti sumus] „Respicit bellum civile Pompeianum, in quo Caesar habuit veteranorum robora, qui profligarunt Pompeianos novos milites et inexercitatos." *Moser. Menk.* l. d. comp. Plutarch. Caes. c. 40. 45. Pompei. c. 64.

O Patricoles] Sunt versus iambici tetrametri acatalecti; cf. *Hermann.* in Element. Doctrin. metr. p. 158., qui refutare studet *Bentleium*, qui in Emendatt. ad h. l. et supra ad I, 44. tragicos Romanorum negat hoc metro usos esse, nulla tamen ratione allata; eaque opinione captus, etiam qui apertissime octonarii iambici sunt, audacter nec sine violentia in trochaicos tetrametros catalecticos mutat. *Oppeto malam pestem* h. e. subeo mortem. *Davisius* comparat Plaut. Captiv. III. 3, 11: Occīdam *oppetamque pestem.* Asin. I. 1, 7: Atque illā vivā vivus ut *pestem oppetas.* Satis nota est locutio *mortem oppetere* pro mori. *Malam pestem mand.* pronuntiandum est, *mălăm pestem*, v. ad I. 44, 105 extr. *enimvero. Mandatam* exquisitius pro *immissam* dictum est. Cf. 7, 19: quis salsis fluctibus mandet me ..? Sed Appulei. Metam. 9: mandare suspendium alicui. Iuvenal. X, 52 sq.: quom Fortunae ipse minaci Mandaret laqueum, non satis conveniunt in hunc locum. Verba: *neque sanguis .. consistere* dicta sunt pro: *quom sanguis nullo pacto consistere possit.* V. ad verba: *videmus .. edere.* Vocabulum *magis* in quarto v. pronuntia *magi.*

pari animo inexercitatum militem, mulier videbitur. 38. Cur tantum interest inter novum et veterem exercitum, quantum experti sumus? Aetas tironum plerumque melior; sed ferre laborem, contemnere vulnus consuetudo docet. Quin etiam videmus ex acie efferri saepe saucios, et quidem rudem illum et inexercitatum quamvis levi ictu [3] ploratus turpissimos edere. At vero ille exercitatus et vetus ob eamque rem fortior medicum modo requirens, a quo obligetur:

E. *O Pátricoles* [4], *inquit, ad vós adveniens aúxilium et vestrás manus*
Petó, priusquam oppetó [5] *malam pestem, mándatam* [6] *hostilí manu,*
Neque sánguis ullo pótis est pacto prófluens consístere,

3 Cod. Dav. et marg. Cr. *leviter ictum:* quod probat Bentl. comp. c. 21, 49: graviter .. ictum. At v. Adn. 4 Sic scripsi c. R. Gud. I. II. Pith. aliisque pro vulg. *Patrocles;* cf. *Bergk.* in Annal. antiq. discipl. 1851. p. 398. et *W. Corssen.* Ueber Aussprache .. der Lat. Spr. T. II. p. 77 ed. II. *L. Rossius* Annal. l. d. p. 399. malit *Patrocules;* pauci codd. et edd. *Patrocle.* V. ad V. 21, 61. 5 Sic R. Gud 1. II. b (a pr. m.) aliique plurimi; *oppetam* unus Ox. unus Leid. ed. vet. Bouh. 6 Or. de Bentl. coni. *datam* pro *mandatam.*

Si quí[7] *sapientiá magís vestra mórs devitarí potest.*
Namque Aésculapi líberorum saúcii opplent pórticus;
Non pótest accedi. P. *Cérte Eurypylus híc quidem est*[1] . . .

XVII. 39. Hominem[1] exercitatum, ubi tantum luctūs continuatur, vide, quam non flebiliter respondeat, rationem etiam afferat[2], cur aequo animo sibi ferendum sit:

E. *Qui álteri exitiúm parat,*

7 Sic Or. c. R. Vat. Gud. 1. II. b. Marb. (*si quî* i. e. si qua ratione). Vulgo *si qua sap.* XVII. 1 V. adn. ad §. 38 extr. 2 Sic scripsi, puncto, quod vulgo est post *respondeat*, mutato in comma; Kl. et Mos. *respondeat: r. etiam afferat;* W. Or. Sff. c. duobus Oxx. *respondeat. R. etiam affert.*

V. ad I. 9, 18. Comparativus respicit sententiam suppressam, uti recte docet *Klotzius: magis, quam si non adveniam.* In verbis: *non potest accedi* verbum *potest* μονοσυλλάβως pronuntiandum (*pot'st*). Cf. c. 17, 39: non potest ecfari. *Aesculapii liberi* sc. Podalirius et Machao, clarissimi Graecorum ante Troiam medici. V. Il. β, 732. *Porticus*, vestibula tentorii, ut recte explicat *Wolfius.* Ceterum *Orellius* hos versus ex Accii Epinausimacha sumptos esse putat, sed rectius *Ribbeck.* ex Ennii tragoedia, quae *Achilles* inscripta erat et ex Aristarchi Tegeatae tragoedia ab Ennio translata. V. *G. H. Bode* Gsch. der Hellen. Dichtkunst. III. Volum. I. 541. Respexit poëta in his versibus Il. λ, 822 sqq.

Certe Eurypylus hic quidem est] *Or.* ita: *Non potest accedi* ..... Deinde uno versu: *Certe Eurypylus hic quidem est. Hominem exercitum!* Tum extra versum *ubi tantum luctūs continuatur.* Denique novum caput orditur a verbis: *Vide, quam* etc. Haec distinguendi ratio mihi non placet; nam obscurum est, quo modo verba: *ubi tantum luctūs continuatur* versui antecedenti adici potuerint. Neque probatur mihi *Wolfius*, qui haec verba sic interpretatur: in welcher Stelle dann Patrokl. so sehr über seinen Euryp. jammert:" quae sententia plane abhorret ab eis, quae paulo post de duriore Patrocli indole sequuntur (*si quidem homo esset* etc.). Plerique editores versum sic scripserunt; *Non pot. accedi.* P. *Certe Eurypylus hic quidem. Hominem exercitum!* Deinde extra versum verba: *Ubi tantum l. contin.* trahuntur ad Ciceronis orationem. Qua ratione loci difficultates non magis tolluntur. Neque probari potest ratio *Klotzii*, qui in Add. p. 93 sq. verba *ubi tantum l. c.* ad antecedentia poëtae verba esse trahenda suspicatur; neque *Seyfferti*, qui edidit: *Certe E. hic quidem. Heu exercitum,* | *Ubi tantum luctus continuatur.* Ego primum *est* (*hic quidem est*, quod omnes cdd. habent, revocavi; deinde pro *exercitum*, quod in R. Gud. 1. II. b. Vat. Rehd. Duisb. Marb. trib. Pall. Ulr. Petrens. et Norvic. legitur et, si verba *hom. exercitum* cum antecedentibus versus verbis coniunguntur, necessarium est, cum ceteris cdd. et edd. vett. scripsi *exercitatum* et verba *hom. ex.* cum seqq. coniunxi hunc in modum: *Hominem exercitatum* (cf. §. 38.), *ubi tantum luctūs continuatur*, h. e. quo tempore a sauciis tot ploratus continentur eduntur, *vide, quam non flebiliter respondeat.* De attractione *hominem vide, quam .. respondeat* v. ad II. 2, 5; de *quam non* v. ad IV. 35, 74; de omisso *sed* ante verba *rat. et. aff.* v. ad II. 2, 5. Ceterum Patroclum verbis: *Certe E. hic quidem est* etiam alia, quae tamen Cicero, ut a consilio suo aliena, omisit, addidisse apparet e seqq. verbis: *qui alteri ex. parat*, quae clausulam tantum versus continent.

Cap. XVII. §. 39. *Eum scire* etc.] Exquisitius per genus quoddam attractionis dictum est pro: *Eum scire oportet sibi paratum esse, ut parem pestem participet*, i. e. ut paris pestis particeps fiat, uti recte vidit *Klotzius.* Voc. *eum* μονοσυλλάβως pronuntiandum est. De παρηχήσει huius versus v. ad I. 35, 85. IV. 17, 38. De seq. ironico *credo* v. ad I. 22, 52.

Si quidem homo esset] Haec omnium librorum scriptura non erat cum Ernestio, Or., W. mutanda in: *Si .. est.* Particula *siquidem* (εἴγε) in responsione saepe ironica vi ita ponitur, ut ex verbis praegressis sententia aliqua supplenda sit, quae affirmationem significat, uti h. l. *recte quidem crederem, si homo esset.* Cf.

Eum scíre oportet síbi paratam[3] *péstem ut participét parem.*

Abducet Patrocles, credo, ut collocet in cubili, ut volnus obliget. Si quidem homo esset[4]. Sed nihil vidi minus[5]. Quaerit enim, quid actum sit:

P. *Elóquere, elóquere:*[6] *rés Argivom proélio ut se sústinet?*
E. *Non pótest*[7] *ecfari*[8] *tántum dictis, quántum factis súppetit*
Labóris. Quiesce igítur et volnus álliga! . . .

3 Bentl. coni. *sibi paratum, pestem ut p. parem.* At v. Adn. Mos. sic distinxit: *sibi paratam pestem, ut participet, parem.* 4 v. Adn. 5 Sic Or. c. uno Ox. Vind. 2. Rehd. Gud. 2. et multis edd. vett.; *nihil vidimus* codd. plurimi (etiam R. Gud. 1. Brux. b.) et aliquot edd. vett.; *nihil minus vidimus* edd. Asc. 2. Iunt.; *nihilo minus vidimus* Gud. II.; *nihil minus* Aug. Guelf., quod Klotzio in Add. maxime placet; *nihil videmus* unus Ox. marg. Asc. Moseri 2. et libri Beroaldi; Or. coni.: *nihil vidi magis* (sc. mirum aut incredibile). „Quae formula, parum a librariis intelleeta, ubivis fere corruptelae obnoxia fuit." In recentiore ed. e Cic. verbis ad Att. XVI. 1, 1. *nihil vidi* suspicatur scripturam *nihil videmus* germanam esse locutionemque e quotidiani sermonis consuetudine fluxisse. Quid? si legamus: *Sed nihil videmus minus.* 6 Sic Bait aliique c. Gud. 1. R. Brux. Aug.; Or. *eloquere* semel. 7 Hanc omnium fere librorum scripturam c. Mosero revocavi; probat Kl. in Add. p. 95; Or. ob metrum e coni. Bentl. *non potis ecfari;* sed *potest* pronuntiandum est *pot'st.* Cf. c. 16, 38. 8 Sic cd. Brux.; reliqui

simillimum locum in Fin. III. 4, 12: Istud quidem, inquam, optime dicis; sed quaero, nonne tibi faciendum idem sit ..? *Si quidem, inquit, tollerem; sed relinquo* (h. e. recte quaereres, si tollerem, sed). pro Milon. XVIII, 48: ne Clodius quidem de insidiis cogitavit, quoniam fuit in Albano mansurus. *Si quidem* exiturus ad caedem e villa non *fuisset:* ubi v. *Garaton.* in ed. Matth. p. 243. *Klotzius* addit pro L. Flacco 7, 15: O morem praeclarum disciplinamque, quam a maioribus accepimus! *Si quidem teneremus*, sed nescio quo pacto iam de manibus elabitur. de Legg. I. 4, 12. Cf. infra Adnotata in III. 31, 76. — *Si homo esset*, h. e. si, ut homo, misericordia tactus esset, si humanum sensum haberet. Sic Terent. Adelph. I. 2, 26: illum tu tuum (sc. filium), *si esses homo*, Sineres nunc facere, dum per aetatem licet: ubi v. *Ruhnken.* in Dictat. Infra c. 22, 53: ita et tulit dolorem, ut vir, et, ut *homo*, maiorem ferre sine causa necessaria noluit.

Sed nihil vidi minus] Scil. quam quod visurum me esse credideram. Ceterum cf. V. Scr. C. p. Sest. 51, 110: Nihil vidi magis: ubi v. *Halm.* p. 254.

Eloquere .. ut se sustinet] Interrogatio directa. *Wolfius* comparat I. 5, 10. dic, quaeso: *Num te illa terrent.* Plura dabimus ad V, 41. extr.

ecfari] *Ecfari* passive dictum est.

Quiesce igitur et volnus alliga] Haec verba a *Wolfio* tribuuntur Patroclo; *Orellius* autem ea trahit ad Eurypyli orationem, ac recte quidem, credo. Eurypylus dicit *verbis* exprimi non posse, quantae res ab Argivis edantur; petit *igitur* a Patroclo, ut iam desinat se interrogare et vulnus suum obliget. Post haec verba Patrocles cogitandus est Eurypyli vulnus obligare. Quod dum ab illo fit, hic, etsi dolore vexatur, omne Argivorum praelium enarrat, his verbis ordiens: „*Ubi .. inclinatam.* Sed his verbis praemisit Tullius verba: *Etiam .. Aesopus*, h. e. etiam si Eurypylus, vir fortissimus, haec, quae sequuntur, in dolore explicare posset, Aesopus, qui Eurypyli partes agebat, histrio belli laboribus non exercitatus, si vulneratus esset, idem facere non posset. Verba *et cetera explicat in dolore* ἀνακολούθως adiecta sunt pro: *et cetera explicare in d.;* pro: *si Eur. posset* facile quis exspectat: *si E. poterat*, sed coniunctivus positus est, quia non ipse Eur., sed tantum fictus loquens inducitur. Miro modo *Klotzius* in Add. p. 96, *Bait.*, *Tisch.*, *O. Hein.*, *Sff.* verba: *Quiesce .. alliga* ad Ciceronis orationem trahenda censent, ut Cicero Eurypylum adhortetur, ut quiescat etc. Ad v. *posset* supplent *quiescere.* Tota haec ratio vehementer mihi displicet. Ceterum *quiesce* δισυλλάβως legendum est.

volnus alliga] Paulo ante: ut volnus

Etiam si Eurypylus posset, non posset Aesopus:
E. *Ubí fortuna Hectóris nostram acrem*[9] *áciem inclinatám*. . . et cetera explicat in dolore. Sic est enim intemperans militaris in forti viro gloria. Ergo haec veteranus miles facere poterit, doctus vir sapiensque non poterit? Ille vero melius, ac non paulo quidem. 40. Sed adhuc[10] de consuetudine exercitationis[4] loquor, nondum de ratione et sapientia. Aniculae saepe inediam biduum aut triduum ferunt. Subduc cibum unum diem athletae; Iovem Olympium, eum ipsum, cui se exercebit[11], implorabit, ferre non posse[12] clamabit. Consuetudinis magna vis

cdd. corrupte *haec fari*, ut R. Gud. 1. II. b. aliique, aut *hoc fari*, aut *hoc effari*. De frequenti vocabulorum ab *ecf*. incipientium corruptela v. *Wes.* III. p. 7 sq. 9 Hunc versum tetrametrum troch. *Bergk.* complevit post *inclin.* addito *dedit;* de productione mediae syllabae in *Hectōris* v. ad I. 44, 105; Or. sic edidit: E. *Ubi fort. Héctoris* | *Nostram ácrem* etc. De παρηχήσει v. ad IV. 17, 38. 10 Sic omnes fere codd. (etiam R. Gud. 1.); Or. c. vulg. *de consuet. adhuc.* 11 Herm. Saupp. coni. *exercet.* 12 L. e coni. *f. se non posse;* W. Bait. c. uno Leid. *f. non posse se:* quod maxime placet. Ceterum cf. Adn. in I. 25, 60: *ut istos.*

obliget, et c. 16, 38: medicum modo requirens, a quo *obligetur*. *Obligare* apte *Klotzius* comparat cum nostro *verbinden*, *zubinden*, ut *obsignare* est *versiegeln*, *zusiegeln; alligare* cum nostro *aufbinden, einen Verband auf die Wunde legen und ihn anbinden. Davisius* affert *I. Fr. Gronovium* ad Liv. VII, 24: Consul, *vulnere adligato*, revectus ad prima signa. Adde *Moserum* ad C. Divin. I. 54, 123: Quom Critonis oculum *alligatum* vidisset.

Ergo .. facere poterit] I. 14, 31. II. 17, 41. III. 15, 31. Offic. I. 31, 114: *Ergo* histrio hoc *videbit* in scena, non *videbit* sapiens in vita? Atque haec est usitata dicendi ratio in argumentatione e contrario. V. *Seyffert*. schol. Lat. I. §. 56. In priore membro ponitur, quanquam rarius, etiam praesens et, ubi sententia requirit, perfectum. Supra c. 14, 34: Quid? *ergo* hoc pueri *possunt*, viri non *poterunt?* et mos *valet*, ratio non *valebit?* Infra III. 27, 66: timor *igitur* ab iis aegritudinem *potuit repellere*, ratio non *poterit?* Infra III. 14, 31. legitur: *Ergo hoc Terentius .. quom tam commode dixerit; nos .. non dicemus?* ubi cf. Adnot. V. nos in Gr. L. §. 159, 3. De simili argumentandi forma v. ad V. 14, 42: *An Lacedaemonii* etc.?

Ille vero] H. e. immo philosophus hoc melius, et quidem multo melius facere poterit.

§. 40. *Sed de consuetudine*] Haec verba videntur indicare Tullium iam de ratione et sapientia dicturum esse, postquam satis dixerit de consuetudine exercitationis. Veruntamen idem argumentum retractans novis exemplis fusius persequitur et illustrat (usque ad §. 42.). Scilicet haec verba referenda sunt ad proxime antecedentia: *doctus vir sapiensque non poterit*, quibus verbis iam *rationis* et *sapientiae* mentio inicitur.

exercitationis] Sic *Or.* c. plurimis codd. et optimis, ut R. Gud. 1. II., et omnibus praeter D. edd. vett.; *de consu. et exercitatione* D. c. El. 1. et marg. Crat.; eodem ducit unus Ox., qui habet *de consuetudine exercitatione.* D. comparat c. 18, 42: de exercitatione et consuetudine et commentatione dixi. Off. I. 18, 60: rei magnitudo usum quoque exercitationemque desiderat. Adde ibid.: sine usu et exercitatione consequi, et quae attulit *Klotzius* in Add. p. 97.: Off. l. d. consuetudo exercitatioque capienda. de Or. I. 20, 90: quod consuetudo exercitatioque et intellegendi prudentiam acueret et eloquendi celeritatem incitaret. II. 87, 357: ut nihil hac consuetudine et exercitatione adiuvetur. At recte monet idem *Klotzius* vulgatam, codicum et edd. auctoritate nixam, non esse tentandam, quom Cicero h. l. non tam consuetudinem per se spectatam videatur significare voluisse quam exercitationem et *consuetudinem ex ea natam*, comp. de Or. II. 87, 358: quam facultatem et exercitatio dabit, ex qua consuetudo gignitur etc.

est. Pernoctant venatores in nive, in montibus uri se patiuntur. *Vide*[13] pugiles: cestibus contusi ne ingemescunt[14] quidem. 41. Sed quid hos, quibus Olympiorum victoria consulatus ille antiquus videtur? Gladiatores, aut perditi homines aut barbari, quas plagas perferunt! quo modo illi, qui bene instituti sunt, accipere plagam malunt quam turpiter vitare! quam saepe apparet nihil eos malle quam vel domino satisfacere vel populo! Mittunt etiam vulneribus confecti ad dominos, qui quaerant, quid velint; si satis iis factum sit[15], se velle decumbere. Quis mediocris gladiator ingemuit? quis vultum mutavit unquam?

13 Gronov. Observv. II. 2. acute susp. *pern. v. in montibus, in nive u. se p. Inde* etc.; D. coni. *pern. v. in nive; nive in m. u. se patiuntur Indi: pugiles* cett.; Sff. coni. *in nive et montibus, u. s. p.* Kl. in Add. p. 98. v. *inde* ex *calore*, vel *sole*, vel *a sole*, vel *in sole* corruptum esse putat, ut iungatur cum *uri se pat.;* pro *inde* Ern. susp. *viden*, Or. *Vide;* Tregd. et Bait. c. L. et Fr. Fabr. *inde* plane exterminaverunt. *Wes.* Em. II. p. 45. tentabat: *patiuntur iidem* (*idē*). *Pug.;* sed ipsi displicet collocatio verborum; ex aliorum coniecturis maxime ei probatur Augustini: *nudi pug.* V. Adn. 14 Sic Gud. 1.; cf. §. 55. 56. V. 27, 77; Or. c. vulg. *ingemiscunt.* 15 Sic plurimi codd. et optimi (ut R. Gud. 1. II. b.) et edd. vett. Grut. Verb. D., nisi quod pro *iis* in plurimis est *his; si satisfactum iis sit* quinque Oxx. et plurimae edd. vett.; *si satis his factum non sit* Or. c. cod. Turnebi, Pall. sec. et tert.; *ni satisfactum iis sit* duo codd. Lamb.: unde Mos. scripsit *nisi satis iis f. sit.* V. Adn.

Subduc .. implorabit] V. ad I. 22, 51: *haec reputent .. videbunt.*

athletae] Athletis enim, uti recte docet *Davisius*, non modo cibi genus atque copia, verum etiam horae, quibus victum sumerent, erant praescriptae: unde proprie dicitur de athletis ἀναγκοφαγία. Omnino saepius apud veteres athletarum voracitas notatur. Cf. Athen. X. p. 413.

Iovem Olympium] in cuius honorem ludi qui dicuntur *Olympii* instituebantur.

uri] Scil. *solis calore*. Quom *uri* dicitur de eis, qui frigore vexantur, substantivum addatur necesse est, e quo pateat verbum hac significatione accipiendum esse. Sic Iustin. II. 2, 9: „Quanquam continuis frigoribus urantur.“ At Graecum ἀποκαίειν simpliciter dicitur de frigore. V. nos ad Xen. Anab. IV. 5, 3. Duas igitur res contrarias dicuntur perferre venatores: et acerrimum frigus et ardentissimum calorem.

Vide pugiles] Cdd. *inde p.; vide* est coniectura *Orellii*, etiam recentioribus editoribus probata; *inde Wolfius* esse dicit *ex hac consuetudine exercitationis;* at *Wesenb.* l. d. (v. V. Scr.) monet tum primum illud *inde* ante *Pernoctant* certe collocandum fuisse; deinde vel ibi positum et post v. *consuetudinis magna vis est* male otiosum esse et parum Ciceronianum, qui quidem dicturus fuisset aut: *Inde* (*Ex quo*) *fit, ut pernoctent* aut (comp. III. §. 62.): *Inde* (sunt) *pernoctationes venatorum.*

§. 41. *Sed quid hos ..?*] V. ad I. 15, 34: sed quid poëtas?

consulatus ille antiquus] Sententia: quibus victoria in ludis Olympiis reportata honos videbatur esse tantus, quantus apud maiores nostros consulatus, qui tum optimo cuique deferebatur. V. ad I. 46, 111: *non enim in caelum.*

domino] De *domino* (i. e. possessore) gladiatorum recte *Klotzius* sic: „*Dominus* ist der, welcher die Gladiatoren entweder *iure mancipi* an sich gebracht, förmlich erkauft oder zu dem speciellen Falle erkauft oder gedungen hat. Gewöhnlich standen die Gl. im Solde der *domini*, welche Spiele zu geben hatten u. s. w.“ Is autem, qui gladiatores artem armorum docebat, appellabatur *lanista.*

si satis iis factum sit] H. e. si dominis fortitudine sua satisfecerint. Bene *Davisius* praeeunte *I. F. Gronovio* Obss. II, 2: Vult Tullius miseros illos homines non ante iugulum praebere, quam a dominis operae gnaviter editae reportent testimonium.

decumbere] Verbum de gladiatoribus devictis et ab adversario plagam

quis non modo stetit, verum etiam decubuit turpiter? quis, quom decubuisset, ferrum recipere iussus collum contraxit? Tantum exercitatio, meditatio, consuetudo valet. Ergo hoc poterit

Samnis, spurcus homo, vita illa dignus locoque;

vir, natus ad gloriam, ullam partem animi tam mollem habebit, quam non meditatione et ratione corroboret? Crudele gladiatorum spectaculum et inhumanum nonnullis videri solet, et haud scio an ita sit, ut nunc fit. Quom vero sontes ferro depugnabant, auribus fortasse multae, oculis quidem nulla poterat esse fortior contra dolorem et mortem disciplina.

XVIII. 42. De exercitatione et consuetudine et commentatione dixi. Age sis, nunc de ratione videamus, nisi quid vis ad haec. *A.* Egone ut te interpellem? Ne hoc quidem vellem; ita me ad credendum tua ducit oratio. *M.* Sitne igitur malum dolere [1] necne, Stoici viderint, qui contortulis quibusdam et [2]

XVIII. 1 Sic plurimi codd. et optimi, ut R. Gud. 1. Brux., et plurimae edd. vett.; cf. III. 17, 40: sit sane summum malum *dolere;* etiam sequens *illud* apertiorem habet demonstrationem, si sic legitur, uti recte observavit *Wes.* l. d.; *dolor* Or. c. paucis codd. et complur. edd. vett. 2 Sic Gud. 1. R. Brux. aliique cdd.; Or. c. aliis *ac.*

mortiferam accipientibus proprium. Phil. III. 14, 35: quod gladiatores nobiles faciunt, ut honeste *decumbant,* faciamus nos.

quis non modo stetit, verum etiam decubuit turpiter?] H. e. quis non dicam stetit turpiter, verum decubuit turpiter? Cf. ad c. 5, 14. Adverbium *turpiter* utrique verbo commune est.

ferrum recipere] Formula in hac re propria. Populus enim gladiatori, qui decubuisset, quom veniam dare nollet, exclamans *recipe telum,* eum ab adversario iugulari iussit. Cf. p. Sest. 37, 80. *Doering.* ad p. Rosc. Amer. c. 12. p. 36. *Matthiaeum* et *Halmium* ad p. P. Sestio l. d. p. 134. Cf. ad c. 14, 33: *da iugulum.*

meditatio] *Vorbereitung.* V. ad III. 16, 34. De seq. v. *commentatio* v. ad I. 30, 74.

Samnis] Versus e Lucilii Satirarum libro IV, 2. petitus, uti videre licet e Nonio in v. *componere* et *spurcum.* Cf. Indic. histor. v. *Samnis.* Male Nonius l. d. *spurcum* interpretatur *saevum, vehementem.* Cf. ad IV. 21, 48: Pacidianus. Voc. *dignus* pronuntia *dignu',* v. ad I. 9, 18: Aelius.

haud scio an] V. ad III. 8, 16.

ut nunc fit] H. e. nostris temporibus, quibus non solum sontes et captivi, sed etiam liberi homines depugnant. De re ipsa cf. Senec. Ep. 7, 95.

auribus] Intelligendae disputationes de contemnendo dolore et morte a philosophis vel scholis vel libris traditae.

oculis quidem] De v. *quidem* cf. I. 27, 67. 41, 99. 43, 102. IV. 11, 24: cogitatione inter se differunt, re *quidem* copulate sunt. IV. 21, 48. 22, 50. V. 30, 85. 41, 121. V. nos in Gr. L. §. 133, 2. A. b). Gr. γέ. Od. ι, 410. εἰ μὲν δὴ μήτις σε βιάζεται, οἶον ἐόντα, νοῦσόν γ' οὔπως ἔστι Διὸς μεγάλου ἀλέασθαι. Sic saepe, ubi oppositio ante cessit, hae particulae ita usurpantur; ut vim adversativam (*sed, at*) habere videantur, per se autem nullam aliam vim habent nisi limitandi, insigniendi, confirmandi. V. nos in Gr. L. §. 133. A) b). Gr. Gr. T. II. §. 511, 3. De re ipsa v. quem *Moser* laudat *C. G. Schwarzium* ad Plin. Paneg. 33. et Liv. XLI, 20.

Cap. XVIII. §. 42. *Age, sis*] Cic. orat. 45, 154: „Libenter etiam copulando verba iungebant, ut *sodes* pro *si audes, sis* pro *si vis.*" *Sis* et *sultis* (i. e. si vultis) familiaris sermonis propria erant ideoque frequenter a comicis usurpabantur; sed *sis* etiam ap. Cic. p. Rosc. Am. 16, 48. et p. Mil. 32, 60. legitur. Cf. *Forcellin.* Lex. IV. p. 146 a. — De seq. *ad haec* v. ad III. 9, 18.

Egone ut te interpellem?] *Goerenz.* ad Legg. I. 4, 14. p. 17. post *Egone* interrogandi signum reponendum censet, docens illud *egone* manasse a comicis et e praecedentibus per ellipsim interpretandum, ut Academ. II. 47, 148: Sed quid Catulus sensit? Egone? inquit, ad patris revolvor sententiam. Sed recte contra monet *Orellius* hanc interpungendi rationem admittendam non esse, nisi ubi ad *Egone?* verbum ex antecedentibus repetendum sit, ut Legg. l. d. iam ordire explicare, de iure civili quid sentias. M. *Egone?* (sc. quid sentiam) summos fuisse. De hoc usu coniunctionis *ut* in exclamationibus vel interrogationibus cum admiratione prolatis v. nos in Gr. L. §. 142. Not. 10. Cf. *Halm.* ad or. p. Sest. 7, 17. p. 112.

minutis conclusiunculis nec ad sensus permanantibus [3] effici volunt non esse malum dolorem. Ego illud, quicquid sit, tantum esse, quantum videatur, non puto, falsaque eius visione et specie moveri homines dico vehementius, doloremque eius [4] omnem esse tolerabilem. Unde igitur ordiar? an eadem breviter attingam, quae modo dixi, quo facilius oratio progredi possit longius? 43. Inter omnes igitur hoc constat, nec doctos homines solum, sed etiam indoctos, virorum esse fortium et magnanimorum et patientium et humana vincentium toleranter dolorem pati; nec vero quisquam fuit, qui eum, qui ita pateretur, non laudandum putaret. Quod ergo et postulatur a fortibus et laudatur, quom fit, id aut extimescere veniens aut non ferre praesens nonne turpe est? Atqui [5] vide, ne, quom omnes rectae animi affectiones *virtutes* appellentur, non sit hoc proprium nomen omnium, sed ab ea, quae una ceteris excellebat [4], omnes

3 Sic ed. Vict. pro *permanentibus:* quae inepta scriptura, ex librarii errore sine dubio orta, occupavit multos codd., etiam R. Gud. 1. II. Brux.; nonnull. edd. vett. et pauci deteriores codd. *pertinentibus.* V. Adn. 4 V. Adn. 5 Bait. c. R. Gud. 1. II. Brux. *atquin,* uti legitur Philipp. X. 8, 17. in cd. Vat.; at v. *Freund.* Lex.

Ne hoc quidem] Ne te interpellare quidem.

contortulis .. conclusiunculis] V. ad III. 1, 2: *parvulos igniculos.*

nec ad sensus permanantibus] H. e. non ad sensus penetrantibus, nullam ad eos habentibus vim; nam sunt spinosiora (I. 8, 16). V. *Schütz.* Indic. Latin. v. *permanare.*

doloremque eius] Sic omnes fere codd. (in Gud. 1. *eĩ*); M. L. in m. *eis* sc. hominibus; *eius* abest a cod. Med.; *doloremque eius modo omnem* El. 3. et Petrens.; *Bentl.* coni. *rebus* pro *eius; Or.* aliique *eius* uncis cinxerunt, *Sch.* aliique plane abiecerunt; *Sff.* coni. *aio* pro *eius,* quod ob proxime antecedens *dico* probare non possum; *Hand.* ad *Wopkens.* p. 208. antecedens *illud* non intelligit *malum,* sed rem, quae excitet dolorem (Gegenstand des Schmerzes, *dolor alicuius rei* de dolore aliqua re excitato), ut C. Att. 9, 9: iniuriae dolor. Si *eius* germanum est, verba *dolorem eius* explico *dolorem,* qui procreatur ex falsa visione et specie eius, quod tantum non est, quantum videtur; at facile *eius* a librario importari potuit, oculo ad antecedentia *falsaque eius* aberrante. Cf. *Wesenb.* Em. I. p. 6.

Unde igitur ordiar?] De hac a propositione (h. l. dolorem omnem esse tolerabilem) ad copiosam disputationem transeundi formula praemissa dubitatione (ἀπορία) v. *Seyffert.* schol. Lat. I. §. 7. Cf. infra V. 13, 37. 31, 88: *Ordiamur* cett. De seq. *an* v. ad III. 1, 1: *an, quod.* H. l. = num aliunde ordiar, an ..? — *quae modo dixi,* sc. c. 13, 30 sqq.

§. 43. *Quod ergo et postulatur* etc.] Minus accurate locutus est h. l. Cicero; nam *dolor* quidem extimescitur nec fertur, at postulatur et laudatur *doloris patientia.* Cf. *Madvig.* ad Fin. p. LII sq.

Atqui vide, ne cett.] Urbanius pro: atqui nomen virtutis non est proprium nomen omnium virtutum, sed ab ea .. nominatae sunt. V. Adnotata in I. 34, 83. De verbis: *omnes rectae animi affectiones virtutes* cf. Stob. ecl. II. c. 6. p. 98 sq.: διαθέσεις μὲν τὰς ἀρετὰς πάσας. V. *Zeller.* Griech. Philos. III. p. 140.

quae una ceteris excellebat] H. e.

nominatae sint. Appellata est enim ex *viro* virtus; viri autem propria maxime est fortitudo. Cuius munera duo sunt maxima, mortis dolorisque contemptio. Utendum est igitur his, si virtutis compotes, vel potius si viri volumus esse, quoniam a viris virtus nomen est mutuata [6]. Quaeres fortasse, quo modo; et recte. Talem enim medicinam philosophia profitetur.

XIX. 44. Venit Epicurus, homo minime malus vel potius vir optimus; tantum monet, quantum intelligit. „Neglige, inquit, dolorem.“ Quis hoc dicit? Idem, qui dolorem summum malum [1]. Vix satis constanter. Audiamus. „Si summus dolor est, inquit, brevem necesse est esse [2].“ — *Iteradum* [3] *eadem ista mihi;* non enim satis intelligo, quid summum dicas esse, quid

6 Verba: *quoniam a v. v. n. e. mutuata* ut glossema ab aliis uncis cincta, ab aliis exterminata sunt. Leguntur in omnibus codd., qui nobis noti sunt; Ursinus quidem ait: „Nonnulli vett. libri haec verba non habent,“ sed quos intellexerit libros, non constat. Post verba *vel potius si viri v. esse* minime inepte adduntur, uti recte monet *Nissenius*, et vero oratio elegantior est, quam quae a glossatore profecta esse videatur. XIX. 1 D. et W. *malum?* At non interrogatur, sed respondetur ad *Quis hoc dicit?* 2 Sic Gud. 1. II. 2. Aug. Vind. 1. Marb. ed. D. 2.; *brevem esse necesse est* Duisb. et edd. vett. plurimae; *necesse est brevem esse* Or. c. aliis cdd. 3 Sic Or. c. multis edd. vett.; v. Adn.; R. Gud. 1. II. Brux. aliique codd. et nonnullae edd. vett. *Iterandum eadem* etc.; pro *ista* Bait. aliique de Manutii coni. *istaec.*

quae maxime excellebat. Sic saepissime *unus* ponitur, ut alicuius rei summum gradum significet. de Orat. I. 8, 30: Haec *una* res in omni libero populo .. praecipue semper floruit. de Off. III. 6, 26. 28 extr. N. D. II. 29, 74: nec vero hoc in te convenit, *unum* moribus domesticis ac nostrorum hominum urbanitate limatum. V. ad I. 12, 27: *unum illud.* II. 26, 64. Observandus est usus *imperfecti* in sententia generali vere Latinus. Refertur enim ad illud tempus, quo nomen ortum est. Cf. IV. 24, 54: *erat.* N. D. II. 47, 123: manus etiam data elephantis, quia propter magnitudinem corporis difficiles aditus *habebant* ad pastum. V. nos in Gr. L. §. 107. Not. 7. et *Wopkens.* Lectt. Tull. II, 10. p. 248 sq. Hinc reicienda scriptura codd. Mon. 1. et unius Ox. multarumque edd. vett. *excellat,* neque probandus *Tregder,* qui ex marg. Lambb. et Goth. edidit *excelleat,* de v. *excelleo* comp. Off. I. 19, 64. in Pison. 38. 94. Lael. 20, 73. (codd. Langian.) p. Balbo 6, 15. (Oxx.), *antecelleo* pro Mur. 13, 29. Omnino forma *excelleo* in Ciceronis libris, quanquam Prisciani et Diomedis, grammaticorum, auctoritate nititur, nusquam fere optimorum codd. auctoritate confirmatur. V. *Seyffert.* ad Lael. l. d. p. 441 sq. Huc accedit, quod ob seq. *nominatae sunt* C. sine dubio *excelleret* dicturus fuit. V. ad III. 4, 9. in Var. Scr. De rariore structura *ceteris excellere* cf. p. leg. Manil. 14, 41: qui dignitate *principibus* excellit. de Inv. II. 1, 1: Zeuxin, qui tum longe *ceteris* excellere existimabatur.

viri propria] de Orat. I. 11, 49: Oratio quidem ipsa propria est huius unius rationis. Sic semper Cicero adiectivum *proprius* iunxit genitivo. Nam N. D. I. 37, 103. dativus pendet a. v. *est.* V. nos in Gr. L. §. 111, 2, a). Sic. Gr. ἴδιός τινος; v. nos in Gr. Gr. T. II. §. 418, 4. Neutrum *proprium* cum genitivi coniunctum substantivi vices apud Ciceronem sustinet. Sic infra III. 8, 17. 9, 19. 30, 73: est enim proprium stultitiae. Cf. *Beier.* ad Offic. I. 1, 2. p. 6 sq.

Cap. XIX. §. 44. *vir optimus*] Cf. ad III. 21, 50. De *tantum, quantum* v. Adnot. in I. 13, 29.

brevem esse] De hac Epicuri sententia v. de Fin. II. 29, 94. et 95.

Iteradum] Sumpta sunt haec verba ex Pacuvii Iliona. Eadem leguntur ad Attic. XIV, 14. init. et Acad. II. 27, 88., ubi versus ita exhibetur:

age adsta, mane, audi, iteradum eadem ista mihi.

Quod autem *Davisius,* optimos codd. secutus, *iterandum* edidit, haud cogitate fecit. Cf. *Goerenz.* l. d. *Iteradum* enim dictum est, ut *agedum, tacedum, adesdum, accededum, memoradum,* alia. Hoc *dum* imperativo additum, familiaris in primis sermonis proprium, significat impatientiam loquentis.

breve. — „Summum, quo nihil sit superius; breve, quo nihil brevius. Contemno magnitudinem doloris, a qua me brevitas temporis vindicabit ante paene, quam venerit.“ — Sed si est tantus dolor, quantus Philoctetae? — „Bene. Plane magnus [4] mihi quidem videtur, sed tamen non summus. Nihil enim dolet nisi pes; possunt oculi, potest caput, latera, pulmones, possunt omnia; longe igitur abest a summo dolore. Ergo, inquit, dolor diuturnus habet laetitiae plus quam molestiae.“ — 45. Nunc [5] ego non possum tantum hominem nihil sapere dicere, sed nos ab eo derideri puto. Ego summum dolorem (summum autem dico, etiam si decem atomis est maior alius,) non continuo esse dico brevem [6] multosque possum bonos viros nominare, qui com-

4 Tres Oxx. Mon. 1. 2. et multae edd. vett. *bene plane et magnus.* V. Adn. 5 *Wes.* Em. I. p. 25. c. trib. Oxx. SEL. pro *nunc* legendum coni. *hunc* (Epicurum, utpote qui tantus homo sit): quod recepit *Bait.;* at v. Adn.; *Jeep.* (l. d. p. 11.) pro *nunc* legendum suspicatur *ne* (= ναί), quom *nc,* i. e. *nunc,* cum *ne* facile permutari potuerit. 6 Sic R. Gud. 1. 2. Marb.; *dico esse brevem* Or. c. vulg.

quantus Philoctetae] c. 7, 19.

Bene plane magnus] *Ernestius* coniecit: *Bene sane. Magnus.* Ego cum *Nissenio* meliore distinctione locum adiuvari posse puto: *Bene. Plane magnus. Bene,* h. e. recte quaeris, inquit Epicurus. *Plane magnus* cett. Nam *bene plane magnus* a Cicerone dictum esse persuadere mihi non possum. *Wolfius* vertit *recht sehr gross, Orellius* ex communis vitae consuetudine depromptum putat. *Moser* vocabulum *bene* cum *magnus* coniungendum arbitratur, ut sit dictum eo modo, quo est ad Fam. X, 33: *bene multi; plane* autem interpositum esse, ut sit i. q. *omnino,* ut est Brut. 81, 282. saepissimeque. „Ut vero Auct. ad Herenn. IV. 20, 28. verbis *non par* interposuit *plane* (*non plane par*), ut sit i. q. *non omnino par;* ita verbis *bene magnus* interpositum *plane* nihil aliud velle videtur, quam si scripsisset *bene omnino magnus.*“ *Handius* in Tursell. I. p. 4., reiecta mea ratione, vocabulum *plane* a glossatore profectum existimat.

possunt oculi] Intellege *dolere.* Male *Neidius* et *Wolfius posse* hic idem esse putant, quod *valere.*

dolor diuturnus] Diog. Laert. X, 140: αἱ πολυχρόνιοι τῶν ἀῤῥωστιῶν πλεονάζον ἔχουσι τὸ ἡδόμενον ἐν τῇ σαρκὶ ἤπερ τὸ ἀλγοῦν.

§. 45. *Nunc ego* cett.] Adhuc quidem Epicurus quodam modo sapere videbatur; *nunc autem* (νῦν δέ), quom talia tam absurda dicat, nos ab eo derideri puto; nam tantum hominem nihil sapere dicere non possum. De *nunc* particulae in oppositione usu v. ad III. 1, 2.

summum dolorem .. non esse brevem] V. de Finib. II. 28, 93.

decem atomis] Per irrisionem dictum est ratione habita Epicuri de atomis doctrinae, de qua cf. I. 11, 22.

multosque possum .. nominare] *Possum* veteres extra conditionem dixerunt; nostrates *possem* dicere solent. Cf. I. 34, 83. de Senect. 16: *Possum* persequi multa oblectamenta rerum rusticarum; sed ea ipsa. quae dixi, fuisse sentio longiora. V. ad I. 49, 116. et II. 13, 30.; imprimis saepe ita dicitur *poteram:* de quo v. ad III. 4, 7., ubi etiam discrimen inter *possum* et *poteram* expositum est. Cf. infra V. 32, 90. V. *Kritz.* ad Sall. Cat. LI, 4. p. 236. Quos autem h. l. dixit *bonos viros,* intelligendi videntur ii, quorum verbis fides haberi possit. Hinc facile intelleges, cur sequatur *crucientur,* non *cruciantur.* Verba enim *qui .. crucientur* ex illorum bonorum virorum mente dicta sunt, ut significent: *qui complures annos doloribus podagrae cruciari se maximis affirmant.* V. ad V. 21, 62.

plures annos doloribus podagrae crucientur maximis. Sed homo cautus [7] nunquam terminat nec magnitudinis nec diuturnitatis modum, ut sciam, quid summum dicat in dolore, quid breve in tempore. Omittamus hunc igitur [8] nihil prorsus dicentem cogamusque confiteri non esse ab eo doloris remedia quaerenda, qui dolorem malorum omnium maximum dixerit, quamvis idem forticulum se in torminibus et in stranguria sua praebeat. Aliunde igitur est quaerenda medicina, et maxime quidem, si, quid maxime consentaneum sit, quaerimus, ab iis, quibus, quod honestum sit, summum bonum, quod turpe, summum videtur malum. His tu praesentibus gemere et iactare te [9] non audebis profecto. Loquetur enim eorum voce virtus ipsa tecum:

XX. 46. Tune, quom pueros Lacedaemone, adolescentes Olympiae, barbaros in harena [1] videris excipientes gravissimas

7 v. Adn. 8 Aug. Mon. 1. et edd. ante Grut. *Om. igitur hunc.* Male; v. ad I. 6, 12. 9 Sic Gud. 1. II. 2. Aug. Rehd. Duisb. Marb. Mon. 1. 2.; *te iactare* Or. c. vulg. XX. 1 Sic Gud. 1. et sine dubio alii; Or. c. vulg. *arena.*

cautus] *Lambinus* et *Bentleius* e Nonio p. 92. Merc. *catus* emendandum censuerunt: quod etiam *Or.* et *Bait.* receperunt itemque *Klotzius*, sed quas in ed. et in Add. p. 100 sq. attulit rationes, mihi persuadere non potuerunt. Legitur *catus* etiam in Guelf. Mon. 2. Aug. De eius v. significatione v. ad I. 9, 18. Reliqui omnes libri exhibent *cautus:* quae quidem scriptura ab interpretibus frustra videtur deserta. *Bentleius* non *cautione* dicit, sed sollertia et acumine opus esse. At magnus vir labi videtur. Nam *cautus* egregie in Epicurum convenit, qui, quom nunquam terminaret nec magnitudinis nec diuturnitatis modum, sibi caveret, ne absurdum quiddam proferret. Neque vero illud praetermittendum, Ciceronis aetate vocabulum *catus* obsoletum fuisse nec usquam ab ipso Cicerone nisi cum excusatione quadam usurpatum esse. Etiam de Rep. I, 18: „qui egregie cordatus et catus fuit" adduntur a Laelio verba: *„et ab Ennio dictus est."* Optime vulgatam defendit *Goerenzius* ad Academ. II. 30, 97: *vide, quam sit cautus is, quem isti tardum putant:* ubi quoque *Lambinus* legendum coniecit *catus*, et ad Legg. I. 16, 45: Quis igitur prudentem et, *ut ita dicam, catum,* non ex ipsius habitu, sed ex aliqua re externa iudicet?

ut sciam] V. ad I. 26, 64: *ut .. putem.*

quamvis .. praebeat] Eandem rem Tullius de Fin. II. 30, 96: ex epistola Epicuri ad Hermarchum, Laertius vero X, 22. ex epistola ad Idomeneum refert. De v. *forticulus* comparat *Forcellin.* Auson. idyll. III. extr. carmina *venustula* ut essent magis quam *forticula.* Adde infra III. 17, 38: *acriculus.* III. 19, 46: demus scutellam *dulciculae* potionis. Plaut. Poen. I. 2, 177: *dulciculus* caseus. Id. Cas. II. 8, 58: *molliculae* escae. Catull. XVI: *molliculi* versus. — *Tormina* Graece dicuntur δυσεντερία. Cf. de Fin. II. 30, 96, ubi v. *Goerenz.* p. 267. Diog. L. X, 22.

ab iis] Stoicis, Peripateticis, Academicis.

iactare te] H. e. dolore huc illuc se movere.

Loquetur .. virtus] De conformatione vel personae confictione (προσωποποιΐᾳ), qua res muta, h. l. virtus, loquens fit, v. *Seyffert.* schol. Lat. I. §. 81.

Cap. XX. §. 46. *Tune*] Saepe *tu* et *tune* in initio enuntiati cum magna vi ponuntur. Academ. II. 19, 61: *Tune,* quom tantis laudibus philosophiam extuleris, .. eam philosophiam sequere, quae confudit vera cum falsis? Ibid. II, 45. extr. Paradox. I, 3. V. *Ochsner.* Ecl. Cic. p. 121. Sic *egone* c. 18, 42. Ceterum in hac e contrario argumentatione usitatior est haec forma: *Ergo* pueros .. vidisti .., ipse, si .. pervellerit, exclamabis? At III. 15, 31: ergo hoc Terentius .. *quom* tam commode *dixerit,* nos .. non .. sentiemus? V. 26, 75: Sed *quom* is *dicat* .. quidnam faciendum est iis, qui .. existimant? V. *Seyffert.* schol. Lat. I. §. 54, 1) a) et nos ad II. 17, 39.

plagas et ferentes silentio, si te forte dolor aliquis pervellerit, exclamabis ut mulier? non constanter et sedate feres? — Fieri [2] non potest; natura non patitur. — Audio. Pueri ferunt gloria ducti; ferunt pudore alii, multi metu; et tamen veremur, ut hoc, quod a tam multis et quod tot locis perferatur, natura patiatur? Illa vero non modo patitur, verum etiam postulat. Nihil enim habet praestantius, nihil, quod magis expetat quam honestatem, quam laudem, quam dignitatem, quam decus. Hisce ego pluribus nominibus unam rem declarari volo, sed utor [3], ut quam maxime significem, pluribus. Volo autem dicere illud homini longe optimum esse, quod ipsum sit optandum per se, a virtute profectum vel in ipsa virtute situm, sua sponte laudabile, quod quidem citius dixerim solum quam non summum bonum. Atque ut haec de honesto, sic de turpi contraria:

2 v. Adn. 3 Sic Or. c. Gud. II. Mon. 2. compluribus, ut vdtr., Oxx. marg. Ven. Alteri et multis edd. vett. pro vulg. *utar:* quod iniuria revocavit *Kl.;* futurum ineptum est, quom rem iam pluribus vocabulis significaverit.

pueros Lacedaemone] c. 14, 34, ubi v. Adnot.; *adolescentes Olympiae* c. 17, 40 41; *barbaros* §. 41.

pervellerit] Infra III. 17, 36: (fortuna) *pervellere* te forsitan potuerit et pungere, non potuit certe vires frangere.

Fieri non potest] Hanc scripturam ex plurimis libris et optimis, ut R. Gud. 1. II. Brux. b., cum *Klotzio* et *Tregdero* revocavi. Gravius dictum est pro: fieri non potest, ut natura patiatur, plane ut nos dicimus: es ist unmöglich. *Or.* et *Bait.* c. D. Gebh. Gron. et paucis deterioribus codd. *ferri n. p.*

Audio] Sic saepe *audio* ponitur cum ironia, ubi quis alterius sententiam se probare simulat. Nos: *das lässt sich hören.*

gloria ducti] H. e. gloriae cupiditate vel studio ducti (aus *Ruhmsucht*). Sic saepe in Latina lingua genus ipsum ponitur pro eius specie vel parte, res ipsa pro eo, quod eam aliqua ratione contingit, nomen simplex pro composito, uti in nostra lingua, vel pro nomine simplici cum genitivo attributivo. Eleganter de hac Latini sermonis proprietate disseruit *Naegelsbachus* in libro, qui inscribitur *Lat. Stilistik* §§. 12 et 43. Sic *gloria* dici potest pro nostro *Ruhmsucht*, uti h. l. V. 19, 31. 36, 104. Fam. 7, 13, vel pro nostro *Ruhmredigkeit*, uti har. resp. 8, 17, vel pro nostro *Ruhmesthat, rühmliche That*, uti p. Sest. 22, 49, *officium* pro nostro *Pflichtgefühl*, uti IV. 28, 61.

pluribus nominibus unam rem declarari volo] Sic saepe solet Cicero unam rem, in qua quidem maximum disputationis momentum positum est, pluribus nominibus declarare, ut eius vis ac potestas clarius perspiciatur. Fin. III. 4, 14: una virtus unum istud, quod honestum appellas, rectum, laudabile, decorum; (erit enim notius, quale sit, *pluribus notatum vocabulis idem declarantibus.*) N. D. II. 7, 18: illud autem, quod vincit haec omnia, *rationem* dico et, si placet *pluribus verbis, mentem, consilium, cogitationem, prudentiam,* ubi invenimus? Legg. I. 7, 21. Lael. 25, 91. V. *Ochsner.* Ecl. Cic. p. 24.

citius] H. e. facilius. N. D. I. 21, 60: omnibus fere in rebus et maxime in physicis, quid non sit, *citius,* quam, quid sit, *dixerim.* Brut. 67, 238. Phil. II. 11, 25. Sic: *haud cito, non cito* dicitur. V. *Hand.* Tursell. Vol. II. p. 78 et *Freund.* Lex. T. I. p. 752.

solum, quam non summum bonum] Bouhierius *non*, quom non sit in duobus codd. Leidd., in ed. sua vet. et in Manutianis, delendum censet, adversantibus reliquis libris omnibus. Sententia est plana: Virtutem tantum abest ut non summum bonum esse dicam, ut solum bonum iudicem, vel: Malo virtutem solum bonum iudicare quam concedere aliud quid esse maius bonum quam virtutem.

nihil tam tetrum, nihil tam aspernandum, nihil homine indignius. 47. Quod si tibi persuasum est, (principio enim dixisti plus in dedecore mali tibi videri quam in dolore;) reliquum est, ut tute tibi imperes; quanquam hoc nescio quo modo dicatur [2], quasi duo simus, ut alter imperet, alter pareat; non inscite tamen dicitur.

XXI. Est enim animus in partes tributus [1] duas, quarum altera rationis est particeps, altera expers. Quom igitur praecipitur, ut nobismet ipsis imperemus, hoc praecipitur, ut ratio coërceat temeritatem. Est in animis omnium fere natura molle quiddam, demissum, humile, enervatum quodammodo et languidum. Si nihil esset [2] aliud, nihil esset homine deformius. Sed praesto est domina omnium et regina, ratio, quae conixa per se et progressa longius fit perfecta virtus. Haec ut imperet illi parti animi, quae obedire debet, id videndum est viro.

XXI. 1 v. Adn. 2 Haec ab Or. recepta scriptura latet in hac codicum scriptura: *languidum senile sed;* eodem ducunt etiam aliorum codd. scripturae; unus Leid. duo Oxx. Duisb. et aliquot edd. vett. om. *senile;* Ern. c. nonnullis edd. vett. *languidum, si nihil aliud, nihil esset;* Rehd. *languidum senile sed si aliud non esset, nihil esset;* Mos. *languidum. Sed si aliud non esset, nihil esset;* M. L. D. *l. Si nil esset aliud, n. e.*

§. 47. *principio*] c. 5, 14.

tute tibi] Sic de Offic. III. 2, 6: neve committas, ut, quom omnia suppeditata sint a nobis, *tute tibi* defuisse videare.

Quanquam hoc .. dicatur] Recte *Orellius* monet *dicatur* non a *quanquam*, sed a *nescio* pendere. De *quanquam* c. coni. iuncto v. ad V. 30, 85. *Wesenberg.* Em. I. p. 10 sq., Ciceronem non se nescire dicere ratus, quo modo illud dicatur, sed illud *quodam modo* ita dici, quasi duo simus, legendum suspicatur *dicitur:* quod etiam Bait. recepit. Quod probare nullo modo possum. Dicit enim Cicero difficile esse intellectu, quo modo „tute tibi imperes" dici possit, quom tu unus sis, non duo.

Cap. XXI. *tributus*] Alii deteriores libri legunt *distributus;* sed *tribuere*, additis verbis *in partes*, saepius dicitur pro distribuere. Orator c. 33: ut in eas partes *tribuatur* omnis oratio. de Or. I. 15, 68: philosophia in tres partes est *tributa*, ubi v. *Ellendt.* Vol. II. p. 47. Quod autem ad rem ipsam spectat, monendum est Platonem (de Rep. IX. init. Cf. Adnot. in I. 10, 20.) triplicem finxisse animum, Ciceronem autem aliis quoque locis duplicem vim animorum atque naturam statuissē: *una pars in appetitu posita est, quae est ὁρμὴ Graece, quae hominem huc et illuc rapit; altera in ratione, quae docet et explanat, quid faciendum, quid fugiendum sit. Ita fit, ut ratio praesit, appetitus obtemperet,* ut ait de Offic. I. 28, 101. ibid. 36, 132. et infra IV. 5, 10. Haec fuit Posidonii Stoici doctrina, qui in animi discriptione a superiorum Stoicorum sententia dissidens ad Platonis sententiam se applicavit. V. *Bakium* de Posidonio p. 198. Cf. Tertull. de Anima c. 16: *Plato bifariam partitur animam, per rationale et irrationale.* Scilicet Plato primum posuit τὸ λογιστικὸν et τὸ ἄλογον; τὸ ἄλογον autem rursus in τὸ θυμικὸν et in τὸ ἐπιθυμητικὸν distribuit. V. *Stallbaum.* ad Platon. Rep. IV. p. 439. D. Gorg. p. 493. A.

temeritatem] H. e. animi partem, rationis expertem, τὸ ἄλογον. Nobis: *Sinnlichkeit.* Apte *Moser* contulit Divin. I. 29, 61: duabus animi *temerariis* partibus compressis, ut illa tertia pars rationis et mentis eluceat

Est in animis] Infra III. 6, 12: Est natura fere in animis tenerum quiddam atque molle, quod aegritudine quasi tempestate quatiatur. — Observandum est autem particulam *enim* a scriptoribus omitti, quom nova disputatio instituitur. Offic. I. 29, 104: *Duplex est omnino iocandi genus:* etsi

48. Quonam modo? inquies. — Vel ut dominus servo, vel ut imperator militi, vel ut [3] parens filio. Si turpissime se illa pars animi geret, quam dixi esse mollem; si se lamentis muliebriter lacrimisque dedet: vinciatur et constringatur amicorum propinquorumque custodiis. Saepe enim videmus [1] fractos pudore, qui ratione nulla vincerentur. Ergo hos quidem, ut famulos, vinclis prope atque [4] custodia; qui autem erunt firmiores, nec tamen robustissimi, hos admonitu oportebit, ut bonos milites, revocatos dignitatem tueri. Non nimis in Niptris ille sapientissimus Graeciae saucius lamentatur, vel modice potius:

Pedeténtim, [5] inquit, *et* [1] *sédató nisú!*
Ne súccussu árripiát maiór
Dolor . . .

49. (Pacuvius hoc [6] melius quam Sophocles; apud illum enim perquam flebiliter Ulixes lamentatur in vulnere;) tamen huic

3 Sic Or. c. Gud. 1. R. duob. Oxx. Mon. 2. Balliol.; reliqui ter *velut.* 4 Sic Bait. aliique de Halmii coni. pro *ac;* Gud. 1. *adac;* R. Brux. Gud. II. *acad.* 5 *Bait.* c. R². Brux. et Charisio *pedetemptim.* 6 Sic Or. c. R. P. Gud. 1. II. 2. b. aliisque et multis edd. vett. pro *haec.*

antea iam de ioco dictum erat: *sic in ipso ioco aliquod probi ingeni lumen eluceat.* V. *Gernhard.* ad Offic. I. 28, 101. p. 115. et nos in Gr. L. §. 138ᵇ, 3) a).

conixa per se] H. e. suis ipsa viribus sustentata. *Fr. Fabricius* comparat Acad. II. 14, 44: rebus comprehensis et perceptis *nisa* et progressa ratio hoc efficiet (ubi *nisa* est e coni. *Manutii*), aptius *Moser* Fin. V. 15, 42: *conituntur que* (parvi), ut sese erigant.

§. 48. *custodiis*] Respicit, ut observat *Wolfius*, legum XII. tabb. (V.) SEI FOVRIOSOS AVT PRODICOS ESCIT ADCNATOROM CENTILIOMQVE EIVS POTESTAS ESTOD. AST EI CVSTOS NEC ESCIT (Zell. p. 24.).

Saepe enim videmus] D. Ern. W. c. paucis deterioribus codd. *vidimus;* at praesens optime sese habet, ut in sententia generali; imperfectum autem *vincerentur* pendet a *fractos.*

vinclis prope ac custodia] Post haec verba in multis libris additur *arceamus*, in cod. Schotti et ed. vet. Bouh. *coerceamus:* quae aperta glossemata absunt ab optimis codd. R. P. Gud. 1. II. Vat. b. aliisque. Et facile carere possumus eiusmodi verbo, quom v. *constringi* ex antecedentibus *vinciatur et constringatur* suppleri possit. Ad sententiam huius loci *Bouhierius* contulit Hor. ep. I. 2, 62: Animum rege, qui nisi paret, Imperat; hunc frenis, hunc tu compesce catena.

in Niptris] „Νίπτρα ἢ Ὀδυσσεὺς ἀκανθοπλήξ est nomen fabulae scenicae Sophoclis, cuius argumentum fuit mors Ulixis pastinacae [piscis] radio [τρυγόνος κέντρῳ] icti a Telegono filio. Hanc fabulam Pacuvius Latinam fecit vel potius imitatus est. Versus citati sunt e Pacuvio." *Neidius.*

Pedetentim] Sunt versus anapaestici, ad suos numeros a *Davisio* revocati. Vulgo (nec aliter est in plurimis codd., etiam optimis, ut R. P. etc.) legebatur: *Pedetentim, inquit, ite et sedato nisu, ne .. dolor* continuo ordine. — Illud *ite*, quod omissum a Charisio p. 190. ed. Putsch., qui habet *pedetentim ac sedato nisu*, recte eiecit *Davisius*, ortum videtur a verbis *inquit, et* et retentum est, quia sententiae complendae inservit. Sententia horum versuum est haec: Pedetentim ferte corpus meum et lento incessu, ne vehementiore agitatione maior dolor me arripiat.

§. 49. *apud illum*] Scil. Sophoclem. Sic saepius *ille* ad nomen proximum refertur. Quem quis improbat, eum quasi removet cogitatione. Cf. ad I. 49, 117. — *lamentatur in vulnere* = vulneratus, uti 27, 65: Celtiberi *in proeliis* (= proeliantes) exsultant, *lamentantur in morbo* (= aegrotantes).

leviter gementi, illi ipsi, qui ferunt saucium, personae gravitatem intuentes, non dubitant [1] dicere:

Tu quóque, Ulixés [7], *quanquám gravíter*
Cernímus ictúm, nimís paene ánimo és
Mollí, qui cónsuetú's [8] *in armís*
Aevom ágere. . . .

Intelligit poëta prudens ferendi doloris consuetudinem esse non contemnendam magistram. 50. Atque ille non immoderate magno in dolore:

Retinéte, tenéte, opprímit [9] *ulcús.*
Nudáte, heu míserum me [10]*! éxcrucíor.*

Incipit labi; deinde ilico [11] desinit:

— Operíte, abscédite, iám iam
Mittíte! nam attréctatu ét quassú
Sāevóm amplificátis dolórem.

Videsne, ut obmutuerit non sedatus corporis, sed castigatus

7 D. *Ulixe.* At v. ad V. 21, 61. 8 Sic cum *Fr. A. Wolfio* scribendum, quod etiam Sff. recepit, qui de hac scribendi ratione pro *consuetus es* laudat Fr. Rischl. prol. ad Plauti Trin. p. 109 sqq.; in codd. legitur *consuetus;* O. Hein. post partic. *consuetus* verba *adeo lamentaris* vel similia secuta esse putat. Bentl. e coni. HWolf. in marg. unus cod. Dav. *consueris.* 9 Sic Or. c. Marb. pro vulg. *opprimite,* quod etiam in optimis R. P. Gud. 1. Brux. etc. est, natum sine dubio ex antecedentibus imperativis. 10 Bentl. e coni. et Vind. 1. Duisb. *heu me miserum.* Kl. sic distinxit: *Nudate, heu! miserum me: excrucior:* quod mihi displicet. 11 Sic R. P. Gud. 1. II.; *illico* Or. c. vulg.

personae gravitatem] H. e. vitam priorem, in qua Ulixes summam semper ostenderat gravitatem. *Persona* h. l. significat partes, quas Ulixes in vita egerat. V. de hoc v. *Schütz.* in Indic. Latin. h. v. *Bremium* ad Cornel. Nep. Praef.

non dubitant] Sic recte *Or.* c. W. e Rehd. et duob. Lallem. codd. pro vulgato *dubitarunt* dedit; cf. *Goerenz.* ad Acad. II, 16. p. 97., qui acute observavit praesens a Cicerone poni, ubi poëta loquens induceretur. Infra IV. 21, 48: ut *narrat* Lucilius. Cf. Invent. I. 23, 33. Omnino in aliorum verbis sententiisve afferendis praesentis usus legitimus fere est, quanquam saepe in codd. turbatur. Supra I. 18, 42: quam tamen Democritus .. animalem esse *vult.* Infra IV. 33, 71: quae de iuvenum amore *scribit* (vulgo *scripsit*) Alcaeus. Sed III. 31, 76. c. plerisque codd. legendum *respondit.* Legitimum praesens est, ubi aliorum scripta eo tempore, quo ex iis locus ab aliquo affertur, adhuc exstant. Cf. nos in Gr. L. §. 107. Not. 2.

Tu quoque] Hi quoque et sequentes versus sunt anapaestici.

§. 50. *Retinete, tenete*] Post compositum verbum veteres poëtae saepius simplici utuntur, ut vis illius ad hoc pertineat. *Klotzius* comparat Eurip. Bacch. 1063: κατῆγεν, ἦγεν, ἦγεν εἰς μέλαν πέδον. V. nos in Gr. Gr. T. II. §. 451, not. Ellipsi pronominis *me* post *retinete, tenete, opprimit, nudate, operite, mittite* egregie exprimitur doloris vis. *Nudate* me ad vulnus inspiciendum et obligandum.

Operite .. iam iam] Alterum *iam* delendum videtur, ita ut, ab initio versus verbo *operite* iterato, versus numerosior decurrat:

Operíte, operíte, abscédite, iám.

Conqueri] Sunt tetrametri trochaici catalectici.

Huius animi] H. e. Ulixis animi. p. Planc. 2, 6: *huius* (sc. Plancii) *dignitatis* iactura facienda est. Thuc. 3, 44: τοῦ ἐκείνου λόγου (der Rede jenes). Plura dedimus in Gr. Gr. T. II. 414, not. 3. et ad Xen. Anab. II. 5, 38. Cf. etiam *Frotscher* ad Xen. Hieron. I, 10. p. 13.

miles pudens] „Αἰδήμων, metuens reprehensionem atque iram imperatoris. Hanc verecundiam militibus

animi dolor? Itaque in extremis Niptris alios quoque obiurgat, idque moriens:

Cónqueri fortúnam advorsam, nón lamentarí decet.
'Id viri est offícium; fletus múliebri ingenio ádditus [12].

Huius animi pars illa mollior rationi sic paruit, ut severo imperatori miles pudens [1].

XXII. 51. In quo vero [1] erit perfecta sapientia, (quem adhuc nos quidem vidimus [2] neminem; sed philosophorum sententiis, qualis hic futurus sit, si modo aliquando fuerit, exponitur;) is igitur, sive ea ratio, quae erit in eo perfecta atque absoluta, sic illi parti imperabit inferiori, ut iustus parens probis filiis; nutu, quod volet, conficiet, nullo labore, nulla molestia; eriget ipse se, suscitabit [3], instruet, armabit, ut tanquam hosti, sic obsistat dolori. Quae sunt ista arma? Contentio, confirmatio sermoque intimus, quom ipse secum: Cave turpe quicquam, languidum, non virile. 52. Obversentur species honestae

12 Or. c. D. *additust;* at *est* ex antecedentibus facile potest iterari. V. *Wes.* Em. II. p. 46. XXII. 1 Sic Bentl. e coni. Rehd. Duisb. Mon. 1. Gud. 2.; Or. c. vulg. *viro.* 2 Sic Or. c. complur. deterioribus codd. et aliquot edd. vett.; reliqui libri, etiam optimi Gud. 1. R. P. etc., *videmus.* 3 Sic Or. c. Gud. II. 2. Rehd. Duisb. Vind. 1. 2. uno Ox. et plurimis edd. vett.: optimi codd., ut R. P. Gud. 1. Brux., aliique plerique habent *suscitabitur:* quod a Kl. receptum nunc in Add. reicitur; *suscitabit'* (per compend. scr. pro *suscitabitur*) et *suscitabit* facile confundi potuerunt: de quo errore v. *Wes.* Em. II. p. 56. not. Interiecta forma passiva orationis concinnitas turbatur.

Homerus iniungit Il. ν, 122: ἀλλ' ἐν φρεσὶ θέσθε ἕκαστος αἰδῶ καὶ νέμεσιν. Sall. Iug. 7, 4: multo labore multaque cura, praeterea *modestissume parendo* et saepe obviam eundo periculis in tantam claritudinem pervenerat.“ *Gebhardus* in Crepund. III, 3. p. 110. P. Gud. 1. R. (hi duo a sec. m.) et multi codd. deteriores legunt *prudens.* De qua frequentissima in codd. permutatione v. *Iordan.* ad or. p. Caecina 35, 102. p. 295.

Cap. XXII. §. 51. *is igitur*] V. ad I. 7, 14: id *ergo* est.

tanquam .. sic] V. ad I. 30, 74: *tanquam* a magistratu .. *sic* a deo.

sive ea ratio] In *sive* haec latet vis: *oder vielleicht ist es besser, wenn ich sage.* Plene: *sive* is ipse, *sive potius* ea ratio etc. Cf. III. 18, 41. 21, 51. extr. V. nos in Gr. L. §. 137, 2.

Quae sunt ista arma?] In argumentatione saepe usurpatur *percontatio* (πύσμα), et quidem aut simpliciter docendi causa, uti h. l. pro: *arma autem sunt haec,* aut convertitur ad adversarium, qui refutandus est, uti §. 53. III. 17, 37. V. *Seyffert* schol. Lat. I. §. 46; de *interrogationis* usu v. ad II. 13, 31: *Prudentiomne.*

quom ipse secum] V. Adnotata in I. 38, 92: non modo *ipse.*

§. 52. *Obversentur species honestae viro*] Sic cum *Tregdero* scripsi e coniectura pro vulg. *O. s. h. animo.* Ad coniecturam receptam ducunt aperte praestantissimi codd., qui pro *animo* exhibent *vero;* v. V. Scr. Cf. §. 51 init., ubi eadem verborum *vero* et *viro* in cdd. confusio est. Iam *Moser* ex hac scriptura ulcus in h. l. haerere suspicatus est. Quom vera vis vocabuli *viro* non recte esset percepta, facile abundare videri potuit in eiusque locum substitui *animo,* uti legitur ap. Liv. 35, 11: Caudinae cladis memoria non *animis* modo, sed prope oculis *obversabatur.* At vero vocabulum *viro* h. l. ἐμφατικῶς dictum est: quod suadet quom antecedens *non virile,* tum omnis oratio, qua agitur de homine, in quo est *virtus,* quae eum non patitur turpe quicquam, languidum, non virile facere. Eadem vi hoc vocabulum dicitur §. 53: rusticanus vir, sed plane *vir.* c. 24, 57: vix eum *virum* dixerim. V. ad IV. 19, 43.

viro[4]: Zeno proponatur Eleates, qui perpessus est omnia potius, quam conscios delendae tyrannidis indicaret; de Anaxarcho Democritio cogitetur, qui quom Cypri in manus Nicocreontis[5] regis incidisset, nullum genus supplicii deprecatus est neque recusavit. Calanus Indus, indoctus ac barbarus, in radicibus Caucasi natus, sua voluntate vivus combustus est. Nos, si pes condoluit, si dens, sed fac totum dolere[6] corpus, ferre non possumus. Opinio est enim quaedam effeminata ac levis, nec in dolore magis, quam eadem[7] in voluptate, qua quom liquescimus fluimusque mollitia, apis aculeum sine clamore ferre non possumus. 53. At vero C. Marius, rusticanus vir, sed plane vir, quom secaretur, ut supra dixi, principio vetuit se alligari; nec

4 Or. c. vulg. et Aug. Vind. 1. *animo;* R. P. Gud. 1. II. Brux. *obversetur sp. honeste vero Z.;* Marb. *obversetur species. Honeste vero Z.;* Gr. *obversentur sp. honestae vero Z.;* unus Ox. *obversetur .. vero,* etiam quinque alii Oxx. Mon. 1. 2. habent *vero Z.* V. Adn. 5 Sic Or. c. Col. Gud. 2. Rehd. Mon. 1. 2. et, ut vdtr., sex Oxx. et vulg.; huc accedit aliorum, qui eius tyranni mentionem faciunt, scriptorum consensus: Plut. Alex. 29. Diog. L. 9, 59. Val. Max. 3, 3. extr. 4.; v. *Wes.* Em. I. p. 33 sq., qui similes nominum propriorum in codd. permutationes comparavit; *Timocreontis* reliqui codd. 6 P. *sed factorum dolore;* Vat. *set fac totum corpus,* omisso *dolere;* non male, quom hoc verbum ex antecedentibus facile suppleri possit, ut in loco ab Or. allato Orator. 11, 36: *fac alium Accio,* sc. delectari; Vind. 1. *si dens, si faux, ac si tactum corpus dolore;* Rehd. *si tactum doleret corpus.* Nuper Wes. Em. I. p. 17. coni. *si tactum dolore corpus est (st);* O. Hein. *si affectum ullo dolore est corpus;* Halm. *si est attactum dol. c.* V. Adn. 7 v. Adn.

— De *Zenone, Anaxarcho, Nicocreonte, Calano* v. Indic. hist.

omnia potius, quam .. indicaret] H. e. perpessus est omnia potius, quam *id egit, ut ..* indicaret. Cf. Cic. Acad. II. 8, 23: vir bonus statuit omnem cruciatum perferre *potius, quam* (sc. committere) *ut officium prodat.* Sic Corn. Nep. Pausan. III, 2: epulabatur luxuriosius, quam qui aderant perpeti possent. V. *Bremius* ad Eumen. XI, 4. p. 284 sq. *Goerenz.* ad Fin. IV. 14, 39. p. 471. *Madvig.* ad Fin. IV. 8, 20. p. 517 sq. *Kritz.* ad Sall. Iug. CVI, 3. p. 573 sq. *Ramshorn.* L. Gr. §. 184. Not. 2. *Kühner* L. Gr. §. 146. Not. 5b.

in radicibus Caucasi] Caucasus non porrigitur usque in Indiam; sed fuit haec communis quaedam veterum opinio. Cf. infra V. 27, 77. „Hinc non est ille Caucasus in Scythico exsurgens solo mons, sed in Indico confinio se attollens, Macedonum armis, ut scribit Strabo, orientem subigentibus prioris Caucasi nomen adeptus.“ *Turneb.* Advers. VII, 16.

sed fac totum dolere corpus] Orellius cum Davisio in ed. I. et Wolfio in ed. II. c. Palat. 2. Aug. et Guelf. edidit *si tactum dolore c.;* sed omissum *est* repugnat Ciceronis consuetudini; v. Var. Scr. Omnes edd. vett. ante D. et omnes fere codd., etiam R. Gud. 1. Brux., exhibent: *sed fac totum dolere corpus:* cuius scripturae temere desertae patrocinium et recte suscepit et optime tutatus est idem *Orellius* in ed. recentiore, his fere allatis rationibus: Sententia huius loci est haec: si pes condoluit, si dens, ferre non possumus; sed fac totum dolere corpus, quid tum faciemus? Verba *sed fac totum dolere corpus* cum vi quadam reliquae orationi παρενθέτως intulit. Loco sic constituto, *pedi* et *denti* egregie opponitur *totum corpus:* quam oppositionem sententia necessario videtur efflagitare. Huc accedit, quod nulla omnino vis inest in illa orationis varietate: *condoluit* et *tactum dolore.* Vix dubitari potest, quin Cicero, si hanc significare voluisset sententiam, sic scripturus fuerit: *si pes condoluit, si dens, si totum denique corpus.* Neque vero v. *tactus* de levi dolore ponitur. De vocabulo *fac* Orellius comparat Orator.

quisquam ante Marium solutus dicitur esse sectus. Cur ergo postea alii? Valuit auctoritas. Videsne igitur opinionis esse, non naturae malum? Et tamen fuisse acrem morsum doloris idem Marius ostendit; crus enim alterum non praebuit. Ita et tulit dolorem ut vir et ut homo maiorem ferre sine causa necessaria noluit. Totum igitur in eo est, ut tibi imperes. Ostendi autem, quod esset imperandi genus; atque haec cogitatio, quid patientia, quid fortitudine, quid magnitudine animi dignissimum sit, non solum animum comprimit[7], sed ipsum etiam dolorem, nescio quo pacto, mitiorem facit.

XXIII. 54. Ut enim fit in proelio, ut ignavus miles ac timidus, simul ac viderit hostem, abiecto scuto fugiat, quantum

11, 36: *fac* alium Accio (delectari). Corruptiones huius loci ducit ex antiqua scriptura *set* pro *sed.*

Opinio est enim] V. ad I. 27, 66: nihil enim est; de vi vocabuli *opinionis* v. ad IV. 37, 80.

eadem in voluptate] *Eadem,* in L. Fr. Fabr. Guelph. Aug. Vind. 1. omissum, bene tutatus est *Nissenius* his locis: III. 5, 10: animi affectionem, lumine mentis carentem, nominaverunt amentiam *eandemque* dementiam. Ib. Insipientia autem quasi insanitas quaedam: quae est insania *eademque* dementia. IV. 13, 31: Velocitas autem corporis celeritas appellatur: quae *eadem* ingenii etiam laus habetur.

fluimusque mollitia] *Orellius* comparat Vellei. I. 6, 2: mollitiis fluentem. II. 88, 2: mollitiis fluens. *Drakenb.* ad Liv. VII. 29, 5: (Campani) fluentes luxu. Frequentius est *diffluere,* ut *otio* (C. de Or. III. 32, 131.), *deliciis* (Lael. 14, 52.), *luxuria* (Off. I. 30, 106.). *Ernestius,* qui *mollitia* abesse malebat, non reputavit duo vocabula *fluere mollitia* in unam quasi notionem coaluisse, et ob eam causam recte dici potuisse voluptate liquescere fluereque mollitia. De verbo *liquescendi* v. ad V. 6, 16.

§. 53. *rusticanus vir*] *Rusticus* appellatur omnino is, qui ruri vivit, non in urbe; *rusticanus* is, qui ruri (h. l. in agro Arpinati) natus educatusque vitam duram et ab urbana mollitia remotam agit moresque simplices sequitur.

plane vir] V. ad IV. 19, 43.

ut supra dixi] §. 35.

Valuit auctoritas] Nomen *auctoritatis* saepius dicitur de exemplo, quod tantum apud alios habet pondus, ut id sequantur. De seq. *videsne* v. ad c. 11, 26.

tulit dolorem ut vir et ut homo .. noluit] De nomine *hominis* v. ad II. 17, 39: si quidem *homo* esset; de verborum collocatione ad II. 4, 11.

animum comprimit] Haeserunt viri docti in hac locutione. *Davisius* legendum putat: *animum componit, Bentleius: animum confirmat.* Utrumque videtur praeterisse vis et potestas nominis *animi.* Scilicet *animus* duplicem habet significationem. Primum, quom opponitur corpori, declarat nobiliorem nostri partem, qua vigemus et sentimus, ut III. 1, 1: quom constemus ex animo et corpore. Tum vero complectitur eam animi partem, quae regi debet ratione vel mente, quam Graeci exprimunt per τὸν θυμὸν vel τὸ ἐπιθυμητικόν (nobis: *das Gemüth*). Hinc *animus* dicitur de animi affectibus, appetitibus, perturbationibus, omnino de voluntate et appetendi facultate. Sic Cic. pro Marcello 3, 8: *animum vincere,* iracundiam cohibere, victoriam temperare. Unde sua sponte patebit bene et accommodate dixisse Tullium *animum comprimere,* h. e. vehementiores animi affectiones, quae apparent in doloribus intoleranter ferendis, coërcere, frangere. Sic infra IV. 18, 41: *animus* perturbatus et incitatus nec *cohibere se* potest, nec quo loco vult insistere. Graecum nomen θυμοῦ rem multo significantius exprimit; ductum est enim a verbo θύω, ἀπὸ τῆς θύσεως καὶ ζέσεως τῆς ψυχῆς, ut ait Plato Cratyl. p. 419. E.: de quo verbo eruditissime disputavit *Passov.* Griech. Lexikon. h. v. Cf. infra ad III. 5, 10: *animi .. mentis.*

possit, ob eamque [1] causam pereat, nonnunquam etiam integro corpore, quom ei, qui steterit, nihil tale evenerit: sic, qui doloris speciem ferre non possunt, abiciunt se atque ita afflicti et exanimati iacent; qui autem restiterunt [2], discedunt saepissime superiores. Sunt enim quaedam animi similitudines cum corpore. Ut onera contentis corporibus facilius feruntur, remissis opprimunt; simillime animus intentione sua depellit pressum omnem ponderum, remissione autem sic urgetur, ut se nequeat extollere. 55. Et si verum quaerimus, in omnibus officiis persequendis animi est adhibenda contentio; ea est sola officii tanquam custodia; sed hoc idem [3] in dolore maxime est providendum, ne quid abiecte, ne quid timide, ne quid ignave, ne quid serviliter muliebriterve faciamus; in primisque refutetur ac reiciatur

XXIII. 1 R. P. Gud. 1. *ob eam c.;* hinc D. e coni. *timidus, si, simulac .. ob eam causam p.;* Tregd. coni. *possit et ob eam c.;* facile *que* per compendium *q* scriptum excidere potuit; pari modo, uti observat Kl. Add. p. 107., §. 55. *que* excidit in nonnullis deterioribus codd. in verbis *in primisque refutetur.* 2 Mon. 1. duo Oxx. et aliquot edd. vett. *restiterint:* quod iniuria probat Bentl. V. ad 24, 58. 3 *Sed hoc idem* (sc. ut adhibeamus contentionem) legitur in R. Gud. 1. II. Brux. sept. Oxx. Duisb. quatt. Pall. et Marb.; *sed hoc quidem* Or. aliique c. omnib. edd. vett. (praeter D. 2.) et reliquis codd. De confusis in codd. *quidem* et *idem* v. *Wes.* l. d.

Cap. XXIII. §. 54. *doloris speciem*] Sententia horum verborum illustratur antecedentibus verbis: simulac *viderit hostem. Doloris* igitur *species* est doloris quasi facies, die *Erscheinung* des Schmerzes. Dolor comparatur cum hoste adventante. Homines molles non modo ipsum dolorem, sed ne *adventantem* quidem dolorem ferre possunt.

Ut .. simillime] Sic saepe particulae *ut* non *sic* aut *ita* respondet, sed aliud huius generis vocabulum, veluti *item.* Sic infra V. 3, 9. N. D. I. 2, 3. Cf. *Goerenz.* ad Fin. III. §. 48. Addit *Orellius* pro Cluent. 24, 66: *ut* .. me audistis, *item* .. audiatis. Brut. 53: *Ut .. similiter.* N. D. III, 12: *Ut* .., *similiter .. esse potest.*

corporibus .. animus] Pluralis definite de singulis dicitur, singularis infinite generatimve de universo genere. Saepe in horum nominum coniunctione a plurali numero ad singularem vel a singulari ad pluralem deflectitur. Cf. I. 17, 40. 30, 72. III. 10, 23. IV. 10, 23. V. 38, 110. Cf. ad I. 18, 42: *Ita, sive dissipantur.* V. *Wopkens.* Lectt. Tull. I, 13. p. 107. ibique *Handium,* et nos in Gr. L. §. 104, 1.

remissis opprimunt] Sc. corpora.

Philocteteus ille clamor] 7, 19. 14, 33.

Ingemescere nonnunquam viro concessum est, idque raro] *Nonnunquam* cum *concessum est, raro* cum *ingemescere* coniungendum esse recte docet *Moser,* sententiam sic explicans: Nonnunquam conceditur viro, ut ingemiscat, modo gemitus non crebros, sed raros edat.

idque raro] Exspectes: *sed* raro, at v. ad I. 2, 4: *iacentque.*

duodecim tabulae] Ipsa harum tabularum verba leguntur apud Ciceronem de Legg. II. 25, 59: *Mulieres genas ne radunto neve lessum funeris ergo habento.* Quod autem ad v. *fletus* attinet, eius loco Davisius et post eum Ernestius ediderunt *lessus,* secuti auctoritatem Mureti, qui V. L. IX. c. 19. in antiquis codicibus legi testatur v. *lessus.* Wolfius vulgatum scripturam reposuit, Mureti auctoritate non permotus. Quanquam haud nescius sum a priscis interpretibus et manuscriptos libros et editos *codicum* nomine interdum appellatos esse, tamen h. l. pluribus de causis non dubito, quin scriptura *lessus* unice vera iudicanda sit. Etenim, quod primo loco adnotandum est, hoc ipsum nomen habetur in XII tabulis; tum lege dicta non *fletus,* sed *lamentatio* prohiberi debet; denique ipsa Ciceronis verba luculenter videntur demonstrare legendum esse *lessus.* Proxime enim antecedit *eiulatus:* quod verbum optime convenit in *lessum,* minime in

Philocteteus [4] ille clamor. Ingemiscere [5] nonnunquam viro concessum est, idque raro; eiulatus ne mulieri quidem. Et hic nimirum est fletus [6], quem duodecim tabulae in funeribus adhiberi vetuerunt. 56. Nec vero unquam ne ingemescit [5] quidem vir fortis ac sapiens [7], nisi forte ut se intendat ad firmitatem, ut in stadio cursores exclamant, quam maxime possunt. Faciunt idem, quom exercentur, athletae; pugiles vero, etiam quom feriunt adversarium, in iactandis cestibus ingemescunt [8], non quod doleant animove succumbant, sed quia profundenda voce omne corpus intenditur, venitque plaga vehementior.

XXIV. Quid? qui volunt exclamare maius, num satis habent latera, fauces, linguam intendere, e quibus eici [1] vocem et fundi videmus? Toto corpore atque omnibus ungulis, ut dicitur,

4 Sic Or. c. R. Gud. 1. P. et plerisque codd. et edd.; *Philoctetaeus* Gud. 2. quinque Oxx. Rehd. Duisb. Vind. 2. et paucae edd. vett., e recc. Lall. W. Kl. Mos., probat Goer. ad Fin. II. 29, 94. p. 263. Cf. Φιλοκτηταῖος. 5 Gud. 1. R. *ingemescere* et paulo post *ingemescit;* cf. ad §. 40. 6 v. Adn. 7 D. e coni. *patiens,* coll. c. 17. 21. Senec. Tranq. an. c. 3. Frustra. V. *Wopkens.* Lect. Tull. I, 11. p. 87 sq. H. 8 Sic Bait. e Gud. 1. R.; Or. c. vulg. *ingemiscunt.* XXXIV. 1 v. Adn.

fletum; neque vero negligenda est particula ironica *nimirum,* quae ut languida est, quom legitur *fletus,* ita maximam vim habet, quom legitur *lessus:* quod etiam *Goerenzio* ad Legg. II. 23, 59. p. 196. probatur. *Moser,* qui retinendum censet *fletus,* pronomen *hic* explicat *hoc fletus genus,* quibus ipsis verbis Cicero significare potius *lessum* quam scribere se voluisse monstrare videatur.

§. 56. *non quod doleant, — sed quia — intenditur*] V. *Ramshorn.* §. 181. *Kühner.* §. 153. Not. 2. Adde Adn. in c. 26, 64. De indicat. v. ad IV. 12, 28.

Cap. XXIV. *exclamare maius*] *Davisius* in partes vocat Plaut. Mostell. II. 2, 57: ille *exclamat* derepente *maximum.* (Adde Mil. glor. III. 2, 11: *magnum clamat.*) Horat. Art. poët. 459: *longum clamet.* Ibid. 180: *magnum loqui.* V. nos in Gr. L. §. 112. Not. 4. Cf. Gr. βοᾶν μέγα, μακρὸν κλαίειν, ἄϋειν, similia, de quibus exposuimus in Gr. Gr. T. II. §. 410, 3. b) p. 266. *Wolfius* suo Ciceroniani sermonis sensu ductus dubitat, num Cicero dicturus fuerit: *exclamare magnum.*

eici vocem] Hanc scripturam *Lambinus* e duobus MSS. (quibus accedit Vind. 1.) reposuit pro vulgata *elici:* quam munire conatur *Davisius* pluribus e veteribus scriptoribus allatis locis, in quibus *vocem* vel *voces elicere* legitur. Quasi vero huius locutionis bonitatem quis in dubium vocare voluerit; at haec locutio, licet alio loco elegantissima sit, ab huius loci sententia quam maxime abhorret. Requiritur enim verbum, quod maximam qua vox emittatur declaret contentionem: quae quidem vis egregie exprimitur verbo *eici.* Etiam *Or.* et *Mos.* ediderunt *eici,* sed *Klotzius, Tregder, Sff.* redierunt ad vulg. *elici.* Ipse *Davisius* in ed. II. revocavit *eici,* improbato *elici.*

omnibus ungulis] Proverbialis dicendi formula pro *omnibus viribus, totius corporis contentione,* ut adeo ungues, h. e. extremae corporis partes, intendantur. Cf. *Forcellinii* Thes. Latin. h. v. Sic ὀδοῦσι καὶ ὄνυξι: cuius proverbii origo *Hemsterhusio* ad Lucian. in Dialog. Mort. T. II. p. 465. Bip. manavisse videtur a feris bestiis, quae armis a natura datis uti solent. Sed *Ursinus* (ex antiquo cod.), *Lambinus, Bentleius* legendum arbitrantur *unguiculis,* quia nomen *ungulae* non dicatur de homine: contra quam opinionem recte videtur *Orellius* monere tropum ab equis, qui omnibus ungulis enituntur, sumptum esse. Neque vero semper *ungulas* de solis bestiis usurpari demonstrat *Davisius* coll. Plaut. Pseud. II. 2, 47. III. 2, 63. aliisque locis. — Sic verba §. 58. *toto pectore* proverbii locum tenent. Quare additur *ut dicitur.* Cf. de Legg. I.

contentioni vocis asserviunt. 57. Genu, mehercule, M. Antonium vidi, quom contente pro se ipse lege Varia diceret, terram tangere. Ut enim balistae lapidum et reliqua tormenta telorum eo graviores emissiones habent, quo sunt contenta atque adducta vehementius; sic vox, sic cursus, sic plaga hoc gravior, quom [2] est missa contentius. Cuius contentionis quom tanta vis sit, si gemitus in dolore ad confirmandum animum valebit, utemur; sin erit ille gemitus elamentabilis [3], si imbecillus, si abiectus, si flebilis, ei qui se dederit, vix eum virum dixerim. Qui quidem gemitus si levationis aliquid afferret, tamen videremus, quid esset fortis et animosi viri; quom vero nihil imminuat doloris, cur frustra turpes esse volumus? Quid est enim fletu muliebri viro turpius? 58. Atque hoc prae-

2 Sic (aut *cum*) R. P. Gud. 1. II. 2. Brux. Aug. Duisb. Marb. Rehd. unus Leid. tres Oxx. et codd. Dav.; *quo est* Or. c. vulg. 3 Sic. Or. ex optimis codd. R. P. (*elem.*) Gr. Gud. 1. II. b. aliisque; est ἅπαξ λεγόμενον; *lamentabilis* edd. vett. fere omnes et codd. deteriores.

18, 49: si non ipse amicus per se amatur *toto pectore, ut dicitur:* ubi cf. *Davisium.*

asserviunt] Ἅπαξ λεγόμενον: quare *Bentleius* e *Davisii* codice legi vult *deserviunt*, ut vere habetur in Vind. 1. Aug. et uno *Davisii*. *Orellius* suspicatur *inserviunt*. Bene *Klotzius* verbum *asserv.* interpretatur *sie unterstützen noch nebenbei.*

§. 57. *lege Varia*] *Lex Varia* lata est a Q. Vario Hybrida, Sucrone, in Hispaniae Tarraconensis urbe, nato, trib. pl. A. U. DCLXIII. (91. a. Chr.) de maiestate: qua sanctum est, ut quaestio haberetur de eis, quorum opera consiliove socii contra populum Rom. arma sumpsissent. Nam eo anno Coss. L. Iulio Caesare, P. Rutilio Lupo ortum est bellum in Italia, quod Sociale, Marsicum, Italicum appellatur. *Ernestius* Ind. Leg. l. *Varia*. *Klotzius* in Add. p. 108. laudat *H. Meyerum* in Fragmm. orat. Romann. p. 290. ed. II. Adde *L. Langium* Röm. Alterth. II. §. 133. p. 589.

lapidum .. telorum] Hi genitivi pendent a substantivo *emissiones.*

missa contentius] Verbum *mittendi* per zeugma, quod dicitur, etiam ad *cursum* relatum est. Ceterum monendum est non omnia verba hanc dicendi figuram admittere posse, sed ea tantum, quae et generalem et specialem significationem habent, ut *mittere* primum omnino notat *movere aliquid loco suo,* deinde pro verbo *iaculandi, emittendi* ponitur. V. 31, 87. minis aut blandimentis *corrupta.* Verbum *corrumpendi* dici quidem solet de rebus blandis, sed habet etiam generaliorem significationem a re bona avertendi. IV. 30, 64: sive casu *accidit* sive consilio. In *accidit* enim inest etiam generalis notio *factum est.* Cf. etiam Adn. ad V. 23, 66: *in caede.* et ad 31, 87. V. nos in Gr. L. §. 162, 2.

sin .., si .., si .. si] V. nos in Gr. L. §. 154, not. 18. Largam exemplorum copiam suppedidat *Kaemmerer* in progr. Olsinensi 1859 p. 7.

ille gemitus elamentabilis] Ut §. 55. reiciatur Philocteteus ille clamor. Non credo, quod *Orellius* existimat, significari his verbis versum poëtae tragici Romanis notissimum. De saepius repetita coniunctione *si*, nullo addito verbo, sed ex antecedentibus supplendo multa e Cicerone exempla collegit *Stürenburg.* ad or. pro Arch. p. 22.

§. 58. *Ira exardescit ..: in eandem a. c. est*] V. ad 12, 28: Rogo hoc idem. De seq. *toto pectore* v. ad §. 56.

quam id honestum sit] De verborum collocatione v. ad c. 4, 10: quam sim delectatus. — *ante dixi* c. 20, 45.

dicendum est enim saepius] *Davisius* pro *enim* legendum suspicatur *autem:* quod recte improbat *Wopkens.* Lectt. Tull. 1, 11. p. 89. H. Nam *enim* rationem reddit, cur, quom eadem res iam antea dicta esset, h. l. repetatur, quia saepius dicenda sit.

cuius si quasi lumen aliquod adspeximus] De vocabulo *luminis* (Strahlenglanz) v. ad I. 3, 5 extr. Or. c.

ceptum, quod de dolore datur, patet latius. Omnibus enim rebus, non solum dolori, simili contentione animi resistendum est. Ira exardescit, libido concitatur; in eandem arcem confugiendum est, eadem sunt arma sumenda. Sed quoniam de dolore loquimur, illa omittamus [4]. Ad ferendum igitur dolorem placide atque sedate plurimum proficit toto pectore, ut dicitur, cogitare, quam id honestum sit. Sumus enim natura, ut ante dixi, (dicendum est enim [1] saepius,) studiosissimi appetentissimique honestatis: cuius si quasi lumen aliquod adspeximus [1], nihil est, quod, ut eo potiamur, non parati simus et ferre et perpeti. Ex hoc cursu atque impetu animorum ad veram laudem atque honestatem illa pericula adeuntur in proeliis; non sentiunt viri fortes in acie vulnera, vel sentiunt, sed [5] mori malunt quam tantum [1] modo

4 R. *omittam*, quod sine dubio ex compend. *omittam'* vel *omittamg* ortum est, v. Var. Scr. IV. 12, 27; quae Sff. attulit exempla: Fin. I. §. 24. et p. Lig. §. 20. sed *ut omittam*, aliena sunt. Si scriptura *omittam* maiore codicum auctoritate munitum esset, non dubitarem eam recipere; nam ut *loquimur* et ad Ciceronem et ad auditorem, ita *omittam* ad solum Ciceronem apte referri potest. 5 Sic R. P. Gud. 1. multique alii codd. et edd. vett.; *vel si sentiunt, se mori* Or. c. Guelf. Pal. 2. sex Oxx. Aug. (*mori se.*) Marb. et mult. edd. vett.: quae scriptura si revera exstabat, vix exputari potest, uti verissime monet *Kl.* in Add. p. 108., cur librarii mutare voluerint, quom eius sententia planissima sit; contra illa difficilior scriptura corruptelae magis obnoxia erat.

vulg. edidit *adspexerimus;* at plurimi codd. optimique, ut R. P. Gud. 1., exhibent *adspeximus.* In eiusmodi enuntiationibus neque futurum exactum ferri potest; nam in enuntiatione primaria nulla res futura significatur; neque coniunctivus perfecti; nam nihil aliud significatur nisi tempus; sed solus indicativus perfecti recte se habet. Ubi enim enuntiatio primaria actionem exprimit, quae aut praesenti tempore fieri solet aut praeterito tempore fieri solebat; lingua Latina in enuntiatione secundaria, si eius actio ante actionem enuntiationis primariae absoluta sit necesse est, utitur aut indicativo perfecti aut indicativo plusquamperfecti, prout in enuntiatione primaria aut praesens aut imperfectum est. V. *Madvigium* ad Fin. V. 15, 41. p. 689 sq. Opusc. acad. alt. p. 282 sq. et nos in Gr. L. §. 107. Not. 10. Sic II. 11, 27: *quom accesserunt* .., elidunt. 23, 54: *qui .. restiterunt,* discedunt saepissime superiores: ubi v. var. scr. III. 2, 3: *quom .. tulerunt,* audiuntur ..; *quom* vero *accessit* etc.: ubi v. adn. 3, 33. IV. 21, 48. 22, 50. 24, 54. V. 27. 77. 35, 102. At IV. 10, 24. coniunctivus ob or. obliq. positus est, et V. 5, 14: *quom .. traduxeris,* coniunctivus perfecti propterea positus est, quod secunda persona singularis coniunctivi usurpatur, ubi subiectum fictum commemoratur. Sed IV. 23, 51. et V. 30, 85. codicum scriptura mutanda est. Lael. 15, 53. c. cd. G. legendum est: *quodsi* forte (tyranni) .. *ceciderunt,* tum intelligitur, quam fuerint inopes amicorum: quanquam *Seyffert.* p. 317. enuntiationes conditionales illi regulae non esse obnoxias, sed pro sententiae ratione aut indicativum aut coniunctivum perfecti requirere arbitratur.

quam tantum modo] Hanc scripturam omnes fere libri exhibent; unus Leid. et quinque Oxx. pro *tantum* dant *tantillum:* quod iniuria recepit Or.; nam hac forma nusquam usus est Cicero. Mirifice blanditur quod *Wesenberg.* Em. I. p. 12. legendum suspicatur *tantulum,* comp. 27, 66. Legg. I. 12, 34. Rosc. Am. 40, 118. Verr. II. 50, 124. V. 68, 176: si qui *tantulum* de recta regione deflexerit. 71, 181., et de verborum permutatione infra III. 30, 74., ubi in optimis codd. *diurna* bis pro *diuturna,* et III. 1, 1., ubi in R. P. Gud. *desidera* pro *desiderata* legitur. Nam verissime idem docet v. *tantus* ita demum pro *tam parvus* poni et poni posse, si sequatur *ut* aut alio quo modo definita

de dignitatis gradu demoveri. 59. Fulgentes gladios hostium videbant Decii, quom in aciem eorum irruebant. His levabat omnem vulnerum metum nobilitas mortis et gloria. Num tum [1] ingemuisse Epaminondam putas, quom una cum sanguine vitam effluere sentiret? imperantem enim patriam Lacedaemoniis relinquebat, quam acceperat servientem. Haec sunt solatia, haec fomenta summorum dolorum.

XXV. 60. Dices, quid in pace? quid domi? quid in lectulo? Ad philosophos me revocas, qui in aciem non saepe prodeunt. E quibus homo sane levis, Heracleotes Dionysius, quom a Zenone fortis esse didicisset, a dolore *dedoctus* [1] est. Nam quom ex renibus laboraret, ipso in eiulatu clamitabat falsa esse

XXV. 1 v. Adn.

magnitudo sit, uti adverbii *tantum* pro *solum* positi vis ex ipso adiecto verbo intelligatur.

de dignitatis gradu demoveri] V. ad 5, 14: de sententia esse deiectum. De *Deciis* v. ad I. 37, 89.

§. 59. *Num tum* etc.] *D.* e coni. *Num tu*, sine ulla idonea causa; nam ὁμοιοτέλευτον *num tum* neminem offenderit, si inspexerit, quae ad I. 37, 90. extr. contulimus. Et vero *tum* cum vi dictum est, uti recte monuit *Klotzius* in Add. p. 109., quom contra *tu* nullam habeat vim.

imperantem .. servientem] Expende elegantem verborum collocationem. V. ad II. 4, 11.

fomenta] Fin. II. 29, 95: virtutis, magnitudinis animi, patientiae, fortitudinis *fomentis* dolor mitigari solet.

Cap. XXV. §. 60. *dedoctus est*] Scil. fortis esse. Haec est acutissima *Bentleii* emendatio. Vulgo legebatur *deductus est*, quod in omnibus codd. legitur, exceptis paucis quibusdam deterioribus, qui glossemata *ductus, evictus, diductus est* habent. Paulo post quidem legitur: quaenam ratio eum de sententia *deduxisset;* sed h. l. verbum *deductus est* insulsum est. Contra verbum *dedoctus est* elegantissime opponitur praecedenti *didicisset.* Apposite a *Bentleio* laudatur Cicer. Fin. I. 6, 20: si a Polyaeno geometriam *discere* maluisset quam illam etiam ipsum *dedocere*. Cf. Plat. Hipp. Mai. p. 301. D: νῦν δὲ παρὰ σοῦ ἤδη ἀνεδιδάχθημεν.

ex renibus laboraret] Cicero h. l. et ab aliis et a se ipso dissentit, uti recte docet *Pet. Victorius;* nam Fin. V. 31, 94. ait: *Nobis Heracleotes ille Dionysius flagitiose descivisse videtur a Stoicis propter oculorum dolorem.* Cf. Laert. (in Zenone) VII. §. 37. §. 166. Adde *Goerenz.* ad Academ. II. 22, 71. p. 133. De locutione *laborare ex aliqua re* v. *Freund.* Lex. III. p. 6ª.; de seq. *rogaret* v. ad I. 2, 4: quom recusaret.

Quia, quom] Hunc locum, quem editores vario modo emendare studuerunt, facili medicina videor mihi persanasse; nam quod *et* post *dedissem* addidi, post litteras *em* facile excidere potuit. Verbis *et dolorem tamen ferre non possem* plane respondent sequentia *nec ferre possum.* Ante v. *Quia* ex antecedentibus verba repetenda sunt: *haec ratio me de sententia deduxit*, ita quidem, ut locus sic accipiendus sit: Dionysius respondit: Haec ratio me de sententia deduxit, quia, quom tantum operae philosophiae dedissem et dolorem tamen ferre non possem, id satis esset argumenti malum esse dolorem. Duae conclusiones, eandem illae quidem sententiam continentes, sed diversis eam modis afferentes, offensioni esse non possunt. Priora enim verba: *Quia .. malum esse dolorem* referenda sunt ad illud tempus, quo Dionysius doloris vi permotus hanc rationem conclusit sententiamque priorem mutavit, posteriora verba: *plurimos autem .. malum est igitur dolor* ad id tempus, quo Dionysius suam de dolore sententiam et qua ad eam adductus sit rationem cum Cleanthe communicat. *Bentleius* hunc locum sic corrigendum arbitratur: *Quicunque .. dedisset, dolorem tamen .. non posset, satis* etc. Multo facilior et probabilior est *Mutheri* coniectura: „Quia, quom .. dedissem, dolorem .. ferre non *posse me* satis esset argumenti“; *Madvigius* ad Fin. V. 31, 94. legendum censet:

illa, quae antea de dolore ipse sensisset. Quem quom Cleanthes condiscipulus rogaret, quaenam ratio eum de sententia deduxisset, respondit: „Quia, quom [2] tantum operae philosophiae dedissem *et* [1] dolorem tamen ferre non possem, satis esset argumenti malum esse dolorem. Plurimos autem annos in philosophia consumpsi nec ferre possum; malum est igitur dolor.“ Tum Cleanthem, quom pede terram percussisset, versum ex Epigonis [3] ferunt dixisse:

Audísne haec, Amphiaraë, sub terram [1] *ábdite?*

Zenonem significabat, a quo illum degenerare dolebat. 61. At non noster Posidonius, quem et ipse saepe vidi, et id dicam, quod solebat narrare Pompeius: se, quom Rhodum venisset decedens ex

2 R. P. Gud. 1. II. Brux. unus Ox. *qui quom; quid cum* Mon. 1.; Or. aliique *quia, quom t. o. ph. d., dol. t. f. n. p.* V. Adn. 3 Quom in R. P. Gud. I. II. Brux. Vat. aliisque *Epigoneis*, in nonnullis *Epigoniis*, in uno Ox. *Epigonies* legatur, *Kl.* in Add. p. 110. in archetypo Graece Ἐπιγόνοις scriptum fuisse suspicatur, quanquam inde concludi non possit ipsum Ciceronem sic scripsisse, quom Graeci, quibus non raro etiam Latini scriptores describendi fuerint, in usurpanda Graeca scriptura sibi placuisse videantur.

Quia, si, quom etc.; quod receperunt *Tregder, Bait.* aliique, probavit *Wesenb.* Em. I. p. 17; *Bogen.* progr. Neus. 1861. p. 2. sic coni.: *Quia, quom .. dedissem, si dolorem etiam f. possem;* audacter *Sff.* locum sic mutavit: *Quia, quom non tantum op. ph. d., si dolorem tantum ferre n. p.*

ex Epigonis] Erat Aeschyli tragoedia, quam laudat scholiastes ad Pindar. Isthm. VI, 10., eamque videtur Accius in linguam Latinam vertisse. V. Nonium quom aliis locis, tum in *mactare.* Falluntur ii, qui Euripidis drama fuisse censuerunt. *Davisius* ad h. l.

Audisne] Est trimeter iambicus vel senarius.

sub terram abdite] Haec verba significant Zenonem iam mortuum esse. Audisne, inquit Cleanthes, o Zeno, qui nunc versaris apud inferos, mollem Dionysii, discipuli tui, orationem? Pro *sub terram* unus Rehd. exhibet *sub terra* contra legitimum bonorum scriptorum usum. Ii enim semper dicunt *abdere se* aut *aliquid in locum* aut *sub locum*, non *in* (*sub*) *loco:* quod docuit *Klotzius* in Add. p. 111., his collatis exemplis: pr. Mil. 15, 40. ad Fam. VII. 33, 2. ib. 28, 2. XIII. 29, 3. pr. Mur. 41, 89. Dolabell. ap. Cic. ad Fam. IX. 9, 2. Caes. B. G. I, 12. VI, 5. Nep. Alcib. 9, 1. Hinc etiam *domum* se abd. C. in Pis. 38, 92. *Arpinum* se abd. ad Att. IX. 6, 1. Recte *Stürenburg.* ad pr. Arch. 6, 12. p. 95. in locutione *„abdere se litteris“ litteris* pro dativo accipit, ut sit idem fere, quod *in litteras.* In participio *abditus* eadem c. accus. manet structura. *Klotzius* comp. Lucret. IV, 420: corpora mirando *sub terras abdita* caelo; ablativi exemplum affert. Cic. de Inv. I. 2, 2: qui dispersos homines *in agris* et *in tectis silvestribus abditos* ratione quadam compulit unum in locum. Cf. nos in Gr. L. §. 120. Not.

significabat] *Significare* idem est, quod recentiores saepe male *alludere, innuere* dicunt, ut observat *Wolfius.*

degenerare] Hoc verbum significare videtur *degenerem esse.* Fin. V. 5, 13: horum posteri meliores illi quidem .., quam reliquarum philosophi disciplinarum, sed ita *degenerant*, ut ipsi ex se nati esse videantur: ubi *Madvigius* p. 634. comp. Philipp. XIII. §. 30: fratri tuo, qui a nobis nihil *degenerat*, extorsimus.

§. 61. *At non noster Pos.*] degeneravit a Zenone.

quem et ipse saepe vidi, et id dicam] V. ad I. 30, 72: quibusque fuisset .. contagio seseque .. sevocavissent.

decedens ex Syria] quam Pompeius devictam a se rem publicam Romanam fecerat (64 a. Chr.). Verbum autem *decedendi* proprium est in hac re. Cornel. Nep. Cat. I, 4: *ex Africa* decedens *Q. Ennium poëtam deduxerat.* Addit *Moser* C. Phil. II, 5: consulatum meum Cn. Pompeius probavit .. *decedens* ex Syria. V. *Kritz.* ad Sall. Iug. XX, 1. p. 126. Participium praesentis positum est hac vi, ut signi-

Syria, audire voluisse Posidonium; sed quom audisset eum graviter esse aegrum, quod vehementer eius artus laborarent, voluisse tamen nobilissimum philosophum visere; quem ut vidisset et salutavisset honorificisque verbis prosecutus esset molesteque se dixisset ferre, quod eum non posset audire; at ille: Tu vero, inquit, potes, nec committam, ut dolor corporis efficiat, ut frustra tantus vir ad me venerit. Itaque narrabat eum graviter et copiose de hoc ipso, nihil esse bonum, nisi quod esset [4] honestum, cubantem disputavisse, quomque quasi faces ei doloris admoverentur, saepe dixisse: Nihil

4 Sic R. P. Gud. 1. 2. aliique; Or. c. vulg. *honestum esset.*

ficaretur totum iter ex Syria Rhodum factum. V. *Kritzium* ad Sall. Iug. X, 2., qui recte docet, quanquam hunc participii praesentis usum inde ortum esse negari non possit, quod Latina lingua perfecti participiis careat, tamen negligendum non esse non plane ita defectum istum compensari, sed ubivis propriam rei nondum absolutae notionem retineri, ut non tam perfecti aut plpfecti quam imperfecti vim eiusmodi participia sustineant. Multa exempla suppeditant *Kritz.* l. d. *Ruhnken.* Dictat. in Terentii Eunuch. II. 2, 3. *adveniens* (i. e. *quom advenirem*, non, ut Ruhnk. vult, *quom advenissem*).

eius artus laborarent] Fragm. Hortensii p. 482, nr. 31. ed. Or.: Vidi in dolore podagrae vel omnium maximum Stoicorum, Posidonium, nihilo ipsum quam Nicomachum Tyrium, hospitem meum, fortiorem. Cf. *I. Bakium* de Posid. Rhodio, Lugd. B. 1810 p. 16 sq.

voluisse tamen .. visere] *Tamen* iungendum est cum v. *visere* = *doch wenigstens* einen Besuch machen. Post enunciationem conditionalem vel concessivam *tamen* habet vim restringendi, ut idem significet, quod *at saltem.* Cf. p. Milon. 36, 99: nec vero, si mihi eriperis, reliqua est illa *tamen* ad consolandum querela, ut etc.

Itaque] pro *et ita* positum inservit adnectendae orationi, ut respondeat nostro: *und so*, et Italico *e così.* V. *Forcellinii* Thes. Latin. h. v. *Orellius* cum *Ochsnero* locum sic interpungendum putat: *Itaque, narrabat, eum* cett.

cubantem] „*Cubare* saepe dicitur pro *aegrotantem iacere.* Sic Hor. Sat. I. 9, 18: Trans Tiberim longe *cubat* is prope Caesaris hortos.“ *Moser.*

quasi faces doloris] Eleganti metaphora pro *ardentissimis doloribus.* Offic. II. 10, 37: *dolorum cum admoventur* faces, *praeter modum plerique exterrentur.* Sic infra V. 27, 76: Dolor *esse videtur acerrimus virtuti adversarius; is* ardentes faces *intentat.* Aliis locis *faces* pro incitamentis ponuntur, ut I. 19, 44: quomque corporis facibus inflammari soleamus ad omnes fere cupiditates. Etiam verbum *ardendi* de doloribus dicitur. *Ochsner* l. d. comp. Fin. II, 28. extr.: quom omnes artus *ardere* viderentur. V. 31. extr.: quom *arderet* podagrae doloribus. Infra III. 16, 35: *ignes* adhibent.

Nihil agis] H. e. nihil efficis, operam perdis. Cf. IV. 35, 76. pr. Rosc. Am. 45, 130. Epist. XI. 28, 10: metu nobis extorquere conantur. Sed *nihil agunt.* in Catil. I. 6, 15 extr.

nunquam .. malum] Stoici enim dicebant praeter turpitudinem nihil esse malům; dolorem igitur, quia turpis non esset, nec malum esse et ferendum esse viro. Cf. Fin. V, 31.

Cap. XXVI. § 62. *contendendo*] Sic pro vulgato *contemnendo* legendum esse perspexit acumen *Bentleii.* Namque quom labores intelligendi sint ludi gymnici, vocabulum *contemnendo* absurdam significare sententiam obscurum esse non potest. „Immo, inquit *Bentleius*, qui admirantur, qui Olympiorum victoriam, ut superius dixit, antiquum illum consulatum arbitrantur, hi tanto facilius labores eos perpetiuntur, quanto in maiore felicitatis parte ponunt.“ Contra vocabulum *contendendo* huic loco longe est aptissimum. Nam superioris disputationis (inde a c. 22, 51. usque ad h. l.) caput in eo versabatur, ut demonstraretur firmissimum contra dolores praesidium positum esse in *contentione. Bentleii* coniectura firmatur uno cod. Lallemanni, eamque omnes recentiores editores receperunt. Sed *Moser* legendum suspicatur *contemnendo*

agis, dolor! quamvis sis molestus, nunquam te esse confitebor malum.

XXVI. 62. Omninoque omnes clari et nobilitati labores contendendo [1] fiunt etiam tolerabiles. Videmusne, ut apud [2] quos eorum ludorum, qui gymnici nominantur, magnus honos sit, nullum ab iis, qui in id certamen descendant, devitari dolorem? Apud quos autem venandi et equitandi laus viget, qui hanc petessunt, nullum fugiunt dolorem. Quid de nostris ambitionibus, quid de cupiditate honorum loquar? quae flamma est, per quam non cucurrerint [3] ii, qui haec olim punctis singulis colligebant?

XXVI. 1 R. P. Gud. 1. *contempno;* Brux. Gr. b. Gud. II. Duisb. unus Ox. *contemptu;* vulgo *contemnendo;* ed. praestantissima P. *cotedo;* v. Adn. 2 v. Adn. 3 Kl. Mos. Bait. c. R. Gud. 1. II. 2. Rehd. Aug. Duisb. Marb. duob. Oxx. et edd. Dav. *cucurrerunt*, quod grammaticae rationi adversatur.

dolore fiunt etc., quom de *contemnendo dolore* loqui velle Marcum et ex antecedentibus et ex seqq. pateat. *Omninoque* demonstrat, ita pergit V. D., antecedentia his verbis respici iisque transitionem fieri ad seqq., quasi dicat: Sicuti vero doloris contemptione *vicerunt* viri sapientes corporis dolores, ita ii labores fiunt *contemnendo dolore tolerabiles*, quibus, qui impigre et summo animi ardore incumbunt, nobilitari solent et clari fieri. Ita, ut hoc utar, videmus etc. Neque *Nissenio* probatur *Bentleii* coniectura; nam, ait, de contentione in ferendis laboribus adhibenda supra dictum est; neque denique *Klotzio* in Add. p. 113 sq., qui e codicum fluctuatione (v. V. Scr.) concludit in archetypo neque *contemnendo* neque *contendendo* fuisse, sed compendium quoddam, quod librarii vario modo interpretati sint, legendumque suspicatur *continuo*, ut haec sit sententia: „simulac clari et nobilitati sunt, statim fiunt etiam (i. e. praeterquam quod sunt clari et nobilitati) tolerabiles.“ Mihi vero haec sententia et admodum languida videtur esse et ab hoc loco aliena.

Videmusne, ut etc.] Sic R. P. Gud. 1. II. Brux. b. aliique multi. Orellius et Bait. c. vulg. om. *ut.* Oratio ἀνακόλουθος est pro: videmusne, ut .. *nullus devitetur dolor?* Durum est ἀνακόλουθον, sed in his libris ferendum. *Klotzius* in Add. p. 115. illud *ut* e corruptela quadam aut διττογραφίᾳ ortum putat, *Wesenb.* Em. I. p. 33. ex antec. *ne* aut ex antec. *vi* repetito. *O. Heinius* et *Sff.* pro *ut* legendum censent *et* atque id ita dictum esse existimant, ac si sequatur alterum *et*, cuius tamen loco mutata orationis forma sequatur *autem* (apud quos autem etc.). Quod dicendi genus et si non infrequens est, uti ad III. 3, 5. *et .. perniciosiores* videbimus; tamen h. l. nimis durum est. De *videmusne* v. ad 11, 26.

Apud quos] Breviter dictum pro: apud quos eorum ludorum .. magnus honos sit, *apud eos* nullum ab iis .. devitari dolorem? apud quos autem .. viget, apud eos (ii), qui hanc (laudem) petessunt, nullum fugiunt dolorem. De qua periodi conformatione v. *Naegelsbach.* L. Stilist. §. 124.

petessunt] Festus: *Petissere* (petessere) antiqui pro *petere* dicebant, ea quidem forma, qua sunt *lacessere* et *incessere*, sed, ut mihi videtur, tum significabant *saepius petere.* V. *Forcellinii* Thes. Lat. h. v. De obliquae aut pendentis orationis in rectam transitu cf. IV. 9. 21 extr.

ambitionibus] H. e. petitionibus honorum. V. *Schütz.* Ind. Latin h. v.

quae flamma est, per quam non cucurrerint] Proverbialis dicendi formula pro: *nullum periculum subterfugere, gravissimos labores suscipere* (ut nobis: *er läuft für mich durch's Feuer*). Apposite *I. Pagninus* comparat Ter. Eun. III. 2, 38: *E flamma petere* te cibum posse arbitror. Hor. ep. I. 1, 46: per mare pauperiem fugiens, per saxa, per *ignes.* — De seq. *haec* pro *hos* dicto v. ad III. 4, 7: *haec* enim.

punctis singulis] H. e. singulorum suffragiis. Suffragia enim ante tabularum usum in comitiis notabantur *punctis*, quae candidatorum nominibus addebantur. V. *Ernestii* Clav. Ciceron. h. v. Quem morem significat Horatius A. P. 343: Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci: ubi v. Intpp. *Moser* laudat interpretes ad C. pro Planc. 22, 53. pro Mur. 34, 72.

Itaque semper Africanus Socraticum Xenophontem in manibus habebat, cuius in primis laudabat illud, quod diceret eosdem labores non aeque gravis esse [4] imperatori et militi, quod ipse honos laborem leviorem faceret imperatorium [5]. 63. Sed tamen hoc evenit, ut in vulgus insipientium opinio valeat honestatis, quom ipsam videre non possint. Itaque fama et multitudinis iudicio moventur, quom [6] id honestum putent, quod a plerisque laudetur. Te autem, si in oculis sis multitudinis, tamen eius iudicio stare nolim nec, quod illa putet, idem putare pulcherrimum. Tuo tibi iudicio est utendum; tibi si recta probanti

4 R. P. Gud. 1. Brux. *esse aeque gravis esse*, sed in R. priore *esse*, in Brux. posteriore *esse* deleto; hinc ego c. D. Mos., Kl. in Add. p. 116., Tregd., Bait. et Duisb. *aeque gravis esse* scripsi; Or. c. vulg. *esse aeque graves imp.* 5 Sic Or. c. R. P. Gud. 1. II. aliisque codd. et multis edd. vett.; unus Pal. Gud. 2. El. marg. Crat. ed. D. 2. *imperatori;* vulgo *imperatorum.* Aperta glossemata; v. *Ellendt.* ad de Or. II. 22, 94. Vol. II. p. 211. 6 Sic R. P. Gud. 1. II. 2. Brux. b. Aug. Rehd. Duisb. unus Ox. unus Leid. et aliquot edd. vett.; Or. c. vulg. *ut* pro *quom.*

Xenophontem] V. *Weiskium* in praef. ad X. Cyrop. p. CXXIV. et de sententia, quae sequitur, *Freinshem.* ad Curtium VII. 3, 17. Xenophontis locus, qui h. l. respicitur, est Cyr. I. 6, 25. Ceterum acute monet *Wolfius* orationem negligentius conformatam esse pro: *Itaque Africanus in Socratico Xenophonte, quem semper in manibus habebat, in primis laudabat illud* cett. Quae dicendi negligentia quotidiani sermonis consuetudini condonanda est, quam, ut saepe iam diximus, hi libri dialogica forma conscripti de industria affectarunt. Cf. ad I. 24, 57: et tamen ita .. perveniat. IV. 26, 57: *omnia ista* etc. Plura huius generis exempla collegerunt *Madvigius* ad Fin. I, 6. p. 40. et *Naegelsbach.* l. d. §. 127, 3.

non aeque graves imperatori et militi] De hoc loco non recte iudicavit *Handius* in Tursell. I. p. 190; nam verba sic iungenda sunt: eosdem labores imperatori et militi non esse aeque graves. V. *Madvigium* ad Fin. I, 20. p. 126.

§. 63. *in oculis sis multitudinis*] *In oculis alicuius* aut *alicui esse*, *ferri in oculis* dicuntur, qui ab aliis summa caritate diliguntur. ad Att. VI. 2, 5: *publicanis in oculis sumus.* Phil. VI. 4, 11: iam *fert in oculis.* ad Q. Fr. III. 1: *Balbum in oculis fero.* Quod Plautus lepide expressit per *oculitus amare.* Omnino variae apud veteres scriptores reperiuntur formulae summi declarandi amoris, quae petitae sunt ab oculis, pretiosissima corporis nostri parte. V. *Doering.* ad Catull. III. 5.

eius iudicio stare] H. e. niti, acquiescere eius iudicio. V. *Schütz.* in Ind. Latin. v. *stare* sub finem. Cf. infra V. 27, 81: omnia ad suum arbitrium referre, suis stare iudiciis. Offic. III. 30, 110: suo iudicio stetit: ubi v. *Beier.* p. 392.

si .. placebis, .. viceris] Futurum exactum in apodosi post futurum in protasi notat rei consecuturae effectum tanquam certum. Infra III. 18, 43 extr. V. nos in Gr. L. §. 107. Not. 11. Cf. *Madvig.* Opusc. acad. alt. p. 85 sq.

§. 64. *amplitudinem animi*] Vocabulum *animi* alii plane deleverunt, alii, ut *Or.*, uncis cinxerunt; ego cum *Klotzio* germanum censeo. Nam *amplitudo* sine genitivo *animi* h. l. dici non potest; alterum autem *animi* nimis remotum est neque post vocabulum *exaggerationis* omitti potuit. Bait. aliique prius *animi* servaverunt, sed alterum delendum censuerunt.

exaggerationem] V. ad V. 18, 51; de v. *quasi quandam* v. ad II. 4, 11.

quae maxime eminet] Sic recte *Or.* c. omnibus codd. multisque edd. vett.; plures edd. vett. pro *quae* exhibent *qui.* Optime dicitur ipsa exaggeratio animi maxime eminere contemnendis doloribus; de magnitudine enim animi, non de animo agitur h. l. *Wopkens.* Lectt. Tull. p. 93. varia miscuit.

unam omnium rem pulcherrimam] *Unus* superlativo iunctum ad excellentiam refertur (cf. Adnotata in c. 18, 43.). Sic infra III. 16, 34: quae cogitatio *una maxime* molestias omnes extenuat. de Or. III. 8, 31: verborum ea gravitate et copia est, ut *unus* ad dicendum *instructissimus* a natura esse videatur. Nep. Miltiad. I. 1: Quom .. sua modestia *unus* omnium

placebis, tum non modo tete [7] viceris, quod paulo ante praecipiebam, sed omnes et omnia. 64. Hoc igitur tibi propone: amplitudinem animi [2] et quasi quandam exaggerationem quam altissimam animi, quae [2] maxime eminet contemnendis et despiciendis doloribus, unam esse omnium rem pulcherrimam eoque pulchriorem, si vacet populo neque plausum captans se tamen [8] ipsa delectet. Quin etiam mihi quidem laudabiliora videntur omnia, quae sine venditatione et sine populo teste fiunt, non quo [2] fugiendus sit, (omnia enim bene facta in luce se collocari volunt;) sed tamen nullum theatrum virtuti conscientia maius est.

7 Sic Or. c. R. Gud. 1. II. b. quatt. Oxx. uno Leid. Mon. 2. editiones Bouh. D.; *tute* P. quatt. Oxx. Duisb. et reliquae edd. vett. Male; opponuntur enim *omnes et omnia.* 8 Sic R. P. (*tam̄*) Gud. 1. II. Brux. duo Leidd. tres Oxx. Marb. Duisb. Mon. 2. et edd. vett. Bouh. P. D.; v. Adn.; Or. c. vulg. *se tantum ipsa.*

maxime floreret: ubi v. *Bremium.* Cf. infra III. 33, 81. V. 23, 66. Tirones observent, per quos gradus superlativi vis augeri atque intendi possit. V. c. simpliciter dicitur *doctissimus homo;* tum *multo, longe, quam, vel doctissimus homo, unus doctissimus* (IV. 25, 55. V. 23, 66.); porro *omnium doctissimus, unus omnium doctissimus* (III. 33, 81.); denique *unus omnium longe doctissimus.* V. nos in Gr. L. §. 157. Not. 20.

si vacet populo] H. e. si vacua et libera sit populi iudicio, si sine populo teste recte agat.

sine venditatione] H. e. sine iactatione vel ostentatione. Sic Laelius 23, 86: a multis ipsa virtus contemnitur et venditatio quaedam atque ostentatio esse dicitur.

neque plausum captans se tamen ipsa delectet] H. e. et, etiamsi nullum plausum captet, tamen cett.

non quo fugiendus sit] Sic recte vulgo legitur, Wolfius mutavit in *non quod*, uti est in Gud. 2. Vind. cod. Ursini et nonnullis edd. vett. Idem infra III. 22, 54. c. quattuor deterioribus codd. edidit: *non quod* pro vulg. *non quo.* Inter utramque dicendi rationem hoc discrimen videtur intercedere: I. *Non quo* c. coni. ponitur 1), ubi *consilium* significandum est; tum in altero membro sequi solet: *sed ut*, *sed ne*, ut Acad. II. 42: 131: introducebat etiam Carneades, *non quo probaret* (i. e. non eo consilio, ut), *sed ut* opponeret Stoicis summum bonum esse etc. — 2) ubi notio significatur particularum: *non quasi*, *nicht als ob*, ut de Orat. II. 18, 74: *non quo* mea quidem *intersit* (neque enim aetas id mea desiderat ..), sed tamen ista tua .. tantum cognoscendi studio adductus requiro. — II. *Non quod* c. coni. ponitur, ubi notio declaratur particularum: *nicht desshalb, weil;* tum in altero membro sequi solet: *sed quod, sed quia*, ut Acad. II. 40, 125: me accusas, *non quod* tuis rationibus non *assentiar, sed quod* nullis. Supra II. 23, 56: pugiles .. ingemescunt, *non quod doleant animove succumbant, sed quia* profundenda voce omne corpus intenditur. Hinc semper dicitur: *non idcirco, quod .., non ideo, quod .., non eo, quod .., non ob eam causam, quod .., non id* (v. c. indigne fero), *quod.* Nunquam *non quod* ita dicitur, ut sit: non eo (eo consilio), ut. V. exempla a *Ramshornio* §. 181., a nobis in Gr. L. §. 153. Not. 2., a *Kritzio* ad Sall. Cat. 34, 2., ab *Ottone* ad Fin. IV. 1, 2., allata et doctissimum censorem Gottingensem in *Gött. Anz.* 1831. p. 1446. *Non quo* sine dubio per attractionem natum est ex *non eo quod.* Comparari potest Graecum ἐφ' ᾧ et ἐφ' ᾧτε pro ἐπὶ τούτῳ ὅ. V. *Krüger. Untersuchungen d. Lat. Gramm.* III. Heft. p. 260. et 297 sq. Denique monendum pro *non quod* (*non quo*), *sed quod* saepe in altero membro a Cicerone poni *sed, sed tamen*, uti h. l. Cf. I. 1, 1: *non quia* philosophia Graecis et litteris et doctoribus percipi non posset; *sed* meum semper iudicium fuit cett. III. 22, 54. de Or. II. 18, 74. Alia huius generis exempla collegerunt *Müller* ad h. l. p. 234. *Otto* ad Fin. IV. 1, 2. *Seyffert.* ad Lael. 9, 31. p. 210 sq. *Iordan.* ad or. p. Caecina 20, 56. p. 235.

se collocari volunt] V. ad I. 41, 98.

theatrum] de spectatoribus intelligendum. V. Adn. in I. 44, 106.

XXVII. 65. Atque in primis meditemur illud, ut haec patientia dolorum, quam saepe iam animi intentione dixi esse firmandam, in omni genere se aequabilem praebeat. Saepe enim multi, qui aut propter victoriae cupiditatem aut propter gloriae [1] aut etiam, ut ius suum et libertatem tenerent, vulnera exceperunt fortiter et tulerunt, idem [2] omissa contentione dolorem morbi ferre non possunt. Neque enim illum, quem facile tulerant, ratione aut sapientia tulerant, sed studio potius et gloria. Itaque barbari quidam et immanes ferro decertare acerrime possunt, aegrotare viriliter non queunt; Graeci autem homines, non satis animosi, prudentes [3], ut est captus hominum, satis, hostem adspicere non possunt; eidem [4] morbos toleranter atque humane ferunt. At Cimbri et Celtiberi in proeliis exsultant, lamentan-

XXVII. 1 Sic Or. c. plurimis edd. vett. et omnibus fere codd., etiam optimis, ut R. P. Gud. 1. b.: *gloriae amorem* pauci deteriores codd. et nonnull. edd. vett.; *gloriam* D. in ed. 2. e coni. V. Adn. 2 Sic Gud. 1. II. Aug. Mon. 1. duo. Oxx.; Or. c. vulg. *iidem.* 3 Nonnulli deteriores codd. *sed pr.* Male; particula adversativa propter contraria *non satis* et *satis* omittenda. V. nos in Gr. L. §. 138[b], 2. 4 Sic R. P. Gud. 1. Duisb. Marb. quatt. Pall.; v. ad IV. 36, 78; nonnull. edd. vett. *Sed iidem;* multae *et iidem;* Or. c. aliis *iidem.*

CAP. XXVII. §. 65. *propter gloriae*] *Nissenius* comparat III. 32, 77: et de communi conditione vitae, et proprie, si quid sit *de ipsius,* qui maereat, disputandum. IV. 31, 65: Ac de malorum opinione hactenus. Videamus nunc *de bonorum.* V. nos in Gr. L. §. 268, not. 7.

idem omissa cett.] Pronomen *idem* saepe adversativa vi (*tamen idem* vel *idem tamen*) usurpatur. Infra V. 10, 30: non concedo, ut, quom ea, quae supra enumeravi, in malis numerent, *idem* dicant semper beatum esse sapientem. Plura contulit *Wopkens.* Lectt. Tull. II, 4. p. 197, ubi *Handius* laudat *Wolfium* ad Sueton. Domit. 3. V. nos in Gr. L. §. 123, 3.

studio .. et gloria] Idem fere est, quod *gloriae studio;* sed nominum distractionem (ἓν διὰ δυοῖν) adhibuit Tullius, quo melius duo nomina (studium et gloria) responderent nominibus antecedentibus (ratione aut sapientia, *aus Gründen der Vernunft u. Weisheit*). V. ad II. 4, 12: levitate et iactatione.

Graeci autem homines, non] Or. c. W. verba distinxit sic: Graeci autem, homines etc. Immo iungenda sunt *Graeci homines,* scil. illius aetatis. *Graeci homines* sunt Graeci et gente et ingenio. V. *Halmium* ad or. p. Sest. p. 67. 141. Interpunctionem a me propositam Or. in ed. rec., Kl., Mos. et recentiores editores probaverunt.

ut est captus hominum] H. e. pro ratione, conditione captus Graecorum, Graeci qua sunt a natura instructi prudentia. Sic Ter. Adelph. III. 4, 34: hic Geta Praeterea, *ut captus* servulorum *est,* non malus Neque iners. Caes. B. G. 4, 3: quorum (sc. Ubiorum) fuit civitas ampla atque florens, *ut est captus* Germanorum: ubi v. *Herzog.* p. 204. Ter. Adelph. III. 3, 35: *ut est Dementia.* Maxime autem illud *ut* sine verbo ita ponitur, ut id ex orationis nexu supplendum sit: de quo usu supra ad I. 8, 15. copiose disputavimus. De v. *hominum* pro pron. *eorum* dicto v. ad I. 21, 49: vide, quid *homini* tribuam.

humane ferunt] H. e. animo moderato, uti hominem decet. Sic III. 16, 34: humana *humane* ferenda. 27, 64: aliquid *humanius* fecerunt. Ter. Adelph. I. 2, 65: vix *humane patitur:* ubi v. *Ruhnken.* Sic Graeci dicunt ἀνθρωπίνως φέρειν v. c. τὰς τύχας, τὸ συμβεβηκός. Plutarch. Cons. ad Apollon. p. 118: πείθοντες τὰ κοινὰ τοῦ βίου συμπτώματα κοινῶς φέρειν καὶ τὰ ἀνθρώπινα ἀνθρωπίνως. Menander p. 269. Meinek.: ἀνθρωπίνως χρὴ τὰς τύχας φέρειν, ξένε. *Moser* addit Plutarch. l. d. p. 102, a: ἀνθρωπίνως φέρειν τὸ συμβεβηκός: ubi v. *Wyttenb.*

Cimbri et Celtiberi] Valer. Maxim. II. 6, 11: Alacris et fortis Cimbrorum et Celtiberorum (philosophia), qui in acie gaudio exsultabant, tanquam gloriose et feliciter vita excessuri; lamentabantur in morbo, quasi turpiter et miserabiliter perituri.

tur in morbo; nihil enim potest esse aequabile, quod non a certa ratione proficiscatur. 66. Sed quom videas eos, qui [5] aut studio aut opinione ducantur, in eo persequendo atque adipiscendo dolore non frangi: debeas [6] existimare aut non esse malum dolorem, aut, etiam si, quicquid asperum alienumque natura [7] sit, id appellari placeat malum, tantulum tamen esse, ut a virtute ita obruatur, ut nusquam appareat. Quae meditare, quaeso, dies et noctes. Latius enim manabit haec ratio et aliquanto maiorem locum, quam de uno dolore, occupabit. Nam si omnia fugiendae turpitudinis adipiscendaeque honestatis causa faciemus, non modo stimulos doloris, sed etiam fulmina fortunae contemnamus licebit, praesertim quom paratum sit illud ex hesterna disputatione perfugium. 67. Ut enim si cui naviganti, *si*[6]

5 Vat. *cum videas quo quis aut studio aut op. ducatur:* unde W. coni. *cum videas eos, qui quo* (i. e. wohin) *aut studio* vel *qui studio quo .. ducantur.* At v. Adn. 6 v. Adn. 7 Sic Or. c. plurimis et optimis codd., ut R. P. Gud. 1.; alii *a natura.* V. nos in Gr. L. §. 115. 11. b).

a certa ratione] von den Grundsätzen der Vernunft. Cf. IV. 17, 38: animus abstractus ab integra *certaque* ratione.

§. 66. *in eo persequendo*] E nominibus *studio* et *opinione* intelligendum est *id, cui student et quod bonum opinantur.* Sic recte de h. l. statuit *Nissenius. Klotzius* comp. I. 2, 4: discebantque *id* omnes: ubi v. Adnotata nostra.

debeas existimare] Tres Leidd. Rehd. Mon. 2. et nonnullae edd. vett. legunt *debes.* Non recte *Klotzius* coniunctivum interpretatur: so *sollte* man doch annehmen, dass du müssest; sed est notissimus ille secundae personae coniunctivi usus, quo subiectum fictum significatur: so muss *man* urtheilen, plane ut paulo ante: quom *videas,* wenn *man* sieht.

aliquanto maiorem] H. e. bona parte maiorem. *Aliquanto* et *aliquantum* significationem habent quasi in confinio positam verborum *multo* et *paulo. Bremius* ad Cornel. Nep. Dion. IV, 1: *aliquanto crudelior* apte comparat nostrum *ziemlich,* quod modo *ziemlich viel* modo *ziemlich wenig* significare potest. Conf. infra III. 10, 22: ubi cf. Adnot. Exemplum luculentum est III. 22, 52: hostium repens adventus *magis aliquanto* conturbat quam exspectatus: ubi *aliquanto* comparativo postpositum est. V. 6, 15: Actum vero, et *aliquantum* quidem. *Herzog.* ad Caesar. B. G. V. 10. p. 252. recte videtur statuere *aliquantum* ea vi dici, qua apud Plinium Epp. IV. 27, 2: *aliquot annis,* seit einer ziemlichen Reihe von Jahren. Adde eundem ad Caes. l. c. III, 13. p. 173. et *Kritz.* ad Sall. Cat. VIII, 3.

perfugium] in contemnenda morte positum. Cf. I. 49, 118. et 119.

§. 67. *naviganti .. si*] Sic de coniectura scripsi. Vocabulum *si* post syllabam *ti* facile excidere potuit, praesertim quom paulo ante praecesserit *si.* Permulti enim codd. et optimi, ut R. P. Gud. 1. II. Vat., omittunt *quem,* quod reliqui habent. *Wopkens.* p. 94. coniecit: *si cui naviganti, praedones si insequantur:* quod receperunt *Moser, Bait.* aliique et probaverunt *Handius* et *Orellius* in ed. rec. At huic coniecturae repugnat collocatio verborum; nam nulla causa est, cur vocabulum *praedones* coniunctioni *si* praemissum maiore vi efferatur; v. ad I. 8, 16: *mors ut* malum non sit. De repetito *si* comparat *Wopk.* Acad. I. 2, 4: existimavi, *si* qui de nostris eius studio tenerentur, *si* essent Graecis doctrinis eruditi, Graeca potius quam nostra lecturos. *Handius* addit ad Fam. I. 9, 13: *si* accusandi sunt, *si* qui pertimuerunt, magis ctiam reprehendendi sunt, *si* qui se timere simularunt. Or. c. vulg. habet: *nav., quem pr. ins.*

praedones insequantur, deus qui [8] dixerit: „Eice [9] te navi [10]; praesto est, qui excipiat, vel delphinus, ut Arionem Methymnaeum, vel equi Pelopis illi Neptunii, qui *per undas currus suspensos rapuisse* dicuntur, excipient te et, quo velis, perferent," omnem omittat [11] timorem: sic urgentibus [12] asperis et odiosis doloribus, si tanti non *sit* [6] ut ferendi sint, quo sit confugiendum, tu [13] vides. Haec fere hoc tempore putavi esse di-

8 Sic R. P. Vat. Gud. 1. II. Brux. tres Pall. duo Oxx. Marb. et ed. D.; Or. c. vulg. *deus quis;* v. Adn. 9 Sic R. Gud. 1. 2. Marb.; Or. c. vulg. *eiice.* 10 Sic R. Gud. 1. II. Brux. Mon. 1. 2. Aug. Rehd. Vind. 2. quatt. Oxx. et edd. vett. P. Gebh. D.; *te de navi* Or. c. b. et plurimis edd. vett.; *te ex navi* unus Ox. et Gud. 2; *te e n.* cod. D.; quod, si praepositio admittenda est, maxime placet et receptum est a Bait. et Sorof. 11 Sic Or. c. Aug. Vind. 2. octo Oxx. et plerisque edd. vett.; *omittas* alii codd. in iisque optimi, ut R. P. Gud. 1. V. Adn. 12 Bait. c. Gud. 1. (ap. Sff.) *urguentibus.* 13 Sic Dav. c. Med. Vind. 2. et nonnull. edd. vett.; R. Gud. 1. Brux. *ut vides;* Or. c. vulg. om. *tu.*

deus qui] Sic optimi codd. pro vulg. *deus quis.* Si *deus qui* dixerit est: wenn ein Gott, wer er auch sei; si *quis* deus est: wenn ein Wesen, nämlich ein Gott, V. nos in Gr. L. §. 124, Not. 2. *Moser* laudat *Herzog.* ad Caes. B. G. 6, 13.

Eice te navi] Rarior structura, nec tamen ob eam causam scriptura optimorum cdd. auctoritate fulta mutanda est. Cf. p. Mil. 32, 87: multos *sedibus* ac *fortunis eiecerat.* Sall. J. 14, 8: *his finibus eiectus sum.* Caes. B. G. IV. 7, 3: *eiectos domo.*

Arionem] Herodot. I, 23. Gellius XVI, 19. Ovid. Fast. II, 83. V. *Davisium.*

equi Pelopis Neptunii] Pelops Hippodamiam, Oenomai, regis Elidis et Pisae, filiam, ambiturus a Neptuno petiit, ut se contra Oenomai hastam defenderet et ipse victor e certamine subeundo discederet: quibus deus precibus commotus adolescenti currum dedit aureum et equos velocissimos. Pulcherrime hanc fabulam pertractavit Pindarus Olymp. I, 67—87, ubi v. *Boeckhii* Explicatt. p. 110 sq. Cf. *Davis.* ad h. l. et Ind. hist.

per undas .. rapuisse] Haec verba poëticum prae se ferre colorem observaverunt interpretes. Qua de causa eos *Wolfius* diversis litterarum formis describendos curavit.

omittat] Scil. is, cui .. deus qui dixerit etc. Optimorum librorum (v. V. Scr.) scriptura *omittas* ex eo orta est, quod librarii more suo proxime antecedentia respicientes ad ea verbum referebant. Etiam *Klotzius,* qui in edit. *omittas* receperat et argutis rationibus defenderat, nunc in Add. p. 117. *omittat* verum iudicat.

si tanti non sit, ut ferendi sint] Omnium fere codicum scriptura est: *si tanti non sint, ut ferendi sint:* quam *Gulielmus* priore *sint* in *sit* mutato ad sanitatem reduxit. Hanc emendationem Dav., Or., Mos., nuper Sff. receperunt, improbavit autem *Madvigius,* qui in opusc. acad. alt. p. 187 sqq. de formulae *tanti est* usu copiosissime elegantissimeque exposuit, p. 194 dicens illam scripturam *si tanti non sit ut* ab usu huius formae omnino aberrare; neque enim absolute dici *tanti est, ut aliquid fieri debeat,* sed *hoc est tanti, ut* (propter id) *al. f. debeat;* deinde sententiam nullam esse. Sed quo modo receptae scripturae sententiam nullam esse statuere potuerit, vix intellegi potest, et cur pronomen *hoc* necessario addendum fuerit, sanam rationem reperire non possum. Lambini coniectura *si tanti sint, ut ferendi non sint,* confirmata duobus Oxx. et Vind. 1. (nisi quod hic *tanto* habet), recepta est a *Tregdero, Baitero* aliisque, probata etiam a *Wesenb.* Em. I. p. 12., qui ad huius loci sententiam geminum locum (infra V. 40, 117.) contulit: sin forte (dolores) longinquitate producti vehementius tamen torquent, quam ut causa sit, cur ferantur (= tam vehementer, ut ferendi non sint): quid est tandem .. quod laboremus? Portus enim praesto est: ubi v. Adnotata. Quod Victorius et Pal. quart. habent *si tanti sint, ut ferendi sint,* ineptum est.

meque .. spero liberatum] V. ad I. 41, 97: *spes .. bene mihi evenire.*

ad clepsydram] Sententia: Cras instituemus exercitationes rhetoricas aut

cenda. Sed tu fortasse in sententia permanes. *A.* Minime vero; meque biduo duarum rerum, quas maxime timebam, spero liberatum metu. *M.* Cras ergo ad clepsydram; sic enim diximus [6], sed [14] tibi hoc video non posse deberi. *A.* Ita prorsus. Et illud quidem ante meridiem; hoc eodem tempore. *M.* Sic faciemus tuisque optimis studiis obsequemur.

14 W. Tr. Kl. Bait. aliique c. Turneb. Advv. 4, 18., *et tibi,* et sic unus Ox. Vind. 2; v. Adn.

declamandi exercitia. De v. *clepsydrae* v. *Forcellin.* in Thes. Lat. h. v. Ad talem clepsydram et oratores in foro verba faciebant, et vero in ludis declamandi exercitia instituebant iuvenes. Hinc de Orat. III. 34, 138: hunc non clamator aliquis ad clepsydram latrare docuerat, sed Anaxagoras, vir summus in maximarum rerum scientia: ubi v. *Harless. Neidius,* prorsus ab huius loci sententia aberrans, ad verba *ad clepsydram* supplet *persequemur, quod reliquum est;* immo supplendum est *declamandi exercitationem instituemus:* quod luculentissime apparet e verbis proxime sequentibus: *et illud quidem* (sc. declamandi exercitium) *ante meridiem; hoc* (sc. disputatio, quae versatur in philosophia) *eodem tempore,* sc. quo hodie, h. e. pomeridiano. Clarissima huic loco lux affunditur ex c. 3, 9.

sic enim diximus] c. 3, 9; *diximus* h. e. constituimus. *Davisius* in partes vocat Nonium v. *dicere.* „Nemo quaeret, opinor, quandonam id Cicero amicique dixerint. Satis est hic significari fuisse dictum; neque enim omnia perscripta sunt, quae illis diebus in Tusculano dici potuere." *Olivet.* Pro *diximus,* quod exhibent Brux. Vat. b. Pal. 4. unus Ox. Marb. Mon. 1. Fabr. Leidd. El. 3. Petr. Bak., Orellius edidit *dicimus,* quod legitur in quinque Oxx. et nonnullis edd. vett.; praesens explicat ita: sic enim *facere solemus,* Lallem.: haec est enim nostra ratio, ut ante meridiem dictioni demus operam ad cleps. Vulgo (etiam in optimis codd. R. P. Gud. 1.) legitur *duximus:* quod recepit *Klotzius* et sic interpretatur: denn dahin sind wir übereingekommen, denn das war unser Vorsatz. At hanc vim non habet verbum ducendi. *Nissen.* coni. *induximus,* ut idem sit quod instituimus: quod non magis quisquam probabit quam quod *Sff.* coniecit *animum induximus.*

sed tibi hoc non posse deberi] H. e. sed postquam rhetoricas exercitationes absolvero, *tibi* etiam *hoc* (sc. ut has de philosophia institutas disputationes persequar,) video non posse deberi (h. e. tibi hoc tanquam debitum a me esse persolvendum). Eadem dicendi formula legitur de Legg. II. 3, 7, ubi v. Interp. ap. Cr. p. 173, et III. 11, 26. *Orellius* comparat Topic. §. 4. Cf. *Schütz.* Lex. Cic. v. *debere.*

M. TULLII CICERONIS
TUSCULANARUM DISPUTATIONUM
AD
M. BRUTUM
LIBER TERTIUS.

I. 1. Quidnam esse, Brute, causae putem, cur, quom constemus ex animo et corpore, corporis curandi tuendique causa quaesita sit ars atque eius [1] utilitas deorum immortalium inventioni consecrata; animi autem medicina nec tam desiderata

I. 1 Sic ego scripsi c. Man. e coni., etiam Wesenbergio Em. I. p. 20. probata; Or. c. L. *eiusque;* cdd. *ars eius atque; Wes.* l. d. complura verborum in codd. transpositorum exempla congessit; Wopkens. p. 96. e coni. *ars eiusque utilitate* (i. e. ob utilitatem); Bouh. e. coni. *ars eiusque utilitas d. i. inventione* (sic Aug.) *cons.* (i. e. artis huius utilitas consecrata honore diis ob eius inventionem reddito, vel potius honore divino iis hominibus tributo, quibus debetur inventio). Frustra. V. Adn.

Cap. I. §. 1. *quaesita*] Non idem est, quod sequens *inventa;* illud enim significat corporis medicinae inventionem ab hominum multitudine desideratam fuisse, hoc contra indicat animi medicinae inventionem, ab hominum multitudine non adeo desideratam, a philosophis communicatam fuisse, uti recte explicat *Orellius* contra *Wolfium,* qui *quaesita* idem valere statuerat, quod *inventa.*

atque eius utilitas cett.] Sententia: Ars medica tantam existimata est habere utilitatem, ut eius inventio non hominibus adscriberetur, sed ipsis diis immortalibus. *Consecrata,* i. e. diis adscripta ideoque sacra habita. Pro P. Sestio 68, 143: hanc opinionem (sc. immortalitatis) si in illo sanctissimo Hercule *consecratam* videmus, cuius corpore combusto vitam eius et virtutem immortalitas excepisse dicitur: ubi *Matthiaeus* p. 183: *consecratam* Hercule inter deos relato et consecrato sanctam, ut ab ea recedere nefas sit. *Deorum immortalium inventioni* gravius dictum est pro: diis immortalibus *inventoribus.* Ad adiectivi attributivi vim maiore vi efferendam Romani saepe pro adiectivo ponunt substantivum eique alterum substantivum in genitivo addunt. Infra 5, 11: *mediocritas officiorum* pro mediocribus officiis; sic saepe *opinionis error* pro falsa opinione; infra 2, 4: *cursus error,* falscher Weg. 33, 80: *opinionis errore,* irrige Meinung. V. 3, 9: *novitatem nominis.* 15, 43: in *bonorum errore,* h. e. in bonis opinatis. 27, 78: *pravitatis errores.* 19, 55: *sermonis errore.* Plura suppeditabit *Naegelsbach.* L. Stil. §. 61, 3. Ad sententiam apposite *Davisius* comparavit Plin. H. N. XXIX, 1: „(medicina) *Diis primum inventores suos assignavit et caelo dicavit.*“ Adscribitur autem ars medica praecipue Apollini eiusque filio Aesculapio. Res in vulgus nota.

tam desiderata] Saepe post *tam* alterum comparationis membrum omittitur, ut *tam* pro *admodum, adeo* dictum videatur. Hoc loco post *tam desiderata, tam culta, tam multis grata et probata* mente supplendum est *quam corporis medicina.* V. *Madvigium* ad Fin. I. 1, 1: non *tam* id reprehendunt.

An, quod] Sententia huius loci: Animi medicina idcirco ab hominibus neglegi videtur, quod animus, qui habet iudicandi facultatem, de corporis morbis iudicat; contra corpus, quod nullam habet iudicandi facultatem, de animi morbis iudicare non potest. Ergo quom corpus aegrotat, eius morbum cognoscere et iudicare potest animus sanus; contra quom animus aegrotat, h. e. quom animus vexatur perturbationibus, quae sunt morbi animorum, de suo ipse morbo debet iudicare; at quom animus non est sanus, fit, ut de se ipse recte iudicare non possit. Plutarch. Πότερον τὰ τῆς ψυχῆς ἢ τὰ τοῦ σώματος πάθη χείρονα c. 2. p. 500 E. F: τῶν μὲν γὰρ περὶ τὸ σῶμα νοσημάτων ἐῤῥωμένος ὁ λογισμὸς αἰσθάνεται, τοῖς δὲ τῆς ψυχῆς συννοσῶν αὐτὸς οὐκ ἔχει κρίσιν, ἐν οἷς πάσχει· πάσχει γὰρ ᾧ κρίνει. — *An quod* h. e. an haec causa est, quod. Sic saepe elliptice dr. *an, quom; an, quod; utrum, quod .. an quod; an, quia;* v. *Goerenz.* ad Acad. I, 3. p. 19. Sic infra c. 2, 4: omnibus his nullane est adhibenda curatio? *utrum, quod* minus noceant ..? *an quod* etc.? Quod *Ochsner* ad Ecl. Cic. p. 92. et 102. statuit, *an* h. l. idem valere, quod *annon* vel *nonne,* haud satis cogitate fecit; nam *an* per se nunquam hanc habere potest vim. Res sic est animo informanda: *An* nunquam in simplici, sed semper in *bimembri* interrogatione, et quidem in altero eius membro, ponitur; saepe autem prius membrum ipsis verbis non est expressum, sed latet in antecedentibus vel etiam ex tota oratione mente supplendum est. Iam vero si hoc membrum suppressum *affirmativum* est, i. e. si ab eo, qui interrogat, huius membri affirmatio animo praecepta est, posterius membrum per *an* inductum *negativum* est, i. e. interrogationem ponit, cuius negatio exspectatur; tum *an* idem valere videtur, quod *num, numne.* Infra IV. 23, 52: si quid (fortiter in re p.) fecimus, certe irati non fecimus. *An* est quicquam similius insaniae quam ira? (h. e. *nonne* res ita se habet, *an* ..? aut simplici interrogatione: *num* (*numne*) est quicquam similius insaniae quam ira?) 25, 55: ubi primum: *An* tibi irasci tum videmur ..? dein: *num* irati scribimus? 37, 79. V. 14, 40. Sin autem membrum suppressum *negativum* est, i. e. si huius membri negatio animo praecepta est, posterius membrum *affirmativum* est, i. e. interrogationem ponit, cuius affirmatio exspectatur; tum *an* idem valere videtur, quod *nonne,* ut h. l. Cf. II. 18, 42: an eadem breviter attingam ..? de Senect. VI, 15: a rebus gerendis senectus abstrahit? quibus? *an* iis, quae in iuventute geruntur et viribus? (i. e. *num, numne* aliis, an iis, quae ..? aut simplici interrogatione: *nonne* iis, quae ..?) Tale *an* nobis vertere licet per *etwa?* Probe autem tenendum est voculae *an* semper adiunctam esse notionem *dubitationis* ac *fluctuationis;* nam si interrogationis affirmatio *certo* exspectatur, pro *an* ponitur *annon,* ut Parad. V, 3: *An non* est omnis metus servitus? Sic h. l., si scriptum esset: *annon, quod ..?*, Cicero significasset sibi persuasissimum esse nullam aliam causam esse nisi eam, quae a se allata esset, cur animi medicina non admodum culta esset ab hominibus: quod noluit; nam etsi causam prolatam unice veram putabat, ut luculenter apparet ex seqq. verbis: *ita fit, ut* etc.; tamen eam dubitanter proponere voluit: unde orationi ironia quaedam admiscetur, qua sententiam certissimam ut dubiam proferimus. De particulae *an* usu doctissime disputavit *Handius* in Tursell. T. I. p. 342 sqq. Cf. nos in Gr. L. §. 159, 2.

corporis gravitatem] Ea fit, quom languescit corpus et quasi quodam pondere premitur, ut membra suis aegre fungantur muneribus, uti interpretatur *Davisius,* qui in partes vocat Cels. I. Praef. p. 19. c. 10. II, c. 7. Sic Graece βαρύτης σώματος. Cf. Fin. IV, 12. Paulo post *ita fit* formula concludendi pro *hinc sequitur, efficitur,* de qua v. ad II. 6, 16.

ut animus de se ipse tum iudicet] *Iudicet Nissenius* interpretatur *debeat iudicare;* sed haec sententia latet

sit, antequam inventa, nec tam culta, posteaquam cognita est, nec tam multis grata et probata, pluribus etiam suspecta et invisa? An quod corporis gravitatem et dolorem animo iudicamus, animi morbum corpore non sentimus? Ita fit, ut animus de se ipse tum iudicet, quom id ipsum, quo iudicatur [2],

2 Sic Or. c. R. P. aliisque; alii *quod iudicatur;* aliquot edd. vett. *quod iudicat;* cod. Tolet. et nonnullae edd. vett. *quo iudicet.*

aegrotet. 2. Quodsi talis [3] nos natura genuisset, ut eam ipsam intueri et perspicere eademque optima duce cursum vitae conficere possemus; haud erat sane, quod quisquam rationem ac doctrinam [4] requireret. Nunc parvulos nobis dedit igniculos, quos celeriter malis moribus opinionibusque depravati [5] sic restinguimus, ut nusquam naturae lumen appareat. Sunt enim ingeniis nostris semina innata virtutum, quae si adolescere liceret, ipsa nos ad beatam vitam natura perduceret. Nunc autem, simul atque editi in lucem et suscepti sumus, in omni continuo pravitate et in summa opinionum perversitate versamur, ut paene cum lacte nutricis errorem suxisse videamur. Quom

3 Sic Gud. 1. et sine dubio alii; Or. c. vulg. *tales.* 4 R. Brux. P. Gud. quatt. Pall. Fab. Ulr. *ratione ac doctrina;* Gr. Vict. Petr. ed. Steph. *ratione et doctrina;* Kl. recte has scripturas ex compendio *rationē, doctrinā* ortas putat. 5 v. Adn.

in hac verborum iunctura: *ita fit, ut iudicet.*

§. 2. *ut eam ipsam intueri* etc.] Stoici enim summum bonum esse iudicarunt *congruere naturae cumque ea convenienter vivere.* V. 29, 82. Off. III. 3, 13. Fin. III. 7, 26. Diog. L. VII, 87: ὁ Ζήνων .. φύσεως τέλος εἶπε τὸ ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν, ὅπερ ἐστὶ κατ' ἀρετὴν ζῆν.

haud erat sane] V. Adnotata nostra in I. 49, 116: *magnum est.*

rationem ac doctrinam] V. ad I. 13, 30. ad I. 1, 1: *ratio et disciplina* et in primis ad II. 4, 12: *levitate et iactatione.*

Nunc] Observandus exquisitior huius particulae in oppositionibus usus (*nun aber*). Cf. ad II. 19, 45. Saepe additur particula adversativa, uti paulo post *nunc autem,* infra IV. 24, 54. N. D. II. 36. init.; *nunc vero,* uti de Fin. V. 15, 41. Nostri loci structurae simillima est ea, qua usus est Curtius VII. 5, 35: Quae si in ipsos proditionis auctores excogitata essent, iusta ultio, non crudelitas videretur; *nunc* culpam maiorum posteri luere, qui ne viderant quidem Miletum. Sic Graeci utuntur particulis νῦν, νῦν δέ, νυνὶ δέ de quibus v. nos in Gr. Gr. T. II. §. 498, 2. 3.

parvulos .. igniculos] Deminutio additur deminuto, ut parvitas magis appareat. Terent. Eun. I. 2, 28: *parvolam puellam.* V. *Ruhnken.* Dictat. in Terent. Andr. II. 2, 32. Sic supra II. 18, 42. *contortulis conclusiunculis.* N. D. III, 17. pr.: *aureola oratiuncula.* Acad. II. 44, 135: *aureolus libellus.* Caes. B. C. 3, 104: *naviculam parvulam.* Catull. 3, 18: Flendo *turgiduli* rubent *ocelli.* Apud Graecos deminutivo interdum μικρός additur, ut Xen. Ages. 1, 21: παιδάρια μικρά, ubi v. *Breitenbach.* Ad sententiam nostri loci cf. Fin. V. 7, 18: quorum similia sunt prima in animis, quasi *virtutum igniculi* et semina. Ibid. 15, 43: in pueris *virtutum* quasi *scintillulas* videmus. Legg. I. 12, 33: *tantam .. esse corruptelam malae consuetudinis, ut ab ea tanquam igniculi exstinguantur a natura dati!* ubi cf. doctam adnot. *Goerenzii* p. 50 sq. et *Turneb.* p. 564. (Cr.), qui comparat Graeca: σπινθήρ, ζώπυρον, ἔναυσμα.

depravati] Est egregia coniectura *Lambini,* praestantissimis codd. Vat. et Brux. confirmata, quam cum aliis revocandam duxi pro vulg. *depravatis:* quod habet Or. c. R. P. Gud. 1 II. Marb. duob. Leidd. et plurim. edd. vett. Ex seq. *sic* vocabulo *depravati* facile accrescere potuit littera *s.* Quae sequuntur: *in omni continuo pravitate et in summa opinionum perversitate versamur,* commendant, uti acute vidit *Moser,* nominativum; nam *in pravitate versamur* idem fere est, quod *depravati sumus.* Defendi quidem posse *depravatis* arbitratur *Klotzius,* si *depravata opinio* pro prava opinione accipiatur, ut Part. orat. 26, 91: genus hominum ad honestatem natum, malo cultu *pravisque opinionibus* esse corruptum; sed ego non credo *depravatos mores* pro pravis moribus dici, praesertim quom antecedat *malis moribus;* neque placet locutio *opinionibus depravatis aliquid restinguere.* Quod autem multi deteriores codd. et ed. Fabr. exhibent *depravatos,* nullo modo probari potest. Nam *igniculos depravatos* ab ullo scriptore dici cum *Davisio* nego. De nomine *luminis* v. ad I. 3, 5 extr.

vero parentibus redditi, dein [6] magistris traditi sumus; tum ita variis imbuimur erroribus, ut vanitati veritas et opinioni confirmatae natura ipsa cedat.

II. 3. Accedunt etiam poëtae, qui, quom magnam speciem doctrinae sapientiaeque prae se tulerunt [1], audiuntur, leguntur, ediscuntur et inhaerescunt penitus in mentibus; quom vero accessit [2] eodem quasi maximus quidam magister, populus atque omnis undique ad vitia consentiens multitudo, tum plane inficimur opinionum pravitate a naturaque desciscimus, ut nobis optime *naturae vim vidisse* [2] videantur, qui nihil melius homini, nihil magis expetendum, nihil praestantius honoribus, imperiis,

6 Sic Or. c. Vat. Mon. 1.; eodem ducit scriptura *redditidem* in Gud. 1. R. P., *redditi, demum* in Brux. Gr. aliisque; porro alii codd. et edd. habent *r. deinde;* unus Ox. Rehd. Mon. 2. Vind. 1. et nonnullae edd. vett. habent *redditi, id est,* quod e recc. unus *Klotzius* recepit et multis, sed non idoneis argumentis defendit; idem nunc in Add. p. 122. magis ad scr. *redditi, dein* inclinat. Corruptio verae scripturae *dein* sine dubio ex compendiis profecta est. II. 1 Vind. 1. et permult. edd. vett. *tulerint.* Male. V. ad II. 24, 58. 2 v. Adn.

semina virtutum] Apposite *Ochsner* affert Fin. IV. 7, 18: his initiis, tanquam *seminibus,* a natura datis, .. omnis honestas perfecte absoluta est. Adde ibid. V. 7, 18. modo a nobis allat.

suscepti sumus] Morem *tollendi* et *suscipiendi liberos* ea qua solet elegantia exposuit *Ruhnken.* Dictat. in Terent. Andr. I. 3, 14. Infra c. 13, 28: *sustuli.*

parentibus redditi] Scil. a nutricibus. Harum enim curae pueri a parentibus primis annis commissi, dein in magistrorum (paedagogorum) disciplinam traditi sunt.

opinioni confirmatae] H. e. opinioni falsae, quam varii errores confirmaverunt.

Cap. II. §. 3. *poëtae*] Simili modo supra II. 11, 27: poëtae castigantur, ut qui omnes virtutis nervos elidant.

tulerunt] Ex nostrae linguae ratione exspectamus *ferunt;* at v. Adnotata in II. 24, 58. Iniuria eiusmodi perfectis notatio repetitae actionis tribuitur: de quo perfecti usu quid statuendum sit, exposuimus in Gr. L. §. 107. Not. 6.

et inhaerescunt] De *et* quarto orationis membro addito v. ad V. 14, 41.

quom vero accessit] Sic c. *Tregdero* scripsi; eodem ducit scriptura unius Ox. *accesserit:* in qua idem error, quem modo in prava scr. *tulerint* pro *tulerunt* deprehendimus; etiam praestantissimus cod. Vat. habet *accessit,* sed post v. *populus:* quod probat *Wes.* Em. I. p. 17., cui assensi sunt Bait. aliique; Gud. II. 2. b. unus Leid. Aug. duo Oxx. et plurimae edd. vett. *accedit;* alii codd., etiam optimi R. P. Gud. 1. Brux. omittunt hoc verbum; unde *Or.* uncis inclusit, alii plane exterminaverunt: quod mihi durissimum videtur. Vulg. *accedit* dubitari non potest quin originem ducat ab antecedenti *Accedunt;* at vero in enuntiationibus secundariis praesens ferri non potest. Cf. locum simillimum supra II. 11, 27: ad malam domesticam disciplinam .. *quom accesserunt* etiam poëtae, nervos omnes virtutis elidunt. V. Adnotata in II. 24, 58.

quasi maximus quidam] De vocula *quasi* ad mitigandam metaphoram pronomini *quidam* iungi solita v. *Beier.* ad Offic. I. 27, 93. p. 209. Cf. nos in Gr. L. §. 124. Not. 5.

ut nobis optime naturae vim vidisse videantur] Haec est egregia *Madvigii* ad Fin. III. 19, 62. coniectura, ducta e verbis, quae ibi leguntur: Atque etiam in bestiis *vis naturae perspici* potest; cf. Fin. V. 15, 43. Tusc. I. 15, 35: *cernere naturae vim maxume.* II. 26, 63: ut .. opinio valeat honestatis, quom *ipsam videre* non possint; receperunt eam Baiter aliique. In cdd. legitur *optime naturam invidisse.* Acute etiam unius litterae immutatione *Keilius* Quaestt. Tull. p. XXI. codicum scripturam emendavit sic:

populari gloria iudicaverunt. Ad quam fertur optimus quisque veramque illam honestatem expetens, quam una [2] natura maxime inquirit [2], in summa inanitate versatur consectaturque nullam eminentem effigiem virtutis [2], sed adumbratam imaginem gloriae. Est enim gloria solida quaedam res et expressa, non adumbrata; ea est consentiens laus bonorum, incorrupta vox bene iudicantium de excellente [2] virtute; ea virtuti resonat

optime naturam ii vidisse, ut haec sit sententia: „ita inficimur opinionum pravitate a naturaque desciscimus, ut, quid ea postulet, ignoremus atque id ipsum naturale esse opinemur, quod sit contra naturam maxime.“ *Naturam videre* est videre, quid sit naturale, quid natura postulet. Cf. c. 1, 2: Quodsi tales non natura genuisset, ut *eam ipsam intueri* et *perspicere* .. possemus. Ingeniosissima porro est *Bentleii* coniectura: *optimam magistram invidisse; Lambinus* legendum putat *optimam naturam, Moser* in Add. p. 397. *optimam magistram naturam, Orellius* denique in vocabulo *optime* lectoris exclamationem: „*optime* hoc dixisti, Tulli! euge, σοφῶς!“ a margine in verborum ordinem illatam sibi visus est deprehendisse et ob eam causam v. *optime* uncis seclusit. Unus ex omnibus *Klotzius* vulgatae patrocinium suscepit; sed quam ex ea extudit sententiam (*daher scheinen uns diejenigen die Natur ganz herrlich* [*geschickt?*] *vorenthalten zu haben, welche* u. s. w.), ea et admodum contorta est neque in verbis Latinis inest. Ipse nunc in Add. p. 123. ad *Keilii* coniecturam inclinare videtur.

Ad quam] Relativum non solum ad popularem gloriam, sed etiam ad honores, imperia referendum est, sed, etsi pluralia antecedunt, tamen accommodatum est ad proximum singularis numeri substantivum: quod ubi fit, hoc substantivum antecedentium nominum notionem complectatur necesse est. V. nos in Gr. L. §. 145. Not. 9.

honoribus, imperiis] *Imperia*, quae hic opponuntur *honoribus*, intelligenda sunt *imperia militaria. Imperium* quidem complectitur et civiles et militares honores; sed quom opponitur, uti hic, *honoribus*, vel, uti aliis locis, *magistratibus*, semper referendum est ad militares honores. V. *Ernestii* Clav. Ciceron. v. *imperium* et *Bremium* ad Cornel. Nep. Miltiad. VIII, 2. p. 31.

fertur] *Ferri ad aliquid* eleganter dicitur, qui vehementer aliquid appetit. Sic Graece dicitur φέρεσθαι ἐπί τι. Sententia huius loci est haec: Optimus quisque natura ad gloriam fertur; at quom veram gloriam in honoribus, imperiis, populari gloria positam putet, a vera gloria veraque honestate aberrat longissime.

quam una natura] Sic plurimi libri, et editi et scripti, etiam R. P. Gud. 1. Brux.: quod sententiae refragari monet *Bentleius;* nam non sola natura honestatem expeti, sed et philosophia et recta ratione, virtute. Hinc *Or.* c. nonnullis edd. vett. et nonnullis deterioribus codd. edidit *quam unam n.:* quod receperunt Bait. aliique. Sic infra c. 16, 34: quae cogitatio una maxime molestias omnes extenuat. Mihi vero aliter de h. l. statuendum videtur. Scilicet nomen *naturae*, e Stoicorum mente (τῇ φύσει ἕπεσθαι) accipiendum, idem valet, quod recta vel absoluta ratio; quemadmodum autem ratio saepe dicitur pro hominibus, qui rationem sequuntur, sic h. l. *natura* ii homines intellegendi sunt, qui, naturam secuti, recta vel absoluta ratione instructi sunt; hi autem *soli* sunt, qui veram honestatem expetunt, ceteri omnes, vel optimus quisque, popularem gloriam veram honestatem existimantes eamque expetentes, aberrant. Quare tuendam puto vulgatam *una:* quam etiam *Klotzius* ad Laelium I, 1. p. 87. defendit his verbis: „non tam illud urget scriptor, illam honestatem unam esse, quam natura maxime inquirat, quam illud, unam naturam esse, quae maxime illam honestatem inquirat; naturae enim optimus quisque, qui cum gloriam sequeretur, a vera honestatis via aberraverit, opponitur.“

inquirit] multo gravius est quam simplex *quaerit*. Sed quom dubitari possit, num recte dicatur natura *honestatem inquirere;* neque enim aliis locis Cicero hoc verbo ita utitur, ut sit *vehementer quaerere, vehementer expetere*, sed dicere solet *inquirere in rem*, et quidem ea vi, ut sit aliquid perscrutari; *Moser* et *Kleinius* l. d. p. XXII. satis probabiliter legendum coniecerunt *anquirit;* quod receperunt *Tregder, Bait.* aliique. De frequenti horum verborum vel in optimis codd. confusione *Moser* comparare iubet *Cortium* ad Sall. Iug. 13, 6. *Goerenz.* ad Legg. p. 4. *Menkius* in Observv. ined. addit *Moserum* ad N. D. I, 17. extr. p. 79. De verbo *anquirendi* v. Adnotata nostra in IV. 21, 47.

tanquam imago [2]. Quae quia recte factorum plerumque comes est, non est bonis viris repudianda. 4. Illa autem, quae se eius imitatricem esse vult, temeraria atque inconsiderata et plerumque peccatorum vitiorumque laudatrix, fama popularis, simulatione honestatis formam eius pulchritudinemque corrumpit. Qua caecitate homines quom quaedam etiam praeclara cuperent eaque nescirent nec ubi nec qualia essent, funditus

consectatur] H. e. contentis viribus sectatur. Sic *conniti* est contentis viribus niti. Cf. Adnotata in I. 16, 36.

eminentem .. non adumbrata] Eleganter Cicero metaphoram ex sculptura petitam per singula huius sententiae verba persecutus est. *Eminens effigies* est statua erecta, sublimis (*ein aufgerichtetes, deutlich hervorragendes Ebenbild*); eademque dicitur *solida* (*gediegen*), h. e. e firma materia composita, et *expressa* (*ausdrucksvoll*), h. e. plane elaborata, ut, quem referat, statim cerni possit. V. *Ernestii* Clav. Ciceron. v. *expressus*. Sic p. Cael. 5, 12: *non expressa signa, sed adumbrata virtutum*. Contra *adumbrata imago* est σκιαγράφημα, h. e. inchoata descriptio aut delineatio futurae statuae aut picturae (*in blossen Umrissen dargestelltes Bild*). Quintil. X. 2, 7: non esset pictura, nisi quae *lineas modo extremas umbrae, quam corpore in sole fecissent, circumscriberet*. Cf. *Beier*. ad Offic. III. 17, 69. p. 310. *Aug. Matthiaeum* et *Halmium* ad or. pro P. Sulla 18, 52. *Ellendt*. ad de Or. III. 26, 101. Vol. II. p. 399 sq. *Wunder*. ad Plancian. p. 101 sq. Voc. *virtutis* de *Bentleii* sententia uncis saepserunt *Davisius, Ernestius, Orellius;* plane exterminaverunt cum cod. Ball. *Wolfius* et *Schützius:* quod probat *Orellius*, qui haec addit: „non enim sufficiat *effigies virtutis* sapienti, virtutem ipsam expetenti.“ At deleto hoc nomine non solum elegantem orationis conformationem pessumdari, sed etiam ipsam sententiam corrumpi acute vidit *Klotzius* l. d. Nam primum membrorum contrariorum aequabilitas turbatur; deinde quom aperte virtus et gloria tanquam personae prodeant earumque imagines sibi opponantur, sua sponte patet genetivum *virtutis* abesse non posse. Bait. gen. *gloriae* delendum censet: quod non magis probandum est.

de excellente virtute] Renitentibus omnibus libris et scriptis et editis *Wesenbergius* Em. I. p. 13. pro *excellente* legendum censet *excellenti:* quod receperunt Bait. aliique. Quanquam negari non potest in eiusmodi participiis adiectivorum vim habentibus ablativi legitimam terminationem esse *i;* tamen, quoniam aliis quoque locis altera terminatio *e* omnium codicum auctoritate munita reperitur, contra codd. nihil mutandum videtur. In omnibus libris legitur: *sapiente* homine Off. I. 15, 46. et pr. Sest. 3, 6.; Q. Fr. I. 1, 8, 24: *constante* fama. III. 5, 1: *praestante* viro; Verr. prooem. I. 10, 28: *innocente* homine; pr. Sest. 3, 6: *sapiente* homine; de Or. II. 20, 85: in *excellente* oratore.

tanquam imago] pro: *vocis imago*. Horat. I. 12, 4: *cuius recinet iocosa Nomen imago:* ubi plura comparavit *Mitscherlichius*, praeceptor pie colendus. Plurimi libri, et editi et scripti, etiam R. Gud. 1. Brux., exhibent *imago gloriae:* quod recepit *Klotzius* dicens non interpretandum esse *wie ein Echo des Ruhmes*, sed *wie ein Ruhmecho:* qua interpretatione nihil conficitur; aliae edd. et pauci codd., sed in iis optimus Vat., omitt. *gloriae*. Non dubito, quin ex margine, ubi ad explicandum sequens *Quae* adscriptum fuisse videtur *gloria*, irrepserit in ordinem verborum ibique in *gloriae* mutatum sit, tanquam a v. *imago* pendens.

comes] I. 45, 109: gloria .. virtutem tanquam umbra sequitur.

§. 4. *quae se .. esse vult*] V. ad I. 41, 98.

quom quaedam etiam praeclara] H. e. etiamsi quaedam cuperent, quae (*etiam*) adeo praeclara essent.

eaque] De v. *que* v. ad I. 2, 4: *iacentque*.

alii everterunt suas civitates, alii ipsi occiderunt. Atque hi [2] quidem optima petentes non tam voluntate, quam cursus errore falluntur. Quid? qui pecuniae cupiditate, qui voluptatum libidine feruntur, quorumque ita perturbantur animi, ut non multum absint ab insania, quod insipientibus contingit omnibus [3], his [4] nullane est adhibenda curatio? utrum quod minus noceant animi aegrotationes quam corporis? an quod corpora curari possint, animorum medicina nulla sit?

3 Verba *quod ins. cont. omn.* Bait. de Bakii sententia tanquam interpolata uncis cinxit. Neque negari potest hoc additamentum inepto loco adiectum esse; nam non solum ii, qui ultimo loco commemorantur (*pecuniae cupidi* etc.), sed etiam qui cursus errore falluntur, *insipientes* sunt; sed in his festinanter scriptis libris non omnia ad vivum resecanda sunt. 4 Or. c. Mon. 2. marg. MS. Asc. 2. edd. SE. *iis;* reliqui, etiam R. Gud. 1., *his*, v. Adnotata ad antecedentia v. *atque hi quidem*.

Atque hi quidem] Marg. MS. Asc. 2. et edd. S. E pro *hi* habent *ii*, quod Mos., Tr., Kl. receperunt; sed apte *Sff.* comparat formulam transeundi *atque haec quidem hactenus*. Cf. ad c. 13, 28. Pronomen *hi* referendum est ad proxime antecedentes *homines*, a quibus transit Cicero ad eos, qui pecuniae cupiditate etc. feruntur. *Wes.* comp. II. 21, 48. III. 8, 17. Fin. IV. 18, 49. Etiam paulo post c. Bait. recepi *his nullane* ob vim, quae h. l. in pronomine posita est. *Wes.* apte comp. III. 5, 11. V. 8, 23. Fin. II. 28, 91. Phil. II. 10, 101. III. 3, 7. VII. 3, 15. *Madvig.* ad Fin. III. 4, 12. V. Adnotata nostra ad I. 3, 5. Aliis locis *atque* vi adversativa dictum videtur, ut idem fere sit, quod *atqui;* sed observandum est non solum orationem saepe per copulandi coniunctionem sic continuari, ubi aut contraria connectuntur, aut aliquid per occupationem subsumitur, ita quidem, ut proprius ibi videatur esse adversativae coniunctioni locus, ut docet *Wopkens.* Lectt. Tull. II, 6. p. 212. H., sed ipsam particulam *atque* sua vi, qua antecedentibus aliquid maius graviusve adiungit, idoneam esse ad membra adversativa coniungenda. Cf. infra IV. 31, 66: *Atque* erat facile. c. 34, 71: *Atque* horum omnium cett. V. 21, 62: *Atque* ne integrum quidem erat. Cf. *Beier.* ad Off. III. 11, 48. p. 267. et *Hand.* Tursell. I. p. 492 sqq. Pariter Graecum καί saepe ita dicitur. V. nos in Gr. Gr. T. II. §. 521, 4.

cursus errore] H. e. cursu a recta via aberrante. V. ad 1, 1. princ.

libidine feruntur] H. e. abripiuntur auferuntur. Inest notio temeritatis. Sic c. 5, 11., sed addito vocabulo *effrenati* (ut *incitati, proni, praecipites*). Cf. *Schütz.* Indic. v. *ferre.* extr. *Menkius* in Observv. ined. laudat *Heinsium* et *Drakenb.* ad Sil. Ital. X, 518. Adde *Kritzium* ad Sall. Cat. III, 4. p. 20. Frequentissimum est *efferri* aliqua re, ut *laetitia, gaudio, voluptate, studio, cupiditate*, reliqq., i. e. evagari, extra fines terminosque egredi. V. *Seyffert.* ad Lael. 15, 34. p. 352. et nos ad IV. 15, 35.

Cap. III. §. 5. *et .. perniciosiores pluresque*] Recte de h. l. statuit *Klotzius* in Ed. et in Quaestion. Tullian. I. p. 105 sqq., existimans Ciceronem primum quidem voluisse sententiam sic instituere, ut diceretur: *at et morbi perniciosiores pluresque sunt animi quam corporis, et medicina certior est morborum animi quam corporis;* nam duplex interrogatio c. 2, 4. proposita erat: utrum quod minus nocerent animi aegrotationes quam corporis, an quod corpora curari possent, animorum medicina nulla esset; sed, postquam, ut rationem redderet, quare essent animi morbi perniciosiores, plura adiecerit verba atque intellexerit longe probabilius hoc esse quam illud, inchoatam reliquisse constructionem sicque perrexisse: *qui vero probari potest* cett. Comparat de Or. I. 25, 113 sq.: Nam *et animi* atque *ingenii* celeres quidam motus esse debent etc.: ubi pergendum erat: *et corporis*, sed, mutata structura, §. 114. demum ad corpus transit. Ib. II. 11, 48 sq.: Nam *et testimonium* saepe dicendum est etc. Quid? si, quod saepe summis viris accidit, *mandata* sint exponenda etc. Plura exempla contulit *Madvigius* in Exc, I. ad Fin. p. 801 sq. Adde *Seyffert.* ad Lael. 20, 73 p. 440 sq. Cf. nos ad IV. 35, 74. Particulas *et* (*et* morbi) et *que*

III. 5. At et morbi perniciosiores pluresque sunt animi quam corporis. *Hoc* enim *ipso* [1] odiosi sunt, quod ad animum pertinent eumque sollicitant, *animusque aeger*, ut ait Ennius, *semper errat, neque poti* [2] *neque perpeti potest, cupere nunquam desinit.* Quibus duobus morbis, (ut omittam alios,) aegritudine et cupiditate, qui tandem possunt in corpore esse graviores? Qui vero probari potest, ut sibi mederi animus non possit, quom ipsam medicinam corporis animus invenerit, quom-

III. 1 v. Adn. 2 v. Adn. ad verba: *animusque aeger.*

(plures*que*) sibi respondere non posse demonstravimus supra ad I. 2, 4: *et* Epaminondas.

Hoc enim ipso] Haec est acuta *Bakii* coniectura, recepta etiam a *Baitero* et optime defensa a *Sorofio* pro codicum scriptura *hi enim ipsi*. Agitur enim h. l. non de corporis, sed de animi morbis. Animi morbi *hoc ipso perniciosi* et *odiosi* sunt, *quod ad animum ipsum, meliorem hominis partem, pertinent;* corporis autem morbi eo tantum perniciosi sunt, quod efficere possunt, ut animus in corporis dolorum societatem quandam veniat. Ad duas interrogationes §. 4. prolatas *utrum .. corporis? an .. nulla sit* respondetur §. 5. Animi autem morbos *plures* esse quam corporis ipse Cicero planissimis verbis V. 1, 3. dicit: animos .. et corporum doloribus congruentes et separatim suis angoribus et molestiis implicatos. Huc accedit, quod in scriptura *hi enim ipsi* intellegi non potest, cur pron. *ipsi* additum sit. Sed quaeritur, quo modo codicum scriptura *hi enim ipsi* ex verbis *hoc enim ipso* nasci potuerit. Scilicet ante litteram *e* facile littera *c* excidere, dein *ho*, quod nihil est, in *hi* mutari potuit; quo facto sequens *ipso* in *ipsi* mutari necesse erat. *Seyffertus* quidem Bakii coniecturam tanquam absurdam reicit; sed quas ad defendendam sententiam suam attulit rationes, eae nullius momenti sunt.

animusque aeger] H. e. animus porro aeger. Saepe *que* continuandi et ad novum quiddam transeundi vim habet, maxime in enumerandis pluribus rebus. Cf. *Ochsner.* Eclog. Ciceron. p. 57. *Goerenz.* ad Academ. I. 6, 23. Legg. I. 11, 32. de Finib. I. 9, 29. *Madvig.* ad Fin. III. 22, 73. et nos in Gr. L. §. 135, 2. Pro *pati*, quod est in cdd., scripsimus cum Sff. *poti* (i. e. potiri) de coni. *Ribbeckii* tr. Lat. reliq. p. 56. (cf. III. 18, 41 extr.), qui versus sic constituit: '*Animus aeger sémper errat néque poti neque pérpeti* | *Pótis est ...... cúpere nunquam désinit.*

perpeti] H. e. in patiendo aliquid perdurare.

Qui vero probari potest, ut] Sunt complura verba locutionesve, quae eam vim atque notationem habent, ut duplicem admittant structuram, et accusativum c. inf. et coniunctionem *ut cum coniunctivo*. Accusativus c. inf. sententiam simpliciter tanquam obiectum ponit, quod ad verbum cogitandi demonstrandive referatur; *ut c. coniunctivo* significat, uti aliis locis, effectum, h. e. sententiam ponit tanquam rem, quae cogitatione demonstrationeve efficiatur aut efficienda sit, tanquam id, quod cogitatione demonstrationeve spectetur. Ubi autem verbum locutiove ita comparata est, ut illam effectus consecutionisve vim non admittat, hanc structuram respuit. Veluti simplex verbum *probandi* semper cum acc. et inf. construitur, non cum *ut;* at locutio *qui probari potest* cum *ut* consociata legitur etiam Fin. II. 33, 108: *Qui probari potest, ut* is, qui propter me aliquid gaudet, plus, quam ego ipse, *gaudeat.* (Quanquam ibi cod. Erl. habet *Quid id p.*, unde effici potest *Qui id p.*, v. *Madvig.* in Add. p. 873.) Quom in locutione *qui probari potest?* negativa insit sententia (= nullo modo probari potest), comparari potest *non est veri simile, ut* c. coni., etsi *veri simile est*, ut *probari potest*, semper cum acc. et inf. iungitur. Porro Tusc. I. 42, 100: nos autem *teneamus, ut* nihil *censeamus* esse malum etc. V. 11, 34: nos tamen *teneamus, ut sit* idem (sapiens) beatissimus, ubi v. Adn. III. 31, 75: *additur, ut* etc.: ubi v. Adn. Pari modi verba *efficiendi* (de conclusione), *sequendi, consequendi* hanc duplicem structuram admittunt. V. nos in Gr. L. §. 142, 3. a) §. 142, 4. *Madvig.* ad Fin. II, 3. p. 145 sq. Particulam *ut* etiam in his, uti in ceteris enuntiationibus, propriam suam signi-

que ad corporum sanationem multum ipsa corpora et natura valeat [1], nec omnes, qui curari se passi sint [3], continuo etiam convalescant, animi autem, qui se sanari [4] voluerint praeceptisque sapientium paruerint sine ulla dubitatione, sanentur? 6. Est profecto animi medicina, philosophia, cuius auxilium non, ut in corporis morbis, petendum est foris; omnibusque opibus viribus [1], ut nosmet ipsi nobis mederi possimus, elaborandum est. Quanquam de universa philosophia, quanto opere [5] et expetenda esset et colenda, satis, ut arbitror, dictum est in Hortensio. De maximis autem rebus nihil fere intermisimus postea nec disputare nec scribere. His autem libris exposita

3 Sic scripsi e corr. *Tregderi* pro *sunt* ob seqq. *qui .. voluerint .. paruerint.* 4 Nonnulli deteriores codd. et nonnull. edd. vett. omitt. *se.* V. ad I. 41, 98. 5 Sic Or. c. multis et optimis codd., ut R. P. Gr., pro vulg. *quantopere.*

ficationem (*quomodo, wie,* ὡς, ὅπως) retinere subtiliter *Eduardus Wunder* in Annal. Iahnii IV. 2. demonstrare studet: quam sententiam impugnat *Madvigius* l. d. Etiam, quae *Handius* ad Wopk. Lect. p. 404. contra illum monet, digna sunt, quae respiciantur.

corpora et natura valeat] Haec est vulgata scriptura, Regii quoque, Pithoeani, Gud. 1., Bernensis auctoritate munita, quam recte revocaverunt W., Or., recentt. edd. Ernestius edidit *valeant*, quod legitur in duob. Oxx. Vind. 1. Aug. Duisb. et paucis edd. vett. Scilicet, si inter plura subiecta unum praestantius est, aut uno cetera continentur, praedicatum et apponitur ei et eundem, quem illud, habet numerum et genus. Sic h. l. *natura* includit *corpora* atque subiectum praestantius est. Plura huius iuncturae exempla suppeditabunt *Ellendt.* ad de Or. I. 61, 257. Vol. II. p. 153. *Ramshorn.* L. Gr. §. 96. *Kühner* §. 103, 6. c). Diversa exempla, quae accuratius discernenda erant, congessit *Goerenz.* ad Acad. II. 1, 3. p. 10. De Graeca lingua cf. Xen. R. Ath. 1, 2: πένητες καὶ δῆμος πλέον ἔχει. V. nos in Gr. Gr. T. II. §. 370, 2. p. 70.

paruerint, sine ulla dubitatione] Cum *Stürenburgio* in Commentat. I. ad Offic. p. 135. comma post *paruerint* delendum et post *dubitatione* ponendum censui; respiciuntur enim verba antecedentia *qui curari se passi sint;* neque ullo loco verba *sine dubitatione* vel *sine ulla dubitatione* idem valent, quod *sine dubio* (*ohne Zweifel*), sed semper significant *ohne Bedenken, ohne alles Bedenken.* Quod autem, ut id quasi praeteriens moneam, a recentioribus saepe usurpatur *haud dubie* pro *sine dubio,* id barbarum est. Verba enim *haud dubie* a veteribus semper ita ponuntur, ut referantur ad rem ipsam, quae narratur, significentque *haud dubia ratione, satis certo, satis aperte,* ut: hostes *haud dubie* vicit, h. e. haud dubium est, quin ..; verba autem *sine dubio* semper ita usurpantur, ut non ad rem ipsam, sed ad loquentis iudicium referantur respondeantque plane nostro: *ohne Zweifel,* ut: hostes *sine dubio* vicit, h. e. non dubito, quin .. vel mihi persuasi eum hostes vicisse. Neque hoc praetermittendum, apud Ciceronem nullo loco inveniri *haud dubie,* semel tantum ad Fam. XV. 1, 1. *non dubie* (i. e. non dubia ratione, certo). Enucleatissime de hac re exposuit *Stürenburg* l. d.

§. 6. *Est profecto animi medicina, philosophia*] Post v. *medicina* comma posui; „id enim Cicero potissimum vult docere atque efficere, esse animi medicinam, eamque philosophiam, non vero animi medicinam esse philosophiam, quod non prius poterat contendere ac demonstrare, quam docuisset esse primum animi medicinam; quod quom collegisset, necessario eam esse philosophiam cogebatur." *Klotz.* Quaestt. Tull. 1. p. 107.

omnibusque] De particula *que* v. ad I. 2, 4: *iacentque.*

opibus viribus] Sic *Orellius* c. R. P. Gud. 1. duob. Oxx. Marb. Mon. 1. Rehd. ed Gebh., comparans proverbiales locutiones: *equis viris, remis velis.* V. ad I. 4, 7 init. *Wolfius* c. paucis codd., D. Lall. legit *et viribus.* Pleraeque edd. vett. et Duisb. habent *viribusque.* A Gryphio, Bern.,

sunt ea, quae a nobis cum familiaribus nostris in Tusculano erant disputata. Sed quoniam duobus superioribus de morte et de dolore dictum est, tertius dies disputationis hoc tertium volumen efficiet. 7. Ut enim in Academiam nostram descendimus, inclinato iam in postmeridianum [1] tempus die, poposci eorum aliquem, qui aderant, causam disserendi. Tum res acta sic est.

IV. *A.* Videtur mihi cadere in sapientem aegritudo. *M.* Num reliquae quoque perturbationes animi, formidines, libidines, iracundiae? Haec enim fere sunt eiusmodi, quae Graeci πάθη appellant; ego poteram *morbos,* et id

uno Lall. denique plane abest *viribus;* hinc *Tregder* et *Bait.* uncis incluserunt: quod improbat *Klotzius* in Add. p. 124., qui c. *Or.* recte legit *opibus viribus.* Quod autem c. 11, 25. „*omnibus viribus atque opibus repugnandum est*" dicitur, id morari nos non debet, quom liceat proverbiales locutiones etiam vulgari dicendi forma proferre. *Klotzius* apte comparat Ter. Heaut. V. 1, 31: *dictum factum* proverbiali forma, cum Andr. II. 3, 7: *dictum ac factum* invenerit aliquam causam etc. Plura contulit *Wesenb.* Em. II. p. 10.

de universa philosophia] est *de philosophia in universum,* uti recentiores perperam dicere solent. II. 1, 4: si quis *universam* (sc. philosophiam) velit vituperare. III. 34, 82: *universam* aegritudinem. IV. 27, 59: ad *universam* perturbationem. de Orat. III. 27, 106: *de universa re.* Sic *omnis* dicitur pro omnino, ut I. 40, 95: in *omni* virtute. III. 6, 13: non enim de aegritudine solum .., sed de *omni* animi .. *perturbatione* .. explicabo. IV. 15, 34: *omnisque* recta ratio. V. nos in Gr. L. §. 109, 5.

expetenda esset] De imperfecto coniunctivi in sententia generali posito v. Adnot. in I. 1, 1.

in Hortensio] V. Adn. in II. 2, 4.

scribere] Intelligit libros de Finibus et Academica: quos libros anno ante composuit.

§. 7. *in Academiam*] Villa Tusculana duo habebat gymnasia, lyceum, quod a loco, ubi Aristoteles Athenis docebat, et academiam, quae a Platonis academia dicta erat. Lyceum superius erat; hinc h. l. *descendimus.* Cf. Divinat. I. 5, 8.

postmeridianum] V. II. 3, 9. Orellius c. aliis contra codd. edidit *pomer.* ob C. Or. 47, 157., quanquam ex eo loco minime sequitur Ciceronem usquequaque hanc formam praetulisse. Etiam de Or. III. 5, 17. firmiter stat *postmeridianum.*

causam disserendi] θέμα. V. *Schütz.* Ind. Latin. v. *causa.*

Cap. IV. *libidines, iracundiae*] Aliis locis *iracundia libidini* subicitur a Cicerone (v. infra IV. 7, 16.), perturbationes autem quattuor numerantur hae: *aegritudo, metus, libido, voluptas.* Hinc factum, ut complura a VV. DD. excogitarentur commenta, quibus quam in hoc loco inesse opinabantur corruptelam tollerent. *Fr. Fabricius libidines, iucunditates, Lambinus libidines, cupiditates* scribendum suspicati sunt. At recte contra monet *Davisius* non ἀκριβῶς hic Tullium numerasse perturbationes (cf. sequens *fere*), comparatis infra c. 5, 11: exisse ex potestate dicimus eos, qui effrenati feruntur *aut libidine aut iracundia.* Offic. I. 20, 29. De abstractorum nominum plurali numero v. Adnot. IV. 2, 3.

Haec enim] Graece: ταῦτα γάρ. Neutrum numeri pluralis post substantiva masculini vel feminini generis ponitur, quom et ea res quae dicuntur impersonales declarant, et non solum res dictae, sed universum earum genus intelligendum est. Sic supra I. 24, 56: quam *vitis,* quam *arboris; haec* enim etiam dicimus vivere. *Haec* non *has* posuit Cicero, quia universum plantarum genus intellegi vult. II. 26, 62: *haec,* antecedente *honorum.* V. 21, 61: *eadem* degustare antecedente *vita.* V. *Ochsner.* Eclog. Ciceron. p. 44.

ego poteram morbos] Locus geminus est de Finib. III. 10, 35: perturbationes animorum) Graeci πάθη appellant, *poteram* ego, verbum ipsum interpretans, morbos appellare; *sed* non *conveniret* ad omnia. Sic supra II. 19, 45: *possum:* ubi v. nos. Raro in eius-

verbum esset e verbo; sed in consuetudinem nostram non caderet. Nam misereri, invidere, gestire, laetari, haec omnia morbos Graeci appellant, motus animi rationi non obtemperantis[1]; nos autem hos eosdem motus concitati animi recte, ut opinor, *perturbationes* dixerimus; *morbos* autem non satis usitate, nisi quid aliud tibi videtur. 8. *A.* Mihi vero isto modo. *M.* Haecine[2] igitur cadere in sapientem putas? *A.* Prorsus existimo. *M.* Ne[3] ista gloriosa sapientia non magno[2] aestimanda est, siquidem non multum differt ab insania. *A.* Quid? tibi omnisne animi commotio videtur insania? *M.* Non mihi quidem soli, sed, id quod admirari saepe soleo, maioribus quoque nostris hoc ita visum intelligo multis seculis ante Socraten[4], a quo haec omnis, quae est de vita et de[5] moribus,

IV. 1 Sic Gud. 1. aliique; Or. c. vulg. *obtemperantes.* 2 v. Adn. 3 Sic Gud. 1. R.; Or. c. vulg. *nae.* 4 Sic R. P. et ed. D.; Or. c. vulg. *Socratem.* V. ad I. 26, 65. 5 Tres Oxx. Rehd. Duisb. et plurimae edd. vett. om. *de.* V. ad I. 12, 27.

modi enuntiatis coniunctivus ponitur, ut I. 34, 84: vitae humanae enumerat incommoda. *Possem* idem facere, etsi minus, quam ille. Sall. Cat. VII, 7: memorare *possem* .., ni ea res longius nos ab incepto traheret. Ceterum *possum* et *poteram* (*possem*) dicere sic differunt, ut prius dicatur, ubi dicendi actio non negata est, posterius, ubi dicendi actio iam ita negata est, ut ad exitum perduci omnino non possit. Sic Gr. ἔχω λέγειν et εἶχον λέγειν v. εἶχον ἂν λέγειν. V. *Kühner.* Griech. Gr. T. II. §. 392ᵃ, 6. et §. 392ᵇ, 4. Veluti πάθη *possum* dicere morbos, i. e. possum et fortasse sic faciam; *poteram* dicere; at id facere non poteram, quia consuetudo nostra obstabat. Pluribus hunc indicativi usum illustravimus ad I. 49, 116. V. nos in Gr. L. §. 108, 3.

verbum e verbo] pro quo saepe apud recentiores legere me memini *verbo tenus*, quod longe aliam habet sententiam, vel barbare adeo *verbatim.* Veteres dicunt *verbum de* aut *e verbo* (Cf. Academ. II. 6, 17. Fin. III. 4, 15.), aut *ad verbum exprimere* (Fin. I. 2, 4: fabellas Latinas *ad verbum* de Graecis expressas.) pro verbum verbo exprimere; nunquam *de verbo ad verbum exprimere* vel *vertere.* Sic infra c. 19, 44: quae modo *expressa ad verbum dixi.* V. *Vesterhov.* et *Ruhnken.* ad Terent. Adelph. Prol. 11. Ceterum πάθος ad verbum expressum minime est *morbus*, qui est Gr. νόσος. In simili errore versatur Tullius ac supra II. 15, 35. in πόνῳ et *labore.*

in consuetudinem nostram] H. e. in consuetudinem nostri sermonis.

perturbationes] Similiter apud Pindar. Ol. VII, 30. (Boeckh.) αἱ φρενῶν ταραχαί, metaphora ducta ab aqua turbata. Eleganter observat *Orellius* Graecum πάθος et nostrum *Leidenschaft* significantiora esse vocabula, magis ad mentem spectantia, omninoque in significandis plerisque notionibus quae appellantur abstractis philosophiae pulchrique artis Latinis scriptoribus tropos usurpandos esse, qui multo magis a sensibus ducti sint, quam nostrae et Graecae linguae vocabula illis respondentia.

§. 8. *Haecine*] Sic scripsi ex Gud. 1. et Pith., qui habet *hecine*, praeceptum secutus *Fr. Ritteri* ad Ter. Andr. p. 22 sq., etiam *Klotzio* in Add. p. 124. probatum, pro vulg. *Haeccine;* Gud. 2. et nonnullae edd. vett. legunt *haecne.* Cf. nos in Gr. L. §. 37. Not. 3.

non magno aestimanda] Praeter duas edd. SE., quae *magni* exhibent, ceterae omnes itemque omnes codd. manuscripti hanc scripturam tenent. Apud Tullium raro legitur *magno aestimare*, ut Parad. VI. 3, 51. et Fin. III. 3, 11, ubi v. *Ottonem* et *Madvigium*, sed his duobus locis cum magna scripturae varietate; contra Verr. IV. 7, 13. omnes libri et scripti et editi ap. Or. conspirant in scr.: *tu ista permagno aestimas?* quanquam paulo post plus semel legitur: *quanti aestimet, quanti aestimentur.* V. nos in Gr. L. §. 111, not. 9.

omnis, quae est de vita et de m.]

philosophia manavit. *A.* Quonam tandem modo? *M.* Quia nomen insaniae significat mentis aegrotationem et morbum. [id est insanitatem et aegrotum animum[6], quam appellarunt insaniam[2]. 9. Omnes autem perturbationes animi morbos philosophi appellant negantque stultum quenquam iis[7] morbis vacare. Qui autem in morbo sunt, sani non sunt; et omnium insipientium animi in morbo sunt; omnes insipientes igitur insaniunt[2].] Sanitatem enim animorum positam in tranquillitate quadam constantiaque censebant; his rebus mentem vacuam appellarunt *insaniam*, propterea quod in perturbato animo, sicut in corpore, sanitas esse non posset[8].

V. 10. Nec minus illud acute, quod animi affectionem lumine mentis carentem nominaverunt *amentiam* eandemque *dementiam.*

6 Sic Or. c. optimis codd., ut R. Brux. P. Vat. aliisque; *et aegritudinem animi* codd., ut vdtr., aliquot Oxx. et plurimae edd. vett. *Aegrotus* animus, ut Ter. Andr. I. 2, 22. et III. 3, 27., Heaut. I. 1, 48., dicitur pro usitatiore *aeger* animus. V. Addit. ed. Germ. Forcell. v. *aegrotus.* 7 Sic Mon. 2. Gud. 2. edd. SE; Or. c. vulg. *his.* V. ad I. 3, 5. 8 Sic Mon. 1. 2. Marb. Gud. 2. et, ut vdtr., b.; Or. c. reliquis *possit.* V. Adn. in I. 1, 1. et 4, 7. Cf. *Wesenb.* Em. II. p. 40, qui comp. N. D. §. 61: verteret .. minueret. §. 68: Diana *dicta*, quia .. *efficeret.* §. 69: veniret §. 64. et 72.

Philosophia post Socratem in tres partes divisa erat, dialecticam, physicam, ethicam. V. ad IV. 26, 57. Quod autem hanc tertiam philosophiae partem Socrates adiunxisse dicitur, v. infra V. 4, 10. ibique nos.

id est .. insaniam] Haec verba, a *Bentleio* insitiva iudicata, cum *Davisio* et *Ernestio Wolfius* et nuper *Tregder* uncis sepserunt, *Orellius* autem uncis liberavit, monens „haec etymologica esse et eo consilio addita, ut, cur iam Romani antiqui diu ante Socratem notum nomen illi animi commotioni indidissent, manifestius appareret.“ Etiam *Wesenb.* Em. I. p. 3. haec verba ineptissimum glossema esse dicit. Ego vero cum *Wesenbergio, Bakio, Baitero, O. Heinio* (v. eius progr. p. 21 sq.) et *Sorofio* non solum haec verba, sed etiam sequentia usque ad v. *igitur insaniunt* ab aliena manu addita esse existimo. In verbis enim: *id est .. appellarunt insaniam* nihil inest nisi inepta quaedam antecedentium verborum repetitio; in sequentibus autem importatur Stoicorum argumentatio, qua omnes insipientes insanire dicuntur, quae ab h. l., ubi Tullius de priscorum Romanorum dicendi consuetudine loquitur, plane abhorret. Huc accedit, quod haec argumentatio *philosophis* tribuitur, quom solis Stoicis tribuenda esset. Denique ad verba: *sanitatem enim .. censebant* etc., quae ad philosophos referri non possunt, requiritur subiectum *maiores nostri* vel saltem *nostri.* Sed verbis, quae uncis seclusimus, deletis verba: *quia .. morbum* et *sanitatem enim* etc. egregie inter se concinunt, neque redundant quae §. 10. de Stoicis dicuntur. *Seyffertus* locum sanari posse existimat, si legatur: *id est insanitatem ex aegroto animo* et in seqq. *Nostri sanitatem animorum.*

§. 9. *quod .. posset*] Coniunctivus positus est, quia sententia prolata est e mente eorum, qui *appellarunt.* Cf. 5, 11: qui .. exisse ex potestate dicuntur, quia non *sint* in potestate mentis. At paulo ante: quom exisse ex pot. dicimus eos, qui .. *feruntur*, indicativus positus est, quia sententia pendet a prima persona (*dicimus*), h. e. quia sententia simul ex ipsius Ciceronis mente profertur. Cf. *Wesenberg.* Em. II. p. 22 sq. De imperfecto v. var. scr.

sicut in corpore] Sc. perturbato.

Cap. V. §. 10. *amentiam .. dementiam*] *Verstandesabwesenheit* und *Verstandesverirrung. Amens* appellatur is, a quo abest mens; *demens* is, qui de recta mentis via aberravit.

animi .. mentis] Saepe *animus* et *mens* iunguntur. Quod ubi fit, *animus* significat Graecum θυμόν, appetendi vim, quae est affectionum sedes (no-

Ex quo intelligendum est eos, qui haec rebus nomina posuerunt [1], sensisse hoc idem, quod a Socrate acceptum diligenter Stoici retinuerunt, omnes insipientes esse non sanos. Qui est enim animus [2] in aliquo morbo, (morbos autem hos perturbatos motus, ut modo dixi, philosophi appellant;) non magis est sanus quam id corpus, quod in morbo est. Ita fit, ut sapientia sanitas sit animi, insipientia autem quasi insanitas quaedam, quae est insania eademque dementia; multoque melius haec notata sunt verbis Latinis quam Graecis: quod aliis quoque multis locis reperietur [3]. Sed id alias; nunc, quod instat. 11. Totum igitur id, quod quaerimus, quid et quale sit, verbi vis ipsa declarat. Eos enim sanos quoniam [4] intelligi necesse est, quorum mens motu, quasi morbo, perturbata nullo sit; qui contra affecti sint [5], hos insanos appellari necesse est. Itaque nihil melius, quam quod est in consuetudine sermonis Latini, quom *exisse ex pote-*

V. 1 v. Adn. 2 Sic R. P. Gud. 1 Brux. Vind. 2. (nisi quod hi omnes habent *quis;*) Marb. Aug. (sed hi habent *quid*) Gud. II. Mon. 1. Rehd.; Or. c. reliquis codd. fere omnibus et edd. vett. *qui enim animus est.* 3 Nonnullae edd. vett. et Gud. II. Marb. Vind. 2. *reperitur*, itemque Gud. 1., sed eadem manus superscripsit *e*. V. ad I. 15, 35: *arbitrabimur.* 4 Sic Or. c. plurimis codd. et optimis, ut R. Gud. 1. 2. Vat. (P. *quo*); alii deteriores om. *quoniam.* V. Adn. 5 Sic R. P. Gud. 1. II. Marb. Mon. 2.; *sunt* Or. c. vulg.

bis: *das Gemüth*, v. ad II. 22, 53.), *mens* autem cogitandi vim, rationem, consilium, cogitationem (Gr. τὸν νοῦν, τὸ νοερόν). Infra c. 15, 33: parere enim censet *animum rationi.* N. D. II. 59. init.: *animum* ipsum *mentemque* hominis rationem, consilium, prudentiam. Sic apud Homerum κατὰ φρένα καὶ κατὰ θυμόν (*Geist und Herz*). Quom autem separatim haec nomina ponuntur, utrique utraque fere vis tribuitur, ut verbis utar *Goerenzii* ad Academ. II. 11, 34. V. nos ad II. 22, 53. Docte utriusque nominis vim atque potestatem illustravit *Ochsner* Ecl. Ciceron. p. 94 sq. Cf. *Wyttenb.* ad Legg. I. 22, 59. p. 144. Cr.

haec rebus nomina posuerunt] Unus Ox. Aug. Vind. et cod. Urs. *imposuerunt* legunt. At cf. N. D. I. 17, 44: sunt enim *rebus* novis nova *ponenda nomina.*

a Socrate acceptum] „Imprimis ex Alcibiade secundo, qui a Platone quidem non est profectus, sed vere Socraticus est.“ *Wolf.* Cf. Xen. Commentar. III. 9, 6.

quae .. dementia] *Ernestius* uncis cinxit verba: *quae est ins.*, *Wolfius* etiam *eademque dementia.* At *Orellius* omnia vindicavit, dicens ea habere iam Nonium p. 122. Merc., et omnino esse necessaria; „*insanitas* enim, vocabulum tum novum, nihil aliud significabat quam *Ungesundheit.* Iam dicit: sapienter insaniae (quae eadem est dementia), quasi insanitati cuidam mentis, hoc ipsum insaniae nomen imposuerunt maiores nostri.“

multis locis] H. e. multis rationibus, modis, *Beziehungen.* Cf. IV. 1, 1. V. *Seyffertum* ad Lael. 13, 47. p. 315.

quod instat] *was uns zunächst vorliegt.* Freund. Lex. T. II. p. 1116. affert C. Inv. II. 11, 37: quare, ante factis omissis, illud, quod *instat*, agi oportere.

Sed id alias; nunc etc.] Eadem ellipsis infra 11, 25: sed cetera alias; nunc aegritudinem, si possumus, depellamus. 21, 51: sed cum istis alias. 30, 73: Sed de hoc alias; nunc illud satis est non attribuere ad amissionem amicorum miseriam nostram. V. nos in Gr. L. §. 161, b). *Klotzium* ad Lael. I, 1: Sed de hoc alias; nunc redeo ad augurem.

§. 11. *quid et quale sit*] Saepe haec iuncta reperiuntur. Cf. I. 22, 51 extr. 25, 60. Fin. I. c. 11: nunc autem explicabo, voluptas ipsa *quae qualisque sit.* Ib. c. 9: Constituam, *quid* et *quale* sit id, de quo quaerimus. N. D. I, 22: Roges me, *quid* aut *qualis* sit

state dicimus eos, qui ecfrenati [6] feruntur aut libidine aut iracundia; quanquam ipsa iracundia libidinis est pars. Sic enim definitur: iracundia [7] ulciscendi libido. Qui igitur exisse ex potestate dicuntur, idcirco dicuntur, quia non sint [8] in potestate mentis, cui regnum totius animi a natura tributum est. Graeci autem μανίαν unde appellent [9], non facile dixerim; eam tamen ipsam distinguimus nos melius quam illi. Hanc enim insaniam, quae iuncta stultitia [10] patet latius, a furore disiungimus [1]. Graeci volunt illi quidem; sed parum valent verbo; quem nos furorem, μελαγχολίαν illi vocant. Quasi vero atra bili solum mens ac non saepe vel iracundia graviore vel timore vel dolore moveatur: quo genere Athamantem, Alcmaeonem, Aiacem, Orestem furere dicimus. Qui ita sit affectus, eum dominum esse rerum suarum vetant duodecim tabulae. Itaque non est scriptum: *si insanus*, sed: SI FVRIOSVS * ESCIT * [1].

6 Sic D. et Gud. 1.; Or. c. vulg. *effrenati;* v. Indicem in *ecf.* W. e coni. *effrenate.* Male; Or. apte comp. *incitatus, pronus, praeceps feror.* 7 Haec interpunctio debetur *Mosero* pro vulg. *sic enim definitur irac.* 8 Sic codd. optimi R. P. Gud. 1. Brux. aliique et aliquot edd. vett.; Or. Bait. aliique c. vulg. *sunt.* Cf. ad 4, 9. extr. 9 R. P. Gud. 1. II. Brux. Marb. Mon. 1. et multae edd. vett. *appellant:* unde D. in ed. 2. suspic. *appellarint.* 10 Sic R. P. Aug. unus Ox.; Or. c. vulg. *stultitiae.* V. ad V. 33, 96.

deus. Quorum illud quam barbare dicunt *essentiam*, hoc *qualitatem* significat, uti explicat *Bremius* ad Fin. II. 3. p. 109.

Eos enim sanos quoniam] Alii omiserunt *quoniam;* at v. de hac collocatione Adnotata ad I. 8, 16.

exisse ex potestate] Infra IV. 36, 77: *Iratos proprie dicimus* exisse de potestate, *id est de consilio, de ratione, de mente.* Minus recte *Turnebus* Advers. II. c. 11. hanc locutionem ex eo natam putat, quod furiosi non in sua, sed in agnatorum et gentilium fuerint potestate; tum translatam esse ad eos, qui vehementiore aliqua animi affectione teneantur. V. *Davis.* ad h. l. Graece ἐξίστασθαι ἑαυτοῦ. Cf. nos ad Xenoph. Commentar. I. 3, 12. Contrarium est *in sua potestate esse.* Cf. Phil. VI. 2 extr. Nep. Att. 6, 1. De seq. *feruntur* v. ad c. 2, 4 extr.

iracundia libidinis .. pars] V. IV. 7, 16. De seq. *igitur* (Qui igitur) v. ad I. 7, 14: id *ergo* est.

regnum totius animi] Cf. I. 10, 20.

Graeci μανίαν unde appellent] Sine dubio μανία descendit a radice MA, a quo μαιμάω, μαίομαι, quae significant *gestire, vehementer appetere*, ducta sunt. V. Lex. Gr. v. μαίνομαι. Aliquot edd. praeferunt *appellant:* quod immerito defendit *Wopkens.* Lectt. Tull. II, 5. p. 205., recte autem reiecit *Handius* ad h. l. V. Adnotata in V. 41. extr.

a furore disiungimus] *Tr.* e R. P. tribus Oxx. tribus Pall. scripsit *distinguimus:* quod librariorum mendum, ex proxime antecedenti *distinguimus* ortum, iure reiecit *Klotzius* in Add. p. 126., qui comp. N. D. I. 7, 16: qui honesta a commodis non nomine, sed genere toto *disiungerent.*

volunt illi quidem] Sc. insaniam a furore distinguere. V. Adnot. in I. 3, 6.

furere] Praesenti tempore usus est Cicero, quia fabulae, in quibus personae illae inducuntur, adhuc exstabant.

duodecim tabulae] His verbis: Sei fouriosos aut prodicos escit, adcnatorum centiliomque eius potestas estod, ast ei custos nec escit. V. *Dirksen.* XII. tab. fr. p. 369 sq. Cf. Cornific. I. 13, 23 et Cic. de Invent. II. 50, 148.

escit] Sic recte e coniectura Bouhierii c. Wolfio Orellius edidit pro codicum scriptura *esse incipit:* quod est apertum glossema verbi *escit* (i. e. esse incipit, exsistit, erit, uti ap. Cornific. l. d.: *si f. exsistit:* quod Schütz. recte mutavit in *escit*). Sic Lucr. I. 619: *escit. Escit* antique pro erit. C. Legg. III. 3, 9: *escunt.* V. *Forcellinii*

Stultitiam [1] enim censuerunt constantia, id est sanitate, vacantem posse tamen tueri mediocritatem officiorum et vitae communem cultum atque usitatum; furorem autem esse rati sunt mentis ad omnia caecitatem. Quod quom maius esse videatur quam insania, tamen eiusmodi est, ut furor in sapientem cadere possit, non possit insania. Sed haec alia quaestio est; nos ad propositum revertamur.

VI. 12. Cadere, opinor, in sapientem aegritudinem tibi

Thes. Lat. h. v., *Nobbium* in Programm. Lipsiae anno 1826. edito, in quo insunt Lectt. Ciceron. p. 7—9., *Struvium* Ueber d. Lat. Dekl. u. Conj. p. 62., *Grut.* ad C. Legg. II. 24, 60. (ubi recte restitutum est *escunt*) p. 351. ed. Cr. et Mos. *Gronov.* ad Gell. XI, 18. *Wesenb.* Em. II. p. 48. Nonius p. 443, 5. Merc. legit *si furiosus esset:* unde Tregder scripsit *si f. esit* (i. e. erit): quanquam illud *esset* facilius ex *escit* quam ex *esit* oriri potuit.

Stultitiam] Vulgo legebatur *stultitiam enim censuerunt inconstantiam, id est sanitate vacantem,* et sic omnes fere codd., etiam optimi R. et Gud. 1. (sed hi *stultitia,* R. ex corr. *stultitiam*) P. Gr. b., legunt; Vat. et cod. Schotti consentiunt, sed pro *inconstantiam* habent *constantia:* quod (nuper etiam a *Wesenb.* Em. II. p. 50. probatum) c. Davisio et Orellio recepimus; quinque Pall. et Fab. *st. e. c. constantiam i. e. s. v.;* Gud. 1. legit *stultitia e. c. inconstantia* etc.; Tregder c. Nonio p. 443. edidit *insaniam enim censuerunt, id est inconstantiam s. v.:* quod iure reiecit *Wesenb.* l. d., qui egregie docet Nonii auctoritatem h. l. esse perexiguam; Wolfius *insaniam e. c. constantia i. e. s. v.;* at primum omnes codd. *stultitiam* praeferunt praeter El. 2., in quo legitur *insaniam e. c. esse inconstantiam mentis sanitate v.;* sed constat hunc cod. innumerabilibus locis interpolatum esse ab Italo saec. XV. Neque omnino hac mutatione opus est, quom e Stoicorum mente, uti supra c. 5, 10. vidimus, *insania* et *stultitia* eandem vim habeant. Etiam c. 6, 13. legitur: ita sunt altae stirpes *stultitiae.* Ern. coni. *st. e. c. id est inconstantiam s. v.;* etiam nonnullae edd. vett. verba *id est* ante *inconstantiam* habent; *Klotzii* denique coniectura non est digna, quae commemoretur.

mediocritatem officiorum] Stoici enim duplex posuerunt officium, *perfectum* atque *medium;* cf. C. Off. I. 3, 8. V. nos in libro d. *de Ciceron. in philos. mer.* p. 234. *Mediocritas officiorum* gravius dictum est pro mediocribus, mediis officiis. V. ad c. 1, 1. Perperam *Klotzius* mediocria officia intellegit ea, quae etiam ab infirmioribus ingeniis quodammodo expleri possint.

ad omnia caecitatem] Dictum est, ut *ad omnia caecus.* Liv. 21, 54: hostem *caecum* ad has belli artes habebitis. Coel. ap. Cic. ep. VIII, 13: neque *hebes ad id,* quod melius sit, intellegendum. Infra c. 15, 33: *hebetare aciem ad miserias contemplandas.* IV. 1, 2: *ad* eorum .. *voces* aures *clausas* fuisse. III. 33, 79: Chrysippi (consolatio) *ad veritatem firmissima* est, *ad tempus* aegritudinis *difficilis.* IV. 10, 23: *ad certas res offensionem.* 17, 37: *intolerabile ad demittendum animum .., laetabile ad efferendum.* Fin. II. 20, 63: *timidus ad mortem,* ubi v. *Ottonem* p. 144. N. D. II, 62: *ad rationem sollertiamque praestantior.* p. Dom. 32, 87: *illustrius ad laudem.* Catil. I, 5: quod est *lenius ad severitatem.* V. *Ernestii* Clav. Cic. v. *ad.* Corn. Nep. Dion. VIII, 1: homo et callidus et *ad fraudem acutus.* In eiusmodi exemplis *ad* aut respectum (in Beziehung auf) aut, ubi cum gerundio gerundivove iunctum est, consilium vel consecutionem notat. Cf. *Ellendt.* ad C. de Or. I. 4, 15. Vol. II. p. 16. et nos in Gr. L. §. 119, 1.

furor in sapientem .. non insania] E Stoicorum sententia. V. Diog. Laert. VII. 118. In tota enim hac disputatione Stoicorum vestigiis institit Cicero.

cadere possit, non possit] Ubi duorum contrariorum orationis membrorum unum commune est verbum, aut id, si posterius membrum est negativum, repetitur, aut negationi *non* additur *item,* et quidem omissa coniunctione adversativa (*sed*). Cf. I. 14, 31: *seret .., non seret?* 31, 77: diu mansuros *aiunt* animos, semper *negant.* 48, 116: rationes .. *defuerunt,* ubertas orationis *non defuit.* II. 14, 34: *possunt .. non poterunt?* III. 17, 36. V. 32, 90: *potuit .. non poterunt?*

dixisti videri. *A.* Et vero [1] ita existimo. *M.* Humanum id quidem, quod ita existimas. Non enim silice nati sumus, sed est *natura tractabile* [2] in animis *et* tenerum quiddam atque molle, quod aegritudine, quasi tempestate, quatiatur. Nec absurde Crantor ille, qui in [3] nostra Academia vel in primis fuit nobilis: „Minime, inquit, assentior iis, qui istam nescio quam indolentiam magno opere laudant, quae nec potest ulla esse nec debet. *Ne aegrotus sim, inquit; sed, si fuerim,* [4]

VI. 1 Sic Or. c. R. P. Gr. aliisque; *et vere* Mon. 2. duo Oxx. et ed. P.; *ego vero* edd. vett. fere omnes ante Grut. V. Adn. 2 Or. de Bentl. coni. *uatura fere,* comp. II. §. 47. Vulgo (edd. vett. fere omnes) et Marb. Vind. 1. *naturale in an.;* quod recepit quidem Kl., sed nunc in Add. p. 127. coniecturae Bentl. postponit, corruptelam ex compendio scripturae ortam ratus; optimi codd. *naturabile in an.,* v. Adn. 3 R. P. Brux. Gud. II. 2. sex Oxx. Aug. Mon. 1. 2. Marb. om. *in.* „Nimirum facillime excidit *in* inter *i* et *n,* si scriptum fuit QVINOSTRA." *Mos.* 4 v. Adn.

7, 18 princ. *est .. non est.* Lael. 5, 19: ex propinquitate benevolentia tolli *potest,* ex amicitia *non potest.* Infra IV. 14, 31: corporum .. accidere *possunt,* animorum *non item.* 32: hebetes *non item.* Raro omittitur *item,* ut ad Att. XIV. 12, 2: quem quidem sui Caesarem salutabant, Philippus *non.* V. nos in Gr. L. §. 133. Not. 8. Ubi negativum membrum praecedit, necessaria est repetitio verbi. Infra IV. 31, 67: contractionem animi recte fieri *nunquam* posse, elationem *posse.* V. 39, 114: Democritus alba et atra discernere *non poterat,* at vero bona mala .. *poterat.* pro Milone 9, 26: dictitabat consulatum Miloni eripi *non posse,* vitam *posse,* ubi v. *Matthiaeum* p. 224. Idem apud Graecos, ut Plat. Gorg. 525. C: αὐτοὶ μὲν οὐκέτι ὀνίνανται θὐδέν, ἄλλοι δὲ ὀνίνανται. Plura collegit *Stallbaumius* ad Plat. Lys. p. 209. C.

Cap. VI. §. 12. *Et vero*] H. e. et profecto. V. Adnotata in I. 11, 24.

silice nati] Odyss. τ, 163: οὐ γὰρ ἀπὸ δρυός ἐσσι παλαιφάτου οὐδ' ἀπὸ πέτρης. Cf. Il. π, 35. Verg. Aen. 4, 366. C. Acad. II. 31, 100: non enim (sapiens) est e saxo sculptus aut e robore dolatus; habet corpus, habet animum.

natura tractabile in animis et tenerum] Hanc *Seyfferti* ingeniosam ac sine dubio veram coniecturam non dubitavimus recipere; in optimis enim cdd., ut R. Gr. 1. Brux. P., et plerisque omnibus legitur *naturabile in animis tenerum.* Post *natra* (i. e. natura) et *tractabile* (NATRATRACTABILE) facile syllabae *tracta* excidere potuerunt; vel pro *tractabile* scriptum erat *tabile,* ut III. 33, 81. in Gud. 1. *tractum* pro *tractatum.* Multa similia contulit *Sff.,* de v. *tractabile* comp. Lael. 13, 48 (virtus) in amicitia *tenera* atque *tractabilis.* Orat. §. 52. oratio *mollis* et *tenera.* Omissi *et* ante *t* exempla ubivis inveniuntur: de qua re *Sff.* affert *Madvigium* Em. Liv. p. 70. 288. 530. 536.

Crantor] qui librum *de luctu* conscripserat. V. nos in l. d. p. 113. 2). Locus autem, quem respexit Cicero, exstat ap. Plutarch. in Cons. ad Apollonium p. 102, C. (c. 3. p. 407 sq. ed. Wyttenb.)

vel in primis nobilis] Sic pro Arch. poët. init. *vel in primis* hic A. Licinius fructum a me repetere prope suo iure debet: ubi *Stürenburg.* p. 23. fallitur, quom nec alibi apud Tullium nec apud quenquam scriptorem hanc locutionem reperiri monet. Nam saepissime apud Tullium legitur, uti *Ellendt.* ad de Or. II, 22. Voll. II. p. 214. demonstravit.

Minime .. indolentiam etc.] Graecc: Οὐ γὰρ ἔγωγε συμφέρομαι τοῖς τὴν ἀγρίαν ὑμνοῦσι καὶ σκληρὰν ἀπάθειαν, ἔξω τοῦ δυνατοῦ καὶ τοῦ συμφέροντος οὖσαν. Vocabulum *indolentiae,* quod a Cicerone inventum videtur, respondet Graeco v. ἀναλγησίας. Cf. *Madvig.* ad Fin. II. 4, 11.

Ne aegrotus sim, inquit; sed, si fuerim] *si fuerim* sc. aegrotus, i. e. si in morbum inciderim; nam *fui,* uti constat, frequenter pro *factus sum* usurpatur. Quam dedimus scripturam, ea est veterum edd. Optimorum cdd., ut R. Gud. 1. Vat., aliorumque multorum scriptura est: *nec aegrotassem si inquit* (*inquid*) *fuerat sensus adsit.* Alii eodem fere ducunt; alii aliter turbant. Or. c. W. edidit: *ne aegrotus sim; sin, is, qui fuerat, sen-*

sensus adsit, sive secetur quid sive avellatur a corpore. Nam istuc[5] nihil dolere non sine magna mercede contingit immanitatis in animo, stuporis in corpore." — 13. Sed videamus, ne haec oratio sit hominum assentantium nostrae imbecillitati et indulgentium mollitudini; nos autem audeamus non solum ramos amputare miseriarum, sed omnes radicum fibras evellere. Tamen aliquid relinquetur fortasse; ita sunt altae stirpes stultitiae; sed relinquetur id solum, quod erit necessarium. Illud quidem sic habeto, nisi sanatus animus sit, quod sine philosophia fieri non potest, finem miseriarum nullum fore. Quamobrem quoniam coepimus, tradamus nos ei curandos: sanabimur, si volemus. Et progrediar quidem longius; non enim de aegritudine solum, quanquam id quidem primum, sed de omni animi, ut ego posui, perturbatione, (morbo, ut Graeci volunt,) ex-

5 Sic R. P. Gud. 1. Marb. et edd. vett. permultae; *istud* Or. c. vulg. *sus adsit;* Baiter de *Halmii* coni. *si sim, qui fuerat sensus, adsit;* Sff. coni. *si, inquit, fuero, s. a.;* sed displicet *inquit* post *si* collocatum, quod post *ne aegr. sim* collocandum erat. Davisius cum P. Victorio locum sic corrigendum arbitratus est: *Ne aegrotassim; sin quid fuerit, sensus adsit.* Etiam Tregd. *sin quid fuerit* recepit. De repetito *inquit* comp. II. 19, 44. N. D. I. 7, 17. de Or. II. 3, 13. 74, 298. Graeca sunt: Μὴ γὰρ νοσοῖμεν· νοσήσασι δὲ παρείη τις αἴσθησις, εἴτ' οὖν τέμνοιτό τι τῶν ἡμετέρων, εἴτ' ἀποσπῷτο; τὸ γὰρ ἀνώδυνον τοῦτο οὐκ ἄνευ μεγάλων ἐγγίνεται μισθῶν τῷ ἀνθρώπῳ· τεθηριῶσθαι γὰρ εἰκὸς ἐκεῖ μὲν σῶμα τοιοῦτον, ἐνταῦθα δὲ ψυχήν. Νοσεῖν = aegrotum esse, νοσῆσαι = in morbum incidere, νοσήσας = is, qui in morbum incidit. V. nos in Gr. Gr. T. II. §. 386, 5.

sive secetur quid sive avellatur] De coniunctivo cum *sive .. sive* copulato v. ad I. 25, 60.

sine mercede] quae persolvenda est, h. e. incommodo, damno. Graeca verba sunt: τὸ γὰρ ἀνώδυνον τοῦτο οὐκ ἄνευ μεγάλων ἐγγίνεται μισθῶν τῷ ἀνθρώπῳ, ubi *Wyttenb.* comp. C. Famil. I, 9. *Moser* addit C. pro Domo 11, 29: data *merces* est erroris mei magna. V. *Schütz.* Ind. Lat. h. v. *extr.* Sententia: Si quis ita obduruit ad dolorem, ut eo nullo modo afficiatur; magnam et humanitatis in animo et sensus in corpore facit iacturam. De gen. *immanitatis, stuporis* v. ad I. 45, 109: bonis *laudis* et *gloriae.*

§. 13. *videamus, ne*] V. ad I. 34, 83.

Tamen aliquid] Etsi modis omnibus miseriarum radices evellere studeamus, *tamen.* Sic saepe *tamen* in initio enuntiati ponitur, ut ex orationis tenore aliquid mente supplendum sit. V. *Ruhnken.* Dictat. in Terent. Andr. V. 3, 23.

quod erit necessarium] Scil. ad tuendam naturam humanam. De seq. *habeto* v. ad 17, 38.

de omni animi .. perturbatione] H. e. de perturbatione animi omnino. V. ad c. 3, 6: *de universa philosophia.*

ut ego posui] H. e. dixi, notavi, declaravi. Cf. c. 20, 46: non .. verbo solum *posuit* voluptatem, sed explanavit, quid diceret. ad Fam. I. 9, 21: ut paulo ante *posui.* V. *Freund.* Lex. III. p. 874, 5).

breviter adstringere argumenta] *Beweise in gedrängter Kürze aufführen.* Cf. c. 10, 22. Cf. *Engelbronner.* ad Cicer. de Legg. I, 13. p. 90. Cr. *Moser* comp. de Fat. 14, 32: haec artius *adstringi* ratio non potest. Brut. 95, 327: verborum *adstricta* comprehensio. Adde Brut. 90, 309.

Cap. VII. §. 14. *quoniam*] H. e. usus sum vocabulo *fidens,* quoniam *confidens* cett. Cf. IV. 5, 9 princ. De diversa significatione *confidendi* et participii *confidens* cf. *Bremium* ad Fin. II, 3. p. 115. *Orellius* docet *confidentiae* nomen in laude positum adhuc reperiri apud Plautum Mil. II. 2, 76., sed iam in vitio positum ibid. II. 2, 36. *Klotzius* addit Ter. Andr. V. 2, 14: *confidens,* catus: ubi pari modo cum laude dicitur. V. *Freund.* Lex. I. p. 930 sq. *Heindorf.* ad Hor. Serm. I. 7, 7. p. 216. ed. Wüst. Sed adverbium *confidentius* in bonam partem

plicabo. Et primo, si placet, Stoicorum more agamus, qui breviter adstringere solent argumenta; deinde nostro instituto vagabimur.

VII. 14. Qui fortis est, idem est fidens; quoniam *confidens* mala consuetudine loquendi in vitio ponitur, ductum verbum a *confidendo,* quod laudis est. — Qui autem est fidens, is profecto non extimescit; discrepat enim a timendo confidere. Atqui[1] in quem cadit aegritudo, in eundem timor. Quarum enim rerum praesentia sumus in aegritudine, easdem impendentes et venientes timemus. Ita fit, ut fortitudini aegritudo repugnet. Veri simile est igitur, in quem cadat[2] aegritudo, cadere in eundem timorem et infractionem quandam[1] animi et demissionem. Quae in quem cadunt, in eundem cadit, ut serviat, ut victum, si quando, se esse[1] fateatur.

VII. 1 v. Adn. 2 Gud. 1. Duisb. duo Oxx. Vind. 2. Mon. 1. et edd. vett. (praeter P.) ante Gebh. *cadit.* Male.

dictum etiam apud aureae aetatis scriptores in usu fuit. Cic. de Or. II. 7, 28: loquar *confidentius.* p. Caelio 19, 44.

Atqui] Sic recte Or. c. b. Marb. Gud. 2. Aug. Mon. 2. et aliquot edd. vett. pro vulg. (etiam R. Gud. 1. Brux.) *atque:* quod nuper recepit *Tregder,* notatus ab *Wesenbergio* Em. I. p. 14., qui verissime demonstravit in assumenda conclusionis alicuius propositione minore non *atque* poni, sed *atqui* (III. 10, 21. V. 14, 40. 15, 43. all. ll.), *autem* (III. 7, 14 extr. 15. 9, 19. 21. all. ll. I. 43, 104 extr., sed omissa conclusione), *at* (III. 7, 14 extr. 15. 9, 19. V. 15, 44. 16, 48. all. ll. V. *Goerenz.* ad Legg. I. 17, 40. et *Hand.* Tursell. Vol. I. p. 431. nr. 12.), *et* (III. 4, 9. 7, 15. 8, 18. V. 17, 49. N. D. I. 40, 110. all. ll.), v. *Seyffert* schol. Lat. I. §. 83, qui addidit *ac .. quidem, porro, iam, iam vero,* uti V. 16, 48., relativum, uti in hac §. extr., 9, 19: *quod* quoniam. 10, 21: *quod* si;) discernendosque esse eos locos, ubi per *atque* nova aliqua conclusio argumentumve adnectatur (V. 15, 43: atque etiam et cett. 18, 53: ubi v. Adnotata nostra.) De frequenti litterarum *i* et *e* in codd. confusione v. ad II. 8, 20. et Var. Scr. ad V. 15, 43., ubi etiam *atque* et *atqui* in codd. permixta sunt.

Ita fit, ut fortitudini aegritudo repugnet] Haec verba *O. Heinius* in progr. Posn. p. 19. et in ed. pro glossemate habet, eis ratiocinationis ordinem ac seriem perverti censens; sed refutatur a *Sff.*, qui recte monet, nisi interposita esset media illa conclusio, pergendum fuisse in hunc modum: *veri simile est igitur, in quem cadat timor, cadere in eundem infractionem animi.* Nunc (ita pergit) quoniam partem ratiocinationis conclusit scriptor, ut fortitudini aegritudinem contrariam esse efficeret, denuo repetendo quod iam dixit (*timorem*), sed idem augendo et amplificando (*et infr. q. an. et dem.*) institutam rationem persequitur atque per plures adsumptiones continuatam ita absolvit, ut omnes *timoris,* i. e. *aegritudinis,* partes a forti viro eodemque sapienti alienas esse demonstret.

et infractionem quandam] Sic *Or.* c. plurimis codd. et edd. vett. ante Gebh.; *Kl., Tr., Bait.* aliique e R. P. Gud. 1. Brux. Vat. aliisque et Nonio p. 122. receperunt *et infr. quidem:* quorum Tregder *et .. quidem* comparat cum Graeco καὶ .. γέ: quod ab h. l. alienissimum est. Verissime *Wolfius* docet *quandam* significare nomen *infractionis* tum quidem non videri admodum fuisse usitatum. Et vero etiam ob metaphoricam huius nominis notationem paene necessarium est hoc pronomen. Scriptura autem *quidem* ex compendio scripturae facile oriri potuit.

victum, si quando, se esse] Hanc germanam scripturam, quam praeter alios codd. etiam optimi R. P. Gud. 1. exhibent, cum *Davisio* recte restituit *Orellius* pro vulg. *victum se quandoque esse,* comp. *Parei* mantiss. lexic. crit. p. 117. *Burmann.* ad Valer. Flacc. V, 474. *Garaton.* ad Milon. p. 242.

Quae qui recipit, recipiat idem necesse est timiditatem et ignaviam. Non cadunt autem haec in virum fortem. Igitur ne aegritudo quidem. At nemo sapiens nisi fortis. Non cadet[3] ergo in sapientem aegritudo. 15. Praeterea necesse est, qui fortis sit, eundem esse magni animi; qui magni animi[4] sit, invictum; qui invictus sit, eum res humanas despicere atque infra se positas arbitrari. Despicere autem nemo potest eas res, propter quas aegritudine affici potest. Ex quo efficitur fortem virum aegritudine nunquam affici. Omnes autem sapientes fortes. Non cadit igitur in sapientem aegritudo. Et quemadmodum oculus conturbatus non est probe affectus ad suum munus fungendum, et reliquae partes totumve corpus, statu quom est motum, deest officio suo et muneri: sic conturbatus

3 Sic R. Gud. 1. Brux. P. Aug. aliquot Oxx. et edd. vett. fere omnes; Or. c. aliis codd. *cadit.* V. ad §. 15. extr. 4 In R. P. Gud. 1. Rehd. duob. Pall. exciderunt verba *qui magni animi* ob antec. *eundem esse magni animi;* Vat. *qui autem m. a. sit.*

Bonon. Vocabulum *quandoque* apud Ciceronem ad Fam. VI. 19, 2. legitur: ego me Asturae diutius arbitror commoraturum, quoad ille *quandoque* veniat; sed ibi non *interdum,* quod eius, quem nunc tractamus, loci sententia requirit, sed *aliquando* significat. Illa elliptica locutio *si quando* (sc. est, accidit) est elegantissima et comparari potest cum frequentissimo *si forte,* de quo doctissime agit *Muretus* V. L. XVI, 9. V. *Matthiaeum* ad or. pro Mil. 38, 104. *Klotzius* comparat *sive adeo* (Verr. III. 46, 110.), *si quidem* (ap. Mar. Victorin. expos. in rhetor. Cic. I. p. 2.).

Quae qui recipit, recipiat] V. ad I. 22, 52. De seq. *igitur* et de *ne .. quidem* v. ad I. 6, 11.

§. 15. *res humanas despicere*] de Orat. II. 84, 344: sapientia et magnitudo animi, qua omnes res humanae cernuntur tenues et *pro nihilo putantur:* ubi v. *Pearcium.* de Legg. I. 23, 62: quam *contemnet,* quam *despiciet,* quam *prc nihilo putabit* ea, quae vulgo dicuntur amplissima? — Ibi observanda est gradatio verborum. *Contemnere* enim dicuntur res, quas inanes atque leves esse existimant; *despicere* res, quas infra se, infra dignitatem suam positas arbitrantur; *pro nihilo putare* res, quas nullius plane momenti ducunt. V. *Ochsner.* Ecl. Cicer. p. 38.

ad suum munus fungendum] Cf. c. 17, 36: *quod utendum* acceperis. V. nos in Gr. L. §. 131. Not. 9. *Ochsner.* Ecl. Cic. p. 62. *Bremium* ad Nep. Datam. I, 4.

statu quom est motum] wenn der Körper aus seiner Verfassung gebracht ist. C. p. Caecin. 15, 42: quae (vis) .. formidine animum perterritum loco saepe et certo de *statu demovet.* Parad. I. 3, 15: voluptas, .. quo est maior, eo magis mentem ex sua sede et *statu demovet,* ubi v. *Moser.* p. 87. Cf. nos ad II. 5, 14: de sententia esse deiectum.

vacabit] Ad futurum, quod in conclusione poni solet, cf. paulo ante: non *cadet* ergo, infra c. 8, 18: et sunt illa sapientis; *aberit igitur* a sapiente aegritudo. §. 19: qua quoniam vacat, aegritudine etiam *vacabit.*

Cap. VIII. §. 16. *qui sit temperans*] Huc referenda sunt verba, quae §. 18. demum sequuntur: *eum necesse est esse constantem.* Tota oratio maxime impedita est atque implicata, quom non solum complures interpositiones inter se excipiant, sed etiam ipsis interpositionibus aliae insertae sint. V. ad I. 13, 30. et II. 1, 3. Causam huius ἀνακολούθου orationis *Orellius* verissime repetit a summa Ciceronis in vertendo Graeco vocabulo σωφροσύνης dubitatione ac fluctuatione demonstratque eam egregie apparere in hac ipsa turbatae orationis conformatione. De v. *eamque* pro *cuiusque* dicto v. ad V. 3, 8.

haud scio an recte] H. e. fortasse quam virtutem Graeci σωφροσύνην vocant, Latine *frugalitas* rectius appellari possit; quanquam Graeci nomini *frugalitatis* multo angustiorem tribuunt notionem; nam quos nos latis-

animus non est aptus ad exsequendum munus suum. Munus autem animi est ratione bene uti. Et sapientis animus ita semper affectus est, ut ratione optime utatur. Nunquam igitur est perturbatus. At aegritudo perturbatio est animi. Semper igitur ea sapiens vacabit.

VIII. 16. Veri etiam simile illud est, qui sit temperans — quem Graeci σώφρονα appellant, eamque virtutem σωφροσύνην vocant, quam soleo equidem tum[1] temperantiam, tum moderationem appellare, nonnunquam etiam modestiam; sed haud scio, an recte ea virtus frugalitas appellari possit, quod angustius apud Graecos valet, qui frugi homines χρησίμους appellant, id est tantummodo utiles; at illud est latius; omnis enim abstinentia, omnis innocentia — quae apud Graecos usitatum nomen

VIII. 1 Mos. edidit *cum t.,* nulla addita auctoritate, neque addicente dicendi consuetudine. V. ad V. 25, 72.

sima significatione appellamus *frugi* homines, eosdem angustiore significatione dicunt χρησίμους, i. e. utiles. At apud nos nomen *frugalitatis* latissime patens complectitur omnem abstinentiam, omnem innocentiam et reliquas virtutes. — Formula autem *haud scio an* pro *certo, sine dubio, non dubito quin* (cf. infra III. 23, 55: *haud sciam an plurimum*), apud Ciceronem longe frequentissima, fluxisse videtur ex eadem veterum urbanitate, e qua etiam aliae multae profectae sunt locutiones, ut *vide, ne* (v. ad I. 34, 83.), quae rem certissimam dubitanter proponunt. II. 17, 41: et *haud scio, an ita sit,* ut nunc fit. Nostro loco geminus legitur Fin. V. 3, 7: Aristoteles, quem, excepto Platone, *haud scio an recte* dixerim principem philosophorum. et p. Ligar. 9: Quae fuit unquam in ullo homine tanta constantia? constantiam dico? *nescio, an melius* patientiam possim dicere. Similiter IV. 23, 52: *nescio, ecquid* ipsi nos fortiter .. fecerimus; si quid fecimus, certe irati non fecimus: ubi de hac formula (*nescio, ecquid*) affirmante *Moser* attulit *Beier.* in Exc. ad C. Lael. p. 216, ubi comparantur Verr. III. 12, 29. Fin. IV. 24, 67.; *ecquis* enim non, ut *quis,* simpliciter interrogat, sed cum dubitatione quadam; cf. *Hand.* Turs. II. p. 351 sqq. Doctissime formulam *haud scio an* persecutus est et illustravit *Gernhard.* in Exc. II. ad Lael. VI, 20. Cf. *Ramshorn.* L. Gr. §. 174. *Kühner.* §. 159, 5. *Hand.* Tursell. I. p. 310 sqq. Pari ratione dicitur *dubito an:* de qua formula v. infra ad IV. 22, 50, ubi accuratius in harum locutionum rationem inquisivimus.

frugatitas .., quod angustius etc.] H. e. quam frugalitatem dicimus, eius nominis notionem Graeci angustioris significationis vocabulo reddunt.

frugi homines χρησίμους] V. infra IV. 16, 36. Cf. Quintil. I. 6, 29: ut quom M. Caelius se esse *hominem frugi* vult probare, non quia abstinens sit, (nam id ne mentiri quidem poterat;) sed quia *utilis* multis, id est fructuosus, unde sit dicta *frugalitas.* Praeclare *Orellius frugalitatis* et σωφροσύνης vim exposuit. Verba *frugi, frugalitas* ducta sunt e prisca Romanorum vita; proprie enim *ager frugi* sc. ferendae aptus (vel antiquius pro *ager frugis,* ut *frugi* genetivus nominis *fruges* quintae declinationis sit, ut *plebi* gen. nominis *plebis,* v. nos in Gr. L. §. 27, not. 4.) dicitur; tum transfertur ad hominem probum, strenuum, prudentem, moderatum, qui in iis, quae facit, semper iustam tenet mensuram, ut proverbii locum obtineant verba: *hominem frugi omnia recte facere* (IV. 16, 36.); hinc non solum de viris, qualis fuit L. Piso, cui *Frugi* cognomen erat, integritatis innocentiaeque specimen (v. p. Fonteio 13, 29.), sed etiam de servis bonis, strenuis, moderatis dicitur. Σωφρονύσης notio latissime patet; est enim ea virtus, quae nos in omnibus quascunque tractamus rebus σώζειν τὴν φρένα, i. e. recta uti ratione, iubet sibique subiectas habet temperantiam, moderationem, modestiam, constantiam, continentiam.

omnis enim abstinentia] Haec est

nullum habet, sed habere potest ἀβλάβειαν; nam est innocentia affectio talis animi, quae noceat nemini; — reliquas etiam virtutes frugalitas continet. Quae nisi tanta esset et si iis angustiis, quibus plerique putant, teneretur, nunquam esset L. Pisonis cognomen tanto opere laudatum. 17. Sed quia nec qui propter metum praesidium reliquit, quod est ignaviae; nec qui propter avaritiam clam depositum non reddidit, quod est iniustitiae; nec qui propter temeritatem male rem gessit, quod est stultitiae, *frugi* appellari solet: eo tris [2] virtutes, fortitudinem, iustitiam, prudentiam, frugalitas complexa est; (etsi hoc quidem commune est virtutum; omnes enim inter se nexae et iugatae sunt:) reliqua igitur et quarta virtus *erit* [3] ipsa

2 Sic Gud. 1.; Or. c. vulg. *tres*. 3 v. Adn.

scriptura codicum, quam *Ernestius* deseruit, scribens *omnem enim abstinentiam, omnem innocentiam*, ut videlicet ad usitatam constructionem revocaretur oratio. At scripturae libris manuscriptis uno consensu exhibitae recte patrocinium suscepit *Davisius*. Oratio est ἀνακόλουθος: cuius generis exempla in his libris reperiuntur permulta. V. ad II. 1, 3. Imprimis frequens est illud genus ἀνακολουθίας, quo primum nominativus positus est, deinde verbum, quod dativum vel accusativum requirit, sequitur, quom scriptor aliam in mente habuerit constructionem, ut h. l. *omnis enim abstinentia, omnis innocentia .. frugalitate continetur*. V. *Madvig*. ad Fin. II. 33, 107. III. 3, 11: ceterae philosophorum disciplinae, omnino alia magis alia, sed tamen *omnes .. eas .. nihil adiuvare arbitror*, et *Ruhnken*. Dictat. in Terent. Hecyr. III. 1, 6: *Nam* non omnes, *quibus est alicunde aliquis obiectus labos, Omne quod est interea tempus, priusquam id rescitum est*, lucro est (quasi scribere voluisset: *lucramur* v. *lucro habemus*). Rursus admoneo talia in his aliisque Ciceronis de philosophia libris, qui dialogi forma compositi sunt, de industria quodam modo quaesita esse a Cicerone, ut orationem ad sermonis consuetudinem conformaret eique gratam quandam neglegentiam conciliaret.

ἀβλάβεια] Hoc nomen apud posterioris demum aetatis scriptores usurpatur notione incolumitatis, non innocentiae; sed adiectivum ἀβλαβής et adverbium ἀβλαβῶς significatione *innocentiae* apud probatissimos scriptores reperiuntur.

cognomen] *Frugi* enim cognomen habebat L. Piso, quia tanta virtute et integritate erat, ut etiam illis optimis temporibus, quom hominem invenire nequam neminem posses, solus tamen *Frugi* nominaretur. Cic. pro Font. c. 13. *Neidius*.

§. 17. *tris virtutes .. complexa est*] Apte *O. Heinius* comparat Stob. ecl. ph. et eth. II. p. 112. Heer. et Plat. Gorg. p. 507. De seq. *etsi* v. ad IV. 29, 63.

omnes (virtutes) *inter se nexae et iugatae*] V. ad II. 14, 32 princ.

reliqua igitur et quarta virtus erit] Sic scripsi e coniectura. Scriptura codicum est: *reliqua igitur et quarta virtus ut sit ipsa fr.* Eam recepit *Klotzius*, verba ita coniungens: eo tres virtutes .. frugalitas complexa est; reliqua igitur et q. ut s. i. f. At durissima est coniunctio verborum *igitur* et *ut* (= ὥστε). *Tregd.*, *Bait.* aliique e *Madvigii* coni.: *Reliqua igitur est, quarta virtus ut sit, ipsa frugalitas* (h. e. restat ipsa frugalitas, quae sit quarta virtus): quae ratio item admodum dura est; *Bak.* coni. *relinquitur, quarta v. ut sit.* Multae edd. vett. et Aug. nonnullique Oxx. post *frugal.* addunt *necesse est. Or.* c. D. e coni.: *Reliquum igitur est, quarta virtus ut sit ipsa fr.*

semperque adversantem libidini] H. e. quomque ea (sc. frugalitas) semper adversetur libidini.

§. 18. *nequitia ab eo .. ab eo*] Prius *ab eo Ernestius*, posterius *Manutius* exterminavit. Geminatio verborum nulla idonea est causa, cur verba MSStorum auctoritate munita proscribamus, praesertim ubi enuntiatio aliqua longior intericitur. Saepe etiam cum vi quadam repetitur, in primis in sententiarum discrepantia vel op-

frugalitas. Eius enim videtur esse proprium motus animi appetentis [4] regere et sedare semperque adversantem libidini moderatam in omni re servare constantiam: cui contrarium vitium nequitia dicitur. 18. *Frugalitas*, ut opinor, a *fruge*, qua nihil melius e [5] terra; *nequitia* ab eo (etsi erit hoc fortasse durius; sed temptemus; lusisse [6] putemur, si nihil sit;) ab eo, quod *nequicquam* est in tali homine: ex quo idem *nihili* [2] dicitur. — Qui sit frugi igitur vel, si mavis, moderatus et temperans, eum necesse est esse constantem; qui autem constans, quietum; qui quietus, perturbatione omni vacuum: ergo etiam aegritudine. Et sunt illa sapientis. Aberit igitur a sapiente aegritudo.

4 Or. c. Mon. 1. et ed. Lamb. *appetentes;* reliqui *appetentis*, antiqua forma accusativi; *motus animi appetentes* circumlocutio est Graeci vocabuli ὁρμαί. 5 Sic Or. c. vulg., etiam Gud. 1. R. Brux.; unus Ox. *n. alius est a t.;* Gud. *n. m. est terra;* Duisb. Aug. *n. m. est in t.:* Mon. *n. m. est e t.:* quod Bait. aliique receperunt de sententia *Wesenbergii* Em. II. p. 53., quod Cic. in *relativa* enuntiatione vix unquam ne *est* quidem aut *sunt* omiserit, comp. c. 10, 22. IV. 38, 82. et de omisso *est* v. eius Em. I. p. 17. not.; sed verba: *fruge nihil melius e terra* vim habent proverbii; in proverbialibus autem locutionibus omitti solet *est* (*sunt*), v. nos in Gr. L. §. 101, not. 3. 6 Sic Gud. 1. R. Brux. P. Vat. Ball. (nisi quod R. *iusisse*, Gud. 1. Brux. P. *iussisse*); Or. aliique *tentemus; lusisse;* alii interponunt *et;* plerique codd. corrupte *temerius iusisse*.

positione. Cf. 28, 71: Ergo *id*, quod alii rectum opinantes, aegritudini se solent dedere, *id* hi turpe putantes, aegritudinem repulerunt. 29, 72: Ergo *Oileus ille* apud Sophoclem, qui Telamonem antea de Aiacis morte consolatus esset, *is* quom audisset etc. Alia v. ap. *Madvig.* ad Fin. V. 8, 22: *id ipsum* honestum, quod amplecti vult, *id* efficit turpe. Cf. ad IV. 14, 32. 17, 37.

nequicquam] Varro L. L. X, 5. p. 589. Speng.: Ex *ne* et *quicquam*, media extrita syllaba, coactum est *nequam*. Itaque ut eum, quem putamus esse *non hili*, dicimus *nihili;* sic in quo putamus esse *nequicquam* dicimus *nequam*. Cf. *Forcellinii* Thes. Lat. v. *nequam*, ubi etiam complures collecti sunt loci, in quibus *homini frugi* opponitur *homo nequam*. Sed recte docet *Klotzius* originationem propositam falsam esse et vocabulum *nequitiae* cum *nequire* cohaerere significareque *Nichtsnutzigkeit*.

nihili dicitur] Sic scripsi c. Mos. e Gud. 1. (a pr. m.) Vind. 2. duob. Oxx. Rehd. Gud. 2. Mon. 1. trib. Leidd. et plurimis edd. vett. pro *nihil d.*, quod habent R. P. Brux. aliique. *Moser* comp. Varronis locum L. L., quem modo ad *Nequicquam* attulimus, et VIII. p. 111: Dicimus *hic homo nihili est* et *huius hominis nihili* et *hunc hominem nihili*. *Wesenberg*. Em. II. p. 4., qui item praefert *nihili*, contulit Plaut. Pseud. IV. 7, 23. Asin. II. 3, 29. 4, 66. Stich. I. 3, 35. vereque docet non esse veri simile Ciceronis et Varronis aetate utrumque (homo *nihili* et h. *nihil*) aeque usitatum ita fuisse, ut in eadem notatione alter alterum posuerit. Quos *Orellius* ad scripturam *nihil* firmandam attulit locos (§. 77. IV. §. 74, ubi sine dubio legendum *nihili*. p. Sest. §. 114, ubi c. Matth. ex Hotom. coni. *nihili putaret* legendum, ad Q. Fr. I. 2, 14: noli spectare, *quanti* homo sit; *parvi* enim *pretii* est, qui iam *nihil* sit: ubi vel lusus verborum *nihili* requirit, uti verissime docet Wes.), non multum probant. Neque ex Augustino de Vita Beata c. 8. p. 301. ed. Benedict.: „ipsam nequitiam .. ex eo, quod *nequicquam* sit, id est ex eo, quod *nihil* sit, veteres dictam esse voluerunt,“ certi quicquam concludi posse docet *Wes.* Cf. Addenda ad I. 8, 15.

necesse est esse constantem] V. Adnotata ad IV. 37, 80.

Et sunt illa sapientis] V. ad c. 7, 14: *Atqui*.

IX. Itaque non inscite Heracleotes Dionysius ad ea disputat, quae apud Homerum Achilles queritur hoc, ut opinor, modo:

Corque meum penitus turgescit tristibus iris,
Quom decore atque omni me orbatum laude recordor.

19. Num manus affecta recte est, quom in tumore est? aut num aliud quodpiam [1] membrum tumidum ac turgidum non vitiose se habet? Sic igitur inflatus et tumens animus in vitio est. Sapientis autem animus semper vacat vitio, nunquam turgescit, nunquam tumet; at iratus [1] animus eiusmodi est; nunquam igitur sapiens irascitur. Nam si irascitur, etiam concupiscit. Proprium est enim irati cupere, a quo laesus videatur, ei quam maximum dolorem inurere. Qui autem id concupierit, eum necesse est, si id consecutus sit, magno opere laetari. Ex quo fit, ut alieno malo gaudeat. Quod quoniam non cadit in sapientem, ne ut irascatur quidem cadit. Sin autem caderet in

IX. 1 v. Adn.

Cap. IX. *ad ea disputat*] Supra I. 4, 7: *ad id* aut sedens aut ambulans *disputabam*. De hac structura v. *Ruhnken*. Dictat. in Terent. Andr. Prol. v. 15. Similiter infra IV. 21, 48: Quid *ad has disputationes* possint *dicere?* et ib. 20, 46. elliptice: Exspecto, quid *ad ista*. III. 32, 78: *ad* Epicuri *consolationem* satis est ante *dictum*. Divin. II. 3, 8: *dicendum* est mihi *ad ea*, quae a te dicta sunt. Elliptice supra II. 18, 42: nisi quid vis *ad haec* (sc. dicere). Cf. *Schoemannum* ad N. D. I. 8, 19. Miro modo *Handius* in Tursell. T. I. p. 110 sq. *disputare ad aliquid* explicat certis rebus vel quaestionibus propositis disserere et secundum eas certa via ac ratione instituere disputationem. *Ad* est *in Betreff, in Rücksicht, in Beziehung*.

Corque] Iliad. ι, 646:

ἀλλά μοι οἰδάνεται κραδίη χόλῳ, ὁππότ' ἐκείνων
μνήσομαι, ὥς μ' ἀσύφηλον ἐν Ἀργείοισιν ἔρεξεν.

tristibus iris] De v. *tristibus* v. ad II. 8, 20, de plurali numero v. ad IV. 2, 3.

§. 19. *aliud quodpiam*] Sic in nonnullis codd. legi testatur *Turnebus* in Adv. 26, 6., et sic legitur in Vind. 205.; ed. vet. Bouh. *aliud quidpiam;* R. P. Gud. 1. Brux. b. duo Oxx. Aug. Mon. 1. 2. Duisb. aliique quinq. Pall. *aliquod quippiam; I. F. Gronov.* ad Liv. XLI, 6. et *Ruhnken*. ad Rutil. p. 187. coni. *aliquodpiam* (duo Oxx. *aliquidpiam*), quod probant *Goerenz*. ad Fin. V. 6, 16. et *Max. Schmidtius* in Comment. de Pron. Gr. et Lat. Halis 1832. p. 58.; sed quom pronomen *aliquispiam* codicum auctoritate careat, de eo vehementer dubitandum est, v. *Madvig*. Opuscc. Acadd. p. 464 sqq.; edd. vett. plurimae *aliquod quoppiam*.

in vitio est] H. e. vitiosus est. De hac locutione *Orellius* comparat de Rep. I, 28. et *Creuzer*. ad Legg. III, 15. p. 730. Adde infra IV. 8, 17: ut et *in laude* et *in vitio* nomen hoc *sit*. 37, 79: perturbationem .. esse *in opinione* (i. e. opinatam).

at iratus] *Ernestius* e Vat. *irati* ob antecedentia *sapientis animus;* at recte dicitur *iratus animus*, quia *iratus* singulari numero non substantivi vi dicitur, *sapiens animus* non item. Sic c. 7, 15. *conturbatus animus* opponitur *sapientis animo*.

Quod quoniam] V. ad c. 7, 14: *atqui*.

§. 20. *Etenim*] *Et* copulat hanc enuntiationem cum antecedenti, *enim* autem asseverandi vim habet (*und fürwahr*): unde fit, ut *etenim* saepe non tam, ubi proxima confirmanda sunt, usurpetur, quam ubi oratio in universa argumentatione progreditur, ut saepe fere idem sit ac *porro, praeterea, und fürwahr, und in der That*. V. *Madvig*. ad Fin. I. 1, 3. p. 8. et in Opusc. acad. alt. p. 30. comp. N. D. II, §. 77. Divin. II, §. 89. et 142. Adde N. D. II. 16, 42, ubi cf. *Schoemann*. et infra IV. 17, 40. V. 15, 45. 18, 54. 23, 67. 40, 117.

si .. posset, posset] V. ad I. 22, 52: *esset*, non *esset*.

sapientem aegritudo, caderet etiam iracundia. Qua quoniam vacat, aegritudine etiam vacabit. 20. Etenim si sapiens in aegritudinem incidere posset, posset etiam in misericordiam, posset in invidentiam. Non dixi *invidiam* [2], quae tum [1] est, quom invidetur; ab *invidendo* autem *invidentia* recte dici potest, ut effugiamus ambiguum nomen *invidiae:* quod verbum ductum est a nimis [3] intuendo fortunam alterius, ut est in Melanippo [1]:

Quisnam [4] florem liberum invidit meum?

Male Latine videtur; sed praeclare Accius [5]; ut enim *videre*, sic *invidere florem* rectius quam *flori*. Nos consuetudine prohibemur; poëta ius suum tenuit et dixit audacius.

X. 21. Cadit igitur in eundem et misereri et invidere. Nam qui dolet rebus alicuius adversis, idem alicuius etiam secundis dolet [1]. Ut Theophrastus interitum deplorans Callisthenis [2], sodalis sui, rebus Alexandri prosperis angitur; itaque dicit

2 Sic Or. c. optimis codd., ut R. P. Gud. 1., multisque aliis et permultis edd. vett.; Nonius p. 443. et nonnulli codd. deteriores *in invid.:* quod per se non male se habet; (cf. ad V. 36, 105: *iis* dico *litteris*.,) nec displicet *Wesenbergio* II. p. 24. 3 Bentl. coni. *a limis*. 4 Kl. et Sff. de Ribbeckii coni. *Quis non*. 5 Sic Gud. 1. sept. Oxx. Marb. Aug. et nonnull. edd. vett.; R. P. et reliqui *Actius;* Or. c. L. Brut. Sylb. W. *Attius;* v. V. Scr. ad I. 44, 105. X. 1. R. P. Gud. 1. et pauci alii *solet:* quod ab h. l. alienum est et sine dubio ortum suum debet glossatori, qui in repetito *dolet* offendit. 2 v. Adn.

quae tum est, quom invidetur] Non opus est coniectura Bouhierii *quae etiam est* etc., neque Bentleii *quae item est* etc. *Klotzius* verba *quom invidetur* interpretatur quom invidia exercetur, ut ambiguum relinquatur, utrum invidia ab aliquo exerceatur an in aliquem. Rectius *Orellius* sic: quo vocabulo *tum* rectius utare, quom alicui ab aliis invidetur, quam quom tu ipse alteri invideas: quae est potius *invidentia*. Cf. IV. 7, 16.

Melanippo] „Hanc Accii fabulam saepe laudant Festus et Nonius. Quodnam fuerit eius argumentum, divinando assequi conatus est *G. I. Vossius* ad Fragmm. Tragic. p. 163.“ *Davisius*. Pro *Melanippo*, quod pauci, sed optimi codd. R. P. Gud. 1. Brux. b. et Mon. 2. (*Melaenippo* duo Oxx.) exhibent; plurimi codd. et multae edd. vett. legunt *Menalippo*. De perpetua horum nominum in codd. permutatione cf. *Beierum* ad Off. I. 31, 114. et ad h. l. *Orellium*, qui laudat Varron. L. L. VI. p. 347. Speng. Fest. Dacierii p. 285. *Bothium* in Poët. Scen. p. 56. et 217. Apud Nonium p. 500. Merc. legitur: *Accius Menalippo:* „*Unde aut quis mortalis florem liberum invidit meum*,“ et multis aliis locis hoc nomen hac forma constanter ap. Non. affertur. Assentior *Klotzio*, qui nomina *Menalippus, Menalippa* et *Melanippus, Melanippa* iam a veteribus Romanis inter se confusa videri censet, quom codd. semper varient et Graeca nomina propria saepe depravata sint, comparato *C. Keilio* in Specim. Onomatologi Graeci p. 36 sqq., in primis p. 41 sq. *Orellius* c. b. in marg. edidit *Melanippa*. V. eum in Onomast. Tull. v. *Melanippa*.

Quisnam florem] De constructione verbi *invidendi Davisius* conferre iubet Sanct. Minerv. III, 3. (p. 485. ed. Baueri) Gronov. ad Tacit. Ann. I, 22. et Intpp. ad Quintil IX. 3, 1. De genetivis *liberum meum* v. ad c. 24, 58.

dixit audacius] Non audacius dixisse Accium, sed ex more saeculi sui monet *Wolfius*.

Cap. X. §. 21. *Theophrastus interitum deplorans Callisthenis*] In libro, qui inscriptus est Καλλισθένης ἢ περὶ πένθους. Cf. V. 9, 25. De morte Callisthenis varia tradunt scriptores. *Davisius* affert Arrian. Exped. IV, 14. Diog. L. V, 5. et *Freinshem*. ad Curt. VIII. 8, 21. V. *Davisium* ad h. l.

Callisthenis] *Orellius* c. D. ed. 2. et

Callisthenem incidisse in hominem summa potentia summaque fortuna, sed ignarum, quemadmodum rebus secundis uti conveniret. Atqui quemadmodum misericordia aegritudo est ex alterius rebus adversis, sic invidentia aegritudo est ex alterius rebus secundis. In quem igitur cadit misereri, in eundem etiam invidere. Non cadit autem invidere in sapientem; ergo ne misereri quidem. Quod si aegre [3] ferre sapiens soleret, misereri etiam soleret. Abest ergo a sapiente aegritudo. 22. Haec sic dicuntur a Stoicis concluduntur que contortius. Sed latius aliquanto [2] dicenda sunt et diffusius; sententiis tamen utendum eorum potissimum, qui maxime forti et, ut ita dicam, virili utuntur ratione atque sententia. Nam Peripatetici, familiares nostri, quibus nihil est uberius, nihil eruditius, nihil gravius, mediocritates vel perturbationum vel morborum animi mihi non sane probant. Omne enim malum, etiam mediocre, *malum* [4] est; nos autem id agimus, ut id in sapiente nullum sit omnino. Nam ut corpus, etiam si mediocriter aegrum est, sanum non est; sic in animo ista [1] mediocritas caret sanitate. Itaque praeclare nostri, ut alia multa, molestiam, sollicitudinem, angorem

3 Sic Or. c. duobus Regiis ap. Lall. et, ut vdtr., aliquot Oxx. itemque paucis edd. vett. pro vulg. *quod si hoc aegre ferre;* verae scripturae proximi sunt R. P. Gud. 1. Brux. aliique, qui habent: *quod si haec referre.* „Totus error inde ortus est, quod nesciebant librarii, *aegre ferre* idem esse, quod *aegritudine affici.*“ *Mos.* 4 Sic recte Or. e corr. Bouhierii pro vulg. *magnum est.* Cf. verba subsequentia: *nos .. sanum non est.*

Gud. 2. pro vulg. *Callisthenis* edidit *Callistheni,* uti etiam *Goerenzius* ad Acad. II. 6, 16. p. 36. legendum censet. Ac profecto haec scriptura admodum probabilis est; nam *s* littera in scr. *Callisthenis* facile ex *s* subsequenti (*sodalis*) accrescere potuit. Constat autem Ciceronem Graeca nomina tertiae flexionis in *es* exeuntia in genetivo finire solere in *i*. Sic c. optimis codd. I. 41, 98. V. 16, 46: *Ulixi* et IV. 33, 71: *Ganymedi* legitur; porro sic apud Ciceronem leguntur genetivi optimorum codd. auctoritate muniti: *Praxiteli, Aristoteli, Agathocli, Diocli, Pericli, Themistocli, Timarchidi, Demostheni, Lacydi, Aristidi, Archimedi, Thucydidi,* all. Paucis locis genetivi horum nominum in *is* exeuntes in bonae notae codd. firmiter stant, ut Tusc. III. 22, 54. et V. 31, 88: *Carneadis,* Fin. I. 2, 4: *Euripidis,* ib. II. 35, 119: *Herculis.* Cf. *Ottonem* ad Fin. II. 34, 116. p. 187. *Madvig.* ad Fin. I, 5. p. 31 sq. V. 5, 12. p. 632. *Zumpt.* ad Verr. IV. 2, 4. Vol. II. p. 655. *Ellendt.* ad de Or. I. 19, 88. Vol. II. p. 55 sq. *C. L. Schneider.* L. Gr. II. p. 163 sqq. *Ramshorn.* §. 29. *Kühner.* §. 21. b).

aegre ferre] Hoc loco idem est quod *aegritudine affici.* Cf. c. 26, 62.

§. 22. *concluduntur que contortius*] Supra etiam II. 18, 42. de Stoicis: qui *contortulis* quibusdam et minutis conclusiunculis — effici volunt non esse malum dolorem. Divin. II, 51: *contorquent* et ita concludunt. Cf. Parad. prooem. pr. ibique *Moserum* p. 10 sqq. et supra III. 6, 13. extr.

latius aliquanto] Quae concluduntur contortius a Stoicis, ea *multo latius et diffusius* a me dicenda sunt; at eleganter posuit *aliquanto,* quo sententia modestius effertur. Ex hoc autem loco luculenter apparet *aliquanto* diversum esse a vocula *paulo;* nam verba *aliquanto latius* spectant ad totam sequentem huius libri disputationem. V. ad II. 27, 66. Pro *aliquanto* R. P. Gud. 1. Brux. Mon. 1. octo Oxx. et quatt. edd. vett. exhibent *aliquando:* quod placuit *Klotzio,* qui comp. de Or. I. 29, 133: Sed, si placet, sermonem alio transferamus et nostro more *aliquando,* non rhetorico loquamur. V. nos ad I. 1, 1.; sed a nostro loco alienissimum est.

familiares nostri] V. nos in libro d. *de Cic. in phil. mer.* p. 77 sq.

quibus nihil est uberius] V. ad I. 2, 5.

mediocritates] H. e. mediocres status. Infra III. 31, 74: Hinc mihi afferunt *mediocritates.* Acad. II. 44, 135: *mediocritates* illi probabant. Cf. ad IV. 2, 3.

id agimus, ut .. sit] V. ad I. 8, 16: mors ut malum non sit, efficies.

§. 23. *corporibus .. animi est aegritudo*] Est genus quoddam comparationis quae appellatur compendiariae, de qua v. ad I. 1, 2. Proprie enim dicendum erat, uti *Wolfius* interpretatur: animi aegritudo simillima est affectionis corporis aegrotantis. De compositione pluralis numeri cum singulari v. ad II. 23, 54.

elata et gestiens] Ein ausgelassenes und sich gebärdendes Vergnügen. Cf. c. 11, 24. et Adnotata in IV. 6, 13.

nomen habet non seiunctum a dolore] „Aegritudinis nomen eiusmodi est, ut eius significatio a doloris significatione non sit seiuncta.“ *Moser.*

inventa .. reperta] V. ad I. 47, 114. De re *Menkius* in Observv. ined. affert Hippocrat. de Flatib. p. 570. T. I. Opp. ed. Kühn.

propter similitudinem corporum aegrorum aegritudinem nominaverunt. 23. Hoc propemodum verbo Graeci omnem animi perturbationem appellant; vocant enim πάθος, id est morbum, quicunque est motus in animo turbidus. Nos melius; aegris enim corporibus simillima animi est [5] aegritudo; at non similis aegrotationis est libido, non immoderata laetitia, quae est voluptas animi elata et gestiens. Ipse etiam metus non est morbi admodum similis, quanquam aegritudini est finitimus. Sed proprie ut aegrotatio in corpore, sic aegritudo in animo nomen habet non seiunctum a dolore. Doloris huius igitur [6] origo nobis explicanda est, id est causa efficiens aegritudinem in animo, tanquam aegrotationem in corpore. Nam ut medici, causa morbi inventa, curationem esse inventam putant; sic nos, causa aegritudinis reperta, medendi facultatem reperiemus.

XI. 24. Est igitur causa omnis in opinione, nec vero aegritudinis solum, sed etiam reliquarum omnium perturbationum, quae sunt genere quattuor, partibus plures. Nam quom omnis perturbatio sit animi motus vel [1] rationis expers, vel

5 Sic R. P. Gud. 1. ed. D. pro vulg. *est animi.* 6 Sic Or. c. R. P. Gud. 1. Aug. pro vulg. *dol. igitur huius.* V. Adn. in I. 6, 12. XI. 1 v. Adn.

Cap. XI. §. 24. *nec vero*] *und wahrlich nicht, und zwar nicht;* affirmative dicitur *et quidem.* V. *Seyffert.* ad Lael. 12, 42. p. 284.

genere .. partibus] de Invent. I. 10, 22: *Genus* est, quod plures *partes* complectitur, ut animal. *Pars* est, quae subest generi, ut equus. Sed saepe eadem res alii genus, alii pars est cett. Cf. infra IV. 6, 11. 7, 9. 13. V. 25, 71. Eandem vim habent *formae generum,* Fin. II, 9. et aliis locis. Nostrates dicere solent *species.*

vel rationis] De Bouhierii sententia *vel* W. seclusit, alii eiecerunt; immerito. Cf. ad IV. 19, 44. Audiamus *Nissenium:* Haec tria genera sunt motuum animi, quorum primo voluptas comprehenditur, quae proprie eam partem hominis attingit, quae expers est rationis; alteri subiecta cupiditas est, quae praefracte rationem aspernatur; tertio denique metus et aegritudo, quibus vires hominis adeo extenuantur, ut obedire rationi nequeat. Etenim duo haec genera animi motuum etsi sic conspirant, ut neutrum rationi obediat, ita tamen differunt, ut in altero contumacia, in altero imbecillitas inobedientiae sit causa. De definitione perturbationis v. ad IV. 6, 11.

rationem adspernans, vel rationi non obediens, isque motus aut boni aut mali opinione citetur [1] bifariam [2], quattuor perturbationes aequaliter distributae sunt. Nam duae sunt ex opinione boni, quarum altera voluptas gestiens, id est praeter modum elata laetitia opinione praesentis magni alicuius boni, altera, quae est immoderata appetitio opinati magni boni rationi non obtemperans, vel cupiditas recte vel libido dici potest [1]. 25. Ergo haec duo genera, voluptas gestiens et libido, bonorum opinione turbantur, ut duo reliqua, metus et aegritudo, malorum. Nam et metus opinio magni mali impendentis, et aegritudo est opinio magni mali praesentis, et quidem recens opinio talis mali, ut in eo rectum videatur esse angi; id autem est, ut is, qui doleat,

2 Sic de Bakii sententia recte verba distinxit Bait. pro *citetur, bifariam q.;* cf. IV. 6, 11.

citetur] Davisius in ed. 2. correxit *excitetur*, sed in ed. 3. *citetur* restituit; Ern. suspicabatur legendum esse *cieatur;* Lamb. Fr. Fabr. HWolf. in marg. *concitetur*. At optime sese habet codicum scriptura, de qua *Moser* profert Martini-Lagunae Adnn. ad C. epp. ad Famil. I, 5. in Seebod. I et Kl. Annall. Philoll. Suppl. II. 3. p. 373. Verbum *citandi* significat provocare; aliis locis a Cicerone de personis usurpatur, hoc autem loco ad rem translatum est.

opinati] V. Adnot. in c. 14, 30.

altera, quae est immod. appet. op. magni boni rat. non obtemperans, vel cupiditas recte vel libido dici potest] Sic ego nunc (in ed. IV.) scribendum duxi, praeeuntibus Davisio, Wolfio, Tregdero. Plurimi codd. et optimi, ut R. P. Gud. 1. Brux., exhibent: *altera cupiditas quae recte vel libido dici potest quae est immod. appet. op. m. b. rat. non obtemperans vel cupiditas recte vel libido dici potest.* Nonnulli codd. et plurimae edd. vett. inter *obtemperans* et *vel cupiditas* inserunt *quae.* Quae delevi verba, addita sunt a librario archetypi, qui primum post *altera* ad *cupiditas,* deinde quom se revocasset et *quae* scripsisset, ad *recte vel libido d. potest* aberravit, uti verissime observavit *Wesenberg.* Em. I. p. 6., qui etiam receptam scripturam probavit. Cod. Gryphianus et aliquot edd. vett. habent: *altera cup. quae recte vel lib. dici potest quae est imm. app. op. m. b. r. n. obtemperans,* omissis verbis ultimis *vel cupid. recte vel lib. de p.* Hanc scripturam recepit *Orellius,* sed deleto priore *quae* post v. *cupiditas.* Man. L. aliique e coni. ediderunt: *altera vel cup. r. vel l. d. p., quae.. obtemperans. Ergo. Klotzii* in Add. p. 131. coniectura sine dubio iam pridem ab ipso est reiecta.

§. 25. *bonorum opinione turbantur*] Breviter dictum pro: e bonorum opinione concitata animos turbant. Cf. IV. 15, 34: ex qua concitantur perturbationes, i. e. concitando efficiuntur. Topic. 26, 99: huic generi, in quo et misericordia et iracundia et odium et invidia et ceterae animi affectiones *perturbantur:* ubi *Lambinus* temere legit *concitantur.*

metus .. est opinio] H. e. metus .. est *ex opinione,* uti paulo ante §. 24. dictum est. Cf. c. 31, 75. et ad IV. 7, 14: aegritudo.

et quidem recens opinio] Quom enim inveteravit opinio de malo aliquo urgente ac familiaritas quaedam cum illo est contracta, aegritudo sensim evanescit. *Neidius.* Cf. 12, 26. et in primis 31, 75. IV. 7, 14.

in eo .. angi] Cf. ad I. 21, 48: in eo gloriari.

in vita] *in vitam* cum Lambino, Davisio, Ernestio ediderunt Wolfius, Orellius, Baiter aliique, qui scripturam *in vita* ex vitiosa omissione litt. *m* finalis profectam putat; codd. et ceterae edd. habent *in vita:* quod etiam Wolfius in ed. I. retinuit; nec immerito, opinor; nam verba *in vita hominum* absolute posita accipi possunt (quom homines vivunt), ut ad verba *immittit atque incitat* cogitatione supplendum sit *in eam;* de Legg. II. 14, 36. in omnibus melioribus codd. legitur: quom multa eximia divinaque videantur Athenae tuae pe-

oportere opinetur se dolere. His autem perturbationibus, quas in vita [1] hominum stultitia quasi quasdam furias immittit atque incitat, omnibus viribus atque opibus repugnandum est, si volumus hoc, quod datum est vitae, tranquille placideque traducere. Sed cetera [3] alias; nunc aegritudinem, si possumus, depellamus. Id enim sit [1] propositum, quandoquidem eam tu videri tibi in sapientem cadere dixisti, quod ego nullo modo existimo. Tetra enim res est, misera, detestabilis, omni contentione, velis, ut ita dicam, remisque fugienda.

XII. 26. Qualis enim tibi ille videtur

Tántalo prognátus, Pelope nátus, qui quondam á socru [1]
Oénomao rege Híppodameam [2] *ráptis nanctust* [3] *núptiis?*

3 Sic omnes fere codd., etiam optimi R. P. Vat. Gr. Gud. 1. et multae edd. vett.; *ceteras* (sc. perturbationes) Or. c. plurimis edd. vett. et paucis codd. XII. 1 v. Adn. 2 Sic D. et codd. R. P. Gud. 1. Rehd.; *Hippodamiam* Or. c. vulg. 3 Sic Tregder; eodem ducunt Gud. 1. et R., qui habent *nanctus;* v. *Halm.* ad Sestian. 5, 12. p. 103; Or. c. vulg. *nactust.*

risse atque ita *in vita* hominum attulisse, tum cett.: ubi v. Adn. *Moseri* p. 269.

quasi quasdam furias] V. ad II. 4, 11.

hoc, quod datum est vitae] H. e. hoc vitae tempus, quod nobis concessum est.

Sed cetera alias etc.] V. ad 5, 10: Sed id alias; nunc.

Id enim sit propositum] Davisius coniecit *id enim fuit pr.,* Bouh. *id enim est prop.,* ut videtur, particulae *enim* cum coniunctivo compositione offensus. At v., quae attulit *Wopkens.* Lectt. Tull. I, 14. p. 108., N. D. II, 12: audiamus *enim* Platonem cett. Divin II, 36: externa *enim* videamus. Infra IV, 17. V, 24. Fin. V. 19. Recte ad haec *Handius:* Ipsi particulae (*enim*) nulla ratio cum coniunctivo modo. Ea in quacunque evocatione et exhortatione pr., qua remotis alienis rebus ad id, quod considerandum sit, accedere iubemur. Verti potest per *nämlich.* Graeci, quod sciam, non ita loquuntur. *Klotzius* coniunctivum non adhortativum esse statuit, sed dubitativum: „diess möchte nämlich unsere Aufgabe sein.“ Quae ratio non est probanda, quom coniunctivus adhortativus *depellamus* proxime antecedat. De particula *enim* paulo post repetita cf. infra IV. 17, 40. et *Hand.* Tursell. II. p. 396 sq.

velis, ut ita dicam, remisque] Proverbialis locutio pro omnibus viribus opibusque, omni conatu. Sic Plaut. Asin. I. 3, 5: *remigio veloque,* quantum poteris, festina et fuge. Proprie C. Fam. XII. 25, 3: inde *ventis remis* (alii codd. *remisque*) in patriam omni festinatione properavi. Silius I, 568: *remis velisque* impellite puppim. Similiter de Offic. III. 33, 116: *viris equisque* (ut dicitur), si honestatem tueri ac retinere sententia est, decertandum est: ubi v. *Beier.* p. 407. Comparari potest, quod comicorum poëtarum proprium est, *manibus pedibusque* aliquid facere. Terent. Andr. I. 1, 134, ubi v. *Ruhnkenium.*

Cap. XII. §. 26. *Tantalo prognatus*] Thyestes, filius Pelopis, nepos Tantali, pronepos Iovis. *Neidius.* Sunt autem versus trochaici septenarii ex Ennii Thyeste sumpti, quos primus *Bentleius* numeris suis reddidit, *socru* substituens vulgato *socero,* quod est in omnibus codd.; Bait. edidit *socro.* Vulgo legebatur: *a socero O. r. H. raptu nactus est nuptiis,* et prosae ordine omnia usque ad *nuptiis* expressa erant. De *socru* monet Nonius p. 223. Merc. hoc: *Socrus et masculino genere veteres dici posse voluerunt.* Sic Accius ap. Priscian. p. 698. ed. Putsch. (T. I. p. 218. Kr.) *a socru suo.* Naevius autem ap. Nonium p. 223. *socri tuo.* Dativus *socro* legitur, uti *Klotzius* in Add. p. 132. observat, ap. Murator. Inscriptt. 532. Cf. *Orellium* ad h. l. et *Hartung.* über d. Kasus, ihre Bildg. u. Bdtg. in d. Gr. u. Lat. Spr. p. 135.

qui quondam] Scilicet *Pelops,* non *Pelopis filius.* V. Indic. hist. v. *Hippodamia.* Pindar. Olymp. I, 70. ed. Boeckh.

Iovis iste quidem pronepos. Tamne ergo abiectus tamque fractus?

Nolíte, inquit, hospités, ad me adíre! illico ístinc! [1]
Ne cóntagió mea bonís umbrave óbsit
** Vobís *; tanta vís sceleris ín corpore haéret.*

Tu te, Thyesta, damnabis orbabisque luce propter vim sceleris alieni? Quid? illum filium Solis nonne patris ipsius luce indignum putas?

Refúgere oculi, córpus macie extábuit,
Lacrimáe peredere úmore [4] *exsanguís* [5] *genas;*
Sitú nidoris [6] *bárba paedore hórrida atque*
Intónsa infuscat péctus illuvíe scabrum.

Haec mala, o stultissime Aeeta, ipse tibi addidisti, (non inerant in iis [7], quae tibi casus invexerat,) et quidem inveterato malo, quom tumor animi resedisset; (est autem aegritudo, ut docebo, in opinione mali * recenti * [8];) sed maeres videlicet regni desi-

4 R. *umorem;* vulg. *humorem;* Or. aliique *humore.* 5 Sic Gud. 1.; Or. c. vulg. *exsangues.* 6 R. P. Gud. 1. II. b. Brux. Aug. Marb. aliique *situ nitoris;* cod. Urs. et codd. Turnebi (Adv. 26, 6.) *situ liventes:* quod recepit Or., addens tamen videri sibi ingeniosam Itali saeculi XV. correctionem; D. coni. *Situ'st in ore;* Baiter de Lachmanni ad Lucret. p. 81. coni. *situm inter oris.* V. Adn. 7 Sic multae edd. vett.; Or. c. vulg. *his.* V. ad I. 3, 5. 8 Sic Baiter aliique de Bakii coni. pro *recentis*, cf. §§. 25. 75. IV. §. 14. Haec: *est autem .. recenti* Ern. ut ex alio loco huc temere et casu translata uncis saepsit; at recte monet W. Ciceronem suae oblitum esse personae, quam induxerat, quasi aliquid seorsum dicentem.

Iovis iste quidem etc.] Licet fuerit Iovis pronepos, tamen tam abiectus.

Nolite] Sunt versus bacchiaci tetrametri. V. eruditissimam adnotationem *Bentleii* ad h. l. in Emendatt. ad Tuscul. Cf. de Orat. III. 41, 164. In ultimi versus initio aliquid excidit. Bentl. supplet: *Meo* tanta etc., Sff. rectius *Vobis*, quod cum antecedenti *obsit* iungendum est; pron. *meo* ob antec. contagio *mea* non desideratur. In primo versu, in quo continnata serie *ad me adire illico istic* legebatur, *Wolfius* ea verba recte exclamandi signo separavit et pro *istic*, auctore *Buhierio*, suasore *Mureto* in Varr. Lectt. 12, 11., scripsit *istim*, h. e. istinc, ut sententia sit: *illico abite* vel *vos istinc proripite.* Ut *istim* pro *istinc* antique dicitur, ita *illim* pro *illinc*, de quibus formis v. *Ritschl* in Rhein. Mus. VII. p. 472 sqq. Cf. *Forcellinii* Thes. Latin. v. *illim*, *Hartung.* l. d. p. 228. *Wesenberg.* Em. Cic. epist. p. 124 sq. Ego cum aliis de *Ernestii* coni. edidi *istinc*, quae et confirmatur Gud. II. et propius accedit ad ceterorum cdd. scripturam *istic.* *Lachmann.* ad Lucret. 3, 880., qui hos versus sic constituendos putat: *Nolite, h., ad me adire. illico istic,* | *Ne c. m. b. u. obsit,* | *Stetis. t. v. s. i. c. h.* *Klotzius*, qui retinuit vulg., vertit *auf der Stelle* (*bleibt*) *dort* et *istic* comparat cum Gr. αὐτοῦ (Eur. Ph. 900: ἐπίσχες αὐτοῦ). Idem verba *tanta .. haeret* Ciceronis orationi adiunxit, quod nemo probabit et ipse in praef. p. XI. improbare videtur.

luce] H. e. conspectu, commercio hominum, uti recte explicat *Billerbeck.* Cf. Cat. M. 4, 12: nec vero ille in *luce* modo atque in oculis civium magnus, sed intus domique praestantior.

propter vim sceleris alieni] Sc. Atrei, fratris, qui Thyestae liberos mactatos ei comedendos apposuerat.

illum filium Solis] V. Indic. v. *Aeetes.*

Refugere] Sunt versus senarii iambici. In tertio versu ultima syllaba *que* trahenda est pronuntiando ad versum sequentem: de qua duorum versuum in unum coniungendorum arte nuper disputavit *Carolus Lachmannus* ad Lucret. II, 118. p. 81., qui idem h. l. pro *situ nidoris* legendum conicit *situm inter oris. Refugere oculi*, h. e. oculorum splendor quasi se recepit, oculi hebescunt. *Menkius* in Observv. ined. comp. Luciani Timon.

derio, non filiae. Illam enim oderas, et iure fortasse; regno non aequo animo carebas. Est autem impudens luctus maerore se conficientis, quod imperare non liceat liberis. 27. Dionysius quidem tyrannus, Syracusis expulsus, Corinthi pueros docebat; usque eo imperio carere non poterat. Tarquinio vero quid impudentius, qui bellum gereret cum iis, qui eius non tulerant superbiam? Is, quom restitui in regnum nec Veientium nec Latinorum armis potuisset, Cumas contulisse se [9] dicitur inque ea urbe senio et aegritudine esse confectus.

XIII. Hoc tu igitur censes sapienti accidere posse, ut aegritudine opprimatur, id est miseria? Nam quom omnis perturbatio miseria est, tum carnificina est aegritudo. Habet ardorem libido, levitatem laetitia gestiens, humilitatem metus; sed aegritudo maiora quaedam, tabem, cruciatum, afflictationem, foeditatem; lacerat, exest animum planeque conficit [1]. Hanc nisi

9 Sic Or. c. D. et R. P. Gud. 1. 2. Marb. Vind. 1. Aug. Duisb. pro vulg. *se cont.* XIII. 1 *Turneb.* Adverss. 27, 6. in verbis *lacerat .. conficit* senarium alicuius poëtae sibi deprehendisse videtur: quam opinionem nemo facile probabit.

c. 17. ὀφθαλμοὺς ὑποδεδυκότας. Plutarch. Anton. c. 83. Eur. Med. 689.

Situ nidoris] H. e. propter situm nidoris barba infuscat. *Situm nidoris* accipit *Beroaldus* pro putore ustrinae et rei ustulatae, ut ap. Verg. Aen. XII, 301: Illi ingens barba reluxit | *nidoremque ambusta* dedit. Ceterum cf. V. Scr.

tumor animi] Infra III. 31, 76: erat enim in *tumore animus.* Cf. c. 9, 19.

videlicet] H. e. *sine dubio*, cum ironiae vi. V. Adnotata in I. 21, 48.

regni desiderio] Erat enim ipsi aureum vellus pignus regiae dignitatis, quo erepto regnum amissum iri in fatis erat. *Neidius.*

liberis] Liberis, libertate fruentibus hominibus.

§. 27. *Dionysius*] Duo fuerunt Dionysii, pater et filius, tyranni Syracusanorum. H. l. intelligendus est filius. Allata exempla cum ipsa disputatione non cohaerent eoque tantum consilio a Tullio in partes vocata sunt, ut demonstraret, quam *impudens luctus* fuisset nonnullorum hominum, qui *maerore se confecissent, quod imperio privati essent.* De vocula *quidem* in exemplis afferendis v. ad I. 22, 51.

Corinthi pueros docebat] Cf. Valer. Maxim. VI. 9, 6. extr. Lucian. Gall. §. 23. Iustin. XXI, 5. Aliter narrant Athenaeus XII. p. 529. Aelian. V. H. IX, 8. V. *Davisium.*

Tarquinio .. quid impudentius ..?] V. ad I. 2, 5: nihil mathematicis illustrius.

usque eo] Adeo cupidus erat regnandi, ut ludi magister esse pueris que sibi traditis imperare mallet quam aliud quodpiam negotium suscipere. *Neidius.* Ceterum *usque eo non* vertenda sunt *so wenig.* V. ad IV. 35, 74.

cum iis] Romanis.

Cumas contulisse se dicitur] V. quos *Davisius* attulit Livium II, 21. Dionys. Hal. VI, 21. et diversa narrantem Augustinum C. D. III, 15.

inque ea urbe] pro frequentiore *in eaque urbe.* p. Rosc. Am. 39, 114: *inque* eam rem. V. nos in Gr. L. §. 117. Not. 3. Cf. *Halm.* ad Sestian. 18, 41. p. 154.

Cap. XIII. *id est miseria*] *Id est* apud Ciceronem saepe significat: *quod nihil aliud est quam.* Academ. I. 8, 32: verborum etiam explicatio probabatur, *id est*, qua de causa quaeque essent ita nominata: ubi v. *Goerenz.* p. 51. Ibid. c. 2, 6: si Epicurum, *id est*, si Democritum probarem: ubi v. eundem *Goerenz.* p. 10. Accurate de verbis *id est* hac vi positis agit *Madvigius* ad Fin. II, 2. p. 145. Adde *Kritz.* ad Sall. Iug. XXXI, 20. p. 190. Cf. Adnotata nostra in I. 31, 75.

quom .. aegritudo] De eleganti verborum collocatione v. ad II. 4, 11. V. infra ad V. 39, 113.

Habet ardorem libido etc.] H. e. libido coniuncta est cum ardore. V. ad IV. 36, 77.

exuimus sic, ut abiciamus, miseria carere non possumus. 28. Atque [2] hoc quidem perspicuum est, tum aegritudinem exsistere, quom quid ita visum sit, ut magnum quoddam malum adesse et urgere videatur. Epicuro autem placet opinionem [3] mali aegritudinem esse natura, ut, quicunque intueatur in aliquod maius malum, si id sibi accidisse opinetur, sit continuo in aegritudine [4]. Cyrenaici non omni malo aegritudinem effici

2 v. Adn. 3 Ern. c. Gebh. *opinione*, quod est in cod. Sigonii et in cod. Urs., qui habet: *opinione m. a. e. natām:* apertum glossema. V. Adn. 4 R. Vat. Gud. 1. II. Brux. duo Oxx. Pal. tert. *in aegritudinem:* quod c. Gebh. recepit Mos. Ego hoc dicendi genus plane a Ciceroniana dicendi consuetudine abhorrere contendo; saepe autem litteram *m* in optimis codd. additam esse multis exemplis demonstravit *Wesenb.* Em. II. p. 26.

miseria carere] V. ad I. 36, 88.

§. 28. *Atque hoc quidem*] *Wolfius* cum Victorio correxit *atqui hoc quidem;* sed vulgata firmissime stat et recte revocata est ab *Orellio*. Miror equidem eam sollicitatam esse a viro sagacissimo. Particula *atqui* in conclusionibus inservit assumptioni, quae hoc loco nulla est. Contra particula *atque* aptissima est. Saepissime enim in enuntiati principio, adiuncta fere vocula *quidem*, ita ponitur, ut transitum ad rem novam notet. Pari modo *ac .. quidem* vel etiam simpliciter *ac* dicitur. Cf. V. 2, 6: *Ac* philosophia *quidem*. de Orat. I. 1, 1: *Ac* fuit *quidem*. 2, 4: *Ac* mihi repetenda est. 6: *Ac* mihi *quidem*. 3, 11: *Atque* in hoc ipso numero. 4, 13. pr. 14: *Ac* primo *quidem*. Cf. supra ad c. 2, 4. et ad IV. 12, 27. et *Hand.* in Tursell. Vol. I. p. 502 sq.

ita visum sit, ut .. videatur] Eiusmodi eiusdem verbi brevi verborum intervallo iteratio haud infrequens est apud optimum quemque scriptorem. C. Nep. Alcib. X, 1: ut ad Regem *mitteretur*, eodem tempore Critias ceterique tyranni .. *certos* homines .. *miserunt*, qui eum *certiorem* facerent. C. de Orat. III. 10, 39: Sed *usitatis* ita poteris *uti*, lectissimis ut *utaris*. V. ad I. 22, 52. Plura exempla collegerunt *Bremius* ad Nep. Themist. III, 3. p. 39. *Ochsner* Eclog. Cicer. p. 5. *Gernhard.* ad Offic. I. 3, 8.

Epicuro placet] Infra c. 15, 32: (Epicurus) *censet necesse esse omnes in aegritudine esse, qui se in malis esse arbitrentur.* Quod igitur hic *necesse esse*, id nostro loco *natura esse* dicitur. *Natura*, h. e. uti natura fert, uti necessarium est, Graece φυσικῶς. Stoici contra non naturae, sed voluntati tribuunt aegritudinem. Nulla cogente necessitate *Dobreus* Advers. II. p. 373. et *O. Heinius* verba *opinionem mali* delenda censent; neque cum *Sff.* legi necesse est: *ex opinione mali*. Cicero enim significare vult hoc: aegritudo, quae, uti supra demonstratum est, opinio mali est, de Epicuri sententia naturalis est. De verbis *opinionem mali* pro *ex opinione mali* dictis v. ad c. 11, 25.

Cyrenaici] V. c. 22, 52.

et necopinato] In verbis *necopinatus*, *necopinans*, *necopinus* particula negativa *nec* valet *ne*, quod in compositis idem est, quod *non*. Cf. I. 39, 94: *necopinantes*. III. 19, 45: omnia repentina et *necopinata* esse graviora. V. quos laudat *Ruhnken.* ad Terent. Andr. I. 2, 9. *Klotzius*, qui arroganter, ut solet, hanc explicandi rationem exagitavit, illud *nec* comparat cum Graeco οὐδέ eandemque fere vim ei tribuit, quam habent particulae *ne .. quidem*, sine dubio in errore versatur, oblitus verborum *negotium* (i. e. *nec = ne otium*), *neglego* vel *neclego* (i. e. *nec = ne lego*), neque secum reputans usum vocabuli *nec* pro *ne .. quidem* apud Ciceronem eiusque aequales maxime dubium esse (v. Adnotata in I. 26, 65.). Verbum *inopinatus* apud Ciceronem rarius reperitur, ut c. 23, 55., nunquam *non opinans*. In prisco Romanorum sermone *nec* pro *non* usurpatum inveniri demonstrat *Corssen.* in libro, qui inscriptus est: Ueber Musspr., Vokalism. u. Beton. d. Lat. Spr. II. p. 881. et in krit. Nachträgen z. Lat. Formenlehre p. 29 sq.

Ex hoc et illa iure laudantur] Duo pessimae notae Oxx. voculam *et* omittunt. *Laurentius Valla* negavit Ciceronem particulam *et* pro *etiam* posuisse. In cuius posthac sententiam complures discesserunt Ciceronis editores. Verum quom non pauci in eius

censent, sed insperato et [5] necopinato malo. Est id quidem non mediocre ad aegritudinem augendam; videntur enim omnia repentina graviora. Ex hoc et [2] illa iure laudantur:

'Ego, quom genui, túm morituros [6] scívi et ei rei sústuli.
Praéterea ad Troiám quom misi ob défendendam Graéciam,
Sciébam [7] me in mortíferum bellum, nón in epulas míttere.

XIV. 29. Haec igitur praemeditatio futurorum malorum

5 Pauci deteriores codd. et pleraeque edd. vett. ante Gebh. om. *et*. V. Adn. et V. Scr. c. 19, 45. 6 Sic R. P. Gr. Gud. 1. Vat. 1. aliique; *moriturum* Or. c. aliis codd. V. Adn. 7 Or. aliique c. L. contra codd. *scibam;* recte Mos. revocavit *sciebam*, quod per συνίζησιν pronuntiandum, comp. *Ruddim.* Prosod. p. 48, quanquam non dubito, quin Ennius forma antiqua *scibam* usus sit; sed Cicero eam mutavit in *sciebam*.

scriptis legantur loci, ubi *et* omnium codd. auctoritate nititur, neque negari possit alios eiusdem aetatis saepius particulam *et* hac vi usurpasse, neque in ipso vocabulo quicquam insit, quod huic significationi repugnet, quom etiam Graecum καί et coniunctionis et adverbii vim habeat: nulla exputari potest causa idonea, cur hunc particulae *et* usum a Cicerone abiudicemus, modo teneamus eum rarissimum esse nec fere reperiri nisi ante pronomina vel singula nomina, et ubivis particulam *et* minorem vim habere quam *etiam*, ut infra IV. 34, 73: Probe *et* ille. III. 19, 46: aliquid videamus *et* cibi. Off. I. 37, 133: sed *et* alii (ubi F. Heusing. perperam scripsit *ut* alii). *Orellius* comparat ad Q. Fr. I. 1, 10: simul *et* illud Asia cogitet. ib. 12: simul *et* illud cogita. De hoc usu multi disputaverunt, v. *Handium* in Tursell. Vol. II. p. 499 sqq., *Creuzerum* ad N. D. I, 39. p. 179., *Moserum* ad h. l., *Weberum* in: Uebungsschule f. d. Lat. Stil. Exc. IV. p. 520 sq. ed. 2., qui quae Handius fusius disputavit, paucis complexus est; sed multi in eo erraverunt, quod, ubicunque *et*, non sequente altero *et*, legitur, continuo id pro *etiam* dictum esse pronuntiaverunt. Nam multi sunt loci, in quibus apparet orationem esse ἀνακόλουθον. Cf. Adnotata in IV. 35, 74 princ. Quanquam accedere non possum sententiae *Ottonis*, qui in Exc. III. ad Fin. p. 380. omnes locos, in quibus *et* pro *etiam* dicitur, aut emendandos esse e codd. aut ex anacolutho explicandos esse. Originem huius usus *Kritzius* ad Sall. Cat. 35, 3. p. 163. repetivit ex eo, quod alterum membrum orationis, si facile mente suppleri posset, omissum esset, ut h. l.: ex hoc *et alia laudari possunt, et illa* iure laudantur.

Ego quom] Sunt tetrametri trochaici catalectici ex Ennii Telamone petiti. Cf. cap. 24, 58. et Senec. Cons. ad Polyb. c. 30: „Quanto ille iustior, qui, nuntiata filii morte, dignam magno viro vocem emisit: „*Ego, quom genui, tum moriturum scivi* —. Deinde adiecit rem maioris et prudentiae et animi, *et huic rei sustuli.*“ Liquide patet haec esse verba Telamonis, quom ei mors Aiacis nuntiata esset. Telamo enim duo filios, Aiacem et Teucrum, in bellum Troianum miserat. „Aiax ob Achillis arma sibi negata gladio se transiecit; alterum vero exulare iussit pater, quia fratris mortem, Ulyssea versutia praematuram, ferro non vindicarit.“ Verba sunt *Davisii* ad h. l. Res trita et in vulgus nota. Pluralis *morituros*, optimorum codd. auctoritate munitus, referendus est ad utrumque filium Telamonis; quod autem Seneca l. d. *moriturum* habet, id, uti recte monet *Klotzius*, ex eo explicandum est, quod is haec verba e memoria allata retulit ad unum Aiacem.

ei rei sustuli] H. e. et ad mortem educavi. V. *Ruhnkenium* in Terent. Andr. I. 3, 14. Verba *ei* et *rei* μονοσυλλάβως pronuntianda sunt. *Moser* conferre iubet *Forbigerum* ad Lucret. III, 931. *Fr. Grotefend.* L. Gr. II. §. 82. b. D. v. *sustuli* v. ad c. 1, 2: suscepti sumus.

ob defendendam Graeciam] Praepositio *ob*, propriam ac suam vim servans, nonnunquam ponitur ad *consilium*, quod loquentis animo *obversatur*, notandum. Verr. II. 32, 78: pecuniam *ob absolvendum* acceperis. p. Mur. 1, 1: *ob .. consulatum .. obtinendum.* Sall. Iug. 89, 1. existumans Iugurtham *ob suos tutandos* .. venturum: ubi cf. *Kritz.* V. nos in Gr. L. §. 131, 9.

lenit eorum adventum, quae venientia longe ante videris. Itaque apud Euripiden [1] a Theseo dicta laudantur; licet enim, ut saepe facimus, in Latinum illa convertere:

Nam qui haéc audita a dócto meminissém viro,
Futúras mecum cómmentabar míserias;
Aut mórtem acerbam, aut éxsili maestám fugam,
Aut sémper aliquam mólem meditabár mali,
Ut, sí qua invecta díritas casú [2] foret,
Ne me ímparatum cúra lacerarét repens.

30. Quod autem Theseus a docto se audisse dicit, id de se ipso loquitur Euripides. Fuerat enim auditor Anaxagorae, quem ferunt, nuntiata morte filii, dixisse: *Sciebam me genuisse mortalem.* Quae vox declarat iis esse haec acerba, quibus non fuerint cogitata. Ergo id quidem non dubium, quin omnia, quae mala putentur, sint improvisa graviora. Itaque quanquam non

XIV. 1 Sic R. P. Gud. 1. II.; Or. c. vulg. *Euripidem.* V. ad I. 27, 65. 2 W. de Bouh. sententia *casus.* Male.

Cap. XIV. §. 29. *longe*] H. e. *procul* vel, uti posterioris aetatis scriptores dixerunt, *ex longinquo.*

apud Euripiden] in deperdita fabula, quae inscripta est *Theseus.* Euripid. Fragmm. p. 478. ed. Beckii. p. 93. b. ed. G. Dind. Verba Graeca sic se habent:

ἐγὼ δὲ τοῦτο παρὰ σοφοῦ τινος μαθὼν
εἰς φροντίδας νοῦν συμφοράς τ' ἐβαλλόμην,
φυγάς τ' ἐμαυτῷ προστιθεὶς πάτρας ἐμῆς
θανάτους τ' ἀώρους καὶ κακῶν ἄλλας ὁδούς,
ὡς, εἴ τι πάσχοιμ' ὧν ἐδόξαζόν ποτε,
μή μοι νέορτον προσπεσὸν μᾶλλον δάκοι.

licet enim] Particula *enim* explicanda est sic: *itaque apud Eur. a Theseo dicta laudantur,* quae in Latinum sermonem conversa sic se habent; licet enim. De hoc elliptico *enim* particulae usu v. ad I. 6, 11.

aliquam molem] Sunt multi, uti *Wolfius, Orellius* ad h. l. et in Add. Cic. Opp. Vol. IV. P. 2., *Ruhnkenius* in Dictat. ad Ter. Heaut. I. 1, 17., *Bremius* ad de Fato 14. p. 56., *Goerenzius* ad Acad. II. 10, 30., qui *aliquis* a veteribus saepe pro *alius quis* dictum esse opinantur; sed hanc opinionem vanam esse atque inanem ex iis apparebit, quae docui in Gr. L. §. 124. Not. 1. Singularibus enim notionibus communis notio ita adiungitur, ut communis non singularibus opponatur, sed per se spectetur, ut h. l. aut mors aut exsilium aut *omnino aliqua* mali moles. 19, 44: Quid? huic calix mulsi impingendus est, ut plorare desinat? aut *aliquid* eiusmodi? I. 30, 74: *aliqua* potestate. Alii loci aliam interpretationem admittunt, ut III. 18, 43: si vero *aliquid* etiam, h. e. si vero *aliquid* etiam accedat, quod nominare taedet. IV. 24, 53: qua (fortitudinis) notione aperta, quis est, qui aut bellatori aut imperatori aut oratori quaerat *aliquid:* ibi *aliquid* cum magna vi dictum est; sublata interrogatione huius enuntiationis sententia est haec: hac notione aperta, *nihil plane* requiritur. Multos locos contulit et explicavit *Ellendtus* ad C. de Or. II. 42, 178. Vol. II. p. 251 sqq. Adde quae *Haasius* ad Reisig. Vorles. über L. Sprachw. p. 338. not. 351. *Halmius* ad Sestian. 64, 135. p. 303. et *Kvíčala* Unters. auf d. Geb. d. Pron. Wien 1870. p. 11 sq. considerate disputaverunt.

repens] H. e. repentina. Cf. 22, 52: hostium *repens* adventus magis aliquanto conturbat, quam exspectatus.

§. 30. *a docto .. audisse*] Saepius Cicero dicit *audire ex aliquo* aut *de aliquo.* V. *Madvig.* ad Fin. Add. p. 865.

Anaxagorae] Laudat *Orellius* Anaxagorae Fragmm. ed. Schaubach. Lips. 1827. p. 20. (et 21.). Adde Diog. L. II, 13. Diod. Sic. I, 7. et 38. Gell. N. A. XV, 20. Athen. II, 88. p. 279. Schweigh., quos affert *Th. Rötscherus* in „Aristophanes u. sein Zeitalter.“ Berol. 1827. p. 242.

quem ferunt] Cf. Valer. Maxim. V.

haec una res efficit maximam aegritudinem, tamen quoniam multum potest provisio animi et praeparatio ad minuendum dolorem, sint semper omnia homini humana meditata. Et nimirum haec est illa praestans et divina sapientia et perceptas penitus et pertractatas res humanas [3] habere, nihil admirari, quom acciderit, nihil, antequam evenerit, non evenire posse arbitrari.

Quamobrem ómnis, [4] *quom secúndae res sunt máxume, tum máxume*
Meditári secum opórtet, quo pacto ádvorsam aerumnám ferant.
Perícla, damna péregre rediens sémper secum cógitet,
Aut fíli peccatum, aút uxoris mórtem, aut morbum fíliae,
Commúnia esse haec, né quid horum umquam áccidat animó novum;
Quicquíd praeter spem evéniat, omne id députare esse ín lucro.

XV. 31. Ergo hoc Terentius a philosophia sumptum quom tam commode dixerit, nos, e quorum fontibus id haustum est, non et dicemus hoc melius et constantius sentiemus?

3 Sic D. et codd. R. Gud. 1. II. 2. Aug. Marb. Rehd. Vind. 2. Mon. 2.; *hum res* Or. c. vulg. 4 Sic Gud. 1. et sine dubio alii; Or. c. vulg. *omnes.*

10, 3. extr. Plura de hac narratione congessit *Davisius.*

quibus non fuerint cogitata] V. ad II. 1, 2: *mihi .. habita.*

multum potest] In eiusmodi formulis et *posse* et *valere* dicitur. Sic multum, plus, plurimum auctoritate *posse* aut *valere.* Terent. Heaut. Prol. 13: *poterit* a facundia; at Plaut. Aulul. II. 2, 9: haud a pecunia *valeo.* V. *Bremium* ad Corn. Nep. Dion. III, 3. p. 155.

meditata] Participium *meditatus* adiectivi potestate saepe apud Ciceronem passiva significatione reperitur, ut de Offic. I. 8, 27: Leviora enim ea sunt, quae repentino aliquo motu accidunt, quam ea, quae *meditata* et praeparata inferuntur. Cat. M. 20, 74. V. *Forcell.* Thes. Lat. *meditatus.* Causa, cur deponentia saepe apud veteres scriptores passive ponantur, in eo quaerenda est, quod eorum forma activa antiquis temporibus in usu fuit. Supra c. 11, 24: appetitio *opinati* magni boni. IV. 6, 11: *opinatis* bonis. Et sic saepe adiectiva vi; de passive dicto *opinatum sit* c. 24, 58. v. Adn. V. *Ruhnken.* Dictat. in Terent. Phormion. II. 1, 18. *Ramshorn.* L. Gr. §. 57. Not. 1. *Kühner.* §. 105. Not. 5.

nimirum] H. e. noli mirari, profecto haec est illa sapientia. V. ad I. 22, 52.

nihil admirari] Apposite *Neidius* attulit illud Horatianum in Epist. I. 6, 1:

Nil admirari prope res est una, Numici,
Solaque, quae possit facere et servare beatum.

Nihil admirari est nulla re, sive laeta sive tristi, vehementer affici. Cf. V. 28, 81.

non evenire posse] *Tischer* dictum esse putat pro *evenire non posse* ob antecedens *nihil,* ad quod negatio *non* quam proxime se applicare soleat. Fallitur vir doctus permiscetque cum hoc loco eos, in quibus *nihil non, nemo non* pro v. *omnia, omnes* dicitur. Hoc autem quem nunc quom maxime tractamus loco negatio non ad *posse,* sed ad *evenire* pertinet. Nam τῷ συμβῆναι opponitur τὸ μὴ συμβῆναι, uti 16, 34: nihil esse, quod *non accidere* possit. Cf. ad IV. 26, 57: *non praemeditatum* sit. V. nos in Gr. L. §. 133. Not. 7.

Quamobrem] Sunt tetrametri iambici, e Terent. Phorm. II. 1, 11 sqq. petiti, non ad verbum tamen, sed liberius. — Sequens *deputare* pendet ab *oportet.*

Cap. XV. §. 31. *Ergo .. quom .. dixerit*] Exspectamus ex legitimo Ciceronis usu, quem ad II. 17, 39. illustravimus: *Ergo* hoc *Terentius .. tam commode dicit, nos .. non .. dicemus?* Hinc Wolfius in ed. 1. voculam *quom,* quae abest a cod. Urs. uno Ox. et Marb., uncis saepsit, Davisius plane delevit. At v. nos ad II. 20, 46 princ.

et dicemus hoc melius et constantius sentiemus] De collocatione verborum v. ad II. 4, 11: medetur .. timores. *Klotzius* comparat de Sen. I, 3: sed de ceteris *et diximus multa et saepe dicemus.*

Hic est enim ille vultus semper idem, quem dicitur Xanthippe praedicare solita in viro suo fuisse Socrate, [1] eodem semper se vidisse exeuntem illum domo et revertentem. Nec vero ea frons erat, quae M. Crassi illius veteris, quem semel ait in omni vita risisse Lucilius, sed tranquilla et serena; sic enim accepimus. Iure autem erat semper idem vultus, quom mentis, a qua is fingitur, nulla fieret mutatio. Quare accipio equidem a Cyrenaicis haec arma contra casus et eventus, quibus eorum advenientes impetus diuturna praemeditatione frangantur, simulque iudico malum illud opinionis esse, non naturae; si enim in re esset [2], cur fierent provisa leviora? 32. Sed est isdem [3] de rebus quod dici possit subtilius, si prius Epicuri sententiam viderimus, qui censet necesse esse omnes in aegritudine esse,

XV. 1 Bait. *Socrate* uncis seclusit. 2 v. Adn. 3 Sic Gud. 1.; Or. c. vulg. *iisdem.*

Hic est enim] *Enim* reddit rationem verborum *constantius sentiemus.*

vultus semper idem, quem] Aelian. V. H. IX, 7: Ἔλεγεν ἡ Ξανθίππη, μυρίων μεταβολῶν τὴν πόλιν κατασχουσῶν, ἐν πάσαις ὅμοιον τὸ Σωκράτους πρόσωπον καὶ προϊόντος ἐκ τῆς οἰκίας καὶ ἐπανιόντος ἀεὶ θεᾶσθαι. Offic. I. 26, 90: praeclaraque est aequabilitas in omni vita et *idem semper voltus eademque frons*, ut de Socrate itemque de C. Laelio accepimus: ubi v. quae affert *Beier* p. 202.

solita in viro suo fuisse] V. ad II. 13, 30: *collata* omnia *sint.*

eodem semper se vidisse] E verbo *praedicare* eliciendum est participium *dicens.* Cf. ad c. 31, 76. *Klotzius* haec verba ἐπεξήγησιν antecedentium esse existimat et a *praedicare solita* pendere. *Stürenburg.* ad or. pro Arch. poëta V, 11. p. 81. per attractionem hunc locum scriptum esse putat pro: quo eodem semper se vidisse virum suum Socratem exeuntem domo et revertentem, dicitur Xanthippe praedicare solita fuisse in illo.

M. Crassi] Plinius H. N. VII, 19: Ferunt Crassum, avum Crassi in Parthia interempti, nunquam risisse; ob id Agelastum (ἀγέλαστον) vocatum. Cf. C. Fin. V. 30, 92.

Lucilius] „Cfr. Lucilii Fragmm. c. n. Douzae Ed. Haverc. p. 245.“ *Orellius.* Adde Fin. V. 30, 92.

Iure] Non *merito* notat h. l., sed *necessario* (*natürlich*), *ex ipsa Socratis natura sequebatur*, ut semper idem esset eius vultus. Sall. Iug. 14, 10: dum Carthaginienses incolumes fuere, *iure* omnia saeva patiebamur: quod eleganter *Kritzius* interpretatur sic: rerum condicio ita ferebat, ut necesse erat; aliter fieri non poterat, quam ut .. pateremur.

a Cyrenaicis] Vid. c. 13, 28.

arma .., quibus eorum advenientes impetus diuturna praemeditatione frangantur] Duplicem ablativum *Wolfius* sic explicavit: accipio haec arma, *quibus armis, i. e. praemeditatione diuturna*, eorum adv. imp. fr. Rectius *Klotzius* priorem ablativum *quibus* instrumentum, quo eorum advenientes impetus frangantur, posteriores ablativos *diuturna praemeditatione* modum, quo per illud instrumentum illi impetus frangantur, significare iudicat, comp. de Or. III. 44, 174: haec duo musici, qui erant quondam iidem poëtae, machinati ad voluptatem sunt, versum atque cantum, ut et verborum *numero* et vocum *modo delectatione* vincerent aurium satietatem: ad quem locum v. *Ellendt.* Vol. II. p. 436. et quem hic laudat *Matthiaeum* ad Cic. Mur. 40, 87. Cf. paulo post §. 33: voluptates, *quibus* ille et praeteritarum *memoria* et *spe* consequentium sapientis vitam refertam putat.

casus et eventus] adversi eventus, *Unglücksfälle.* V. ad II. 4, 12: levitate et iactatione.

si enim in re esset] Sic Or. c. b. octo Oxx. Gud. II. uno Leid.: quod nuper probavit *Wesenb.* Em. II. p. 53. Vulgo neque aliter plurimi codd. et optimi, ut R. P. Gud. 1. Brux. *essent:* quod receperunt Kl. et Tr., quorum ille *essent* ad praecedentia v. *casus* et *eventus* refert et neutr. *provisa leviora*

qui se in malis esse arbitrentur, sive illa ante provisa et exspectata sint sive inveteraverint. Nam neque vetustate minui mala nec fieri praemeditata leviora, stultamque etiam esse meditationem [4] futuri mali aut fortasse ne futuri quidem; satis esse odiosum malum omne, quom venisset; qui autem semper cogitavisset accidere posse aliquid adversi, ei fieri illud sempiternum malum; si vero ne futurum quidem sit, frustra suscipi miseriam voluntariam: ita semper angi aut accipiendo aut cogitando malo. 33. Levationem autem aegritudinis in duabus rebus ponit, avocatione a cogitanda molestia et revocatione ad contemplandas voluptates. Parere enim censet animum rationi posse et, quo illa ducat, sequi. Vetat igitur ratio [2] intueri molestias, abstrahit ab acerbis cogitationibus, hebetat [3] aciem ad

4 Pauci codd. deteriores *praemeditationem*, ut c. 14, 29. c. 16, 34; at quom modo praecesserit *praemeditata*, consulto C. abstinuit composito.

posita putat, quia *casus* et *eventus* ad generalem notionem revocati *mala* sint. At haec ratio durissima est. Omnia contra sunt planissima, si legitur *si enim in re esset* sc. malum illud, h. e. si enim malum illud (aegritudo) naturae esset, non opinionis. *Provisa* substantivi vices sustinet: *ea quae provisa essent;* ea autem mala esse intelligenda quom per se patet, tum ex proxime antec. *malum illud*, comp. 13, 28: videntur enim omnia repentina graviora. 14, 30. 22, 52: *quod provisum* ante non *sit*, id ferire vehementius, et: omnia videri *subita* maiora. Scriptura *essent* originem suam sine dubio sequenti plurali: *fierent provisa leviora* debet.

§. 32. *isdem de rebus quod*] De verborum collocatione v. ad I. 8, 16.

necesse esse .. esse .. esse] De ter repetito *esse* exiguo intervallo v. ad 22, 52.

sive .. sive] V. Adn. in c. 6, 12.

venisset .. cogitavisset .. futurum sit] De hac temporum vicissitudine post praesens *censet*, quod praeteriti notionem involutam habet, v. nos in Gr. L. §. 140^{a}. not. 8^{a}. Cf. infra III. 26, 63: hostias immolavisset. IV. 19, 43: qui ita cogitarent. V. 24, 69 extr. 33, 96 princ.

§. 33. *in duabus rebus ponit, avocatione .. et rev.*] In appositione omitti solet praepositio, quippe quae artissime cohaereat cum substantivo, quod explicat. Cf. infra IV. 6, 11: ex malis .., metum *futuris*, aegr. *praesentibus.* de Inv. I. 5, 7: Aristoteles tribus in generibus rerum versari rhetoris officium putavit, *demonstrativo, deliberativo, iudiciali.* Repetitae ad appositionem maiore vi efferendam praepositionis exempla v. ad I. 11, 24: *in* caelum, quasi *in* domicilium suum. I. 10, 20. IV. 31, 67. V. *Ottonem* in Exc. VIII. ad Fin. p. 408. *Seyffert.* ad Lael. 23, 88. p. 505. nos in Gr. L. §. 117. Not. 2, b).

Vetat igitur ratio] Miror interpretes haesisse in v. *ratio.* Agi enim putant de Epicuro, non de ratione. Quare *Davisius* eam plane delere vult; *Bentleius* in eius locum suffecit pronomen *nos*, ut sit *vetat igitur nos intueri; Ernestius* eam uncis cinxit. At insignem errorem erraverunt viri docti. Nimirum non de universa ratione hoc loco dicitur, sed de Epicuri ratione, h. e. de ratione, qualis est ex Epicuri sententia. Epicurus enim docebat homines duce natura aut ratione abhorrere a rebus molestis acerbisque, sectari et expetere voluptates.

hebetat aciem] Sic Or. praeeunte Manutio e vet. cod. et El. 3.; reliqui omnes habent *abstrahit ab ac. cog. hebetem aciem*, quod *Tregder* revocavit et *Klotzius* in Add. p. 134. probavit. Immerito, credo. Nam primum offendit asyndeton, quod in duorum orationis membrorum iunctura non usurpatur nisi cum vi quadam oratoria: quae ab h. l. alienissima est; deinde ipsa loci sententia refragatur; acies enim non iam hebes est, sed hebetanda demum est; prolepticus autem adiectivi usus (abstrahit ab acerbis cog. aciem, ut *hebes fiat* ad m. c.) abhorret a Ciceroniana consuetudine; de IV. 17, 38: „acrem ..

miserias contemplandas, a quibus quom cecinit receptui, impellit rursum et incitat ad conspiciendas totaque mente contrectandas varias voluptates, quibus ille et praeteritarum memoria et spe consequentium sapientis vitam refertam putat. Haec nostro more nos diximus, Epicurii [5] dicunt suo. Sed quae dicant, videamus; quo modo, negligamus.

XVI. 34. Principio male reprehendunt praemeditationem rerum futurarum. Nihil est enim, quod tam obtundat [1] elevetque [2] aegritudinem, quam perpetua in omni vita cogitatio nihil

5 Sic Tregd. c. P. Gud. 1.; eodem etiam Mon. 1. 2. et Gud. II. ducunt, qui habent *Epicuri;* R. *Epicurei,* sed *e* correctum ex *i* vdtr.; Or. c. vulg. *Epicurei.* V. ad I. 34, 82. XVI. 1 Sic Or. c. vulg.; Bait. aliique *optundat;* Gud. 1. R. *optundet.* 2 v. Adn.

aciem intendit" v. Adnotata. *Wesenberg.* Em. I. p. 15. scripturam *hebetat aciem,* unde, quom *at* ante *ac.* omissum esset, corrigendo fieri *hebetem ac.* facile potuit, probaturus erat, nisi dubitaret, num ante Augusti saeculum *hebetandi* verbum in usu fuisset; nam aliis locis Ciceronem *hebescere* (I. 30, 73.), *obtundere, praestringere, hebetem reddere* (Att. IX. 17, 2: me hebetem molestiae reddiderunt.) dixisse. Quamobrem suspicatur in archetypo, uti multa, sic h. l. ante *aciem* aut *reddit* aut *facit,* quod Bait. aliique receperunt (cf. §. 52: acriorem facit), excidisse. Sed quod verbum *hebetandi* aliis locis neque apud Ciceronem neque apud alios eiusdem aetatis scriptores legitur, id casu evenire potuit. Quis enim nescit, quam multa apud Ciceronem reperiantur ἅπαξ λεγόμενα. Quod *Sff.* pro *hebetat aciem* edidit *hebetem faciens* propter omissum obiectum probari non potest. De *ad* praepositionis usu v. ad c. 5, 11.

cecinit receptui] Formula a re militari ducta, qua hic nihil aliud declaratur nisi *avocare.* De hac formula *Menkius* in Observv. ined. laudat *Burmannum* ad Ovid. Met. I, 340.

rursum] V. ad I. 17, 40.

mente contrectandas] de Or. III. 6, 24: qui, quae complecti tota nequeunt, haec facilius divulsa et quasi discerpta *contrectant.*

nostro more] Sc. eleganter et ornate, *suo* sc. illepide et inconsiderate. V. supra I. 3, 6. II. 3, 8.

Cap. XVI. §. 34. *male reprehendunt*] H. e. tadeln *mit Unrecht,* male faciunt, quod reprehendunt. De hoc adverbiorum usu v. *Madvig.* ad Fin. IV. 23, 63. et nos in Gr. L. §. 133, not. 2; de Graeco sermone v. nos in Gr. Gr. T. II. §. 497, 4.

Nihil est enim] V. ad I. 27, 66. Pro *elevet* Ern. c. D. ex El. 3. et Petrens. (et sic duo Oxx. Marb.) scripsit *levetque:* quod post v. *obtundat* alienum est. *Elevet* optime se habet. Pari modo temptatus est locus in ep. Lucceii ad Famm. V. 14, 2: non intelleges duplicari sollicitudines, quas *elevare* tua te prudentia postulat? ubi Or. auctore Beiero edidit *levare.*

quam vitae lex] Accuratius scribendum fuit: quam consideratio vitae legis, scilicet *ea lege esse nos natos, ut nemo in perpetuum esse posset expers mali* (c. 24, 59.). Cf. c. 25, 60: *necessitas ferendae conditionis humanae* etc.

commentatioque parendi] H. e. cogitatio instituta de necessitate vitae aut naturae legi parendi. De v. *commentationis* (Betrachtung) v. ad I. 30, 74. *Meditatio* (Ueberlegung) *conditionis humanae* eandem fere vim habet; nam verba *meditatio* et *meditari* proprie dicuntur de exercitatione et praeparatione ad ea, quae aliquando serio agenda sunt. Supra II. 17, 41: tantum exercitatio, consuetudo valet. V. *Beier.* ad Offic. I. 31, 114. p. 245. Sic Plinius Paneg. 13, 1. *meditatio campestris* de armorum tractatione. Pari modo apud Graecos μελέτη et μελετᾶν proprie de iis exercitationibus dicuntur, quas rhetores, milites, alii instituunt; deinde de quavis exercitatione dicuntur. V. *Fischer.* ad Xenoph. Cyrop. I. 2, 10.

ut semper maereamus] Quae erat sententia Epicuri. Vid. c. 15, 32 extr.

fungatur officio] Non solum plurimi codd., verum etiam optimi, ut R. P. Gud. 1. b., exhibent *fruatur,* quod et Latinitati quam maxime videtur adversari et sententiam notat haud sane

esse, quod non accidere possit [3], quam meditatio conditionis humanae, quam vitae lex commentatioque parendi, quae non hoc affert, ut semper maereamus, sed ut nunquam. Neque enim qui rerum naturam, qui vitae varietatem, qui imbecillitatem generis humani cogitat, maeret, quom haec cogitat; sed tum vel maxime sapientiae fungitur munere. Utrumque enim consequitur, ut et considerandis rebus humanis proprio philosophiae fungatur [2] officio, et adversis [2] casibus triplici consolatione sanetur; primum quod posse accidere diu cogitaverit [2]: quae cogitur;

3 Sic D. et R. P. Gud. 1. II. Aug. Vind. 1. 2. Marb. Mon. 1.; Or. c. vulg. *accidere non p.* V. ad III. 14, 30.

concinnam. Quis, quaeso, Romanorum suquam dixit: *philosophiae officio frui? Wopkens.* quidem Lectt. Tull. I, 14. p. 112. comparat: de Amic. 4, 15: *recordatione nostrae amiciciae .. fruor.* Flor. II, 6: *victoria frui;* sed haec exempla haudquaquam probant Latine dici potuisse *philosophiae officio frui. Handius* interpretatur: officio fungendo delectari et consideratione rerum frui, collato Seneca ep. 93, 7: *omnium rerum cognitione fruiti sumus:* quod quidem exemplum multum mihi distare videtur a loco nostro. Deinde quae est illa sententia: *Qui imbecillitatem generis humani cogitat, non maeret, sed et proprio philosophiae officio fruitur et adversis casibus consolatione sanatur?* Videlicet *proprio philosophiae officio frui* est fructum capere ex proprio ph. officio. At enimvero quid tandem sibi vult illud *proprio?* Annon dicendum erat *philosophiae officio* vere *frui?* His igitur adductus causis non dubito, quin rescribendum sit *fungatur:* quam scripturam Manutius Lambinusque, sive libros manuscriptos sive coniecturam secuti, dederunt et post eos Davisius, Ernestius, Lallemannus receperunt. Huc accedit auctoritas codd. Ball. El. 2. Guelf. Aug. trium Oxx., et, uti refert Lall., Vat., in quibus haec eadem scriptura est. Unde autem germanae scripturae corruptela nata sit, facile perspicitur. Scilicet quom haud ita longo verborum tractu antecedat v. *fungitur,* nescio quis delicatiore sensu eodem paulo post iterato vocabulo offensus *fungatur* in *fruatur* mutandum existimavit. Quodsi igitur *fungatur* ut unice veram scripturam reduxerimus, et Latinae orationi et sententiae egregie consultum erit. Voluit autem Cicero dicere hoc: Qui imbecillitatem generis humani cogitat, non maeret, sed tum vel maxime sapientiae fungitur munere; nam non solum considerandis rebus humanis id officium exsequitur, quod proprium est philosophiae, sed simul adversis casibus triplici consolatione sanatur.

adversis casibus] Eleganter quidem *Bentleius* scribendum suspicatur: *adversus casus triplici consolatione armetur* (cf. c. 15, 31: *arma contra casus et eventus*); at nihil movendum. Saepe enim ablativus substantivi, aut addito ei adiectivo aut non, ita ponitur, ut statum conditionemve, qua quid factum est, notet. *Adversis* igitur *casibus* est: quom adversi casus accidunt. Ablativus tempus significat. Nos quidem talem ablativum absolutum reddere possumus per praepositionem *bei.* Supra I. 5, 10: tibi ipsi pro te erit *maxima corona* causa dicenda. 25, 60: *hoc nebuloso* et *caliginoso coelo.* 40, 96: lusit vir egregius *extremo spiritu.* II. 16, 38: *levi ictu.* N. D. II, 35: post autem *certioribus signis,* quale sit id, de quo dubitaverat, incipit suspicari. Infra IV. 6, 12: *ratione adversa* sollicitandum non est. Consule de hoc ablativi usu *Bremium* ad C. Nep. Themist. VIII, 2. *Heindorfium* ad N. D. II. 21, 54. *Ellendt.* ad Cic. Brut. LXIX, 242. *Ottonem* ad Cic. de Fin. I. 10, 33. *Held.* ad Caesar. B. C. I, 85. *August.* ad Eiusd. B. G. II, 9. *Kritz.* ad Sall. Cat. 11, 4. et ad 39, 3. *Kühner.* L. Gr. §. 115, 8.

primum quod .. cogitaverit] *Davisius* aliique et nuper *Tregder* auctore *Bentleio* ex uno huius cod. scripserunt *cogitavit,* quia sequitur *intelligit* et *videt.* At scriptura temptanda non erat. Scilicet *cogitaverit* non coniunctivus perfecti est, sed futurum exactum, quod huic loco aptissimum est. Sententia enim est haec: si quid accidet, id accidere posse diu cogitaverit. *Orel-*

tatio una maxime molestias omnes extenuat et diluit; deinde quod humana humane [2] ferenda intellegit; postremo quod videt malum nullum esse nisi culpam [2]; culpam autem nullam esse, quom id, quod ab homine non potuerit praestari, evenerit. 35. Nam revocatio illa, quam affert, quom a contuendis nos malis avocat, nulla est. Non est enim in nostra potestate, fodicantibus iis rebus, quas malas esse opinemur, dissimulatio vel oblivio: lacerant, vexant, stimulos admovent, ignis [4] adhibent, respirare non sinunt. Et tu oblivisci iubes, quod contra naturam est, qui quod a natura datum est [5] auxilium extorqueas [6] inveterati doloris? Est enim tarda illa quidem medicina, sed tamen magna, quam affert longinquitas et dies. Iubes me bona cogitare, oblivisci malorum. Diceres aliquid, et magno quidem

4 Sic Gud. 1.; Or. c. vulg. *ignes.* 5 Sic h. l. bene emendavit Tr. e codd. vestigiis. Vulgo legebatur *est, quod a nat. datum est aux.;* R. P. Vat. Gud. 1. II. Brux. b. Marb. tres Oxx. Pall. 3. 4. *est qui a* (aut *quia*) *nat. datum est aux.;* Or. c. Med. Duisb. Lall. *est, qui a nat. datum aux.;* El. 1. *est, quia a n. d. aux.;* Bouh. c. ed. vet. sua et duob. Leidd. Guelph. duob. Oxx. Mon. 1. Aug. b. (in marg.) *est, quod autem a n. d. est aux.* 6 Sic Or. c. plurimis codd., etiam R. P. Vat. Gud. 1. II. b.; pauci iique deteriores *extorques.*

lius, qui *cogitaverit* servavit, sententiam meam improbans, explicat: *da er ja wohl gedacht hat, wie wir uns leicht vorstellen können.* Etiam *Wopkens.* Lectt. Tull. p. 108 sqq. in errore versatur et diversa exempla permiscuit.

una maxime] V. Adn. in II. 26, 64.

humana humane ferenda] Haec est exquisitissima scriptura egregii cod. Vaticani; Or. cum reliquis fere omnibus cdd. omisit *humane.* At cf. II. 27, 65: iidem morbos toleranter atque *humane ferunt:* ubi Gr. ἀνθρωπίνως φέρειν τὰς τύχας, τὸ συμβεβηκός et Plutarchi locum scripturae Vaticanae plane geminum φέρειν τὰ ἀνθρώπινα ἀνθρωπίνως contulimus. Pro *humana humane* Pal. I habet *humanae* (sic etiam R., sed correct. in *humane); P.* Gryph. tres Pall. exhibent *humane.* Haec codicum fluctuatio ducit aperte ad scripturam Vaticani. Facile enim, uti acute monet *Moser*, librarii, si casu bis eodem modo scriptum esset *humana humana* aut *humane humane*, alterutrum non corrigendum, sed eiciendum existimare poterant. Hae rationes atque momenta tam gravia sunt, ut Vaticani scriptura cum Gebh. D. Ern. Mos. aliisque recepta sit.

malum nullum esse nisi culpam] *Davisius* auctore *Bentleio* legit: *nisi culpa.* At recte *Camerarius* et *Wopkens.* Lectt. Tull. I, 14. p. 112. contra docent, quod Latini *culpam* vocarint, id nos hodie *malum morale* (Gr. ἁμάρτημα ἴδιον) et κατ' ἐξοχὴν *peccatum* dicere, ut ad Fam. IX, 16: nihil esse sapientis praestare nisi *culpam;* illud autem *delictum* dici, ut ibid. V. ep. 17: sapientes turpitudine, non casu; et *delicto suo,* non aliorum iniuria commoveri. Plutarch. in Consol. ad Apollon. 114. c.: τὸ γὰρ μὴ δι' αὑτὸν κακῶς πράττειν ὁ μὲν Κράντωρ φησὶν οὐ μικρὸν εἶναι κούφισμα πρὸς τὰς τύχας, ἐγὼ δ' ἂν εἴποιμι φάρμακον εἶναι ἀλυπίας μέγιστον.

non potuerit praestari] H. e. non potuerit impedire, quominus eveniret. *Praestare rem aliquam* is dicitur, qui fidem facit eam non eventuram aut eius periculum in se recipit. Sic de Orat. I. 24, 113: Istam culpam, quam vereris, ego *praestabo. Davisius* comparat Fam. V. 17, 3: Casum, quem neque vitare quisquam nostrum nec *praestare* ullo pacto potest. Alia exempla larga manu suppeditat *Schütz.* in Lexic. Ciceron. h. v. Sequente accusativo c. inf. infra V. 10, 29. p. Flacc. 12. 28: nullos (sc. praedones) fore, quis *praestare* poterat?

§. 35. *Nam revocatio* etc.] Revocationem illam, quam affert Epicurus (c. 15, 33.), non allatis consolationibus non addidi; *nam* nulla est. V. ad IV. 23, 52: *nam Ajacem.*

ignis adhibent] Exquisitius dictum

philosopho dignum, si ea bona esse sentires [7], quae essent homine dignissima.

XVII. 36. Pythagoras mihi si diceret aut Socrates aut Plato: Quid iaces? aut quid maeres? aut cur succumbis cedisque fortunae? quae pervellere [1] te forsitan potuerit et pungere, non potuit certe vires frangere. Magna vis est in virtutibus; eas excita, si forte dormiunt. Iam tibi aderit princeps Fortitudo, quae te animo tanto esse coget [1], ut omnia, quae possint homine evenire, contemnas et pro nihilo putes. Aderit Temperantia, quae est eadem moderatio, a me quidem paulo ante appellata frugalitas, quae te turpiter et nequiter facere nihil patiatur [1]. Quid est autem nequius aut turpius effeminato viro? Ne Iustitia quidem sinet te ista facere, cui minimum esse

7 Sic Or. c. R. P. Gud. 1. 2. Aug. Marb. Mon. 1. pro vulg. *sent esse.* XVII. 1 v. Adn.

pro vulgari *faces admovere.* V. ad II. 25, 61.

Et tu oblivisci iubes] *Et tamen tu, qui a natura datum auxilium inveterati doloris* (sc., ut supra c. 15, 32. legimus, Epicurus negabat *vetustate minui mala*) *extorqueas, oblivisci iubes?* (*quod contra naturam est*). De *et* v. ad I. 38, 92; de genet. *inveterati doloris* v. I. 45, 109: bonis *laudis* et *gloriae.*

Est enim] *Enim* rationem reddit verborum *auxilium a natura datum.*

tarda illa quidem, sed tamen] V. Adnotata in I. 3, 6.

longinquitas et dies] V. ad II. 4, 12: levitate et iactatione.

quae essent] V. ad I. 5, 9: quibus moriendum *esset.*

Cap. XVII. §. 36. *si diceret*] Observandum ἀπόδοσιν nullam sequi; eam tamen latere §. 37. in verbis: *ad haec bona si me revocas* etc. Si oratio integra ac plena esset, hoc fere modo conformata esse debebat: *Pythagoras mihi si diceret aut Socrates aut Plato: Quid iaces? aut quid maeres? .. parerem et sequerer;* at, subito abrupto orationis tenore suppressaque apodosi, Cicero, Epicurum appellans, novam exorditur protasim: *ad haec bona me si revocas.* Talis verborum complexio, in qua protasis destituta est apodosi, ita tamen, ut apodosis in alia constructione lateat, a grammaticis dicitur ἀνανταπόδοτον: cuius figurae exempla in iis Ciceronis scriptis, in quibus oratio quaedam negligentior regnat, nec omnia ad severas grammaticae leges revocata sunt, epistolas dico et libros, qui sunt de philosophia, non admodum sunt infrequentia. V. *Ramshorn.* §. 207. *Kühner.* §. 165. Not. 2. Cf. ad IV. 6, 13. Nec raro hoc vitium deprehenditur in partitionibus, in quibus post prius membrum non sequitur quidem alterum, sed in alia structura latet. V. ad IV. 27, 59. 35, 75. V. 9, 25. 27, 78.

quae pervellere te forsitan potuerit] Sic omnes codd.; sed in aliquot edd. vett., ut videtur, e coni. legitur: *quae ut perv. te .. potuerit.* At frustra; coniunctivus enim pendet a *forsitan* (= fors sit an). V. nos in Gr. L. §§. 108, 5. A. 133, 2, B.). Cf. *Wesenb.* Em. I. p. 5. De verbo *pervellendi* cf. ad II. 20, 46; de verborum iunctura *potuerit .. non potuit* v. ad III. 5, 11.

princeps] H. l. non principatum significat, sed ordinem. Verr. 5. 34, 90: ut quisque in fuga *postremus*, ita in periculo *princeps* erat. V. *Freund.* Lex. III. p. 991.

coget] Ern. auctore Bouhierio ob seq. *patiatur* ex uno Leid. dedit *cogat;* contra Or. *coget* quidem retinuit, sed c. uno Ox. et Vind. 1. scripsit *patietur:* quod etiam Bait. aliique receperunt. Optime tutatur *Moser* codicum scripturas, dicens, quom utraque scriptura pro scriptoris sententia, utrum magis an minus certo aliquid affirmare velit, vera esse potuerit, non esse, quod Ciceronem cogamus, ut vel priore loco magis dubitanter loquatur vel posteriore confidentius.

a me quidem paulo ante (c. 8, 16.) *appellata frugalitas*] Excidit his verbis Tullius inchoata oratione, qua Pythagoram, Socratem, Platonem lo-

videtur in hac causa loci, quae tamen ita dicet, dupliciter esse te iniustum, quom et alienum appetas, qui mortalis natus condicionem [2] postules immortalium et graviter feras te, quod utendum acceperis, reddidisse. 37. Prudentiae vero quid respondebis docenti [3] virtutem sese esse contentam, quo modo ad bene vivendum, sic etiam [4] ad beate? quae si extrinsecus religata pendeat et non et [5] oriatur a se et rursus ad se revertatur, ut omnia sua complexa nihil quaerat aliunde; non intelligo, cur aut verbis tam vehementer ornanda aut re tantopere [6] expetenda videatur — ad haec bona me si revocas, Epicure, pareo, sequor, utor te ipso duce, obliviscor etiam malorum, ut iubes, eoque facilius, quod ea ne in malis quidem ponenda censeo. Sed traducis cogitationes meas ad voluptates. Quas? Cor-

2 Sic scripsi c. R. pro vulg. *conditionem.* 3 Pauci deteriores codd. *dicenti:* quod iniuria a Wopkens. p. 114. et Handio ad eum defenditur. 4 Edd. vett. fere omnes et nonnulli codd. *sic et:* quod recepit Tr., quanquam plurimi optimique codd., ut Gud. 1. R. et Pith., habent *sic etiam.* Compendium *ēt* (i. e. *etiam*) facile in *et* mutari potuit. Ceterum cf. Adn. in c. 13, 28. 5 Sic Or. c. HWolf. D. c. Gud. 1. Gr. El. 3. Lall. et, ut vdtr., quinque Oxx.; eodem ducit Gud. II., qui habet *et non adoriatur*, et Aug., qui habet *et non exoriatur; Wes.* l. d. comp. Tusc. I. 20, 45: tum *et .. et* rursum. III. 17, 37. 20, 74. de Or. I., §. 110. Fin. I. §. 55.; reliqui om. *et.* 6 Sic Gud. 1. R. aliique plerique; Or. c. Gud. 2. Rehd. *tanto opere.*

quentes induxit. Sed si orationis, quae in dialogis esse solet, formam cogitamus, non erit, quod in hac leviore negligentia offendamus.

mortalis natus] „θνητὸς ὤν. Sulpic. ap. Cic. Famm. IV, 5: Visne te, Servi, cohibere et meminisse hominem te esse natum? Sic etiam Phaedr. 3, 8. Sen. d. const. sap. c. 6. Lactant. Div. Inst. 3, 19.“ *Davisius.*

te, quod utendum acceperis, reddidisse] H. e. te bona, quae tibi utenda concessa sunt tantum ad tempus, non in perpetuum, reddidisse. Locus similis supra I. 39, 93: *natura dedit* usuram *vitae, tanquam pecuniae, nulla praestituta die.*

§. 37. *Prudentiae ..?*] V. ad II. 22, 51: quae sunt ista arma?

quo modo .. sic etiam] Observent tirones in eiusmodi propositionibus correlativis: *quomodo, quemadmodum, ut, sicut .. ita* aut *sic* rarissime apud Ciceronem in altero membro addi *etiam;* ubi autem additum sit, ibi significare *adeo, vel.* Itaque inter has duas sententias: *virtus sese contenta ut ad bene vivendum, sic ad beate* et *virtus s. e. ut ad bene vivendum, sic etiam ad beate* nonnihil intercedit discriminis. Priore enim sententia hoc dicitur: *virtus sese contenta est et ad bene et ad beate vivendum;* altero hoc: *v. s. c. e. ad bene vivendum, et vero etiam ad beate.* pro Marcell. 6. pr.: nostri enim sensus, *ut* in pace semper, *sic* tum *etiam* (i. e. adeo) in bello congruebant. Recentiores, nulla habita ratione huius discriminis, alteri membro *etiam* aut *et* addere solent, nostri scilicet et Graeci sermonis consuetudinem secuti.

extrinsecus religata) ab externis rebus pendens. *Neidius.*

oriatur a se] per se, sua vi, Gr. ἀφ' ἑαυτοῦ. Alii legunt *ex se.* At cf. Fin. II. 24, 78: ipsum *a se oritur* et sua sponte nascitur: ubi v. *Goerenz.* p. 239. Cf. ibid. V. 24, 69: officiis, quae *oriuntur a suo* cuiusque *genere* virtutis. Consimili modo dicitur *nasci ab aliquo,* ut Offic. II. 5, 16. Legg. III. 13, 30. Vid. *Wopkens.* Lectt. Tull. II, 6. p. 217 sq.

ne in malis quidem] In malis scilicet non ea ducenda sunt, quae extrinsecus allata nobis aegritudinem parant, sed ea, quae inhonesta et turpia sunt.

Quas?] De praepositione in interrogatione omissa v. ad I. 39, 93.

credo] ironice. V. ad I. 22, 52; de seq. *rectene* = nonne recte v. ad II. 11, 26: *videsne.*

poris, credo, aut quae propter corpus vel recordatione vel spe cogitentur. Numquid est aliud? rectene interpretor sententiam tuam? Solent enim isti negare nos intelligere, quid dicat Epicurus. 38. Hoc dicit, et hoc ille acriculus [7], me audiente Athenis, senex Zeno, istorum acutissimus, contendere et magna voce dicere solebat: eum esse beatum, qui praesentibus voluptatibus frueretur confideretque se fruiturum aut in omni aut in magna parte vitae, dolore non interveniente, aut si interveniret, si summus foret, futurum brevem, sin [8] productior, plus habiturum iucundi quam mali: haec cogitantem fore beatum, praesertim si et ante perceptis bonis contentus esset * et * [1] nec mortem nec deos extimesceret. Habes formam Epicuri vitae beatae verbis Zenonis expressam, nihil ut possit negari.

7 Sic Or. c. Vat. Idem coniecerat Turneb.; R. P. Gud. 1. *agriculus;* Gud. II. 2. Marb. *egriculus;* alii *agricolus, egricolus;* alii codd. et plurimae edd, vett. *Graeculus;* Vict. coni. ἀκρόχολος. 8 Sic Or. c. multis codd. et optimis, ut R. P. Gud. 1. II. b. pro *si.*

propter corpus] H. e. ad corpus relata, corporis ratione habita, et quidem eo consilio, ut corpus suavi sensu afficiatur. Cf. *Hand.* Tursell. IV. p. 612 sq.

Solent enim isti negare etc.] Eadem res notatur a Cicerone in Fin. II. 4, 12.

§. 38. *ille acriculus*] Per irrisionem dictum de eo, qui in disputando facile stomacho iracundiaque vehementius effervescit; hinc: *contendere et magna voce dicere solebat. Wolfius:* ein kleines, knurriges Männchen, das leicht aufbraust; *Kernius:* jenes reizbare Männchen. De forma huius adiectivi v. ad II. 19, 45. Ceterum scriptura fluctuatur. Vid. V. Scr. Varias virorum doctorum de h. l. sententias recensuit *Moser* Exc. XI. p. 382 sqq. De Zenone Epicureo cf. N. D. I. 21, 59. 34, 93. V. quos locos excitavi in libro d. *de Ciceron. in phil. mer.* 39. ad not. 7).

aut in omni aut in magna parte] V. ad I. 1, 1: aut omnino aut magna ex parte.

si interveniret, si .. foret .., sin] Prius *si* inducit protasim, alterum *si* et *sin* inducunt membra apodosis. ad Fam. XV. 14, 4: *si* quae sunt onera tuorum, *si* tanta sunt, ut .. possis, propera; .. *sin* maiora, considera etc. Cf. *Kämmerer.* progr. Olsinens. 1859. p. 9.

et nec mortem nec deos] *et* recte addidit *O. Heinius,* v. eius progr. p. 8; *et* respondet antecedenti *et,* facile autem post *esset* excidere potuit. Nusquam *neque .. neque* ita usurpantur, ut prius *neque* ponatur pro *et neque;* in exemplis, quale est Sall. Cat. 11, 3: avaritia .. insatiabilis est *neque* copia *neque* inopia minuitur, prius *neque* non respondet posteriori, sed pro *et non* positum adnectit sententiam antecedenti et posterius *neque* negativam tantummodo adiungit ad priorem. V. *Kritz* ad Sall. Cat. 58, 1. p. 303. Tum *neque .. neque* in Graeco sermone non respondent negationibus οὔτε .. οὔτε, sed οὐδέ .. οὐδέ. Xen. Cyr. 3. 3, 5 οὐκ ἂν οὖν τοξότας γε .. οὐδὲ μὴν ἀκοντιστὰς οὐδὲ μὴν ἱππέας κτλ. V. nos in Gramm. Gr. T. II. §. 537, 2.

Habes formam Epicuri vitae b.] Iniuria hoc exemplum confunditur cum iis, in quibus ex uno substantivo duo genetivi diversae rationis apti sunt: de qua constructione v. ad II. 15, 35. Nam genetivus *Epicuri* non pendet a *forma,* sed a genetivis *vitae beatae.* De collocatione verborum *nihil ut* v. ad I. 8, 16. De verbo *habes,* quod respondet nostro: *hier hast du,* cf. IV. 14, 33. Verr. V. 23, 60: *Habetis* unius civitatis firmum auxilium amissum ac venditum pretio; *cognoscite* nunc novam praedandi rationem. V. *Halm.* ad Sestian. 63, 132. Frequens est: *sic habeto* (= sic tibi persuadeto, sic scito), ut III. 6, 13. De v. *formam* (παράδειγμα, ἰδέαν, *Bild*) cf. Fin. I. 15, 48: habes undique expletam et perfectam *formam honestatis.* V. *Beier.* ad Off. I. 5, 14. p. 34.

XVIII. 39. Quid ergo? huiusne vitae propositio et cogitatio aut Thyestem [1] levare poterit aut Aeetam [2], de quo paulo ante dixi, aut Telamonem, pulsum patria, exsulantem atque egentem? in quo haec admiratio fiebat:

Hícine [3] *est ille Télamon* [4], *modo quem glória ad caelum éxtulit?*
Quem ádspectabant? cúius ob os Graii [5] *óra obvertebánt sua?*

40. Quod si cui, ut ait idem, *simul animus cum re concidit* [6], a gravibus illis antiquis philosophis petenda medicina est, non [7] ab his voluptariis. Quam enim isti bonorum copiam dicunt? Fac sane esse summum bonum non dolere; quanquam id non vocatur voluptas; sed non necesse est nunc omnia: idne est,

XVIII. 1 Sic R. P. Gud. 1. Rehd. Marb. Gud. II. (hi duo *Thiestem*) et edd. vett. Ven. (Mos.) Iunt. HWolf.; Or. c. vulg. *Thyesten*. V. *Forcellin.* vv. Thyestes et Orestes. 2 Sic vulg. (R. P. Brux. *Aetam*); Mos. *Aeetan*, nescio, unde. 3 R. P. Gud. 1. *haecine;* reliqui *hiccine*, quod immerito revocavit Mos. 4 Sic meliores codd., ut Gud. 1. R. P.; Or. c. aliis *ille Telamo;* vulgo *Telamon* (*Telamo*) *ille*. V. ad I. 47, 113. 5 Gud. 1. R. Brux. Aug. *Grai;* Lachm. ad Lucr. p. 163 *Graj*. 6 Sic Or. c. Vind. 1. 2. Gud. 2. Rehd. Mon. 2. et, ut vdtr., duob. Oxx., itemque omnibus fere edd. vett.; *animus rem condidit* plurimi codd. et optimi, ut R. P. Gud. 1. II. Brux. Gr. b., et ed. P.; hinc Mos. c. D. in ed. 2. et 3. edidit *animus re cum concidit*, Kl. susp. *animus re concidit*. 7 R. P. Gud. 1. II. aliique codd. *si non;* unde D. coni. *sed non*, quod habent Aug. et unus Ox. At illud *sed* sine dubio est glossa. V. Adn. Kl. coni. *est scilicet* (per compend. scr. *sc.*), *non:* quod recepit Sff.

Cap. XVIII. §. 39. *Quid ergo?*] V. ad I. 25, 60: *Quid enim?*

de quo paulo ante] Quom c. 12, 26. et Thyestae et Aeetae mentio fiat, *Davisius* auctore *Bentleio* scripsit *de quis*. Hoc vero est Ciceronem corrigere, ut bene ait *Moser*. Eo ipso tempore, quom haec scribebat, fortasse non recordabatur priorem Thyestae mentionem.

in quo] de cuius immutata conditione quidam mirabundus dicebat. *Neidius*. Cic. de Fin. I. 2, 4: in quibus hoc primum est, *in quo admirer* (nobis: *wobei*). N. D. II. 48, 124: *in quo admirandum est;* sed etiam ponitur pro: *admirari propter aliquid*. V. ad V. 9, 24. De anteced. *atque* egentem v. ad V. 14, 41.

Hicine] Sunt tetrametri trochaici catalectici, ex Accii fabula, quae inscripta erat *Erysaces* petiti. V. *Ribbeck*. Trag. Lat. reliq. p. 329. Posteriorem versum Cicero ad se ipsum retulit in epp. ad Famm. IX. 26, 2.

§. 40. *animus cum re concidit*] H. e. animus et res (sc. familiaris). Similiter Ovid. Pont. IV. 12, 47:

Crede mihi: miseros prudentia prima relinquit,
Et sensus *cum re consiliumque* fugit.

Terent. Eun. II. 2, 10: Simul *consilium cum re* amisti? ubi v. *Ruhnk.*

antiquis] Vid. c. 17, 36. princ.

non ab his voluptariis] Ubi orationis affirmativum membrum excipitur negativo, particulae copulativae *et*, *ac* posteriori membro adduntur, quom hoc prius corrigit (*und vielmehr*); omittuntur contra, quom, inverso ordine, prius membrum cum adversativo *sed* posteriori membro postponi potest, ut h. l. *non ab his vol., sed a gravibus illis*. Supra II. 12, 29: quasi de verbo, *non* de re laboretur. Sall. Cat. 41, 20: in luctu atque miseriis mortem aerumnarum requiem, *non* cruciatum esse. Contra: Cic. pro Rosc. Am. 33, 92: quasi nunc id agatur, quis ex tanta multitudine occiderit, *ac non* hoc quaeratur cett. V. *Kritz.* ad Sall. Cat. 42, 15. *Hand.* Tursell. I. p. 475. *Kühner*. L. Gr. §. 138b, 2.

non necesse est nunc omnia] Sc. persequi. Cf. N. D. I. 8, 19: Longum est omnia, ubi v. Intpp. Ib. II. 1, 1: Sed ad ista alias; nunc Lucilium .. audiamus. Cf. *Wopkens* Lectt. Tull. I, 9. p. 72 sq. *Madvig.* ad Fin. I. 3, 9. p. 21 sq. et nos in Gr. L. §. 161, b.

summum bonum non dolere] Fin. I. 11, 37: non enim hanc solam (sc. voluptatem) sequimur, quae suavitate aliqua naturam ipsam movet et cum iucunditate quadam percipitur [quae est ἐν κινήσει], sed maxumam illam voluptatem habemus, *quae percipitur omni dolore detracto* [quae est ἐν στάσει] etc., ubi v. *Madvigium*. Cf. Diog. L. X, 128. et *Zeller* Griech. Phil. III. p. 244.

quo traducti luctum levemus? Sit sane summum malum dolere; in eo igitur qui non est, si malo careat, continuone fruitur summo bono? 41. Quid tergiversamur, Epicure? nec fatemur eam nos dicere voluptatem, quam tu idem, quom os perfricuisti, soles dicere? Sunt haec tua verba necne? In eo quidem libro, qui continet omnem disciplinam tuam, (fungar enim iam interpretis munere, ne quis me putet fingere;) dicis haec: „Nec equidem habeo, quod intellegam bonum illud, detrahens eas voluptates, quae sapore percipiuntur; detrahens eas, quae auditu et [8] cantibus; detrahens eas etiam, quae ex formis percipiuntur oculis, suaves motiones, sive quae aliae voluptates in toto ho-

8 *Sorof.* coni. *e cant.;* cf. paulo post: quae *ex formis* percipiuntur *oculis*.

in eo igitur qui non est etc.] Sit sane summum malum dolere; sed ex eo non consequitur, ut is, qui non dolet (non est in dolendo), etiamsi malo (i. e. dolore) careat, continuo fruatur summo bono. Verba *si malo careat* eo consilio addita sunt, ut explicarent antecedentia *in eo igitur qui non est*. De pronomine *qui* postposito v. Adnotata in c. 15, 32.

si malo careat] H. e. si malo vacet; v. Adnotata in I. 36, 88. Sic paulo post §. 41. *dolore carere*.

§. 41. *Quid tergiversamur*] H. e. Quid dubitamus fateri nos intellegere voluptatem nullam aliam, nisi quam sensibus percipiamus: quam tu idem, omni abiecto pudore, soles dicere? *Tergiversari* est effugia quaerere (στροφὰς στρέφεσθαι). *Gesner* in Thes. L. metaphoram ductam putat ab iis, qui terga vertentes adhuc tamen pugnant nec se victos fateri volunt. *Beier*. ad Off. III. 33, 118. eam repetendam potius censet ab iis, „qui *subinde terga dant ante tubam, memores galeatum sero duelli poenitere;* ergo qui cunctanter accedunt ad certamen neque audent se palam fateri adversarios idque evitare cupiunt."

os perfricuisti] Pudorem omnem abiecisti. *Beroaldus* comparat Plin. h. n. praef. (p. 4. Bip.): *Perfricui frontem* nec tamen perfeci. Martial. XI, 277: *perfricuit frontem* posuitque pudorem. Sic Gr. μέτωπον τρῖψαι, παρατρίψασθαι dici demonstrat *Victorius* VIII, 4. Varr. Lectt., a Fr. Fabricio laudatus. *Moser* comparare iubet Erasmi Adag. p. 316. Perperam *Klotzius* hanc locutionem intellegit de eo, qui nescit, quid agat, qui dubius atque anceps haeret.

Sunt haec tua verba necne?] In directa quae dicitur interrogatione usitatius est *annon* quam *necne*. V. nos in Gr. L. §. 158, 5. Quid sit discriminis inter *annon* et *necne*, exponere studet *Handius* Tursell. I. p. 340 sq.

In eo quidem libro] Περὶ τέλους, h. e. de finibus bonorum et malorum. Laert. X. §. 6: Οὐ γὰρ ἔγωγε ἔχω, τί νοήσω τἀγαθόν, ἀφαιρῶν μὲν τὰς διὰ χυλῶν ἡδονάς, ἀφαιρῶν δὲ τὰς δι᾽ ἀφροδισίων καὶ τὰς δι᾽ ἀκροαμάτων καὶ τὰς διὰ μορφῆς. Eandem sententiam iisdem fere verbis retulit Athenaeus VII. p. 278. 280. XII. p. 546. Cf. Tullium de Fin. II. 3, 7, ubi v. *Madvigium*.

Nec .. habeo, quod intellegam] *Non habeo, quod dicam* est *non habeo* (*mihi deest*) *aliquid, quod* dicam, dicere possim; *quod* est adiectivum; *non habeo, quid dicam* est *nescio, dubito, quid* dicam; *quid* est interrogativum. Ergo ubi haec formula simpliciter significat *mihi deest aliquid* nec ullam dubitandi deliberandive adiunctam habet notionem, semper dicendum est *non habeo, quod dicam*. Exposuerunt de his formulis subtiliter, sed obscurius, *Handius* ad Wopkens. Lectt. p. 169., clare ac perspicue *Wesenbergius* in Em. Cic. epist. p. 51 sqq.

bonum illud] quod commemoravi. Supersedere igitur possumus eo, quod *Schlenger* ex Eliensi 2 coniecit *b. ullum*.

quae ex formis etc.] Athenaeus VII. p. 280: τὰς διὰ μορφῆς κατ᾽ ὄψιν ἡδείας κινήσεις.

mine gignuntur quolibet sensu. Nec vero ita dici potest, mentis laetitiam solam esse in bonis. Laetantem enim mentem ita novi, spe eorum omnium, quae supra dixi, fore, ut natura iis potiens dolore careat." 42. Atque haec quidem his verbis, quivis ut intellegat, quam voluptatem norit Epicurus. Deinde paulo infra: „Saepe quaesivi, inquit, ex iis, qui appellabantur sapientes, quid haberent, quod in bonis relinquerent, si illa detraxissent nisi si vellent voces inanes fundere; nihil ab iis potui cognoscere, qui si virtutes ebullire volent[9] et sapientias, nihil aliud dicent nisi eam viam[10], qua efficiantur eae voluptates, quas supra dixi." Quae sequuntur, in eadem sententia sunt, totusque liber, qui est de summo bono, refertus est[11] et verbis et sententiis talibus. 43. Ad hancine[12] igitur vitam Telamonem illum revocabis, ut leves aegritu-

9 Sic Non. p. 26. et omnes codd. praeter Duisb. Gud. 2. Rehd. Marb., qui habent *nolent*, uti c. D. aliisque edidit Or. V. Adn. 10 L. et D. e Nonio *vim*. Male. 11 Sic El. 3. Rehd. Duisb. Mon. 2.; Or. c. plurimis codd. om. *est;* edd. vett. pleraeque habent *est* post *talibus*. 12 Sic Tr. c. Gud. 1; Or. c. vulg. *hanccine*.

Nec vero ita dici potest etc.] Nec vero, inquit Epicurus, quae dixi, ita accipienda sunt, ac si mentis laetitiam solam in percipiendis praesentibus bonis positam esse statuam. Laetantem enim mentem ita demum vel ea tantum conditione esse existimo, ut speret futurum esse, ut mens iis omnibus, quae supra dixi, potiens dolore careat. — Quod post *laetantem* legitur *enim*, *Sff.*, quom in *etiam* mutandum esse censet, loci sententiam pervertit. Restrictivum *ita* praeparat simul ad sequentia. Infra IV. 6, 13: (laetitia) quam *ita* definiunt, sine ratione animi elationem: ubi v. Adn. *Klotzius* comparat pro Caecin. 18, 35: qui heres institutus esset *ita:* mortuo postumo filio. V. *Hand.* Tursell. III. p. 482 sq. Cf. *Madvig.* ad Fin. III. 16, 53. *Mentis laetitia sola* opponitur voluptati, quae sensibus percipitur.

§. 42. *quivis ut intelligat*] V. ad I. 8, 16.

quam voluptatem norit Ep.] Fin. II. 3, 8: Verum hoc loco sumo verbis his eandem certe *vim voluptatis* Epicurum *nosse*, quam ceteros: ubi v. *Madvig.* V. *Klotz.* in Quaest. Tull. p. 52 sqq.

nisi si] *Nisi* simpliciter est nostrum: *wenn nicht, nisi si: ausser wenn.* Exempla collegit *Ruhnken.* in Dictat. ad Ter. Andr. I. 5, 14. Cf. *Ramshorn.* §. 193. *Kühner.* §. 154. Not. 11.

voces inanes fundere] Cf. ad V. 26, 73.

virtutes ebullire volent] Sententiam huius loci recte explicavit *Wesenbergius* ap. Madvig. ad Fin. V. 27, 80: Si ceteri philosophi, ut solent, virtutes et sapientias ebullire volent, re diligenter examinata, nihil aliud dicere reperientur, sed tantum viam voluptatis comparandae monstrare; ea est enim (cf. Fin. I, 13 sqq.) vis et utilitas sapientiae et virtutis, ut ad voluptatem certissimam nos ducant, non ut per se expetantur. *Ebullire virtutes* dicuntur philosophi, qui vocabula *virtutes* et *sapientias* cum fastu et ostentatione in disputationibus suis iactant et prae se ferunt. Eleganter *Kernius:* die Worte „Tugend" und „Weisheit" entsprudeln lassen. Sic Fin. V. 27, 80: Dixerit hoc idem Epicurus, Semper beatum esse sapientem: .. quod quidem solet *ebullire* nonnunquam. *Bentleius* comparat Graecum παφλάζειν. Cum salsa quadam irrisione Epicurus *virtutes* et *sapientias* (σοφίας) numero plurali dixit, qui non ideo h. l. positus est, quod plures philosophi ita loquuntur (v. nos ad IV. 2, 3.), sed quod nomina virtutis et sapientiae *semper* in ore atque sermone habent. Unde apparet locum a *Klotzio* allatum de Or. III. 27, 107: „quae exercitatio nunc propria *duarum philosophiarum* putatur" nostro loco longe esse dissimillimum.

sententiis talibus] Observanda est rarior vocabuli *talibus* collocatio pro *talibus sent.:* cuius e Cicerone exempla collegit *Iordanus* ad or. p. Caecina 13, 38. p. 206.

dinem? et si quem tuorum afflictum[13] maerore videris, huic acipenserem potius quam aliquem Socraticum libellum dabis? hydrauli hortabere ut audiat voces potius quam Platonis? expones, quae spectet, florida et varia? fasciculum ad nares admovebis? incendes odores? et[14] sertis redimiri iubebis et rosa? si vero aliquid etiam —, tum plane luctum omnem absterseris.

XIX. 44. Haec Epicuro confitenda sunt, aut ea, quae modo expressa ad verbum dixi, tollenda de libro, vel totus liber potius abiciundus[1]; est enim confertus voluptatibus. Quaerendum igitur, quemadmodum aegritudine privemus eum, qui ita dicat:

— *Pol, míhi fortuna mágis nunc defit quám genus.*
Námque regnum súppetebat mi, út scias, quanto é loco,
Quántis opibus, quíbus de rebus lápsa fortuna áccidat[2].

13 Non. p. 550. *affectum;* nimirum memoria lapsus. 14 Or. aliique *et* uncis incluserunt: quod probat *Wes.* I. p. 31.; facile ex antecedenti *es* oriri potuit; sed idonea causa non est, cur pro insitivo habeatur. XIX. 1 Sic Gud. 1.; Or. c. R. P. *abiiciundus;* eodem ducit Gud. II., qui habet *abicundus.* Vulgo *abiiciendus.* V. V. Scr. 25, 60. 2 Sic R. Gud. 1. P. Vat. Gud. II. duo Pall. Fabr.; Or. Tr. Sff. c. reliquis *occidat.* V. Adn.

§. 43. *acipenserem*] Hic piscis apud antiquos Romanos, non item posteriores, in lautioribus et delicatioribus epulis habebatur. V. *Heindorf.* ad Horat. Sat. II, 2, 47. Cf. Fin. II. 8, 24.

hydrauli] *Hydraulus* vel hydraulicum organon (*Wasservogel*) fuit instrumentum musicum, simile ei, quod nos Orgel vocamus, nisi quod in in hoc follibus inflatur spiritus tibiis, illo autem aquae tormento spiritus aut ventus tibias intrare cogebatur. *Ernestius* in Clav. Cicer. et *Schütz.* in Ind. Lat. h. v. *Wolfius* et *Billerbeckius* locis ab *Ernestio* allatis addiderunt *Wernsdorf.* ad Poët. Lat. Min. T. II. p. 395. Athen. IV. p. 174. Suet. Ner. 41. Herons Beschreibung der Wasserorgel, aus d. Griech. übersetzt v. J. C. Vollbeding. Berlin 1793. 8.

fasciculum] Sc. florum.

odores] H. e. *suffimenta.* V. ad V. 21, 62.

sertis redimiri .. et rosa] Sic Curtius IV. 4, 5: *coronis floribusque.* In eiusmodi locis non esse agnoscendam figuram dicendi, quae ἓν διὰ δυοῖν appellatur, recte observat *Klotzius.* De *sertis* aut *coronis*, laetitiae signo, cf. ad I. 35, 86: *coronati .. fuerunt.* De singulari numero *rosa* cf. ad V. 26, 73 et nos in Gr. L. §. 104, 1.

si vero aliquid etiam] Est honesta aposiopesis, qua reticentur ἀφροδίσια, uti recte docuerunt interpretes. Terent. Andr. II. 1, 25: *Numquidnam amplius tibi cum illa fuit?* ubi v. *Ruhnken.* C. de Fin. II. 10, 29: eam autem (sc. voluptatem) ita persequitur, quae palato percipiatur, quae auribus; cetera addit, quae si appelles, *honos praefandus sit.* Quod *Sff.* coniecit: *si vero aliquid etiam deliciarum* vix cuiquam probabitur; probabilior, sed non necessaria est coniectura *Jeepii* (l. d. p. 13): *si vero aliquid etiam amorum, plane* etc.

absterseris] De futuro exacto in apodosi post futurum in protasi illato v. ad II. 26, 63.

Cap. XIX. §. 44. *expressa ad verbum*] V. supra ad c. 4, 7.

eum, qui ita dicat] Rursus Telamonis verba e tragoedia, quibus exsilium suum deplorat, in quod ob fratrem Phocum a se interfectum pulsus fuerat. Cf. §. 39. *Neidius.* Sed *Ribbeck.* tr. Lat. rel. p. 268. hos versus ex Ennii Thyesta sumptos esse et eiusdem fabulae versibus, qui c. 12, 26. afferuntur, antecedere suspicatur.

Pol] Sunt rursus tetrametri trochaici catalectici. *Defit* antique pro deficit. De pronuntiatione verborum *magis* et *quibus* (*magi, quibu*) v. ad I. 9, 18. *Genus* est generis nobilitas; *loco* = regio imperio, *opibus* = potentia, *rebus* = fortunis, divitiis.

fortuna accidat] Sic optimi codd. (v. V. Scr.) pro *occidat:* quod *Wes.* I. p. 33. recipiendum iudicat et nuper etiam *Sff.* recepit. Eandem horum verborum permutationem ad I. 35, 85. vidimus. Sed rectissime se habet

Quid? huic calix mulsi impingendus est, ut plorare desinat? aut aliquid eiusmodi? Ecce tibi ex altera parte ab eodem poëta:

Ex ópibus summis ópis egens, Hectór, tuae.

Huic subvenire debemus; quaerit enim auxilium:

Quíd petam praésidi aut éxsequar? quóve nunc
Aúxilio éxili [3] *aút fuga* [3] *fréta sim?*
Árce et urbe órba sum. Quo áccidam [4]*? quo ápplicem?*
Cuí nec arae pátriae domi stant; fráctae et disiectaé iacent,
Fána flamma déflagrata, tósti alti stant párietes,
Déformati atque ábiete crispa . . .

Scitis [3], quae sequantur; et illa [5] in primis:

O páter, o pátria, o Priami dómus,
Saeptum áltisonó cardíne templúm,

3 v. Adn. 4 Sic Or. c. b. (hic ex corr.) pro vulg. *accedam:* quod etiam Gud. 1. R. P. Brux. habent. 5 Sic acute Tr e coni.; eo ducunt R. P. Gud. 1. II. Brux., qui habent *et illum primis,* Marb. Vind. 2. duo Oxx., qui habent *et illum in primis;* Or. c. vulg. *et illud in primis.*

accidat; verbum enim *accidendi* in antiquo sermone suam ac propriam vim *cadendi ad* vel *in* aliquid retinuit, ut ap. Ennium paulo post: *quo accidam?* N. D. III. 30, 75. de Fat. 15, 35. ad terram accidere. Plura dedit *Freundius* I. p. 32.

impingendus] *Impingere* alicui aliquid non est simpliciter *dare, offerre,* sed respondet nostro *aufdringen, invito alicui aliquid offerre.* ad Att. VI. 1, 6: atque hoc tempore ipso *impingit* mihi epistolam Scaptius Bruti.

Ecce] De hac per *ecce, ecce tibi* transeundi formula, qua mens attenditur ad rem novam eamque memorabilem v. *Hand.:* Tursell. II. p. 348. et *Seyffert.* schol. Lat. I. §. 29. De dativo ethico *tibi* v. nos in Gr. L. §. 114, 11, c). Ad v. *ab eodem poëta* supplendum est est *inducitur.* Poëta est Ennius in Andromacha.

Ex opibus] Est senarius iambicus. De annominatione *opibus* (= potentia) et *opis* (= auxilii) v. ad 27, 64.

Huic] Scil. Andromachae, quae haec verba profert apud Ennium. Versum autem, qui sequuntur, tres priores sunt cretici tetrametri: quos ad numeros suos revocavit *Bentleii* acumen. Vulgo sic exhibebantur:

Quid petam praesidii aut exsequar?
quove nunc auxilio aut fuga
Freta sim? arce et urbe orba sum: quo
accedam? *quo applicem?*

Posteriores autem versus sunt rursus tetrametri trochaici catalectici. Cf. *G. Hermannum* in Elem. doctr. metr. p. 205 sq. Ad v. *exsequar* repetenda sunt verba *quid praesidi; exsequar* est *secter,* v. *Freund.* Lex. II. p. 459, b II) A). Vocabulum *exili* v. *exilii,* quod in vulgata omittitur, legitur in omnibus fere codd., etiam optimis, ut R. P. Gud. 1. Brux. et compluribus edd. vett.; *Auxilio* τρισυλλάβως (___) *auxiljo* pronuntiandum, ut paulo post *parietes* (_◡_), *abjete* (_◡_); hiatus in his versibus non offendit; *Ribbeck* post *auxilio* addit *aut.* Pro *fuga* Or. c. Ball. uno Ox. et Aug., nulla cogente necessitate, edidit *fugae* Pro *patriae* ob metrum *Bentleius* scribendum censet *patris* vel *patri';* sed *domi* potius pronuntiandum esse *domĭ* exemplis probavit Corssen. in libro, qui inscriptus est Ueber Ausspr., Vokalism. u. Beton. d. L. Spr. ed. II. Tom. II. p. 477. Etiam *Wolfius* ultimam verbi *domi* syllabam corripiendam censet.

quo accidam] Sententia: ad cuius genua supplex accidam. — *quo applicem?* reflexive v. intransitive. V. Adnotata in I. 44, 107. Hoc verbum ex Romanorum sensu dictum esse observavit *Orellius* (de *applicationis* iure v. quos ad Cic. de Orat. I. 39, 177. attulit *Harlessius;*), rectius *Klotzius* metaphoram a re nautica ductam esse censet,

abiete crispa] Quales trabes abiegnae esse solent, quom sunt adustae, non plane combustae, uti *Ernestius* interpretatur. *Forcellinius* h. v. explicat: *igne corrugata; Kernius: rauh gebrannt.*

Vidi égo te, adstánte ope bárbaricá,
Tectís caelátis, láqueatís,
Auro, ébore instrúctam régificé.

45. O poëtam egregium! quanquam ab his cantoribus Euphorionis contemnitur. Sentit omnia repentina et [6] necopinata esse graviora. Exaggeratis igitur regiis [7] opibus, quae videbantur sempiternae fore, quid adiungit?

Haec ómnia vídi inflámmarí,
Priamó vi vítam evítarí,
Iovis áram sánguine túrparí.

46. Praeclarum carmen; est enim et rebus et verbis et modis lugubre. Eripiamus huic aegritudinem. Quo modo? Collocemus in culcita [8] plumea, psaltriam adducamus, demus hedychrum,

6 Paucae edd. vett. om. *et,* aliae habent *et inopinata.* V. ad c. 13, 28. 7 Sic tres codd. D. et vet. cod. Urs.; reliqui *regis.* Quom alterum cum altero facillime permisceri potuerit, retinui c. Or. *regiis,* quod gravius est (quales erant Troianorum regum) quam *regis,* i. e. Priami solius. *Moser* comparat IV. 1, 1: *regiis* institutis: ubi duae edd. vett. exhibent *regis inst.* De *i* in codd. saepe pro *ii* posito v. *Wesenb.* Em. II. p. 54., qui idem h. l. *regiis* praefert. 8 Aliquot deteriores codd. et nonnullae edd. vett. *culcitra:* quae prava forma iure reiecta est. Or. affert *Oudend.* ad Suet. Tib. 51.

Scitis] Sic recte Or. c. plurimis codd. et optimis, ut R. P. Vat. Gud. 1. b.; alii *scis:* apertum glossema. Cicero non solum auditorem, sed alios quoque in mente habet. *Klotzius* comp. pr. Plancio 24, 59.

O pater] Sunt anapaestici dimetri. V. supra I. 35, 85. Pater intelligendus est Eetio, rex Thebae, in Troade sitae, cuius urbs ab Achille diruta est. V. Iliad. Z, 415 sq.

templum] *Domus* dicitur *templum,* quia laribus et penatibus sacra est. Cf. ad I. 21, 48: *templa* Orci.

regifice] V. ad I. 28, 69.

§. 45. *ab his cantoribus Euphorionis*] *Euphorio* erat poëta (cf. Indic. histor.), de cuius pretio iudicium valde ambiguum est. Cicero eum et hoc loco et de Divin. II 64, 132, ubi eum poëtam nimis obscurum vocat, carpere videtur. E Luciani quoque loco (πῶς δεῖ ἱστορ. συγγράφειν. Tom. IV. p. 215. ed. Bip.) colligi potest eum in poëtis peioris notae fuisse. Quintil. contra (X. 1, 56.) eius partes tueri videtur, auctoritate Vergilii nisus, *qui, nisi eum probasset, nunquam conditorum Chalcidico versu carminum fecisset in Bucolicis* (Ecl. 10, 50.) *mentionem.* — Cupide legebantur et ipse et eius similes ab iis, quorum sensus pulchri depravatior esset, omnesque poëtas severiores ac nervosiores, ut Ennium, negligerent. Hos poëtas et lectores vocat Cicero *cantores Euphorionis.* *Neidius. Davisius* adire iubet *Is. Casaubonum* ad Sueton. Tib. c. 70. et *Salmas.* Exerc. Plin. p. 856.; *Orellius Meinekium* de Euphorione p. 42 sqq.; *Moser* denique *A. Weichertum* in Poëtt. Latt. Hostii etc. Vitt. et Rell. Lps. 1830., qui p. 122 quom de Euphorione, tum de hoc Tullii loco et cogitate et eleganter disserit.

Exaggeratis] H. e. postquam Andromacha regis opes dinumeravit ac praedicavit. De huius verbi significatione v. ad V. 18, 51.

Haec omnia] V. supra I. 35, 85.

§. 46. *et verbis et modis lugubre*] Quia et verba gravitatem quandam, quae apta est luctui, prae se ferunt, et numeri anapaestici accommodatissimi sunt ad exprimendam summi doloris acerbitatem. *Modi* in musicis et in cantu significant varietatem sonorum, quae *melodia* appellatur, ut ait *Schütz.* in Lex. Cicer. h. v. Cf. ad I. 44, 106.

hedychrum] Unguentum erat. Dioscorides l. c. 61: Καὶ τὸ καλούμενον δὲ ἡδύχρουν, σκευαζόμενον δὲ ἐν Κῷ, τῆς αὐτῆς ἔχεται δυνάμεώς τε καὶ σκευασίας τῷ ἀμαρακίνῳ· εὐωδέστερον δὲ τυγχάνει.

intendamus[9] scutellam dulciculae potionis, aliquid videamus[3] et[3] cibi. Haec tandem bona sunt, quibus aegritudines gravissimae detrahantur! Tu enim paulo ante ne intellegere te[3] quidem alia ulla[10] dicebas. Revocari igitur oportere[11] a maerore ad cogitationem bonorum conveniret mihi cum Epicuro, si, quid esset bonum, conveniret.

XX. Dicet aliquis: Quid ergo? tu Epicurum existimabis[1] ista voluisse aut libidinosas eius fuisse sententias? — Ego vero minime. Video enim ab eo dici multa severe, multa praeclare. Itaque, ut saepe dixi, de acumine agitur eius, non de moribus. Quamvis spernat voluptates eas, quas modo laudavit; ego tamen meminero, quod videatur ei summum bonum. Non enim verbo solum posuit voluptatem, sed explanavit, quid diceret. „Saporem, inquit, et corporum complexum et ludos atque cantus et formas eas, quibus oculi iucunde moveantur.“ Num fingo? num

9 Vulgo hic locus sic legebatur: *adducamus, hedrychum incendamus, demus scut.* Nos recepimus emendationem Davisii, quae cum codd. maxime conspirat; ii enim habent: *adducamus* (R. P. *aducamus*, sed in R. corr. *adducamus*) *demus* (R. P. Gud. 1. II. b. aliique *damus*) *hedychrum* (R. Duisb. *hedrycum;* P. *hedrycrum;* Gud. 1. *aedricum*, alii aliter) *incendamus* (*intendamus* habent ed. vet. Bouh. et b.); Beroald. coni. *cedrum incendamus;* alii codd. et edd. *adducamus, hedychrum incendamus, demus scut.;* sic Or., nisi quod *intendamus* legit et *demus* omisit, ut uterque acc. *hed.* et *scut.* pendeat a v. *intendamus;* Kl., qui eandem recepit scripturam, verba *scut. dulc. pot.* cum seqq. *aliquid vid. et cibi* coniungenda censet; Tr. e Madvigii coni., etiam Wesenbergio Em. I. p. 33. probata, a Bait. aliisque recepta, *adducamus, hedychri incendamus scutellam, dulc. pot. aliquid vid. et cibi.* 10 Sic Or. c. Gebh. ex Vat. et Fab.; *multa* R. P. Brux. Gud. 1. II. 2. aliique; *bona* alii codd.; Kl., qui receperat *multa*, nunc in Add. probat *ulla*, quod sententia necessario requirit. 11 Sex Oxx. Aug. Duisb. *oportet:* quod receperat Kl., nunc autem in Add. iure reicit; R. Gud. 1. II. *oportet ea m.:* in quibus scr. latet *oportere.* XX. 1 Sic scripsi c. Rehd. et uno Leid.; eodem ducit *existimabas,* quod est in plurimis codd. et optimis, ut R. P. Gud. 1. Brux.; Or. c. codd. Ball. Vind. 2. et multis edd. vett. *existimas;* Kl., qui receperat *existimabas*, nunc probat *existimas.*

aliquid videamus et cibi] Edd. ante Gebh. fere omnes et codd. Mon. 2. et Vind. 1. ex glossemate *provideamus.* At simplex quoque hac vi nonnunquam ponitur. ad Attic. V. 1, 3: ut prandium nobis *videret.* Ibid. XII, 21: talaria *videamus.* ad Famm. VII. 20, 2: sed valebis meaque negotia *videbis.* Similiter infra IV. 17, 38: ut semper *videat* sedem sibi ac locum sine molestia atque angore vivendi: ubi *Klotzius* interpretatur *sich nach Etwas umsehen.* Sic Graece nonnunquam ὁρᾶν. Theocrit. XV, 2: ὅρη δίφρον, Εὐνόα, αὐτᾷ (sieh dich nach einem Stuhle für sie um): ubi *Wüstemannus* contendit Soph. Ai. 1165: σπεῦσον κοίλην κάπετόν τιν' ἰδεῖν τῷδ'. De *et* pro *etiam* v. ad III. 13, 28. Non opus est coniectura Olshausenii *ei* pro *et.*

detrahantur!] Post hoc verbum auctore Or. in ed. rec. pro interrogationis signo posui exclamationis signum; est enim sententia ironice expressa.

ne intellegere te quidem] *Lambinus* coni. *ne i. q. te:* quod a *Bait.* et *Sff.* receptum est et probatur *Wesenbergio* Em. I. p. 22., comp. 20, 47: ne suspicari quidem se. Fin. II. 3, 7: ne intelligere quidem se. 10, 30: negat se posse ne suspicari quidem. N. D. I. 40, 111: se ne intelligere quidem. Etiam multis aliis locis (v. ad II. 5, 14. IV. 23, 52.), ubi vocula *quidem* non satis aptum locum occupavit, idem *Wesenb.* vocabula transponenda censet. Quae quidem ratio mihi nimis lubrica videtur. Quare retinui codicum scripturam.

Cap. XX. *Dicet aliquis*] De hac formula, qua aliquid ab altero obici dicitur, v. *Seyffert.* schol. Lat. I. §. 61. Cf. c. 23, 55: quid ergo opus est, *dicet aliquis,* ratione?

mentior? Cupio refelli. Quid enim laboro, nisi ut veritas in omni quaestione explicetur? 47. At idem ait non crescere voluptatem dolore detracto, summamque voluptatem nihil dolere[2]. Paucis verbis tria magna peccata. Unum, quod secum ipse pugnat. Modo enim ne suspicari quidem se quicquam bonum, nisi sensus quasi titillarentur[2] voluptate; nunc autem summam voluptatem esse dolore carere. Potestne magis secum ipse pugnare? Alterum peccatum, quod, quom in natura tria sint, unum gaudere, alterum dolere, tertium nec gaudere nec dolere, hic primum et tertium putat idem esse nec distinguit a non dolendo voluptatem. Tertium peccatum commune[3] cum quibusdam, quod, quom virtus maxime expetatur, eiusque adipiscendae causa philosophia quaesita sit, ille a virtute summum bonum separavit. 48. At laudat saepe[2] virtutem. — Et quidem C. Gracchus, quom largitiones maximas fecisset et effudisset

2 v. Adn. 3 Sff. e coni. *commune ei.*

posuit] V. ad c. 6, 13 extr.

§. 47. *non crescere voluptatem dolore detracto*] Fin. I. 11, 38: omnis autem privatione doloris putat Epicurus terminari summam voluptatem, ut postea variari distinguique possit, *augeri amplificarique non* possit. Cf. Fin. II. 3, 10. Diog. L. X, 144: οὐκ ἐπαύξεται ἡ ἡδονὴ ἐν τῇ σαρκί, ἐπειδὰν ἅπαξ τὸ κατ' ἔνδειαν ἀλγοῦν ἐξαιρεθῇ, ἀλλὰ μόνον ποικίλλεται (*variatur*).

summamque voluptatem nihil dolere] Scil. *esse*, quod additur in cd. Leid., in quo est *summamque esse nihil dolere;* margo Lambini habet *summamque esse vol. n. d.:* quod recepit O. Hein.; Sff. coni. *summamque voluptatem esse n. d.*, uti paulo post dicitur.

quasi titillarentur] *Bentleius* ob latinitatem legendum putat *titillentur:* quod recepit Davisius. Immo vero latinitas efflagitat imperfectum; nam ad v. *modo* supplendum est *dicebat.* Cf. §§. 41. 42. 46. De verbo *titillandi* cf. N. D. I. 40, 113: at has leviores dicis voluptates, quibus quasi *titillatio* (Epicuri enim hoc verbum est) adhibetur sensibus: ubi v. *Davisium* et *Creuzerum.* Cat. Mai. 14, 47. Fin. I. 11, 39. Est Epicuri γαργαλίζω, γαργαλισμός (v. Athen. XII. p. 546, E). *Quasi* mitigat insolentiorem usum verbi *titillandi.* Cf. *Beier.* ad Offic. II. 18, 63.

unum gaudere] Si enim *gaudere* sit = + a; *dolere* erit = — a; itaque *nec gaudere nec dolere* erit = o; in hoc ergo peccabat Epicurus, quod ei erat + a = o: quod contradictorium est. *Neidius.*

cum quibusdam] philosophis, ut Cyrenaicis aliisque, qui virtutem non solum aut summum bonum esse censebant.

quod, quom .. expetatur .. quaesita sit, .. separavit] E vulgari Latini sermonis consuetudine exspectes *expeteretur .. quaesita esset.* At *separavit* non perfectum quod dicitur historicum est, sed perfectum praesens, uti luculenter apparet ex antecedentibus *putat, distinguit* et seq. *laudat.*

§. 48. *At laudat saepe virtutem*] Sic c. Mos. Tr. Klotzio in Add. ex omnibus fere codd. et optimis, ut R. V. Gud. 1. II., scripsi; Or. c. vulg. *at laudat, et saepe, v.*, ut *et* idem fere sit, quod *et quidem:* de quo usu v. ad II. 7, 17.

Et quidem] *Et quidem* in respondendo ponuntur cum irrisione quadam, ut haec insit sententia: *et pulchre quidem mones, etiam C. Gracchus .. defendebat aerarium.* V. de hoc alterius sententiam refutandi formula *Seyffert.* schol. Lat. I. §. 66. Comparari possunt formulae illae tritae: *et recte, et recte quidem, et sane, et nimirum, et mehercule* cett., quibus in dialogis saepe alterius verba excipiuntur. Cf. *Goerenz.* ad Legg. I. 13, 36. p. 55. ad Academ. I. 12, 43. p. 67.

C. Gracchus] Quemadmodum C. Gracchus orationibus aerarii patronum egit, largitionibus autem maximis id effu-

aerarium, verbis tamen defendebat aerarium. Quid verba audiam, quom facta videam? Piso [4] ille Frugi semper contra legem frumentariam dixerat. Is, lege lata, consularis ad frumentum accipiundum [5] venerat. Animum advertit [6] Gracchus in concione Pisonem stantem; quaerit, audiente populo Romano, qui sibi constet, quom ea lege frumentum petat, quam dissuaserit. „Nolim, inquit, mea bona, Gracche, tibi viritim dividere libeat; sed, si facias, partem petam.“ Parumne declaravit vir gravis et sapiens lege Sempronia patrimonium publicum dissipari? [7] Lege orationes Gracchi, patronum aerarii esse dices. 49. Negat Epicurus iucunde posse vivi, nisi cum virtute vivatur; negat ullam in sapientem vim esse fortunae; tenuem victum antefert copioso; negat ullum esse tempus, quo sapiens non beatus sit: omnia philosopho digna, sed cum voluptate pugnantia. — Non istam dicit voluptatem. — Dicat quamlibet; nempe eam dicit, in qua virtutis nulla pars insit.

4 Kl. in Add. c. Vat. *L. Piso.* 5 Sic c. Tr. et Kl. in Add. ex R. et P. scripsi pro *accipiendum.* 6 Sic c. D. et Tr. scripsi ex Brux.; in R. P. Gud. 1., est *animam advertit;* Or. c. vulg. *animadvertit.* V. ad V. 23, 65. 7 Bait. *dissupari.*

dit, ut verba illius cum factis pugnarent; ita Epicurus, quom in voluptate summum bonum ponit, quamvis saepe virtutem laudet, tamen a virtute summum bonum separat sibique contradicit. De re cf. *Beier.* ad Offic. II. 21, 72. p. 140.

qui sibi constet] V. ad II. 2, 5. De seq. *nolim* v. ad I. 27, 67.

mea bona] Scil. patrimonium publicum, cuius quisque civis particeps esset.

orationes Gracchi] Vid. C. Brut. 33, 125. et *Ellendt.* in Prolegg. ad h. libr. p. XXXIX sqq. Ex C. Gracchi orationibus nonnulla nobis servata sunt fragmenta a Ciceronis Ambrosiano scholiasta. V. quae *Klotz.* laudat Meieri Fragmm. oratorum R.

patrimonium publicum] Scil. aerarium a patribus aut maioribus acceptum. C. p. Caecin. 26, 75: ea, quae a maioribus accepistis *publica patrimonia* iuris: ubi v. *Iordan.* p. 256 sq. De re v. *L. Langium* in Röm. Alterth. III, sect. 1. §. 138 p. 35.

Lege .. dices] V. ad I. 22, 51: haec reputent .. videbunt.

§. 49. *Negat Epicurus .. quo sapiens non beatus sit*] V. ad V. 9, 26.

omnia philosopho digna] V. ad I. 43, 102: *rem non difficilem.*

nempe] H. e. certe, Gr. δήπου, *doch wol, nicht wahr? er meint doch offenbar ..?* Inest irrisio quaedam. V. *Hartungum* Griech. Partik. T. I. p. 490 sq. et nos in Gr. L. §. 133. 2. A) c). et in Gr. Gr. T. II. §. 501, 1. Cf. ad I. 21, 48. et V. 5, 12.

Age, si] Fac nos non intellegere, quid Epicurus nomen *voluptatis* intellegi velit (quod saepe adversariis obiciebat), nonne vis ac potestas nominis *doloris* liquet? Quom ergo dicat summum malum esse dolorem, inde concludere licet ei summum bonum videri voluptatem et non virtutem. *Neidius.*

Cap. XXI. §. 50. *Et queruntur quidem*] Et, quanquam aequissimo animo Epicuri de summo bono sententiam refelli, queruntur tamen Epicurei (Romani) me studiose [leidenschaftlich, *iracunde* §. 51.] contra Epicurum dicere. In certamine de honore aut de dignitate studiose contenditur, non in disputatione de quaestione, quae in philosophia tractatur. De *et* adversativa vi usurpato v. ad I. 38, 92; eadem vi paulo post: *et illi pugnant.* Tota huius loci oratio plena est salsae irrisionis. Modo attendas ad haec: *viri optimi.* Supra II. 19, 44: Venit Epicurus, homo minime malus vel potius *vir optimus.* I. 3, 6. de Epicureis: ab *optimis* illis quidem viris, sed non satis eruditis. Fin. I. 7, 25 extr. de Or. III. 17, 64: sunt enim (Epicurei) *boni viri* et, quoniam sibi ita videntur, beati. Cf. *Goerenz.* ad

Age, si voluptatem non intelligimus, ne dolorem quidem? Nego igitur eius esse, qui dolore summum malum metiatur, mentionem facere virtutis.

XXI. 50. Et queruntur quidem [1] Epicurei, viri optimi, (nam nullum genus est minus malitiosum,) me studiose dicere contra Epicurum. Ita, credo, de honore aut de dignitate contendimus. Mihi summum in animo bonum videtur, illi autem in corpore; mihi in virtute, illi in voluptate. Et illi pugnant, et quidem vicinorum fidem implorant; multi autem sunt, qui statim convolent. Ego sum is, qui dicam me non laborare, actum [2] habiturum, quod egerint. 51. Quid enim? de bello Punico agitur? de quo ipso quom aliud M. Catoni, aliud L. Lentulo videretur, nulla inter eos concertatio unquam fuit. Hi nimis iracunde agunt, praesertim quom ab iis non sane animosa defendatur sententia, pro qua non in senatu, non in contione, non apud exercitum neque ad [3] censores dicere audeant.

XXI. 1 Sic Or. c. multis codd.; Tr. Bait. Sff. c. aliis edd., etiam R. Gud. 1 *quidam.* Male; per se enim patet Ciceronem non omnes intellexisse Epicureos, sed Romanos, uti recte monet Kl. in Add. p. 139. 2 L. coni. *ratum.* Male. V. Adn. 3 Sic Or. c. R. Vat. Gud. 1. b. et aliis plerisque codd. et paucis edd. vett. pro vulg. *apud.* V. Adn.

Legg. I. 7, 21. p. 27 sq. Sic saepe apud poëtas comicos dicitur *bonus vir*, ut Ter. Andr. III. 5, 10: ehodum, *bone vir* (*bon homme*), quid agis? Ibid. V. 2, 5. Porro *minus malitiosum; malitiosus* saepe idem fere significat, quod *callidus, vafer:* cum quibus verbis saepius coniunctum legitur. V. locos excitatos in *Schütz.* Lex. Ciceron. h. v. Deinde de *credo* v. ad I. 22, 52.

Et illi pugnant] *Et* (i. e. et tamen, quanquam certandi studium a philosophorum disputatione plane abhorret, v. ad I. 38, 92) Epicurei acriter studioseque quam susceperunt sententiam defendunt; ego contra, nulli certae consecratus disciplinae, si rationibus convictus ero, facile cedam sententiae illorum.

et quidem vicinorum fidem implorant] H. e. et quidem ita pugnant, ut vicinorum (h. e. philosophorum, qui similem sequntur sententiam) fidem implorent.

laborare] *Laborare* est h. l. laboriose pugnare. *Actum habiturum, quod egerint* est rem ab Epicureis actam (i. e. concertationem ab iis studiose agitatam) transactam existimaturum. Bene *Orellius* observat Ciceronem h. l. loqui tanquam virum in alto dignitatis gradu constitutum, cui odiosae sint umbratiles scholarum rixae et concertationes. Aliis locis hanc locutionem legere me non memini. Wolfius *actum habere* vertit per: *sich Etwas gefallen lassen, für abgethan halten.* Orellius comparat: *actum est, es ist abgethan, aber Nichts ausgerichtet* (ut *fuit, vixit*).

§. 51. *Quid enim?*] Neque enim agitur nunc de rei publicae causa, in qua acri concertationi sententiaeque propugnationi facilius locus dari possit; quanquam in gravissima de bello Punico causa, quom aliud M. Catoni, aliud L. Lentulo videretur, nulla inter eos concertatio unquam fuit. De argumentandi per *quid enim?* forma v. ad I. 25, 60 extr.

animosa sententia] virilis et mascula. Aliter *Ernestius*, cui adstipulatur *Wolfius:* in qua vel defendenda vel oppugnanda facile vehementius moveantur animi. Neque *Nissenii* interpretatio placet, qui ita: „Talis, quae vi sua et dignitate animum patrono suo addit. Epicureorum vero sententia talis est, pro qua publice dicere non audeant. Hunc sensum efflagitant sequentia et quae leguntur in Fin. II. 22, 74.“ Cf. Adnot. in IV. 23, 51.

apud exercitum .., ad censores dicere] Utraque praepositio significat *coram*, eo tamen discrimine, ut is, qui *apud exercitum* dicat, a militibus cinctus esse aut inter milites versari

Sed cum istis alias, et eo quidem animo, nullum ut certamen instituam, verum dicentibus facile cedam. Tantum admonebo: si maxime verum sit ad corpus omnia referre sapientem, sive, ut honestius dicam, nihil facere, nisi quod expediat, sive omnia referre ad utilitatem suam [4], quoniam haec plausibilia non sunt, ut in sinu gaudeant, gloriose loqui desinant.

XXII. 52. Cyrenaicorum restat sententia, qui [1] tum aegritudinem censent exsistere, si necopinato quid evenerit. Est id quidem magnum, ut supra dixi; etiam Chrysippo ita videri scio, quod provisum ante non sit, id ferire [1] vehementius; sed non sunt in hoc omnia. Quanquam hostium repens adventus magis aliquanto conturbat quam exspectatus, et maris subita tempestas quam ante provisa terret navigantes vehementius, et eiusmodi sunt pleraque. Sed quom diligenter necopinatorum naturam consideres, nihil aliud reperias nisi omnia videri subita maiora, et quidem ob duas causas: primum quod, quanta sint quae accidunt, considerandi spatium non datur; deinde, quom [1]

4 Immerito Bouh. verba *sive omnia .. suam* pro glossa habuit. Eiusmodi redundantias ap. C. frequentes esse recte monet *Nissen.* XXII. 1 v. Adn.

putetur; is autem, qui *ad censores* dicat, non inter censores, sed in eorum propinquitate versari putetur. Exempla utriusque praepositionis collegit *Handius* in Tursell. Vol. I. p. 93 sqq. et p. 407.

Sed cum istis alias] V. ad c. 5, 10: sed id alias.

nullum ut certamen instituam, verum dic. f. cedam] De eleganti verborum collocatione *nullum ut* v. ad I. 8, 16. et de asyndeto (de omisso *sed*) v. ad II. 2, 5: *phil. nascatur.* Etiam paulo post: *in sinu gaudeant, gloriose loqui desinant.*

in sinu gaudeant] H. e. secum, privatim (proprie *ore togae sinu obvoluto*). Comparat *Moser* Tibull. IV. 13, 8: procul absit gloria vulgi; Qui sapit, in tacito gaudeat ille sinu. Prop. II. 25, 30: In tacito cohibe gaudia clausa sinu. Sen. ep. 105: si bona tua non iactaveris, si scieris in sinu gaudere.

Cap. XXII. §. 52. *Cyrenaicorum .. sententia, qui .. censent*] Tres deteriores codd. exhibent *quae .. censet:* quod ineptum glossema nullo modo defendi potest locis a *Davisio* allatis V. 29, 83. N. D. III. 2, 5: quorum ratio longe alia est, neque in iis *sententia,* sed *oratio* legitur. Cf. ad c. 24, 57.

ut supra dixi] 13, 28. 14, 30.

Chrysippo] Quem spectat Chrysippi librum, est is sine dubio περὶ Ἀγαθῶν καὶ Κακῶν εἰσαγωγή, de quo v. *Baguet.* de Chrysippo §. CX. p. 280 sqq. *Moser.*

ferire] Est praeclara coniectura *Rivii* (quam confirmant quatt. Oxx. Vind. 2. Gud. 2.) pro *fieri:* quod *Klotzius* in ed. recepit et defendere conatus est, nunc autem in Add. reicit. Cf. c. 23, 55: *feriunt* enim (ista necopinata) fortasse gravius. *Davisius* comparat Sen. Cons. ad Marcium c. 9: necesse est itaque magis corruamus, qui quasi ex inopinato *ferimur.* Ep. 57. et 108.

non sunt in hoc omnia] Recte Wolfius post hanc dicendi formulam, quae semper in sententiae clausula ponitur, posuit punctum loco coli. V. *Goerenz.* ad Legg. II. 10, 24., qui comp. de Or. II. 53, 215. de Sen. III, 5. Adde de Or. III. 59, 221.

Quanquam .. Sed] V. ad I. 37, 90.

magis aliquanto] V. ad II. 27, 66.

quom consideres] *Quom* temporale iunctum est cum coniunctivo, quia relatum est ad indefinitum subiectum (*man*). Cf. 27, 66: *quom velis.* V. ad III. 22, 52. Saepe etiam per attractionem quandam modorum iungitur cum coniunctivo, ubi enuntiatio per *quom* inducta membrum est enuntiationis primariae coniunctivo expres-

videtur praecaveri potuisse, si provisum esset, quasi culpa contractum malum aegritudinem acriorem facit. 53. Quod ita esse dies declarat, quae procedens ita mitigat, ut, iisdem malis manentibus, non modo leniatur aegritudo, sed in plerisque tollatur. Karthaginienses multi Romae servierunt, Macedones, rege Perse capto. Vidi etiam in Peloponneso, quom essem adulescens, [2] quosdam Corinthios. Hi poterant omnes eadem illa de Andromacha deplorare: *Haec omnia vidi . . .;* sed iam decantaverant fortasse. Eo enim erant vultu, oratione, omni reliquo motu et statu, ut eos Argivos aut Sicyonios diceres; magisque me moverant Corinthi subito adspectae parietinae quam ipsos Corinthios, quorum animis diuturna cogitatio callum vetustatis obduxerat. 54. Legimus librum Clitomachi, quem ille, eversa Karthagine, misit consolandi causa ad captivos cives suos; in eo est disputatio scripta Carneadis, quam se ait in commentarium retulisse. Quom ita positum esset, videri fore in aegritudine sapientem, patria capta, quae Carneades contra dixerit,

2 Sic Gud. 1; Or. c. vulg. *adol.,* cf. V. Scr. I. 47, 113.

sae. Cf. Legg. II. 1, 2: ductus vero aquarum, quos isti Nilos et Euripos vocant, quis non, *quom* haec *videat, irriserit?* V. nos in Gr. L. §. 140^{b}, c).

deinde, quom] Tr. e corr. Lamb. scripsit: *deinde quod.* At altera causa, quae etiam per *quod* inducenda erat, *absolute* adiuncta est, eadem plane ratione, qua frequentissime post non quod (quia, quo) sequitur simplex *sed* pro *sed quod.* Cf. §. 54 extr. V. ad II. 26, 64. — De sequenti *potuisse* relato ad enuntiationem conditionalem *si provisum esset* v. nos in Gr. L. §. 154, 4.

§. 53. *dies*] V. Adnot. in c. 30, 74.

quom essem adolescens] nam Corinthus a. U. 608. (146 a. Chr.) a Mummio deleta a Iul. Caesare instaurata est. Cicero natus a. U. 648. (106 a. Chr.). *Neidius.* Ergo Ciceroni Corinthios quosdam servientes [captivos] in senili aetate constitutos videre licuit.

illa de Andromacha] H. e. versus illos ex Ennii Andromacha (cf. I. 35, 85. III. 19, 45) sumptos. Sic saepe praepositio *de* usurpatur. *Orellius* contendit de Rep. I. 18, 30: illa de Iphigenia. Offic. III. 21, 82: Graecos versus de Phoenissis. N. D. I. 8, 18: Platonis de Timaeo deum (*Heindorfius* de coni. male dedit *in Timaeo*), i. e. illum Platonis deum, qualis ab eo in Timaeo describitur. *Moser* addit *Beierum* ad Frgm. or. pro M. Tullio §. 47. p. 59: legem de XII. tabulis. *O. M. Müller.* ad C. de Or. III. 35, 141: versum quendam de Philocteta. Ceterum cf. c. 19, 45.

decantaverant] H. e. cantare aut deplorare iam desierant.

vultu, oratione etc.] Sic Offic. I. 29, 102: *quorum omnium vultus, voces, motus statusque mutantur:* hinc non opus est h. l. cum Manutio pro *oratione* legi *ornatu.* De re ipsa v. *Beier.* ad Offic. l. d. p. 223.

Argivos aut Sicyonios] quibus nihil calamitatis accidisset. *Neidius.*

parietinae] „Diess oder *diruti muri, diruta moenia, monumenta* ist der ächt Lat. Ausdruck für unser: *Ruinen,* nicht *ruinae; rudera* haben Tacit. u. Sueton. Diess bz. aber mehr die durchaus zu Geschiebe zerfallenen Mauern, nicht die noch nackt dastehenden Korinth's und unserer Schweizerburgen. Diess sind *parietĭnae.*“ *Orellius.*

callum vetustatis obduxerat] V. ad II. 15, 36.

§. 54. *commentarium*] *Tagebuch, Memoiren,* Graece ἀπομνημονεύματα, ὑπομνήματα, cf. ad Fam. XVI. 21, 8. V. nos in Prolegom. ad Xenophontis Commentar. VII. p. 34 sq.

positum esset] V. ad I. 4, 7.

scripta sunt. Tanta igitur calamitatis praesentis adhibetur a philosopho medicina, quanta in inveterata [3] ne desideratur quidem; nec si aliquot annis post idem ille liber captivis missus esset, vulneribus mederetur, sed cicatricibus. Sensim enim et pedetentim progrediens extenuatur dolor, non quo [4] ipsa res immutari soleat aut possit, sed id, quod ratio debuerat, usus docet, minora esse ea, quae sint visa maiora.

XXIII. 55. Quid ergo opus est, dicet aliquis, ratione [1] aut omnino consolatione illa [2], qua solemus uti, quom levare dolorem maerentium volumus? Hoc [3] enim fere tum habemus in promptu, nihil oportere inopinatum videri. Aut qui [4] tolerabilius [5] feret incommodum, qui cognoverit necesse esse homini

3 Sic Or. c. Aug. Duisb. MS. in marg. Asc. 2. et paucis edd. vett.; plurimi codd., etiam R. P. Gud. 1. Brux., et nonnullae edd. vett. om. *in:* quod facile a seq. *in* absorberi potuit; quanquam abl., suppleto *calamitate,* absolute accipi potest; v. ad III. 16, 34; alii codd. et edd. vett. *quanta inveteratae:* quod recepit Sff. 4 W. c. duob. codd. Leidd. uno Ox. Aug. *non quod.* At v. Adn. in II. 26, 64. XXIII. 1 D. in ed. 2. e coni. et Ern. *oratione.* V. Adn 2 Sic Or. c. duob. Oxx. omnibus Leidd. vet. libro Lamb. et aliquot P. Manutii; reliqui *ulla:* quod a Kl. receptum et artificiose defensum ab eodem in Add. reicitur. 3 Sic Or. c. R. P. Gud. 1. II. aliisque multis pro *haec.* 4 Sic Or. c. R. P. Gud. 1. II. aliisque multis codd. et multis edd. vett.; *aut quid* b. et Marb.; *atqui* alii codd. et edd. vett. 5 v. Adn.

calamitatis .. adhibetur .. medicina] Haud raro Latini scriptores verborum structuram non ad praedicatum enuntiationis referunt, sed ad singulare eius substantivum. IV. 38, 82: sit iam *huius disputationis* modus. V. 1, 1: finem faciet .. *disputationum.* 2, 5: *huius culpae* .. a philos. petenda correctio est. V. *Ellendt.* ad de Or. II. 85, 347: decreta *virtutis* praemia, ubi comparat III. 27, 104: locis, quos ad fidem *orationis* faciendam dixit Antonius. Acad. II. 7, 19: dum aspectus fidem faciat *sui iudicii.* N. D. III. 17, 43. Legg. II. 11, 28. Verr. IV. 28, 64. *Tischer* apte comparat p. Quint. 11, 39: qui .. non pecuniam modo, verum etiam *hominis propinqui* sanguinem vitamque eripere conatur. Sed alienus est locus in Cat M. 12, 42: *mentis* .. praestringit oculos. Legitimus est genetivus in locutione *finem dicendi facio.* Cf. nos in Gr. L. §. 114, 4.

mederetur] Imperfectum positum est, quia verbum *medendi* a Cicerone refertur ad illud tempus, quo loquitur. V. Adnotata in I. 12, 27: *haereret.*

debuerat] Sic dicitur ex linguae Latinae ratione. V. ad I. 49, 116.

Cap. XXIII. §. 55. *Quid ergo opus est .. non quia repentina*] Si tempus, obiciet aliquis (v. ad c. 20, 46 princ.), omnem aegritudinem levat, quid opus est consolari aliquem his verbis: *Nihil tibi inopinatum videatur?* Nonne idem effecturum fuerit tempus? Hoc verum quidem, sed usu rerum edocemur hanc consolationem valere plurimum. Feriunt enim quidem inopinata fortasse gravius, sed aegritudo omnis exsistit non inde, quia inopinata sunt, sed quia recentia. Utilis igitur erit consolatio, si quidem dolor est *recens.* De formula obiciendi v. ad c. 20, 46. *Rationem* bene Nissenius interpretatur rationum enumerationem.

tolerabilius] Quom Cicero dicere soleat *toleranter* dolorem pati (ferre), ut II. 18, 43. Fam. IV. 6, 2, Lambinus temere e coni. dedit *tolerantius.* Nam primum etiam aliis locis usus est *tolerabilius,* ut Fin. III. 13, 42: si dolores eosdem *tolerabilius* patiuntur: ubi v. *Madvig.* p. 419. ad Fam. XV, 20: quo *tolerabilius* feramus igniculum desiderii tui. V. *Forcellinii* Lex. h. v.; deinde ne id quidem videtur mihi parvi momenti esse, quod *toleranter* quidem dixit, sed nunquam *tolerantius,* sed *tolerabilius.* Alia adiectivorum in *bilis* exeuntium activa significatione exempla contulit *Schoenemannus* ad C. N. D. II. 39, 98: *insatiabili* varietate, h. e. quae nunquam nos satiat. 62, 155: *insatiabilior*

They are unexpected and recent
[illegible] " " (recens)

tale aliquid accidere? Haec enim oratio de ipsa summa mali nihil detrahit, tantum modo affert, nihil evenisse, quod non opinandum fuisset. Neque tamen genus id orationis in consolando non valet, sed id [6] haud sciam an plurimum. Ergo ista necopinata non habent tantam vim, ut aegritudo ex iis [7] omnis oriatur; feriunt enim fortasse gravius; non id efficiunt, ut ea, quae accidant, maiora videantur; maiora videntur, quia recentia sunt [5], non quia repentina. 56. Duplex est igitur [8] ratio veri reperiendi non in iis solum, quae mala, sed in iis etiam, quae bona videntur. Nam aut ipsius rei natura qualis et quanta sit, quaerimus, ut de paupertate nonnunquam, cuius onus disputando levamus docentes, quam parva et quam pauca sint, quae natura

6 Tr. om. *id;* Mos. *sed id ipsum* explicat; Wes. Em. I. p. 6. *id* ex *sed* ortum opinatur; Sff. coni. *et id;* Ern. *et,* omisso *id;* rectissime se habet *sed,* quod opponitur antecedenti *neque,* h. e. neque tamen genus id orationis in c. omni vi destitutum est, sed (= immo) id habet plurimam. 7 Sic Mon. 1. et MS. in marg. Asc. Mos. 2. et edd. vett. SE. GWolf. V. ad I. 3, 5.; Or. c. vulg. *his.* 8 Vind. 1. Aug. *duplex igitur r. est;* Mon. 2. Duisb. *igitur est r.* V. ad I. 27, 66.

species. Fr. Hortens. Orell. IV. 2. p. 182: *insatiabilem* pulchritudinem. N. D. II. 36, 91: *animabilis.* III. 12, 27: *patibilis* et qui plura congessit *Perizon.* ad Sanct. Min. I. 15, 4. — Prius *qui* est *quomodo.*

affert] V. Adnotata in I. 29, 70.

haud sciam an plurimum] Urbane pro: *id genus orationis* sine dubio *valet plurimum.* V. ad III. 8, 16. In hac formula coniunctivus ponitur, ubi res dubitantius etiam profertur, cf. Lael. 14, 51.

Ergo .. repentina] Aegritudo dici non potest ex necopinatis oriri *omnis;* augent quidem necopinata aegritudinem; feriunt enim fortasse gravius; (de illo *enim* v. ad I. 6, 11.;) sed quom diligenter necopinatorum naturam consideres, non in ipsis necopinatis eam esse vim reperias, ut ea, quae accidant, maiora videantur; sed ob eam causam mala necopinata maiora videntur, quod recentia sunt (quod illorum malorum recens adhuc est opinio), non quia repentina. Disputat h. l. Cicero e Stoicorum mente (v. 31, 75.). Plurimi codd., R. P. Gud. 1. Fabr. duo Pall. unus Leid. Mon. 2. Vind. 1. 2. Duisb., omittunt verba *maiora videntur;* Gud. 1. v. *quia recentia sunt maiora videntur* in margine habet, a pr. m. om. etiam *quia recentia sunt;* R. in marg. habet a recentiore manu *quia recentia sunt.* Or., Bait. aliique c. Bouh. ex b. aliisque deterioribus codd. ediderunt: *non id eff., ut ea, quae a., m. v.; quia rec. s., maiora videntur, non quia r.* Verba *maiora videntur* ob antec. *maiora videantur* facile excidere potuerunt; quom autem maxime necessaria sint, factum est, ut postea post verba *quia rec. sunt* adicerentur. Quare optimo iure *Moser* huius loci scripturam ita constituit, uti edidimus, nullo vocabulo mutato, sed ordine tantum verborum, qui fuisse videtur, restituto. *Tregder,* omissis verbis *maiora videntur,* primum ante v. *non id eff.,* dein ante *quia* signum corruptelae praefixit; *O. Hein.* sic scripsit: *nam id eff., ut .. videantur; + quia rec. s., non q. rep.,* cf. eius progr. p. 23; Ciceronem hoc exprimere voluisse iudicat: feriunt fortasse gravius; nam id efficiunt, ut ea, quae accidunt, maiora videantur, sed aegritudine afficimur, quia nobis mala videntur, non quia repentina. *Moseri* scripturam probavit etiam *Klotz.* in Add. p. 140.; *Wesenb.* in Em. I. p. 16. scribendum censet primum: *nam id efficiunt* (pro *non*), quia supra 13, 28. 14, 30. 22, 52 *mala subita maiora videri* dicantur; de *nam* cum *non* permutato comp. IV. 26, 56., ubi R. P. Gud. 1. *non solum* pro *nam s.* habent; deinde *videantur; sed maiora videntur, quia r. s., n. q. r.* At ita inter se pugnant hae sententiae: *nam opinata id effic., ut .. maiora videantur* et *sed maiora videntur, quia recentia sunt, non quia repentia.* At enimvero quod Cicero sibi ipsi repugnare videtur, quom supra mala

desideret; aut a disputandi subtilitate orationem ad exempla traducimus. Hic Socrates commemoratur, hic Diogenes, hic Caecilianum illud:

Saépe est etiam súb palliolo sórdido sapiéntia.

Quom enim paupertatis una eademque sit vis, quidnam dici potest, quamobrem C. Fabricio tolerabilis ea fuerit, alii negent se ferre posse? 57. Huic igitur alteri generi similis est ea ratio consolandi, quae docet humana esse, quae acciderint. Non enim id solum [9] continet ea disputatio, ut cognitionem afferat generis humani; sed significat tolerabilia esse, quae et tulerint et ferant ceteri.

XXIV. De paupertate agitur, multi patientes pauperes commemorantur. De contemnendo honore, multi inhonorati proferuntur, et quidem propter id ipsum beatiores, eorumque, qui privatum otium negotiis publicis antetulerunt, nominatim vita laudatur, nec siletur illud potentissimi regis anapaestum [1], qui [2] laudat senem et fortunatum esse dicit, quod inglorius [3] sit atque

9 Sic R. Gud. 1. II. 2. aliique; Or. c. aliis *solum id.* XXIV. 1 Paucae edd. vett. et duo deteriores codd. *anapaesticum.* V. Adn. 2 v. Adn. 3 R. P. sept. Oxx. Mon. 2. Gud. 2. Rehd. Duisb. *ingloriosus:* quod vocabulum nusquam ap. Latinos scriptores legitur.

necopinata maiora videri dicit, hoc autem loco necopinata id efficere, ut ea, quae accidant, maiora videantur, negat: id inde factum est, quod supra e plurimorum philosophorum mente disputavit, hoc autem loco Stoicorum, qui aegritudinem *recentem* opinionem magni mali praesentis esse statuebant, secutus est rationem (c. 11 §. 25).

§. 56. *Saepe est*] Est tetrameter trochaicus catalecticus.

§. 57. *Huic alteri generi*] Sc. per exempla docendi. Nam fere idem est dicere: hic vel ille homo infelix est, aut: omnibus hominibus malum accidere potest, ergo etiam tibi. *Neidius.*

non .. solum .., sed] Post *sed* non est additum *etiam*, ut altera enuntiatio ut gravioris momenti efferretur. V. nos in Gr. L. §. 135, not. 14.

cognitionem generis humani] H. e. ut cognoscamus hanc esse humani generis conditionem, ut miseriis et calamitatibus obnoxium sit. Cf. §. 55. c. 16, 34.

Cap. XXIV. *De paupertate agitur*] Si de paupertate agitur. V. ad II. 12, 28.

regis anapaestum] Agamemnonis apud Eurip. Iphig. in Aul. v. 15 sqq.:

Ζηλῶ σε, γέρον,
Ζηλῶ δ' ἀνδρῶν ὃς ἀκίνδυνον
Βίον ἐξεπέρασ' ἀγνώς, ἀκλεής.

Anapaestum est carmen ex anapaestis pedibus compositum, Gr. τὸ ἀνάπαιστον, τὰ ἀνάπαιστα. Fin. II. 6, 18: Graeci, qui hoc *anapaesto* etc. Or. 56, 190: (versus) plerosque senarios, sed etiam *anapaesta.* Ibid.: Ita factus est *anapaestus* is, qui Aristophaneus nominatur. Forma autem *anapaesticus* abstinet Cicero; nam, uti recte observavit *Orellius*, ante Servium et Sidonium Apollinarem haec forma non in usu fuisse videtur. Sic supra II. 16, 37: nec adhibetur ulla sine *anapaestis* pedibus adhortatio. *Davisius* contulit Lucian. T. I. p. 17: ἀναπαίστοις μέτροις ἐποχουμένη τὰ πολλά. Pari modo abstinuit Cicero formis *philosophicus* et *philologicus* (v. ad V. 41, 121.). *Klotzius* de Gr. forma ἀναπαιστικός attulit *Schaeferum* ad Dionys. de Compos. Verb. p. 387.

qui laudat senem] Bentleius legendum coniecit *quo* sc. anapaesto. At omnium codd. et edd. scripturae firmum *Wopkens.* Lectt. Tull. I. 15. p. 115 sq. paravit praesidium multis excitatis exemplis, in quibus pari ratione relativum non ad substantivum, a quo pendet genetivus, sed ad genetivum ipsum relatum est. Sic supra c. 22, 52. legimus: *Cyrenaicorum* restat *sententia, qui* tum aegritudinem *censent* exsistere etc. Infra IV. 5, 10: *veterem illam* equidem *Pythagorae* primum, deinde *Platonis descriptionem* sequar, *qui* animum in duas partes

ignobilis ad supremum diem perventurus. 58. Similiter commemorandis exemplis orbitates quoque liberum [2] praedicantur, eorumque, qui gravius ferunt, luctus aliorum exemplis leniuntur; sic perpessio ceterorum facit, ut ea, quae acciderint, multo minora, quam quanta sint existimata, videantur. Ita fit sensim, cogitantibus ut, quantum sit ementita opinio, appareat. Atque hoc idem et Telamo ille declarat:

'Ego quom genui [2],

et Theseus:

Futúras mecum cómmentabar miserias,

et Anaxagoras: *Sciebam me genuisse mortalem.* Hi enim omnes diu cogitantes de rebus humanis intellegebant eas nequaquam pro opinione vulgi esse extimescendas. Et mihi quidem videtur idem fere accidere iis, qui ante meditantur, quod iis, quibus medetur dies, nisi quod ratio quaedam sanat illos, hos ipsa natura, intellecto eo, quod rem [2] continet, illud malum, quod

dividunt. V. 17, 51: quo loco quaero, quam vim habeat *libra illa Critolai, qui* quom in alteram lancem animi bona imponat cett.: ubi v. Adn. V. 14, 40: *Laconis illud dictum .., qui.*

§. 58. *liberum*] Sic c. D., Mosero, Tregd., Kl. in Add. p. 141. ex R. P. Gud. 1. II. scripsi pro vulg. *liberorum.* Saepe illa forma a librariis oblitterata est. *Moser* commemorat Verr. V. 45, 118, ubi meliores codd. exhibent: ab extremo conspectu *liberum* exclusae, sed palimpsestus Vaticanus *liberorum* habet, ut iam antiquitus scriptura incerta fuisse Klotzio videatur. Hic affert Verr. I. 3, 7, ubi scriptura *liberum* non solum codd., sed etiam Nonii p. 365. auctoritate confirmatur. Sed iam Ciceronis aetate horum genetivorum in *um* pro *orum* desinentium usum fluctuatum multumque consuetudini datum esse monet idem *Klotzius*, coll. C. Or. 46, 155 sq. Plura suppeditabunt *Ruddimann.* Inst. Gramm. L. I. p. 45 sq. not. 19. *K. L. Schneider* Ausf. Gr. d. Lat. Spr. II. 1, p. 69 sq. Cf. nos in Gr. L. §. 15. Not. 5.

Ita fit sensim, cog. ut, q.] Sic haec verba ego c. *Wesenb.* Em. II. p. 55. distinxi pro vulg.: *ita fit sensim cogitantibus, ut, q.* Sententia enim est haec: *Ita fit, ut cogitantibus* (de humana conditione) *sensim* (non statim ut cogitare coeperunt) *appareat, quantum sit em. op.* Adverb. igitur *sensim* non cum *cogitantibus*, sed cum *appareret* iungendum est. Cf. verba seqq.: *diu cogitantes de rebus humanis intellegebant* cett. De collocatione voculae *ut* v. ad I. 8, 16.

Ego quom genui] Nonnulli deteriores codd. post *genui* addunt *tum moriturum scivi;* tres deteriores codd. addunt *tum morituros scivi et ei rei sustuli*, neque aliter R., sed a sec. manu; sed quom R. a pr. m. P. Gud. 1. II. Brux. Vat. b. a pr. m. aliique codd. nihil habeant nisi *Ego quom genui*, supra autem c. 13, 28. integer versus cum aliis prolatus sit, Orellius cum aliis reliqua, quae aperte glossatoris manum redolent, uncis cinxit, ego cum Gebh., Mos., Tregd. aliisque plane delevi. Cf. c. 22, 53: *Haec omnia vidi*, ubi pari modo principium tantum versuum c. 19, 45. prolatorum commemoravit.

Futuras] V. 14, 29, de Anaxag. 14, 30.

dies] V. ad 30, 74.

quod rem continet] in quo cardo totius rei vertitur. Sic infra IV. 10, 23: qua oratione praetermissa minime necessaria, ea, *quae rem continent*, pertractemus. 31, 65: una res videtur *causam continere.* N. D. I. 1, 2: quod vero maxime *rem causamque continet.* Ceterum in eo quem nunc tractamus loco codicum scriptura valde fluctuatur. Orellius *quod rem continet, malum* edidit ex Pal. 5. Ball. Mon. 1. quinque Oxx. pro vulg. *quod remedium illud continet, malum;* optimi codd. R. P. Vat. Gud. 1. II. b. aliique complures *quod rem illud continet m.;* ego c. D. aliisque de Bentl. sententia et e cd. Bruxell. scripsi *quod rem continet, illud m.:* quod probat etiam *Wes.* Em. I. p. 20., qui errorem natum

opinatum sit esse maximum[2], nequaquam esse tantum, ut vitam beatam possit evertere. 59. Hoc igitur efficitur, ut ex illo necopinato plaga maior sit, non, ut illi putant, ut, quom duobus pares casus evenerint, is modo aegritudine afficiatur, cui ille necopinato[4] casus evenerit. Itaque dicuntur nonnulli in maerore, quom de hac communi hominum conditione audivissent, ea lege esse nos natos, ut nemo in perpetuum esse posset expers mali, gravius etiam tulisse.

XXV. Quocirca Carneades, ut video nostrum scribere Antiochum, reprendere[1] Chrysippum solebat laudantem Euripideum carmen illud:

Mortális nemo est, quém non attingít[2] *dolor*
Morbúsque; multis[3] *súnt humandi líberi,*
Rursúm creandi, mórsque est finita ómnibus,
Quae géneri humano angórem nequicquam[4] *áfferunt.*

4 Sic Or. c. codd. plurimis et optimis, ut R. P. Vat. Gud. 1. II., et multis edd. vett.; alii deteriores codd. et multae edd. vett. *necopinatus.* XXV. 1 Sic D. et codd. R. P. Gud. 1.; *reprehendere* Or. c. vulg. 2 Sic Or. c. R. Gud. 1. II. 2. Brux. b. Marb. Mon. 1. Rehd. quatt. Pall. duob. Oxx.; *attingat* reliqui, etiam Tr. aliique receperunt et Wes. I. p. 17. probavit. V. Adn. 3 Sic Or. e coni L. pro vulg. *multi.* 4 Bait. *nequiquam,* comp. Wagner orthogr. Verg. p. 459 sq. Lachm. ad Lucr. p. 141; cdd. *neqicquam;* Or. *nequidquam.*

esse putat e verborum *continet* et *illud* transpositione demonstratque eiusmodi transpositiones haud infrequentes in archetypo reperiri. Kl., qui in ed. *quod rem illud continet, m.* receperat et miro modo *quod* pro coniunctione (= *quia*) acceperat, nunc in Add. p. 142. recipiendam censet Bentl. coniecturam, quanquam non diffitetur pronomen *illud* necessarium non esse: quare suspicatur *quod rem ipsam continet, malum,* comp. 28, 67: *intellegi necesse est non rem ipsam causam atque fontem esse maeroris.* Ego puto miram etiam optimorum codd. scripturam *quod rem illud cont.* ortam esse ex antiquissima glossa *remedium,* margini adscripta, qua sententia verborum *quod rem continet* explicaretur, deinde in verborum ordinem illata, indeque ex REMEDIVM factum REMILLVD.

quod opinatum sit esse maximum] HWolf. et D. infeliciter coni. *quod opinati sint esse m.; Hand.* ad Wopk. p. 116. delendum censet *esse.* Nam Cicero, inquit, non verbo tribuit passivam significationem, sed adiectivo *opinatum.* V. Adn. in c. 14, 30. Quom h. l. non solum verbum *opinandi,* sed etiam, ut sententia generalis significetur, passiva forma necessario requiratur, facile passivus verbi usus excusatur.

§. 59. *ut ex illo necopinato .. sit*] Quia dies hominum dolori medetur; sed non omnis, quia ratio sic sanare homines potest, ut nihil inopinatum esse censeant. *Nissenius.* — *non ut illi* scil. Cyrenaici (v. c. 22, 52).

Cap. XXV. *nostrum Antiochum*] Cf. nos in libro d. *de Cicer. in philos. merit.* p. 159.

Euripideum carmen] Ex Euripidis fabula, quae periit, inscripta *Hypsipyla* (p. 449. ed. Beckii, p. 113. ed. G. Dind.). Verba Graeca haec sunt:

Ἔφυ μὲν οὐδείς, ὅστις οὐ πονεῖ βροτῶν·
Θάπτει τε τέκνα, χἄτερ' αὖ σπείρει νέα
Αὐτός τε θνήσκει· καὶ τάδ' ἄχθονται βροτοὶ
Εἰς γῆν φέροντες γῆν· ἀναγκαίως δ' ἔχει
Βίον θερίζειν, ὥστε κάρπινον στάχυν.

De vocabulo *carminis* v. ad I. 16. 37.

Mortalis nemo est, quem non attingit] Sic optimi codd. (v. V. Scr.). Indicativus *attingit* ex Graeco more (ὅστις οὐ πονεῖ) et antiqua Latinorum scriptorum consuetudine dictus est. *Moser* advocat *Ruddimann.* Inst. L. L. II. p. 348—350. *Ramshorn.* L. Gr. §. 184. p. 551. 9. ed. I. *Kritz.* ap. Sall. Cat.

Reddénda terrae est[5] *térra; *nam* vita ómnibus*
Meténda, ut fruges. Síc iubet Necéssitas.

60. Negabat genus hoc orationis quicquam omnino ad levandam aegritudinem pertinere. Id enim ipsum dolendum esse dicebat, quod in tam crudelem necessitatem incidissemus. Nam illam quidem orationem ex commemoratione alienorum malorum ad malevolos consolandos esse accommodatam. Mihi vero longe videtur secus. Nam et necessitas ferendae conditionis humanae quasi cum deo pugnare prohibet[6] admonetque esse hominem: quae cogitatio magno opere luctum levat, et enumeratio exemplorum non, ut animum malevolorum oblectet, affertur, sed ut ille, qui maeret, ferundum[7] sibi id censeat, quod videat multos moderate et tranquille tulisse. 61. Omnibus enim modis fulciendi sunt, qui ruunt nec cohaerere possunt propter magnitudinem aegritudinis. Ex quo ipsam aegritudinem λύπην Chry-

5 Sic Or. c. R. P. Gud. 1. aliisque; *est terrae* alii deteriores codd. et pleraeq. edd. vett.; de seq. *nam* v. Adn. 6 V. Adn. 7 Sic Gud. 1. R. P. pro *ferendum.* De forma illa antiquiore in *-undus* exeunte fuse enucleateque disseruit *Iordan.* ad or. p. Caecina I, 1. p. 138 sqq. Cf. supra V. Scr. 19, 44.

19, 4. p. 93 sq. Nescio, cur Klotzius Wolfium notet, qui ad indicativum *attingit* addit: „altlat. für *attingat.*"

nequicquam] pro *frustra* proprie poëtarum esse docet *Wolfius,* legi tamen addit *Orellius* ap. C. pro Quinct. 25: „et sero, et *nequicquam pudet,*" quanquam haec verba ex comico aliquo poëta vel ad formam locutionis Terentinae (Heaut. II. 3, 104: hodie sero ac nequicquam voles) expressa videri possint.

nam vita etc.] *nam* edidi e coni. pro *tum,* quod ab h. l. alienum est; Sff. coni. *tam,* sed *tam .. ut* pro *ita .. ut* ferri non potest.

§. 60. *necessitas .. quasi cum deo pugnare*] Cf. Cat. M. 2, 5: quid est enim aliud *Gigantum modo bellare cum dis nisi naturae repugnare?* Pro *necessitas* accuratius scribendum fuit: *cogitatio de necessitate.* Cf. ad c. 16, 34: quam *vitae lex.*

prohibet] Sic Or. c. L. aliisque et uno Leid. El. II.; eodem ducit scriptura in R. *quohibet,* cui *c* superscriptum est; plurimi cdd., etiam optimi Gud. 1. II. P. Gryph. b, habent *cohibet,* quod revocaverunt Kl., Mos., Tr., sed apud Ciceronem ferri non potest. Etiam in uno Ciceronis loco pro Caecin. 23, 66, ubi verbum *cohibendi* cum inf. iunctum est (quo *cohibitus es accedere*) sine dubio legendum est *prohibitus es,* quanquam illud in plurimis cdd. in eisque Erf. et vetustissimis edd. legitur. Optime nuper scripturae *prohibet* patrocinium suscepit *Wesenberg.* Em. II. p. 55. Existimat enim *cohibere* et notione et structura diversum esse a *prohibendo;* huius propriam vim (*procul habere*), ut nudi ablativi (*introitu*), sic simplicis infinitivi (*introire*) complementum pati; illud (= *continere, coercere*) autem pro se ipsum ad id, *unde* quis cohibendo abstineatur, significandum neque ablativum neque infinitivum admittere; dici, ut *manus ab auro, hostem a praedandi licentia cohib.,* sic (Tac. A. II. 24.) *quem vix cohibuere, quominus .. oppeteret* (= a morte oppetenda); infinitivum id potius significaturum, *ad* quod faciendum quis cohibendo cogeretur; de syllabis *con* et *pro* in codd. permixtis comp. Catil. IV. 11, 23: *conspicitis* c. v. scr. *prospicitis.*

admonetque esse hominem] Omisit Cicero pronomen *me* vel *te,* quo magis generalis efferretur sententia. Cf. ad I. 25, 60: ut istos.

§. 61. *cohaerere*] consistere. Metaphora in hoc loco petita videtur ab aedificiis, quae, compage soluta, ne *ruant, fulcienda* sunt. Sic Har. Resp. 27, 60: vix haec, si undique *fulciamus, cohaerebunt.* Infra V. 28, 80: virtutes sine beata vita *cohaerere* non possunt nec sine virtute vita beata. *Orellius*

sippus, quasi solutionem [8] totius hominis, appellatam putat. Quae tota poterit evelli, explicata, ut principio dixi, causa aegritudinis. Est enim nulla alia nisi opinio et iudicium magni praesentis atque urgentis mali. Itaque et dolor corporis, cuius est morsus acerrimus, perferetur [9] spe proposita boni, et acta aetas honeste ac splendide tantam affert consolationem, ut eos, qui ita vixerint, aut non attingat aegritudo [10], aut perleviter pungat animi dolor.

XXVI. 62. Sed ad hanc opinionem magni mali quom illa etiam opinio accessit [1], oportere, rectum esse, ad officium pertinere ferre illud aegre, quod acciderit: tum denique efficitur illa gravis aegritudinis perturbatio. Ex hac opinione sunt illa varia et detestabilia genera lugendi, paedores, muliebres lacerationes genarum, pectoris, feminum [2], capitis percussiones. Hinc ille Agamemno [3] Homericus et idem Accianus [4],

8 Sic omnes fere codd., etiam R. P. Vat. Gud. 1. II. b. Brux.; *quasi* λύσιν *id est solutionem* Or. c. vulg. 9 Sic R. P. Gud. 1. II. Mon. 2. duoque ut vdtr. Oxx. et nonnullae edd. vett.; *perfertur* Or. c. vulg., quod ex seq. *affert* originem duxisse vdtr. 10 Ern. iniuria delevit *aegritudo*. XXVI. 1 Duisb. et multae edd. vett. *accesserit*. Male. V. Adn. in II. 24, 58. 2 Duo Oxx. Rehd. Vind. 1. edd. vett. A. Ven. *femorum:* quod minus Ciceronianum; sed pro nom., acc. et voc. sing. *femen* semper dicitur *femur;* v. nos in Gr. L. §. 28, 6. 3 Sic Or. c. R. P. Gud. 1. Vind. 2. uno Leidd. edd. vett. Gebh. Verb. D.; reliqui *Agamemnon*. V. ad I. 47, 113. 4 Sic Gud. 1. R. P. et sine dubio alii itemque pleraeque edd. vett.; Or. c. aliis *Attianus*. Vid. V. Scr. I. 44, 105.

attulit locum a criticis vehementer quidem, sed iniuria tentatum: N. D. II. 32, 82: gleba aut fragmentum lapidis aut aliquid eiusmodi nulla *cohaerendi* natura, ubi *Schoemannus: cohaerere* braucht C. auch anderswo von der *organischen Verbindung zu einem Ganzen*, comp. N. D. II. 34, 87. 45, 115. 62, 155. Acad. I. 7, 28. Legg. I. 8, 24. de Or. II. 80, 325. Similia comparavit *Jordan.* ad or. p. Caecina 18, 52. p. 222.

quasi solutionem] Sic Socrates ap. Platon. Cratyl. p. 419. C.: ἥ τε λύπη ἀπὸ τῆς διαλύσεως τοῦ σώματος ἔοικεν ἐπονομασθῆναι, ἣν ἐν τούτῳ τῷ πάθει ἴσχει τὸ σῶμα. Quam contortas saepe et ridiculas veteres scriptores, in primisque Stoici, commenti sint verborum originationes, constat.

ut principio dixi] c. 10, 23.

Cap. XXVI. §. 62. *ferre .. aegre*] V. ad c. 10, 21.

paedores .. capitis percussiones] *Davisius* adire iubet *Kirchmannum* de Funer. II. c. 11. 12. et *Feithium* Antiq. Hom. III. c. 15.; *paedores* h. e. sordes, squalores, quibus luctum veteres testificari solebant; cf. c. 12, 26.

Muliebres lacer. v. ad II. 23, 55: duodecim tabulae. De plurali numero abstractorum v. ad IV. 2, 3.

Agamemno Homericus] Iliad. X. 14 sq.

Αὐτὰρ ὅτ' ἐς νῆάς τε ἴδοι καὶ λαὸν Ἀχαιῶν,
Πολλὰς ἐκ κεφαλῆς προθελύμνους ἕλκετο χαίτας.

Accianus] Versus allatus ex Accii fabula, quae inscripta erat *Nyctegresia* (Νυκτηγρεσία), cuius argumentum ex Iliadis libro decimo ductum erat, sumptus videtur. V. *Ribbeck.* Trag. Lat. reliq. p. 306.

Scindens] interpretatur *Schuchius* ἀμύσσων, laud. *Lobeck.* ad Soph. Ai. 633.

In quo facetum illud Bionis] Scil. dictum est. *Moser* comparat de Or. II. 61, 248: ridiculum est illud Neronianum vetus *in furace servo*. Off. I. 39, 139: quod quidem his temporibus *in multis* licet *dicere*. Fin. II. 4, 14: iuvare *in utroque dicitur*. Cf. supra I. 36, 88. et infra IV. 7, 16.

§. 63. *et Aeschines in Demosthenem*] in oratione contra Ctesiph. §. 77: ὃς ἔγραψε ψήφισμα στεφανῶσαι Δημοσθένην .. χρυσῷ στεφάνῳ καὶ ἀναγορεῦσαι

Scindéns dolore idéntidem intonsám comam.

In quo facetum illud Bionis, perinde stultissimum regem in luctu capillum sibi evellere, quasi calvitio maeror levaretur. 63. Sed haec omnia faciunt opinantes ita fieri oportere. Itaque et Aeschines in Demosthenem [5] invehitur, quod is septimo die post filiae mortem hostias immolavisset. At quam rhetorice! quam copiose! [6] quas sententias colligit! quae verba contorquet! ut licere quidvis rhetori intelligas. Quae nemo probaret, nisi insitum illud in animis haberemus, omnes bonos interitu suorum quam gravissime maerere oportere. Ex hoc evenit, ut in animi doloribus alii solitudines captent, ut ait Homerus de Bellerophonte,

Qui miser in campis maerens errabat Aleïs [7],
Ipse suum cor edens, hominum vestigia vitans.

Et Nioba fingitur lapidea propter aeternum, credo, in luctu

5 Brux. *Demostenen*, v. ad I. 26, 65. 6 Sff. coni. *quam ingeniose* ex scriptura optimorum cdd., ut R. Gud. 1., *quam excopiose* et deteriorum *quam et copiose.* 7 Est egregia Beroaldi coniectura pro *alienis*, quod omnes codd. occupavit. V. Adn.

τὸν στέφανον ἐν τῷ θεάτρῳ Διονυσίοις τραγῳδῶν, ὅτι διατελεῖ τὰ ἄριστα καὶ λέγων καὶ πράττων τῷ δήμῳ τῶν Ἀθηναίων. *Davisius* comparat etiam Plutarch. Cons. ad Apollon. p. 119. et Vit. Demosth. II. p. 847. Vocula *et* ante v. *Aeschines* ex anacoluthia explicanda est. Orationem Cicero ita orditur, quasi pergere voluerit: *et alii .. solitudines captant;* postea autem mutavit structuram. V. ad IV. 35, 74.

hostias immolavisset] tanquam in rebus laetis. De plusquamperfecto post *invehitur* illato v. ad c. 15, 32 extr.

verba contorquet] H. e. summa vi et impetu profert. Metaphora ducta est a iaculis, quae vel manu vel machina aliqua torquentur. de Or. I. 57, 242: a quo quom *amentatas hastas* acceperit, ipse *eas* oratoris lacertis viribusque *torquebit*. Brut. 78, 271. Or. 70, 234. Infra IV. 36, 77: alternis versibus *intorquentur* inter fratres gravissimae contumeliae. Quintil. IX. 2, 79: *iaculari* sententias. Cf. *Ellendt.* ad Brut. §. 326: *vibrans* oratio. et *Ernestii* Clav. Ciceron. h. v. Paulo post *rhetori* non, ut *Wolfius* existimat, pro *oratore* dictum est Graecorum more, sed cum vi quadam significat *dicendi artificem*. V. *Ellendt.* ad Cic. de Or. II. 3, 10. Vol. II. p. 165.

Homerus] Iliad. IV, 201 sq.

Ἤτοι ὁ κὰπ πεδίον τὸ Ἀλήϊον οἶος ἀλᾶτο,
Ὃν θυμὸν κατέδων, πάτον ἀνθρώπων ἀλεείνων.

De campis *Aleïs* Schol. ad Hom. l. d.: Ἀλήϊον πεδίον τῆς Κιλικίας καλούμενον ἀπὸ τῆς τοῦ Βελλεροφόντου ἄλης, τουτέστι πλάνης. *Davisius* addit Herodot. VI, 95. Strabon. XIV. p. 993. Etym. M. in Ἀλήϊον.

Et Nioba] Ob antecedens *alii .. captent* exspectes orationem sic fere conformatam: *alii* aeternum silentium *servent*, ut Nioba, quae idcirco, credo, lapidea fingitur. Sed nonnunquam oratio liberius versatur et, quae secundaria esse debuerat sententia, primariam eam facit. V. 1, 2: „quod *si ab iis inventa et perfecta virtus est*, et si praesidii ad beate vivendum in virtute satis est" pro: quod si in virtute, *ab iis inventa et perfecta*, ad b. v. satis praesidii est. Cf. ad V. 6, 16 princ. V. *Wesenberg.* Adnot. Tusc. I. p. 22., qui comp. Off. I. 3, 8: Atque ea sic definiunt, ut, rectum quod sit, id off. perf. esse definiant; medium autem off. id esse *dicunt* (pro *dicant*), et *Madvigium* ad Fin. exc. I. p. 811. Cf. supra ad II. 16, 38: videmus .. edere.

propter aeternum cett.] „Wahrscheinlich Stoische Allegorisirung der Fabel von Niobe." *Wolf.* De hac fabula v. quos attulit *Davisius* Scholiast. ad Hom. Il. ω, 602. Pausan. in

silentium. Hecubam autem putant propter animi acerbitatem quandam et rabiem fingi in canem esse conversam. Sunt autem alii, quos in luctu cum ipsa solitudine loqui saepe delectet [8], ut illa apud Ennium nutrix:

Cupído cepit míseram nunc me próloqui
Caelo átque terrae Médeaï [9] *míserias.*

XXVII. 64. Haec omnia recta, vera, debita putantes faciunt in dolore, maximeque declaratur [1] * haec * [1] quasi officii iudicio fieri, quod, si qui forte, quom se [2] in luctu esse vellent, aliquid fecerunt humanius, aut si hilarius locuti sunt, revocant se rursus ad maestitiam peccatique se insimulant, quod dolere intermiserint. Pueros vero matres et magistri castigare etiam solent, nec verbis solum, sed etiam verberibus, si quid in do-

8 Sic scripsi cum Gud. 1. II. et duob. Oxx. pro *delectat*, quod reliqui habent. V. ad III. 31, 76. Etiam. Wes. Em. I. p. 18. coniunctivum praeferendum censet, multis allatis exemplis, quibus demonstraret archetypi in huiusmodi terminationibus auctoritatem esse exiguam. Cf. V. Scr. I. 6, 13: recordare. 9, 18. 13, 29. II. 13, 30. III. 6, 11. IV. 32, 68. all. 9 Sic Or. ex optima emendat. Turnebi pro *Medeae*, quod metro refragatur. XXVII. 1 v. Adn. 2 Sic Or. c. codd. plurimis et optimis, ut R. P. Gud. 1. II. b.; *se* om. deteriores codd. et edd. vett. ante Gebh. V. ad I. 41, 98.

Attic. p. 49. Ov. Met. 6, 303 sqq. et quem *Klotzius* addit Heyn. ad Apollod. III. 5, 6. p. 587 sq.

acerbitatem quandam] H. e. nescio quam, nescio quantam. Cf. Adnotata in II. 4, 11. De Hecuba in canem conversa v. *Pflugk.* ad Eurip. Hecub. 1265: κύων γενήσει πύρσ' ἔχουσα δέργματα. Ov. Met. XIII, 549 sqq.

Sunt .. alii, quos .. saepe delectet] Pro: sunt *saepe alii*, quos .. delectet. V. ad I. 30, 74: *saepe multis.*

apud Ennium nutrix] apud Ennium in Medea exsule; Graeca apud Euripidem in Med. v. 56 sqq. sic se habent:

Ἐγὼ γὰρ ἐς τοῦτ' ἐμβέβηκ' ἀλγηδόνος,
Ὥσθ' ἵμερός μ' ὑπῆλθε γῇ τε κοὐρανῷ
Λέξαι, μολούσῃ δεῦρο, δεσποίνης τύχας.

Davisius comparat Iliad. ο, 36:

Ἴστω νῦν τόδε γαῖα καὶ οὐρανὸς εὐρὺς ὕπερθεν

et Od. ε, 184.

CAP. XXVII. §. 64. *vera*] H. e. aequa, iusta. V. ad c. 29, 73.

declaratur] Sine causa Orellius aliique pro vulg. *declaratur*, quod omnes fere cdd., etiam Gud. 1. R. Brux. habent, e Wolfii coni. ediderunt *declarat hoc*, uti etiam in cod. Rehd. legitur; si ita legitur, *hoc* cum Bait. pro nominativo accipiendum est. (Gud. 2. et Duisb. habent *declarat˜*, i. e. declaratur.) Vulgatam iure revocandam censet *Klotzius* in Lectt. Tull. I. p. 130. Bentleius legendum coniecit *declarant hoc quasi officium iudicio fieri. Quod* etc. Nihil difficultatis inest in vulgata; omissum scilicet est, ut saepe, ante relativum *quod* demonstrativum *eo*. V. ad V. 7, 20. *Wesenberg.* Em. II. p. 57. probat scr. *declarat.* Idem pro codicum *hoc* acute vidit legendum esse *haec*, quia in verbis *hoc .. fieri* absurda haec inest tautologia: *ut „haec .. recta putantes faciant in dolore,“ quasi officii iudicio fieri.* — *Haec quasi officii iudicio fieri* h. e. haec quasi fieri, ut officio satisfiat.

humanius] V. ad II. 27, 65: *humane* ferunt.

verbis .. verberibus] Per παρονομασίαν aut *annominationem* dictum. Cic. de Or. II. 63, 256: „Alterum genus est, quod habet parvam verbi immutationem, quod in littera positum Graeci vocant παρονομασίαν, ut *Nobiliorem, mobiliorem* Cato“ etc. Cf. Cornific. ad Herenn. IV. 21, 29. Terent. Heaut. II. 3, 115: Tibi erunt parata *verba*, huic homini *verbera*. Cic. Acad. I. 1, 2: nec tamen istum *cessare*, sed *celare*, quae scribat existimo. Tusc. I. 40, 95: *levius .. levitati.* III. 19, 44: *opibus .. opis.* IV. 28, 55: *libidinem .. libidinis.* 31, 67: *Fortunam .. fortunis:* ubi v. Adn. V. 21, 62: *salvus* esse non posset, si *sanus* esse coepisset. 41, 118: ne sobrius in *violentiam vinolentorum* incidat. Alia exempla collegerunt *Zumpt.* ad Verr. IV. 5, 10. p. 661. *Halmius* ad or. p. Sull. 21, 62. p. 129 sq.

mestico luctu hilarius ab iis factum est aut dictum, plorare cogunt. Quid? ipsa remissio luctus quom est consecuta, intellectumque est [3] nihil profici maerendo; nonne res [4] declarat fuisse totum illud voluntarium? 65. Quid ille Terentianus ipse se poeniens [5], id est ἑαυτὸν τιμωρούμενος? [4]

Decrévi tantispér me minus iniúriae,
Chremés [6], *meo gnato fácere, dum fiám miser.*

Hic decernit, ut miser sit. Num quis igitur quicquam decernit invitus?

Maló quidem me quóvis dignum députem.

Malo se dignum deputat, nisi miser sit. Vides ergo opinionis esse, non naturae malum. Quid, quos [7] res ipsa lugere prohibet? ut apud Homerum quotidianae neces interitusque multorum sedationem maerendi afferunt, apud quem ita dicitur:

3 Sic plurimae edd. vett.; sed plurimi codd., etiam optimi, ut R. P. Gud. 1. II. Brux. et multae edd. vett. *intellectaque est*, ut vdtr., ob anteced. *ipsa remissio .. consecuta;* Or. c. aliquot Oxx. Rehd. Gud. 2. et ed. vet. Verb. *intellectumque* sine *est.* De repetito *est* v. ad I. 23, 54. 4 v. Adn. 5 Sic acute coni. Gulielmius pro vulg. *puniens;* in scriptura R. P. Gud. 1. Brux. aliorumque *poenitens* latet *poeniens.* V. ad I. 44, 107. 6 Sic plurimi codd. et optimi, ut Gud. 1. R. P.; *Chreme* Or. c. uno Ox. edd. vett. M. HWolf. V. ad V. 21, 61. 7 Sic Vat. Gud. 1. Med. Marb. Rehd. Pal. III. a pr. m. b a sec. m. et tres Oxx. pro vulg. *quid, quod*, uti est etiam in R. et P., sed hic habet *quid, quod ipsa res* (pro *res ipsa*). Sententia: Quid dicam de iis, quos ..? Kl., qui receperat *quid, quod*, nunc in Add. p. 144. probat *quid, quos*, quanquam ex scripturae diversitate suspicatur fortasse restituendum esse: *Quid, quom.* W. monet, si legatur *quid, quod*, addendum fuisse *interdum:* quod cur necessario requiratur, non video.

consecuta] H. e. *ipsa remissio luctus quom est* secuta, ita quidem, ut simul *intellegatur.* V. ad I. 16, 36.

nonne res declarat] Nonnullae edd. vett. omitt. *res*, quod h. l. cum magna vi positum est; nos dicimus *die Sache, Thatsache selbst, die Wirklichkeit, Erfahrung.* Cf. *Seyffert.* ad Lael. 5, 20. p. 116. Perperam *Klotzius* vocabulum *res* quasi pronominis vices sustinere existimat: quod ut aliis locis saepe fit, ita ab h. l. plane alienum est.

§. 65. *Terentianus*] Menedemus, qui ob filii absentiam se excruciabat. Heaut. Act. I. sc. I. 95 sq. et 83.

ipse se poeniens, id est ἑαυτὸν τιμ.] Multi editores offenderunt in verbis *id est* ἑ. τ. Sed aliis quoque locis Cicero Latinae interpretationi subicit Graeca vocabula per *id est*, quod fere idem valet, quod *id est enim*, ut *id* non pro subiecto. sed pro praedicato accipiendum sit. V. *Wesenberg.* Adnot. Tusc. p. 3 sq. *Madvigium* ad C. Fin. I. 10, 33., nos ad V. 3, 9: Hos se appellare sapientiae studiosos, *id est enim* philosophos. *Davisius* comp. Acad. II. 29, 93: placet enim Chrysippo .. quiescere, *id est*, quod ab his dicitur, ἡσυχάζειν. Quod autem *Orellius* dicit, significare voluisse Ciceronem Terentium melius facturum fuisse, si fabulae suae indicem fecisset *Ipse se poeniens;* non enim defuisse vocabulum Latinum; id, fateor, subtiliter magis mihi quam vere disputatum videtur. — *Meo* μονοσυλλάβως pronuntiandum.

deputat] Recte monet *Klotzius* in Add. p. 143 sq. ex hoc loco non sequi verbum *deputandi* apud Ciceronem omninoque apud huius aetatis scriptores in usu fuisse, quom Cicero h. l. sine dubio hoc verbo usurus non fuerit, nisi in Terentiano loco praecessisset.

apud Homerum] Iliad. XIX, 226 sqq.:

Λίην γὰρ πολλοὶ καὶ ἐπήτριμοι ἤματα πάντα
Πίπτουσιν· πότε κέν τις ἀναπνεύσειε πόνοιο;
Ἀλλὰ χρὴ τὸν μὲν καταθάπτειν, ὅς κε θάνῃσιν,

Namque nimis multos atque omni luce cadentis [8]
Cernimus, ut nemo possit maerore vacare.
Quo magis est aequom tumulis mandare peremptos
Firmo animo et luctum lacrimis finire diurnis.

66. Ergo in potestate est abicere [9] dolorem, quom velis, tempori servientem. An est ullum tempus, (quoniam quidem res in nostra potestate est,) cui non ponendae curae et [10] aegritudinis causa serviamus? Constabat eos, qui concidentem vulneribus Cn. [11] Pompeium vidissent, quom in illo ipso acerbissimo miserrimoque spectaculo sibi timerent, quod se classe hostium circumfusos viderent, nihil aliud tum [12] egisse, nisi ut remiges hortarentur, et ut salutem adipiscerentur fuga; posteaquam Tyrum venissent, tum afflictari lamentarique coepisse. Timor igitur ab iis [13] aegritudinem potuit repellere, ratio ac sapientia vera [4] non poterit?

XXVIII. Quid est autem, quod plus valeat ad ponendum dolorem quam quom est intellectum nihil [1] profici et frustra esse

8 Sic Or. (nisi quod *cadentes* scripsit) ex acuta coni. Manutii, et legitur in uno Ox. pro *carentis.* Cf. Homer. (v. Adn.) πίπτουσιν. 9 Sic Gud. 1. et sine dubio alii; Or. c. vulg. *abiicere,* v. ad II. 4, 10. 10 Sic Or. c. Duisb. Vind. 1. 2. Mon. 2. El. 2. et Col.; reliqui (etiam Gud. 1. R. Brux. P.) om. *et:* quod inter duas voc. *ae* facile excidere potuit; Bak. coni. *cui non ponenda cura et aegritudine s.* 11 Mos. ex ed. Asc. 1. et Gud. 1. R. scripsit *Gn.*, comp. *Beier.* ad Off. II. 16, 57. p. 112. 12 Sic R. P. Gud. 1. II. 2. Aug. Marb. Duisb. (hic *aliud tamen*) et edd. vett. P. D.; *tum aliud* Or. c. vulg. 13 Bait. aliique c. Gud. 1. R. *ab his:* quod recte se haberet, si c. Bentl. *ab sapienti viro* legendum esset. XXVIII. 1 Bait. c. Rehd. et Mon. 1. *nil.*

Νηλέα θυμὸν ἔχοντας, ἐπ' ἤματι δακρύσαντας.
Cum h. l. comparat *Davisius* Sen. ep. 63., ubi idem Homericus locus respicitur.

§. 66. *abicere dolorem*] Non cum Wolfio *aliquem* supplendum est, sed pronomen *te,* quod e seqq. *quom velis* repetendum est. V. ad I. 38, 91. Male *Kernius* servientem refert ad *dolorem.* Ad locutionem *tempori servire* (sich der Zeit fügen, sich in die Zeit schicken) comparat *Moser* pro Sest. 6, 14. ad Att. VIII. 3. post med. Adde *Ellendt.* ad C. de Or. I. 59, 251.

quoniam quidem] *Quoniam quidem* et, quod apud Ciceronem rarius reperitur, *quando quidem* respondent Graeco ἐπειδήπερ, *da ja nun einmal* (*sintemal und alldieweil*). Iunctarum particularum *quoniam quidem* exempla collegit *Wesenberg.* Em. I. p. 34. Parad. §. 41. R. P. III, 44. de Or. II. §. 122. Rosc. Am. §. 31. L. Agr. I., §. 8. Flacc. §. 68. all. De seq. *ponendae* v. ad I. 11, 24: posui librum.

Constabat] Bouh. suspicabatur *constat;* at recte imperfectum ad id tempus, quo Pompeius interemptus est, relatum est, ut recte docet *Wolfius.*

Tyrum] Alii scriptores Cyprum dicunt. V. *Wesseling.* Observatt. I. 13. p. 44. Livii Epit. Lib. CXII: Cornelia uxor et Sex. Pompeius Cypron refugerunt. V. *Moser* T. II. p. 197.

Timor igitur .. potuit repellere, ratio .. non poterit?] Usitatior in hac argumentandi formula est: *ergo timor ..?* V. ad II. 17, 39.

ratio ac sapientia vera] Or. e Bentl. coni. edidit *ratio ab sapienti viro.* Quamvis ingeniosa sit haec coniectura, etiam *Wesenbergio* III. p. 29. probata et a Bait. aliisque recepta, tamen optimo iure a *Klotzio* est reiecta. Primum enim non apte Cicero Pompeianis sapientem virum opposuisset; deinde si id facere voluisset, sine dubio non *ab iis,* sed *ab illis* scripsisset; denique omnino h. l. non id agitur, ut vir sapiens ceteris hominibus

susceptum? Si igitur deponi potest, etiam non suscipi potest. Voluntate igitur et iudicio suscipi aegritudinem confitendum est. 67. Idque indicatur eorum patientia, qui quom multa sint saepe perpessi, facilius ferunt [2], quicquid accidit, obduruisseque iam [3] sese contra fortunam arbitrantur, ut ille apud Euripidem,

Si míhi nunc tristis prímum illuxissét dies,
Nec tam aérumnoso návigavissém salo;
Essét dolendi caúsa, ut iniecto équulei
Frenó repente táctu exagitantúr novo;
Sed iám subactus míseriis obtórpui.

Defetigatio [4] igitur miseriarum aegritudines quom faciat leniores, intellegi necesse est non rem ipsam causam atque fontem [5] esse maeroris. 68. Philosophi summi neque dum [6] tamen sapientiam consecuti nonne intellegunt in summo se malo esse? Sunt enim insipientes, neque insipientia ullum maius malum est; neque tamen lugent. Quid ita? Quia huic generi malorum non affingitur illa opinio, rectum esse et aequum et ad officium pertinere

2 Sic Or. c. duobus Oxx. Marb. Mon. 1. et omnibus fere edd. vett.: quod nunc etiam Kl. in Add. probat; *ferant* reliqui codd. et edd. vett. S. E. D. 3 Sic acute emendavit Tr. ex R. P. Gud. 1. II. Brux. Med., qui habent *obduruisse quam sese* etc.; eodem etiam alia codicum vestigia, ut *quanquam, quasi,* ducunt; etiam Kl. in Add. p. 145. probat hanc emendat.; Or. c. quinque Oxx. Gud. 2. Rehd. Duisb. Mon. 1. Vind. 1. 2. et edd. vett. praeter D. omnibus om. *iam.* 4 Sic Gud. 1. R. P.; Or. c. vulg. *defatigatio.* 5 Sic Or. c. quatt. Oxx. Aug. Marb. et plerisque edd. vett.; sed reliqui fere omnes codd., etiam optimi Vat. R. P. Gud. 1. Brux. *non rem ipsam atque causam fontem esse:* quod defendit Nissen. dicens *rem* et *causam* saepe iungi; Vind. 1. *rem ipsam fontem atque causam esse.* Kl. in Add. p. 146. transpositionem ortam esse putat ex compendio *cā,* quod omissum deinde alieno loco illatum esse videatur. 6 R. P. Gud. 1. II. Brux. aliique *neque nondum:* unde Bentl. coni. *summi quique, nondum tamen;* sed illud *nondum* apertum est glossema verborum *neque dum,* quod deinde post *neque* illatum est. Etiam id adversari recte monet Kl. Bentleii coniecturae, quod Cicero non facile utatur plurali superlativo cum *quique* coniuncto. V. nos in Gr. L. §. 124, 7, c).

opponatur, quom et antea et postea Cicero universe loquatur.

Cap. XXVIII. *nihil profici et .. esse susceptum*] H. e. nihil *eo* prof. et .. *eum* esse susc.

etiam non suscipi potest] Negatio *non* coniungenda est, uti recte *Wolfius* monet, cum *suscipi,* ut verba *non suscipi* quasi unam notionem (= *vitari*) significent. Unde patet h. l. dici non potuisse *ne suscipi quidem.*

§. 67. *multa .. saepe*] V. ad I. 30, 74.

apud Euripidem] Euripidis e Phrixo fabula versus servantur apud Galen. de dogm. Hippocr. et Plat. IV. c. 7. (apud Beck. Fragmm. 167. p. 492. fr. 818.). Acute observavit *Orellius* hos versus cohaerere cum eis, quos supra c. 14, 29. ex Euripidis Theseo attulit Cicero.

εἰ μὲν τόδ' ἦμαρ πρῶτον ἦν κακουμένῳ
καὶ μὴ μακρὰν δὴ διὰ πόνων ἐναυστόλουν,
εἰκὸς σφαδάζειν ἦν ἄν, ὡς νεόζυγα
πῶλον χαλινὸν ἀρτίως δεδεγμένον·
νῦν δ' ἀμβλύς εἰμι καὶ κατηρτυκὼς κακῶν.

§. 68. *Sunt enim insipientes*] E Stoica disciplina, qui non perfectam sapientiam consecuti sunt, insipientes iudicantur; insipientia autem summum malum est; ergo etiam summi philosophi, nondum tamen perfectam sapientiam consecuti (cf. II. 22, 51), in summo malo versantur; neque tamen lugent et aegritudine premuntur, quia

aegre ferre, quod sapiens non sis, quod idem affingimus huic aegritudini, in qua luctus inest, quae omnium maxima est. 69. Itaque Aristoteles veteres philosophos accusans, qui existimavissent philosophiam suis ingeniis esse perfectam ait eos aut stultissimos aut gloriosissimos fuisse, sed se videre, quod paucis annis magna accessio facta esset, brevi tempore philosophiam plane absolutam fore. Theophrastus autem moriens accusasse naturam dicitur, quod cervis et cornicibus vitam diuturnam, quorum id nihil interesset, hominibus, quorum maxime interfuisset, tam exiguam vitam dedisset, quorum si aetas potuisset esse longinquior, futurum fuisse, ut, omnibus perfectis artibus, omni doctrina hominum vita erudiretur. Querebatur igitur se tum, quom illa videre coepisset, exstingui. Quid? ex ceteris philosophis nonne optimus et gravissimus quisque confitetur multa se ignorare et multa sibi etiam atque etiam esse discenda?[7] Neque tamen, quom se in media stultitia, qua

7 Bak. coni. *et multa sibi etiam esse discenda*, Sff. *et multi sibi etiam atque etiam esse discendum; multi* habent optimi cdd., ut R. Gud. 1.

huic generi malorum (sc. insipientiae) nulla admiscetur opinio officiosi doloris.

quod idem] Scil. opinionem rectum esse et aequum aegre ferre affingimus huic aegritudini, propter quam homines lugere solent.

quae omnium maxima est] Haec verba referenda sunt non ad proxime praegressa, sed ad illa: *quod sapiens non sis: quae* scilicet aegritudo omnium maxima est.

§. 69. *paucis annis*] post Socratem.

cervis et cornicibus] Ovidius Metam. VII, 273:

Vivacisque iecur *cervi*, quibus insuper addit
Ora caputque *novem cornicis saecula passae.*

V. *Davisium*, qui comparat etiam poëtam ap. Stob. Serm. X. p. 127: Εἰ μὲν ζῆς ἐλάφου τανaὸν χρόνον ἠὲ κορώνης, Συγγνώμη πλεῖστον πλοῦτον ἀγειρομένῳ. Pedon. Albinovan. Eleg. II, 115. Auson. Idyll. XI, 12. XVIII, 3. De *cornicibus* v. Adnot. in I. 31, 77.

hominum vita] pro hominibus dictum esse docet *Wolfius*, ut apud Graecos βίος. *Moser* comparat pro S. Rosc. Am. 30, 84: „Sic *vita hominum* est, ut ad maleficium nemo conetur sine spe atque emolumento accedere." Quem attulit alterum locum: Legg. II. 14, 36, is alienus est.

Querebatur] 'Ημεῖς, ὁπότ' ἀρχόμεθα ζῆν, τότ' ἀποθνήσκομεν, Theophrastus moribundus discipulis suis dixisse traditur. V. Diog. Laert. V, 41. *Davisius* comparat Hieronym. ad Nepotianum ep. II. p. 9. ed. Victor.: Sapiens ille vir Graeciae Theophrastus, quom, expletis centum et septem annis, se mori cerneret, dixisse fertur se dolere, quod tum egrederetur e vita, quando sapere coepisset.

etiam atque etiam] H. e. summo studio. V. *Hand.* Tursell. II. p. 576 sq.

§. 70. *haerere intellegant*] Pluralis numerus post singularem ponitur, ut Fin. II. 1, 1: Hic quom *uterque me intueretur* seseque ad audiendum *significarent paratos:* ubi *Otto* comparat or. pro Flacc. 41, 104: *Quotus* enim *quisque est, qui* hanc in re publica sectam *sequatur* .., quom illam viam sibi *videant* expeditiorem. Plura de hac numeri enallage si quis cupit, adeat *Wopkens.* Lectt. Tull. I, 15. p. 117. ibique *Handium*, qui excitavit *Strothium* ad Liv. 22, 4. *Bremium* ad Cic. Fin. p. 136. *Goerenz.* ad Acad. II. p. 95. Sed quod Dav. in ed. 2. dedit *confitentur*, id plane abhorret a consuetudine Ciceronis, qui post *quisque* nunquam in eadem enuntiatione utitur plurali verbi, sed in subsequenti demum enuntiatione. V. nos in Gr. L. §. 103, 2.

Q. Maximus] de Sen. IV. 12: Multa in eo viro (Q. Fabio Maximo) praeclara cognovi, sed nihil est admirabilius quam quomodo ille mortem filii tulit, clari viri et consularis. Est in manibus laudatio: quam quom legi-

nihil est peius, haerere intellegant,[8] aegritudine premuntur. Nulla enim admiscetur opinio officiosi doloris. 70. Quid? qui non putant lugendum viris? qualis fuit Q. Maximus efferens filium consularem, qualis L. Paullus[9] duobus paucis diebus amissis filiis, qualis M. Cato praetore designato mortuo filio, quales reliqui, quos in Consolatione collegimus. 71. Quid hos aliud placavit, nisi quod luctum et maerorem esse[10] non putabant viri? Ergo id, quod alii rectum opinantes aegritudini se solent dedere, id hi turpe putantes aegritudinem reppulerunt[11]. Ex quo intellegitur non in natura, sed in opinione esse aegritudinem.

XXIX. Contra dicuntur haec: Quis tam demens, ut sua voluntate maereat? Natura affert dolorem, cui quidem Crantor, inquiunt, vester[1] cedendum putat. Premit enim atque instat, nec resisti potest. Itaque Oïleus ille apud Sophoclem, qui Telamonem antea de Aiacis morte consolatus esset, is[2] quom

8 Sic Gud. 1. et sine dubio alii; Or. c. vulg. *intelligant.* 9 Bait. aliique perperam c. Gud. 1. et Brux. *Paulus*, quanquam recte scribitur adiectivum *paulus.* 10 Sic Or. c. plurimis codd. et optimis; pauci deteriores codd. et paucae edd. vett. om. *esse;* Mon. 2. et paucae edd. vett. habent *esse* post *putabant*, et ed. Ven. Mos. habet *esse* utroque loco. Abesse vix potest h. l.; facile *esse*, si per compendium scriptum erat, post *maerorem* excidere potuit. 11 Sic R. P. Gud. 1. Mon. 1.; *repulerunt* Or. c. vulg. XXIX. 1 Sic Or. c. R. P. Gud. 1. II. aliisque multis codd. et multis edd. vett.; *noster* alii. Male. V. Adn. 2 Bak. pro *is* coni. *idem* (sc. mortuum esse suum Aiacem); at v. ad c. 8, 18 princ.

mus, quem philosophum non contemnimus? Plutarch. Fab. c. 24., ubi inter alia haec leguntur: ὡς ἀνὴρ τε φρόνιμος καὶ πατὴρ χρηστός, ἤνεγκε μετριώτατα. Iidem viri, qui h. l., aliique commemorantur etiam a Cicerone ad Fam. IV, 6: quem locum *Moser* attulit, qui idem de verbo *efferendi* (Gr. ἐκφέρειν) comparare iubet *Kirchmannum* de Funerib. Rom. II, 1. p. 75 sq. De *L. Paullo* contulit *Beroaldus* Valer. Max. V. 10, 2. Senec. in Consol. ad Marc. c. 13. Plutarch. Aem. Paull. c. 36. De *M. Catone* cfr. praeclarus locus de Sen. 24, 84., ubi hic: O praeclarum diem, quom ad illud divinum animorum concilium coetumque proficiscar, quomque ex hac turba et colluvione discedam! Proficiscar enim non ad eos solum viros, de quibus ante dixi, verum etiam ad Catonem meum [filium sc.], quo nemo vir melior natus est, nemo pietate praestantior. Cuius a me corpus crematum est: quod contra decuit ab illo meum; animus vero non me deserens, sed respectans in ea profecto loca discessit, quo mihi ipsi cernebat esse veniendum. Quem ego meum casum fortiter ferre visus sum, non quo aequo animo ferrem, sed me ipse consolabar, existimans non longinquum inter nos digressum et discessum fore.

in Consolatione] V. ad I. 26, 65. *Davisius* in partes vocat Hieron. in Epitaph. Nepotiani p. 21: Praetermitto *Maximos, Catones*, Gallos, Pisones, Brutos, Scaevolas Metellos, Scauros, Marios, Crassos, Marcellos atque Aufidios, quorum non minor in luctu quam in bellis virtus fuit, et quorum orbitates in Consolationis libro *Tullius* explicavit.

§. 71. *Ergo id .. id hi turpe*] V. Adnotata in III. 8, 18.

Cap. XXIX. *Contra dicuntur haec*] Peripateticorum affertur sententia, qui aegritudinem in natura positam esse, nec ei resisti posse iudicant.

Crantor vester] Scil. veteris Academiae philosophus. Cf. III. 6, 12.

apud Sophoclem] Graeca, quae extant apud Stobaeum Serm. CXIII. (e Sophoclis deperdita tragoedia, quae inscripta erat Αἴας Λοκρός, v. Fragmm. Soph. ap. Brunck. p. 588. ap. Dind. p. 29. b.), sic se habent:

audivisset [3] de suo [4], fractus est. De cuius commutata mente sic dicitur:

Nec véro tanta praéditus sapiéntia
Quisquam ést, qui aliorum aerúmnam dictis állevans
Non ídem, quom fortúna mutata ímpetum
Convértat, clade súbita [5] *frangatúr sua,*
Ut ílla ad alios dícta et praecepta éxcidant.

Haec quom disputant, hoc student efficere, naturae obsisti nullo modo posse, * et * [6] tamen fatentur graviores aegritudines suscipi, quam natura cogat. Quae est igitur amentia? ut nos quoque idem ab illis [7] requiramus. 72. Sed plures sunt causae

3 Sic Gud. 1. R.; Or. c. vulg. *audisset.* 4 Sic codd. plurimi et optimi, ut R. P. Gud. 1. II. b., et multae edd. vett.; alii deteriores codd. et aliae edd. vett. *de suo filio;* pauci deteriores codd. *de filio:* quod Or. germanum censet, quanquam retinuit coni. D. *de sui;* Ern. perverse e coni. *de sua.* V. Adn. 5 Sic Or. c. paucis deterioribus codd. et aliquot edd. vett.; sed plurimi codd. et optimi, ut R. P. Gud. 1. Brux., *ut subita;* Bouh. coni. *heu sub.:* quod non placet; Kl. recepit quidem *ut*, sed nunc in Add. reicit, cum Mos. in hoc *ut* corruptelam latere ratus. Facile inferri potuit, oculo librarii ad seq. *ut* aberrante: cuius erroris multa exempla collegit *Wesenb.* Em. I. p. 6. 6 Sic coni. Sff. pro *ii*, quod Or. c. R. P. aliisque retinuit; *hi* Gud. 1. II. aliique; *ei* (id est *ii*) et *et* saepe in cdd. inter se confunduntur; de particularum *et* (*ac*) *tamen* usu in adiungendo aliquid, quod superiori contrarium est, v., quem Sff. laudavit, *Madvig.* ad Fin. II. 26, 84. p. 287; Ern. coni. *iidem*, quod si in codd. legeretur, praestaret. 7 Sic Or. c. Gud. 2. cod. Ursini; reliqui (etiam Gud. 1. R. P.) *ab aliis:* quod recepit Kl. et fuse, sed frustra, defendit, nunc autem in Add. iure reicit. V. Adn. *Alii* et *illi* saepe confunduntur in codd. V. *Bremium* ad Fat. c. 1. p. 5. Cf. *Beier.* ad Off. II. 9. p. 63.

Τοὺς δ' αὖ μεγίστους καὶ σοφωτάτους φρενὶ
Τοιούσδ' ἴδοις ἄν, οἷός ἐστι νῦν ὅδε,
Καλῶς κακῶς πράσσοντι συμπαραινέσας·
Ὅταν δὲ δαίμων ἀνδρὸς εὐτυχοῦς τὸ πρὶν
Μάστιγ' ἐρείσῃ τοῦ βίου παλίντροπον,
Τὰ πολλὰ φροῦδα καὶ καλῶς εἰρημένα.

de suo] Scil. Aiace; hoc enim nomen erat filio Oïlei. Brevius dictum est pro: quom audisset suum filium mortuum esse. V. ad I. 1, 2 extr. Scripturae *de suo filio, de filio* aperta sunt glossemata. Neque necessaria est coniectura Davisii *de sui* sc. filii morte, ut c. 32, 77: et de communi conditione vitae, et proprie, si quid sit *de ipsius*, qui maereat. De re cf. Hom. Od. δ, 499 sq.

quom .. Convertat] Sff. et, qui eum secuti sunt, Sorof. et O. Heinius contra cdd. *convertat* mutaverunt in *convertit*, quia haec enuntiatio temporis, non causae significationem habeat; sed non reputaverunt secum viri docti frequentissime, ubi per se indicativus requiritur, modorum quadam attractione coniunctivum usurpari, uti h. l. ob seq. *frangatur.* V. ad I. 5, 9. 16, 37. II. 4, 12. V. 12, 35.

Quae est igitur amentia] Haec verba respondent superioribus: *Quis tam demens, ut sua voluntate maereat? Natura affert dolorem.* Scilicet adversarii dicunt naturam afferre dolorem, nec ei resisti posse; iidem tamen fatentur graviores aegritudines suscipi, quam natura cogat, h. e. non in natura, sed in opinione esse aegritudinem. Haec vero secum pugnant. Licetne igitur nobis idem ab illis requirere, quod illi a nobis requisiverunt, dicentes: *Quis tam demens ..?*

§. 72. *Sed plures sunt causae*] Quoniam Peripateticorum sententiam sibi contradicere docuit, ad singula, quae ab illis obiciantur, respondere aggreditur. Quod primum non in opinione, sed in natura esse aegritudinem dicunt, quia nemo tam demens sit, ut sua voluntate maereat, eo confutare studet, quod, quae causae afferantur suscipiendi doloris, non in natura positas esse, sed in perversa hominum opinione demonstrat. §. 72. et 73.

Primum illa opinio mali] Prima

suscipiendi doloris. Primum illa opinio mali, quo viso atque persuaso aegritudo insequitur necessario; deinde etiam gratum mortuis se facere, si graviter eos lugeant, arbitrantur. Accedit superstitio muliebris quaedam; existimant enim diis [8] immortalibus se facilius satisfacturos, si eorum plaga perculsi [9] afflictos se et stratos esse fateantur. Sed haec inter se quam repugnent, plerique non vident. Laudant enim eos, qui aequo animo moriantur; qui alterius mortem aequo animo ferant, eos putant vituperandos. Quasi fieri ullo modo possit, quod in amatorio sermone dici solet, ut quisquam plus alterum diligat quam se. 73. Praeclarum illud est et,

8 Bait. aliique *dis;* Or. c. cdd. *diis.* 9 v. Adn.

suscipiendi doloris causa posita est in illa opinione, aliquid esse malum; nam quom aliquid hominibus malum visum est, idque sibi persuaserunt, aegritudo insequitur necessario.

quo viso atque persuaso] Per attractionem quandam additum est *persuaso; quo persuaso*, non antecedente alio participio, certe non dixisset Tullius. Nominativus et accusativus *pronominum* cum passiva forma huius verbi iuncti saepius apud Ciceronem reperiuntur, ut II. 20, 47: *quod si tibi persuasum est.* V. *Ramshorn.* Lat. Gr. §. 118. Not. 1. *Kühner.* L. Gr. §. 114, 3.

eorum plaga perculsi] Ernestius cum duobus Oxx. legendum putat *percussi*, neque aliter legitur in Rehd. Gud. 2. Duisb., sed, ut equidem existimo, perperam. Neque probo *Bremium*, qui cum Lambino in Corn. Nep. Eumen. V, 1: *hac ille percussus plaga non succubuit* pro vulg. *perculsus* legit, ad Dion. V, 3. temere statuens *percellendi* verbum dici, ubi actionis efficacia per longum tempus continuetur, quamvis motus vis initio haud admodum vehemens sit; *percutiendi* contra verbum notare subitum motum, primo quidem impetu vehementissimum, sed paulo post desinentem. Immo plane contrarium statuendum est. *Percellere* enim semper dicitur de rebus, sive levioribus sive gravioribus, quae, quom subitae, repentinae, necopinatae nobis accidant, animum nostrum consternant vehementerque initio quidem commovent, quanquam paulo post ad nos redire possumus, ut Sall. Iug. 58, 2: nostri *repentino* metu *perculsi.* Contra *percutere* dicitur de rebus magnis gravibusque, quae animum nostrum non consternant quidem et de gradu statuque suo deiciunt, sed in intimos eius recessus penetrant et eum totum occupant occupatumque in longum tempus tenent. Verborum discrimen alii aliter exposuerunt. V. *Bentleium* ad Horat. Epod. XI, 2., *Ruhnken.* in Dictatis ad Terent. Andr. I. 1, 98., qui Bentleii vestigia premit, *Goerenz.* ad Academ. I. p. 20., qui Bremii sententiae adstipulatur, *Kritz.* ad Sall. Cat. 6, 4. p. 33 sq., qui Bremii sententiam cum Bentleii consociavit, et *Ellendt.* ad C. de Or. II, 70. p. 312 sq., qui maxime cum Bremio conspirat. Hoc autem loco, ubi hoc verbum cum *plaga*, deinde etiam cum *afflictos* et *stratos* iungitur, aptissimum est, uti recte vidit *Nissenius*, vocabulum *perculsi.*

stratos] Haec est plurimorum cdd., etiam optimorum, ut R. Gud. 1., scriptura. Verbum *stratus* translata vi dictum quom magis poeticae quam solutae orationi conveniat, Sff. praetulit deteriorum quorundam cdd. scripturam *fractos*, quo etiam ducere videtur, quod in Pithoeano est *stractos;* Tisch. coni. *prostratos*, ut de or. II. 52, 211. afflicta et prostrata virtus.

inter se .. repugnent] Sic. N. D. I. 12, 30: *inter sese* vehementer *repugnantia:* quem locum attulit *Moser*, comp. Gernh. ad Lael. XXII, 82. p. 168 sq.

Laudant .. vituperandos] De hac eleganti enuntiationum contrariarum collocatione v. Adnotata in II. 4, 11. Coniunctivus *moriantur* dictus est ex mente eorum, qui laudant; eadem ratio est coniunctivi *ferant.*

plus .. diligat] Latine utrumque dicitur, et *plus* et *magis diligere* vel *amare aliquem; plus* poni potest, quia etiam dicitur *multum diligere, amare.* Pari modo Latini scriptores dicunt *plus horrere, exhorrescere, timere* alia-

si quaeris, rectum quoque et verum, ut eos, qui nobis carissimi esse debeant, aeque ac nosmet ipsos amemus; ut [10] vero plus, fieri nullo pacto potest. Ne optandum quidem est in amicitia, ut me ille plus quam se [11], ego illum plus quam me; perturbatio vitae, si ita sit, atque officiorum omnium consequatur [9].

XXX. Sed de hoc alias; nunc illud satis est, non attribuere ad amissionem amicorum miseriam nostram, ne illos plus, quam ipsi velint, si sentiant, plus certe quam nosmet ipsos diligamus. Nam quod aiunt, plerosque consolationibus nihil levari, adiunguntque consolatores ipsos confiteri se miseros, quom ad eos impetum suum fortuna [1] converterit: utrumque dissolvitur. Sunt enim ista non naturae vitia, sed culpae. Stultitiam autem accusare quamvis copiose licet. Nam et qui non levantur, ipsi ad se miseriam [2] invitant, et qui suos casus

10 Multi codd., etiam R. P. Gud. 1. Brux., et plurimae edd. vett. *at:* quod recepit quidem Kl., signum interrogationis post *plus* ponendum censens: *at vero plus?* nunc autem in Add. *ut* praefert. 11 Sic Or. c. Vat. R. P. Gud. 1. aliisque plerisque codd. et nonnullis edd. vett.; alii codd. et plurimae edd. vett. *quam se amet:* quod recepit quidem Kl., nunc autem in Add. reicit. XXX. 1 *fortuna* om. R. P. Gud. 1. 2. Brux. multique alii et edd. P. Ven. Alt.; at necessarium est, neque ullo modo satisfacit ratio Davisii, qui *miseria* ἀπὸ κοινοῦ repetendum putat. 2 v. Adn.

que verba affectum significantia. Catull. III, 5: Quem (sc. passerem) *plus* illa oculis suis *amabat*. V. *Madvig.* ad Fin. I, 2. p. 13. et nos in Gr. L. §. 157. Not. 1. Differt ab his exemplis, quod est II. 16, 37: „scutum, gladium, galeam in onere nostri milites non *plus* numerant quam humeros, lacertos, manus,“ quia *numerare* c. duplici acc. iunctum idem est, quod *iudicare.*

rectum .. et verum, ut] V. ad V. 21, 62: ei ne integrum quidem erat, ut.

§. 73. *si quaeris*] H. e. si in rem accuratius inquiris. Formula est affirmandi pro *ut verum dicam, non diffiteor*, pro quo aliis locis dicitur *si verum quaeris.* Omnino autem haec forma ibi usurpatur, ubi lector plura requisiturus videatur: qua vi aliis locis dicuntur: *si etiam hoc quaeris, noli quaerere, ne forte quaeras, quid quaeris?* uti docet *Beier* ad Offic. III. 20, 80. Cf. *Ernestii* Clav. Cic. v. *quaero.*

et verum] H. e. aequum, iustum. Sic saepe *verum est* pro *aequum est, fas est, decet* ponitur. Supra c. 27, 64: haec omnia recta, *vera*, debita putantes. *Davisius* in partes vocat Caes. B. G. IV, 8. Horat. Ep. I. 7, 98:

Metiri se quemque suo modulo ac pede verum est.

V. *Gronov.* et *Drakenb.* ad Liv. II. 48, 2. et *Ruhnken.* Dictat. in Terent. Andr. IV. 1, 5. *Ernestius* Clav. Cic. h. v. affert Quint. 5: *verum* fuit postulare. Legg. II. 5, 7. Sic ap. Graecos δίκαιος. V. *Lobeck.* ad Soph. Aiac. 547. p. 281.

nosmet ipsos] V. Adnotata in I. 30, 73.

consequatur] = συνέποιτο ἄν. Nonnulli deteriores codd. *consequetur;* at v. nos in Gr. L. §. 154. 3. 1) et quem *Moser* laudat *Beier.* ad Off. I. 10, 32. De verbo *consequendi* v. ad I. 16, 36.

Cap. XXX. *Sed de hoc alias*] V. ad 5, 10 extr.

Nam quod aiunt] Iam Cicero respondet ad ea, quae porro Peripatetici obiecerant (c. 29, 71.), plerosque consolationibus nihil levari, consolatoresque ipsos confiteri se miseros, quom ad eos impetum suum fortuna converterit. De hac formula *occupationis* (cf. ad IV. 23, 52: nam Aiacem): *nam quod aiunt* aut *nam quod dicunt* (pro: nam quod attinet ad id, quod aiunt), qua transitur ad alterius sententiam refutandam, v. *Seyffert.* schol. Lat. I. §. 62. Cf. infra IV. 26, 57.

dissolvitur] refutatur, διαλύεται, argumenti vis infirmatur atque infringitur, uti recte interpretatur *Moser*, comp. de Divin. II, 4. de Or. II, 38. V. *Schütz.* Lexic. Ciceron. h. v. *Men-*

aliter ferunt, atque ut [3] auctores aliis ipsi fuerunt, non sunt vitiosiores quam fere plerique, qui avari avaros, gloriae cupidos gloriosi reprehendunt. Est enim proprium stultitiae aliorum vitia cernere, oblivisci suorum. 74. Sed nimirum hoc maximum est experimentum, quom constet aegritudinem vetustate tolli, hanc vim non esse in die positam, sed in cogitatione diuturna [4]. Nam si et [5] eadem res est, et idem est homo; qui potest quicquam de dolore mutari, si neque de eo, propter quod dolet, quicquam est mutatum, neque de eo, qui dolet? Cogitatio igitur diuturna nihil esse in re mali dolori medetur, non ipsa diuturnitas.

XXXI. Hic mihi afferunt mediocritates. Quae si naturales sunt, quid opus est consolatione? Natura enim ipsa terminabit modum; sin opinabiles, opinio tota tollatur. Satis dictum

3 Sic plurimi codd. et optimi, ut R. P. b.; edd. vett. plurimae *atque ut aliis auct.;* D. delevit *ut*. V. Adn. 4 Et hic et paulo post in plurimis codd., etiam optimis R. P. Vat. Gud. 1., *diurna*, frequenti permutatione, de qua *Mos.* laudat Drakenb. ad Liv. 28, 24. p. 886. Stuttg. 5 Tr. c. P. Mon. 2. et multis edd. vett om. *et*. V. Var. Scr. c. 17, 37.

kius in Observv. ined. comp. pr. Rosc. Am. 29, 82.

non naturae vitia, sed culpae] Infra IV. 37, 81: Qui autem *non natura*, sed *culpa vitiosi* esse dicuntur.

quamvis copiose] H. e. vel copiosissime. V. Adnotata in I. 21, 47.

ipsi ad se miseriam invitant] Sic Dav. et Or. c. Ursini cod. et Mon. 2.; sed Dav. in ed. 1. legendum suspicatur: *ipsi se ad m. inv.:* quod etiam *Wesenb.* Em. I. p. 17. probavit et Bait. aliique receperunt; est sane elegans coniectura; nam *se* facile ob antecedentem syllabam *si* excidere potuit: cuius erroris in archetypo multa exempla collegit *Wes.* l. d.; huc accedit, quod plurimi codd., etiam R. P. Vat. Gud. 1. II. Brux. b. habent *ipsi ad miseriam;* cf. c. 34, 82: quod (aegritudo) non natura exoriatur, sed iudicio, sed opinione, sed quadam *invitatione* (sc. *sui*) ad dolendum, quom id decreverimus ita fieri oportere. W. ed. 1. et Tr. ediderunt *ipsi miser.;* Aug. Vind. 1. et pleraeque edd. vett. *ipsi alios ad mis.*, repugnante loci sententia.

aliter, atque ut] *Nissenius* comparat Cic. Verr. I. 46, 119: quod iste *aliter, atque ut* edixerat, decrevisset. Fin. II. 6, 18: Si magis placeret suo more loqui, *quam ut* omnes Danai. *Moser* advocat Forcellin. ed. nov. Germ. p. 271. a., ubi similes nostro Ciceronis loci afferuntur. *Handius* ad Wopkens. p. 119. affert ad Attic. XVI, 13., ubi sic antiquam scripturam restituendam putat: *de Antonii itineribus nescio quid aliter audio, atque ut ad te scribebam.* Cf. eundem in Turs. I. p. 269. Proprie est: *alio modo, atque eo modo, quo auctores aliis ipsi fuerunt.* Voculam *ut* exsulare iussit Ernestius.

§. 74. *nimirum*] H. e. noli dubitare. V. Adnotata in I. 22, 52.

in die] H. e. in longinquitate temporis. Sic cap. 16, 35: longinquitas et *dies*. c. 22, 53: quod ita esse *dies* declarat, *quae* procedens ita mitigat cett.: e quo loco apparet nomen *diei* hac significatione feminini generis esse. c. 24, 58. IV. 17, 39: qui si error stultis extenuetur *die.*

Cap. XXXI. *Hic mihi afferunt*] Peripatetici enim animi perturbationum atque ita aegritudinis mediocritatem admitti volebant (v. supra c. 10, 22.) dolorique cedendum esse iudicabant. Ad quod Cicero sic respondet: Si perturbationum mediocritates in natura ipsa, non in opinione positae sunt; nulla consolatione opus est; natura enim ipsa aegritudinis modum terminabit. At illae ipsae mediocritates, quae mihi a Peripateticis obiciuntur, non naturales sunt, sed opinabiles, h. e. in hominum opinione positae; ergo etiam tolli possunt. Aegritudinem autem nihil aliud esse nisi opinionem, et quidem recentem, (quod recte addunt Stoici) mali praesentis, in qua opinione illud insit, ut

esse arbitror aegritudinem esse opinionem mali praesentis, in qua opinione illud insit, ut aegritudinem suscipere oporteat. 75. Additur ad hanc definitionem a Zenone recte, ut illa opinio praesentis mali sit recens. Hoc autem verbum sic interpretantur [1], ut non tantum illud recens esse velint [1], quod paulo ante acciderit, sed quam diu in illo opinato malo vis quaedam insit, ut [2] vigeat et habeat quandam viriditatem, tam diu appelletur recens. Ut Artemisia illa, Mausoli, Cariae regis, uxor, quae nobile illud Halicarnassi fecit sepulcrum, quamdiu vixit, vixit in luctu eodemque etiam confecta contabuit. Huic erat

XXXI. 1 v. Adn. 2 Sic Or. c. b. et edd. vett. CVML. pro vulg. *et*, quod etiam R. Gud. 1. Brux. et Pith. ap. Wes. habent.

aegritudinem suscipere rectum sit, ex iis, quae supra a nobis dicta sunt, apparet. Haec est igitur quasi conclusio ex omni superiore disputatione ducta: *aegritudinem opinionem esse praesentis mali recentem.* Cui disputationi adiciuntur officia eorum, qui alios aegritudine pressos consolari volunt.

§. 75. *Additur .., ut*] *Ut* post *additur* positum est, quia non res, quae est, indicatur, sed res, quae cogitatione informanda sit. Off. II. 12, 42: *adiuncto* vero, ut iidem etiam prudentes *haberentur*, nihil erat, quod homines his auctoribus non posse consequi se arbitrarentur. Cf. *Haasium* ad Reisigii „Vorlesungen über Lat. Sprachwissenschaft“ p. 554 sq.; sed Caes. B. C. I, 87: *addit* etiam, *ut restituatur*, huc non est referendus, quia *addit* significat *praeterea imperat.* C. Lael. 18, 65: *addendum* eodem est, *ut ne* criminibus aut inferendis delectetur aut credat oblatis: ubi *ut ne* (non *ut non*) sequitur, quia in *addendum* notio praecipiendi latet. V. *Seyffert.* ad h. l. p. 404. V. quae supra diximus ad c. 3, 5: *Qui vero probari potest, ut.*

interpretantur .. velint] Sic recte Davisius edidit e R. P. et Med., nec aliter Gud. 1. II. b. aliique multi et ed. vet. Bouh. Intellegendi sunt enim Zenonis asseclae. Ernestius vulgatam *interpretatur .. velit* secutus est.

nobile illud .. sepulcrum] „Huc respicit A. Gell. N. A. 10, 18. V. etiam Strabon. lib. XIV. p. 969. 970. Hieronym. adv. Iovin. l. I. p. 345. Horum uterque cum Tullio Mausolum, Cariae regem, fuisse statuunt, ut faciunt etiam Plin. H. N. lib. 36, c. 3. et Lucian. in dial. Diogen. et Mausoli T. I. p. 311. Idem clare conficitur ex Herodot. 7, 99. et Valer. Max. IV. 6, 1: Me certe fugiunt, qui [ut Gellius l. d.] eum provinciae Graecae praefectum dixerunt. Adeatur etiam Suidas in 'Αρτεμισία.“ *Davisius.*

quamdiu vixit, vixit] V. ad I. 22, 52: *esset, non esset.*

tollere .. funditus aut sedare] V. ad I. 1, 1: aut omnino aut magne ex parte.

§. 76. *Sunt, qui .. putant*] Sic praeeunte Davisio c. El. 2. Mon. 2. Vind. 1. dedi pro vulg. *putent*, quia in sequentibus indicativus: *sunt qui abducunt, sunt qui satis putant, sunt etiam, qui colligunt* in omnibus cdd. legitur, sed ultimo loco contra codicum auctoritatem pro *colligunt* scripsi *colligant.* Omnes fere editores his locis omnibus coniunctivum dederunt. Res hac ratione videtur constituenda. Post *sunt qui* et indicativus et coniunctivus, diversa tamen ratione, ponitur. Indicativus sequitur, quom scriptor certos quosdam homines, sive ii commemorantur, sive menti observantur, notare vult. Coniunctivus autem ponitur, quom attributiva notio tanquam ea, quae ex alicuius personae aut rei natura sequitur aut ducitur, significanda est, ut haec insit sententia: homines, qui ita sunt comparati, aut qui eiusmodi sunt, ut. Veluti *sunt, qui dicant* est *sunt homines, qui ita comparati sunt, ut dicant.* Cf. nos in Gr. L. §. 146. Not. 7. et *Bremium* ad Corn. Nep. Milt. III, 2. p. 18. Iam vero quoniam haec dicendi formula ibi poni solet, ubi non certi quidam homines significantur, liquide apparet, cur in hac locutione multo frequentior sit coniunctivus quam indicativus. Explicationis causa nonnulla exempla afferre licebit. Offic. I. 24, 82: Ut enim *sunt*, quemadmodum supra dixi, *qui* urbanis rebus bellicas *anteponunt;* sic re-

illa opinio cotidie [3] recens, quae tum denique non appellabitur [4] recens, quom vetustate exaruit. Haec igitur officia sunt consolantium: tollere aegritudinem funditus aut sedare, aut detrahere quam plurimum, aut supprimere nec pati manare longius, aut ad alia [5] traducere. 76. Sunt, qui unum officium consolantis putant, malum illud omnino non esse, ut Cleanthi placet. Sunt, qui non magnum malum, ut Peripatetici. Sunt, qui abducunt [6] a malis ad bona, ut Epicurus. Sunt, qui satis putant ostendere nihil inopinati accidisse, *ut Cyrenaici.* [1] Chrysippus autem caput esse censet in consolando detrahere

3 Sic scripsi c. Gud. 1. II. Duisb. pro vulg. *quotidie.* 4 Sic c. D. scripsi, quom omnes fere codd., etiam R. P. Gud. 1. Brux., legant *appellabatur:* quod ferri non potest; Or. c. codd. Bak. Med. uno Leid. Gud. 2. *appellatur.* 5 Sic Or. c. R. P. Vat. Gr. b. et plerisque aliis codd.; alii male *ad aliam tr.;* Ern. c. Guelf. *ad alia mentem tr.* ex interpol. 6 De *abducunt, satis putant, colligant* v. Adn.

perias multos, quibus periculosa et calida consilia quietis et cogitatis et splendidiora et maiora *videantur.* H. l. indicativus recte sese habet, quia intelleguntur, de quibus supra dixerat. Ibid. §. 84: *Sunt* enim, *qui*, quod sentiunt, etiam si optimum sit, tamen invidiae metu non *audent* dicere. Sallust. Catil. c. 18: *Sunt qui ita dicunt:* quod Cortius rescripsit, omnium fere codd. auctoritate nisus, ac recte quidem maxime ob additam voculam *ita.* Alia res est, ubi verbo *sunt* subiectum vel praedicatum additum est. In eiusmodi locis et indicativum et coniunctivum sequi certum est. III. 26, 63. rectius sine dubio scribitur *delectet.* Verum a solutae orationis scriptoribus secernendi sunt poëtae, qui indicativo et coniunctivo promiscue utuntur. Ceterum hanc dicendi rationem viri docti certatim enucleare et illustrare conati sunt: quorum sententias diversas inter seque discrepantes dinumerare et recensere quom ab hoc loco alienum esse videatur, si quis eas examinare velit, adeat, ut alios taceam, *Bremium* ad Cicer. de Finib. I, 20. p. 97 sq. *Gernhard.* ad Offic. I. 2, 5. p. 8. *Heindorf.* ad Horat. Sat. I. 4, 24. p. 92. et ad Cic. N. D. II, 32. p. 195. *Beier.* ad Offic. I. 2, 5. p. 11. *Matthiaeum* ad or. pro P. Sextio XLV, 96. *Kritz.* ad Sallust. Catil. XIX, 4. *Ruddimann.* Inst. L. L. II. p. 349. Stallb. *Ramshorn.* Lat. Gr. §. 177, 1. *Kühner.* L. Gr. l. d.

unum officium consolantis putent] Post *putent* Davisius, Lambinum, Bentleiumque secutus, adiecit *docere;* hoc enim vel simile vocabulum deesse orationi complendae. comp. c. 32, 77: erit igitur in consolationibus prima medicina *docere*, aut nullum malum esse, aut etc. Etiam *Wesenb.* Emend. I. p. 15. Lambini supplementum verissimum iudicat aut certe pro *unum off. consolantis* scribendum fuisse *unam consolationem.* Quod cur plane necessarium sit, non video. *Tregder* offendit h. l. et post *putant* notam lacunae addidit. At nihil desideratur; nam in v. *consolantis* illud ipsum verbum, quod h. l. requiri putat V. D., latet. Cf. supra c. 15, 31: *eodem semper se vidisse.* Infra c. 32, 77. similiter *docere* supplendum. Consolatio enim sine doctrina aliqua praeberi nequit, ut recte monet *Orellius.* Sic etiam infra IV. 38, 83. legitur: animi morborum una *sanatio* est, omnes opinabiles esse et voluntarios, h. e. una sanatio est, quom cogitamus aut nobis persuademus etc. Cf. *Wyttenbachium* ad Select. Princ. Historic. p. 302. De Graecis v. *Stallbaumium* ad Plat. Protag. p. 323, A. (p. 64. ed. Goth.)

ut Cleanthi placet, — ut Peripatetici — ut Epicurus] Davisius coniecit *Peripateticis;* at locus de structura geminus est Academ. II. 39, 124: Si est: trisne partes habeat, *ut Platoni placuit*, rationis, irae, cupiditatis; — an, *ut Xenocrates*, numerus nullo corpore: ubi etiam alii legunt *Xenocrati.* V. *Goerenz.* et *Wopkens.* Lectt. Tull. I, 8. p. 61.

ut Cyrenaici] In perversa scriptura *nihil mali* omnes codd. (praeter Vind. 1.: *opinanti accidisse mali*) consentiunt. *Orellius*, etsi hanc scripturam corruptam censet, eam tamen retinuit

illam opinionem maerenti, si se [1] officio fungi putet iusto atque debito. Sunt etiam, qui haec omnia genera consolandi colligant; [6] alius enim alio modo movetur, ut fere nos in Consolatione [7] omnia in consolationem unam coniecimus; erat enim in tumore animus, et omnis in eo tentabatur curatio. Sed sumendum tempus est non minus in animorum morbis quam in corporum. Ut Prometheus ille Aeschyli, cui quom dictum esset:

Atquí, Prometheu, te hóc tenere exístumo,
Medéri posse orátionem [8] *iracúndiae,*

respondit [9].

Siquídem qui, tempestívam medicinam ádmovens,
Non ádgravescens vólnus illidát manu [1].

7 Sic Or. c. R. P. Gud. 1. Il. b. aliisque multis et ed. vet. P.; Tr. c. aliis deterioribus codd. et edd. vett. fere omnib. om. *in Consolatione*. Temere. Ad haec enim verba necessario referenda sunt sequentia: *erat in tumore an.*, sc. tum, quom Consolationem scribebamus. Cf. *Wes.* Em. II. p. 58. Sch. corr. *in Consolatione omnia in unum coniec.* 8 Sic recte H. Steph. ob Gr. λόγοι coni. pro *rationem*, quod receperunt Or. aliique. De frequenti vocabulorum *rationis* et *orationis* in cdd. permutatione v. ad I. 30, 73 extr. 9 Sic plerique codd., etiam R. Gud. 1. b.; Or. c. P. Gud. 2. et plerisque edd. vett. *respondet*. V. ad II. 21, 49.

et sic fortasse explicari posse putat: „*nihil* igitur, vere quod dici possit, *mali*.“ Quae tamen explicatio ipsi satisfacere non videtur. Suspicatur enim legendum esse: *nihil soli* (dativ.) e §. 79. *Manutius* et *Lambinus* correxerunt *nihil novi*. At acute pervidit *Davisius*, quom ceterorum quae hic referuntur decretorum patroni nominati sint, etiam huius sententiae patronorum nomen sequi debere. Hos autem Cyrenaicos fuisse vel ex iis liquet, quae legimus supra 13, 28. 15, 31. 22, 52. Hinc acute legendum conicit *ut Cyrenaici*. Neque vero cuiquam offensioni erit, quod haec emendatio a vulgata scriptura nimium videatur recedere. Nam primum in nominum propriorum scriptura saepe insigniter lapsi sunt librarii, tum, *si ductus attendas litterarum, a vulgata tam longe non abeunt, quam prima facie censeri queat*, ut ipsis Davisii verbis utar. *Wesenb.* l. d. p. 10. acute conicit vocabulo *inopinati* superscriptum fuisse *mali* (cf. c. 13. 28.), dein propter *nihil mali* prave repetitum excidisse illud *ut Cyrenaici*. Orellius in ed. recent. suspicatur *ut Aristippus*, quod vocabulum, subsequenti nomine similiter sonante *Chrysippus*, loco moveri potuerit.

opinionem maerenti, si se officio fungi putet] Sic Or. c. aliquot Oxx. Aug. Pall. 1. 2. 3. Vind. 1. omnesque edd. vett.; sed plurimi codd., etiam R. P. Gud. 1. II. Vat. *maerentis se off.*; Brux. *maerenti se off.* Bentleius coni. *maerenti, se officio fungi pio et iusto*, offensus structura *opinionem, si .. putet*. At saepius pro accusativo c. inf. enuntiatio conditionalis explicationis causa subicitur. Verr. III. 91, 213: multo isti perniciosius sit dicere se in re improbissima voluisse Antonium imitari, quam *si* defendere *possit* nihil in vita se M. Antonii simile fecisse. Cf. *Bakium* ad Legg. I. 4, 12.

omnis in eo] Scil. *tumore*, non *animo*.

Aeschyli] Prometh. Vinct. v. 377 sq. Oceanus loquitur:

Οὔκουν, Προμηθεῦ, τοῦτο γινώσκεις, ὅτι
Ὀργῆς νοσούσης εἰσὶν ἰατροὶ λόγοι;

Cui Prometheus respondet:

Ἐάν τις ἐν καιρῷ γε μαλθάσσῃ κέαρ
Καὶ μὴ σφριγῶντα θυμὸν ἰσχναίνῃ βίᾳ.

orationem] In hoc vocabulo duae syllabae *tio* per synizesim in unam coaluerunt. V. *Kühner* Gr. L. §. 171, e). Cf. ad III. 19, 44. IV. 23, 52.

cui quom dictum esset .. respondit] Per genus quoddam attractionis dictum pro: *qui, quom ei dictum esset, respondit*. V. ad I. 34, 84.

Siquidem qui] Exspectes *quis*, quod in Duisb. legitur et respondet Graeco τὶς; et fortasse *quis* legendum est; nam *S* ante *T* facile excidere potuit. Si scriptura *qui* germana est, explicanda est sic: *si quis, qualis esse debet*. V. nos in Gr. L. §. 125. Not. 1.

XXXII. 77. Erit igitur in consolationibus prima medicina docere aut nullum malum esse aut admodum parvum; altera et de communi condicione [1] vitae et proprie, si quid sit de ipsius, qui maereat, disputandum; tertia summam esse stultitiam frustra confici maerore, quom intelligas nihil posse profici. Nam Cleanthes quidem sapientem consolatur, qui consolatione non eget. Nihil enim esse malum, quod turpe non sit, si lugenti persuaseris, non tu illi luctum, sed stultitiam detraxeris; alienum autem tempus docendi. Et tamen non satis mihi videtur vidisse hoc Cleanthes, suscipi aliquando aegritudinem posse ex eo ipso, quod esse summum malum Cleanthes [2] ipse fateatur [3]. Quid enim dicemus,

XXXII. 1 Sic R.; Or. c. vulg. *conditione*. 2 Bak. delevit *Cleanthes*, Bait. uncis seclusit. 3 v. Adn.

et ad IV. 14, 33. Eadem scripturae varietas IV. 8, 17. 20, 46. *Siquidem* in responsione, quae refutandi cum concessione vim habet (v. *Seyffert.* schol. Lat. §. 64 et *Matthiae.* ad or. p. Mil. 18, 48), pari modo legitur ap. Terent. Adelph. V. 9, 22: Syre, processisti hodie pulchre. „*Siquidem* porro, Micio, tu tuum officium facies“ cett. *Ja, wenn.* Sic Gr. εἴ γε. Cf. ad II. 17, 39. Omnino *quidem* et γέ, in responsione frequentia sunt. V. *Hartung.* Griech. Partik. T. I. p. 393 sq. et nos in Gr. Gr. II. §. 511, 4.

adgravescens .. manu] Sic de *Camerarii* coni. ediderunt Bait. aliique; cdd. habent *adgravescens .. manus*, sed duo Oxx. *manu*; Or. *ad gravescens .. manus*. Camerarii emendatio multum habet, quo sese commendet; respondet enim plane Graecis verbis καὶ μὴ σφριγῶντα θυμὸν ἰσχναίνῃ βίᾳ. De structura *illidere aliquid* apposite W. comp. Har. Resp. §. 55: (serpens) compressa atque *illisa*; et de *manu* Lucret. 4, 621: plenam spongiam .. *manu* premere ac siccare. Cels. praef. *manu* mederi; neque vero Ciceronem *ad gr. voln.*, sed certe *in gr. v.* dicturum fuisse statuit. Finalis autem *s* nonnunquam in codd. prave additi multa collegit exempla.

Cap. XXXII. §. 77. *altera et de communi* etc.] H. e. altera (medicina) et de communi condicione vitae et proprie *disputare* [quod e seq. *disputandum* supplendum est], si quid sit de ipsius, qui maereat, condicione disputandum. Voc. *proprie* opponitur vocabulo *communi*, ergo: de communi condicione vitae et singillatim de propria eius, qui maeret, condicione disputare, si quid de ea disputandum sit. Alii interpretes exspectabant *disputare* pro *disputandum*; ut paulo ante *docere*; hinc *Moser*: Continuatur oratio, quasi pro *altera* dictum sit *deinde*; *Klotzius* Ciceronem primum orationem sic conformare voluisse putat: *altera* (*erit medicina in consolationibus*) *et de communi cond. vitae et proprie* (*de eo*), *si quid sit de ipsius* (*condicione*), *qui maereat, disputandum;* deinde verbum plane omisisse; sed fateor me non intellegere, quid sibi velit V. D.; tam obscura est eius oratio. *Ernestius* verbum *disputandum* ut spurium exclusit. Sff. multa h. l. novavit: primum post v. *de communi cond. vitae* addidit *esse;* deinde pro *si quid sit* scripsit *si quid erit;* denique post v. *qui maereat* addidit *fortuna*.

tertia] E superioribus supplendum est: *docere*. Cf. ad c. 31, 76: *unum officium consolantis putent.*

Nam .. sapientem consolatur] dicens: *nihil malum esse, quod turpe non sit:* quae tamen medicina soli sapienti, qui consolatione non eget, accommodata esse possit. De *nam* in occupatione usurpato v. ad IV. 23, 52: nam Ajacem.

si .. persuaseris .. detraxeris] V. ad I. 30, 74.

videtur vidisse] V. ad IV. 17, 38: ratio et oratio.

ex eo ipso] Scil. ex animi turpitudine. Ergo si cui, qui aegritudinem suscepit ex animi turpitudine, Cleanthis medicinam admovere voles, nihil proficies.

quod .. fateatur] Exspectes aut *fatebatur*, quod est in Pal. 5. Vind. 2. uno Ox. et a Bait. receptum est, aut *fatetur*, quod est in Aug. et nonnul-

quom Socrates Alcibiadi persuasisset, ut accepimus, eum nihil hominis esse, nec quicquam inter Alcibiadem, summo loco natum, et quemvis baiulum interesse, quom se Alcibiades afflictaret lacrimansque Socrati supplex esset, ut sibi virtutem traderet turpitudinemque depelleret; quid dicemus, Cleanthe? num [4] in illa re, quae aegritudine Alcibiadem afficiebat, mali nihil fuisse? 78. Quid? illa Lyconis qualia sunt? qui aegritudinem extenuans parvis ait eam rebus moveri, fortunae et corporis incommodis, non animi malis. Quid ergo? illud, quod Alcibiades dolebat, non ex animi malis vitiisque constabat? Ad Epicuri consolationem satis est ante dictum.

XXXIII. 79. Ne illa quidem firmissima consolatio est, quanquam et usitata est et saepe prodest: *non tibi hoc soli.* Prodest haec quidem, ut dixi, sed nec semper nec omnibus. Sunt enim, qui respuant; sed refert, quo modo adhibeatur. Ut enim tulerit quisque eorum, qui sapienter tulerunt, non, quo quisque incommodo affectus sit, praedicandum est. Chrysippi

4 R. P. Vat. Gud. 1. Brux. tres Pall. tres Oxx. Marb. Duisb. Aug. *tum:* quod nihil videtur esse nisi mendum librariorum.

lis edd. vett. At verba putandi, dicendi et simil., a quibus pendet acc. c. inf., in enuntiationibus secundariis saepe in coniunctivo ponuntur. V. nos in Gr. L. §. 140b, d). Si v. *Cleanthes* non esset repetitum, sine dubio Cic. *fateretur* scripsisset. *Wesenb.* Em. II. p. 40. *fateatur* corruptum esse iudicat.

quom Socrates Alcibiadi] Augustin. C. D. XIV. c. 8: „Alcibiadem ferunt, si me de nomine hominis memoria non fallit, quom sibi beatus videretur, Socrate disputante et ei, quam miser esset, quoniam stultus esset, demonstrante, flevisse.“ Aliunde res non constat. Assentior *Orellio*, cui haec narratio ex aliquo deperdito Platonis loco petita videtur. Castigatur quidem, inquit, Alcibiades in Alcib. I., nec tamen ita, ut lacrimas fundat; neque ad Symp. p. 215. E. Ciceronis verba referri possunt, quia additum *quemvis baiulum* sine dubio ex ipso Graeco scriptore expressum est, ut multa in Tusculanis ex scholis et dictatis philosophorum Graecorum petita videntur, quos audivit, et ex aliorum libris, qui interciderunt.

nihil hominis esse] Gravius et efficacius pro: nihil in eo inesse, quod homine, qualis debet esse, dignum esset. *Homo* κατ᾽ ἐξοχὴν dicitur, qui sapientiae praeceptis imbutus est. Cf. *Schütz.* Lexic. Ciceron. v. *homo.*

se .. afflictaret] Usitatius *afflictaretur* est, uti 27, 66. *Klotzius* comp. Ter. Eun. I. 1, 31: nec te afflictes. Sall. C. 31, 3: mulieres *afflictare sese*, manus supplices ad caelum tendere. *Tischer* addit ad Att. III. 12, 1: tu me accusas, quod *me afflictem. Klotz.* in Add. p. 149. observat dativum *sibi* etiam ad *turpitudinemque depelleret* repetendum esse, comp. ad Fam. V. 20, 4: ut mulcta tam gravis *Valerianis praedibus ipsique T. Mario depelleretur.* post redit. in sen. 8, 19: qui primus post meum discessum metum *bonis*, spem *audacibus*, timorem *huic ordini*, servitutem *depulit civitati:* ubi v. *Savels.* p. 117 sq.

§. 78. *Quid ergo?*] V. ad I. 25, 60: *Quid enim?*

Ad E. consolationem] V. ad 9, 18.

Cap. XXXIII. §. 79. *non tibi hoc soli*] Sc. accidit. Comparat *Camerarius* Eur. Alc. 416 sqq. Iliad. ε, 382.; *Moser* Eur. in Cresphonte X. p. 97. ed. Dind. (Poëtt. Scen.) τεθνᾶσι παῖδες οὐκ ἐμοὶ μόνῃ βροτῶν. *Davisius* Timoclis versus ap. Athen. VI. p. 223. et Stob. Flor. 124, 19. Adde Theocr. ap. Stob. Flor. 124, 34: Θεόκριτος ἐν περιδείπνῳ τοῦ πενθοῦντος λαιμάργως ἐσθίοντος· Θάῤῥει, βέλτιστε, εἶπεν, οὐ σοὶ μόνῳ ταῦτα γέγονεν. Eur. Hel. 464: πολλὸν κακῶς πράσσουσιν, οὐ σὺ δὴ μόνος.

ut dixi] c. 25, 60.

ad veritatem firmissima est, ad tempus aegritudinis difficilis. Magnum opus [1] est probare maerenti illum suo iudicio et, quod se ita putet oportere facere, maerere. Nimirum igitur ut in causis non semper utimur eodem statu; (sic enim appellamus controversiarum genera;) sed ad tempus, ad controversiae naturam, ad personam accommodamus: sic in aegritudine lenienda; nam quam [2] quisque curationem recipere possit, videndum est. 80. Sed nescio quo pacto ab eo, quod erat a te propositum, aberravit oratio. Tu enim de sapiente quaesieras, cui aut malum videri nullum potest, quod vacet turpitudine, aut ita parvum malum, ut id obruatur sapientia vixque appareat, qui nihil opinione affingat assumatque ad aegritudinem nec id putet esse rectum, se quam maxime excruciari luctuque confici, quo pravius nihil esse possit. Edocuit tamen ratio, ut mihi quidem videtur, quom hoc ipsum proprie non quaereretur hoc tempore, num quid [3] esset malum, nisi quod idem dici turpe posset, tamen ut videremus, quicquid esset in aegritudine mali, id non

XXXIII. 1 Sic Or. c. P. aliisque deterioribus codd.; *onus* alii multi, etiam. R. Vat. Gud. 1. Brux. Gryph. Male; repugnat sententia; cf. c. 34, 84. 2 Sic R. P. Gud. 1. Brux. El. 3. Aug. Rehd. Mon. 1. Marb. Vind. 1. plurimi Oxx. et edd. vett. ante Gebh. fere omnes; eodem ducit Gud. II., qui habet *nunquam;* Or. Bait. aliique c. tribus codd. Gebh. et codd. Lall. *in aegritudine lenienda, quam quisque c. r. p., v. e.* 3 v. Adn.

Chryssipi] Sc. consolatio. Vid. c. 31, 76.

ad veritatem] Si rem ipsam intueris. V. ad V. 20, 57.; de praep. *ad* v. ad III. 5, 11: ad omnia caecitatem.

Nimirum igitur] H. e. quae quom ita sint, *noli mirari* in aegritudine lenienda, quam quisque curationem recipere possit, videndum esse. V. ad I. 22, 42.

eodem statu] *Status* (*constitutio*, στάσις, *Standpunkt*). Quae Cicero (Topic. c. 25.) ad explicationem huius vocabuli affert, eo fere redeunt, ut *statu* comprehendatur, quicquid quis ad diluendam accusationem vel infringendam sententiam alicuius dicere possit. *Neidius.* Adde Cic. orator. partit. 29, 102. et in primis Quintil. III. 6, 1 sqq.

§. 80. *Sed nescio quo pacto*] Proposita erat (c. 4, 7.) haec quaestio: *Utrum caderet in sapientem aegritudo necne:* qua quaestione soluta, universam aegritudinem disputatione complexus de eius natura et causis et curatione exposuit.

qui .. affingat .. putet] *Qui* resolvi potest in *quom* (da) is; hinc coniunctivi, qui temere a *Bakio* in indicativos mutati sunt. V. ad I. 44, 107: magna culpa Pelopis, *qui* non *erudierit.*

Edocuit .. contractum] Sententiae sic cohaerent: Etsi hac disputatione de sapiente tantum quaesitum erat, tamen (etsi proprie non quaerebatur, num quid esset malum, nisi quod idem dici turpe posset;) ratio nos ita edocuit, ut intellegeremus, quicquid esset in aegritudine mali, id .. opinionis errore esse contractum. *Tamen* iteratum est ob verba παρενθέτως interiecta.

num quid esset malum] Pro *quid* omnes fere codd. exhibent *quod;* R. habet compendium *qd,* P. *quidem; quid* legitur in Vind. 1. Mon. 1. uno Ox. et latere videtur in scriptura multarum edd. vett. *ne quidem ullum es. m.* Ego *quid* recepi auctore *Wesenb.* Em. I. p. 19., qui docet Latine dici aut *nihil est* (*est* copula) *malum, nisi* (*id*) *quod turpe est* (comp. II. 12, 29. 13, 30. V. 7, 18. 8, 21. 9, 27. Acad. II. 42, 130. Fin. IV. 19, 54. V. 28, 83.), aut *nullum est* (verbum plenum = es gibt) *malum praeter turpitudinem* (V. 8, 21. 10, 29. Fam. II. 16, 1. Fin. II. 3, 7. V. 25, 73.). Vocabula *quid* et *quod* in codd. saepe

naturale esse, sed voluntario iudicio et opinionis errore contractum. 81. Tractatum est autem a nobis id genus aegritudinis, quod unum est omnium maximum, ut, eo sublato, reliquorum remedia ne magnopere [4] quaerenda arbitraremur [5].

XXXIV. Sunt enim certa, quae de paupertate, certa, quae de vita inhonorata et ingloria dici soleant; [1] separatim certae scholae sunt de exsilio, de interitu patriae, de servitute, de debilitate, de caecitate, de omni [2] casu, in quo nomen poni solet calamitatis. Haec Graeci in singulas scholas et in singulos libros dispertiunt; opus enim quaerunt; quanquam plenae disputationes delectationis sunt [3]. 82. Et tamen ut medici toto corpore curando minimae etiam parti, si condoluit, medentur; sic

4 Sic Gud. 1. R. Brux. aliique; Or. ex paucis *magno opere.* 5 Nonnulli deteriores codd. *arbitremur.* V. ad I. 4, 7. XXXIV. 1 Frustra Bak. coni. *solent.* 2 Duo Oxx. et Mon. 1. *et omni*, omisso *de; et de omni* edd. vett. praeter D., unus Ox. et Vind. 1. V. Adn. 3 Sic b. cod. Fabr. et tres Oxx.; eodem modo h. l. Turneb. e coni. constituerat. Eademque scr. latet in scriptura plurimorum codd. et optimorum R. P. Vat. Gud. 1. II. Gr., qui exhibent: *quanquam plane* (*planae* R. Gud. 1. Brux. et ed. P.) *disputationis delectationis sunt. Et* (Vat. *summae* pro *sunt. Et;* SVMMAE et SVNTET facile permutari potuerunt;) *tamen* etc.; *plenae* etiam duo codd. Schotti, et *disputationes* quatt. Oxx. aliique codd. habent; Or. *sunt delectationis*, ut est in Mon. 2.

confundi demonstrat *Tregder* in Praef. p. IX sq. *Sorofius* auctore *C. F. W. Müllero* (Progr. Landsberg a. d. W. 1865 p. 9 sqq.) revocavit *num quod* et explicavit: *num quod malum* (ein vermeintliches Uebel), *esset malum* (ein wirkl. Uebel) ut paulo ante: *cui aut malum videri nullum* cett.

opinionis errore] V. ad 1, 1 princ.

§. 81. *unum omnium maximum*] V. ad II. 26, 64. Intellegendum est id genus aegritudinis, quod homines de propinquorum et necessariorum suscipiunt. Non solum de universa aegritudine exposuit, sed etiam gravissimum et acerbissimum aegritudinis genus persecutus est: cui opponuntur ea, quae sequuntur, ut leviora, de paupertate, de vita inhonorata cett.

ut .. ne .. arbitraremur] *O. Heinius* hanc verborum structuram e duarum: *ut .. ne quaerenda arbitraremur* confusam putat; at nulla excogitari potest causa, cur coniunctio *ut* pro consecutiva, non pro finali habenda sit. Gravissimum omnium aegritudinum genus *eo consilio* a nobis tractatum est, *ut .. ne .. arbitraremur.*

Cap. XXXIV. *scholae*] V. ad I. 4, 8.

de omni casu] Sic Or. c. D. et plurimis codd. optimisque, ut R. P. Gud. 1. Ernestius cum vulgata legit *et de omni casu:* quod probat *Goerenz.* ad Academ. II. 27, 86. p. 158., sed errat, quom docet particulam *et* saepe colligendi et comprehendendi vim habere, ut infra V. 4, 10: *et cuncta;* nam haec vis non in *et*, sed in *cuncta* inest. Cf. *Wesenberg.* Adnot. in Tusc. p. 6. Contra optimorum codd. fidem nihil mutandum. V. ad IV. 31, 66: voluptates, cetera.

opus enim quaerunt] *Orellius* interpretatur Gr. ἐργολαβοῦσι: de quo *Moser* comparare iubet Wyttenb. ad Plut. de discern. adul. etc. p. 532. (ed. Lips. T. I. p. 422.). *Menkius* l. d. comparat Gr. πολυπραγμονοῦσι, in partes vocato Liv. V, 3: Sic hercule, tanquam artifices improbi, *opus quaerunt,* qui et semper aegri aliquid esse in re publica volunt, ut sit, ad cuius curationem a vobis adhibeantur. „Iocose in philosophos, qui scribendi materiam anxie quaerunt, sicut pauperes [vel operarii] occasionem laborandi et quaerendi, unde vivant.“ *Ernestius.*

§. 82. *Et tamen*] Sententiarum nexus: Philosophi singulas disputationes de singulis calamitatibus, e quibus aegritudo nasceretur, conscripserunt. Facile quidem eiusmodi disputationibus aut scholis carere possumus; nam si quis de universa aegritudine eiusque genere eo, quod unum est omnium maximum, recte edoctus erit, reliquorum remedia non magnopere quaeret. Attamen ut medici .. medentur, sic philosophia non acquiescit in tollenda universa aegritudine, sed singularum calamitatum suppeditat proprias consolationes. Verba *et tamen* etc. opponuntur verbis: *tractatum .. arbitraremur.*

philosophia, quom universam aegritudinem sustulit, * sustulit etiam, * [4] si quis error * alicunde * [4] exstitit, si paupertas momordit, si ignominia pupugit, si quid tenebrarum offudit exsilium, aut eorum, quae modo dixi, si quid exstitit; * etsi * [4] singularum rerum sunt propriae consolationes, de quibus audies tu quidem, quom voles. Sed ad eundem fontem revertendum est, aegritudinem omnem procul abesse a sapiente, quod inanis sit, quod frustra suscipiatur, quod non natura exoriatur, sed iudicio, sed opinione, sed quadam invitatione ad dolendum, quom id decreverimus ita fieri oportere. 83. Hoc detracto, quod totum est voluntarium, aegritudo erit sublata illa maerens; morsus tamen [5] et contractiuncula [4] quaedam animi relinquentur.

4 v. Adn. 5 Sff. de Bentleii coni. *tantum*, nulla tamen cogente necessitate.

si condoluit] De perfectis *condoluit, exstitit, momordit* et cett. v. ad II. 24, 58.

sic philosophia] Hunc locum, qui in cdd. corrupte sic legitur: *sic ph., quom univ. aegritudinem sustulit, tamen si quis .. et si singularum* cett., egregie persanavit *Keilius* in progr. d. p. XIX, quom eius scripturam ita emendavit, uti dedimus. Primum enim post *sustulit* idem verbum repetivit; nihil autem frequentius est quam duorum vocabulorum geminatorum alterum a librariis omitti (v. ad I. 22, 52: esset, non esset. et ad V. 19, 55: iussit.); deinde *tamen* mutavit in *etiam;* litterae *et* facile ultima syllaba antecedentis *sustulit* absorberi eoque facto *iam* in *tamen* mutari potuit; denique pro *et si* ante v. *singularum* scripsit *etsi,* de cuius usu v. ad IV. 29, 63. Editores variis modis huic in cdd. corrupto loco succurrere studuerunt. *Orellius* verba sic interpunxit: *sic, philosophia quom* etc., et verba *et si* uncis cinxit; sed haec distinctio ob ἀντίθετον *ut medici* ferri non potest; verba autem *et si* omnium codd. auctoritate nituntur, nisi quod Rehd. verba *et si sing. rerum* plane omisit, et pauci deteriores codd. *et sic* pro *et si* legunt, et unus Ox. voculam *si* omisit. *Ernestius* legendum suspicabatur *sic philosophiae* et *ei* pro *et si; Nissenius* ita: *sic in philosophia* etc.; *L., Sch.*, nuper *Tr.* deleverunt plane *et si*, ut apodosis inciperet a verbis *singularum rerum; Wolfius* Ciceronem scribere voluisse ratus *sic philosophia ..... medetur,* deinde autem mutata structura dixisse *singularum r. s. p. c.*, verba *et si* uncis saepsit. Alii *etiam* pro *et si* legendum coniecerunt. *Klotzius* denique in Quaest. Tull. p. 111 sq. orationem ἀνακόλουθον esse statuens nihil mutandum censet, verba autem *et si singul.* etc. sic interpretanda: *et si singulae res propriis rationibus sunt curandae consolandaeque*, vel: *et quaecunque res singulae singulis consolationibus egent.*

universam aegritudinem] V. ad III. 3, 6: de *universa* philosophia.

alicunde exst.] Sic scripsi e coni. *Ernestii*, probata *Wesenbergio* Em. II. p. 59., pro *aliunde.* Sententia enim est haec: *si quis error* (h. e. si qua opinio mali praesentis, in quo angi oportere videatur) *alicunde*, h. e. ex aliqua una re (ex singulis rebus) *exstitit*, philosophia proprias consolationes adhibet, uti *medici minimae etiam parti, si condoluit, medentur.* De *aliunde* et *alicunde* in codd. confusis v. ad I. 23, 53.

si quid tenebrarum offudit] N. D. I. 3, 6: quae lucem eriperet et quasi *noctem* quandam rebus *offunderet.* Infra V. 2, 6: haec indoctorum animis *offusa caligo* est.

audies] in libro quarto Tuscul. Disp. Ad seqq. *Sed ad eundem fontem revertendum est* ex antecedd. supplendum est *in singulis rebus.*

quadam invitatione ad dolendum] 30, 73: *ipsi se ad miseriam invitant,* ubi cf. Adn.

§. 83. *contractiuncula .. relinquentur*] Omnes codd. et Non. p. 92. legunt *contractiunculae .. relinquentur. Bent-*

Hanc dicant sane naturalem, dum aegritudinis nomen absit grave, taetrum, funestum, quod cum sapientia esse atque, ut ita dicam, habitare nullo modo possit[6]. At quae[7] stirpes sunt aegritudinis, quam multae, quam amarae! quae, ipso trunco everso, omnes elidendae[8] sunt, et, si necesse erit, singulis disputationibus. Superest enim nobis hoc, cuicuimodi[9] est, otium. Sed ratio una omnium est aegritudinum, plura nomina. Nam et invidere aegritudinis est et aemulari et obtrectare, et misereri et angi[10], lugere maerere aerumna

6 Bak. *potest.* 7 Sic Or. aliique de Bentl. coni.; R. P. Gud. 1. II. Brux. b. Mon. 2. tres Oxx. ed. vet. Bouh. *atque;* reliqui *atqui.* 8 Sic Or. c. optimo P. (sed §. 84. *eligendae*) b. sex Oxx. Mon. 1. 2. Vind. 2. omnibus codd. Bouh. et edd. vett. omnibus, praeter Gebh. et D.; eodem ducit Vat., qui habet *eliciendae;* R. Gud. 1. II. Brux. aliique *eligendae,* quod revocaverunt Tr. Bait. aliique; Kl. in Add. p. 151. coni. *eiiciendae* vel *eiciendae,* ut legitur Divin. II. 72, 149: superstitionis stirpes omnes *eiciendae* sunt. V. Adn. Eadem scripturae varietas §. 84. 9 Sic Or. c. R. P. Gud. 1. Vind. 2. Venet. et plurim. edd. vett.; alii codd. et edd. vett. *cuiusmodi;* Aug. *cuiusquemodi.* V. Adn. 10 Sic R. P. Gud. 1. multique alii codd. et nonnullae edd. vett.; Or. c. aliis om. *et.*

leius legendum putat *contractiuncula .. relinquetur,* quia sequatur *hanc,* semperque Cicero dixerit *contractio animi* (cf. IV. 6, 14. 31, 66.) et *doloris morsus* sing. numero, non *contractiones* et *morsus;* sed *morsus* etiam plurali numero dici apparet ex Off. II. 7, 24: acriores morsus sunt intermissae libertatis. *Seyffertus* e coni. scripsit *morsus .. ex contractiuncula quadam* (*quadam* habent R. et Gud. 1. a pr. m.) *animi relinquentur.* At hac coniectura facile supersedere possumus; nam *et* particula saepissime explicativam vim habet. Quod autem non *haec* dicant sane *naturalia* Cicero dixit, sed *hanc .. naturalem,* inde factum est, quod maior vis in contractiuncula animi quam in morsibus animi posita est; nam hi cito transeunt, haec altius inhaeret. *Handius,* Wopkensium secutus, p. 119 *hanc* refert ad antec. *aegritudo.* „Nihil integrius est, inquit, scriptura codicum; *hanc dicant sane naturalem* positum est pro: *hoc dicant naturale,* et relatum ad *aegritudinem.*“ — „Sed tum dixerit, inquies, Cicero, aegritudinem, quae iam sublata esset, licere dici naturalem, modo non appelletur aegritudo; atque ita aegritudinem vocabit id, a quo abesse nomen illud velit. Sed non ita est argutandum; similiter enim Acad. II. 46, 140: reliquae virtutes, quarum esse nulla potest, nisi erit gratuita; nam quae .. voluptate ad officium impellitur, ea non est virtus, sed fallax imitatio simulatioque virtutis. de Divin. I. 50, 112: Multa medici praesentiunt; sed nullam eorum divinationem voco, ne illam quidem, qua moniti Lacedaemonii sunt, h. e. sed nihil tale vel nullam talem eorum praesensionem voco divinationem“ cett. *Wopkens. Orellius* recepit quidem coniecturam Bentleii, postea autem ad codicum scripturam rediit.

quod cum sapientia esse atque .. habitare .. possit] V. 24, 69: Quo tandem igitur gaudio affici necesse est sapientis animum *cum his habitantem* pernoctantemque curis. Apte *Wolfius* comp. Gr. συνοικεῖν τινι. De coniunctivo *quod .. possit* v. nos in Gr. L. §. 146, 3, 2).

elidendae] Scriptura *eligendae* (v. V. Scr.) huius loci rationi et naturae nullo pacto apta est. Contra egregie sese commendat altera scriptura *elidendae,* h. e. radicitus evellendae, extrahendae, exstirpandae. V. ad II. 11, 27. Dicitur quidem etiam *eligere herbas,* uti Columell. IV. c. 5. pro legendo evellere; sed alterum verbum rem multo fortius et efficacius denotat.

cuicuimodi est] H. e. quodcunque est. *Cuicuimodi* rarius vocabulum est, saepe a librariis depravatum. Vid. Var. Scr. *Cuicui* est forma genetivi pronominis pro *cuiuscuius,* quod nunquam in usu fuisse videtur; neque

affici, lamentari sollicitari dolere, in molestia esse afflictari desperare. 84. Haec omnia definiunt Stoici, eaque verba, quae dixi, singularum rerum sunt, non, ut videntur, easdem res significant, sed aliquid differunt, quod alio loco fortasse tractabimus. Haec[11] sunt illae fibrae stirpium, quas initio dixi, persequendae, et omnes elidendae[8], ne unquam ulla[12] possit exsistere. Magnum opus et difficile, quis negat? quid autem praeclarum non idem arduum? sed tamen id se effecturam philosophia profitetur; nos modo curationem eius recipiamus. Verum quidem haec

11 Sic Gud. 1. R. P. Brux. aliique codd.; Or. c. vulg. *hae.* V. ad I. 11, 22. in Var. Scr. 12 Sic R. P. Gud. 1. II. aliique; Or c. vulg. *ulla unquam.*

forma *cuicui* usitata erat nisi in locutione *cuicuimodi est, es, sunt.* Sic ad Attic. III. 22, extr.: Tu ad me velim omnia, *cuicuimodi* sunt, scribas. Infra V. 41, 121: ubi enim melius uti possumus hoc, *cuicuimodi* est, otio? (ubi Orellius vehementer addubitandum dicit, num non pluribus locis *cuiusquemodi,* de quo v. Forcellinium, legendum sit.) Fin. III. 9, 30: *cuicuimodi* sunt. Cf. *Gronov.* ad A. Gellium N. A. II, 8. *Goerenz* et *Moserum* ad Legg. II. 5, 13. *Zumpt.* ad Verr. V. 41, 107. Est forma genetivi pronominis *quisquis.* V. *Kühner.* Gr. L. §. 38. Not. 2. De formis pronominis *quisquis* cf. *Madvig.* ad Fin. III. 14, 45. De verbis *hoc otium* pro *huius rei* (i. e. ad hanc rem demonstrandam) *otium* v. ad I. 19, 45: haec pulchritudo.

§. 84. *ut videntur*] Personalis structura pro impersonali *ut videtur.* V. nos in Gr. L. §. 129. Not. 1b.

alio loco] Infra IV. c. 8.

Haec sunt illae fibrae] Tirones observent pronomen *hic* ab initio sententiae ita poni cum vi quadam, ut in eo lateat particula *autem.* Sic supra II. 13, 30: *Haec* est copia verborum. V. *Goerenz.* ad Academ. II. 24, 78. p. 143.

initio dixi] c. 6, 13.

ne unquam] De verborum iunctura *ne unquam, ne quisquam, ne usquam* in enuntiationibus finalibus pro *ne quando, ne quis, necubi* v. *Stürenburg.* in Commentat. II. ad Offic. p. 213. Scilicet *unquam, quisquam, usquam* in his enuntiationibus ponuntur, ut maior vis posita sit in iis quam in ceteris verbis. Ubi autem aliquid interdicitur vel metuitur, constanter dicitur *ne quando, ne quis, necubi,* quia in eiusmodi enuntiationibus res ipsa, quae interdicitur vel metuitur, urgetur, non tempus, non locus, non persona.

quid .. praeclarum non idem arduum] H. e. quid, quod praeclarum est, non idem arduum est? Notum proverbium: χαλεπὰ τὰ καλά, itemque δύσκολα τὰ καλά, et virtutis viam arduam proponere Hesiodum [ἔργα κ. ἡμ. 290.], quom ait: μακρὸς δὲ καὶ ὄρθιος οἶμος ἐπ' ἀρετήν. *Camerarius. Menkius* in Observv. ined. affert Erasmi Adagia II. 1, 12. p. 284. et Platon. de Rep. p. 435. C: ἴσως γάρ, ὦ Σώκρατες, τὸ λεγόμενον ἀληθές, ὅτι χαλεπὰ τὰ καλά, ubi v. *Astii* comment. p. 494.; cf. ibid. p. 497. D. Adde *Stallbaumium* ad l. d. p. 301. ed. Goth.

Verum quidem haec hactenus] Particulae *verum quidem* respondent plane Graecis ἀλλά γε; γέ et *quidem* confirmant antecedentia: *ja allerdings, ja! das wollen wir thun; jedoch für heute genug.* De ἀλλά γε v. nos in Gr. Gr. Vol. II. §. 511, 9, b). De formula *revocationis* (*sed, verum haec hactenus*), qua utuntur veteres, ubi, finita longiore disputatione, ad novam transituri sunt, v. *Seyffert.* schol. L. I. §. 41. *Wolfius* comp. Gr. καὶ ταῦτα μὲν τοιαῦτα, *Moser* καὶ ταῦτα μὲν δὴ ταῦτα, laudans Viger. p. 176. ed. Herm. Cum *verum quidem* et ἀλλά γε comparari possunt *quanquam quidem* et καίτοι γε. Cic. de Legg. II. 6, 14: de eius legis laude dicam, quod idem et Zaleucum et Charondam fecisse video; *quanquam quidem* illi non studii et delectationis, sed rei publicae causa leges civitatibus suis conscripserunt. Erravit *Seyffert.* ad Lael. 10, 33., quom *quanquam quidem* non iungi posse dicit, nisi ita, ut *quidem* non ad totam sententiam concessivam pertineat, sed ad

hactenus. Cetera, quotiescunque voletis, et hoc loco et aliis parata vobis erunt.

singularem eius notionem. Eur. Iph. T. 703: ἀτὰρ τὸ τοῦ θεοῦ γ' οὐ διέφθορέν σέ πω μάντευμα, καίτοι γ' ἐγγὺς ἕστηκας φόνου, *quanquam quidem* morti vicinus es. V. *Hartung.* Griech. Partik. T. I. p. 411. et nos in Gr. Gr. Vol. II. §. 507, 7, a). Bait. aliique de *Wesenbergi* Em. I. p. 19 sq. sententia legunt *verum haec quidem hact.*, quia *haec* et *cetera* inter se opponantur, comp. III. §. 4. 42 IV. §. 3. I. §. 99. 119. V. §. 11. 39. Acad. I. §. 21. Off. I. §. 19. III. §. 17. Inv. II. §. 115.; opposita esse inter se illa vocabula nemo negabit; at oppositionis vis sua sponte elucet.

hoc loco] In Academia Tusculani. V. III. 3, 7.

M. TULLII CICERONIS

TUSCULANARUM DISPUTATIONUM

AD

M. BRUTUM

LIBER QUARTUS.

I. 1. Quom multis locis nostrorum hominum ingenia virtutesque, Brute, soleo mirari [1], tum maxime in iis studiis [2], quae sero admodum expetita in hanc civitatem e Graecia transtulerunt. Nam quom a primo Urbis ortu regiis institutis, partim etiam legibus auspicia, caerimoniae, comitia, provocationes, patrum consilium, equitum peditumque discriptio [1], tota res militaris divinitus esset constituta; tum progressio admirabilis incredibilisque cursus ad omnem excellentiam factus est, dominatu regio re publica liberata. Nec vero hic locus est, ut de moribus institutisque maiorum et disciplina ac temperatione civitatis loquamur; aliis haec locis satis accurate a nobis dicta sunt, maximeque in iis sex libris, quos de re publica scripsimus.

I. 1 v. Adn. 2 Sic S.; eodem ducunt b. Gud. 2. Duisb. ed. P., in quibus est *in hiis st.;* multae edd. vett. *iis in st.;* alii codd. (etiam R. P. Gud. 1. Brux. *in his st.*, male; nam non solum philosophiae, sed ceterarum omnium artium litterarumque studia intelleguntur; v. ad I. 3, 5.

Cap I. §. 1. *multis locis*] V. ad III. 5, 10 extr.

mirari] Cod. Gud. II. et ed. E. exhibent *admirari*. *Admiror* maiores *Klotzius* vertit: ich bewundere die Vorfahren; *miror* maiores: d. V. erscheinen mir wundervoll, ut gravius sit quam *admirari*. Comparat *Moser* de Inv. II. 1, 2: Quom puerorum igitur formas et corpora magno hic opere *miraretur*.

quom .. esset constituta; tum] V. ad V. 39, 113.

regiis institutis] V. *L. Lange* Röm. Alterth. I. §. 47 p. 273 ed. 2.

provocationes] Provocationem ad populum iam a regibus fuisse ipse Cicero auctor est de Rep. II. 31, 54. Conferre iubet *Davisius* Livium VIII. 33. et Valer. Maxim. VIII, 1.

discriptio] Sic recte pro vulg. *descriptio* Bait. c. Gud. 1. R. Illud enim significat idem quod *distributio*. Infra V. 24, 68 in *discriptione* expetendarum fugiendarumque rerum, h. e. in definitione et constitutione finium bonorum et malorum.

divinitus] quod proprie significat Graecum θεόθεν, saepius a Cicerone ponitur pro divine, excellenter. de Orat. I. 7, 28: illa, quae philosophi *divinitus* ferunt esse dicta. *Moser* addit C. ad Fam. I, 9: quae sunt apud Platonem scripta *divinitus*. De re ipsa v. *L. Lange* l. d. I. §. 43. p. 244. ed. 2.

progressio admirabilis incredibilisque cursus] De hac eleganti verborum collocatione v. ad II. 4. 11.

temperatione civitatis] V. ad I. 10, 21.

sex libris .. de re publica] Vide sis

2. Hoc autem loco consideranti mihi studia doctrinae multa sane occurrunt, cur ea quoque arcessita [1] aliunde, neque solum expetita, sed etiam conservata et culta videantur. Erat enim illis paene in conspectu praestanti sapientia et nobilitate [3] Pythagoras, qui fuit in Italia temporibus isdem [4], quibus L. Brutus patriam liberavit, praeclarus auctor nobilitatis tuae. Pythagorae autem doctrina quom longe lateque flueret, permanavisse mihi videtur in hanc civitatem, idque quom coniectura probabile est, tum quibusdam etiam vestigiis indicatur. Quis enim est [5], qui putet, quom floreret in Italia [6] Graecia potentissimis et maximis urbibus, ea quae magna dicta est, in iisque [7] primum ipsius Pythagorae, deinde postea Pythagoreorum tantum nomen esset, nostrorum hominum ad eorum doctissimas voces aures

3 Infelix coni. *Madvigii*, iure a Sff. reiecta: praestanti *sapientiae* nobilitate; nam non generis, sed famae nobilitas intellegenda est, cf. I. 16, 38. 4 Sic Gud. 1. et sine dubio alii cdd.; Or. c. vulg. *iisdem*. 5 Sic R. Gud. 1. II. Aug. Duisb. Vind. 1. 2. Marb. Mon. 1. 2. et edd. vett. D. et Gebh.; reliqui (etiam cod. P.) *quis est enim*. V. ad I. 27, 66. 6 Immerito Ern. verba *in Italia* uncis cinxit: quae si omisisset Cic., verba seqq. *ea quae m. d. est* praemittenda fuerunt. 7 Sic Mon. 1. Gud. 2. Duisb.; Or. c. vulg. *in hisque*. V. ad I. 3, 5.

nos in libro d. *de Ciceronis in philos. meritis*. p. 45 sqq.

§. 2. *Hoc autem loco*] Sententiarum nexus est hic: Uti mores et res publica divinitus a maioribus nostris constituta est, ita studia doctrinae iam antiquitus ab iis arcessita aliunde, nec solum arcessita, sed etiam conservata et culta videntur. Neque vero id mirum est; florebat enim in ipsa Italia Pythagoras cett. De verbo *occurrendi* v. ad I. 21, 49.

arcessita] Sic R. P. Gr. Vat. Gud. 1. aliique codd.; alii deteriores codd. et pleraeque edd. vett. *accersita*. *Arcesso* et *accerso* sunt diversae tantum formae eiusdem verbi. *Arcesso* ex *ar*, i. e. antique pro *ad* (cf. *arbiter*, *arveho*, *meridies* pro medidies, porro in SC. de Bacch. *arfuerunt*, *arvorsum*; plura contulerunt *Ramshorn*. L. Gr. §. 9. p. 10. ed. 2. et in primis *W. Corssen* in libro, qui inscriptus est: Ueber Musspr., Vokalismus u. Betonung der Lat. Spr. Vol. I p. 238 sqq. ed. II.) et *cesso*, quod ex *cio*, ut *facesso* ex *facio*, *lacesso* ex *lacio*, factum est, ortum, sine dubio antiquior et germana forma est. *Accerso* ex transpositione litterae *r* et geminatione litterae *c* natum est. *Orellius* comparat Toscanorum *frebbe* pro *febbre*, *interpetre* pro *interprete*. V. *Ramshorn*. l. d. et doctam observationem *Kritzii* ad Sall. Cat. XL, 6. p. 190. *Klotzius* in Add. p. 152. laudat *R. Stürenb*. Commentation. de verbis *arcessendi* et *accersendi*, Hilperus. 1839., qui non recte significationis discrimen constituit, *Ellendt*. ad de Or. II. 27, 117. *Wagner*. Orthogr. Vergilian. in h. v.

nobilitate .. nobilitatis] Priore loco *famae*, posteriore *generis nobilitas* intellegenda est. Multa eiusdem vocabuli diversa sententia repetitionis exempla e Cicerone congessit *Seyffert*. ad Lael. 12, 40 p. 268.

auctor] Atavus generis tui clarissimi. *Neidius*. Cf. Brut. 14, 53: Quis enim putet celeritatem ingenii *L. Bruto* illi, *nobilitatis vestrae principi*, defuisse? Sed Marco Junio Bruto cum Lucio Junio Bruto, qui Tarquinium Superbum expulit, nullam intercedere cognationem nostris temporibus certissimis argumentis est demonstratum.

ea quae magna dicta est] H. e. eam dico, quae magna dicta est. Divin. I. 19, 36: contemnamus etiam Babylonios, *eos, qui* numeris stellarum cursus et motus persequuntur. N. D. I. 13, 35: nec audiendus Theophrasti auditor, Strato, *is, qui* physicus appellatur. Infra c. 8, 18: obtrectatio autem est, ea, quam etc. 36, 77: eius qui. Interdum etiam verbum *dico* additur, uti supra I. 32, 78: Num quid igitur est causae, quin amicos nostros Stoicos dimittamus, *eos dico, qui* aiunt animos manere. V. *Goerenz*. ad C. de

clausas fuisse? 3. Quin etiam arbitror propter Pythagoreorum admirationem Numam quoque regem Pythagoreum a posterioribus existimatum. Nam quom Pythagorae disciplinam et instituta [8] cognoscerent regisque eius aequitatem et sapientiam a maioribus suis accepissent, aetates autem et tempora ignorarent propter vetustatem; eum, qui sapientia excelleret, Pythagorae auditorem crediderunt fuisse [9].

II. Et de coniectura quidem hactenus. Vestigia autem Pythagoreorum quanquam multa colligi possunt, paucis tamen utemur, quoniam non id agitur hoc tempore. Nam quom carminibus soliti illi esse dicantur et praecepta quaedam occultius tradere et mentes suas a cogitationum intentione cantu fidibusque ad tranquillitatem traducere, gravissimus auctor

8 R. P. Vat. Gud. 1. II. Brux. multique alii codd. et ed. P. *constituta*. V. Adn. 9 Sic R. Gud. 1. 2. Aug. Marb. Duisb. Mon. 1. 2.; Or. c. vulg. *fuisse cred.*; P. et Gud. II. om. *crediderunt*.

Legg. I. 16, 45. p. 70. *Ramshorn*. L. Gr. §. 158. *Kühner*. §. 145. Not. 3.

nostrorum hominum] Hi genetivi a v. *aures* eo consilio disiuncti sunt, quo maiore vi efferrentur. V. nos in Gr. L. §. 167, I. De praep. *ad* v. ad III. 5, 11.

§. 3. *Numam Pythagoreum*] de Or. II. 37, 154. de Rep. II, 15, ubi v. *Moserum* p. 249 sqq. Livius I, 18. princ.: Auctorem doctrinae eius (Pythagorae), quia non exstat alius, falso Samium Pythagoran edunt: quem, Servio Tullio regnante Romae, centum amplius post annos in ultima Italiae ora circa Metapontum Heracleamque et Crotona iuvenum aemulantium studia coetus habuisse constat. Cf. eund. XL, 29. et Dionys. Hal. II. c. 59. Quam late sparsa fuerit haec perversa opinio non solum inter poëtas, sed etiam patres ecclesiasticos atque adeo rerum auctores, docte demonstravit *Davisius*, coll. Ovid. Met. XV. init. Fast. III, 153. Clem. Alex. Strom. I. p. 338. V. p. 648. Hieronym. in Iovin. 2. p. 386. Cyrill. in Iulian. 6. p. 193. Plin. H. N. XIII, 13. Diod. in Excerpt. Peiresc. p. 230.

instituta] Quod omnes meliores codd. aliique exhibent (v. V. Scr.) *constituta*, plane ab usu non solum Ciceronis, sed omnium illius aetatis scriptorum abhorret neque defendi potest, uti recte observavit *Klotzius* in Add. p. 152, locis, quales sunt C. ad Att. VI. 1. 2: quod quaedam a se *constituta* resciderim, et ibid.: cogitabam eius multa inique *constituta* et acta tollere; nam in iis locis *constituta* est participium, quod saepe apud Ciceronem eadem vi usurpatur, qua *institutus*. Quare *Klotzius* l. d. illum scripturae errorem ex eo natum esse arbitratur, quod in archetypo compendium fuerit, quale *ĩstituta*, idque cum *ostituta* permutatum pepererit *constituta*. Mihi vero probabilius videtur librarios hoc vocabulum ex suae aetatis loquendi consuetudine in Ciceronem intulisse.

Cap. II. *Et de coniectura quidem hactenus*] De hac post brevem rei tractatae repetitionem ad novam rem transitionis formula, in qua tamen pro *et* frequentius *ac* usurpatur, uti c. 31, 65, v. *Seyffert*. schol. Lat. I. §. 33.

non id agitur] V. ad I. 20, 46.

occultius] ut non perciperentur, nisi ab iis, qui interiore Pythagoreae philosophiae cognitione imbuti essent; eos dico, qui ἐσωτερικοὶ dicti sunt: quibus oppositi sunt discipuli ἐξωτερικοί, h. e. ii, qui instituerentur et praepararentur ad discenda ac percipienda secretiora et occulta disciplinae decreta. Diog. L. VIII, 15: ἔλεγόν τε καὶ οἱ ἄλλοι Πυθαγόρειοι μὴ εἶναι πρὸς πάντας πάντα ῥητά, ὥς φησιν Ἀριστόξενος ἐν δεκάτῃ παιδευτικῶν νόμων. Plura de hac re contulit et disputavit, quem *Klotzius* laudavit, *H. Ritter* in libro d. Gesch. d. Pyth. Phil. p. 42—45.

mentes suas] Tirones observent Romanos pluribus vocabulis abstractis tanquam concretis plurali numero uti, ubi sermo patrius ea tanquam abstracta singulari numero usurpat. Id fit, ubi abstracti notio ad plures pertinet. Sic h. l. Pythagorei dicuntur *mentes suas* cantu ad tranquilli-

in Origininibus dixit Cato morem apud maiores hunc epularum fuisse, ut deinceps, qui accubarent, canerent ad tibiam clarorum virorum laudes atque virtutes. Ex quo perspicuum est et cantus tum fuisse rescriptos [1] vocum sonis [1] et carmina. 4. Quanquam id quidem etiam XII tabulae declarant, condi iam tum solitum esse carmen: quod ne liceret fieri ad alterius iniuriam, lege sanxerunt. Nec vero illud non eruditorum temporum argumentum est, quod et deorum pulvinaribus et epulis

II. 1 v. Adn.

tatem traduxisse, non *mentem suam* (uti nos: *ihren Geist*); supra c. 1, 1. nostrorum hominum *ingenia* (non ingenium, *der Geist*); porro *animi militum* (*der Muth*). Quanquam etiam pro abstractis ponuntur, uti *ingenium hominum,* h. e. *ing. generis humani.* Eleganter in hanc rem disputavit *A. Grotefend.* Comment. d. p. 10. Omnino saepe nomina abstracta plurali numero ponuntur, quom varia genera, varii status, variae conditiones rationesve abstractae notionis significantur, deinde quom actio abstracti nominis repetita notatur; haec autem repetitio aut ad varias personas pertinet, uti modo vidimus. aut ad varia loca temporave. Cf. I. 16, 36: *formidines, Schreckbilder.* 33, 80: aegritudines, irae, libidinesque. 48, 116: clarae mortes (θάνατοι) pro patria oppetitae. 49, 116: optabiles mortes. III. 10, 22: mediocritates perturbationum: ubi cf. Adnot. 4, 7: reliquae quoque perturbationes animi, formidines, libidines, iracundiae. (ut de Rep. I, 38: libidines, quae sunt innumerabiles, iracundiaeve.) 25, 62: ex hac opinione sunt illa varia et detestabilia *genera* lugendi: paedores, muliebres lacerationes genarum, .. capitis percussiones. IV. 6, 14: tres constantiae. V. 6, 16: quos nulli metus terrent, nullae aegritudines exedunt, nullae libidines incitant, nullae futiles laetitiae exsultantes languidis liquefaciunt voluptatibus. 39, 113. valetudines: ubi v. Adnot. Offic. I, 22: fortitudines. 29: quictes. 36: tarditates, festinationes, celeritates. Fin. I, 15: assiduitates. IV, 27: omnes avaritiae. Sall. Cat. XV, 4: animus neque vigiliis neque quietibus sedari potuit: ubi v. *Kritz.* p. 77. Adde nobilitates Cic. Off. I, 32: luctus et orbitates; infra V. 6, 16. Porro: potentiae, desperationes, velocitates, impietates, honestates, vetustates, timiditates, infidelitates, maerores, fugae: quae quidem omnia apud Ciceronem leguntur. Porro: Sall. Cat. XIV, 5: *adolescentium familiaritates:* ubi v. *Kritz,* p. 73. V. nos in Gr. L. §. 104, 2. 3). *Ochsner.* Ecl. Cic. p. 72. *Ellendt.* ad de Or. III. 14, 53. Vol. II. p. 379 sqq. *Bremium* ad Fin. I, 8. p. 45. et in primis *C. G. Iacobum* in Comm. de usu numeri plur. ap. poët. Lat. Numburgi 1841. p. 7 sqq. Sic Gr. μανίαι poët., ταλαιπωρίαι, aerumnae. φρονήματα, animi, φιλίαι etc. Sic Hom. Od. I, 7: αὐτῶν γὰρ σφετέρῃσιν ἀτασθαλίῃσιν ὄλοντο· quanquam Homerus nomina abstracta numero plurali notare solet. V. *Nitzsch.* ad l. d. et quem laudat *Spohn.* de extr. Odyss. parte p. 106. Adde *Naegelsbach.* Excurs. XX. ad Iliad. p. 336 sqq. et nos in Gr. Gr. T. II. §. 348.

in Originibus] V. ad I. 2, 3. De exquisitiore verborum collocatione: *gr. auct. in O. d. C.* plura contulit *Wopkens.* Lectt. Tull. II. 6. p. 220., ut pro Ligar. c. 1: *propinquus meus* ad te *O. Tubero* detulit. N. D. III. 32: cur .. *pontifex maximus* est *O. Scaevola* trucidatus. Fin. I, 3: ut a *Scaevola* est *praetore* salutatus Athenis Albucius. Sic saepe appositio interiecta una vel pluribus verbis avellitur a nomine, ad quod pertinet. — *canerent ad tibiam.* V. ad I. 2, 3.

cantus .. rescriptos vocum sonis] Cantus vocum sonis *rescribere* est cantus *scribendo* (h. e. notis signisve) *revocare* vel *redigere* ad aptos (acutos et graves) vocum sonos, quod nos vocamus *komponiren, tonsetzen.* Ergo *cantus vocum sonis rescripti* sunt *in Noten gesetzte Gesangweisen* (*Melodien*). Pro verbo *rescribendi* Livius VII. 2, 7 utitur verbo *discribendi: discripto* (sic legendum pro vulg. *descripto*) ad tibicinem cantu. Quare *Ursinus, Lambinus, Fr. Fabricius, Baiter* legendum suspicati sunt *descriptos,* cuius loco *Seyffertus* rectius scripsit *discriptos.* Cantus igitur vocum sonis *discripti* sunt cantus vocum sonis *digesti* vel *dispositi.* Sed quom verborum sen-

magistratuum fides praecinunt: quod proprium eius fuit, de qua loquor, disciplinae. Mihi quidem etiam Appii Caeci carmen, quod valde Panaetius laudat epistula quadam, quae est ad Q. Tuberonem, Pythagoreorum [1] videtur. Multa etiam sunt in nostris institutis ducta ab illis, quae praetereo, ne ea, quae peperisse [1] ipsi putamur, aliunde didicisse videamur [2]. 5. Sed, ut ad propositum redeat oratio, quam brevi tempore quot et quanti poëtae, qui autem oratores exstiterunt!

2 Verba *aliunde didicisse videamur* R. P. Gud. 1. II. 2. Brux. Rehd. Duisb. Mon. 1. quatt. Oxx. hic ómissa transposuerunt post *nostros* in §. 5.

tentia, sive *rescriptos* sive *discriptos* legas, eodem redeat; nullam video causam, cur scriptura omnium cdd. auctoritate munita deserenda sit. Wolfius tentabat *perscriptos,* uti legitur in Mon. 2.; Nissenius *restrictos.* Pro *sonis* fuit qui legendum suspicaretur *notis:* quod probavit Wolfius. Ceterum recte monet W. verba *rescriptos vocum sonis* tantum ad *cantus,* non etiam ad *carmina* (i. e. poëmata) referenda esse. Infra c. 33, 71 *carmina* et *cantus* sunt *Gedichte* u. *Gesänge,* h. e. carmina eo consilio facta, ut *canerentur.*

§. 4. *XII tabulae*] de Rep. IV. 10, 12 (ed. M. p. 291. ex Augustin. C. D. II. 9.): „XII tabulae quom perpaucas res capite sanxissent, in his hanc quoque sanciendam putaverunt, si quis occentavisset sive carmen condidisset, quod infamiam faceret flagitiumve alteri.“ Verba ipsa huius legis in Tab. VIII. *de delictis* sic sese habent: SEI (si) QVEI (quis) PIPVLOD (convicio) OCENTASIT CARMENVE CONDISIT (condiderit) QVOD INFAMIAM FACSIT (fecerit) FLAGITIOMQ ALTEREI FVSTE FERITOD (feriatur). V. *I. N. Funccii* Legg. XII. Tabb. VII. Lex 8. Cf. *Heindorf.* ad Horat. Sat. II. 1, 82 sq.

Nec vero] significant non solitum transitum ad novam rem, sed simul *gradationem,* ut Gr. οὐδὲ μήν. V. *Hartung.* Griech. Partik. T. II. p. 381 sq. et nos in Gr. Gr. T. II. §. 502, 4, b.

deorum pulvinaribus] H. e. solennibus epulis ad deorum pulvinaria, quom fierent lectisternia. *Davisius* in partes vocat Salmasium Exercit. Plin. p. 122. V. *Weissenborn.* ad Liv. V. 13, 6. Ablativi *pulvinaribus* et *epulis* significant, uti recte observat *Verburg.,* tempus, quo pulvinaria sternuntur et epulae exhibentur, ut dr. *gladiatoribus, ludis.* V. nos in Gr. L. §. 115, 12.

Appii Caeci carmen] *Orellius* ad Wolfii scholas docet praeter hunc locum tria tantum eius exstare vestigia: apud Pseudo-Sallustium de rep. ord. I, 1, Festum in *stuprum,* Priscianum 8. p. 792. P., comp. Spalding. ad Quintil. T. IV. p. 591., sed vix credibile esse illud carmen Pythagoreum fuisse. Cf. *Goettlingium* ad Hesiod. p. XXXI. ed. 2. *Baehrium* Gesch. d. Röm. Litt. I. p. 306.

epistula ad Tuberonem] V. *Madvig.* ad Fin. IV. 9, 23 et *F. G. van Lynden* de Panaetio. p. 116. De *Tuberone* v. eundem l. d. p. 51, *Beierum* ad Off. III. 15, 62 et *Henrichsen.* ad de Or. II. 84, 341.

Pythagoreorum] Genetivus significat Appii carmen a Pythagoreis originem duxisse; *Pythagoreum,* quod Or., Tregd. aliique ex paucis deterioribus codd. ediderunt, ad Pythagoreorum sententiam compositum esse. Plane contrarium perperam *Klotzius* statuit. De re *Menkius* in Observv. ined. laudat *Aug. Krausii* Gesch. d. Röm. Litt. T. I. p. 115.

peperisse] R. P. Brux. et Pal. III. habent *perperisse* (*pperisse*), unde Davisius coni. *repperisse,* quod receperunt Tregd., Bait. aliique. Gud. 2. legit *percepisse.* At vulgata firmissime stat et multis locis, in quibus verbum *pariendi* eadem vi usurpatur, defenditur a *Wopkens.* Lectt. Tull. I, 16. p. 121. H., ut Fin. III, 1: nobis .. etiam verba parienda sunt. Or. 32: spinosiora multa pepererunt. ad Fam. IV, 13: illa etiam, quae ipse ingenio studioque peperisti. N. D. II, 29. Legg. II, 14.

§. 5. *ad propositum*] c. 1, 2.

qui autem oratores] Particula *autem* inservit orationis gradationi indicandae, ut idem fere valeat, quod *imprimis, demum.* Sic infra V. 20, 57: qua pulchritudine urbem, quibus *autem* opibus praeditam servitute oppressam tenuit civitatem! Cf. IV. 36, 77: quis *autem* malitia te (superavit)? Cf. *Han-*

facile ut appareat mostros omnia consequi potuisse, simul ut velle coepissent.

III. Sod de ceteris studiis alio loco et dicemus, si usus fuerit, et saepe diximus. Sapientiae studium vetus id quidem in nostris; sed tamen ante Laelii aetatem et Scipionis non reperio, quos appellare possim nominatim. Quibus adulescentibus [1] Stoicum Diogenen [2] et Academicum Carneadem video ad senatum ab Atheniensibus missos esse legatos. Qui quom rei publicae nullam unquam partem attigissent, essetque eorum alter Cyrenaeus, alter Babylonius; nunquam profecto scholis essent excitati neque ad illud munus electi, nisi in quibusdam principibus temporibus illis fuissent studia doctrinae. Qui quom cetera litteris mandarent, alii ius civile, alii orationes suas, alii monumenta maiorum; hanc amplissimam omnium artium, bene

III. 1 Sic Gud. 1.; Or. c. vulg. *adol.* 2 Sic D. et codd. R. P. Gud. 1.; Or. c. vulg. *Diogenem.* V. ad I. 26, 65.

dium in Tursell. Vol. I. p. 568. *Goerenz.* ad Legg. I. 17, 47. p. 75. *Seyffert.* schol. L. I. §. 19.

facile ut appareat] V. ad I. 8, 16. De *simul ut*, quod pro *simulatque* apud Tullium non saepe, uti dicit *Goerenz.* ad Acad. II. 16, extr., sed paucis tantum locis legitur, v. *Madvigium* ad Fin. II. 11, 33. p. 203. et in Add. p. 869. De re cf. I. 1, 1.

CAP. III. *vetus id quidem .., sed tamen*] V. Adnot. in I. 3, 6.

Laelii] V. nos in libro d. p. 20.

video] V. ad c. 22, 50.

missos esse legatos] Vide, si placet, de hac legatione, quae exposuimus in libro d. p. 9 sqq. Ceterum h. l. tertium legatum, Critolaum Peripateticum, praetermisit Cicero.

Cyrenaeus] Carneades; *Babylonius* Diogenes Stoicus. De v. *alter .. alter* v. ad I. 38, 91.

scholis excitati] Exquisitius dictum pro: e scholis, in quibus vitam umbratilem agebant, protracti. Ceterum argumentum, quo Cicero probare conatur iam tum studia doctrinae viguisse inter Romanos, et longissime arcessitum est et vero vanissimum.

temporibus illis] H. e. pro temporum illorum ratione, aut: *ut* temporibus illis (de quo voculae *ut* usu ad I. 8, 15. diximus). de Orat. II. 23, 98: vel eloquentissimo *temporibus illis.* V. *Ellendt.* ad Brut. VII, 28. p. 26. De re cf. C. de Or. II. 37, 154.

vita magis quam litteris] Ad illustrandum hunc locum facit C. de Fin. III. 3, 11. V., si tanti est, nos in l. d. p. 9.

§. 6. *elegantis*] V. ad I. 23, 55.

idem alio modo] Hoc Zenonis, Stoicae disciplinae auctoris, novandi studium quom aliis locis, tum in principio libri IV. de Fin. vehementer exagitavit et carpsit Cicero. Cf. etiam infra V. 12, 34.

Academici] Non veteres Academici intellegendi sunt, qui Platonis magistri doctrinam germanam ut plurimum expresserunt nec nisi in nonnullis locis ab illo desciverunt, sed novae Academiae sectatores, qui, quom nulli certae addicti essent disciplinae, aliarum scholarum controversias, rationum momentis excussis et inter se comparatis, disceptare et diiudicare poterant. Cf. V. 41, 120 et nos in l. d. p. 148 sq. et Prolegom.

C. Amafinius] V. nos in l. d. p. 22. et ad I. 3, 6 et Indic. historic.

exstitit dicens] Perperam Lambinus aliique delendum censuerunt *dicens;* nam opponitur antecedenti *silentibus;* neque offendere potest participium *dicens* adiunctum verbo *exstitit;* hoc enim est *exortus est* (*prodiit*) et *dicebat.* V. *Moserum* ad Divin. I. 25, 52: *Est* (i. e. inducitur) apud Platonem Socrates .. dicens Critoni etc.

ad eam potissimum disciplinam] quam sectabatur Amafinius, sc. Epicuream. Pro vulg. *eandem* Sff. c. Bait. recte e Gud. 1. et Brux. recepit *eam;* hoc enim pronomen, inquit, postulat adverbii *potissimum* ratio, quod quom dilectum significet ex multis compluribusve rebus factum, ad distinguendum necessario requirit eius-

vivendi disciplinam, vita magis quam litteris persecuti sunt. 6. Itaque illius verae elegantisque philosophiae, quae ducta a Socrate in Peripateticis adhuc permansit et idem alio modo dicentibus Stoicis, quom Academici eorum controversias disceptarent, nulla fere sunt aut [3] pauca admodum Latina monumenta sive propter magnitudinem rerum occupationemque hominum, sive etiam, quod imperitis ea probari posse non arbitrabantur: quom interim, illis silentibus, C. Amafinius [4] exstitit dicens, cuius libris editis commota multitudo contulit se ad eam [5] potissimum disciplinam, sive quod erat cognitu perfacilis, sive quod invitabantur [5] illecebris blandis [5] voluptatis, sive etiam, quia nihil erat prolatum [6] melius, illud, quod erat, tenebant. 7. Post Amafinium [4] autem multi eiusdem aemuli rationis multa quom scripsissent, Italiam totam occupaverunt: quodque maximum

3 Optimi codd. R. P. Gud. 1. II. Brux. cum aliis *ac:* qui error ex compendio scripturae facile oriri potuit. 4 Sic R. P. Vat. Gr. (ap. Brut.) Gud. 1. (nisi quod hic c. R. habet *Amifin.*) multique alii; neque aliter cod. Mediceus ad Famm. 15. 19, 2; Or. c. aliis codd. et plerisque edd. vett. *Amafanius.* Eadem scripturae varietas §. 7. 5 v. Adn. 6 Sic R. P. Gud. 1. II. Aug. Marb. aliique et ed. D.; Or. c. vulg. *prolatum erat.*

modi pronomen, a quo absit aequalitatis notio; scriptura *eandem* videtur Sffto orta esse e repetitione antecedentium litterarum (s)*e ad.* Cf. ad V. 21, 61. De re ipsa v. nos in l. d. p. 21.

invitabantur] Sic primus edidit Wolfius, neque aliter legitur in Vind. 1., ita ut numerus pluralis per figuram, quae a grammaticis constructio κατὰ σύνεσιν appellatur, referretur ad nomen collectivum *multitudo.* Orellius conferre iubet Fin. I. 7, 25: *multitudinem ..*, quod ita *putant.* Vulgo legitur *invitabatur*, quod mirabiliter *Klotzius* in Lectt. Tull. I. p. 131. ita intellegit, ut non ad multitudinem referendum sit, sed ipsum in se orationis subiectum contineat (*weil man eingeladen wurde*); nunc autem in Add. p. 154. *invitabantur* recipiendum censet. Cf. *Madvigium* ad Fin. l. d. p. 56 sq. et nos in Gr. L. §. 103, 2. Ernestius auctore Bouhierio perperam correxit *invitabat.*

illecebris blandis voluptatis] Hanc optimorum codicum R. P. Gud. 1. II. aliorumque itemque plurimarum edd. vett. scripturam auctore *Wesenbergio* Em. III. p. 1 sq. revocavi pro *blandae*, quod, plurimorum quidem, sed deteriorum codd. auctoritate fultum, edidit Or. Per se quidem eleganter *blanda voluptas* dicitur, uti apud Lucret. II. 966. IV, 12. 59., h. e. voluptas sensibus blandiens eoque homines ad se illiciens. Apposite *Wes.* l. d. comparat Finn. I. 10, 33: *blanditiis praesentium voluptatum deleniti atque corrupti* (= illecti). Off. II. 10, 37: *voluptates, blandissimae dominae.* Neque negari potest Ciceronem ita limatius scripturum fuisse; nam in verbis *illecebris blandis voluptatis* inest pleonasmus quidam, ut in loco a *Wes.* allato ad Fam. XV. 16, 3: delenitus illecebris voluptatis. At vero non solum apud poetas, sed etiam apud solutae orationis scriptores atque ipsum Ciceronem reperiuntur loci, ubi adiectivum a substantivo regente ad id, quod regitur, aut contra translatum sit. *Wesenb.* comparat N. D. III. 27, 69: spe *dubiae* salutis (pro spe dubia s., uti ad Att. VIII. 13, 1.). Ibid. §. 98: fontium *gelidas* perennitates .. speluncarum *concavas* altitudines. Nep. Dion. 1, 1: *utraque* tyrannide Dionysiorum. 2: *generosum* maiorum famam. 4: *crudelissimum* nomen tyranni. Liv. 1, 9: *violati* hospitii foedus, alia. In eiusmodi locis substantivum regens cum genetivo attributivo in unum quasi nomen coaluit, ut adiectivum, quod accedit, modo ad illud modo ad hunc se accommodare possit. Apud Graecos poetas haec structura longe est frequentissima. V. nos in ampliore Gr. Gr. T. II. §. 402, not. 2. Quae quom ita sint, optimorum codicum auctoritatem sequendam duxi.

argumentum est, non dici illa subtiliter, quod *et tam*[5] facile ediscantur et ab indoctis probentur, id illi firmamentum esse disciplinae putant.

IV. Sed defendat quod quisque sentit; sunt enim iudicia libera; nos institutum tenebimus nulliusque[1] unius disciplinae legibus adstricti, quibus in philosophia necessario pareamus, quid sit in quaque re maxime probabile, semper requiremus. Quod quom saepe alias[2], tum nuper in Tusculano studiose egimus. Itaque expositis tridui disputationibus quartus dies hoc libro concluditur[3]. Ut enim in inferiorem ambulationem descendimus, quod feceramus idem superioribus diebus, acta res est sic. 8. *M.* Dicat, si quis vult, qua de re disputari velit. *A.* Non mihi videtur omni animi perturbatione posse sapiens vacare. *M.* Aegritudine quidem hesterna disputatione videbatur,

IV. 1 v. Adn. 2 Duisb. *alias saepe;* at v. *Hand.* Tursell. I. p. 223. 3 Ern. c. ed. vet. Bouh. *concludetur*, nulla cogente necessitate; *Sff.* coni. *includitur*, v. Adn.

§. 7. *et tam facile*] Recepi hanc *Davisii* emendationem, quam etiam *Wesenberg.* Em. III. p. 2. rectissimam dixit; ad *tam facile edisc.* supple: quam facile illa edisci satis constat, i. e. perfacile, uti §. 6: quod erat cognitu *perfacilis.* R. P. Gud. 1. II. Brux. quinque Oxx. aliique et edd. vett. pleraeque habent *etiam* pro *et tam.* Or. coni. *et iam* interpretans: ex quo semel ab Amaf. prolata sunt: quod mihi non probatur; pauci deteriores codd. dant *et* pro *etiam.* Kl. in Add. p. 154 *etiam* ex permutatione vocabuli *et* et compendii *ēt* (i. e. *etiam*) ortum putat.

Cap. IV. *defendat quod quisque sentit*] Haec est legitima collocatio verbi *quisque* aut *quis* pro: defendat quisque, quod sentit. V. nos in Gr. L. §. 124, 7. a). Cf. *Madvig.* ad Fin. III, 20. p. 464. *Seyffert.* ad Lael. 9, 29. p. 200. Supra I. 4, 7 ponere iubebam, de quo *quis* audire vellet pro: ponere quem iub., de quo audire vellet. V. 19, 55 id enim licere dicimus, quod *cuique* conceditur. Cf. *Wopkens.* Lectt. Tull. I, 16. p. 121: qui etiam hos Graecos locos attulit: Dion. Hal. Antiq. I, 48: κρινέτω δ' ὡς ἕκαστος τῶν ἀκουόντων βούλεται. Ioseph. Ant. II. 76, 5: περὶ μὲν οὖν τούτων, ὡς ἑκάστῳ δοκεῖ, διαλαμβανέτω.

nulliusque unius] Haec est coniectura *Bentleii*, paucorum deteriorum cdd. auctoritate firmata, pro *nullisque unius*, quod omnes fere cdd. optimique, ut R. Gud. 1. P., habent et recepit Bait. *Nullus unus, nemo unus* est *kein einzelner.* V. 36, 105 *nemo* de nobis *unus* excellat. *Seyffertus* comparat Brut. §. 216. de Rep. II. §. 65. Liv. II. 6, 3. — De philosophandi ratione, quam secutus est Cicero, disputavimus in libro d. *de Cic. in phil. mer.* p. 66—74 et 79—81.

semper requiremus] Pro *requiremus* *Bakius* legendum conicit *exquiremus*, *Gebhardus anquiremus*, quod recipit Sff. At omnium librorum scriptura *requiremus* rectissime sese habet; nam verba cum *re* composita saepe significant repetitionem actionis, saepe etiam intentionem; *requirere* igitur est *rursus*, non semel, sed *iterum* et *saepius* vel *etiam atque etiam* quaerere, quod in hunc locum, ubi *semper* additum est, aptissime quadrat. Apposite *Sorofius* affert N. D. II. 38, 96 assiduitate cotidiana et consuetudine oculorum adsuescunt animi neque admirantur neque *requirunt* rationes earum rerum, quas semper vident, proinde quasi novitas non magis quam magnitudo rerum debeat ad *exquirendas* causas excitare.

quartus dies hoc libro concluditur] H. e. quae quarto die acta sunt, hoc libro comprehendantur; de verbo *concludendi* v. *Freundium* Lex. T. I. p. 907. *Seyfferti* coniectura *includitur* facile caremus.

in inferiorem ambulationem] de Divinat. I. 5, 8: „Quibus de rebus, .. quom essem cum Q. fratre in Tusculano, disputatum est. Nam quom ambulandi causa in Lyceum venissemus;

nisi forte temporis causa nobis[4] assentiebare. *A.* Minime vero; nam mihi egregie probata est oratio tua. *M.* Non igitur existimas cadere in sapientem aegritudinem? *A.* Prorsus non arbitror. *M.* Atqui, si ista perturbare animum sapientis non potest, nulla poterit. Quid enim? metusne conturbet? At earum rerum est absentium metus, quarum praesentium est aegritudo. Sublata igitur aegritudine, sublatus[5] est metus. Restant duae perturbationes, laetitia gestiens et libido, quae si non cadent in sapientem, semper mens erit tranquilla sapientis. 9. *A.* Sic prorsus intellego. *M.* Utrum igitur mavis? statimne nos vela facere an quasi e portu egredientes paululum remigare? *A.* Quidnam est istuc? non enim intellego.

V. *M.* Quia Chrysippus et Stoici, quom de animi perturbationibus disputant, magnam partem in iis[1] partiendis et

4 Sic b. (a sec. m.) unus Ox. Vind. 1. Mon. 2. (hic addito *non*) aliique et multae edd. vett.; eodem ducit Gr., qui habet *novis; novi* R. P. Gud. 1. II. Brux. b. (a. pr. m.) Aug. Mon. 1. quatt. Oxx. Marb. et ed. vet. P.; *non vi* Vat.: unde Bentl. coni. *non re;* alii codd. om. *nobis.* Codicum turbas ex eo ortas putat Kl., quod *nobis* per compend. *nob̃* scriptum fuisse videatur. 5 Sic Gud. 1. II. b. Marb. Duisb. sept. Oxx. Vind. 2.; R. P. aliique codd. *et sublatus:* unde D. acute *etiam subl.;* voc. *etiam* ex compend. *ēt* facile oriri potuit; quanquam illud *et* ex ultima syllaba praecedentis vocabuli nasci potuit; exempla, in quibus *et* ex *e* natum est, collegit *Wes.* I. p. 31.; cf. nos ad V. 31, 87.; at *et sublatus* adversatur Ciceronis loquendi consuetudini. V. *Wopkens.* Lectt. Tull. p. 122. H. V. 1 Sic Or. c. Gud. II. 2. Aug. Duisb. Mon. 1.; Bait. c. aliis *his.*

(id enim superiori Gymnasio nomen est)." Itaque *superior ambulatio* dicebatur *Lyceum*, ubi ambulare solebant; *inferior ambulatio* erat *Academia*, locus in eodem Ciceronis Tusculano, ubi disputationes de philosophia instituebantur. Cf. II. 3, 9. *Ambulatio* h. l. significat ambulacrum vel locum, ubi ambulatur. Cf. de Orat. I. 7, 28. princ.

§. 8. *temporis causa*] *Neidius* explicat: temporibus inserviens, motus auctoritate mea, ne dubitationibus tuis taedium mihi exhiberes; *Kernius:* nach Zeit u. Umständen dich richtend; elegantissime *Seyffertus* ad Lael. 8, 26. p. 181: im Drange des Augenblicks, = tempori cedens, qui apte comp. Fam. IV, 9: tempori cedere, id est necessitati parere. Cf. Lael. l. d.: qui simulatione amicitiae coluntur et observantur *temporis causa*, der besonderen Lage, besonderer Umstände wegen (durch Rücksicht auf unser Bedürfniss). Acad. II. 35, 113: nec dico *temporis causa*, sed ita plane probo. Contra *Klotzium* demonstravit *Seyff.* nunquam hanc locutionem notare *auf den Augenblick;* pro *temporis causa* (nach den Umständen) dici etiam *pro tempore* (Caes. B. G. 5, 8.). *ex tempore* (infra V. 31, 88. Off. II. 9, 33: expedire rem et consilium *ex tempore* [i. e. ad tempus accommodatum] capere posse); denique *ad tempus* (Fam. X. 9, 3: *ad tempus* consilium capiam, i. e. ad tempus consilium accommodabo): quod tamen significare potest etiam *in aliquod tempus* (eine Zeit lang, für den Augenblick), ut Lael. 15, 53: coluntur tamen simulatione duntaxat *ad tempus.*

Quid enim?] V. ad I. 25, 60.

§. 9. *Utrum —? statimne — an*] V. ad IV. 27, 59.

vela facere] *Ernestius* in Clav. Ciceron. v. *remigare* sic explicat: Utrum malis statim copiose et late disputari, an ante adhuc aliquamdiu subtiliter rem persequi, quemadmodum qui portum egrediuntur non statim vela dant, sed lentius progrediuntur; id autem fit remigando. Cf. c. 5. princ.

Cap. V. *Quia* ..] H. e. haec dixi, quia. Cf. III. 7, 14: quoniam.

Chrysippus et Stoici] Chrysippus, unus Stoicorum excellentissimus, nominatim appellatur, ceteri generali nomine significantur. Hunc dicendi morem pluribus exemplis illustravit

definiendis occupati sunt; illa eorum perexigua oratio est, qua medeantur animis nec eos turbulentos esse patiantur; Peripatetici autem ad placandos animos multa afferunt, spinas partiendi et definiendi praetermittunt; quaerebam igitur, utrum panderem vela orationis statim an eam ante paululum dilecticorum remis propellerem. *A.* Isto modo vero. Erit enim hoc totum, quod quaero, ex utroque perfectius. 10. *M.* Est id quidem rectius; sed post requires, si quid fuerit obscurius, *A.* Faciam equidem; tu tamen, ut soles, dices ista ipsa obscura planius, quam dicuntur a Graecis. *M.* Enitar equidem; sed intento opus est animo, ne omnia dilabantur, si unum aliquid [2] effugerit. Quoniam quae Graeci πάθη vocant, nobis perturbationes appellari magis placet quam morbos, in his explicandis veterem illam equidem Pythagorae primum, dein [3] Platonis discriptionem [4] sequar, qui animum in duas partes dividunt: alteram rationis participem faciunt [5], alteram expertem; in participe rationis ponunt tranquillitatem, id est placidam quietamque constantiam;

2 Sic R. P. Gud. 1. II. Aug. unus Ox. et nonnullae edd. vett.; *aliquod* Or. c. vulg. 3 Sic R. P. Gud. 1. II.; *dehinc* unus Ox.; *deinde* Or. c. vulg. De v. *dein* laudat *Moser* Goer. ad Finn. IV. 18, 50. p. 484. Hand. Tursell. II. p. 239. 4 Sic Bait. c. aliis pro *descr.*, v. ad §. 1. 5 Bait. *faciunt* seclusit, Bak. delevit.

Davisius, qui conferre iubet *I. F. Gronovium* ad ad Liv. IJI, 25. Sic Homer. Il. τ, 63: Ἕκτορι μὲν καὶ Τρωσὶ τὸ κέρδιον. Aesch. Choëph. 145: ξὺν θεοῖσι καὶ Γῇ καὶ Δίκῃ. Tullius de Divin. I, 53: Fore, ut armis *Darius et Persae ab Alexandro et Macedonibus* vincerentur. Petron. Sat. c. 2: *Pindarus novemque lyrici* Homericis versibus canere timuerunt. Cf. *Popponem* ad Thuc. I, 116. Vol. III, 1. p. 563. et *Kühner*. Gr. Gr. T. II. §. 601, 7.

spinas] V. ad I. 8, 16: *spinosiora.*

dialecticorum remis] H. e. an orationem exordirer more dialecticorum a subtiliore disputatione, quae lentius progreditur.

Isto modo vero] H. e. *profecto* isto modo, sc. ut orationem incipias a spinis partiendi et definiendi; deinde copiosiore oratione uterere; *ex utroque*, i. e. e Stoicorum et Peripateticorum ratione. De vocula *vero* v. Adnot. I. 11, 24.

§. 10. *Enitar equidem*] *Equidem* gravius dictum est quam *quidem*. V. nos in Gr. L. §. 133, not. 4; cf. etiam ad II. 5, 14: *id dicere quidem.*

dilabantur] Cato apud Ciceron. de Fin. III. 22, 74. disciplinam Stoicam sic praedicans inducitur: Admirabilis compositio disciplinae incredibilisque rerum traxit ordo. — Quid non sic aliud ex alio nectitur, ut non, si ullam litteram moveris, *labent* omnia? nec tamen quicquam est, quod moveri possit.

πάθη .. *perturbationis* .. *morbos*] V. III. 4, 7.

Pythagorae .. Platonis .. discriptionem] Diog. L. 8, 30. de Pythag. haec tradit: τὴν ἀνθρώπου ψυχὴν διαιρεῖσθαι τριχῆ, εἴς τε νοῦν καὶ φρένας καὶ θυμόν· νοῦν μὲν οὖν καὶ θυμὸν εἶναι καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ζώοις, φρένας δὲ μόνον ἐν ἀνθρώπῳ. De Platone v. ad I. 10, 20. et II. 21, 47. Stoici contra perturbationes collocabant in eadem sede, cui rationem adsignabant. Plutarch. Placit. IV. c. 21. Stoici dicunt εἶναι τῆς ψυχῆς ἀνώτατον μέρος, τὸ ἡγεμονικόν, τὸ ποιοῦν τὰς φαντασίας καὶ τὰς συγκαταθέσεις καὶ ὁρμάς· καὶ τοῦτο λογισμὸν καλοῦσιν. Plura affert *Davisius.* Cicero igitur Pythagoram et Platonem (v. *Stallbaumium* ad Plat. Phaedr. p. 246. A.) in eo sequitur, quod animum in duas partes dividendum censet, alteram rationis participem, alteram expertem, in qua exsistant perturbationes; sed haec animi discriptio repugnat Stoicorum perturbationum definitionibus, qui perturbationes in ea animi parte, quae ra-

in illa altera motus turbidos tum [6] irae, tum cupiditatis, contrarios inimicosque rationi. 11. Sit igitur hic fons; utamur tamen in his perturbationibus describendis Stoicorum definitionibus et partitionibus, qui mihi videntur in hac quaestione versari acutissime.

VI. Est igitur Zenonis haec definitio, ut *perturbatio* sit, quod πάθος ille dicit, aversa a recta ratione, contra naturam, animi commotio. Quidam brevius perturbationem esse appetitum vehementiorem; sed vehementiorem eum volunt esse, qui longius discesserit a naturae constantia. Partes autem perturbationum volunt ex duobus opinatis bonis nasci et ex duobus opinatis malis; ita esse quattuor: ex bonis *libidinem* et *laetitiam*, ut sit laetitia praesentium bonorum, libido futurorum; ex malis *metum* et *aegritudinem* nasci censent, metum futuris, aegritudinem praesentibus. Quae enim venientia metuuntur, eadem afficiunt aegritudine [1] instantia. 12. *Laetitia* autem et *libido* in bonorum opinione versantur, quom libido ad id, quod videtur

6 v. Adn. VI. 1 Sic Or. c. Vat. Gud. 1. aliisque, eodem ducunt R., in quo est *afficiunt aegritudinē*, et P. Fabr. duo Pall., in quibus est *afficiunt aegritudinem;* multi codd. deteriores et pleraeque edd. vett. *efficiunt aegritudinem:* quod a Kl. receptum est, nunc ab eodem in Add. p. 156. iure reicitur; idem bene monet hanc alteram scr. ex eo natam videri, quod librarii ad v. *afficiunt* accusativum obiecti requisivissent.

tionis est particeps, collocabant; in reliqua vero disputatione redit ad Stoicorum disciplinam. — De seq. relat. *qui* v. Adn. in III. 24, 57: *qui laudat senem.*

tum irae] Unus D. et unus Ox. habent *cum irae:* quod si plurium librorum auctoritate confirmatum esset, recipiendum censerem ob ea, quae ad V. 25, 72. exposui: sed defendi potest *tum* ita, ut haec sit sententia: in altera motus turbidos, qui *modo* ira *modo* cupiditate concitantur. Etiam *Wes.* Em. I. p. 23. requirit *quom.*

Cap. VI. §. 11. *Zenonis definitio*] Cf. III. 11, 24 princ. Diog. Laert. 7, 110: Ἔστι δὲ αὐτὸ τὸ πάθος κατὰ Ζήνωνα ἡ ἄλογος καὶ παρὰ φύσιν ψυχῆς κίνησις ἢ ὁρμὴ πλεονάζουσα. Hic locus confirmare videtur coniecturam Salmasii, qui ad Simplicium p. 55. legit *et contra naturam;* sed haec verba ita accipienda sunt, ut verborum *aversa a recta ratione* explicationem contineant; neque aliter infra c. 21, 47. legitur; *contra naturam* = naturae repugnans. V. ad II. 3, 7: lectionem *sine ulla delectatione.* Stob. ecl. eth. II. 6, 6. p. 166: πάθος δ' εἶναί φασιν ὁρμὴν πλεονάζουσαν καὶ ἀπειθῆ τῷ αἱροῦντι λόγῳ ἢ κίνησιν ψυχῆς παρὰ φύσιν. Post verba *haec definitio* recte sequitur *ut*, non accusativus c. inf., quia haec constructio usurpatur, quom aliquid esse aut factum esse pronuntiatur, coniunctio autem *ut* ponitur, quom quis indicare vult rem aliquam certo quodam modo cogitandam esse. Cf. §. 14. Hinc dicitur *sic* vel *ita definire, ut.* Cf. infra c. 21, 47. c. 9, 20: *hoc modo describunt, ut.* c. 11, 27: Offensionum *definitiones sunt eiusmodi, ut.* V. Adn. in III. 3, 5. Aliis locis solum accusativum Cicero ponit, ut infra 8, 18: ea *sic definiunt: pigritiam metum consequentis laboris* cett. Vel etiam *dicunt* c. acc. et inf. sequitur, uti infra c. 8. princ.: Haec definiunt hoc modo. *Invidentiam esse dicunt aegritudinem* cett. V. *Ochsner.* l. d. p. 79.

Partes] V. Adnotata in III. 11, 24.

opinatis] V. ad III. 14, 30.

futuris .. praesentibus] De omisso *ex* v. ad III. 15, 33.

eadem afficiunt aegritudine instantia] Arrian. Epict. III. c. 26, p. 360: ὧν γὰρ προσδοκωμένων φόβος γίνεται καὶ λύπη παρόντων. *Davisius. Instantia* respondet Graeco ἐνεστώς. Cf. 30, 64. *Moser* comp. de Or. II. 25, 105: in deliberationibus plerumque ex futuri,

bonum, illecta [2] et inflammata rapiatur, laetitia, ut adepta iam aliquid concupitum, ecferatur [3] et gestiat. Natura enim omnes ea, quae bona videntur, secuntur [3] fugiuntque contraria. Quamobrem simul obiecta species est cuiuspiam [4], quod bonum videatur; ad id adipiscendum impellit ipsa natura. Id quom constanter prudenterque fit, eiusmodi appetitionem Stoici βούλησιν appellant, nos appellamus [5] *voluntatem*. Eam illi putant in solo esse sapiente; quam sic definiunt: voluntas est, quae quid cum ratione desiderat. Quae autem, ratione adversa [5],

2 Sic Or. c. Mon. 1. 2. Vind. 1. (in marg.) compluribus Oxx. aliisque et edd. vett. omnibus ante Gebh.; *iniecta* Vat. R. P. Gud. 1. II. Brux. tres Pall. Fabr.: quam scr. Or. e vetere scr. *inlecta* ortam verissime iudicavit. Ern. *iniecta* defendi posse putat ex N. D. I. 20: in quam se animus *iniciens* atque intendens; sed *inicere se in aliquid* recte dr., non *ad aliquid.* 3 Sic R. Gud. 1. et ed. D.; eodem ducunt scr. P. *hecferatur*, Gud. II. *et feratur*, un. Ox. *eo efferatur;* Or. c. vulg. *effer.* V. ad I. 19, 43. II. 8, 20. III. 7, 14. Paulo post *secuntur* Gud. 1.; cf. c. 36, 77; V. 37, 108. Or. c. vulg. *sequuntur.* 4 Sic R. P. Gud. 1. Rehd. Marb. Vind. 1.; *cuiusp. est* Or. c. vulg. 5 v. Adn.

raro etiam ex *instantis* aut facti. Cornific. ad Herenn. II. 5, 8: id dividitur in tempora tria: praeteritum, *instans*, consequens. Quintil. V, 10: praeteritum, *instans*, futurum.

§. 12. *ut adepta*] Particula *ut* participio addita causam, quam significat participium, magis effert. V. *I. H. C. Eggersium* in Quaestionn. Tull. Alton. 1842, p. 13., qui laudat *Schmidium* ad Hor. ep. I. 7, 41: *ut* neque planis porrectus spatiis nec multae prodigus herbae.

simul obiecta] pro: *Simul atque* obi. V. *Ramsh.* L. Gr. §. 188. Not. 2. *Kühner.* §. 150, 1. *Otton.* ad Fin. III. 6, 21.

βούλησιν] Hanc igitur opponebant Stoici *libidini*, quam appellabant ἐπιθυμίαν. Diog. Laert. 7, 116: Τῇ δὲ ἐπιθυμίᾳ ἐναντίαν φασὶν εἶναι τὴν βούλησιν, οὖσαν εὔλογον. Stob. ecl. eth. II. 6, 6 p. 164. Pro seq. *appellamus* coniunctivum *appellemus* (quod Bait. aliique receperunt) legendum suspicatur *Wesenbergius* Em. I. p. 18., quia indicativus falsam illam habeat sententiam, id constantiae genus, quod Stoica quadam terminologia βούλησις appellaretur, a *Latinis* vulgo appellari *voluntatem* esse solitum, comp. II. 13, 30. III. 5, 11.; Ciceronem autem hoc dixisse, licere Latino vocabulo, quod vulgari dicendi consuetudine latius pateret, sic quoque uti, utque sic uterentur, hortatum esse: quam in sententiam scribendum esse *appellemus*, ut III. 4, 7. extr. *dixerimus.* Fin. III. §. 20. (ubi vulgo omnes ex Th. Bentleii coni. *appellemus*, archetyp. *appellamus*) c. Madv. adn., 21. 24. 33. 45. 52. IV. §. 74. Acad. II. §. 17. N. D. I. §. 109. all.; similiter infra IV. 6, 13: *appelletur, nominetur*, 12, 28: *dicatur, nominetur, habeat* nomen. Quod IV. 6, 13. legitur: tum illud gaudium dicitur, id breviter dictum esse pro: (*a Stoicis*) χαρά, *id est gaudium, dicitur:* supra autem III. 33, 79. recte dici: *statu* (*sic enim appellamus controversiarum genera*), ut de usitato iam rhetorico vocabulo *status.* Indicativo modo certe dicendum fuisse *ego appello* (comp. Fin. III. §. 20. 45. 55. 69. Acad. II. §. 54.) aut *nos appellemus licet*, ut Fin. IV. §. 17. Acad. I. §. 40., aut *nos appellare possumus*, ut Acad. I. §. 30. (comp. Tusc. III. 4, 7. IV. 6, 13: *dici potest*). Denique multa idem *Wes.* collegit exempla, in quibus eiusmodi terminationes, ut *at* et *et*, *ant* et *ent*, *antur* et *entur*, *amus* et *emus*, in codd. confusae sunt. Haec omnia tam eleganter ac subtiliter sunt disputata, ut, si ulla accederet codicum auctoritas, ego dubitaturus non fuerim hanc coniecturam in verborum ordinem recipere.

ratione adversa] Sic Or. c. R. P. Gud. 1. II. 2. Brux. Aug. Vind. 2. Marb. Rehd. Mon. 1. sex Oxx. et nonnullis edd. vett.; *adversa ratione* plurimae edd. vett.; Bouh. coni. *rationi adversa;* L. *aversa a ratione;* Or. coni. *a ratione aversa:* quod Tr., Bait. aliique receperunt et probavit Wes. Em. III. p. 28.; cf. §§. 11. 13. 22. 34. 47. 61. *Wes.* opinatur Ciceronem non *adversa*

incitata est vehementius, ea libido est vel cupiditas effrenata, quae in omnibus stultis invenitur. 13. Itemque quom ita movemur, ut in bono simus aliquo; dupliciter id contingit. Nam quom [5] ratione animus movetur placide atque constanter, tum illud *gaudium* dicitur; quom autem inaniter et effuse animus exsultat, tum illa *laetitia gestiens* vel *nimia* dici potest, quam ita definiunt: sine ratione animi elationem. Quoniamque ut bona natura appetimus, sic a malis natura declinamus, quae declinatio, si [5] cum ratione fiet, *cautio* appelletur, eaque intel-

scripturum fuisse, sed *adversante*, ut §. 14., aut *invita*, ut §. 78., aut *repugnante*, ut §. 79. At quom C. supra III. 16, 34. *adversis casibus* dixerit, neque omnino quicquam in v. *adversa* insit, quod latinitati repugnet; plurimorum optimorumque codd. scripturam cur mutemus, nulla est idonea causa.

§. 13. *ita movemur*] H. e. afficimur. „*Moveri* geht oft auf Seelenbeschaffenheit, Seelenstimmung; daher sagt man auch von einem witzigen Kopf *acute movetur* (C. Famm. XV. 21, 5.).“ *Wolf.*

quom ratione animus movetur] *Bentleius* legendum conicit *cum cum ratione*, quod iure reicit *Seyffertus*, quom ingratum auribus sonum Tullius aliis locis vitare studuerit (de or. II. §. 204 *cum* esset *cum* eo; in Pison. in. is *cum* Romam *cum* filio venisset; de Div. I. §. 8 *cum* essem *cum* Quinto.) Quare scripsit: *cum ratione animus cum movetur.* Sed ne haec quidem coniectura probanda est. Recte quidem ac necessario dicitur *cum ratione animi motio;* sed ubi passiva verbi structura usurpatur, rectissime dicitur *ratione* animus movetur, uti c. 38, 83: a te *ratione* (mit Ueberlegung) propositum. (Sed §. 84: *ratione* confici = durch die Vernunft.) Off. I. 2, 7: „omnis enim, quae *ratione* suscipitur de aliqua re institutio“ legendum est pro *quae a ratione.*

gaudium] quam appellabant χαράν; eam opponebant *laetitiae*, quam appellabant ἡδονήν. Laert. 7. 114: ἡδονή ἐστιν ἄλογος ἔπαρσις ἐφ' αἱρετῷ δοκοῦντι ὑπάρχειν. §. 116: τὴν μὲν χαρὰν ἐναντίαν φασὶν εἶναι τῇ ἡδονῇ, οὖσαν εὔλογον ἔπαρσιν. Hinc saepe *gaudium* et *laetitia* iunguntur, ut Sall. Cat. 48, 1, ubi v. *Kritz.* p. 218. V. *Doederlinii* Synonym. Vol. III. p. 242 sq. De verbis *gestiens* (*sich gebärdend*) et *sine ratione animi elatio* (*vernunftlose Erhebung des Gemüths*) cf. supra III. 10, 23: laetitia, quae est voluptas animi *elata* (ausgelassen) et *gestiens.* 11, 24: voluptas *gestiens*, id est praeter modum *elata* laetitia opinione praesentis magni alicuius boni. Fin. III. 10, 35: ego malo laetitiam appellare (sc. ἡδονήν) quasi *gestientis* animi *elationem* voluptariam.

ita definiunt] Cf. Fin. II. 4, 13: qui eam (voluptatem) *sic definiunt, sublationem* animi sine ratione. V. ad III. 18, 41.

declinatio, si cum ratione fiet] Sic vulgo legitur. Bentleius in hac vulgata scr. soloecismum et anacoluthon latere putat, primum quia praegressis verbis: *quae declinatio, si cum ratione fiet,* exspectetur: *sin autem sine ratione*, tum quia protasi non respondeat apodosis. Quare grammaticam constructionem ad sanitatem restituturus delendam censet voculam *si*, quam omnium codicum et edd. vett. auctoritas tuetur. Et in hanc sententiam discesserunt Davisius, Lallem., Ernestius, Bait. aliique. Ego vero locum sanissimum esse arbitror nec quicquam loco movendum. Neque vero perspicio Bentleii correctione verborum ordinem ad grammaticae rationis normam esse revocatum. Nam apodosis, quam sibi visus est restituisse, nulla est; certe apud Ciceronem, quod sciam, nusquam legitur propositio hoc modo conformata: *Quoniam . . declinamus: quae declinatio cum ratione fiet, cautio appelletur*, pro *ea declinatio, quae cum ratione fiet.* Verborum quidem ordinem, retenta vulgata, non recte procedere, equidem non nego; at huius rei culpa transferenda non est ad librarios, sed ad ipsum Ciceronem, qui, uti iam saepius monuimus, in his ipsis libris saepissime vulgaris sermonis neglegentiam sectatus est. Scilicet sine dubio statuendum est h. l. anantapodoton, ea figura, quam iam supra ad III. 17, 36. vidimus, qua apodosis cum parenthesi coaluit.

cautio] εὐλάβεια. Diog. Laert. 7,

legatur in solo esse sapiente; quae autem sine ratione et cum exanimatione humili atque fracta, nominetur metus; est igitur *metus* a ratione aversa[6] cautio. 14. Praesentis autem mali sapientis[7] affectio nulla est; stulta[5] autem aegritudo est, eaque[5] afficiuntur in malis opinatis animosque demittunt et contrahunt rationi non obtemperantes. Itaque haec prima definitio est, ut aegritudo sit animi adversante ratione contractio. Sic quattuor *perturbationes* sunt, tres *constantiae,* quoniam aegritudini nulla constantia opponitur.

VII. Sed omnes perturbationes iudicio censent fieri et opinione. Itaque eas definiunt pressius, ut intellegatur, non

6 Sic Or. c. cod. Gr. et L. e libris vett., cf. c. 6, 11. c. 21, 47.; R. P. Gud. 1. II. Brux. tres Pall. Med. Bak. Vind. 1. Mon. 2. unus Ox. *ratione aversa* (omisso *a*): quod recepit D.; alii codd. et edd. vett. *ratione adversa,* ut §. 13.; cod. Col. aliquot Oxx. et nonnull. edd. vett. *rationi adversa.* 7 Sff. coni. *praesentibus* autem *malis;* pro seq. *sapientis* Bentl. coni. *sapienti;* at v. ad II. 15, 35: *functio quaedam* etc.

116: τὴν δὲ εὐλάβειαν (ἐναντίαν φασὶν εἶναι) τῷ φόβῳ, οὖσαν εὔλογον ἔκκλισιν· φοβηθήσεσθαι μὲν γὰρ τὸν σοφὸν οὐδαμῶς, εὐλαβηθήσεσθαι δέ.

§. 14. *stulta*] Sic R. P. Vat. Gud. II. Brux. unus Leid. omnes Pall. et Oxx. Rehd.; Orellius c. edd. vett. et reliquis codd. edidit *stulti* (etiam Wesenbergio III. p. 12. probatum), ut transitus a singulari (*stulti*) ad pluralem *afficiuntur* statuendus sit. Non male; v. ad c. 31, 65: *perturbationem .. omnes eas* esse in nostra potestate. Sed ex tota oratione ad v. *afficiuntur* subiectum facile cogitatione suppleri potest. Quod autem *Orellius* ait, oppositionem *sapientis* necessario requirere *stulti,* id verum non esse recte monet *Moser;* eadem enim, quanquam paulo liberior est, oppositio latet in v. *stulta.* Bentl. coni. *stultis autem* vel *stultorum autem* ob seq. plur. *afficiuntur;* Bait. c. Dav. *stultorum aegr. est ea, qua;* Sff. *stultorum tum* pro *autem.* Quod autem ad iterationem voculae *autem* attinet, multos consimiles locos comparavit *Wopkens.* l. d. p. 53., ut infra c. 16. V. 15. 18. N. D. II, 23.

eaque] Sic *Bakius* verissime emendavit codicum scripturam *aegritudo est ea, qua:* quae non universam aegritudinem, sed singularem tantum eius speciem significaret. Voculae *que* et *quae* vel *qua* frequentissime in cdd. inter se permiscentur. *Sff.* affert e Gud. 1. et R. *ea quae* pro *eaque* IV. §§. 24. 31; *omnino quaeque* pro omninoque quae IV. §. 41; *et aeque* pro *et ea quae* V. §. 46.

animosque .. contrahunt] V. ad c. 31, 66: effusio .. contractio.

constantiae] quas Stoici appellabant εὐπαθείας. Diog. Laert. VII, 115. Cf. Augustin. C. D. XIV, 8.

Cap. VII. *omnes perturb. iudicio censent fieri et opinione*] „In hoc capite plane sequitur Cicero Chrysippum. V. Baguet. de Chrysippo §. 113 sq. p. 285—315.“ *Moser.* Cf. c. 38, 82. Fin. III. 10, 35 extr.

pressius] accuratius, subtilius. Fin. IV. 10, 24: quae a te dicta sunt, *pressius* agamus. Acad. II. 9, 29: Antiochus ad istum locum *pressius* videbatur accedere. V. *Ruhnkenium* ad Vell. Paterc. II. 129, 2. ap. Kritzium p. 542. Ad sententiam comp. *Ochsner* l. d. Fin. III. 10. Tusc. IV, 38 Acad. I, 10. V. *Schütz.* Lexic. Ciceron. v. *presse.*

vitiosae] E Stoicorum sententia omnis opinio in vitio ponebatur; *in nostra sint potestate,* quia perturbationes voluntarias esse censebant opinionisque iudicio suscipi. Academ. I, 10.

quam in nostra sint potestate] V. supra ad II. 4, 10: quam sim delectatus.

Est ergo] Sic optimi libri pro *igitur.* Vid. Var. Scr. „Si quis dixit se velle de aliqua re exponere, ipsam explicationem incipit verbo *ergo* inserto et ita orationem nectit ex voluntate sua. Sic ponitur particula in initio expositionis.“ *Hand.* in Tursell. II.

modo quam vitiosae, sed etiam quam in nostra sint potestate. Est ergo[1] *aegritudo* opinio recens mali praesentis, in quo demitti contrahique animo rectum esse videatur; *laetitia* opinio recens boni praesentis, in quo ecferri[2] rectum esse videatur; *metus* opinio impendentis mali, quod intolerabile esse videatur; *libido* opinio venturi boni, quod sit ex usu iam praesens esse atque adesse. 15. Sed quae iudicia quasque opiniones perturbationum esse dixi, non in eis perturbationes solum positas esse dicunt, verum illa etiam, quae efficiuntur perturbationibus, ut aegritudo quasi morsum aliquem doloris efficiat, metus recessum quendam animi et fugam, laetitia profusam hilaritatem,

VII. 1 Sic R. P. Gud. 1. 2. Brux. Marb. Mon. 1. 2. Rehd. Vind. 2.; *igitur* Or. c. vulg. V. Adn. 2 Sic D. et cod. Gud. 1., eodem ducit *et ferri* in Gud. II.; Or. c. vulg. *efferri.* V. ad 6, 12. V. Scr.

p. 461 sq., qui praeter alia comp. Acad. I. 5, 18. Quam facile autem *ergo* et *igitur* permutentur in codd. ob similitudinem compendiorum $\overset{1}{g}$ (i. e. *igitur*) et $\overset{0}{g}$ (i. e. *ergo*), docet quem *Moser* laudat *Baring.* in Clav. Diplom. VII. tab. 4. et 6. *Goer.* ad Finn. II. 9, 26. IV. 13, 34. *Beier.* ad Off. I. 37, 134. III. 16, 67. 20, 81.

aegritudo] Andronic. Rhodius p. 523: λύπη δόξα πρόσφατος (recens) κακοῦ παρουσίας, ἐφ' ᾧ οἴονται δεῖν συστέλλεσθαι (contrahi): ἡδονὴ δόξα πρόσφατος ἀγαθοῦ παρουσίας, ἐφ' ᾧ οἴονται δεῖν ἐκτείνεσθαι (efferri). De v. *recens* v. III. 31, 75. De his definitionibus cf. Diog. Laert. VII, 110. Pro nominativo δόξα, *opinio,* accuratius dicendum fuit ἐκ δόξης ἐστίν, *ex opinione est.* V. ad III. 11, 25: metus .. *est opinio.*

ex usu iam praesens esse atque adesse] *Ex usu esse* est expedire, *praesens esse* referendum est et ad tempus et ad locum, *adesse* ad locum, quasi ad pedes, ante pedes, Graece τὸ παρόν. Offic. I. 4, 11: belua ad id solum, quod adest quodque praesens est, se accommodat. Fin. I. 17, 55: corpore nihil nisi praesens et quod adest sentire possumus: ubi v. *Bremium* p. 82. Cf. *Ruhnken.* Dictat. in Terent. Adelph. III. 3, 39. et *Aug. Grotefend.* Commentar. z. d. Material. Lat. Stylüb. p. 90. Quom *praesens* et de loco et de tempore, nec *adesse* minus de tempore quam de loco dicatur, *Madvigius* ad Fin. l. d. p. 107. his vocabulis coniunctis tantum gravius rei tempore praesentis notionem significari statuit.

§. 15. *Sed quae iudicia*] Sententia est: Stoici in iis iudiciis opinionibusque, e quibus perturbationes nasci dixi, non solum ipsas perturbationes positas esse dicunt, verum illa etiam, quae efficiuntur perturbationibus. Ceterum Stoici in hoc doctrinae loco variabant, nec Cicero eorum mentem penitus videtur perspexisse. Galenus Dogm. H. et P. V. c. 1. p. 155: Χρύσιππος μὲν οὖν ἐν τῷ πρώτῳ περὶ παθῶν ἀποδεικνύναι πειρᾶται κρίσεις τινὰς εἶναι τοῦ λογιστικοῦ τὰ πάθη· Ζήνων δ' οὐ τὰς κρίσεις αὐτάς, ἀλλὰ τὰς ἐπιγιγνομένας αὐταῖς συστολὰς καὶ λύσεις ἐπάρσεις τε καὶ πτώσεις τῆς ψυχῆς ἐνόμιζεν εἶναι τὰ πάθη. Plura dat *Davisius.* De verborum structura, qua substantivum a primaria enuntiatione in secundariam transfertur eiusque rectioni subicitur, v. nos in Gr. L. §. 145, 9. *Ochsner* l. d. comparat Divin. II. 26, 55: quas autem res .. casus affert, .. magna stultitia est earum rerum deos facere effectores. N. D. III. 16, 41: quos ab hominibus pervenisse dicis ad deos, tu redde rationem, quemadmodum id fieri potuerit. Off. III. 22, 87. Legg. II. 5, 11.

non in eis perturbationes solum] Si sententiam spectas, *solum* referendum est ad *perturbationes;* nam opponuntur verba *verum illa etiam, quae efficiuntur perturbationibus;* sin autem grammaticam spectas, solum referendum est ad totam enuntiationem; nam adverbium est. Sed saepius adverbium *solum* (= modo, tantum) pro adiectivo ponitur, h. e. accuratior definitio, quae proprie ad subiectum aut obiectum pertinet, ad praedicatum transfertur. Cf. infra 14, 31. 19, 44. Fin. I. 13, 44: ut saepius *solum* .. sine aegritudine possit et sine metu vivere: ubi *Madvig.* apte comparat Off. I. 7, 22: „non nobis *solum* nati sumus“ cum

libido effrenatam appetentiam. *Opinationem* [3] autem, quam in omnes definitiones superiores inclusimus, volunt esse imbecillam [4] assensionem. 16. Sed singulis perturbationibus partes eiusdem generis plures subiciuntur [5], ut *aegritudini* invidentia, (utendum est enim docendi causa verbo minus usitato, quoniam invidia non in eo, qui invidet, solum dicitur, sed etiam in eo, cui invidetur;) aemulatio, obtrectatio, misericordia, angor, luctus, maeror, aerumna, dolor, lamentatio, sollicitudo, molestia, afflictatio, desperatio et si quae sunt de genere eodem. Sub *metum* [4] autem subiecta sunt pigritia, pudor, terror, timor, pavor, exanimatio, conturbatio, formido; *voluptati* malevolentia [laetans malo alieno] [4], delectatio, iactatio et similia; *libidini* ira, excandescentia, odium, inimicitia, discordia, indigentia, desiderium et cetera eiusmodi.

3 Pauci deteriores codd. *opinionem*. V. ad 11, 26. 4 v. Adn. 5 Sic Gud. 1.; Or. c. vulg. *subiiciuntur*, ad II. 4, 10.

Fin. II. §. 45: non *sibi* se *soli* natum. *Klotzius* comp. pro Marcello 3, 9: celebrabantur illae quidem non *solis nostris*, sed paene omnium gentium litteris atque linguis. V. eundem ad Lael. 8, 28. p. 137 sq., ubi plures locos contulit, ut Lael. 27, 102; nec *mihi soli* versatur ante oculos, qui illam semper in manibus habui, sed etiam posteris erit clara et insignis. V. *Goerenz.* ad Fin. l. d. p. 61., *Gernhard.* ad Off. l. d. p. 29. Contra nonnunquam *solus* pro adverbio *solum* ponitur. V. ad I. 27, 66.

imbecillam assensionem] Sic plurimi optimique codd., etiam Gud. 1. R. P., sed Aug. Vind. 1. et edd. S. E. HWolf. exhibent *imbecillem;* sed haec forma non est Ciceroniana, v. *Madvig.* ad Fin. V. 24, 71. et nos in Gr. L. §. 30. Not. 3. De Stoicorum assensione atque approbatione, quam Graeci ἀσθενῆ συγκατάθεσιν vocant, consule Academica II. 12, 37, ubi v. *Hülsemannum* p. 493. I. 11, 40 sq. 42. extr. *errorem autem et temeritatem et ignorantiam et* opinationem *et suspicionem et uno nomine omnia, quae essent aliena* firmae et constantis assensionis, *a virtute sapientiaque removebat* (Zeno).

§. 16. *partes .. plures*] V. Diog. Laert. 7, 110. Observanda est structurae varietas: *singulis pert. subiciuntur* (ut de Or. I. 42. 189: partes autem sunt, quae *generibus iis*, ex quibus manant, *subiciuntur*, ubi v. *Ellendt.* Fin. II. 4, 13: *huic verbo* omnes .. duas res *subiciunt.* Off. I. 27, 96: aliud *huic subiectum.* Top. VIII, 33: quae *cuique* genere *subiciantur.*); dein *sub metum subi.* (v. ad V. I, 2); denique rursus *voluptati.* Similia collegit *Wopkens.* Lectt. Tull. II, 7. p. 226. H. Sic infra c. 11, 25: odium *mulierum*, dein *in* hominum *universum genus:* ubi v. Adn. Hinc ne hoc quidem loco Lambinus audiendus, qui e coni. *metui autem subiecta sunt* cett. legit. Quod autem sex Oxx. Gud. II. Aug. Vind. 1. praebent *sub metu autem subi. s.*, id Ciceronis consuetudini adversatur. Cf. V. Scr. 8, 18. Idem vitium occupaverat Fin. II. 15. 48., sed nunc a Madvigio sublatum est.

invidentia] Cf. III. 9, 20. De seq. *in eo dicitur* v. ad III. 26, 62.

malevolentia laetans malo alieno] Gr. ἐπιχαιρεκακία. Cf. c. 9, 20: ut malevolentia sit voluptas ex malo alterius sine emolumento suo. Diog. L. 7, 114: ὑφ' ἣν (sc. ἡδονήν) τάττεται κήλησις, ἐπιχαιρεκακία, τέρψις, διάχυσις. Pro *laetans* h. l. Nonius p. 16. per errorem legit *lactans.* Verba *laetans alieno malo*, a Bentl. pro suppositiciis habita, a D., Ern., W., Tregd., Bait. aliisque uncis cincta, nuper etiam a Wesenb. Em. I. p. 23. damnata sunt. Vetus est glossema; nam iam apud Nonium reperitur. Quam maxime offensioni est haec malevolentiae definitio, quom cetera nomina definitione careant; infra c. 9, 20. recte additur definitio. Sff., qui haec verba defendit dicens ea non definitionem esse, sed rei, in qua certo et proprio nomine careret lingua, circumlocutionem, mihi non persuasit.

et similia .. et cetera] V. ad IV. 31, 66 et V. 14, 41 princ.

indigentia] H. l. significat nostrum

VIII. 17. Haec autem definiunt hoc modo. *Invidentiam* esse dicunt aegritudinem susceptam propter alterius res secundas, quae nihil noceant invidenti. Nam si quis [1] doleat eius rebus secundis, a quo ipse laedatur, non recte dicatur [2] invidere, ut si Hectori Agamemno [3]; qui autem, cui alterius commoda nihil noceant, tamen eum doleat his frui, is invideat [4] profecto. *Aemulatio* autem dupliciter illa quidem dicitur, ut et in laude et in vitio nomen hoc sit. Nam et imitatio virtutis aemulatio dicitur; sed ea nihil hoc loco utimur; est enim laudis; et est aemulatio aegritudo, si eo, quod concupierit, alius potiatur, ipse careat. 18. *Obtrectatio* autem est, ea, quam intellegi ζηλοτυπίαν [5] volo, aegritudo ex eo, quod alter quoque potiatur eo, quod ipse [6] concupiverit. *Misericordia* est aegritudo ex miseria alterius iniuria laborantis; nemo enim

VIII. 1 Or. c. Gud. 1. II. Brux. Vat. (hic *quid oleat*) legit *si qui;* R. P. *quid doleat;* reliqui *quis:* quod praetuli. V. ad III. 31, 76: *si quidem qui. Stürenb.* ad or. pr. Arch. p. 89. requirit *si qui;* at v. ad IV. 14, 33. 2 Sic Or. c. R. P. Gud. 1. II. b. quinque Oxx. Aug. Mon. 1. 2. Marb. Rehd. Duisb.; reliqui *dicitur.* 3 Sic Or. c. R. P. Gud. 1. 2. Marb. Vind. 2.; alii *Agamemnon.* V. ad I. 47, 113. 4 Sic R. P. Gud. 1. II. b. Ball. unus Leid. Vind. 1. Mon. 1. 2. Aug. Rehd. Marb. tres Oxx.; Or. c. aliis codd. et omnibus edd. vett. usque ad D. *invidet.* 5 Codd. et omnes edd. usque ad W. *zelotypian* vel *zelotypiam.* 6 Pleraeque edd. vett. *quod ille ipse c.* Male. Cf. Graeca in Adn.

Ungenügsamkeit (*libidinem inexplebilem* c. 9, 21), non *Bedürftigkeit.*

Cap. VIII. §. 17. *Invidentiam*] Diog. L. 7, 111: φθόνος ἐστὶ λύπη ἐπ' ἀλλοτρίοις ἀγαθοῖς. Cicero addidit *quae nihil noceant invidenti. Aemulatio:* Ibid. ζῆλος λύπη ἐπὶ τῷ ἄλλῳ παρεῖναι, ὧν αὐτὸς ἐπιθυμεῖ. Stobaeus Ecl. II, 7. p. 178. H: ζῆλος δὲ λύπη ἐπὶ τῷ ἕτερον ἐπιτυγχάνειν, ὧν αὐτὸς ἐπιθυμεῖ, αὐτὸν δὲ μή· λέγεσθαι δὲ καὶ ἑτέρως ζῆλον μακαρισμοῦ ἔνδειαν, ἤτοι ἄλλου μίμησιν ὡσεὶ κρείττονος. Cf. infra 26, 56. Etiam Graecum ζῆλος et in laude et in vitio ponitur. V. *Passov.* Lex. T. II. p. 1308.

illa quidem .. sed] V. ad I. 3, 6.

concupierit] Nonnullae edd vett. *concupierit quis.* At ex v. *aemulatio* subiectum *aemulans* eliciendum est. Saepe apud Romanos *quis* et apud Graecos τις, subiecti vicaria, omittuntur in sententiis generalibus, in definitionibus. Cf. §. 18: quod *ipse* concupiverit: ubi ex antecedenti *obtrectatio* eliciendum est subiectum *obtrectans* c. 9, 20: sine emolumento *suo*, ubi v. Adn. c. 11, 26: iudicatio se scire, quod nesciat: ubi etiam *se* referendum est ad illud cogitatione supplendum pron. indefinitum. c. 20, 46: ipsum illud aemulari, obtrectare non esse inutile, quom aut se non idem videat consecutum cett. de Orat. I. 8, 30: neque vero mihi quicquam praestabilius videtur quam posse dicendo tenere hominum coetus, mentes allicere, voluntates impellere, quo *velit;* unde autem *velit*, deducere. V. *Seyffert.* ad Lael. 16, 59 p. 371 et nos in Gr. L. §. 101, 4. d). At in locis, qualis est infra IV. 26, 56: „quom sit *aemulantis* angi alieno bono, quod ipse non habeat.“ Acad. I. 1, 2: „*intemperantis* enim esse arbitror scribere quod occultari velit,“ in genetivis subiecta latent. V. *Hand.* ad Wopkens. Lectt. Tull. I, 1. p. 3 sq. De Graeca lingua cf. Platon. Apol. p. 29. B. ἡ τοῦ οἴεσθαι εἰδέναι (ἀμαθία), ἃ οὐκ οἶδεν. V. *Stallbaum.* ad Platon. Reip. I. p. 347, C. et nos in Gr. Gr. T. II. §. 352, g).

§. 18. *Obtrectatio*] Diog. l. c. ζηλοτυπίαν λύπην (εἶναι) ἐπὶ τῷ καὶ ἄλλῳ παρεῖναι, ἃ καὶ αὐτὸς ἔχει. Stob. Ecl. eth. p. 176: ζηλοτυπίαν δὲ λύπην ἐπὶ τῷ ἕτερον ἐπιτυγχάνειν, ὧν αὐτὸς ἐπιθυμεῖ. Infra c. 26, 56: obtrectantis autem (sit) angi alieno bono, quod id etiam alius habeat. De *ea, quam* v. ad 1, 2.

Misericordia] Definitiones Graecas misericordiae perturbationum, quae leguntur apud Diogenem L. 7, 111 sqq. v. Prolegomena.

parricidae aut proditoris supplicio misericordia commovetur. *Angor* [7] aegritudo premens; *luctus* aegritudo ex eius, qui carus fuerit, interitu acerbo; *maeror* aegritudo flebilis; *aerumna* aegritudo laboriosa; *dolor* aegritudo crucians; *lamentatio* aegritudo cum eiulatu; *sollicitudo* aegritudo cum cogitatione; *molestia* aegritudo permanens; *afflictatio* aegritudo cum vexatione corporis; *desperatio* aegritudo sine ulla rerum exspectatione meliorum. Quae autem subiecta sunt sub *metum* [8], ea sic definiunt: *pigritiam* metum consequentis laboris: * * *; 19. *terrorem* metum concutientem, ex quo fit, ut pudorem rubor, terrorem pallor et tremor et dentium crepitus consequatur; *timorem* metum mali appropinquantis; *pavorem* metum mentem loco moventem: ex quo illud Ennius [9]:

Túm pavor sapiéntiam omnem mi éxanimato expéctorat [1];

7 Sic R. P. Gud. 1. II. b. multique alii; Or. c. aliis codd. et omnibus fere edd. vett. *angor est aegr.* 8 Quinque Oxx. Aug. Mon. 1. Marb. et edd. vett. fere omnes *sub metu.* V. ad §. 16. 9 Sic R. P. Gud. 1. Brux. Gr. Marb. duo Oxx.; Or. c. vulg. *Ennii:* quod si majore codicum auctoritate niteretur, nemo dubitaret recipere. 1 v. Adn.

parricidae] Verborum *parricidae* et *parricidii* et originationem et significationes doctissime exposuit *Ed. Osenbrueggen.* in: Das altröm. *Paricidium,* Kiel. 1841, quanquam originatio ab eo proposita probanda non videtur.

§. 19. *terrorem*] „Excidisse h. l. videtur *pudoris* definitio, nisi ipsius Tullii est neglegentia. Quocirca de Bentl. coni. D. 1. dedit: *pudorem et terrorem;* W. Sch. 2. cautius aliquanto: *pudorem* * * *terrorem.*" *Orellius.* Stoici censebant αἰσχύνην εἶναι φόβον ἀδοξίας. *Wolfius* supplet: *pudorem metum infamiae concutientem; Wesenberg.* Em. III. p. 3: *pudorem metum calefacientem* aut simile participium sequenti *concutientem* aequale; multo probabilius *Seyffertus* ita: *pudorem metum dedecoris:* quae verba Stoicorum definitioni egregie respondent; etiam supra II. 5. 14 et de Legg. I. 21, 55 *dedecus* opponitur honestati. Huc accedit, quod intellegitur, quomodo haec verba omitti potuerint; nam librarii oculus facile a v. *laboris* ad v. *dedecoris* aberrare potuit. Definitionem *pudoris* excidisse, non Ciceronis neglegentia omissam esse apparet ex seqq. *pudorem rubor.*

consequatur] V. ad I. 16, 36.

metum concutientem] Stobaeus Ecl. II, 7. p. 178. H: φόβος ἐκ φαντασίας ἀσυνήθους πράγματος. Neque aliter Diog. L. 7, 112. Ciceronis igitur definitio diversa est.

Tum pavor] Est tetrameter trochaicus catalecticus, petitus ex Ennii Alcmaeone. Hunc versum sic, ut edidimus, Or. c. aliis constituit e Cic. de Or. III. 38, 154. et 58, 218., ubi scriptura firmiter stat. In edd. vett. legebatur *omnem mihi ex animo expectorat; Moser* in censura d. p. 539 sq. probat hanc scripturam, quia C. eundem versum duobus diversis locis e memoria facile diversa forma efferre potuerit; nec aliter legit Nonius Marcellus v. *expectorare;* et sic fere codd.; Gud. 1. R. P. *mihi ex anima exspectaret,* Brux. *expectoret,* Gud. II. Marb. Duisb. *mihi ex anima exspectarent.* Davisius sic corrigebat: *mihi omnem ex animo expectorat.* Turnebus Advers. VII, 17. *ex animo expectorare* non minus ridiculum censet, quam si quis vicissim *ex pectore exanimare* dicat. At Davisius contra monet etiam Accium in Phoenissis eadem locutione usum esse, uti testatur Marcellus v. *expectorare.* De v. *expectorare, exanimatus* observandum est antiquos Romanorum poëtas eiusmodi vocabula et locutiones audaciores et exquisitiores in deliciis habuisse, uti supra I, 35. III, 19: *vitam evitare.* Cf. *Ochsner.* Eclog. p. 159.

metum subsequentem] H. e. metum, qui subsequitur pavorem.

formidinem] *Formido* aliis locis non metum permanentem (V*erzagtheit*), sed

exanimationem metum subsequentem et quasi comitem pavoris; *conturbationem* metum excutientem cogitata; *formidinem* metum permanentem.

IX. 20. *Voluptatis* autem partes hoc modo describunt, ut *malevolentia* sit voluptas ex malo alterius sine emolumento suo; *delectatio* voluptas suavitate auditus animum deleniens; et qualis est haec aurium, tales sunt oculorum [1] et tactionum et odorationum et saporum, quae sunt omnes unius generis ad perfundendum animum tanquam illiquefactae voluptates. *Iactatio* est voluptas gestiens et se efferens insolentius. 21. Quae autem *libidini* subiecta sunt, ea sic definiuntur [2], ut *ira* sit libido poeniendi [3] eius, qui videatur laesisse iniuria; *excandescentia* autem sit ira nascens et modo exsistens, quae θύμωσις [4] Graece dicitur; *odium* ira inveterata; *inimicitia* ira ulciscendi tempus observans; *discordia* ira acerbior, intimo * animo * et corde [4]

IX. 1 Apud Nonium ed. Merc. v. *tactus* legitur: *q. h. a., tales sunt et oc. t. et od et s.:* unde *Wes.* III. p. 4. suspicatur Nonii codicem habuisse *sunt et o. et t.* et ob eam causam sic quidem certe scribendum esse: *sunt [et] o. et t.;* ut ap. Nonium *est* post *qualis* et *et* ante *tact.*, sic ap. Cic. *et* post *t* excidisse: quare Bait. aliique *et* ante *ocul.* addiderunt. 2 Sic R. P. Vat. Gud. 1. II. b. Brux. multique alii; Or. c. aliis codd. et plerisq. edd. vett. *definiunt:* quod probat *Wes.* Em. II. p. 56. comp. §§. 14. 15. 17. 18. 20. 21. 22 et recepit Bait. 3 Sic Or. c. R. P. Gud. 1. II.; alii *puniendi.* V. ad I. 44, 107. 4 v. Adn.

nostrum *Grausen, grausige Furcht* notat.

Cap. IX. §. 20. *Voluptatis*] Diogenis L. 7, 113. 114. definitiones v. in Prolegomenis ad hos libros. — Sequens *suo* referendum est ad pronomen indefinitum *alicuius* (voluptas), quod mente supplendum est. V. ad c. 8, 17: *concupierit.*

qualis est haec aurium] sc. voluptas. Divin. in Caecil. 11, 36: quom omnis arrogantia odiosa est, tum *illa ingenii atque eloquentiae* multo molestissima. In his exemplis in pronom. *hic, ille* (non *is*) maior vis est quam in articulo nostro. Pronomina enim demonstrativa rem, quae iam antea commemorata erat, in mentem revocant. Si vero demonstrativa illa vis non inest in verbis, solus genetivus ponitur. Fin. 1. 16, 51: Quod si qui satis sibi contra hominum conscientiam saepti esse et muniti videntur, *deorum* tamen horrent. Cf. *Ochsner* Ecl. Cic. p. 179 et nos in Gr. L. §. 123. Not. 7.

§. 21. *exsistens*] non idem significat, quod *nascens,* sed apparens et semet ostendens. V. *Davis.* ad de Divinat. I. 28.

θύμωσις] H. Stephanus in Thes. L. Gr. h. v. et Valckenarius in Diatribe p. 231. (p. 239. ed Lips.) legendum censuerunt θυμός: quod recepit W.; nec alio vocabulo usi sunt Laert. 7. 114. et Stob. Ecl. II, 7. p. 174. At recte *Orellius* vulg. θύμωσις retinuit, vocabulum θυμώσεως Chrysippeum esse putans ideoque novatum, ne confunderetur haec *excandescentiae* notio cum θυμῷ Platonis. Porro si legitur θυμός, etiam legendum est *qui* e consueta dicendi ratione, uti monet *Ernestius.* V. Adnotata in c. 10, 23.

inimicitia] Singularis numerus hoc loco, ubi abstracta quae dicitur huius nominis notio definitur, aptus est; sed aliis locis hoc nomen a bonis scriptoribus non usurpatur nisi plurali numero, uti *inimicitias* habere, gerere, subire, suscipere, ponere, deponere, exstinguere, exercere, contrahere, *inimicitiae* cum aliquo mihi sunt vel intercedunt.

intimo animo et corde] Codicum scriptura est *intimo odio et corde. Wolfius* verba *odio et* uncis cinxit. Etiam *Orellius* locum corruptum esse putat. *Lambinus* coniecit *intimo animo et c.,* quod probat Orellius. *Moser* in Add T. III. p. 396. c. cod. Mon. 1. legendum putat *intimo odio corde concepta:* quod mihi non probatur. *Klotzius*

concepta; *indigentia* libido inexplebilis; *desiderium* libido eius, qui nondum adsit, videndi. Distinguunt illud etiam, ut libido sit [5] earum rerum, quae dicuntur de quodam aut quibusdam, quae κατηγορήματα dialectici appellant, ut habere divitias, capere honores; indigentia [6] rerum ipsarum est [7], ut honorum, ut pecuniae. 22. Omnium autem perturbationum fontem esse dicunt *intemperantiam*, quae est a tota mente et [8] a recta ratione defectio, sic aversa a praescriptione rationis, ut nullo modo appetitiones animi nec regi nec contineri queant. Quemadmodum igitur temperantia sedat appetitiones et efficit, ut eae rectae

5 *Distinguunt .. sit.* Sic Or. c. R. P. Gud. 1. II. b. Aug. Marb. Mon. 1. 2. Duisb. (in hoc *fit* pro *sit*) Vind. 1. et edd. vett. (sed hae inverso ord. *sit lib.*); alii codd. *distinguitur;* alii *distinguunt etiam illud:* unde L. *d. etiam, illud ut l. s.;* v. Adn. 6 Plurimi codd., etiam Vat. R. P. Gud. 1. II. Brux., per errorem *diligentia.* 7 Bait. et Sff. de Manutii coni. *sit;* at v. ad II. 26, 62: *petessunt.* 8 Gud. 1. R. Brux. aliique nonnulli cdd. om. *et:* quare Bentl. aliique etiam verba *a recta rat.* ut spuria delenda censent; sed *et* post syll. *te* facile excidere potuit.

codicum scripturae patrocinium suscepit verbaque sic vertit: *im innersten Hassgefühle und Herzen.* At nemo, credo, Germanus ita loquatur. Ego quoque prius scripturam sanam putaveram; verba *intimo odio* statuebam significare fontem, e quo discordia conciperetur, et verba *intimo corde* locum, in quo discordia concipi cogitaretur. At hanc rationem ferri non posse nunc mihi persuasit *Wesenbergius* Em. III. p. 4 sq., qui de hoc loco et subtilissime et doctissime disputavit. Ac primum quidem docet Latine *intimum sensum, cogitationem, familiaritatem* dici, *intimum odium* non item. *Klotzius* quidem attulit e C. leg. agr. II. 6, 14: *odio penitus insito;* sed hoc idem fere est, quod odio quasi naturali, uti interpretatur *Wes.* Deinde idem iure negat potuisse Ciceronem duos diversi generis ablativos non solum per *et* copulare, sed etiam uno atque eodem adiectivo (*int.*) definire; *odio* enim est abl. causae moventis, *corde* abl. instrumentalis (I. 40, 96: praecordiis conceptam mortem. N. D. II. §. 138: pars (animae) concipitur cordis parte quadam. Verr. IV. §. 101: auribus cupid. conc. Catull. 61, 92: flammam pectore c. Verg. 11, 368: pectore robur c. Stat. Theb. 3, 310: corde metus c.) Denique illud absurdum esse demonstravit, Ciceronem in ea irae parte, quae est *discordia*, definienda alterius partis (*odii*) nomen posuisse itaque dixisse: *discordia est ira acerbior, ira inveterata concepta.* „Hoc luce clarius, inquit, verbis *intimo .. conc.* nihil fuisse a C. significatum, nisi unde *discordiae* (irae tam acerbae, qua animi inter se distrahantur) nomen illustraretur.“ Quare c. Lamb. scribendum censet *intimo animo et corde c.*, comp. Ov. Met. 1, 166: „ingentes animo concipit iras“ et pervulgata illa de cogitatione et de intellegentia: *animo, mente, animo ac mente* (C. Legg. I. §. 59.) *aliquid concipere.* Cur autem Cicero non simpliciter dixerit *intimo animo*, sed etiam addiderit antiquius *corde*, per vocabulum *discordiae*, quod definitur, obscurum esse non potest; apud antiquos poetas utrumque vocabulum saepius iungi satis constat. *Wes.* comp. Lucr. 3, 295. Plaut. Capt. II. 3, 27. Pseud. V. 1, 26: *cordi* atque *animo* suo obsequentes. Depravatio scripturae ex compendio AĪO oriri potuit, quod facile cum ODIO permisceri potuit; cf. compendium *ōio* (= omnia), quod V. 6, 17 in R. P. invenitur. C. Foertschius (Quaestt. Tull. II. p. 17) legendum suspicatur *ira acerbior odio et intimo corde conc.*, Seyffertus *ira acerbior odio, intimo corde concepta:* quae coniecturae minus probabiles sunt, quia, uti recte *Sorofius* monuit, non proxime antecedens notio comparata est, neque in ceteris definitionibus Cicero comparatione utitur.

indigentia] V. ad c. 7, 16.

desiderium .. videndi] Haec definitio conspirat cum ea, quam habet Andronicus Rhod. περὶ παθῶν p. 523: ἵμερος δὲ ἐπιθυμία φίλου ἀπόντος. At et haec et Ciceroniana definitio vim ἱμέρου et *desiderii* angustioribus circumscripsit finibus.

rationi pareant, conservatque considerata iudicia mentis; sic huic inimica intemperantia omnem animi statum inflammat, conturbat, incitat; itaque et aegritudines et metus et reliquae perturbationes omnes gignuntur ex ea.

X. 23. Quemadmodum quom sanguis corruptus est, aut pituita redundat aut bilis, in corpore morbi aegrotationesque nascuntur; sic pravarum opinionum conturbatio et ipsarum inter se repugnantia sanitate spoliat animum morbisque perturbat. Ex perturbationibus autem primum morbi conficiuntur, quae vocant illi νοσήματα, eaque, quae sunt eis morbis contraria, quae

Distinguunt illud etiam, ut libido sit] Sic recte Or. cum optimis codd. legit; sed *illud* non recte mihi videtur interpretari: *sie machen auch die Unterscheidung*, ut pron. *illud* non ad *desiderium* referendum sit, sed ad sequentia praeparet. Immo *distinguunt illud etiam* est *dividunt desiderium etiam* (ita), ut sit etc. Sententia expressa est haec; Stoici in libidinis partibus ponunt et *indigentiam* et *desiderium*. Sunt tamen etiam alii, qui *indigentiam* omittant, quom ea rerum ipsarum sit, h. e. significet *defectum* alicuius rei, ut honorum, ut pecuniae. Quare nomini *desiderii* latiorem subiciunt notionem, ut non solum sit libido eius, qui nondum adsit, videndi, sed etiam omnium earum rerum, quae tanquam praedicata (κατηγορήματα) dicuntur de quodam, uti quidam dicitur *habere divitias.* Quod si igitur quispiam libidine agitatur sive divitias habendi sive honores capiendi, eum non *indigentia*, sed *desiderio* agitari dicunt. Ergo ex illorum Stoicorum mente dicendum est: *desidero habere pecuniam, d. capere honores,* non *desidero pecuniam, honores;* contra non *indigeo habere pecuniam, i. capere honores.* Quod de *indigentia*, quam σπάνιν appellabant, dictum est, verum est; quod de *desiderio*, quem πόθον dicebant, nugatorium est. Nam et *desiderium* et πόθος saepissime apud optimae notae scriptores ad ipsas res referuntur. Nimirum in eiusmodi tricis et argutiis mirifice delectabantur Stoici. Alii interpretes v. *libido* pro subiecto accipiunt *libidinem*que opponi putant *indigentiae;* at *libido* ut genus opponi non potest *indigentiae* parti, quae libidini subiecta est.

§. 22. *gignuntur ex ea*] De verborum collocatione v. nos in Gr. L. §. 167, 1.

Cap. X. §. 23. νοσήματα] E perturbationibus tria exsistunt: morbi, aegrotationes, offensiones. Morbi et aegrotationes exsistunt e libidine ac laetitia; offensiones e metu. Perturbationes sunt motus animi subiti et concitati: qui neglecti quom inveteraverunt, efficiunt morbos (νοσήματα); qui quom penitus in animo insederunt et quasi summum gradum adepti sunt, existunt aegrotationes (ἀῤῥωστήματα), quae animum ita afflictum et fractum tenent, ut iis resistere non possit (cf. c. 13, 28). Morbis autem et aegrotationibus contrariae sunt offensiones, quibus res certas fastidimus et detestamur. De offensionibus cf. *Tiedemann.* System d. Stoischen Phil. III. p. 267: Porro monendum est de structura verborum *morbi, quae vocant illi* νοσήματα, in eis esse genus quoddam attractionis, quo pronomen relativum genus suum non ad antecedentis, sed sequentis substantivi genus conformare solet. Supra I. 1, 1: *studio* sapientiae, *quae philosophia* dicitur. Cf. ad I. 10, 20. de Legg. I, 7: animal hoc providum .., quem vocamus hominem: ubi inepte *Wyttenb.* comp. Terent. Andr. III. 5, 1: *scelus, qui* me perdidit. V. *Hand.* ad Woppkens. Lectt. Tull. p. 43, *Creuzer.* et *Moser.* ad Legg. l. d., *Bremium* ad Fat. c. 1. p. 3 sq., *Ochsner.* Ecl. Cic. p. 30 sq., *Kritzium* ad Sall. C. LV, 3. p. 291., *G. T. A. Krüger.* in Untersuchung. über d. Lat. Spr. III. Heft. §. 36 sqq., *Kühner.* L. Gr. §. 145, 7. b). *Bakius* ad Legg. I. 7, 22. peculiarem rationem eorum locorum esse arbitratur, in quibus Graeca Latinis subiciantur; in eis relativum tum accommodari praecedenti nomini, si vocabulum tantum, non res significetur, ut Fin. V. 6, 17: *appetitum* animi, quem ὁρμὴν Graeci vocant; contra ubi vocabulo res ipsa indicetur, relativum accommodari sequenti. At huic regulae multa repugnant exempla. Sic etiam in Graeca lingua, quanquam rarius quam in Latina, in qua illud attractionis genus in communem usum abiit.

habent ad res certas vitiosam offensionem atque fastidium; deinde aegrotationes, quae appellantur a Stoicis ἀρρωστήματα, iisque [1] item oppositae contrariae offensiones. Hoc loco nimium operae consumitur a Stoicis, maxime a Chrysippo, dum morbis corporum comparatur morborum animi similitudo. Qua oratione praetermissa minime necessaria, ea, quae rem continent, pertractemus. 24. Intellegatur igitur perturbationem, iactantibus se opinionibus inconstanter et turbide, in motu esse semper; quom autem hic fervor concitatioque animi inveteraverit et tanquam in venis medullisque insederit, tum * exsistet * [2] et morbus et aegrotatio et offensiones eae, quae sunt eis morbis aegrotationibusque contrariae.

XI. Haec, quae dico, cogitatione inter se differunt, re quidem copulata sunt, eaque oriuntur ex libidine et ex [1] laetitia.

X. 1 Sic Duisb. (*hiisque*) unus Ox. (*isque*) Mon. 1. (*iis*, om. *que*) marg. Asc. 2. et edd. vett. S. E. HWolf.; Or. c. vulg. *hisque*. 2 v. Adn.
XI. 1 Sic Vat. R. Gud. 1. 2. Rehd. Duisb. Mon. 1. et ed. D.; Or. c. vulg. om. *ex*. V. ad I. 12, 27.

Herod. II, 124: τῶν οἰκημάτων, τὰς (i. e. ἃς) ἐποιέετο θῆκας. Plat. Phaedr. p. 255. C: ἡ τοῦ ῥεύματος ἐκείνου πηγή, ὃν ἵμερον Ζεὺς Γανυμήδους ἐρῶν ὠνόμασε. V. nos in Gr. Gr. T. II. §. 370, 4. p. 68. Ed. 2.

ad res certas] De praep. *ad* v. III. 5, 11: *ad* omnia caecitatem.

morbis corporum .. morborum animi] V. ad II. 23, 54: *corporibus .. animus*. — *Morborum animi similitudo* dictum est pro *morbi animi similes*. Cf. *Madvig*. ad Fin. V. 15. p. 692. — De seq. *qua oratione* v. *ad* I. 19, 45: haec pulchritudo.

§. 24. *tum exsistet et morbus*] Cdd. habent *exsistit:* quod si recte se haberet, statuendum esset orationem obliquam (*quom .. insederit*) verbis *tum exsistit* etc. repente transisse in rectam. Eiusmodi transitus non infrequens quidem est, ubi enuntiationes eiusdem dignitatis altera alteram excipiunt (v. ad I. 32, 78: suscipiant; cf. II. 26, 62: Apud quos .. fugiunt dolorem; sed in simplicissima verborum comprehensione secundariae enuntiationis obliqua oratio in primariae enuntiationis rectam orationem transire non potest. Quare aut cum *Seyfferto* legendum est *quom autem .. inveteravit et insedit, tum exsistit* (v. ad II. 24, 58), aut faciliore emendatione *exsistit* in *exsistet* mutandum.

Cap. XI. *re quidem*] V. ad II. 17, 41.

eaque oriuntur] Scil. morbi et aegrotationes.

quae sanaret] Bentleius ex uno cod. correxit *qua sanet*, id latinitatem opinans efflagitare. Etiam Orellius, Tregder et Sff. hanc correctionem receperunt, postea tamen Or. .. in ed. 1829, iure revocandam censet vulgatam *quae sanaret*. Cf. locum consimilem V. 13, 39. V. nos ad I. 4, 7.

exsistitque morbus] Senec. ep. 75: „(hoc) inter morbos animi interest et affectus, ut morbi sint inveterata vitia, affectus vero motus animi subiti et concitati, qui frequentes neglectique fecere morbum." Observandum est h. l. *morbus* ut speciem, dein (*eique morbo*) generaliore notione dictum esse, ut c. 14, 32. extr.: *aegrotationes morbique ..; morbis* enim manentibus cett. Cf. *Wopkens*. Lectt. Tull. p. 124.

avelli] Or. e coni. *Wopkensii*. in Lectt. Tull. p. 125. H. edidit *evelli*, ut c. 14, 32. c. 26, 57. Finn. II. 30, 97: *evelli* iussit (Ep.) eam, qua erat transfixus, hastam. At codicum scripturam non esse temptandam demonstrat locus ab *Handio* ad Wopk. l. d. allatus: ad Famm. V. 12, 5: (Ep.) qui tum denique sibi *avelli* iubet spiculum. Etiam Or. postea probavit *avelli*.

§. 25. *eam, quae .. φιλογυνία dicitur*] V. ad I. 10, 20: velut.

ceterique similiter] Neglegentius ita scripsit C., quasi nihil praecederet nisi: *Gloriae cupid., mulierositas, ut .. dicitur*, uti recte observavit *Wes.*

Quae .. sunt his contraria] Sc. offensiones.

odium mulierum .. in hom. univ. ge-

Nam quom est concupita pecunia, nec adhibita continuo ratio, quasi quaedam Socratica medicina, quae sanaret [2] eam cupiditatem; permanat in venas et inhaeret in visceribus illud malum, exsistitque morbus et aegrotatio, quae avelli [2] inveterata non possunt; eique morbo nomen est avaritia. 25. Similiterque ceteri morbi, ut *gloriae cupiditas*, ut *mulierositas*, ut ita appellem eam [3], quae Graece φιλογυνία [4] dicitur, ceterique similiter morbi aegrotationesque nascuntur. Quae autem sunt his contraria, ea nasci putantur a metu, ut *odium mulierum*, quale in μισογύνῃ [2] Atili [5] est, ut *in hominum universum genus*, quod accepimus de Timone, qui μισάνθρωποι appellantur [6], ut *inhospitalitas* est: quae omnes aegrotationes animi ex quodam metu nascuntur earum rerum, quas fugiunt et oderunt. 26. Definiunt autem animi *aegrotationem* opinationem vehementem de re non expetenda,

2 v. Adn. 3 D. c. Gud. 1. R. Brux. P. Aug. Marb. *ut ita appellem, ea quae;* at *ut ita appellem* sine obiecto dictum latinitati adversatur; etiam Non. p. 142. confirmat omnium fere codd. scripturam *eam*. 4 Sic R. Gud. 1. II. Brux.; Or. φιλογύνεια. 5 Sic meliores libri; Or. c. vulg. *Attilii*. 6 Sic scripsi c. Tr. pro vulg. *qui* μισάνθρωπος *appellatur;* primum enim in optimis codd. R. P. Gud. 1. II. Brux. aliisque legitur *appellantur*, deinde Gr. nomen in codd. optimis corrupte legitur: misane ΡΩΙΤΟΑ Gud. 1.; misan ΘΡΩΠΟCΑ R. Brux.; μισανθρωποια P.; alii aliter. Cf. Adn. Or. Bait. aliique servarunt vulgatam.

nus] Frustra Lamb. temptabat *ut hominum universi generis*. Cf. Off. I. 28, 99: adhibenda est igitur quaedam *reverentia adversus homines* et *optimi cuiusque* et *reliquorum*, pro: adversus homines et optimum quemque et reliquos. V. ad c. 7, 16.

μισογύνῃ] Sic c. Bouh. ediderunt Klotzius et Moser pro vulgato μισογύνῳ vel potius in omnibus fere cdd. Latinis litteris scripto *missogyno* (uti est etiam in Gud. 1. et R.) vel *missogino*. Veram scripturam confirmant unus Ox., qui habet *inmissogine*, et Mon. 1., qui habet *in missogine*. Eandem proposuit *Meinekius* ad Menandri Reliqq. p. 115., laudatus a *Mosero*, qui de Atilio, poëta comico, attulit *A. Weichert*. in Poëtar. Latt. Hostii. etc. Vitis et Rell. Lips. 1830. p. 140, *Baehrium* in Röm. Litteraturgesch. p. 51. et *G. I. Voss*. de Poët. Lat. p. 7 sq. Cic. ad Att. XIV. 20, 3 eum *poëtam durissimum* vocat, et Licinius apud C. de Fin. I. 2, 5. *ferreum scriptorem:* ubi v. *Madvigium* p. 13. Ex hoc ultimo loco fuerunt qui concluderent Atilium fuisse tragicum poëtam. Sed Μισογύνης fuit nomen fabulae Menandri.

de Timone, qui .. appellantur] H. e. de T., cuius generis homines μ. appellantur. Timonis nomen complectitur h. l. omne genus hominum, in quos cadit odium universi generis humani. Fin. V. 31, 94: hic (Zeno) si *Peripateticus* fuisset, permansisset, credo, in sententia, *qui* dolorem *dicunt* malum esse: ubi v. *Madvig*. p. 790. Similiter infra 30, 64: de morte et de dolore .. *disputatum est. Quae si probata sunt*, metu .. liberati sumus. Cf. *Wesenb*. Em. III. p. 11 sq. V. nos in Gr. L. §. 145, 7, a). Apud Graecos eadem reperitur structura, ut Pl. Rp. 8. p. 554, a: θησαυροποιὸς ἀνήρ, οὓς δὴ καὶ ἐπαινεῖ τὸ πλῆθος. V. nos in Gr. Gr. T. II. §. 359, 3, c) α) p. 50.

§. 26. *Definiunt autem aegrotationem* etc.] „Quom animorum *morbi et aegrotationes* cogitatione tantum differant, Tullius aegrotationem, ἀῤῥώστημα, eo modo, quo reliqui νόσημα, definit. Laert. 7, 115: Νόσημα, οἴησις σφόδρα δοκοῦντος αἱρετοῦ. Sen. ep. 75: Morbus est iudicium in pravo pertinax, tanquam valde expetenda, quae leviter expetenda sunt. Stob. Ecl. eth. II. p. 182: Νόσημα δ' εἶναι δόξαν ἐπιθυμίας ἐῤῥυηκυῖαν εἰς ἕξιν καὶ ἐνσκιῤῥωμένην, καθ' ἣν ὑπολαμβάνουσι τὰ μὴ αἱρετὰ σφόδρα αἱρετὰ εἶναι, οἷον φιλογυνίαν, φιλοινίαν, φιλαργυρίαν· εἶναι δέ τινα καὶ ἐναντία τοῖς νοσήμασι κατὰ προκοπὴν γιγνόμενα, οἷον μισογυνίαν κ. τ. λ." *Davisius*. De ἀῤῥωστήμασι Stob. l. d. haec addit: τὰ δὲ νοσήματα μετ

tanquam valde expetenda sit, inhaerentem et penitus insitam. Quod autem nascitur ex offensione, ita definiunt, opinionem [7] vehementem de re non fugienda, inhaerentem et penitus insitam, tanquam fugienda. Haec autem opinatio est iudicatio [8] se scire, quod nesciat. *Aegrotationi* autem talia quaedam subiecta sunt: *avaritia, ambitio, mulierositas, pervicacia, ligurritio, vinolentia, cuppedia* et si qua similia. Est autem avaritia opinatio vehemens de pecunia, quasi valde expetenda sit, inhaerens et penitus insita; similisque est eiusdem generis definitio reliquarum. 27. *Offensionum* autem definitiones sunt eiusmodi, ut *inhospitalitas* sit opinio vehemens valde fugiendum esse hospitem, eaque inhaerens et penitus insita; similiterque definitur et *mulierum odium*, ut Hippolyti, et, ut Timonis, *generis humani*.

XII. Atque ut ad valetudinis similitudinem veniamus [1]

7 Or. coni. *opinationem* ob anteced. *opinat.:* quae causa parum gravis est. 8 Sic Or. c. R. Vat. Gr. Gud. 1. duobus Oxx. uno Pal.; reliqui *iudicare:* quod est glossema rarioris vocabuli. XII. 1 Sic Or. c. vet. cod. Lamb. duobus Leidd. duobus Oxx. aliisque paucis deterioribus codd.; plures et omnes meliores, ut R. P. Gud. 1. II. Brux., *veniam:* quod ex compendio *veniamꝰ* (i. e. *veniamus*) ortum vdtr. Vid. V. Scr. II. 24, 58.

ἀσθενείας συμβαίνοντα ἀῤῥωστήματα καλεῖσθαι. Cf. c. 13, 29: *morbum cum imbecillitate.*

Quod autem nascitur ex offensione] Minus accurate dictum est; nam non id, quod ex offensione nascitur, sed ipsa *offensio* definienda erat.

Haec autem opinatio] Uterque, et qui aegrotatione laborat, et qui offensione, iudicat se scire, quod nesciat. Observanda sunt substantiva *opinatio* (c. 7, 15. Acad. II. 24, 78) et *iudicatio*, §. 28. *lapsio, despicatio*, alia, quae *suo sibi Marte* finxisse videtur Cicero, uti ait *Goerenz.* ad Fin. I. 20, 67. p. 95.

iudicatio se scire, quod nesciat] V. Adnotata in c. 8, 17: *concupierit.*

cuppedia] φιλοψία, immoderata delicatorum ciborum cupiditas, uti recte exponit *Davisius*.

Cap. XII. §. 27. *Atque*] Particula transitum ad rem novam notans. Sic c. 13, 30. V. ad III. 13, 28. Cf. *Bremium* ad Corn. Nep. Eumen. X, 3. p. 282. Ad rem conf. Diog. Laert. 7, 115. Ceterum Cicero iam c. 10 animi et corporis morbos comparavit; sed h. l. ita loquitur, ac res nova secutura sit.

gravedinosos quosdam, quosdam] Prius *quosdam* omittunt codd. R. Gud. 1. II. 2. Brux. aliique et nonnullae edd. vett., ita quidem, ut ex seq. *quosdam* prius mente supplendum sit: qua dicendi brevitate nonnunquam scriptores in verbis *alii, interdum, nonnunquam* utuntur, quanquam, uti recte monet *Klotzius*, inter utrumque dicendi genus aliquid discriminis est; nam repetuntur verba *alii, interdum* etc., ubi par est orationis membrorum ratio, contra semel ponuntur, ubi actio quaedam significatur fieri solere, interdum tamen alia actio. *Davisius* comp. Curt. VII. 4, 11: obstat metus, *aliis* cupiditas (h. e. plurimis metus, aliis cup.). Liv. 3, 37: et iam ne tergo quidem abstinebatur: virgis caedi, *alii* securi subici: ubi v. *I. F. Gronov.* V. *Ruhnkenium*, ab Orellio laudatum, ad Vell. II, 110: *rumpit, interdum moratur.* De Graecis v. nos in Grammat. Gr. T. II. §. 527, not. 4. et ad Xen. Anab. I. 10, 3: πολλοὺς μὲν τῶν ἁρπαζόντων ἀπέκτειναν, οἱ δὲ καὶ αὐτῶν ἀπέθανον. At quom scripturam datam et plerique libri Noniusque in *gravedinosi et tormines* exhibeant, et verborum collocatio elegantissima sit ac vere Ciceroniana; equidem nihil mutandum existimo.

non quia iam sint, sed quia saepe] Scil. *sint*, quod ex antecedentibus repetendum; coniunctivus supplendus est ob orationem obliquam; sententia prolata est e mente dicentium. Voc. *iam* bene *Klotzius* interpretatur *eben;* si-

eaque collatione utamur aliquando, sed parcius, quam solent Stoici, ut sunt alii ad alios morbos procliviores, itaque dicimus gravedinosos quosdam [2], quosdam torminosos, non quia iam sint, sed quia saepe [3]; sic alii ad metum, alii ad aliam perturbationem: ex quo in aliis *anxietas*, unde anxii, in aliis *iracundia* dicitur, quae ab *ira* differt; estque aliud iracundum esse, aliud iratum, ut differt *anxietas* ab *angore;* neque enim omnes anxii, qui anguntur aliquando, nec, qui anxii, semper anguntur, ut inter ebrietatem et ebriositatem [4] interest, aliudque est amatorem esse, aliud amantem. Atque haec aliorum ad alios morbos proclivitas late patet; nam pertinet ad omnes perturbationes. 28. In multis etiam vitiis apparet; sed nomen res non habet. Ergo et invidi et malevoli [et lividi] [2] et timidi et misericordes, quia proclives ad eas perturbationes sunt, non quia semper feruntur [2]. Haec igitur proclivitas ad suum quodque genus

2 v. Adn. 3 Sic bene Man. Mos. aliique ex Gryph., probatum etiam *Wesenbergio* Em. II. p. 22; *quia saepe sint, sic* Aug. et sic Or.; reliqui codd. fere omnes, etiam R. Gud. 1. P. Vat., *quia saepe sint, alii.* Facile *sic* in codd. in *sint* transire potuit. 4 Multi codd., etiam Gud. 1. R. P. Brux. Vat., om. *et ebrios.* aperto librariorum lapsu; etiam Non. p. 444. habet ea.

gnificat repetitionem actionis aut id, quod quocunque tempore praesens est; *nunc* contra ipsum praesentiae punctum.

ex quo in aliis] „H. e. ex qua ratione, unde, *in Folge dessen.* Dicit Cicero: quoniam corporis et animi affectionibus, quibus homines saepe, non semper moventur, tribuimus tanquam perpetuam conditionem, ex hac ratione dicimus in aliis anxietatem, in aliis iracundiam.“ *Handius* ad Wopk. Lectt. Tull. I, 16. p. 126. Itaque Davisii coniectura *iracundia efficitur* pro *dicitur* aliena est ab huius loci sententia.

§. 28. *In multis etiam vitiis*] Quomodo vitia differant a perturbationibus, v. c. 13, 29. 30. princ.

et lividi] *Wesenberg.* (Em. I. p. 23.), cui Bait. et novissimi edd. assensi sunt, haec verba uncis includenda putat. Primum enim, inquit, neque *livendi* verbum neque quae inde derivata sunt de *invidia* C. usurpasse videtur; (usus ille inde ab Augusti temporibus frequens fuit; ex antiquioribus scriptoribus unus solus citatur D. Brutus, qui alia quoque habet, quae a Ciceronis dicendi consuetudine abhorreant, in ep. ad Cic. [Fam. XI. 10, 1: malevolentia et livore.];) deinde *et lividi* post *et invidi* supervacaneum est; denique inter *invidi* et *lividi* parum commode interpositum est, quod quodam modo prioris est contrarium, *malevoli* (cf. §. 16, 17, 20, 66.). Librarius, quom pro *ettimidi* prave *etlividi* scripsisset, ipse statim correxit.

quia proclives ad eas perturbationes sunt, non quia semper feruntur] Verbum *sunt*, quod addidi, legitur in tribus tantum deterioribus cdd. Vind. 1. Mon. 1. 2., sed in permultis edd. vett.; at quom in cdd. saepe per compendium scriptum s̃ inveniatur, post ultimam antecedentis vocabuli litteram *s* facile omitti potuit. Alii non receperunt quidem *sunt*, sed id cogitatione supplendum censent: quod apud alios scriptores statui potest, apud Ciceronem non item. V. ad I. 35, 86 non liberi defleti. IV. 13, 31 similes similibus quoque. Alii *proclives* iungunt cum *feruntur*, ut dicitur *praeceps feror;* at, uti recte monet Sff., *praeceps* ipsius corporis habitum significat, quod non est in *proclivis.* Bentleius legendum conicit *proclive*, alii *proclivi*, de quibus adverbiis v. ad IV. 18, 42, Sff. *proclivius.* Pro *feruntur*, quod omnes libri habent, *Wesenbergius* Em. II. p. 22 scribendum arbitratur *ferantur*, quod Bait. aliique receperunt; at v. nos in Gr. L. §. 153, not. 2. extr.

proclivitas ad suum quodque genus]

a similitudine corporis aegrotatio dicatur [5], dum ea intellegatur ad aegrotandum proclivitas. Sed haec in bonis rebus, quod alii ad alia bona sunt aptiores, *facilitas* nominetur, in malis *proclivitas*, ut significet lapsionem, in neutris habeat superius nomen.

XIII. 29. Quomodo autem in corpore est morbus, est aegrotatio, est vitium [1]; sic in animo. *Morbum* appellant totius corporis corruptionem, *aegrotationem* morbum cum imbecillitate, *vitium*, quom partes corporis inter se dissident: ex quo pravitas membrorum, distortio, deformitas. Itaque illa duo, morbus et

5 Sic Or. c. Mon. 1. 2. Duisb. Gud. 2.: quod nunc etiam *Klotzio* in Add. p. 160. probatur; *dicitur* reliqui; coniunctivum requirit seq. *nominetur;* Gud. II. *dr̄:* ex quo compendio intellegitur, quo modo *dicitur* oriri potuerit. V. ad c. 6, 12: *appellemus*. XIII. 1 v. Adn.

H. e. proclivitas *cuiusque* (i. e. singulorum hominum) ad *suum* genus (perturbationum) aut procl. ad *suum cuiusque* genus (pert.). Quom in distributione ad singulas personas aut res singulae res referuntur, saepe per genus quoddam attractionis pronominis *quisque* forma accomodatur pronominis *suus* formae, ut *suus quisque, sua quaeque, suum quodque* etc. dicatur. V. *Madvig.* ad Fin. V. 17, 46: *sua quaeque* vis sit. *Lachmann.* ad Lucret. II, 371 p. 94 sq. *Heindorf.* ad Cic. N. D. III. 34, 84: edixisse, ut, quod quisque ex sacris haberet, id ante diem certam in *suum quodque* fanum referret: ubi Hdrf. similem usum Graeci ἕκαστος comparat, v. eum ad Pl. Phaed. p. 112, c: εἰς οὓς ἑκάστους ὁδοποιεῖται. *Weissenborn.* ad Liv. III. 22, 6: equites .. *suae cuique* parti post principia collocat. Cf. de Or. III. 57, 216: (vox) acuta gravis, cita tarda, magna parva; quas tamen inter omnis est *suo quoque* in genere mediocris: ubi Ellendt. aliique perperam legunt *suo quaeque.* Caes. B. C. I. 88, 2: aliae totidem (cohortes) *suae cuiusque* legionis subsequebantur.

facilitas] Nobis: Anlage, *proclivitas* Geneigtheit.

in neutris] Stoici enim tria ponebant: *bona, mala, neutra* aut ἀδιάφορα (res medias aut indifferentes), quae nec bona sunt nec mala. Plura si cupis, v. nos in libro dicto *de Cicer. in phil. mer.* p. 233. In eiusmodi igitur rebus ἀδιαφόροις illa aliorum ad alia proclivitas nomen habeat superius, sc. *aegrotationis*, uti explicat *Nissenius;* prius cum Wolfio *superius nomen* retuleram ad nomen *facilitatis;* sed quom id proxime antecedat, non apte dici *superius nomen* recte *Klotzius* monet. *Proclivitas* Graece est εὐκαταφορία aut εὐεμπτωσία. Diog. Laert. 7, 115.

Cap. XIII. §. 29. *morbus*] Nobis: *Krankheit;* aegrotatio, *Siechheit;* vitium, *Gebrechen.*

est vitium] Sic Or. c. Gr. praestantissimo, L. in m. 1584., Rehd. „Qua ratione tria ista optime distinguuntur." Cf. ad Q. Fr. I. 1, 9: in quo *erat* dignitas, *erat* lex, *erat* voluntas. Plurimi codd., etiam R. P. Vat. Gud. 1. II. Brux., exhibent *est m., est aegr. et v.;* alii *in corpore morbus, aegr. et v.*

inter se dissident] H. e. quom partes corporis inter se non conspirant.

corporis] Ern. *corporis* uncis circumdedit. Frustra. Opponitur enim sequenti *in animo.* De duplici autem genet. v. Adn. in II. 15, 35.

ipsum ex se cernitur] Veluti quom quis membrum distortum habet, haec distortio non pertinet ad reliquas corporis partes, sed ad solum (*ipsum*) illud membrum in eoque solo, non in ceteris quoque corporis partibus, cernitur (eminet, exstat).

Vitiositas] Locus sequitur difficillimus maximeque impeditus, qui editorum ingenia mirum in modum exercuit. (V. *Moseri* Exc. XIII. T. III. p. 387—390.) Ego totum locum sic intellegendum arbitror: Quomodo in corpore morbus, aegrotatio, vitium deprehenduntur, sic in animo tria reperiuntur, morbus, aegrotatio, vitiositas (*Krankheit, Siechheit, Fehlerhaftigkeit der Seele*). Quanquam in animo longe alia ratio est atque in corpore. Scilicet in corpore tria illa sunt inter se diversa, in animo non item. Etenim in animo morbus et aegrotatio re copulata sunt et cogitatione tantum seiunguntur, quom aegrotatio nihil aliud sit nisi summus gradus morbi. Insipientium autem

aegrotatio, ex totius valetudinis corporis [1] conquassatione et perturbatione gignuntur; vitium autem, integra valetudine, ipsum ex se cernitur. Sed in animo tantummodo cogitatione possumus morbum ab aegrotatione seiungere. *Vitiositas* autem est habitus aut affectio in tota vita inconstans et a se ipsa dissentiens. Ita fit, ut in altera corruptione opinionum morbus efficiatur et aegrotatio, in altera inconstantia et repugnantia. Non enim *omnes* [1] omne vitium partis habet dissentientis [1], ut eorum, qui non longe a sapientia absunt, affectio est illa quidem

sunt nonnulli, qui, ipsam sapientiam vel virtutem, in qua animi iudicia opinionesque concordant, nondum adepti, tamen *non longe a sapientia absint*, h. e. viam ad sapientiam ducentem ingressi quidam iam sint, sed in hac via adhuc vacillent atque titubent, quom eorum iudicia opinionesque adhuc *inconstantia* sint et *inter se repugnent.* Porro vitium longe aliud est in corpore atque in animo. Nam quom quis vitium in corpore habeat, integra tamen potest esse valetudo; nec vitium in corpore contrarium est sanitati corporis, neque ex eo oriuntur morbi et aegrotationes. Contra in animo vitiositas contraria est sanitati animi, i. e. virtuti, ex eaque concitantur perturbationes, quae efficiunt morbos et aegrotationes. Itaque vitium animi non ipsum ex se cernitur, uti vitium corporis, integra valetudine; sed conturbat animi sanitatem. Uti virtus est affectio animi constans conveniensque, ita vitiositas habitus aut affectio in tota vita inconstans et a se ipsa dissentiens. Omnis autem vitiositas ex opinionum corruptione, tanquam fonte, manat; sed haec opinionum corruptio non in omnibus est eadem; nam in aliis gravior est, in aliis levior; *non enim omne vitium* omnes animi *partes habet dissentientes. Ita fit, ut in altera corruptione opinionum*, h. e. quom corruptio opinionum gravior est, *morbus efficiatur et aegrotatio*, exsistatque ea animi affectio, quae animum distorqueat plane omnique sanitate spoliet, *in altera corruptione opinionum*, h. e. quom corruptio opinionum levior est, *inconstantia* tantum et *repugnantia* excitetur, exsistatque ea animi affectio, in qua animus discrepet quidem sibi ipse, sed non distortus nec pravus sit. *Vitiositas* est omnino is animi habitus, in quo sunt omnes insipientes. Quamdiu quis insipiens est, vitiositatis particeps est; solus sapiens vitiositatis expers est; eius enim iudicia opinionesque concordant. Loci obscuritas ipsi Ciceroni vitio tribuenda est. Nam conclusionis formula *ita fit* nihil habet, quo referatur, sed id, unde conclusio facienda est, e sequentibus demum eliciendum est. — His expositis, reliquum est, ut pauca de singulis addam. Ac primum quidem contra *Wolfium, Neidium, Klotzium* aliosque monendum est nomina *habitus aut affectio* non diversas h. l. habere significationes, sed unam eandemque rem notare. Per se quidem ita inter se differunt, ut *habitus* respondeat Graeco ἕξις (Zustand), affectio Graeco διάθεσις (Beschaffenheit); sed affectio, quae *per totam vitam* pertinet, idem significat, quod *habitus.* Deinde in eo vehementer lapsi sunt, quod post verba *ut in altera* comma posuerunt, quo indicaretur verba *in altera* non cum verbo *corruptione* iungenda esse, sed prius *altera* ad *habitum*, posterius ad *affectionem* referendum. *Klotzius* Ciceronis verba mirum in modum detorsit ac pervertit.

in tota vita] Sic dicitur *in vita, in omni vita, in omni aetate, in omni aeternitate*, porro de vitae aetatibus: *in pueritia, in adolescentia, in senectute;* v. nos in Gr. L. §. 115. Not. 25. Sic *hac in aetate* et *hac aetate* ita inter se differunt, ut hoc simpliciter de tempore, *quo* quid fit, illud de tempore, *intra quod* quid fit, dicatur. Sic de loco dicitur *totā terrā, totā Italiā* et similia, et *in tota terra, in tota Italia;* illud ponitur, ubi res per totum locum diffusa notatur, hoc, ubi res intra alicuius loci fines facta significatur. V. nos in Gr. L. §. 115, 10. Cornel. Nep. Iphicr. 2, 3: quod maxime *tota* celebratum est *Graecia.* Cf. *Bremium* ad praefat. Nep. §. 5. p. 8. Sic etiam dicitur *totis castris, totis campis, toto corpore*, h. e. *per tota castra* etc. At pro Ligar. 3, 7: in toto imperio populi R. (h. e. intra totum imp.).

omnes omne vitium partes habet dis-

discrepans sibi ipsa, dum est insipiens, sed non distorta nec prava. Morbi autem et aegrotationes partes sunt vitiositatis. Sed perturbationes sintne eiusdem partes, quaestio est. 30. Vitia enim affectiones sunt manentes, perturbationes autem moventes, ut non possint affectionum manentium partes esse. Atque ut in malis attingit animi naturam corporis similitudo, sic in bonis. Sunt enim in corpore praecipua: pulchritudo, vires, valetudo, firmitas, velocitas; sunt item in animo. Ut enim corporis [1] temperatio, quom ea congruunt inter se, e quibus constamus, sanitas; sic animi dicitur, quom eius iudicia opinionesque con-

sentientes] Scriptura omnium codd. et edd. vett. est *non enim omne vit. partes h. d*, nisi quod Gud. 1. R. P. et sine dubio alii antiquiore forma dant *partis .. dissentientis*. Sed in verbis: „*Non omne vitium partes habet dissentientes, ut eorum, qui non longe a sapientia absunt, affectio est discrepans sibi ipsa*“ sententiae secum pugnare videntur. Quare *Bentleius* legendum suspicatur *non enim omne vitium* pares *habet* dissensiones: quod Bait. aliique receperunt; ego de meo *omnes* addidi ante *omne: omnes omne vitium partes:* de qua χιαστῇ verborum collocatione v. ad II. 4, 11. Nisi forte statuere malumus verba *partes habet dissentientes* praegnanti significatione dicta esse pro: *singulas inter se animi partes h. diss.*, ut eadem expressa sit sententia, quam de corporis vitio designant verba antecedentia: vitium, quom *partes corporis inter se dissident*. Tr. dedit *vit. pares habet † dissentientis*, *Wes.* Em. III. p. 6. *vit. † partis h. dissentientis;* sed probatur ei Bentleii coni. *pares .. dissensiones.*

§. 30. *Vitia .. moventes*] Sittliche Gebrechen oder Laster sind bleibende Beschaffenheiten, die Leidenschaften aber bewegliche oder wechselnde.

pulchritudo .. velocitas] *Wesenberg.* Em. I. p. 20 sq., praeeunte Ursino, Ciceronem ita scripsisse suspicatur: *valetudo, pulchr., vires, firm., vel.* (quod receptum est a Bait.). „Sic enim, inquit, primum *firmitas* cum cognato *vires* recte coniungitur (cf. §. 31: viribus c. et nervis et efficacitati), deinde ordo rerum enumeratarum eius inductionis, qua C. §. 30. 31. singulas persequitur, ordini rite respondet, denique legitimus ille atque usitatus „praecipuorum“ ordo, quo primum *valetudo* est (cf. Ac. §. 19. Fin. IV. §. 35. et 49. V. §. 18. et 80.) servatur.“ *Seyffertus* verborum ordinem sic immutavit: *valetudo vires, pulchritudo firm., veloc.* Fateor sic quidem Ciceronem subtilius scripturum fuisse; at editoris non est, si quid a scriptore minus accurate dictum sit, continuo emendare.

in animo. Ut enim corporis temperatio] Sic D. W. Or. aliique de Camerarii sententia; codd. L. *in animo et corporis est temp.;* unde L. coni. *in an. Et ut corp. est temp.;* tres Oxx. Pal. 5. Ball. *in an. Est enim c. t.*, neque aliter Aug., nisi quod pro *est enim* ex prava compendii scriptura *est in* habet; eodem ducunt Mon. 2. et Duisb., qui habent *in an. sic enim c. t.*, eodem etiam R. P. Vat. Gud. 1. Brux. Gr. tres Pall. Marb. duo Oxx., in quibus est *in an. enim c. t.;* nam *est* facile ante *enim* per compend. scriptum excidere potuit; Gud. II. c. paucis aliis et pleraeque edd. vett. *in Animo: corp. temp.* Ex his omnibus scripturis maxime probabilis videtur esse ea, quam *Moser* recepit: *in animo. Est enim c. t.:* quae etiam *Wopkensio* p. 291., *Handio, Orellio* in ed. 1829. probatur. Saepius enim comparatio ita instituitur, ut ea ipsa res, quae ad alteram rem explicandam adhibetur, per se ponatur, deinde altera per *sic* subiungatur. *Wopkens.* comparat Offic. III. 10, 42: Scite Chrysippus, ut multa: Qui stadium, inquit, currit, eniti et contendere debet .., ut vincat; supplantare .. nullo modo decet. *Sic* in vita sibi quemque petere, quod cett., ubi cf. *Beierum* p. 254. N. D. I. 27, 75: *sic* in Epicureo deo cett. III. 10, 26: *sic* igitur cett. De re ipsa apposite *Davisius* attulit Stobaei Ecl. eth. II. p. 110: ὥσπερ γὰρ τὴν τοῦ σώματος ὑγίειαν εὐκρασίαν εἶναι τῶν ἐν τῷ σώματι θερμῶν καὶ ψυχρῶν καὶ ξηρῶν καὶ ὑγρῶν· οὕτω καὶ τὴν τῆς ψυχῆς ὑγίειαν εὐκρασίαν εἶναι τῶν ἐν τῇ ψυχῇ δογμάτων κ. τ. λ.

animi dicitur] Scil. sanitas. — *eaque* sc. sanitas.

cordant, eaque animi est virtus, quam alii ipsam temperantiam dicunt esse, alii obtemperantem temperantiae praeceptis et eam subsequentem, nec habentem ullam speciem suam, sed sive hoc sive illud sit, in solo esse sapiente. Est autem quaedam animi sanitas, quae in insipientem etiam cadat, quom curatione et pertractitione [2] medicorum conturbatio [1] mentis aufertur. 31. Et ut corporis est quaedam apta figura membrorum cum coloris quadam suavitate, eaque [1] dicitur pulchritudo; sic in animo opinionum iudiciorumque aequabilitas et constantia cum firmitate quadam et stabilitate virtutem subsequens aut

2 Sic auctore Bruto scripsi cum Gud. 2. et Vind. 1. (sed hic *pertrect.*); eodem ducunt Gud. 1. R. et P., in quibus est *pturbatione*, et Gud. II. Gr. Mon. 2. Rehd. tres Oxx. Marb. Vind. 2. cod. Schotti, qui habent *perturbatione;* facile, oculo ad seq. *conturbatio* aberrante, ex *pertractatione* fieri potuit *perturbatione;* unus Ox. Bal. paucae edd. vett. *cur. et gubernatione:* quod displicet; Mon. 1. *c. et provisione;* cod. Fabric. *c. et procuratione;* L. coni. *c. et purgatione:* quod a Tr. et Sff. receptum est; Or. aliique c. Pal. 5. *curatione medicorum*, omissis illis duobus verbis.

temperantiam] Supra c. 9, 22: „temperantia sedat appetitiones et efficit, ut eae rectae rationi pareant, conservatque considerata iudicia mentis.“ Quae iudiciorum opinionumque concordatio quom virtus sit, fuerunt, qui virtutum ipsam temperantiam, quae alias una quattuor cardinalium quae vocantur virtutum esse dicitur, esse censerent. Cf. Cicer. Partit. orator. c. 22, 76: „*Est .. vis virtutis duplex. Aut enim scientia cernitur virtus aut actione. Nam quae prudentia, quae calliditas, quaeque gravissimo nomine sapientia appellatur, haec scientia pollet una. Quae vero moderandis cupiditatibus regendisque animi motibus laudatur, eius est munus in agendo: cui temperantiae nomen est:*“ et quae sequuntur, ubi aperte *fortitudo* et *iustitia* temperantiae subiciuntur. Cf. quae supra III. 8, 17 de *frugalitate* dicta sunt.

nec habentem ullam speciem suam] Alii negabant virtutem ullam habere speciem suam, h. e. certa quadam forma, qualis est temperantia, complectendam esse, sed tantum temperantiae praeceptis obtemperare.

Est autem quaedam animi sanitas, quae in insipientem etiam cadat] Quom animum insipientis non sanum esse supra III, cap. 4 demonstratum sit, *Seyffertus* de *Turnebi* coni. edidit *est autem quaedam animi insanitas, quae in sapientem etiam cadat.* Haec animi insanitas, quae in sapientem etiam cadit, est *furor* (διὰ μελαγχολίαν, atra bile excitatus). V. III. 5, 11. Diog. L. 7, 118 ἔτι οὐδὲ μανήσεσθαι (sc. τὸν σοφόν)· προσπεσεῖσθαι μέντοι ποτὲ αὐτῷ φαντασίας ἀλλοκότους διὰ μελαγχολίαν ἢ λήρησιν, οὐ κατὰ τὸν τῶν αἱρετῶν λόγον, ἀλλὰ παρὰ φύσιν. Sed agitur h. l. de ea animi sanitate, quae, postquam corporis morbo conturbata est, curatione medicorum restituta est. Hinc dixit Cicero non *est animi sanitas*, sed *quaedam animi sanitas*, h. e. genus quoddam sanitatis. Praesens tempus *aufertur*, quo Sff. offenditur, recte se habet; nam *quom* significat h. l., uti saepe, idem quod *quotiescunque.*

conturbatio mentis aufertur] Pro *conturb.* quatt. Oxx. Mon. 2. Aug. Gud. 2. Duisb. et multae edd. vett. habent *perturbatio*, quod est incommodum glossema; nam, uti recte docet *Orellius*, agitur h. l. „de physico animi morbo (*Gemüthskrankheit*), non de ea quae proprie dicitur animi *perturbatione* (*Leidenschaft*).“

§. 31. *ut corporis .. pulchritudo vocatur*] Stob. ecl. eth. II. p. 111: ὥσπερ τε τὸ κάλλος τοῦ σώματός ἐστι συμμετρία τῶν μελῶν καθεστώτων αὐτῷ πρὸς ἄλληλά τε καὶ πρὸς τὸ ὅλον, οὕτω καὶ τὸ τῆς ψυχῆς κάλλος ἐστὶ συμμετρία τοῦ λόγου καὶ τῶν μερῶν αὐτοῦ πρὸς ὅλον τε αὐτοῦ καὶ πρὸς ἄλληλα. Cf. C. Off. I. 28, 98.

eaque] Sic Or. recte c. vulg., coll. *Beier.* ad Offic. I. 28, 98. p. 217., monens respondere superioribus: *eaque animi est virtus.* Adde *Handium* ad Wopkens. p. 128. D. Ern. W. Sch. e coni. Bentl. *ea quae dic.*, uti in R. legitur. Cf. ad c. 1, 2.

virtutis vim ipsam [1] continens pulchritudo vocatur. Itemque viribus corporis et nervis et efficacitati similes similibus quoque [1] verbis animi vires nominantur. Velocitas autem corporis celeritas [3] appellatur, quae eadem ingenii etiam laus habetur propter animi multarum rerum brevi tempore percursionem.

XIV. Illud animorum corporumque dissimile, quod animi valentes morbo temptari non possunt [1], corpora possunt, *et* [1] corporum offensiones sine culpa accidere possunt, animorum

3 *Bak.* frustra coni. *et celeritas;* nam *velocitati* ut corporis propriae opponitur h. l. *celeritas*, quae etiam de animo dicitur. XIV. 1 v. Adn.

virtutis vim ipsam continens] Bentleius correxit *vim ipsa cont.*, ut haec sit sententia: illa aequabilitas et constantia aut virtutem subsequitur, aut ipsa est virtus. At recte *Klotzius* vulgatam defendit, quom interpretatur: nicht nur das Streben nach d. Tugend besitzend, sondern auch die Tugend selbst (also *ipsam*) in sich schliessend.

pulchritudo vocatur] „von der Seele gesetzt ist Stoischer, nicht Lateinischer Sprachgebrauch.“ *Wolf.*

similes similibus quoque] Sic Manut. Or. Tr. Bait. Sff. legiturque in Mon. 1. et nonnullis edd. vett. pro *s. similibusque*, quod habent R. Gud. 1. P. Vat. b. aliique cdd. nec paucae edd. vett.; duo Oxx. et nonnullae edd. vett. *similes similibus verbis*. De permutatione verborum *que* et *quoque* in cdd. laudat Mos. Goer. ad Finn. III. 2, 5. p. 312 sq. II. 8, 25. p. 157. II. 9, 26. p. 160. Legg. II. 24, 60. Si legitur *similes similibusque*, post *similes* supplendum est *sunt*, quod Ciceronis dicendi consuetudini repugnat, v. ad I. 35, 86 non liberi defleti. IV. 12, 28 quia proclives .. sunt.

animi multarum rerum brevi tempore percursionem] De duplici genetivo ex uno nomine apto v. ad II. 15, 35. Rarius autem eiusmodi genetivi ita ponuntur, ut primo loco sit primarius, altero secundarius, tertio nomen regens; nonnunquam etiam nomen regens primum locum occupat, ut Ligar. 5, 12: *studia* denique *generis* ac *familiae vestrae virtutis.* Plerumque nomen regens inter genetivos locum occupat: *animi percursio multarum rerum.* Infra c. 17, 40: fratris repulsa consulatus. Cf. *Goerenz.* ad Fin. III. 15, 51. *Madvig.* ad Fin. I. 5, 14: *Theophrasti orationis ornamenta*, et nos in Gr. L. §. 166. Not. 7 et §. 111. Not. 20. Praeterea observanda est elegans verborum collocatio, qua omnia vocabula, quae pendent a v. *percursionem*, arte inter se copulata sunt. V. nos in Gr. L. §. 167. Not. 3 et §. 109. Not. 10.

Cap. XIV. *temptari non possunt, corpora possunt*] Haec est scriptura vulgata, edd. veterum et codd. tantum non omnium, etiam R. P. Gud. 1. 2. (Gud. 1[1]. *t. n. p., corpora autem p.*) Gud. II. b., auctoritate fulta. Non opus esse coniectura Bentleii a Wolfio aliisque recepta: *temptari possunt, ut corpora possunt*, neque scriptura codicis Lall. *morbo temptari possunt, corpora possunt* Or. et Kl. demonstraverunt. Sententia huius loci sic accipienda est: Uti corpus, ita animum morbis obnoxium esse c. 13. planissimis verbis dicitur; sed illud animorum et corporum dissimile est, quod animi valentes, i. e. vere sani aut sapientes (cf. III. 5, 11), morbo extrinsecus allato temptari non possunt; nam omnes animorum morbi et perturbationes non extrinsecus afferuntur, sed ex adspernatione rationis eveniunt atque ita semper cum culpa coniuncta sunt; contra corpora valentia morbo extrinsecus allata temptari possunt; nam multi corporum morbi extrinsecus afferuntur atque ita sine culpa accidunt. Quae animi insanitas in sapientem etiam cadere possit, vidimus ad §. 30: *est autem quaedam* etc. *Tregder* auctore *Madvigio* verba *non possunt, corpora* uncis inclusit in praef. p. XXII. dicens: „verba *non possunt, corpora* pervertunt sane sententiam; nam agitur statim de animis aegris. Haec dicere voluit C.: in eo dissimilitudinem animorum et corporum inesse, quod corporum morbi interdum sine culpa acciderent, animorum autem semper cum culpa.“ Hanc coniecturam optimo iure explosit *Klotzius* in Add. p. 162; nam si Cicero nihil aliud dicere voluisset, dubium non est, quin verba: *quod animi valentes morbo temptari possunt* omissurus nec quicquam aliud

non item: quorum omnes morbi et perturbationes ex adspernatione rationis eveniunt. Itaque in hominibus solum exsistunt; nam bestiae simile quiddam faciunt, sed in perturbationes non incidunt. 32. Inter acutos autem et inter hebetes [1] interest, quod ingeniosi, ut aes Corinthium in aeruginem, sic illi in morbum et incidunt tardius et recreantur ocius, hebetes non item. Nec vero in omnem morbum ac perturbationem animus ingeniosi cadit; non enim *in ulla* [1] efferata et immania;

nisi: *Illud a. c. dissimile, quod corporum off. sine culpa acc. possunt, animorum non item* scripturus fuerit.

et corporum offensiones] Pro scriptura codicum *sed* de *Seyfferti* coni. edidi *et;* nam si *sed* recte se haberet, „nova dissimilitudo deberet ad eosdem animos *valentes*, non ad *quosvis* animos pertinere.“ De permutatione vocabulorum *et* et *sed* in cdd. v. ad I. 8, 15 in var. scr. *Offensiones* h. l. sunt morbi. De *animi offensionibus* v. c. 10 et 11.

animorum non item] V. ad III. 5, 11: cadere possit, non possit.

in hominibus solum] V. ad c. 7, 15.

simile quiddam faciunt] Graece: ποιοῦσι τοιοῦτόν τι. Saepe verbum *faciendi*, ut Graecum ποιεῖν et nostrum *thun*, ita ponitur, ut alius verbi vices sustinens eius universam vim notet. Vid. I. 11, 24. V. 27, 78. 32, 90. Corn. Nep. Chabrias 3, 4: Neque vero solus ille *aberat* Athenis libenter, sed omnes fere principes *fecerunt* idem (h. e. libenter aberant Athenis): ubi v. *Bremium* p. 177. Cf. *Wopkens* Lectt. Tull. I, 1. p. 2. ibique *Handium* et I, 3. p. 17. *Ochsner.* Ecl. Cic. p. 93. *A. Grotefend.* Comment. Mat. IX. 16, 5. *Passov.* Gr. Lexic. v. ποιεῖν 2) f. p. 494. *Kühner.* ad Xen. Commentar. III. 8, 2. De sententia comp. *Davisius* Senec. de Ira I. c. 3: Muta animalia humanis affectibus carent, habent autem similes illis quosdam impulsus. Stob. Ecl. eth. II. p. 161: ubi Stoici diversam esse statuere dicuntur τήν τε ἐν τοῖς λογικοῖς γιγνομένην ὁρμὴν καὶ τὴν ἐν τοῖς ἀλόγοις ζώοις. Perturbationes enim proficiscuntur ab opinione et iudicio, quibus bestiae carent. V. Senec. l. d.

§. 32. *Inter acutos autem et inter hebetes*] Sic R. P. Vat. Fabr. Pal. 5.; Or. c. vulg. omisit posterius *inter*, comp. de Invent. I. 5, 6: inter officium autem et finem hoc interest. Alios locos contulit *Otto* in exc. VIII. ad Fin. p. 405 sq., quibus demonstrare studet praepositionem *inter* non repeti, nisi ubi aliquot vocabula interposita sint, ut Agrar. II, 33: „videte, quantum intervallum sit interiectum inter maiorum nostrorum consilia et inter istorum hominum dementiam. At huic doctrinae multa obstant exempla, ut Fat. 9, 19: interest *inter* causas fortuito antegressa et *inter* causas cohibentis. Ratio repetitae praepositionis sine dubio nulla alia est, nisi ut duo nomina, quibus haec praepositio praemissa est, accuratius distinguantur. Ubi nihil interponitur, cur praepositio repeti non soleat, facile intellegitur; nam tum haec accuratior distinctio minus necessaria est; at cur repeti non possit, sana ratio excogitari non potest. Cf. quae supra ad I. 12, 27. de repetita et omissa praepositione diximus.

ingeniosi, ut .., sic illi] Etsi subiectum iam antecessit, tamen saepe in enuntiationibus comparativis, in primis in oppositione, pronomen demonstrativum subiectum praegressum repetens cum vi quadam ponitur. Cf. I. 17, 40: sic hae. IV. 30, 64. Legg. III. 2, 5: Noster vero Plato Titanum e genere statuit eos, *qui*, ut illi caelestibus, sic *hi* adversentur magistratibus. Cf. *Hülsemann.* ad Acad. II. 5, 14. p. 455. *Madvig.* ad Fin. V. 24, 71 extr. Idem fit saepe apud Graecos, ut Xen. Commentar. I. 2, 24: Ἀλκιβιάδης .., ὥσπερ οἱ τῶν γυμνικῶν ἀγώνων ἀθληταὶ ῥᾳδίως πρωτεύοντες ἀμελοῦσι τῆς ἀσκήσεως, οὕτω κἀκεῖνος ἠμέλησεν αὐτοῦ: ubi v. Adnotata nostra. V. nos in Gr. Gr. T. II. §. 469, 4. p. 569, ed. 2. De collocatione verborum *in morbum et incidunt tard., et recr. oc.* v. Adnot. in I. 31, 75: *Hoc et dum erimus.* De *aere Corinthio* v. Indic. hist. in *Corinthia.*

hebetes non item] Cf. V. 24, 68.

non enim in ulla efferata et immania] Sic Or. de praeclara Bentleii coniectura edidit. Minus placet altera eius coniectura, a W. recepta: *in ullam efferatam et immanem*, neque tertia: *in vitia efferata et immania; Madvigius* coni. *sunt enim multa.* Scriptura codicum et edd. vett. *non enim multa*

quaedam autem humanitatis quoque habent primam speciem, ut misericordia, aegritudo, metus. Aegrotationes autem morbique animorum difficilius evelli posse putantur quam summa illa vitia, quae virtutibus sunt contraria. Morbis enim manentibus, vitia sublata esse possunt [2], quia * hi * [1] non tam celeriter, sanantur, quam illa tolluntur. 33. Habes ea, quae de perturbationibus enucleate disputant Stoici, quae logica [3] appellant, quia disseruntur subtilius. Ex quibus quoniam tanquam ex [4] scrupulosis [1] cotibus enavigavit oratio, reliquae disputationis cursum teneamus, modo satis illa dilucide dixerimus pro rerum obscuritate. *A.* Prorsus satis; sed si quae [1] diligentius erunt cognoscenda, quaeremus alias; nunc vela, quae modo dicebas, exspectamus et cursum.

2 Sic Or. c. codd. Leid. El. 2. uno Ox. et L. e coni. pro vulg. *subl. esse non possunt; non* additum vdtr. eo, quod librarii oculus ad seq. *non* aberravit: cuius generis exempla multa collegit *Wes.* Em. I. p. 6. 3 Sic Or. c. cdd.; Mos. Bait. aliique λογικά. 4 Sic Gud. 1. R. Brux. aliique; Or. c. plerisque codd., etiam P., *e.*

efferata et immania plane insulsa est, nec satis mirari possum eam a *Klotzio* non solum in ordinem verborum receptam, sed etiam miro quodam animi fervore defensam esse; quanquam nunc in Add. p. 163. fatetur eam sibi iam non satisfacere, et ipse, qui Bentleium ob coniecturas suas acerbissime exagitat, coniecturam proponit Bentleianae tertiae consimilem: *Non enim sunt vitia eff. et imm.* Eadem verborum *multa* et *ulla* in cdd. permutatio invenitur III. 19, 46.

quaedam .. humanitatis .. habent primam speciem] Quaedam primo adspectu speciem habent humanitatis: unde facile fit, ut etiam ingeniosorum animi in ea cadant.

quia hi non tam celeriter sanantur] Sic scripsi e coni. L. Cdd. om. *hi;* Or. e coni. D. *qui non tam* etc. Klotzius retinuit vulgatam. Si legitur *quia* pronomen *hi* prorsus necessarium est; nam eo omisso verba *non tam celeriter sanantur* referenda essent ad *vitia.* Cur autem *hi .. illa,* non *illi .. haec* dictum sit, v. ad I. 49, 117.

§. 33. *Habes*] V. ad III. 17, 38. *Logica,* logische Sätze.

scrupulosis] Sic omnes fere codd.; eodem ducunt R. Gud. 1., in quibus est *scruplosis* (superscripta littera *u* eadem m.). Or. e coni. Lambini edidit *scruposis;* sed nulla causa est, cur recedamus a vulg. *Davisius* advocavit Pacuv. ap. Priscian. VI. col. 713: Advenio in scrupulosam specum. *Manutius* coni. *scopulosis,* ut est in uno Ox. et legitur in or. in Caecil. 11, 36: in *scopuloso* difficilique in loco verser. pro Cael. 21, 51: emersisse iam e vadis et *scopulos* praetervecta videtur oratio mea. Heliodor. epist. I. p. 4. ed. Vict.: e *scopulosis* locis enavigavit oratio. Sed huic lòco hoc vocabulum ob v. *cotibus* minus aptum est. De seq. verbis *disputationis cursum .. vela* cf. c. 4, 9.

si quae diligentius erunt cognoscenda] Sic multi codd., etiam R. P. (hi *si que*) Gud. 1.; Or. c. vulg. *si qua.* Si h. l. scriptum esset *si qua,* intellegendae essent res quaelibet; *si quae* autem significat certas res, quae pertinent ad ipsam quaestionem. Pari modo substantivae formae *si quis, si quis homo, si qua, si qua res, si quid* ab adiectivis formis *si qui, si qui homo, si quae, si quae res, si quod, si quod officium* differunt, ut priores usurpentur, ubi universa personae aut rei notio spectatur et quaelibet persona aut res intellegitur, posteriores, ubi qualitas personae aut rei respicitur, h. e. persona aut res, cuius certam quandam qualitatem scriptor in mente habet, notatur. Cf. nos in Gr. L. §. 124. Not. 2. Infra V. 8, 22. recte legitur *si quae pars.* Quae *Stürenburg.* ad or. p. Arch. poeta p. 83 sqq. de formis pluralibus *si qua* et *si quae* disputavit, optime sese habent; quae autem de singularibus formis dixit, a vero ita abeunt, ut contrarium potius statuendum sit. Aliam rationem iniit *Beier* ad Off. II 21, 74. p. 142—144.

Cap. XV. §. 34. *a virtutis fonte*] H. e. a virtute tanquam fonte. V. ad I. 45, 109: bonis laudis et gloriae.

XV. 34. *M.* Quando et aliis locis de virtute et [1] diximus, et saepe dicendum erit, (pleraeque enim quaestiones, quae ad vitam moresque pertinent, a virtutis fonte ducuntur;) quando igitur virtus est affectio animi constans conveniensque, laudabiles efficiens eos, in quibus est, et ipsa per se, sua sponte, separata etiam utilitate, laudabilis; ex ea proficiscuntur honestae voluntates, sententiae, actiones omnisque recta ratio; quanquam ipsa virtus brevissime recta ratio dici potest. Huius igitur virtutis contraria est vitiositas; (sic enim malo quam malitiam appellare eam, quam Graeci κακίαν appellant; nam malitia certi cuiusdam vitii nomen est, vitiositas omnium;) ex qua concitantur [2] perturbationes, quae sunt, ut paulo ante diximus, turbidi animorum concitatique motus, aversi a ratione et

XV. 1 Sic R. Gud. 1. Brux. P. multique alii; Or. c. vulg. om. *et.* Cf. Adn. 2 v. Adn.

quando igitur] V. ad I. 7, 14: id *ergo* est. Oratio autem hiulca est, nisi forte cum Manutio, quem Bait. aliique secuti sunt, sic legere placet: *quando,* ut *aliis locis de v.* et *diximus et saepe d. e.,* vel potius sic: *quando,* ut *et aliis locis d. v. diximus, et s. d. e.* Quae emendatio de mea quidem sententia magnam prae se fert veritatis speciem, quom facile *ut* ob sequens *et* excidere potuerit; eamque necessario efflagitare videtur sententiarum nexus. Denique de coniunctione *quando* observandum est eam pro *quoniam* vel *quandoquidem* rarius a Cicerone usurpari (Orellius affert pro Caecina §. 31. Parad. V, 1. N. D. III. 17, 43. Adde Fin. V. 8, 21, ubi v. *Madvig.* N. D. III. 17, 43. Off. II. 17, 58. Cf. *Ramshorn.* §. 191. p. 850. ed. 2.) et plerisque in locis a librariis corruptam esse. Propter compendiorum similitudinem *quando* et *quoniam* in codd. saepe permutata sunt, uti h. l. pro priore Rehd., pro posteriore unus Ox. habent *quoniam.* Charis. ap. Putsch. p. 86. tradit: *quando* acuta prima syllaba interrogationem temporis significat; sed posteriore acuta *quoniam* vel *quandoquidem.* Addit *Moser* Beier. ad C. Brut. 55, 201. prc. p. 292 sq. ed. Orell. ibid. Topic. V, 26. p. 387 sq. Quomodo autem *Otto* ad Fin. I. 4, 10. p. 15. *quando* hac potestate usurpatum nusquam apud Ciceronem reperiri, locosque, ubi reperiatur, corruptos esse et per *quoniam* e codd. emendandos dicere potuerit, non video.

virtus est affectio animi constans] Sic Fin. III. 20, 65: Ex hac animorum affectione: ubi *Goerenz.* p. 394. dicit expressam sibi videri Stoicorum διάθεσιν, i. e. cogitandi et sentiendi rationem, quae in mores consuetudinemque abiit; sic hoc loco *virtus* διάθεσις ψυχῆς σύμφωνος αὑτῇ, ut ap. Stob. est Ecl. Eth. II. p. 104. Sic Cleanthes ap. Diog. L. 7, 89. statuit τὴν ἀρετὴν διάθεσιν εἶναι αἱρετήν, οὐ διά τινα φόβον ἢ ἐλπίδα ἤ τι τῶν ἔξωθεν. Cf. *Beier.* ad Offic. II. 6, 29. p. 230. Dein de *recta* (i. e. absoluta) ratione (ὀρθῷ λόγῳ) cf. infra V. 13, 39; de v. *omnis* v. ad III. 3. 6: de *universa* philosophia.

Huius .. contraria] *Contrarius,* ubi c. gen. est iunctum, uti *amicus, amicissimus* (cf. paulo post), *adversarius,* alia, pro substantivo accipiendum est. V. nos in Gr. L. §. 114, not. 2. Fin. IV. 24, 67: vitia .., quae sunt *virtutum contraria* (Gegensätze). de Inv. II. 54, 165: quae omnia .. *contraria rerum bonarum.* Neutr. plur. *contraria* Fin. l. d. *earum* (artium) *contrariorum* summa, uti de Lambini coni. pro vulg. *contrariorum* legendum est, v. *Madvig.* ad h. l.

κακίαν] Κακία singulari numero dicta notat abstractam quam vocant notionem *vitiositatis* opponiturque abstracto nomini *virtutis* (Tugendhaftigkeit); sed pluralis κακίαι habet vim concreti nominis significatque partes τῆς κακίας, uti *virtutes* singulas partes universae virtutis. Fin. III. 11, 39: Quas enim κακίας Graeci appellant, vitia malo quam malitias nominare. De vi huius vocabuli cf. N. D. III. 30, 75: est enim *malitia* versuta et fallax nocendi ratio. Cf. *Klotz.* et *Iordan.* ad or. p. Caecin. I, 2.

concitantur] Sic optime Manutius ex

inimicissimi mentis vitaeque tranquillae. Important enim aegritudines anxias atque acerbas animosque affligunt et debilitant metu; idem [3] inflammant appetitione nimia, quam tum [4] cupiditatem, tum libidinem dicimus, impotentiam quandam animi a temperantia et moderatione plurimum dissidentem. 35. Quae si quando adepta erit id [5], quod ei fuerit concupitum, tum [6] *ecfertur* [8] alacritate, ut nihil ei constet [2],

3 Sic Gud. 1. II. 2. Marb. unus Ox.; Or. c. vulg. *iidem;* de R. et P. ap. Tr. nihil monitum est. 4 D. *cum,* ut vdtr. e coni., male. V. ad V. 25, 72. 5 Sic Or. c. L. in marg. ed. 1584. Pro *adepta erit id* habent R. Vat. Gud. 1. Brux. b. aliique *eademptaretur id;* unde Mos. corr. *quando se adeptam retur id;* Kl. *quando est adepta revera id,* aut (Add. p. 164.) *quando adepta videtur id.* Utraque coniectura vana est. P. *ea temptaretur id;* alii *adeptaretur id;* vulgo *adepta est id.* 6 Bentl. coni. *tam:* quod praefert *Otto* ad Fin. II. 4, 13., quia neque opus sit sibi respondere *si quando* et *tum,* et efferenda sit notatio impetus cupiditatis, quod per *tam* fiat.

antiquo libro emendavit codicum scripturam *cogitantur.* V. ad III. 11, 25: *bonorum opinione turbantur.* Aliae minus probabiles conieturae sunt *agitantur, coagitantur, cooriuntur, progignuntur.* Quod autem paulo post verbum *concitatique* recurrit, offensioni esse non debet. Cf. infra c. 37, 81: depellitur .. depellitur. V. *Wopkens.* Lectt. Tull. p. 259. H. *Madvig.* ad Fin. I. 12, 41. p. 86 sq. et Indicem v. *Repetitio.*

quam .. impotentiam .. dissidentem] Verba *impotentiam .. dissidentem* inserviunt explicandis verbis *appetitione nimia,* ut hanc vim habeant: *appetitione nimia, h. e. impotentia quadam .. dissidente;* sed eiusmodi explicationes Latinus sermo non tanquam appositiones antecedenti nomini adiungit, sed subsequenti enuntiationi relativae subiungit. V. nos in Gr. L. §. 145. Not. 13.

§. 35. *quod ei fuerit concupitum*] De dativo v. ad II. 1, 2: mihi .. habita.

ecfertur] Sic scripsi c. D. e. coni. ed. 1. W. Or. (*effertur*), etiam Klotzio in Add. p. 164 sq., Wesenbergio Em. III. p. 7., Mosero in censura laud. p. 341. probata. Ducunt ad eam optimus cod. Col, in quo est *affertur* (Fabric. ap. Gebh. *affert*), et praestantissimus Gr., qui ex Gebhardi testimonio in margine ed. 1584. *ea fertur* habet. Vulgo legebatur *fert alacritatem,* neque aliter cod. P.; R. Vat. Gud. 1. II. Brux. aliique multi dant *fert alacritate:* quod sine dubio e comp. *fert˜* (i. e. fertur) ortum est, uti in nonnullis cdd., etiam optimis R. Gud. 1., III. 28, 69 *quaerebat* pro *quaerebatur.* V. 7, 17 *ecferant* pro *ecferantur;* 24, 69 *sustineant* pro *sustineantur* legitur; *fertur alacritate* revera legitur in Gr. e testimonio Orellii, Vind. 1., codd. Lall. De confusione verborum *ferendi* et *ecferendi* cf. Var. Scr. §. 37. In vocabulis a litteris *ecf* incipientibus usquequaque codicum scriptura fluctuatur. V. ad I. 19, 43. II. 8, 20. 9, 21. 17, 39. IV. 6, 12. et quae collegit *Wesenb.* l. d., qui idem verissime observavit, ubi ea perturbationum pars, quae est *laetitia gestiens,* qua animus inaniter et *effuse exsultat* (6, 13. V. 6, 16.; Stoici ita definiebant ἄλογον ἔπαρσιν „*sine ratione elationem*"), commemoraretur, Ciceronem semper *ecferendi* (i. e. exsultandi, gestiendi) verbo uti, comp. III. 10, 23. IV. 6, 12. 7, 14. 17, 37. 39. 31, 66: *elati* laetitia. 32, 68: *efferunt* se laetitia. V. 6, 16. 17. multisque aliis locis, *ferri* (= rapi, incitari ad aliquid potiundum agendumve) recte dici de *libidine* eiusque partibus (III. 2, 4: qui voluptatum libidine *feruntur.* 5, 11: qui effrenati *feruntur* aut *libidine* aut *iracundia*). Sff. tuetur vulgatam scripturam, nihil obstare dicens, quominus cursus imaginem cogitemus, in quo impotentia ista incitata alacritate ita *feratur,* ut nunquam sibi constet atque de curriculo iam iamque deflectat. Quod autem idem *Wesenb.* l. d. p. 8. ne scripturam *ecfertur* quidem vitio carere putans scribendum esse censet *ecferetur,* quod Bait. recepit, id probare non possum. Ex vulgari quidem dicendi ratione requiritur aut *si ad. est .. fuit .. ecfertur,* ut V. 18, 54., aut *si ad. erit .. fuerit .. ecferetur.* At h. l. additum adverbium *tum* praesenti *ecfertur* quodam modo futuri vim tribuit. — Ne

quod [2] agat, ut ille, qui *voluptatem animi nimiam summum esse errorem* arbitratur. Eorum igitur malorum in una virtute posita sanatio est.

XVI. Quid autem est non miserius solum, sed foedius etiam et deformius quam aegritudine quis afflictus, debilitatus [1], iacens? Cui miseriae proximus est is, qui appropinquans aliquod malum metuit exanimatusque pendet animi.

XVI. 1 v. Adn.

quis autem pro *fuerit concupitum* exspectet *erit conc.,* v. ad II. 14, 32: *confessus eris.*

ut nihil ei constet] Sic bene Bentl. emendavit, uti in Brux. legitur. Vestigia codicum R. Gud. 1. II. b., in quibus est *nihil est constet,* aperte ad scr. *ei* ducunt; reliqui fere omnes *nihil esse constet;* W. *nihil constet,* quod probat Goerenz. ad Fin. II. 4, 14. p. 133. et recepit Or. Deinde Klotzius c. R. P. Gud. 1. II. Brux. aliisque edidit *quid agat* pro vulg. *quod agat,* comp. Caes. B. G. III, 14: neque satis *Bruto* neque *tribunis* militum *constabat, quid agerent.* Sed hic locus nihil probat, quia ibi non est additum *nihil.* Quare cum *Wesenb.* Em. III. p. 9. tuendum censeo *quod;* nam h. l. *nihil* notare non potest *omnino non.* V. eundem in Em. Cic. epist. p. 51 sqq. et nos ad III. 18, 41: nec habeo, quod intellegam.

voluptatem .. errorem] Respexit Cicero versum Trabeae, poëtae comici, cuius prima pars de Finib. II. 4, 13. legitur sic: *tánta laetitia aúctus sum, ut nihil constet.* Cf. ad Fam. II. 9, 2: Repente vero incessi omnibus laetitiis laetus. In quo quom obiurgarer, quod nimio gaudio paene desiperem; ita me defendebam: *Ego voluptatem animi nimiam:* unde Bentleius hunc versum trochaicum composuit: *Ego voluptatem animi nimiam summum esse errorem arbitror.*

Cap. XVI. *Quid autem est*] *Beier* ad Offic. II. 15, 54. verba sic transponenda censet: *quid est autem;* de quo ordine v. quae diximus ad I. 27, 66.; sed ibidem vidimus hunc verborum ordinem nonnunquam, sed raro, a Tullio neglectum esse. Quare nihil mutare audeo.

debilitatus, iacens] Sic recte Or. c. R. P. Gud. 1. II. Vat. Gr. aliisque; alii codd. et pleraeque edd. vett. *debilitatusque iacens:* quod D. defendit c. 17: *oppressus iacens.* II, 22: *afflicti* et *exanimati iacent.* Sed melius tria *affl., deb., iacens* respondent tribus antecedentibus *miserius, foedius, deformius.* Saepe participium *iacens* tanquam adiectivum idem fere significat, quod *afflictus.* V. *Wopkens.* Lectt. Tull. p. 83. Hand. et nos ad II. 13, 32. Miro modo *Klotzius* verba sic distinxerat: *quis afflictus debilitatusque, iacens;* sed nunc in Add. p. 425. illud *que* abiciendum censet.

pendet animi] de Legg. I. 3, 9: ego *animi pendere* soleo. ad Attic. VIII. 5, 2: *pendet animi* exspectatione Corfiniensi. Ibid. 16, 12: *animi pendeo* et de te et de me. In hac similibusque locutionibus *animi* non pro genetivo, sed pro *locativo,* ut in *domi, humi* cett., habendum est. Cf. Plaut. Mil. gl. III. 1, 125: *excruciarer animi,* Ter. Adelph. IV. 4, 1: *discrucior animi.* V. nos in Gr. L. §. 116. Not. 4. et 5. Supra I. 40, 96. legitur: *pendemus animis:* ubi non improbabiliter *Wesenberg.* Em. III. p. 27. ex cod. Ursini legendum censet *animi,* de *s* in archetypo addito comp. Em. I. p. 29. Nam abl. plur. in hac locutione nullo alio loco reperitur, nisi hoc et Liv. 7. 30. extr.: quid illis nos sollicitis ac *pendentibus animis* renuntiare iubeatis. (Lucret. 6, 50: „pavidis quom pendent mentibus" huc non pertinet.) Cum ablativo singularis verbum *pendendi* iunctum reperitur ap. Cic. de in poëmate de suo consulatu (ap. Non. v. *Eventus* p. 204 in ed. Orellii Vol. IV. P. II. p. 569): Atque *animo pendens* † noctu [noctis] eventa timebat. Deinde etiam in similibus locutionibus sive de uno sive de pluribus *animo* dici solet, ut *animo angimur, frangimur, commovemur; animi* ap. Liv. 8, 13: populos .. *suspensos animi* habent. 6, 36: capti et *stupentes animi.* Neque aliter C. Legg. I. 9, 27: quemadmodum *animo affecti* sumus; quanquam de Or. I. 19, 87. cum Ellendt. ex optimis codd. legendum videtur: et uti ei, qui audirent, sic *afficerentur animis:* ubi *Ellendt.* comp. relaxari *animis* C. Ph. II. 16, 39. *animis* concidere Caes. B. G. VIII. 19, 6. Etiam simpliciter *pen-*

Quam vim mali significantes poëtae impendere apud inferos saxum Tantalo faciunt

'Ob scelera animique impotentiam ét superbiloquéntiam.

Ea communis poena stultitiae est. Omnibus enim, quorum mens abhorret a ratione, semper aliqui talis [1] terror impendet. 36. Atque ut haec [2] tabificae mentis perturbationes sunt, aegritudinem dico et metum; sic hilariores illae, cupiditas avide semper aliquid expetens et inanis alacritas, id est laetitia gestiens, non multum differunt ab amentia. Ex quo intellegitur, qualis ille sit, quem tum [3] moderatum, alias modestum, tum temperantem, alias constantem continentemque dicimus; non-

2 Sic Gud. 1. R. Rehd.; Or. c. vulg. *hae,* v. Var. Scr. ad I. 11, 22.
3 V. ad V. 25, 72.

dere hac vi ponitur. V. *Ruhnken.* Dictata in Terent. Heaut. IV. 3, 5. et *Wyttenbach.* ad Cicer. de Legg. I, 3. p. 25. Cr.

impendere .. saxum .. faciunt] Ex vulgari structura (v. nos in Gr. L. §. 129, 2.) exspectamus *impendens;* infinitivus addi potuit verbo *faciendi,* quia h. l. notionem narrandi involutam habet. Infra V. 39, 115. duplicem hoc verbum structuram iunctam habet: Polyphemum Homerus .. cum ariete .. *colloquentem facit* eiusque *laudare* fortunas.

Ob scelera] Est tetrametur trochaicus catalecticus. De Tantali supplicio et de eius causa discrepant inter se scriptores. Cum Cicerone et h. l. et Fin. I. 18, 60. conspirant Archilochus ap. Pausan. X, 31. Pind. Ol. I, 95. Eur. Or. 5, ubi v. *Porson.* Plat. Gratyl. 395. E. aliique plerique; alia tradit Hom. Od. λ, 582. Verba Latina respondent fere Graecis ap. Eur. ἀκόλαστον (impotentiam) ἔσχε γλῶσσαν (superbiloq.), αἰσχίστην νόσον. Unde autem versus sumptus sit, non constat. *Orellius* commemorat *Tantalum* a Nonio v. *praegreditur* p. 175 Pacuvio tribui et a Bothio Poett. Scaen. p. 277. in Incertis poni.

aliqui talis terror] Recte Orellius praecunte Wolfio cum Iac. Gronovio *aliqui* pro vulg. *aliquis* restituit; plurimi enim codd. et optimi, ut R. P. Gud. I. Brux. Vat. b., habent *aliquid aliis terror:* quod quom non intellegeretur, ex interpolatione orta est haec scriptura: *aliquis aliis dolor, aliis terror imp.* Etiam aliis locis apud Ciceronem forma numeri singularis *aliqui* a librariis est corrupta. *Aliqui* ab *aliquis* ita differt, ut *qui* a *quis; aliqui* est forma adiectivi, *aliquis* forma substantivi. V. nos in Gr. L. §. 124. Not. 2. Cf. supra I. 11, 23: deus *aliqui.* V. 21, 62: *aliqui* terror impendeat. pro Sest. 62, 131: *aliqui* sensus. ad Fam. 7, 1. Victor. et Or. ediderunt; dolor *aliqui.* N. D. III. 38, 91. *Moser* in ed. minore p. 235. recte edidit: iratus *aliqui* deus. de Rep. I. 44, 68: *aliqui* dux. ib. III. 16, 26: *aliqui* scrupus. Substantive *aliqui* legitur pro Sest. 13, 39., uti *si qui* dr. V. *Goerenz.* ad Acad. II. 7, 19. et c. 26, 86. *Beierum* ad Off. III. 7, 33. *Moserum* ad I. 11, 23., qui laudat *Frotscher.* Observv. critt. in quosdam locos Quintil. p. 34. et nov. Forcellinii ed. Germ. p. 134. v. *aliqui.* At multis locis apud Ciceronem legitur *aliquis,* ubi exspectes *aliqui,* ut supra I. 34, 82. in ommibus libris: *aliquis* dolor. II. 20, 26: dolor *aliquis.* IV. 21, 48: Pacidianus *aliquis.* Unde sequitur, ut iam Ciceronis aetate forma substantivi *aliquis* etiam pro forma adiectivi *aliqui* usurpari coepta sit: qui usus postea communis factus est.

§. 36. *aegritudinem dico*] V. ad V. 36, 105.

alias modestum, tum] Verba *alias modestum* D. aliique exterminanda censuerunt, sed optimo iure tutati sunt *Wopkensius* Lectt. Tull. p. 128. et *Handius* ad eum, comp. III. 8, 16, ubi pari modo vocabula eiusdem fere significationis coacervata sunt ad Graeci vocabuli σώφρων vim late patentem exprimendam. Porro Or. c. P. et aliquot Oxx. et plerisque edd. vett. edidit *et temperantem;* copulam *et* abhorrere ab h. l. vere demonstrat *Wesenberg.* Em. III. p. 9 sq.; varia enim, quibus Cic. Graecorum σώφρονα appellat, nomina coacervantur; *modestus* autem et *temperans* non unam

nunquam haec eadem vocabula ad frugalitatis nomen, tanquam ad caput, referre volumus. Quod nisi eo nomine virtutes continerentur, nunquam ita pervulgatum illud [1] esset, ut iam proverbii locum obtineret, *hominem frugi omnia recte* [4] *facere.* Quod idem quom Stoici de sapiente dicunt, nimis admirabiliter nimisque magnifice dicere videntur.

XVII. 37. Ergo hic [1], quisquis est, qui moderatione et constantia quietus animo est sibique ipse placatus, ut nec tabescat molestiis, nec frangatur timore, nec sitienter quid expetens ardeat desiderio, nec alacritate futili gestiens deliquescat, is est sapiens, quem quaerimus, is est beatus, cui nihil huma-

4 R. P. Gud. 1. aliique codd. *recta f.* XVII. 1 Sic Bait. aliique c. Gud. 1. R. Brux. P. Med. pro vulg. *is.* Pron. dem. *hic* h. l. aptissimum est; persona enim, quae describitur, quasi oculis nostris subicitur. V. ad I. 3, 5.

atque eandem, sed differentem notionem ap. Cic. significant, uti ex III. 8, 16. luculenter apparet. Plura comparavit *Wes.:* Fin. II. §. 60. Off. III. §. 116. I. §. 98.; alii codd., etiam Gud. 1. R. Brux. P. et edd. vett. Gebh. et Verb. habent *modestum, temperantem,* omissa particula copulativa. Scripturam a nobis receptam, etiam *Klotzio* in Add. p. 165 sq. et *Wesenbergio* l. d. probatam, non dubitavi cum *Mosero* in ordinem verborum recipere. Quam facile *tum* ab ultima antecedentis vocabuli *modestum* absorberi potuerit, vix est, quod moneam. De vocabulis *tum .. alias .. tum .. alias* attulit *Klotzius* Hermannum ad Vig. p. 702. ed. 3. Adde *Hand.* Tursell. I. p. 221. et quae *Wesenb.* l. d. contulit: de Or. I. §. 177. III. §. 206. N. D. I. §. 31. 32. 34. 35. 103. II. §. 40.

ad frugalitatis nomen] V. ad III. 8, 16.

Quod nisi] Sic *quod si, quod etsi, quod quia, quod quoniam, quod quom, quod ubi, quod ut, quod utinam, quod qui* saepius apud Ciceronem leguntur. *Orellius* comp. *quod quoniam* Inv. II, 2. *quod ut* Milon. 19. *Moser* sua attulit ad N. D. p. 95. ed. min. *Beier.* ad Lael. 15, 53. p. 83. *A. Matth.* pro Sulla 24, 68. p. 41. Cf. nos in Gr. L. §. 145. Not. 21. *Ramshorn.* §. 200. II. *Ochsner.* Ecl. Cic. p. 17. et *Otton.* ad Fin. I. 20. 67. p. 73. Illud *quod* inservit interiori sententiarum cum antecedentibus nexui significando.

ita pervulgatum illud] Sic plerique codd., etiam R. P. Gud. 1. II. b., et edd. vett. SED.; pleraeque edd. vett. *illud ita pervulg.;* unus Vat. *ita per illud vulg.;* quod nonnulli receperunt et *Garatonius* ad Sestian. p. 129. probavit. *Orellius* docet tmesim istam videri habere locum duntaxat in talibus [ante pronomen]: *per mihi scitum videtur, per mihi gratum accidit,* non item in participiis compositis *pervulgatus, permotus, perscriptus* cett., quia *per* in eis non *valde,* sed *prorsus* (allgemein, durchaus, vollständig) notat, nisi ubi participium adiectivi vim induit, uti *per* fore *accommodatum* (*angemessen*) tibi Famm. III, 5; nam verbum peraccommodandi nullum est. V. *Moserum* in censura laud. p. 542. Sed *E. V. E. Vogelius,* a Mosero allatus, in Prolus. Bipont. 1831. p. 27 sq. non solum ante pronomen, sed latius patere istius tmesis usum docet, comp. Attic. X, 1: *per* enim *magni* aestimo. de Or. I, 47: *per*grata *perque iucunda.*

nimis admirabiliter] Fin. III. 22, 75: „Quam gravis vero, quam magnifica, quam constans conficitur *persona sapientis?*" et quae sequuntur.

Cap. XVII. §. 37. *quisquis est*] V. ad I. 46, 110. De seq. *sibi ipse* placatus, pro quo exspectes *sibi ipsi,* v. ad I. 30, 73.

sitienter] De adverbiis in *nter* exeuntibus v. *Beier.* ad Offic. I. 10, 33. p. 77 sq., qui in ipsa conscribenda observatione de illis adverbiis satis iculariter omnibus fere eiusmodi quae apud probos scriptores leguntur adverbiis usus est. Minus trita sunt: audenter, intellegenter, sapienter, reverenter, obsequenter, pudenter, observanter, insolenter, ardenter, ignoranter, furenter, latenter, appetenter.

is est sapiens] Pronomen *is* cum vi quadam et perspicuitatis causa repetitum est. V. ad III. 8, 18.

narum rerum aut intolerabile ad demittendum animum aut nimis laetabile ad ecferendum [2] videri potest. Quid enim videatur ei magnum in rebus humanis, cui aeternitas omnis totiusque mundi nota sit magnitudo? Nam quid [3] aut in studiis humanis aut in tam exigua brevitate vitae magnum sapienti videri potest, qui semper animo sic excubat, ut ei nihil improvisum accidere possit, nihil inopinatum, nihil omnino novum? 38. Atque idem ita acrem in omnes partes aciem intendit, ut semper videat sedem sibi ac locum sine molestia atque angore vivendi, ut, quemcunque casum fortuna invexerit, hunc apte et quiete ferat: quod qui faciet, non aegritudine solum vacabit, sed etiam perturbationibus reliquis omnibus. His autem vacuus animus perfecte atque absolute beatos efficit, idemque concitatus et abstractus ab integra certaque ratione non constantiam solum amittit, verum etiam sanitatem. Quocirca mollis et ener-

2 Nonnulli codd., etiam R. P. Gud. 1. II. Brux., corrupte *adferendum.* V. ad 15, 35. Vulgo *efferendum.* 3 Bouh. coni. *Iam quid;* Bentl. coni. *Numquid,* ut est in uno Ox.; vulg. recte se habet. V. Adn.

Quid enim ..? Nam quid ..?] *Enim* antecedentis enuntiationis causam notat; *nam* habet explicandi vim. Sapiens neque adversis rebus animum demittit neque laetis se effert. Nihil *enim* sapienti, cui aeternitas omnis totiusque mundi magnitudo nota est, in rebus humanis magnum videri potest. *Scilicet (nam)* illa aeternitatis totiusque mundi contemplatio efficit, ut humana studia prae illis divinis et vitae brevitas prae aeternitate parva atque contemnenda videantur sapienti, qui etc.

animo .. excubat] *Moser* comparat Phil. VI. 7, 18: consilio excubare. *Menkius* in Observv. ined. laudat *Dukerum* ad Flor. I. 1, 15.

nihil improvisum accidere etc.] De discrimine, quod est inter *nihil improvisi* et *nihil improvisum mihi accidit* v. nos in Gramm. L. §. 111. Not. 15.

§. 38. *acrem .. aciem intendit*] *Tischer* et *O. Heinius* adiectivum *acrem* προληπτικῶς accipiunt. At prolepticus adiectivorum usus non solum a Ciceronis consuetudine abhorret, uti ad III. 15, 33: „hebetat aciem vidimus", sed etiam huius loci sententiae repugnaret. Nam sapiens, qualis h. l. de Stoicorum sententia describitur, non intendit aciem, ut acris sit, sed acrem aciem (Scharfblick) iam habet eamque in omnes partes ita intendit, ut etc.

videat sedem sibi] Cf. ad III. 19, 46.

apte .. ferat] *Apte ferre* bene *Wolfius* dicit de onere dici, quod apte humeris impositum facilius fertur.

mollis et enervata Peripateticorum ratio] V. supra III. 10, 22.

ratio et oratio] Nobis: *Ansicht und Ausdruck.* Saepius iunguntur apud Ciceronem haec duo nomina, ut infra IV. 28, 60. Offic. I. 16, 50. de Invent. I, 2. *Ochsner* in Ecl. Cic. p. 83. docet Ciceronem eiusmodi παρηχήματα vel potius ὁμοιοτέλευτα in amoribus habuisse. Adde eundem p. 275. Cuius generis exempla larga manu suppeditant *Beier* ad Offic. I. 18, 61. p. 143. et *Bremius* ad Fin. II, 5. p. 121. Apprime noti sunt et pervulgati illi versus Ciceroniani (v. Quintil. XI, 1. Cicer. de Offic. I. 22, 77. Iuvenal. X, 123.):

O fortunatam natam me consule Romam.
Cedant arma togae, concedat laurea laudi.

Diversa est ea figura, quam appellant *allitterationem* (v. ad I. 35, 85.), cuius etiam apud Ciceronem multa reperiuntur exempla, ut de Sen. 11: *sensim sine sensu.* Supra I. 18, 42: ut potissimum *videri video* Panaetio. III. 32, 77: non satis mihi *videtur vidisse* hoc Cleanthes. Nuper de his figuris eleganter disputavit *Seyffertus* ad Lael. 21, 79., laudato *Casp. Poggelio* Ueber d. Reim u. d. Gleichklänge. Münster 1836. p. 32 sqq. De frequentibus apud Tullium formulis *videre videor* et *videor videre* v. *Seyffert.* ad Lael. 12, 41 p. 279 sq., qui illam verborum collocationem (*videre videor*) usurpari docet, ubi *videre* praegnantem vim habeat, ut significet *praesentem* vel *coram videre*, hanc (*videor videre*), ubi *videre* hanc praegnantem aut omnino rhetoricam vim non habeat.

vata putanda est Peripateticorum ratio et oratio, qui perturbari animos necesse dicunt esse, sed adhibent modum quendam, quem ultra progredi non oporteat. 39. Modum tu adhibes vitio? an vitium nullum est non parere rationi? an ratio parum praecipit nec bonum illud esse, quod aut cupias ardenter, aut adeptus ecferas [4] te insolenter? nec porro malum, quo aut oppressus iaceas, aut, ne opprimare, mente vix constes? eaque omnia aut nimis tristia aut nimis laeta errore fieri? Qui si error stultis extenuetur [5] die, ut, quom res eaedem maneant [6], aliter ferant inveterata, aliter recentia; sapientes ne attingat quidem omnino. 40. Etenim quis erit tandem modus iste? Quaeramus enim modum aegritudinis, in qua [7] operae plurimum ponitur. Aegre tulisse P. Rupilium [8] fratris repulsam consulatus scriptum apud Fannium est. Sed tamen transisse videtur modum, quippe qui ob eam caussam a vita recesserit. Mode

4 Sic Gud. 1. et D. sine dubio e codd.; eodem ducunt scripturae *et feras, afferas;* Or. c. vulg. *efferas.* V. ad 15, 35. 5 v. Adn. 6 Sic 4 Oxx. Aug. Rehd. Gud. 2. Mon. 1. 2.; eodem ducunt R. P. Gud. 1. II. Brux., in quibus est *res eadem maneant;* Or. Tr. Bait. c. plerisque edd. vett. *res eadem maneat;* quem locum III. 15, 31. Bait. cum h. l. contulit, is nihil probat; Mos. recte praefert pluralem, quom pluralis et antecedat (*eaque omnia*) et sequatur (*inveterata, recentia*). „*Res* autem intellegit eas, quae aut nimis tristes, quasi malae, aut nimis laetae, quasi bonae, errore fiant." *Mos.* 7 Sic Or. c. Gud. 1. R. P. uno Ox. Rehd.; Ern. c. Brux. b. Gud. II. et compluribus edd. vett. *in quo,* h. e. in qua re, in quaerendo modo aegritudinis. 8 Sic emendavit M. ex fastis Capitolinis pro *Rutilium.* V. Ind. hist. Idem mendum in codd. Lael. 20, 73, ubi v. Intpp.

quem ultra] V. Adn. in II. 6, 15.

§. 39. *aut, ne opprimare, mente vix constes*] Recte *Keilius* in Quaest. Tull. p. IX. intellexit in verbis *mente vix constes* latere notionem *pertimescendi* (aut pertimescas, ne opprimare), et quemadmodum antea cupiditatem et laetitiam, ita nunc inverso ordine aegritudinem et metum significari.

die] H. e. temporis longinquitate. V. ad III. 30, 74; de re ipsa cf. III. 27, 66. Pro *extenuetur* Bak. legendum censet *extenuatur;* at coniunctivus duplici de causa recte se habet; nam primum oratio relata est ad rationem praecipientem, dein coniunctivus secundariae enuntiationis per modorum quandam attractionem (v. Indic. II.) respondet sequenti coniunctivo *attingat* primariae enuntiationis.

§. 40. *Etenim*] V. ad III. 9, 20.

in qua operae] in qua aegritudine pellenda a Peripateticis operae plurimum ponitur; nam aegritudo omnium perturbationum maxime pestifera est, v. III. 13, 27, ubi *carnificina* appellatur.

Aegre tulisse] Argumentatur Cicero hoc fere modo: Fac Rupilium, quom eius frater repulsam tulisset, moderatius se gessisse, eodem autem tempore alias calamitates, ut mortem liberorum, illi accessisse; nonne aegritudinis magna facta esset accessio? Ubinam ergo fuisset modus aut terminus? Nonne in maiore calamitate etiam graviore eum premi necesse erat aegritudine? Ergo absurdum est modum in perturbationibus constituere velle. *Neidius.* De duplici genetivo, uni nomini iuncto, *fratris repulsam consulatus,* iam supra ad II. 15, 35. diximus. Deinde attendendum etiam ad verborum collocationem, de qua v. ad c. 13, 31: *animi multarum rerum .. percursionem.* De re v. *L. Langium* in Röm. Alterth. III, sect. 1. §. 137. p. 19.

ratius igitur ferre debuit. Quid? si, quom id ferret modice, mors liberorum accessisset? nata esset aegritudo nova. Sed[1] ea modica. Magna tamen facta esset accessio. Quid? si deinde dolores graves corporis, si bonorum amissio, si caecitas, si exsilium? Si pro singulis malis aegritudines accederent, summa ea fieret, quae non sustineretur.

XVIII. 41. Qui modum igitur vitio quaerit, similiter facit, ut si posse putet eum, qui se e Leucata[1] praecipitaverit, sustinere se, quom velit. Ut enim id non potest, sic animus perturbatus et incitatus nec cohibere se potest nec, quo loco vult, insistere; omninoque, quae[2] crescentia perniciosa sunt, eadem sunt vitiosa nascentia. 42. Aegritudo autem ceteraeque perturbationes, amplificatae certe, pestiferae sunt; igitur etiam susceptae continuo in magna pestis parte versantur. Etenim ipsae se impellunt, ubi semel a ratione discessum est, ipsaque sibi imbecillitas indulget in altumque provehitur imprudens nec reperit[3] locum consistendi. Quam ob rem nihil interest, utrum moderatas perturbationes approbent an moderatam iniustitiam, moderatam ignaviam, moderatam intemperantiam. Qui enim vitiis

1 v. Adn. XVIII. 1 v. Adn. 2 Sic Or. c. P. sex Oxx. aliisque pro vulg. *omnino; quaeque* (sic etiam Gud. 1. R.); *quae* et *que* saepe in codd. permutantur. 3 Gud. 1. R. et Duisb. *repperit.*

ferre debuit] De indicat. v. ad I. 49, 116.

Sed ea modica.] L. locum corruptum putans coni. *nec ea modica;* Bentl. coni. *sit ea modica.* At nihil correctione opus est. Haec verba Cicero ipse sibi obicit.

Cap. XVIII. §. 41. *similiter facit, ut si*] De *similiter ut si* v. *Madvig.* et *Ottonem* ad Fin. II. 7, 21. Sic Off. I. 25, 87. de Senect. 6, 17: *similes*que sunt, *ut si* qui gubernatorem .. nihil agere dicant. Sic *similes sunt* .. *tanquam si* vel *ac si.* V. *Gernhard.* ad de Sen. l. d. p. 35 sq.

Leucata] Sic recte Or. c. optimis codd., ut R. P. Vat. Gud. 1. II.; alii perperam *Leucade;* nam h. l. intellegendum est promontorium (v. Indic. hist.), non urbs; *Leucas* autem pro Leucata promuntorio non usurpatur nisi a poëtis.

Ut enim id non potest] V. ad I. 11, 23.

§. 42. *igitur etiam*] De v. *igitur* v. ad I. 6, 11; de v. *etiam* ad I. 6, 12 extr.

in magna pestis parte versantur] H. e. cum magna p. parte coniunctae sunt. Comparat *Moser* III. 2, 3: in summa inanitate versari. Catil. IV. 4, 7: in summa severitate versari. Adde infra V. 38, 111: ea non versari in oculorum ulla iucunditate.

vitiis modum apponit] *modum apponit* tanquam custodem, uti recte interpretatur *Klotzius,* comp. Cic. divin. in Caecil. 16, 51: custodem, inquit, Tullio me apponite. Liv. II, 18: moderator et magister consulibus appositus.

proclivi] Sic recte Or. c. plerisque codd., etiam R. P. Vat. Gud. 1. II. Brux.; alii deteriores codd. habent *proclive;* scripturae *in proclive, e proclivi* (Gryph.) sunt glossemata. Cf. Gell. N. A. X, 24: Sane quam consuetum iis veteribus fuit litteris his plerumque uti indifferenter, sicut *praefiscini* et *praefiscine, proclivi* et *proclive.* Cf. *Madvig.* ad Fin. V. 28, 84: (*proclivi* currit oratio), qui comparat *heri* et *here* et formam adverbii in *i* desinentem pro antiquiore habet. *Lachmann.* ad Lucret. II, 455. *proclive* praefert. Adverbii *proclivi* comparativus est *proclivius,* ut Or. 57, 191. Lael. 12, 41: *proclivius* labitur: ubi cf. *Seyffert.* Sed *sublime* semper, *sublimi* nunquam dr. V. ad I. 17, 40.

Cap. XIX. §. 43. *iracundiam laudant*] Ob discrimen verborum *irae* et *iracundiae* ab ipso Ciceronem supra c. 12, 27. positum *Davisius* h. l. non

modum apponit, is partem suscipit vitiorum. Quod quom ipsum per se odiosum est, tum eo molestius, quia sunt in lubrico incitataque semel proclivi[1] labuntur sustinerique nullo modo possunt.

XIX. 43. Quid? quod idem[1] Peripatetici perturbationes istas, quas nos exstirpandas putamus, non modo naturales esse dicunt, sed etiam utiliter a natura datas: quorum est talis oratio. Primum multis verbis iracundiam laudant, cotem fortitudinis esse dicunt, multoque et in hostem et in[2] improbum civem vehementiores iratorum impetus esse; leves autem ratiunculas eorum, qui ita cogitarent: *proelium rectum est hoc fieri; convenit dimicare pro legibus, pro libertate, pro patria;* haec nullam habent vim, nisi ira excanduit fortitudo. Nec vero de bellatoribus solum disputant; imperia severiora nulla esse putant sine aliqua acerbitate iracundiae. Oratorem denique non modo accusantem, sed ne defendentem quidem probant sine aculeis iracundiae, quae etiam si non adsit, tamen verbis atque motu simulandam arbitrantur, ut auditoris iram oratoris incendat actio. Virum denique videri negant, qui irasci nesciat[3], eamque, quam *lenitatem* nos dicimus, vitioso *lentitudinis* nomine

XIX. 1 Sic R. Gud. 1. Marb. Mon. 1. duo Oxx.; Or. c. vulg. *iidem.* 2 R. P. Gud. 1. II. Brux. aliique om. *in* ante *improbum;* sed deesse non potest; sine dubio ob seq. syll. *im* excidit. 3 v. Adn.

iracundiae, sed *irae* nomen exspectabat. Contra quam sententiam recte exortus est *Klotzius* dicens: „Wenn ihm oben *iracundia* für die zu tadelnde Geneigtheit zum Zorne galt, so ist hier *iracundia* nach der Ansicht der Peripatetiker, die aber Cicero nicht einmal billigt, der Zustand u. die Geneigtheit zum Zorne, in welcher man zu guten Werken durch jene leicht zu erregende Empfindlichkeit getrieben wird, aber keineswegs so viel als *ira.*“ Ceterum eandem quam Peripatetici sententiam secuti sunt veteres Academici (v. Academ. II. 44, 135.), quorum vestigiis institit Aristoteles, qui idem „*irae defensor exstitit et illam hominibus exsecari vetuit. Calcar* enim *ait esse virtutis; hac erepta, inermem animum et ad conatus magnos pigrum inertemque fieri,* ut Senecae verbis de Ira III. c. 3. utar. Cf. Aristotel. Ethic. Nicomach. IV. c. 5.

cotem fortitudinis] Infra c. 21, 48: illa quidem ex rhetorum pompa: ardores animorum *cotesque virtutum.* Acad. II. 44, 135.

qui ita cogitarent] De imperfecto post praesens illato v. ad III. 15, 32.

haec nullam habent vim] Bak. coniecit *habere .. excanduerit;* at v. Adnotata in II. 26, 62: petessunt.

quae etiam si non adsit] V. ad I. 34, 84: *qui .. abstraxisset.*

Virum] *Vir,* uti Graecum ἀνήρ, saepe per excellentiam dicitur. V. *Heindorf.* ad Platon. Phaedrum p. 227. Hinc natae sunt illae formulae: *vir es, si vir es, si viri estis.* V. *Ruhnken.* Dictat. in Terent. Eun. I. 2, 74. Supra II. 22, 53: Marius, rusticanus vir, sed plane *vir.* V. ad II. 22, 52. De Gr. ἀνήρ v. nos ad Xen. Anab. I. 7, 4.

irasci nesciat] Sic Or. c. Gud. II. 2. Marb. Duisb. quinq. Oxx. et edd. vett. praeter D.; meliores, ut R. P. Gud. 1. Brux. aliique *nesciet:* quod c. D. recepit *Klotzius,* scilicet codicum auctoritate permotus. Nam quam iniit rationem ad hanc scripturam tuendam, vana plane est et inanis. Interpretatur enim: der zu seiner Zeit nicht in Zorn zu gerathen im Stande sein wird.

eamque, quam lenitatem nos dicimus, vitioso lentitudinis nomine appellant] Aristotel. Ethic. II. 7, 10: ἔστι δὲ καὶ περὶ ὀργὴν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις καὶ μεσότης· σχεδὸν δὲ ἀνωνύμων ὄντων αὐτῶν, τὸν μέσον πρᾶον λέγοντες τὴν μεσότητα πρᾳότητα καλέσομεν· τῶν δ'

appellant. 44. Nec vero solum hanc libidinem laudant, (est enim ira, ut modo definivi, ulciscendi libido;) sed ipsum illud genus vel libidinis vel [3] cupiditatis ad summam utilitatem esse dicunt a natura datum; nihil enim quenquam, nisi quod libeat, praeclare facere posse. Noctu ambulabat in publico Themistocles, quod somnum capere non posset, quaerentibusque respondebat Miltiadis tropaeis se e somno suscitari. Cui non sunt auditae Demosthenis vigiliae? qui dolere se aiebat, si quando opificum antelucana victus esset industria. Philosophiae denique ipsius principes nunquam in suis studiis tantos progressus sine flagranti cupiditate facere potuissent. Ultimas terras lustrasse Pythagoram, Democritum, Platonem accepimus; ubi enim quic-quid [3] esset, quod disci posset, eo veniendum iudicaverunt. Num putamus haec fieri sine summo cupiditatis ardore potuisse?

ἄκρων ὁ μὲν ὑπερβάλλων ὀργίλος ἔστω, ἡ δὲ κακία ὀργιλότης, ὁ δὲ ἐλλείπων ἀόργητός τις. ἡ δ' ἔλλειψις ἀοργησία. Ergo Aristoteles tria distinxit: ὀργιλότητα, *iracundiam*, ἀοργησίαν, *lentitudinem* (*Unempfindlichkeit, Gleichgültigkeit*), πρᾳότητα, *lenitatem* (*Gelassenheit*), quae medium tenet inter ὀργιλότητα et ἀοργησίαν. Lenis igitur hominis ira, quippe quae non temere, sed iusta de causa suscipiatur et iustum modum teneat, laudanda est. Stoici contra πρᾳότητα, *lenitatem*, omni ira vacare volebant. Andron. Rh. περὶ παθ. p. 526: πρᾳότης ἐστὶν ἀρετή, καθ' ἣν γίνονται πρὸς ὀργὴν ἀκίνητοι. Quare Peripatetici Stoicorum πρᾳότητα iure tanquam vitium (*vitioso nomine*) ἀοργησίαν appellarunt. Cf. *O. Hein.* progr. Vimar. 1863. p. 19. De constructione *eam, quam lenitatem dicimus* v. ad I. 10, 20 et IV. 10, 23.

§. 44. *Nec vero solum hanc libidinem laudant*] Exspectes *nec vero solam hanc l. l.;* opponuntur enim verba *ipsum illud genus libidinis.* At v. ad IV. 7, 15.

ut modo definivi] c. 12, 27.

ipsum illud genus vel libidinis vel cupiditatis] H. e. ipsum illud genus, vel libidinem vel cupiditatem. De genetivo definitivo v. ad I. 45, 109 extr. *Libidinem* tanquam genus ponit, cui tanquam species *ira* subiecta erat.

vel libidinis vel cupiditatis] R. et P. om. posterius *vel;* Tregd. verba *vel libidinis vel* uncis cinxit; at alterum *vel* ob praeced *vel* facile a librariis omitti potuit. Optime *Wesenb.* Em. II. p. 10. de h. l. sic disputat: Post *hanc libidinem* (i. e. hanc *partem* vel *speciem libidinis*) plane necesse fuit ipsum illud *genus* perturbationis, quod Cic. ab initio §. 11. *libidinis* nomine appellaverat (cf. §§. 14. 15. 16. 21. 24.), hoc quoque loco *libidinem* dici, quod nomen a Cic. positum fuisse quom hoc argumento est, quod sequitur *nisi quod libeat* (*cupiditatis* nomine solo posito dictum esset *n. q. cupiat*), tum illud, quod §. 55., ubi Peripateticis ad hunc locum a Stoicis respondetur, *libidinis* nomen bis legitur. Duobus igitur eiusdem rei nominibus C. usus est, sicut §§. 12. 34. 57. III. §. 24. De *vel* ad varias eiusdem rei appellationes, quarum libera optio datur, disiungendas bis (terve) posito cf. III. 10, 22: vel perturbationum vel morborum animi. 11, 24. Off. III. §. 41. Catil. II. §. 1. Ligar. §. 29. Cf. nos in Gr. L. §. 137, 1.

nisi quod libeat] Nihil quenquam praeclare facere posse, nisi libidine aliqua vel cupiditate agitetur.

quod .. capere non posset] Coniunctivus positus est, quia sententia e Themistoclis mente profertur. V. Adnotata in V. 21, 62. Sed negari non potest haec verba aptiorem locum post v. *respondebat* occupatura esse. Quare *Seyffertus* pro *quod* legendum censet *quom* (*cum*), quod facile cum *quod* confundi potuit; Bait. de Doederlinii sententia verba *quod s. c. n. posset* seclusit. Ad rem confert *Davisius* Plutarch. Them. c. 3. et Valer. Max. VIII. 14, 1. *Menkius* in Observv. ined. addit Plutarch. de profect. virt. sent. p. 84. B. p. 313. Opp. Vol. VI. ed. Reisk. de capiend. ex inimicis utilit. p. 343. Opp. Vol. VI. p. 92. C. reip. ger. praecept. c. 4. p. 800. B.

Cui non sunt auditae D. v.?] De dativo *cui* v. ad II. 1, 2. De re ipsa *Davisius* contulit Plutarch. Demosth. c. 7. 8. 11. Hieronym. adv. Rufin. I, 4. p. 495. Stob. Serm. 29. p. 206: Ἐρωτηθεὶς γάρ· Πῶς τῆς ῥητορικῆς περιεγένου; Πλέον, ἔφη, ἔλαιον οἴνου δαπανήσας.

ubi enim quicquid esset] Sic plerique codd., etiam R. P. Gud. 1. II., et nonnullae edd. vett.; Or. c. Bak. Leid. et plerisque edd. vett. ante Grut. *ubi enim quid esset.* Quomodo pronomen *quicquid* explicandum sit, infra ad V. 34, 98. exponemus.

XX. 45. Ipsam aegritudinem, quam nos ut taetram et immanem beluam fugiendam diximus, non sine magna utilitate a natura dicunt constitutam, ut homines [1] castigationibus, reprehensionibus, ignominiis affici se in delicto dolerent. Impunitas enim peccatorum data videtur eis, qui ignominiam et infamiam ferunt sine dolore; morderi est melius conscientia. Ex quo est illud e vita ductum ab Afranio; nam quom dissolutus filius:

Heú me miserum!

tum severus pater:

— *Dúm modo* [2] *doleat áliquid, doleat quídlubet* [3].

46. Reliquas quoque partes aegritudinis utiles esse dicunt: misericordiam ad opem ferendam et calamitates hominum indignorum [4] sublevandas; ipsum illud aemulari, obtrectare non esse inutile, quom aut se non idem videat consecutum, quod alium,

XX. 1 Plurimi codd., etiam optimi R. P. Vat. Gud. 1. II. Brux. *omnes:* quod sine dubio ex compendio perverse lecto ortum est. Nihil frequentius quam horum verborum in codd. confusio. V. *Ellendt.* ad de Or. I. 3, 9. II. 77, 310. in Vol. I. 2 Scripsi *dum modo* disiuncte pro *dummodo,* ne vocabulum dactylicum trochaei loco positum legeretur. V. *Lachmann.* ad Lucret. II. 719. 3 *Quidlubet* vel *quidlibet* habent R. P. Gud. 1. II. quatt. Oxx. Duisb. Aug. Mon. 1., et sic ad Attic. XVI. 2, 3. etiam in cod. Medic.; reliqui et edd. vett. *quod lubet.* Cf. §. 55. 4 R. Gud. 1. P. *calamitates hom. ind. calamitates;* Gud. II. Vind. 2. *cal. h. i. calamitate,* quod recepit Sff.; hae scr. recte videntur Klotzio in Add. p. 169. a glossatoribus profectae, qui explicare volebant, quo *indignorum* referendum esset. Quare probare non possum Tregderum, qui edidit *hom. ind. calamitates,* neque Bait., qui scripsit *et ad h. i. calamitates.*

Cap. XX. §. 45. *illud ..; nam* etc.] Saepius sententia, qua antecedentis pronominis demonstrativi explicatio aut definitio continetur, per *nam* aut *enim* adiungitur. V. *Hand.* Turs. II. p. 379. et *Madvig.* in Opusc. Acad. alt. p. 286., qui comp. N. D. II. 55, 138. Acad. II. §. 107. Fin. III. §. 59. Divin. I. §. 80. Or. §. 58. Verr. IV. §. 58. et ad Fin. III. 7, 26. p. 390. De Graeco γὰρ explicativo post demonstrativa v. nos in Gr. T. II. §. 544, 1.

Heu me miserum! Dum modo etc.] Haec Afranii verba tetrametrum trochaicum catalecticum constituunt. Idem versus legitur ad Att. XVI. 2, 3.

§. 46. *ad opem fer. et calam. .. sublev.*] Ubi notiones similes coniunguntur, in altero membro praepositio non ponitur; nam eiusmodi notiones quasi in unam coaluerunt; ubi vero diversae notiones coniunguntur, praepos. repetitur, ut Legg. II, 4: lex est ratio mensque sapientis *ad iubendum et ad deterrendum idonea.* V. *Ottonem* in Exc. VIII. ad Fin. p. 403 sqq. et Adnotata nostra in I. 12, 27. De re ipsa v. Aristotel. Rhet. II. c. 8 init.

indignorum] Scil. istis calamitatibus, quibus affliguntur, vel non meritorum, ut eas perpeterentur. V. *Heindorf.* ad Horat. Satir. II. 2, 103: *Cur eget* indignus *quisquam, te divite?* Ov. Met. 1, 631 indigno *circumdat vincula collo.* Sic Graece οὐκ ἄξιος, ἀνάξιος. Apposite *Davisius* in partes vocavit Plaut. Curc. IV. 2, 23: Indignis *si male dicitur, maledictum id esse dico. Indignus* saepe sine ablativo absolute de malis dicitur, *dignus* non item, v. ad II. 5, 14. Quom igitur h. l. praecedat *calamitates,* vocabulum *indignus* optimo iure absolute dici potuit.

aemulari] Scil. *quem.* V. ad c. 8. 18: *concupierit.* De re ipsa v. Aristo-

aut alium idem, quod se; metum vero si quis [5] sustulisset, omnem vitae diligentiam sublatam fore, quae summa esset in eis, qui leges, qui magistratus, qui paupertatem, qui ignominiam, qui mortem, qui dolorem timerent. Haec tamen ita disputant ut resecanda esse fateantur, evelli penitus dicant nec posse nec opus esse, et [6] in omnibus fere rebus mediocritatem esse optimam existiment. Quae quom exponunt, nihilne tibi videntur an aliquid dicere? *A.* Mihi vero dicere aliquid. Itaque exspecto, quid ad ista.

XXI. 47. *M.* Reperiam fortasse; sed illud ante. Videsne, quanta fuerit apud Academicos verecundia? plane enim dicunt, quod ad rem pertineat. Peripateticis respondetur a Stoicis. Digladientur illi per me licet, cui nihil est necesse, nisi ubi sit illud, quod veri simillimum videatur, anquirere [1]. Quid est

5 D. Tr. Bait. *si qui*, ut est in R. P. Gud. II.; sed quom sequatur *sustul.*, facile *s* excidere potuit. V. ad 14, 33. et II. 31, 76. 6 Sic Or. c. omnibus fere codd., etiam R. P. Gud. 1. II. b.; pauci deteriores codd. et edd. vett. *ut:* quod si maiore codd. auctoritate niteretur, probarem c. *Wopkens.* L. T. p. 132., qui bene multa e Cicerone exempla comparavit, in quibus pari modo enuntiationem consecutivam altera enuntiatio consecutiva sequitur, ut Acad. I, 7. et 13. II, 15. alia. V. nos ad I. c. 49, 118. XXI. 1 Sic Or. c. optimis codd., ut Vat. R. P. Gud. 1. Gr., aliisque; *inquirere* deteriores. V. Adn.

tel. Ethic. II. 7, 15. Rhetor. II, c. 9 init.

Haec tamen ita disputant ut] Pro: ita tamen disputant, ut haec resecanda esse fateantur. Comma, quod post *disputant* in edd. est, sustuli.

nihilne .. an aliquid] V. ad I. 20, 45 princ.

exspecto, quid ad ista] Sc. dicturus sis. V. ad III. 9, 18: *ad ea disputat.*

Cap. XXI. §. 47. *apud Academicos*] Iam oratio paulum digrediens a proposito versatur in laudanda Academicorum in disputando moderatione. Idque a Cicerone eo consilio factum videtur, ut demonstraret se non in eo laborare, ut certam quandam opinionem praeceptam defenderet, sed ab omni partium concertationisque studio liber eam sententiam exquireret, quae proxime ad veritatem accederet. *Verecundia* = Zurückhaltung, Rücksichtnahme.

plane enim dicunt] nihil admiscendo, quod aegre adversarii ferre possint. *Ernestius.* Secus Stoici agebant, qui sententias suas contra Peripateticos acerrimo studio defendebant.

cui] mihi enim Academico id tantum, quod veri simillimum videatur, anquirendum est.

anquirere] De verbo *anquirendi*, quod habet notionem circumspiciendi et circumquaque quaerendi (*an* = *amb*, ἀμφί), cf. Lael. 23, 87 et *Beier.* ad Offic. I, 30. p. 229. *Gernhard.* ad Lael. 21. p. 167. 23. p. 176. 24. p. 178. *Davisium* ad N. D. II. 38. p. 369. ed. Cr. et *M. Moserum* ad N. D. I. 17. p. 79. ad Legg. I, 1. p. 8. Infra V. 4, 10; siderum cursus anquirebatur. Supra II. 10, 25: terminum anquirens mali.

e quo possit attingi] Ipsum *attingendi* verbum ductum a cursu maritimo definitionem Zenonis tanquam locum intellegi vult, e quo egressa disputatio ad veri simile pervenire possit, uti recte interpretatur *Seyffertus.*

quo longius] ex Academicorum ratione, de qua v. Prolegomena.

ita .. definit, ut perturbatio sit etc.] Rarior structura pro: *ita definit, ut perturbationem .. dicat esse animi commotionem*, aut pro: *ita definit, perturbationem esse .. animi commotionem.* Cf. infra V. 29, 83: videris hoc velle, *ut .. virtus* satis *habeat* ad vitam beatam praesidii, pro: ut *virtutem .. habere ..* demonstretur. 41, 118: philosophi, quorum *ea sententia* est, *ut virtus* per se *ipsa* nihil *valeat*, pro: quorum ea sent. est, *virtutem* per se *ipsam* nihil *valere*, aut pro: q. ea sent. est, *ut virtutem* per se *ipsam* nihil *valere censeant.* Legg. III. 15, 33: „ego in ista sum sententia, qua te fuisse semper scio, nihil ut fuerit in suffragiis voce melius" pro: nihil ut

igitur, quod occurrat in hac quaestione, e quo [2] possit attingi aliquid veri simile? quo longius mens humana progredi non potest. Definitio perturbationis, qua recte Zenonem usum puto; ita enim definit, ut *perturbatio sit aversa a ratione* [3] *contra naturam animi commotio*, vel brevius, ut *perturbatio sit appetitus vehementior*, vehementior [4] autem intellegatur is, qui procul absit a naturae constantia. 48. Quid ad has definitiones possint [5] dicere? Atqui [6] haec pleraque sunt prudenter acuteque disserentium; illa quidem ex rhetorum pompa: *ardores animorum cotesque virtutum.* An vero vir fortis, nisi stomachari coepit [7], non potest fortis esse? Gladiatorium [5] id quidem; quanquam in eis ipsis videmus saepe constantiam:

*Cólloquuntur, cóngrediuntur, * quaerunt * aliquid, póstulant* [8],

2 *e quo* habent nonnulli cdd. M. Lall.; plurimi libri *e qua;* R. Gud. 1. *aequa;* Or. aliique de Bouherii coni. *quo*; Bentl. coni. *qua.* V. Adn. 3 Sic Or. c. Gr. Mon. 1. Duisb. b. (hic a sec. m.) Med. Maffaei cod. ed. L. ed. vet. Bouh.; R. P. Gud. 1. II. b. (a pr. m.) Marb. unus Ox. *aversa ratione;* de *a* post *a* omisso v. ad I. 23, 54: qu*a a* pr. et *Wes.* Em. III. p. 28.; reliqui *adversa ratione.* V. ad c. 6, 12. in Var. Scr. 4 *vehementior* semel tantum in R. Gud. 1. aliisque positum est, v. ad V. 19, 55 *iussit.* 5 v. Adn. 6 Tr. e coni. (quam immerito probat Wes. I. p. 14. et receperunt Bait. aliique) *atque.* 7 Sic R. P. Gud. 1. II. Med. Vind. 1. Rehd. Marb. et ed. vet. Bouh.; vulg. *coeperit:* quod c. Or. recepit Kl., qui tamen nunc in Add. p. 169. illud praefert. V. ad II. 24, 58. 8 Sic Bait. de coni. Schlengeri (Philolog. XII. p. 288); Or. c. vulg. *coll., congr., queruntur, aliquid p.*, tanquam Ciceronis verba; Gud. 1. R. *quaeruntur;* de frequenti activi et passivi formarum in cdd. confusione v. ad IV. 9, 21. 15, 35. Bentl. coni. *queruntur aliquid, expostulant.* At quid sibi vult *queruntur aliquid?* Nonnullae edd. vett. om. *queruntur.* Cf. Adn.

fuisse statuam melius, aut pro: nihil fuisse melius. V. *Madvigium* ad Fin. I, 5. p. 33. Cf. nos ad I. 8, 16: mors ut malum non sit, efficies. De re cf. c. 6, 11. c. 9, 22.

§. 48. *possint*] Sic correxit Bentleius, et sic legitur in b. a pr. m.; in Gud. 1. *possi.* Intellegendi enim sunt Peripatetici. Vulgo, etiam R. P. Brux., *possim;* pauci deteriores codd. *possum.* Ernestius vulgatam *possim* retinuit, quam sic defendit *Bouhierius:* „Quid, etiam si contra dicere liberet, adversus istas definitiones, ego possim dicere? Prorsus enim sunt rectae." Etenim *Klotzius* recepit *possim* idque sic defendendum censet: „Er wählt die indirecte Frage, um anzudeuten, nun meint man wohl, dass ich dagegen Nichts einzuwenden habe, und fragt mich, was ich dagegen einwenden könne." Sed haec ratio repugnat sententiae Ciceronis. Nimirum *Klotzius* sequentia *haec pleraque* et *illa quidem* perverse ad unam eandemque rem retulit: quod nullo modo fieri potest: *haec* sunt ea, quae a Stoicis in doctrina de perturbationibus dicuntur; *illa,* quae a Peripateticis iactantur. Ipse nunc errorem suum intellexisse videtur; certe in Add. p. 169. *possint* praeferendum existimat. De v. *quidem* post *illa* v. ad II. 17, 41: oculis quidem.

ex rhetorum pompa] „*Pompa* proprie est, quam nos hodie vocamus *eine Prozession, einen Aufzug;* deinde quia illae pompae magnifice erant apparatae, propterea transfertur ad orationem generis demonstrativi, in qua omnibus ornamentis locus est, et quae imprimis ad ostentationem ingenii et eloquentiae pertinet et orationi forensi opponitur." *Ernestius* in Clav. v. *pompa,* comp. Or. 13. de Or. II, 22. De v. *ardores .. virtutum* cf. c. 19, 43.

Gladiatorium .. in eis] Pron. *eis* referendum est κατὰ σύνεσιν ad nomen *gladiatores,* quod latet in adiectivo *gladiatorium,* quod, in Gud. 1. R. Vat. Gr. aliquot Oxx. aliisque lectum, iniuria Or. vulgatae *gladiatorum* postposuit. Cf. ad I. 2, 4 extr.

quaerunt aliquid, postulant] „Sie richten Fragen an einander und verlan-

ut magis placati quam irati esse videantur. Sed in illo genere sit sane Pacidianus[9] aliquis hoc animo, ut narrat Lucilius:

Occidam illum equidem et vincam, si id quaeritis, inquit;
Verum illud credo fore: in os prius accipiam ipse,
*Quam gladium in stomacho *spurci*[5] ac pulmonibus sisto.*
Odi hominem, iratus pugno, nec longius quicquam
Nobis, quam dextrae gladium dum accommodet alter;
Usque adeo studio atque odio illius ecferor ira.

XXII. 49. At[1] sine hac gladiatoria iracundia videmus progredientem apud Homerum Aiacem multa cum hilaritate, quom depugnaturus esset cum Hectore. Cuius, ut arma sumpsit, ingressio laetitiam attulit sociis, terrorem autem hostibus,

9 Sic c. Tr. scripsi ex R. P. Gud. 1. 2. Rehd. Duisb. Vind. 1. 2. Marb. et nonnull. edd. vett.; Or. c. vulg. *Pacideianus;* Brux. Gud. II. Mon. 1. *Placidianus;* edd. L. 1566. Lall. *Placideianus.* Sff. docet *Pacideianus* etiam in Mediceo ad Q. Fr. III. 4, 2. legi et apud Nonium Merceri confirmarique versu Horatii Serm. II. 7, 97; *Pacidianus* legi etiam de opt. gen. orat. 17 in cd. Sangallensi. XXII. 1 Alii (etiam R. P. Gud. 1. II. Brux.) *ac*, repugnante sententia.

gen noch einen letzten Liebesdienst.“ Unde hic versus sumptus sit, non constat.

in illo genere] H. e. in illorum (hominum, gladiatorum) genere. V. ad I. 19, 45: haec pulchritudo.

Pacidianus] Nobilissimus gladiator. Lucilius apud Nonium IV. 64:

Aeserninus fuit Flaccorum [a] munere quidam
Samnis, spurcus homo, vita illa dignus locoque,
Cum Pacideiano hic componitur, optimus longe
Post homines natos gladiator, qui fuit unus.

Cf. Cicer. de opt. gen. orat. 6, 17. ad Q. Fr. III. 4, 2. (Alius eiusdem nominis gladiator commemoratur apud Horat. Sat. II. 7, 97, ubi v. *Heindorf.* p. 421.) Illius adversarius fuit Aeserninus (cf. II. 17, 41).

ut narrat Lucilius] „Locus Lucilii est in ed. Bip. ad calc. Iuvenalis et Persii p. 194., ibique v. 3. legitur *sura*, v. 5. *accomodat.*“ *Moser.*

si id quaeritis] Vultis, optatis, flagitatis. Dein *in os prius accipiam ipse*, h. e. verum illud credo fore, ut ego ipse adversarii gladium in os meum accipiam prius, quam meum gladium illius stomachum et pulmones transfigam. Iratus enim pugno. „Notum est autem, addit *Bentleius* ad h. l., qui animo concitatiore pugnant, non tam sibi cavere quam vel periculo suo hostis exitium quaerere atque adeo mutuis plerumque vulneribus concidere.“

gladium .. sisto] Verg. Aen. 10, 323: intorquens *iaculum* clamanti *sistit in ore.*

spurci] Haec est coniectura *Seyfferti*, ex ipso Lucilio sumpta (v. eius versus paulo ante allatos). R. P. Gud. 1. Brux. habent *suria;* Gud. II. unus Ox. Duisb. Fabr. Pal. 4. Cautabr. *furia;* nonnulli deteriores codd *una;* Or. c. vulg. *sura. Bentleius* legendum suspicatur *furiae*, hoc scilicet nomine significari putans *spurcum illum hominem* et inhonestum, *Aeserninum Samnitem*, cum quo commissus erat Pacidianus. Vulgata *sura* a VV. DD. repudiata est, quod vulnus in *sura* minime letale esset. Davisius rescripsit *Furi*, ut Furius Aeserninus gladiator intellegeretur; Tischer *furi* (dem Spitzbuben): quod convicium apud comicos frequens est; alii temptabant: *fibra, lura, hira, sicam.* V. *Moseri* exc. XII. T. III. p. 390—392.

nec longius] H. e. nec diutius pugnam morabimur, quam uterque nostrum gladium dextrae adaptaverit.

Cap. XXII. §. 49. *apud Homerum*] Iliad. η, 211.

Cuius] Referendum ad remotius subst. *Aiacem*, quippe de quo cummaxime agatur.

ut ipsum Hectorem, quemadmodum est apud Homerum, toto pectore trementem provocasse ad pugnam poeniteret. Atque hi collocuti inter se, priusquam manum consererent, leniter et quiete nihil ne in ipsa quidem pugna iracunde rabioseve fecerunt. Ego ne Torquatum quidem illum, qui hoc cognomen invenit, iratum existimo Gallo torquem detraxisse, nec Marcellum apud Clastidium ideo fortem fuisse, quia fuerit iratus. 50. De Africano quidem, quia notior est nobis propter recentem memoriam, vel iurare possum non illum iracundia tum inflammatum fuisse, quom in acie M. Allienum[2] Pelignum scuto protexerit gladiumque hosti in pectus infixerit. De L. Bruto fortasse dubitarim, an propter infinitum odium tyranni effrenatius

2 Sic Or. c. b. Vind. 1. Marb. Aug. (hi duo ultimi om. *M.*) Vat. (sed hic *in acie Mallienum*) et nonnull. edd. vett., et sic hoc nomen in denariis antiquis, uti docet Urs.; vulgo *Halienum;* Tr. Bait. aliique c. R. P. Gud. 1. Brux. *Alliennium.*

toto pectore trementem] Hoc non est apud Homerum, nec ibi repererunt veteres, Plutarchus (de aud. Poët. c. 10. p. 64. ed. Krebsii), Dionys. Hal. (περὶ τῆς Ὁμήρου ποιήσεως §. 16.), ut docet Clark. ad Homer. I. c. 216. Troiani tremebant, non Hector (αὐτῷ enim θυμὸς ἐνὶ στήθεσσι πάτασσεν, Τρῶας δὲ τρόμος αἰνὸς ὑπήλυθε γυῖα ἕκαστον), Cicero tamen sic accepisse videtur. *Ernestius.*

provocasse] Scil. Aiacem.

Torquatum — Marcellum — Clastidium] V. Indic. hist. De praepos. *apud* affert *Moser* Gablerum in Jahn. Annall. 1829. p. 392., qui comp. pro Cluent. 7. c. Rull. I, 2. Divin. I, 54. N. D. III, 5. ad Famm. II, 10. Finn. II. 22, 30. Off. III, 30. de Sen. 10. Tusc. I. 39, 94. docetque Cornelium Nepotem hanc structuram nominum, quae urbes significant, constanter tenere, Livium plerumque ponere *ad*, Ciceronem utrumque.

cognomen invenit] H. e. non, uti *Wolfius* interpretatur, *acquisivit sibi*, sed *nactus est;* in verbo *inveniendi* non studii, sed casus notio latet. *Klotzius* comparat Tac. Germ. 2: *invento* nomine Germani vocarentur. In eadem re eodem verbo usus est C. Off. III. 31, 112. (ubi *Beier* p. 399. bene explicat: *data hac occasione Torquatus appellatus est:*) et Finn. I. 7, 23. De indicativo *invenit* extra orationis obliquae nexum posito v. nos in Gr. L. §. 160. Not. 7. et *Madvig* ad Fin. l. d.

§. 50. *De Africano quidem .. iurare possum non illum .. fuisse*] De hac structura v. ad V. 20, 57; de v. *quidem* v. ad II. 17, 41.

dubitarim, an effrenatius invaserit] H. e. fortasse effrenatius in Aruntem invasit. Particulam *an* semper in bimembri tantum interrogatione, et quidem in altera eius parte, locum habere, saepe autem prius membrum omitti supra ad III. 1, 1. vidimus. Idem valet de formulis: *dubito an, nescio an, haud scio an;* in iis enim prius membrum *negativum*, per *num, numne* inducendum, cuius negatio animo praecepta est, suppressum est; alterum igitur membrum, priori oppositum, *affirmativum* est, h. e., sententiam ponit, cui alterum assensurum esse confidimus. Sic h. l. enuntiatio plene sic erat efferenda: *de L. Bruto fortasse dubitarim, numne aliud quid dicam, an .. invaserit.* Hinc fit, ut *nescio, haud scio, dubito an* per *fortasse, vielleicht* interpretari possimus, vel per: *ich weiss nicht, ich zweifle ob nicht* vertamus; per se autem *an* nunquam pro *annon* poni potest. Usi sunt Romani his formulis, ubi sententiam aliquam certam ac firmam modeste atque urbane proponere voluerunt. Cf. Nep. Thrasyb. princ.: *Si per se virtus sine fortuna ponderanda sit, dubito, an hunc primum omnium ponam* (h. e. dubito, *numne aliud quid censeam* an .. ponam): ubi v. *Bremium* p. 129. Cf. nos ad III. 1, 1. 8, 16. *Hand.* Tursell. I. p. 329 sq. *Ochsner.* Ecl. Cic. p. 119. *Ramshorn.* L. Gr. §. 174. *Kühner.* L. Gr. §. 159, 4. et 5.

in Arruntem [3] invaserit; video enim utrumque cominus ictu cecidisse contrario. Quid igitur huc adhibetis iram? an fortitudo, nisi insanire coepit [4], impetus suos non habet? Quid? Herculem, quem in caelum ista ipsa, quam vos iracundiam esse vultis, sustulit fortitudo, iratumne censes conflixisse cum Erymanthio apro aut leone Nemeaeo? an etiam Theseus Marathonii tauri cornua comprehendit iratus? Vide, ne fortitudo minime sit rabiosa, sitque iracundia tota levitatis. Neque enim est ulla [5] fortitudo, quae rationis est expers.

XXIII. 51. Contemnendae res humanae sunt [1], neglegenda mors est, patibiles et dolores et labores putandi. Haec quom constituta sunt [1] iudicio atque sententia, tum est robusta illa et stabilis fortitudo, nisi forte quae vehementer, acriter, animose fiunt, iracunde fieri suspicamur. Mihi [2] ne Scipio quidem ille, pontifex maximus, qui hoc Stoicorum verum esse declaravit,

3 Sic Tr. c. uno Ox. et Mon. 1.; eodem ducunt unus Ox., in quo est *Arrontem*, et R. P. Gud. 1. Brux. Vind. 2., in quibus est *Arrunte;* Or. *Aruntem.* 4 Sic R. P. Gud. 1. II. Rehd. Marb. Duisb. Mon. 1. MS. in marg. Asc. 2. et nonnullae edd. vett.; Or. c. vulg. *coeperit.* V. ad §. 48. 5 Or. c. M. L. D. aliisque edd. vett. *illa;* optime se habet codicum scriptura *ulla.* XXIII. 1 v. Adn. 2 Sic Or. c. omnibus codd., praeter Vind. 1.; edd. vett. pleraeque ante Grut. *mihi vero.*

video] Saepe *video* dicitur de iis rebus, quae ex historia cognitae sunt. Sic supra c. 3, 5: quibus adulescentibus Diogenem et .. Carneadem *video* ad senatum missos esse legatos. c. 37, 79: ut Alexandrum *videmus*, qui quom interemisset Clitum, .. vix a se manus abstinuit. Lael. 11, 39: *videmus* Papum Aemilium C. Luscino familiarem fuisse (sic a patribus *accepimus*). Plura exempla collegit diligentia *Ochsneri* in Eclog. Cicer. p. 178. et p. 288. Saepe idem fere valet quod *constat.*

Herculem — Erymanthio — Nemeaeo — Theseus Marathonii] V. Ind. hist.

Vide, ne] V. ad I. 34, 83.

fortitudo .. expers] c. 24, 53.

Cap. XXIII. §. 51. *patibiles*] N. D. III. 12, 29: quomque omne animal *patibilem* naturam habeat: ubi habet vim activam. Alibi ap. Cic. non legitur. Dolor *impetibilis* est Fin. II. 17, 57.

Haec quom constituta sunt] Sic Or. cum edd. vett. fere omnibus ante Grut. et sic cd. Brux. pro *constituta sint:* quod habent ceteri cdd. omnes. Coniunctivum *Klotzius* sic explicandum censet: „Dann, wenn dieses durch Einsicht u. Entschluss zur festen Maxime *geworden sein wird*, dann erst steht jener Muth fest u. unerschütterlich.“ At non intellego, quomodo futuro exacto coniunctivus explicari possit. Nam si hanc Cicero sententiam exprimere voluisset, sine dubio scripturus fuit: haec quom constituta erunt. Neque recte Latina verba Graece ταῦτα ἦν ὡρισμένα ᾖ interpretatus est; rectius dixisset ταῦτα ὅταν ὡρισμένα ᾖ, quanquam ne id quidem probandum est.

nisi forte] Hae particulae cum ironiae quadam vi ponuntur et cum indicativo iunguntur. V. *Ramshorn.* L. Gr. §. 193. *Kühner.* L. Gr. §. 154, Not. 13. et *Kritz.* ad Sall. Cat. XX. 17, p. 105. Sic ap. Graecos εἰ μὴ ἄρα c. ind., ut Xen. Commentar. I. 2, 8: Πῶς ἂν οὖν ὁ τοιοῦτος ἀνὴρ διαφθείροι τοὺς νέους; εἰ μὴ ἄρα ἡ τῆς ἀρετῆς ἐπιμέλεια διαφθορά ἐστιν: ubi v. Adnotata nostra.

animose] Sic Offic. I. 26, 92: Haec praescripta servantem licet magnifice, graviter *animoseque* vivere (h. e. fortiter, omni deposito metu). de Sen. XX, 72: Ex quo fit, ut *animosior* etiam senectus sit quam adolescentia et

nunquam privatum esse sapientem, iratus videtur fuisse Ti. Graccho tum, quom consulem languentem reliquit atque ipse privatus, ut si consul esset, qui rem publicam salvam esse * vellent * [1], se sequi iussit. 52. Nescio, ecquid ipsi nos fortiter in re publica fecerimus; si quid fecimus, certe irati non fecimus. An est quicquam similius insaniae quam ira? quam bene Ennius *initium* dixit *insaniae.* Color, vox, oculi, spiritus, impotentia dictorum ac [3] factorum quam partem habent sanitatis? quid Achille Homerico foedius, quid Agamemnone in iurgio? nam Aiacem quidem ira ad furorem mortemque perduxit. Non igitur desiderat fortitudo advocatam iracundiam; satis est instructa, parata, armata [4] per sese. Nam isto modo quidem [1] licet dicere utilem vinolentiam ad fortitudinem, utilem etiam dementiam, quod et insani et ebrii multa faciunt saepe vehementius. Semper Aiax fortis, fortissimus tamen in furore:

3 Sic R. P. Gud. 1. II. aliique; Or. c. vulg. *atque.* 4 Sic Or. c. plurimis codd. et optimis, ut R. P. Gud. 1. II.; alii *armata, parata,* inepta degradatione, quam tamen defendit *Wopk.* L. T. p. 82.

fortior: ubi v. *Gernhard.* Cf. ad III. 21, 51.

hoc Stoicorum] Stoici enim dicebant solum sapientem esse regem (Diog. Laert. VII, 122.) atque consulem, magistratum cett.

consulem languentem] P. Mucium Scaevolam, qui h. l. dicitur *languens*, quia, quom ab eo Scipio Nasica, pontifex maximus, peteret, ut opem ferret rei publicae et Ti. Gracchum interficeret, dicebat se nihil vi esse acturum. Plut. Tib. Gracch. 19. *Davisius* comp. Appian. B. C. I, 16. V. *L. Langium* in Röm. Alterth. T. III. sect. 1. §. 136. p. 17. Quo dicto, Scipio, quanquam non consul erat: *Qui rem publicam salvam esse vellent*, exclamavit, *se sequerentur.* V. *Beier.* ad Offic. I, 22. p. 179. Haec forma fuit, qua Romanos in tumultu vel alio repentino casu usos fuisse testatur Servius ad Aen. VII, 614. VIII, 1., a *Davisio* allatus.

qui rem publicam .. vellent] Sic pro *vellet* acute *Wesenberg.* I. p. 24. legendum conicit; nam non unum aliquem se sequi Scipio voluit, sed omnes, quicunque rem p. salvam vellent. Pluralem in solenni hac extremi ac difficillimi temporis voce, qua cives ad rem p. defendendam vocabantur, legitimum esse demonstravit *W.* multis locis, ut Appian. l. d.: (ἐβόα) ἕπεσθαί οἱ τοὺς ἐθέλοντας σώζεσθαι τὴν πατρίδα. Plut. l. d. Vell. Paterc. II, 2. Val. Max. III. 2, 17. all.

§. 52. *Nescio, ecquid*] V. ad III. 8, 16: *haud scio an recte.*

An est quicquam] V. ad III. 1, 1. De hac per interrogativum *an* argumentandi forma v. *Seyffert.* schol. Lat. I. §. 51. Cf. infra IV. 25, 55. V. 14, 40. 15, 45.

in iurgio] Hom. Iliad. I, 122 sqq.

nam Aiacem] De Aiacis ira nihil dicam. Quam foeda illa fuerit, constat inter omnes; nam ira eum ad furorem mortemque perduxit. Aiax enim iratus, quod Achillis arma Ulixi adiudicata essent, gladio ipse sibi mortem conscivit. Cf. Odyss. XI, 542. 563. *Lobeckium* ad Soph. Ai. v. 466. p. 265. ed. 2. De elliptico particulae *nam* usu cf. ad I. 6, 11. In primis frequens hic particulae *nam* usus est et in occupatione, qua aliquid ante occupatur, quod videatur opponi (Cic. or. 40, 138), quia eius commemoratio aliqua de causa non est apta, uti h. l. III. 16, 35. 32, 77. IV. 33, 71. V. 38, 112., et in praeteritione, qua aliquid reticeri fingitur, quod ad rem, de qua agitur, magni est momenti. Cf. *Seyffert.* ad Lael. p. 299. et in schol. Lat. §. 22.

advocatam] V. ad V. 38, 111.

isto modo quidem] Bait. aliique de *Wesenbergi* coni. *isto quidem modo;* sed verba *isto modo* in unum quasi vocabulum coalerunt.

Nam [5] *fácinus fecit máxumum, quom, Dánais inclinántibus,*
*Summám * refecit rém, manu * restítuit proelium* [5] *insániens.*

XXIV. 53. Dicamus igitur utilem insaniam? Tracta definitiones [1] fortitudinis, intelleges eam stomacho non egere. Fortitudo est igitur [2] affectio animi legi summae in perpetiendis rebus obtemperans, vel conservatio stabilis iudicii in eis rebus, quae formidolosae videntur, subeundis et repellendis, vel scientia rerum formidolosarum contrariarumque [3] aut omnino neglegendarum conservans earum rerum stabile iudicium, vel brevius, ut Chrysippus: — nam superiores definitiones erant Sphaeri, hominis in primis bene definientis, ut putant Stoici;

5 Bait. *nam* Ciceroni tribuit. v. Adn. XXIV. 1 Sic Or. c. R. P. Gud. 1. b. Aug. mC. pro vulg. *definitionem.* 2 Rehd. et Gud. II. et nonnull. edd. vett. *igitur est;* at v. ad I. 27, 66. 3 v. Adn.

Nam facinus] Sunt iambici tetrametri acatalecti, non ex comico quodam poëta, ut censet Bentleius, qui scilicet negat (v. ad II. 16, 38.) tragicos Romanorum isto metro usos esse, sed ex tragico (fortasse Pacuvio) petiti. Secundum versum scripsi de *Seyfferti* coniectura, qui de ea haec addidit: „*Summam rem,* ut vulgo, salutem universae rei publicae dixit, cf. intpr. ad Verg. Aen. II, 323: quo *res summa* loco, Panthu? quam in sententiam Cic. *summam rem publicam* dixit, v. Ern. Clav. Cic. v. *summus.* Heinr. p. Tull. p. 69. Zumpt. ad Verr. p. 264. De re comparat Il. XV, 415 sqq. Soph. Aj. 1273 sqq. Vitium inde ortum ei videtur, quod *re* syllaba verbi *refecit* pro *rem* habita, deinde *fecit* in *perfecit* mutatum est. In v. *proelium* syllabae *lium* per synizesim in unam coaluerunt, v. ad III. 31, 76; de παρηχήσει v. ad I. 35, 85. Cdd., etiam R. Gud. 1., habent *summam rem perficit manus proelium restituit ins.* Si etiam v. *insaniens,* per synizesim pronuntiandum statuimus (*insanjens*), codicum scriptura *proel. rest. ins.* servari potest. Or. c. W. de Hermanni (Element. doctr. metr. p. 159.) sententia edidit: *summam rem perfecit manu;* Bait. de eiusdem Hermanni coni. in opusc. VII, 385: *s. r. perfecit, manu sua r. proelium Insaniens;* Bentl. coni.: *s. r. p. manu, rem restituit insaniens:* sed omnes has coniecturas intolerabili tautologia (*facinus fecit max.* et *summam rem perf.*) laborare recte monet Sff.

Danais inclinantibus] quom incendium a navibus avertit vimque hostium repressit. Il. XV. sub finem. *Neidius. Inclinantibus* intransitive dictum est, ut saepe de militibus cedentibus.

Cap. XXIV. §. 53. *Tracta .. intelleges*] pro: si tractaveris .., intelleges. Cf. 54. *Remove.* V. ad II. 12, 28.

stomacho] *Stomachus* saepe ponitur pro ira, excandescentia. Hinc manarunt locutiones illae: stomachum alicui movere vel facere. V. *Schütz.* in Lex. Cicer. h. v. — *legi summae,* i. e. rationi. V. *Schoemannum* ad N. D. II. 31, 79.

contrariarumque aut omnino negl.] Sic ex optimis codd. R. P. Gud. 1. Gryph. aliisque et multis edd. vett. cum Tregdero edidi, qui in praef. p. XXII. apposite advocat Stob. ecl. eth. p. 104. Heer.: ἀνδρείαν δέ [φησιν ὁ Ζήνων εἶναι] ἐπιστήμην δεινῶν καὶ οὐ δεινῶν καὶ οὐδετέρων. (Item: ἀφροσύνην δὲ ἄγνοιαν ἀγαθῶν καὶ κακῶν καὶ οὐδετέρων.) Adde Plat. Lach. 195, A: ταύτην (τὴν ἀνδρείαν) ἔγωγέ (φημι) .. τὴν τῶν δεινῶν καὶ θαῤῥαλέων ἐπιστήμην. Cf. 196, D. Or. c. paucis codd. deterioribus et nonnull. edd. vett. legit *contrariarumque, perferendarum aut omn. negl.* Vocabulum *perfer.* sine dubio e seqq. *scientia r. perf.* in hunc locum illatum est.

Sphaeri] V. Ind. hist.

sunt enim] *Davisius* legendum censet: *sunt autem,* causam addens, quia Stoici non ideo Sphaerum hominem in primis bene definientem putaverint, quod omnes fortitudinis definitiones essent fere similes. Ego vero puto voculam *enim* rationem reddere sententiae alicuius, quae mente supplenda est, (de quo usu supra ad I. 6, 11. diximus;) ut sententiarum nexus hic sit: *vel brevius, ut Chrysippus; nam superiores definitiones omnes ab uno Sphaero profectae sunt;* quod autem plures de eadem re definitiones at-

sunt enim [3] omnino omnes fere similes, sed declarant [3] communes notiones alia magis alia — quo modo igitur Chrysippus? Fortitudo est, inquit, scientia rerum perferendarum vel affectio animi in patiendo ac perferendo summae legi parens sine timore. Quamvis licet insectemur istos, ut Carneades solebat; metuo, ne soli philosophi sint. Quae enim istarum definitionum non aperit notionem nostram, quam habemus omnes de fortitudine tectam atque involutam? qua aperta, quis est, qui aut bellatori aut imperatori aut oratori quaerat aliquid neque eos existimet sine rabie quicquam fortiter facere posse? 54. Quid? Stoici, qui omnes insipientes insanos esse dicunt, nonne ista colligunt?

tulit, nihil refert; *sunt enim omnino omnes fere similes quidem, sed tamen conferunt ad declarandas communes notiones, quas habemus omnes de fortitudine tectas atque involutas; nisi quod alia definitio clarius et distinctius quam alia fortitudinis notionem declarat.* Tregder e Lambini coniectura edidit *declarat,* ut id referatur ad seq. *alia,* sed quom in appositione partitiva aut distributiva praedicatum non ad subiecti, sed per attractionem quandam ad appositionis formam accommodatur, id non fit, nisi ubi id appositionem subsequitur. V. *Madvig.* ad Fin. V. 15, 42: quae (bestiae) primo, in quo loco natae sunt, ex eo se non commovent, deinde suo *quaeque* appetitu *movetur. Seyffert.* ad Lael. p. 484. *Wesenberg.* Em. III. p. 10 sq. *Kühner.* L. Gr. §. 109, 9. Locus, qui IV. 37, 81. legitur, non repugnat propositae regulae; nam a verbis: „ut *sit alius* ad alios motus .. proclivior“ nova orditur enuntiatio, nulla antecedentium verborum habita ratione. Hoc autem, in quo quom maxime versamur, loco consulto Cicero hanc structuram vitavit, uti recte docet *Wes.* l. d. Scilicet per *omnino .. sed* duo illa, quae de Sphaeri definitionibus enuntiantur (*sunt* quidem fere similes, sed comm. not. non aeque bene *declarant*) inter se opponuntur; quemadmodum igitur vocabulum *omnes* appositio est subiecti in *sunt* latentis, sic *alia* non per se ipsum subiectum alterius verbi potest esse, sed communis subiecti appositio. — De *omnino,* quod, sequente *sed* aut *autem,* uti h. l., vim concedendi habet idemque notat, quod *quidem* et nostrum *allerdings,* v. *Freund.* Lex., *Seyffert.* ad Lael. 26, 98. p. 540. *Kühner.* L. Gr. §. 136, 3.

communes notiones] non esse docet *Orellius* communes omnium Stoicorum notiones, sed i. q. infra *notionem nostram, quam habemus omnes de fort. tectam atque involutam.*

insectemur istos] nos Academici Stoicos, *ut Carneades solebat,* qui Chrysippi imprimis decreta impugnare studebat. V. nos in libro dicto *de Cic. in phil. merit.* p. 155. infra V. 29, 83. et *Creuzer.* ad N. D. II, 65. p. 480. *Quamvis licet insectemur* est *quam* vehementer *vis, licet insectemur.* Legg. III. 10, 24: Et praeter eos *quamvis enumeres* multos *licet,* h. e. licet enumeres quamvis (quantumvis) multos. Lael. 20, 73: *quamvis licet excellas:* ubi v. *Gernhard.* p. 152. de N. D. III. 36, 88: *Quamvis licet* Menti delubra et Virtuti et Fidei *consecremus:* ubi cf. *Davis.* Cf. nos in Gr. L. §. 155. Not. 2.

ne soli philosophi sint] Quam magnifice Cicero de Stoicorum philosophia senserit, exposuimus in libro d. p. 76 sq.

involutam] C. orat. 33, 116: explicanda est saepe verbis mens nostra de quaque re, atque *involutae rei notitia definiendo aperienda est.* Topic. 7, 31: *notionem* appello, quam (sic c. Ern. legendum) tum ἔννοιαν tum πρόληψιν dicunt; ea est *insita et ante percepta cuiusque formae cognitio, enodationis indigens.*

aliquid] De *aliquid* v. ad III. 14, 29.

§. 54. *omnes insipientes insanos*] Erat παράδοξον Stoicorum, ὅτι πᾶς ἄφρων μαίνεται. Cf. C. Parad. IV. et supra III. 4, 9. De seq. *remove* v. ad §. 53 init.

nonne ista colligunt] Nemo hoc tetigit. Esse autem videtur: hoc efficiunt conclusionibus per inductionem, ut de singulis adscendant ad genus. Huic conveniunt sequentia. Si e numero insanorum eximuntur iracundi, insanire ipsi et monstra dicere videbuntur, quod pars ea exempta sit, quae foedior etiam ceteris est. *Ernestius.* Verbum *colligunt* comparat *Wolfius* cum Gr. συλλογίζεσθαι. Stoici sci-

Remove perturbationes maximeque iracundiam, iam videbuntur monstra dicere. Nunc autem ita disserunt, sic se dicere omnes stultos insanire, ut male olere omne caenum. At non semper. Commove, senties. Sic iracundus non semper iratus est; lacesse, iam videbis furentem. Quid? ista bellatrix iracundia, quom domum rediit, qualis est cum uxore, cum liberis, cum familia? an tum quoque est utilis? Est igitur aliquid, quod perturbata mens melius possit facere quam constans? an quisquam potest sine perturbatione mentis irasci? Bene igitur nostri, quom omnia essent in *moribus* [4] vitia, quod nullum erat iracundia foedius, iracundos solos *morosos* [5] nominaverunt.

XXV. 55. Oratorem vero irasci minime decet, simulare non dedecet [1]. An tibi irasci tum videmur, quom quid in causis acrius et vehementius dicimus? Quid? quom, iam rebus transactis et praeteritis, orationes, scribimus, num irati scribi-

4 Sic egregie coni. D. et sic Brux. et Gud. 2.; eodem ducit scr. *morbus*, quae est in Gud. 1. II. Duisb.; reliqui *morbis*. 5 Sic Or. c. R. P. Vat. Fabr. Cantab. Petrens. a pr. m. Duisb. Marb. uno Ox. codd. Lall. pro vulg. *morbosos:* quod nimirum ortum est ex prava scr. *morbis* pro *moribus*. XXV. 1 Vat. R. P. Gud. 1. II. Brux. aliique per errorem *non decet*.

licet sententiam *omnes insipientes esse insanos* ex his conclusionibus efficiebant: Omnes animi perturbationes morbi sunt; qui autem in morbo sunt, sani non sunt; atqui insipientium animi, quia sunt perturbationibus obnoxii, in morbo sunt: ergo omnes insipientes insani sunt. Cf. supra III. 4, 9. Atque hac quidem ratione recte et sine ulla perversitate concludere poterant Stoici omnes insipientes insanos esse. Iam vero, remotis perturbationibus maximeque iracundia, in qua praecipue animus perturbatus elucet, nullo modo fieri potuit, ut istam sententiam proferrent; aut, si protulissent, ipsi insani fuissent.

monstra dicere] H. e. absurda, inaudita dicere. *Moser* comparat ad Att. 4, 7: *monstra nuntiare* (i. e. inexspectata). ib. 9, 11: *monstra narrant*, quae falsa esse possunt. ad Qu. Fr. 2, 6: *monstra promulgare*. Sic *portenta dicere;* v. ad I. 6, 11.

Nunc autem] V. Adn. in III. 1, 2.

ut male olere omne caenum] Ut caenum non semper male olet, at quom commotum erit, continuo foedum odorem sparget; ita animus perturbatus non semper insanit, at, quom lacessitus erit, continuo in furorem abripietur.

morosos] Senec de Ira I, 4: Inter hos (sc. iracundos) *morosum* ponas licet, delicatum iracundiae genus. Cf. C. de Sen. 18, 65. „Der *morosus* kennt und achtet das Herkommen, *morem*, missbilligt jede Abweichung davon und beschränkt desshalb oder scheint zu beschränken die freie Bewegung der Genialität, die sich über die bestehenden Gesetze der Kunst, des Anstandes, der Sittlichkeit hinweg setzt.“ *Doederlin*. Synonym. Vol. III. p. 234 sq. *Curtius* Grundz. d. Gr. Etym. p. 304 v. morosus non a more ducit, sed cum Graeco μῶρος componit.

Cap. XXV. §. 55. *Oratorem*] Cf. 19, 43.; *simulare* sc. iram. De seq. *an* v. ad III. 1, 1 et ad IV. 23, 52.

iam rebus transactis et pr. or. scr.] „de Sen. 11, 38: causarum illustrium, quascunque defendi, nunc cummaxime conficio orationes. Freilich wurden die Reden gewiss grossentheils, ehe sie gehalten wurden, schriftlich entworfen, später aber eigentlich ausgearbeitet; manche wurden aber auch wegen Wichtigkeit des Gegenstandes bisweilen gleich abgelesen u. vielleicht später nicht erst ausgearbeitet. Vgl. C. pr. Cn. Planc. 30, 74: recitetur oratio, quae propter rei magnitudinem dicta de scripto est.“ *Klotz*. Adde *F. A. Wolfium* in praef. ad or. p. M. Marcello p. XVI seq.

mus? *Ecquis* [2] *hoc animadvertit? vincite!* num aut egisse unquam iratum Aesopum, aut scripsisse existimamus [3] iratum Accium [4]? Aguntur ista praeclare, et ab oratore quidem melius, si modo est orator, quam ab ullo histrione; sed aguntur leniter et mente tranquilla. Libidinem vero laudare cuius est libidinis? Themistoclem mihi et Demosthenen [5] profertis, additis Pythagoran [6], Democritum, Platonem. Quid? vos studia libidinem vocatis? quae vel optimarum rerum, ut ea sunt, quae profertis, sedata tamen et tranquilla esse debent. Iam aegritudinem laudare, unam rem maxime detestabilem, quorum est tandem philosophorum? At commode dixit Afranius:

Dúm modo doleat áliquid, doleat quídlubet [7].

Dixit enim de adulescente [8] perdito ac dissoluto; nos autem de constanti viro ac sapienti quaerimus. Et quidem ipsam illam iram centurio habeat aut signifer vel ceteri, de quibus dici non necesse est, ne rhetorum aperiamus mysteria. Utile est enim

2 Alii, etiam R. P. Gud. 1. Brux. b., *Et quis*. 3 Bentl. coni. *existimas*, quod receperunt Bait. aliique, et sic Brux. Gud. 1. II. 2. Leid. Marb. Duisb. tres Oxx. et ed. P., ut videtur, ob antec. *tibi;* at v. *Wopk*. p. 134. ibiq. *Hand.;* reliqui (etiam R. P.) *existimamus*. Cf. Adn. 4 Sic R. P. aliique; Or. c. aliis *Attium*. V. ad I. 44, 105. in V. Scr. 5 Sic Gud. 1. R.; Or. c. vulg. *Demosthenem*. V. ad I. 26, 65. 6 Sic Gud. 1. R. Brux.; Or. c. vulg. *Pythagoram*. 7 Sic vel *quidlibet* R. P. Gud. 1. II. b. aliique pro vulg. *quodlubet;* cf. §. 45. 8 Sic Gud. 1. et sine dubio alii; Or. c. vulg. *adol.*

Ecquis .. vincite!] Est particula versus ex Accii Atreo sumpta (v. de Orat. III. 58, 217.), ubi, ut explicat *Neidius*, aliquis iratus cuidam facinoroso: *Quis*, inquit, *hoc facinus vidit? agite et vinctum eum abducite!* [*Orellius* sic: Straft nicht gleich Einer diess (Vergehen)? Schnell werde er gestraft! Bindet ihn!] Haec irati hominis verba nec Aesopus histrio unquam egit iratus, nec Accius scripsisse existimandus est iratus; sed uterque iram simulavit.

existimamus] Ne exspectes *existimemus*, audi *Madvig*. in Opusc. ac. alt. p. 40: Latini indicativo modo praesentis temporis utuntur, quom aut de re quaerunt, quam se facturos non dubitent, aut de sententia et iudicio ita interrogant, ut non tam deliberent, quam aut necessarium iudicium significent et non discrepans, aut ex aliis, quam sententiam se suscipere velint, quaerant. Lael. 7, 24: ubi cf. *Seyffert*. p. 161. p. Balbo 24, 54. p. Caec. 17, 50. N. D. I. 29, 80. III. 30, 75. all. — De seq. verborum lusu *libidinem .. libidinis* v. ad 31, 67.

Libidinem .. de sapiente quaerimus] Supra c. 19, 44. c. 20, 45.

unam rem maxime detestabilem] V. Adnotata in II. 26, 64.

ipsam illam iram] Nexus sententiarum est hic: Sicuti Afranius de adulescente perdito ac dissoluto recte dixisse videri potest aegritudinem ei salutarem esse, ita in bello centuriones, signiferos ceterosque milites inferiorum ordinum irasci decet; nam neque ille neque hi ad sapientes sunt referendi, ratione uti non possunt; utantur igitur animi motu. Illum enim aegritudo fortasse ad meliorem frugem reducet, quom ratio non possit; hos ira fortes reddet, quom vera fortitudine non utantur. *Neidius*. De verbis *ipsam illam* v. ad II. 3, 7.

ne rhetorum aperiamus mysteria] H. e. ne rhetorum arcana vel ea, quae proprie in arte rhetorica pertractari solent, aperiamus. Rhetores enim docebant dicentis orationem accommodandam esse et conformandam ad diversam diversorum hominum indolem ac naturam. Alia res est in philosophia, quae de uno atque solo sapiente quaerit. „Die feineren Künste, womit sie die Leidenschaften aufregen.“ *Wolf*. De v. *mysteria* v. *Ellendt*. ad de Or. I. 48, 206. Vol. II. p. 119.

uti motu animi, qui uti ratione non potest; nos autem, ut testificor saepe, de sapiente quaerimus.

XXVI. 56. At etiam aemulari utile est, obtrectare [1], misereri. — Cur misereare potius quam feras opem, si id facere possis? an sine misericordia liberales esse non possumus? non enim suscipere ipsi aegritudines propter alios debemus, sed alios, si possumus [2], levare aegritudine. Obtrectare vero alteri aut illa vitiosa aemulatione, quae rivalitati similis est, aemulari quid habet utilitatis? quom sit aemulantis angi alieno bono, quod ipse non habeat, obtrectantis autem angi alieno bono, quod id etiam alius habeat. Qui id [3] approbari [3] possit [4], aegritudinem suscipere pro experientia, si quid habere velis? nam solum habere velle summa dementia est. 57. Mediocritates autem malorum quis laudare recte possit? quis enim potest, in

XXVI. 1 R. P. Gud. 1. II. Brux. aliique *obtrectari*: qui error ex proximis deponentibus ortus est. 2 Aug. unus Ox. et paucae edd. vett. *si possimus:* quod ab h. l. plane alienum est. Kl. comp. I. 12, 26: si potes. 3 Sic Med. Guelf. tres Oxx.; eodem ducit *quid* (pro *qui id*), quod est in Mon. 2. et trib. Oxx.; reliqui (etiam R. P. Brux.[1] Gud. 1. II.) *quis id approbari* habent R. P. Gud. 1. II. aliique multi; alii *approbare;* hinc Bait. e Brux.[2] *quis id adprobare:* quod recepit Sorof. 4 Post *possit* D. in ed. 2. tacite addidit *te.* Male; nam hoc pron. e *velis* eliciendum est; Or. *te* uncis cinxit.

qui uti .. non potest] Sc. eum. V. ad V. 7, 20.

Cap. XXVI. §. 56. *At etiam aemulari* etc.] c. 20, 46. His verbis Cicero addidit vocabulum *etiam*, quia, quom iram, libidinis partem, et libidinem ipsam tractasset et ad aegritudinem transisset, tamen de integro inepto sane loco iram, de qua supra fuse disputaverat, commemoravit, tum ad aemulationem, obtrectationem, misericordiam, quae sunt partes aegritudinis, quasi universae aegritudinis nulla iam facta esset mentio, rediit. Quare coniectura Seyfferti *at enim* pro *at etiam* supersedere possumus.

non enim suscipere] Possumus vero. Liberalitas *enim* non in eo cernitur, ut ipsi aegritudines propter alios suscipiamus, sed ut alios, si possumus, levemus aegritudine. Sic saepe post interrogationem *enim, nam* elliptice ponuntur. Cf. ad I. 6, 11.

angi alieno b.] Scil. quem. V. Adnotata ad c. 8, 17: *concupierit.*

pro experientia] Loco experientiae. Sententia est haec: Quomodo id approbari (laudari) possit, te angi alieno bono, quod ipse non habeas, quom potius, si id habere velis, quod alius habeat, tibi experiendum sit, quomodo id, quod alius habet, assequi possis.

§. 57. *cupiditasve*] Bouh., quom ex III, 11. libidinem et cupiditatem non differre appareat, et statim subsequatur *non libidinosus et cupidus esse*, legendum coni. *cupiditasque*, contra D. ob *cupiditasve* coni. *libidinosus aut cupidus.* Utraque mutatio inutilis est; nam, uti recte docet *Moser*, libido a cupiditate nonnihil differt, deinde ex antecedenti *ve* vis disiunctiva quodammodo pertinet etiam ad seqq. *libidinos. et cup.*

quamvis use] V. ad I. 21, 47.

sapientiam .. causa sit] Sic infra V. 3, 7. Cf. Finn. II. 12, 37. De sapientiae definitione confer, quae enucleate eruditeque disputata sunt a *Beiero* ad de Offic. I. 43, 153. p. 303. et II. 2, 5. p. 14. Haec definitio complectitur tres partes, in quas philosophia a veteribus divisa est, physicam, ethicam, dialecticam. V. nos in libro dicto p. 5. 1). et p. 136 sq. Cf. *Ochsner.* Ecl. Cic. p. 97 sq. *Ernest.* Clav. v. *divinus.* Cf. supra III. 4, 8. *Davis.* comp. Origin. in Celsum III. p. 154: ἡ σοφία ἐπιστήμη θείων ἐστὶ καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων καὶ τῶν τούτων αἰτίων.

imitetur] Scil. sapientia, non, uti alii volunt, sapiens. De sapientia tanquam persona loquitur. V. ad II. 7, 18.

In hanc tu] Haec est vulgata, pro qua Davisius, Erasmum, Ascensium, Lambinum aliosque secutus, dedit: *in*

quo libido cupiditasve [5] sit, non libidinosus et cupidus esse? in quo ira, non iracundus? in quo angor, non anxius? in quo timor, non timidus? Libidinosum igitur [6] et iracundum et anxium et timidum censemus esse sapientem? De cuius excellentia multa quidem dici quamvis fuse lateque possunt [7]; sed brevissime illo modo, sapientiam esse rerum divinarum et humanarum scientiam cognitionemque, quae cuiusque rei causa sit. Ex quo efficitur, ut divina imitetur, humana omnia inferiora virtute ducat. In hanc [5] tu igitur, tanquam in mare, quod est ventis subiectum, perturbationem cadere tibi dixisti videri? Quid est, quod tantam gravitatem constantiamque perturbet? an improvisum aliquid aut [8] repentinum? quid potest accidere tale ei [9], cui nihil, quod homini evenire possit, non praemeditatum sit [5]? Nam quod aiunt nimia resecari oportere,

5 v. Adn. 6 Sic optimi codd. R. P. Vat. Gud. I. II. b. multique alii; alii codd. et edd. vett post *igitur* addunt *et cupidum*, ut vdtr., ob antecedd. *cupiditasve* et *cupidus;* Or. haec verba uncis cinxit. 7 Sic Or. c. tribus Oxx. Aug. et ed. vet. P.; codd. plerique et edd. vett. *possint;* id Kl. recepit, nunc autem in Add. p. 173. illud praefert, recte monens ex compendio *posst* (i. e. possunt) ortum videri *possint* et, quod Vat. R. P. Gud. 1. II. Marb. duo Pall. habent, *possit.* 8 Sic Or. c. R. P. Gud. 1. II. b. multisque aliis, alii deteriores *atque.* 9 Sic duo Oxx. et Aug. pro *tale et.*

hunc tu, ut referatur ad sapientem. Quae correctio nullo modo probari potest; nam inepte sapiens cum mari compararetur; contra eadem comparatio cum ipsa sapientia instituta pulchra et exquisita est. Etiam *Handius* ad Wopk. p. 93. fallitur, quom scripturam *in hunc* ideo esse praeferendam dicit, quod ipse sit sapiens, qui imitetur divina, et in quem, tanquam in mare ventis subiectum, cadat perturbatio.

non praemeditatum sit] Revocavimus nunc haec verba, quae leguntur in ed. vet. Bouh. et edd. S. E. itemque in duob. Pall., sed hi habent *ne* pro *non;* plerique codd., etiam R. P. Vat. Gud. 1. II. Brux., et pleraeque edd. vett. omittunt ea; quinque Oxx. *cui nihil novum sit, quod h. e. p.? Nam* etc.; nonnullae edd. vett. et unus Ox. et Mon. 1. *cui nihil subitum est, q. h. e. p.? Nam* etc. Or. aliique verba *non praemed. sit* uncis incluserunt; *Klotzius* haec verba non recepit, sed post *possit* lacunam esse statuit. Sff. de Tischeri sententia edidit; *praem. non sit;* sed negatio *non* pertinet ad *praemeditatum.* Cf. ad III. 14, 30: *non evenire* posse. E variis huius loci supplementis et optimorum codd. omissione apparet lacunam vetustissimam esse. Oriri ea potuit ex eo, quod librarii oculus ab ultima syllaba verbi *possit* aberravit ad ultimam syllabam verborum *n. pr. sit.* Etiam *Wesenberg.* Em. I. p. 17. haec verba tuenda censet, comp. III. 14, 29. 15, 31. et 32. Phil. XI. §. 7. multisque collectis exemplis singulorum pluriumve verborum propter terminationum vel initiorum similitudinem in archetypo omissorum. *Handius* ad Wopk. p. 134. haec verba interpolata censens de h. l. sic iudicat: „Omnis sententiae vis cernitur in oppositis voc. *accidere* et *evenire*, quorum illud id significat, quod ex improviso et praeter spem fit, hoc autem, quod ex rerum natura et cum necessitate quadam provenit. Ergo dicit Cicero: quid potest accidere tale ei, cui nihil fortuitum accidit, quod homini in rerum necessario eventu fieri possit? Ita etiam intellegitur, quapropter verba *potest accidere* primo loco posita sint. Acad. II. 38, 121: quis enim potest .., si quid adversi *acciderit*, extimescere, ne id iure *evenerit.*“ At hic locus nihil probat, neque omnino hoc verborum discrimen statui potest, praesertim quom h. l. additum sit pron. *tale*, i. e. *improvisum aliquid aut repentinum.* De re cf. c. 17, 37.

Nam quod aiunt] V. ad III. 30, 73. De re ipsa cf. c. 20, 46. De sq. *errorum radicibus*, i. e. erroribus tanquam rad., v. ad I. 45, 109: bonis laudis et gloriae.

naturalia relinqui, quid tandem potest esse naturale, quod idem nimium esse possit? Sunt enim omnia ista ex errorum orta radicibus, quae evellenda et extrahenda penitus, non circumcidenda nec amputanda sunt.

XXVII. 58. Sed quoniam suspicor te non tam de sapiente quam de te ipso quaerere, (illum enim putas omni perturbatione esse liberum, te vis;) videamus, quanta sint, quae a philosophia [1] remedia morbis animorum adhibeantur. Est enim quaedam medicina certe, nec tam fuit hominum generi infensa atque inimica natura, ut corporibus tot res salutares, animis nullam [2] invenerit, de quibus hoc etiam est merita melius, quod corporum adiumenta adhibentur extrinsecus, animorum salus inclusa in his [1] ipsis est. Sed quo maior est in eis praestantia et divinior, eo maiore indigent [1] diligentia. Itaque bene adhibita ratio cernit, quid optimum sit; neglecta multis implicatur

XXVII. 1 v. Adn. 2 Vat. Fabr. duo Oxx. Mon. 1. Rehd. Gud. 2. Duisb. *nullas:* quod ex anteced. plur. ortum est; R. P. Gud. 1. II. Marb. Pal. 4. *nulla.*

omnia ista] Omnes istae perturbationes ex errorum radicibus ortae sunt et hac de causa extrahendae penitus, aut: o. i. p., quom .. ortae sint, extrahendae sunt pen. V. ad II. 26, 62: *Xenophontem.*

Cap. XXVII. §. 58. *te vis*] Scil. liberum esse perturbatione.

quanta sint] Per frequens attractionis genus, quo substantivum, quod ad antecedentem enuntiationem pertinet, enuntiationi relativae inseritur et in eodem casu, in quo pronomen relativum est, ponitur, dictum pro: quanta sint ea remedia, quae etc.; de Or. II. 30, 132: illa quaerenda, *quae* ab accusatore et a defensore *argumenta* ad id, quod in iudicium venit, spectantia debent afferri: ubi *Ellendt.* Vol. II. p. 233. alienissima exempla contulit. V. *Ramshorn.* L. Gr. §. 158. *Kühner.* L. Gr. §. 145, 9. *Wopkens.* Lectt. Tull. II, 6. p. 210. H. et qui hunc grammaticae locum peculiari scriptione illustravit *Krüger* Untersuchungen über d. Lat. Spr. III. Heft. §. 75 sqq.

a philosophia remedia] R. P. Gud. 1. II. Brux. aliique multi om. *a*; Gud. 2. Marb. Vind. 1. *quae philosophiae rem.:* quod recepit *Klotzius*, nunc autem in Add. p. 174. reicit: ac iure quidem; nam *philosophiae remedia* sunt remedia contra philosophiam. Littera *a* facile ab antec. *qua* absorberi potuit; v. ad I. 23, 54: *qua a* pr.

in his ipsis] *Bakius* delendum censet *his* coll. Madvigio ad Fin. II. 28, 93 init.; sed codicum scripturam recte defendit *Seyffertus* dicens: neque enim animorum adiumenta adiumentis corporum, sed ipsi animi, de quibus cum maxime agitur itaque *hi* vocantur, corporibus, quae quidem comparandi causa commemorantur, oppositi sunt.

indigent diligentia] Plerique codd., etiam R. P. Vat. Gud. 1. Brux., exhibent *indiget*, quod sine dubio ortum est ex compendio *indigēt.* Singularis numerus absurdus est neque ullo modo defendi potest exemplis, quale est id, quod *Klotzius* attulit, de Or. II. 32, 140: Quo modo nunc se istorum artes habent, pertimescenda est multitudo causarum; est enim infinita, si in personis ponitur.

§. 59. *Nam neque omnis aegritudo una ratione sedatur.*] Partitionem Cicero per *neque* instituit, postea autem, quom priorem sententiam exemplis confirmat (*alia est enim lugenti* etc.), deserit; deinde instituta partitione neglecta pergit: *Est etiam in omnibus quattuor perturbationibus illa distinctio.* Oratio igitur ad grammaticam rationem revocata sic procedere debebat: *Nam neque omnis aegr. una r. sedatur; alia est enim .. adhibenda medicina; et in omnibus q. p. illa distinctio est.* Simillimus locus est Fin. II. 22, 71. et 72: „Nam *nec* vir bonus ac iustus haberi debet, qui, ne malum habeat, abstinet se ab iniuria;“ deinde multis interiectis pergitur: *Quae dici*

erroribus. 59. Ad te igitur mihi iam convertenda omnis oratio est. Simulas enim quaerere te de sapiente; quaeris autem fortasse de te. Earum igitur perturbationum, quas exposui, variae sunt curationes. Nam neque omnis aegritudo una ratione sedatur. Alia est enim lugenti, alia miseranti aut [3] invidenti adhibenda medicina. Est etiam in omnibus quattuor perturbationibus illa distinctio: utrum ad universam perturbationem, quae est adspernatio rationis aut appetitus vehementior, an ad singulas, ut ad metum, libidinem, reliquas [4], melius adhibeatur oratio [1], et utrum illudne [1] non videatur aegre ferundum [5], ex quo suscepta sit aegritudo, an omnium rerum tollenda [6] omnino aegritudo; ut si quis aegre ferat se pauperem esse, idne disputes, paupertatem malum non esse, an hominem aegre ferre nihil oportere. Nimirum hoc melius, ne, si forte de paupertate non persuaseris, sit aegritudini concedendum; aegritudine autem

3 Sic Or. c. R. P. Gud. 1. II. aliisque et nonnull. edd. vett.; vulgo *alia* pro *aut.* Cf. *Brem.* ad Fat. 4. p. 22. 4 Sic Or. c. R. P. (hi *reliquias*) D. Gud. I. II. Aug. Marb. uno Ox.; *et reliquas* Duisb. Mon. 1. Vulg. *reliquasque.* V. ad c. 31, 66. 5 Sic R. P. Gud. 1.; Or. c. vulg. *ferendum.* 6 Sic tres Pall. Petrens. Mon. 1. (hic *omnino tollenda*); reliqui fere omnes, etiam R. P. Gud. 1. II. Brux. Gryph. Vat. *toleranda;* hanc scripturam Kl. frustra conatus tueri nunc in Add. p. 175. rediit ad alteram. V. Adn.

eadem de ceteris virtutibus possunt etc. V. *Madvigium* in exc. I. ad Fin. p. 805. et nos ad c. 35, 74: *et illud.*

miseranti] Festus p. 123 Müll.: *miseratur* is, qui conqueritur aliena incommoda; *miseretur* is, qui miserum sublevat. De seq. *universam* v. ad III. 3, 6.

adhibeatur oratio] Bentleius coni. *curatio*, ingeniose (§. 74: haec adhibenda curatio est; nec aliter Rehd. legit), nec tamen vere. Cf. §. 62. extr. *Or.* comp. Philipp. XIV. §. 34: aliqua talis his publice *adhiberi* posset *oratio:* ubi Burmann. temptabat *consolatio.* Idem recte monet *oratione* ipsa fieri *curationem.* Cf. *Moserum* ad Legg. I. 18, 48. p. 116

utrum illudne] Sic omnes fere codd. et optimi R. P. Gud. 1. II.; sed nonnullae edd. vett. *utrum illud ne vid.* omisso *non.* Male. *Utrum* indicat interrogationem esse bimembrem, *ne* ei voc., cui affixum est, vim addit et oppositionis vim auget. Divinat. II. 58, 120: *Utrum* igitur putamus dormientium animos per *sene* ipsos in somniando moveri, an etc. Sic supra IV. 4, 9: *Utrum* igitur mavis statim*ne* nos vela facere an .. paululum remigare? ubi *ne* additum est, ut clarius vocabulorum *statim* et *paululum* oppositio eluceret. p. P. Quintio 30, 92: ea res .. in discrimine versatur, *utrum* possit*ne* se .. defendere, *an* .. addicatur. V. *Davisium* ad N. D. II, 34. *Goerenz.* ad Academ. II. 22, 71. p. 133. et *Ramshorn.* L. Gr. §. 174. *Kühner.* L. Gr. §. 158. Not. 9.

tollenda] Sic legendum, licet plerique et optimi codd. refragentur. Sententia loci necessario efflagitat hanc scripturam, uti iam recte intellexerunt *Lambinus, Davisius,* alii. Stoici enim censebant *tollendam* esse aegritudinem, omninoque omnes animorum perturbationes non amputandas aut circumcidendas esse, sed radicitus evellendas et extrahendas. Cf. III. 22, 53: non modo leniatur *aegritudo*, sed in plerisque *tollatur.* Ib. 11, 25: taetra enim res est (*aegritudo*), misera, detestabilis, omni contentione, velis, ut ita dicam, remisque *fugienda.* V. *Moserum* in Add. Vol. III. p. 405 sq. Postremo, inquit Lamb., nemo Latinorum unquam ita locutus est: *tolerare aegritudinem.*

ne, si forte] *Moser* suspicabatur: *ne, etsi forte de paup. persuaseris, sit alii aegritudini conced.;* sed ipse nunc in ed. hanc coniecturam reiecit. Recte *Orellius* vulgatae sententiam sic exponit: Melius adhibebis γενικὴν illam consolationem, hominem aegre ferre nihil oportere; nam altera duntaxat adhibita, paupertatem sc. non malum

sublata propriis rationibus, quibus heri usi sumus, quodam modo etiam paupertatis malum tollitur.

XXVIII. 60. Sed omnis eiusmodi perturbatio animi placatione abluatur illa quidem, quom doceas nec [1] bonum illud esse, ex quo laetitia aut libido oriatur, nec malum, ex quo aut metus aut aegritudo. Veruntamen haec est certa et propria sanatio, si doceas ipsas perturbationes per se esse vitiosas nec habere quicquam aut naturale aut necessarium; ut ipsam aegritudinem leniri videmus, quom obicimus [2] maerentibus imbecillitatem animi ecfeminati [3], quomque eorum gravitatem constantiamque laudamus, qui non turbulente humana patiantur. Quod quidem solet eis etiam accidere, qui illa mala esse censent, ferenda tamen aequo animo arbitrantur. Putat aliquis esse voluptatem bonum, alius autem pecuniam; tamen et ille ab

XXVIII. 1 R. P. Gud. 1. II. Brux. aliique per errorem *et*. 2 Sic Marb., eodem ducunt Gud. 1. R. Brux., in quibus est *obicibus;* Or. c. vulg. *obiicimus*. 3 Sic ed. D. et cod. Gud. 1.; eodem ducit *hecfeminati* in Gud. II.; Or. c. vulg. *effeminati*. V. indic. vv. *ecf.*

esse, ubi hoc ei, qui aegritudine affectus est, non persuaseris, non tolles eius aegritudinem, immo is ei indulgebit.

quodam modo] Addita sunt haec vocabula, ut significarent hoc: aegritudine sublata, etiam paupertatis malum, *licet de paupertate non proprie et seorsum agatur*, tollitur.

Cap. XXVIII. §. 60. *Sed omnis*] Duplex genus remediorum laudatur. Alterum, quod in eo constat, ut doceas nec bonum illud esse, ex quo laetitia aut libido oriatur, nec malum, ex quo aut metus aut aegritudo, mite illud quidem est et lene, sed minus efficax, magis perturbationes abluit (absterget) quam eas penitus tollit; alterum, quod in eo cernitur, ut doceas ipsas perturbationes per se esse vitiosas nec habere quicquam aut naturale aut necessarium, est certum simulque et opinionem falsam tollit et aegritudinem detrahit.

animi placatione] H. e. animo, qui perturbatione agitatus est et in diversas partes distractus, mitigando sibique conciliando.

abluatur] Coniunctivus, qui male habuit Bentleium, sic explicandus videtur: *concedo* animi placatione perturbationem ablui posse, veruntamen certa et propria sanatio est etc. Similiter §. 61: *angatur*. Acad. II. 32, 105: haec *sint* falsa sane; invidiosa certe non sunt. c. 24, 75: *dissolverit* sane. Plura contulit *Wopkens*. Lectt. Tull. I, 14. p. 114. Cf. nos in Gr. L. §. 108, 5. B. e). *Ablui* a *Schützio* in Lex. Cicer. h. v. exponitur per *tolli*. Male, opinor. Equidem malim interpretari per *abstergeri*, ut minus sit quam *tolli*. Sic saepe apud Ciceronem legitur *abstergere dolorem, molestias, metum*. V. *Forcellinii* Thes. Lat. h. v. Metaphora sumpta est a ritu abluendi in placationibus deorum aut lustrationibus, ut observat *Orellius*. Ernestii igitur coniectura *allevetur* vel *allevatur* facile supersedemus.

illa quidem] *illā* referendum ad v. *placatione*, voculae *quidem* respondet *veruntamen*. V. Adnotata in I. 3, 6. init. Sic paulo post: est *ea quidem* utilior, *sed* raro proficit.

turbulente] *Moser* comp. ad Fam. II. 16, 7.: nos nihil *turbulenter*, nihil temere faciemus.

Quod quidem .. accidere] ut sanentur, si doceas etc.

Putat aliquis .. alius] Fin. III. 19, 63: *alia* sunt tanquam sibi nata, ut oculi, ut aures; *aliqua* etiam ceterorum membrorum usum adiuvant, ut crura, ut manus; at ibi *Madvigius* contra *Goerenz*. p. 392. et ad Acad. II. 10, 30. satis probabiliter cum Marso, Man., Lamb. scribendum censet: *alia etiam*, quia in aperta partitione nec Cicero nec alius quisquam *aliquis .. alius* dixerit, multo minus *alius* (in quo iam notatur partitio et alterum membrum praeripitur exspectatione) .. *aliquis*. Hoc autem quem nunc tractamus loco non distribuitur genus in suas partes, sed exemplum unum e multis ponitur: putat *aliquis .. alius* et sic multo plura

intemperantia et hic ab avaritia avocari potest. Illa autem altera ratio et oratio, quae simul et opinionem falsam tollit et aegritudinem detrahit, est ea quidem utilior [4], sed raro proficit neque est ad vulgus adhibenda. 61. Quaedam autem sunt aegritudines, quas levare illa medicina nullo modo possit, ut si quis aegre ferat nihil in se esse virtutis, nihil animi, nihil officii, nihil honestatis, propter mala is quidem angatur, sed alia quaedam sit ad eum admovenda curatio, et talis quidem, quae possit esse omnium, etiam de ceteris rebus discrepantium, philosophorum. Inter omnes enim convenire oportet commotiones animorum a recta ratione aversas esse vitiosas, ut, etiamsi nec mala sint illa, quae metum aegritudinemve, nec bona [4], quae cupiditatem laetitiamve moveant, tamen sit vitiosa ipsa commotio. Constantem enim quendam volumus, sedatum, gra-

4 v. Adn.

addi poterant, uti recte observavit *Madvigius*. Ceterum verbis: *Putat .. avocari potest* sententiarum tenor quodam modo interrumpitur; nam et paulo ante haec verba et statim post ea de aegritudine disputatur, non de aliis perturbationibus.

ratio et oratio] V. ad 17, 38. De *simul et .. et* v. quem *Moser* laudat *Kritzium* ad Sall. Iug. XCI, 1. p. 485.

utilior] Haec est omnium librorum et scriptorum et editorum scriptura: qua nihil taetrius foediusve se vidisse dicit *Bentleius*, opinans scilicet verba *utilior, sed raro proficit* prorsus sibi repugnare. Qua de causa legendum censet *subtilior:* quam coniecturam calculo suo probaverunt Davisius, Bouhierius, Ernestius, Sff. At optimo iure *Wolfius* vulgatam in pristinam suam sedem reduxit. Voluit enim significare Cicero hoc: illa altera ratio multo maiorem quidem vim habet et efficacitatem in eis, qui sapientiae praeceptis imbuti ad illam medicinam recipiendam idonei sunt, sed *raro proficit*, quia pauci tantum ita instituti sunt, ut huic curationi apti sint; neque igitur est ad vulgus adhibenda. *Proficere* proprie dicitur de medicamentis, quae vim habent (nobis: *anschlagen*). Celsus V. 28, 2: neque ulla unquam medicina profecit. Plin. XXVII. c. 11: radix adversatur omnium serpentum generibus, nec alia res celerius proficit. Cf. Lexica.

§. 61. *illa medicina*] Scil. prior illa medicina, ut doceas illud malum non esse, ex quo aegritudo suscipiatur. Cf. supra III. 32, 77. De seq. *officii* v. ad II. 20, 46: gloria ducti.

angatur] concedendum est, negandum non est illum aegritudine laborare.

etiamsi nec mala sint .. nec bona] Sic omnes codd. praeter cod. Ursini, in quo legitur *etiamsi mala sint illa, quae metum aegritudinemve, bona:* unde L. scripturam sic constituit: *etiamsi et mala sint illa, quae m. aegr., et bona* etc.; hanc coniecturam recepit quidem Or., sed in scholis Wolfii rediit ad vulgatam; Bentleius coniecit *etiamsi vel mala sint .. vel bona*, quod recentiores editores receperunt. Vulgatae *etiamsi nec mala sint .. nec bona* sententiam *Wopkensius* Lectt. Tull. I, 18. p. 138. sic exponit: „Constare inter omnes, tametsi res illas, quae perturbationes in nobis concitent, esse indifferentes [nec malas nec bonas] concedatur, ipsas tamen commotiones, a rebus illis indifferentibus concitatas, vitiosas esse, siquidem a recta ratione deflectant," coll. c. 28, 60. princ. c. 29, 62. *Quare .. dicendum*. c. 31, 65. extr. Paulo obscurius *Handius:* „Etiamsi perturbationes animi ab ea parte, quod nec mala sint, quae metum aegritudinemve, nec bona, quae cupiditatem laetitiamve moveant, improbari debeant, tamen ipsa adeo commotio vitiosa est." Verte: so dass, selbst in dem Falle, dass einerseits die Dinge, welche Furcht oder Kummer einflössen, keine Uebel, andererseits die Dinge, welche Begierde oder Fröhlichkeit erregen, keine Güter sind, dennoch die Gemüthsbewegung an u. für sich fehlerhaft ist.

Constantem .. quendam] Cf. ad II. 4, 11.

vem, humana omnia prementem [4] illum esse, quem magnanimum et fortem virum dicimus. Talis autem nec maerens nec timens nec cupiens nec gestiens esse quisquam potest. Eorum enim haec sunt, qui eventus humanos superiores quam suos animos esse ducunt [4].

XXIX. 62. Quare omnium philosophorum, ut ante dixi, una ratio est medendi, ut nihil, quale sit illud, quod perturbet animum, sed de ipsa sit perturbatione dicendum. Itaque primum in ipsa cupiditate, quom id solum agitur, ut ea tollatur, non est quaerendum, bonum illud necne sit, quod libidinem moveat, sed libido ipsa tollenda est, ut, sive, quod honestum est, id sit summum bonum, sive voluptas, sive horum utrumque coniunctum, sive tria illa [1] genera bonorum, tamen, etiam si virtutis ipsius vehementior appetitus sit, eadem sit omnibus ad

XXIX. 1 Sic Or. c. R. P. Gud. 1. II. Marb. Aug. (hic *tua illa*) pro vulg. *illa tria*.

humana omnia prementem] *Davisius* interpretatur: humana omnia calcantem, i. e. despicientem; quae autem exempla e veteribus scriptoribus constipavit ad significationem *calcandi* huic verbo tribuendam, ad unum omnia alienissima sunt. In iis enim vel adiectum nomen *pede* vel aliud quiddam adiunctum hanc notionem illi verbo attribuit; *premere* vero simpliciter positum pro *calcare* a veteribus poni non memini. Recte *Handius* ad Wopkens. p. 139 sq.: *Premere* dicitur de omnibus rebus, quae, ne exsurgant aut evagentur, moderatione et temperatione cohibentur, veluti *luxuries arborum premitur* [h. e. putatur] *falce* ap. Ovid. Met. XIV, 629. et *populi ditione premuntur* ap. Verg. Aen. VII, 737. *Orellius* addit Horat. Carm. I. 31, 9: *premant Calena falce .. vitem:* ubi *Doeringius* affert Verg. Georg. II, 401. et *Wopkens.* Senec. de Ira III, 6: sublimis animus, quietus semper .., intra se *premens*, quibus ira contrahitur. *Klotzius* addit Quint. XI. 1, 16: qui se supra modum extollit, *premere* ac despicere creditur nec tam se maiorem quam minores ceteros facere. *Humana* autem appellantur quicunque animi humani conatus, agitationes, commotiones, quibus magnanimus vir moderationem adhibere debet ac solet. Itaque Bentleii et Bouhierii coniecturis *spernentem, ferentem* opus non est. *Wesenb.* Em. I. p. 33. probat coni. *spernentem*, quam etiam Bait. aliique receperunt, cf. Off. II. 11, 38: quod eas res *spernit* ac neglegit, ad quos plerique inflammati .. rapiuntur, scripturam *prementem* e litterarum transpositione natam putans.

animos esse ducunt] R. P. Gud. 1. Brux. Aug. Rehd. Duisb. Marb. quatt. Oxx. legunt *dicunt*, quod etiam *Klotzius* et *Moser* receperunt; reliqui codd. et omnes praeter D. edd. vett. habent *ducunt*, quod *Moser* minus ex usu Ciceronis dictum putat, qui verbum *ducendi* sine infinitivo *esse* usurpare soleat; sed mihi verbum *dicendi* ab huius loci sententia abhorrere videtur.

Cap. XXIX. §. 62. *horum utrumque coniunctum*] quae fuit Dinomachi et Calliphonis sententia. V. ad V. 30, 85 princ.

tria illla genera bonorum] animi, corporis, fortunae: quae fuit Peripateticorum aliorumque philosophorum sententia.

ad deterrendum] ab iis, quae perturbent animum. De v. *adhibenda oratio* v. ad 27, 59.

humana in conspectu posita natura] Quom docetur omnia in humana natura certis quibusdam legibus, quibus unusquisque subiectus sit, obnoxia esse. Seq. verba: *quae .. expressa cernatur* verte: *damit man von ihr ein deutliches Bild desto leichter erkenne.* De v. *expressa* v. ad III. 2, 3: eminentem .. non adumbrata.

§. 63. *fabulam doceret*] H. e. fabulam in scaena ederet. V. Adnotata in I. 1, 3.

tris versus] Eurip. Or. 1—3:

deterrendum adhibenda [2] oratio. Continet autem omnem sedationem animi humana in conspectu posita natura, quae quo facilius expressa cernatur, explicanda est oratione communis conditio lexque vitae. 63. Itaque non sine causa, quom Orestem [3] fabulam doceret [4] Euripides, primos tris [5] versus revocasse dicitur Socrates:

Neque tám terríbilis úlla fando orátio [6] *est,*
Nec sórs [7], *nec irā cóelitum invectúm* [8] *malum,*
Quod nón natura humána patiendo écferat [9].

Est autem [10] utilis ad persuadendum ea, quae acciderint [11], ferri et posse et oportere enumeratio eorum, qui tulerunt. Etsi aegritudinis sedatio et hesterna disputatione explicata est et in Consolationis libro, quem in medio (non enim sapientes eramus) maerore et dolore conscripsimus, quodque vetat Chrysippus

2 Edd. Ox. et Oliv. (non coustat, unde) *adhibita:* quam dubiam plane scripturam veram iudicat Kl. 3 Sic plerique codd., etiam R. P. Gud. 1. II.; alii *Orestis.* Cf. Priscian. T. I. p. 258. ed. Krehl. 4 Multi codd., etiam R. P. Gud. 1. II. Brux., et nonnull. edd. vett. *diceret.* V. Adn. 5 Sic ed. D. et Gud. 1. II. Aug.; Or. c. vulg. *tres.* 6 Plerique codd., etiam R. P. Gud. 1. II. b. Brux., et Priscianus l. d. *ratio;* facile littera *o* ab antecedenti *o* absorberi potuit. 7 Sic Vat. Pal. 1. aliique pauci itemque pleraeque edd. vett.; Gud. 1. a pr. m. *sor;* plerique codd., etiam R. P. Gud. 1. (hic a sec. m.) Gud. II. Brux. Gr. *fors:* quod praeferunt Kl., Porson., Herm. ad Eur. l. d., et ap. Priscian. l. d. ante Lindem. fuit. 8 R. P. Gud. 1. Brux. aliique *inventum;* edd. V. Rob. Steph. et Prisc. Putschii l. d. *invictum;* utrumque male, v. Gr. θεήλατος. 9 Alii codd. deteriores, nonnull. edd. vett. et Prisc. l. d. *ferat.* V. Adn. 10 Or. e Dav. coni. *est etiam;* sed in ed. 1829. rediit ad vulg. V. ad I. 33, 80. 11 Sic Or. c. plerisque codd., etiam R. P. Gud. 1., pro vulg. *acciderunt.*

Οὐκ ἔστιν οὐδὲν δεινὸν ὧδ' εἰπεῖν ἔπος,
Οὐδὲ πάθος, οὐδὲ ξυμφορὰ θεήλατος,
Ἧς οὐκ ἂν ἄροιτ' ἄχθος ἀνθρώπου φύσις.

Muretus in Var. Lectt. VIII. c. 16. Tullium notat, quod non fideliter Euripidem reddiderit; sed primi versus sententiam recte percepit Tullius, male interpretatur Muretus *ut uno verbo eloquar;* nam εἰπεῖν pendet a δεινόν, *terribile dictu.* Secundum versum liberius vertit, sed sententiam recte expressit; in ultimo autem versu res dubia est; nam vel ita accipi potest, ut Tullius accepit, vel ita: *nullum malum est, cui non obnoxia sit humana natura.*

revocasse] Actores dicuntur *revocari*, quom iubentur a spectatoribus repetere versus aliquos (*da capo!*). Cf. p. Arch. poet. 8, 18. V. *Ernestii* Clav. Cicer. h. v. *Boettiger* in Prolus. *Quid sit docere fabulam* inscripta p. 12. (Opuscc. ed. Sillig. Dresd. 1837. p. 294 sq. ap. Moser. V. III. p. 406.), offensus, quod Socrates in pleno theatro coram toto populo revocasset, quom actores ab universo populo revocarentur, rem expeditam esse existimavit, si hoc a Socrate tum factum statueretur, quom Euripides hanc fabulam actoribus recitaret.

ecferat] *Pearcius* in ed. sec. Cicer. de Orat. II. 53, 216. explicat *vincat;* sed sine dubio nihil fere aliud est nisi *perferat; Moser* excitavit versum veteris poëtae ap. C. p. Sest. 48, 102: si tu laborem summa cum cura *efferas* nullum. Lucret. I, 142: quemvis *ecferre* laborem.

Etsi] *Etsi* non sequente apodosi vi corrigendi usurpatur pro frequentiore *quanquam.* Cf. I. 42, 99. II. 14, 32. III. 8, 17. V. 13, 38. 19, 55. 20, 58. *Hand.* Tursell. II. p. 604 sq. *Kühner.* L. Gr. §. 155. Not. 4.

in medio maerore] propter obitum filiae. „Diese leise, mit der innigsten Trauer um die geliebte Tochter verbundene Ironie liess sich nicht anmuthiger ausdrücken als durch eine solche, sonst bei Cic. ungewöhnliche Parenthese zwischen d. Adject. u. Subst.“ *Wolf.*

ad recentes quasi tumores animi remedium adhibere, id nos fecimus naturaeque vim attulimus, ut magnitudini medicinae doloris magnitudo concederet.

XXX. 64. Sed aegritudini, de qua satis est disputatum, finitimus est metus, de quo pauca dicenda sunt. Est enim metus, ut aegritudo praesentis, sic ille futuri mali. Itaque nonnulli aegritudinis partem quandam metum esse dicebant; alii autem metum praemolestiam appellabant, quod esset [1] quasi dux consequentis molestiae. Quibus igitur rationibus instantia feruntur, eisdem contemnuntur sequentia. Nam videndum est in utrisque, ne quid humile, summissum, molle, effeminatum, fractum abiectumque faciamus. Sed quanquam de ipsius metus inconstantia, imbecillitate, levitate dicendum est; tamen multum prodest ea, quae metuuntur, ipsa contemnere. Itaque, sive casu accidit, sive consilio, percommode factum est, quod eis de rebus, quae maxime metuuntur, de morte et de dolore, primo et

XXX. 1 Sic Or. e Bentl. coni. et sic codd. Vind. 2. Mon. 2. pro vulg. *est:* quod recepit Kl., nunc autem in Add. p. 177. reicit.

ad recentes quasi tumores etc.] Cf. supra III. 31, 76. Apposite *Moser* comp. Plin. ep. V, 16: ut enim crudum adhuc vulnus medentium manus reformidat, deinde patitur atque ultro requirit; sic recens animi dolor consolationes reicit ac refugit, non desiderat et clementer admotis acquiescit.

Cap. XXX. §. 64. *sic ille*] V. ad IV. 14, 32: ingeniosi, ut .. sic *illi*. Vocabulum *praemolestiae* (Vorbeschwerde) Tullius sine dubio fecit; alibi non legitur; seq. *dux* verte *Vorläuferin;* de v. *instantia* v. ad c. 6, 11 extr.; de collocatione verborum: *instantia feruntur, .. contemnuntur sequentia* v. ad II. 4, 11: *medetur .. timores;* de v. *videndum est, ne* v. ad I. 34, 83; de zeugmate in v. *accidit* v. ad II. 24, 57: missa contentius.

Quae si probata sunt] V. ad 11, 25: *de Timone, qui .. appellantur.*

Cap. XXXI. §. 65. *Ac de .. hactenus*] V. ad c. 2, 3 init.; *de malorum opinione* v. ad I. 13, 30 init.

quae pertinet ad animi perturbationem] D. Ern. W. Or. e coni. Bentleii ediderunt *perturbationes;* sed Or. in ed. 1829. recte revocandam esse scripturam vulg. *perturbationem* censet. Nam quod oratio a singulari numero ad pluralem (*omnes eas*) deflectit, id male nos habere non potest. Sic Acad. I. 10, 38: quomque *perturbationem* animi .. non tollerent .. quomque eas *perturbationes* .. naturales esse dicerent. N. D. I. 38, 106: hoc idem fieri in *deo:* .. ex quo esse *beati* atque *aeterni intellegantur.* Inverso ordine Tusc. V. 15, 43: quom *perturbationes* animi miseriam .. efficiant, duplexque ratio *perturbationis* sit. Fin. II. 19, 61: aliquid de *voluptatibus suis* cogitabat? nam ubi *eam* caperet ..? ubi v. *Madvigium* p. 250 sq. Primum h. l. Tullius de *genere* aut de universa animi perturbatione loquitur, tum descendit ad *partes.* Supra 27, 59: utrum ad *universam* perturbationem .. an ad *singulas* .. adhibeatur oratio. 28, 60: *omnis perturbatio* animi .. ipsas *perturbationes.* Cf. *Hand.* ad Wopk. p. 118. ipsum *Wopk.* p. 20 sq. *Klotz.* Quaest. Tull. I. p. 114. *Wesenb.* Em. III. p. 11 sq. Cf. nos ad II. 23, 54: corporibus .. animus. et ad IV. 11, 25: de Timone, qui .. appellantur.

causam continere] V. ad III. 34, 58: quod rem continet.

Hic igitur error] H. e. huius rei error, h. e. error, in quo homines in hac re versantur, quom perturbationes non in nostra potestate esse, sed naturales esse opinantur. De hoc attractionis genere v. ad I. 19, 45: *haec pulchritudo.*

est eripiendus] Pari modo verbum *eripiendi* absolute ponitur, nullo adiuncto dativo, Off. I. 68, extr. 36. Ib. II. 3, 10: quorum error eripiendus est: ubi multa congessit *Beier.* p. 23.

tolerabilia] Multae edd. vett. exhi-

proximo die disputatum est. Quae si probata sunt, metu magna ex parte liberati sumus.

XXXI. 65. Ac de malorum opinione hactenus. Videamus nunc de bonorum, id est de laetitia et de cupiditate. Mihi quidem in tota ratione ea, quae pertinet ad animi perturbationem [1], una res videtur causam continere, omnes eas esse in nostra potestate, omnes iudicio susceptas, omnes voluntarias. Hic igitur error est eripiendus, haec detrahenda opinio [2], atque ut in malis opinatis tolerabilia [1], sic in bonis sedatiora sunt efficienda ea, quae magna et laetabilia *ducuntur* [3]. Atque hoc quidem commune malorum et bonorum, ut, si iam difficile sit persuadere nihil earum rerum, quae perturbent animum, aut in bonis aut in malis [1] esse habendum, tamen alia ad alium motum curatio sit adhibenda, aliaque ratione malevolus, alia amator, alia rursus anxius, alia timidus corrigendus. 66. Atque erat facile sequentem eam rationem, quae maxime probatur de

XXXI. 1 v. Adn. 2 Sic Or. c. plerisque codd., etiam R. P. Gud. 1.; Gr. et plurimi codd. Lambini *detrahenda opinione* (vel *opinio ne*) *consererent, atque ut in m.* etc. Eodem ducit *opinioe cons'ent* in Gud. II. Difficile dictu est, unde haec mira scriptura orta sit. 3 Sic Or. e Wolf. coni. pro vulg. *dicuntur.*

bent *tolerabiliora:* quae scriptura sine dubio ex seq. comparativo orta est. At haec graduum mutatio et apud Latinos et apud Graecos scriptores haud infrequens est, saepeque in diversarum comparationis formarum iunctura magna quaedam subtilitas posita est. Acad. II. 29, 94: *etiam a certis et illustrioribus* (sc. quam quae ab aliis facile probantur) *cohibes assensum.* N. D. II. 6, 18: mentem, et eam quidem *acriorem* et *divinam.* I. 21, 58: de re *obscura* atque *difficillima.* V. *Wopkens.* Lectt. Tull. II, 16. p. 299. ibique *Handium*, et nos in Gr. L. §. 157. Not. 17. Plat. Legg. I. p. 649. E: εὐτελῆ τε καὶ ἀσινεστέραν. Xen. Comment. II. 7, 10: κάλλιστα καὶ πρεπωδέστερα (sehr schön und im höheren Grade geziemend): ubi v. Adnotata nostra. Plura si cupis, vide sis nos in Gr. Gr. T. II. §. 349b, not. 2. Denique observandum est verba *ut in malis opinatis tolerabilia* ex membro opposito: *quae magna et laetabilia ducuntur* complenda esse sic: *quae gravia et tristia ducuntur.* Similiter Tacit. Hist. II, 20: Germanicus, quod arduum, *sibi* (sc. sumpsit), cetera legatis *permisit.* Haec figura, qua praedicatum posteriori tantum membro adaptatur et ex eo praedicatum contrarium eliciendum et in priore membro supplendum est, vocitatur a grammaticis συνεζευγμένον. Cf. ad c. 37, 80: metus quoque est diffidentia. V. *Ramshorn.* Lat. Gr. §. 208. *Kühner.* L. Gr. §. 162, c. De Graeca lingua v. *Kühner.* Gr. Gr. T. II. §. 597, k.

sedatiora] H. e. in bonis efficiendum est, ut ea, quae magna et laetabilia ducuntur, *sedatiore animo* accipiantur. Vocabulum *sedatiora*, quod proprie ad animum referendum est, h. l. ad res translatum est.

si iam] V. ad I. 22, 50.

aut in bonis aut in malis] Sic. Or. c. omnibus fere codd., etiam R. P. Gud. 1. II., et multis edd. vett.; sed pleraeque edd. vett. et Duisb. Mon. legunt *aut in malis aut in bonis:* quae scriptura minime absurda dicenda est. Cf. supra c. 28, 61: nec *mala* .. nec *bona.* Fin. III. 21, 69: *incommoda* autem et *commoda:* ubi v. *Bremium* p. 352. Similiter *noctes* et *dies*, ut V. 25, 70. 39, 113. Cf. *Ottonem* et *Madvig.* ad Fin. I. 16, 51.

alia rursus] contra. V. ad I. 17, 40.

§. 66. *Atque erat facile*] De indicativo v. ad I. 49, 116: magnum est; de v. *atque* v. ad III. 2, 4: *atque hi quidem.*

sequentem] H. e. τὸν ἑπόμενον. V. Adnotata in I. 38, 91.

eam rationem] Scil. Stoicorum, qui nihil nisi honestum in bonis, nihil nisi turpe in malis ducebant. Ex hac igitur ratione insipiens, quia nihil habet boni, nulla laetitia affici poterit.

bonis et malis, negare unquam laetitia affici posse insipientem, quod nihil unquam haberet boni. Sed loquimur nunc more communi. Sint sane ista bona, quae putantur, honores, divitiae, voluptates, cetera [1]; tamen in eis ipsis potiundis exsultans gestiensque laetitia turpis est, ut, si ridere concessum sit, vituperetur tamen cachinnatio. Eodem enim vitio [1] est ecfusio [4] animi in laetitia, quo in dolore contractio, eademque levitate cupiditas est in appetendo, qua laetitia in fruendo, et ut nimis

4 Sic Gud. 1. et D. tacite; eo ducunt scriptt. *est hec fusio* in Duisb. et *haec fusio* in uno Ox.

haberet] Coniunctivus imperfecti positus est, quia verba: *quod nihil haberet boni* pars sunt propositionis quae dicitur ὑποθετικῆς: quae plena et integra sic sese haberet: *Nisi* nunc *loqueremur* more communi, *facile erat* .. negare etc.

voluptates, cetera] Sic recte legitur ex consueto Ciceronis usu in plerisque codd., etiam Vat. R. P. Gud. 1. II.; pauci deteriores habent *et cetera;* multae edd. vett. et pauci deteriores codd. *ceteraque.* Supra c. 27, 59: ad metum, libidinem, *reliquas,* uti Orellius recte rescripsit. Infra V. 37, 107: Clitomachus, Philo, Antiochus, Posidonius, *innumerabiles alii.* 41, 120. Offic. III. 10, 43: honores, divitiae, voluptates, *cetera* generis eiusdem. Sic etiam Tusc. III. 34, 81: de *omni* casu. V. *Goerenz.* ad Fin. IV. 2, 43. p. 423. et ad Legg. III. 9, 20. p. 243. *Heindorf.* ad N. D. III. 18, 45. p. 323. *Kritz.* ad Sall. Cat. XV, 1. p. 75. XLIII, 3. p. 200. *Kühner.* L. Gr. §. 138^b, 1. c). De Graeco sermone v. *Kühner.* Gr. Gr. T. II. §. 546, 3. Nec tamen desunt contrarii generis exempla, ut Tusc. IV. 7, 16: *et similia.* Ibid. *et cetera* eiusmodi. V. 4, 10: *et cuncta caelestia.* V. 5, 13: *reliquaeque* virtutes. Fin. V. 12, 35: frons, oculi, aures *et reliquae* partes. *Wesenberg.* Em. III. p. 181. affert N. D. III. §. 47: *et ceteris* m. imperatoribus. Sall. Cat. 52 extr. *aliaque* .. facinora, all. V. nos ad V. 14, 41 princ.

Eodem enim vitio est] Ernestius coni. *eodem enim in vitio:* quod miror probari a *Beiero* ad Offic. I, 29. p. 227. Recte quidem dicitur *in vitio est* pro vitiosum est, ut supra III. 9, 19. Finn. V. 11, 31. Off. I. 7, 23. 19, 62: *in eadem sunt iniustitia.* ib. 14, 43; sed h. l. ablativi *eodem vitio* pariter ac seqq. *eadem levitate* pro ablativis qualitatis accipiendi sunt. Recte *Wolfius* explicat: eodem gradu vitii et levitatis. Cf. *Klotzium* in Quaestt. Tull. p. 115 sq.

effusio .. contractio] *Moser* comp. Lael. 13, 48, ubi v. *Seyffert.* p. 324. Supra c. 6, 14: animosque demittunt et *contrahunt.* Ibid. animi *contractio,* ut I. 37, 90: animi *contractio* ex metu mortis. IV. 7, 14: *contrahi* animo. Veteres animum laetis rebus diffundi, tristibus contrahi putabant. Plat. Symp. p. 206. D: ἵλεών τε γίγνεται καὶ εὐφραινόμενον διαχεῖται (*diffunditur*) .. σκυθρωπόν τε καὶ λυπούμενον συσπειρᾶται (*contrahitur*) καὶ ἀποτρέπεται καὶ ἀνείλλεται. Sic etiam διαστέλλεσθαι, διαλύεσθαι et contra συστολή, συστέλλεσθαι, συνίστασθαι. V. *Stallbaumium* ad Plat. Phileb. p. 46. A. ed. Goth. p. 266 sq., qui apte comp. Senec. ep. 106: *frontem adstringant an faciem diffundant.* Ov. Met. XIV, 272: *diffudit vultus.*

afflicti molestia, sic nimis] Wolfius et Orellius de ingeniosa Bentleii coniectura: *afflicti molles, ita nimis* ediderunt *afflicti molles, sic nimis;* sed vulgatam *afflicti molestia* in pristinam sedem reducendam acute ostendit *Klotzius* in Quaestt. Tull. I. p. 116 sq. hoc fere modo: Primum enim in illa coniectura offendat nos oportet, quod membrorum contrariorum concinnitas non est observata; nam substantivo *laetitia* nullum substantivum in priore membro responderet. Tum vulgatae sententia subiecta est sana ac commoda. *Levis* dicitur, qui non est gravis (v. ad I. 40, 95.); quemadmodum autem gravis vir res adversas moderate feret constantiamque servabit, sic *levis* homo adversis rebus desperabit ac mollis erit. Cf. Offic. I. 26, 90: etiam in rebus prosperis et ad voluntatem nostram fluentibus superbiam magno opere, fastidium arrogantiamque fugiamus. Nam *ut adversas res, sic secundas immoderate ferre levitatis est* cett. In Add. p. 177. adiungit similem locum ex or. in L. Pison. 24, 57: Nam ut levitatis est inanem aucupari rumorem et omnes umbras etiam falsae gloriae consectari, sic est levis animi lucem splendoremque sapientis, iustam gloriam, qui est fructus verae virtutis honestissimus, repudiare.

afflicti [5] molestia [1], sic nimis [5] elati laetitia iure iudicantur leves. Et quom invidere aegritudinis sit, malis autem alienis voluptatem capere laetitiae; utrumque immanitate et feritate quadam proponenda castigari solet. Atque ut * providere * [1] decet, timere non decet; sic gaudere decet, laetari non decet, quoniam docendi causa a gaudio laetitiam distinguimus. 67. Illud iam supra diximus, contractionem animi recte fieri nunquam posse, elationem posse. Aliter enim Naevianus ille gaudet Hector:

5 Sic b. Mon. 1. 2; R. P. Vat. Gud. 1. Brux. aliique *adflictio* (*afflictio*); deinde *molestia* omnes codd.; pro *sic nimis* R. P. Gud. 1. Brux. *sic animis,* Vat. aliique et multae edd. vett. *sic animi.*

proponenda] H. e. ob oculos ponenda immanitate et feritate, quae et in eum, qui invideat, et in eum, qui malis alienis voluptatem capiat, cadat.

providere] Omnes MSS. mordicus tenent *confidere.* Et sic in edd. vett. neque aliter apud Nonium in v. *laetari* legitur. Oppositio inter *confidendum* et *timendum,* si rationem habeas eius oppositionis, qnae est inter verba *gaudendi* et *laetandi,* vacillare plane videtur ac titubare. Hinc *Lambinus* suspicabatur *diffidere;* nec vero haec ratio, quam mirifice amplexatus est Bentleius, hoc certe loco, in quo Cicero Stoicorum vestigia premit nec vulgare dicendi genus sequitur, bene procedit; Stoici enim diffidentiam in vitiis ducebant. Neque omnino *diffidere* significat *non temere timere;* quare minime respondet sequenti *gaudere.* *Or.* c. Dav. scripsit *cavere.* Nam, uti supra c. 6, 13. vidimus, Stoici *laetitiae* opponebant *gaudium, timori* vel *metui cautionem.* Et sic Seneca ep. 85: *Non timebit illa* (vir fortis), sed *vitabit.* Cautio illum decet, timor non decet. *Tregder* coni. *providere:* quod probavit *Wesenb.* Em. II. p. 55, receperunt Bait. et Sff. (De syllabis *con* et *pro* in codd. confusis v. ad III. 25, 60: *cohibet* (*prohibet*).) Ac sane, si id verbum ita accipitur, ut sit *providum esse, vorsichtig sein,* optime in hunc l. convenit. Vulgatam *confidere Klotz.* in Quaest. Tull. I. p. 121 sq. tueri studet his rationibus: „Faciunt Ciceronem subtilius loquentem atque acutius, quam aut voluit ipse aut pro re nata potuit. Nam quom toto hoc loco id contendisset esse non minus in rebus secundis modum tenendum quam in rebus adversis dixissetque in ipsis bonis potiundis exsultantem laetitiam turpem esse ..; tum ut paucis, quod efficere pluribus studuerat, repeteret, usus est his verbis: *atque ut confidere decet, timere non decet, sic gaudere decet, laetari non decet.* Quae verba, quom res adversae toto hoc loco secundis opponantur, hoc dicunt: atque ut in rebus adversis in eo est modus servandus, ut, quom maxima sit timoris causa, eam ita tamen temperes, ut confidas nec te tradas sollicitudini, sic in rebus secundis eo occasionem laetitiae moderabere, ut gaudeas quidem, sed te laetitiae non tradas. Nam quemadmodum in rebus adversis confisio est temperantia atque continentia a timore ac sollicitudine, ita in rebus secundis gaudium est revocatio ab exsultanti et gestienti laetitia. Id nobis Cicero voluit ante oculos ponere; quare non potuit *cavere* scribere, quod quom cautionis et providentiae notionem inferat, h. l. tolerari non potest. So wie man endlich (im Unglücke) Muth fassen muss, nicht aber verzagen; so muss man sich (beim Genusse der Güter) mit Gleichmuth freuen, nicht aber frohlocken.“ De v. *confidendi* confert *Klotzius* c. 37, 80: et si fidentia, i. e. firma animi confisio, scientia quaedam est et opinio gravis, non temere assentientis etc.

docendi causa] Supra c. 6, 13. et 7, 16.

§. 67. *supra diximus*] c. 6, 14, ubi dixerat praesentis mali sapientis affectionem nullam esse et aegritudini nullam constantiam opponi. *Neidius.* Sapiens enim de Stoicorum sententia nunquam aegritudinem suscipit; *gaudere* ei licet, nunquam *laetari.*

nunquam posse, .. posse] V. ad III. 5, 11.

Laétus sum laudári me abs te, páter, a [1] *laudató viro;*

aliter ille apud Trabeam:

Léna delenita [6] *argento nútum observabít meum,*
Quíd velim, quid stúdeam; adveniens dígito impellam iánuam;
Fóres [1] *patebunt; de ímproviso Chrýsis ubi me adspéxerit,*
Álacris obviám mihi veniet, cómplexum exoptáns meum,
Míhi se dedet.

Quam haec pulchra putet, ipse iam dicet:

— *Fórtunam ipsam anteíbo fortunís meis.*

XXXII. 68. Haec laetitia quam turpis sit, satis est diligenter attendentem penitus videre. Et ut turpes sunt, qui ecferunt [1] se laetitia tum, quom fruuntur Veneriis [2] voluptatibus; sic flagitiosi, qui eas inflammato animo concupiscunt. Totus vero iste, qui vulgo appellatur amor, (nec hercule invenio, quo nomine alio possit appellari,) tantae levitatis est, ut nihil videam, quod putem conferendum. Quem Caecilius

6 Sic Or. c. R. P. Gud. 1. Gr. et ed. D. pro vulg. *delin.* XXXII. 1 Sic Brux. R. ap. Wes. et ed. D.; eodem ducit Gud. 1., in quo est *haec ferunt;* Or. c. vulg. *effer.;* v. indic. vv. *ecf.* 2 v. Adn.

Laetus sum] Est trochaicus tetrameter catalecticus, e Naevii fabula, quae *Hector proficiscens* appellabatur, petitus. ad Fam. XV. 6, 1: *Laetus sum laudari me,* inquit Hector, opinor apud Naevium, *abs te, pater, a laudato viro.* Ea est enim profecto iucunda laus, quae ab iis proficiscitur, qui ipsi in laude vixerunt. Ibid. V. 12, 7: Placet enim Hector ille mihi Naevianus, qui non tantum laudari se laetatur, sed addit etiam: a laudato viro.

abs te .., a laudato viro] Multae edd. vett. et pauci deteriores codd. omittunt praepositionem *a*, quae vel ob metrum desiderari non potest, et in l. d. ad Fam. XV. 6, 1. firmiter stat, neque denique praepositionis in appositione repetitio offensioni potest esse. De repetita praepos. v. ad I. 10, 20. III. 15, 33.

Lena delenita] Sunt item trochaici tetrametri catalectici. E qua comoedia hi versus sumpti sint, non constat.

digito] Sic Terent. Eun. II. 2, 53: Qui mihi nunc *uno digitulo* forem aperis fortunatus, h. e. facillime. V. *Ruhnken.* Dictata in h. l.

Fores patebunt] Ob metrum *Bentleius* legendum conicit *Fori' patebit.* Sed *fores forĕs* pronuntiandum esse vidimus ad III. 19, 44. p. 308[b].

Fortunam] Haec pertinent ad verba: *Mihi se dedet,* ut integer versus trochaicus sit. De verborum lusu confer Cornif. ad Herenn. IV. 17, 24: qui *fortunis* alicuius inducti amicitiam eius secuti sunt, hi, simulac *fortuna* dilapsa est, devolant omnes. Supra I. 40, 95: quod enim *levius* huic *levitati* nomen imponam?, ubi v. Adn. IV. 25, 55: libidinem .. libidinis. p. Sull. 21, 62: quom commoda colonorum a *fortunis* Pompeianorum rei publicae *fortuna* disiunxerit: ubi v. *Halmium* p. 129. *Orellius* comparat Plaut. Mostell. II. 1, 4: nec *Salus* nobis *saluti* iam esse .. potest. Ter. Ad. IV. 7 extr.: ipsa si cupiat *Salus, Servare* prorsus hanc familiam non poterit. Cic. Fontei. 6, 11. Adde nos ad III. 27, 64.

Cap. XXXII. §. 68. *satis est .. videre*] Per breviloquentiam dictum est pro: ut penitus videamus, satis est diligenter attendere De v. *attendentem* v. ad I. 38, 91.

Veneriis] Sic scripsi c. *Wesenberg.* Em. III. p. 12. ex R. P. Gud. 1. 2. Brux. Duisb. Mon. 2.; Or. c. vulg. *Venereis.* Formam *Venerius* usquequaque fere tuentur meliores Ciceronis codd. *Wes.* affert Divin. in Caecil. c. 17, 55. (nbi v. *Zumpt.* p. 39.) Verr. II. §. 92. III. §. 50. 61 bis. 65. V. §. 141. 142. p. Cluent. 43. Divin. I. §. 23 bis. II. §. 48 bis. 121. 143. comparatque *patrius, regius, uxorius, praetorius, Martius, Iunonius. Saturnius, Neptunius, Vulcanius, Dianius;* e contrario autem genere (*ĕus*) *Apollineus, Caesareus, Romuleus,* ut *funereus, si-*

— *deúm qui non summúm putet,*
Aut stúltum aut rerum esse ímperitum existimat [3]:
Cui [4] *ín manu sit, quem ésse dementém velit,*
Quem sápere, quem insaníre [5], *quem in morbum ínici* [6],
Quem cóntra amari, quem éxpeti, quem arcéssier [7].

69. O praeclaram emendatricem vitae, poëticam! quae amorem, flagitii et levitatis auctorem, in concilio deorum collocandum putet. De comoedia loquor, quae, si haec flagitia non probaremus, nulla esset omnino. Quid ait ex tragoedia princeps ille Argonautarum?

Tú me amoris mágis quam honoris sérvavisti grátia.

Quid ergo? Hic amor Medeae quanta miseriarum excitavit incendia! Atque ea tamen apud alium poëtam patri dicere audet se coniugem habuisse

'Illum, Amor quem déderat, qui plus póllet potiorque ést patre.

XXXIII. 70. Sed poëtas ludere sinamus, quorum fabulis

3 Sic Or. c. edd. vett. E. M. D. et codd. Mon. 1. 2. MS. in m. Asc. 2. Moseri; reliqui *existumet* (*existimet*)*:* quod, uti recte monet Mos., ortum est ex prava constructione et accommodatione huius verbi ad *putet,* quom non viderent *existimat* extra versum poni. 4 Bait. de Ernestii coni. *Cuius.* 5 Sic omnes fere codd., etiam Vat. R. P. Gud. 1. II. Brux.; Or. c. duob. Oxx. et compluribus edd. vett. *sanari;* aliae edd. vett. *sanare.* Sententiae sic sibi respondent: 1) dementem esse et sapere; 2) insanire, in morb. ini. et seqq. 6 Sic Gud. 1. II. Marb.; Or. c. vulg. *iniici.* Inter hunc et proximum versum Bait. aliique de Bentleii sententia versum intercidisse putant, quem hic hoc modo supplevit: *Quem odio ésse, quem contémni, quem excludí foras.* 7 Sic Or. c. b. MS. in marg. Asc. 2. (*accersier*) et edd. vett. E. D.; P. ap. Wes. *accersiri. Arcessiri* plerique codd., etiam Vat. R. Gud. 1. Brux.; pleraeque edd. vett. *quem accersiri* (*arcessiri*), *quem expeti.*

dereus, quae quidem formae sunt scriptorum fere recentiorum, non antiquiorum, exceptis adiectivis materiam notantibus, ut *ferreus, lapideus,* cett.

Totus vero] De *vero* v. ad I. 41, 98.

quo nomine alio possit appellari] Recte *Wolfius* docet commode Graecos inter ἔρωτα, ἐρᾶν et φιλίαν, φιλεῖν distinguere.

deûm qui] Sunt senarii iambici. Gemini versus ex Euripidis fabula, quae *Auge* inscripta erat, laudantur apud Stob. Flor. LXI. p. 387 T. II. p. 371 Meinek.: qui sic se habent:

Ἔρωτα δ' ὅστις μὴ θεὸν κρίνει μέγαν
Καὶ τῶν ἁπάντων δαιμόνων ὑπέρτατον,
Ἢ σκαιός ἐστιν ἢ καλῶν ἄπειρος ὢν
Οὐκ οἶδε τὸν μέγιστον ἀνθρώποις θεόν.

Unde Caecilium sua petisse arbitrabantur Ciceronis editores; at recte *Davisius* monet Caecilium non Euripidem ob oculos habuisse, sed Menandrum, cuius Συναριστώσας e testimonio Nonii Latine verterat. Menander autem Euripidem, Caecilius Menandrum imitando expressit. Nam etiam in illa Menandri fabula Amoris potestas celebratur, uti videre licet ex Stobaeo l. d.

Cui in manu sit etc.] In cuius potestate sit, quem dementem esse velit, eum dementem esse vel eum dementem facere.

§. 69. *De comoedia loquor .. Quid ait ..?*] V. ad I. 15, 34 init.

nulla esset omnino] Intellegit Romanam et Graecorum recentiorem comoediam, non veterem, qualis est Aristophanis.

Tu me] Est tetrameter trochaicus catalecticus, ex Ennii Medea exule sumptus. V. *Ribbeck.* trag. reliq. p. 40. Apud Eurip. Med. 530. sic Iaso Medeam alloquitur:

— — Ἔρως σ' ἠνάγκασε
Πόνων ἀφύκτων τοὐμὸν ἐκσῶσαι δέμας.

Vocabulum *magis* pronuntiandum est *magi.* V. ad I. 9, 18.

Illum] Est tetram. troch. catalect, ex Accii Medea, ut videtur, petitus.

Cap. XXXIII. §. 70. *quorum fabulis*] Bene *Wolfius* docet *fabulas* h. l. in-

in hoc flagitio versari ipsum videmus Iovem. Ad magistros virtutis, philosophos, veniamus, qui amorem negant stupri esse et in eo litigant cum Epicuro, non multum, ut opinio mea fert, mentiente. Quis est enim iste amor amicitiae? cur neque deformem adulescentem [1] quisquam amat neque formosum senem? Mihi quidem haec in Graecorum gymnasiis nata consuetudo videtur, in quibus isti liberi et concessi sunt amores. Bene ergo Ennius:

Flágiti princípium est nudare ínter cives córpora.

Qui ut sint, quod fieri posse video, pudici; solliciti tamen et anxii sunt, eoque magis, quod se ipsi continent et coërcent. 71. Atque ut muliebres amores omittam, quibus maiorem licentiam natura concessit, quis aut de Ganymedi [2] raptu dubitat, quid poëtae velint? aut non intellegit, quid apud Euripidem et

XXXIII. 1 Sic Gud. 1.; Or. c. vulg. *adol.* 2 Sic ed. D. et codd. R. P. Gud. 1. pro *Ganymedis.* V. ad III. 10, 21.

tellegendas esse μύθους, non scenicas fabulas: quod si esset, Ciceronem scripturum fuisse *in fabulis.*

negant stupri esse] Stoici dicebant amorem μὴ εἶναι συνουσίας, ἀλλὰ φιλίας. Diog. Laert. VII. 130. Addit *Davisius* Athenaeum XIII. p. 561. Idem statuit Aristoteles ap. Diog. L. V. 31.

in eo litigant cum Epicuro] „Epicurus amorem definit σύντονον ὄρεξιν ἀφροδισίων, ut docet Alexander Aphrodisiensis ap. Suid. in ἔρως.“ *Davisius.*

amor amicitiae] ἔρως φιλίας.

in Graecorum gymnasiis etc.] V. *Ast.* ad Platonis Sympos. IX. 4. Anmerkung. zu d. Uebers. p. 291. *Moserum* ad Cic. de Rep. IV. 4, 4, ubi Cicero *in Graecia* ait *opprobrio fuisse adulescentibus, si amatorem non haberent.* Nep. praef. §. 4: Laudi in Graecia ducitur adulescentibus quam plurimos habere amatores. Multa de παιδεραστίᾳ collegit *Bernhardy* in „Grundriss der Griech. Litteratur“ Vol. I. p. 42 sqq. Cf. *Stallbaum.* ad Plat. Legg. I. p. 636, B. Doctissime de eadem re disputat *W. A. Becker* Charikles T. I. p. 346—377. *Menkius* in Observv. ined. laudat Fr. Crameri Gesch. der Erziehung u. des Unterrichts. Elberf. 1832. Vol. I. p. 195. Plutarch. Amatorii c. 5. p. 751. F. et Plat. Legg. I. p. 636, B. C.

Flagiti] Est tetrameter troch. catalect. E qua Ennii fabula petitus sit, non constat. De re cf. Off. I. 35, 129: nostro (Romanorum) quidem more cum parentibus puberes filii, cum soceris generi non lavantur.

Qui ut sint etc.] Tisch. et Hein. intellegunt *amantes*, quod ex antecedenti *amores* eliciendum sit. Immo ipsi *amores* intellegendi sunt, uti saepe abstracta pro concretis aut res pro personis ponuntur. Cf. ad II. 7, 18: *Sapientiae* contra dolorem. *Sit fortis.*

quod se ipsi continent etc.] quod non leges publicae eos, sed ipsi se continent et coërcent.

§. 71. *muliebres amores*] H. e. mulierum vel in mulieres amores. V. nos in Gr. L. §. 109, not. 6.

apud Euripidem Laius] in tragoedia deperdita, quae inscripta erat Chrysippus. Laius enim, rex Thebarum, Chrysippum, Pelopis filium, amabat. *Davisius* affert Schol. in Phoeniss. 1748. et interpp. ad Aelian. V. H. 13, 5. Ceterum cf. *Becker.* Charikl. T. I. p. 350 sq.

Laius? Quid .. edunt ..?] Hanc scripturam recepi ex Mon. 1. et edd. L. et Frc. Fabr., probatam *Orellio* aliisque itemque *Wesenbergio* Em. III. p. 13., pro vulg. *Laius? quid .. edant.* Quam saepe in codd. indicativi et coniunctivi terminationes (*unt* et *ant*, *it* et *at*, etc.) confusae sint, multis exemplis demonstrat *Tregder* in praef. p. X sq. Apparet autem, uti *Wesenb.* l. d. egregie docet, Ciceronem dicere poëtas et *aliorum* (Iovis et Laii) amorem puerorum *significare* et de *suo praedicare;* de *aliorum* amore a poëtis (non nimis obscure) *significato* recte dicitur neminem esse, quin, quid significetur, *intellegat;* de *suo* quid poëtae *aperte* dicerent, ineptissimum esset quaerere, quis *non intellegeret;* dicendum certe fuit: *Laius? Quis denique nescit, quid p. .. edant?* Omnis difficultas tollitur recepta a nobis scriptura. Sic, inquit *Wes.*, ea, quae de ipsorum poetarum amoribus dicuntur, ab iis, quae de alienorum apud eos significationibus, recte distinguuntur, non cum iis, et quidem cum altera sola eorum parte (*non intell. .. Laius*), foede in unum confunduntur; sic denique, transitu ab uno ad alterum per rhetoricam illam interrogationem directam facto, deinceps rite de singulis poetis, quos illo amore flagrasse ex scriptis appareat (Alcaeo, Anacr., Ibyco), exponitur. De v. *carminibus* et *cantibus* v. ad c. 2, 3 extr.

loquatur et cupiat Laius? Quid denique homines doctissimi et summi poëtae de se ipsis et carminibus edunt [3] et cantibus? Fortis vir in sua re publica cognitus quae de iuvenum amore scribit [4] Alcaeus? nam Anacreontis quidem tota poësis est amatoria. Maxime vero omnium flagrasse amore Reginum [5] Ibycum apparet ex scriptis.

XXXIV. Atque horum omnium libidinosos esse amores videmus. Philosophi sumus exorti, (et auctore quidem nostro Platone, quem non iniuria Dicaearchus accusat,) qui amori auctoritatem tribueremus. 72. Stoici vero et sapientem amaturum esse dicunt et amorem ipsum conatum amicitiae faciendae [1] ex pulchritudinis specie definiunt. Qui si quis est in rerum natura sine sollicitudine, sine desiderio, sine cura, sine suspirio, sit sane; vacat enim omni libidine; haec autem de libidine oratio est. Sin autem

3 v. Adn. 4 Sic Or. c. R. P. Gud. 1. aliisque pro vulg. *scripsit.* V. ad II. 21, 49. 5 Sic Gud. 1. Mon. 2. Marb. unus Ox.; Or. c. vulg. *Rheginum.* XXXIV. 1 Or. *faciundae*, nulla addita auctoritate.

nam Anacreontis] H. e. de Anacreonte nihil dicam; *nam* eius tota poësis est amatoria. V. ad 23, 52. De Anacreonte v. edit. *Theod. Bergk.* p. 5. et de Ibyco *Schneidewinium* in Ibyci Rheg. Carm. reliqq. Gotting. 1838. p. 30. Suid. h. v. γέγονεν ἐρωτομανέστατος περὶ τὰ μειράκια.

Cap. XXXIV. *Atque horum*] De v. *atque* adversativa vi posito v. ad III. 2, 4.

Platone] Plato duplicem ponebat amorem, alterum vulgarem, quem ipse reiciebat, alterum sanctum ac purum, qui a pulchrorum corporum virilium contemplatione profectus ad pulchritudinem animi adscenderet. Egregie ac plane divine hic de amore locus pertractatus est a Platone in aureo illo libello, qui Symposium inscribitur. Saepe vero haec Platonis doctrina, perverse intellecta, in malam partem detorta est.

§. 72. *sapientem amaturum esse dicunt*] V. Dio. Laert. VII. 129: καὶ ἐρασθήσεσθαι δὲ τὸν σοφὸν τῶν νέων τῶν ἐμφαινόντων διὰ τοῦ εἴδους τὴν πρὸς ἀρετὴν εὐφυΐαν, ὥς φησι Ζήνων ἐν τῇ Πολιτείᾳ καὶ Χρύσιππος ἐν τῷ πρώτῳ περὶ βίων καὶ Ἀπολλόδωρος ἐν τῇ ἠθικῇ. §. 130. εἶναι δὲ τὸν ἔρωτα ἐπιβολὴν φιλοποιίας διὰ κάλλος ἐμφαινόμενον καὶ μὴ εἶναι συνουσίας, ἀλλὰ φιλίας. Stobaei Ecl. Eth. p. 184. Stoici enim dicebant sapientem amaturum esse erectioris indolis adulescentes, qui apti et idonei essent ad percipiendam virtutem. Omnino tenendum est in Graecorum philosophorum disciplinis amicitiam principem locum obtinere. Hinc quoque factum est, ut divinus Plato purum ac sanctum puerorum amorem in scriptis suis mirifice amplexaretur. Stoici amorem ita definiebant, ut amor esset studium amicitiae; hoc autem studium oriri ex pulchritudinis specie. Zeno enim e testimonio Athenaei XIII. p. 561. dicebat, τὸν Ἔρωτα θεὸν εἶναι φιλίας καὶ ἐλευθερίας, ἔτι δὲ καὶ ὁμονοίας παρασκευαστικόν, ἄλλου δ᾽ οὐδενός. Ceterum duplex *et* (*et sap. et amorem* cett.) est nostrum: *theils .. theils, einerseits .. andererseits.*

in rerum natura] in dem natürlichen Laufe der Dinge, in der Wirklichkeit, in der wirklichen Welt. Aliter infra V. 37, 107: si *rerum naturam*, non ignominiam nominis quaerimus, h. e. rem ipsam.

Sin autem] Oratio per anacoluthiam c. 35, 74: *sic igitur affecto haec adhibenda curatio est, ut* etc. (e quibus verbis suppleri potest omissa apodo-

est aliquis amor, ut est certe, qui nihil absit aut non multum ab insania, qualis in Leucadia est:

— — *síquidem sit quisquám deus,*
Cuí[2] *ego sim curaé!*

73. At id erat deis[3] omnibus curandum, quemadmodum hic frueretur voluptate amatoria.

— — *Heu*[4] *me ínfelicem!*

Nihil verius. Probe et ille:

— *Sánusne*[5] *es, qui témere lamentáre*[6]*?*

Sic[7] insanus videtur etiam suis. At quas tragoedias efficit[8]!

Te, Apóllo sancte, fér opem! teque, omnípotens Neptune, invoco,
Vosque ádeo venti!

2 Or. c. W. *Quoi.* 3 v. Adn. 4 W. *hei;* at recte Or.: dicitur *heu me, hei mihi.* 5 Or. c. W. *Sanun'.* 6 Both. in Fragmm. Poëtt. Scenn. I, p. 45. scrips. *lamentere;* at illa, rarior quidem, forma non est temptanda. V. nos in Gr. L. §. 52, 3. 7 Tr. e probabili coni. Madvigii *Hic:* quam Bait. aliique receperunt. 8 Sic P. duo Oxx. Aug. Rehd. Gud. 2. Mon. 2.; plerique, etiam Gud. 1. R. Brux., *effecit:* quod ab h. l. alienum. Interrogationis signum post *efficit* c. Mos. in cens. l. p. 543. mutavi in exclamationis.

sis: *plane reiciendus est,*) continuatur. Cf. 35, 75: *ut si iam* etc. 36, 77 init. V. 15, 45.

Leucadia] H. e. puella ex Leucadia, Ionii maris insula, Turpilii comici fabula, quam ex Alexidis Leucadia vertit, uti docet *Davisius* ad h. l., in partes vocato *Casaubono* ad Athenaeum III, 15.

siquidem] Hic et sequentes versus sunt trochaici. Post v. *curae* tollendum videtur signum exclamationis. Oratio interrupta est, ut apodosis (*efficiet, ut amore potiar*) supplenda sit.

§. 73. *At*] Ironice dictum est, ut *scilicet, videlicet, nimirum,* nostrum *freilich.* De hoc rhetorico huius voculae usu disputat *Handius* in Tursell. T. I. p. 432 sqq., sed paulo obscurius.

deis] Sic Or. c. vulg., eodemque ducit scr. *de his,* quae est in R. P. Gud. 1. II. aliisque. V. *C. L. Schneider.* Lat. Formenl. I. p. 68. *Ramshorn.* L. Gr. §. 27. *Kühner.* §. 15. Not. 4.

Nihil verius] quam te esse infelicem; nam insanus es.

Probe et ille] De *et* v. ad III. 13, 28.

tragoedias efficit] V. *Ernestii* Clav. v. *tragoediae* et *Ellendt.* ad C. de Or. I. 51, 219. Vol. II. p. 126 sq. — *Efficere* pro vulgari *excitare,* ut p. Mil. 7, 18. dicitur: *tragoedias excitare.*

Apollo sancte] Dicitur apud Graecos ἁγνὸς θεός. V. *K. O. Müller* Geschichten d. Hellen. Stämme. Die Dorier. T. I. p. 302.

Vosque adeo venti] *Adeo* pronominibus personalibus adiunctum, ubi oratio ab alia persona ad aliam transit, significat *etiam.* V. *Hand.* Tursell. I. p. 145.

flagitia .. dicat] De hac locutione *Moser* comp. N. D. III. 38, 91. ad Fam. IX, 22.

Cap. XXXV. §. 74. *et illud*] Orellius c. aliis e coni. *ei* edidit pro vulgata *et,* quae sanissima est et ab Orellio quoque in ed. rec. probatur. Particula enim *et* ita posita est, ac si sequatur *et ipse abducatur;* alterum autem membrum, quod priori illi *et illud* respondeat, latet in verbis: abducendus est *etiam.* Haec autem dicendi figura, secundum quam in distributionibus post prius membrum alterum ita deest, ut in alia constructione lateat, a grammaticis, uti supra ad III. 17, 36. vidimus, dicitur *Anantapodoton.* Cf. ad III. 3, 5. princ. 26, 63: *et Aeschines.* V. 33, 94: *et obscoenas.* Off. I. 40, 142: *et ordinem* sic definiunt .. locum *autem* etc. pro *et* locum. Tusc. IV. 27, 59: *neque omnis aegritudo.* Similiter supra I. 24, 57: *habet* primum *memoriam,*

Mundum totum se ad amorem suum sublevandum conversurum putat, Venerem unam excludit, ut iniquam:

— *Nam quíd ego te appellém, Venus!*

Eam prae libidine negat curare quicquam. Quasi vero ipse non propter libidinem tanta flagitia et faciat et dicat.

XXXV. 74. Sic igitur affecto haec adhibenda curatio est, ut et[1] illud, quod cupiat, ostendat[2] quam leve, quam contemnendum, quam nihili[3] sit omnino, quam facile vel aliunde[4] vel alio modo[5] perfici vel omnino neglegi possit. Abducendus etiam est[6] nonnunquam ad alia studia, sollicitudines, curas, negotia; loci denique mutatione, tanquam aegroti non[7] convalescentes, saepe curandus est. 75. Etiam novo quidam[8] amore veterem amorem, tanquam clavo clavum,

XXXV. 1 v. Adn. 2 Unus Ox. *ostendas;* Bait. aliique c. Mon. 1. *ostendatur;* v. Adn. 3 Sic R. P. Gud. II.; eodem ducit Rehd., qui habet *nihil in sit;* Or. c. vulg. *nihil.* V. Adnotata ad I. 8, 15. 4 Post *aliunde* Sorof. frustra inculcavit *adripi.* 5 Verba *vel alio modo* O. Hein. frustra delenda censet. 6 Sic R. P. Gud. 1. II. Rehd. Mon. 2. Vind. 1.; Or. c. vulg. *est etiam.* 7 Ern. *non* uncis saepsit; Beier *aegr. modo conv.;* Or. *mut., tanquam convalescentes, saepe* etc.: quod minime placet; v. Adn. 8 Sic Or. c. R. P. Gud. 1. II. quinque Oxx. aliisque; eodem ducit scr. *quidem* in b. et Gud. 2.; alii deteriores *quodam.* V. Adn.

ubi v. Adn. Sic saepe *primum* ponitur, sequente *etiam, vero, autem* vel omnino alio vocabulo, quo compensatur particula *deinde;* supra I. 13, 30. infra V. 9. 24. 27, 78: *primum,* ii, qui sapientes habentur ..; mulieres *vero.* c. 40, 117: qui *primum* per se ipsi plerumque conficiunt hominem; *sin* forte longinquitate producti cett. V. *Ramshorn.* L. Gr. §. 207. p. 1012 sq. ed. 2. *Kühner.* L. Gr. §. 165. Not. 2. *Ochsner.* Ecl. Cic. p. 56 sq. *Beierum* ad Offic. I. 14, 44. p. 109. *Goerenz.* ad Fin. I. 6, 17. p. 21. *Bremium* ad Fin. I, 12. p. 64, ubi locus est de constructione nostro fere geminus, *Madvig.* ad Finn. Exc. I. p. 802 sq. Adde *Wopkens.* Lectt. Tull. I, 9. p. 73 sq. ibique *Handium, Ellendt.* ad Brut. XCV, 325. p. 235., *Gernhard.* ad Offic. Exc. p. 447., *Ottonem* ad Fin. p. 23., *Moser.* in censura laud. p. 543. De Graecis cf. nos ad Xenoph. Commentar. II. 6, 1.

ostendat] Sic Orellius c. omnibus fere codd. (v. V. Scr.), ac recte quidem; ex antecedenti *curatio* elici vult *is, qui curaturus est;* ego c. Klotzio repetendum puto verbum *curatio.*

quam nihili] ὡς οὐδέν. Fin. V. 27, 80: *Quam nihil curo!* Sic saepe *quam, tam, adeo, ita* coniunguntur cum negationibus, ut supra II. 7, 17 et 17, 39: *quam non.* III. 12, 27: *usque eo non.* Brut. c. 64, 228: *quam* hoc scriptionis genus *nondum* sit Latinis litteris illustratum. Porro: *tam nihil, ita nullus, ita non, adeo nullus, adeo nihil.* V. *Ellendt.* ad Brut. LX, 217. p. 157. Nobis vertendum est: *wie wenig, so wenig,* quae saepe a nostratibus Latine male dicuntur *quam parum, tam parum.*

aegroti non convalescentes] Recte hunc locum *Moser* sic accipit: loci denique mutatione, tanquam aegroti, i. e. valetudinarii, quibus aliter, omnibus etiam remediis adhibitis, non contingit, ut convalescant, saepe curandus est.

§. 75. *novo quidam amore*] Sic optimi codd. (v. V. Scr.). Vulgo *novo quodam a.:* quod probat *Goerenzius* ad Fin. I. 19, 62., significare velle Tullium per *novum amorem* novum studium et per *quidam* substantivo praemissum *quodam modo* existimans, comp. pr. Arch. poët. XI, 28: de meo *quodam* amore gloriae .. confitebor. Acad. I. 2, 8: *quadam* hilaritate conspersimus. Sed haec significatio ab h. l. aliena est, et scr. *quodam* facile, uti recte docet *Klotzius,* ex verborum collocatione oriri potuit.

tanquam clavo clavum] *Moser* laudat Erasmum in Adagg. p. 646. Schottum in Adagg. Gr. p. 438, ubi est: ἥλῳ τὸν ἧλον ἐκκρούεις· παροιμία ἀντὶ τοῦ ἁμαρτήματι τὸ ἁμάρτημα σπεύδεις ἐξελάσαι. *Davisius* in partes vocat Polluc. IX, 7, 120. Suidam in ἥλῳ.

eiciendum [9] putant; maxime autem admonendus [10], quantus sit furor amoris. Omnibus enim ex animi perturbationibus est profecto nulla vehementior, ut, si iam ipsa illa accusare nolis, stupra dico et corruptelas et adulteria, incesta denique, quorum omnium accusabilis est turpitudo; sed ut haec omittas, perturbatio ipsa mentis in amore foeda per se est. 76. Nam ut illa praeteream, quae sunt furoris, haec ipsa per sese quam habent levitatem, quae videntur esse mediocria!

— — — iniúriae,
Suspíciones, ínimicitiae, indúciae,
Bellúm, pax rursum. Incérta haec si tu póstules
Ratióne certa fácere, nihilo plús agas,
Quam sí des operam, ut cúm ratione insánias.

Haec inconstantia mutabilitasque mentis quem non ipsa pravitate deterreat? Est enim [1] illud, quod in omni perturbatione dicitur, demonstrandum, nullam esse nisi opinabilem, nisi iudicio

9 Or. tacite *eiiciundum;* c. Bait. aliisque scripsi *eiciendum.* 10 Bait. e coni. *admonendus est;* sed *est* ex antecedentibus facile suppleri potest.

ut, si iam .. foeda per se est] Oratio est ἀναχόλουθος: quae ad grammaticam construendi normam revocata sic debebat esse comparata: *ut, si iam ipsa illa accusare nolis, stupra .. turpitudo, perturbatio ipsa mentis in amore foeda per se sit.* V. ad 34, 72. Alii, ut *Moser*, voculam *ut* pro *velut, zum Beispiel,* accipere malunt. De particula *iam* v. ad 31, 65.

accusabilis] ἅπαξ λεγόμενον. *Wolfius* interpretatur ita comparata, ut ad iudicium vocari possit.

§. 76. *iniuriae*] Terent. Eun. I. 1, 14 sq. *Davisius* comp. Hor. Sat. II. 3, 260 sq.

suspiciones] Secunda huius vocis syllaba h. l. producitur, uti saepe aliis locis. Sic Ter. Andr. III. 2, 21. Plures locos congessit *Ochsner* in Ecl. Cic. p. 88.

Ratione .. cum ratione] Prius verte *mit Vernunft,* posterius *bei Vernunft.* Simplex ablativus notat instrumentum, quo actio fit; ablativus cum praepositione *cum* rem, quae actionem quasi comitatur. V. nos in Gr. L. §. 115, 8 et not. 20.

Est enim illud] Nonnullae edd. vett. legunt *est etiam illud,* quod Bait. aliique receperunt; at non novum curationis genus commemorare vult Cicero, sed antecedentis sententiae rationem reddere.

Cap. XXXVI. §. 77. *Ira vero, quae quam diu*] Sic Or. c. omnibus fere codd., etiam optimis R. P. Gud. 1. b. et nonnullis edd. vett.; pauci codd. et pleraeque edd. vett. om. *quae*; Ern. c. Bentl. *ira vero quom diu;* aliae edd. vett. *ira v. quanquam diu;* Tr. *quae* uncis cinxit. Nihil movendum. Oratio ἀναχόλουθος est; altera enuntiationis pars latet in verbis c. 37, 79: *ubi sunt ergo isti, qui iracundiam utilem dicunt?* e quibus verbis praedicatum *inutilis est* eliciendum est. V. ad 34, 72: sin autem.

dubitationem insaniae non habet] H. e. quae dubitari non potest quin sit insana. Sic saepe apud Ciceronem verbum *habendi* coniunctum cum accusativo nominis abstracti usurpatur. Legg. II. 10, 24: deos aut novos aut alienigenas coli *confusionem habet* religionum. ad Fam. X, 18: quae res *nullam habebat dubitationem.* comp. *I. Vorst.* de Latin. susp. p. 170 sqq. Adde III. 13, 27: *habet ardorem* libido. V. 13, 38: quae *habent aliquam comparationem* (h. e. aliquo modo comparari possunt aut: aliquam comparationem admittunt). Fin. V. 12, 34: *cognitionem habent faciliorem.* V. *Beierum* ad Off. III. 2, 9. *Bakium* ad Legg. II. 26, 65. *Schoemann.* ad N. D. I. 5, 12. De Graeco ἔχω v. nos ad Xen. Commentar. III. 11, 4. et ad Anab. VI. 1, 9.

Quis homo] Versus iambici. Hi et sequentes versus ex Accii Atreo petiti sunt. V. *Düntzer.* in Zimmermanni Alterthsw. Mart. 1839. nr. 37. p. 292 —295. Priorem dicit Agamemno, po-

susceptam, nisi voluntariam. Etenim si naturalis amor esset, et amarent omnes et semper amarent et idem amarent, neque alium pudor, alium cogitatio, alium satietas deterreret.

XXXVI. 77. Ira vero, quae [1] quam diu perturbat animum, dubitationem insaniae non habet — cuius impulsu exsistit etiam inter fratres tale iurgium:

Quis hómo te exsuperávit usquam [2] géntium impudéntia?
*Quis * ítem * malitia té [3]?*

Nosti, quae secuntur [4]; alternis enim versibus intorquentur inter fratres gravissimae contumeliae, ut facile appareat Atrei filios esse, eius, qui meditatur poenam in fratrem novam:

Maior mihi moles, maius miscendumst [5] malum,
Qui illius acerbum cor contundam et comprimam.

Quo igitur haec erumpit [6] moles? Audi Thyestem:

** Ipsus * [7] hortatúr [1] me frater, út meos malís miser*
Màndarem [1] natós — —

XXXVI. 1 v. Adn. 2 Sic Or. e Bentl. coni., et sic sept. Oxx. pro *unquam,* quod latinitati repugnat. 3 v. Adn. ad: *Quis homo.* 4 Sic Gud. 1. Mon. 2. Aug.; Or c. vulg. *sequuntur.* Cf. c. 6, 12. 5 Sic Or. c. W. ex Cic. d. Or. III. 58, 219. N. D. III. 26, 68. pro vulg. *miscendum.* 6 Sic c. Tr. scripsi ex acutissima Davisii coni.; Mon. 1. vere habet *quo ig. haec erupit m.* Optimi codd. R. Gud. 1. II. Brux. aliique habent *quo igitur haec erunt moles;* Pall. 1. 2. 4. *quo ig. hae* (l. *eae*) *erunt m.;* Pal. 3. et codd. Lall. *quo ig. haec eruit m.;* Gr. *quo ig. haec erit m.;* Vat. *quae ig. haec erunt m.;* vulgo *quae igitur hae erunt moles:* quae scriptura probatur a Wopk. p. 21. H.; Or. e coni. Lambini *quae ig. haec erit m.;* P. *quorum ig. haec erunt m.:* unde D. susp. *quorsum ig. haec erumpit m.* 7 Sic recte Bait. de coni. *Ribbeckii* pro *ipsum,* quod est in cdd.; *Bentl.* emendavit *impius.*

steriorem Menelaus. Ceterum hiatus observandus est *te exsup.:* quem sustulit *Bothius* in Poëtt. Scenn. p. 187., quom scripsit *ted exs.* Idem seq. v. scripsit: *Quis malitia autem te?* Bouhierius sic transposuit: *Quis te autem mal.?* Sed facilior est coniectura Fleckeisenii *item,* quod saepe in cdd. cum *autem* confunditur. Alii hos duos versus ex Ennii Iphigenia sumptos esse suspicantur, ubi hoc inter Agamemnonem et Menelaum iurgium eundem locum occupasse videtur, quem habet in Euripidis Iphigenia Aulica inde a v. 317. Quod si est, versus sunt trochaici, neque est hiatus.

intorquentur] V. ad III. 26, 63: *verba contorquet.* De seq. *eius qui* v. ad IV. 1, 2.

in fratrem] Thyestem.

Maior mihi moles, maius miscendum malum] Observa παρήχησιν aut allitterationem, quam vocant, a poëta h. l. summa vi ad rem taeterrimam graviter depingendam adhibitam. V. ad I. 35, 85. Versus autem sunt iambici, ex eadem fabula petiti. *Miscere malum* eleganter dictum. Sic Catil. IV. 3, 6: nova quaedam *misceri* et concitari *mala* iampridem videbam. *Wolfius* verbum *miscendi* per zeugma etiam ad *molem* relatum esse monet; malum quasi venenum misceri, molem autem moveri.

Qui illius] *Qui* est ablativus, ut Nep. Arist. III. 2: *ut, qui efferretur, vix reliquerit.* V. *Hartung.* de casibus eorumque flexione p. 209. et nos in Gr. L. §. 38. Not. 1.

Ipsus] Sunt tetrametri trochaici catalectici. Iidem versus laudantur de Orat. III. 58, 217.

hortatur] D. coni. *hortatus,* Both. *hortatust* ob seq. imperfectum; at praesens quod appellatur historicum longe frequentissime cum imperfecto copulatur. V. *Ochsner.* Ecl. Cic. p. 131. *Bremium* ad Corn. Nep. Milt. IV, 4. *Wesenb.* Adnot. in Tusc. I. p. 33 sqq. *Kühner.* L. Gr. §. 140[a]. Not. 8[a].

Mandarem] Sic R. P. Gud. 1. II. aliique itemque de Or. III. 58, 217. *Ellendtus* e codd. quamvis paucis restituit et firmissime stat ap. Lucret.

Eorum viscera apponit. Quid est enim, quo non progrediatur eodem [1] ira, quo furor? Itaque iratos proprie dicimus exisse de potestate, id est de consilio, de ratione, de mente; horum enim potestas in totum animum esse debet. 78. His aut subtrahendi sunt ei [1], in quos impetum conantur facere, dum se ipsi [8] colligant; — quid est autem se ipsum colligere nisi dissipatas animi partes rursum in suum locum cogere? — aut rogandi orandique sunt, ut, si quam habent ulciscendi vim, differant in tempus aliud, dum defervescat ira; defervescere autem certe significat ardorem animi invita ratione excitatum. Ex quo illud laudatur Archytae, qui quom villico factus esset iratior: *Quo te modo*, inquit, *accepissem, nisi iratus essem?*

XXXVII. 79. Ubi sunt ergo isti, qui iracundiam utilem dicunt? — potest utilis esse insania? — aut naturalem? An

8 Sic Or. aliique c. vulg. (etiam cd. Brux.); R. P. Gud. 1. *dum ipse ipsi coll.:* unde Tr. e coni., Wesenbergio I. p. 20. probata, *d. ipsi se coll.;* sed recte monet Kl. in Add. p. 180. illud *ipsi* ex eo ortum esse, quod librarii *se* pro compend. *pe* (i. e. ipse) habuissent.

II, 638: Ne Saturnus eum *mālis mandaret* adeptus. Addit *Wesenb.* Em. III. p. 14., qui etiam probat scr. *mandarem*, Lucan. X, 481: *flammis mandatur* opus. C. Cat. IV. §. 10: Lentulum .. *tenebris vinculisque mandare.* Or. c. vulg. edidit *manderem*, ut Verg. Georg. III. 268. dixit: *mālis membra absumere* et Ovid. Met. XV, 92: *mandere saevo vulnera dente;* sed idem in ed. 1829. restituendum censet *mandarem*, *Moser* (in ed. et in cens. laud. p. 544.) rediit ad *manderem*, primum quod ex Thyestae ore aptius dictum esset; dein quod ap. Lucretium *manderem* respueretur ab hexametro; porro quod *mandare* librariis magis notum fuisset quam *mandere;* denique quod in primo pede dipodiae trochaicae pro trochaeo spondeus admitti non posset: quae ultima causa nulla est, v. *Hermann.* doctr. metr. p. 87. Illis quidem locis verbum *mandendi* aptissimum est; sed h. l. multo elegantius et magis poëtice dicitur *malis mandare.*

Quid est enim, quo] H. e. Denn was giebt es, *wohin* (*quo*) der Zorn *nicht ebenso weit* (*non eodem*) schreite, *als wie weit. Handius* ad Wopkens. p. 143. *quo* accipit pro *quod* (i. e. cur, quare): quae explicatio Ciceronianae consuetudini videtur refragari. Bentleius temptabat: *Quid enim est, quo non progrediatur ira? Eo demum, quo furor.* Cf. supra I. 24, 57. Davisius: *quid enim est, quod non progr. eodem ira, quo f.;* Ernestius: *quid est enim, quo furor, quo non progrediatur* (vel *quin progr.*) *eodem ira.* Aptissime *Moser* comparat Acad. II. 17, 52: *quod idem* contingit insanis. Divin. I. 45, 102: *quod idem* in delectu consules observant. Off. I. 7, 20: *quam eandem* .. benignitatem .. appellari licet. Lael. 18, 65: *quem eundem* sapientem licet dicere. Adde supra IV. 4, 7: *quod .. idem.*

exisse de potestate] Cf. ad III. 5, 11.

§. 78. *subtrahendi sunt ei*] Iniuria Ernestius et Wolfius contra codd. scripserunt *ii* pro *ei;* nam formae plurales *ei, eis, eidem, eisdem* sunt Ciceroni aequalibusque scriptoribus frequentissimae. Cf. c. 37, 80: *ei* sunt constituti. II. 27, 65: *eidem.* V. 27, 77. *ei* in optimis codd. legitur.

Archytae] C. de Rep. I, 38. Valer. Maxim. IV. 1. ext. 1: Tarentinus, Archytas, dum se Pythagorae praeceptis Metaponti penitus immergit, magno labore longoque tempore solidum opus doctrinae complexus, postquam in patriam revertitur ac rura sua revisere coepit, animadvertit neglegentia villici corrupta et perdita, intuensque male meritum: *Sumpsissem*, inquit, *a te supplicium, nisi tibi iratus essem;* maluit enim impunitum dimittere quam propter iram gravius iusto punire. Seneca de Ira I, 15. hoc dictum Socrati tribuit. De seq. *accepissem* v. ad II. 14, 34: verberibus accipiuntur.

Cap. XXXVII. §. 79. *An quicquam est secundum naturam, quod fit* etc.] Sic recte edidit Orellius, uti est in R. Gud. 1. II. quatt. Oxx. aliisque pro vulg. *quod sit.* Utrumque per grammaticam recte dici potest, sed ad sententiam aliquid differt, utrum indicativum an coniunctivum ponas. Ubi indicativus ponitur, enuntiatio relativa simplex attributum vocabuli *quicquam* notat: An quicquam, quod *fit* repugnante ratione, est naturale? Ubi coniunctivus ponitur, enuntiatio relativa significat aliquid, quod e natura rei consequitur: An quicquam naturale est *ita comparatum, ut sit* repugnante ratione? Parad. I, §. 14: Quicquamne bonum est, *quod* non eum, qui id possidet, meliorem *facit?* h. e. quicquam, *quod* non .. meliorem *facit*, bonum est? contra: *quod .. faciat* est: quicquamne bonum est *ita comparatum, ut* non eum .. meliorem *faciat?* Cf. *Madvig.* ad Fin. V. 26, 76: An vero, inquit, quisquam potest probare, quod perceptum — non habet?

quicquam est [1] secundum naturam, quod fit [2] repugnante ratione? Quo modo autem, si naturalis esset ira, aut alius alio magis iracundus esset? aut finem haberet prius, quam esset ulta [3], ulciscendi libido? aut quenquam paeniteret, quod fecisset per iram? ut Alexandrum regem videmus, qui quom interemisset Clitum, familiarem suum, vix a se manus abstinuit; tanta vis fuit paenitendi. Quibus cognitis, quis est, qui dubitet, quin hic quoque motus animi sit totus opinabilis ac voluntarius? Quis enim dubitarit, quin aegrotationes animi, qualis est avaritia, gloriae cupiditas, ex eo, quod magni aestimetur ea res, ex qua animus aegrotat, oriantur? Unde intellegi debet perturbationem quoque omnem esse in opinione. 80. Et si fidentia, id est firma animi confisio, scientia quaedam est et opinio gravis non temere assentientis [4], metus quoque est diffidentia [2] exspectati et impen-

XXXVII. 1 Sic Or. c. D. e codd. R. P. Vat. Pal. 4., qui habent *naturalem hanc quicquam est* (v. *es*); Gud. 1. II. Gr. b. *n. an* (*hanc* Gud. II.) *quicquam esse;* similiter reliqui. Vulgo *An quicq. esse potest;* certe dicendum erat *potest esse*, v. ad I. 46, 110. 2 v. Adn. 3 Sic coni. Man.; cdd. *ulla.* 4 Sic Or. c. plerisque codd., etiam Vat. R. P. Gud. 1. II. b.; edd. vett. et aliquot codd. *assentiens. Hand.* ad Wopk. p. 93: gravitas opinionis in eo apparet, quod, qui eam tenet, non temere assentiri solet.

videmus] V. ad c. 22, 50.

tanta vis fuit paenitendi] In verbo *tanta* lalet particula *igitur* aut *nam* vel *enim.* Cf. *Seyffert.* ad Lael. 7, 23. p. 148 sq. Euripid. Alcest. 465:

τοίαν ἔλιπες θανοῦσα
μολπὰν μελέων ἀοιδοῖς.

V. nos in Gr. L. §. 138b, 3. b). Gr. Gr. T. II. §. 546, 5. β) et δ).

perturbationem quoque] uti illae, quae modo commemoratae sunt, quae e perturbationibus nascuntur.

§. 80. *fidentia*] Comparat *Orellius* de Inv. II. 54, 163: *fidentia* est, per quam magnis et honestis in rebus multum ipse animus in se fiduciae certa cum spe collocavit. Aliis locis Tullius hoc vocabulo non est usus; *confisio* autem est ἅπαξ λεγόμενον, huic proprie loco, ut ait *Moser*, a Cic. effictum, ut in explicatione *fidentiae* verbum *confidentiae* evitaret, quod in vitio poni solet. Cf. III. 7, 14.

scientia quaedam .. opinio gravis] *Orellius* observat Ciceronem in hac definitione Platonis ἐπιστήμην et δόξαν contrarias copulare et confundere voluisse. *Opinio gravis* est ea, quae certis argumentis nititur; ei opponitur *opinio debilis*, quae levioribus argumentis nititur, uti II. 22, 52.

metus quoque est diffidentia] Sic legitur in omnibus codd. et edd. vett. Davisius, ordine verborum mutato, sic edidit: *diffidentia quoque est metus:* quam mutationem secuti sunt Ernestius et Schütziius. Perperam, opinor. Nam Cicero exprimere voluisse videtur hanc sententiam: Uti fidentia scientia quadam nititur, ita diffidentia (Mangel an Selbstvertrauen), praeterquam quod ex opinionis levitate nascitur, *metus quoque est exspectati et impedentis mali.* Sententia mente supplenda, diffidentiam ex opinionis levi-

dentis mali; et si spes est exspectatio boni, mali exspectationem esse necesse est[2] metum. Ut igitur metus, sic reliquae perturbationes sunt in malo. Ergo ut constantia scientiae, sic perturbatio erroris est. Qui autem natura dicuntur iracundi aut misericordes aut invidi aut tale quid, ei[5] sunt constituti quasi mala valetudine animi, sanabiles tamen, ut Socrates[6] dicitur. Quom multa in conventu vitia collegisset[2] in eum Zopyrus, qui se naturam cuiusque ex forma perspicere profitebatur, derisus est a ceteris, qui illa in Socrate vitia non agnoscerent, ab ipso autem Socrate sublevatus, quom illa sibi vitia *esse*[7], sed ratione a se deiecta diceret. 81. Ergo ut

5 Sic R. P. Gud. 1. Vat. Brux. Marb. quatt. Pall. b. (hic *ii*) aliquot Oxx. (*ii*); Or. c. Duisb. uno Ox. Mon. 1. b. in marg. ed. vet. Bouh. *eis;* v. Adn.; ante *constituti* addunt pauci deteriores codd. et pleraeque edd. vett. *eiusmodi;* male; *eiusmodi* enim absolute pro *sic, ita, hoc, eo modo* dici non potest, sed semper pendere debet a substantivo. 6 Or. e Bentl. coni. *Socratis,* quia pro *ei* legit *eis.* V. Adn. 7 Sic ego scripsi de coniectura pro *sibi signa, sed,* quod omnes fere cdd. habent, etiam R. Gud. 1. II. Brux. P. Vat. Gr.; in cd. Mon. 1. et nonnullis edd. vett. est *sibi vitia inesse sed,* in aliis *sibi signa inesse, sed;* v. *signa* et *vitia* facile inter se permisceri potuerunt, v. *esse* per compendium *e* vel *ee* scriptum (v. Sff. ad III. 20, 47) ante *sed* excidere; Or. aliique de coni. Bentl. *sibi insita* (Sff. de Nissenii coni. *innata*), *sed.*

tate nasci vel opinionem debilem esse, ex antecedenti contrariae fidentiae definitione elicienda est. Cf. ad c. 31, 65: tolerabilia. Qui viribus suis diffidit, non solum semper incertus animo fluctuatur, sed etiam *metuit,* ne, quae suscepturus sit, *malum* habitura sint exitum. Quanquam haud nego obscurius hoc loco locutum esse Ciceronem. Omnino saepe in horum librorum dicendi genere ea desideratur perspicuitas scribendique diligentia, qua cetera illius scripta egregie sese commendant. Quod autem vocabulam *metus* primam enuntiati sedem occupavit, propterea factum est, quia in eo maximum sententiae pondus positum est. Si de Davisii sententia verborum ordinem mutamus, vocula *quoque* locum plane alienum habet; neque intellegitur, quomodo verborum ordo ita a librariis mutari potuerit. Ceteri interpretes v. *metus* pro subiecto, v. *diffidentia* pro praedicato habent. Sed *fidentiae* sine dubio opponitur *diffidentia,* neque apparet, cur *quoque* additum sit. *O. Heinius* (cf. eius progr. p. 19 sq.) legendum censet *metus quoque est opinio exsp. et imp. mali.*

esse necesse est] *Goerenz* ad Fin. IV. 28, 77. testatur in duobus suis codd. legi: *necesse est esse:* qui verborum ordo alias a Cicerone observari solet. Sic supra III. 8, 18: eum *necesse est esse* constantem. Cf. N. D. II. 13, 35. 30, 76.

Ut igitur metus, sic r. p. s. i. malo] Haec verba *Wesenberg.* Em. III. p. 14., quia, quo modo eorum sententia ex eis, quae praecedunt, concludi possit, non intellegatur, et verba *sunt in malo* (= sunt vitiosae, comp. §. 14.) obscurius, praesertim post vocabulum *mali* alia sententia accipiendum, dicta sint, delenda censet. Etiam Bait. aliique haec verba ut suspecta uncis incluserunt. Obscurius etiam h. l. locutum esse Ciceronem negari non potest; nam saltem dicendum fuit: *ut igitur metus, sic omnes perturbationes, quae sunt metus partes, sunt in malo.* Quod autem dixit *sunt in malo,* referendum est ad antecedentia verba: *mali exsp. esse n. e. metum.* Totus hic locus tam aperta festinationis atque indiligentiae prae se fert vestigia, ut in eam potius inclinem sententiam, ut loci obscuritatem non a glossatore aliquo, sed ab ipso Cicerone profectam arbitrer. Omnino difficile est ad intellegendum, quo modo, posteaquam de *metu* iam c. 30. disputatum sit, nunc ad eundem *metum* revolvatur oratio.

constantia] V. supra c. 6, 12 sq.

ei sunt constituti .. animi] Hanc plurimorum et optimorum codd. (v.

optima quisque[2] valetudine affectus potest videri, *at*[8] natura ad aliquem morbum proclivior; sic animus alius ad alia vitia propensior. Qui autem non natura, sed culpa vitiosi esse dicuntur, eorum vitia constant e falsis opinionibus rerum bonarum et[9] malarum, ut sit alius ad alios motus perturbationesque proclivior. Inveteratio autem, ut in corporibus, aegrius depellitur quam perturbatio, citiusque repentinus oculorum tumor sanatur, quam diuturna lippitudo depellitur[10].

XXXXVIII. 82. Sed cognita iam causa perturbationum, quae omnes oriuntur ex iudiciis opinionum et voluntatibus,

8 Sic Or. de Bentl. coni.; codd. *ut;* edd. vett. pleraeque *videri alius ut;* Ern. e coni. *utut* contra Ciceronis consuetudinem; Hotting. *ut* (vel *at*) delendum plane putat, quom verba *proclivior est* requirantur, non repetitio *procl. potest videri:* quae causa mihi nullius momenti esse videtur; quidni enim ex *potest videri* elici possit *potest esse;* Kl. Tr. aliique deleverunt *ut;* Sff. coni *vel:* quod, ut ait, vel maxime convenit scribentis voluntati, qui ut alterum fieri posse concedit, ut quis *ipsa natura* ad vitia propensior sit, ita alterum optinet, ut eorum, qui culpa vitiosi sint, vitia e falsis opinionibus constare defendat. 9 Sic R. P. Gud. 1. II. Brux. aliique; Or. c. vulg. *ac.* 10 Wes. I. p. 6. c. D. delendum censet *depellitur,* ut ex antec. repetitum: quod probare non possum.

V. Scr.) scripturam iure revocavit *Klotzius.* Altera *eis* ex nominativi pluralis forma *ei* (v. ad c. 36, 78.) originem duxisse videtur. Quom enim *ei* pro dativo singularis haberetur, pluralis autem antecederet; *ei* in *eis* mutatum est. Nominativo *ei* optime respondet sequens nom. *Socrates dr.* De structura *constitutus sum mala valetudine* v. ad II. 4, 11. Ad v. *valetudine animi* perperam *Moser* comparavit Phil. XIV. 2, 4: cuius (sc. Hirtii) imbecillitatem valetudinis animi virtus et spes victoriae confirmavit; nam ibi *valetudinis* non cum *animi,* sed cum v. *imbecillitatem* iungendum est.

ut Socrates dicitur] Sc. constitutus fuisse. *Baiter* aliique de Bakii sententia ediderunt: *ut S. dicitur, quom,* ut anacoluthia statuenda esset, ac si Cicero in mente habuisset scribere: *ut S. dicitur, quom .., eum derisum a ceteris .. ipse Socrates sublevasse.*

collegisset in eum] Significantius quam *in eo.* Est enim quasi quaedam praegnans quae dicitur constructio, ut duplex in ea lateat sententia: Quom multa vitia in Socrate collegisset eaque in eius opprobrium iis, qui aderant, palam fecisset. Nihil opus est Davisii coniectura *coniecisset.*

Zopyrus] Cicer. de Fato 5, 10: Socratem nonne legimus, quemadmodum notarit Zopyrus physiognomon, qui se profitebatur hominum mores naturasque ex corpore, oculis, vultu, fronte pernoscere? Stupidum esse Socratem dixit et bardum ..; addidit etiam, mulierosum: ubi cf. *Bremium* p. 25. Aristotelem quoque de hac arte composuisse librum *Wolfius* observat; *Orellius* laudat: Scriptores physiognomiae vett. (Melampum, Polemonem, Adamantinum) ed. I. G. F. Franz. Altenburgi 1780.

§. 81. *ut optima quisque valetudine aff. p. v.*] Bentleius pro *quisque* legendum coniecit *quis:* quod receperunt D., Mos., Tr., quia notio communitatis, quae sententiae adiungeretur vocabulo *quisque,* ab hoc loco plane aliena esset. Si Cicero scripsisset: ut optima quisque valetudine affectus est, at natura ad al. m. pr.; concederem sententiam esse perversam; at quom dicatur: ut optima quisque v. aff. potest videri, non video, cur *quisque* locum habere non possit.

Inveteratio] Sc. vitii, h. e. inveteratum vitium. Alibi vocabulum *inveterationis* non reperitur, sed h. l. a Tullio effictum est, ut opponeretur sequenti *perturbatio.* De re cf. c. 10, 24.

lippitudo] „welche eine herrschende Krankheit unter den Römern war.“ *Wolf.* „Wie neulich gezeigt worden, nicht immer Triefäugigkeit, sondern auch vorübergehende Augenentzündung.“ *Orelli.*

sit iam huius disputationis modus. Scire autem nos [1] oportet, cognitis, quoad possunt ab homine cognosci, bonorum et malorum finibus, nihil a philosophia posse aut maius aut utilius optari quam haec, quae a nobis hoc quadriduo [2] disputata sunt. Morte enim contempta et dolore ad patiendum levato, adiunximus sedationem aegritudinis, qua nullum homini malum maius est. Etsi enim omnis animi perturbatio gravis est nec multum differt ab amentia, tamen ita [2] ceteros, quom sunt [3] in aliqua perturbatione aut metus aut laetitiae aut cupiditatis, commotos modo et perturbatos dicere solemus; at eos, qui se aegritudini dediderunt, miseros, afflictos, aerumnosos, calamitosos. 83. Itaque non fortuito factum videtur, sed a te ratione propositum, ut separatim de aegritudine et de ceteris perturbationibus disputaremus; in ea est enim fons miseriarum et caput. Sed et aegritudinis et reliquorum animi morborum una sanatio est,

XXXVIII. 1 Sic b. Gud. II. 2. Aug. Rehd. Mon. 2. sept Oxx. aliique et omnes edd. vett. ante Gebh.; plerique codd., etiam Vat. R. P. Gud. 1. Brux. Gr. *vos:* quod ab h. l. alienum est. 2 v. Adn. 3 Sic Or. c. R. P. Gud. 1. II. b. aliisque; alii *sint.* Male.

Cap. XXXVIII. §. 82. *sit .. disputationis modus*] V. ad III. 22, 54: calamitatis adhibetur medicina.

cognitis] H. e. si discesseris a doctrina de summo bono et malo, philosophia nullam aliam aut maiorem aut utiliorem rem pertractare potest quam haec etc.

quadriduo] Sic et h. l. et V. 4, 11. *Tregder* e R. P. Gud. 1. scripsit pro vulg. *quatriduo,* quia in iis vocabulis, quae a *quattuor* ducerentur, semper pronuntiaretur *d* ante *r*, ut *quadraginta, quadringenti, quadruplus, quadrupertitus, quadrare* rell.

ita] *Schützius, Bait.* aliique hanc voculam ut plane otiosam exsulare iusserunt, W. et Or. uncis cinxerunt; etiam *Wesenberg.* Em. I. p. 6. delendam censet ut ex *amentia* post *tamen* additam. Et sane abest ea a Gud. 2.; Nissen. verba *tamen ita* ut e geminatione verbi *amentia* orta eiecit; Sff. coni. *tamen in vita.* Ceteri libri et scripti et editi mordicus eam tenent, nec ulla est causa, cur repudiemus hanc scripturam, quae non solum omnium (uno excepto) librorum auctoritate nititur, sed etiam et latinitati et sententiae accommodatissima est. Saepe enim vocula *ita*, ad sequentes coniunctiones: *quom, si, ut* relata, habet vim restrictivam significatque *eatenus, hactenus, hac ratione, hac conditione, insofern* (als, wenn). Cic. Brut. 62, 222: M. Drusum, .., gravem oratorem *ita* duntaxat, *quom* de rep. diceret, nur insofern ein gewichtiger Redner, wenn er .. sprach. Offic. I. 9, 28: hoc ipsum *ita* iustum est, quod recte fit, *si* est voluntarium. de Fin. IV. 2, 4: qui quom viderent *ita* nos esse natos, *ut* et communiter ad eas virtutes apti essemus etc. de Senect. 11: *ita* enim senectus honesta est, *si* ius suum retinet, *si* nemini emancipata est, *si* ad extremum spiritum vindicat ius suum. V. *Ramshorn.* Lat. Gr. §. 203. I. Not. 2. *Kühner.* §. 142. Not. 14. *Ellendt.* ad Brut. LII, 195. p. 139 sq. *Beier.* ad Offic. I. 25, 87. p. 200. *Heindorf.* ad N. D. I. 2, 3. p. 5. et in primis *Stürenburg.* ad or. pro Arch. p. 80 sq. et in Commentat. I, 2. ad Offic. p. 130.

perturbatione .. metus .. laetitiae .. cupiditatis] De his genetivis v. ad I. 45, 109: bonis laudis et gloriae.

§. 83. *ratione propositum*] §. 84: *ratione confici,* v. ad c. 6, 13 princ.; de v. *in ea est enim* cf. I. 32, 78: *in his est enim.* Offic. I. 20, 67: *in eo est enim illud,* ubi *Beier* affert Lael. c. 27. pr.: *in ea est enim* convenientia rerum. Cf. *Ellendt.* ad Brut. XLIX, 181. p. 131. et Adnotata nostra in I. 27, 66.

una sanatio est, omnes opinabiles esse] V. ad III. 36, 87.

fons .. et caput] Haec vocabula eadem significatione iuncta reperiuntur (*Quelle* u. *Ursprung*) C. de Or. I. 10, 42: philosophorum greges iam ab illo *fonte* et *capite,* Socrate. De vocabulo *capitis* pro *fonte* fluminum dicto v. *Freund.* Lex. T. I. p. 668.

§. 84. *non modo b., sed ne s. quidem*] V. Adnotata in I. 36, 87.

rationum] H. e. sententiarum, e ratione vel cogitatione natarum. Verte: *Zusammenstellung von Vernunftgründen.*

auxilia p. bene beateque vivendi] De eleganti verborum collocatione v. nos in Gr. L. §. 167, 6.

omnes opinabiles esse et voluntarios ea reque [4] suscipi, quod ita rectum esse videatur. Hunc errorem, quasi radicem malorum omnium, stirpitus philosophia se extracturam pollicetur. 84. Demus igitur [5] nos huic excolendos patiamurque nos sanari. His enim malis insidentibus, non modo beati, sed ne sani quidem esse possumus. Aut igitur negemus quicquam ratione confici, quom contra nihil sine ratione recte fieri possit, aut, quom philosophia ex rationum collatione constet, ab ea, si et boni et beati volumus esse, omnia adiumenta et auxilia petamus bene beateque vivendi.

4 Sic Or. c. Brux.[1] P. R. Gud. 1. (hi duo *quae* pro *que*) aliisque et nonnullis edd. vett. pro vulg. *eaque re;* „verba *ea re* in unum quasi verbum coaluerunt, ut *quare, quomodo*“ W. V. 25, 72: tot *tam variisque* virtutibus. 5 Tres Oxx. et multae edd. vett. *ergo.*

M. TULLII CICERONIS

TUSCULANARUM DISPUTATIONUM

AD

M. BRUTUM

LIBER QUINTUS.

I. 1. Quintus hic dies, Brute, finem faciet Tusculanarum disputationum, quo die est a nobis ea de re [1], quam tu ex omnibus maxime probas, disputatum. Placere enim tibi admodum sensi et ex eo libro, quem ad me accuratissime scri-

I. 1 Rehd. *de ea re;* unus Ox. om. *ea.* v. Adn.

Cap. I. §. 1. *finem faciet .. disputationum*] V. ad III. 22, 54: *calamitatis* adhibetur medicina.

quo die] Rariora sunt apud Ciceronem exempla, in quibus post pronomen relativum id nomen, ad quod referri debet, repetitur, apud Caesarem autem longe creberrima. Cicero quidem hac repetitione usus est, ut vel perspicuitati consuleret, uti hoc loco, vel ut in iterato nomine vim quandam et pondus poneret. V. nos in Gr. L. §. 145. Not. 7. Exempla e Cicerone collegerunt *Moser* ad Legg. I. 1, 3. p. 5 sq., *Ellendt.* ad Brut. 18, 69., *Matthiaeus* ad or. pro P. Sulla 15, 43. et pro Milone 20, 53., et qui in partes vocantur a *Mosero* in eruditissima nostrae editionis censura in Heidelberg. Ephem. litter. 1830. N. 39. p. 611. *Ellendtus* ad C. de Or. I. 38, 174. inique me notavit, quod hunc repetiti relativi usum rariorem apud Ciceronem esse dixissem. Nam licet sexcenta e Cicerone exagitentur huius generis exempla, tamen si ingentem eius librorum numerum respicias, satis rarum esse hunc usum negari non poterit, ac rarissimum, si Tullii exempla compares cum Caesaris. Idem huius iterationis usum a legibus potissimum et iuris formulis repetendum putat; quippe in his omnia quam accuratissime omni vitata ambiguitate enuntiari; eius rei testimonium ab exemplis Ciceronianis ducendum arbitratur, quorum longe maior pars iuris vocabula sint, ut causa, caput, civitas, dies, mensis, edictum, ius, iudicium, foedus, fundus, locus etc.

ea de re] Pronomen *is*, utpote quod vere demonstrativam vim non habeat (v. ad I. 3, 5.), plerumque non ante praepositionem, sed post eam collocatur, uti I. 27, 66. 41, 98. V. 5, 12. Exempla, in quibus uti h. l., ab hac regula deflectitur, collegit *Iordan.* ad or. p. Caecin. 35, 102. p. 295.

ex eo libro] *de Virtute.* V. nos in libro dicto *de Cicer. in philos. merit.* p. 16. Adn. 9). De reliquis Bruti de philosophia scriptis v. *Madvigium* ad Fin. I. 3, 8. p. 20.

quem ad me acc. scripsisti] Per breviloquentiam dictum pro: quem accuratissime scriptum ad me misisti (= *mir gewidmet hast*). De verbo *mittendi librum ad aliquem = widmen* cf. c. 4, 11. Cat. M. 1, 3, ubi v. *Lahmeyer.* Fin. 1. 3, 8: libro, quem ad me de virtute misisti.

§. 2. *quom ea causa*] *Bentleius* legendum suspicatur: *quom aliqua causa*, quia vulgata loco non conveniat: quam quidem correctionem in verborum ordinem receperunt Davisius et Schützius. Vereor, ne calidius id factum sit a viris doctis. Certe tum dicendum fuerat: *Nam si qua causa impulit eos* etc. Neque magis placet,

psisti, et ex multis sermonibus tuis virtutem ad beate vivendum se ipsa esse contentam. Quod etsi difficile est probatu propter tam varia et tam multa tormenta fortunae, tale tamen est, ut elaborandum sit, quo facilius probetur; nihil est enim omnium, quae in philosophia tractantur, quod gravius magnificentiusque dicatur. 2. Nam quom ea causa [2] impulerit eos, qui primi se ad philosophiae studium contulerunt, ut, omnibus rebus posthabitis, totos se in optimo vitae statu exquirendo collocarent: profecto spe beate vivendi tantam in eo studio curam operamque posuerunt. Quod si ab iis inventa et perfecta virtus est, et si praesidii ad beate vivendum in virtute satis est; quis est, qui non praeclare et ab illis positam et a nobis susceptam operam philosophandi arbitretur? Sin autem virtus subiecta sub varios incertosque casus famula fortunae est nec tantarum virium est, ut se ipsa tueatur; vereor, ne non tam virtutis fiducia nitendum nobis ad spem beate vivendi, quam vota facienda videantur. 3. Equidem eos

2 v. Adn.

quod Sff. scripsit: *quom causa*, deleto pronomine *ea*. Coniecturae *Bakii quaecunque c.* repugnat coniunctivus *impulerit.* Scilicet *quom ea causa impulerit* ex proprio Latini sermonis dicendi genere positum est pro: *quom haec fuerit causa, quae impulit.* Sententia igitur haec est: Gravissimus philosophiae locus sine dubio is est, qui pertractat quaestionem, utrum virtus ad beate vivendum se ipsa sit contenta, atque huius rei gravitas causa fuit, quae eos, qui primi se ad phil. studium contulerunt, impulit, ut totos se in optimo vitae statu exquirendo collocarent, quia sperabant hac cura et opera se id esse assecuturos, ut beate viverent.

qui primi .. contulerunt] Quom hi libri in ea philosophiae parte, quae est de vita ac moribus, versentur, h. l. κατ' ἐξοχὴν Socrates eiusque discipuli intellegendi sunt, uti e sequentibus verbis: *quod si ab iis inventa et perfecta virtus est* clare apparet. Cf. Adn. ad §. 10.

inventa et perfecta virtus] Virtus ipsa proprie inventa dici non potest; dicitur igitur hoc loco: perfecta virtutis species ac forma inventa, vel ars, doctrina virtutis inventa. Enuntiatio primaria: *si ab iis .. virtus est* sequenti enuntiationi primariae tanquam secundaria subiecta esse debebat. V. ad III. 26, 63: et Nioba.

satis est] Offensioni esse non debet iteratio voculae *est* post exiguam verborum intercapedinem, immo consulto et dedita opera a Cicerone quaesita censenda est propter sententiarum gravitatem ac momentum. Cf. ad I. 23, 54.

subiecta sub varios .. casus] Aliis locis *subiectus* apud Ciceronem aliosque scriptores construi solet cum dativo, ut sit *subiectus alicui rei;* qua autem hoc loco usus est constructione, ea exquisitissima et significantissima est, quippe quae egregie pingat incertum et perpetuae quasi iactationi obnoxium virtutis statum. Ceterum cf. IV. 7, 16: *sub metum subiecta sunt* pigritia, pudor: ubi v. Adnotata. Ibid. 8, 18: quae *subiecta* sunt *sub metum. Moser* in censura modo laudata p. 611. attulit Acad. II. 23, 74: quae *sub eos (sensus) subiecta* sunt. Plura exempla contnlit *Madvigius* ad Fin. II. 15, 48. p. 228.

tantarum virium est] „Observarunt VV. DD. genetivos pluralis numeri raros esse in hac struendi ratione eorumque loco poni solere ablativos, ut est v. c. Plin. H. N. VII, 2: gens *stridoris horrendi, hirtis corporibus.* Nostro loco singulari forma genetivi uti non potuit Cicero.“ *Moser.*

vota facienda videantur] ita, ut vita beata non nostra nobis virtute possit parari, sed votis faciendis a diis tanquam munus aliquod fortunae impetranda sit. Pluralis *videantur* per at-

casus, in quibus me fortuna vehementer exercuit, mecum ipse considerans huic incipio sententiae diffidere interdum et [3] humani generis imbecillitatem fragilitatemque extimescere. Vereor enim, ne natura, quom corpora nobis infirma dedisset iisque et morbos insanabiles et dolores intolerabiles adiunxisset, animos quoque dederit et corporum doloribus congruentes et separatim suis angoribus et molestiis implicatos. 4. Sed in [4] hoc me ipse castigo, quod ex aliorum et ex nostra fortasse mollitia, non ex ipsa virtute de virtutis robore existimo. Illa enim, si modo est ulla virtus, quam dubitationem avunculus tuus, Brute, sustulit, omnia, quae cadere in hominem possunt, subter se habet eaque despiciens casus contemnit humanos culpaque omni carens praeter se ipsam nihil censet ad se pertinere. Nos autem omnia adversa quom [5] venientia metu augentes, tum maerore praesentia rerum naturam quam errorem nostrum damnare malumus.

II. 5. Sed et huius culpae et ceterorum vitiorum peccatorumque nostrorum omnis a philosophia petenda correctio est.

3 Sic Or. c. plurimis codd., etiam R. P. Gr. Gud. 1. Vat., pro vulg. *diffidere, interdum etiam.* 4 Gr. Gud. II. om. *in;* Non. p. 251. *hoc in me.* 5 Sic D. solus, quem e recc. Mos., Tr., Bait. aliique recte secuti sunt. V. ad V. 25, 72.

tractionem quandam ad *vota*, non ad antecedentem enuntiationem relatus est. V. nos in Gr. L. §. 103. Not. 5. Non opus est c. L. legere *nitendum nobis sit.*

§. 3. *in quibus me fortuna exercuit*] *Exercere* exquisite dicitur pro *vexare, agitare.* Sic pro Archia poëta 11, 28: quid est, quod .. tantis nos in laboribus *exerceamus.* pro Milone 2, 5: quid magis sollicitum, magis *exercitum* dici .. potest. pro Planc. 32, 78: non dicam miser .., sed certe *exercitus.* ad Fam. XII, 4: nunc me reliquiae vestrae *exercent.* Sallustius Catil. c. 11. princ.: Sed primo magis ambitio quam avaritia animos hominum *exercebat,* i. e. agitabat.

animos quoque] H. e. animos, qui non solum corporis doloribus (h. e. quom corpus dolet,) male afficiuntur, sed etiam proprios quosdam et peculiares habent dolores, uti aegritudinem etc. Animus dicitur congruere (συμπάσχειν) corporis doloribus, quippe qui eisdem simul doloribus, quibus corpus cruciatur, male afficiatur; quom corpus dolet, dolet etiam animus. Coniecturis igitur virorum doctorum supersedere possumus. Similiter infra c. 24, 69: quom .. sidera .. viderit .. cum eius ipsius (sc. caeli) motu *congruere,* i. e. simul cum eo moveri. Cf. *Wopkens.* Lectt. Tull. 1, 19. p. 144. H.

§. 4. *avunculus tuus*] Cato Uticensis, magnae vir virtutis. V. Indic. hist. v. *Brutus.*

culpaque .. carens] V. ad I. 36, 88.

quom venientia metu .. tum maerore praesentia] De verborum collocatione v. ad II. 4, 11: medetur .. timores.

Cap. II. §. 5. *petenda correctio est*] V. ad II. 13, 30: *collata* omnia *sint;* de genet. *Huius culpae* etc. v. ad III. 22, 54: calamitatis adhibetur medicina. De seq. *a primis temporibus aetatis* v. ad I. 1, 1: retenta animo.

compulisset] Sic Or. c. plurimis codd. et optimis, ut R. P. Gud. 1. Gr., et aliquot edd. vett. Davisius rescripsit *contulisset,* uti in codd. aliq. et multis edd. vett. legitur, et quidem hac de causa, quod Cicero sua sponte philosophiae se dedisset, verbum autem *compellendi* de eo diceretur, cui aut corporis vis aut rationis adhiberetur. Ego vero vehementer addubito, num Latine dici possit: *mea voluntas studiumque me contulit in philosophiae studium,* quanquam recte dicitur: *ego me contuli ad philosophiam.* Huc accedit, quod verba *nostra voluntas studiumque* aperte demonstrant Tullium non vi vel necessitate quadam coactum, sed intimo quodam animi ardore agitatum philosophiae studio se tradidisse. Contra verbum *compellendi* hoc loco et exquisite et graviter positum videtur ad summum vehementissimumque animi impetum, quo Cicero ad philosophiae studium deferretur, exprimendum. De re ipsa v. nos in libro d. p. 40. et 44. et 65 sq.

Cuius in sinum quom a primis temporibus aetatis nostra voluntas studiumque nos compulisset [1], his gravissimis casibus in eundem portum, ex quo eramus egressi, magna iactati tempestate confugimus. O vitae philosophia dux! o virtutis indagatrix expultrixque [2] vitiorum! quid non modo nos, sed omnino vita hominum sine te esse potuisset? Tu urbes peperisti, tu dissipatos homines in societatem vitae convocasti, tu eos inter se primo domiciliis, deinde coniugiis, tum litterarum et vocum communione iunxisti, tu inventrix legum, tu magistra morum et disciplinae fuisti. Ad te confugimus, a te opem petimus, tibi nos, ut antea magna ex parte, sic nunc penitus totosque tradimus. Est autem unus dies bene et ex praeceptis tuis actus peccanti immortalitati anteponendus. Cuius igitur potius opibus utamur quam tuis? quae et vitae tranquillitatem largita nobis es et terrorem mortis sustulisti. 6. Ac [3] philosophia quidem tantum abest, ut proinde [4], ac de hominum est vita merita, laudetur, ut, a plerisque neglecta, a multis etiam vituperetur. Vituperare quisquam vitae parentem et hoc parricidio

II. 1 v. Adn. 2 R. P. Gud. 1. Duisb. *excultrixque.* Inepte. Vulgatam agnoscunt etiam Apulei. de mundo c. 1. Lactant. Div. Inst. III, 13. et Priscian. 8. 1, 4, uti docet D. 3 Sic R. P. Gud. 1. II. Brux. Vat. aliique; Or. c. vulg. *at.* V. ad III. 13, 28. 4 Sic Or. c. plurimis libris, etiam R. P. Gud. 1. II.; alii *perinde.* V. ad I. 36, 86.

his grav. casibus] Pronomen *hic,* quod proprie de iis rebus ponitur, quae *praesentes* sunt, saepe repraesentandi vi dicitur de rebus praeteritis, sive ante breve tempus, ut h. l., sive ante longum tempus factis. H. l. intelleguntur bella civilia, quae paulo ante saevierant, et mors Tulliae, dilectissimae filiae. V. *Stürenburg.* ad or. pr. Arch. poët. §. 16. p. 108. Cf. Adnotata in I. 3, 5.

ex quo eramus egressi] philosophiae studium, quod reliqueramus, quom nos ad rem publicam contulissemus gerendam. *Ernestius.*

O vitae philosophia dux] Conferas, si tanti est, quae de hoc egregio philosophiae praeconio diximus in libro dicto p. 135. Cf. Isocr. Paneg. 13. et *Heynium* in Opuscc. Acadd. p. 212. Pulchre haec verba collocata sunt: praemisit quidem appositionem, ut in qua summum sententiae pondus collocatum esset, sed non totam, sed ita, ut id nomen, ad quod pertinet appositio, duobus eius membris quasi saepta teneretur. V. nos in Gr. L. §. 166, 4. e). Quem *Klotzius* attulit locum, Lael. 19, 67: indigna dubitatio homine, is huic dispar est.

Tu urbes peperisti etc.] Hanc sententiam *O. Heinius* probabiliter ad Posidonii sententiam retulit, quae legitur ap. Senec. ep. 90, 4: Illo ergo saeculo, quod aureum perhibent, *penes sapientes fuisse regnum* Posidonius iudicat. Hi continebant manus etc. de Invent. I. c. 2, 3 haec laus tribuitur *sapientiae dicendi non inopi;* sic de Or. I. 8, 33 haec laus a Crasso ad solam dicendi facultatem refertur, eam tamen a sapientia proficisci sua sponte patet.

litterarum et vocum] Schrift u. Rede.

peccanti immortalitati] Apposite laudat *Davisius* Posidonii dictum apud Senecam Epist. 78, 25: Unus dies hominum eruditorum plus patet quam imperiti longissima aetas.

se inquinare audet? et tam impie ingratus esse, ut eam accuset, quam vereri deberet, etiam si minus percipere potuisset? Sed, ut opinor, hic error et haec indoctorum animis offusa caligo est, quod tam longe retro respicere non possunt nec eos, a quibus vita hominum instructa primis sit[5], fuisse philosophos arbitrantur.

III. 7. Quam rem antiquissimam quom videamus, nomen tamen esse confitemur recens. Nam sapientiam quidem ipsam quis negare potest non modo re esse antiquam, verum etiam nomine? quae divinarum humanarumque rerum, tum initiorum causarumque cuiusque rei cognitione hoc pulcherrimum nomen apud antiquos assequebatur. Itaque et illos septem, qui a Graecis σοφοί, sapientes a nostris et habebantur et nominabantur, et multis ante saeculis Lycurgum, cuius temporibus Homerus etiam fuisse ante hanc Urbem conditam traditur, et iam[1] heroicis aetatibus Ulixem[2] et Nestorem accepimus et fuisse et

5 *Bait.* et *Sorof.* de Bakii coni. *est.* III. 1 Sic pro vulg. *etiam* scripsi ex Or. correctione. Etiam repetitio vocabuli *etiam* offendit. 2 Sic Or. c. R. P. Gud. 1. II. b. aliisque pro *Ulyssem.*

retro respicere] Adverbium *retro* saepius ex abundanti additur verbis *redeundi, regrediendi, repetendi, remittendi, respiciendi, revocandi,* aliis. V. *Freund.* Lex. in his verbis.

Cap. III. §. 7. *nomen tamen*] Sc. philosophiae, a Pythagora demum inventum. *Nam* igitur non ad proxima verba, sed potius ad ea, quae postea in §. 8. et 9 de Pythagora narrantur, referendum. Cf. c. 7, 20: *Nam* Xerxes quidem.

divinarum] V. supra IV. 26, 57. Ante v. *div.* Lambinus et Davisius e coni. importaverunt *quom,* quod ab h. l. plane alienum est; nam si posuisset *quom* .. *tum,* haec fere exiret sententia: quae *et* divinarum humanarumque rerum *et vero etiam* initiorum .. cognitione: qua iunctura posterius orationis membrum maiore vi efferretur; at prius orationis membrum Cicero tanquam praecipuum, posterius tanquam additamentum significare voluit. Sic saepe *tum* dicitur. N. D. I. 16, 43: cum poëtarum autem errore coniungere licet portenta magorum Aegyptiorumque in eodem genere dementiam, *tum* etiam vulgi opiniones. de Off. I. 31, 111: aequabilitas universae vitae, *tum* singularum actionum, ubi Baiter de Lambini coni. ante *universae* frustra intulit *cum.* Verr. IV. 66, 147, ubi idem Lamb. ante v. *multa* inculcavit *cum.* Plura contulit *Stürenburg.* ad or. pro Arch. p. 179 sq.

septem] Bias, Chilo, Cleobulus, Pittacus, Periander, Solo, Thales.

qui a Graecis .. habitos esse sapientes] Magis concinne sine dubio Cicero scripsisset, si dixisset *accepimus fuisse sapientes.* Quod autem addidit *et habitos esse,* quodammodo eo excusatur, quod post verba *et habebantur et nominabantur* multa verba interiecta sunt. Saepe autem apud Ciceronem usu venire, ut interiecta aliqua sententia id, quod dictum iam sit, leviter immutatum iteretur, multis exemplis demonstrat *Seyffertus* ad Lael. 4, 15 p. 86. Quare probare non possum *Baiterum* aliosque, qui de *H. Sauppii* (Ind. schol. Gottingae 1857) sententia verba: *qui a Graecis* .. *nominabantur* ut glossema e §. 8 petitum uncis secluserunt.

saeculis] „γενεαῖς, Menschenaltern." *Wolf.*

Homerus] Homerum aequalem fuisse Lycurgi nonullorum fuit antiquitus opinio. *Davisius* affert Strabon. X, 4. p. 739. (p. 678 ed. M.) Plutarch. Lycurg. c. 1.

§. 8. *Nec vero Atlans*] Sententia huius loci haec est: Atlans, Prometheus, Cepheus propter divinam, qua excellebant, rerum cognitionem, digni erant, qui sapientes appellarentur; sed vetustatis studio res memorabiles fabulis involvendi factum est, ut non sapientium nomine afficerentur, sed inter sidera referrentur. Cf. Ind. histor. v. *Atlans, Prometheus, Cepheus.* Ceterum *M. W. Heffter* in ephemerid. schol. (A. S. Z.) 1832. II. 74—76., a

habitos esse sapientes. 8. Nec vero Atlans[3] sustinere caelum, nec Prometheus affixus Caucaso, nec stellatus Cepheus cum uxore, genero, filia traderetur, nisi caelestium divina cognitio nomen eorum ad errorem fabulae traduxisset. A quibus ducti[4] deinceps omnes, qui in rerum contemplatione studia ponebant, sapientes et habebantur et nominabantur, idque eorum nomen usque ad Pythagorae manavit aetatem, quem, ut scribit auditor Platonis, Ponticus Heraclides, vir doctus in primis, Phliuntem ferunt venisse, eumque cum Leonte, principe Phliasiorum, docte et copiose disseruisse quaedam. Cuius ingenium et eloquentiam quom admiratus esset Leon, quaesivisse ex eo, qua maxime arte confideret; at illum artem quidem se scire nullam, sed esse *philosophum;* admiratum Leontem novitatem nominis quaesivisse, quinam essent philosophi, et quid inter eos et reliquos interesset; 9. Pythagoram autem respondisse similem sibi

3 Sic Tr. Bait. aliique P.; eodem ducunt *athlans* in R. (corr. in *atlans*) et in Duisb. et *athalans* (corr. in *athlans*) in Gud. 1.; Or. c. vulg. *Atlas.* 4 Pearcius male coni. *docti;* nam *ducti* est *profecti.* Cf. IV. 3, 6.

Mosero laudatus, totam de Atlante fabulam pertractat docetque (p. 611.) ante Ciceronem Atlantem a nullo astrologum fuisse existimatum, post Ciceronem saepius. Cf. Heraclid. περὶ ἀπίστων 4: Ἄτλας ἀνὴρ σοφὸς ὢν τὰ κατὰ ἀστρολογίαν πρῶτος κατώπτευσε, προλέγων δὲ χειμῶνας καὶ μεταβολὰς ἄστρων καὶ δύσεις ἐμυθεύθη φέρειν ἐπ' ὤμων τὸν κόσμον.

stellatus] „pro: inter sidera relatus et sidus factus, Graecorum more, quibus hoc significat καταστερισθείς." *Turnebus* Adverss. VII, 16.

Heraclides] V. Indic. hist.

eumque] Nihil opus est cum Davisio legere: *venisse cumque Leonte.* Constructio relativa transiit in demonstrativam. de Orat. II. 74, 299: Themistocles, *ad quem* quidam doctus homo .. accessisse dicitur, *eique* artem memoriae .. pollicitus esse se traditurum. Cf. III. 8, 16: *eamque.* V. 3, 8. 6, 17. 13, 38. V. nos in Gr. L. §. 145. 14, a). Exemplorum satis largam segetem suppeditabunt *Wopkens.* Lectt. Tull. I, 19, p. 144 sq. H. *Matthiaeus* ad or. pro Arch. XII, 31. *Stürenburg.* ad eund. loc. p. 184. *Ochsner* Ecl. Cic. p. 317. *Kritz.* ad Sall. Iug. CI, 5. p. 540. Imprimis frequens, immo legitima est haec structurae mutatio apud Graecos scriptores. V. nos in Gr. Gr. T. II. §. 561, 1.

at illum] Sc. *respondisse,* quod ex opposito *quaesivisse* eliciendum est.

admiratum] Verbum *admirandi* duplicem vim habet hoc loco. Primum enim in verbis: *cuius ingenium et eloquentiam quom admiratus esset Leon* est nostrum: *bewundern;* tum in his verbis: admiratum *novitatem nominis* est nostrum *sich über Etwas verwundern.* Haec altera significatio rarior est quam illa. Sic ad Attic. VII, 9: admiratus sum brevitatem epistolae tuae. Cf. *Ochsner.* Ecl. Cic. p. 20. et *Matthiaeum* ad or. pro P. Sulla III, 9. Substantivo *mirationis* (Verwunderung) semel tantum de Divin. II. 22, 49. usus est, in ceteris locis semper *admirationis.*

novitatem nominis] Diog. Laert. Prooem. §. 12: φιλοσοφίαν δὲ πρῶτος ὠνόμασε Πυθαγόρας καὶ ἑαυτὸν φιλόσοφον ἐν Σικυῶνι διαλεγόμενος Λέοντι, τῷ Σικυωνίων τυράννῳ ἢ Φλιασίων, καθά φησιν Ἡρακλείδης, ὁ Ποντικός, ἐν τῇ περὶ τῆς ἄπνου· μηδένα γὰρ εἶναι σοφὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ἢ θεόν· θᾶττον δὲ ἐκαλεῖτο σοφία καὶ σοφὸς ὁ ταύτην ἐπαγγελλόμενος, ὃς εἴη ἂν κατὰ ἀκρότητα ψυχῆς ἀπηκριβωμένος· φιλόσοφος δὲ ὁ σοφίαν ἀσπαζόμενος. Οἱ δὲ σοφοὶ καὶ σοφισταὶ ἐκαλοῦντο, καὶ οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ ποιηταὶ σοφισταί. De *novitate nominis* pro novo nomine dicta v. ad III. 1, 1 princ.

§. 9. *similem sibi*] Exquisitius dictum est pro vulgari: *similes sibi videri vitam hominum et mercatum,* vel: *similem sibi videri vitam h. mercatui.* *Ochsner* Ecl. Cic. p. 324. comparat de N. D. III. 6, 15: *Quid simile medi-*

videri vitam hominum et mercatum eum, qui haberetur maximo ludorum apparatu totius Graeciae celebritate; nam ut illic alii corporibus exercitatis gloriam et nobilitatem coronae peterent, alii emendi aut vendendi quaestu et lucro ducerentur, esset autem quoddam genus eorum, idque vel maxime ingenuum, qui nec plausum nec lucrum quaererent, sed visendi causa venirent studioseque perspicerent, quid ageretur et quo modo: item [5] nos quasi in mercatus quandam celebritatem [6] ex urbe aliqua, sic in hanc vitam ex alia vita et natura profectos alios gloriae servire, alios pecuniae; raros esse quosdam, qui, ceteris omnibus pro nihilo habitis, rerum naturam studiose intueren-

5 Pauci deteriores codd., nonnullae edd. vett., Non. p. 431. *ita;* at v. ad II. 23, 54: ut .. simillime. 6 Sic Or. c. Gud. II. 2. Col. quatt. Oxx. Duisb. Mon. 1. Vind. 2. edd. vett. L. Gebh. sqq. et Non. p. 431; eodem ducit scriptura *quandam celebritate* in Gud. 1. R. P.; plurimi codd. *quadam celebritate:* quod sine dubio ex comp. *quādam celebritatē* ortum est.

cina .. et divinatio? quod exemplum alienum est a nostro loco; supplendum enim ibi est verbum *habent.* V. *Davis.* ad locum dictum. Cf. *Ramsh.* L. Gr. §. 188, 6. not. 2. et nos in Gr. L. §. 157, 3, b). Aptius conferuntur exempla Graeca, in quibus post ὅμοιος, ἴσος, ὁ αὐτός, similia sequitur particula καί. Herod. VI, 58: νόμος δὲ τοῖσι Λακεδαιμονίοισι κατὰ τῶν βασιλήων τοὺς θανάτους ἐστὶ ωὑτὸς καὶ τοῖσι βαρβάροισι τοῖσι ἐν τῇ Ἀσίῃ. Plura congessimus in Gr. Gr. T. II. §. 423, not. 18.

mercatum] Per hoc voc. Cicero interpretatus est Graecum nomen πανήγυρις (Volksfest): de quo consule lexica Graeca et *W. A. Becker.* Charikl. I. p. 283. Pythagoras enim apud Diog. Laert. VIII, 8. dicit: τὸν βίον ἐοικέναι πανηγύρει. Cf. quem *Davisius* affert Iamblich. Vit. Pythag. §. 58., ubi totus locus, quem expressit Cicero, legitur.

totius Graeciae celebritate] H. e. frequentia et concursu totius Graciae. Vocabula enim *celebritas, celeber, celebrare* proprie dicuntur de via vel loco, qui ab hominibus frequentatur. Hinc. Tacit. Hist. II. 64, 1: *celebritas viae,* h. e. via hominibus frequentata; sic *locus celeberrimus, regio celebris, celebritas loci;* etiam *dies celeberrimus* (v. *Seyffert.* ad Lael. 3, 12. p. 60.), i. e. dies, quo populus frequens convenit; tum transfertur ad hominum ipsorum frequentiam; hinc de Legg. II, 26: *celebritas* virorum ac mulierum. Quatenus autem haec vocabula *claritudinis* significationem induere potuerint, sua sponte patet; sed, quod a recentioribus frequentatur: *vir celeberrimus,* id quidem plane abhorret ab aureae aetatis latinitate. Cf. Adnot. in I. 12, 28. Affert quidem censor Halensis (A. L. Z. 1836. p. 471.) Vellei. II, 116: viri diversis virtutibus celebres. Plin. 24, 17: Plinius, vir celeber arte grammatica. Gell. 6, 7: nomina celebria in annalibus. Liv. 4, 53: Maenii nomen celebre laudibus; sed primum hi scriptores posterioris aetatis sunt, deinde haec ipsa exempla diversa sunt; nam duobus prioribus ablativus additus est, in ultimis non est persona, sed res praetereaque addita verba *in annalibus, laudibus.*

nobilitatem coronae] Ὀλυμπιονῖκαι ornabantur corona oleagina. De nobilitate autem talis victoriae v. supra I. 46, 111. et II. 17, 41: *consulatus ille antiquus:* ubi v. Adnotata.

visendi] V. Adnotata in I. 19, 44.

quasi .. sic] V. ad I. 30, 74: *tanquam .., sic.*

ex alia vita] Pythagoras enim μετεμψύχωσιν statuebat.

Raros esse etc.] Cf. de Divin. I. 49, 111: rarum est quoddam genus eorum, qui se a corpore avocant et ad divinarum rerum cognitionem cura omni studioque rapiantur.

id est enim] Gud. II. 2. Marb. Duisb. Mon. 1. omittunt *enim,* at v. *Wesenberg.* Adnot. Tusc. p. 3. et *Madvig.* ad Fin. IV. 11, 26: (quonam modo) efficiatis, ut honeste vivere, *id est enim* vel e virtute vel naturae congruentur vivere, summum bonum sit. Formula *id est enim* inservit *sequenti* alicui vocabulo interpretando, ut h. l., aut accuratius definiendo, ut Fin. l. d., ut *id* non pro subiecto, sed pro

tur; hos se appellare sapientiae studiosos; (id est enim [7] philosophos;) et ut illic liberalissimum esset spectare nihil sibi acquirentem, sic in vita longe omnibus studiis contemplationem rerum cognitionemque [8] praestare.

IV. 10. Nec vero Pythagoras nominis solum inventor, sed rerum etiam ipsarum amplificator fuit. Qui quom post hunc Phliasium sermonem in Italiam venisset, exornavit eam Graeciam, quae magna dicta est, et privatim et publice praestantissimis et institutis et artibus. Cuius de disciplina aliud tempus fuerit fortasse dicendi. Sed ab antiqua philosophia usque ad Socratem, qui Archelaum, Anaxagorae discipulum, audierat, numeri motusque

7 v. Adn. 8 Tr. c. R. P. Gud. 1. Brux. uno Ox. marg. Crat. et edd. vett. V. Rob. Steph. Herw. *cogitationemque:* quod etiam Kl. in Add. p. 182. recipiendum censet, ego nihil aliud nisi operarum errorem esse existimo. De v. *cognitio* et *cogitatio* in codd. saepe confusis v. *Wesenb.* Em. III. p. 17., qui idem multis collatis exemplis demonstravit a Cic. de τῇ θεωρίᾳ semper dici: *contemplatio* (aut *consideratio*) *rerum et cognitio,* aut *cognitio rerum* aut *contemplatio r.,* nunquam: *contempl. r. et cogitatio* neque *cogitatio rerum.*

praedicato accipiendum et acutiore accentu pronuntiandum sit. Particula *enim* non tam ipsius sententiae praecedentis rationem reddit, quam cur scriptor, quod praecedit, dixerit. Cf. ad I. 6, 11. et ad V. 38, 111. Hic igitur locus sic interpretandus est: hos se appellare sap. studiosos; sapientiae studiosos dico; id *enim* notatur vocabulo philosophos. Formula *id est* plerumque inservit interpretando aut accuratius definiendo *praecedenti* alicui vocabulo, ut *id* subiecti vim habeat; raro interpretatur aut accuratius definit sequens vocabulum, ut vidimus ad III. 27, 65. Verba autem: *id est enim philosophos,* suadente *Wesenbergio* l. d., parenthesis signis saepsimus; sunt enim non Pythagorae, sed Ciceronis; hinc etiam indicativus *est,* non: *id esse enim ph.* Accusativus *philosophos* per attractionem quandam ob antecedentem accusativum positus est.

omnibus studiis] H. e. *ceteris* vel *aliis omnibus.* Ubi ex ipsa sententiarum cohaerentia oppositio sua sponte apparet, saepius vocabula *alii, ceteri* omittuntur.

Cap. IV. §. 10. *institutis et artibus*] Alterum nomen ad doctrinam de rebus ad vitam spectantibus, alterum ad litterarum artiumque disciplinam referendum est. Sic iunguntur *instituta et praecepta,* ut Offic. I, 1. de Amic. 4., ubi v. *Ochsner.* p. 229. De re cf. I. 16, 38. IV. 1, 2 sq.

aliud tempus fuerit] V. ad II. 11, 26: *videro.*

usque ad Socratem] Supra III. 4, 8: *a quo* (sc. Socrate) *omnis, quae est de vita et moribus, philosophia manavit.* Sed haec non ita accipienda sunt, ac si philosophi ante Socratem, physicae tantum dediti, philosophiam moralem plane intactam reliquerint; nam et Pythagoras, uti ipse Cicero paulo ante dixit, et Archelaus ad hanc doctrinam operam studiumque suum contulerunt (v. Iamblich. Vit. Pyth. c. 30 sqq. et Diog. Laert. II, 16.); at Socrates primus hanc philosophiae partem egregie excoluit et perfecit. Hinc factum est, ut veteres una voce moralem philosophiam repeterent a Socrate. Cf. Xen. Commentar. I. 1, 11. et aliis locis. Aristot. Eth. ad Eudem. I, 5. Magn. Mor. II, 7. Diog. Prooem. 14, 18. II, 16, 20. 21. III, 56. Cic. Brut. 8, 31., ubi v. *Ellendt.* p. 28. Academ. I. 1, 4. Fin. II, 1. V. *Thorbeckii* Disp. phil. in Annal. Ac. Lugd. Bat. anni 1818. p. 13.

numeri motusque] *Menkius* in Observv. ined. laudat *Giesium* ad C. de Divin. I. 19, 36: „*numeris* et *motibus* stellarum cursus persequuntur," qui ita: *motus* nihil aliud est quam leges atque rationes motuum; numeris enim et motibus antiqua philosophia certa lege et ratione omnia oriri et constare putabat. V. supra I. 10, 20. De structura *numeri motusque tractabantur, et unde omnia orerentur,* sc. tractabatur, v. *Wopkens.* Lectt. Tull.

tractabantur, et unde omnia orerentur [1] quove reciderent [2]; studioseque ab iis [3] siderum magnitudines, intervalla, cursus anquirebantur [4] et cuncta caelestia. Socrates autem primus philosophiam devocavit [2] e caelo et in urbibus collocavit et in domus [2] etiam introduxit et coëgit de vita et moribus rebusque bonis et malis quaerere. 11. Cuius multiplex ratio disputandi rerumque varietas et ingenii magnitudo, Platonis memoria et litteris consecrata, plura genera effecit dissentientium philosophorum. E quibus nos id potissimum consecuti [5] sumus, quo Socratem usum arbitramur [6], ut nostram ipsi sententiam tegeremus, errore alios levaremus et in omni disputatione, quid esset simillimum veri, quaereremus. Quem morem quom Carneades acutissime copiosissimeque tenuisset, fecimus et alias saepe et nuper in Tusculano, ut ad eam consuetudinem disputaremus.

IV. 1 Sic scripsi c. D.; idem recepit Tr. e R. P. Gud. 1. V. ad I. 10, 22. Or. c. vulg. *orirentur*. 2 v. Adn. 3 Sic b. Gud. II. 2. aliique et paucae edd. vett.; Or. c. vulg., etiam R. P. Gud. 1. Brux. aliisque *ab his*. V. ad I. 3, 5. 4 Sic Or. c. Vat. R. P. Gud. 1. (hic *antiquir.*) uno Ox. et multis edd. vett. pro vulg. *inquir*. V. ad IV. 21, 47. 5 Sic Or. c. R. P. Gud. 1. II. multisque aliis; alii codd. et pleraeque edd. vett. *consectati;* v. Adn. 6 Sic Or. c. R. P. Gud. 1. II. Marb. Rehd. Vind. 2. et edd. vett. S. E. D. pro vulg. *arbitramur*. Imperfectum rem refert ad tempus praeteritum *consecuti sumus*.

II, 17. p. 311 sq., qui comparat ad Fam. I. ep. 3: commendo tibi eius *omnia negotia* .., in primisque *ut* .. eum ita *tractes*. *Handius* consulere iubet *I. F. Gronovium* in Miscell. Observ. p. 31.

reciderent] Sic Or. c. Fabr. Med. quatt. Oxx. cod. Schotti pro vulg. *recederent*, quae sententiam alienam ab hoc loco notat. N. D. II. 26, 66: quia et *recidant* omnia in terras et *oriantur* e terris. Sic in Lucretio I, 856 sq. opponuntur: *recidere ad nilum* et *crescere de nilo*, id. V, 280: *gigni* et *recidere*. Pro verbo *recidendi* Cicero de Legg. I, 23. dixit: *eaque unde generata, quo recurrant*. De seq. *et cuncta* v. ad IV. 5, 9: voluptates, cetera. et ad V. 14, 41 princ.

Socrates autem primus etc.] Cf. Diog. L. II, 21. Acad. I. 4, 15 et 16.

devocavit e caelo] Sic Or. c. plurimis codd., etiam R. P. Gud. 1.; pauci deteriores *evocavit;* Or. et Mos. maluerunt *dev. de c.;* Sff. c. Mon. 2. Gud. 2. Duisb. scripsit *a c.;* sed utrumque, et *de* et *a*, minus grave est; *ex* significat philosophiam ex caelo tanquam domicilio suo devocatam, uti recte vidit *Klotzius*. Versabatur enim in exquirendis siderum magnitudinibus, intervallis, cursibus et cunctis *caelestibus*.

in domus] Sic c. D. Mos. Tr. Kl. in Add. p. 183. e R. P. Gud. 1. II. Pal. 3. pro vulg. *in domos* scripsi. De rariore accusativi forma *C. L. Schneider* (Lat. Formenl. p. 449.) conferre iubet *Drakenborch.* ad Liv. III. 29, 5. et *Oudendorp.* ad Sueton. Claud. 25. init. Apud Ciceronem haec forma legitur Catil. IV. 6, 12. in quatt. Oxx., sed firmiter stat Off. II. 17, 64. et sine ulla codd. varietate Verr. IV. 4. 7.

§. 11. *Platonis memoria et litteris consecrata*] H. e. Platonis scriptis memoriae prodita et consecrata. Verte: *durch Plato's schriftliche Denkmäler verewigt*. Est ἓν διὰ δυοῖν, v. ad II. 4, 12. princ. *Memoria* saepe id est, quod alicuius rei memoriam conservat. p. Sest. 68, 142: nos etiam hostem litteris nostris et memoria videmus esse celebratum. Ad v. *consecrata* comp. *Billerbeckius* C. Qu. Fr. I, 1, 15: quom amplissimis monumentis *consecrare* voluisses *memoriam* nominis tui. et quod in Inscriptt. invenitur: HIC CONSECRAVIT. v. c. *filium, filii memoriam pater* pro vulgari HIC CONDIDIT. *Moser* addit de Orat. III. 16, 60: cuius (Socratis) ingenium variosque sermones *immortalitati* scriptis suis Plato *tradidit*.

plura genera .. dissentientium ph.] „αἱρέσεις, sectas philosophorum; Cyrenaicos significat, Eliacos, Eretriacos, Megaricos, Cynicos, Stoicos, Academicos, Peripateticos.“ *Moser*. Sequens *consecuti* gravius dictum pro *secuti*. V. ad I. 16, 36.

id potissimum] Sc. genus *philosophandi* (Lehrweise), quod ex antecedenti v. *philosophorum* eliciendum est.

ut nostram etc.] Plura de hoc disputandi more si cognoscere cupis, v. nos in libro d. *de Ciceron. in phil. merit.* p. 68—71. De seq. *et in omni disp.* cett. et de c. 5, 12 de v. et *ob eam rem bene* v. ad c. 14, 41 princ.

fecimus .., ut disputaremus] Per circumlocutionem, Ciceronis in primis propriam, gravius dictum est pro simplici: *disputavimus*. V. nos in Gr. L. §. 142. Not 1. — *eodem in loco*, v. II. 3, 9.

Cap. V. §. 12. *virtutem*] Lambino placebat *virtus*. At nihil mutandum; *videtur* enim nonnunquam impersonaliter ponitur, uti *dicitur, traditur, fertur* cett. et apud Graecos δοκεῖ, λέγεται, similia. In verbis *videtur mihi* latet notio iudicandi, sentiendi. Cf. infra c. 8, 22: ubi utraque structura invenitur. *Orellius* confert Divin. I. §. 44: visum est in somnis pastorem ad me appellere. Plura exempla congessit *G. T. A. Krüger* in Untersuchg. a. d. Lat. Gr. III. Heft. §. 156. p. 427. Cf. nos in Gr. L. §. 129. Not. 1ᵃ.

Et quadridui [7] quidem sermonem superioribus ad te perscriptum libris misimus; quinto autem die, quom eodem in [8] loco consedissemus, sic est propositum, de quo disputaremus.

V. 12. *A.* Non mihi videtur ad beate vivendum satis posse virtutem. *M.* At hercule Bruto meo videtur, cuius ego iudicium, pace tua dixerim, longe antepono tuo. *A.* Non dubito, nec id nunc agitur, tu illum quantum ames, sed hoc [1], quod mihi dixi videri, quale sit, de quo [2] a te disputari volo. *M.* Nempe negas ad beate vivendum satis posse virtutem? *A.* Prorsus nego. *M.* Quid? ad recte, honeste, laudabiliter, postremo ad bene vivendum satisne est praesidi [3] in virtute? *A.* Certe satis. *M.* Potes igitur aut qui male vivat, non eum miserum dicere, aut quem bene fateare, eum negare beate vivere? *A.* Quidni possim? nam etiam in tormentis recte,

7 Sic Tr. ex R. P. Gud. 1.; Or. c. vulg. *quatridui*. V. ad IV. 38, 82. 8 Tres Oxx. Gud. II. edd. Gebh. Gron. Verb. om. *in*. V. 1 Vat. R. Gud. 1. Brux. et reliqui plerique *sed de hoc;* hoc *de* facile ex *sed* oriri potuit, praesertim quom subsequatur *de quo*. 2 Gud. 2. et nonnull. edd. vett. *de eo:* quod ab iis illatum est, qui non intellegebant ad verba *sed hoc* repetendum esse *agitur*. 3 Sic R. P. Gud. 1. et ex edd. vett. D.; Or. c. vulg. *praesidii*.

pace tua dixerim] „Est elegans forma precandi veniam in dissensu, qua tamen caute utendum est nec, nisi ubi serio ab aliquo dissentimus,“ uti docet *Wyttenbachius* ad Cicer. de Legg. III. 12, 29. p. 438. Cr. laudatis de Legg. III, 16. de Offic. III. 10. *Moser* addit de Fato 3, 5: quaedam etiam Posidonius (*pace magistri dixerim*) comminisci videtur.

nec id agitur] V. ad I. 24, 58 extr.; de seq. *quod .. de quo* v. ad I. 25, 61 extr.

Nempe negas?] Cum ironia quadam. *Nicht wahr? du behauptest?* Sic saepissime *nempe* in interrogatione ponitur, ubi quis scire cupit, intellexeritne recte alterius verba, aut ubi quis alterum excitat, ut fateatur rem aliquam recte vel intellectam vel factam esse, rem sic se habere sua sponte patere. Brut. 3, 14: Tum ille: *Nempe* eum dicis, inquit, quo iste omnem rerum memoriam breviter .. complexus est? Istum ipsum, inquam, Brute, dico librum mihi saluti fuisse. V. *Hartungum* Griech. Partik. T. I. p. 490. et nos in Gr. L. §. 133, 2. A) c).

postremo] H. l. idem valet, quod *denique*, h. e. ut rem paucis complectar. Rarissimus est hic usus. *O. Heinius* comp. Verr. III. 2, 4: cavendum .., providendum .., omnia postremo .. fugienda sunt: ubi v. *Zumpt*.

honeste, laudabiliter et ob eam rem bene vivi potest, dummodo intellegas, quid nunc dicam bene. Dico enim constanter, graviter, sapienter, fortiter. 13. Haec etiam in eculeum[4] coniciuntur[5], quo vita non adspirat beata. *M.* Quid igitur? Solane beata vita, quaeso, relinquitur extra ostium limenque carceris, quom constantia, gravitas, fortitudo, sapientia reliquaeque[6] virtutes rapiantur ad tortorem nullumque recusent nec supplicium nec dolorem? *A.* Tu, si quid es facturus, nova aliqua conquiras oportet. Ista me minime movent, non solum quia pervulgata sunt, sed multo magis, quia, tanquam levia quaedam vina nihil valent in aqua, sic Stoicorum ista magis gustata quam potata delectant. Velut iste chorus virtutum in eculeum impositus imagines constituit ante oculos cum amplissima dignitate, ut ad eas cursim perrectura[7] nec eas beata vita a se desertas passura videatur. 14. Quom autem animum ab ista pictura imaginibusque virtutum ad rem veritatemque traduxeris, hoc nudum[7] relinquitur, possitne quis beatus esse, quamdiu torqueatur. Quamobrem hoc nunc quae-

4 Sic Gud. 1. R. P. Mon. 1. Marb. Duisb. et ed. D.; eodem ducit *aculeum* in Vind. 1.; Or. c. vulg. *equuleum.* 5 Sic Brux. Marb. Duisb.; eodem ducunt Gud. 1. et R., qui habent *coitiuntur; Baiter* laudat Lachmann. ad Lucr. p. 136; Or. c. vulg. *coniiciuntur.* 6 Tr. e Gud. II. et aliquot edd. vett. *reliquae:* quod etiam Kl. in Add. probat; sed immerito. V. ad IV. 31, 66. 7 v. Adn.

§. 13. *eculeum*] Eculeus erat machina lignea, ad equi formam facta, torquendis hominibus comparata. De v. *adspirandi,* quod est accedere audere vel temptare, adiuncta notione inanis conatus (*sich versteigen*), cf. c. 9, 27. et quae contulerunt *Iordanus* ad or. p. Caecin. 14, 39. p. 210. et *Matthiaeus* ad or. pro P. Sulla 18, 52. p. 33: quorum ille recte docet illud verbum, ut quod proprie *spiritu quasi,* i. e. vix, *attingere* notet, apud Cic. in negativis enuntiationibus aut interrogativis, quae vim negativam habent, reperiri.

Quid igitur?] V. ad I. 25, 60: quid enim? De seq. *nullumque* v. ad I. 49, 118: *nihilque.*

si quid es facturus] H. e. probaturus; si me convincere studes. *Neidius.*

tanquam levia quaedam vina .. sic] Tenuia, quae leviter diluta saporem amittunt, quae primo statim gustu arrident, nihil vero iucundi saporis habent in recessu. *Idem.* De particula *tanquam* in comparatione pro *ut* vel *quemadmodum* posita cf. *Gernhard.* ad Cat. Mai. 19, 71. p. 135 Supra I. 36, 88: *sic tanquam* in febri.

chorus virtutum] Off. III. 33. 116: huic talium *virtutum choro.*

perrectura nec eas beata vita] Ernestius c. D. ed. 2. e coni. dedit: *perrect. beata vita nec eas a se desertas:* quod nemo facile probabit; saepe enim subiecti nomen ponitur in altero demum sententiae membro, quom in priore locum occupare debeat; cf. exempla a *Wopkensio* Lectt. Tull. I, 19. p. 146 sq. non satis distribute congesta; hoc autem loco haec verborum collocatio vel ideo necessaria est, ne reflexivum *a se* ad pron. *eas* (virtutes) referatur.

§. 14. *ad rem veritatemque*] *Menkius* in Observv. ined. comp. de Or. I. 17, 77: videamus, ne plus ei tribuas, quam *res* et *veritas* ipsa concedat. Thuc. II. 41, 2: ἔργων ἀλήθεια.

hoc nudum relinquitur] Codd. Guelf. et Aug. pro *nudum* exhibent *nondum,* quod probavit Ern. At *nudum* (= nudatum illis imaginibus) egregie opponitur verbis antecedentibus. *Wolfius* comp. Ov. Met. 13, 159: Ergo operum quoniam *nudum* certamen habetur, *O. Hein.* Paradox. 3, 24: *nuda* ista si ponas (h. e. remotis omnibus, quae

ramus; virtutes autem, noli vereri, ne expostulent et querantur se a beata vita esse relictas; si enim nulla virtus prudentia vacat, prudentia ipsa hoc videt, non omnes bonos esse etiam beatos, multaque de M. Atilio, Q. Caepione, M'. Aquilio[8] recordatur beatamque vitam (si imaginibus potius uti quam rebus ipsis placet,) conantem ire in eculeum retinet ipsa prudentia[7] negatque ei cum dolore et cruciatu quicquam esse commune.

VI. 15. *M.* Facile patior te isto modo agere, etsi iniquum est praescribere mihi te, quemadmodum a me disputari velis. Sed quaero, utrum aliquid actum superioribus diebus an nihil arbitremur? *A.* Actum vero, et aliquantum quidem. *M.* Atqui si ita est, profligata iam haec et paene ad exitum adducta quaestio est. *A.* Quo tandem modo? *M.* Quia motus turbulenti iactationesque animorum incitatae et impetu inconsiderato elatae, rationem omnem repellentes, vitae beatae nullam partem relinquunt. Quis enim potest mortem aut dolorem metuens, quorum alterum saepe adest, alterum semper impendet, esse non miser? Quid? Si[1] idem (quod plerumque fit) pauper-

8 Sic recte coni. *Fabricius* pro *caepionem aquilo,* uti legitur in Gud. 1. et R., alii aliter corrupte. VI. 1 Sic Or. c. Goer. ad Acad. II. 2, 5. pro vulg. *quid, si ...?*

non ad rem ipsam pertinent, sed extrinsecus tantum cum ea coniuncta sunt). *Menkius* l. d. comp. γυμνόν ap. Diod. Sic. I, 76.

imaginibus .. rebus] V. ad I. 48, 116: causam .. *rebus* iudicatam.

si .. nulla virtus prudentia vacat] Socrates tres tantum virtutes, quae appellantur cardinales, statuebat: ἀνδρίαν, δικαιοσύνην, σωφροσύνην; φρόνησιν autem *(prudentiam)* singularem virtutem esse negavit; φρόνησις igitur aut σοφία non est singularis quaedam virtutis species, sed complectitur universam virtutem. V. nos in Prolegom. ad Xenophontis de Socrate commentar. III, B. p. 8 sqq. ed. 2. Socratis exemplum secuti Stoici in definiendis virtutibus ab ἐπιστήμῃ, *scientia* proficiscebantur, ut cuique virtuti cardinali scientiam subesse censerent. V. *Zeller.* Griech. Phil. T. III. p. 164 sqq.

M. Atilio, Q. Caepione, M'. Aquilio] V. Indic. hist.

retinet ipsa prudentia] Verba *ipsa prudentia* Ern. de Dav. sententia uncis cinxit. Immerito; nam in his ipsis verbis multum ponderis positum est, et aliis quoque locis Cicero post parenthesim id nomen, in quo sententiae vis inest, repetere solet. V. *Goerenz.* ad Acad. II, 34. p. 200. Iniuria saepe viri docti haeserunt in eiusdem vocabuli repetitione. V. *Wopkens.* Lectt. Tull. p. 300. H. et Indicem v. *Repetitio.*

Cap. VI. §. 15. *aliquantum*] V. ad II. 27, 66.

profligata] H. e. magna ex parte confecta. Sic ad Fam. XII. 30, 2: *profligato* bello ac paene sublato. de prov. consul. 14, 35: ab eodem illa omnia, a quo *profligata* sunt, *confici.* V. *Ernestii* Clav. Ciceron. h. v. Frustra conatur *Klotzius* Gellium N. A. XV, 5. et Nonium p. 160, 23. defendere. Audiamus ipsum Gellium: Qui diligenter locuti sunt, ita usi sunt, ut *profligare* dicerent *prodigere* et *deperdere* profligatasque res quasi proflictas et perditas appellarint; [At quis veterum hoc verbo ita usus est?] nunc audio aedificia et templa et alia fere multa, quae *prope absoluta affectaque* sunt, *in profligato esse* dici et *iam esse profligata.* [Ut concedam *aedificia* non recte dici *profligari,* tamen recte dicitur *quaestio, bellum profligari.* Ergo non satis diligenter versatus est Gellius in exponenda hac re; certe hae verborum iuncturae, a Cicerone usurpatae, respiciendae erant.]

alterum .. alterum] V. ad I. 38, 91 extr.

tatem, ignominiam, infamiam timet, si debilitatem, caecitatem, si denique (quod non singulis hominibus, sed potentibus populis saepe contigit,) servitutem: potest ea timens esse quisquam beatus? 16. Quid? Qui non modo ea futura timet, verum etiam fert sustinetque praesentia, (adde eodem exsilia, luctus, orbitates) qui rebus his fractus aegritudine eliditur, potest tandem esse non miserrimus? Quid vero? Illum, quem libidinibus inflammatum et furentem videmus, omnia rabide appetentem cum inexplebili cupiditate, quoque affluentius voluptates undique hauriat, eo gravius ardentiusque sitientem, nonne recte miserrimum dixeris? Quid? Elatus ille levitate inanique laetitia exsultans et temere gestiens nonne tanto miserior, quanto sibi videtur beatior? Ergo ut hi miseri, sic contra illi beati, quos nulli metus terrent, nullae aegritudines exedunt, nullae libidines incitant, nullae futiles laetitiae exsultantes languidis liquefaciunt voluptatibus. Ut maris igitur tranquillitas intellegitur, nulla ne

non singulis hominibus, sed potentibus populis] Gravius dictum pro: non tantum s. h., sed p. populis. Hoc dicendi genus usurpatur, quom prius membrum ut levioris momenti tollitur, posterius ut gravius priori opponitur atque ita maiore vi effertur. Cf. geminum locum Off. II. 8, 27: qui .. *non singulorum civium* bona publicant, *sed* universas provincias regionesque uno calamitatis iure comprehendent. Infra c. 10, 28. Fin. V. 28, 83. pro Arch. Poët. IV, 11: Adest .. L. Lucullus, qui se *non* opinari, *sed* scire, *non* audivisse, *sed* vidisse, *non* interfuisse, *sed* egisse dicit. V. *Goerenz.* ad Acad. II. 23, 73. p. 136. Simili modo Graece dicitur οὐχ ὅτι (ὅπως) aut μὴ ὅτι .. ἀλλά. V. nos in Gr. Gr. T. II. §. 525, 3, a).

§. 16. *qui non modo .. miserrimus*] Accuratius dicendum fuit sic: qui, *quom .. timet .. fert sustinetque* pr., (adde .. orbitates,) rebus his fractus .. eliditur, potest .. miserrimus? V. ad III. 26, 63: te Nioba.

adde eodem] Sic Lael. 18, 68: Addendum *eodem* est. V. *Madvigium* ad Fin. IV. 12, 30. Vulgarem distinctionem: *praesentia? Adde .. orbitates; qui* auctore *Wesenbergio* Adn. Tusc. p. 7 mutavi, quia in verbis: *qui .. praesentia* et *adde .. orbitates, qui his rebus* (i. e. exsiliis, luct., orb.) *fractus miserrimus?* non duo diversa sententiae membra insunt, sed unum tantum. Primum commemoratur, et quidem separatim, mortis et doloris metus, deinde reliquorum malorum metus, tum aegritudo, quae, ut metus futurorum malorum est, ita haec praesentium. Eadem mala, ut paupertas, ignominia, inf., debil., caec., servitus, et metum et aegritudinem efficere possunt, illum, quom futura sunt, hanc, quom praesentia sunt. Praesentibus malis addit *exsilia, luctus, orbitates:* quae eadem mala antea quoque in futuris malis commemorare poterat. Similis locus infra 15, 45. legitur.

eliditur] H. e. de statu suo deicitur Metaphora ducta est a navibus, quae tempestate in terram eiciuntur. Cf. Caes. b. civ. 3, 27: ut ad unum omnes .. *eliderentur* et naufragio interirent. Aliis locis hoc verbum aliter accipiendum est. V. ad II. 11, 27.

Quid vero?] V. ad I. 41, 98.

liquefaciunt] Supra IV. 17, 37.: *alacritate futili gestiens deliquescit.* II. 22, 52: voluptate *liquescimus* fluimusque mollitia. — *Languidis* h. e. languoris efficientibus.

maris tranquillitas] Caesar B. G. 3, 15: malacia et tranquillitas (maris) exstitit, ubi v. *Herzog.* p. 178. Etiam Senec. ep. 67. hoc vocabulo usus est. Graece est μαλακία, quod Aurel. Victor de vir. ill. c. 22. imitando expressit per *mollitiem maris.* Festus adnotat hanc μαλακίαν apud Latinos dictam esse *flustra, orum,* quom in mari fluctus non moventur. Cf. *Davis.* ad h. l.

§. 17. *Quodsi est, qui*] *Wolfio* praeeunte recentiores editores hunc locum sic distinxerunt: *Quod si est, qui,* h. e. quod si ita se habeat, is, qui .. ducat, quique idem, si n. c., nulla efferatur .. vol. Ego c. *Wesenbergio*

minima quidem aura fluctus commovente; sic animi quietus et placatus status cernitur, quom perturbatio nulla est, qua moveri queat. 17. Quodsi est [2], qui vim fortunae, qui omnia humana, quaecunque [2] accidere possunt, tolerabilia ducat, ex quo nec timor eum nec angor attingat, idemque si nihil concupiscat, nulla efferatur animi inani voluptate, quid est, cur is non beatus sit? et si haec virtute efficiuntur, quid est, cur virtus ipsa per se non efficiat beatos?

VII. *A.* Atqui alterum dici non potest, quin ii, qui nihil metuant, nihil angantur, nihil concupiscant, nulla impotenti laetitia ecferantur [1], beati sint; itaque id tibi concedo; alterum autem iam integrum non est. Superioribus enim disputationibus effectum est vacare omni animi perturbatione sapientem. 18. *M.* Nimirum igitur confecta res est; videtur enim ad exitum venisse quaestio. *A.* Propemodum id quidem. *M.* Veruntamen mathematicorum iste mos est, non est philosophorum. Nam

2 v. Adn. VII. 1 Sic D. et Gud. 1. R. P. Brux. (sed hi corrupte *ecferant.*); Or. c. vulg. *effer.*

Adn. Tusc. p. 10 sq. revocavi priorem distinctionem: *Quodsi est, qui,* h. e. *quare si quis est, qui,* deinde comma post *idemque* delevi. Ita quattuor perturbationis genera commemorantur: *metus* (*timor*), *aegritudo* (*angor*), *libido* (*concupiscat*), *laetitia* (*efferat. animi inani volupt.*), totusque locus egregie respondet antecedenti (§. 16.): quos nulli *metus* terrent, n. *aegritudines* exedunt, n. *libidines* incitant, n. f. *laetitiae* etc., et subsequenti (c. 7. init.): nihil *metuant*, n. *angantur*, n. *concupisc.*, n. i. *laetitia* ecferantur. Inest quidem in structura verborum anacoluthia quaedam; nam oratio sic decurrere debebat: *qui omnia .. ducat, ex quo attingat, quique idem nihil conc., nulla* etc.; sed ea est tam levis, ut praesertim in his libris offensioni esse non possit. Quod autem Wolfianae distinctioni quam maxime obstat, est constans Ciceronis dicendi usus, quo illa formula, quae nostrae: *wenn sich die Sache so verhält* respondet, non *quod si est* notatur (c. 17, 50. 18, 52. huc non pertinent, v. ibi adn.), sed vel *quod si ita est*, vel *id si est*, vel *id si ita est*, vel *quod ut ita sit* (I. 21, 49.), vel *quod* (*quae*) *quom ita sit* (*sint*). Formula simplex *quod si est* vitata videtur, ne verba *quod si* confunderentur cum coniunctione *quodsi.*

quaecunque] R. Gud. 1. II. Brux. Marb. Duisb. Mon. 1. 2. Vind. 2. sex Oxx. tres Pal. Mart. et nonnullae edd. vett. habent *quae cuique;* sed pron. *quisque*, in quo inest notio distributionis (*jeder für sich, jeder einzeln*), alienum est ab h. l.; in cd. Schotti legitur *quae cuiquam;* sed hoc pron., uti recte docet *Seyffertus*, oppositum flagitaret *sibi* (*tolerabilia sibi*). Quare recte Or. aliique cum reliquis cdd. et plerisque edd. vett. scripserunt *quaecunque.*

ex quo] pro: *ut ex eo* vel *ita ut.* Cf. 25, 70. V. 25, 70 princ.

Cap. VII. *dici non potest, quin*] Sic: *non ignoro, quin, negari non potest, quin* dicitur, quom res dubitanter enuntiatur; contra accusativus c. inf. sequitur, quom res aut esse aut fuisse aut futura esse simpliciter enuntiatur. Cornific. ad Herenn. IV. 28, 39: *non potest dici, quin* commode fiat. Plura dedimus in Gr. L. §: 143. Not. 3. Cf. *Otton.* et *Madvig.* ad Fin. V. 11, 32. *Ramshorn.* L. Gr. §. 180. p. 752. ed. 2. Sic h. l. *dici non potest, quin* idem fere est, quod: *dubitari non potest, quin.*

impotenti laetitia] H. e. laet., quae imperare, temperare sibi non potest, uti recte interpretatur *Mercierius* ad Nonium p. 682., qui nostrum locum, sed corrupte, attulit. Cf. IV. 15. 34: *impotentia* animi. V. 20. 60: *impotentium* cupiditates.

iam integrum non est] Ist nicht mehr unentschieden. Cf. ad c. 21, 62.

§. 18. *est, non est*] V. ad III. 5, 11: cadere *possit, non possit.*

geometrae quom aliquid docere volunt, si quid ad eam rem pertinet eorum, quae ante docuerunt, id sumunt pro concesso et probato; illud modo explicant, de quo ante nihil scriptum est. Philosophi, quamcunque rem habent in manibus, in eam quae conveniunt, congerunt omnia, etsi alio loco disputata sunt. Quod ni ita esset, cur Stoicus, si esset quaesitum, satisne ad beate vivendum virtus posset, multa diceret? cui satis esset respondere se ante docuisse [2] nihil bonum esse, nisi quod honestum esset, hoc probato, consequens esse beatam vitam virtute esse contentam, et quo modo hoc sit consequens illi, sic illud huic, ut, si beata vita virtute contenta sit, nisi honestum quod sit, nihil aliud sit bonum. 19. Sed tamen non agunt sic. Nam et de honesto et de summo bono separatim libri sunt, et quom ex eo efficiatur satis magnam in virtute ad beate viven-

2 Vat. Mon. 1. 2. duo Oxx. *si ante docuisset;* R. P. Gud. 1. II. Brux. *sed ante docuisset;* at vulgata sana est.

quamcunque rem habent in manibus] Sic Graece ἔχειν ἐν χερσίν. *Schuchius* comp. *Valcken.* ad Herodot. VII, 16. T. VI. P. I. p. 284. ed. Schweigh. Sic διὰ χειρὸς (χειρῶν) ἔχειν: de quo comparat *Bergler.* ad Alciphron. p. 105. *Dorvill.* ad Chariton. p. 273. *Reitz.* ad Lucian. T. 8. p. 364. ed. Bip. *Abresch.* et *Locell.* ad Xen. Ephes. p. 166. — Paulo post *Wesenb.* Em. III. distinxit: *in eam quae c.*

disputata sunt] V. ad III. 9, 18.

hoc sit consequens] Mutata est constructio: sequi enim debebat: *hoc esset consequens .. contenta esset, nisi honestum quod esset, nihil aliud esset bonum.* Oratio autem ita conformata est, ac si verbum *dicet* insertum esset. Hoc modo: *et* dicet, *quomodo hoc sit consequens illi* etc.

§. 19. *Propriis et suis*] V. ad I. 29, 70.

in philosophia] H. e. in libris de philosophia scriptis; *philosophiae* promissum, h. e. philosophorum. Iniuria *Baiter* v. *in phil.* pro insitivis habet.

qui .. *paruisset, ut esset .. armatus*] Coniunctivi plusquamperfecti et imperfecti positi sunt, quia Cicero non tam proxime antecedens verbum *profitetur* in mente habuit quam remotiora verba: cave putes ullam in ph. vocem *emissam* clariorem ullumve esse philosophiae *promissum* uberius aut maius.

§. 20. *Sed videro*] V. ad II. 11, 26. *Tantisper* „*indess; interea* sagt man so nicht.“ *Wolf.* Vocabulum *interea* dicitur de re, quae fit, dum alia agitur; *tantisper* autem, quod proprie non *indess, unterdess,* sed *so lange, bis dahin* (*einstweilen*) significat, dicitur de re, quae usque ad certum quoddam tempus pertinet.

Nam Xerxes quidem] De v. *quidem* v. ad I. 22, 51. Sententiae sic se excipiunt: Philosophia quid efficiat, post videbimus. At vel ipsum eius promissum, perfecturam se, ut, qui se sibi dederit, sit semper beatus, magni aestimandum est. Nam quae alia res tanta potest polliceri? An externa bona, an voluptas? Minime vero. Nam si quis in iis rebus vitam beatam ponat, in omni copiarum affluentia voluptatumque abundantia nunquam iis erit contentus semperque alias atque alias concupiscet, ut nunquam possit esse beatus. Contra qui philosophiae totum se penitusque tradidit, quamvis gravissimis calamitatibus vexetur omnibusque fortunae donis destitutus sit, semper tamen beatus erit, quia omnia praesidia habet in *sese* bene beateque vivendi. De v. *nam* v. ad c. 3, 7. — De re ipsa idem testatur Valer. Maxim. IX. 1, 3. extr.: Age, Xerxes opum regiarum ostentatione eximia eo usque luxuria gaudebat, ut edicto praemium ei proponeret, qui novum voluptatis genus reperisset. Idem de Dario, quem vicit Alexander, tradere Clearchum ap. Athenaeum XII. p. 539. docet *Davisius,* idemque de cunctis Persarum

dum esse vim, nihilo minus hoc agunt separatim. Propriis enim et suis argumentis et admonitionibus tractanda quaeque res est, tanta praesertim. Cave enim putes ullam in philosophia [3] vocem emissam clariorem ullumve esse philosophiae promissum uberius aut maius. Nam quid profitetur? o dii [4] boni! perfecturam se, qui legibus suis paruisset, ut esset contra fortunam semper armatus, ut omnia praesidia haberet in se bene beateque vivendi, ut esset semper denique beatus. 20. Sed videro, quid efficiat. Tantisper hoc ipsum magni aestimo, quod pollicetur. Nam Xerxes quidem refertus omnibus praemiis [5] donisque fortunae, non equitatu, non pedestribus copiis, non navium multitudine, non infinito pondere auri contentus praemium proposuit [5], qui invenisset novam voluptatem. Qua ipsa non fuit [5] contentus; neque enim unquam finem inveniet [6] libido.

3 Vat. cod. Schotti. unus Ox. Aug. *a phil.:* scr., a Sffto recepta, elegans ea quidem est, sed non necessaria; v. Adn. 4 Bait. aliique *di* pro *dii,* quod legitur in cdd. 5 v. Adn. 6 P. et complures edd. vett. *inveniret;* unus Ox. unus Leid. Vind. *invenit.*

regibus affirmare Theophrastum ap. Athen. IV. p. 144. XII. p. 545.

praemiis fortunae] Exquisitius dictum pro: *muneribus, quibus tanquam praemiis homines afficit fortuna.* Aliis locis *praemia* dicuntur ea, quae quis virtute, dignitate, arte aliqua sibi paravit; *munera* contra et *dona* ea, quibus quis fortuna mactatur. Hinc est, quod Lambinus legendum coniecit *muneribus donisque fortunae,* Bentleius *corporis bonis et fortunae.* At neutra coniectura necessaria videtur.

praemium proposuit, qui] H. e. *praemium proposuit ei, qui:* neque aliter edidit Davisius auctoritate El. 2. (itemque Rehd.). Frustra. Creberrima est haec pronominis omissio, ubi enuntiatio relativa praecessit, vel ubi indefinitum *aliquis* supplendum est, ut h. l.: quod ubi est, sequens relat. *qui* resolvi potest per: *si quis.* Supra IV. 23, 51. 25, 55: utile est uti motu animi, qui (= *si quis*) uti ratione non potest. Sall. Cat. 37, 3: quis opes nullae sunt, bonis invident (relat. praeced.). Nep. Dion. 9, 5: miseranda vita (sc. *eorum*), qui se metui quam amari malunt. Paulo post nostro loco: *vellem praemio elicere possemus, qui.* V. *Ramsh.* L. Gr. §. 158, 4. c. *Kühner.* L. Gr. §. 145. Not. 6. *Goerenz.* ad Fin. II, 5. p. 137. et 28, 90. p. 258. *Ochsner.* Ecl. Cic. p. 289. *Bremium* ad Nep. Themistocl. IX, 1. Dion. VIII, 4. et ad Fin. II, 28. *Wopkens.* Lectt. Tull. II, 10. p. 250 sq. ibique *Hand. Kritz.* ad Sall. Cat. XIII. 2. p. 66 sq. LVIII, 16. p. 210. *G. T. A. Krüger.* Untersuchg. a. d. Lat. Gr. Heft. III. p. 196 sq. *Ottonem* ad Cic. Fin. II. 28, 90. De Graeca lingua v. nos in Gr. Gr. T. II. §. 554, 4. Porro Latini scriptores dixerunt et *proponere* et *ponere praemium alicui,* diversa tamen sententia, ita ut illud diceretur de iis, qui praemiis elicerentur vel incitarentur ad aliquid faciendum, hoc simpliciter de iis, quibus praemium constituitur, uti Sall. Cat. 20, 14: Fortuna omnia ea victoribus *praemia posuit.* C. Off. III. 22, 86: si *praemium* sibi *posuisset,* se .. eum veneno necaturum. De Graeco προχεῖσθαι cf. *Stallbaumium* ad Plat. de Rep. X. p. 608. C.

non fuit] Haec est vulgata, quam omnes codd. tuentur praeter unum Ox., qui habet *non fieret.* D. Lall. Ern. W. Bait. receperunt Bentleii coniecturam *non fuisset,* quam recte deseruit *Orellius,* sententiam sic explicans: „inventam esse a nescio quo eiusmodi voluptatem novam, eandem tamen mox repudiatam a Xerxe.“ Consentaneum est enim, idem addit, historicum, e quo sua deprompsit Tullius, id quoque retulisse, quem exitum habuerit insani regis desiderium. *Klotzius* male e coni. edidit *non fuerit.*

neque .. finem inveniet libido] Cicer. Parad. I, 1: neque .. expletur unquam nec satiatur cupiditatis sitis.

Nos vellem praemio elicere possemus, qui nobis aliquid attulisset, quo hoc firmius crederemus.

VIII. 21. *A.* Vellem id quidem; sed habeo paulum [1], quod requiram. Ego enim assentior eorum, quae posuisti, alterum alteri consequens esse, ut, quemadmodum, si quod honestum sit, id solum sit bonum, sequatur vitam beatam virtute confici, sic, si vita beata in virtute sit, nihil esse nisi virtutem bonum. Sed Brutus tuus, auctore Aristo [2] et Antiocho, non sentit hoc; putat enim, etiam si sit bonum aliquod praeter virtutem. *M.* Quid igitur? contra Brutumne me dicturum putas? *A.* Tu vero, ut videtur; nam praefinire non est meum. 22. *M.* Quid cuique igitur consentaneum sit, alio loco. Nam ista mihi et cum Antiocho saepe et cum Aristone [2] nuper, quom Athenis imperator apud eum deversarer, dissensio fuit. Mihi enim non videbatur quisquam esse beatus posse, quom in malis esset; in malis autem sapientem esse posse, si essent ulla corporis aut fortunae mala. Dicebantur haec, quae scriptitavit [2] etiam Antiochus locis pluribus, virtutem ipsam per se beatam vitam efficere posse [3], neque tamen beatissimam; deinde ex maiore [2] parte plerasque res nominari, etiam si quae [2] pars abesset, ut vires, ut valetudinem, ut divitias, ut honorem, ut gloriam, quae genere, non numero cernerentur; item beatam vitam, etiam si ex aliqua parte clauderet [2], tamen ex multo maiore parte obtinere nomen suum. 23. Haec nunc enucleare non ita necesse est, quanquam non constantissime dici mihi videntur. Nam et qui beatus est, non intellego, quid requirat, ut sit beatior; si

VIII. 1 Sic R. P. Gud. I. 2. Aug. Rehd. Duisb. Vind. 1. 2. duo Oxx. vet. cod. in marg. L.; Or. c. vulg. *paullulum.* 2 v. Adn.

3 Tr. *posse,* quod in R[1] omissum est, uncis cinxit; at nihil movendum. Cf. paulo ante: non v. q. esse beatus *posse.*

qui nobis aliquid attulisset] Ex nostra dicendi ratione exspectamus *afferret;* sed recte monet *Ernestius* respici praemium, quod tum demum detur ei, qui attulerit.

crederemus] Scil. virtutem ad bene beateque vivendum se ipsa esse contentam.

Cap. VIII. §. 21. *Brutus*] V. ad V. 1, 1.

Aristo] Sic quatt. Oxx., reliqui *Aristone;* at h. l. intellegendus est *Aristus,* Ascalonita, frater Antiochi, novae Academiae deditus, hospes et familiaris Ciceronis. V. Brut. 97, 332. Acad. I. 3, 12. II. 4, 12. Fin. V. 3, 8, ubi v. *Goerenz.* ad Att. 5, 12. Saepe Aristus confunditur cum Aristone. Quin etiam ap. Plutarch. in Bruto c. 2. legitur: καὶ διετέλει θαυμάζων μὲν Ἀντίοχον, τὸν Ἀσκαλωνίτην, φίλον δὲ καὶ συμβιωτὴν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ πεποιημένος Ἀρίστωνα pro Ἄριστον. Sed §. 22. retinui omnium codd. scripturam *Aristone,* cuius loco Or. aliique de Lambini coni. scripserunt *Aristo,* quia h. l. necessitas non cogit, ut intellegamus Antiochi fratrem. Et sic facilius intellegi potest, quomodo supra *Aristo* in *Aristone* a librariis mutatum sit. Huc accedit, quod etiam Acad. II. 4, 12. Aristus et Aristo consociantur: Itaque complures dies, adhibito Heraclito doctisque compluribus et in iis Antiochi fratre, *Aristo,* et praeterea *Aristone* et Dione, quibus ille secundum fratrem (sc. Aristum) plurimum tribuebat, *multum temporis in ista una disputatione consumpsimus.* Intellegendus est igitur et §. 22 et in Academ. loco allato is, qui ap. Diog. Laert. 7, 164 commemoratur Ἀρίστων Ἀλεξανδρεὺς (Alexandrinus) περιπατητικός.

§. 22. *Athenis imperator*] 50[illegible]a. Chr. e Cilicia reversus.

in malis] Stoici dicebant vitam beatam una confici virtute; nihil enim bonum esse nisi virtutem, nec quicquam malum esse nisi turpitudinem. Peripatetici autem praeter virtutem et turpitudinem etiam bona et mala corporis et fortunae esse sentiebant. Cf. Cicer. de Finib. librum quintum.

sapientem esse posse] Exspectabatur: *sapiens esse posse;* at cf. ad. c. 5, 12. Nominativi c. inf. structurae transitus in accusativi c. inf. structuram legitimus est, ubi altera sequitur enuntiatio. V. nos in Gr. L. §. 129. Not. 1[a]. Apud Graecos scriptores hac structurae permutatione nihil frequentius. Xen. An. III. 1, 11: ἔδοξεν αὐτῷ σκηπτὸς πεσεῖν εἰς τὴν πατρῴαν οἰκίαν καὶ ἐκ τούτου λάμπεσθαι πᾶσαν, ubi v. Adnotata nostra. Platon. Charm. 153, B.: καὶ μὴν ἤγγελταί γε μάχη ἰσχυρὰ γεγονέναι καὶ πολλοὺς τεθνάναι. V. nos in Gr. Gr. T. II. §. 477, a) b).

scriptitavit] Sic pro vulg. *scripsit* edidi ex optima *Klotzii* emendatione, ad quam multorum optimorumque codd. scripturae ducunt. Nam R. Gud. II. P. Brux. exhibent *quae scripta sit etiam,* tres Oxx. Gud. 2. Duisb. Rehd. marg. Cr. edd. Vict. (fortasse igitur cod. Vat.) et Rob. Steph. *q. scripta sunt etiam:* quae quidem corruptelae nullum explicatum haberent, si in archetypo lectum fuisset *scripsit.* Ex comp. *scriptavit* facile oriri potuit *scripta sit.* Atque verbum frequentativum egregie ad v. *locis pluribus* quadrat. Brut. 46, 169: qui *scriptitavit* orationes *multis,* orator ipse nunquam fuit. Ibid. 77, 267. de Or. II. 23, 97: ne te quidem, Antoni, *multum scriptitasse* arbitror, ubi *Ellendt.* p. 220. Vol. II. observat eo verbo videri maxime scriptionem otii et exercitandi ingenii, non negotiosam et officii significari. ad Att. 7, 12. extr.: haec, et si quid aliud, ad me scribas velim vel potius *scriptites.* Bait. c. Or. edidit *scripsit.*

deinde] Virtus dicitur quidem ipsa per se beatam vitam efficere, quia maiore ex parte eam affert; revera autem ipsa per se non efficit beatam vitam, sed tum demum beata vita est, quom ad virtutem etiam corporis et fortunae bona accesserunt. Similiter aliquis dicitur optima uti valetudine, si maximam partem bona est; similiter aliquis dives, si multis opibus gaudet etc. Haec omnia enim *genere* (v. adn. seq.) existimantur, non pleno singularum partium, quibus illa constare debent, numero. Virtus igitur, etiamsi ipsa per se vitam omnibus numeris partibusque beatam efficere non possit, tamen, quom ad eam valeat plurimum, efficere posse dicitur. Cf. de Fin. V. 30, 92: Terram, mihi crede, ea lanx (sc. in qua est virtutis amplitudo) et maria deprimet; semper enim ex eo, quod maximas partes continet latissimeque funditur, tota res appellatur. Dicimus aliquem hilare vivere; igitur, si semel tristior effectus est, hilara vita amissa est?

ex maiore] Gud. 2. Duisb. Marb. et edd. vett. ante Gebh. pleraeque *ex maiori:* quae forma saepius in deterioribus codd. legitur, sed a Ciceronis aequaliumque usu abhorret. V. nos in Gr. L. §. 20, not. 4. 1).

si quae pars] Sic Or. c. R. P. Gud. 1. II. b. Duisb. pro vulg. *si qua.* Aptius h. l. est *si quae pars;* significatur enim certa pars, quae ad rem pertinet. V. Adnotata in IV. 14, 33.

genere, non numero] *Genere* est *re, propia vi sua* (*wesentlich*), ut de opt. gen. or. §. 4: *non genere, sed gradu.* Fin. III. 10, 34: ea aestimatio *genere* valet, *non magnitudine.* Cf. *Beier.* ad Offic. II 3, 10. p. 23.

clauderet] Sic Or. c. R. P. Vat. Gud. 1. II. Fabr. duobus Pall. Duisb. Rehd. tribus Oxx. pro vulg. *claudicaret:* quod sine dubio a librariorum inscitia profectum est. Cf. Brut. 59, 214, ubi v. *Ellendt.,* Or. 51, 179: quid est, cur *claudere* aut insistere orationem malint. V. *Davis.,* qui *I. Fr. Gronovium* ad Liv. 32, 39. conferre iubet, et *Ruhnken.* Dictat. in Terent. Andr. III. 3, 41.

§. 23. *non ita necesse est*] H. e. haec nunc enucleare *non ita* necesse est, ut ea modo enucleate exposui. Voculae *non ita,* cum verbo aut adiectivis iunctae, apud Ciceronem proprio quodam more restringendi vi (cf. ad IV. 38, 82.) usurpantur, ut verti possint *nicht eben,* nunquam tamen absolute, ut *te non ita probo, non ita aegrotus sum, non ita magnus,* sed semper ita, ut aliquid negent respectu habito praecedentis alicuius vel vocabuli vel enuntiationis. Acad. II. 2, 5: earum rerum disputationem principibus civi-

est enim, quod desit, ne beatus quidem est, et quod ex maiore parte unam quamque rem appellari spectarique dicunt, est, ubi id isto modo valeat; quom vero tria genera malorum esse dicant, qui duorum generum malis omnibus urgeatur, ut omnia advorsa [4] sint in fortuna, omnibus oppressum corpus et confectum doloribus, huic paulumne [5] ad beatam vitam deesse dicemus, non modo ad beatissimam?

IX. 24. Hoc illud est, quod Theophrastus sustinere non potuit. Nam quom statuisset verbera, tormenta, cruciatus, pa-

4 Sic Gud. 1. R. P.; Or. c. vulg. *adversa.* 5 Sic R. P. Gud. 1. 2. Mon. 1. Rehd. octo Oxx. (unus om. *ne*) Duisb. (om. *ne*) et edd. vett. Gebh. D.; Or. c. vulg. *paullulumne.* Cf. §. 21.

tatis *non ita* decoram putant, h. e. *non ita* decor., *ut sunt principes civ.* vel *non* decor. putant *eatenus, quatenus sunt pr.* Brut. 10, 41: Themistocles insecutus est, ut apud nos perantiquus, ut apud Athenienses, *non ita* sane vetus (h. e. non sane vetus *ita* = respectu habito Atheniensium). Praeterea frequentissimo usu particulae *non ita, haud* (nicht eben) *ita,* adverbio aut adiectivo cum substantivo iunctae, ita dicuntur, ut non ipsam rem negent, sed adiunctam tantum notionem, menteque eius rei, de qua agitur, notio affirmativa praecipienda sit, ut *non ita valde probo* (= ut probo, ita non valde, vel probo quidem, sed non valde), *non ita valde moveor, non ita multo post* (= post quidem, sed non multo), *non ita longa disputatione* opus est (= disp. quidem, sed non longa). Quod autem Tullius semper *non ita,* nunquam, ut alii saepe, *haud ita* dixit, ex ea causa factum videtur, quod noluit duas coniungere particulas, quarum notiones quodammodo eodem redeunt; nam *haud* nunquam simpliciter, sed semper *dubitanter* et *cum fluctuatione quadam* (*nicht eben, non ferme*) negat (cf. I. 42, 99: Ne ego *haud* paulo hunc animum [sc. Socratis] malim quam eorum omnium fortunas, qui de hoc iudicaverunt. V. 12, 35: *Haud scio,* ubi v. Adnotata. III. 1, 2: *haud* erat sane, es war nicht eben. V. 40, 118: *haud* sane periculum est.) ad Att. XIV. 12, 2: *haud* amo. Acute hanc rem enodavit docteque illustravit *Stürenburgus* in Comment. I. Cap. II. ad Cic. Officia.

est, ubi] nonnunquam locum habeat. Sic Gr. ἔστιν ἵνα, ἔστιν ὅπου, ἔστιν οὗ pro ἐνίοτε. V. nos in Gr. Gr. T. II. §. 554, not. 9.

huic paulumne] Carpit inconstantiam Peripateticorum, qui quom plura admittant bonorum genera, tamen vitam beatam confici virtute putent. Nam si tria genera malorum, animi, corporis, fortunae, esse dicamus; qui tandem dicere possumus etiam tum, quom et omnia adversa sunt in fortuna et omnibus oppressum corpus et confectum doloribus, nobis paulum, ne dicam ad beatissimam, sed ad solam beatam vitam deesse?

qui .. urgeatur .., huic] Ubi relativo *qui* respondet demonstrativum *hic,* non simplex duorum orationis membrorum correlatio, quae designatur pronominibus *qui .. is,* notatur, sed semper adiuncta est *demonstrationis* notio, qua res aliqua tanquam praesens oculis nostris subicitur, v. nos ad I. 3, 5. Ubi igitur aliquid maiore quadam vi efferendum est aut, uti h. l., e contrario ponitur, apte dicitur *hic.* Cf. II. 21, 48: *hos* quidem ..; qui autem .., *hos.* III. 5, 11: qui contra .., *hos.* 28, 71: *hos.* Ibid.: quod *alii* .., id *hi.* V. 10, 28: *his.* 14, 40: in *hos* .., qui. 35, 102: *his* .. *his.* At V. 10, 28. cum *Wesenbergio* Em. I. p. 20. repugnantibus omnibus libris scripsi *eos existimo, qui,* quia ab h. l. demonstrativa vis plane aliena est.

non modo ad beatissimam] V. ad I. 38, 92: *non modo ipse.*

Cap. IX. §. 24. *sustinere*] H. e. illud, cui defendendo non par erat Theophrastus. Respondet nostro *aufrecht erhalten. Moser* comp. C. Verr. V. 39, 109: hoc crimen *sustinere* se nullo modo posse.

quom humiliter demisseque sentiret] Haec verba quasi pro epexegesi quadam antecedentis protasis: *quom statuisset* cett. accipienda sunt. Cic. Manil. 20, 59: Qui quom ex vobis quaereret, *si* in uno Cn. Pompeio omnia poneretis, *si* quid de eo factum esset, in quo spem essetis habituri, cepit magnum suae virtutis fructum. Cf. *Heindorf.* ad N. D. I. 10, 25., qui apposite comparat de Fin. I. 3, 7: Quanquam si plane sic verterem Platonem aut Aristotelem, ut verterunt nostri poetae fabulas, male, credo, mererer de civibus meis, *si ad eorum cognitionem divina illa ingenia transferrem:* ubi v. *Ottonem* p. 10 sq. et *Madvig.* p. 17. Aristoph. Eccles. 218. ἡ δ' Ἀθηναίων πόλις, εἰ τοῦτο χρηστῶς εἶχεν, οὐκ ἂν ἐσώζετο, εἰ μή τι καινὸν ἄλλο περιειργάζετο. V. *Heindorfium* ad Plat. Phaedon. §. 33. p. 52. et nos in Gr. Gr. T. II. §. 577, 9.

triae eversiones, exsilia, orbitates magnam vim habere ad male misereque vivendum, non est ausus elate et ample loqui, quom humiliter demisseque sentiret. Quam bene, non quaeritur; constanter quidem certe. Itaque mihi placere non solet consequentia reprehendere, quom prima concesseris. Hic autem elegantissimus omnium philosophorum et eruditissimus non magnopere [1] reprehenditur, quom tria genera dicit bonorum; vexatur autem ab omnibus primum in eo libro, quem scripsit de vita beata, in quo multa disputat, quamobrem is, qui torqueatur, qui

IX. 1 V. Adn.

constanter quidem certe] V. ad 20, 60.

Hic autem] Theophrastus non ideo vituperandus erat, quod, qui torqueretur, qui cruciaretur, eum beatum esse posse negaret; immo illa omnium Peripateticorum sententia notanda erat, qui dicebant tria genera esse bonorum: quod si conceditur, ei succensere non licet, qui dicit non omnes bonos esse beatos, quom in omnes bonos et corporis et fortunae mala cadere possint. Nam alterum alteri consequens est. De v. *elegantissimus* v. ad I. 23, 55.

magnopere] „Scripsit Or. *magno opere:* minus bene, si verum est, quod praecipit Beier ad Off. I. 40, 145. p. 290 sq. praeeunte Gernhardo. V. etiam Beier. ad Off. I. 26, 90. p. 202. II. 16, 56. p. 109. Habet nostro loco *magno opere* solus Duisb.“ *Moser* Adverbium *magnopere* minorem vim habet quam *magno opere;* hoc igitur loco recte dictum est *magnopere,* quia praemissa negatione vis adverbii quodam modo imminuitur.

vexatur] H. e. vehementer carpitur, notatur. Comparat *Moser* de hac huius verbi significatione Gell. N. A. II, 6. Macrob. Sat. VI, 7. Pseudo-Ascon. in C. Verr. I. §. 12. p. 130. ed. Baiter. (Opp. Cic. ed. Or. T. V. 2.) De *primum,* cui pro seq. *deinde* §. 25. respondet: *Vexatur idem,* v. ad IV. 35, 74. princ.

in libro de vita beata] περὶ εὐδαιμονίας Diog. L. V, 43; alius est περὶ τῆς θείας εὐδαιμονίας ibid. 49. V. de Fin. V. 5, 12. ibiq. *Gocrenz.* p. 544. et *Madvig.* p. 631. et 855. extr. Acad. I. 9, 33. Scriptura huius loci male habuit Bentleium, qui sic rescribere iubet: *primum* quod *in eo libro, quem* inscripsit *De vita beata, multa* disputarit, *quamobrem* etc. At scriptura est sanissima. Locum nostro consimilem deprehendi in Quintil. Inst. Or. X. 1, 9: Scriptores quidem iamborum veterisque comoediae etiam *in illis* (sc. parum verecundis verbis) saepe *laudantur* (h. e. propter illa vel de illis). Supra c. 1, 4: sed *in hoc* me ipsum *castigo,* quod etc. ad Quint. fr. II. 6, 5: Pompeius noster *in amicitia* P. Lentuli vituperatur. ad Fam. III. 8, 6: non dicam plura, ne, *in quo* te *obiurgem,* id ipsum videor imitari. *Tischer* comp. p. Planc. 32, 82: quem qui reprehendit, *in eo reprehendit,* quod etc. Eodem modo 34, 84. In omnibus his locis significat *in c. abl. iunctum* actionem *reprehendendi, laudandi, castigandi, obiurgandi versari in aliqua re.* Similiter de Orat. I. 11, 47: quo in libro *in hoc* maxime *admirabar* Platonem, quod etc.: ubi tamen *Ellendt.* cum multis cdd. *in* delendum censet. Aliis locis *admirari in aliqua re* significat *bei einer Sache sich wundern,* ut supra III. 18, 39: in quo haec admiratio fiebat: ubi v. Adn. de Orat. II. 78, 316. de Finib. I. 2, 4., ubi *Bremius* non recte contulit nostrum locum; nec convenit ab eodem allatus Corn. Nep. Eumen. XIII, 2. *Moser* in censura supra ad c. I, 1. laudata comparat de Orat. III. 14, 53: *exhorrescere* et *exclamare in aliqua re.* Cf. *Madvig.* ad Fin. I. 2, 4. p. 10. De locutione *gloriari in aliqua re* v. ad I. 21, 48., *lamentari in vulnere* ad II. 21, 49.

crucietur, beatus esse non possit; in eo etiam putatur dicere in rotam [id est genus quoddam tormenti apud Graecos [2]] beatam vitam non escendere [3]. Non usquam [4] id quidem dicit omnino; sed quae dicit, idem valent. 25. Possum igitur, cui concesserim in malis esse dolores corporis, in malis naufragia fortunae, huic suscensere [5] dicenti non omnes bonos esse beatos, quom in omnes bonos ea, quae ille in malis numerat, cadere possint? Vexatur idem Theophrastus et libris et scholis omnium philosophorum, quod in Callisthene suo laudarit illam sententiam:

Vitám regit fortúna, non sapiéntia.

Negant ab ullo philosopho quicquam dictum esse languidius. Recte id quidem; sed nihil intellego dici potuisse constantius. Si enim tot sunt in corpore bona, tot extra corpus in casu atque fortuna; nonne consentaneum est plus fortunam, quae domina rerum sit et externarum et ad corpus pertinentium, quam

2 Verba uncis inclusa, quae in edd. vett. legebantur, dubium non est, quin pro antiquissima glossa habenda sint. Leguntur quidem etiam in codd., sed cum magna scripturae varietate: Gud. 1. R. Brux. Gr. Aug. Marb. Duisb. sic, ut dedimus sed sine uncis; in R. verbis illis antiquo atramento linea subducta est, v. Bait.; P. om. *quoddam;* Gud. II. Mon. 1. *id est in g.;* tres Oxx. *id est in quoddam g.;* Rehd. *vel g.* (pro *id est g.*)*;* Vind. 1. *quod g. torm. est ap. G.* Huc accedit, uti recte docet *Moser* in Add. T. III. p. 398., quod in media quasi sententia graviore et audaciore mirum in modum friget et alieno plane loco intruditur illa explicatio, comp. c. 26. extr.: clara voce audeant dicere beatam vitam *in Phalaridis taurum* descensuram: ubi si additum esset: *fuit hoc tormenti quoddam genus a Perillo artifice inventum,* oratio languida, inficeta, insulsa fieret. *Sff.* verba illa frustra defendere conatus est. 3 Sic Or. c. Vat. P. R. Gud. 1. (hi duo *escenderet*) pro vulg. *ascendere.* V. ad I. 29, 71. 4 *Nusquam* edd. ante Gebh. praeter Vict. et Rob. Steph. 5 Sic Tr. c. R. P.; Or. c. vulg. *succensere.*

rotam] *Rota* instrumentum rotae simile apud Graecos, in quo tormenti causa servi extendebantur vel poenae causa vel ad exquirendam veritatem; Graece appellabatur τροχός, uti constat ex Aristophanis comoediis, ὄργανον βασανιστικόν, uti interpretatur Schützius in Lex. Cicer. h. v. *Moser* affert Turneb. Advv. IV, 3. p. 108. Creuzer. ad Plotin. Enn. I. 4, 13. p. 37. D. Senec. Trag. H. O. 1011.

omnino] H. e. omni ex parte, *in jeder Hinsicht, vollständig, durchaus.* Hac vi instructum *omnino* saepe extremum enuntiationis aut enuntiationis membri locum occupat. Acad. II. 16, 48: ut in his nihil intersit *omnino.* Fin. II. 31, 100: id nihil ad nos pertinere *omnino:* ubi v. *Madvig.* Lael. 19, 69: Q. vero Maximum fratrem, egregium virum *omnino:* ubi v. *Seyffert.*

§. 25. *Possum igitur ..?*] De graviore interrogatione sine particula interrogativa prolata v. nos in Gr. L. §. 158. Not. 10.

Vexatur idem] Praegresso vocabulo *primum,* sequi debebat *deinde:* quae structurae permutatio a grammaticis appellatur anantapodoton, de qua figura v. quae exposuimus supra ad III. 17, 36. et IV. 35, 74. Vocabulum *idem* quodammodo adverbium *deinde* v. *item* quasi involutum habet.

Callisthene suo] V. ad III. 10, 21. Cf. Indic. hist. in *Callisthenes* et *Theophrastus.*

Vitam regit] Est senarius iambicus, qui Graece sic se habet: Τύχη τὰ θνητῶν πράγματ', οὐκ εὐβουλία. Legitur apud Plutarchum περὶ τύχης p. 97. et apud Stobaeum Eclog. Phys. p. 196. et Chaeremoni tribuitur, uti docet *Davisius* ad h. l

§. 26. *multa .. saepe*] V. ad I. 30, 74.

quam enim] Particulam *enim,* quippe quae impediat et corrumpat sententiam, furcilla extrudendam censet Bentleius. Davisius substituere malebat *autem.* At nihil nec movendum loco nec mutandum. Sententiarum

consilium valere? 26. An malumus Epicurum imitari? qui multa praeclare saepe dicit; quam enim [1] sibi constanter convenienterque dicat, non laborat. Laudat tenuem victum. Philosophi id quidem; sed si Socrates aut Antisthenes diceret, non is, qui finem bonorum voluptatem esse dixerit. Negat quenquam iucunde posse vivere, nisi idem honeste, sapienter iusteque vivat. Nihil gravius, nihil philosophia dignius, nisi idem hoc ipsum honeste, sapienter, iuste ad voluptatem referret. Quid melius quam: *fortunam exiguam intervenire sapienti?* Sed hoc isne dicit, qui, quom dolorem non modo maximum malum, sed solum malum etiam dixerit, toto corpore opprimi possit doloribus acerrimis tum, quom maxime contra fortunam glorietur? 27. Quod idem melioribus etiam verbis Metrodorus: *Occupavi te,* inquit, *fortuna, atque cepi omnesque aditus tuos interclusi, ut ad me adspirare non posses* [6]. Praeclare, si Aristo Chius aut si Stoicus Zeno [7] diceret, qui, nisi quod turpe esset, nihil malum duceret.

6 Mos. coni. *possis,* uti est in Duisb.; at v. Adn.; neque Sffti coni. *ne posses* probanda est; nam *ut* h. l. est consecutivum = ὥστε. 7 Tr. e R. P. Gud. 1. II. Vind. 2. Duisb. *Zenon:* quod propter codd. auctoritatem recipere non dubitarem, nisi forma *Zeno* sexcentis aliis locis ap. Cic. legeretur, cf. c. 12, 34, ubi omnes fere codd., etiam R. Gud. 1. II. habent *Zeno.* Huc accedit, quod modo praecessit *Aristo.* Ceterum cf. ad I. 47, 113.

enim nexus hic est: Epicurus multa praeclare saepe dicit: quod non exspectes ab eo, qui finem bonorum voluptatem esse dixerit; nec tamen id mirum videri debet; *quam enim constanter dicat, non laborat.* De elliptico usu particulae *enim* v. ad I. 6, 11. *Wopkens.* Lectt. Tull. 1, 19. p. 147. H. interrogationis signum non post *imitari,* sed post *dicit* ponendum iudicat ea ratione, quam ad IV. 26, 56. tetigimus. At haec ratio non satis quadrare videtur in hunc locum.

Laudat tenuem victum] V. Diog. Laert. X, 130 sqq. Cf. III. 29, 49. V. 32, 89.

Socrates aut Antisthenes diceret] Quid discriminis sit inter duorum nominum, quae per *aut* disiuncta sunt, cum singulari aut plurali verbo consociatorum constructionem, exposuimus in Gr. L. §. 103. Not. 7. Pluralis exempla nonnulla collegit *Ellendtus* ad C. de Or. II. 4, 16. Vol. II. p. 167 sq.

Negat quenquam iucunde] Diog. Laert. X, 140 sq. οὐκ ἔστιν ἡδέως ζῆν ἄνευ τοῦ φρονίμως καὶ καλῶς καὶ δικαίως· οὐδὲ φρονίμως καὶ καλῶς καὶ δικαίως ἄνευ τοῦ ἡδέως. Adde Cicer. de Fin. I. 18, 57. ad Fam. XV, 19.

nisi idem hoc ipsum etc.] Perperam *Goerenzius* ad Acad. I. 1, 2. pronomen *idem* iungendum arbitratur cum *hoc ipsum* (*just eben das*). — *honeste, sapienter, iuste,* at paulo ante: *honeste, sapienter, iusteque.* V. ad 14, 41.

fortunam exiguam intervenire sapienti] Iisdem verbis utitur Seneca de Const. Sap. c. 15: Epicurus: Raro, inquit, *sapienti intervenit fortuna,* h. e. exiguam vim habet in sapientem. Diog. Laert. X, 144: βραχεῖα σοφῷ τύχη παρεμπίπτει. Cf. Cicer. de Fin. I. 19, 63., ubi v. *Madvigium* p. 118. *Davisius* addit Vitruv. VI., praef. Plutarch. περὶ τύχης p. 99. A. Stob. Ecl. eth. p. 199. De seq. *isne* v. ad II. 11, 26.

§. 27. *Occupavi te*] Graece: προκατείλημμαί σε, ὦ τύχη, καὶ πᾶσαν τὴν σὴν ἀφῄρημαι παρείσδυσιν apud Plutarch. περὶ ἀθυμίας p. 476, c. *Moser* in censura supra laud, p. 612. offendit in imperfecto: adspirare non *posses* censetque dicendum fuisse *possis* (uti est in Duisb.), et Tullium aut Graecum locum non recte percepisse et vertisse, aut imperfectum a glossatore profectum esse. At vero imperfectum *posses,* etsi in Graecis verbis non aoristi, sed perfecta usurpata sunt, vere Ciceronianum esse demonstrasse mihi videor ad I. 4, 7: ut .. habere *auderemus.* De v. *adspirandi* v. ad 5, 13.

qui .. nihil malum duceret] Bouhie-

Tu vero, Metrodore, qui omne bonum in visceribus medullisque condideris et definieris summum bonum firma corporis affectione exploratаque [1] spe contineri, fortunae aditus interclusisti? Quo modo? Isto enim bono iam exspoliari potes [8].

X. 28. Atqui [1] his capiuntur imperiti, et propter huiusmodi sententias istorum hominum est multitudo. Acute autem disputantis illud est non, quid quisque dicat, sed quid cuique dicendum sit, videre. Velut in ea ipsa sententia, quam in hac disputatione suscepimus, omnes bonos semper beatos volumus esse. Quos [2] dicam bonos, perspicuum est; omnibus enim virtutibus instructos et ornatos tum [3] sapientes tum viros bonos dicimus. Videamus, qui dicendi sint beati. Equidem eos [4] existimo, qui sint in bonis, nullo adiuncto malo. 29. Neque ulla alia huic verbo, quom beatum dicimus, subiecta notio est, nisi secretis malis omnibus cumulata bonorum complexio. Hanc assequi virtus, si quicquam praeter ipsam boni est, non potest. Aderit enim malorum, si mala illa ducimus, turba quaedam, paupertas ignobilitas humilitas, solitudo amissio suorum, graves dolores corporis perdita valetudo [5], debilitas caecitas, interitus

8 R. P. Gud. 1. Brux. Med. Ball. unus Ox. *exspoliare* (*expoliare*) *potest:* quod recepit quidem Kl., sed nunc in Add. reicit, ac iure quidem; nam in hac scr. pronominibus *te ea* vix carere possumus. X. 1 Gud. II. et, ut videtur, tres Oxx. *atque;* particula adversativa optime se habet. 2 v. Adn. 3 Mon. 2. et edd. vett. P. Gebh. Verb. Alt. D. *cum* (*quom*): quod perperam revocavit Kl. V. ad c. 25, 72. 4 Or. c. cdd. *hos;* at v. ad 8, 23. extr. 5 Omnes cdd. *valitudo;* sic §. 94 in Gud. 1. R.; sed §. 30 recte *valet.*

rius legendum suspicabatur *ducerent,* quia *qui* ad utrumque philosophum referendum esset; at quom singularis *diceret* ad utrumque pari modo referatur, etiam singularis *qui* ad utrumque pariter pertinet.

Metrodore] V. ad II. 6, 17.

exploratаque spe] *Wesenberg.* Em. I. p. 17. c. *Lamb.* legendum censet *exploratаque eius spe* (quod receperunt Bait. aliique), comparatis Off. III. 33, 117: vita omnis beata corporis firma constitutione *eiusque constitutionis* spe explorata (ut a Metrodoro scriptum est) continetur, Graec. (v. nos ad II. 6, 17.) καὶ τὸ περὶ ταύτης πιστὸν ἔλπισμα, multis denique propter terminationum vel initiorum similitudinem in archetypo omissorum exemplis allatis. Acuta est quidem illa coniectura, sed necessariam ego non iudicarim.

Cap. X. §. 28. *capiuntur*] V. ad II. 12, 29.

Quos dicam bonos] Sic pleraeque edd. vett. et Mon. 1.; eodem ducunt R. Gud. 1. Brux. P., qui habent *quod.* Cf. paulo post: videamus, *qui* dicendi sint beati. Reliqui cdd. habent *quid* d. b., quod recepit Or. explicatque: quid intellegam, quom beatos dico.

Velut] Sententiarum consecutio est haec: Velut ea ipsa sententia, quam in hac disp. suscepimus, omnes bonos semper beatos esse, sustineri non potest, nisi praeter virtutem nihil esse boni statuimus.

§. 29. *potest esse*] V. ad I. 46, 110.

praestare] V. ad III. 16, 34.

§. 30. *communibus magistris*] ut Aristo et Antiocho, quos c. 8, 21 commemoravit.

Quos si titulus hic delectat —, inducant animum] De structura huius l. v. ad I. 34, 84. *Titulus hic,* h. e. *dignitas huius sententiae* (sc. beatum semper esse sapientem), ut §. 31., aut *gloria* hui. s., ut 11, 34., aut *gravitas* h. s., ut 12, 34. V. *Wesenberg.* Adn. Tusc. p. 17. et *Freund.* Lex. h. v. — *Inducant animum,* h. e. decernant, sibi proponant. V. *Schütz.* Lex. Cic. v.

patriae exsilium servitus denique. In his tot et tantis (atque etiam plura [6] possunt accidere) potest esse sapiens. Nam haec casus importat, qui in sapientem potest incurrere. At si ea mala sunt, quis potest praestare semper sapientem [7] beatum fore, quom vel in omnibus his uno tempore esse possit? 30. Non igitur facile concedo neque Bruto meo neque communibus magistris nec [8] veteribus illis, Aristoteli, Speusippo, Xenocrati, Polemoni, ut, quom ea, quae supra enumeravi, in malis numerent, iidem dicant semper beatum esse sapientem. Quos si [9] titulus hic delectat insignis et pulcher, Pythagora, Socrate, Platone dignissimus, inducant animum illa, quorum splendore capiuntur, vires valetudinem pulchritudinem, divitias honores opes contemnere eaque, quae his contraria sunt [10], pro nihilo ducere: tum poterunt clarissima voce profiteri se neque fortunae impetu nec multitudinis opinione nec dolore nec paupertate terreri omniaque sibi in sese esse posita, nec esse quicquam extra suam potestatem, quod ducant in bonis. 31. *Nunc* et haec [2] loqui, quae sunt magni cuiusdam et alti viri, et eadem, quae vulgus, in malis et bonis numerare concedi nullo modo

6 Sic Or. c. plerisque codd. et optimis, ut Vat. R. P. Gud. 1. II. (hic om. *etiam*) b. et ed. vet. Bouh. pro vulg. *atque etiam quae pl. p. accidere:* quod Wopkens. p. 219. H. probat; L. coni. *ad quae etiam plura p. accedere,* eleganter quidem, sed nulla cogente necessitate. 7 Sic Or. c. plerisque codd., etiam R. P. Gud. 1. pro vulg. *sap. semp.* 8 Sic Or. c. R. P. Gud. 1. II. b. aliisque pro vulg. *neque.* 9 Sic omnes edd. vett. ante Gebh. et pauci deteriores codd.; Vat. R. P. Gud. 1. II. b. aliique *Quod si;* sed quam facile QVOSSI et QVODSI inter se permutari potuerint, apparet. 10 Sic Or. Bait. aliique c. vulg.; R. P. Gud. 1. II. b. aliique *sint:* quae est frequens in cdd. confusio.

inducere. Alii scriptores, ut Sallustius, Livius, etiam *in animum inducere* dicunt, quod semel tantum ap. Cic. p. Sulla 30, 83. legitur. Cf. Sall. Cat. 54, 4. ibique *Kritzium* p. 310. Quod autem discrimen inter utramque locutionem *Madvigius* in Gr. L. §. 389. et in Add. p. 11. posuit, ut *animum induco* significaret *ich bequeme, überrede mich, in animum ind. ich bringe übers Herz,* id inane est neque exemplis confirmatur. Ceterum Plato quique eum secuti sunt, veteres Academici, itemque Peripatetici praeter virtutem etiam externa et corporis bona esse statuebant; virtutem autem summum bonum esse dicebant.

omniaque] Sic saepe *nec, neque* excipit vocula *que.* V. ad I. 2, 4.

§. 31. *Nunc et haec*] Haec scriptura debetur ingenio *Wesenbergii* (Em. I. p. 25). In R. P. Gud. 1. II. Brux. Marb. Duib. legitur *Nec hunc et,* neque aliter in edd. vett., nisi quod *neque* habent pro *nec.* De frequenti particulae *nunc* in oppositione usu exposuimus ad III. 1, 2. Dicit Cicero haec fere: Sunt multi philosophi, qui, etsi externa mala in malis numerant, tamen sapientem semper esse beatum dicant. Quod tum demum eis profiteri licebit, si animum induxerint omnia externa et bona et mala contemnere ac pro nihilo ducere. *Nunc autem* (νῦν δέ), quom externa bona et mala et in bonis et in malis numerent, nullo modo concedi potest, ut et haec loquantur, quae loqui non licet nisi eis, qui nihil bonum esse dicunt, nisi quod honestum sit, nihil malum, nisi quod turpe sit, et eadem, quae vulgus, in malis et bonis numerent. D. et Or. c. El. II. Guelf. uno Lall. habent: *Namque et haec;* Petr. Mon. 1. 2. Aug. ed. P. *nam hunc et haec* (Aug. *hoc*); Bentl. coni. *neque enim et haec .. ullo m. p.:* quod D. ed 2., W. ed. 2., Sch., nuper Tr. receperunt, et Kl. in Add. p. 187.

potest. Qua gloria commotus Epicurus exoritur, cui etiam, si dis [11] placet, videtur semper sapiens beatus. Hic dignitate huius sententiae capitur; sed nunquam id diceret, si ipse se audiret. Quid est enim, quod minus conveniat, quam ut is, qui vel summum vel solum malum dolorem esse dicat, idem censeat *Quam hoc suave est!* tum, quom dolore crucietur, dicturum esse sapientem? Non igitur ex singulis vocibus philosophi spectandi sunt, sed ex perpetuitate atque constantia.

XI. 32. *A.* Adducis me, ut tibi assentiar. Sed tua quoque, vide, ne desideretur constantia. *M.* Quonam modo? *A.* Quia legi tuum nuper quartum de Finibus. In eo mihi videbare contra Catonem disserens hoc velle ostendere, quod mihi quidem probatur [1], inter Zenonem et Peripateticos nihil praeter verborum novitatem interesse. Quod si ita est, quid est causae, quin, si Zenonis rationi consentaneum sit satis

11 Sic R. P. Gud. 1. et ed. D.; eodem ducit scr. nonnullorum codd. *displicet* pro *dis placet;* Or. c. vulg. *diis.* XI. 1 R. P. *probare*, ut supplendum sit *mihi videbare; videris* addunt Guelf. Aug. et ed. P.; sed id hoc quidem loco nimis durum sit; Kl. *probare* ex comp. *probat'* ortum putat.

probat, monens *enim* et *hunc* per comp. ·H· scripta facile permutari potuisse, comp. Ed. Wunder. VV. Lectt. e cod. Erf. p. XXXV sq. At *ullo* in nullis codd. legitur nisi in Vind. 1. 2. et aliquot Oxx.; porro *nec* facile ex antecedentibus inferri potuit, librarii oculo aberrante; denique *nunc* in *hunc* mutari, ut infinitivus ad certam personam referretur; vel e dittographia vitium ortum est, uti *Sff.* suspicatur („n̄c primo pro *nec* habitum scriptumque, dein ab ipso librario in *nunc* vel *hunc* correctum est").

Qua gloria commotus] H. e. cuius sententiae gloria c. V. ad I. 19, 45; de v. *gloriae* v. ad II. 20, 46: gloria ducti.

si dis placet] Formula ironica indignantium et contemnentium semper dicitur in re mala, quae diis placere non potest. V. *Ruhnken.* Dictata in Terent. Eun. V. 3, 10. *Müller.* ad C. de Orat. III. 24, 93. *Goerenz.* ad Fin. II. 10, 31.

si ipse se audiret] H. e. si ipsi sibi constaret.

Quam hoc suave est] V. II. 7, 17.

Cap. XI. §. 32. *de Finibus*] Lib. IV. c. 20.

§. 33. *tabellis obsignatis*] *wie vor Gericht mit besiegelten Urkunden.* „Me scriptorum meorum testimonio redarguis. Metaphora ducta est a syngraphis annulo vel manu signatis, quas in causarum actione proferunt Icti." *Davis. Klotzius* comp. Verr. I. 52, 137. et in Pison. 28, 69. Sic Cicero pro Muren. 17, 35. dicit: *tanquam ex syngrapha agere cum populo.* V. *Ernestii* Clav. v. *syngrapha.* Sed hac explicatione reiecta *Beier* ad or. p. Scauro p. 211. ad v. *obsignaverat litteras* rem sic exponit: Solebant in causa repetundarum non solum rei codices, sed provincialium etiam tabulae et litterae, et publicae et privatae, obsignari ab iis, qui inquisitum ivissent; iisque ut omnium tabularum et litterarum fieret potestas, legibus sanctum erat cum poena. V. Verr. IV. 66, 149. I. 57, 149. Hinc reprehensio perversi patroni de Or. I. 39, 174: quom *obsignes tabellas* clientis tui, quibus in tabellis id sit scriptum, quo ille capiatur: ubi non minus perverse novissimi intpp.: quom fidem facias eiusmodi syngraphis, quibus decipitur et damna facit cliens tuus.

nos in diem vivimus] Academici enim nulli uni disciplinae dediti erant, sed ex variis scholis ea decreta sua faciebant, quae eos maxime specie veritatis moverent. V. nos in libr. d. *de Cic. in phil. mer.* p. 68—74. et Proleg. in hos libros VI. p. 7.

puto, verumne sit, .. quod honestum esset] E vulgari regula ob antec. praesens sequi debebat: *q. h. sit;* sed imperf. *esset* verbo enuntiationis proxime antecedentis *placuerit* accommodatum est. Fit enim nonnunquam *attractionis* quodam genere, ut verbi tempus, quod ad principalem senten-

magnam vim in virtute esse ad beate vivendum, liceat idem Peripateticis dicere? Rem enim opinor spectari oportere, non verba. 33. *M.* Tu quidem tabellis obsignatis agis mecum et testificaris, quid dixerim aliquando aut scripserim. Cum aliis isto modo, qui legibus impositis disputant; nos in diem vivimus, quodcunque nostros animos probabilitate percussit, id dicimus; itaque soli sumus liberi. Veruntamen quoniam de constantia paulo ante diximus, non ego hoc loco id quaerendum puto, verumne sit, quod Zenoni placuerit quodque eius auditori, Aristoni, bonum esse solum, quod honestum esset; sed si ita esset, *num* [2] totum hoc beate vivere in una virtute poneretur. 34. Quare [3] demus hoc sane Bruto, ut sit beatus semper sapiens; (quam sibi conveniat, ipse viderit; gloria quidem huius sententiae quis est illo viro dignior?) nos tamen teneamus, ut sit idem beatissimus.

2 v. Adn. 3 Distinctio huius loci, a me inducta, debetur *Wesenbergio* Adn. Tusc. p. 17. Prius erat: *Quare .. sapiens; quam .. viderit. Gloria .. dignior? nos* etc.

tiam pertinet, secundariae sententiae proxime antecedenti accommodetur. C. Rp. III. 3, 5: quae *perficit* in bonis ingeniis, id quod iam persaepe *perfecit,* ut incredibilis quaedam et divina virtus *exsisteret.* Fin. III. 11, 39: constituto autem illo, de quo ante *diximus,* quod honestum *esset,* id esse solum bonum, intellegi necesse *est* pluris id, quod honestum sit, aestimandum esse quam illa media, quae ex eo comparentur: ubi v. *Madvig.* p. 412. Cf. *Ellendt.* ad Brut. 32, 124. et *C. G. Dietrich.* Quaestt. Gr. Lips. 1835. p. 34 sq.

sed si ita esset, num totum hoc cett.] Sententia huius loci est haec: verumne sit Zenonis decretum, bonum esse solum, quod honestum sit, non quaeritur; sed si bonum est solum, quod honestum est, concedendum nobis est, si nobis constare volumus, totum hoc bene vivere in una virtute poni. Codicum scripturam *sed, si ita esset, tum ut totum* cett. Orellius sic explicat: sed postulandum puto, ut tum demum, si Peripateticus sive Brutus ipse quoque agnosceret cum Stoicis bonum esse solum, quod honestum esset, is (Peripateticus) totum hoc beate vivere in una virtute poneret; nunc vero, quom hoc quidem ponit, sed simul alia bona statuit, ipse secum pugnat. Wolfius de Bentleii sententia locum sic constituit: *sed ni ita esset, num hoc totum, b. v., in una v. ponerent?* Quae quidem, inquit Orellius, primo adspectu blandiuntur, sed sententiam efficiunt a Tulliana plane diversam minusque huic loco convenientem. Seyffertus audacius coni.: *sed ni ita esset, num totum hoc .. recte poneret;* O. Hein.: *sed si ita esset, tum volui ut totum .. poneretur.* Bern. Mon. 1. Rehd. Gud. II. 2. Vind. 1. etiam aliquot Oxx., ut videtur, et P. omittunt *ut* post *tum;* sed NVMTOTVM facile in TVMVTTOTVM corrumpi potuit; pro vulg. *poneret* scripsi *poneretur,* quod in aliquot Oxx. comparere videtur; de frequenti activi et passivi formarum in cdd. confusione v. ad IV. 15, 35 *ecfertur.* Sorof. pro *tum ut* coni. *num iure.*

§. 34. *demus hoc ... ut sit*] Coniunctio *ut* referenda est ad pronomen *hoc* et habet, ut saepe, vim explicativam. Cf. I. 32. 78. V. 12, 34: apud quem saepe *haec* oratio usurpata est, *ut* nihil praeter virtutem *diceretur* bonum. N. D. I. 34, 95: retinendum *hoc* esse, deus *ut* beatus .. *sit.* Si *demus* sine *hoc* dictum esset, acc. c. inf. positus esset. Cf. ad I. 11, 25.

teneamus, ut] Aliis locis post verbum *tenendi* sequitur accusat. c. inf., si quidem res aut esse aut fuisse aut futura esse simpliciter enuntiatur; hoc autem loco ponitur *ut,* quod rem cogitatione efficiendam aut animo informandam significat. Supra I. 42, 100: Nos autem *teneamus, ut* nihil *censeamus* esse malum etc. V. Adnotata in III. 3, 5: *Qui vero probari potest, ut* etc.

idem] Scil. sapiens.

XII. Et si [1] Zeno [2] Citieus [1], advena quidam et ignobilis verborum opifex, insinuasse se [1] in antiquam philosophiam videtur, huius sententiae gravitas a Platonis auctoritate repetatur. Apud quem saepe haec oratio usurpata est, ut nihil praeter virtutem diceretur bonum. 35. Velut in Gorgia Socrates, quom esset ex eo quaesitum, Archelaum, Perdiccae filium, qui tum fortunatissimus haberetur, nonne [1] beatum putaret: Haud scio, inquit; nunquam enim cum eo collocutus sum. — Ain tu? aliter [1]

XII. 1 v. Adn. 2 P. *Zenon*, cf. c. 9, 27.

Cap. XII. *Et si Zeno* — §. 37. *manabit oratio*] Solam virtutem beatam vitam efficere, hoc non Zeno primus docuit, sed Plato, e quo tanquam fonte haec omnis doctrina erit haurienda. Zeno dicitur advena, i. e. peregrinus, quia ex Citio, urbe quadam Cypri, cuius incolae erant Phoeniciae originis, oriundus erat. Eandem ob causam Cicero eum *Poenulum* appellat. *Neidius.* Ceterum c. *Tregdero* et *Bakio* ad Legg. I. 13, 39. pro *Etsi* scripsimus *Et si.* Nam nihil contrarium ponitur, sed conceditur Zenonem nihil praeter verba mutasse, res et sententias veterum philosophorum retinuisse. Maxime probabilis est coni. Könighoffi *sed si*, recepta a Sorofio; *s* littera post *beatissimus* facile excidere potuit; dein pro *sed* in cdd. saepe scribitur antiquior forma *set;* denique *et* et *sed* frequentur in cdd. inter se confunduntur, v. Sff. ad I. 34, 82. p. 27.

Citieus] Sic recte Or. In scriptura huius nominis vehementer turbatur, sed vera scriptura vel exhibetur a codd., etiam ab optimo Gud. 1., vel latet in iis, ut in R. (*ticieus*), P. (*cieius*). Nonnulli codd. et edd. vett. habent *Cittieus*, aliae edd. vett. *Cittiaeus;* at scriptura per *tt* reicienda est; cf. Gr. Κίτιον et Κιτιεύς. V. *G. Ch. Crusii* histor. Gr. Deutsch. Wörterb. et *Papii* Wörterb. h. v. *Popponem* ad Thucyd. Part. I. Vol. II. p. 476. *Goerenz.* ad Fin. IV. 20, 56.

verborum opifex] Fin. III. 2, 5: *Zeno .. non tam rerum inventor fuit quam verborum novorum*, multisque aliis locis Cicero hoc Zenonis novandi studium exagitat. V. ad IV. 3, 6: idem alio modo.

insinuasse se] Unus Ox. Mon. 2. et Nonius p. 457, 26. Merc. omittunt *se*, quod probant *Bouh.* ad h. l. et *Garatonius* ad Phil. V, 3. p. 103. Hinc *Orellius* id uncis inclusit. Utrumque apud Ciceronem dicitur et *insinuare* sine *se* et *se insinuare*, ut de Or. I. 20, 90: et blandiri et *insinuare* iis: ubi v. *Ellendt.* Vol. II. p. 57. ibid. II. 35, 149: ut (animus) penitus *insinuet* in causam. ad Fam. IV, 13: et in ipsius consuetudinem .. *insinuabo.* Phil. l. d.: eccui potestas in forum *insinuandi* fuit; contra: Verr. III. 68, 157. *Zumptius* (Vol. I. p. 579.) ex Nanniano et Lag. 42. edidit *se insinuet:* ubi comparavit p. Caec. 5: ac *se* in eius familiaritatem *insinuasset.* d. leg. agr. II, 5: quom familiariter *me* in eorum sermonem *insinuarem.* Lael. 21, 99: ne *se insinuet.*

§. 35. *in Gorgia*] p. 470. D. E.

qui tum fort. haberetur] Grammaticae ratio requirebat: *qui tum f. habebatur;* nam haec verba non ex mente eius, qui illa e Socrate quaesierat, fluxerunt, sed ab ipso Cicerone explicationis causa inserta sunt, quod vel ex addito *tum* luce clarius apparet. Coniunctivus igitur ea causa videtur positus, quod scriptor, mentem in instituta obliqua oratione defixam habens, eiusdem obliquae orationis colorem etiam ad id enuntiationis membrum, quod cum obliqua oratione haudquaquam cohaeret, quasi insciens transfudit. Appellari potest haec structura quodam modo attractio modorum, de qua exposuimus in Gr. L. §. 140 b, c). Cf. ad I. 16, 37: *quae sine corporibus nec fieri possent. Dietrich.* l. d. p. 39. Geminus locus legitur de Or. I. 54, 232: (Socrates) respondit sese meruisse, ut amplissimis honoribus et praemiis decoraretur, et ut ei victus quotidianus in Prytaneo publice praeberetur: qui honos apud Graecos maximus *haberetur:* ubi *Ellendt.* immerito Ernestii coniecturam *habetur* recepit.

nonne .. putaret] Ernestius temptabat *anne* vel *annon .. putaret:* quod ab latinitate abhorret. V. nos in Gr. L. §. 158, 6. et *Ochsner.* Ecl. Cic. p. 274. Acad. II. 24, 76: ex me quaesieras, *nonne* putarem. Fin. II. 18, 58: ex te quaero, *nonne* intellegas: ubi v. *Goerenz.* p. 210. III. 4, 13: quaero,

id scire non potes? — Nullo modo. — Tu igitur ne de Persarum quidem rege magno potes dicere, beatusne sit. — An ego possim [3], quom ignorem, quam sit doctus, quam vir bonus? — Quid? Tu in eo sitam vitam beatam putas? — Ita prorsus existimo, bonos beatos, improbos miseros. — Miser ergo Archelaus? — Certe, si iniustus. Videturne omnem hic beatam vitam in una virtute ponere? 36. Quid vero? in Epitaphio quo modo idem? Nam cui viro, inquit, ex se ipso apta sunt omnia, quae ad

3 Sic Or. c. R. P. Gud. 1. II. aliisque pro vulg. *possum.*

nonne tibi faciendum idem sit. Orat. 63, 214: Quaero, *nonne* id numerus effecerit.

Haud scio] Cum ironia quadam dixit *haud scio* (ich weiss es *eben nicht*), non simpliciter *nescio* (ich weiss es *nicht*). In sententiis, quae cum ironia proferuntur, propria quaedam sedes est particulae *haud* (*nicht eben, non ferme*), quae semper dubitanter et cum fluctuatione quadam rem negat (v. Adn. in c. 8, 23.), itemque ubi is, qui loquitur, cum urbanitate quadam ea, quae sentit, profert; hinc in illa locutione: *haud scio an.* V. *Stürenburg.* ad Offic. Comment. I. p. 125. 144.

Ain tu? aliter] Legitur in compluribus edd. vett. et cod. Vat. aliisque Gebhardi itemque Gud. 2. Duisb. Marb.: *Ain tu? an aliter;* eodem ducunt R. P. Gud. 1. II. Brux. b. unus Ox., qui habent *an tu an aliter:* quod *Klotzius* sic distinctum: *An tu? an aliter* iniuria recepit. *Tregder* et *Bait.* c. nonnullis deterioribus codd. ediderunt: *An tu aliter*, omissis verbis *Ain tu*? Quae ratio minime placet. *Orellius* sic edidit: *Ain tu?* [*an*] *aliter; Moser* vulgatam: *Ain tu? an aliter* retinuit. Sed recte *Seyffertus* allatis Wundero p. Planc. p. 142 et Handio in Tursell. III. p. 495 sq. docet non pati linguae rationes interrogationibus *ain tu? ain vero? ain tandem?* vel *itane? itane vero? itane tandem?* aliam interrogationem subici nisi id ipsum, quod mirabile aut incredibile videtur, vel nulla vel *ne* particula inferentem. Quare vel cum *Bakio* scribendum est *ain tu? aliter*, vel cum *Sff. ain tandem? aliter.* Verba: *Ain tu?* eandem fere vim habent, quam Graeca: τί δαί; Est admirandi formula de re, quae nobis inexspectata accidit. Sic Ter. Andr. V. 3, 4: *ain tandem?* ubi v. *Ruhnkenium.* E Cicerone *Ed. Wunder* ad or. pr. Planc. 20, 49. p. 142. de formula *ain tandem* affert C. ad Fam. 9, 21. ad Att. 6, 2. Fin. IV. 1. 1. Legg. I. 20, 55. II. 10, 23. III. 6, 14. de Rep. 1, 15. et de formula *ain tu* de Or. I. 36, 165. Brut. 41, 152. ad Attic. 4, 5. 6, 1. 10, 8. 12, 6. de Rep. 1, 13. Cf. *Seyffert.* schol. L. I. §. 65, b). *Goerenz.* ad Academ. II. 19, 62., ubi tamen *an tu* retinendum est.

An ego possim] Graece: Καὶ ἀληθῆ γε ἐρῶ· οὐ γὰρ οἶδα, παιδείας ὅπως ἔχει καὶ δικαιοσύνης. Coniunctivus *possim* ponitur, quia ex alterius mente interrogatur. De *an* in responsione usurpato cf. I. 17, 39. V. 26, 73: A. Etiamne in cruciatu atque tormentis? M. *An* tu me in viola putabas aut in rosa dicere? Fin. I. 8, 28: Sed ad haec, nisi molestum est, habeo quae velim. *An* me, inquam, nisi te audire vellem, censes haec dicturum fuisse? ubi v. *Madvigium* p. 61. Cf. nos in Gr. L. §. 159, 2.

Videturne] Exspectabas *nonne;* at v. ad II. 11, 26; *hic* sc. Plato aut Socrates.

§. 36. *in Epitaphio*] vel Menexeno Platonis (Periclis in eos, qui primi in bello Peloponnesiaco caesi erant, orationem funebrem continente) p. 247. E. Graeca sic se habent: ὅτῳ γὰρ ἀνδρὶ εἰς ἑαυτὸν ἀνήρτηται πάντα τὰ πρὸς εὐδαιμονίαν φέροντα ἢ ἐγγὺς τούτου καὶ μὴ ἐν ἄλλοις ἀνθρώποις, ἐξ ὧν ἢ εὖ ἢ κακῶς πραξάντων πλανᾶσθαι ἠνάγκασται καὶ τὰ ἐκείνου, τούτῳ ἄριστα παρεσκεύασται ζῆν, οὗτός ἐστιν ὁ σώφρων καὶ οὗτος ὁ ἀνδρεῖος καὶ φρόνιμος· οὗτος γιγνομένων χρημάτων καὶ παίδων καὶ διαφθειρομένων μάλιστα πείσεται τῇ παροιμίᾳ· οὔτε γὰρ χαίρων οὔτε λυπούμενος ἄγαν φανήσεται διὰ τὸ αὑτῷ πεποιθέναι.

ex se ipso apta sunt] cuius animi tranquillitas non pendet a rebus externis, sed ab internis perpetuisque bonis. Parad. 2, 17: qui est totus *aptus ex sese.* de Fato 15, 34: causa *ex* aeternis causis *apta.* Fin. II. 14, 47: *aptum ex* illis tribus: ubi v. *Ottonem* p. 127. Infra c. 25, 70: rerum causae aliae *ex* aliis *aptae* et necessitate nexae. c. 21, 62: fulgentem gladium *e* lacunari seta equina *aptum* demitti iussit. Sine praepos. V. 14, 40. Legg. I. 21, 56:

beate vivendum ferunt, nec suspensa aliorum aut bono casu aut contrario pendere ex alterius eventis [4] et errare coguntur, huic optime vivendi ratio comparata est. Hic est ille moderatus, hic fortis, hic sapiens, hic, et nascentibus et cadentibus quom reliquis commodis, tum maxime liberis, parebit et oboediet praecepto illi veteri; neque enim laetabitur unquam nec [5] maerebit nimis, quod semper in se ipso [1] omnem spem reponet [6] sui. 37. Ex hoc igitur Platonis quasi quodam sancto augustoque fonte nostra omnis manabit oratio.

XIII. Unde igitur ordiri rectius [1] possumus quam a communi parente, natura? quae quicquid genuit, non modo animal, sed etiam quod ita ortum esset [2] e terra, ut stirpibus suis niteretur, in suo quidque [3] genere perfectum esse voluit. Itaque et arbores et vites et ea, quae sunt humiliora neque se tollere a

4 Verba *ex alterius eventis*, quae ap. Plat. non leguntur, O. Hein. ut languida et importuna uncis saepsit. 5 Edd. pleraeque ante Gebh. *neque*. Bentl. coni. *aut*. 6 Or. c. edd. V. et Rob. Steph. *reponit;* Bentl. coni. *ponet*. XIII. 1 Sic Or. c. R. P. Gud. 1. II. b. Marb. Mon. 2. edd. vett. P. D. pro vulg. *rectius ord*. 2 Sic Or. c. plerisque codd. (etiam Gud. 1. R. P. ap. Wes. Em. III. p. 21.); omnes edd. vett. praeter P. *esset ortum*. 3 Sic Or. c. R. P. (teste Davisio, Wes. I. p. 19.) Gud. 1. b. (corr. est *quidquid*, et in marg. ab alt. m. *quodque*) Rehd. Marb. et aliquot edd. vett.; eodem ducit *quidquid* in Gud. II.; vulg. *quodque:* quod recepit Tr. *Quidque* apte respondet praecedenti *quicquid genuit*.

vita modica et *apta virtute* perfrui, i. e. apta e v. *Apere* ἅπτειν, est *nectere*.

nec suspensa] Locus geminus legitur ad Fam. V. 13, 1: non aliunde pendere nec extrinsecus suspensas habere rationes bene maleque vivendi. Cf. supra III. 17, 37: virtus *extrinsecus religata* etc.

parebit et oboediet] *Moser* comp. N. D. I. 8, 19: *oboedire* et *parere* voluntati architecti. Phil. 7, 1: ut *pareret* et *dicto audiens esset* huic ordini. Tusc. II. 4, 11: qui *obtemperet* ipse sibi et decretis suis *pareat*. p. Planc. 39, 94: *obtemperem* et *paream*. Off. I. 29, 102: rationi *oboediant*, et paulo post: rationi *parent*.

neque enim] „Male haec pro versiculis habuerunt Vict. L. Gebh. D. in ed. pr. Bentl. Ern. W. Sch. [Nuper O. Ribbeckius Tragicor. Lat. fragm. p. 211. verba *semper in se ipso .. reponet sui* e Pacuvii Teucro sumpta esse suspicatur.] Recte cum codd. edd. vett. et Manutio uno cum ceteris tenore dederunt Da. et Db. Lall. Pedestris est oratio, ut constat ex Platonis Menex. p. 248. A. Similitudinem autem quandam cum ligata oratione consulto quaesivit Tullius; ipse tamen numeros recidit, scribens *nec* et *reponet*." *Orellius*, qui in ed. recent. haec quoque addit: Es müsste hier ein gedoppelter Zufall obgewaltet haben: a) dass ein alter Lateiner Platon's Worte in Verse übersetzt; b) dass Cic. statt der eignen Uebersetzung diese ältere gewählt hätte, ohne zu bemerken. wie unpassend es gewesen wäre, in dieser dem Griech. Prosaiker entnommenen Stelle mit Versen zu enden. Vocabulum *nimis* non solum ad *maerebit*, sed etiam ad *laetabitur* pertinet; cf. Graeca supra allata.

in se ipso omnem spem reponet sui] Sic Brux. b. Gud. II. sex Oxx. Aug. Duisb. Mon. 1. 2. Vind. 1. 2. et pleraeq. edd. vett.; Or. c. reliquis codd. et optimis R. P. Gud. 1. *in se ipse:* quod huic loco minus convenit, quia vis posita est in obiecto, non in subiecto, quanquam etiam *ipse* defendi potest. V. Adnotata in I. 30, 73. Plane geminum locum attulit *Moser* Lael. 9, 30: Ut enim quisque sibi plurimum confidit, et ut quisque maxime virtute et sapientia sic munitus est, ut nullo egeat suaque omnia *in se ipso posita* iudicet etc. — *Spem sui*, i. e. die Hoffnung seiner Person, gravius dictum est quam *spem suam;* neque placet coni. Sffti *sibi*, quod supra 10, 30 *omniaque sibi in sese esse posita* optime sese habet.

terra altius possunt, alia semper virent, alia hieme nudata verno tempore tepefacta frondescunt; neque est ullum, quod non ita vigeat interiore quodam motu et suis in quoque seminibus inclusis, ut aut flores aut fruges fundat aut bacas, omniaque in omnibus, quantum in ipsis sit [4], nulla vi impediente, perfecta sint. 38. Facilius vero etiam in bestiis, quod iis [5] sensus a natura est datus, vis ipsius naturae perspici potest. Namque alias bestias nantes aquarum incolas esse voluit, alias volucres caelo frui libero, serpentes quasdam, quasdam esse gradientes, earum ipsarum partim solivagas partim congregatas, immanes alias, quasdam autem cicures, nonnullas abditas terraque tectas. Atque earum quaeque suum tenens munus, quom in disparis animantis vitam transire non possit, manet in lege naturae. Et ut bestiis aliud alii praecipui [4] a natura datum

4 v. Adn. 5 Sic Gud. 2. Duisb. (*hiis*) Mon. 2. S. E. (*is*); Or. c. vulg. *his*.

§. 37. *Platonis*] V. nos in libro dicto *de Cic. in phil. mer*. p. 74 sq. — *sancto augustoque*. Sic N. D. III. 21, 53. iunguntur: (deos) *auguste sancteque* veneramur.

Cap. XIII. *Unde igitur*] Virtute vitam beatam confici concludi potest hoc modo: Natura, quicquid genuit, non modo animalia, sed etiam plantas, in suo quidque genere perfectum esse voluit. A plantarum autem bestiarumque perfectione, tanquam a minore ad maius, concludi debet hominem, cui non solum sensus, uti bestiis, sed animus divinus a natura datus sit, omnium perfectissimum esse. Summa autem hominis perfectio consistit in mente perfecta aut absoluta ratione. Absoluta autem ratio virtus est. Atqui beatum est id, cui nihil deest et quod in suo genere summam perfectionem adeptum est; virtus autem est perfectissimum quidque; ergo, qui virtutis compotes sunt, beati sunt. De formula *unde igitur ordiri .. possumus?* v. ad II. 18, 42 extr.

et arbores, et vites, et ea — alia — alia] V. *Ramshorn*. L. Gr. §. 105. Not. 4. *Kühner*. L. Gr. §. 109, 9.

aut flores aut fruges fundat aut bacas] De eleganti verborum collocatione v. ad I. 1, 2. Verbum *fundendi* saepius venusta metaphora pro *gignere*, *parere* usurpatur. N. D. II. 33, 83: quippe quae (terra) .. omnia *pariat* et *fundat* ex sese. *Grimmius* (Deutsche Gr. II. p. 19.) comparat *gióta* (altnordisch s. v. a. parere) „welches ursprünglich wol *fundere* bedeutet hat, wie d. Goth. *giutan*, alth. *kiozan*, giessen, u. mhd. *giezen* (creare)," affertque C. N. D. 2. 62, 156. Plin. H. N. 8, 30. 17, 22. 18, 10. Verg. Aen. 8, 139.

neque est ullum, quod .., omniaque .. perfecta sint] Attractionis genere quodam verba *omniaque .. perfecta sint* proxime praecedentium enuntiationum secundariarum coniunctivis *vigeat* et *fundat* accommodata sunt, quom e vulgari dicendi ratione oratio sic conformata esse deberet: *omniaque in omnibus, quantum in ipsis est, .. perfecta sunt*. Sententiae enim sic sibi respondent: neque ullum plantarum genus non ita viget .., omniaque .. perfecta sunt. Idem genus attractionis iam supra ad I. 36, 88. et II. 2, 5. exposuimus. Cf. quae congessit diligentia *Wesenbergii* Adn. Tusc. p. 18 sqq.

quantum in ipsis sit] H. e. plantae, quantum in ipsarum natura situm sit, si nulla vi externa impediantur, (si ipsarum interior natura nulla vi impediatur, aut, si quantum in ipsis sit, nulla vi impediente, excolant,) ad summam perfectionem perveniunt. Cur autem *Baiter* de *Halmii* sententia *quantum in ipsis est* scripserit, perspici non potest.

§. 38. *earum quaeque suum*] Haec est legitima pronominis *quisque* collocatio, ubi cum genetivo partitivo iunctum est, non *earum suum quaeque*. V. nos in Gr. L. §. 124, not. 7.

munus] a natura datum, nobis: *Bestimmung*.

aliud .. praecipui] Genetivo *praecipui* offensus Ernestius coni. *praecipue*, uti est in Duisb. At cf. locum a *Schellero* allatum: de Inv. II, 1:

est, quod suum quaeque retinet nec discedit ab eo; sic homini multo quiddam praestantius; etsi praestantia debent ea dici, quae habent aliquam comparationem, humanus autem animus decerptus ex mente divina cum alio nullo nisi cum ipso deo, si hoc fas est dictu, comparari potest. 39. Hic igitur si est excultus, et si eius acies ita curata est, ut ne caecaretur [6] erroribus, fit perfecta mens, id est absoluta ratio, quod [4] est idem virtus. Et si omne beatum est, cui nihil deest et quod in suo genere expletum atque cumulatum est, idque virtutis est proprium; certe omnes virtutis compotes beati sunt. Et hoc quidem mihi cum Bruto convenit, id est [7] cum Aristotele, Xenocrate, Speusippo, Polemone. 40. Sed mihi videntur etiam beatissimi. Quid enim deest ad beate vivendum ei, qui confidit suis bonis? aut qui

6 Sic R. P. Vat. Gud. 1. II. Gr. b. aliique; Or. c. paucis deterioribus codd. *caecetur.* Male. V. Adn. 7 Sic Or. c. R. Gud. 1. II. Marb. Duisb. Mon. 2. quinq. Oxx.; pauci codd., etiam P., et aliquot edd. vett. pro *id est* habent *idem;* vulg. *item.*

aliud commodi. Ad *praecipuum* comp. *Orellius* C. de Rep. I, 4: non *praecipuam* (praecipue adversam), sed parem cum ceteris fortunae conditionem subire. Significat omnino aliquid, quod quis praeter ceteros habet.

quod .. ab eo] Pro: quod suum quaeque retinet nec a *quo* discedit. V. ad c. 3, 8.

sic homini multo quiddam praestantius] Per breviloquentiam dictum pro: sic homini, *et quidem multo quiddam praestantius.* Locus geminus Off. I. 30, 107: ut .. in corporibus magnae dissimilitudines sunt ..; sic in animis exsistunt *maiores etiam varietates* (h. e. sic in animis exs. magnae varietates, et quidem maiores etiam.

etsi praestantia] V. Adn. in IV. 29, 63.

habent .. comparationem] V. ad IV. 36, 77.

decerptus ex mente divina] V. nos in libr. dict. p. 212. Cf. de Divin. I. 49, 110: a qua (natura deorum) .. *haustos* animos et *libatos* habemus. de Senect. 21, 78: ex universa mente divina *delibatos* animos habemus: ubi cf. *Gernhard.* Stoici enim statuebant τὰς ψυχὰς συναφεῖς τῷ θεῷ ἅτε αὐτοῦ μόρια εἶναι καὶ ἀποσπάσματα (vel ἀπόῤῥοιαν θεοῦ), v. Epictet. diss. I. 44, 6. M. Aurel. V, 27. et *Zeller.* Griech. Phil. III. p. 103 sq. Praeierunt quodammodo iam Socrates, v. nos ad Xen. Commentar. I. 4, 8, et Plato, v. *Stallbaumium* ad Plat. Phileb. p. 30. A.

§. 39. *ita curata est, ut ne caecaretur*] Ob voculam *ita* non est statuendum coniunctiones *ut ne* pro *ut non* positas esse: quod fieri omnino nequit; sed duae notiones quasi in unam confusae sunt, notio effectus et consilii: quod *O. Th. Keilius* in Quaest. Tull. p. VIII. sic expressit: si ita acies eius curata est, *ut* cautum sit, *ne* caecaretur. Unde apparet scripturam *ut ne caecetur* (v. V. Scr.) perversam esse. Cf. *Madvig.* ad Fin. II. 5, 15 p. 164 sq. Praeterea cf. Adnotata in I. 4, 7.

absoluta ratio] V. ad IV. 15, 34.

quod est idem virtus] Pleraeque edd. vett. exhibent *quae est idem, quod virtus.* Comparat *Orellius* Legg. II. 2, 5: hunc locum (*idem* ego te accipio dicere *Arpinum*) germanam patriam esse nostram: ubi v. *Moserum* p. 161 sq.; quanquam hic locus nostro non plane par est. Duram esse nostri loci structuram et a Ciceronis consuetudine, e qua dicendum erat *quae est eadem virtus,* abhorrentem negari non potest; sed excusatur eo, quod verba *id est* antecedunt, neque eadem Cicero repetere voluit; nam verba *quod est* vicem sustinent verborum *id est,* neutrum autem *idem* per attractionem additum est. Cf. exempla supra ad II. 22, 52: *eadem in voluptate* allata.

§. 40. *etiam beatissimi*] Si vero id beatum est, cui nihil deest; sequitur etiam, ut, qui virtutis compotes sunt, etiam beatissimi sint. Nam qui virtute praeditus est, confidit suis bonis; qui autem confidit suis bonis, ei nihil

diffidit, beatus esse qui potest? At diffidat necesse est, qui bona dividit tripertito.

XIV. Qui enim poterit aut corporis firmitate aut fortunae stabilitate confidere? Atqui, nisi stabili et fixo et permanente bono, beatus esse nemo potest. Quid ergo eiusmodi istorum est? ut mihi Laconis illud dictum in hos cadere videatur, qui glorianti cuidam mercatori, quod multas naves in omnem oram maritimam dimisisset: *Non sane optabilis quidem ista* [1], inquit, *rudentibus apta fortuna.* An dubium est, quin nihil sit habendum in eo genere, quo vita beata *compleatur* [2], si id possit amitti? Nihil enim interarescere, nihil exstingui, nihil cadere debet eorum, in quibus vita beata consistit. Nam qui timebit, ne quid ex iis [3] deperdat, beatus esse non poterit. 41. Volumus enim eum, qui beatus sit, tutum esse, inexpugnabilem, saeptum

XIV. 1 Edd. vett. fere omnes *ista quidem,* quod praefert *Wes.* I. p. 22. et recepit Bait.; etiam Mon. 2. habet *ista quidem est, inq.;* at v. ad I. 3, 6. 2 v. Adn. 3 Sic Duisb. et Mon. 2.; Or. c. vulg. *his.*

deest ad beate vivendum; ergo virtus ad beate vivendum se ipsa est contenta. At si praeter virtutem etiam corporis et fortunae bona statuuntur, vita beata una virtute effici non potest; nam qui diffidit suis bonis et, ne quid ex iis deperdat, timet, beatus esse non potest; at diffidat necesse est, qui tria bonorum genera ponit, quia et corporis et fortunae bona fluxa sunt atque fragilia.

Cap. XIV. *rudentibus apta fortuna*] H. e. fortuna a rudentibus aut navigio pendens. Cf. ad 12, 36: ex se ipso apta. De sententia cf. Plutarch. Apophthegm. Lacon. p. 234, F: πρὸς τὸν μακαρίζοντα Λάμπιν τὸν Αἰγινήτην, διότι ἐδόκει πλουσιώτερος εἶναι ναυκλήρια πολλὰ ἔχων, Λάκων εἶπεν· Οὐ προσέχω εὐδαιμονίᾳ ἐκ σχοινίων ἀπηρτημένῃ.

An dubium est ..?] V. ad IV. 23, 52 princ.

quo vita beata compleatur] Plerique codd. *quo v. b. complectitur;* pauci codd. et edd. vett. ante D. 2. *quod v. b. complectitur.* Bentleius acutissime legendum coniecit *completur,* quod receperunt Or. et Bait., Wopkensius Lectt. Tull. p. 148. *compleatur,* quod praetuli, primum ob grammaticam, quae requirit coniunctivum, dein quia ex hac scriptura facilius intellegitur, unde corruptela *complectitur* originem suam traxerit. De v. *complendi* cf. c. 16, 47: *his vitam beatam compleri* negant. Fin. III. 12, 41: *compleri vitam beatam:* ubi v. *Madvigium* p. 417 sq. V. 24, 71: *complent* ea quidem *beatissimam vitam.* Eadem scripturae corruptela infra c. 24, 70. deprehenditur.

§. 41. *tutum esse, inexpugnabilem, saeptum atque munitum*] *Madvigius* in Opusc. Ac. I. p. 333 sqq. et postea ad Fin. IV, 20. p. 570 sq. demonstrare studet Ciceronem in *trium* aut *plurium* vocabulorum enumeratione, si *eodem ordine et pari dignitate* procedant, copulam aut in singulis repetere (honeste *et* sapienter *et* iuste) aut in omnibus omittere (hon., sap., iuste); ubi autem extremum non aequale sit antecedentibus, recte addi copulam, uti V. 4, 11: *et in omni disputatione* etc. Ergo ubi duo extrema in unum coniunguntur et id antecedentibus tanquam diversum adiungitur, recte ponitur copula, uti h. l. duo sunt ordines, prior: *tutum esse, inexpugnabilem,* alter: *saeptum atque munitum;* cf. I. 33, 80: aegritudines, *irae libidinesque* (duo extrema unum efficiunt). III. 18, 39. IV. 30, 64, ubi terna orationis membra distinguenda sunt; itemque ubi extremum dispar est et antecedentibus eiusdem generis vocabulis e contrario ponitur, uti III. 2, 3: (poetae) audiuntur, leguntur, ediscuntur *et inhaerescunt penitus in mentibus:* ubi extremum aliquid est, quod ex antecedentibus efficitur (= unde fit, ut inhaerescant). IV. 15, 34: *omnisque* recta ratio: quae antecedentia complectitur. V. 5, 12: recte, honeste, laudabiliter *et ob eam rem bene vivi potest:* ubi *bene* antecedentia complectitur. Eadem ratio est, ubi ante-

atque munitum, non ut parvo metu praeditus sit, sed ut nullo. Ut enim innocens is dicitur, non qui leviter nocet, sed qui nihil nocet; sic sine metu is habendus est, non qui * parvo metu est * [2], sed qui omnino metu vacat. Quae est enim [4] alia fortitudo nisi animi affectio, quom [5] in adeundo periculo et in labore ac dolore patiens, tum procul ab omni metu? 42. Atque haec certe non ita se haberent, nisi omne bonum in una honestate consisteret. Qui autem illam maxime optatam et expeti-

4 Cod. Aug. *quae enim est*. V. ad I. 27, 66. 5 Perperam W. et Or. c. uno Ox. *tum*. V. ad c. 25, 72.

cedentibus vocabulis adduntur verba *et cetera, et reliqua, et similia;* nam extremum, ea, quae praeterea commemoranda erant, comprehendens antecedentibus e contrario ponitur, quanquam in hac formula frequentius omittitur copula, v. ad IV. 31, 66. Qui autem loci cum his praeceptis conciliari non possint, eos *Madvigius* corruptos esse et emendandos censet. Idem sensit *Wesenbergius* Em. III. p. 17 sq. Negari quidem non potest Madvigianum praeceptum longe plurimis non solum Ciceronis, sed omnium diligentiorum scriptorum locis confirmari; tamen ei loci, in quibus copula addita est, satis multi sunt neque, nisi violenter, corrigendi. Neque vero etiam ulla sana ratio excogitari potest, cur Cicero in coniungendis pluribus verbis usquequaque unam atque eandem legem observarit nec unquam ab ea deflexerit, praesertim quom inter ἀσύνδετον et σύνδετον orationem aliquantum discriminis intercedat; illa enim semper gravior est quam haec. Raro *et*, saepius *atque* (*ac*), satis frequenter *que* reperitur. Cf. Off. I. 26, 92: magnifice, graviter animoseque. Memorabilis locus est V. 9, 26, ubi primum dicitur: honeste, sapienter *iusteque*, dein paulo post: honeste, sapienter, iuste: qui locus luculentissime demonstrat illam sermonis Latini legem non tam religiose a scriptoribus observari, quam Madvigius sibi persuasit. Cf. *Ellendt*. ad C. de Or. I. 43, 194. Vol. I. p. 133. et ad II. 34, 145. Vol. II. p. 237 sq., ubi multi loci congesti sunt, qui regulae Madvigianae refragantur. — De huius loci verbis *Menkius* in Observv. ined. apposite comparat Parad. IV. 1, 27: Sapientis animus magnitudine consilii, contemptione rerum humanarum, tolerantia fortunae, virtutibus denique omnibus, ut *moenibus saeptus, vincetur et expugnabitur —?*

metu praeditus] Rarius *praeditus* de rebus malis dicitur. p. Sulla 3, 7: me singulari *immanitate* et *crudelitate praeditum*. de Inv. I. 47, 80: *grandi vitio pr. Moser* comp. p. Flacco 3, 6: *levitate, egestate, perfidia, audacia praeditus*. Verr. II. 2, 42: *amentia pr.* Cornif. ad Herenn. II. 27, 44: *tumore pr.* — De seq. *sine metu* = furchtlos v. ad II. 3, 7: lectionem sine ulla delectatione.

qui parvo metu est] Haec est coniectura *Tischeri* sane quam probabilis. Plurimi codd. et optimi, ut R. P. Gud. 1. II. Vat., habent *qui parva metuit:* quae scriptura facile ex *q. parvo metust* nasci potuit. Verba: *non qui parvo metu est, sed qui omnino metu vacat* egregie respondent praecedentibus: *non ut parvo metu praeditus sit, sed ut nullo. Madvigius* quidem ad Fin. V. 30, 91., qui probat scr. *qui parva metuit*, haec verba accipit de eo, qui metuit parvas res (corporis incommoda et externa); at intellegendus est h. l. is, qui parvum metum habet; is autem non parvas res, sed magnas tantum metuit. Neque magis probabilis est coni. *Baiteri*, a Sorofio recepta: *qui pauca metuit:* quod, uti recte Sff. monet non tam ad timiditatis quam ad fortitudinis gradum referri potest. Ipse *Sff*. legendum conicit *qui parce metuit;* sed quae de v. *parce* contulit exempla, aliena sunt. Quod *Or*. c. paucis deterioribus codd. paucisque edd. vett. edidit, *parum*, id etiam sententia huius loci plane respuit. Nam ubicunque apud Ciceronem et huius aetatis scriptores *parum* legitur, significat nostrum *zu wenig*, h. e. minus, quam satis est, quam velis, non satis, opponiturque vocabulo *nimis* aut *nimium*, ut II. 7, 17. IV. 17, 39. V. 37. 107. Off. I, 25: mediocritatem illam tenebit, quae est inter *nimium* et *parum*. Hinc nunquam dicitur *tam parum, adeo parum, quam parum*, sed *tam non, adeo non, quam non*. V. ad IV. 35, 74.

tam securitatem (securitatem autem nunc appello vacuitatem aegritudinis, in qua vita beata posita est,) habere quisquam potest, cui aut adsit aut adesse possit multitudo malorum? Qui autem poterit esse celsus et erectus et ea, quae homini accidere possunt, omnia parva ducens, qualem sapientem esse volumus, nisi omnia sibi [6] in se posita censebit? An Lacedaemonii Philippo minitanti [2] per litteras se omnia, quae conarentur, prohibiturum quaesiverunt, num se esset etiam mori prohibiturus;

6 *sibi* om. Gud. 2. V. Adn.

Nostra quidem memoria exstiterunt, qui praeeunte Prisciano (XV. p. 620. Kr.) *parum* nonnunquam pro *parvum* usurpatum esse dicerent, v. *Doederlein*. Latt. Syn. T. I. p. 146. T. III. p. 313. *Frotscher*. in exc. ad Quintil. X. 1, 130. p. 255. *Kritz*. ad Sall. Iug. 85, 31.; at qui paucissimi ex aureae aetatis scriptoribus excitantur loci, ii corrupti aut aliter explicandi sunt. V. *Madvig*. ad Fin. V. 30, 91. p. 781. Sall. l. d. c. Nonio et paucis codd. legendum est *parvi id facio*. Cic. de Rep. IV, 8: non enim facile valenti populo resistitur, si aut nihil impertias iuris aut *parum*, h. e. aut nihil aut non satis. Etiam ap. Auct. libri de b. Afr. c. 2. recte se habet *parum*. Paucissimi posteriorum scriptorum loci restant, ut Sen. ep. 2, 5: non qui *parum* habet, sed qui plus cupit, pauper est. ep. 116, a: dolebimus, sed *parum;* concupiscemus, sed temperate. At Quintil. III. 1, 5: „nos veremur, ne *parum* hic liber mellis et absinthii multum habere videatur“ recte dicitur *zu wenig* Honig u. viel Bitteres. X. 4, 40: „M littera .. etiamsi scribitur, tamen *parum* exprimitur“ *parum* est *nicht genug*.

procul ab omni metu] est idem, quod *remota* ab omni metu. Rarius adverbia sic collocata pro adiectivis aut participiis ponuntur; multo frequentiora sunt exempla, in quibus adverbium inter adiectivum et substantivum locum habet, ut *omnes circa populi*. V. nos in Gr. L. §. 109. Not. 10.

§. 42. *Qui autem*] Virtute una vita continetur beata. Una enim virtus ab aegritudine nos et a metu et libidine et insolenti alacritate vindicare potest.

omnia sibi in se posita] Bentleius legendum coniecit *omnia sua in se:* quod recte improbat Orellius. *Wopkens*. Lectt. Tull. I, 19. p. 148. apposite comparat V. 10, 30: tum poterunt .. profiteri .. omnia .. *sibi in sese esse posita*. Dativum *sibi* non ex abundanti additum, sed necessarium esse recte docet *Seyffert*. ad Lael. 13, 45. p. 303. Quom enim dico: *omnia in me posita sunt*, credo omnia revera a me pendere; quom autem dico: *omnia mihi in me posita sunt*, significo omnia, *quatenus ad me spectent*, in me esse posita.

An Lacedaemonii .. quaesiverunt ..; vir is .. reperietur ..?] De hac e contrario argumentandi forma v. *Seyffert*. schol. L. §§. 54 et 55. Infra c. 36, 104. pro Arch. poeta 12, 30: *An* statuas et imagines .. studiose multi summi homines reliquerunt; consiliorum relinquere ac virtutum nostrarum effigiem nonne multo malle debemus, summis ingeniis expressam et politam? ubi plura contulit *Stürenburg*. p. 160 sq. in Catil. I. 1, 3: *An* vero vir amplissimus, P. Scipio, .. Ti. Gracchum, mediocriter labefactantem statum rei p., privatus interfecit; Catilinam, orbem terrae caede atque incendiis vastare cupientem, nos consules perferemus? Duo praeterita leguntur p. Balbo 23, 54: *An* lingua et ingenio patefieri aditus ad civitatem *potuit*, manu et virtute non *potuit? anne* de nobis trahere spolia foederatis *licebat*, de hostibus non *licebat?* an quod adipisci *poterant* dicendo, id eis assequi pugnando non *licebat?* ubi alii male leg. *licebit*. p. domo sua 10, 26: *an .. licuit* tibi ferre .. privilegium, mihi .. non *licuit* .. sententiam dicere? Duo imperfecta conditionalia Fin. I. 21, 72: *An* .. eas .. artes *persequeretur*, vivendi artem .. *relinqueret?* V. *Wesenberg*. Em. III. p. 31. Similem conclusionis formam supra ad II. 17, 39. vidimus. Cf. *Hand*. Tursell. I. p. 349 sq. et nos in Gr. L. §. 159, 3. De ipsa narratione *Davisius* contulit Stob. Serm. VII. p. 90. et, qui rem aliter narrant, Plutarch. Lacon. Apophth. p. 235. Valer. Max. VI. 4, 14 extr.

minitanti] D. Tr. Bait. aliique e Bentl. coni. contra codd. ediderunt *minitante:* quod etiam *Wesenb*. Em. I. p. 13. probat, multis exemplis de-

vir is, quem quaerimus, non multo facilius tali animo reperietur quam civitas universa? Quid? ad hanc fortitudinem, de qua loquimur, temperantia adiuncta, quae sit [7] moderatrix omnium commotionum, quid potest ad beate vivendum deesse ei, quem fortitudo ab aegritudine et a metu vindicet, temperantia quom [8] a libidine avocet, tum insolenti alacritate gestire non sinat? Haec efficere virtutem ostenderem, nisi superioribus diebus essent explicata.

XV. 43. Atque quom [1] perturbationes animi miseriam [2], sedationes autem vitam efficiant beatam, duplexque ratio perturbationis sit, quod aegritudo et metus in malis opinatis, in bonorum autem errore laetitia gestiens libidoque versetur [3]; quom haec [4] omnia cum consilio et ratione pugnent: his tu tam gravibus concitationibus tamque ipsis inter se dissentientibus atque distractis quem vacuum, solutum, liberum videris, hunc dubitabis beatum dicere? Atqui sapiens semper ita affectus est. Semper igitur sapiens beatus est. Atque etiam omne bo-

7 O. Hein. coni. *est:* quod recepit Sorof.; at *quae sit* est = quom ea sit. 8 Sic edd. L. Fr. Fabr. D.; Or. c. vulg. *tum.* V. ad c. 25, 72. XV. 1 Gud. 1. R. Brux. P. *at quicunque:* quod quom Sff. e prave repetitis extremis antecedentis vocabuli (explicata) syllabis ortum putaret, scripsit *cumque perturb.* V. ad III. 7, 14. 2 Pauci deteriores codd. et nonnull. edd. vett. *miseram:* quod vel ob verborum sequentium collocationem reiciendum est. 3 Sic Or. c. plerisque codd., etiam R. P. Gud. 1. II. et nonnull. edd. vett. pro *versentur.* V. nos in Gr. L. §. 103, 6. b). 4 Sic Or. c. quinq. Oxx. Aug. Mon. 2. Guelf. et edd. vett. fere omnibus; Sff. probabiliter *quom omnia ea;* Kl. c. reliquis omnibus codd. omiserunt *haec:* quo aegre careas; Tr. et Bait. e Bentl. coni. *quae omnia .. pugnant* pro *quom haec o. .. pugnent.*

monstrans litterarum *i* et *e* in R. aliisque optimae notae codd. (ergo etiam in archetypo) confusionem esse frequentissimam. Dativum *Wolfius* per anacoluthon explicare studet. Opinatur enim Ciceronem primum *responderunt* scribere voluisse, deinde autem, quom responsio in quaestione constaret, constructione excidisse dixisseque *quaesiverunt. Orellius* ad eam inclinare videtur sententiam, ut *minitanti* pro ablativi forma habendum statuat, dicens *Bentleianae* regulae, qua ablativo participii (non adiectivi, ut *recenti*) formam in *e* necessario tribuendam esse docet (ad Horat. Carm. I. 25, 17), certe codd. saepe refragari (coll. *Meyer.* ad Orator. §. 190: *a me inquirenti*), vel inter utramque formam fluctuari (N. D. II. §. 89: *undanti*, al. *undante* in freto), vel denique formam in *i* necessario metro efflagitari, ut Divin. I. §. 18: *stellanti nocte .. luce serenanti* § 21. *vigenti numine* (coll. *Moser.* ad Divin. I. §. 61: *satietate affluenti*). Etiam *Klotzius* participium *minitanti* pro ablativo habet. Quam rationem nullo modo probare possum; nam ne unus quidem apud Ciceronem in pedestri oratione reperitur locus, in quo ablativus veri participii, praesertim ubi id in ablativorum absolutorum quae appellatur structura locum habet, desinat in *i*. Quare ego nunc Wolfii explicationem amplexandam arbitror.

Cap. XV. §. 43. *Atque quom*] Qui perturbationibus animi liber est, beatus dicendus est. Perturbationibus autem una nos virtus liberat; ergo virtus vitam beatam efficit.

perturbationes .. perturbationis] V. Adnotata in IV. 31, 65.

in bonorum .. errore] H. e. in bonis opinatis. V. ad III. I, 1. De collocatione verborum: *aegritudo .. versetur* v. ad II. 4, 11 princ.

Atque etiam] Hae particulae saepe in transitione ad novam rem usurpantur

num laetabile est; quod autem laetabile, id praedicandum et prae se ferendum; quod tale autem, id etiam gloriosum; si vero gloriosum, certe laudabile; quod laudabile autem, profecto etiam honestum; quod bonum igitur, id honestum. 44. At quae isti bona numerant, ne ipsi quidem honesta dicunt; solum igitur bonum, quod honestum: ex quo efficitur honestate una vitam contineri beatam. Non sunt igitur ea bona dicenda nec habenda, quibus abundantem licet esse miserrimum. 45. An dubitas, quin praestans valetudine, viribus, forma, acerrimis integerrimisque sensibus; adde etiam, si libet, pernicitatem et velocitatem; da divitias, honores, imperia, opes, gloriam; — si fuerit is, qui haec habet, iniustus, intemperans, timidus, hebeti ingenio atque nullo, dubitabisne eum miserum dicere? Qualia igitur ista bona sunt, quae qui habeat, miserrimus esse possit? Videamus, ne, ut acervus ex sui generis granis, sic beata vita ex sui similibus partibus effici debeat. Quod si ita est, ex bonis, quae sola honesta sunt, efficiendum est beatum [5]; ea mixta ex dissimilibus

5 v. Adn.

(= *ferner*). V. *Seyffert.* schol. L. I. §. 15.

§. 44. *At quae*] Solum bonum est, quod honestum est. Nam externa bona qui habet, miserrimus potest esse. De v. *at* v. ad III. 7, 14: *atqui.* — *bona numerant*, i. e. pro bonis habent. N. D. 3, 16: singulas .. stellas *numeratis* deos, cf. c. 17. Muren. 24, 49: Sulpicium accusatorem suum *numerabat*, non competitorem. V. *Wopkens.* Lectt. Tull. II, 3. p. 183. H. et nos in Gr. L. §. 113, 1.

abundantem licet] V. ad I. 38, 91. init.

§. 45. *An dubitas*] Oratio ἀνακόλουθος est, quae ad legitimam structuram revocata sic decurrere debebat: An dubitas, quin praestans val. .., si idem sit iniustus .., miser sit. De *an* v. ad IV. 23, 52 init.

si fuerit] Futurum exactum positum est ob seq. fut *dubitabisne.*

hebeti ingenio atque nullo] Observent tirones intensivam vel potius auctivam particulae *atque* vim. de Legg. III. 14, 32: pauci *atque* admodum pauci: ubi plura exempla constipavit *Goerenz.* p. 260. Sall. Cat. 51. 10: res tanta *atque* tam atrox: ubi v. *Kritzium* p. 242. *Hand.* Tursell. I. p. 466 sq. et nos in Gr. L. §. 135, 2. *Nullus* saepe καθ' ὑπερβολὴν dicitur de rebus nullius pretii, nullius momenti. Parad. IV. 1, 28: Itaque pulsus ego civitate non sum, quae *nulla* erat; arcessitus in civitatem sum, quom esset in re publica consul, qui tum *nullus* fuerat. V. *Stürenburg.* in Comment. II. ad Offic. p. 193.

Videamus, ne] V. ad I. 34, 83.

acervus] Hinc genus illud concludendi, quod sorites appellatur, cuius inventor Chrysippus est (v. *Goerenz.* ad Legg. I. 18, 45.), nomen suum invenit, cuius exemplum paulo post sequitur: Etenim *quicquid .. id sit solum bonum.*

quae sola honesta sunt] V. ad I. 27, 66.

beatum] Ern. e cod. Guelf. *efficiendus est beatus.* At quis unquam dixit: beatus efficitur ex bonis? uti recte Wolfius addit. *Beatum* h. l. dicitur substantivi loco, τὸ μακάριον, ut Fin. V. 28, 84: virtutem, in qua sit ipsum etiam beatum: ubi cf. *Goerenz.* p. 637. Abstinuit h. l. verbis *vita beata* ob nimis frequentem eorum recursum; nomina *beatitatis* et *beatitudinis* postea demum effinxit, de quibus de N. D. I. 34, 95. ipse sic: „aut ista sive *beatitas* sive *beatitudo* dicenda est (utrumque omnino durum, sed usu mollienda verba sunt).“ Cf. Wolfium et Orellium, qui Quintil. VIII. 3, 32. comparat.

ea mixta ex dissimilibus] Bona mixta e bonis animi, externis et corporis. Animi bona et externa corporisque bona sunt dissimilia. Beata autem vita ex sui similibus partibus effici debet. Externa corporisque bona beatam vitam efficere non possunt. Ergo

si erunt, honestum ex iis[6] effici nihil poterit: quo detracto, quid poterit beatum intellegi? Etenim quicquid est, quod bonum sit, id expetendum est; quod autem expetendum, id certe approbandum; quod vero approbaris, id gratum acceptumque habendum: ergo etiam dignitas ei tribuenda est. Quod si ita est, laudabile sit necesse est; bonum igitur omne laudabile. Ex quo efficitur, ut, quod sit honestum, id sit solum bonum.

XVI. 46. Quod ni ita tenebimus, multa erunt, quae nobis bona dicenda sint; omitto divitias, quas quom quivis quamvis indignus habere possit, in bonis non numero; quod enim est bonum, id non quivis habere potest; omitto nobilitatem famamque popularem stultorum improborumque consensu excitatam: haec, quae sunt minima, tamen bona dicantur necesse est, candiduli dentes, venusti oculi, color suavis et ea, quae Anticlea[1] laudat Ulixi[2] pedes abluens,

Lénitudo orátionis, móllitudo córporis;

ea si bona ducemus[3], quid erit in philosophi gravitate quam

6 Sic Mon. 2. Duisb. marg. MS. ed. Asc. 2. edd. vett. S. E.; Or. c. vulg. *his*. V. ad I. 3, 5. XVI. 1 Cod. P. *Anticlia;* non male; v. nos in Gr. L. §. 2. Not. 1. Ceterum cf. Adn. 2 Sic Or. c. R. P. Gud. 1. II. aliisque; nonnull. edd. vett. *Ulyxi*, pleraeque *Ulyssi*. 3 Sic R. P. Gud. 1. II. Gr. b. Mon. 1. Marb. MS. marg. Asc. 2. tres Oxx. edd. vett. multae et Non. p. 132; Or. c. aliis *dicemus* ob §. 44.; at ibi alia loci est ratio.

honestum est unum atque solum, quo beata vita contineatur.

Etenim quicquid est, quod bonum sit etc.] Quod h. l. affertur argumentum, idem est, quod iam §. 43 verbis: *atque etiam omne bonum laetabile est* cett. De v. *etenim* v. ad III. 9, 20. Brevius Fin. III. 8, 27: Quod est bonum, omne laudabile est; quod autem laudabile est, omne est honestum. Bonum igitur quod est, honestum est: ubi *Goerenz.* comp. Plutarch. Stoic. Repugn. p. 1039: τὸ ἀγαθὸν αἱρετόν· τὸ δ' αἱρετὸν ἀρεστόν· τὸ δ' ἀρεστὸν ἐπαινετόν· τὸ δ' ἐπαινετὸν καλόν. *Tennemann.* Gesch. d. Phil. T. IV. p. 83 sq. provocat ad Diog. Laert. 7, 101. Coniunctivus *sit* ita explicandus est: quicquid est *ita comparatum, ut bonum sit*. Aliter se habet locus, qui legitur I. 33, 80: quaecunque sunt, quae .. *faciunt:* ubi v. Adnotata.

Cap. XVI. §. 46. *quae sunt minima*] *Minima* non bona, sed res minimi pretii intellegendae sunt. De seq. gen. *Ulixi* v. ad III. 10, 21.

Anticlea] In hoc nomine omnes codd. conspirant. Atqui Anticlea fuit mater Ulixis. Hinc nata est correctio *Euryclea*, quae fuit nutrix Ulixis: quam correctionem ex multis edd. vett. W. et Or. receperunt: quae ratio nullo modo probanda est; nam facile Cicero in nominibus simillimis memoria labi poterat.

Lenitudo] Est tetrameter trochaic. catal., sumptus e Pacuvii Niptris, quem attulit Nonius in *lenitudo*. Cf. Odyss. τ, 392 sqq.

quid erit] Si omnia ea, quae diximus, a sapiente in bonis ducentur; nihil erit, quo sapiens insipienti atque stulto praestet.

in vulgi opinione stultorumque turba] Brevius dictum est pro: in vulgi stultorumque turbae opinione.

§. 47. *At enim*] Particula *enim* post *at* illata inservit confirmandis eis, quae opponi posse videantur; verte *aber freilich*. V. nos in Gr. L. §. 138[a], not. 1. Plura exempla collegit *Beier* ad Offic. I. 40, 144. p. 289. *Seyffert.* schol. L. I. §. 60, 1) illud *enim* in hac formula occupationis (v. ad IV. 23, 52) recte sic explicat: „mit *enim* soll nur zu erkennen gegeben werden, dass ein Recht zum Einwande vorliege, dass es natürlich sei, wie mit dem Deutschen *ja*.“ Comparari possunt cum Graecis part. ἀλλὰ γάρ. Xen. Cyr. V. 5, 13: ἀλλὰ γάρ, ἔφη, μὴ οὕτως εἰκῇ ἡμᾶς αὐτοὺς

in vulgi opinione stultorumque turba, quod dicatur aut gravius aut grandius? 47. At enim eadem Stoici *praecipua* vel *producta* dicunt, quae bona isti. — Dicunt illi quidem, sed iis[4] vitam beatam compleri negant; hi autem sine iis esse nullam putant aut, si sit beata, beatissimam certe negant. Nos autem volumus beatissimam, idque nobis Socratica illa conclusione confirmatur. Sic enim princeps ille philosophiae disserebat, qualis cuiusque animi affectus esset, talem esse hominem; qualis autem homo ipse[5] esset, talem eius esse orationem; orationi autem facta similia, factis vitam. Affectus autem animi in bono viro laudabilis, et vita igitur laudabilis boni viri, et honesta ergo, quoniam laudabilis. Ex quibus bonorum beatam vitam esse concluditur. — 48. Etenim, pro deorum atque hominum fidem! parumne cognitum est superioribus nostris disputationibus, an delectationis et otii consumendi causa locuti sumus sapientem ab omni concitatione animi, quam perturbationem voco, semper vacare? semper in animo eius esse placidissimam

4 Or. c. cdd. *his;* at v. ad I. 3, 5. 5 Sic multi cdd., etiam optimi; Or. c. vulg. *ipse homo;* ex altero verborum ordine *homo* et *orationem* gravius inter se opponuntur.

αἰτιώμεθα. V. nos in Gr. Gr. T. II. §. 509, p. 725.

praecipua vel producta] Cf. Fin. III. 16, 52 sq. Stoici enim, uti iam supra demonstravimus, inter bona et mala posuerunt ἀδιάφορα, quae nihil ad virtutem et ad vitia intersunt atque ideo media dicuntur: neque ad beate neque ad misere vivendum quicquam valent. Sunt tamen commoda atque incommoda vitae, quae sapienti appetere quidem licet, ita tamen, ut virtus integra maneat. Haec ἀδιάφορα dividuntur in προηγμένα (praecipua, praeposita, producta), i. e. ea, quae secundum naturam sunt, quae sumenda et quadam aestimatione dignanda sunt, et in ἀποπροηγμένα (remota, reiecta, reiectanea), quae naturae sunt contraria atque nulla aestimatione dignanda. V. nos in libr. dicto p. 233 sq. Cf. *Tiedemanni* System der Stoischen Phil. T. III. p. 95 sqq., *Beierum* in exc. VI. ad Offic. II. 3, 9. Vol. I. p. 319 sqq., *Seyffert.* ad Lael. 6, 20. p. 121 sq.

Dicunt illi quidem, sed ..; hi] *Illi* sunt Stoici, *hi* Peripatetici. E nostrae linguae ratione exspectamus: dicunt *quidem* (nam *dicunt* opponitur verbo *negant*) *hi ..; illi* autem ..; sed *illi quidem* dictum est ex notissima illa verborum iunctura, quam ad I. 3, 6 princ. exposuimus; quom igitur *illi* iam praecesserit, oppositio pronomine *hi* significanda fuit.

vitam beatam compleri] Bona externa necessaria esse ad vitam beatam conficiendam negabant. De v. *compleri* v. ad c. 14, 40.

qualis cuiusque] Respicere Davisio videtur Platon. de Rep. III. p. 400. D., ubi Socrates: Τί δ' ὁ τρόπος τῆς λέξεως καὶ ὁ λόγος; οὐ τῷ τῆς ψυχῆς ἤθει ἕπεται; .. τῇ δὲ λέξει τἆλλα; *Menkius* in Observv. ined. comp. Dionys. Hal. Antiqq. I. c. 1. p. 3: ἐπιεικῶς γὰρ ἅπαντες νομίζουσιν εἰκόνας εἶναι τῆς ἑκάστου ψυχῆς τοὺς λόγους. Lennep. ad Phalarid. epist. 92. p. 260.

et vita igitur .. et honesta ergo] H. e. et, quoniam affectus animi in bono viro laudabilis est, sequitur, ut vita boni viri laudabilis sit, et, quoniam eius vita laudabilis est, sequitur, ut ea honesta sit *Handius* in Tursell. II. p. 506, 3. prius *et* minus recte pro *etiam* accipit.

§. 48. *Etenim*] *Et* recte sic concluditur; satis *enim* cognitum est superioribus disputationibus sapientem ab omni perturbatione animi semper vacare. V. ad IV. 17, 40. De re ipsa cf. cap. 15.

pro deorum atque hominum fidem] V. *Gernhard.* ad Lael. 15, 52: Nam quis est, *pro deum fidem atque hominum!* qui velit, ut neque diligat quem-

pacem? Vir igitur temperatus, constans, sine metu, sine aegritudine, sine alacritate ulla[6], sine libidine nonne beatus? At semper sapiens talis. Semper igitur beatus. Iam vero qui potest vir bonus non ad id, quod laudabile sit, omnia referre, quae agit quaeque sentit? Refert autem omnia ad beate vivendum; beata igitur vita laudabilis; nec quicquam sine virtute laudabile; beata igitur vita virtute conficitur.

XVII. 49. Atque hoc sic etiam concluditur. Nec in misera vita quicquam est praedicabile aut gloriandum, nec in ea, quae nec misera sit nec beata. Et est in aliqua vita praedicabile aliquid et gloriandum ac prae se ferendum, ut Epaminondas:

Cónsiliís nostrís laus ést attónsa Lacónum,

ut Africanus:

6 v. Adn.

quam, nec ipse ab ullo diligatur. *Menkius* in Observv. ined. comp. Divin. in Caecil. 3, 7. et *Cortium* ad Sall. Cat. 20, 10.

sine alacritate ulla] *Alacritas* h. l. non vulgari sententia, sed de Stoicorum mente intellegenda est, ut sit *laetitia gestiens*, uti supra IV. c. 4. 6. 7: *profusa hilaritas.* c. 16: *inanis alacritas.* c. 33: *exsultans gestiensque laetitia.* IV. 14: *insolens alacritas.* c. 17: *alacritas futilis.* Hinc Bentleius, simul offensus, quod *alacritas* epitheto *ulla* donata sit, quom cetera illa *metus, aegritudo, libido* eo careant, legendum conicit: *sine alacritate futili, sine libidine*, quod Sff. recepit. H. Sauppius coni.: *sine alacritate, nulla libidine;* C. Ph. Wagner: *sine aegrit., alacritate nulla, nulla libidine.* Propius a codd. scriptura discedunt hae coniecturae: *illa* (Nissen.), *stulta* (Bouh.), *vana* (Dav.). At, renitentibus omnibus libris et editis et scriptis, et Nonio p. 457, 6., vulgata non sollicitanda, praesertim quom illud *ulla*, ubi contrarium genus perturbationum sequitur, additum sit, et hac adiectione membrorum oppositio magis efferatur. Nullo modo probare possum *Sorofii* distinctionem: *sine alacritate, ulla sine libidine.*

At semper etc.] De v. *at* et de v. *iam vero* v. ad III. 7, 14: *atqui.* De sequentium verborum sententia cf. Stob. ecl. eth. p. 138: τέλος δέ φασιν (οἱ Στωϊκοὶ) εἶναι τὸ εὐδαιμονεῖν, οὗ ἕνεκα πάντα πράττεται, αὐτὸ δὲ πράττεται μὲν οὐδενὸς δὲ ἕνεκα· τοῦτο δ' ὑπάρχειν ἐν τῷ κατ' ἀρετὴν ζῆν, ἐν τῷ ὁμολογουμένως ζῆν, ἔτι ταὐτοῦ ὄντος ἐν τῷ κατὰ φύσιν ζῆν, et paulo post: λέγοντες (sc. Κλεάνθης καὶ Χρύσιππος) τὴν μὲν εὐδαιμονίαν σκοπὸν ἐκκεῖσθαι, τέλος δ' εἶναι τὸ τυχεῖν τῆς εὐδαιμονίας, ὅπερ ταὐτὸν εἶναι τῷ εὐδαιμονεῖν κτλ.

Cap. XVII. §. 49. *Nec in misera vita*] Nec in misera vita nec in ea, quae nec misera sit nec beata, quicquam est praedicabile; et (= *atqui*, v. ad III. 7, 14.) id negari nequit, esse in nonnullorum hominum vita praedicabile aliquid; id (praedicabile) igitur nihil aliud potest esse nisi vita beata. Vita autem beata, quae praedicetur, eadem est honesta; quod nisi est, aliud melius esse vitā beatā necesse est; hoc autem melius certe erit honestum; ita erit melius aliquid quam vita beata; at, uti supra demonstratum est, praeter beatam vitam nihil aliud est, quod praedicandum sit. Ergo honestum (virtus) idem est vita beata, et vita beata eadem est honestum.

gloriandum] transitive dictum, ut paulo post §. 50: beata vita *glorianda* et praedicanda. Hic usus inde explicandus, quod nonnunquam *glorior* etiam cum accusativo construitur. Cf. nos in Gr. L. §. 131. Not. 9.

ut Epaminondas] sc. de se praedicat: quod ex praecedenti *praedicabile* eliciendum est. Similiter de Divin. I. 33, 72: alia autem subito ex tempore coniectura explicantur, *ut* apud Homerum *Calchas* (sc. explicat), qui ex passerum numero belli Troiani annos auguratus est. — *Africanus* intellegendus est Scipio Afr. *Maior*, v. indic. hist.

A sole exoriente supra Maeotis paludes
Nemo est, qui factis aequiperare[1] *queat.*

50. Quod si est[2], beata vita glorianda et praedicanda et prae se ferenda est. Nihil est enim aliud, quod praedicandum et prae se ferendum sit. Quibus positis, intellegis, quid sequatur. Et quidem nisi ea vita beata est, quae est eadem honesta; sit aliud necesse est melius vita beata. Quod erit enim honestum, certe fatebuntur esse melius. Ita erit beata vita melius aliquid: quo quid potest dici perversius? Quid? quom fatentur satis magnam vim esse in vitiis ad miseram vitam, nonne fatendum est eandem vim virtutum[3] esse ad beatam vitam? Contrariorum enim contraria sunt consequentia. 51. Quo loco quaero, quam vim habeat libra illa Critolai, qui quom in alteram lan-

XVII. 1 v. Adn. 2 Mos. sic distinxit: *Quodsi est beata vita* etc.; ceterum vulgo et in omnib. fere codd. om. *est;* habent *est* quatt. Oxx. et Vind. 2. 3 Sic scripsi c. Tr. e quatt. Oxx. Mon. 2. ed. P.; eodem ducit scr. *vim virtutem esse,* quae est in R. P. Gud. 1. tribus Pall. uno Ox. Aug. Marb.; Or. Bait. aliique c. vulg. *vim in virtute esse;* Brux. *vim virtute esse* et post vim *in* eadem manu superscr. Mos. e coni. D. *vim in virtute inesse.* Ex anteced. *in vitiis* facile ante gen. *virtutum* praep. *in* intrudi, et tum *virtutum* in *virtute* mutari potuit.

Consiliis] Graece ap. Plutarch. T. II. p. 1098. sic legitur versus: ἡμετέραις βουλαῖς Σπάρτη μὲν ἐκείρατο δόξαν. Integrum epigramma servatur ap. Pausan. IX. 15, 4., uti docet *Davisius.* — *Attonsa* imminuta, ἀποκεκαρμένη. Dionys. A. R. 9, 23: σφόδρα γὰρ ἐπήνθησεν ἡ Ῥωμαίων πόλις, ἀνδρῶν τοιούτων καὶ τοσούτων ἀρετὰς ἀποκειραμένη. Cf. *Pflugk.* ad Eur. H. F. 875. p. 94 sq.

A sole] Ennii distichon. — *Maeotis* pronuntiandum *Maeoti,* v. ad I. 9, 18: Aelius.

aequiperare] Or. c. vulg. *me aequiperare;* sed quom R. P. Gud. 1. II. Vat. aliique codd. *me* omittant, delevi, praeeunte *Klotzio* in Add. p. 191., qui comp. Pacuv. ap. Nonium p. 307, 11: „si ita sunt promerita vestra, aequiperare ut queam," ubi pariter verbum *aequiperandi* nullum casum adiunctum habet. Sed h. l. eo facilius pronomen omitti potuit, quod hi versus sine dubio coniuncti fuerunt cum antecedentibus versibus illis Ennii, qui a Seneca ep. 108, 34. allati sunt: „Si fas endo plagas caelestum ascendere cuiquam, | Mi soli caeli maxima porta patet", unde *mi* ad v. *aequiperare* facile suppleri potest; nam hoc verbum ab Ennio etiam dativo iungi docet Sff., comp. Enn. Ann. II. fr. 7: ingens curast *mis concordibus aequiperare.*

§. 50. *Quod si est*] Haec verba non significant: *quod si ita est:* de qua formula supra ad V. 6, 17. exposuimus, sed *quod* referendum est ad *praedicabile aliquid,* quod §. 49. in aliqua vita esse dicitur, ut sit: aliquid praedicabile si est in vita aliqua, (quibus verbis post interiecta: *ut Epaminondas .. queat* repetitur propositio antecedens) beata vita glorianda .. est. Cf. *Wesenberg.* Adn. p. 13.

Et quidem] His verbis novum argumentum inducitur.

contrariorum] Sicuti enim in vitiis misera vita esse statuitur, ita virtus dici potest efficere vitam beatam. *Neidius.*

§. 51. *quam vim habeat*] H. e. quid significet. Supra I. 22, 52: et nimirum hanc habet *vim* praeceptum Apollinis.

libra illa Critolai] Hanc sine dubio respexit etiam Fin. V. 30, 92: audebo igitur, quae secundum naturam sint, bona appellare .., virtutis autem amplitudinem quasi in altera librae lance ponere. Terram, mihi crede, ea lanx et maria deprimet. Cf. de hac libra *Beierum* ad Offic. III. 8, 35. p. 241.

qui quom in alteram] Exspectamus: in cuius alteram lancem quom .. imponantur. At v. Adnot. in III. 24, 57.

cem animi bona imponat, in alteram corporis et externa, tantum propendere illam lancem [4] putet, ut terram et maria deprimat.

XVIII. Quid ergo aut hunc prohibet aut etiam Xenocratem illum, gravissimum philosophorum, exaggerantem tanto opere virtutem, extenuantem cetera et abicientem [2], in virtute non beatam modo vitam, sed etiam beatissimam ponere? Quod quidem nisi fit [1], virtutum interitus consequetur. 52. Nam in quem cadit aegritudo, in eundem metum cadere necesse est; est enim metus futurae aegritudinis sollicita exspectatio; in quem autem metus, in eundem formido, timiditas, pavor, ignavia: ergo ut idem vincatur interdum nec putet ad se praeceptum illud Atrei pertinere:

Proinde íta parent se in víta, ut vinci nésciant.

4 v. Adn. XVIII. 1 Sic Vat.; reliqui *tantopere.* 2 Sic Bait. aliique; Or. c. vulg. *abiic.*

externa] Cornific. ad Herenn. 3. 6, 10: Rerum externarum sunt ea, quae casu aut fortuna secunda aut adversa accidere possunt, ut genus, educatio, divitiae, potestates, gloriae, civitas, amicitiae et quae huiusmodi sunt, et ea, quae sunt iis contraria. Corporis sunt ea, quae natura corpori attribuit commoda, ut velocitas, vires, dignitas, valetudo et quae contraria sunt. Animi sunt ea, quae consilio et cogitatione nostra constant, ut prudentia, iustitia, fortitudo, modestia et quae contraria sunt.

illam lancem] *Ernestius* edidit *illam bonorum animi lanc.*, neque aliter legitur in cod. Lall. Eandem scripturam etiam Klotzius et Moser receperunt; *Bait.* scripsit *prop. illam putet;* recte *Wolfius* verba *bonorum animi* uncis inclusit, rectius *Orellius* cum cod. Bernensi plane exterminavit; nata enim sunt sine dubio ex interpretatione pronominis *illam.* In codd. plerisque, etiam R. P. Gud. 1., et edd. vett. usque ad Gebh. omnibus legitur *illam boni lancem:* quod tueri se non potest, primum quod *bonum* tanquam nomen quod dicitur abstractum pro *honesto* Latini scriptores non dixerunt; tum si concesseris dici sic posse, certe hoc loco, ubi animi et corporis et externa *bona* commemorantur, ineptissimum erit. Bentleius temptabat: *illam* animi *lancem;* Seyffertus *praeponderare illam hanc l.*

deprimat] In bilance, inquit *Davisius*, leviora non deprimuntur, sed attolluntur. Est igitur ἄκυρον. Errasse virum doctum intellexerunt *Kernius* et *Klotzius.* Sententia enim haec est: Quom in alteram lancem animi bona imponuntur, in alteram corporis et externa; illa lanx, in qua animi bona sunt, tanto pondere propendet, i. e. deorsum defertur, ut ne terra quidem et maria ei resistere possint, sed deprimantur. Cf. Fin. V. 30, 92.

Cap. XVIII. *Xenocratem*] v. Ind. hist.

exaggerantem .. virtutem] Sic infra c. 30, 85: ut gravitatem dignitatemque virtutis *exaggerent:* ubi v. *Orellium.* Supra II. 26, 64: tibi propone amplitudinem et quasi quandam *exaggerationem* quam altissimam animi. III. 19. 45: *exaggeratis* regis opibus. Parad. 5, 41: animo excelso et alto et virtutibus *exaggerato:* ubi v. *Mosser.* Brut. 17, 66: Catonis luminibus obstruxit haec posteriorum quasi *exaggerata* altius oratio. Metaphora ducta est ab aggere e caespite vivo excitato. Significat idem, quod *extollere.* Tirones sibi caveant, ne hoc vocab. confundant cum Francogallico *exaggérer* (übertreiben).

§. 52. *in eundem formido .. ergo ut idem vincatur*] Ex antecedentibus supplendum: in eum cadit. De re cf. IV. 7, 16.

Proinde] Senarius iambicus ex Accii tragoedia aliqua, ut videtur, Atreo, petitus. *Proinde* bisyllabum est; de *proinde* c. coniunctivo adhortativo consociato v. nos in Gr. L. §. 138ª, 4.

Nos autem virtutem] Sic scripsi pro vulg. *At nos virt.* c. Vict. Rob. Steph. D. 2. auctore Mosero, qui acute monet scripturam *At nos autem virt.*, quae est in multis optimisque codd. (R. P. Gud. 1. II. Brux. Marb. aliisque), ortam esse ex ultima syllaba antecedentis

Hic autem vincetur, ut dixi, nec modo vincetur, sed etiam serviet. Nos autem [3] virtutem semper liberam volumus, semper invictam. Quae nisi sunt [3], sublata virtus est. 53. Atque [3] si in virtute satis est praesidii ad bene vivendum, satis est etiam ad beate. Satis est enim certe in virtute, ut fortiter vivamus. Si fortiter, etiam ut magno animo, et quidem ut nulla re unquam terreamur semperque simus invicti. Sequitur, ut nihil paeniteat, nihil desit, nihil obstet; ergo omnia profluenter, absolute, prospere, igitur beate. Satis autem virtus ad fortiter vivendum [4] potest; satis ergo etiam ad beate. 54. Etenim ut stultitia, etsi adepta est, quod concupivit, nunquam se tamen satis consecutam putat; sic sapientia semper eo contenta est, quod adest, neque eam unquam sui paenitet.

XIX. Similemne [1] putas C. Laelii unum consulatum fuisse,

3 v. Adn. 4 Sic R. P. Gud. 1. aliique multi et edd. vett. Vict. Rob. Steph. Leod. D.; Or. c. vulg. *ad f. v. virtus.* XIX. 1 R. P. Gud. 1. II. aliique codd. et quatt. edd. vett. *similene:* quod facile ex comp. *similēne* oriri potuit.

verbi *serviet.* Etiam *Tregd.* hanc scr. recepit. *Bait.* c. *Or.* retinuit vulgatam, quam multi quidem, sed deteriores codd. exhibent; *Kl.* revocavit quidem *At nos autem v.*, sed nunc in Add. p. 192. probat scripturam a nobis receptam. *Wesenb.* Em. III. p. 21. magis probat vulgatam *at nos. v.* quam alteram *serviet. Nos autem*, non minus facile *autem* ex superiore versu repetitum esse posse ratus quam ex — *et* geminando factum, et particulam fortius adversantis *at* aptiorem videri.

Quae nisi sunt] Sic omnes codd., nisi quod in Mon. I. Rehd. duob. Oxx. *sint*, in uno *sibi* pro *sunt* legitur, sed multae edd. vett. A. B. S. E. C. V. Ven. (Mos.) Asç. 2. Junt. aliae exhibent *quae nisi ita est* et Asc. 1. *quae nisi ita sit:* unde *Wesenberg.* Adn. p. 14. legendum conicit: *quae nisi est* (= qualis nisi est virtus). Sed si quid coniciendum est, ego scribam: *quod nisi ita est;* nam *quod* facile ob antec. *virtutem* in *quae* mutari potuit; tamen magis mihi placet vulgatae scripturae explicatio, ab eodem V. D. proposita: *quae* = virtus libera et virtus invicta, aut: virtutis libertas et vis invicta (quae substantiva ex adiectivis *libera* et *invicta* elicienda sunt) *nisi sunt* (inveniuntur). Quominus autem in verbis *quae nisi sunt* vim formulae: *quod nisi ita est* (sc. ut virtus libera et invicta sit) inesse statuamus, quom pluralis numerus, pro quo *quod nisi est* exspectamus, tum vero vel maxime Ciceroniana obstat consuetudo, qua in hac formula vocabulum *ita* additur: *quae* (*quod*) *nisi ita sunt* (*est*), uti ad c. 6, 17. vidimus.

§. 53. *Atque si in v.*] Sic Or. Bait. aliique c. vulg., sed omnes fere codd., etiam R. P. Gud. 1. Brux., habent *atqui*, quod ab h. l. alienum est. Nam posteaquam Cicero paulo ante (§. 51 sq.) demonstravit, nisi in virtute vita beatissima poneretur, omnem virtutem tolli; iam *novum* addit argumentum his verbis: *atque si in virtute satis est praesidii ad bene vivendum.* Cf. *Wesenberg.* Em. I. p. 14. De confusis inter se *atque* et *atqui* v. ad III. 7, 14.

semperque simus invicti] De *que* post negationem posito v. ad I. 2, 4.

nihil paeniteat] V. ad c. 28, 81.

absolute] dicitur ut perfecte. Hinc haec vocabula etiam iuncta leguntur, ut Acad. 2. 17, 55: perfecte et absolute ita pares. Cf. de Fin. III. 7. 26: sequitur omnes sapientes semper feliciter, *absolute*, fortunate vivere: ubi v. *Ottonem* p. 215. Ad adverbia ex antecedenti *desit* supplendum est *adsint.* De seq. *etenim* v. ad III. 9, 20.

Cap. XIX. §. 54. *Similemne*] Oratio ἀνακόλουθος. V. Adnotata in II. 1, 3. Oratio igitur sic composita esse debebat: Similemne putas C. Laelii unum consulatum fuisse quattuor Cinnae consulatibus, et utrum malles etc. Quae autem a. c. 19—24. hominum et vitiosorum et virtute ornatorum afferuntur exempla, eam habent vim, ut demonstrent vitio miseram vitam, virtute beatam effici.

unum consulatum] C. Laelius cogno-

et eum quidem cum repulsa [2] — si, quom sapiens et bonus vir, qualis ille fuit, suffragiis praeteritur, non populus a bono consule potius quam ille a populo [3] repulsam fert — sed tamen utrum malles te, si potestas esset, semel, ut Laelium, consulem an, ut Cinnam, quater? 55. Non dubito, tu quid responsurus sis; itaque video, cui committam. Non quemvis hoc idem interrogarem; responderet enim alius fortasse se non modo quattuor consulatus uni anteponere, sed unum diem Cinnae multorum et clarorum virorum totis aetatibus. Laelius, si digito quem attigisset, poenas dedisset. At Cinna collegae sui, consulis [4] Cn. [5] Octavii, praecidi caput iussit, *iussit* [4] P. Crassi, L. Caesaris, nobilissimorum hominum, quorum virtus fuerat domi militiaeque cognita, M. Antonii, omnium eloquentissimi,

2 Post *repulsa* codd. Vind. 1. b. (a sec. m.) et edd. S. E. HW. addunt *L. Cinnae quattuor sine repulsa;* Ern. e cod. Norvic. *cum L. Cinnae quattuor;* at v. Adn. 3 Plurimi codd. et optimi, ut Vat. R. P. Gud. 1. II. Brux., et edd. vett. P. V. Gebh. Verb. Alt. *a bono populo;* Or. c. trib. Oxx. et plerisque edd. vett. *a vano p.;* Pal. 5. et Gud. 2. *ab uno p.;* cod. Relandi *a malo p.;* Sff. coni. *a non bono p.* V. Adn. 4 v. Adn. 5 Sic recte Or.; Mos. scripsit *Gn.;* Gud. 1. Brux. GÑ; Marb. Duisb. *Gnei;* Gud. II. *G. N.*

mine Sapiens, amicus ille Scipionis Africani, anno 611. (143 a. Chr.) consulatum petens repulsam tulit, eiusque loco Q. Pompeius consul factus est. Anno sequenti 612. consulatum cum Q. Servilio Caepione obtinuit et, quom superiore anno repulsam tulisset, Cicero eum *cum repulsa* consulem fuisse dicit. *Neidius.* Cf. *L. Langium* Röm. Alterth. II. §. 110 p. 302.

quam ille a populo] Sic cum Tregdero aliisque e Madvigii coniectura scripsi; plerique et optimi codd. (v. V. Scr.) exhibent *a bono pop.* Vocabulum *bono* facile ex διττογραφία oriri potuit; nam proxime praecedunt verba: *a bono consule;* quoniam autem verba *a bono p.* absurda sunt, *bono* ab aliis in *vano,* uti vulgo legitur, ab aliis in *malo* mutatum est. Notiones *malus, vanus* e contraria notione *bonus* sua sponte eliciuntur. — De collocatione verborum *semel .. quater* et paulo post §. 55 *unum diem .. totis aetatibus* v. ad II. 4, 11 princ.

malles te consulem] V. ad c. 23, 66.

§. 55. *tu quid*] Apte pronomen *tu* relativo praeponitur, quippe quom *tu* oppositum sit aliis. V. ad III. 15, 32.

video, cui committam] Is enim, quicum C. colloquitur, sine dubio optimatium partes sequebatur. De verbo *committendi* sine obiecto posito v. *Madvig.* Epist. crit. ad Orell. p. 26 sq. et 184, qui comp. de leg. agr. II. 8, 20: universo populo neque ipse *committit,* neque illi horum consiliorum auctores *committi* recte putant posse, et *Zumpt.* ad Verr. IV. 7, 16, ubi comp. III. 60, 137: negat se de existimatione sua cuiquam nisi suis *commissurum. Freund.* Lex. I. p. 862 attulit p. Mil. 26, 70: quom senatus ei commiserit, ut videret, ne etc.; sed hic locus alienus est; nam h. l. obiectum latet in verbis *ut videret.* Verte: und so weiss ich auch, wem ich meine Frage anvertraue.

si digito] H. e. si vel leviter attigisset. V. *Ruhnken.* Dictata in Ter. Eun. IV. 6, 2.

collegae sui, consulis] Vell. Pat. II. 22, 2: in iis (sc. excelsissimis viris) consul Octavius, vir lenissimi animi, iussu Cinnae interfectus est. Immerito P. Manutius, Lambinus, Bait. verbum *consulis* delendum consuerunt. Nam, uti recte monuit *Klotzius,* cum vi additum est. Significare voluit Cicero Cinnam interfici iussisse collegam suum consulem, ergo virum in altissimo dignitatis gradu collocatum. De praemissa appositione v. ad c. 32, 90.

iussit] In cdd. et edd. vett. *iussit* semel tantum positum est; alterum *iussit* cum *Seyfferto* addidi; nam eo omisso Cinna in ceteris, qui sequuntur, viris aliud fecisse putandus est.

quos ego audierim, C. Caesaris, in quo mihi videtur specimen fuisse [6] humanitatis, salis, suavitatis, leporis. Beatusne igitur, qui hos [7] interfecit? Mihi contra non solum eo videtur miser, quod ea fecit, sed etiam, quod ita se gessit, ut ea facere ei liceret. Etsi peccare nemini licet; sed sermonis errore labimur; id enim licere dicimus, quod cuique conceditur. 56. Utrum tandem beatior C. Marius tum, quom Cimbricae victoriae gloriam cum collega Catulo communicavit, paene altero Laelio, (nam hunc illi [8] duco simillimum,) an quom civili bello victor iratus necessariis Catuli deprecantibus non semel respondit, sed saepe: *Moriatur?* In quo beatior ille, qui huic nefariae voci paruit, quam is, qui tam scelerate imperavit. Nam quom accipere quam facere praestat iniuriam, tum morti iam ipsi

6 Sic Or. c. R. P. Gud. 1. II. 2. Aug. Mon. 2. Marb. Rehd. et ed. D. pro vulg. *fuisse spec.* 7 Sic Or. c. b. Aug. Vind. 1. 2. Gud. Duisb. (hic *qui eos*) Mon. 1. 2. octo, ut vdtr., Oxx. et omnibus edd. vett. ante D.; eodem ducit scr. *quos* (pro *qui hos*) in R. P. Gud. 1. Brux.; nonnulli codd. *quia hos:* id recepit Kl., nunc autem in Add. p. 193. praefert *qui hos.* 8 Sic Gud. 2. Duisb. tres Oxx. et mult. edd. vett.; eodem ducit scr. *huic illi* in R. P. Gud. 1. II. Brux. Marb.; alii *huic illum. Wesenb.* Em. I. p. 27. coni. *illius* pro *illi;* at v. ad I. 15, 34.

Sic saepe in cdd., ubi idem vocabulum bis ponendum fuit, semel tantum ponitur. Cf. III. 34, 82 sustulit, sustulit. IV. 12, 27 quosdam, quosdam. 21, 47 vehementior, vehementior. V. 37, 107 ignominia, ignominia.

M. Antonii] Plutarchus T. I. p. 431. Appian. B. C. I. p. 662. et Valer. Maxim. IX. 4, 2. auctores sunt Antonium iussu Marii confossum esse, Velleius autem Paterc. 2, 22. Cinnam Mariumque huius facinoris auctores facit, uti docet *Davisius.* De *C. Caesare* v. Indic. hist.

omnium .., quos ego audierim] Dixit non *audivi,* sed dubitantius *audierim* (= die ich gehört haben mag); significare vult coniunctivo e magna oratorum, quos audivit, multitudine facile nonnullorum nomina memoriae obversari non posse.

specimen] exemplar (Ideal). *Moser* comp. C. in Pison. 39, 95: obtigit P. Rutilio, quod *specimen* habuit haec civitas innocentiae. Adde N. D. III. 32, 80: cur temperantiae prudentiaeque *specimen* ante simulacrum Vestae pontifex m. est Q. Scaevola trucidatus? Cf. supra I. 14, 32: *specimen* naturae.

salis] Non solum plurali, sed etiam singulari numero hoc nomen hac vi (*Witz*) a Cicerone dici et hic et sexcenti alii loci probant. V. *Ellendt.* ad Brut. XXXIV, 128. p. 95. et ad C. de Or. II. 24, 98. Vol. II. p. 220 sq.

Etsi .. sed] V. ad I. 37, 90: quanquam .. nimis saepe.

sermonis errore] durch eine irrtümliche Ausdrucksweise. V. ad III. 2, 4: cursus errore.

§. 56. *Marius .. Cimbricae victoriae gloriam cum collega Catulo communicavit*] V. *L. Langium* in Röm. Alterth. III, sect. 1. §. 140 p. 71.

paene altero Laelio] viro Laelii simillimo.

deprecantibus] H. e. necessariis Catuli caedem *precibus depellere* conantibus. *Deprecari* enim proprie est precibus depellere, amoliri, avertere; deinde significat omnino *amovere, abigere, amoliri.* de Orat. II. 49, 201: omnia me semper pro amicorum periculis, nihil unquam pro me ipso *deprecatum.* Uberius de huius verbi notione exposuit A. Gellius N. A. VI, 16. Adde *Ruhnken.* ad Rutil. Lup. p. 29. Multa confudit et turbavit *Burmannus* ad Quintil. Inst. orat. III. 6. p. 240. Cf. *Müller.* ad Cic. de Orat. I. 20, 90. p. 62. et *Bremium* ad Corn. Nep. Attic. XII, 2. p. 382.

non semel, sed saepe] Apte comp. *Klotzius* ad Att. I. 19, 17: ut in senatu *non semel, sed saepe ..* adiudicarit.

accipere quam facere praestat iniuriam] De hac sententia comp. *Davisius* Plat. Gorg. p. 469, C: Εἰ ἀνα-

adventanti paulum procedere obviam, quod fecit Catulus, quam, quod Marius, talis viri interitu sex suos obruere consulatus et contaminare extremum tempus aetatis.

XX. 57. Duodequadraginta annos tyrannus Syracusanorum fuit Dionysius, quom quinque et viginti natus annos dominatum occupavisset. Qua pulchritudine urbem, quibus autem opibus praeditam servitute oppressam tenuit civitatem! Atqui [1] de hoc homine a bonis auctoribus sic scriptum accepimus, summam fuisse eius in victu temperantiam in rebusque gerundis [2] virum acrem et industrium, eundem tamen maleficum natura et iniustum. Ex quo omnibus bene veritatem intuentibus videri necesse est miserrimum. Ea enim ipsa, quae concupierat, ne tum quidem, quom omnia se posse censebat, consequebatur. 58. Qui quom esset bonis parentibus atque honesto loco natus, (etsi id quidem alius alio modo tradidit,) abundaretque et [3]

XX. 1 Duo Oxx. et ed. S. *atque:* quod praefert *Hand.* Turs. I. p. 515., nescio qua de causa. Illud recte defendit *Bakius* ad Legg. I. 5, 15. 2 Sic R. P. Gud. 1. II. Marb. Rehd. et Non. p. 241.; Or. c. vulg. *gerendis.* 3 Sic Or. c. plerisque codd., etiam P. Brux. et b.; eodem ducit scr. *ii* (pro *et*) in Vat. R. Gud. 1. II. Pal. 4.; alii om. *et.*

γκαῖον εἴη ἀδικεῖν ἢ ἀδικεῖσθαι, ἑλοίμην ἂν μᾶλλον ἀδικεῖσθαι ἢ ἀδικεῖν. Senec. de Const. Sap. c. 16. Gell. N. A. XII, 9, ubi Q. Metellus Numidicus: Probi, inquit, iniuriam facilius accipiunt quam alteri tradunt. *Moser* addit Aristot. Eth. Nicom. V, 5 extr. Plutarch. Moral. p. 36. B. c. adn. Wyttenb. p. 291. (p. 220. ed. Lips. T. I.)

quod fecit Catulus] Plutarch. Mar. c. 44. p. 431. Frcf.: Κάτλος δὲ Λουτάτιος, Μαρίῳ συνάρξας καὶ συνθριαμβεύσας ἀπὸ Κίμβρων, ἐπεὶ πρὸς τοὺς δεομένους ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ παραιτουμένους ὁ Μάριος τοσοῦτον μόνον εἶπεν· Ἀποθανεῖν δεῖ, κατακλεισάμενος εἰς οἴκημα καὶ πολλοὺς ἄνθρακας ἐκζωπυρίσας ἀπεπνίγη. Cf. Appian. I, 665. Vellei. Pat. II, 22. Valer. Max. IX. 12, 4. Flor. III, 21. At Augustin. C. D. III, 27. narrat Catulum sumpto veneno mortem sibi conscivisse. V. *Davisium* ad Cicer. de N. D. III, 32.

sex suos — consulatus] qui fuerunt inter 107—100 a. Chr.

Cap. XX. §. 57. *Duodequadraginta annos*] de N. D. III, 33: Duodequadraginta Dionysius tyrannus annos fuit opulentissimae et beatissimae civitatis. — Intellegendus est Dionysius maior.

quibus autem opibus] De particula *autem* v. ad IV. 2, 5.

sic scriptum accepimus] C. Nep. de Regib. c. II: Et manu fortis (Dionysius) et belli peritus fuit et, id quod in tyranno non facile reperitur, minime libidinosus, non luxuriosus, non avarus, nullius rei denique cupidus nisi singularis perpetuique imperii ob eamque rem crudelis. Nam dum id studuit munire, nullius pepercit vitae, quem eius insidiatorem putaret. Omissum pron. *eum* in verbis: *in rebusque .. industrium,* quom modo antecesserit *eius* proximeque subsequatur *eundem,* neminem male habebit; immo addito pronomine oratio durior facta fuisset. Similiter ad Fam. X. ep. 20: *de te* fama constans nec decipi posse nec vinci. Quae alia exempla *Wopkens.* Lectt. Tull. I, 9. p. 75. contulit, aliena sunt. Cum pron. Verr. IV. 18, 38: *de hoc* Verre dicitur, habere *eum* perbona toreumata. Rarior est autem haec structura, qua accusativo c. inf. praemittitur praepositio *de* cum ablativo. Supra IV. 22, 50: *de Africano* .. vel iurare possum, non *illum* iracundia tum *inflammatum fuisse.* V. nos in Gr. L. §. 129, 8.

veritatem intuentibus] *Veritas* plane respondet Graeco ἀλήθεια significatque saepe rem ipsam, veram rei rationem. Cf. III. 33, 79. Eleganter enucleateque de hac v. exposuit *Ernestius* Clav. h. v. Adde *Ellendt.* ad Brut. 83, 226. *Schütz.* Lex. Cic. h. v. *Heindorf.* ad Horat. Sat. I. 3, 97. De Graeco v. cf. *Stallbaumium* ad Plat.

aequalium familiaritatibus et consuetudine propinquorum, haberet etiam more Graeciae quosdam adulescentes [4] amore coniunctos: credebat [5] eorum nemini, sed iis, quos ex familiis locupletium [5] servos delegerat, quibus nomen servitutis ipse detraxerat, et quibusdam convenis et feris barbaris corporis custodiam committebat. Ita propter iniustam dominatus cupiditatem in carcerem quodam modo ipse se incluserat. Quin etiam, ne tonsori collum committeret, tondere filias suas docuit. Ita sordido atque ancillari [6] artificio regiae virgines, ut tonstriculae, tondebant barbam et capillum patris. Et tamen ab his ipsis, quom iam essent adultae, ferrum removit instituitque, ut candentibus iuglandium [7] putaminibus barbam sibi et capillum adurerent. 59. Quomque duas uxores haberet, Aristomachen, civem suam, Doridem autem Locrensem, sic noctu ad eas ventitabat, ut omnia specularetur et perscrutaretur ante. Et quom fossam latam cubiculari lecto [8]

4 Sic Gud. 1. h. l. et §. 60 *adul.;* Or. *adol.* 5 v. Adn. 6 Sic scripsi c. cod. Marb. et multis edd. vett.; eodem ducit scriptura in R. P. Gud. 1. Brux. *sordidoque ancillari,* et in Gud. II. *sordido quae ancillari;* Or. c. vulg. *sordido ancillarique art.;* Bait. coni. *ancillari sordidoque.* 7 Unus Ox. et Non. p. 122. *iuglandum.* Male. 8 R. Gud. 1. II. Brux. unus Ox. *fossa lata cubicularis lecto,* et sic P. duo Oxx. unus Leid. Rehd. Vind. 2., sed *lectum;* alii aliter locum corruperunt: quae corruptelae omnes partim ex exquisitiore structura verbi *circumdandi,* partim ex comp. *fossā latā* ortae videntur. Erasmus et ed. vet. Bouh. *fossa lata cubiculares lectos.* Cf. Adn.

Phileb. p. 48. E. (p. 282 sq. ed. Goth.)

§. 58. *Qui quom esset*] *Quom* vi concessiva dictum. V. Adnot. in I. 49, 117.

alius alio modo] Alii enim infimo loco eum natum esse auctores sunt. *Davisius* affert Helladium ap. Photium (p. 866. ed. Hoeschel.), qui tradit: ὅτι ὀνηλάτου μὲν υἱὸς Διονύσιος ἦν. Diod. Sic. 13, c. 96: Διονύσιος μὲν οὖν ἐκ γραμματέως καὶ τοῦ τυχόντος ἰδιώτου.

credebat .. nemini] Alii legunt *credebat se,* ut est in Guelf. Aug. cod. Bentl. At „*credere* simpliciter dicitur pro *confidere, fidem habere:* de quo usu disputavit *Burmannus* ad Valer. Flacc. I, 532. et ad Lucan. I, 227. *Tempori credere* illustraverunt *Graev.* ad C. Catil. I, 9. *Burm.* ad Quintil. Decl. 6, 16.“ *Handius* ad Wopkens. Lectt. Tull. p. 149., qui comp. Sall. Iug. 72: neque loco neque mortali cuiquam aut tempori satis *credere.* Apud Ciceronem, excepta formula *mihi crede,* hic huius verbi usus alibi non legitur.

ex familiis locupletium] ex famulis divitiorum aut beatiorum civium. Cf. *Bremium* ad Nep. Attic. 13, 3. p. 383. Pro vulg. *locupletum,* quod etiam Or. retinuit, cum recentt. edd. scripsi *locupletium,* quod exhibent Gud. 1. R. P. Duisb. et edd. vett. L. Fr. Fabr. D. Haec forma legitur etiam in his a *Mosero* allatis locis Ciceronis in ed. Or. ad Att. 7, 7. p. Sext. 17, 39. Parad. VI. 2, 46. Off. II. 8, 27. (ubi v. *Beier.* p. 55.) Verr. III. 51, 120. (ubi v. *Zumpt.*) Addit Klotzius ad Att. I. 19, 4, ubi etiam cod. Med. *locupletium* exhibet.

nomen servitutis .. detrax.] Diod. Sic. 14, c. 7: συμπεριλαβὼν τῷ τῶν πολιτῶν ὀνόματι τοὺς ἠλευθερωμένους δούλους, οὓς ἐκάλει νεοπολίτας.

instituitque, ut .. barbam sibi .. adurerent] De pronomine reflexivo *sibi* ad subiectum primariae enuntiationis referendo v. nos in Gr. L. §. 122, 5. a.). *Tonstrices* etiam alibi commemorantur. V. *Freund.* Lex. IV. p. 764.

candentibus] Offic. II. 7, 25: Quid enim censemus superiorem illum Dionysium .. quo cruciatu timoris angi solitum, qui cultros metuens tonsorios candente carbone [sibi] adurebat capillum: ubi cf. *Beierum* p. 50.

§. 59. *duas uxores*] Apud Corn. Nep. de Reg. II, 3: tres uxores Dionysio tribuuntur, sed duas habebat eodem tempore. V. Valer. Maxim. IX. 18, 4. Aelianum V. H. IX, 8. et XIII. 10. — *civem suam,* Dionis sororem.

fossam latam cubiculari lecto] *Cu-*

circumdedisset eiusque fossae transitum ponticulo ligneo coniunxisset, eum ipsum, quom forem [9] cubiculi clauserat, detorquebat. Idemque quom in communibus suggestis consistere non auderet, concionari ex turri alta solebat. 60. Atque is quom pila ludere vellet, (studiose enim id factitabat,) tunicamque poneret, adolescentulo, quem amabat, tradidisse gladium dicitur. Hic quom quidam familiaris iocans dixisset: *Huic quidem certe vitam tuam committis,* arrisissetque adulescens [4], utrumque iussit interfici, alterum, quia viam demonstravisset interimendi sui, alterum, quia dictum id risu approbavisset. Atque eo facto sic doluit, nihil ut tulerit gravius in vita; quem enim vehementer amarat, occiderat. Sic distrahuntur in contrarias

9 Aliquot codd. deteriores et omnes edd. vett. ante Gebh. *fores;* at cf. Valer. Max. IX. 13, 4: *forem cubiculi.*

bicularis lectus est *Schlafbett.* Valer. Max. IX. 13, 4: Dionysius *cubicularem lectum,* perinde quasi castra, lata fossa cinxit, in quem se ligneo ponte recipiebat, quom forem cubiculi, extrinsecus a custodibus opertam [haec verba V. de suo vel ex alio scriptore addidit], interiorem claustro ipse diligenter obserasset. A Cicerone abit Ammian. Marc. XVI. 8, 10: Aedemque brevem, ubi cubitare sueverat, alta circumdedit fossa etc. Etiam de Divin. II. 55, 134. commemoratur *lectus cubicularis.* Gesner legendum suspicabatur *tecto* (quod Tregd. recepit, qui tamen praef. XXIII. fortasse aliud aliquid in corruptelis codicum: *fossa lata cubicularis lecto* latere putat). At huic coniecturae repugnant verba seqq.: *quom forem cub. clauserat,* uti demonstravit *Wesenberg.* Em. III. p. 22. „Dionysius enim *clausa iam* (a se intrinsecus) cubiculi ianua non potuit tum demum *ipse* ponticulum detorquere, si fossa illa, cuius transitus eo coniunctus erat, *extra* cub. tectum (cubiculum) esset. Potuit, si *intra* parietes ipse *lectus* fossa cinctus fuit.“ Huc accedit, quod Valerius Max., qui in illo, quem attulimus, loco Ciceronis verba ob oculos habuit, scripturam *lecto* egregie confirmat. De constructione verbi *circumdandi* v. *Ramshorn.* L. Gr. §. 123. *Kühner.* §. 114, 8.

fossae transitum .. coniunxisset] V. ad II. 12, 29: concludunt ratiunculas.

§. 60. *tunicamque poneret*] V. ad I. 11, 24 extr.

quidem certe] *Quidem* (*wenigstens*) pertinet ad *huic, certe,* adverbium confirmativum (*sicherlich*), pertinet ad verbum *committis.* Saepius apud Ciceronem hae duae particulae iunctae reperiuntur. Supra c. 9, 21: quam bene, non quaeritur; constanter *quidem certe* (sc. locutus est). Offic. I. 39, 140: quarum (villarum) *quidem certe* est adhibendus modus. de Senect. II. 6: volumus *quidem certe* senes fieri. Legg. I, 13, princ. Academ. II. 7, 22: memoriae *quidem certe* .. nihil omnino loci relinquitur. V. *Ochsner.* Ecl. Cic. p. 304. *Herzog.* ad Quintil. X. p. 91. *Kühner.* L. Gr. §. 133, 2. Ubi autem *certe quidem* iunguntur, particula *quidem* intendit atque auget vim adverbii *certe.* Supra I. 29, 70: *certe quidem* in te est (mens).

nihil ut tulerit] De eleganti verborum collocatione v. ad I. 8. 16. De temporum consecutione: *sic doluit, ut tulerit* v. nos in Gr. L. §. 140ᵃ, not. 5; de v. *impotentium* v. ad c. 7, 17 extr.

Quom huic obsecutus sis] quom alteri cupiditatum obsecutus sis, alteri est repugnandum. Perperam Sff. *sis* mutavit in *es.* Si dictum esset: *quom huic obsecuti sumus,* recte se haberet indicativus; sed in *quom obsecutus sis* coniunctivus non aliter accipiendus est atque in *quom credas, dicas, velis* etc. Cf. supra I. 36, 88: dicitur .. carere, *quom* aliquid non *habeas* et non habere te *sentias.*

Cap. XXI. §. 61. *iudicavit*] Davisius et Wolfius, praeeuntibus Manutio et Lambino, e Med. et Bak. ediderunt *indicavit.* Cf. c. 21, 62: Satisne videtur *declarasse* Dionysius nihil esse ei beatum, cui semper aliqui terror impendeat. Saepe haec duo verba in MSS. confunduntur. V. *Ottonem* ad Fin. I. 9, 30. p. 39. At quom plurimi codd. optimique, ut R. P. Gud. 1. II. Vat. Gr., et multae edd. vett. exhibeant *iudicavit,* idque sententiam

partes impotentium cupiditates. Quom huic obsecutus sis [5], illi est repugnandum.

XXI. 61. Quanquam hic quidem tyrannus ipse iudicavit [1], quam esset beatus. Nam quom quidam ex eius assentatoribus, Damocles, commemoraret in sermone copias eius opes, maiestatem dominatus, rerum abundantiam, magnificentiam aedium regiarum negaretque unquam beatiorem quenquam fuisse: *Visne igitur,* inquit, *o Damocle* [1], *quoniam te haec* [2] *vita delectat, ipse eadem* [3] *degustare et fortunam experiri meam?* Quom se ille cupere dixisset, collocari iussit hominem in aureo lecto, strato pulcherrimo [1] textili stragulo magnificis operibus picto, abacosque complures ornavit argento auroque caelato. Tum ad men-

XXI. 1 v. Adn. 2 Sic R. P. Gud. 1. II. Aug. Mon. 1. 2. et edd. vett. P. D.; Or. c. vulg. *haec te.* 3 Sic Vat. R. P. Gud. 1. II. Aug. Vind. 2. Guelf. Pal. 4. Rehd. unus Ox.; Or. c. vulg. *eandem.* V. ad III. 4, 7: *haec enim.* Kl. Bait. Sff. probabiliter *eam* legendum censent, scripturam *eandem* e geminatione sequentis syllabae (*de*gust.) ortam putantes; cf. IV. 3, 6.

minime absurdam habeat, haec scr. alteri praeferenda est. Cf. *Wopkens.* Lectt. Tull. p. 150. ibique *Handium.* Etiam *Klotzius, Moser, Tregder* aliique receperunt *iudicavit,* quod bene explicavit *Bakius* ad Legg. I. 12, 33. Sententia est: Dionysius suis ipse factis et illo in Damocle periculo satis *demonstravit,* quam beatum se esse *iudicaret.* Aptissime *Moser* comp. Off. III. 22, 86: Quanquam id quidem (sc. nihil esse utile, quod honestum non esset) quom saepe alias, tum Pyrrhi bello a C. Fabricio .. et a senatu nostro *iudicatum est,* h. e. se ita *iudicare significaverunt* Fabricius et senatus. Off. I. 43, 153. supra I. 47, 114. Cf. *Klotzium* ad Lael. III, 11. p. 104.

copias eius opes] *Copiae* sunt fortunae (Glücksgüter), *opes* potentia (Macht). Haec duo vocabulo ἀσυνδέτως composita sunt, quom eiusdem generis notiones significent, ut §. 62 unguenta coronae. Cuius generis exempla plura congessit *O. Heinius* in progr. Posnan. 1862. p. 8. V. nos ad I. 4, 7: *vir summo ingenio* etc. Quom *copiae* et *opes* universum potentiae genus significent, sequentia nomina tanquam eius partes subiecta sunt. Sff. comparat p. Cluent. 54 *timor eius perturbatio, suspectus incertusque voltus, crebra coloris mutatio:* ubi *eius* pronominis collocatio eadem est.

o Damocle] W. c. ed. 1584. Gebh. omisit *o,* quod nullo modo probari potest. Nam inter vocativum simplicem et vocativum cum vocula *o* consociatum id discriminis intercedit, ut ille in simplici allocutione locum habeat, hic in oratione cum affectu quodam elata, ut in admiratione, in laetitia, in tristitia, in indignatione, in contemptione. Supra III. 12, 26: Haec mala, *o* stultissime Aeeta, ipse tibi addidisti. Cf. *Ellendt.* ad de Or. I. 10, 40. Vol. II. p. 33 sq. Pro *Damocle* unus Gud. 2. habet *Damocles.* At forma vocativi horum nominum propriorum, e Graeco sermone ductorum, apud Ciceronem in *e* exire solet, ut *Pericle, Sophocle, Ulixe, Themistocle, Callicle, Cleanthe* (III. 32, 77.), *Socrate, Carneade.* Multo rarior est forma in *es* desinens, ut *Socrates* (ad Att. XIV. 9, 1.). In poetica oratione forma in *es* exiens frequentior videtur esse. Cf. supra II. 16, 38: *Patrocles.* 21, 49. de Or. III. 40, 162. Acad. II. 28, 89. Fin. V. 18, 49, ubi v. *Madvig.* p. 705, supra III. 27, 65: *Chremes* (e Terentio). Cf. *C. L. Schneider.* Lat. Formenl. I. p. 44. et nos in Gr. L. §. 21. e).

collocari iussit hominem] V. ad I. 21, 49: vide, quid *homini* tribuam.

strato] H. e. in aureo lecto, cui superiniectum erat pulcherrimum textile stragulum. Nihil opus est cum Ernestio legere: *lecto, strato pulcherrime textili stragulo.* Notum est enim duo adiectiva uni substantivo ἀσυνδέτως adiungi, quom alterum horum adiectivorum cum substantivo in unam quasi notionem coaluit, ut Verr. V. 52, 136: privata navis oneraria maxima. Corn. Nep. Datam. III, 2: agresti *duplici amiculo:* ubi v. *Bremium* p. 191. Cf.

sam eximia forma pueros delectos iussit consistere eosque nutum illius intuentes diligenter ministrare. 62. Aderant unguenta coronae; incendebantur odores; mensae conquisitissimis epulis exstruebantur. Fortunatus sibi Damocles videbatur. In hoc medio apparatu fulgentem gladium e lacunari saeta [4] equina aptum demitti iussit, ut impenderet illius beati cervicibus. Itaque nec pulchros illos ministratores adspiciebat nec plenum artis argentum, nec manum porrigebat in mensam; iam ipsae defluebant coronae; denique exoravit tyrannum, ut abire liceret, quod iam beatus nollet esse. Satisne videtur declarasse Dionysius nihil esse ei beatum, cui semper aliqui [5] terror impendeat? Atque ei ne integrum quidem erat, ut ad iustitiam

4 Sic Bait. c. R. Gud.[2]; Or. c. vulg. *seta*. 5 Sic Brux. et D. de Iac. Gron. sententia e vestigiis codd.; nam optimi R. P. Gud. 1. II. et duo Pall. *aliquid error*, vulgo *aliquis*. V. ad IV. 16, 35.

Ramshorn. L. Gr. §. 152. p. 479. ed. 2. *Kühner*. L. Gr. §. 109, 4. De confusione chiasmi (*strato* .. *picto*) et anaphorae (*pulch. text. str. magn. op.*) eleganter disputat *Naegelsbach*. (Lat. Stilist. §. 136 extr.): „Trefflich dient diese Mischung (des Chiasmus u. der Anaphora), um eine in die nämliche Struktur gehäufte Menge gleicher Kasus organisch unterzubringen; alle Adjective sind hier zu ihren Substantiven *anaphorisch*, die beiden Participien allein in Verhältniss zu ihren Dependenzen *chiastisch* gestellt.“

ministrare] V. ad I. 26, 65.

§. 62. *odores*] per metonymiam (v. ad I. 46, 110.) pro suffimentis, aromatis, thuribus odoriferis. Cf. supra III. 18, 43.

exstruebantur] gravius quam *instruebantur*, quod aliis locis de mensarum apparatu dicitur; illud enim verbum abundantiae, copiae, affluentiae notionem adiunctam habet. Sic de Senect. 13, 44: caret epulis *exstructisque* mensis et frequentibus poculis: ubi v. *Gernhard*. p. 81. Ov. Met. 11, 120: mensas posuere ministri | *exstructas dapibus*. At vero nunquam Latini scriptores dixerunt animum doctrinis, praeceptis, virtutibus etc. *exstructum*, sed *instructum*.

lacunari] V. Adn. in I. 35, 85.

defluebant] V. ad I. 25, 62: ad elegantiora *defluximus*.

quod iam beatus nollet esse] H. e. dicens se nolle iam beatum esse, uti recte explicat *Goerenz*. ad Fin. III. 16, 55. p. 382. Sic II. 19, 45: multosque possum bonos viros nominare, qui complures annos doloribus podagrae *crucientur* maximis: ubi v. Adn. IV. 19, 44: noctu ambulabat in publico Themistocles, quod somnum capere non *posset*. Cf. nos in Gr. L. §. 140[b]. b). Sic in Gr. lingua, ut Thuc. II, 21: οἱ Ἀχαρνῆς ἐχάχιζον, ὅτι, στρατηγὸς ὤν, οὐκ ἐπεξάγοι (e mente Acharnensium). V. nos in Gr. Gr. T. II. §. 594, 3. Cum vi quadam verbum *esse* in clausula ponitur. V. *Goerenz*. ad Fin. I. 18, 57. p. 80.

Satisne] De interrogationis in argumentatione usu v. ad II. 13, 31: *Prudentiamne;* de interrogativo *ne* v. Adnotata in II. 11, 26.

Atque] V. ad III. 2, 4.

ei ne integrum quidem erat, ut] Ne in potestate quidem eius erat, ut. Cum simplici infinitivo: ad Attic. IV. 2, 6; cum *ut:* pro Mur. 4, 8: neque est integrum, ut meum laborem hominum periculis sublevandis non impertiam. De coniunctione *ut* v. quae fusius disputavimus ad III. 3, 5. Neque aliter explicandum est *ut*, quom sequitur post *certum est, verum est*, (III. 29, 73), *inusitatum est, aequum est, par est, convenit, consentaneum est, mos est, consuetudo est, accedit* (supra I. 19, 43.), *sequitur, restat, relinquitur, reliquum est, extremum est, inauditum est, celebratum est*, similia. Cf. *Beier*. ad Offic. II, 22. p. 154. In his omnibus, sequente *ut*, inest notio *fit* aut *factum est* aut *fieri debet* aut *fieri potest*. Sic nostro loco *ne integrum quidem erat*, h. e. ne fieri quidem poterat, ut is. C. Phil. VII. 2, 4: Qui enim *convenit, ut*, qui populares fuerunt, iidem .. improbos se quam populares esse malint. *Accedit, ut* h. e. praeterea fit etiam, ut. *Inusitatum est, ut*, h. e. inusitate factum est, ut;

remigraret, civibus [6] libertatem et iura redderet; iis enim se adulescens [7] improvida [8] aetate irretierat erratis eaque commisserat, ut salvus esse non posset, si sanus esse coepisset.

XXII. 63. Quantopere [1] vero amicitias desideraret, quarum infidelitatem extimescebat, declaravit in Pythagoriis [2] duobus illis, quorum quom alterum vadem mortis accepisset, alter, ut vadem suum liberaret, praesto fuisset ad horam mortis [3] destinatam: *Utinam ego*, inquit, *tertius vobis amicus adscriberer!* Quam huic erat miserum carere consuetudine amicorum, societate victus, sermone omnino familiari! homini praesertim docto a puero et artibus ingenuis erudito. Musicorum vero perstudiosum [3], poëtam etiam tragicum —

6 Duo Oxx. et omnes fere edd. vett. *civibusque*. Asyndeton orationem graviorem facit. 7 Sic Gud. 1.; Or. c. vulg. *adol*. 8 D. coni. *in improvida aetate;* sed recte monet Kl. ablativum sine *in* simul causam rei indicare. XXII. 1 Or. e coni. *quanto opere*. 2 Sic Gud. 1. R. P.; eodem ducit *Pythagoricis* in quatt. Oxx. et Mon. 2.; Or. c. vulg. *Pythagoreis*. 3 v. Adn.

verum est, ut, h. e. vere factum est, ut — et sic porro. Cf. nos in Gr. L. §. 142, 3.

salvus .. *sanus*] V. ad III. 27, 64: verbis .. verberibus.

Cap. XXII. §. 63. *in Pythagoriis duobus*] Damone et Phintia. Cf. Offic. III. 10, 45. ibique *Beier*. p. 259. *Goerenz*. Fin. p. 214. *Davisius* comp. Diod. Sic. Excerpt. Peiresc. p. 242. 244. Val. Max. IV. 7, 1. Porphyr. vit. Pyth. §. 60. Lact. Div. Inst. V. 17, 22. Ex Aristoxeno ap. Iamblich. vit. Pythag. §. 253. apparet non maiori, sed minori Dionysio id evenisse. V. *Beier*. l. d. Hyginus fab. 257., quem Schiller noster secutus est, nominat Moerum et Selinuntium et pro Dionysio Phalarim.

ad horam mortis] Sic plerique codd., etiam R. Gud. 1. II. Brux., et multae edd. vett.; P. et nonnulli alii *morti*, quod nuper Tregder recepit; at illa scriptura difficilior est; praeterea cf. Off. III. 10, 45: quom .. Dionysius tyr. *diem* .. *necis* destinavisset.

Utinam .. *adscriberer!*] Off. III, 10, 45: tyrannus petivit, ut *se* ad amicitiam *tertium adscriberent*. Tirones observent duplex genus esse optati exprimendi; ponitur enim aut coniunctivus praesentis aut coniunctivus imperfecti. Quom optantur ea, quae possunt evenire, praesens ponitur; quom autem optantur ea, quae fieri non possunt, imperfectum ponitur. Hoc igitur loco apte imperfectum positum est, si quidem Dionysius rem optabat, quam effici posse ipse non sperabat. V. nos in Gr. L. §. 108, 6. B, β). Sic distinguunt Graeci inter εἴθε τοῦτο γένοιτο, utinam hoc fiat, et inter εἴθε τοῦτο ἐγένετο aut εἴθ' ὤφελε τοῦτο γίγνεσθαι, utinam hoc fieret. V. nos in Gr. Gr. T. II. §. 395. Not. 4. 7.

a puero] H. e. a prima iuventute.

Musicorum vero perstudiosum] Sic recte Or., ut est in plurimis codd. et optimis, ut R. P. Gud. 1. II. b.; vulgo *perstudiosum accepimus;* duo codd. *accepimus* post *tragicum* habent. Aperta interpolatio. Cicero in mente quidem habuit verbum *accepimus*, sed id omisit, orationis impetu ad aliam sententiam delatus; ex hoc aliisque permultis locis meridiana luce clarius apparet his disputationibus non ultimam a Cicerone limam admotam esse. O. Hein. *accepimus* post *tragicum* addidit; Sff. satis audacter scripsit: *erudito, musicorum vero perstudioso, p. etiam tr. accepimus*. Sententiae autem sic se excipiunt: Quam huic erat miserum carere consuetudine amicorum, societate victus, sermone omnino familiari! homini praesertim docto a puero et artibus ingenuis erudito. Vivebat enim cum fugitivis etc. V. ad II. 1, 3. Ceterum Cicero dicere solet *musica, musicorum* (τὰ μουσικά). V. ad I. 24, 57. De re cf. Diod. Sic. 14, c. 109 et 15, c. 6.

poëtam etiam tragicum] Ammian. Marcell. XV, 5: Legimus Dionysium intentasse poetae Philoxeno mortem, quom eum recitantem proprios versus absurdos et inconcinnos, laudantibus cunctis, solus audiret immobilis. *Da-*

quam bonum, nihil ad rem; in hoc enim genere nescio quo pacto magis quam in aliis suum cuique pulchrum est; adhuc neminem cognovi poëtam, (et mihi fuit cum Aquinio [3] amicitia,) qui sibi non optimus videretur; sic se res habet: „te tua, me delectant mea" — sed, ut ad Dionysium redeamus, omni cultu et victu humano carebat; vivebat cum fugitivis, cum facinerosis [4], cum barbaris; neminem, qui aut libertate dignus esset aut vellet omnino liber esse, sibi amicum arbitrabatur.

XXIII. 64. Non ego iam cum huius vita, qua taetrius, miserius, detestabilius excogitare nihil possum, Platonis aut Archytae vitam comparabo, doctorum hominum et plane sapientium; ex eadem urbe humilem homunculum a pulvere et radio excitabo, qui multis annis post fuit, Archimedem. Cuius ego quaestor ignoratum ab Syracusanis, quom esse omnino nega-

4 Sic Gud. 1. R. P.; Or. c. vulg. *facinorosis.*

visius addit Lucian. adv. Indoct. §. 15. et, qui aequius iudicat, Themistium or. 9, p. 126: τραγῳδίας δὲ ἱκανῶς γράφειν καὶ Διονύσιος ὁ τύραννος ἱκανὸς ἦν.

quam bonum, nihil ad rem] Pro: *quam bonus sit,* nihil ad rem. Accusativus *bonum* attractionis quodam genere accommodatus est antecedentibus verbis.

neminem .. poëtam] V. *Stürenburg.* in II. Commentatione ad Off. c. 2 sqq. et nos in Gr. L. §. 39. Not.

et mihi fuit cum Aquinio amicitia] Aquinius erat poeta malus et insulsus. V. Catull. XIV, 18. Sententia igitur huius loci est haec: Adhuc neminem cognovi poetam, qui sibi non optimus videretur. Quid? Ipse Aquinius, pessimus poeta, cum quo mihi fuit amicitia, optimus sibi visus est. Sine dubio h. l. cum plurimis codd. optimisque, ut R. P. Gud. 1., et omnibus fere edd. vett. legendum est *Aquinio,* non *Aquino,* licet ap. Catull. l. d. legatur *Aquinos;* sed ibi auctore *Turnebo* in Adversarr. XII, 1. p. 373. cum Silligio rescribendum est *Aquinios,* sed legendum *Aquinjos,* quod metrum postulat. *Orellius* c. b. (sed corr. *Aquinio*) duob. Oxx. Vind. 1. aliisque et edd. S. M. edidit *Aquino.*

qui sibi non optimus videretur] ad Att. XIV. 20, 3: nemo unquam neque poëta neque orator fuit, qui quenquam meliorem quam se arbitraretur. Apte *Turnebus* in Adversarr. XII, 1. p. 373. comp. Aristotel. Eth. IX, 7: ὑπεραγαπῶσιν οἱ ποιηταὶ τὰ οἰκεῖα πράγματα, στέργοντες ὥσπερ τέκνα.

omni cultu et victu humano carebat] Verte: *er entbehrte alles höheren Genusses edeler Geistesbildung u. Lebensart.* Cf. c. 25, 72.

Cap. XXIII. §. 64. *ex eadem urbe*] Cum vi quadam coniunctio adversativa *sed* omissa est. V. nos ad II. 2, 5.

humilem homunculum] Haec verba accipienda sunt de infimo, quo Archimedes natus erat, loco et de tenui, in qua constitutus erat, sorte. Apposite interpretes in partes vocant Sil. Italic. XIV, 342.

Vir fuit Isthmiacis decus immortale colonis,
Ingenio facile ante omnes telluris alumnos,
Nudus opum, sed cui caelum terraeque paterent.

a pulvere et radio] Mathematicus dicitur, qui figuras in pulvere radio (*bacillo*) describit. *Ernestius* Clav. v. *pulvis.* Radius enim erat instrumentum, quo geometrae ad figuras in mensa, pulvere conspersa, describendas utebantur. Hinc Cicer. de N. D. II. 18, 48: nunquam *eruditum* illum *pulverem* attigistis, h. e. nunquam mathematicis operam dedistis.

quaestor] Lilybaei in Sicilia 76 a. Chr., quom Sex. Peducaeus in Sicilia praetor erat. — Observanda est elegantissima verborum collocatio, quae verbi *transgressio* vel *hyperbaton* appellatur (v. Quintil. VIII. 6, 62. 63.), qua verba *cuius* et *sepulcrum* grammatice cohaerentia ita a reliquis enun-

rent, saeptum undique et vestitum vepribus et dumetis indagavi sepulcrum. Tenebam enim quosdam senariolos, quos in eius monumento esse inscriptos acceperam, qui declarabant in summo sepulcro sphaeram esse positam cum cylindro. 65. Ego autem, quom omnia collustrarem oculis, (est enim ad portas Agragianas [1] magna frequentia sepulcrorum,) animum adverti [2] columellam non multum e dumis eminentem, in qua inerat sphaerae figura et cylindri. Atque ego statim Syracusanis (erant autem principes mecum) dixi me illud ipsum [3] arbitrari esse, quod quaererem. Immissi cum falcibus multi [4] purgarunt et aperuerunt locum. 66. Quo quom patefactus esset aditus, ad adversam basim accessimus. Apparebat epigramma exesis posterioribus partibus versiculorum dimidiatis fere. Ita nobilissima Graeciae civitas, quondam vero etiam doctissima, sui civis unius acutissimi

XXIII. 1 Sic optimi codd. Vat. R. P. Gud. 1. Brux. et reliqui fere omnes vel aperte vel tecte itemque omnes fere edd. vett. et Non. p. 335; Or. c. cod. Urs. *Achradinas.* V. Adn. 2 v. Adn. 3 Or. nescio qua de causa c. ed. P. *ipsum illud.* 4 Scheib. coni. *tumuli,* Lattmann. *famuli,* Freudenberg. (N. Jhrb. Lpz. 1872. p. 215.) *servuli.*

tiationis verbis disiuncta sunt, ut primum et ultimum eius locum occupent. Qua quidem verborum collocatione efficitur, ut et omnia periodi membra arte inter se contineantur, et animus legentis audientisve ab enuntionis principio usque ad eius exitum intentus teneatur. Cf. Fin. III. 1, 3: *Stoicorum* autem non ignoras quam sit subtile vel spinosum potius *disserendi genus.* V. nos in Gr. L. §. 167, 6. et not. 3.

senariolos] Nusquam hi exstant. *Neidius.*

sphaeram .. cum cylindro] Haec verba referenda sunt ad theorema ab Archimede inventum, quo demonstratur inter cylindrum et sphaeram et conum eiusdem altitudinis et diametri eandem intercedere rationem, quae intercedat inter 3 et 2 et 1.

§. 65. *Agragianas*] *Camerarius* putat significari portas, qua Agrigentum petentes tendere soliti sint. Non video, cur haec scriptura omnium fere librorum auctoritate (v. V. Scr.) confirmata ab omnibus praeter Bait. post W. edd. deserta sit. Si in archetypo lectum esset *Achradinas,* id certe mutatum non esset in hanc insolentiorem formam. Scriptura a me recepta probata est nuper etiam a *Wesenbergio* Em. III. p. 23., qui verissime monet neque admodum veri simile esse sic *Achradinas* in antiquissimo cod. esse corruptum, neque facile ex *Achradina* (de qua v. Indic. hist.) adiectivum *Achradinus* fieri potuisse (Liv. 25, 25 et 31: *Achradinae* portas et portis), neque *unam* quandam ex *pluribus* Achradinae portis apte sic dici. Lamb. coni. *Acraganas,* Camerar. *Acragantinas* (uti Gr. Ἀκραγαντῖνος), neque aliter Lucret. 1, 716. in ed. Veronensi et Marullus, sed Lachmannus *Acragantinas;* Sff. *Agragentinas,* uti Plin. H. N. 35. §§. 62. 64. 179. a Silligio editum est.

animum adverti columellam] Sic R. P. Vat. Gud. 1. Marb.; Or. c. reliquis *animadverti. Animum advertere* idem signicat, quod *animadvertere* (*warnehmen, bemerken*), eandemque habet constructionem; cf. supra III. 20, 48. Caes. C. I, 80: *equites an. adv. Moser* affert Ruhnken. ad Rutil. Lup. p. 77., qui comp. Sall. Iug. 93, 2: animum advertit repentes cochleas. C. Inv. II. 51, 153: naufragum quendam natantem .. animum adverterunt. Ipse addit Caes. B. G. I, 24: postquam id animum advertit. De pass. confer Caes. C. I, 80. 2, 6. 50: *qua re animum adversa.* Cf. *Kritzium* ad Sall. Iug. 69, 1 et *Seyffert.* ad Lael. 26, 99. p. 542 sq.

erant autem] V. ad I. 2, 3: duxerat *autem.*

§. 66. *unius acutissimi*] V. ad II. 26, 64. Paulo post: qui est *unus suavissimus* pastus animorum.

monumentum ignorasset, nisi ab homine Arpinate [5] didicisset. Sed redeat, unde aberravit, oratio. Quis est omnium, qui modo cum Musis, id est cum humanitate et cum doctrina, habeat aliquod commercium, qui se [2] non hunc mathematicum malit quam illum tyrannum? Si vitae modum actionemque quaerimus, alterius mens rationibus agitandis exquirendisque alebatur cum oblectatione sollertiae: qui est unus suavissimus pastus animorum; alterius in [6] caede et iniuriis [7] cum et diurno et nocturno metu. Age, confer Democritum, Pythagoram, Anaxagoram, quae regna, quas opes studiis eorum et delectationibus antepones? 67. Etenim quae pars optima est in homine, in ea situm esse necesse est illud, quod quaeris [8], optimum. Quid est autem in homine sagaci ac bona mente melius? Eius bono fruendum est igitur, si beati esse volumus; bonum autem mentis est virtus; ergo hac beatam vitam contineri necesse est. Hinc omnia, quae pulchra, honesta, praeclara sunt, (ut supra

5 Bait. de Wes. sententia *Arpinati*, ut §. 74. Legg. I. 1, 4. ad Q. Fr. III. 1, 1; at cf. ad III. 2, 3. et gramm. nostr. §. 20. not. 3. 6 Nonnulli cdd. deter. et nonnull. edd. vett. om. *in*. v. Adn. 7 Perperam Bait. c. duob. Oxx. *et in iniuriis*. V. ad I. 12, 27: *e pontificio iure et e caer.* 8 Bentl. frustra coni. *quaerimus:* quod est in Marb. Cf. *si quaeris.*

ab homine Arpinate] Cicero enim Arpinas erat. *Neidius.*

Sed redeat .. oratio] c. 18 et 19.

qui se non hunc mathematicum malit] *Goerenz.* ad Fin. II. 31, 102. p. 274. e tribus suis MSS. et uno Oxon. locum sic putat emendandum: *qui se esse non hunc mathematicum malit.* At nihil mutandum. Cf. supra c. 16, 54: utrum *malles te,* si potestas esset, semel, ut Laelium, *consulem* an, ut Cinnam, quater? Fin. V. 5, 13: Strato *physicum se voluit:* ubi v. *Madvig.* p. 634. de opt. gen. dic. §. 15: qui *se Atticos volunt.* Off. II. 22, 78: qui vero *se populares volunt.* de Or. II. 60, 246: iste, qui *se vult dicacem* et mehercule est. Cf. *Madvig.* ad Fin. II. 31, 102. p. 316. *Moser* in censura laud. p. 615. affert de Divin. II. 57, 118: quidvis *malle* videntur quam *se non ineptos.*

agitandis] Scil. mente. Sic *cogitare* est secum, cum mente agitare. Observandum est veteres *cogitandi* actiones notare verbis, quae *movendi* notionem habent, ut *volvere, versare, volutare* aliquid in animo vel animo vel secum. De Graecis cf. Iliad. κ, 4: πολλὰ φρεσὶν ὁρμαίνοντα. Sic βάλλεσθαι ἐνὶ θυμῷ apud Homerum.

in caede] Ex antecedenti verbo *alebatur* per figuram, quae grammaticis dicitur zeugma, eliciendum est aliud verbum, quod huic sententiae magis conveniat, sed in *alebatur* quodammodo lateat, uti *delectabatur* in caede et iniuriis. V. Adnot. in II. 24, 57: *missa* contentius.

§. 67. *Etenim*] V. ad III. 9, 20.

Eius bono fruendum est igitur] Observa voculam *igitur* in quinta sede positam, quod inde factum est, quod verba *eius bono* cum vi quadam efferenda sunt. Cf. Adnot. in I. 14, 32. 29, 71.

supra dixi] c. 15, 43.

Cap. XXIV. §. 68. *Sed ne verbis*] Virtutem ad beate vivendum se ipsa esse contentam (c. 24. et 25) sic concluditur: Bonus vir idem est sapiens, ingenio eximio munitus et veritatis indagandae studio agitatus. Ex sapientiae autem studio humanissimae voluptates gaudiaque limpidissima ad sapientem redundant; quodsi igitur talibus bonis animi, i. e. virtutibus, uti beatum est, sequitur, ut omnes sapientes non solum beati sint, sed etiam beatissimi, quia talis vitae gaudiis nihil beatius cogitari potest, nec ea obnoxia est fortunae

quaedam quasi moventia] Beweggründe, Triebfedern.

ad cognitionem] ad ea melius cognoscenda et intellegenda, quae in superioribus generatim disputata sunt. *Neidius.*

dixi, sed dicendum idem illud paulo uberius videtur;) plena gaudiorum sunt. Ex perpetuis autem plenisque gaudiis quom perspicuum sit vitam beatam exsistere, sequitur, ut ea exsistat ex honestate.

XXIV. 68. Sed ne verbis solum attingamus ea, quae volumus ostendere, proponenda quaedam quasi moventia sunt, quae nos magis ad cognitionem intellegentiamque convertant. Sumatur enim nobis quidam praestans vir optimis artibus, isque animo parumper et cogitatione fingatur. Primum ingenio eximio sit necesse est; tardis enim mentibus virtus non facile comitatur; deinde ad investigandam veritatem studio incitato. Ex quo triplex ille animi fetus exsistet [1]: unus in cognitione rerum positus et in explicatione naturae; alter in discriptione [2] expetendarum fugiendarumque [3] rerum * et in ratione * vivendi [4]; tertius in iudicando [5], quid cuique rei sit consequens, quid repugnans: in quo inest omnis quom [6] subtilitas disserendi, tum

XXIV. 1 Sic omnes codd.; sed edd. ante Gebh. fere omnes *exsistit*, ut §. 70, 71. 2 Sic Gud. 1. R.; Or. c. vulg. *descriptione*, v. ad IV. 1, 1. 3 Sic plerique cdd., etiam R. Gud. 1.; Or. et Bait. c. aliis cdd. *fugiendarumve.* 4 v. Adn. 5 Quom in R. legatur *iudicandone*, Sff. acute coni. *iudicatione*, comp. IV. 11, 26. 6 Sic R. Gud. 1.; Or. c. vulg. *tum;* at v. ad c. 25, 72.

Sumatur .. nobis] V. ad II. 1, 2. *Optimae artes* = opt. facultates, trefflichste Eigenschaften.

parumper] „wie das Franz. *un peu; dic mihi parumper* (einmal). dites-moi un peu.“ *Wolf. Parumper* est *auf eine kleine Weile, auf einen Augenblick*, respectu habito futuri temporis, quo actionis vicissitudo futura est (*vor der Hand*); *paulisper, eine kleine Weile lang*, diuturnitatem tantum notat, uti docuit *Seyffert.* ad Lael. 1, 5: tu velim a me animum *parumper* avertas.

mentibus comitatur] Sic infra c. 35, 100: *quae comitantur huic vitae:* ubi sic expressit Graeca ὅσα τούτῳ ξυνέπεται τῷ βίῳ. In his duobus locis verbo *comitandi* Cicero ideo adiunxisse videtur dativum, quia hanc habet vim, ut idem significet, quod *coniunctum esse.* Aliis enim locis, ubi propriam significationem habet, construxit cum accusativo; quanquam de Rep. II, 24. legitur: *illi* prospere fortuna comitata est.

triplex ille animi fetus] H. e. his animi virtutibus si quis ornatus est, perfecte sapiens exsistit, qui omnes philosophiae partes (physicam dico, ethicam, dialecticam) mente sua comprehendat iisque plene ac cumulate satisfaciat. De tripertita philosophiae divisione v. Acad. I. 5, 19. II. 36, 116. Fin. V. 4, 9. de Or. I. 15, 68. all.

alter in discriptione exp. fugiendarumve rerum] H. e. in doctrina de finibus bonorum et malorum. Quom post *rerum* plerique codd. aliquid additum habeant: Gud. 1. *fugiendarumque ve rerum ne vivendi;* eadem R., sed *ve* et *ne* erasis; Gud. II. *fugiendarumque ve rerum vivendi*, alii ex aperta interpolatione *in munere* (aut *arteve* aut *communione*) *vivendi* (aut *bene vivendi*): dubitandum non est, quin etiam in archetypo post *rerum* aliquid additum fuerit. Acute *Wesenbergius* Em. I. p. 29. suspicatur in verbis *ne vivendi* latere *et in ratione vivendi*, uti Fin. V. 6, 15: summum autem bonum si ignoretur, *vivendi rationem* ignorari necesse est. Aliis locis *bene* (*beate*) *vivendi* aut *vitae ratio* dicitur. „Scilicet,“ inquit W., quanquam quaestione illa de finibus b. et m. quasi fundamento quodam tota ethica nititur (cf. Fin. IV. §. 5. et 14. V. §. 15. Div. II. §. 2.), tamen parum apte h. l. omissa esset paraenetica eius pars, quae est de officiis s. praeceptis, quibus in omnes partes usus vitae conformari possit (Off. I. §. 7.). Cf. Div. II, 4, 10. et 11. Acad. II. 36, 114. Brut. §. 31: philosophia haec, in qua 1) de *bonis rebus et malis* 2) *deque hominum vita et*

veritas iudicandi. 69. Quo tandem igitur gaudio affici necesse est[7] sapientis animum cum his habitantem pernoctantemque curis! ut[4] quom totius mundi motus conversionesque perspexerit sideraque viderit innumerabilia caelo inhaerentia cum eius ipsius motu congruere certis infixa sedibus; septem alia suos quaeque tenere cursus multum inter se aut altitudine aut humilitate distantia, quorum vagi motus rata tamen et certa sui cursus spatia definiant: — horum nimirum adspectus impulit illos veteres et admonuit, ut plura quaererent. Inde est indagatio nata initiorum et tanquam seminum, unde essent omnia orta, generata, concreta, quaeque cuiusque generis vel inanimi

7 R. P. Gud. 1. 2. Brux. sept. Oxx. Mon. 2. Vind. 1. 2. ed. P. *necesse esset:* quod recepit Kl.

moribus disputatur. Fin. V. §§. 11—12 et 15—16. Legg. I. §. 60.“

§. 69. *curis*] Hoc verbum, ut Graecum μελέτη, saepe dicitur de litterarum artiumque studio. Hac paragrapho commemorantur gaudia, quae percipiuntur ex ea philosophiae parte, quae dicitur *physica*. De v. *habitantem* v. ad III. 34, 83.

nt quom] Davisius voculam *ut*, quam nescit cod. Med., auctore Bentleio exterminavit. Vereor, ne incogitate id factum sit. Particula enim *ut* significat idem, quod nostrates male per *exempli gratia* exprimere solent; *perspexerit* et *viderit* non pro coniunctivis perfecti, sed pro futuris exactis habenda sunt; nam in verbis *affici necesse est* latet notio futuri *afficietur*. Sff. aliter hunc locum interpretatur, dicens: dicturus scriptor, quid curis illis efficiatur, unde tantum sapientis animus gaudium percipiat: *ut cum .. perspexerit, ipse se adgnoscat coniunctumque .. se sentiat* (§. 70), parenthesi interposita et structurae intercapedine facta insequenti capite id, quod in animo habuit, subicit. De re cf. I. 28, 68.; de verbo *congruendi* v. ad 1, 3.

septem alia] Stellas errantes cum sole et luna intellegit. Cf. supra I. 28, 68.

rata .. sui cursus spatia] Vocabulum *ratus* proprium est de siderum cursu. N. D. II.. 38, 97: tam certos caeli motus, tam *ratos* astrorum ordines: ubi v. *Heindorfium* p. 210. Ibid. c. 37, 95: in omni aeternitate *ratos* immutabilesque cursus. c. 20, 51: motus constantes et *ratos*. Cf. *Wopkens.* Lectt. Tull. II, 7. p. 230 sq.

nimirum] H. e. horum adspectum non est mirum impulisse illos etc. V. Adnotata in I. 22, 52.

unde terra et quibus etc.] H. e. unde et quibus ponderibus librata terra sustineatur, quibus c. m. s.: unde patet neque post *terra* neque post *librata* supplendum esse *sit*, quod Ciceronis consuetudini repugnat, v. ad I. 35, 86. IV. 13, 31.

sustineantur] Sic Gud. II. 2. Marb. Mon. 1. Petr. plerique ut vdtr. Oxx. et pleraeque edd. vett.; eodem ducit scr., quae est in Gud. 1. R. Brux. P. Vat. duob. Pall., *sustineant*, quod facile ex comp. *sustineant'* (i. e. sustineantur) oriri potuit, v. ad IV. 15, 35 *ecfertur*. Orellius c. duob. Oxx. Vind. 1. 2. Rehd. Mon. 2. Duisb. duob. Pall. Col. cod. vet. Goth. et compluribus edd. vett. edidit *sustineat*, sententiam sic explicans: „quomodo fiat, ut tam profundis cavernis terra maria ita sustineat, ut nunquam redundent seseque effundant“: quod nemo probabit. Pro *in qua omnia*, uti in omnibus libris legitur, c. D. aliisque edidi *qua omnia*, abiecta vocula *in*, quae facile ex antecedenti *sustineantur* oriri potuit, ut *qua* referretur ad v. *gravitate*. Si legitur *in qua*, pronomen relativum ad *terram* referendum est: unde non solum durissima nascitur structura, sed etiam, uti recte monet Sff., sententia ipsa pervertitur; nam terra ipsa, non omnia, quae in ea sunt, medium mundi locum expetit. Huc accedit, ut, si statuimus duas ultimas litteras verbi *sustineantur* a librariis in praepositionem *in* mutatas esse, facile intellegatur, unde scr. *sustineant* orta sit. De re ipsa cf. eruditam observationem *Ochsneri* ad Ecl. Cic. p. 250 sq. Ceterum pro *sustineantur* exspectes *sustinerentur;* cf. paulo ante *unde essent omnia orta*. Deflexit igitur C. a coepta structura. V. ad III. 15, 32.

vel animantis vel muti vel loquentis origo, quae vita, qui interitus quaeque ex alio in aliud vicissitudo atque mutatio; unde terra et quibus librata[8] ponderibus, quibus cavernis maria sustineantur[4]; qua omnia delata gravitate medium mundi locum semper expetant, qui est idem infimus in rutundo[9].

XXV. 70. Haec tractanti animo et noctes et dies cogitanti exsistit illa a[1] deo Delphis praecepta cognitio, ut ipsa se mens agnoscat coniunctamque cum divina mente se sentiat, ex quo insatiabili gaudio compleatur[2]. Ipsa enim cogitatio de vi et natura deorum studium incendit illius aeternitatis imitandi[3]

8 D. ex El. 2. interpolato *unde terra aequis libr. p.* V. Adn. 9 Sic Bait. c. Gud. 1. R.; Or. c. vulg. *rotundo*, v. ad I. 18, 42. XXV. 1 R. P. Gud. 1. Brux. Marb. om. *a;* v. ad I. 24, 54. 2 Or. e coni. Bentl. *compleatur;* perperam; v. Adn. 3 v. Adn.

Cap. XXV. §. 70. *Haec*] Sequuntur gaudia, quae affert studium philosophiae moralis.

et noctes et dies] V. ad IV. 31, 65.

Delphis praecepta] H. e. illa cognitio, quae Delphis praecepta est. Hoc monui ob Wolfium, qui interpretatur: *Delphico, qui Delphis colitur*. Sequens *ut* pendet a v. *praecepta;* particula *que* in *coniunctamque* explicandi vim habet, v. ad I. 2, 4; *ex quo* h. e. ita, ut ex eo, v. ad V. 6, 17. De re ipsa cf. I. 22, 52.

studium incendit illius aeternitatis imitandi] Sic R. P. Gud. 1. Vat. Rehd. Marb. Mon. 1, 2. Fabr. quinque Pall. Med. Bak. duo Leidd. tres Oxx. (eorum unus *mutandi*) pro vulg. *imitandae*, quam retinuit *Orellius*. E recentioribus editoribus illud *Klotzius, Moser, Baiter* receperunt. Haec constructio multis locis a librariis falsis scripturis oblitterata est. *Madvigius* ad Fin. I. 18, 60. p. 113. hanc constructionem e duarum in unam confusione (v. c. studium *imitandi sapientes* et studium *sapientium imitandorum*) originem duxisse existimat, explicationem autem suam eo valde confirmari, quod nemo sic dixerit nisi in plurali. At haec explicatio et ab omni probabilitate abhorret nec eo, quod dixit, confirmatur, uti et hic, quem cummaxime tractamus, locus et alii, quos postea commemorabimus, demonstrant. Multo simplicior ac verior est ea, quam iam alii inierunt, ratio, qua substantivum regens cum genetivo gerundii in unam notionem (*studium imitandi* = Nachahmungseifer) coaluisse et inde alter genetivus pendere iudicatur. Quod autem haec constructio frequentissime in pluralis, rarissime singularis genitivo reperitur, sine dubio inde factum est, quod syllabarum *orum* et *arum* sonus Romanorum auribus ingratus videbatur; hinc nota est genetivi primae et secundae declinationis forma in *um* pro *arum* et *orum* exiens. V. nos in Gr. L. §. 131. Not. 15, ubi allati sunt hi loci: Acad. II. 41, 128. Verr. IV. 47, 104. Inv. II. 2, 5. Phil. V. 3, 6. de Or. III. 38, 156.; adde quem attulit *Moser*, Tim. c. 9: „*reliquorum siderum* quae *causa collocandi* fuerit quaeque eorum collocatio,“ et quem *Wes.* attulit Plaut. Capt. V. 4, 11: „mi .. *lucis* das *tuendi copiam*,“ quanquam hic locus nihil probat, quia ap. Plautum hoc nomen etiam masculinum genus habet, v. *Freund.* Lex. III. p. 151. et quos iam *Davisius* excitavit, Cod. Iust. lib. V. tit. 37. I. 22: huc accedit, quod *ipsius pecuniae*, in qua robur omne patrimoniorum veteres posuerunt, *fenerandi usus* vix diuturnus, vix continuus et stabilis est. Ter. Hec. III. 3, 13: ego *ejus* (feminin.) *videndi cupidus* (pro eius videndae cup.). *Klotzius* in Add. p. 198. addit: Sueton. Octavian. c. 98: exacta iocandi *licentia diripiendique pomorum* et *obsoniorum rerumque missilium*. Gell. IV, 15 extr.: elegantia orationis Sallustii *verborumque fingendi* et *novandi studium*. XVI, 8: fecisse videtur eum librum Aelius sui magis admonendi quam *aliorum docendi gratia*. *Haasius* ad Reisigii de Gr. L. scholas p. 772. comp. Fronton. epp. ad am. I. 24. p. 158: *tantus usus studiorum bonarumque artium communicandi*. Dict. Cretens. IV. 8: missi ab Troianis, qui peterent *eorum*, qui in bello ceciderant, *humandi ve-*

neque se in brevitate vitae collocatam [3] putat, quom rerum causas alias ex aliis aptas et necessitate nexas videt, quibus ab aeterno tempore fluentibus in aeternum ratio tamen mensque moderatur. 71. Haec ille intuens atque suspiciens vel potius omnes partes orasque circumspiciens quanta rursus animi tranquillitate humana et citeriora considerat! Hinc illa cognitio virtutis exsistit, efflorescunt genera partesque virtutum, invenitur, quid sit, quod natura spectet extremum in bonis, quid [4] in malis ultimum, quo referenda sint officia, quae degendae aetatis ratio diligenda [5]. Quibus et talibus rebus exquisitis hoc vel maxime efficitur, quod hac disputatione agimus, ut virtus ad beate vivendum sit se ipsa contenta. 72. Sequitur tertia, quae per

4 Sic R. P. b. Gud. 1. 2. Brux. Duisb. Marb. unus Ox. Vind. 1. 2. Mon. 1. 2. Med. Ball. duo Leidd.; Or. c. vulg. *quod*. At verba sic construenda sunt: invenitur, quid sit, quod natura spectet extremum in bonis, quid sit, quod natura spectet in malis ultimum. 5 Sic plerique cdd., etiam R. P. Brux. Gud. 1. II; Or. c. vulg. *deligenda*. V. ad I. 20, 45.

niam. et *Gronov*. et *Drakenb*. ad Liv. XXIV. 23, 1. *Voss*. de constr. c. 53. *Ruddim*. II. p. 246 sq. et *Kritz*. ad Sall. Cat. 31, 5. *Moser* laudat *Garaton*. ad Philipp. p. 98 sq. ed. Wernsd. *Beneck*. ad Cic. Catil. I. 3, 7. p. 37. *Wüllner*. über d. Cas. u. Mod. p. 106 sq. *Krüger*. über d. Attr. p. 152 *Seyffertus* e coni. edidit *aeternitatem imitandi*.

collocatam putat] Sic Or. c. Brux.; R. Gud. 1. II. habent *collocata p*., neglecto *m* (in archetypo fuisse videtur *collocatā*); Bait. c. Wes. Em. II. p. 42 et D. e Pith. dederunt *collocatum p*., referens ad *sapientem* ob antec. *tractanti* (sc. sapienti) et ob seqq. *haec ille intuens;* sed *collocatam* referendum est ad *cogitationem*, ad quam sua sponte intellegendus est genetivus *sapientis*, ut ad eum in seqq.: „haec *ille* intuens“ oratio facile transire potuerit. Neque probare possum Seyfferti aliorumque sententiam, qui *illius* et *putat* ad *mentem*, quod in antec. enuntiatione „ut ipsa se *mens* agnoscat“ subiectum est, retulerunt. Quae interpretandi ratio durissima est.

quibus .. moderatur] quas (res) .. ratio tamen divina mensque regit et gubernat. Chrysippus ap. Stob. I. Phys. p. 180: εἱμαρμένη ἐστὶν ὁ τοῦ κόσμου λόγος ἢ λόγος τῶν ἐν τῷ κόσμῳ προνοίᾳ διοικουμένων κτλ. Cf. *Zeller*. Griech. Phil. T. III. p. 83 seqq.

§. 71. *citeriora*] H. e. terrestria. Cf. Legg. III. 2, 4: ut ad haec *citeriora* veniam.

genera partesque] V. ad III. 11, 24.

extremum] fines bonorum et malorum. Cf. infra c. 28, 81. et nos in libro d. p. 53. Adn. 3). Significantur h. l. tres partes, in quas Stoici moralem philosophiam distribuerunt, doctrina de bonis (de summo bono), de virtutibus, de officiis. V. nos in libro dicto p. 225.

exquisitis] indagatis, exploratis.

§. 72. *Sequitur tertia*] Gaudia, quae redundant ad nos e disserendi ratione, i. e. dialectica.

perfecta concludit] H. e. rebus concessis et ad certum exitum adductis rationem concludit. Cf. ad II. 11, 29.

digna sapientiā] Ursinus ex uno cod. legendum censebat *sapiente;* sed multo gravius et exquisitius abstractum ponitur pro concreto. V. ad II. 7, 18.

iste sapiens] H. e. quem *vobis* descripsi. V. *Kvíčala* Untersuch. auf d. Geb. der Pron. Wien 1870 p. 37. Cf. nos in Gr. L. §. 123, 2.

quom contineri prudentia ut. c. cernat] Sapiens, quom utilitatem civium in prudentia positam esse intellegat, ipse autem prudentissimus sit, prudentia sua ad civium utilitatem promovendam utetur. Or. aliique c. uno cd. deleverunt *contineri:* quam sententiam nuperrime defendit *O. Heinius* (progr. d. p. 13) dicens: nam sapientis praestantia sive in eo inest, quod prudentia sua utilitatem continet, sive quod cernit, quae sit illa utilitas; quod vero sua prudentia utilitatem contineri cernit, in eo nec praestantiae quidquam inest, nec est hic usus virtutis. Kl. pro *cont*. coni. *communem*, Sff. audacter *fidens*.

omnes partes sapientiae manat et funditur, quae rem definit, genera dispertit, sequentia adiungit, perfecta concludit, vera et falsa diiudicat, disserendi ratio et scientia. Ex qua quom summa utilitas exsistit ad res ponderandas, tum maxime ingenua delectatio et digna sapientiā [3]. Sed haec otii. Transeat idem iste sapiens ad rem publicam tuendam. Quid eo possit esse praestantius, quom contineri [3] prudentiā utilitatem civium cernat, iustitiā nihil in suam domum inde derivet, reliquis utatur tot tam variisque virtutibus? Adiunge fructum amicitiarum, in quo doctis positum est quom [3] consilium omnis vitae consentiens et paene conspirans, tum summa iucunditas e quotidiano * cultus atque victus usu * [6]. Quid haec tandem vita desiderat, quo sit beatior?

6 Sic acute Sff. emendavit scripturam Gud. 1. II. et R. *cultu atque victurus;* vulgo *cultu atque victu*.

in suam domum] H. e. in suam familiam, in suam rem familiarem. Hinc praepositio *in* addita est. Off. I. 39, 280: ille *in suam domum* consulatum primus attulit. V. nos in Gr. L. §. 116, 3. 1).

quom consilium] Sic plerique codd., etiam R. P. Gud. 1. II.; Wolfius et Or. c. b. Rehd. Gud. 2. uno Ox. Mon. ediderunt *tum cons*. Illa scr. unice vera censenda est. Saepissime ab editoribus permiscentur inter se particulae *tum .. tum* et *quom .. tum*. Nuper *Stürenburgus* ad or. pro Arch. p. 164 sqq. harum particularum discrimen accuratissime ac firmissime constituit. Scilicet *tum .. tum* nunquam significant *sowol .. als auch*, sed semper, ut *modo .. modo, nunc .. nunc*, referuntur ad *tempus* respondentque plane nostris *bald .. bald*, Graecis τοτὲ μέν .. τοτὲ δέ. Particulae autem *quom* — *tum* temporis quandam consecutionem indicant, ut vel post unam rem factam vel cum una re facta altera facta esse dicatur. Iam vero quoniam temporalis consecutionis notio ad causalis consecutionis notionem translata est, causalis autem consecutio a generali notione ad specialem descendere solet: factum est, ut hae particulae ibi usurpari solerent, ubi priore membro res generalis vel res minus gravis, posteriore res specialis vel res gravior contineretur (v. Adnotata in c. 39, 113.): quanquam haud pauci leguntur loci, in quibus utriusque membri aequa plane est ratio, ut supra c. 14, 41., nec desunt loci, in quibus certis quibusdam conditionibus prius membrum specialem, posterius generalem notionem notet, ut de Orat. I. 48, 211: *innumerabiles alios quom ex nostra civitate, tum ex ceteris*, quia hic omnes modo laudati viri Romani erant, ut Brut. XLIX, 183: *ex his Cotta et Sulpicius quom meo iudicio, tum omnium facile primas tulerunt* (sic optim. cod. Guelferb. B.), quia hic ipse Cicero loquitur, et sic recte suum priore loco affert iudicium. Horum librorum loci, in quibus vel codd. vel edd. fluctuantur, hi sunt: supra c. 10, 28. recte legitur: omnibus enim virtutibus instructos et ornatos *tum* sapientes tum viros bonos dicimus: ubi alii (v. V. Scr.) contra sententiam et contra optimos codd. scripserunt *quom sapient*. Significatur enim *bald .. bald*. At nullo modo probandus est Wolfius, qui c. 14, 41. sic ex uno Ox. edidit: *quae est enim alia fortitudo nisi animi affectio*, tum *in adeundo periculo et in labore ac dolore patiens, tum procul ab omni metu?* Porro I. 12, 27. pro: „*quom* multis aliis rebus, tum e pontif. iure“ temere *Schützius* edidit *tum* multis etc. 16, 38 extr. male *Wolfius* e coni. edidit: *tum honore disciplinae, tum etiam auctoritate* pro vulg. *quom h. d*. 25, 62. c. Dav. legendum est *quom*. Sic idem *Wolfius* lapsus est IV. 1, 2., ubi e coni. scripsit *idque tum coniectura probabile est, tum* etc. pro vulg. *quom coni*. cett. De IV. 5, 10. v. Adn. V. 1, 4. *Dav*. recte edidit *quom;* 10, 28. male *Klotzius* edidit *cum* sapientes; 14, 41. et 42. *W*. et *Or*. iniuria legunt *tum*. V. 24, 68. legendum: omnis *quom* subtilitas disserendi, tum veritas iudicandi. c. 26, 73. *Dav*. contra codd. male *cum* edidit; c. 34, 99. cum vulg. reponendum: *quom* copia facile, tum suavitate praestantia.

cultus atque victus] V. ad 22, 63.

cui refertae [7] tot tantisque gaudiis fortuna ipsa cedat necesse est. Quod si gaudere talibus bonis animi, id est virtutibus, beatum est, omnesque sapientes his gaudiis perfruuntur; omnes eos beatos esse confiteri [8] necesse est.

XXVI. 73. *A.* Etiamne in cruciatu atque tormentis? *M.* An tu me in viola putabas aut in rosa dicere? An Epicuro, quia [1] tantummodo induit personam philosophi et sibi ipse hoc nomen inscripsit, dicere licebit, (quod quidem, ut habet se res, me tamen plaudente dicit;) nullum sapienti esse tempus, etiamsi [2] uratur, torqueatur, secetur, quin possit exclamare: *Quam pro nihilo puto!* quom praesertim omne malum dolore definiat, bonum voluptate; haec nostra, honesta turpia, irrideat dicatque nos in vocibus occupatos inanes sonos fundere, neque quicquam ad nos pertinere, nisi quod aut leve aut asperum in corpore sentiatur; huic ergo, ut dixi, non multum differenti a iudicio ferarum, oblivisci licebit sui? et tum [3] fortunam contemnere, quom sit

7 Sic Petr. (a pr. m.) unus Leid. duo Oxx. b. (hic a sec. m.) et ed. vet. Bouh.; reliqui *cui rei refertae:* quod revocatum est a Kl., mihi vero admodum inficetum vdtr., quanquam defendi aliquo modo posse non nego; illud *rei* ex διττογραφίᾳ syllabae primae verbi *refertae* facile oriri potuit. 8 Sic R. P. Gud. 1. II. 2. Vind. 2. Mon. 2. et paucae edd. vett.; Or. c. vulg. *conf. beat. esse.* XXVI. 1 Sic R. P. Gud. 1². Brux. Med.; Or. aliique c. Gud. 1¹. et vulg. *qui.* Bene monet Kl. per *quia* orationi ironiae quendum colorem admisceri. 2 Sic R. P. Gud. 1. II. Brux. 2. Mon. 1. Marb. Rehd. duo Oxx. ed. D.; Or. c. vulg. *etsi.* 3 D. contra codd. *cum;* at *tum .. tum* est *modo .. modo.* V. ad c. 25, 72.

fortuna ipsa cedat] Paradox. V. 1, 34: cui quidem (sapienti) etiam, quae vim habere maximam dicitur, fortuna ipsa cedit.

Cap. XXVI. §. 73. *Etiamne* — §. 82.] Si concedatur sapientem in his occupatum studiis beatum esse posse, tamen dubitari possit, num idem in cruciatu et tormentis beatus esse possit. Cicero respondet sic: si sapientem ponamus in vita suavissima et iucundissima, non opus est quaerere, possitne is beatus esse. Si ipsi Epicuro, qui omne malum dolore definiat, bonum voluptate, dicere licebit sapientem semper, etiam in maximis cruciatibus, beatum esse; multo magis id iis faciendum est, qui hanc sequuntur sententiam, ut summum bonum in virtute positum esse statuant.

An tu me in viola .. aut in rosa dicere] H. e. violis aut rosis redimitum aut circumfusum dicere. (Cf. ad III. 18, 43: sertis redimiri iubebis et *rosa.*) Fin. II. 20, 65: (Regulum) quom vigiliis et fame cruciaretur, clamat virtus beatiorem fuisse quam potantem *in rosa* Thorium: ubi v. *Ottonem* et *Madvigium*, qui laudant *Gronov.* ad Senec. Vit. beat. c. 11. Sic Senec. ep. 36, 9: iacere *in rosa.* Hor. Carm. I. 5, 1: Quis multa gracilis te puer *in rosa ..* urget? ubi v. *Mitscherlichium* et *Regelium.* De v. *an* v. ad c. 12, 35: *an ego possim ..?*

An Epicuro etc.] Orationem exorditur, ac si sequatur: iis, qui nihil expetendum .., quod honestate careat, existimant, non licebit; sed diutius in Epicuri sententia explicanda moratus, structura deserta, pergit §. 75: Sed quom is dicat etc. Cf. *Hand.* Tursell. I. p. 352. et *Madvig.* ad Fin. I. 21, 72. De re ipsa v. ad II. 7, 17.

hoc nomen inscripsit] de Finib. II. 3, 7: qui (Epicurus) se unus, quod sciam, sapientem profiteri sit ausus.

ut habet se res] H. e. si rem ipsam spectamus, nulla habita ratione eius sententiae, qua omne malum dolore definiat, bonum voluptate. *Bentleius* legendum coniecit: *utut habet se res,* h. e. utcunque habet se res, quamvis non constet sibi, sed decreta sua evertat; sed *utut* Ciceronianum non est. Vocabulum *tamen* Orellius ad verba *ut res se habet* refert, Klotzius ad verba *quia .. inscripsit;* uterque, ut

omne et bonum eius et malum in potestate fortunae, tum dicere se beatum in summo cruciatu atque tormentis, quom constituerit non modo summum malum esse dolorem, sed etiam solum? 74. Nec vero illa sibi remedia comparavit ad tolerandum dolorem, firmitatem animi, turpitudinis verecundiam, exercitationem consuetudinemque patiendi, [praecepta fortitudinis,] [4] duritiam virilem; sed una se dicit recordatione acquiescere praeteritarum voluptatium [5], ut si quis aestuans, quom vim caloris non facile patiatur, recordari velit sese [6] aliquando in Arpinati nostro gelidis fluminibus circumfusum fuisse. Non enim video, quo modo sedare possint mala praesentia praeteritae voluptates. 75. Sed quom is dicat semper beatum esse sapientem, cui dicere hoc, si sibi constare vellet, non liceret; quidnam faciendum est iis [7], qui nihil expetendum, nihil in bonis ducendum, quod honestate careat, existimant? Me quidem auctore etiam Peripatetici veteresque Academici balbutire aliquando desinant

4 Verba uncis inclusa ut glossema e margine illatum Sff. aliique deleverunt aut uncis secluserunt. 5 v. Adn. 6 Sic scripsi c. recc. edd. e Mon. 1. Duisb. et e vestigiis codd. R. Gud. 1. II. duor. Oxx. Rehd. Marb., qui habent *esse,* P., qui habet *ēē;* Or. c. vulg. *se.* 7 Or. c. R. P. Gud. 1. II. Brux. Mon. 2. *his;* at v. ad I. 3, 5.

videtur, non recte. In verbis enim: *quod quidem .. dicit* haec inest sententia: Quod Epicurus dicit, sapientem semper, etiam in maximis cruciatibus, esse beatum; id *licet* pugnet cum reliquis eius decretis, *tamen* per se spectatum non possum non probare.

honesta turpia] V. ad V. 39, 114.

inanes sonos fundere] Κενὰ φθέγγεσθαι. Supra III. 18, 42. Similiter Fin. II. 15, 48. in eadem re: ait (Epicurus) eos *inani voce sonare ..* neque intellegere neque videre, sub hanc vocem honestatis quae sit subicienda sententia: ubi v. *Goerenz.* p. 195. Cf. Academ. II. 23, 74: at mihi (videtur Empedocles) dignissimum rebus his, de quibus loquitur, *sonum fundere.*

ad nos pertinere] neque quicquam homines afficere, nisi quod aut leve aut asperum in corpore sentiatur, h. e. nisi quod sensibus percipiatur.

huic non multum differenti a iudicio ferarum] H. e. huic, *cuius iudicium* non multum differt a *iudicio ferarum.* Cic. de Off. II. 7, 26: Phalaris, cuius est *praeter ceteros* nobilitata crudelitas, i. e. praeter ceterorum crudelitatem: ubi cf. *Beier.* V. nos ad I. 1, 2.

§. 74. *una .. recordatione praeter. voluptatium*] Cf. III. 15, 33. V. 31, 88. Uberius de hac Epicuri sententia disputat Cicero de Finibus II, 30. Cf. Diog. L. X, 22. Sed supra III. 17, 38. rectius etiam alia remedia ex Epicuri doctrina afferuntur.

voluptatium] Sic c. *Klotz.* in Add. p. 200. et *Wesenb.* Em. III. p. 24. e R. P. Gud. 1. II. Brux .. scripsi pro vulg. *voluptatum,* quod Or. et Bait. servarunt. Genetivus *civitatium* ap. Ciceronem (ut Rp. II. 4, 8. ad Fam. X. 8, 6. XII. 13, 3.) optimosque scriptores frequentissime legitur. Apud Livium huius genetivi nominum in *tas,* gen. *tatis* exeuntium exempla sunt frequentissima. V. *K. L. Schneider.* Ausführl. Gr. II, 1. p. 253. *Ruddimann.* Inst. Gr. L. p. 93. ed. Stallb. *Kühner.* L. Gr. §. 20, not. 3. Sed V. 33, 94 et 96 aliisque locis Cicero usus est forma *voluptatum.* De v. *mala praesentia praeteritae vol.* v. ad II. 4, 11 princ.

Arpinati nostro] Scil. fundo.

§. 75. *Sed quom is dicat* etc.] V. ad II. 20, 46: *Tune.*

balbutire] *Balbutire* (*nicht recht mit der Sprache heraus wollen,* Wolf.) eleganter dicuntur Peripatetici veteresque Academici, quia beatam quidem vitam una virtute confici dicebant, sed beatissimam virtute et corporis fortunaeque bonis. Bene *Ernestius* in Clav. *balbutire* de iis accipit, qui satis clare, quae sentiunt, dicere nolunt. Alienum est exemplum de Divin. I, 1. ab Orellio allatum: Epicurum *balbu-*

aperteque et clara voce audeant dicere beatam vitam in Phalaridis taurum descensuram.

XXVII. 76. Sint enim tria genera bonorum, (ut iam a laqueis Stoicorum, quibus usum me pluribus, quam soleo, intellego, recedamus,) sint sane illa genera bonorum, dum corporis et externa iaceant humi et tantummodo, quia sumenda sint [1], appellentur bona, * animi * [2] autem illa divina longe lateque se pandant caelumque contingant, ut [2], ea qui adeptus sit, cur eum beatum modo et non beatissimum etiam dixerim? Dolorem vero sapiens extimescet. Is enim huic maxime sententiae repugnat; nam contra mortem nostram atque nostrorum contraque aegritudinem et reliquas animi perturbationes satis esse videmur superiorum dierum disputationibus armati et parati; dolor esse videtur acerrimus virtutis [2] adversarius, is ardentes

XXVII. 1 Sic Or. c. R. P. Gud. 1. II. aliisque aliquot edd. vett. pro vulg. *sunt*. 2 v. Adn.

tientem de natura deorum, h. e. inepte disserentem. De v. *aliquando* v. ad I. 1, 1.

descensuram] Sententia: dicant beatam vitam ab una virtute pendere, nec quicquam malum esse, nisi quod honestate careat. Cf. II. 7, 17 sq.

Cap. XXVII. §. 76. *laqueis*] fallacibus conclusiunculis. *Moser* comp. de Fato 4. de Or. I. 10, 43: „Stoici vero nostri disputationum suarum atque interrogationum laqueis te irretitum tenerent.“ Stoici enim dicebant corporis et externa bona non bona esse, sed tantum commoda et ideo sapienti non expetenda, *sumenda* (*producta*, προηγμένα) tamen. V. Adnotata in c. 16, 47.

animi autem] Haec est coniectura *Jeepii* (l. d. p. 18) maxime probabilis pro scriptura codicum *alia autem*. Nam quom tria genera bonorum Tullius posuisset et duo priora, corporis et externa, nominatim protulisset, vix credi potest tertium genus praestantissimum non proprio vocabulo nominari. E compendio *ai* (i. e. animi) facile in *ali* mutari eique e seq. *autem* littera *a* adhaerescere potuit.

ut, ea] W. Or. Mos. Tr. Bait. particulam *ut* uncis saepserunt: quod nuper *Wesenberg*. Em. II. p. 14. probavit; Lamb., Davisius aliique *ut* exsulare iusserunt, ut verbis: *ea qui adeptus sit* cett. apodosis antecedentium coniunctivorum concessivorum contineatur. Ego probo sententiam *Handii* ad Wopkens. Lectt. p. 152., qui de h. l. scripsit sic: Mihi quidem haec Ciceronis verba non neglegenter, sed pereleganter dicta videntur. Nam in ipsa interrogationis forma causam video mutatae orationis. Dicere voluit Cicero: *ut, ea qui adeptus sit, beatus sit dicendus;* sed subito mutat sententiam et amplius addit: *cur eum beatum modo et non beatissimum dixerim?* Cf. ad I. 22, 50: *ut* .. casurus*ne* in conspectum videatur.

extimescet.] *Wopkensius* Lectt. Tull. I, 19. p. 147. post hoc verbum notam interrogandi posuit, ea scilicet ratione, quam ad IV. 26, 56. vidimus; sed dubito, num haec ratio in hunc locum quadret. Nam a verbis *Dolorem vero* etc. nova orditur quaestio. Ceterum mirum est Ciceronem hoc loco sic loqui, ac non etiam contra dolorem supra (libr. II.) disputaverit: unde conicere licet secundum librum post hunc demum conscriptum esse.

acerrimus virtutis adversarius] Sic probabiliter *Wesenberg*. Em. I. p. 29. legendum censet pro *virtuti*, comp. Off. III. 22, 80: *gravem adversarium imperii*. Har. resp. §. 34. *acerrimum Hennarchi adversarium*, *Th.* A quibus exemplis discernenda sunt ea, in quibus dativus pendet a sententiae verbo vel potius ex tota sententia, ut: est mihi acerbus adversarius, profiteor me tibi acerbum adversarium. Saepe autem *s* litteram finalem in optimis codd., ut R et P, aut omitti aut addi multis exemplis idem *W.* demonstravit.

ardentes faces] V. ad II. 25, 61.

§. 77. *Pueri Spartiatae*] II. 14, 34.

vidimus ipsi] quom in Graecia com-

faces intentat, is fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam se debilitaturum minatur. 77. Huic igitur succumbet virtus, huic beata sapientis et constantis viri vita cedet? [3] Quam turpe! o dii [4] boni! Pueri Spartiatae non ingemescunt [5] verberum dolore laniati. Adulescentium greges Lacedaemone vidimus ipsi incredibili contentione certantes pugnis, calcibus, unguibus, morsu denique, quom [2] exanimarentur prius, quam victos se [6] faterentur. Quae barbaria Indiā vastior aut agrestior? In ea tamen gente primum ei [7], qui sapientes habentur, nudi aetatem agunt et Caucasi nives hiemalemque vim perferunt sine dolore, quomque ad flammam se applicaverunt [2], sine gemitu aduruntur. 78. Mulieres vero in India [2], quom est cuius [2] earum vir mortuus, in certamen iudiciumque veniunt, quam plurimum ille dilexerit; plures enim singulis solent esse

3 Cum Bait. signum interrogationis pro puncto posui. 4 Sic Or. c. cdd.; Bait. aliique *di*. 5 Sic Bait. aliique c. Gud. 1. R.; Or. c. vulg. *ingemiscunt*. 6 Sic R. P. Gud. 1. II. aliique; Or. c. vulg. *se victos*. 7 Sic Or. c. R. Gud. 1. II. 2. Mon. 2. Duisb. et edd. vett. P. D. pro vulg. *ii* vel *hi*. V. ad IV. 36, 78.

moraretur (III. 22, 53) aut quom e Cilicia reverteretur (V. 8, 22).

quom exanimarentur] Sic recte Or. c. R. P. Gud. 1. II. 2. b. a pr. m. et reliquis plerisque pro vulg. *ut ex.* Saepe enuntiatio per *quom* inducta inservit explicationi aut descriptioni alterius enuntiationis. Cf. *Madvig.* Opusc. acad. alt. p. 8. De v. *prius* = potius v. ad I. 8, 16.

barbaria] H. e. barbarorum terra; hinc sequitur: in *ea gente*.

qui sapientes habentur] Brachmanae aut Gymnosophistae, inde dicti, quod *nudi per opacas Indiae solitudines perhibentur philosophari*, ut Isidori utar verbis Orig. VIII. c. 6. Comparat *Davisius* praeterea Val. Max. III. 3, 6. extr. Lucian de Mort. Pereg. T. II. p. 579. ed. Hemst. et Reitz. eund. in Fugit. p. 594. Plutarch. T. II. p. 499. C. Frcf. Porphyr. περὶ ἀποχῆς IV. §. 18. Clem. Alex. Strom. II. p. 494. Pott. *Menkius* in Observv. ined. addit Plin. H. N. VII. 2, 2. Solin. LII, 25. P. de Bohlen „das alte Indien“ Vol. I. p. 280 sq.

Caucasi] V. Adnot. in II. 22, 52.

applicaverunt] Sic recte Or. c. R. P. Vat. Gud. 1. II. Gr. trib. Pall.; alii codd. *applicaverint;* alii *applicuerunt*. Verba *applicandi* et *explicandi* apud Ciceronem semper et in perf. et in sup. sequuntur primam quae dicitur coniugationem; sed *implico* semper habet *implicui*, in partic. autem ap. Cic. semper fere *implicatus*, rarissime *implicitus*. V. nos in Gr. L. §. 66, 5.

§. 78. *Mulieres vero*] Per anantapodoton pro: *tum mulieres*, praegresso *primum*. V. ad IV. 35, 74. Hunc autem Indicarum mulierum morem, qui etiam nostris temporibus valet, illustravit *Davisius* comp. Propert. III. 11, 15. Valer. Maxim. II. 6, 14. Stob. Serm. 122. p. 614. Plutarch. T. II. p. 499. C. et de simili Thressarum quarundam consuetudine Herodot. V, 5. Pomp. Mel. 2, 2. Verba *in India* Dav. et Ern. uncis saepserunt. Perperam; nam, iis deletis, intellegendae essent mulieres *eorum, qui sapientes habentur*.

quom est cuius] Sic recte Or. c. R. P. Vat. Gud. 1. II. 2. b. duob. Pall.; alii codd. et vulgo *cuiusque;* alii codd. *cuiusvis;* unus Ox. *alicuius;* Vind. 1. *cuiusquam*. Ernestius scripsit *cuiusvis*, sed uncos addidit. Nam non est, inquit, unius earum vir plurium; intelleguntur mulieres, quarum vir communis mortuus est. Hoc vero voc. eiecto, loci sententia pervertitur; quasi vero unus sit vir omnium mulierum; neque intellegitur, quo modo vox *cuiusvis* irrepserit. At omnis difficultas tollitur, si legitur *cuius*, quod est idem fere, quod *alicuius*. V. nos in Gr. L. §. 124, 1 et 2. Coniectura acutissima *Geelii* ad Dion. Chrys. Olymp. p. 340 *communis* pro *cuius*, recepta est a Sorofio et O. Heinio. *Jeepius* (l. d. p. 20) conicit: *cum est coniux earum vix mortuus*.

nuptae; quae est victrix, ea laeta, prosequentibus suis, una cum viro in rogum imponitur; illa victa [2] maesta discedit. Nunquam naturam mos vinceret; est enim ea semper invicta; sed nos umbris, deliciis, otio, languore, desidia animum infecimus, opinionibus maloque more delenitum [8] mollivimus. Aegyptiorum morem quis ignorat? Quorum imbutae mentes pravitatis [2] erroribus quamvis carnificinam prius subierint, quam ibim aut aspidem aut felem [9] aut canem aut crocodilum violent, quorum etiam si imprudentes quidpiam fecerint, poenam nullam recusent. 79. De hominibus loquor. Quid bestiae? Non frigus, non famem, non montivagos atque silvestres cursus lustrationesque patiuntur? non pro suo partu ita propugnant, ut vulnera excipiant, nullos impetus, nullos ictus reformident. Omitto, quae perferant quaeque patiantur ambitiosi honoris causa, laudis

8 Sic Or. c. R. P. Gud. 1. Rehd. ed. D. pro vulg. *delin.* 9 Bait. h. l. et N. D. I. 29, 82 *faelem.*

illa victa] Haec est omnium librorum scriptura, nisi quod Leid. habet: *illa alia victa.* Davisius vero e Bentleii coniectura dedit: *illae victae moestae discedunt*, quom paulo ante dictum esset, *plures singulis solere esse nuptas.* Alii statuebant duas tantum singulis nuptas fuisse: cui sententiae adversari videtur vox *plures* itemque *quam plurimum.* Olivet. Ecl. Cic. l. d. explicat *illa victa: ceterae omnes vel quaecunque victa est.* — *Illa* igitur collective, ut aiunt, sumendum videtur, ut ceterae mulieres victae tanquam una opponantur uni mulieri victrici. Pronomen autem *ille* saepe vi δειχτιχῇ rem antea quidem non commemoratam, sed notam, sed insignem atque illustrem indicat. Hunc usum pluribus *Orellius* illustravit exemplis, ut Cic. Orat. 1, 4: quodsi quem aut natura sua aut *illa* praestantis ingenii vis forte deficiet (*ingenii vis* non erat commemorata, ergo: jene ausgezeichnete Geisteskraft). Tacit. Germ. c. 14: *illum* bellatorem equum, *illam* cruentam victricemque frameam. *Scheibius* coni. *turba victa; Jeepius* (l. d. p. 19): *una c. v. in rogum imponitur nec a vita maesta discedit*, haec verba a librariis corrupta esse statuens, qui ea, quae Valer. Max. II. 6, 14 verbis: *victrix .. coniugis se flammis superiacit et cum eo tanquam felicissima crematur* addidit: *superatae cum tristitia et maerore in vita remanent* ante oculos habuissent. At veri est similius Valerium Maximum sua non nihil mutata ex hoc Ciceronis loco petisse, et quom paulo ante dictum sit: *ea laeta .. imponitur*, quid sibi volunt idem significantia verba: *nec a vita maesta discedit?* Audacius Sorof. coni. *victa nulla non maesta d.* pro *illa v. m. d.*

umbris] vita umbratili. V. ad II. 11, 27 princ.

quorum imbutae mentes .. subierint] H. e. qui, quom eorum mentes imbutae sint .., .. subierint. Verborum structura, qua usus est Tullius, nititur eo attractionis genere, quod supra ad I. 34, 84 extr.: *qui .. abstraxisset* explicavimus.

pravitatis erroribus] H. e. erroribus, qui nascuntur ex pravitate. V. ad III. 1, 1: eiusque utilitas. Nullo modo opus est cum Lambino legere *pravis erroribus*, ut est in duob. Oxx. Cf. *Wopkens.* Lectt. Tull. p. 152 sq. H.

ibim .. violent] Cic. N. D. I. 29, 82: Ne fando quidem auditum est crocodilum aut ibim aut felem violatum ab Aegyptio: cum quo Davis. comparavit Herodot. 2, 65: ubi v. *Baehr.* Diod. Sic. I. p. 74. Origen. in Cels. I. p. 40. Timoclem. ap. Athen. VII. p. 380. *Moser* addit *F. S. Zickleri* Diatr. de Aegyptiis bestiarum cultoribus Ien. 1756. §. 4 sq. p. 10—19. *Meiners.* Ueber d. Thierdienst d. Aeg. in ei. Philos. Schrift. I. p. 192—250. eiusd. Hist. de vero deo I, 23 sq. *Creuzeri* Commentt. Herodott. I. p. 110—164. eiusd. Symb. u. Myth. I. p. 475—493. ed. 2.

quorum .. si quidpiam fecerint] *quorum* i. e. quarum rerum (violare ibim aut asp. aut felem etc.). *Wolfius* refert *quorum* ad bestias commemoratas, ut haec sit sententia: si quam harum bestiarum violaverint, et verb. *fecerint* pro *violaverint* dictum sit: de quo usu v. ad IV. 14, 31. Sed haec ratio minus placet.

§. 79. *De hominibus loquor. Quid bestiae? non* etc.] V. ad I. 15, 34 princ.

studiosi gloriae gratia, amore incensi cupiditatis. Plena vita exemplorum est.

XXVIII. 80. Sed adhibeat oratio modum et redeat illuc, unde deflexit. Dabit, dabit [1], inquam, se in tormenta vita beata nec iustitiam, temperantiam in primisque fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam [1] prosecuta, quom tortoris os viderit, consistet virtutibusque omnibus sine ullo animi terrore ad cruciatum profectis resistet extra fores (ut ante dixi) limenque carceris. Quid enim ea foedius, quid deformius sola relicta, * a * [1] comitatu pulcherrimo segregata? Quod tamen fieri nullo pacto potest. Nec enim virtutes sine beata vita cohaerere possunt, nec illa sine virtutibus. 81. Itaque eam tergiversari non sinent secumque rapient, ad quemcunque ipsae dolorem cruciatumque ducentur. Sapientis est enim proprium nihil, quod paenitere possit, facere,

XXVIII. 1 v. Adn.

Cap. XXVIII. §. 80. *illuc, unde deflexit*] c. 26.

Dabit, dabit] Omnes praeter unum Ox. codd. om. alterum *dabit;* contra habent omnes praeter S. et E. edd. vett. Recte monet *Moser* talia verba repetita saepissime excidere additumque *inquam* satis tueri verbum illud repetitum, uti Phil. II. 44, 112: *hunc unum diem, hunc unum, inquam*, hodiernum diem. Verr. V. 62, 162: *crux, crux, inquam*, infelici et aerumnoso .. comparabatur. *Klotzius*, quem secuti sunt *Tregder, Bait.* aliique, delevit alterum *dabit* et verbum *inquam* confirmandae tantum sententiae iam c. 26, 75. propositae inservire arbitratur, de quo verbi *inquam* antecedentia breviter et graviter comprehendentis usu cf. *Seyffert.* ad Lael. 22, 84: „haec est, *inquam*, societas", qui comparat de Orat. III. 56, 213. Cf. supra I. 49, 119: Optime, *inquam*. De locutione *dare se in aliquid* v. ad I. 4, 7.

patientiam] Vat. R. P. Gud. 1. II. Brux. Gr. quinque Pall. duo Oxx. Marb. Vind. 1. 2. *patientia*, adversante sententia; non enim de patientia, sed de vita beata patientiam reliquasque virtutes prosecuta agitur, uti recte docet D.

ut ante dixi] c. 5, 13.

a comitatu] Addidi c. L. et W., nuper etiam Wesenb. Em. III. p. 24., e coni. praepositionem *a*, quia verbum *segregandi* nemo scriptor cum simplici ablativo iunxit nisi Accius poeta ap. Non. vv. *faventia* et *obscaenum:* Edicite per urbem, ut omnes ominibus faustis augustam adhibeant faventiam, *ore* obscaena dicta *segregent:* ubi tamen in Nonii cod. Acciano *ab* post *faventiam* facile excidere potuit, uti suspicatur *Wesenb.*, qui recte docet antiquiores prosae orationis scriptores, ut Ciceronem, Caesarem, Sallustium, verba cum inseparabilibus particulis *se, re, dis* composita nunquam de motu a loco nisi addita praepositione (*ab, ex, de*) posuisse videri; licentiam omittendae praepositionis a poëtis profectam ad posteriores prosae orationis scriptores manasse. Cf. nos in Gr. L. §. 115. Not. 22. Litteram *a* h. l. facile ultima praecedentis vocabuli littera absorberi potuit. Cf. ad I. 23, 54: a primo. V. 25, 70. 37, 106. *Moser* defendit omissam praepositionem, quom dicit fieri etiam posse, ut evitaverit Cicero hiatum et χαχοφωνίαν consulto, et potuisse Ciceronem ita scribere, quom *segregata* idem fere sit, quod *destituta.*

cohaerere] V. ad III. 25, 61.

§. 81. *quod paenitere possit*] *Quod* non, uti *Davisius* et *Klotzius* arbitrantur, nominativus est, sed accusativus, ut de Inv. 2, 13: Utrum id facinus sit, *quod paenitere* fuerit necesse. Observent enim tirones verba cuiuscunque generis cum accusativo pronominum coniungi posse; hinc apud veteres legitur: *id operam do, id studeo, id doleo, id suscenseo*, similia. Vetusti vero Romanorum scriptores,

nihil invitum, splendide, constanter, graviter [2], honeste omnia, nihil ita exspectare, quasi certo futurum, nihil, quom acciderit, admirari, ut inopinatum ac novum accidisse videatur, omnia ad suum arbitrium referre, suis stare iudiciis. Quo quid sit beatius, mihi certe in mentem venire non potest. 82. Stoicorum quidem facilis conclusio est, qui quom finem bonorum esse senserint congruere naturae cumque ea convenienter vivere, quom id sit in sapiente [1] situm non officio solum, verum etiam potestate; sequatur necesse est, ut, cuius in potestate summum bonum, in eiusdem vita beata sit. Ita fit semper vita beata sapientis. Habes, quae fortissime de beata vita dici putem et, quo modo nunc est, nisi quid tu melius attuleris, etiam verissime.

XXIX. *A*. Melius equidem afferre nihil possum; sed a te impetrarim libenter, ut [1], nisi molestum sit [2], (quoniam te nulla

2 Tr. c. R. Duisb. *graviter, constanter;* at cf. c. 5, 12. 13. c. 36, 104. De transpositionibus vocabulorum v. *Wesenb.* Em. I. p. 20. *Tregd.* praef. p. XI. XXIX. 1 v. Adn. 2 Bait. de Halmii sententia *est;* at coniunctivus optime respondet antecedenti *impetrarim.*

ut Plautus, ut Terentius, verba impersonalia *pudet, piget, paenitet,* alia, nonnunquam personaliter posuerunt, ut Ter. Adelph. IV. 7, 36: *non te haec pudent?* Plaut. Stich. I. 1, 50: *me quidem haec conditio nunc non paenitet.* V. *Ramshorn.* L. Gr. §. 113. Not. 2. *Kühner.* L. Gr. §. 112. Not. 3. Sed supra V. 18, 53: „sequitur, ut *nihil paeniteat,* nihil desit, nihil obstet" *nihil* pro nominativo accipiendum videtur ob concinnitatem membrorum. De collocatione verborum *nihil invitum .. honeste omnia* v. ad II. 4, 11: *medetur .. timores.*

nihil .. admirari, ut inopinatum ac novum accidisse videatur] De v. *admirandi* v. ad c. 3, 8. „Particula *ut* nostro sermone melius redditur *als wenn* quam *so dass,* quanquam cavendum est, ne quis credat *ut* revera significare idem atque *quasi,*" ut ait *Stürenburg.* ad C. p. Arch. 12, 30. p. 159. comp. de Rep. I. 40, 62: tum prorsus ita acta pleraque, *ut* in populo essent omnia. de Or. I. 25, 115: neque haec ita dico, *ut* ars aliquos limare non possit. Supra I. 38, 91: *ut posteritatem .. putet pertinere,* ubi v. Adn. Pro eo, quod ex aliqua re consequi cogitatur, id ipsum, quod consequitur, ponitur. De sententia v. ad III. 14, 30.

§. 82. *finem bonorum esse senserint*] H. e. iudicarint, censuerint. *Madvigius* ad Fin. 2, 3. p. 147. et in Addend. p. 867. complures e Cicerone congessit locos, in quibus verbum *sentiendi* c. acc. et inf. iunctum hanc significationem habet; sed, nescio, cur rariorem hunc usum dicat, quom apud Ciceronem sit frequentissimus. Cf. II. 3, 7. 8.

congruere naturae] de Fin. III. 9, 31. V. nos in l. d. *de Cicer. in phil. mer.* p. 227.

quom id sit in sapiente situm non officio solum, verum etiam potestate] Hanc omnium codd. scripturam recte revocavit *Klotzius.* Or., nuper Tregder aliique e Lamb. coni. ediderunt: q. i. s. in *sapientis situm non officio solum* etc. Similem nostro locum *Klotzius* attulit e l. de Sen. 16, 56: „num igitur horum senectus miserabilis fuit, qui se agri cultione oblectabant? mea quidem sententia haud scio, an ulla beatior possit esse, neque solum *officio* (der Pflicht nach), quod hominum generi universo cultura agrorum est salutaris, sed et *delectatione,* quam dixi, et *maturitate copiaque* rerum omnium, quae ad victum hominum, ad cultum etiam deorum pertinent?" Eiusmodi ablativi indicant aliquid enuntiari *ratione habita alicuius rei.* V. nos in Gr. L. §. 115, 4. c).

Habes, quae fortissime .. dici putem] „auf die Weise, wie es einem *vir fortis* zukommt." *Orelli.* De v. *habes* v. ad III. 17, 38.

quo modo nunc est] nach dem jetzigen Stande unserer Untersuchung.

Cap. XXIX. *ut, nisi molestum sit*] Ernestius cum Davisio particulam *ut,*

vincula impediunt ullius certae disciplinae libasque ex omnibus, quodcunque te maxime specie veritatis movet,) quod paulo ante Peripateticos veteremque Academiam hortari videbare, ut sine retractatione libere dicere auderent sapientes esse semper beatissimos, id velim audire, quemadmodum his putes consentaneum esse id dicere. Multa enim a te contra istam sententiam dicta sunt et Stoicorum ratione conclusa. 83. *M.* Utamur igitur libertate, qua nobis solis in philosophia licet uti, quorum oratio nihil ipsa iudicat, sed habetur in omnis partis [3], ut ab aliis possit ipsa per sese, nullius auctoritate adiuncta, iudicari. Et quoniam videris hoc velle, ut, quaecunque dissentientium philosophorum sententia sit de finibus, tamen virtus satis habeat ad vitam beatam praesidii: quod quidem Carneadem disputare solitum accepimus; sed is, ut contra Stoicos, quos studiosissime

3 Sic Gud. 1.; Or. c. vulg. *omnes partes.*

quae abest a paucis deterioribus codd., eiecit: quod equidem probare non possum. Iam supra ad III. 8, 16. demonstravimus haud rara esse apud veteres scriptores exempla, in quibus sententia aliter continuetur, ac pro eius initio exspectetur; sic hoc loco oratio ita instituitur, ac si sequatur: *id mihi demonstres, quemadmodum* cett., quorum loco dicitur: *id velim audire, qu.* Cf. *Beier.* ad Offic. 3, 26. p. 365.

nulla vincula] V. ad IV. 4, 7 princ. Cf. V. 5, 33; sequens verbum *libandi* significat e pluribus rebus *optimum quidque deligere,* v. exempla a *Freundio* in Lex. T. III. p. 88 collata; de v. *quodcunque .. movet* cf. c. 11, 33.

paulo ante] c. 26, 75.

sine retractatione] V. ad I. 31, 76. Observandum nomen *retractationis* apud Ciceronem non usurpari nisi c. praep. *sine.* V. *Forcellin.* Thes. III. p. 748.

contra istam sententiam] qua sapientem beatum quidem esse semper statuebant, sed non semper beatissimum.

§. 83. *nobis solis*] recentioribus Academicis.

nullius auctoritate] *Nullius* vices sustinet inusitati apud Ciceronem de personis genetivi *neminis.* V. *Stürenburg.* in II. Commentat. ad Offic. c. 2 sqq. et nos in Gr. L. §. 39. Not. 2.

de finibus] bonorum et malorum. Cf. 30, 84. De v. *fin.* v. ad II. 1, 3.

virtus satis habeat] V. ad IV. 21, 47: ita definit, *ut perturbatio sit.*

quod quidem Carneadem] Locum sic interpretor: Stoici statuebant ex una ea sententia, qua nihil bonum esset, nisi quod honestum esset, nihil malum, nisi quod turpe esset, virtutem satis habere ad vitam beatam praesidii. Contra quam sententiam Carneades, et quidem acriter, ut contra Stoicos, quos studiosissime semper refellebat, disputabat, non ex hac una sententia, sed quaecunque dissentientium philosophorum sententia esset de summo bono et de summo malo, tamen virtutem sufficere ad vitam beatam. Breviloquentia, qua Cicero usus est, oratio paulo impeditior facta est, quae sic est complenda: quod quidem C. disp. solitum accepimus; sed is, ut contra Stoicos .., *id egit studiosissime.* Haec verba ex antecedentibus *quos studiosissime semper refellebat* et ex seqq. *illud quidem agemus* supplenda sunt. Constructio haec est: *quoniam videris hoc velle, ut .. virtus satis habeat ad v. b. praesidii,* de hac sententia, quam etiam Carneades tenuit, sed, ut contra Stoicos, nimis acriter egit, nos cum pace agemus. Verba *illud quidem* respondent antecedentibus *quod quidem;* apodosis igitur: *nos illud quidem .. agemus* ratione simul habita interpositionis: *quod quidem C. .. exarserat* conformata est. Supersedere igitur possumus *Lambini* coniectura: *hoc quidem Carn...; nos autem illud c. p. a., Wesenbergii* (Em. I. p. 21), a Bait. recepta: *nos quidem illud c. p. a.,* ut v. *nos* opponatur *Carneadi, Bouherii: illud idem c. p. a., Seyfferti: nos illud quiete et c. p. a.*

sed is, ut contra Stoicos] H. e. sed is *studiosissime:* quod e sequentibus

semper refellebat et contra quorum disciplinam ingenium eius exarserat; nos illud quidem [1] cum pace agemus. Si enim Stoici fines bonorum recte posuerunt [1], confecta res est: necesse est semper beatum esse sapientem. 84. Sed quaeramus unamquamque reliquorum sententiam, si fieri potest, ut hoc praeclarum quasi decretum beatae vitae possit omnium sententiis et disciplinis convenire.

XXX. Sunt autem haec [1] de finibus, ut opinor, retentae defensaeque sententiae. Primum simplices quattuor: nihil bonum nisi honestum, ut Stoici; nihil bonum nisi voluptatem [2], ut Epicurus; nihil bonum nisi vacuitatem doloris [2], ut Hieronymus; nihil bonum nisi naturae primis bonis [3] aut omnibus aut maximis frui, ut Carneades contra Stoicos disserebat.

XXX. 1 Sic Gud. 1. R. aliique multi cdd. V. Var. Scr. ad I. 11, 22; Or. c. vulg. *hae.* 2 v. Adn. 3 Wes. c. Madv. ad Fin. V. §. 45. p. 509. *bonis* uncis seclusit.

eliciendum est. *Ut contra Stoicos,* h. e. ut exspectari poterat, quom contra Stoicos disputaret. V. ad I. 8, 15. De re cf. IV. 24, 53.

posuerunt] *Klotzius, Bait.* aliique e R. Gud. 1. Brux. et P., qui *possiverunt* exhibent, ediderunt *posiverunt;* „Wir glauben, inquit Kl., dass C. nicht ohne Grund hier das alterthümliche *posiverunt* gewählt habe; er wollte dadurch zu erkennen geben, dass er an einen Markstein, an eine Gränzsäule dachte, worauf das FINIS POSIVERVNT VICINI eingegraben war. Die Form *posivi* kam nicht nur in d. älteren Sprache sehr oft vor, sondern blieb auch noch in d. Sprache des gemeinen Lebens bis in die späteste Zeit. So hat Cato R. R. praef. *posiverunt,* c. 4. *posiveris.* Ausserdem findet sich die Form b. Plaut., Lucil., Catull. u. auf Inschriften u. Steinen sehr häufig. Vgl. *Struve* über d. Lat. Decl. u. Conjug. p. 198. u. p. 281 f.“ Etsi hanc disputationem satis plausibilem esse fateor neque intellego, quomodo haec antiqua forma, nisi in archetypo fuerit, in codices irrepere potuerit; tamen, quom eius nullum alibi apud Ciceronem reperiatur vestigium, a me impetrare non potui, ut eam reciperem.

§. 84. *si fieri potest*] *Wolfius* non recte per breviloquentiam dictum esse putat pro: *„ut videamus, num fieri possit:* quod tamen non prorsus despero.“ Immo verba sic iungenda sunt: *Sed quaeramus, si fieri potest, unamq. r. sent., ut hoc pr... possit .. convenire.*

quasi decretum] *Wolfius* vocabulum *quasi* additum putat, quia *decretum* usurpetur de iis, quae publice decernuntur. Tenendum vero ait *Moser* Ciceronem, ubi primum eo vocabulo usus esset, Graecum nomen, cui illud accommodatum esse volebat, addidisse: Acad. II. 9, 29: quoniam id haberent Academici *decretum,* (sentitis enim iam me hoc δόγμα dicere,) nihil posse percipi.

Cap. XXX. *haec de finibus sententiae*] V. de Finib. II. 6, 19. 11, 34—36. V. init. De forma *haec* v. Var. Scr.

nisi voluptatem] Ern. c. Guelf. et uno Ox. *voluptas .. vacuitas;* male; supplendum est enim *esse,* et acc. c. inf. pendet a v. *sententiae.*

vacuitatem doloris] Sic Or. c. tribus Oxx. Vind. Marb. et edd. vett. omnibus praeter P.; plerique codd. et optimi, ut R. P. Gud. 1. II., om. *doloris:* quod abesse non potest et in eadem re semper a Cicerone additur, cf. Fin. 2, 5. et 11.

naturae primis bonis] *Naturae prima bona* (vel *commoda* Fin. V. 21, 58. Acad. II. 45, 138), plerumque simpliciter *prima naturae* sunt eae res, quas homo secundum naturam primas appetit, ut corporis, sensuum animique, integritas, pulchritudo, doloris vacuitas, cetera generis eiusdem (Fin. V. 7, 18). Acad. II. 42, 131: Introducebat etiam Carneades, quo non probaret, sed ut opponeret Stoicis, summum bonum esse frui iis rebus, quas primas natura conciliavisset. Fin. II. 11, 35: Carneadi frui principiis naturalibus esset extremum. Graece ap-

85. Haec igitur simplicia, illa mixta: tria genera bonorum, maxima animi, secunda corporis, externa tertia, ut Peripatetici, nec multo veteres Academici secus; voluptatem cum honestate Dinomachus [2] et Callipho [4] copulavit; indolentiam autem honestati Peripateticus Diodorus adiunxit. Hae sunt sententiae, quae stabilitatis aliquid habeant; nam Aristonis, Pyrrhonis, Herilli [5] nonnullorumque aliorum evanuerunt. Hi quid possint obtinere, videamus, omissis Stoicis, quorum satis videor defendisse sententiam. Et Peripateticorum quidem explicata causa est; praeter Theophrastum et si qui illum secuti imbecillius horrent dolorem et reformidant, reliquis quidem licet facere id, quod fere faciunt, ut gravitatem dignitatemque virtutis exaggerent. Quam quom ad caelum extulerunt [6], quod facere eloquen-

4 Or. e coni. Wolfii *Calliphon,* adversantibus omnibus codd. et edd. V. ad I. 47, 113. 5 Gud. 1. R. Brux. *pyrroni fe rilli,* unde Bait. aliique scripserunt *Pyrrhonis Erilli;* at aliis locis semper a Cic. dr. *Herillus.* 6 Sic scripsi c. Tr. aliisque pro vulg. *extulerint:* quod ferri nequit. V. ad II. 24, 58.

pellantur τὰ πρῶτα κατὰ φύσιν, prima secundum naturam. Cf. *Beier.* ad Off. III. 3, 13. *Madvig.* ad Fin. IV. 6, 15. p. 508 sq., imprimis in excursu IV. p. 828 sqq. et *Seyffert.* ad Lael. 6, 20. p. 121.

§. 85. *voluptatem cum honestate Dinomachus et Callipho*] De horum sententia v. quae contulit *Beier* ad Off. III. 33, 119. p. 413; adde *Madvig.* ad Fin. II. 6, 19. *Schuchius* observavit Dinomachum a Luciano in Philopseud. c. 6. T. III. p. 34. ed. Reitz. aperte vocari Stoicum. Pro *Dinomachus* cod. Vind. 1. et pleraeque edd. vett. exhibent *Clitomachus;* perperam, uti ex Ciceronis allato loco aliisque apparet. Adde quem *Frc. Fabr.* affert Lactant. 3, 7: Calliphon et Dinomachus Cyrenaici honestatem cum voluptate iunxerunt. De *Diodoro* v. Ind. hist.; de v. *indolentiae* v. ad III. 6, 12.

Aristonis, Pyrrhonis, Herilli] Academ. II. 42, 130: *Aristo,* quom Zenonis fuisset auditor, re probavit ea, quae ille verbis, nihil esse bonum nisi virtutem, neque malum, nisi quod virtuti esset contrarium, in mediis ea momenta, quae Zeno voluit, nulla esse censuit. Huic summum bonum est in his rebus neutrum in partem moveri, quae ἀδιαφορία ab ipso dicitur. *Pyrrho* autem ea ne sentire quidem sapientem: quae ἀπάθεια nominatur. Cf. Fin. II. 13, 43. Legg. I. 21, 55: *Aristo* dixit solum bonum esse, quod honestum esset, malumque, quod turpe, ceteras res omnes plane pares, ac ne minimum quidem, utrum adessent an abessent, interesse. De *Aristone* cf. Diog. L. VII. c. II. §. 160. Fin. V. 25, 73: *Herillus* scientiam summum bonum esse defendit, nec rem ullam aliam per se expetendam. Lactant. Instit. 3, 7: *Herilli* summum bonum est scientia (κατ' ἐπιστήμην ζῆν). De *Herillo* cf. Diog. VII, 165. C. Fin. II. 13, 43, ubi v. *Madvig.* V. 25, 73. V. eruditissimam adnotationem *Beieri* ad Offic. I 2, 6: Aristonis, Pyrrhonis, Herilli iam pridem explosa sententia est. Adde nos in libro dicto p. 72.

Hi quid possint obtinere] H. e. quomodo sententia illa, qua vita beata virtute confici dicitur, e singularum disciplinarum ratione possit defendi. V. Adnotata in I. 12, 26.

explicata causa est] H. e. plana, non abstrusa, facilis intellectu, expedita. *Moser* comp. p. Planc. 2, 5: causa facilis atque *explicata.* ad Att. IX. 7, 2: (litterae tuae,) quibus nihil potest esse *explicatius,* nihil perfectius. Cf. *Ellendt.* ad C. de Or. I. 2, 4. p. 7. *Seyffert.* ad Lael. 17, 61. p. 380., qui ex participiis adiectivorum vim habentibus affert: emendatus, inquinatus, corruptus, perditus, profligatus, distinctus, involutus, confusus, contortus.

Theophrastum] V. de Finib. V. 5, 12, ubi v. *Madvigium* p. 631. Cf. supra c. 9, 24. et 25.

licet] ex eorum principiis. *Neidius.*

exaggerent] V. ad c. 18. 51.

tes homines copiose solent, reliqua ex collatione facile est conterere atque contemnere. Nec enim licet iis, qui laudem cum dolore petendam esse dicunt[7], negare eos esse beatos, qui illam adepti sint[8]. Quanquam enim sint in quibusdam malis, tamen hoc nomen beati longe et late patet.

XXXI. 86. Nam ut quaestuosa mercatura, fructuosa aratio dicitur, non si altera semper omni damno, altera omni[1] tempestatis calamitate semper vacat, sed si multo maiore ex parte exstat in utraque felicitas; sic vita non solum si undique referta bonis est, sed si multo maiore et graviore ex parte

7 Sic recte Bait. de Bakii sententia; Or. c. R. P. Gud. 1. sex Oxx. aliisque *dicant;* indicativus necessarius est, quia certi philosophi intelleguntur. 8 Sic recte emendavit Ern. vulg. *sunt;* coniunctivus h. l. requiritur, quia C. non certos quosdam intellegit, sed universe loquitur; huc accedit, quod oratio est obliqua; Or. c. vulg. *sunt.* XXXI. 1 Sic Or. c. cod. Urs. et uno Ox.; reliqui *omnis:* quod recepit Kl., nunc autem in Add. reicit.

ex collatione] Ernestius explicat κατ' ἀναλογίαν; Neidius: *e notionum coniunctione;* bene Wolfius: *aus dem Kontraste,* et Nissenius: *reliquarum rerum cum virtute facta comparatione,* quam sint eae contemnendae, facile patet. Peripatetici enim dicebant gloriam esse petendam etiam cum dolore; gloriam autem qui adepti essent, beatos esse; gloriam autem nisi virtute acquiri non posse: ergo virtutem efficere vitam beatam.

conterere] quasi pedibus conculcare (opp. *ad caelum extulerunt*) exquisite pro: despicere, pro nihilo habere. Sic pro Sestio 40, 86: praeter hoc, quod iam *contritum* et contemptum putatur, iudicium bonorum.

Quanquam enim sint] Supra I. 45, 109: *quanquam .. abierit,* tamen etc. Legg. III. 8, 18: *quanquam* ad commodum senatus pertinere *videatur,* tamen etc.: ubi plura contulit *Goerenz.* p. 238. de Orat. III. 8, 27: *quanquam* omnibus par paene laus .. *tribuatur.* Offic. I. 2, 6: Quae *quanquam* ita *sint* in promptu, ut res disputatione non egeat; tamen sunt a nobis alio loco disputata. Multi viri docti de hac constructione disputaverunt eamque vario modo diiudicaverunt. V. *Ellendtum* ad Brut. XXX, 115. *Ottonem* ad Fin. III. 21, 70. *Müller.* ad de Orat. I. 6, 21. p. 18. *Moserum* ad Legg. III. 8. p. 413. *Madvig.* ad Fin. III, 21. p. 470. *Bakium* ad Legg. III. 8, 18. *Kritz.* ad Sall. Iug. III, 2. *Wesenberg.* Em. I. p. 10 sq., qui multos Ciceronis locos correxit, *Ramshorn.* L. Gr. §. 194. p. 881 sq. ed. 2. *Kühner.* L. Gr. §. 155. Not. 1. Apud argenteae aetatis scriptores nihil frequentius hac constructione. V. *Spalding.* ad Quintil. de Inst. or. prooem. 18. p. 15. Ubi apud Ciceronem *quanquam* cum coniunctivo iunctum reperitur, concessio non simpliciter ponitur, sed ad alterius, quicum oratio instituta est, cogitationem refertur, ut h. l.: quanquam facile *tibi concedo, quom dicis* eos esse in quibusdam malis. Indicativum igitur ab hoc loco alienum esse facile est ad intellegendum. Quare coniunctivus recte sese tuebitur, ubi is, qui loquitur, aliquid *dubitanter* et *cum fluctuatione quadam* concedit, ubi rem concessam non ut veram atque indubitatam proponit, sed ad alterius, quicum loquitur, iudicium refert ex eoque aptum facit. Quae verba etsi, ni fallor, tam clara sunt atque plana, ut vel puerulus intellegere possit me non eorum sequi opinionem, qui coniunctivum a coniunctione *quanquam* pendere statuunt, sed coniunctivum per se, nulla coniunctionis habita ratione, necessarium esse censere; tamen vir doctissimus, *Ellendtus* ad de Or. I. 6, 21. Vol. II. p. 20., perversam illam mihi tribuit sententiam.

Cap. XXXI. §. 86. *propendent*] praeponderant, ut loquuntur posterioris aetatis scriptores. Apud Ciceronem passive tantum usurpatur hoc verbum, ut *praeponderari honestate* Off. III. 4, 18. Metaphora ducta est a libra. V. supra c. 17, 51.

§. 87. *horum ratione*] Scil. Peripateticorum et veteris Academiae; *descendet in taurum,* scil. Phalaridis; cf. 26, 75.

nec eam minis aut blandimentis corrupta deseret] H. e. nec beata vita *minis doloris* (a se repellentibus) *territa* nec *voluptatis blandimentis* (ad se revocantibus) *corrupta* virtutem ad supplicium proficiscentem deseret, uti eleganter h. l. explicavit *Wesenb.* Em. II. p. 11., comp. V. 6, 14. Tacit. Ann. 15, 61: *blandimentis vitae evictam* sc. ut mori nollet. Fin. I. 10, 33: *blanditiis p. voluptatum deleniti* atque *corrupti.* Acad. II. 45, 139. Tusc. IV. 3, 6. p. Cael. §. 11.; de zeugmate v. supra ad II. 24, 57. Ceterum cf. Var. Script.

bona propendent, beata recte dici potest. 87. Sequetur igitur horum[2] ratione vel ad supplicium beata vita virtutem cumque ea descendet in taurum, Aristotele, Xenocrate, Speusippo, Polemone auctoribus, nec eam minis[3] aut blandimentis corrupta deseret. Eadem Calliphontis erit Diodorique sententia, quorum uterque honestatem sic complectitur, ut omnia, quae sine ea sint, longe[4] retro ponenda censeat. Reliqui habere se videntur angustius; enatant tamen: Epicurus, Hieronymus et si qui sunt, qui desertum illum Carneadem[5] curent defendere. Nemo est enim, quin * verorum *[4] bonorum animum putet esse iudi-

2 Sic Or. c. Gud. 1. 2. sex Oxx. Rehd. Duisb. Guelf. et aliquot edd. vett.; alii codd., ut Gud. 1., *honorum;* vulg. *bonorum* (sic etiam R. Brux. P.). 3 Sic egregie coni. Bentl.; vulgo et omnes fere codd. (etiam Gud. 1. R. Brux. P.) *eam minimis bl.:* quam absurdam scr. Kl. recepit ingentique verborum turba defendit, nunc autem in Add. deseruit; Tr. *minis [blandimentis]; Wes.* Em. II. p. 11. probat Bentl. coniecturam et l. d. p. 9. multa exempla contulit, in quibus a librariis mediis vocabulis syllabae illatae sunt. Depravato autem *minis* in *minimis,* sua sponte patet, cur *aut* omissum sit; Rehd. *minimis ā bl.:* e quo compendio facile intellegitur, quomodo ex *minis aut bl.* fieri potuerit *minimis bl.;* Sff. de Heinii sententia *minis blandimentis* per asyndeton, v. ad III. 3, 6. 4 v. Adn. 5 Bait. aliique de Bakii coni. *illud Carneadeum;* Gud. 1. R. *illum Carneadeum.*

longe retro ponenda] longe posthabenda. Auctore *Wesenbergio* Em. I. p. 30. delevi *et,* quod inter *longe* et *retro* interiectum in omnibus codd. legitur. *Longe retro ponere* dictum est, ut *longe postponere, antep.,* similia. *Et* in codd. saepe ex *e* natum esse *W.* multis exemplis demonstravit; cf. V. Scr. IV. 4, 8.

habere se angustius] pluribus difficultatibus urgeri. *Ernestius* Clav. h. v. Dein *enatant* est: has difficultates superant.

desertum] quia eius sententiam de summo bono nemo Academicorum post eum defendit. *Neidius.* Hinc de Finib. IV. 18, 49: Quid censes eos esse facturos, qui omnino virtutem a bonorum fine segregaverunt, Epicurum, Hieronymum, illos etiam si qui Carneadeum finem tueri volunt. et II. 12, 38: Reicietur etiam Carneades; nec ulla de summo bono ratio aut voluptatis non dolendive particeps aut honestatis expers probabitur. V. de eius sententia supra c. 30, 84. ibique Adnotata.

Nemo est enim, quin verorum bonorum animum] Sic scripsi de Bentl. coni. *Vera bona* opponuntur sequentibus: *ea, quae bona .. videantur.* Omnes fere codd. et Non. p. 82, 27. sic legunt: *nemo est enim, qui eorum bon. a.,* sententia reluctante. Hinc L. *qui* mutavit in *quin,* idque duo Oxx. habere videntur; Rehd. pro *qui* habet *qui non;* Or. de coni. Ern., etiam Wesenbergio Em. I. p. 21. probata, edidit: *nemo est enim eorum, quin bonorum a.;* Tr. *n. est enim, quin [eorum] b. a.;* alii plane deleverunt *eorum;* Kl. *n. est enim, quin eorum b. a.,* sic interpretans: *denn es gibt Niemanden, der von ihnen nicht* u. s. w. pro: *es gibt Niem. von ihnen, der nicht* u. s. w.: qua interpretatione nihil proficitur. Pronomen *eorum* post v. *nemo est enim* non admodum desideratur, quom per se pateat non omnium, sed eorum, qui commemorati sunt (*reliquorum: Epicuri, H. et si qui .. curent def.*), neminem fuisse dici, quin ita sentiret. Sffertus *eorum bonorum* dici iudicat, quia Cicero non universum genus, quod quidem vulgo vocatur, complectatur, sed ea significat, quae a philosophis in sententiis de finibus

cem eumque condocefaciat, ut ea, quae bona malave videantur, possit contemnere. 88. Nam quae [6] tibi Epicuri videtur, eadem erit Hieronymi et Carneadis causa et hercule [7] omnium reliquorum. Quis enim parum est contra mortem aut dolorem paratus? Ordiamur ab eo, si placet, quem mollem, quem voluptarium dicimus. Quid? Is tibi mortemne videtur aut [8] dolorem timere? qui eum diem, quo moritur, beatum appellat maximisque doloribus affectus eos ipsos inventorum suorum memoria et recordatione confutat nec haec [9] sic agit, ut ex tempore quasi effutire videatur. De morte enim ita [10] sentit, ut, dissoluto animante, sensum exstinctum putet, quod autem sensu careat, nihil ad nos id iudicet pertinere. Item de dolore certa habet, quae

6 Sic Or. c. quatt. Oxx. Mon. 2. Vind. 2. aliisque paucis et omnibus praeter P. edd. vett.; plerique codd. et optimi, ut Vat. R. P. Gud. 1. II. Brux., *quod:* id revocavit Kl., mire interpretans sic: *Denn was deine Ansicht v. Ep. ist.* Idem nunc in Add. p. 202. corruptela hunc locum laborare suspicatur. *Keilius* in Pr. d. p. X. *quod* pro coniunctione habet. 7 Sic Or. c. R. Gud. 1. II. aliisque codd. pro vulg. *hercle.* 8 Sic recte Tisch. Bait. aliique c. Vind. 1. pro vulg. *an*, quod ferri non potest, v. nos in Gr. L. §. 158, not. 8. Sic paulo ante in Guelph. legitur *contra mortem an dolorem* pro *aut.* 9 Sex Oxx. Gud. 2. Mon. 1. 2. et pleraeque edd. vett. *hoc.* 10 Sic Or. c. Gud. 2. Vind. 1. 2. uno Leid. et multis edd. vett.; reliqui codd. et optimi Vat. R. P. Gud. 1. II. Brux. *ista*: quod revocavit quidem Kl., sed nunc in Add. reicit.

nominentur, quibus beatam vitam contineri velint.

condocefaciat] Exquisitius dictum pro vulgari: animum instituat.

§. 88. *omnium reliquorum*] Vocabulum *omnes* raro praemittitur vocabulis *reliqui, ceteri, alii*, neque id fit, nisi ubi omnis vis posita est in illo. V. nos in Gr. L. §. 166, not. 2.

Quis enim] Sc. horum philosophorum; de seq. *ordiamur ab eo* v. ad II. 18, 42 extr.

voluptarium] V. ad II. 7, 18.

Quid? Is tibi mortemne etc.] „Quae sequuntur, pertinent ad eam Epicuri ad Hermarchum epistolam, quam scripsit extremo vitae die, quamque Latine conversam legimus de Finn. 2, 30. Legimus eandem Graece ap. Diog. L. 10, 22., qui eam ad Idomeneum scriptam fuisse memorat: qua de re v. inttp., in primis Menagium p. 454 sq.“ *Davisius.*

memoria et recordatione] V. supra c. 26, 74. Significationis discrimen utriusque vocabuli eleganter *Seyffertus* ad Lael. 27, 104. p. 558. constituit: *recordatio et memoria* ist nichts weiter, als was wir *lebendige Erinnerung* nennen; *memoria* ist die blosse Erinnerung eines Früheren, insofern sie mittelst der mens et cogitatio geschieht; *recordatio* dagegen die *Vergegenwärtigung* und *Beherzigung* des Vergangenen cum animo et affectu, comp. *Herzog.* ad Caes. C. 3, 72. p. 444. C. p. Ligar. 12, 35: reminiscentem recordari. Plerumque *memoria*, ut genus, praemittitur *recordationi*, ut parti, ut Brut. 2, 9. Ubi autem contrarius ordo reperitur, ut Lael. l. d. de Or. I, 53, 228., ibi *memoria* (d. Andenken) a *recordatione* (d. Zurückrufen in die Seele) pendere cogitatur, uti idem *Seyff.* verissime docuit.

confutat] H. e. reprimit, sedat, compescit. Supra II. 23, 55: Refutetur ac reiciatur Philocteteus ille clamor. Proprie verbum *confutandi* est aquam ebullientem supprimere, ne exundet, uti bene interpretatur *Ernestius* in Clav. Cf. *Forcell.* Thes. Lat. *Moser* comparat C. Partit. 38, 134: audaciam confutare.

ex tempore] non tempori serviens, pro temporis conditione ita sensit Epicurus, sed certa nisus sententia. V. ad IV. 4, 8: *temporis causa.*

De morte ita sentit, ut .. sensum exstinctum putet] est pleonasmus quidam Tullio familiaris, cuius complura exempla contulit *Wopkensius* Lectt. Tull. I, 20. p. 156. H. Cf. nos in Gr. L. §. 163. Not. 2. Infra c. 33, 95: totumque hoc de voluptate *sic* ille *praecipit*, ut voluptatem ipsam per

sequatur, cuius [4] magnitudinem brevitate consolatur, longinquitatem levitate [4]. 89. Quid tandem? [11] Isti grandiloqui contra haec duo, quae maxime angunt, melius se [4] habent quam Epicurus? an ad cetera, quae mala putantur, non et Epicurus et reliqui philosophi satis parati videntur? Quis non paupertatem extimescit? Neque tamen quisquam philosophorum.

XXXII. Hic vero ipse quam parvo est contentus! Nemo de tenui victu plura dixit. Etenim quae res pecuniae cupiditatem afferunt, ut amori, ut ambitioni, ut quotidianis sumptibus copiae suppetant, quom procul ab iis [1] omnibus rebus absit, cur pecuniam magnopere [2] desideret vel potius, cur curet omnino? 90. An Scythes Anacharsis potuit pro nihilo pecuniam du-

11 Or. aliique c. R. P. Gud. 1. II. aliisque multis ediderunt *qui tandem isti* etc.; pauciores cdd. et Nonius habent *quid tandem? isti* etc., quod cum *Sffto* recepi. Eadem in codd. confusio I. 6, 12, ubi v. *Sfftum*, qui etiam alia vocabulorum *quid* et *qui* in cdd. confusorum exempla attulit. Cf. *Madvig.* Opusc. acad. alt. p. 265. De interrogatione *quid tandem?* in refutando usurpata v. *Sfftum* in schol. Lat. I. §. 65, b). XXXII. 1 Bait. c. R. P. Gud. 1. II. b. aliisque *his;* at v. ad I. 3, 5. 2 Or. *magno opere;* cdd. *magnopere.*

se .. optandam .. *putet.* N. D. II. 23, 61: res ipsa, in qua vis inest maior aliqua, *sic appellatur*, ut ea ipsa *nominetur* deus. De re cf. Diog. L. X, 124—126. 139: ὁ θάνατος οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς· τὸ γὰρ διαλυθὲν ἀναισθητεῖ (*sensu caret*)· τὸ δὲ ἀναισθητοῦν οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς.

cuius magnitudinem brevitate consolatur] Sic Or. de Bentl. coniectura, quae confirmatur tribus Oxx. Reliqui omnes pro *cuius* habent *quorum.* Haec corruptela ex antiqua scriptura *quoius* nata videtur Bouhierio. *Klotzius* in ed. retinuit *quorum* idque ita defendit, ut ad *certa quae sequatur* referretur; sed nunc in Add. p. 202 sq. ad Bentleii coniecturam inclinare videtur. De verbo *consolandi* cf. Fin. I. 12, 40: dolor in longinquitate levis, in gravitate brevis soleat esse, ut eius magnitudinem celeritas, diuturnitatem allevatio *consoletur.* Similia exempla contulit *Freund.* Lex. I. p. 977.

levitate] Sic Or. c. P. Gud. II. 2. aliisque multis et omnibus fere edd. vett. ante Gebh.; alii, etiam Gud. 1. Brux. Vat., *lenitate;* R. *laenitate;* at recte *Orellius* comparat Fin. II. 29, 94: *longinquum* (dolorem) *levem* dicitis. Adde Fin. I. 12, 40: *dolor in longinquitate levis.* II. 7, 22: si gravis (dolor) brevis, si *longus levis.* De re ipsa cf. Diog. L. X, 140. et *Madvig.* ad Fin. I. 12, 40. p. 85 sq.

§. 89. *grandiloqui*] Stoici, ut qui semper virtutem in ore atque sermone habeant, carpuntur hoc loco, quanquam aliis locis Cicero eorum doctrinam moralem mirifice amplexatur. Quare fuerunt, qui hunc locum ex Epicurio libro a Cicerone petitum eamque sententiam verbis *nostrates philosophi* §. 90. confirmari censerent. Fateor mirum mihi videri hoc commentum. V. ad c. 32, 90: facere non p.?

melius se habent] Ern. delevit *se*, quod abest a Gud. 2. Vind. 2. et compluribus Oxx. At hic reflexivus usus apud Ciceronem rarissimus est. Cf. §. 87: *habere se* videntur *angustius.*

Neque tamen quisquam] Sententiarum nexus: Virtus secundum omnes philosophorum disciplinas satis in se habet praesidii ad vitam beatam. Quod ita esse ex eo intellegitur, quod philosophorum nemo extimescit ea, quae ab iis, qui philosophia non sunt imbuti, mala putantur; ut hoc utar: omnes timent paupertatem, philosophorum, quamcunque sectantur disciplinam, nemo.

Cap. XXXII. *de tenui victu*] V. III. 20, 49. V. 9, 26.

§. 90. *Scythes Anacharsis*] Attributivum *Scythes* cum vi praemissum est, quia opponitur verbis seq. *nostrates philosophi*, h. e. non barbarae gentis ph. Postponi solet nomen proprium, ubi non in eo, sed in attributo sententiae pondus collocatum, et illud huic explicationis causa appositum est. Supra c. 19, 55: Cinna *collegae sui, consulis Gn. Octavii*, praecidi caput

cere; nostrates philosophi facere [3] non poterunt [3]? Illius epistula [4] fertur his verbis: „ANACHARSIS HANNONI SALVTEM. Mihi amictui est Scythicum tegimen, calciamentum solorum callum, cubile terra, pulpamentum fames; lacte, caseo, carne vescor. Quare ut ad quietum me licet venias. Munera autem ista, quibus es delectatus, vel civibus tuis vel diis immortalibus dona.“ Omnes fere philosophi omnium disciplinarum, nisi quos a recta ratione natura vitiosa detorsisset [3], eodem hoc animo esse potuerunt. 91. Socrates, in pompa quom magna vis auri argentique ferretur: *Quam multa non desidero!* inquit. Xenocrates, quom legati ab Alexandro quinquaginta ei talenta attulissent, quae erat pecunia temporibus illis, Athenis praesertim, maxima, abduxit legatos ad cenam in Academiam, iis apposuit tantum, quod satis esset, nullo apparatu. Quom postridie rogarent eum, cui numerari iuberet: *Quid? Vos hesterna*, inquit, *cenula non*

3 v. Add. 4 Sic Gud. 1.; Or. c. vulg. *epistola.* 5 Sic Or. cdd.; Bait. aliique *dis.*

iussit. I. 49, 116: *Lacedaemonius* Leonidas, *Thebanus* Epaminondas (quia L. et Ep. Atheniensibus Harmodio et Aristogitoni opponuntur. Offic. I. 10, 32: *Theseus* (sc. pater) *filio Hippolyto* non esset orbatus. Fin. II. 16, 54: decreta a *senatu* est *consuli* quaestio Cn. Caepioni. V. *Beierum* ad Offic. II. 14, 50. p. 97. *Kritzium* ad Sall. Cat. 51, 5. Iug. 19, 7. p. 125: Mauris omnibus *rex Bocchus* imperitabat („quippe sententia est: Mauros *regio imperio* gubernari, idque tunc tenuisse Bocchum“). *Ottonem* ad Fin. III. 2, 7. *Kühner*. L. Gr. §. 166, 4. e).

facere non poterunt?] Verbum *facere* Davisio cum aliis glossematis suspectum videtur, et sane abest ab uno Ox. At, ut ad IV. 14, 31. docuimus, hoc verbum saepe alius verbi vices sustinet. Sine causa Sorof. ante v. *facere* inculcavit *idem*. Sequens *poterunt* Or. habet c. Vat., duob. Pall., quattuor Oxx. Vind. Rhed. Gud. 2. Marb. Mon. 1. 2; reliqui cdd., etiam R. Gud. 1. II. P., et plurimae edd. vett. habent *potuerunt:* quae scriptura nata videtur ex eo, quod antecedit perfectum *potuit*. Futurum huic loco multo melius convenit; nam ubi in hac argumentandi formula sententia generalis exprimitur, *futurum* usurpatur (v. ad c. 14, 42). *Nostrates philosophi* intellegendi sunt *Latini Epicurei*, qui Ciceronis aetate erant. *Wesenberg.* non solum Romanos philosophos, qui Ciceronis aetate erant, sed etiam *Graecos*, qui iam fuerant, intellegendos censet et suspicatur Ciceronem in hac de Epicuro disputatione idem fecisse, quod *Petersenius* (in Ind. scholar. gymn. Hamb. 1833.) in libris de N. D., *Madvigius* (p. LXIV., p. 35., Exc. V. VII.) in libris de Finn. ab eo factum demonstravit, ut saepe tacite, quom Graecum scriptorem elegisset, quem sequeretur, eius non solum sententias totasque disputationes excerperet, sed etiam verba ipsa simpliciter verteret. Quae sententia a *Seyfferto* ut ridicula exsibilatur.

Anacharsis Hannoni] Graeca sic se habent: 'Ανάχαρσις ῎Αννωνι. 'Εμοὶ μὲν περίβλημα χλαῖνα Σκυθική, ὑπόδημα δέρμα ποδῶν· κοίτη δὲ πᾶσα γῆ, δεῖπνον καὶ ἄριστον γάλα καὶ τυρὸς καὶ κρέας ὀπτόν, πιεῖν ὕδωρ. 'Ως οὖν ἄγοντός μου σχολήν, ὧν οἱ πλεῖστοι ἕνεκεν ἀσχολοῦνται, παραγένου πρός με, εἴ τινα χρείαν ἔχεις· δῶρα δέ, οἷς ἐντρυφᾶτε, ἀντιδωροῦμαί σοι, ὑμεῖς δ' ὅσοι Καρχηδονίων, εἰς χάριν σὴν ἀνάθεσθε θεοῖς. Leguntur haec in epistulis Genevae editis p. 349., uti docet *Davisius*, qui ultima sic legere vult: ὑμεῖς δὲ τοῖς Καρχηδονίοις χαρίζεσθε ἢ ἀνάθεσθε θεοῖς: satis probabiliter. Ceterum haec, ut aliae epistulae, a sophistis conficta et Anacharsi supposita est.

Scythicum tegimen] Iustin. 2, 2. de Scythis: *pellibus ferinis aut murinis utuntur.*

solorum callum] H. e. pedis planta.

Omnes fere etc.] Omnes fere philosophi eodem animo esse potuerunt,

intellexistis me pecunia non egere? Quos [6] quom tristiores vidisset, XXX minas accepit, ne aspernari regis liberalitatem videretur. 92. At vero Diogenes liberius, ut Cynicus, Alexandro roganti, ut diceret, si quid opus esset: *Nunc quidem paululum,* inquit, *a sole.* Offecerat videlicet apricanti. Et hic quidem disputare solebat, quanto regem Persarum vita fortunaque superaret; sibi nihil deesse, illi nihil satis unquam fore; se eius voluptates non desiderare, quibus nunquam satiari ille posset, suas eum consequi nullo modo posse.

XXXIII. 93. Vides, credo, ut Epicurus cupiditatum genera diviserit non nimis fortasse subtiliter, utiliter tamen: partim esse naturales et necessarias, partim naturales et non necessarias, partim neutrum; necessarias satiari posse paene nihilo; divitias enim naturae esse parabiles; secundum autem genus cupiditatum nec ad potiendum difficile esse censet nec vero ad

6 R. P. Gud. 1. Pal. 2. *Quod:* quod non absurdum est.

nisi fuissent, quos a recta ratione natura vitiosa, i. e. mores, indoles vitiosa, detorqueret. Tangit Cicero eos philosophos, qui voluptatem summum bonum esse censebant. De indic. *potuerunt* post *detorsisset* v. nos in Gr. L. §. 154, 4. Sff. e coni. edidit *detorsit:* quae coniectura mihi non probabilis videtur.

§. 91. *Socrates in pompa* etc.] Rem paulo aliter tradit Diog. L. 2, 25: Πολλάκις δ' ἀφορῶν (Σωκράτης) εἰς τὰ πλήθη τῶν πιπρασκομένων ἔλεγε πρὸς αὑτόν· Πόσων ἐγὼ χρείαν οὐκ ἔχω.

legati ab Alexandro] De Offic. I. 13, 40: Maximum autem exemplum est iustitiae in hostem a maioribus nostris constitutum, quom *a Pyrrho perfuga* senatui est pollicitus se venenum regi daturum. Est Graeca structura. V. *Ochsner* Ecl. Cic. p. 139.

quinquaginta ei talenta] *Davisius* comp. Plutarch. Alex. p. 668. de fort. Alex. p. 331. Themist. or. II. p. 26. or. XXI. p. 252. Stob. Serm. V. p. 74. Sed Valer. Max. V. 3, 3. et Diog. L. 4, 8. talentorum numerum non addunt, Hesych. et Suid. *triginta* ponunt. — *Athenis praesertim*, quae Ciceronis aetate pecunia non abundabant.

tantum, quod satis esset] H. e. tantum, ut id satis esset. Sic Legg. II. 3, 6: *tantum* complecitur, *quod* satis sit modicae palaestrae, loci: ubi v. *Moser*. p. 169. Verr. II. 74, 183. p. Sulla 29, 82. De *tantum, quantum* c. indic. v. ad I. 13, 29.

tristiores] verdriesslich, verstimmt (non: traurig). V. ad II. 8, 20.

§. 92. *ut Cynicus*] ut qui Cynicus esset. V. Adnot. in I. 8, 15.

Nunc quidem paululum .. a sole] Plutarch. Alex. c. 14. περὶ φυγῆς p. 205: ῎Αδοξός ἐστι Διογένης, ὃν ἰδὼν 'Αλέξανδρος ἐν ἡλίῳ καθήμενον ἐπιστὰς ἠρώτησεν, εἴ τινος δεῖται· τοῦ δὲ μηδὲν ἀλλ' ἢ σμικρὸν ἀποσκοτίσαι κελεύσαντος, ἐκπλαγεὶς τὸ φρόνημα κ. τ. λ. Cf. Diog. L. 6, 38. De v. *offecerat* comp. *Moser* N. D. 2, 19: umbra terrae *soli officiens* noctem efficit.

CAP. XXXIII. §. 93. *Vides*] in mente, memoria habes aut tenes. Verbum enim *videndi* saepe dicitur de mentis actione. Cf. III. 25, 59 princ.

diviserit] Cicero de Fin. I. 13, 45. II. 9, 26. Diog Laert. 10, 127: τῶν ἐπιθυμιῶν αἱ μέν εἰσι φυσικαί, αἱ δὲ κεναί, καὶ τῶν φυσικῶν αἱ μὲν ἀναγκαῖαι, αἱ δὲ φυσικαὶ μόνον· τῶν δὲ ἀναγκαίων αἱ μὲν πρὸς εὐδαιμονίαν εἰσὶν ἀναγκαῖαι, αἱ δὲ πρὸς τὴν τοῦ σώματος ἀοχλησίαν, αἱ δὲ πρὸς αὐτὸ τὸ ζῆν. Cf. ibid. 149.

paene nihilo] Fin. I. 13, 45: necessariae cupiditates nec opera multa nec impensa explentur. Ne naturales quidem multa desiderant, propterea quod ipsa *natura divitias*, quibus contenta sit, et parabiles et terminatas habet; inanium autem cupiditatum nec modus ullus nec finis inveniri potest.

nec .. nec vero] p. P. Sestio 16, 36: *neque* huic vestro tanto studio audiendi *nec vero* huic tantae multitudini .. *deero*. Sic Graece dicitur οὔτε .. οὔτε μήν, ubi alterum mem-

carendum; tertias, quod essent plane inanes neque necessitatem modo, sed ne naturam quidem attingerent, funditus eiciendas [1] putavit. 94. Hoc loco multa ab Epicureis disputantur, eaeque voluptates singillatim [2] extenuantur, quarum genera non [2] contemnunt, quaerunt [2] tamen copiam. Nam et obscenas voluptates, de quibus multa ab illis habetur oratio, faciles, communes, in medio sitas esse dicunt, easque si natura requirat, non genere aut loco aut ordine, sed forma, aetate, figura metiendas putant, ab iisque abstinere minime esse difficile, si aut valetudo [3] aut officium aut fama postulet, omninoque genus hoc voluptatum optabile esse, si non obsit, prodesse nunquam. 95. Totumque hoc de voluptate sic ille praecipit, ut voluptatem

XXXIII. 1 Sic Bait. aliique pro vulg. *eiiciendas.* 2 v. Adn. 3 Gud. 1. R: *valitudo,* v. ad §. 29.

brum gradatione effertur. X. Cyr. IV. 3, 12: οὔτε γὰρ τοξεύειν ἡμῖν μαθητέον .. οὔτε μὴν ἀκοντίζειν. V. nos in Gr. Gr. T. II. §. 536, 1. De seq. *neque .. modo, sed ne .. quidem* pro: neque modo non, sed ne .. quidem v. ad I. 36, 87. Sententia: quae neque necessariae sunt neque naturales.

§. 94. *eaeque voluptates s. ext.*] Si *eae* μονοσυλλάβως vel c. aliis *haeque* legitur, efficiunt haec verba hexametrum.

singillatim] Sic R. P. Vat. Gud. 1. II. b. aliique; Or. c. vulg. *singulatim.* Eadem scripturae varietas Sall. Cat. 49, 4., ubi *Kritzius* c. Cort. et Gerl. ex aliquot codd. recepit *singulatim.* Illa forma apud Ciceronem usitata videtur. V. quem *Klotzius* laudat *Zumptium* ad Verr. oratt. Vol. I. p. 36., qui provocat ad *Oudendorp.* ad Caes. B. G. 3, 2.

quarum genera non contemnunt, quaerunt tamen] *Quarum* referendum est ad naturales et necessarias et ad naturales et non necessarias, non ad tertias, quas Epicurus, paulo post dicitur, *funditus eiciendas putavit.* Bentl. coni. *nec* (vel *non*) *quaerunt:* quod recepit D. et probat Bouh. dicens: contraria sunt iis, quae modo dixit Cic., Epicureos videlicet contemptionem voluptatum simulasse; HWolf. coni. *quarum genera quom contemnant, quaerunt tamen cop.* Codd. et edd. omnes ante Dav. exhibent: *non contemnunt, quaerunt tamen copiam:* quam scripturam Tullio recte restituit *Orellius,* sententiam loci sic explicans: singulas voluptates extenuant; genera ipsa [*Arten*] non contemnunt; [nam ἡ ἡδονὴ de Epicureorum sententia summum bonum erat;] ita tamen quaerunt, si facile sint parabiles neque obsint. Copia [facilitas, *copia facilis* §. 99] enim voluptatum studiosissime quaerebatur ab Epicureis. Cf. Fin. I. 13, 45 sq. *Tregder* (praef. p. XXIII sp.), probatus *Wesenbergio* Em. I. p. 24., voculam *non,*. quae ab uno Ox. et Duisb. abest, ante *contemnunt* delevit, auctore *Madvigio* ad Fin. I. 13, 46. p. 94., qui *non* ex mala repetitione (*non con*) ortum putat et loci sententiam sic explicat: „generatim contemnebant et extenuabant voluptates, velut obscenas, cibi, ceteras; vivere tamen in omnium copia malebant.“ At haec sententia sine dubio perversa est; nam verbis *voluptates singillatim extenuantur* aperte verba *quarum genera non contemnunt* opponuntur. Neque magis vera est ea quam *Tregder* attulit explicatio: „*genera* quidem *contemnunt,* i. e. singulas voluptates, quas extenuant, sed *quaerunt copiam.*“ At qui tandem nomen *genera* h. l. significare potest *species,* quom proxime antecedat *singillatim?* Quod post passivum *extenuantur* non pergitur *quaeritur tamen copia,* id eo minus offensioni potest esse, quod iam in enuntiatione secundaria: *quarum g. non contemnunt* activum positum est. Plura activae structurae in passivam transitus exempla contulimus supra ad II. 16, 37.

et obscenas] et obscenas voluptates facili negotio parari posse (faciles esse), communes et ubivis in promptu esse. Cicero scripsit *et obsc.,* in mente habens addere *et magnificentiam et sumptus epularum extenuant;* sed post multas interiectiones coeptae structurae oblitus c. 34, 97. pergit: *Atque his similia ad victum etiam transferuntur, extenuaturque magnificentia et sumptus epularum.* V. ad IV. 35, 74: *et illud.*

ipsam per se, quia voluptas sit, semper optandam et expetendam [4] putet eademque ratione dolorem ob id ipsum, quia dolor sit, semper esse fugiendum; itaque hac usurum compensatione sapientem, ut et [5] voluptatem fugiat, si ea maiorem dolorem effectura sit, et dolorem suscipiat maiorem efficientem voluptatem, omniaque iucunda, quanquam sensu corporis iudicentur, ad animum referri tamen; 96. quocirca corpus gaudere tam diu, dum praesentem sentiret [2] voluptatem, animum et praesentem percipere pariter cum corpore et prospicere venientem nec praeteritam praeterfluere sinere; ita perpetuas et contextas voluptates in sapiente fore semper, quom exspectatio speratarum voluptatum perceptarum memoriā iungeretur [2].

4 Sic Dav. et unus Ox.: quod recepit Sff., comp. 14, 42 optatam et expetitam; R. P. Gud. 1. Brux. Rehd. Mon. 1. unus Ox. *optandam expetendam put.;* ante *ex* facile *et* excidere potuit, ut 27, 76 in Gud. 1. R. aliisque cdd. legitur *corporis externa* pro *c. et ext.;* Or. aliique ediderunt *expetendamque;* alius Ox. *semper expetendam put.,* omisso *optandam;* Marb. *semper exoptandam putet expetendam;* Vind. 1. om. *expetendamque;* Tr. *semp.* [*optandam*] *expetendam. Wesenbergio* Em. II. p. 11. excidisse potius videtur *q.* ante seq. *p* aut *et* ante *exp.,* quam librarius quisquam tritissimo voc. *expet.* glossema ascripserit, de synonymis *opt.* et *expet.* comp. de Orat. I. §. 221. in Pison. §. 32. Fin. III. §. 46. 5 Sic Vind. 1. Rehd. Gud. 2., eodemque ducunt R. P. Gud. 1. II. unus Ox., qui habent *et* pro *ut et,* itemque duo Oxx. et Mon. 1., qui habent *et ut* pro *ut et;* Or. c. vulg. *ut* sine *et,* sed idem primus coni. *ut et,* quod recc. edd. iure receperunt. V. Adn.

genere aut loco aut ordine] nach dem Geschlechte (Familie) oder Abkunft oder Stand. Locus et ordo species sunt generis.

prodesse nunquam] Diog. Laert. 10, 118: συνουσία δὲ ὤνησε μὲν οὐδέποτε, ἀγαπητὸν δέ, εἰ μὴ καὶ ἔβλαψεν.

§. 95. *compensatione*] Fin. 2, 30: *Compensabatur* .. cum summis doloribus laetitia. N. D. 1. 9, 23: Ita multa sunt incommoda in vita, ut ea sapientes commodorum *compensatione* leniant. Hoc autem quem prae manibus babemus loco *compensatio* est comparatio inter voluptatem et dolorem instituta. Ad rem ipsam cf. Diog. L. 10, 129. 137. 141. Cic. Fin. 1, 10. 12. 14. 17.

ad animum referri tamen] De collocatione v. *tamen* v. ad I. 12, 27. extr. De re cf. Fin. I. 17, 65. ibique *Madvig.*

§. 96. *sentiret*] Ernestius auctore Bentleio dedit *sentiat,* nulla tamen urgente necessitate; nam facile sexcenta excitari possunt expempla, in quibus post praesens, quod perfecti vices sustinet, primum sequuntur praesentia, tum inferuntur imperfecta, ac si antecesserit perfectum. V. ad III. 15, 32 extr. Idem Bentleius eadem de causa paulo post pro *iungeretur* legendum censet *iungetur.* At lapsus est vir magnus. Nam tota enuntiatio: *ita perpetuas .. iungeretur* ὑποθετικῶς dicta est: quod vel futurum *fore,* quod infinitivus est praesentis conditionalis, aperte demonstrat. Cf. Legg. III. 17, 38: quae lex hanc sententiam *continet, ut* omnes leges *tolleret,* quae postea latae sunt (sc. si haec lex *promulgaretur*). pro Plancio 32, 78: *putas* .. esse .. tantam contentionem, quam ego .. *defugerem.* de Rep. I. 3, 4: ut *possint* eam vitam, quae tamen *esset* reddenda, pro patria potissimum reddere. V. *C. Guil. Dietrich.* Quaest. Gr. Lips. 1835. p. 32.

memoria iungeretur] Bentl. coni. *memoriae,* Dav. *exspectationi .. memoria iung.,* ut est in quatt. Oxx. Mon. 2. et multis edd. vett.; Bait. aliique de Madvigii sententia addiderunt *cum* ante v. *perceptarum.* Frustra. Nam quom participia *iunctus, coniunctus, iungendus* saepissime apud Ciceronem cum ablativo construantur, non est, cur verbum finitum cum ablativo construi non possit. Cf. III. 5. 11: insaniam, quae *iuncta stultitiā* patet latius. Brut. 44, 162: *defensione iuncta* .. laudatio. ad Att. 9, 10: infinitum

XXXIV. 97. Atque his [1] similia ad victum etiam transferuntur, extenuaturque [2] magnificentia et sumptus epularum, quod parvo cultu natura contenta sit. Etenim quis hoc non videt, desideriis omnia ista condiri? Darius in fuga, quom aquam turbidam et cadaveribus inquinatam bibisset, negavit unquam se bibisse iucundius. Nunquam videlicet sitiens biberat. Nec esuriens Ptolemaeus ederat, cui quom peragranti Aegyptum, comitibus non consecutis, cibarius in casa panis datus esset, nihil visum est illo pane iucundius. Socraten [3] ferunt, quom usque ad vesperum contentius ambularet, quaesitumque esset ex eo, quare id faceret, respondisse se, quo melius cenaret, opsonare ambulando famem. 98. Quid? Victum

XXXIV. 1 Mon. 2. et omnes fere edd. vett. *iis;* male; v. ad I. 3, 5. 2 Sic Gud. 1. R. P. tres Oxx. Rehd. Gud. 2. Mon. 2. et edd. vett. S. E.; Gud. II. et unus Ox. *extenuatur* omisso *que; et extenuatur* alius Ox.; Or. c. vulg. *extenuanturque:* quod ex antec. *transferuntur* ortum videtur. 3 Sic Gud. 1. et Non. p. 266, v. ad I. 26, 65; Or. c. vulg. *Socratem.*

bellum *iunctum miserrima fuga.* de Or. III. 15, 55: quae .. vis .. est magis *probitate iungenda summaque prudentia.* V. nos in Gr. L. §. 114. Not. 4.

Cap. XXXIV. §. 97. *desideriis ista condiri*] Fin. 2. 28, 90: Socratem audio dicentem cibi condimentum esse famem, potionis sitim.

Darius in fuga etc.] Darius Codomannus, quom eum Alexander persequeretur. *Davisius* comp. Maxim. Tyrium Diss. 35., qui eandem rem de Artaxerxe tradit, Plutarch. Artax. T. I. p. 1017. et Apophth. T. II. p. 174. De seq. *Ptolemaeo* v. Ind. hist.

videlicet] sine dubio, cum ironia quadam. V. ad I. 21, 48. II. 11, 27.

cibarius panis] *Davisius* comp. Isidor. Orig. XX. c. 2: Panis cibarius est, qui ad cibum servis datur, nec delicatus. Cels. 2, 18: infirmissimus cibarius panis. c. 29: (panis) cibarius vel hordaceus.

Socraten] Fin. II. 28, 90: audio (Socratem) dicentem cibi condimentum esse famem, potionis sitim. Porphyr. de Abstin. 3, 26: Σωκράτης ὄψον τροφῆς τὸ πεινῆν ἔλεγεν. Xenoph. Commentar. I. 3, 5: καὶ ἐπὶ τούτῳ (sc. τῷ ἡδέως ἐσθίειν) οὕτω παρασκευασμένος ᾔει, ὥστε τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ σίτου ὄψον αὐτῷ εἶναι. Athenaeus IV. p. 157. E. (Vol. I. p. 352. Dind.): Σωκράτης δὲ καὶ πολλάκις κατελαμβάνετο διαπεριπατῶν ἑσπέρας βαθείας πρὸ τῆς οἰκίας καὶ πρὸς τοὺς πυνθανομένους· Τί τηνικάδε; ἔλεγεν ὄψον συνάγειν πρὸς τὸ δεῖπνον.

opsonare famem] H. e. famem quasi obsonii loco adhibere. *Schütz.* in Lex. Ciceron. v. *opsonare.*

§. 98. *philitiis*] Sic recte edidit Or., uti est in R. P. Vat. Gud. 1. aliisque permultis pro vulg. *phiditiis.* Etiam Xenophon usus est forma τὸ φιλίτιον, τὰ φιλίτια. V. Lex. Xenoph. h. v. et *Haasium* in Ind. ad Xen. de Rep. Lac. p. 333. De varia scriptura Graecorum vocabulorum: φιλίτια, φιδίτια, φειδίτια v. *Passov.* Lex. IV. p. 2222 sq., *Schneider.* et *G. A. Sauppium* ad Xen. R. L. 3, 5. Probabilis mihi videtur esse coniectura *G. F. Schoemanni* (Griech. Alterthüm. p. 280. Not. 5. et p. 561.) φειδίτια corruptum esse ex φιδίτια aut Ϝιδίτια (= consessus), idque natum esse e radice Ϝιδ, ἰδ (ἵζω, ἰδ-ρύω).

Dionysius] maior. Aliter res narratur ap. Stob. Florid. 29, 100.

iure illo nigro] ζωμῷ Λακωνικῷ, ζωμῷ μέλανι, v. Athenaeum IX. p. 379. E.

illa coxerat] Pluralis numerus *illa* referendus est ad plures, quibus ius illud nigrum apponebatur.

cursus ab Eurota] ad cuius ripam Lacedaemoniorum iuventus se exercere solebat. *Neidius.* Pro *ab Eurota* Bentl. legendum putat *ad Eurotam:* quam coniecturam D. Lall. W. Or. aliique receperunt; sed ea minime opus est. Optime *Ernestius:* cursus videtur initium cepisse a ripa Eurotae, ad quam sedebant spectatores. Male *Klotzius ab Eurota* interpretatur *längs dem Eur.* *Wesenb.* Em. I. p. 21. locum sic emendandum putat: *Labor in v., cursus ad Eurotam, sudor, fames, sitis,* quia ex vulgari ordine venantes tantum Lacedaemonii, non item currentes sudavisse dicantur: quae

Lacedaemoniorum in philitiis [4] nonne videmus? Ubi quom tyrannus cenavisset Dionysius, negavit se iure illo nigro, quod cenae caput erat, delectatum. Tum is, qui illa coxerat: Minime mirum; condimenta enim defuerunt. — Quae tandem, inquit ille? — Labor in venatu, sudor, cursus ab Eurota [4], fames, sitis; his enim rebus Lacedaemoniorum epulae condiuntur. — Atque hoc non ex hominum more solum, sed etiam ex bestiis intellegi [5] potest, quae, ut quicquid [4] obiectum est, quod modo a [6] natura non sit alienum, eo contentae non quaerunt amplius. 99. Civitates quaedam universae more doctae [7] parsimonia delectantur, ut de Lacedaemoniis paulo ante diximus. Persarum a Xenophonte victus exponitur, quos negat ad panem

4 v. Adn. 5 Sic Bait. aliique; Or. c. vulg. *intelligi.* 6 Sic R. P. Vat. Gud. 1. II. aliique; alii om. *a;* Or. uncis cinxit. 7 *Jeepius* (l. d. p. 20) coni. *ductae,* comp. Corn. Nep. Cim. 1, 2: non magis amore quam more *ductus.*

quidem ratio subtilis magis mihi videtur quam vera. *Sff.* comma post v. *sudor* delevit: *sudor cursūs ad Eurotam:* quod non magis probabile videtur.

ex bestiis] Per breviloquentiam dictum pro: *ex bestiarum more.*

ut quicquid obiectum est] H. e. ut (aliquid) obiectum est, *quicquid est.* V. *Stürenburg.* ad or. pro Arch. p. 102. et nos in Gr. L. §. 146. Not. 1. Fuerunt, qui pro *quicquid* legendum conicerent *quid*, uti est in Mon. 2. et El. 2.: quod minime probandum est, praesertim quom *quicquid* in reliquis omnibus codd. legatur. Neque vero probanda est sententia *Max. Schmidtii,* qui in Commentat. de pron. Gr. et Lat. p. 56 sq. *quisquis* pro pronomine indefinito accipere videtur, in qua sententia etiam *Ramshornius* in L. Gr. §. 159. p. 575 sq. ed. 2. et *Manutius* ap. Orell. Vol. IV. P. I. p. 374. versari videntur. Neque magis placet *Madvigii* ad Fin. V. 9, 24. p. 655. sententia, qui *quisquis* pronomen neutro genere etiam apud Ciceronem, deposita relativi natura, eam singularum rerum significationem, quae in *quisque* sit, accipere statuit. Negari quidem non potest Lucretium neutrum *quicquid,* relativa huius pronominis natura neglecta, pro *quicque* saepe usurpasse, ut 2, 957: in suos *quicquid* meatus; sed unius scriptoris error non est trahendus ad alios. Certe apud Ciceronem nullus invenitur locus, in quo relativi vis indagari non possit. Uti hoc loco, ita saepe aliis apud Ciceronem cum pronominibus vel particulis relativis coniungitur. Verr. IV. 13, 31: ita odorabantur omnia et pervestigabant, ut, *ubi quicquid* esset, aliqua ratione invenirent, h. e. ubi aliquid esset, *quicquid esset.* (Ibi tamen *Zumptius* edidit *quicque,* quod est in Havn. coll. et Guelf. 1.) Fin. V. 9, 24: Quom autem processit paulum et, *quatenus quicquid* se attingat ad seque pertineat, perspicere coepit (h. e. quatenus aliquid, *quicquid est*, etc.). ad Fam. VI. 1, 1: *quocunque* in loco *quisquis* est, idem est ei sensus ex interitu rerum suarum (h. e. quocunque in loco aliquis est, *quisquis est*). p. Cluent. 19, 59: *ut quicquid* ego apprehenderam, statim accusator extorquebat e manibus (h. e. aliquid, *quicquid erat*). Supra IV. 19, 44: *ubi* enim *quicquid* esset, quod disci posset, eo veniendum iudicaverunt. Etiam pro M. Fonteio 7, 15. *Klotzius* nunc (in Add. p. 168.) c. Manutio legendum censet: *ut quicquid* ex illo loco dicetur, uti etiam cod. Ox. S. legit. de Or. I. 27, 123: „quom causam quaererem, quidnam esset, cur, in *quoquo* oratore plurimum esset, ita maxime is pertimesceret“ verba ita construenda sunt: cur is orator, in quoquo plurimum esset, maxime pert.; sequitur *ita,* quasi antecesserit: *ut in quoque* or. pl. esset, uti vulgo legitur. Duae constructiones confusae sunt in unam. In exemplis, quale est Liv. 41, 8: liberos suos *quibusquibus* Romanis mancipio dabant, attractio est statuenda: Romanis, *quiqui erant,* uti dicitur v. c. *quacunque* ratione pro: ratione, quaecunque est. V. nos in Gr. L. §. 146. Not. 1.

§. 99. *a Xenophonte*] Cyrop. I. 2, 8. Cf. Fin. II. 28, 92.

adhibere quicquam praeter nasturcium [8]. Quanquam, si quaedam etiam suaviora natura desideret, quam multa ex terra arboribusque gignuntur quom [9] copia facili, tum suavitate praestantia [4]! Adde siccitatem, quae consequitur hanc continentiam in victu, adde integritatem valetudinis, confer sudantes, ructantes, refertos epulis, tanquam opimos boves; tum intelleges, qui voluptatem maxime sequantur, eos minime consequi, iucunditatemque victus esse in desiderio, non in satietate.

XXXV. 100. Timotheum, clarum hominem Athenis et principem civitatis, ferunt, quom cenavisset apud Platonem eoque convivio admodum delectatus esset vidissetque eum postridie, dixisse: *Vestrae quidem cenae non solum in praesentia, sed etiam postero die iucundae sunt.* Quid? Quod ne mente quidem recte uti possumus multo cibo et potione completi? Est praeclara epistula [1] Platonis ad Dionis propinquos, in qua scriptum est his fere verbis: „Quo quom venissem, vita illa beata,

8 Sic Mos. Bait. aliique c. melioribus cdd. et Nonio; Or. *nasturtium.* 9 Or. c. W. e coni. et cod. b. *tum;* male; v. ad c. 25, 72. XXXV. 1 Sic Gud. 1.; Or. c. vulg. *epistola.*

nasturtium] χάρδαμον. V. Fischer. ad Xenoph. Cyr. l. d. p. 14. Cf. C. de Finn. II. 28, 92.

quom c. facili, tum suav. praestantia] D. e. Bentl. coni. *quom c. facilia, tum suav. pr.;* melius L. *quom c. facili, t. suav. praestanti.* Ultima littera e seq. *adde* facile nasci potuit. Recepit hanc coni. Bait.; probavit etiam *Wes.* Em. III. p. 28., qui de rariore vocabuli *praestans* usu comp. IV. §. 2: *praestanti* sapienti et nobilitate Pythagoras. p. Sest. §. 91: qui .. primi virtute et consilio *praestanti* exstiterunt. At rectius *praestantia* ad v. *multa* refertur, ut uterque abl. *copia facili* et *suavitate* a v. *praestantia* pendeat.

siccitatem] salubritatem; nam, uti recte docet *Ernestius* Clav. h. v., corpora sicca saluberrima et firmissima sunt, et siccitas oritur e continentia et labore et exercitationibus. de Senect. 10, 34: summam in eo esse *corporis siccitatem.* Varro ap. Non. 395, 7: Persae propter exercitationes pueriles modicas eam sunt consecuti *corporis siccitatem,* ut neque spuerent neque emungerentur sufflatoque corpore essent. De verbo *consequendi* v. ad I. 16, 36; de v. *adde .., confer ..; tum intelleges* v. ad I. 22, 51: *haec reputent .., videbunt.* De re cf. Xenoph Cyr. I. 2, 16.

Cap. XXXV. §. 100. *Timotheum, clarum hominem Athenis*] De *Timotheo* laudat *Klotzius Koepkium* de hypomn. Graec. p. 23. Ablativus *Athenis* tanquam attributum cum verbis *clarum hominem* iungendus est. V. nos in Gr. L. §. 109. Not. 10. De v. *principem* v. ad I. 15, 34 princ.

epistula Platonis] Ep. 7. p. 326. B. „Scripta est haec epistola post mortem Dionis patriae liberatoris.“ *Ernestius.* Epistulas, quae Platonis nomine vulgantur, non esse Platonis, sed ei suppositas in vulgus notum est.

Quo quom venissem] Plat. ep. l. d. εἰς Ἰταλίαν τε καὶ Σικελίαν ἦλθον, ὅτε πρῶτον ἀφικόμην.

Italicarum Syracusiarumque mensarum] V. Plat. de Civit. III. 404, d. Gorg. 518, b. Interpretes ad Horat. Carm. III. 1, 18.

bis in die saturum fieri] Praepositio *in* ablativo nominum tempus significantium semper additur, quom actio *intra aliquod temporis spatium repeti* significatur. V. nos in Gr. L. §. 115. Not. 25. Non satis accurate rem definit *Ramshorn.* L. Gr. §. 148. p. 458. ed. 2. Cf. pr. Rosc. Am. 46, 132: vix *ter in anno* audire nuntium possunt. De re observandum est sobrios homines una cena (δείπνῳ) contentos fuisse et prandio (ἀρίστῳ) abstinuisse. V. *C. Fr. Hermann.* Griech. Privatalterth. §. 12. Not. 27.

comitantur huic vitae] Pl. ep. l. d. C: ὅσα τούτῳ ἐπιτηδεύματα ξυνέπεται τῷ βίῳ. V. ad c. 24, 68.

quae ferebatur, plena Italicarum Syracusiarumque [2] mensarum, nullo modo mihi placuit, bis in die saturum fieri nec unquam pernoctare solum ceteraque, quae comitantur huic vitae, in qua sapiens nemo efficietur unquam, moderatus vero multo minus. Quae enim natura tam mirabiliter temperari potest?“ 101. Quo modo igitur iucunda vita potest esse, a qua absit prudentia, absit moderatio? Ex quo Sardanapalli [3], opulentissimi Syriae regis, error agnoscitur, qui incidi iussit in busto:

Haec habeo, quae edi, quaeque exsaturata libido
Hausit; at illa iacent multa et praeclara relicta.

Quid aliud, inquit Aristoteles, in bovis, non in regis sepulcro inscriberes? Haec habere se mortuum dicit, quae ne vivus quidem diutius habebat, quam fruebatur. 102. Cur igitur divitiae desiderentur? aut ubi paupertas beatos esse non sinit [4]? Signis, credo, tabulis *pictis* [5]. Si quis est, qui his delectetur, nonne melius tenues homines fruuntur quam illi, qui his

2 Vind. 1. Mon. 1. tres Oxx. et pleraeq. edd. vett. *Syracusanarumque;* ut Fin. II. 28, 92. 3 Sic Gud. 1. aliique cdd.; Or. c. vulg. *Sardanapali.* 4 Sine causa Ern. coni. *sinat.* 5 v. Adn.

§. 101. *temperari*] Pl. l. d.: οὐδεὶς .. οὕτω θαυμαστῇ φύσει κραθήσεται. Nulla natura ita institui potest, ut et continentiae et incontinentiae *temperamentum* recipiat. De v. *temperari* v. ad I. 10, 21.

Syriae] Ernestius auctore Corrado in Quaest. p. 383. scripsit *Assyriae;* et Sardanapalus erat rex Assyriae; sed saepe apud veteres scriptores *Assyriam* et *Syriam* permutatas reperiri demonstravit *Davisius.* Cf. Herodot. 7, 63: οὗτοι δὲ (sc. οἱ Ἀσσύριοι) ὑπὸ μὲν Ἑλλήνων ἐκαλέοντο Σύριοι, ὑπὸ δὲ τῶν βαρβάρων Ἀσσύριοι ἐκλήθησαν. *Bähr.* ad Herod. I, 72. *Passov.* Lex. T. IV. in Σύρος. C. Fin. II. 32, 106. *Orellius* provocat ad *Graevium* et *Oudendorp.* in Suet. Caes. 22: in Syria .. regnasse Semiramin.

Haec habeo] Hoc epigramma plenum et ab aliis affertur et ab Athenaeo in Deipnos. VIII. p. 336, A, e quo versus duo, qui h. l. respiciuntur, sunt:

Κεῖν' ἔχω, ὅσσ' ἔφαγον καὶ ἐφύβρισα καὶ σὺν ἔρωτι
Τέρπν' ἔπαθον· τὰ δὲ πολλὰ καὶ ὄλβια πάντα λέλειπται.

Cf. eruditissimam adnotationem *Davisii* ad hoc epigramma. Explicavit hoc epigr. *Huebmannus,* a Klotzio laudatus, in: Neuen Jhrb. f. Phil. u. Paedag. Supplem. 1835. T. III. fasc. 1. p. 126 sqq. Cf. *Madvig.* ad Fin. II. 32, 106., ubi eadem res commemoratur, et quem attulit *Naekium* de Choerilo Samio Lips. 1817. p. 196 sqq. Verba Aristotelis sumpta sunt e libro, qui temporis iniuria intercidit. Verba: *Quid .. inscriberes?* parenthesis signis a seqq. *Haec .. fruebatur* iniuria Orellium distraxisse apparet ex Fin. II. 32, 106. V. *Wesenb.* Em. I. p. 32.

§. 102. *aut ubi .. sinit?*] *Ubi* est *in qua re,* ut V. 41, 121: *ubi* enim melius uti possumus hoc .. otio?

signis, credo, tabulis pictis] Sic pro codicum scriptura: *s., c., tabulis ludis* Bentleius legendum suspicatur, collatis quom aliis locis, tum his: N. D. II. 34, 87: *signum* aut *tabulam pictam* quom adspexeris. Rosc. Am. 46, 133: quid *pictarum tabularum?* quid *signorum?* Frequentius simpliciter *tabulae* dicuntur, ubi opponuntur *signis,* i. e. statuis, uti Parad. V. 2, 36 sq. Verba PICTIS et LVDIS facile inter se confundi poterant. De asyndeto, quod huic loco, in quo commotior est oratio, longe aptissimum est, cf. Philipp. II. 42, 109: *signa, tabulas,* quas .. legavit, etc. V. ad I. 4, 7. Verbis *signis, credo, tabulis pictis* respondetur ad antecedentem interrogationem: *ubi paupertas beatos esse non sinit?* Ergo *signis* et *tabulis pictis* sunt ablativi, respondentes antecedenti *ubi,* h. e. in qua re et pro *in signis, tabulis pictis* dicti; v. Adnotata in I. 39, 93: *quod tandem tempus?* Vulgo pro dativis habita sunt, ut sententia

abundant? Est enim earum rerum omnium [6] in nostra urbe [5] summa in publico copia. Quae qui privati [5] habent, nec tam multa et raro vident, quom in sua rura venerunt [7]; quos tamen pungit aliquid, quom, illa unde habeant, recordantur. Dies deficiat [5], si velim paupertatis causam defendere. Aperta enim res est, et quotidie nos ipsa natura admonet, quam paucis, quam parvis rebus egeat, quam vilibus.

XXXVI. 103. Num igitur ignobilitas aut humilitas aut etiam popularis offensio sapientem beatum esse prohibebit? Vide, ne plus commendatio in vulgus et haec quae expetitur gloria molestiae habeat quam voluptatis. Leviculus sane noster

6 Sic Or. c. R. P. Gud. 1. II. b. aliisque pro vulg. *omnium rerum.* 7 Sic codd.; sed edd. vett. praeter P. omnes ante Gebh. *venerint.* Male; v. ad II. 24, 58.

sit: ad signa, tabulas parandas desiderantur divitiae. Quae quidem interpretandi ratio optime se haberet, nisi enuntiatio: *aut ubi .. sint?* interiecta esset. *Wolfius* hos ablativos aptos esse putat e seq. *delectetur:* quod nemo probabit. Qui scripturam *ludis* germanam esse censent, intellegunt ludos gladiatorios vel publicos. At vocabulum *ludis* non convenit cum *sequentibus;* nam neque dici potest *habere ludos*, neque privati domi ludos instituebant; dein quae sequuntur: *et raro, quom in sua rura venerunt*, itemque verba *pungit aliquid*, quae de peculatu et sacrilegiis accipienda sunt, ad signa et tabulas referri possunt, ad ludos non item. Pro *ludis* *Davisius* legendum suspicatur *columnis*, quod tamen et a codicum scriptura nimium distat et iam in v. *signis* expressum latet. Wesenbergius v. *ludis* e geminatis syllabis antecedentis vocabuli *tabulis* ortum esse acute suspicatur. Quae aliae coniecturae pro *ludis* prolatae sunt, ut Heinii *stupes*, Seyfferti *studes*, Jeepii *nudos*, Freudenbergii *excludit* admodum ieiunae et languidae censendae sunt. De ironico *credo* v. ad I. 22, 52.

in nostra urbe] Sic c. Tregd. scripsi e Wolf. coni., quae confirmatur codice Vind. 1.; Or. c. plurimis codd. optimisque, ut R. P. Gud. 1. (pr. m. *nostrae urbe*) Gud. II. Brux. b. et edd. vett. P. D. et ed. vet. Bouh. edidit *nostra urbe* (sine *in*) pro vulg. *nostra in urbe*, quod recepit Sff. Causae, cur *in nostra urbe* legendum censeam, hae sunt: primum nullum e Cicerone exagitari potest exemplum nostro geminum. *Moser* quidem attulit Liv. 1, 33: carcer ad terrorem increscentis audaciae *media urbe* imminens foro aedificatur; sed ibi quoque *in* ante *media* facile excidere potuit. Cf. II. 1, 1. III. 22, 54. V. 39, 114., in quibus locis *in* item simili causa in optimis codd. excidit. Cf. *Wesenb.* Em. I. p. 1. Loci autem, qualis est Liv. 3, 51: „Porta Collina urbem intravere sub signis *mediaque urbe* agmine in Aventinum pergunt" ei nihil plane probant. Constat enim verba *eundi* cum ablativo eius loci, per quem quis it, iungi solere, uti h. l. *porta Collina intravere* et *media urbe pergunt.* Neque ablativi *toto orbe* terrarum, *tōta urbe, totis castris* cett. quicquam probant; nam ibi ablativis significatur actionem aliquam per totum locum diffundi. V. *Ramshorn.* Gr. L. §. 147. et nos in Gr. L. §. 115, 10. Deinde inter verba *omnium* et *nostra* facillime *in* excidere potuisse quis neget? Quod autem Orellius praepositionem *in* propter seqq. *in publico* reiiciendam esse dicit, id mihi quidem nullius momenti videtur esse. Recte *Seyffertus* monet repetitae praepositionis in parte cum toto iuncta creberrima esse exempla (καθ' ὅλον καὶ μέρος), ut Fin. V. 2, 4 in omni parte Athenarum in ipsis locis. de orat. II. 74, 301 in causis in omni parte orationis.

privati] h. e. „nullos magistratus quom maxime gerentes." Orellius cum uno Oxon. et Lambino edidit *privatim*, dicens h. l. de *privatim*, non publice possessis manifesto agi et litteram *m* finalem saepe suppressam esse a scribis librariis. Etiam *Wesenberg.* Em. I. p. 32. *privatim* legendum censet, de saepissime vel omissa vel addita in codd. nota litterae *m* comp.

Demosthenes, qui illo susurro delectari se dicebat aquam ferentis mulierculae, ut mos in Graecia est, insusurrantisque alteri: *Hic est ille Demosthenes.* Quid hoc levius? At quantus orator! sed apud alios loqui videlicet didicerat, non multum ipse secum. 104. Intellegendum est igitur nec gloriam popularem ipsam per sese expetendam nec ignobilitatem extimescendam. *Veni Athenas,* inquit Democritus, *neque me quisquam ibi* [1] *agnovit.* Constantem hominem et gravem! qui glorietur a gloria se afuisse [2]. An tibicines iique, qui fidibus utuntur, suo, non multitudinis arbitrio, cantus numerosque moderantur; vir sapiens, multo arte maiore praeditus, non, quid verissimum sit, sed quid velit

XXXVI. 1 Sic plurimi codd., etiam R. P. Gud. 1. II. b., et omnes edd. vett. usque ad Gebh.; pauci codd. om. *ibi;* Or. uncis saepsit; nonnulli deleverunt. 2 Sic Or. c. P. Gud. 1. II. aliisque pro vulg. *abfuisse.*

III. 1, 2: ratione ac doctrina. 2, 3: una. 11, 25: in vita. 18, 40: rem. V. 18, 54: Similene. 20, 59: fossa lata. 28, 80: patientia. At in vocabulo *privati* latet notio verbi *privatim.* Neque assentior *Wesenbergio,* qui scripturam *privati* nos cogere censet, ut contrarium cogitemus *magistratus ea habentes,* quom *tenues* potius homines summa, quae earum rerum *in publico* erat, copia fruentes cogitandi sint, vel certe *privata* dicendum fuisse.

nec .. et] V. Adnotata in I. 4, 7.

quos .. pungit aliquid] empfinden Gewissensbisse, quom recordantur se signa illa, tabulas, cetera ornamenta e Graecia et Sicilia per furta abstulisse. De qua re copiose agit Cicero in accusationis in Verrem libro quarto.

Dies deficiat, si velim .. defendere] Sic c. *Mosero* scripsi e Vat. Gud. 1. II. Brux. Pal. 3. uno Ox.; Or. c. R. P. reliquisque codd. et plerisque edd. vett. edidit *deficiet*, comparare iubens Garaton. ad Coelian. p. 433. et Addenda sua ad Vol. II. P. 2. p. 639. Utrumque defendi potest (v. *Madvig.* ad Finn. III. 21, 70. et nos in Gr. L. §. 154, 3. 1.), sed coniunctivus in hac formula et simplicior est et usitatior fuisse videtur. N. D. III. 32, 81: dies *deficiat,* si *velim* numerare, quibus bonis male evenerit, quibus improbis optime: ubi v. *Heindorfium* p. 365. *Moser* comp. Verr. II. 21, 52: Nam me dies, vox, latera *deficiant,* si hoc nunc vociferari *velim.* pro Cael. 12, 29: dies iam me *deficiat* (sic legend. ex optimo cod. Par. pro vulg. *deficiet*), si .. *coner* expromere. Cf. *Wesenb.* Em. III. p. 31.

Cap. XXXVI. §. 103. *popularis offensio*] H. e. offensa populi voluntas, uti c. 37, 106 dicitur; de v. *vide, ne* v. ad I. 34, 83; *commendatio in vulgus* exquisitius dictum pro: commendatio apud vulgus. Aliquantum distant quos *Moser* attulit locos: supra II. 26, 63: *in vulgus* insipientium opinio valet honestatis. ad Att. 2, 22: *in vulgus* gratum esse.

Demosthenes] Plin. 9, epist. 23. *Demosthenem* dicit *iure laetatum, quod illum anus Attica ita demonstravit:* Οὗτός ἐστι Δημοσθένης. Cf. Aelian. V. H. 9, 17. *Noster* i. e. quem in deliciis habeo.

videlicet] cum magna irrisione! V. Adnotata in I. 21, 48. Sed iniquissima, quae h. l. a Cicerone de Demosthene, quem alias summis semper extulit laudibus, verbis: *apud alios .. secum* lata est sententia, excusatur tamen quodammodo, si cum *O. Heinio* statuimus illam e Graeco fonte fluxisse.

§. 104. *Veni Athenas*] Diog. Laert. 9, 36: ἦλθον γὰρ .. εἰς Ἀθήνας, καὶ οὔτις με ἔγνωκεν. Ibid. 37. Demetrius Phalereus negat Democritum Athenas venisse: cui *Davisius* opponit Valer. Max. 8, 7, 4. ext.: (Democritus) Athenis compluribus annis moratus .. ignotus illi urbi vixit, quod ipse in quodam volumine testatur. — De seq. *gloria,* i. e. gloriae cupiditate, v. ad II. 20, 46 extr.; de seq. *an* v. ad c. 14, 42 princ.

multo arte maiore praeditus] Observanda exquisitior verborum collocatio, qua sententiae vis magis intenditur quam vulgari: *multo maiore arte.* de Sen. 15, 53: quibus fit *multo* terra *fecundior.* N. D. 3. 27, 69: nec vero scena solum referta est his sceleribus, sed *multo* vita communis

vulgus, exquiret? An quicquam stultius quam, quos singulos sicut operarios barbarosque contemnas, eos aliquid putare esse universos? Ille vero nostras ambitiones levitatesque contemnet honoresque populi, etiam ultro delatos, repudiabit; nos autem eos nescimus, antequam paenitere [3] coepit, contemnere. 105. Est apud Heraclitum physicum de principe Ephesiorum Hermodoro: universos ait [4] Ephesios esse morte multandos, quod, quom civitate expellerent Hermodorum, ita locuti sint: *Nemo de nobis unus excellat; sin quis exstiterit, alio in loco et apud alios sit.* An hoc non ita fit omni in populo? nonne omnem exsuperantiam virtutis oderunt? Quid? Aristides (malo enim Graecorum quam nostra proferre) nonne ob eam causam expulsus est patria, quod praeter modum iustus esset? Quantis igitur molestiis vacant, qui nihil omnino cum populo contrahunt? Quid est

3 Sic Bait. aliique pro vulg *poenitere*. 4 v. Adn.

paene *maioribus*. p. Sest. 23, 52: *multo* alia *maiora*. de Or. II. 23, 96: *multo* eius oratio esset *pressior*. Sic etiam subicitur comparativo, idque magna cum vi, ut de Or. II. 46, 192: sed alia sunt *maiora multo*. 42, 178: *plura* enim *multo* homines iudicant odio aut amore, quam veritate. V. *Goerenz*. ad Fin. III. 12, 41. p. 366. et *Otton*. ad Fin. I. 20, 69. De Graeca lingua cf. Demosth. de Cherson. p. 106, 68: ἀνδρειότερον πολλῷ πολιτεύεσθαι. V. nos in Gr. Graeca T. II. §. 349b, 6.

aliquid putare esse] Graece: οἴεσθαί τι εἶναι: de quo pronominis *aliquid* usu supra ad I. 20, 45. exposuimus. De sententia *Davisius* comp. Aelian. V. H. 2, 1. Xen. Comment. III. 7, 6. Diog. L. 2, 34.

Ille vero] sapiens; *nos autem*, qui non sapientes sumus.

§. 105. *apud Heraclitum*] Diog. Laert. 9, 2.

Hermodoro] „Quarum (legum XII tabularum) ferendarum auctorem fuisse decemviris Hermodorum quendam Ephesium, exsulantem in Italia, quidam retulerunt. Pompon. de orig. iuris: Digest. I. 2, 2. Cf. Plin. h. n. 34, 5.“ *Orellius.*

universos ait] Immerito *Davisius* delevit *ait*. Tirones observent Latinos scriptores verbum *ait* et *inquit*, Graecos φησί ab initio orationis inserere, etsi iam verbum antecessit, quod orationem indicavit. Nep. Hannib. 2, 3: hoc adiunxit: Pater, *inquit*, meus Hamilcar, ubi cf. *Bremium* p. 325. et *Ochsner*. Ecl. Cicer. p. 298., qui praeter multa alia exempla adduxit Xenoph. Cyr. III. 1, 14: ὁ δὲ παῖς αὐτοῦ ἐπήρετο τὸν Κῦρον, Εἰπέ μοι, ὦ Κῦρε, ἔφη. Hoc autem loco non *inquit*, sed *ait* positum est, quia Heracliti verba non directe, sed indirecte, ut aiunt, commemorantur. Cf. *Ochsner*. l. d. p. 116. et nos in Gr. L. §. 160. Not. 1.

Nemo .. excellat] H. e. ne quis. Rarius *nemo* dicitur pro *ne quis*. Hoc autem loco *nemo* necessario quodam modo propter seq. *unus* (*keiner allein*) requiritur. V. ad IV. 4, 7: *nullius unius*. Plura exempla collegit *Stürenburg*. in Comment. II, 5. ad Offic. p. 188. Verr. I. 17, 50: opto, ut in hoc iudicio *nemo* improbus reperiatur. Verba Graeca ap. Diog. 9, 2: Ἡμέων μηδὲ εἷς ὀνηΐστὸς ἔστω· εἰ δέ τις τοιοῦτος, ἄλλη τε καὶ μετ' ἄλλων.

Aristides] Cornel. Nep. Aristid. cap. 1.

Graecorum quam nostra] In mente habuit Cicero v. *exempla;* hinc dicere potuit genetivum *Graecorum.*

nihil cum populo contrahunt] Verbum *contrahendi* proprie dicitur de eis, qui in communis vitae negotiis et commercio, ut in re pecuniaria, societatem cum aliis ineunt. Offic. I. 2, 4: neque si tecum agas quid, neque si *cum altero contrahas*. II. 18, 64: in omnique re contrahenda: ubi v. *Beier*. p. 124.

iis dico litteris] pro: eas dico litteras. Inest in hac structura attractio quaedam ob praecedentes ablativos: *otio litterato*. Phil. VIII. 7, 20: hesternus dies *nobis*, *consularibus dico*, turpis illuxit! p. Cael. 13, 32: nisi intercederent mihi inimicitiae cum istius mulieris *viro*, *fratre* volui *dicere*. V. nos in Gr. L. §. 109. Not. 11.

enim dulcius otio litterato? iis dico litteris, quibus infinitatem rerum atque naturae et in hoc ipso mundo caelum, terras, maria cognoscimus.

XXXVII. 106. Contempto igitur honore, contempta etiam pecunia, quid relinquitur, quod extimescendum sit? Exsilium, credo, quod in maximis malis ducitur. Id si propter alienam et offensam populi voluntatem malum est, quam sit ea contemnenda * ac vana * [1], paulo [2] ante dictum est. Sin abesse patria [1] miserum est, plenae miserorum provinciae sunt, ex quibus admodum pauci in patriam revertuntur. — At multantur bonis exsules. — 107. Quid tum? Parumne multa de toleranda paupertate dicuntur? Iam vero exsilium, si rerum naturam, non ignominiam nominis quaerimus, quantum * tandem * [3] a perpetua peregrinatione differt? in qua aetates suas philosophi

XXXVII. 1 v. Adn. 2 Sic R. Brux. Gud. II. Marb. unus Ox.; Or. c. vulg. *paullo*. 3 Sic coni. Dav., v. Adn.; Or. c. plerisque cdd. *demum;* pro *demum a perp*. habent *damna perp*. R. P. Gud. 1. II. (hic *dampna*) Mon. 1. Marb. aliique; Vat. *damna a perp*.

(Sine attractione supra IV. 16, 36: hae tabificae mentis perturbationes sunt, aegritudinem dico et metum.) Sic Graeci, ut Demosth. de Cherson. p. 96, 24: πάντες .. στρατηγοὶ .. καὶ παρὰ Χίων καὶ παρὰ Ἐρυθραίων καὶ παρ' ὧν ἂν ἕκαστοι δύνωνται, τούτων τῶν τὴν Ἀσίαν οἰκούντων λέγω, χρήματα λαμβάνουσιν. Cf. *Stallbaum*. ad Plat. de Rep. VI. p. 507. E. et nos in Gr. Gr. T. II. §. 406. Not. 4.

Cap. XXXVII. §. 106. *credo*] ironice. V. Adnotata in I. 22, 52.

alienam] H. e. abalienatam.

contemnenda ac vana] Sic scripsimus e coni., quom in R. Gud. 1. (in hoc *sicut apollo* pro *paullo*) aliisque cdd. legatur *contemnenda sicuta* vel in deterioribus *cont. sicuti:* unde O. Hein. coni. *contemn. sapienti;* Sff. non probabiliter coni. *contemn. ac levicula.*

paulo ante] V. cap. 36.

abesse patria] Edd. vett. fere omnes et quattuor Pall. *ab. a patr.:* quod probat *Wesenberg*. Em. III. p. 28., quia structura *abesse re aliqua* apud Ciceronem admodum dubia sit. V. eundem in Emendatt. Cic. epist. p. 61. Legitur ad Fam. V. 15, 4: „hic tu *ea* me *abesse* urbe miraris“ in omnibus codd., nisi quod in Med. corrupte est *tuae abesse;* Wes. coni. *tu ab ea me ab.* aut potius *tu me ab ea a.* Acad. I. 1, 1: paulumque quom eius *villa abessemus* (in omnib. codd.; *Wes.* coni. *ab* eius v.). Quom his duobus locis codd. ad unum omnes hanc structuram tueantur, ne in eo quidem quem tractamus loco contra omnium fere codd. auctoritatem *ab* intrudendum videtur. At Off. I. 14, 43. sine dubio cum deterioribus codd. legendum est: „tantum abest *ab* officio, ut nihil magis officio possit esse contrarium,“ quia ibi *ab* seq. *ob* facile excidere potuit. Fam. IV. 6, 2: „et *domo* absum et *foro*“ abl. *foro* per attractionem quandam ob anteced. *domo* dictum est pro *a f.* Neque Fam. XII. 15, 7: quatridui iter *Laodicea afuisse*“ in urbis nomine omissum *a* offensioni potest esse. Ibid. XVI. 8, 1. vulgo legitur: „*a* nobis afuturus est“, sed Med. om. *a;* si Q. Cic. scripsit *nobis* sine *a*, cum *Wesenb*. l. d. *nobis* pro dativo accipiendum est, ut *iis* Caes. G. 1, 36. *verbo* Liv. IX. 19, 15.

§. 107. *Quid tum?*] V. ad II. 11, 26. De seq. *parum multa* v. ad I. 45, 109 princ.

rerum naturam] *das Wesen der Sache.* Exspectes *rei naturam*, h. e. rem ipsam; sed pluralis significat: si *rerum*, quale est exsilium, naturam quaerimus. V. *Wopkens*. Lectt. Tull. I, 16. p. 129. ibiq. *Handium*. Aliter IV. 34, 74.

quantum tandem] Haec est coniectura *Davisii;* Or. c. plerisque cdd. legit *demum* pro *tandem;* alii cdd. aliter, v. Var. Scr. Quom in interrogatione nusquam alibi legatur *demum*, sed semper *tandem*, *Davisii* coniecturam recipere non dubitavimus, quam etiam *Wesenberg*. Em. III. p. 32. probat, dicens, ex *quantūtandema* (*quantūn-*

nobilissimi consumpserunt, Xenocrates Crantor, Arcesilas Lacydes, Aristoteles Theophrastus, Zeno Cleanthes, Chrysippus Antipater, Carneades Clitomachus, Philo Antiochus, Panaetius, Posidonius, innumerabiles alii [4], qui semel egressi nunquam domum reverterunt [5]. — At enim sine ignominia. — * Ignominia afficiet * [1] sapientem? de sapiente enim haec omnis oratio est, cui iure id accidere non possit. Nam iure exsulantem consolari non oportet. 108. Postremo ad omnes casus facillima ratio est eorum, qui ad voluptatem ea referunt, quae secuntur [6] in vita, ut, quocunque haec loco suppeditetur [1], ibi beate queant vivere. Itaque ad omnem rationem Teucri vox accommodari potest:

Patria est, ubicunque est bene.

4 Rehd. Duisb. *et innum.;* unus Ox. *innumerabilisque;* at v. ad IV. 31, 66. 5 Sic Or. c. R. P. Gud. 1. II. Marb. Rehd. Duisb. et ed. D. pro vulg. *revertere,* v. ad II. 1, 4; unus Gud. 2 *reversi sunt:* de qua forma a Ciceronis consuetudine prorsus aliena v. nos in Gr. L. §. 61. Not. 6 Sic Gud. 1; Or. c. vulg. *sequuntur,* v. ad IV. 6, 12.

dema) facilius potuisse fieri *quantŭdamna* quam ex *quantumdemuma.*

Xenocrates .. Posidonius] In ordine philosophorum in cdd. turbatur. Vulgo post *Carneadem* commemoratur *Panaetius;* Gud. 1¹ et R¹: *Carneades Philo;* R²: *Carn. Panaet. Clitom. Philo;* Gud. 1²: *Carneades Pan. Clitom. Carneades Philo;* Gud. 2: *Aristoteles Antipater* omissis mediis; Marb. post *Clitom.* repetit *Carnead.;* Gud. II. omitt. *Panaet.* et *Clitom.* Ego secutus sum sententiam *Heinii,* qui acute vidit philosophos temporum disciplinarumque ratione ita ordinatos esse, ut eiusdem aetatis et disciplinae bini componerentur: Xenocr. et Crantor veteris Academiae; Arces. et Lacyd. mediae Academiae; Aristot. et Theophrastus, Peripatetici; Zeno et Cleanth., veteres Stoici; Chrysippus et Antipater, recentiores Stoici; Carn. et Clitom., novae Academiae; Philo et Ant., novissimae Academiae; Panaetius et Posidonius, recentiores Stoici.

At enim sine ignominia. — Ignominia afficiet sapientem?] Sententia huius loci est haec: At enim philosophi illi, quos laudasti, semel egressi nunquam domum reverterunt *sine ignominia.* — Ad haec respondet Cicero maxima vi per interrogationem, in qua inest sententia negans: *Ignominia afficiet sapientem?*" h. e. ignominia omnino afficere non potest sapientem; nam sapiens semper omnis culpae expers est atque ob eam causam ne in exsilio quidem miser erit. Plurimi codd., etiam R. P. Gud. 1. Brux., et nonnullae edd. vett. habent: *at enim sine ignominia afficere sapientem, de sapiente enim* etc. Hanc scripturam sic mutavimus. Primum post v. *sine ignominia* punctum posuimus; deinde *ignominia* addidimus; nam, uti ad V. 19, 55 vidimus, saepe in cdd., ubi idem vocabulum bis ponendum fuit, semel tantum ponitur; denique pro inf. *afficere* scripsimus *afficiet.* Or. et Bait. ediderunt: *at enim sine ignominia.. afficere sapientem?* Or. coni. *at enim sine ign. Ignominia poterit afficere sapientem?* Codd. aliquot et multae edd. vett. praeferunt: *at enim non sine ignominia afficere poterit sap.* Unde Wolfius sic: *At enim non sine ign. .. aff. sap.? de sap.* etc. P. Manutius sic coniecit: *At enim non erit sine ignominia. Ignominia afficere poterit sapientem?* Bentl. *At e. non sine ign. Ignominia aff. poterit sap.? Wesenb.* Em. I. p. 17. coni.: *At e. s. i. An potest exilium ignominia aff. s.?* Sff. admodum audacter edidit: *At est non sine ignominia. Eamne attingere sapientem?*

§. 108. *qui ad voluptatem ea referunt, quae sequuntur in vita*] H. e. qui studia sua in vita ad voluptatem referunt.

suppeditetur] Sic scripsi auctore *Klotzio* in Add. p. 205. ex Vat. P. Gud. 1. R. Pal. 4. Fabr. Rehd. Duisb.; proxime ad hanc scripturam accedit *suppeditantur,* quod est in Gud. II. b.

Socrates quidem quom rogaretur, cuiatem se esse diceret: Mundanum, inquit. Totius enim mundi se incolam et civem arbitrabatur. Quid T. Albucius? Nonne animo aequissimo Athenis exsul philosophabatur? cui tamen illud ipsum non accidisset, si in re publica quiescens Epicuri legibus paruisset. 109. Qui enim beatior Epicurus, quod in patria vivebat, quam, quod Athenis, Metrodorus? aut Plato Xenocratem vincebat aut Polemo Arcesilam, quo esset beatior? Quanti vero ista civitas aestimanda est, ex qua boni sapientesque pelluntur? Damaratus [7] quidem, Tarquinii, nostri regis [8], pater, tyrannum Cypselum quod ferre non poterat, fugit Tarquinios Corintho et ibi suas fortunas constituit ac liberos procreavit. Num stulte anteposuit exsilii libertatem domesticae servituti?

7 Sic R. P. Gud. 1. II. Mon. 1. (*Darmaratus*) Mon. 2. Marb. (*Damarathus*) Vind. 2. quatt. Oxx. Ball. marg. Lambb. ed. P. Sed de Rep. II. 19. in palimpsesto *Demaratus* scriptum videri monet *Mos.;* Or. c. vulg. *Dem.* 8 Sic R. P. Gud. 1. II. Marb. Vind. 1. Mon. 1. 2.; Or. c. vulg. *regis nostri;* minus bene, quia *Romanum* regem opponit alienigenis philosophis.

(a pr. m.) Vind. 1. uno Ox.; pluralis ex praecedenti *haec,* quod pro plurali habebatur, facile oriri potuit; *suppeditent* nonnulli codices et omnes fere edd. vett. habent; Or. c. Dav. ed. 2. e coni. *suppeditet;* et sic legitur in Brux., quod si maiore codicum auctoritate niteretur, optime sese haberet, et probatur a *Wesenb.* l. d., qui de nota terminationis *ur* prave in R. aliisque codd. addita complura collegit exempla; cf. nos in V. Scr. II. 22, 51: *suscitabit.* IV. 9, 21: *definiuntur.* Nam saepe hoc verbum vim intransitivam habet, ut de Or, III. 31, 124: in hoc igitur tanto tam immensoque campo .. facile *suppeditat* omnis apparatus ornatusque dicendi: ubi cf. *O. M. Müllerum* p. 505. Off. I. 4, 12: studeat parare ea, quae *suppeditent* et ad cultum et ad victum: ubi cf. *Gernhard.* p. 18 sq. Sed si cum *Klotzio* l. d. statuimus in archetypo compendium *suppeditet'* vel *suppeditēt* fuisse; facile intellegitur, quomodo ex hoc compendio male intellecto variae scripturae (*suppeditēt,* i. e. *suppeditent,* et omissa lineola *suppeditet*) oriri potuerint. — De seq. *quom rogaretur* v. ad I. 2, 4: quom recusaret.

queant] Raro hoc verbum in affirmativis enuntiationibus usurpatur. V. nos in Gr. L. §. 91, Not.

Patria est] Ex Pacuvii Teucro. Cf. Aristoph. Plut. 1151: πατρὶς γάρ ἐστι πᾶσ', ἵν' ἂν πράττῃ τις εὖ.

Socrates quidem] De v. *quidem* v. ad I. 48, 116: Alcidamas *quidem.*

Mundanum] Κόσμιον, *civem totius mundi* C. Legg. I. 23, 61. Arrian. Epict. 1, 9: Τί ἄλλο ἀπολείπεται τοῖς ἀνθρώποις ἢ τὸ τοῦ Σωκράτους, μηδέποτε πρὸς τὸν πυθόμενον, ποδαπός ἐστιν, εἰπεῖν, ὅτι Ἀθηναῖος ἢ Κορίνθιος, ἀλλ' ὅτι κόσμιος.

T. Albucius] V. Indic. hist.

Epicuri legibus] quibus cautum erat, ne sapiens rem publicam capesseret. Huc referendum est illud Epicuri λάθε βιώσας, quod *Davisius* attulit ex Themist. or. 26. p. 324. Cf. *Creuzer.* ad N. D. I, 20. p. 87.

§. 109. *Qui enim*] Vocula *enim* non rationem reddit sententiae proxime antecedentis, sed referenda est ad verba superiora: Patria est, ubicunque est bene.

Metrodorus] intellegendus est is, qui vulgo Lampsacenus appellabatur. Cf. Ind. hist.

Plato Xenocratem] Plato et Polemo Athenienses erant, Xenocrates Chalcidensis, Arcesilas Pitaneus erat. Cf. Indic. histor.

vincebat .., quo esset beatior] H. e. ut (*so dass*) *eo esset b.* Exquisitius dictum pro: vincebat vitā beatā.

Damaratus quidem] V. Livium 1, 34. Dionys. Halic. 3, 46. Cf. *Moserum* ad C. de Rep. 2, 19.

Cypselum quod ferre non poterat] De verborum collocatione v. ad III. 15, 32.

XXXVIII. 110. Iam vero motus animi, sollicitudines aegritudinesque oblivione leniuntur, traductis animis ad voluptatem. Non sine causa igitur Epicurus ausus est dicere semper in pluribus bonis esse sapientem, quia semper sit in voluptatibus. Ex quo effici putat ille, quod quaerimus, ut sapiens semper beatus sit. — 111. Etiamne, si sensibus carebit oculorum, si aurium? — Etiam. Nam ista ipsa contemnit. Primum enim horribilis ista caecitas quibus tandem caret voluptatibus? Quom quidam etiam disputent ceteras voluptates in ipsis habitare sensibus, quae autem adspectu percipiantur, ea non versari in oculorum ulla iucunditate, ut ea, quae gustemus, olfaciamus, tractemus, audiamus, in ea ipsa, ubi sentimus, parte versentur [1]; in oculis tale nihil [2] fit; animus accipit, quae videmus. Animo autem multis modis variisque delectari licet, etiam si non adhibeatur adspectus. Loquor enim de docto homine et erudito, cui vivere est cogitare. Sapientis autem cogitatio non ferme ad investigandum adhibet oculos

XXXVIII. 1 L. *versantur*, et sic Vind. 1.: quod immerito Or. rectum iudicat; nam *ut* est coniunctio consecutiva. 2 Bait. c. Gud. 1. *nil*, repugnante consuetudine Ciceroniana.

Cap. XXXVIII. §. 110. *traductis animis*] De plurali post singularem (motus *animi*) v. ad II. 23, 54. De re ipsa cf. III. c. 15—17.

§. 111. *versari in oc. u. iucunditate*] V. ad IV. 18, 42 princ.

in oculis tale nihil fit] Obliqua oratio transiit in rectam. V. ad IV. 10. 24.

animus accipit, quae videmus] V. ad I. 20, 46: viae . . perforatae. Sed Epicurus docebat ipsos sensus res percipere.

adspectus] V. ad I. 30, 73.

non ferme] non facile, vix non, *nicht eben.* de Rep. I. 45, 69: hoc . . *non ferme* sine magnis principum vitiis evenit. Frequentius est *non fere*, ut Fin. I. 6, 18: *non fere* labitur: ubi v. *Ottonem.* Sic supra I. 17, 38. legimus *non fere, nisi*, nicht leicht, ausser. II. 3, 8. (Epicurum) *non fere* praeter suos quisquam in manus sumit. V. *Handii* Tursell. T. II. p. 695 sq.

adhibet oculos advocatos] Nescio, cur displicuerit Ernestio vocabulum *advocatos.* Locutio forensis *aliquem advocatum adhibere* venuste ad oculos translata est. Supra IV. 23, 52: Non igitur desiderat fortitudo *advocatam* iracundiam. *Moser* confert Acad. II. 27, 86: *Adhibes* artem *advocatam* etiam sensibus.

§. 112. *dies nocti similis*] qualis est caeco. *Neidius.* De seq. *nam* v. ad IV. 23, 52: nam Ajacem.

Quid agitis?] Wolfius (Darstellg. d. Alterthsw. Lpz. 1833. p. 98.) legendum coniecit: *Quid aitis?* Quam coniecturam, Vind. 1. confirmatam, recepit Moser: quod miror; nam *agitis* multo gravius est respondetque nostro: *was fällt euch ein?* Huc accedit, quod forma *aitis* valde dubia est. A nullo alio grammatico enotatur nisi ab Alcuino p. 2118. ed. Putsch., qui tamen nulla exempla attulit. Ceterum Moser in partes vocat Ruddim. Inst. Gr. L. I. p. 269.

Appium quidem] De v. *quidem* v. ad I. 28, 116: Alcidamas *quidem.*

G. Drusi] Valer. Maxim. VIII. 7, 4: Consimilis perseverantiae Livius Drusus, qui aetatis viribus et acie oculorum defectus ius civile populo benignissime interpretatus est utilissimaque discere id cupientibus monumenta composuit. Nam ut senem illum natura, caecum fortuna facere potuit; ita neutra interpellare voluit, ne non animo et videret et vigeret.

et dicebat nec deerat] V. ad I. 4, 7.

Graecam . . historiam] Non esse Graecarum rerum historiam, sed historiam Romanam Graece scriptam docet *Vogelius* in Prolus. Bip. 1830. p. 17. Sic Brut. 20, 77: historia quaedam *Graeca*, scripta dulcissime. *Moser* laudat Baehrium Gesch. d. Röm. Litt. ed. 2. p. 351.

videbat in literis] pro leg. Manil. 22, 63 plus *in re publica vidistis.* Horat. Sat. I. 3, 26: cur *in* amicorum *vitiis*

advocatos. 112. Etenim si nox non adimit vitam beatam, cur dies nocti similis adimat? Nam illud Antipatri Cyrenaici est *id* [2] quidem paulo obscenius, sed non absurda sententia est, cuius caecitatem quom mulierculae lamentarentur: *Quid agitis* [2]*?* inquit, *an vobis nulla videtur voluptas esse nocturna?* Appium quidem veterem illum, qui caecus annos multos fuit, et ex magistratibus et ex rebus gestis intellegimus in illo suo casu nec privato nec publico muneri defuisse. G. [3] Drusi domum compleri a [4] consultoribus solitam accepimus, quom, quorum res esset, sua ipsi non videbant, caecum adhibebant ducem. Pueris nobis, Gn. [5] Aufidius praetorius [6] et in senatu sententiam dicebat nec amicis deliberantibus deerat, et Graecam scribebat historiam et videbat [7] in litteris.

XXXIX. 113. Diodotus Stoicus caecus multos annos nostrae domi [1] vixit. Is vero, quod credibile vix esset, quom in philosophia multo etiam magis assidue quam antea versaretur

2 Pron. *id*, quod necessario requiritur (v. nos in Gr. L. §. 123, Not. 4, et ad I. 3, 6,), cum Sffto addidi. 2 v. Adn. 3 Sic Mos. pro *C.* scripsit ex R. Gud. 1. (hi *Gatrusi*) P. (*Gratusi*) aliisque. 4 Sic omnes fere codd., etiam R. P.; Or. c. vulg. om. *a.* 5 Sic Mos. ex R. Gud. 1. (G. N.) Gud. II. Duisb. pro *Cn.* 6 Pighius post *praet.* excidisse putat *caecus;* at recte Or. monet id Tullium non addidisse, quia res tum vulgo nota fuisset. Et vero ex tota oratione facile intellegitur. 7 v. Adn. XXXIX. 1 Sic Or. c. plerisque edd. vett. et codd., etiam R. P. Gud. 1. II.; alii *domi nostrae;* pro *domi* Pal. 4. et Rehd. habent *domui*, v. ad I. 22, 51.

tam *cernis* acutum . . ? ubi v. *Heindorf.* p. 63. Sic Soph. O. R. 388 sq.: ὅστις ἐν τοῖς κέρδεσιν Μόνον δέδορκε, τὴν τέχνην δ' ἔφυ τυφλός. Similiter Graece: βλέπειν πρὸς πράγματί τινι, acutius in re aliqua videre. V. *Heindorf.* ad Plat. Soph. p. 232. E. Eleganter per ὀξύμωρον *caecus* dicitur *videre* in litteris. Cf. locum e Sophocle allatum. Jllepida et Aufidio minime apta est coniectura: *vivebat*, uti legitur in cod. Ursini.

Cap. XXXIX. §. 113. *Diodotus Stoicus*] V. Indic hist.

quod credibile vix esset] nisi ipse vidissem. Minus probabiliter coniunctivus ad illum eius usum, quem ad I. 16, 38 *quod* litteris *exstet*, explicavimus, referatur.

quom in phil. versaretur, . . tum tuebatur] In hoc partitionis genere, quo in priore membro aliquid generatim poni, in posteriore aliquid singillatim cum maiore vi efferri solet (v. tamen Adnot. in c. 25, 72.), duplici veteres usi sunt structura. Particula enim *quom* in priore membro aut cum indicativo aut cum coniunctivo iungitur; nam aut simpliciter tempus significat, tum indicativus ponitur, ut III. 13, 27. IV. 1, 1. 2. V. 19, 56., aut causalem utriusque membri nexum, tum coniunctivus ponitur, nt N. D. I. 1. princ.: Quom multae res in philosophia nequaquam satis adhuc explicatae *sint*, tum perdifficilis . . et perobscura quaestio est de natura deorum: (ubi v. *Creuzer.*) h. e. *licet . . sint, tamen:* quanquam inter *tamen* et *tum* nonnihil discriminis interest; *tamen* enim „prioris sententiae vim quodammodo temperat et minuit, opposito eo, quod sit illi certe ex parte contrarium; *tum* vero alteram sententiam auget addendo eo, quod prae altero spectandum sit,“ uti acute docet *Gernhard.* ad Cicer. de Offic. III. 2, 5. p. 280., cum quo cf. *Beier.* ad eundem locum, *Sed quom tota philosophia . . frugifera . . sit; tum nullus feracior in ea locus est . . quam de officiis:* h. e. tota phil. frugifera est, in primisque is locus, qui est de off. Si vero ponamus: *licet tota ph. frugifera sit, tamen nullus feracior in ea locus est, quam de off.*, haec exibit sententia: tota quidem phil. frug. est, non omnes tamen eius loci aeque frugiferi sunt, sed is, qui est de off., uberior. Adde *Goerenz.* ad Legg. II. 14, 36. p. 157. de

et quom fidibus Pythagoreorum more uteretur, quomque ei libri noctes et dies legerentur, quibus in studiis oculis non egebat, tum quod sine oculis fieri posse vix videtur, geometriae munus tuebatur verbis praecipiens discentibus, unde quo quamque lineam scriberent. Asclepiadem ferunt, non ignobilem Eretricum philosophum, quom quidam quaereret, quid ei caecitas attulisset, respondisse, puero ut uno esset comitatior. Ut enim vel summa paupertas tolerabilis sit, si liceat, quod quibusdam Graecis quotidie; sic caecitas ferri facile possit, si non desint subsidia valetudinum. 114. Democritus, luminibus amissis, alba scilicet discernere et atra [2] non poterat; at vero bona mala, aequa iniqua, honesta turpia, utilia inutilia, magna parva poterat; et sine varietate colorum licebat vivere beate, sine notione rerum non licebat. Atque hic vir impediri etiam animi [3] aciem adspectu oculorum arbitrabatur, et quom alii saepe, quod ante pedes esset, non viderent, ille in infinitatem [4] omnem peregrinabatur, ut nulla in extremitate consisteret.

2 Sic R. P. Gud. 1. II. 2. Rehd. Mon. 1. Marb. Vind. 2. et edd. vett. P. D.; Or. c. vulg. *et atra disc.* 3 Sic Or. c. codd. Vulg. *animi etiam;* male; nam *etiam* non ad *animi*, sed ad *impediri* pertinet. 4 Sic Or. c. b. Marb. Mon. 1. et edd. vett. S. E. L. HW. Vulg. om. *in:* quod absorptum est prima syllaba seq.; R. P. Gud. 1. *illa infin.*, om. *in.*

Fin. III. 15, 50. p. 367 sq. *Ramshorn.* L. Gr. §. 196. p. 897. ed. 2. et *Otton.* Exc. IV. ad Fin. *Kühner.* L. Gr. §. 149, 10. Cf. supra IV. 1, 1.

Pythagoreorum more] Cf. IV. 2, 3.

legerentur] recitarentur. Nusquam vero probi scriptores dixerunt *praelegere*, quo recentiores demum usi sunt.

Asclepiadem] V. Indic. histor. in *Ascl.* et *Eretrici.*

puero ut uno] servo scil., quo duce uteretur. Divites enim, quom in publicum prodibant, magno amicorum comitatu stipabantur; hinc Asclepiades dicebat per iocum caecitatem fecisse, ut similis divitibus puerum unum comitem habere posset. *Neidius.*

si liceat] Scil. parasitari: quod omissum est per honestam ἀποσιώπησιν, ne Graeci docti, qui, in tenui re constituti, divitiorum Romanorum hospitalitatem sectari cogebantur, laederentur.

si non desint subsidia valetudinum] si non desint subsidia, quibus sustentetur valetudo. Nomen *valetudinis* plurali numero positum est ad duplicem corporis habitum, vel sanum vel aegrum, significandum, uti recte interpretatur *Ellendt.* ad C. de Or. III. 14, 53. Vol. II. p. 379. Sic Tacitus Ann. VI. cap. paenult.: Medicus regere *valetudines* principis solitus. Cf. Adnotata in IV. 2, 3.

§. 114. *Democritus, luminibus amissis*] Fin. V. 29, 87: Democritus, qui (vere falsone, non quaeremus) dicitur *se oculis privasse.* Cui fabulae complures oblocuti sunt; *Davisius* laudat Menagium ad Diog. L. IX. §. 43, 3. Porphyr. περὶ ἀποχῆς I, 30. Gell. X, 17.

scilicet] V. ad II. 11, 27 extr.

bona mala etc.] Attendas ad ἀσύνδετα. In contrariorum enim, ut ait *Beier* ad Offic. 1, 17. p. 134 sq., quae aequaliter et promiscue locum habere dicuntur, consociatione sine copula, quae alias geminanda foret, alterum alteri respondet, ut par quoddam inde exsistat. Sic supra I. 26, 64: ut omnia: *supera infera, prima ultima media* videremus. V. 26, 73: haec nostra, *honesta turpia*, irrideat. Or. XXII, 73: quod semper usurpamus in omnibus: *dictis factis, minimis maximis.* Offic. II. 64, pr.: *vendendo emendo, conducendo locando.* Sic *prima postrema*; *adversa secunda* etc. Sall. Iug. XCVII, 5: *equites pedites* permixti. Cat. XI, 2: gloriam .. *bonus ignavus* aeque sibi exoptant: ubi v. *Kritzium.* Cf. nos in Gr. L. §. 138b, 1. c). Eodem plane modo Graeci, ut Plato Protag. p. 319. D: πλούσιος πένης, γενναῖος ἀγεννής. Cf. nos in Gr. Gr. T. II. §. 546, 5, d). De verbis: *non poterat .. poterat* v. ad III. 5, 11.

adspectu oculorum] V. ad I. 30, 73.

peregrinabatur] Sc. mente. N. D. I. 20, 54: si immensam .. magnitudinem regionum videretis, in quam se iniciens *animus* et intendens ita longe lateque *peregrinatur*, ut nullam tamen oram ultimam videat, in qua possit *insistere.* Fin. II. 31, 102: qui innumerabilis mundos *infinitasque regiones*, quarum nulla esset ora, nulla *extremitas, mente peragravisset.*

Traditum est etiam Homerum caecum fuisse. At eius picturam, non poësin [5], videmus. Quae regio, quae ora, qui locus Graeciae, quae species formaque pugnae [6], quae acies, quod remigium, qui motus hominum, qui ferarum non ita expictus est, ut, quae ipse non viderit, nos ut videremus, effecerit? 115. Quid ergo? Aut Homero delectationem animi ac voluptatem aut cuiquam docto defuisse unquam arbitramur? aut, ni ita se res haberet, Anaxagoras aut hic ipse Democritus agros et patrimonia sua reliquissent, huic discendi quaerendique divinae delectationi toto se animo dedissent [7]? Itaque augurem Tiresiam, quem sapientem fingunt poëtae, nunquam inducunt deplorantem caecitatem suam. At vero Polyphemum Homerus quom immanem ferumque finxisset, cum ariete etiam colloquentem facit eiusque laudare fortunas, quod, qua vellet, ingredi posset et, quae vellet, attingere [8]. Recte hic quidem. Nihilo enim erat ipse Cyclops quam aries ille prudentior.

XL. 116. In surditate vero quidnam est mali? Erat sur-

5 v. Adn. 6 Sic Or. c. Duisb. et duob. aliis pro vulg. *quae species formae, quae pugna:* inepte; *que* in *quae*, ut saepe, mutatum peperit *formae* et *pugna.* 7 Sic plurimi codd., etiam R. P. Gud. 1. II., et complures edd. vett.; v. ad I. 30, 72 extr.; Or. c. aliis *dedidissent.* 8 Tr. c. plurim. codd., etiam R. P. Gud. 1. II. Brux., *attingeret;* sed recte Mos.: Facilius credas accommodasse correctores infinitivum antecedenti coniunctivo quam coniunctivum mutasse in infinitivum. Goth. et Lambb. in margine e vet. cod. *attingere et recte quidem:* unde veri simillimum est etiam in illis codd., qui habent *attingeret recte*, lectum fuisse *attingere et recte h. q.*, uti 41, 118. Cf. *Wesenb.* Em. III. p. 32.

Homerum caecum fuisse] Vell. Pat. I, 5. (a *Davisio* allatus): Homerum si quis caecum genitum putat, omnibus sensibus orbus est.

eius picturam, non poesin] Homerus res tanta veritate describit, ut omnia quasi ad naturam adumbrata oculis nostris videamur conspicere. Hinc Homerus ap. Lucian. Imagin. c. 8. ὁ ἄριστος τῶν γραφέων celebratur. *Poësin* legit Or., uti est in Gud. 1. R. et sine dubio in aliis cdd. pro vulg. *poesim*, quae usitatior forma est, ut *basim* 23, 66, ibim 27, 78. V. *K. L. Schneider.* Ausf. Gr. Vol. II. P. I. p. 297. *Zumpt.* ad Verr. II. 66, 160. nos in Gr. L. §. 21, d).

§. 115. *ni ita se res haberet*] sc. ut delectarentur docti. Similiter Fin. V. 30, 91, ubi v. *Madvig.* p. 782.

Polyphemum] Colloquium inter Polyphemum et arietem habitum festive et lepide narrat Homerus Odyss. ι, 447. sqq.; at ibi non ea leguntur, quae hic commemorat Cicero. Itaque aut μνημονικὸν ἁμάρτημα admisit Tullius aut Homerica confudit cum iis, quae fortasse tragicus vel alius quidam poeta Polyphemo affinxit.

eiusque laudare fortunas] De hac locutione *Klotzius* comp. Ter. Andr. I. 1, 69 sq.: Tum uno ore omnes omnia bona dicere et *laudare fortunas meas.* Pluralis *fortunae* significat nostrum *Glücksverhältnisse, glückliche Verhältnisse*, cf. p. P. Sulla 23, 66: *secundas fortunas* amittere coactus est, h. e. consulatum et quae cum hac dignitate coniuncta erant, cf. *Halm.* Plerum-

daster M. Crassus; sed aliud molestius, quod male audiebat, etiam si, ut mihi videbatur, iniuriā. Nostri [1] Graece fere nesciunt nec Graeci Latine. Ergo hi in illorum et illi in horum sermone surdi, omnesque id [1] nos in iis linguis, quas non intellegimus, quae sunt innumerabiles, surdi profecto sumus. — At vocem citharoedi non audiunt. — Ne stridorem quidem serrae tum, quom acuitur, aut grunditum [2], quom iugulatur, suis [3], nec, quom quiescere volunt, fremitum murmurantis maris. Et si cantus eos forte delectant, primum cogitare debent, antequam hi sint inventi, multos beate vixisse sapientes; deinde multo maiorem percipi posse legendis his quam audiendis voluptatem.

XL. 1 v. Adn. 2 Sic R. Gud. 1. P. ed. D. et Non. p. 114. et 464; Or. c. vulg. *grunnitum*. 3 Sic Or. c. R. P. Vat Gud. 1. II. aliisque et Non. p. 114. pro vulg. *sus*.

que hac significatione singularis numerus usurpatur. Praeterea observanda est mutatio structurae: primum dicitur *colloquentem facit*, deinde *laudare*, ubi exspectes *laudantem*. Addit *Menkius* in Observv. ined. Plaut. Rud. II. 6, 39.

Cap. XL. §. 116. *male audiebat*] κακῶς ἤκουεν, mala utebatur fama: cui contrarium est καλῶς ἀκούειν, bene audire. Facete autem Cicero hanc locutionem per oxymoron adhibuit ad eum, qui auribus male audiverit, ut supra §. 12. de Aufidio *caeco: videbat in litteris*.

ut mihi videbatur] Scil. tum, quom Crassus adhuc vivebat. Hinc imperfectum positum est.

Nostri] Ante hoc vocabulum omnes codd. insulsa occupavit interpolatio; habent enim: *Epicurei nostri*: quae quidem interpolatio sine dubio profecta est a docto quodam homine, qui illorum in Tusculanis locorum, ubi Tullius Latinos Epicureos propter omnis eruditionis ignorationem perstrinxit (v. I. 3, 6. II. 3, 7. IV. 3, 7), memor erat. Iure igitur W. auctore Davisio delevit vocabulum *Epicurei;* Or. c. Ern. retinuit quidem illud. sed uncis inclusit. Ineptae interpolationis diu desertae ac derelictae patrocinium nostra memoria suscepit *Klotzius* (et in ed. et in Add. p. 206 sq.), qui in ea tuenda atque enarranda magnam operam consumpsit et de sententiae suae veritate ita sibi persuasit, ut, si quis illud vocabulum intellegere non possit, eum omnes hos Tusculanarum libros non recte percepisse credat. Inter alia haec iactat: „Es ist diese Satire so beissend u. zugleich so überraschend, dass wir uns am Ende nicht sehr zu wundern brauchen, dass man sie nicht hat verstehen können.“ Cui hebetioris ingenii hominum numero nuper etiam *Madvigius* accessit, qui ad Fin. II. 8, 25. ita loqui ausus est: „Tusc. V. §. 116. *Klotzius* revocavit foedum additamentum *Epicurei:* quasi Stoici et Peripatetici magis Latine sciverint quam Epicurei, aut Epicureorum contemptus artium ad sermonis peregrini peritiam pertinuerit, aut ulla ratio sit ibi philosophorum certae disciplinae exemplo utendi.“ Sed huius scripturae defensionem etiam a *Seyfferto* susceptam esse vehementer miror.

Graece .. nesciunt nec Graeci Latine] Plane ut Academic. II. 47, 145: Ita tu nunc, Catule, lucere *nescis; nec* tu, Hortensi, in tua villa nos esse: pro et tu sc. nescis: de quo loco *Wopkens*. Lectt. Tull. I, 8. p. 67. sic: Est hoc σχῆμα πρὸς τὸ σημαινόμενον, quo membrum posterius priori membro ad sententiam potius quam ad verba congruit, comparans Fin. I, 9. II, 8. IV, 9. N. D. I, 25. de Legg. II, 6. Cort. ad Sallust. Iug. 14, 7. Adde *Goerenz*. ad Acad. l. d. *Madvigium* ad Fin. II. 8, 25. p. 189. *Kühner*. L. Gr. §. 162, 1. b.

omnesque id] Codd. Ball. Bak. unus Leid. ed. vet. Bouh. omittunt *id*, b. interpunctum habet; W. et Or. uncis incluserunt; Tregder *id* plane delevit; Man. coni. *item:* quod etiam *Wesenbergio* Em. III. p. 32. aliisque placet, qui comp. Lael. §. 7: ex hoc *item* Scaevola. Fam. VI. 3, 1. *Wopkens*. Lectt. p. 159. pronomen *id* exprimere adiectivum *surdi* existimat, ut supra c. 37: dicuntur .. misericordes aut invidi aut *tale quid*. Legg. III, 7: excepto tribuno, qui post exstitit, ne

117. Tum, ut paulo ante caecos ad aurium traducebamus voluptatem, sic licet surdos ad oculorum. Etenim qui secum loqui poterit, sermonem alterius non requiret. Congerantur in unum omnia, ut idem oculis et auribus captus sit, prematur etiam doloribus acerrimis corporis, qui primum per se ipsi plerumque conficiunt hominem; sin forte longinquitate producti vehementius tamen torquent, quam ut causa [4] sit, cur ferantur: quid est tandem, dii [5] boni! quod laboremus? Portus enim praesto est, quoniam mors ibidem [1] est aeternum nihil sentiendi receptaculum. Theodorus Lysimacho mortem minitanti: *Magnum vero,* inquit, *effecisti, si cantharidis vim consecutus es.*

4 Sff. e coni. *causa tanta*. 5 D. Tr. Bait. aliique e P. scripserunt *di*.

id, quod fuerat, esset. Fin. V. 30, 92: ille vero insipiens, *quod* certe, quoniam tyrannus, nunquam beatus. IV. 24, 66: ut iam omnes insipientes sint miseri, *quod* profecto *sunt*. *Handius* ad Wopk. l. d. coni. *omnesque iidem nos* etc., ut idem sit, quod: omnesque item nos. At in quibus locis *idem* pro *item* usurpatur, eorum longe alia ratio est. V. nos in Gr. L. §. 123, 3. *Seyffertus* satis audacter scripsit *omnes denique nos*. *Klotzius* orationem ἀνακόλουθον esse statuens verba sic interpunxit: omnesque id nos in iis l., quas n. intell., quae sunt innumerabiles, .. surdi profecto sumus. Quae ratio mihi quoque probabilis videtur. Orationem Tullius ita exorditur, quasi scripturus sit: omnesque id nos in iis linguis .. sumus; deinde addit verba *surdi profecto sumus,* quasi pronomen *id* non antecesserit.

§. 117. *paulo ante*] c. 38, 111; de v. *secum loqui* cf. c. 36, 103; de v. *etenim* ad III. 9, 20.

qui primum] Voculae *primum* respondet *sin forte*. V. ad IV. 35, 74: *ei illud*.

Portus enim praesto est] Tum enim de Stoicorum sententia sapienti licebit morte voluntaria vitam finire. Cf. Fin. III. 18, 60, ubi v. *Madvig*. Supra I. 30, 74. II. 27, 67. Diog. L. 7, 130: εὐλόγως τέ φασιν ἐξάξειν ἑαυτὸν τοῦ βίου τὸν σοφὸν καὶ ὑπὲρ πατρίδος καὶ ὑπὲρ φίλων κἂν ἐν σκληροτέρᾳ γένηται ἀλγηδόνι ἢ πηρώσεσιν ἢ νόσοις ἀνιάτοις. Cf. *Zeller* Griech. Phil. T. III. p. 184 sqq.

quoniam mors ibidem est] De Bentl. sententia D. Ern. W. verba: *quoniam mors ibidem est* uncis cinxerunt. „Sed recte iam *Nissen*. observavit nullam prorsus causam exputari posse, cur tam incongruum glossema quisquam inculcasset. Quid enim istis verbis a se explicatum existimasset.“ Or., qui unum tantum vocab. *ibidem*, ut gloss., uncis circumdedit: *quoniam mors* (sc. praesto, pro quo glossator falso intrusit *ibidem*) *est, aeternum* cet.“ Idem in recent. ed. comma post *est* delevit, ita: *quoniam mors est aeternum nihil sentiendi recept*. *Nissen*. coni. *quoniam mors quidem est aet.*, *Wesenb*. Em. I. p. 34. *quoniam quidem* (v. ad III. 27, 66.) *mors est aet*. *Bak*. delendum censet *mors*, ut sit: quoniam *ibidem*, i. e. in illo portu, et universe, ut Gr. ἐκεῖ, apud inferos, est cett.; *Jeepius* (l. d. p. 22) acute legendum suspicatur: *quoniam mori licitum est, aeternum .. receptaculum*, de verbis *licet, licitum est*, ubi de rebus adversis morte defugiendis agitur, usurpari solitis comp. I. 49, 118. II, 27, 66. ad Famil. IV. 5, 3. Ego cum *Klotzio* omnia haec verba germana esse existimo et verbum *ibidem* refero ad antecedentia verba: *sin forte longinquitate producti vehementius tamen torquent, quam ut causa sit, cur ferantur*. Comma autem ante *aeternum* cum Or. in ed. rec. sustuli. *Ibidem* est *eodem tempore, quom est summus dolorum gradus*, vel: *in summo dolorum gradu;* sententia igitur est haec: etiam in acerbissimis doloribus non est, quod laboremus; portus enim praesto est, quoniam, ubi (vel quom) dolores ad summum gradum ascenderunt, *ibidem* (vel eodem tempore) licet nobis eos finire morte, qua in eum deducimur statum, in quo nullos sentiamus dolores. De *ibidem*, quod significat h. l. *in eadem re* vel potius *eodem tempore*, cf. *Madvig*. ad Finn. I. 6, 19: deinde *ibidem* homo acutus .. attulit rem commenticiam. et *Iordan*. ad or. p. Caecin. 9, 23: laesit in eo Caecinam, sublevat *ibidem*.

118. Paullus [6] Persi [7] deprecanti, ne in triumpho duceretur: *In tua id quidem* [1] *potestate est.* Multa primo die, quom de ipsa morte quaereremus, non pauca etiam postero, quom ageretur de dolore, sunt dicta de morte, quae qui recordetur, haud sane periculum est, ne non mortem aut optandam aut certe non timendam putet.

XLI. Mihi quidem in vita servanda videtur illa lex, quae in Graecorum conviviis obtinetur [1]. *Aut bibat,* inquit, *aut abeat!* Et recte; aut enim fruatur aliquis pariter cum aliis voluptate potandi aut, ne sobrius in violentiam vinolentorum incidat, ante discedat. Sic iniurias fortunae, quas ferre nequeas, defugiendo relinquas. Haec eadem, quae Epicurus, totidem verbis dicit Hieronymus [2]. 119. Quod si iis philosophis [1], quorum ea sententia est, ut virtus per se ipsa nihil valeat, omneque, quod

6 Bait. aliique perperam *Paulus.* 7 Sic R. Gud. 1. 2. P. aliique; Or. c. vulg. *Persae,* v. Ind. hist. XLI. 1 v. Adn. 2 Sic Or. c. R. P. Gud. 1. 2. b. aliisque multis pro *et Hier.*

cantharidis vim] *Cantharis* ex genere scarabaeorum, quorum sucus venenatus in venas ingressus pestifer et letalis est. *Schütz.* Lexic h. v. De Theodoro *Davisius* comparat. Senec. de Tranq. c. 14. Valer. Max. VI. 2, 3. Stob. Floril. II, 33. Cf. supra I, 43 pr.

§. 118. *Paullus*] *Menkius* in Observv. ined. comp. Plutarch. Aemil. Paull. c. 34.

In tua id quidem potestate est] in triumpho non duci, quom hanc ignominiam morte possis evitare. Pro *id quidem* plurimae edd. vett. habent *id inquit,* et nonnulli codd. deteriores *inquit id* aut *id quidem inquit.* At verbum *inquit* non raro omittitur. Cf. I. 43, 104, ubi v. Adn. V. 35, 98. Cf. *Wesenb.* Adn. Tusc. p. 16.

quae qui recordetur] Coniunctivus positus, quia haec enuntiatio ad sequentem enuntiationem pendentem: *ne .. putet* relata est. Cf. Divin. I. 56, 127: *qui* enim *teneat* causas rerum futurarum, idem necesse est omnia *teneat,* quae futura sint. V. *Madvigium* ad Fin. II. 27, 86. p. 291.

Cap. XLI. *obtinetur*] W. Or. Tr. e Dav. coni. *obtinet,* uti legitur in Gud. 2. et Marb.; cod. El. *continetur;* reliqui omnes libri et scripti et editi *obtinetur* (Gud. 1. et Brux. *optinetur,* R. *optinet̃,* i. e. *obtinetur*). Rectissime. Aureae enim aetatis scriptores *obtinendi* verbum nunquam intransitive usurpant, sed semper transitive. *Legem obtinere* est legem firmiter tenere; ergo dicitur: *lex obtinetur* pro: lex valet. V. *Klotzium* in Lectt. Tull. I. p. 128., qui recte vulgatam defendit exemplisque illustravit, et *Wesenb.* Em. II. p. 57. Supra I. 12, 26: sententiam, quam vis *obtineri.* Fin. II. 33, 107: illud autem ipsum qui *obtineri* potest. Partit. orat. 37, 130: quae autem scripta non sunt, aut consuetudine aut conventis hominum et quasi consensu *obtinentur* (ut paulo ante: quae sine litteris aut gentium iure aut maiorum more *retinentur*). Off. I. 21, 84: quod (regnum) a Tantalo et Pelope proditum iure *obtinebatur.*

Aut libat aut abeat] Graece ἢ πῖθι ἢ ἄπιθι. (Nobis: *entweder trink oder entferne dich flink!)* Erasm. Adag. Chil. I. cent. X, 47. De seq. *in violentiam vinolentorum* v. ad III. 27, 64: *verbis .. verberibus.*

§. 119. *Quod si iis philosophis*] Or. aliique ediderunt: *quod si ii philosophi,* uti est in Vat. tribus Pall. quatt. Oxx. Ego cum *Klotzio* vulgatam revocavi, orationem ἀνακόλουθον esse statuens. Dativos *iis philosophis* Tullius posuit, quom in mente haberet scribere: *tamen licet semper beatum censere esse sapientem;* deinde autem post longiorem interpositionem institutae structurae oblitus alteram enuntiationis partem non verbis antecedentibus *iis philosophis* accommodat et subiungit, sed, quasi coeptam enuntiationem iam absolverit ad finemque perduxerit, tanquam integram enuntiationem per *ei tamen* cett. adiungit. Etiam ex hoc loco apparet non ultimam his libris a Tullio admotam esse limam.

honestum nos et laudabile esse dicamus [3], id illi cassum quiddam et inani vocis sono decoratum esse dicant; *ei* [4] tamen semper beatum censent esse sapientem: quid tandem a Socrate et Platone profectis [5] philosophis faciendum censes [1]? Quorum alii tantam praestantiam in bonis animi esse dicunt, ut ab iis corporis et externa obscurentur [6]. Alii autem haec ne bona quidem ducunt, in animo reponunt omnia. 120. Quorum controversiam solebat tanquam honorarius arbiter iudicare Carneades. Nam quom, quaecunque bona Peripateticis, eadem Stoicis commoda viderentur, neque tamen Peripatetici plus tribuerent divitiis, bonae valetudini, ceteris rebus generis eiusdem quam Stoici, quom ea re, non verbis ponderarentur, causam esse dissidendi [1] negabat. Quare hunc locum ceterarum disciplinarum philosophi quemadmodum obtinere possint, ipsi vide-

3 Sic R. P. Gud. 1. 2. sex Oxx. Mon. 1. Duisb. tres Pall.; eodem ducunt Pal. 1. Mon. 2., qui habent *ducamus;* Or. aliique c. vulg. *dicimus; dicamus* = εἴποιμεν ἄν. 4 Sic scripturam codicum *et tamen* emendavit Wes. Em. I. p. 31, ut *ei* (= *ii,* v. ad IV. 36, 78.) respondeat antecedenti *illi,* v. ad III. 8, 18; Or. *et* uncis cinxit, alii deleverunt; de permutatione vocabulorum *et, ei* in cdd. cf. V. 20, 58. 5 Sic Or. c. Vat. Gud. 1. Vind. 2. sept. Oxx. Rehd. (hic *q. t. Socrati et Platoni prof.*) et edd. vett. post Gebh. omnib. pro *perfectis:* quam absurdam scripturam tam acriter contra eos, qui *profectis* receperant, defendi potuisse a Kl. sane miror; nunc is in Add. p. 208. rediit ad scr. *profectis.* 6 Sic Or. c. codd. Ball. Med. quinq. Oxx. Rehd. et plerisq. edd. vett. pro vulg. *observent;* unus Leid. *obscurent* (ortum ex *obscurent̃*); ed. Ven. Alt. *observentur;* R. P. Gud. II. *observant;* Bentl. coni. *obruantur.*

quorum ea sententia est, ut virtus per se ipsa nihil valeat] Exspectamus aut: quorum ea sententia est, ut *virtutem* .. nihil *valere censeant,* aut: quorum ea sententia est, *virtutem* .. nihil *valere,* v. ad IV. 21, 47; dein autem dicitur: omneque .. *decoratum esse dicant,* quia haec verba interiectis *quod .. dicamus* opponuntur.

quid tandem .. faciendum censes?] Scripturam *censes* recepi e Duisb.; R. P. Gud. 1. Brux. duo Leidd. sept. Oxx. Mon. 2. Vind. 2. aliique habent *vides;* Or. c. vulg. *putes;* Tregder aliique e coni. Madvigii ad Fin. p. 273. *putas:* quod etiam Wesenb. Em. I. p. 33. probat; Klotzius, qui receperat in ed. *vides,* nunc in Add. p. 208. legendum suspicatur *suades,* de rariore structura comparans Suet. Tib. 32: „praesidibus *onerandas* tributo *provincias suadentibus,*“ vel *dices;* Bait. et Seyffertus *iudicas.*

alii] Peripatetici et Academici. §. 120. *alii,* Stoici.

§. 120. *honorarius arbiter*] dicitur is, ad quem honoris causa defertur arbitrium. Sic de Fato 17, 39: Chrysippus, tanquam *arbiter honorarius,* medium ferire voluisse (sc. videtur). V. *Ernestii* Clav. v. *honorarius* et *Iordan.* ad or. p. Caecina 2, 6. De re cf. IV. 3, 6.

dissidendi] Sic Or. c. plerisque edd. vett. et codd. El. et uno Ox.; omnes fere codd., etiam Vat. R. P. Gud. 1. II. Brux., *desiderandi:* quod Kl. recepit locum hoc contorto modo interpretans: „da sei Nichts mehr, was man noch verlangen könnte; da könne man weiter Nichts verlangen; da sei kein Grund zu mäkeln.“ Nunc in Add. p. 209. coni. *discrepandi,* dicens locum a Bentl. allatum ad defendendam scripturam *dissidendi* de Finn. IV. 26, 72: „Videsne igitur Zenonem tuum cum Aristone verbis consistere, re *dissidere;* cum Aristotele et illis re consentire, verbis *discrepare?*“ pari iure adhiberi posse ad defendendam coniecturam suam *discrepandi.* Mon. 1. *disserendi.*

hunc locum] de summo bono.

ceterarum disciplinarum] praeter Stoicos et Peripateticos, qui re consentiunt, verbis dissentiunt. Ceterarum igitur disciplinarum philosophi, qui in constituendo summo bono a

rint; mihi tamen gratum est, quod de sapientium perpetua bene vivendi facultate dignum quiddam philosophorum voce profitentur. 121. Sed quoniam mane est eundum, has quinque dierum disputationes memoria comprehendamus. Equidem me etiam conscripturum arbitror (ubi enim melius uti possumus hoc, cuicuimodi[7] est, otio?) ad Brutumque nostrum hos libros alteros

7 Sic plerique codd., etiam R. P. Gud. 1. II.; alii deteriores *cuiuscunque modi* vel *cuiusmodi*. V. ad III. 34, 83.

Stoicis et Peripateticis dissident, recte an perperam sentiant, nunc non quaero; certe laudandi sunt, quod in eo cum illis consentiunt, quod sapientem semper beatum esse dicunt.

§. 121. *eundum*] a Tusculano in urbem.

ubi] positum videtur pro: *quomodo*, at videtur tantum; est enim: *in qua re, in quo studio*. V. ad 35, 102. Neque aliter *ubi* accipiendum est in Lael. 14, 51.

alteros quinque] praeter quinque libros de Finibus Bonorum et Malorum, quos dedicaverat Bruto.

ad philosophiae scriptiones] Sic scripsi cum *Klotzio* et *Tregdero* e Nonio, qui et p. 174, 18. Ciceronis verba *impulsi sumus ad philosophiae scriptiones*, et p. 134, 2. *impulsi sumus ad philosophiae scriptionem, verum etiam lacessiti* affert. D. W. Or. Bait. ediderunt *philosophas*, quod exhibent R. Gud. 1. Brux. unus Ox. quatt. Gebh. unus Ursini. Adiectivum *philosophus* legitur in Pacuvii loco ap. Gell. N. A. XIII, 8: ego odi homines ignava opera et *philosopha* sententia. At e Pacuvio nihil concludi potest de Ciceronis usu. Macrob. Saturn. VII. 1, 1: *philosophis* tractatibus. §. 13: „verbum nullum nisi *philosophum;* sed ibi alii legunt *philosophicum* et, ut legatur *philosophum*, tamen, ubi Ciceronis oratio agitur, Macrobii auctoritas non plus valebit quam Pacuvii. Ex ipso quidem Cicerone *Moser* excitavit locum in ep. ad Q. Fr. III. ep. 1. c. 2, 5: „quanquam ea villa, quae nunc est, tanquam *philosopha* videtur esse, quae obiurget ceterarum villarum insaniam;“ sed ne hoc quidem loco quicquam probatur; nam ibi *philosopha* non est adiectivum, sed substantivum; festive et lepide villam Tullius tanquam personam inducit eamque appellat *philosopham*. Etiam in loco e Laberii fragm. (Comic. Lat. reliq. ed. Ribbeck p. 247) a Baitero allato: *physicus philosophus* hoc vocabulum non pro adiectivo, sed pro substantivo accipiendum est. Apud Cic. Acad. I. 2, 8 legitur in cdd. *philosophie*, quod Halmius mutavit in *philosophe*, Seyffertus autem in *philologis* necessario mutandum esse clarissime demonstravit. Omnium minime probabilis est vulgata *philosophicas*, quanquam eam etiam optimus cod. P. exhibet; nam adiectivum *philosophicus* non magis apud Latinos scriptores in usu fuit quam φιλοσοφικός apud Graecos, qui etsi φιλόσοφος λόγος, φιλόσοφον σύγγραμμα et similia dicunt, tamen nunquam φιλοσοφικὸς λόγος etc. Cum adiectivo φιλόσοφος, *philosophus*, contendit *Orellius* φιλόλογος, *philologus* (non φιλολογικός, *philologicus*), comp. ad Att. XIII, 29: quom quasi alias res quaererem de *philologis* [*philologa*, τὰ φιλόλογα] e Nicia. Primus Lactantius Div. Instit. III. 14, 19. ausus est dicere *philosophice*. Scripturae *philosophicas, philosophas* sine dubio ex eo originem suam duxerunt, quod imperitiores librarii, vera ac propria vi nominis *scriptiones* non percepta, id pro *scriptis, libris* acceperunt; neque negari potest durissime dictum fuisse *philosophiae scripta, libri*, idque plane abhorrere a consuetudine Ciceronis, qui dicere solet *libri, qui sunt de philosophia* vel simili modo, quanquam Plinius (a Klotzio in Add. p. 209. allatus) H. N. XIII, 27. dicit: „in his libris *scripta* erant *philosophiae Pythagoricae*. Eosque combustos a Q. Petilio praetore, quia *philosophiae scripta* essent;“ sed haec significatio ab hoc loco plane aliena est; nam dici non potest: *impulsi sumus ad libros*, sed dicendum erat ad *scribendos libros*. Vim nominis *scriptiones* verissime intellexit *Klotzius*, quom *philosophiae scriptiones* vertit *die schriftlichen Beschäftigungen mit der Philosophie*. Uti Ciceroni dicitur *philosophiae tractatio*, ita pari iure ei dicere licuit *philosophiae scriptiones*, ratione habita variorum philosophiae argumentorum scribendo vel litteris persequendorum.

lacessiti] V. ad 1, 1: ex eo libro.

profuturi simus] Sic de Ern. coni.

quinque mittemus, a quo non modo impulsi sumus ad philosophiae[1] scriptiones, verum etiam lacessiti. In quo quantum ceteris profuturi simus[1], non facile dixerim[1]; nostris quidem acerbissimis doloribus variisque et undique circumfusis molestiis alia nulla potuit inveniri levatio.

omnes post eum edd., itemque codd. Mon. 2. Duisb., Beroaldi aliqua ed. ap. Garaton. ad Milon. p. 132. (Bonon.) Iuntina. L. Contra reliqui omnes libri et scripti et editi exhibent *sumus*, quod probant Garat. l. d. et Wopkensius Lectt. Tull. p. 205. H. At nunquam Cicero ceterique diligentes pedestris orationis scriptores in eiusmodi interrogationibus quae dicuntur obliquis indicativum admiserunt. Qui contra afferuntur loci, aliter accipiendi sunt, ut ubi pronomen demonstrativum ante relativum suppleri potest, ut Fin. IV. 24, 67: *quo nituntur* homines acuti argumento .., operae pretium est considerare (h. e. *argumentum, quo*). de Sen. IV, 12: nihil admirabilius, quam *quo modo* mortem filii *tulit* (h. e. *modus, quo*). VI. 18: senatui, *quae sunt* gerenda, praescribo (h. e. *ea, quae*). pr. Rosc. Am. XXX, 83: quaeramus, *ubi* maleficium et *est*, et inveniri *potest* (h. e. *locum, ubi*). Supra I. 13, 29. Nonnunquam etiam orationis vigore interrogatio non oblique, sed directe infertur, ut supra I. 5, 10: *dic*, quaeso: *Num te illa terrent?* p. Lig. 8, 24 quaero: Quid facturi fuistis? Nonnunquam etiam pro interrogatione obliqua usurpatur exclamatio. Lael. 25, 96 atque ut ad me redeam, meministis, quam popularis lex de sacerdotiis C. Licinii Crassi *videbatur!* pro Mil. 18, 47 videte, iudices, quantae res his testimoniis *sunt* confectae! V. *Seyffertum* ad Lael. 11, 37. p. 250 sq. V. nos in Gr. L. §. 158. Not. 14. Eiusmodi locis, in quibus leguntur terminationes *-unt, -untur* pro *-int, -antur*, ut *sunt* pro *sint, exquirunt* pro *exquirant, coluntur* pro *colantur*, itemque *-vit* pro *-rit*, ut *promulgavit* pro *promulgarit, -um* pro *-im*, ut *sum* pro *sim* etc., per litterarum similitudinem nihil effici ac demonstrari potest. Plerumque his locis codd. et edd. veteres variant. Eleganter de hac re disputavit *Otto* ad Fin. IV. 24, 67. Multa exempla collegit *Ramshorn*. Lat. Gr. §. 174. p. 712 sq. ed. 2., sed non satis distribute distinxit, multa etiam attulit, quorum scriptura aperte falsa est. Quae *Handius* ad Wopk. p. 203 sq. docuit, mihi quidem non satisfecerunt. De Offic. II. 7, 23: „declarat, quantum odium hominum *valet* ad pestem“ recte nunc a Stürenburgo legitur *valeat*. Corruptelae causa posita videtur in seq. vocula *ad*.

dixerim] Sic Bait. ex Gud. 1.; neque aliter tres Oxx. Mon. 1. Duisb. Marb.; reliqui *dixerimus*, sed in R. litterae *us* punctis notatae sunt. Recte docet *Seyffertus* in locutionibus *haud sciam, dixerim, crediderim, confirmaverim* constantem esse singularis usum.

nostris quidem] V. ad II. 17, 41.

alia nulla potuit inveniri levatio] V. nos in libro dicto *de Cic. in phil. mer.* p. 40.

INDEX HISTORICUS.

Prior numerus librum, posterior paragraphum indicat.

A.

Academīa ('Ἀκαδήμεια) fuit proprie gymnasium in Athenarum suburbio. 5, 91. Ibi Plato scholam excitavit, quae ex eo loco Academia dicta est. 2, 4. 9. 3, 12. 5, 82. Significat idem vocabulum locum in Tusculano Ciceronis, in quo disputabatur de philosophia. 2, 9. 3, 7: ubi v. Adn.

Academici vocati sunt philosophi scholae Academicae, cuius auctor erat Plato. Hi sunt *Academici veteres* (5, 82.), a quibus distinguendi sunt *Academici recentiores,* quorum auctor erat Arcesilas, qui nihil esse certi, quod aut sensibus aut ratione percipi posset, ob eamque rem de omnibus rebus dubitandum esse statuebant. Cf. nos in libro d. *de Ciceronis in philos. mer.* p. 148 sqq., Prolegomena ad hos libros II., Adn. in 4, 6. — 4, 6. 47. 5, 30. 75. 83. 85.

Academici libri, quibus Cicero Academicorum recentiorum philosophandi genus persecutus est. Cf. nos in libro d. *de C. in ph. m.* p. 51 sq. 2, 4.

Accius (non *Attius,* v. V. Scr. I, 105.), *L.,* filius libertini, Romanorum, poëta tragicus, natus anno fere 172. a. Chr. Eum Decius Brutus tanti faciebat, ut templa, quae e spoliis hostibus detractis exaedificaverat, carminibus Accii exornari iuberet. Mortuus est valde senex. 1, 68. 105. 2, 13. 19. 20. 33. 38. 3, 20. 62. 4, 55. 69. 77. 5, 52.

Acherontis travectio 1, 10, cf. 1, 37; *Acherusia* templa Orci 1, 48, ubi v. Var. Scr.; de formis *Acheron, Acherontis, Acheruns, Acheruntis, Acherunsius, Acherusius* v. *Corssen.* Aussprache .. der Lat. Spr. T. II. p. 178 ed. II. et Kritische Beiträge zur Lat. Formenlehre p. 469.

[Ach]illes, Pelei et Thetidis filius. 1, 105. [...] sibi ab Agamemnone Briseide adeo ira exarsit, ut aliquamdiu bello abstinuerit. Deinde cum Graeci a Troianis valde premerentur, missi sunt auctore Nestore Ulixes et Aiax ad Achillem, qui donis ac precibus eius animum flecterent, ut ad pugnam rediret. Ex hoc cum Achille sermone sumpta sunt verba a Cicerone allata 3, 18. — 4, 52.

Achradīna fuit pars Syracusarum. Constabant Syracusae quattuor urbibus, quarum una fuit Achradīna, in qua forum maximum, pulcherrimae porticus, ornatissimum prytaneum, amplissima curia templumque egregium Iovis Olympii. Reliquae urbis partes una lata via perpetua multisque transversis divisae privatis aedificiis continentur. Cic. in Verrem L. 4. c. 53. Liv. 24, 22 sqq. 25, 24 sqq. — 5, 65. Sed legendum est: *ad portas Agragianas;* v. Adnot.

Aeacus, Iovis ex Aegina filius, rex Aeginae, tanta iustitia regnasse dicitur, ut cum Minoe et Rhadamantho tertius iudex apud inferos a Plutone constitueretur. 1, 98.

Aeētes, rex Colchorum, filius Solis. Eius liberi fuerunt Medea, Absyrtus, Calciope. Iaso aureum vellus, quod asservabat, Medeae ope abstulit ipsumque pepulit. 3, 26. 39.

Aegyptii 1, 108. 5, 78. *Aegyptus,* Africae terra, 5, 97.

Aelius. a) *Catus Aelius Sextus Paetus,* iuris civilis scientia insignis indeque *Cati* cognomine ornatus, qui, quom patricii post publicatos a Cn. Flavio, aedilis Appii scriba, fastos actionesque primum editas novas notas, quibus ius diceretur, invenissent, ius *Aelianum,* i. e. harum notarum interpretationem, edidit 202. a. Chr. Consul fuit cum Quinctio Flaminino 198. a. Chr. 1, 18. V. *L. Lange* Röm. Alterth. II. §. 106. p. 189 sq. — b) *Q. Aelius Tubero.* V. *Tubero.*

Aemilius. V. *Lepidus.*

Aeschines, Adrometi filius, clarissimus Atheniensium orator, Philippicarum partium princeps Demosthenisque adversarius, 3, 63.

Aeschylus, Euphorionis filius, clarissimus Atheniensium tragicus poëta. Floruit fere 480. a. Chr. Postea ad Hieronem, Siciliae regem, sese contulit et Gelae a. 456. a. Chr. diem supremum obiit. 2, 23 sqq. 2, 60. 3, 71. Aeschylus Pythagoreus. 2, 23., ubi v. Adn.

Aesculapius, filiis Appollinis e Coronide, a Chirone arte medica institutus, medicinam tanto cum successu exercuit, ut adeo mortuos in vitam reducere diceretur. Inde *Aesculapii liberi* sunt *medici.* 2, 38.

Aesopus, clarissimus histrio, amicus Ciceronis. 2, 39. 4, 55. V. *Ellendt.* ad de Or. I. 61, 259. Vol. II. p. 153 sq.

Aetolia, mediae Graeciae ('Ελλάδος) regio, inter Acarnaniam, Thessaliam, Doridem, Locridem sita. 1, 3.

Afranius, Lucius, Latinus, auctor comoediae togatae, i. e. Romanas personas et mores exhibentis, ingeniosus Menandri imitator; floruit 95 fere anno a. Chr. 4, 45. Cf. Brut. 45, 167. de Finib. I. 3, 7. Hor. ep. II. 1, 57. Quintil. X. 1, 100. Macrob. 6, 1.

Africanus. V. *Scipio.*

Agamēdes et *Trophonius,* fratres, filii Ergini architecti iidemque ipsi architecti, quorum prior exaedificavit templum Delphicum, in quo opere conficiendo frater Agamedes eum adiuvit. Eadem, quae Cicero, de his narrat *Plutarchus* cons. ad Apollonium p. 109, a. b. 1, 114, ubi *Davisius* comp. Aeschinem in Axioch. p. 730. aliaque. Discrepat Pausan. IX, c. 40. Cf. *Wyttenb.* ad Cic. N. D. III, 19. in Select. Schol. p. 784. Cr.

Agamemno, Atrei filius, Pelopis nepos, Mycenarum rex, summus Graecorum dux ante Troiam. I, 90. 3, 57. 62. 4, 17, 52.

Agragiānus. V. ad 5, 65. Cf. v. *Achradina.*

Aiax, Telamonis filius, hinc Telamonius dictus, vel Salaminius a patria Salamine, omnium Graecorum, qui ante Troiam pugnabant, secundum Achillem fortissimus. Achille mortuo, sperabat illius arma sibi traditum iri; quom autem Ulixis astutia spe deiectus esset, furore eaptus multa insana fecit, ad extremum manum sibi intulit. Od. λ, 545 sqq. Sophocles in fabula, quae inscribitur Αἴας μαστιγοφόρος, hunc Aiacis furorem sibi sumpsit materiam. Quom iniquis iudicum sententiis Ulixi haec arma adiudicata essent, Cicero eum iudicio iniquorum circumventis accenset. Cf. Ov. Met. 12, 619 sqq. 13, 382 sqq. — 1, 98. 3, 11. 28. 71. 4, 49. 52.

Albīnus. *L. Postumius Albinus,* tertium consul absens factus, Boiorum, Galliae gentis, ab Hannibale concitatae, insidiis in silva Litana occidit a. 215 a. Chr. 1, 89, ubi a. Adn. Idem et Tib. Sempron. Gracchus primi fuerunt consules e plebe.

Albucius, T., post praeturam Sardiniae 103 a. Chr. a C. Iulio Caesare Strabone repetundarum accusatus et in exsilium missus, exsul Athenis vixit, perfectus Epicureus evasit (Brut. 35, 131), orationes reliquit scripsitque satiras Luciliano stilo. Lucilius eum ut Graeca miscentem verba Latinis notat apud Ciceronem de Fin. I. 3, 8 sq., ubi v. *Madvig.* — 5, 108. Cf. *Müller.* ad Cic. de Orat. III. 43, 171. et *Wyttenbach.* Select. Schol. in Cicer. N. D. I, 33. p. 737. Cr. Adde de Off. II. 14, 50.

Alcaeus, poeta lyricus, Mytilenis in Lesbo natus, scripsit dialecto Aeolica carmina ἐρωτικά, συμποτικά, στασιωτικά (600. a. Chr.) 4, 71.

Alcibiades, Cliniae filius, Socratis discipulus (420. a. Chr.). 3, 77, ubi v. Adn. 3, 78.

Alcidămas (non *Alcidamus,* v. ad I, 116.), Elaeae, in Aeolidis in Asia urbe, natus, discipulus Gorgiae, rhetor et orator anno fere 400 a. Chr. (Cf. Quintil. III. 1, 10. *Heindorf.* ad Plat. Phaedr. p. 301. Tzetzes de eo Chil. 11, 385.) 1, 116.

Alcmaeo, filius Amphiarai (quem vide) et Eriphyles. Cui quom pater, ad bellum proficisci coactus, Eriphyles in se nequitiam aperuisset et mortem suam, quam providebat, ulciscendam reliquisset, mortuo patri obsecutus matrem sustulit. Quo scelere in se admisso ad Phegeum confugit, a quo purgaretur, filiamque eius Alphesiboeam duxit uxorem, cui monile matri detractum (vid. *Amphiaraus*) obtulit. Quom autem apud Phegeum furoris, in quem inciderat, remedium non invenisset, consulto oraculo, se ad Acheloum contulit, ubi pariter Callirhoes, Acheloi filiae, amore captus fatale aurum (Ovid. Met. 9, 411.) tradere iubetur. Ille se monile daturum pollicetur atque ea causa ad Alphesiboeam repetiturus illud contendit; sed a Phegei filiis est occisus. 3, 11.

Aleius campus (Ἀλήϊον πεδίον), in Cilicia, Asiae minoris regione, situs. 3, 63, ubi v. Adnotata.

Alexander, Macedonum rex (333 a. Chr.). 3, 21. 4, 79. 5, 91. 92.

Allienus, M. Pelignus, ab Africano minore in pugna scuto protectus morti eripitur. 4, 50. Apud alios scriptores huius rei nulla fit mentio.

Amafinius (Amafanius. v. V. Scr. 4, 6.), philosophus Epicureus, qui primus de philosophia Latine scripsit. Graviter notatur a Cic. Acad. 1. 2, 5. Physica Epicurea scripsit. Cf. C. ad Fam. 15, 19. — 4, 6. 7. V. Adn. in 1, 6. init.

Ambracia, Thesprotiae urbs, ad fluvium Arachthum sita, Corinthiorum colonia (hodie *Arta*). 1, 84.

Amphiarāus, vates Argivus, quem Adrastus rex secum ad bellum Thebanum ducere voluit; sed ille quom praenosset se illinc non rediturum, latuit et, quom diu inveniri non posset, ad extremum ab Eriphyle, uxore, aureo monili ab Adrasto rege corrupta, productus atque ita proficisci coactus primo die, quo ad Thebas venit, hiatu terrae absorptus est. 2, 60. V. Hygin. Fabb. 70. 73. 250. Cf. *Epigoni*.

Anacharsis, Scytha, sapiens, Scytharum tum regis frater, Solonis temporibus floruit. 5, 90. Diog. L. 1, 101—105.

Anacreon, poeta lyricus Tei, in Ioniae urbe, natus, aliquamdiu apud Polycratem, Sami tyrannum, postea Athenis apud Pisistratum vixit. Floruit a. fere 550 a. Chr. Scripsit carmina amatoria. 4, 71.

Anaxagoras, Clazomenis, in Ioniae urbe, natus (500 a. Chr.), philosophus sectae Ionicae, rerum naturalium studio in primis operam dedit, inde physicus est appellatus. Fuit doctor Periclis. In exsilium missus Lampsaci, in urbe Mysiae, diem supremum obiit (427 a Chr.). 1, 104. 3, 30, 58. 5, 10. 66. 115. V. de eo *E. Schaubach.* Fragmm. Anaxagorae.

Anaxarchus, Abderae, in urbe Thraciae, natus, philosophus Democritus, Alexandri M. in bellis comes, Nicocreontem, Cypri regem, laeserat, qui post Alexandri mortem eum interfici iussit. 2, 52. Cf. N. D. III. 33, 82. Val. Max. 3, 3. extern. 4. V. *Davis.* ad 2, 52. et *Wyttenb.* selecta scholar. in N. D. III, 33 extr. p. 797. ed. Cr.

Andromache, Hectoris uxor, Eetionis, regis Thebarum in Mysia, filia. Mortuo Hectore Pyrrhus, Achillis filius, eam in Graeciam abduxit. 3, 45. 53.

Andronīcus. Vid. *Livius.*

Anticlēa. V. ad 5, 46.

Antiochus, Ascalone in Syria natus, novae Academiae sectator, dicendi peritissimus, Luculli, Ciceronis, Bruti praeceptor, Philonis discipulus, longe aliam ac ceteri Academici viam ingressus est. Alias enim philosophiae disciplinas, in primis Stoicam et Peripateticam, cum Academia in concordiam redigere conatus est. Plura de eo disputavimus in libro d. *de Ciceronis in philos. merit.* p. 158 sq. — 3, 59. 5, 21. 22. 107.

Antipater. Plurium huius nominis philosophorum Cicero in scriptis mentionem facit, *Antipatri Tarsensis*, qui fuit discipulus Diogenis Babylonii, Stoicam disciplinam sequens doctorque Panaetii, 5, 107; — *Tyrii*, qui fuit discipulus Panaetii et familiaris Catonis Uticensis scripsitque de officiis, — *Cyrenaici* philosophi 5, 112.; de eo v. Diog. L. II. 86.

Antisthenes, auctor sectae Cynicae, discipulus Socratis. 5, 26.

Antonius, M., summus orator. Consul factus est 98. a. Chr. Disserentem eum de eloquentia cum Luc. Lic. Crasso inducit Cicero in libb. de oratore. Iussu Marii occisus est 89. a. Chr. 1, 10. 2, 57. 5. 55, ubi cf. Adn.

Apollo Pythius, Iovis et Latonae filius, deus poetarum, oraculorum, medicinae 1, 17. 52. 73. 4, 77. *Apollo sanctus* 4, 73, ubi v. Adn.

Appius. a) *Appius Claudius Caecus*, consul 307. et 296 a. Chr., clarus ob stratam ab eo censore (312). Viam Appiam et Aquam Appiam in urbem ductam. 4, 5. 5, 112. De carmine morali Appii, quod 4, 4. commemoratur, v. Adn. ad h. l. — b) *Appius*, 1, 37. et Divin. I. 58, 132. commemoratus, a *Billerbeckio* intellegitur „*Appius Claudius Pulcher*, consul 54. a. Chr., Bruti socer, orator, qui a Q. Hortensio Brutoque (50), quom ex Cicilia provincia redux et ambitus et maiestatis a Dolabella esset accusatus, defensus est et Pompeii patrocinio absolutus in Graecia mortuus est. V. Brut. c. 1, 64. 72. 77. 94. ad Fam. III. 10. et 11. VIII. 6, 9. Valer. Max. I. 8, 10. Ad hunc fratrem P. Clodii, a Milone interfecti, Cicero, qui eius collega in auguratu erat, tertium libr. Epist. ad Fam. scripsit, id quod ex Divin. I, 16. (adde II, 35.) liquet.“ Cf. *Turnebum* ad Cic. Legg. II, 13. „Appius Pulcher de augurali disciplina ad Ciceronem scripserat (ad Fam. III, 4.) et apud Lucan. lib. V. oraculum Delphicum consulit, quod consuli iam desierat, et ad cortinam invitam mittit Pythiam.“ *Orellius* ex Sulpicio, vetere Lucani interprete, illum Appium intellegi vult, qui apud Valer. Max. I. 8, 10. et Lucan. V, 68 sq. Delphicum oraculum consulit et ab Orosio VI, 15. p. 417. *Appius Claudius Censorinus* appellatur. Adde *Orellium* in Onomastico Tull. P. II. p. 58 et 152. et *Moserum* Vol. I. p. 123.

Aquilius, Manius, cum C. Mario consul 101. a. Chr., postea peculatus a L. Fusio accusatus, ab Antonio oratore defensus est. A senatu Rom. missus est in Asiam minorem, ut reges a Mithridate regno expulsos restitueret, captus autem a Mithridate (88) crudeli morte periit; est enim auro liquefacto in os infuso necatus, ut tradit Appian. bell. Mithr. c. 21. Alii aliter tradunt, ut Diodor. in Excerpt. Peiresc. p. 401. Vellei Paterc. 2, 18. Cf. *Ernestii* Clav. — 5, 14.

Aquinius, malus poeta, Ciceronis amicus. 5, 63, ubi v. Adn.

Arcesĭlas, Pitănae, in Aeolica urbe, natus, Polemonis discipulus, auctor novae Academiae (a. fere 300. a. Chr.), nihil sciri posse, ne illud quidem ipsum, quod nihil sciret, statuit ideoque de omnibus dubitavit. Plura de eius philosophandi ratione exposuimus in libro d. *de Ciceronis in philos. merit.* p. 151—155.

Archelāus. a) filius Perdiccae secundi, rex Macedonum (413—399. a. Chr.), bonarum litterarum studiosus. De eius rebus gestis vid. Thuc. 2, 100. — 5, 34. 35. — b) Milesius, philosophus, discipulus Anaxagorae, doctor Socratis, physicus appellatus. 5, 10.

Archilochus, poeta Graecus, ex Paro, Aegaei maris insula, oriundus, carminis iambici inventor hominum vitia acerrime perstrinxit. Horat. A. P. 79. De aetatis tempore scriptores dissentiunt. Herodotus 1, 12. eum eo tempore fuisse narrat, quo Gyges, interfecto Candaule, regno Lydiae potitus sit. Quocum fere consentit Cicero, qui (1. 3.) eum regnante Romulo fuisse ait. Sed Corn. Nep. (apud Gell. N. A. 17, 21.) eum tempore regis Tulli Hostilii fuisse narrat.

Archimedes, Syracusanus, Cononis Samii filius, clarissimus geometra et machinarum construendarum peritissimus, captis a Marcello Syracusis, a milite Romano interfectus est 212. a. Chr. 5, 64. Cf. N. D. II, 35. Fin. V. 10, 50. — De eius sphaera 1, 63. ibique Adnot.; eius sepulcrum repertum a Cicerone in Sicilia. 5, 64.

Archȳtas, Tarentinus, philosophus Pythagoricus. Fuit tempore Platonis, qui eum audivit. 4, 78, ubi v. Adn. 5, 64. Cf. *Spalding.* ad Quintil. I. 10, 17.

Argiva sacerdos, sacerdos Iunonis, quae Argis colebatur, mater Cleobis et Bitonis. 1, 113, ubi v. Adn.

Argivi Argonautae I, 45. — Argolidis in Peloponneso incolae. 3, 53.

Argo, navis, qua Argonautae duce Iasone in Colchidem vecti sunt. 1, 45. 4, 69.

Arīo, citharoedus, Methymnae, in insulae Lesbi urbe, natus, cui a Tarento domum redeunti quom nautae insidias pararent, se de nave eiecit, a delphino autem, quem cantu suo allexerat, exceptus incolumis in Peloponnesum perfertur. Floruit anno fere 628—585. a. Chr. — 2, 67, ubi v. Adn.

Aristides, Atheniensis, bello secundo Persico dux et princeps, *Iusti* cognomine ornatus, testarum suffragiis 486. a. Chr. Athenis pulsus. 5, 105.

Aristippus, Socratis discipulus, Cyrenis, in urbe Africae, natus, auctor fuit sectae Cyrenaicae, quae voluptatem summum bonum, dolorem summum malum putabat. In definiendis Aristippi decretis a viris doctis multa turbata sunt. Lectu dignissima de Aristippo eiusque philosophia protulit *Wielandus* ad Horat. Ep. 1, 1. p. 47 sq. — 2, 15.

Aristo (v. *Ritschl* in Mus. Rhenano 1842. p. 193—200.) a) Chius, Zenonis discipulus, cum Pyrrhone omnia bona exaequabat, i. e., omne cunctarum rerum discrimen tollebat, solo virtutis et vitii discrimine excepto. 2, 15. 5, 27. 33. 85, ubi v. Adnot. — b) Alexandrinus, peripateticus, qui fuit Ciceronis aetate. 5, 22. V. Adn. ad 5, 21.

Aristogīto et *Harmodius*, qui 514. a. Chr., Hipparcho, Pisistrati filio, interfecto, Athenas in libertatem vindicaverunt, sed exorta seditione ceciderunt. Statuae iis in foro ab Atheniensibus positae sunt. 1, 116, ubi v. Adn. De utroque v. quae contulit *Ilgen.* in Carmm. convivall. Gr. p. 47 sqq.

Aristomăche, Hermocratis Syracusani

inscripta erat tragoedia Euripidis. 1, 115, ubi v. Adn.

Critias, Callaeschri filius, unus e xxx tyrannis, qui Atheniensibus a Lacedaemoniis bello Peloponnesiaco Graeciae principatum adeptis praefecti erant (403. a. Chr.), adeo tyrannidem exercuit, ut Theramenes, eius collega, ei resistere non dubitaret. Qua quidem re Theramenes ita in odium Critiae incidit, ut ab eo proditionis accusaretur et capitis damnaretur. Vid. Xenoph. Hellen. 2. 3, 24. Critias a Thrasybulo interficitur, qui, xxx tyrannis expulsis, Solonis leges, paululum immutatas, restituit (403. a. Chr.). — 1, 96, ubi v. Adn.

Crito, discipulus et amicus Socratis. 1, 103.

Critolāus, nobilis Peripateticae disciplinae philosophus, Atheniensis. Cum Carneade et Diogene Stoico ab Atheniensibus legatus missus est Romam (156. a. Chr.). Cf. 4, 5. De eius libra v. Adn. in 5, 51.

Cumae, civitas Campaniae ad mare prope Puteŏlos sita, colonia Ionia. 3, 27.

Curius. M'. Curius Dentatus, civis Romanus paupertate et frugalitate clarus, qui Pyrrhum, Epiri regem, qui 230. a. Chr. Italiam invaserat, devicit. Legati Samnitium quom ad eum venissent eique magnum auri pondus attulissent, illud repudiavit dicens se malle imperare locupletibus quam locupletem fieri. Horatius (Carm. 1. 12, 41) *incomptis capillis* eum dicit ad designandam morum simplicitatem, qua utebatur. 1, 110.

Cynicus. Cynici vocati sunt philosophi, qui Antisthenem sequebantur. 1, 104. 5, 92. V. *Davis*. ad Finn. III. 20, 68.

Cyprus, insula maris mediterranei. 2, 52.

Cypsĕlus, tyrannus Corinthiorum (660. a. Chr.) 3, 109.

Cyrenaeus e Cyrenis, Africae urbe. 1, 102.

Cyrenaici. Ita vocati sunt philosophi scholae Cyrenaicae, quae ab Aristippo, cuius patria erat Cyrenae, Africae urbs, condita est. Cf. *Aristippus*. 3, 28. 31. 52. 76. 5, 112.

Cyrenaicus e Cyrenis, Africae urbe. 5, 112.

D.

Damarātus. 5, 109, ubi v. Adn. V. *Demaratus*.

Damŏcles. 5, 62.

Danai appellantur Graeci ex Danao Aegyptio, qui coloniam ex Aegypto in Graeciam deduxit ibique Argorum regnum condidit. 4, 52.

Darius Codomannus, ultimus Persarum rex, ab Alexandro M. victus, in fugam coniectus, dein trucidatus. 5, 97.

Decii. Sunt tres illi, pater, filius, nepos, qui se pro patria devoverunt. Pater in bello cum Latinis et Campanis gesto haud procul radicibus Vesuvii montis pro exercitu Romano se devovit (340. a. Chr.); eius filius in agro Sentinate contra Samnites, Umbros, Etruscos, Gallos dimicans (295. a. Chr.); nepos denique in bello contra Pyrrhum gesto (279. a. Chr.). 1, 89, ubi v. Adn. 2, 59.

Deianīra, filia Oenĕi, regis Aetoliae, Herculis uxor. Is Centaurum Nessum, qui vim Deianirae inferre ausus erat, sagittis hydrae sanguine infectis transfixit, qui se moriturum sentiens, ut hostem ulcisceretur, Deianirae vestem suo sanguine tinctam dono dedit, dicens, si ea maritus indutus esset, eum ab aliarum amore avocatum iri. Deianira munus accepit et, quom audisset maritum in Euboea Ioles, filiae devicti Eurўti, Oechaliae in Euboea regis, qui filiam Herculi denegaverat, amore flagrare, famulo Lichae vestem tradidit Herculi perferendam. Is quom sacrificaturus eam induisset, tantis cruciatibus affectus est, ut in furorem verteretur seque ipse in monte Oeta combureret. Haec fabula est argumentum Trachiniarum Sophoclis. 2, 20.

Delphi, urbs Boeotiae in Parnassi radicibus sita, ubi Apollo clarissimum templum habebat et oracula edebat. 1, 114. 5, 70.

Demarātus, pater Tarquinii Prisci, Corintho, urbe patria, ob Cypselum tyrannum Tarquinios fugerat. 5, 109.

Democritii, *Democritici*, philosophi, qui sequebantur Democritum. 1, 82, ubi v. Adn.

Democrĭtus, Abderae in urbe Thracica, 450. a. Chr. natus, Leucippi, atomorum doctrinae auctoris, discipulus, doctoris sui decreta fusius persecutus est, multa itinera fecit et aequalium ineptias deridebat. 1, 22, ubi v. Adn.; 1, 42. 82. (reviviscendi promissa a Democrito vanitas): ubi v. Adn. 4, 55. 5, 66. 104, ubi v. Adn.; 5, 114. 115. De eius itineribus v. 4, 44. Fin. V. 19, 50. 29, 87.

Demosthenes, Atheniensis, unus omnium longe clarissimus orator, qui

Atheniensium Graecorumque libertatem contra Philippum, Macedonum regem, fortiter defendit eaque oppressa manum sibi intulit. 1, 10. 3, 63. 4, 44. 55. 5, 103.

Deucalio, filius Promethei. Eius tempore eluvio terrarum orbem inundavit. Eius uxor erat Pyrrha. 1, 21.

Diagŏras, filius Damagēti, Rhodiorum rex, Pindari aequalis (517—445. a. Chr.), omnium athletarum Graecorum facile princeps. Eius tres filii Damagētus, Dorieus, Acusilāus, itidem nepotes duo, Euclo et Pisirhodius, clarissimi Olympionicae fuerunt, quibus omnibus statuae Olympiae positae sunt. 1, 111, ubi cf. Adn. Eandem rem narrant Plut. Pelop. p. 297. Gellius III, 15. et Pausan. VI, 7.

Dicaearchus, Messanae in Sicilia natus, discipulus Aristotelis, philosophus Peripateticus idemque mathematicus et orator. Tres libros περὶ ψυχῆς cf. ad Att. 13. 32, 2, tres libros Λεσβιακούς (1, 77), tres libros Κορινθιακούς 1, 21, ubi v. Adn., quod opus de Off. II. 5, 16 liber de interitu hominum appellari iudicatur, scripsit; opus geographicum, ἀναγραφὴν τῆς Ἑλλάδος, iambis et βίον Ἑλλάδος soluta oratione composuit. V. de Dicaearcho *M. Marxium* in Creuzeri Meletem. III. p. 173—178. 1, 24. 41. 51. 77. 4, 71. Cf. *Beier*. ad Offic. II. 5, 16. p. 34 sq.

Dinomăchus philosophus. 5, 85, ubi v. Adn.

Dio, Hipparīni filius, Syracusanus, nobili genere natus, Syracusanorum dux et princeps sub Dionysio I. rege (a. fere 360. a. Chr.) et post eius mortem tutor Dionysii II. idemque Platonis discipulus. V. Cornel. Nepot. Dionem. — 5, 100.

Diodōrus, Critolāi discipulus, Peripateticae disciplinae philosophus (a. fere 120. a. Chr.). Cf. de Orat. I. 11, 45. et de Fin. II. 6, 19. 11, 34. V. 5, 14. 8, 21. Acad. II. 42, 131. — 5, 85. 87.

Diodŏtus, Stoicus, praeceptor Ciceronis. 5, 113. V. de eo Brut. 90, 309. Acad. II. 36, 115. ad Famm. 9, 4. 13, 16. ad Att. II. 20, 6. N. D. I. 3, 6. V. nos in libro *de Cic. in phil. mer.* p. 37 sq.

Diogĕnes, philosophus Cynicus, Sinōpae, in Ponti urbe, natus (333. a. Chr.), Antisthĕnis discipulus. 1, 104, ubi v. Adn. — 3, 56. 5, 92.

Diogĕnes Babylonius, Seleuciae in Babylonia natus, Chrysippi discipulus, philosophus Stoicus, Carneădis praeceptor in dialectica. 4. 5.

Dionysius Heracleōtes, Heraclēae, in urbe Magnae Graeciae, natus, Zenonis discipulus, a Stoicis descivit et Epicureus vel Cyrenaicus factus est, unde μεταθέμενος dictus est. 2, 60. 3, 18. Cf. Acad. II. 22, 71. Fin. V. c. 31. ibique *Ottonem* p. 367.

Dionysius Stoicus, qui Ciceronis aetate fuit, 2, 26. Aliunde non est notus.

Dionysius maior, Syracusarum tyrannus (405—367. a. Chr.) et *Dionysius* minor, eius filius, item Syracusarum tyrannus (367—343. a. Chr.); Syracusis a Timoleonte 343. a. Chr. pulsus Corinthi vixit. 3, 27. — 5, 57. 62. 63. 98. — De Dionysii uxoribus v. Adn. in 5, 59.

Doris, Locris, nata in urbe Locrorum Epizephyriorum in Italia inferiore sita, altera coniux Dionysii maioris Syracusarum tyranni. 5, 59.

Drusus, C. Livius Drusus, frater M. Livii Drusi, C. F., qui C. Sempronium Gracchum, tribunum plebis, 122. a. Chr. devicit (Brut. 28, 109), orator et Ictus, qui etsi caecus factus erat, de iure civili respondit et a multis consultus est. 5, 112, ubi v. Adnotata.

E.

Elysius, nomen cuiusdam viri, Terīnae, in urbe Italiae inferioris in Bruttiorum terra sita, natus. 1, 115, ubi v. Adn.

Empedŏcles, Agrigenti, in Siciliae urbe, natus, philosophus Ioniae disciplinae idemque orator, poeta, medicus (a. fere 450. a. Chr.). Cf. Diog. L. VIII, 76. Praeter alia scripta poëma composuit περὶ φύσεως, cuius fragmenta supersunt. — 1, 19, ubi v. Adn.

Endymio, pastor a Iove in caelum raptus, quom autem Iunonem amaret, rursus deiectus. Eius amore Luna capta eum in Latmi, Cariae montis, specu occultavit ac saepissime cum eo versata est. 1, 92, ubi v. Adn. Cf. Apollod. I. 7, 6. Theocr. III, 50.

Ennius, Rudiis, in Calabriae urbe, natus (239. a. Chr. † 169.), poëta Romanus, quem dixerunt merito patrem Romanae poesis. Multas Graecorum tragoedias Latine vertit, quae omnes cum Annalibus, poemate historico, 18 libris hexametris composito, exceptis nonnullis fragmentis, interierunt. 1, 3, 27. 28. 34. 45. 48. 85. 105. 107. 117. 2, 1. 3, 5. 26. 28. 39. 44. 45. 58. 63. 4, 19. 52. 70. 5, 49.

Epaminondas, Thebanus natione, vir summis virtutibus praeditus, belli

peritissimus. Post multa praeclara facta cecidit in pugna apud Mantineam in Arcadia spiculo percussus (362. a. Chr.). 1, 33. 110. 116. 2, 59. 5, 49. Fidibus praeclare cecinisse dicitur 1, 4, ubi v. Adn.

Ephesii, incolae *Ephesi*, urbis in Ionia ad Caystri ostium sitae, opulento et magnifico Dianae templo clarae. 5, 105.

Epicharmus, qui inventor comoediae esse fertur, proprie Cous; quom autem primis vitae mensibus in Siciliam delatus esset, Siculi cognomen accepit. Floruit a. fere 500. a. Chr. 1, 15, ubi v. Dav. Cf. *K. O. Müller*, Dorier. T. II. p. 359 sq. *C. I. G. Grysar*. de Doriensium comoedia, Vol. I. p. 84 sqq. (Colon. 1828.) Epicharmum indigenam fuisse Siculum probare conatus est *Herm. Harlessius* de Epicharmo, Essendiae 1822. p. 19.

Epicurei 1, 77. 3, 33. 50. 5, 93. Notantur a Cicerone I, 48.

Epicurus, Gargetti, in Atticae δήμῳ, natus (342. a. Chr. † 270.), auctor sectae illius, quae ab eo Epicurea vocatur. Voluptatem summum bonum et dolorem summum malum esse putabat. 1, 82. 2, 8. 15. 17. 28. 3, 28. 32. 37. 38. 40. 42. 44. 46. 49. 50. 78. 4, 70. 5, 26. 31. 73. 84. 87. 88. 89. 93. 109. 110. 118.

Epigŏni, filii eorum, qui in primo bello Thebano ceciderant. Hi ob caesos patres irati decem annis post alterum bellum moverunt, quod Epigonorum bellum vocatum est. 2, 60, ubi v. Adn.

Epitaphium, dialogus Platonis, qui etiam *Menexenus* vocatur. 5, 36.

Erechtheus (non *Erichtheus*, v. V. Scr. 1, 116.), sextus Atticae rex, pater Cecrŏpis II. et filiarum Procrĭdis, Chthoniae, Creusae, quae se pro patria devoverunt in bello contra Eleusinios gesto. 1, 116.

Eretrici appellantur ii, qui sunt e schola a Menedēmo, Eretriae, in Euboeae insulae urbe, nato, condita. 5, 113. Cf. Cic. Acad. II. 42, 129: a *Menedemo* autem, quod is Eretria fuit, *Eretriaci* appellati, quorum omne bonum in mente positum ac mentis acie, qua verum cerneretur. Diog. L. II, 104, ubi etiam 'Ερετριακοὶ appellantur, et 126, ubi 'Ερετρικοὶ audiunt: qua forma Diog. etiam aliis locis utitur, ut I. 17. 18. 19. etc. Forma *Eretrici* etiam de Orat. III. 17, 62. legitur.

Erymanthia belua, Erymanthius aper, ab Erymantho, monte Arcadiae, vocatus, quem Hercules iussu Eurysthei domuit. 2, 22. 4, 50.

Etrusci, incolae eius regionis Italiae, quae hodie Toscana vocatur. 1, 89.

Euphorio, Chalcide, in Euboeae urbe, natus, aetatis Alexandrinae grammaticus et poëta tragicus. Vid. Adnotata ad 3, 45.

Euripides, Mnesarchi filius, Atheniensium tragicus poëta, Salamine pugnae Salaminiae die (480. a. Chr.) natus. 1, 65; de v. θεὸς γάρ τις ἐν ἡμῖν v. Adn. 3, 29. 59. 67. 4, 63. 69. 71.

Eurōtas, fluvius Laconiae prope Spartam, certaminibus et exercitationibus, quae a Spartiatis ad eum habebantur, nobilis. Vid. *Heyn*. ad Verg. Aen. 1, 316. — 2, 36. 5, 98.

Euryclēa, filia Opis Pisenoridae, una ex ancillis Laertis, quam aliquando pretio viginti boum emptam uxori dono dederat, Ulixis nutrix. Vid. Hom. Od. 1, 430. — 5, 46, ubi tamen in codd. legitur *Anticlea*.

Eurypўlus, Euaemŏnis et Opis filius, Ormenii Thessalici rex, quadraginta naves Troiam duxit. Il. β, 736. Ante Troiam, a Paride sagitta vulneratur. 2, 38. 39.

Eurystheus, Sthenĕli filius, rex Mycenarum, qui Iunonis in Herculem odio obsecutus hunc ad difficillimos labores adegit. 2, 20.

Euthynŏus, nomen filii Elysii Terinaei cuiusdam. 1, 115. Cf. *Elysius*.

F.

Fabius. a) *Q. Fabius* Pictoris cognomine indutus ob amorem in pingendi artem, non est confundendus cum historico eiusdem nominis, sed eius avus, qui aedem Salutis pinxit. Audi Plin. H. N. 35. 4, 7: Apud Romanos honos mature pingendi arti contigit, siquidem cognomina ex ea (sc. pictura) Pictorum traxerunt Fabii, clarissimae gentis; princepsque eius cognominis ipse aedem Salutis pinxit A. U. C. 450 (304. a. Chr.): quae pictura duravit ad nostram memoriam, aede Claudii principatu exusta. 1, 4. — b) *Q. Fabius Maximus Verrucosus Cunctator*, nobilissimus ille in bello Punico secundo Romanorum dux et dictator (532. U. c. 222. a. Chr. et 536. U. c. 218. a. Chr.). 1, 110. 3, 70, ubi v. Adn.

Fabricius, *C. Fabr. Luscinus*, civis Romanus frugalissimus atque fortissimus, qui, etsi exigua re familiari utebatur, Samnitium munera fortiter sprevit et post pugnam ad Heracleam 280. a. Chr. legatus ad Pyrrhum missus nec auro nec pollicitationibus a Pyrrho, cum quo bellum gerebat, expugnari potuit, ut cum eo esse vellet. 1, 110. 3, 56. 57.

Fannius, *C. Fannius Strabo*, gener Laelii sapientis, Stoicus et Panaetii discipulus. Scripsit historiam, qua nomen sibi in primis peperit, et annales. (Cf. C. Brut. 26, 101. 21, 81. de Orat. II. 67, 270. 4, 40.

Fulvius. M. Fulvius Nobilior 189. a. Chr. consul, cum Aetolis, Ennio comite, quem, familiaritate sibi coniunctum, ex Urbe in Aetoliam duxerat, bellavit eosque devicit nec dubitavit Martis manubias Musis consecrare (Cic. pro Arch. 11, 27.). V. Liv. 37, 47. Eius filius Q. Fulv. Nobilior Ennium civitate donavit (Brut. 20, 79.). 1, 3.

G.

Galba, *Serv. Sulp.* consul fuit 144. a. Chr. Cicero (Orat. 1, 53.) eius dicendi rationem valde laudari, eumque primum ex Latinis rem augere, ornare, acuere coepisse dicit. Cf. Brut. 21, 81. 82. 22, 86 sq. 23, 90. de Or. I. 53, 227 sq. 1, 5.

Ganymedes, Trois filius forma eximia, raptus a Iove in caelum. 1, 65, ubi v. Adn. 4, 71.

Geminus. V. *Servilius*.

Gigantes, Terrae filii immensae staturae, qui caelum expugnare Iovemque deicere ausi sunt. 2, 20.

Gorgias, Leontinus, clarissimus sophistes. Ab eo dialogus Platonis contra sophistas nomen accepit. 5, 34.

Gracchi. a) *Tiberius Sempronius Gracchus* et L. Postumius Albinus primi fuere consules e plebe. In proelio cum Lucanis a Flavio, Lucanorum duce, dolo circumventus cecidit (213. a. Chr.). Liv. 25, 16. — 1, 89. — b) *Tiberius Sempronius Gracchus*, filius maior Tib. Sempronii Gracchi et Corneliae, tribunus plebis 133. a. Chr. legibus agrariis populi seditionem concitans a Scipione Nasica interemptus est. 1, 5. 4, 51. — c) *Gaius Sempronius*, frater minor modo commemorati, tribunus plebis, legem tulit 125. a. Chr., quo sanctum est, ut pauperibus semissibus et trientibus singuli frumenti modii venirent. Erat locus Romae constitutus, in quo frumentum publicum asservabatur, qui dictus est *horrea Sempronia;* lex autem illa *Sempronia* vocata est. Ob leges agrarias 120. a. Chr. a consule occisus est. 1, 5. 3, 48. De eius eximia eloquentia cf. Brut. 33, 125 sq. V. Adn. ad 3, 48.

Graeci 1, 3. 2, 65. *Graecia* 1, 2. 3. 4. 4, 1. 2. 5, 9. 10. 103. 114. *Graecia* = Magna Graecia. 5, 66. — De Graecis iniquius iudicavit Cicero. V. ad I. 1, 1.

H.

Halicarnassus, urbs Cariae. 3, 75.

Hanno, Carthaginiensis. 5, 90.

Harmodius. V. *Aristogito*.

Hector, Priami, Troianorum regis, filius. 1, 105. 2, 39. 3, 44. 4, 17. 49. 67.

Hecuba, uxor Priami, capta Troia in canem a poëtis mutata narratur. 3, 63, ubi v. Adnotata.

Hegesias, philosophus sectae Cyrenaicae, tempore fuit Ptolemai Philadelphi (280. a. Chr.). 1, 83. 84, ubi v. Adn.

Heraclīdes Ponticus, Heracleae, in urbe Bithyniae ad Pontum sita, natus, Platonis, Speusippi et Aristotelis discipulus. Ex multis eius scriptis de philosophia, historia, grammatica, re publica excerpta περὶ πολιτειῶν supersunt. 5, 8. V. de eo *Creuzer*. ad N. D. 1. 13, 34. p. 59. et *Moser*. ad Legg. 3, 6. p. 405.

Heraclītus, clarus Ioniae scholae philosophus, Ephesi natus, fuit a. fere 500. a. Chr.; tristi animo fuit; obscurum dicendi genus, quo philosophiam suam consignavit, ei peperit cognomen τοῦ σκοτεινοῦ. 5, 105. De eo cf. *Schleiermacher*. Heraklitos der Dunkle, in Wolf. Mus. d. Alterthumsw. I. p. 480 sq.

Hercules, Iovis et Alcmenae filius. 1, 28, ubi v. Adnotata. 2, 20. 22. 4, 50.

Herillus, Carthaginiensis, philosophus Stoicus, Zenonis discipulus. 5, 85, ubi v. Adnotata.

Hermodōrus, Ephesiorum in Asia Minore princeps (a. fere 500. a. Chr.). 5, 105, ubi v. Adnotata.

Herodŏtus, Halicarnassi, in Cariae urbe, natus, a. fere 484. a. Chr., primus Graecorum historicus, cuius novem libri Musarum nominibus inscripti sunt. 1, 113.

Hesiŏdus, Ascrae, in Boeotiae oppido, natus, complura composuit carmina quorum nobilissima sunt: de cultura agri, quod inscriptum est ἔργα καὶ ἡμέραι, θεογονία, ἀσπὶς 'Ηρακλέους. De eius aetate doctorum sententiae multum inter se dissident, sed hoc certum videtur, eum post Homerum fuisse. V. *C. Goettlingii* praefationem ad Hesiodum p. VII sqq. ed. 2. — 1, 3. 98.

Hieronўmus, Rhodius, philosophus Peripateticus (a. fere 300. a. Chr.).

1, 57. Est nomen dialogi Platonis, qui exstat adhuc in eius operibus.

Menoeceus, iuvenis Thebanus, filius Creontis, qui pro patriae salute sanguinem suum atque vitam sua sponte profudit. Nam quom Thebanis eo tempore, quo ab Argivis obsidebantur, redditum esset oraculum urbem salvam fore, si ultimus e Cadmi posteris se manibus eius devovisset, intellegens Menoeceus oraculum illud ad se pertinere, nihil cunctatus suo sibi gladio necem conscivit. 1, 116, ubi v. Adn.

Metelli, nomen illustris familiae plebeiae. Q. Caecil. Met. Macedonicus, qui Andriscum in Macedonia devicit 148. a. Chr., consul (143. a. Chr.); is quattuor filios consulares reliquit: Q. Metellum Balearicum consulem 123. a. Chr., L. Metellum Diadematum cons. 117. a. Chr., M. Metellum 115. a. Chr., C. Metell. Caprarium praetorem 113. a. Chr. C. de Or. I. 48 sq. Brut. 21. Inter felicitatis humanae exempla numeratur, 1, 85, ubi v. Adn. — 1, 86. Cf. Plin. 7, c. 13, al. 11. Vellei. Paterc. I. 11, 6. Valer. Max. 7, 1. — Numidicus consul fuit 109. a. Chr. — 1, 13.

Metrodōrus, Athenis natus, sed vulgo Lampsacenus dictus, Epicuri discipulus. 2, 8, ubi v. Adn. 2, 17, ubi v. Adn. 5, 27. 109. Fin. II. 28, 92: Metrodorus, paene alter Epicurus.

Metrodōrus Scepsius, i. e. Scepsi, in Troiani agri urbe, natus, Carneadis auditor et rhetor clarissimus (de Orat. II. 90, 365). Plin. H. N. 7, 24: Ars eius rei (memoriae) facta et inventa est a Simonide Melico, consummata a Metrodoro Scepsio, ut nihil non iisdem verbis redderetur auditum. 1, 59.

Midas, rex Phrygiae. 1, 114. Cf. *Silēnus*.

Miltiades, dux Atheniensium, qui cum decem milibus suorum civium profligavit Persarum sescenta milia in campis Marathonicis (490. a. Chr.). — 4, 44.

Minos, rex Cretensium, a Iove ipso leges edoctus, deinceps ob iustitiam iudex inferorum constitutus dicitur. 1, 10. 98. 2, 34, ubi v. Adnot.

Mulcĕber (alii *Mulcĭber*, v. V. Scr. 2,23.), antiquum apud Latinos Vulcani, ut qui *mulceat* ferrum, nomen. Orell. Inscriptt. Lat. N. 1382. VOLKANO MITISIVEMVLCIBERO. 2, 23.

Musaeus, poëta clarus, discipulus Orphei. 1, 98.

Mytilēnae, urbs in insula Lesbo. 1, 77.

N.

Naevius, e Campania oriundus (mortuus 240. a. Chr.), Romanus poëta tragicus, comicus, epicus, primum bellum Punicum, historicum poëma, conscripsit. 1, 3. 4, 67.

Nasīca. V. *Scipio*.

Neapŏlis, *Neapolitani*. 1, 86.

Nemeaeus leo, leo ille mirae magnitudinis, quem Hercules in silva Argolidis ad vicum Nemeae, ubi ludi Nemaei celebrabantur, interfecit. 2, 22. 4, 50.

Neoptolĕmus vel *Pyrrhus*, filius Achillis. Nomen tragoediae Ennii. 2, 1, ubi v. Adn., 2, 2.

Neptunii equi. 2, 67.

Nestor, rex Pyli, civitatis Peloponnesi, sapientia, aetate, suaviloquentia memorabilis. 5, 7.

Nicocreon, tyrannus Cypriorum, qui Anaxarchum malleis ferreis caedi iussit. (a. fere 333. a. Chr.). 2, 52, ubi v. Adn. in Var. Scr.

Niŏbe, filia Tantali, Phrygis, uxor Amphiŏnis, regis Thebarum, quae quom sex filios totidemque filias peperisset, animo elata Latonae sese praeferre non dubitavit. Qua re dea irata eius liberos ad unum omnes ab Apolline et Diana interficiendos curavit. Niobe ipsa in Sipylo, Phrygiae monte, in saxum mutata narratur. 3, 63.

Niptra. 2, 48, ubi v. Adn. 2, 49. 50.

Nobilior. V. *Fulvius*.

Numa Pompilius, Pythagoreus. 4, 3, ubi v. Adn.

O.

Ocĕăni freta, 1, 45, ubi v. Adn.

Octavius, *Cn.*, consul 87. a. Chr. una cum Cinna, cuius iussu ei caput praecisum est. 5, 55.

Oeneus, rex Calydoniae in Aetolia, cuius filia erat Deianīra. 2, 20. Cfr. *Deianira*.

Oenomăus, rex Elidis et Pisae, pater Hippodamīae. 3, 26. Cfr. *Hippodamia*.

Oeta, mons Thessaliae, in quo Hercules se combussit. 2, 19. Vdr. *Deianira*.

Oïleus, rex Locrorum, pater Aiăcis, qui a patris nomine Oïlĕi cognomen accepit ad eum distinguendum ab Aiace Telamonio. 3, 71.

Olympia, locus sacer, in Elide, Peloponnesi regione, ad Alphei ostium situs, ubi ludi Olympii celebrabantur. 1, 111. 2, 40. 41. 46.

Orcus, a) Inferorum deus, qui etiam Pluto vocatur; b) regna ipsa subterranea. 1, 48.

Orestes, Agamemnonis et Clytaemnestrae filius, occidit matrem cum Aegistho, eius adultero. Propter haec scelera agitatus est a Furiis. 3, 11. 4, 63.

Origines Catonis. V. Adn. ad I. 2. init.

Orpheus, Apollinis et Calliopes filius, rex Thraciae, maritus Eurydices, quam ab inferis reducere conatus est. Excellebat lyra, quam a Mercurio vel ab ipso Apolline accepit. 1, 98.

P.

Pacidiānus, gladiator nobilis. 4, 48, ubi v. Adnotata.

Pacuvius, Brundusii natus 219. a. Chr., poëta Romanorum tragicus, Ennii ex sorore nepos. Gravitate sententiarum, pondere verborum, auctoritate personarum clarissimus fuit, sed destitutus nitore. 1, 106, ubi v. Adn. 2, 48. 49. 4, 52. 5, 46, 108.

Palamēdes, Nauplii, Euboeae regis, filius, Ulixi inimicissimus, cuius dolis et fraudibus tandem in proditionis suspicionem adductus, a Graecorum exercitu lapidibus interemptus est. Vide *Stallbaumium*, qui ad Platon. Apol. p. 41. B. laudat *Heynii* Exc. ad Verg. Aen. II, 81. et quae de cognomine Euripidis fabula disseruit *Valcken*. Diatrib. de Fragm. Eurip. p. 109 sq. — 1, 98.

Panaetius, Rhodius (a. fere 150. a. Chr.), philosophus Stoicae sectae, quem potissimum secutus est Cicero in libb. de officiis. 1, 42. 79. 81. (vixit cum Africano minore familiariter): ubi v. Adn. 4, 4. 5, 107. V. *F. G. van Lynden*. in Comment. de Panaetio. Lugd. Bat. 1802.

Parrhasius, Ephesi, in urbe Ioniae, natus, nobilissimus Graeciae pictor (a. fere 400. a. Chr.). 1, 4. Cf. Plin. XXXV, 10.

Patrŏclus, filius Menoetii, educatus cum Achille eidem amicissimus erat. Postea cum Achille ad bellum Troianum profectus cum Hectore pugnans ab eodem confossus mortem occubuit. 2, 38. 39.

Paullus. a) *L. Aemilius Paullus*, pater L. Aemilii Paulli Macedonici, qui consul ad Cannas re male gesta occidit cum exercitu (216. a. Chr.). 1, 89. 110. — b) *L. Aemilius Paullus Macedonicus*, Persen, ultimum Macedonum regem, pugna ad Pydnam in Macedonia commissa 168. a. Chr. vicit, omni Macedonum gaza potitus est eque Perse triumphavit. 3, 53. 70. (ubi v. Adn.). 5, 118. Eius vitam descripsit Plutarchus.

Pelignus. Peligni fuerunt gens Italica in Samnio, quorum caput fuit Corfinium. 4, 50.

Peloponnesus, meridionalis Graeciae paeninsula (hodie *Morea*). 3, 53.

Pelops, filius Tantăli, Phrygiae regis, postea gener Oenomăi in ea Graeciae parte, quae ex eo Peloponnesus appellata est, pater Atrei, Thyestae, Chrysippi. 1, 107. 2, 67, ubi v. Adn. 3, 25. Cfr. *Hippodamīa*.

Perdiccas II., pater Archelăi, rex Macedonum. (a. fere 400. a. Chr.). 5, 34.

Peripatetici, discipuli Aristotelis, ita vocati, quia ambulando (περιπατοῦντες) in Lyceo disputabant. 2, 9. 3, 22. 76. 4, 6. 9. 38. 43. 47. 5, 32. 75. 82. 85. 120.

Persae. 1, 108. 5, 99.

Perses (qui a Livio aliisque etiam *Perseus* appellatur), ultimus rex Macedonum, Philippi II. filius, a quo Persicum bellum dicitur, quod est Macedonicum secundum. Cfr. *Paullus Macedonicus*. — 3, 53. 5, 118. De declinatione huius nominis v. *Georges*. Lex. II. p. 763.

Perses, i. q. Persa. 1, 101: ubi v. Adn.

Phaedrus, nomen dialogi Platonici. 1, 53.

Phalăris, crudelissimus Agrigentinorum in Sicilia tyrannus (a. fere 560. a. Chr.), qui praeter cetera suppliciorum instrumenta habebat taurum aeneum Perilli arte factum, in quo inclusi succensis ignibus tosti bovis mugitum edebant. 2, 17, ubi v. Adn. 2, 18. 5, 75. V. *Beier*. ad Offic. III. 6, 29. p. 231.; de eius tauro v. quem *Moser* T. I. p. 452. laudat *Creuzerum* ad Plotin. I. 4, 13. et *Fr. Iunii* Catalog. Artificum p. 148—150.

Pherecrătes, Phthiōta (Phthia sita erat in Phthiotide Thessalica), qui ortum a Deucalione ducebat. 1, 21.

Pherecȳdes, Syri, in Cyclădum insularum una, natus, praeceptor Thalētis et Pythagorae fuisse fertur; at v. *Ritteri* Gesch. d. Pythagoreisch. Phil. p. 19 sq.; primus soluta oratione usus est (a. fere 520. a. Chr.). 1, 38.

Phidias, clarissimus statuarius, fuit Athenis Periclis aetate (nat. 488. a. Chr., mort. 432.). 1, 34, ubi v. Adn. V. de eo *Fr. Iunium* in Catal. Artificum p. 151—162 et in primis *C. O. Muellerum* in Comment. de Phidiae vita et operibus. Gotting. 1827.

Philippus, rex Macedonum, pater Alexandri M. 5, 42.

Philo, Larissaeus, Clitomachi Academici discipulus, Academicam disciplinam Stoicae propius admovit propiusque ad Platonem rediit. Bello Mithridatico Athenis Romam sese contulit (88. a. Chr.), ubi Cicero operam ei dedit (Brut. 89, 306.). — Plura de eius philosophandi ratione contulimus in libro dicto de *Cicer. in philos. merit.* p. 158 sq. Cf. *C. F. Hermann.* in indic. scholar. sem. aestiv. Gotting. 1851. — 2, 9. 26, ubi v. Adn. 5, 107.

Philoctētes, Poeantis filius, comes Herculis. Accepit ab Hercule morituro pharetram et sagittos Hydri sanguine infectas. Sine his sagittis quom Troiam inexpugnabilem fore in fatis esset, deductus est ad Troianum bellum, quia praeter eum iis nemo uti posset. In itinere sibi vulnerabat pedem, cuius vulneris foetore Graeci eum in insula Lemno relinquere coacti sunt. Post Achille occiso Ulixes in Lemnum regressus eum ad Troiam duxit. Cf. Sophoclis Philoctetam. — 2, 19. 33. 44. 55.

Phliasius, ex urbe Phliunte. 5, 8. 10.

Phlius, urbs Achaiae in Peloponneso inter Sicyonium et Argivum agrum sita. 5, 8.

Pictor, v. Fabius.

Piso, L. Calpurn., Frugi cognomine, orator clarus fuit et tribunus (149. a. Chr.) legem tulit de pecuniis repetundis, quae Calpurnia est vocata. Anno 133. a. Chr. consul et 120. a. Chr. censor fuit. Idemque annales conscripsit. 3, 16, ubi cf. Adn. 3, 48.

Plato, Aristōnis filius, Socratis discipulus, Athenis condidit Academiam veterem (a. fere 400. a. Chr.). 1, 20. 22. (de Platonis itineribus v. Adn. ad 1, 39.). 1, 49. 54. 55. 57. 63. 70. 84. 97. 2, 8. 27. (proscribit poëtas e civitate sua): ubi v. Adn. 3, 36. 43. 4, 10. 44. 55. 71. 5, 8. 11. 30. 34. 36. 64. 100. 109. 119. De Platonis apud Ciceronem auctoritate v. ad I. 17, 40.; de eius animi divisione ad I. 10, 20. et II. 21, 47. Platonis *amor.* 4, 71, ubi v. Adn.

Plautus, Sarsĭnae, in Umbriae urbe, natus, Romanus poëta comicus, Romae vixit (nat. a. fere 220. a. Chr. † 184.). 1, 3.

Polĕmo, Atheniensis (a. fere 360. a. Chr.), qui quom in iuventute petulans esset et aliquando ebrius et coronatus scholam Xenocratis ingressus esset, eius oratione, quae tunc de pudicitia erat, motus, adeo mores immutavit tantumque in philosophia profecit, ut Xenocrati in Academia succederet. 5, 30. 39. 87. 109.

Polyclītus (aut *Polyclētus*), Sicyōne in Peloponneso natus, Argis domicilium habens, nobilis fuit statuarius nec imperitus artis delineandi pingendique (a. fere 430. a. Chr.). 1, 4, ubi v. Adn.

Polyphēmus, Neptuni et nymphae Thoosae filius, Cyclops in insula Sicilia. 5, 115.

Pompeius, Cn., cognomine Magnus, vir multis rebus gestis clarus. Dignus est locus Plinii (H. N. 7, 26.), qui legatur, in quo omnes eius res gestae recensentur. In bello civili a Caesare pugna Pharsalica superatus, fugiens in Aegyptum regis perfidia interfectus est (49. a. Chr.). 1, 12. 86. (e morbo convaluit): ubi v. Adn. 2, 61. 3, 66.

Pontus Euxīnus, mare quod hodie appellatur Nigrum. 1, 45. 94.

Posidonius, Apamĕae, in Syriae urbe, natus, Panaetii discipulus, philosophus Stoicus, Ciceronis doctor et familiaris (cf. ad Att. 2. 1, 2.). 2, 61. 5, 107.

Priamus, ultimus Troiae rex, a Pyrrho vel Neoptolemo, Achillis filio, ad aram necatus. 1, 85. (numerus liberorum Priami): ubi v. Adn. — 1, 93. 106. 3, 44.

Prometheus, filius Iapĕti et Clymenae, filiae Oceani, pater Deucalionis, quia e caelo ignem detulerat hominesque e limo finxerat, Iovis iussu a Vulcano affixus est Caucaso. Vid. *Caucasus* et *Lemnium furtum.* 2, 23, ubi v. Adnot. 3, 76. Astrologus fuisse dicitur. 5, 8. Cf. Hygin. fab. 54. 144. eund. Poet. Astronom. XV. p. 455 sq. Serv. ad V. Ecl. 6, 42. Aeschyl. Pr. 455 sq.

Ptolemaeus. a) fortasse *Lagi* (vel *Soter*), rex Aegypti (323—284. a. Chr.). 5, 97. — b) *Philadelphus*, rex Aegypti (284—246. a. Chr.), vir doctissimus, qui bibliothecam illam Alexandrinam instituit. 1, 83.

Punicum bellum. 3, 51.

Puteolāni, incolae Puteolorum, urbis maritimae in Campania. 1, 86.

Pyrrho, Elide natus (a. fere 340. a. Chr.), pictor, cum Anaxarcho Alexandri in bellis comes, postea Elide sacerdos, dicebat virtutem solam esse bonum, cetera omnia, ipsam scientiam, nulla esse. Qui eum sequebantur, vocati sunt aporetici, zetetici, sceptici. 2, 15. 5, 85, ubi v. Adn. Cfr. *Aristo.*

Pyrrhus, Epiri rex, cum Romanis

(280—275. a. Chr.) bellum gessit. 1, 59. 89.

Pythagoras, Samius, philosophus, discipulus Pherecȳdis (a. fere 540. a. Chr.), Crotone in Bruttiis scholam condidit. Primus nomen philosophiae et philosophi induxit. 1, 20. 38. 39. 49. 62. 3, 36. 4, 2. 3. 10. 44. 55. 5, 8. 9. 10. 30. 66. Cf. de eo *H. Ritter.* Gesch. d. Pythagoreisch. Phil. Hamb. 1826; de eius itineribus cf. 4, 44. Fin. 5. 19, 50. 29, 87.

Pythagorēi, Pythagorae discipuli. Notum est eorum αὐτὸς ἔφα. Societas eorum in Magna Graecia, a Pythagora condita, quae morum rerumque publicarum emendationem spectabat, per 30 tantum annos floruit. 1, 38. 39. 4, 2. 3. 5, 63. 113.

R.

Regulus. V. *Atilius.*

Rhadamanthus, Iovis ex Europa filius, frater Minōis, rex Lyciae, qui, quia severe erat iustitiam exsecutus, fingitur a poëtis apud inferos in vitam mortuorum inquirere. 1, 10. 98.

Rhegīnus, e Rhegio, urbe in extrema Italiae parte sita. 4, 71.

Romani. 4, 3. 4. 5.

Rupilius. P. Rupilius Lupus, consul 132. a. Chr. Plinius (H. N. 7, 36.) eadem refert de eo, quae Cicero. P. Rupilius, inquit, morbo levi impeditus nuntiata fratris (Lucii Rupilii, praetoris 147. a. Chr.) repulsa in consulatus petitione illico exspiravit. 4, 40, ubi v. Var. Scr. Cf. *Ern.* Ind. hist. v. *Rutilius.*

S.

Salamis, insula prope Atticam sita, ubi Themistocles splendidissimam e Persis reportavit victoriam (480. a. Chr.). 1, 110.

Samnis. Samnītes fuerunt gens Italiae inferioris. Ex ea gente multi fungebantur gladiatorum munere ad oblectandos convivas in cena. Cf. C. de Or. III. 23, 86. Liv. 9, 40. Horat. Ep. 2, 2. 98. — 2, 41.

Sardanapālus, rex Assyriae ob mollitiem atque libidinem infamis. 5, 101.

Saturnius, filius Saturni. 2, 23.

Scepsius, v. Metrodorus.

Scipio. a) *Cn.* et *P. Cornelii Scipiones*, fratres, duces Romanorum belli Punici secundi initio in Hispania, postquam Hannonem et Hasdrubalem ad Iberum a. 216. a. Chr. et ad Illiberim a. 215. fuderunt, a. 212. Carthaginiensium fraude interempti sunt. 1, 89. 110. — b) *P. Cornelius Scipio Africanus Maior*, filius P. Scipionis eius, qui modo dictus est, vir summus in re publica tempore belli Punici secundi, a. 206, a. Chr. consul, Hannibalem ad Zamam 201. a. Chr. fudit. 1, 110. 5, 49. — c) *P. Cornelius Scipio Africanus Minor*, filius Lucii Aemilii Paulli, hinc *Aemilianus* dictus, adoptatus a P. Cornelio Scipione, filio Scipionis Africani Maioris. — Cicero Off. I. 32, 116 dicit eloquentia eum belli gloriam cumulasse. Evertit Carthaginem 146. a. Chr. et Numantiam 143. a. Chr., unde Numantinus quoque dictus est. De eius bellicis virtutibus, doctrina et studiis liberalium artium v. Vell. Pat. I, 12. — 1, 5. 81. 2, 62. 4, 5. 50. — d) *P. Cornelius Scipio Nasica Corcŭlum*, filius P. Cornelii Scipionis Nasicae, qui, quia optimus populi R. iudicatus est, matris Idaeae sacra accepit, 162. et 155. a Chr. consul, 154. censor. Idem orator fuit et iuris civilis peritus. 1, 18, ubi v. Adn. — e) *P. Cornelius Scipio Serapio*, filius Nasīcae, 138. a. Chr. consul, pontifex maximus, privatus Tib. Gracchum interfecit (133. a. Chr.). V. Plut. vit. Gracch. — 4, 51.

Scythes. 5, 90.

Semĕle, Cadmi, Thebarum regis, filia, ex qua Iuppiter Bacchum progenuit. 1, 28.

Sempronia lex. 3, 48. Vid. *C. Sempr. Gracchus.*

Sempronius. a) *M. Sempronius Tuditanus* cum Claudio Centone consul 241. a. Chr. 1, 3. — b) *Tiberius Sempronius Gracchus* v. *Gracchi.*

Servilii Caepiones, nomen familiae multis viris illustribus clarae (1, 13), e qua v. c. *Cn. Servilius Caepio* 169. a. Chr. consul; *Q. Serv. Caepio* 109 consul; *Q. Servilius Caepio* 106. a Chr. consul, 105. a Cimbris in Gallia devictus, in direptione Tolōsae, urbis Galliae Narbonensis, „aurum abstulit, quod sacrilegium causa excidii Caepioni exercituique eius postea fuit, ut tradit Iustinus XXXII, 3. V. Gellium III, 9.“ A Norbano (94. a. Chr.) accusatus, a Crasso quidem defensus, e patria tamen eiectus Smyrnae exsulavit ibique mortuus est. V. Iustin. XXXII, 3. Valer. Max. IV. 7, 3. Strab. IV. p. 286. 287. Cic. pro Cornel. Balb. c. 11.“ *Davisius* et *Billerbeck.* ad 5, 14; cf.

V.

X.

Z.

INDEX RERUM ET NOMINUM IN ADNOTATIONE EXPLICATORUM.

De nominibus propriis consulendus est index historicus. Primus numerus indicat librum, alter caput, tertius paragraphum.

A.

B.

C.

D.

E.

H.

I.

K.

L.

M.

N.

O.

P.

Q.

R.

S.

T.

U.

V.

DUE DATE

	FEB 1 5		
	APR 1 3 1989		
	201-6503		Printed in USA

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES
1010688803

87CP2 IE74

~~464F1671~~

203

NOV 17 1949